
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01516614 3

2

CORNELII

TACITI OPERA

QUÆ SUPERSUNT.

EX ACCURATISSIMIS EDITIONIBUS CRITICIS REPETIIT,
CONCISA ADNOTATIONE, PROOEMIO DE GRAMMATICA TACITEA
ET NOMENCLATORE GEOGRAPHICO EXPLICAVIT

FR. DÜBNER.

PARIS,

JACQUES LECOFFRE ET Cie,
ANCIENNE MAISON PERISSE FRÈRES, DE PARIS,
Rue du Pot de Fer S.-Sulpice, 8.

FIRMIN DIDOT FRÈRES,
IMPRIMEURS DE L'INSTITUT DE FRANCE,
Rue Jacob, 56.

1845.

INTERPRETI

HORUM OPERUM

DOCTO SOLERTI FELICI

JOANNI LUDOVICO BURNOUF

SACRUM ESSE VOLUIT

ADDICTISSIMUS IPSI EDITOR

FR. D.

PARIS. — TYPOGRAPHIE DE FIRMIN DIDOT FRÈRES,
Imprimeurs de l'Institut, rue Jacob, 56.

PRÆFATIO.

Postulabatur a me Taciti editio modico volumine comprehendenda, parvo parabilis et usui accommodata *scholastico*, hoc est (quod latinum vocabulum proprie sonat) rhetorices alumnorum. Qui quum in aliis jam versati essent scriptoribus, primum latino sermone uti posse putabam, qui hoc tempore exulat ab editionibus *classicis;* deinde sine interpretatione dimittere quæ Cicero, Sallustius, Livius eodem simillimove modo solebant efferre. Utraque via brevitati postulatæ consulebam : quibus tertiam addidi, ut quidem ea, quæ sæpius dicenda essent, semel dicta unum in locum congererem. Grammaticæ enim et elocutioni Taciteæ quæ propria sunt et apud ipsum in frequenti usu posita, in rariore vel rarissimo apud alios, ea feci ut uno sub aspectu collocarentur : cujus quasi tabellæ ope multis notis supersederi poterat. Eam autem et legant sensim tirones qui vulgari grammatica satis instituti jam in Tacito occupantur, et inspiciant quando in constructione explicanda hærent ad ablativum, participium, præpositionem, aut aliam quamcunque partem orationis. Deinde geographica nomina non explicui suis locis ubi leguntur, sed in indice alphabetico, quo sæpius memorata semel exponantur.

Hoc temperamento usus in Tacitum exiguo volumine arctandum ejusmodi adnotationem scribere tentavi, quæ non scholasticis modo juvenibus utilissima esset, sed quam nemo ex tot amatoribus Taciti, ne doctiores quidem, prorsus abesse vellent ab libello rusticantibus et peregrinantibus minime oneroso. Juvenes autem ad Tacitum legendum intentis animis accedunto et totos se ei tradunto dum legunt : fluxa mente et remissius si aggrediantur, non intelligent vel larga notarum copia illustratum. Ab attenta meditatione, ab animi

humani cognitione, quæ observando, sentiendo, meditando comparatur, a vivido sensu recti et virtutis provenit intelligentia Taciteorum operum. Vicissim hic scriptor, si virium illarum scintilla est in animis lectorum, eam suapte vi alit, excitat, auget: ut in ipso multo minus periculum immineat ab remissione animorum quam in aliis scriptoribus. Nam quos Tacitus, ubi paullum cognoscitur, non in se convertit et rapit, quos non exagitat, his ut adsint artes honestæ, a philosophia certe atque poesi natura sua alienos esse apparet.

De vita scriptoris pauca traduntur, in multis libellis repetita. Ingenium viri et virtutes librorum optimi cujusque gentis cultæ ingeniosissimique homines, suo quique modo, quasi certatim exposuerunt: ex quorum scriptis vel eximie dicta repetere longum est, et apud ipsos majore cum fructu legentur. Verba scriptoris ex eorum editionibus repetenda curavi, qui optimos codices manuscriptos (duos Mediceos, Monacensem Germaniæ, Farnesianum Dialogi) nuper iterum collatos maxima fide secuti essent, paucis, ubi necessarium erat, de conjectura, nonnunquam mea, mutatis. Quare hæc editio multis in locis discrepat ab iis quæ in vulgari usu sunt, sed ad Taciti manum haud dubie propius accedit, utpote purioribus e fontibus derivata. Scripsi kal. Quintil. MDCCCXLIII.

F. D.

PROPRIETAS

ELOCUTIONIS TACITEÆ

PER PARTES ORATIONIS DELINEATA.

SUBSTANTIVA.

Abstracta nomina pro *concretis* frequentiora apud Tacitum quam apud alios scriptores : *matrimonia* (conjuges), *servitia* (servi), *consilia* (consiliarii), *remigium* (remiges), *delectus* (delecti milites), *metus suos*, eos quos metuunt ; et alia plurima.

Substantiva pro *adjectivis* ponuntur, *corruptor animus*, *victor exercitus*, etc.

Collectiva nomina sæpius quam apud priores struuntur cum plurali : *valida juventus regnum invadunt ; caterva constiterant* ; et genere eorum qui substantivo comprehenduntur : *vulgus interpretati sunt; pars congressi.*

CASUS.

Nominativus in passivis verborum *dicendi* et *sentiendi* vulgaris, ut *Libo defertur moliri res novas*, græco more latius extenditur. Sic, *ipse satis manifestus est jam dudum in contrarium accingi*, δῆλός ἐστι παρασκευάζεσθαι. Atque adeo activis aliquoties jungitur, græca itidem structura, velut in notissimo Virgiliano *sensit medios delapsus in hostes*. Similiter Tacitus : *Ipse e majoribus suis hostis populi Romani quam socius jactabat*, scil. ὤν, se hostem potius esse quam socium. Sæpius in pronomine : *plerique suam* IPSI *vitam narrare fiduciam arbitrati sunt. Pepigere fraudem ulcisci atque* IPSI *inter se concedere.*

Nominativus *in prædicato* frequentissimus apud Tacitum ubi vulgaris sermo *dativo* utitur : *rubor inter comites aspici*, rubori (pudori) est ; *ut major laus compositi hostes essent*, ut compositio hostium majori laudi esset ; *ne libertinum quidem omnis præponere regia utilitas est*, pro, regibus utilitati est.

Nominativus qui vocari solet *absolutus* oritur e structura in decursu periodi mutata ; ut ex divisione in hoc exemplo, *regum ingenia, illi mite et amœnum, huic atrox , avidum et societatis impatiens erat.*

GENITIVUS.

Genitivi cum substantivis nonnunquam cumulantur, ut *Britannici fortunæ mœror, pueritiæ Neronis educator, proditionis ira militum* in *Hist.* III, 10, ubi vide notam. — Genitivum *qualitatis* Tacitus sæpissime jungit cum substantivis, omissione participii verbi *esse* explicandum, *Haterius eloquentiæ celebratæ* (ὤν), *Vinicius comptæ facundiæ :* ita ut hi genitivi respondeant adjectivo qualitatis, velut de Tiberio, *compositus alias et velut eluctantium verborum*, i. e. homo cui verba difficulter prodibant. In hoc genere audacissimum habetur *Annal.* I, 78, *finem sedecim stipendiorum expresserant*, i. e. finem militiæ constitutum in sedecimo stipendio.

Genitivus cum adjectivis, ante Tacitum vel poetis rariore in usu, ipsi acceptissimus erat, quia sententiam scriptoris sine ulla verborum ambage exprimit. Quocirca hujus usus latissime patet apud Tacitum, ita quidem ut genitivus adjectivo additus designet rem in qua cernatur qualitas adjectivo comprehensa, velut *atrox odii*, i. e. atrox in exercendo odio. Huc referenda sunt etiam *participia cum genitivis,* quorum activa præsentis omnibus esse scriptoribus in usu constat; Tacito etiam passiva, ut *occultus odii, spernendus morum,* etc. — Alio pertinet genitivus cum adjectivis neutrius generis, de quo dicendum in *Adjectivis neutris.*

Genitivus cum verbis notissimus est in verbis accusandi et condemnandi, sed a Tacito extenditur in synonyma, qualia sunt *accersere* (ad accusandum) *majestatis*, *interrogare* (in quæstione) *repetundarum, urgeri* (ab accusatoribus) *male administratæ provinciæ aliorumque criminum*, *postulare*, etc. Nota phrasis *potiri rerum :* apud Tacitum habetur etiam *apisci dominationis, adipisci rerum.* Deinde notandum, *monuit eos temporis, Plancinam monuit insectandi*, *Annal.* II, 43, ubi confer notam; *admonere victoriarum.*

Genitivus cum gerundiis sive *gerundivis* absolute positus, Tacito fere proprius, facillime intelligitur supplendo vocabulo *causa : Germanicus Ægyptum proficiscitur cognoscendæ antiquitatis ; erectis omnium animis petendæ e Pisone ultionis;*

apiscendi honores aut pellendi claros viros per vim latæ sunt leges, etc. Quocirca grammaticam rationem, paullo argutiorem illam, hic non exponimus.

DATIVUS

Dativo finem vel consilium exprimenti ceteris scriptoribus frequentius utitur Tacitus, ut in his, *viæ pariter atque pugnæ composuerat exercitum; incessit itineri et prœlio*, etc. et cum gerundio, *nudus exercitando corpori; accipiendo diademati in Urbem venit*, etc. Hinc plurimis locis dativus per præpositionem *ad* explicandus: *hanc adulterio pellexit*, i. e. ad adulterium; *diductam civitatem ut civili bello*, ut ad civile bellum. Utraque constructione conjuncta: *nec ad invidiam ista, sed conciliandæ misericordiæ refero.* Et aliter cum verbo *refero: pravitati ipsius referebat* (tanquam acceptum referebat).

Dativus cum verbis passivis locum præpositionis *ab* multo frequentius obtinet in hoc scriptore quam in aliis. Etiam verbum forma neutrum, significatione passivum græco more ita struitur: *sibi tres legiones procubuisse*, i. e. ab se cæsas esse. Quod plane poeticum est.

Dativus commodi qui vocatur ad hanc formulam extenditur, *quibus bellum volentibus erat*, de qua dictum ad *Annal.* I, 59. Alius usus in ejusmodi formulis, *in universum æstimanti plus penes peditem roboris; vere reputantibus, Galliam suismet viribus concidisse*, ad verbum reddi potest *pour ceux qui envisagent l'ensemble, il y a plus de force ...*, si quis in universum æstimet, videbit plus esse, etc.

ACCUSATIVUS.

Accusativus adjectivis additur, Græcorum more, ut illa pars subjecti notetur ad quam referenda est notio adjectivi, velut *nudæ brachia*, i. e. non simpliciter nudæ, sed brachia modo nuda habentes; *manum æger; pars onusta vulneribus tergum; juvenem et alia clarum*, i. e. et quod ad alias res attinet. Hæc constructio, æque frequens Tacito ac poetis ante eum, derivanda est ab

accusativo alterius objecti in verbis, usitatissimo Græcis, qui in passivis alterum hunc accusativum retinere solent. Notissimum est *docere aliquem artes*, passive *doceor artes*: cujus structuræ

speciem imitantur alia verba duplicem accusativum in activo non habentia : *arguitur pleraque*, pleraque in eo arguuntur; *allevatur animum; utrumque latus transverberatus; animum vultumque conversi*, etc. Nimirum supponuntur activa duplicem accusativum regentia, unum objecti, alterum ejus partis objecti in quam actio fit, ut sunt græca plurima, βάλλει αὐτὸν τὴν κεφαλήν : sic *transverberat eum* (et quidem) *latus* (ejus), quod active non dicunt Latini, sed passive *latus transverberatus*. Sic, *rminius oblitus faciem suo cruore*, tanquam a tali locutione activa, *oblinere se* (nimirum) *faciem* (suam). Audacissimum et prorsus græcum est illud *Hist*. III, 74, *aram posuit casus suos in marmore expressam*, ubi vide notam. Sed aliter explicandus est accusativus cum verbis neutris vel passivis a *sententia* verbi pendens, neglecta forma grammatica, velut *falsa exterritus*, pro falsa vehementer timens.

Verba nonnulla antique cum accusativis juncta, quæ ablativum habere solent, *fungi*, *vesci*, *potiri*; vel dativum, ut *assidere*, *insidere*, *præsidere*, *indulgere*.

Quædam vide infra in *Infinitivo*.

Accusativi *soli* omisso verbo *habens* aliquoties in concitata oratione, ut *Annal*. I, 41, ubi confer notam. Sic, *quidam abdita scrutari, faces in manibus,* ut Racinius,

> Un poignard à la main, l'implacable Athalie
> Au carnage animait ses barbares soldats.

Appositionis denique vice fungitur accusativus non substantivo uni, sed toti periodo subjecta : de quo monuimus in nota ad *Annal*. I, 3, et alibi.

ABLATIVUS.

Ablativi usus in Latina lingua per se multiplex est, indicans locum in quo aliquid est, locum unde exit, originem, causam, instrumentum, conditionem : sed alii scriptores Tacito frequentius addunt præpositiones. Hæ desiderantur in hujusmodi phrasibus : *vultu conjectaverat*, i. e. e vultu; *vicis et castellis proximis subventum*, i. e. (per homines) e vicis; *exigunt principis sui liberalitate illum bellatorem equum*, i. e. a liberalitate; *possessione revocatum*, e possessione; *postulaverat repetundis*, i. e. de repetundis, repetundarum accusaverat; *Cæcina complexu Vitellii digressus*, e complexu; *quos Urbe spes acciverat*, ex Urbe.

Ablativi qualitatis, ut genitivi, frequentissime adjiciuntur substantivis, quibuscum jungendi sunt intellecto participio verbi *esse* (quo non utuntur Latini) et adjectivorum locum obtinent : *senem longa potentia,* i. e. senem diu potentem; *urbs magnifico ornatu,* magnifice ornata. Quare hi ablativi sæpe respondent adjectivis : *ab illustribus famâque apud populum*, i. e. ab illustribus et (talibus qui essent præditi) famâ apud populum.

Ablativi absoluti vero præcipue commendandi sunt diligentiæ tironum; quorum summa copia est et multiplex forma apud Tacitum, cum participiis, adjectivis, pronominibus, denique prorsus solitarii. Sed hoc si teneant, Latinos destitui participio verbi *esse* plerumque supplendo, id mente addentes poterunt eas constructiones ad vulgarem normam revocare.

ADJECTIVA.

Præter ea quæ in *Casibus* dicuntur hæc potissimum observanda sunt.

Adjectivis neutris tam singulari numero quam plurali Tacitus uti amat vice substantivorum : qua re vigorem dictionis multum adjuvari animadvertes. Talia sunt, pauca ex innumeris, *æquo* (æquis locis) *adiri*, *in falsum jacere tela, in abrupta rapere,* et præcipue cum genitivis, *avia Oceani*, *asperrimo hiemis, diverso terrarum*, *certa maris, obstantia silvarum*, *lubricum juventæ,* etc.

Adjectiva pro adverbiis posita, item ad augendum vigorem dictionis, dum ad substantivum refertur vocabulum quo proprie actio definitur : sic pro eo quod est, *Oceanus navibus* raro *aditur*, Tacitus dicit *Oceanus raris navibus aditur :* nam si raro aditur, raræ ibi naves sunt. *Rari domos petivere ; latior et placidior affluens Rhenus; agmen hibernis adhuc Alpibus traduxit,* hieme; et similia plurima.

Adjectiva juncta infinitivis poetarum more : *manifestus dissentire ; properus clarescere ; facilis corrumpi*, etc.

Adjectiva neutra cum præpositionibus sæpe formulam adverbialem efficiunt, nonnunquam (ut in *Adverbiis* videbimus) pro adjectivo positam. Sunt autem hæ præsertim formulæ : *ex æquo,* pro, æque; *ex facili*, pro facile; *ex composito, contrario, diverso, improviso, insperato*, *inopinato*, *occulto ; in incerto, in arduo, ambiguo, aperto, arcto*, *præcipiti*, *proximo*, *promiscuo, lubrico, ancipiti, obscuro, occulto.*

Adjectiva aliis cum substantivis nonnunquam juncta atque illis quæ logica ratio indicare videtur : *diurna actorum scriptura*, pro, diurnorum ; *veteres populi Romani res*, pro, veteris ; *clari ducum exitus*, clarorum ; *vicinis provinciarum administrationibus*, vicinarum ; *novus nuntius contumeliæ*, novæ.

COMPARATIVUS.

Structura comparativi et in universum *comparandi formulæ* magnam varietatem habent apud Tacitum. Quæ vel rei in quoque loco exprimendæ vel ceterarum enuntiati partium constructioni respondent. Prætermus, ut ubique, exempla legitimæ rationis.

Positivus sæpe ponitur in priori membro *comparativi loco*, præcedente voce *quanto*, quæ proprie significat *à quel degré :* ut hæc, *quanto dites et opulentos, tanto magis imbelles*, ita vertenda sint, si verba ipsa presse sequaris, *à quel degré ils sont riches, à tel ils sont moins guerriers*, ubi videas sententiam æque claram esse ac si dicas, *à quel degré ils sont* PLUS *riches, quanto ditiores et opulentiores.* Talia autem magno numero leguntur apud Tacitum : *quanto quis audacia promptus, tanto magis fidus rebusque motis potior habetur ; quanto inopina, tanto majora.*

Correlativa vox altera *tanto, eo*, nonnunquam omittitur : sic, *quanto quis clarior*, (tanto) *minus fidus ; quanto acriora in eum studia militum*, (tanto) *celerandæ victoriæ intentior.* Verum, quod præcipue observari debet, aliquando cum relativo etiam *comparativi notio in secundo membro supplenda* est et ex priori repetenda : *quanto quis servitio promptior*, (tanto magis) *opibus et honoribus extollerentur ; quo plus virium et roboris*, (eo magis vel major) *tarditas e fiducia inerat.*

In comparationibus per *tam ... quam* prior particula omittitur post negationem : *ne memoriam nostri* (tam) *per mœrorem quam læti retineatis ; Drusum haud fratris interitu* (tam) *trucem quam remoto æmulo æquiorem.* Nisi hæc referenda potius sunt ad

particulæ *quam* usum frequentissimum quo voculam comparativam *magis* vel *potius* in se comprehendit : *ortus claris majoribus* (potius) *quam vetustis ; honori quam ignominiæ habendam ; prædæ quam periculorum socius ; pleraque in summa fortuna auspiciis et consiliis* (magis) *quam telis et manibus geruntur.*

In comparationibus per *ut ... ita*, alterum non raro omittitur :

ut bello impares, (ita) *in pace nihil amissuri; ut quisque procax ore*, (ita) *Annium variis criminibus incesserant; ut quis fortunæ inops, moribus turbidus*, (ita) *promptius ruebant*, ubi observandus est pluralis verbi, quia in pronominibus *quisque* et *quis* multitudo designatur per commemorationem singulorum; deinde conferenda exempla supra posita in Positivo post voc. *quanto*.

Alterum membrum comparationis nonnunquam abest, ubi re ipsa satis indicatur: *plura uxoribus objectari* (quam viris); *sæpius misericors* (quam pœnæ exactor).

PRONOMINA.

Pronomen personale genitivo casu ponitur aliquoties *pro possessivo*, sed significatione paullo latiore, ut *Ann.* IV, 24, de Dolabella, *primo sui incessu*, ubi est incessus cum exercitu modo contracto incedentis, proinde plus quam *suo*. — Ea pronomina sæpe omittuntur ubi vel re ipsa monstrantur, ut *flagitia invicem* (sibi) *objectavere; ut erectum et fidentem animi* (hominem se) *ostenderet;* vel constructione, ut *sponte dixisse* (se) *respondit*.

Pronomina demonstrativa item in ejusmodi locis omittuntur, ubi ceteris verbis vel casuum terminatione satis manifeste indicantur. Sic *idem* quoque pronomen: *Mella* (iisdem) *quibus Gallio et Seneca parentibus natus*.

Hic ... hic non raro dicuntur vividius pro *hic ... ille*. Hæc ipsa *hic* et *ille* nonnunquam ita ponuntur, ut *hic* spectet ad remotius vocabulum, *ille* ad propius, neque usquam tamen temere; velut *Annal.* VI, 37, *hic* (in constructione remotior) est Imperator Romanus, *ille* dicitur de rege barbaro.

Demonstrativa pro reflexivis aliquando posita esse videntur: sic, *is in mœstitiam compositus ut eum* [se] *in Syria sisterent orabat; Cæsar quanquam edictis monuisset ne quis quietem ejus* [suam, vel ipsius] *interrumperet:* sed in talibus observa, Tacitum suam narrantis personam substituere ei cujus sententiam exponit.

Relativa pronomina. Per hæc inchoatam structuram Tacitus nonnunquam (ut Homerus sæpe in comparationibus post relativum ὡς) subito abrumpit et in liberam constructionem abit, pulchro artificio, quo sententia grammaticæ vinculum frangendo emergit nitidior. Qualia sunt: *Leges Cretensium quas Minos,*

a.

Spartanorum quas Lycurgus [scripsit], *ac mox Atheniensibus quæsitiores jam et plures Solon perscripsit. Custodes ... quîs neque boni intellectus neque mali cura, sed mercede aluntur. Equorum ... quos pressos sacro curru sacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur, hinnitusque* [eorum, pro, quorumque hinnitus] *ac fremitus observant.*

In *relativis sententiis* ATTRACTIO frequens est et multiformis apud Tacitum. Primum simplicissima : *quos quod tandem invenistis, non restiterunt*, pro, hi, quod eos invenistis, non rest. *Ignava animalia, quibus si cibum suggeras, jacent torpentque,* pro, quæ, si cibum iis suggeras, jacent. Paullo audacior, *in villa Pisonis, cujus amœnitate captus Cæsar crebro ventitabat,* (supple *eo*), pro, in quam, captus ejus amœnitate, vent. — Deinde pronomen relativum, quod ad præcedentia spectat, attrahitur etiam a nomine quod in ipsa sententia relativa prædicatum est : *Agricola utrumque avum procuratorem Cæsarum habuit, quæ equestris dignitas est,* proprie, qui procuratores sunt dignitas equestris. Quæ constructio in formulis incidentibus, *quæ magna laus est*, *quæ tua est moderatio* (pro moderatione tua), etiam apud Ciceronem non rara. — Opposita est huic attractioni illa, qua pronominis non solum numerus atque genus, sed casus etiam pendet a nomine sententiæ primariæ : *magnis meritis non eundem in pace, quem in bello, locum* (esse) *intelligit apud Principem.* Quæ verbo repetito facile explicantur. — Sæpe primaria sententia ex relativa attrahit nomen aliquod, quæ ratio Græcis frequentissima : *congruens crediderim recensere ceteras quoque reipublicæ partes, quibus modis habitæ sint*, quod per appositionem accuratius rem exponit quam si dictum esset vulgari modo : recensere quibus modis ceteræ partes habitæ sint. Sic Cæsar monetur, *cogitaret plebem, qua toga enitesceret,* in animum revocaveret, qua toga (quibus pacis artibus) plebs enitesceret. — Item affine est appositioni hoc genus attractionis : *gladii quos, prælongos, utraque manu regunt*, quasi, quos, ὄντας prælongos; quos, quum sint prælongi, utraque manu regunt. *Fretus bellis quæ secunda gesserat,* i. e. quæ, et secunda quidem, gesserat, vel secundo eventu gesserat.

Pronomen indefinitum cum comparandi particula sibi addit notionem adjectivi *aliud : non esse aliquid quam iram meditatum*, pro, aliud quicquam.

VERBA.

Verba simplicia multa *pro compositis* adhibet Tacitus iis locis quibus illa vel satis intelliguntur in tenore sententiæ vel altitudinem quandam orationi conciliant [quod Dionysius observat de Pindaro generalioribus utenti verbis ob magnificentiam pro specialibus et propriis]. Ejusmodi sunt *ciere*, excitare, ut *citus vento ignis ; finire,* definire ; *firmare*, affirmare ; *gravescere,* ingravescere ; *movere*, amovere ; *premere*, reprimere, deprimere, opprimere ; *quærere*, conquirere ; *rapere*, arripere, abripere, diripere ; *sedere,* desidere, alibi præsidere ; *suescere ; tenere,* retinere, continere, obtinere ; *trahere,* distrahere ; *vertere,* avertere, alibi evertere ; *vincire,* devincire ; *vocare*, provocare, alibi advocare.

Verba composita significantius ponuntur ubi *simplicia* rei sufficiebant. Quod quum in quoque loco facile intelligatur, exemplis non est opus.

Verba frequentativa apud Tacitum et æquales ejus magno in usu sunt, utplurimum eodem sensu quo sunt simplicia, certe frequentatæ rei notionem rarius offerentia : *adventare, assultare, clamitare, conjectare, despectare, imperitare, ostentare, receptare, rogitare.* Et additur adverbium, ubi insistitur notioni frequentiæ : *factitare crebrius carmina ; ventitare crebro.*

Verba motum indicantia cum simplici accusativo sæpe struuntur, sine præpositione : *advolvi genua* (vide not. 6 ad *Annal.* I, 13) ; *egredi* vel *exire urbem ; elabi, eniti, escendere, incidere* (ut, *obruit quos inciderat*, quasi, eos in quos ceciderat), *incursare, involare, irrepere, irrumpere, propinquare.*

Verba transitiva posita *neutraliter* vel *passive*, hæc sunt potissimum : *augere, flectere, ferre, movere* et *vertere,* de quibus aliquoties in annotatione monuimus.

VERBORUM TEMPORA.

Præsens quod vocatur *historicum* in Tacito ob vigorem narrationis longe frequentissimum est, modo solum, modo perfectis et imperfectis immixtum proprio rei narrandæ temperamento ; item valde frequens in phrasibus incidentibus post particulas *dum* et *quum.* Subjunctivi ex præsenti historico pendentes plerumque sunt imperfecti.

Perfecto nonnunquam utitur Tacitus, ut aoristo suo Græci, exprimens quod solet fieri, quasi unum factum memorans pro pluribus. *Haud semper errat fama, aliquando et elegit. Postremo suasmet ipse spes anteire parat: quod multos etiam bonos pessum* DEDIT, *qui spretis quæ tarda* (sunt) *cum securitate, præmatura vel cum exitio* PROPERANT.

Plusquamperfectum subjunctivi sæpe vim habet futuri exacti; aliquoties etiam imperfecti subjunctivus, ut in hoc loco, *anxius quonam exercituum vis erumperet,* eruptura esset.

VERBORUM MODI.

Indicativus obliquæ orationi insertus legitur sæpissime, ubi exspectes subjunctivum. Quod partim necessario fit, quando res per se vera aut facta interjicitur expositioni alienæ mentis, velut explicandi causa; partim fit pro ingenio Taciti, quod per vigorem quasi in rem præsentem abripit lectores et obliquæ orationis vincula relaxat. Exempla horum indicativorum quævis prope pagina suppeditat.

Indicativi præteritorum in conditionalibus sententiis, de re non facta positi. Hi quoque frequentiores sunt apud Tacitum quam apud scriptores alios. Ejusmodi enim phrasis: *si rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potius in hanc urbem quam captus venissem,* si ita comparata est ut prorsus dubitari non possit de eventu et vere facta res esset, nisi obstitisset alia, indicativus cum vi ponitur in altero membro, uti in recentioribus quoque linguis: *si j'étais venu, il était sauvé*, pro, *aurait été.* Exempla Tacitea pauca de plurimis ponam: *Trudebantur in paludes, ni Cæsar legiones instruxisset. Offerebantur liberi* (in Claudii conspectum venturi), *nisi Narcissus amoveri eos jussisset. Ni cædem ejus Narcissus properavisset, verterat pernicies in accusatorem. Incesserat cunctatio, ni duces Cremonam monstrassent. Si eum fatum aliquod in Urbem pertraxisset, Ciceronem audire potuit.* Ceterum in multis locis intelliges ex rei natura jam initium quoddam vere factum significari illis indicativis, sed rem ad eventum non processisse; nonnunquam aliquid seriei gestarum vel gerendarum rerum conveniens et ab Tacito non verbis, sed ordine verborum leviter indicatum, suppleri debet ante particulam *nisi,* ut *Annal.* I, 35; II, 22, et alibi in notis monui.

Subjunctivi natura et usus ut in omni scriptore latino diligen-

ter observanda sunt, ita apud Tacitum inprimis, qui non proprium quidem sibi habet usum subjunctivi, sed in brevitate sermonis ejus quum ceterarum partium orationis, tum vero subjunctivi significatio diligentius spectanda et exactius tenenda est quam in aliis scriptoribus. Nam quæ tanquam propria Tacito annotantur ab nonnullis, v. c. particula *quamvis* cum indicativo, *quanquam* cum subjunctivo juncta, quas diverso modo Cicero struxerit, hæc etiam in quoque loco ex ipsa sententia et propria notione subjunctivi pendent.

Infinitivi usus specie multiplex est apud Tacitum, re ipsa simplex, hoc si teneas : infinitivum esse instar substantivi, latinam autem linguam carere articulo, quo infinitivus, utpote indeclinabile substantivum, ceteris verbis γραμματικῶς possit adaptari : sed Tacitus ipso loco, quem assignat infinitivo, indicat quid velit. Sic *infinitivus pro subjecto* est : *culpa quam pœna tempore prior est; emendari quam peccare posterius est.* Est *pro objecto : impetrat veteranos deduci,* deductionem veteranorum; *illacrimabant eum cecidisse*, ejus casui; *abrumpi dissimulationem etiam Silius urgebat,* quasi dicas, abruptionem dissimulationis; *hortatur gentile decus capessere,* assumptionem decoris gentilis, ut dicitur, « hortari bellum. » In aliis locis dubium esse potest, pro subjectone accipiendus sit infinitivus an pro genitivo, ut in hoc, *vetus Neroni cura erat curriculo quadrigarum insistere, nec minus fœdum studium cithara canere.* Sæpe est *pro genitivo* cum Adjectivis, ubi vide; cum iisdem *pro dativo : minus obnoxium offendere poetarum quam oratorum*[1] *studium*, offensioni studiorum; *factus velare odium,* velando odio Adde not. ad *Hist.* IV, 12.

Infinitivi pro subjunctivis nonnunquam ponuntur *post particulas* in oratione obliqua : *ubi Latonam edidisse hæc numina,* quod vulgo vel *ibique* dicitur, vel *ubi — ediderit; quanquam ne impudicitiam quidem abesse; nisi forte clarissimo cuique plures curas esse; an Augustum in Germaniam commeare potuisse?*

Infinitivus qui vocatur *historicus,* de rebus non ad unum et certum tempus pertinentibus, et ipse ponitur post particulas *quum, ut, ubi, postquam, simul.*

Infinitivus cum nominativo pro accusativo, ad græcum modum, ut *Hist.* IV, 55.

Gerundia, ut notum est, quasi casus sunt infinitivi substantive usurpati : *fabricandæ classi præponuntur*, fabricationi classis.

De peculiari usu *genitivi* vide supra in *Genitivo*. Alium usum singularem explicui ad *Annal.* XV, 5, et XIII, 26. — Passiva vi, quod rarum, habetur apud Tacitum : *precario jure parendi;* et accusativus : *non senatui libertas ad pœnitendum erat.*

Supina item sunt quasi accusativus et ablativus infinitivi substantive dicti : quare nonnunquam cum genitivis mera sunt substantiva : *distinctu pinnarum; dispositu provisuque civilium rerum*, etc.

PARTICIPIA.

Participia perfecti passivi quædam ponuntur significatione adjectivorum in *—bilis*, ut *invictus*, qui vinci non potest (quasi invincibilis); *inaccessus*, etc.; *coercitus*, qui potest coerceri.

Participia perfecti deponentium verborum sæpe amittunt significationem præteriti et ponuntur ut præsentis participia sive ἀορίστως, i. e. sine notione temporis. Annotavimus *Annal.* II, 14; III, 43, de *operatus;* et rerum quæ narrantur seriem naturalem perpendens hunc usum in quoque loco facile agnosces. Etiam in *participiis passivis* præsens aliquoties melius respondere videatur logicæ rationi : *ignis violentia Urbem affecit deusto monte Cœlio*, deurendo montem Cœlium. *Nero virtutem ipsam exscindere concupivit interfecto Thrasea*, Thraseam interficiendo. Sed in hoc loco, *Quod editis annalibus laudatoque Bruto C. Cassium Romanorum ultimum dixisset*, sententia est, quod ediderit annales, in quibus laudavisset Brutum et Cassium... dixisset.

Participia passiva cum substantivo apud Tacitum paullo sæpius quam apud alios ponuntur pro *substantivo abstracto* genitivum habente : *occisus Cæsar aliis pessimum, aliis pulcherrimum facinus videbatur*, occisio sive cædes Cæsaris. *Rapta uxor ... vecordem agebat Arminium*, raptus uxoris. Sed de hoc usu verbo monuisse sufficit.

Participia cum genitivis, et cum infinitivis. De his idem valet quod diximus de Adjectivis sic structis. Item de *participiis neutris* substantive positis, ut ponuntur Adjectiva neutra.

Ablativi absoluti. Hujus constructionis, quæ propria est latinæ linguæ et diligenter observanda, rariores modos recensebimus, Tacito autem in frequentiori quam ceteris scriptoribus usu habitos. Primum (de quo jam monitum) quum participio verbi substantivi *ens*, ὤν, careat latina lingua, ubi tali opus est, ablativi

sine verbo ponuntur : *nullo in armis subsidio*, quum nullum esset in armis subsidium; *nullis contra terris*, quum contra sive e regione Oceani nullæ terræ sint adversæ: *levioribus delictis*, quando delicta quæ committuntur sunt leviora; *libero quid firmaret mutaretve*, quum liberum esset etc. Versa vice substantivum, quod subjecti locum obtinet, sæpe omittitur ubi rerum serie satis indicatur, plerumque pronomen *iis*: *Hæc atque talia agitantibus gravescere valetudo Augusti*. Deinde absolute ponuntur ablativi participiorum perfecti passivi, insequente expositione uberiore rei quæ secundum logicam grammaticæ pro substantivo subjecti haberi debet : *nondum comperto profectionem eam incusari*, pro, incusatione hujus profectionis nondum comperta; vel, nondum comperto *eo* quod profectio incusaretur. Sic intelligenda sunt : *comperto paternas ei angustias esse; Calusidius strictum pugionem obtulit addito acutiorem esse*, additis verbis; *diu quæsito* (postquam diu quæsitum erat) *quos nepotibus suis maritos destinaret Cæsar; intellecto in quos sæviretur; diu pensitato Mithridatisne rebus extremis an patrio regno consuleret*, et plurima alia.

Attractionis genus peculiare. *quibus bellum volentibus erat*, habes *Annal.* I, 59, *Hist.* III, 43, ubi vide not

ADVERBIA.

Adverbia quædam *pro adjectivis* junguntur cum verbo substantivo *esse: contra est, frustra est, impune est; abunde* (esse) *ratus; longe esse, satis esse.*

Adverbia cum substantivis aliquoties conjuncta reperiuntur adjectivorum loco, quæ Græcæ linguæ consuetudo est adverbium articulo et substantivo interponentis. Sic Tacitus dixit, *longam olim famem* Judæi *adhuc jejuniis fatentur*, τὸν πάλαι λιμόν, pristinam famem longam; *sensit dux imparem cominus pugnam*, eam quæ cominus fieret; *in nullum rei post usum*, posteriorem; *suam illic victoriam*, quam illic reportaverat. Plerumque, ne duo adjectiva concurrerent, græca hac structura usus est Tacitus.

RÆPOSITIONES.

Præpositiones ab Tacito sæpius quam aliis scriptoribus *postponuntur* substantivo : *ornatum ad Urbis et posterûm gloriam; Misenum apud; legionibus coram; urbem extra; lucum intra;*

urbem juxta; Assyrios penes; viam propter; humum super; Euphraten ultra. Etiam a verbis, quibuscum junctæ esse debebant, reperiuntur separatæ : *decumæ super portiones erant,* supererant; *jactis super ancoris,* superjectis.

Præpositiones sæpe *omittuntur*, tam jungendæ cum ablativo, ut supra diximus in Ablativo; quam cum accusativo, ante nomina locorum, ut *Ægyptum proficiscitur,* et cum verbis motum indicantibus, quæ supra recensentur in sectione de Verbis. Intermittitur etiam repetitio ante alterum substantivum : *simul in frontem, simul et* (in) *latera; in Liviam et mox Juliam familiam.*

De singularum præpositionum usu peculiaria hæc annotantur :

A, AB, cum verbo neutro posita pro passivo capiendum esse indicat : *donec a centurione vulneribus adversis caderet*, cæderetur. — Addita ablativo, qui per se sufficere videbatur, aliquid amplius significat : *Cerealis a metu infamiæ pressit iras,* quasi, a metu infamiæ petiit modum aut facultatem premendi iras. Similiter : *rubor a quo se contra pudorem muniebat. A legibus puniri delicta*, ex legum ratione, secundum leges.— De tempore, quando res aliqua, nulla alia interjecta, sequitur aliam : *a cœna,* quasi (*sortant*) *de table,* statim post cœnam. Sic *missionem militum ab sedecim annis,* quæ statim fiat post sextum decimum stipendium. Sic exponendum etiam, *Præposuerat Sabinum a præfectura cohortis* (qui modo præfectus cohorti fuerat), neque cum sequenti usu confundendum.—In significatione muneris, de eo qui præest muneri : *esse ab epistolis, libellis* (supplicum), *rationibus.*

AD. Pro *apud : sororum filiis idem apud avunculum qui ad patrem honos; jactantia gloriaque ad posteros.* — Sæpe ponitur ubi res ab alia quasi excitatur eamque sequitur velut responsio interrogationem : *erectas Gallias ad nomen dictatorium,* quasi, audito nomine dictatoris; sic, *multis ad celebritatem nominis erectis; læto milite ad mutationem ducum*, quum hanc mutationem percepissent; *ad nomen ejus Vitellius excitabatur,* audito nomine ejus; *ad omnes nuntios trepidus.* Sic proprie, expositis precibus Caractaci, pergit Tacitus : *ad ea Cæsar veniam ipsique et conjugi tribuit.* Alibi : *dixisse ad primas filii sui epistolas ferebatur*, iis acceptis. — *Ad hoc, ad hæc, ad id* modo est pro *præterea;* modo de causa et fine rei dicitur. — *Ad præsens,* pro eo quod alii dicunt *in præsens,* εἰς τὸ παρόν. Utrum-

que junctum *Hist.* I, 44 : *Munimentum ad præsens, in posterum ultionem.*

APUD, propinquitatem denotans, in formulis quibusdam ad dativi usum accedit : *sacrificasse apud deos ; apud ipsum jurasset ; formido fuit apud fugientes.* — Sæpe de locis, pro *in* : *apud palatium effigies ipsorum sisteret ; apud Capitolium, apud ædem ; apud Asiam, Germanias*, etc.

CIRCA sæpe dicitur de re in qua vel persona vel actio aliqua versatur, ut græcum κατά : *circa educandos liberos severitas ; circa artes bonas socordia ; circa consilium eligendi successoris scindebantur in factiones ; Callistus, jam mihi circa necem Caii Cæsaris narratus*, ubi versabar in nece Caligulæ narranda.

CITRA pro *absque, sine*, ut monitum ad *Agric.* c. 1.

DE pro quod attinet ad : *de repetundis itum ad reciperatores ; de amicitia et officiis idem finis et te et nos absolverit ; multa de nomine ejus celebrant.* Magis proprie in his, *Majore fama, uti mos est de ignotis* (ubi *de* pendet a voce *fama*) ; *addidit laudem de Augusto ; de odio facilius credideris ; de cæde Galbæ ignari.*

E, EX pro *secundum : e republica censere ; ex usu temporis, ex severitate prisca.* — Pro genitivo omisso *unus* : *Massa ex procuratoribus Africæ*, unus procuratorum ; et sæpe *ex tribunis, ex fidissimis, ex libertis*, etc. — Cum adjectivis formulas adverbiales efficit, ut dictum in sectione *Adjectiva neutra.*

ERGA etiam de rebus adversis : *alienato erga Vespasianum animo ; odiorum invidiæque erga Fabium ; erga eminentes sinistra interpretatio.* — Nonnunquam eodem usu quo esse præpositionem *circa* modo notavimus : *erga domum suam inscitia ; erga pecuniam alienam diligentia ; erga exitus dominantium fama atrocior.* Et cum adjectivis, *anxius erga* aliquem, etc.

IN. Specie quidem hæc præpositio sæpe ponitur a Tacito pro aliis, ut *ad, adversus, apud, inter, cum*, vel cum accusativo pro ablativo, aut vice versa ; sed re consideratius perpensa, propriam ejus notionem in talibus quoque locis agnosces. Quare hæc tantummodo memoramus. Sæpe finem sive eventum alicujus rei denotat : Augustus *in nullius unquam suorum necem duravit*, nunquam ita induravit animum ut ad suorum alicujus necem progrederetur ; *prætorem uno vulnere in mortem affecit*, adeo ut moreretur ; *victa in lacrimas*, ut lacrimas effunderet ; *in mucronem ardescere*, *Ann.* XV, 54, ubi vide not. Hinc pen-

dent formulæ *in tantum*, *in quantum* ; et hæc : *in omne fas nefasque avidi ; paratus in res novas ; novissimi in culpam, primi ad pœnitentiam.* — Sæpissime, ut breviter dicam, directionem exprimit, sive quo pertinet actio aliqua : *in rempublicam exitiosi; in reliquos data venia; læta in rempublicam munera; acceptius in vulgus*, etc. Hinc pro *apud*, cui respondet in hoc loco : *tristia in bonos, læta apud deteriores esse.* — Ab *in* de vestitu, ut *in toga*, audacius translatum dicitur *Hist.* IV, 3 : *in iisdem annulis patibulo affixus*, iisdem annulis equestribus cinctus. — De singulari usu præpositionis *in* cum accusativo, ubi postulari videtur ablativus, monitum ad *Hist.* I, 87, et in fine *Germaniæ.* — *In* cum adjectivis efficere formulas adverbiales pro adjectivis positas docuimus in sectione Adjectiva neutra, e. c. *quibus fortuna in integro est*, integra; et, ubi cum adjectivo junctum est, *nobis in arcto et inglorius labor.* — Formulæ *in loco*, *in tempore*, pro justo vel suo loco, opportuno tempore, græce ἐν καιρῷ, etiam apud alios scriptores sæpe obviæ.

INTRA, nonnunquam pro simplici *in* : *intra manus habere librum ; intra me hoc volvo ; intra se formare tragœdiam*, in animo suo.

PER sæpissime modum et rationem indicat qua fit aliquid ; *per nuntios visere ; per honesta erogare pecuniam.* Hinc ablativo ἐκ παραλλήλου oppositum : *non multum venatibus, plus per otium transigunt ; per acies aut proscriptione cadere*, etc. — De locis in universum indicatis secundum ambitum, per quem res fit in multis simul locis : *per Gallias delectus ; per Germanias conscripta cohors.* Paullo aliter, *per pagos vicosque jus reddere*, pagatim, vicatim; *per fora et templa fixa ære*, quod plus est quam *in foris et templis*, et reddendum *partout dans les ...*

POST sæpe adverbium est, *paucis diebus post*, etc.

PRO in formulis *pro vallo, pro litore*, *pro cornibus*, *pro muris*, etc., non prorsus idem est atque *ante*, sed plerumque significat, in ipsa parte anteriori earum rerum, ac proinde majorem propinquitatem indicat quam altera præpositio indicaret; conf. ad *Ann.* II, 81.—Brachylogiam in alia notione annotavi *Ann.* IV, 38.

SUB usus quosdam peculiares habet, sed qui facillime intelliguntur.

SUPER cum accusativo sæpissime pro *præter*, cum ablativo pro *de* et *propter* a Tacito usurpatum.

SUPRA adverbialiter ; ut *par negotiis neque supra* (ὤν), neque iis superior; *tricena aut suprà* (ea) *stipendia.* — Item ULTRA.

CONJUNCTIONES ET PARTICULÆ.

Hæc pars linguæ ut in nullo scriptore negligenda est, ita in Tacito præsertim diligenter observanda, qui summa arte orationem contexuit, ut nihil non sit significantissimum. Propria ipsi, vel quæ frequentiora apud eum sint quam apud ceteros, hæc fere annotantur.

Conjunctivæ sive *copulantes particulæ* sæpe omittuntur, ut interrupto paululum sermone res vividius notentur: *mira comitas et diversa a Tiberii sermone, vultu. Nero vividum animum in alia detorsit: cælare, pingere, cantus aut regimen equorum exercere. Futurorum præsagia, læta, tristia, ambigua, manifesta.* Multus est felixque *asyndeti* usus apud Tacitum. — Post adjectivum *multus* græco more ponitur *et*: *multa et probrosa; multa fœdaque*, πολλὰ καὶ μιαρά. — Quando *adversativa vis* jam in ipsis verbis expressa et in totius sententiæ conformatione inest, sæpe conjunctiva particula contentus est Tacitus: *hæc palam* dixit *et alia secreto; speciosis et irritis nominibus, ministros veteres et prægraves* (nimis molestos) *afflixit*, et alia multa, in quibus particula *sed* nimium insistere oppositioni videatur. Atque opposita illa plerumque simul et uno tempore locum habent: quare aptior in talibus est conjunctiva particula, ut in his: *strenui ignarique; spe metuque; pavebant terrebantque; aderat ceteris periculorum præmiorumque ostentator*, nimirum prouti egissent; diversa quidem sunt, sed eodem tempore ostentata. — Sæpe *et* significat *etiam*; aliquoties *que* positum est ubi exspectes *quoque*. — Pro *et* ... *et* sæpe habes — *que* ... *et*, — *que* ... *ac* sive *atque*; et cum negatione *neque* pro altero *et*, ut *Germ.* c. 2, ubi vide not.

Disjunctivæ particulæ sæpissime ponuntur simplices ubi vulgaris sermo adhibere solet duplices: *miracula narrabant* (sive) *visa sive ex metu credita; juxta periculoso* (i. e. quum æque periculosum esset) *ficta seu vera promeret.* Et variata structura: *in Campaniam concessit*, (sive) *longam absentiam paullatim meditans, sive ut amoto patre Drusus munia consulatus solus impleret. Venenum parum validum, sive temperamentum inerat*, pro, venenum seu per se invalidum, seu temperamentum continens.

Hinc pendet usitatissima Tacito structura particulæ AN, qua præcedentibus aliam causam verisimilem annectit, non præmissa particula *utrum*, quæ periodum oneratura esset: *finem vitæ sponte, an fato, impleret*, i. e. sive sponte sive fato,

incertum utrum sponte an fatali morte; *forte, an quia audiverat; vitandæ suspicionis* (causa), *an quia ...; inferius majestate sua rati, an ne falsi intelligerentur*, etc. Vel absolute cum indicativo; *idque et Mæcenati acciderat, fato potentiæ raro sempiternæ, an satias capit aut illos ... aut hos.* Sed infinita prope est varietas hujus breviloquentiæ per particulam *an*, quæ est inprimis Tacitea, et ubique sic ut diximus intelligenda quasi dictum esset : incertum, utrum ... *an* ... Bis *sive* præcedit particulam *an, Annal.* XI, 26 init.; et XIV, 59, ubi tria membra sunt : *sive nullam opem providebat, seu tædio ambiguæ spei, an amore conjugis.*

Particula *aut*, quando proxime sequitur particulam *neque*, ex ea assumit vim negandi : *neque paci aut prœlio paratum*, pro, neque prœlio; *offensiones inanes et irritas neque mihi aut vobis usui futuras.*

Comparativæ particulæ. De his vide supra in sectione de Comparativis. Nonnunquam etiam superlativo adduntur : *nulli tam intima causa.*

Conclusiva particula IGITUR nonnunquam inservit excipiendo filo orationis paulisper interrupto, ut græca δή atque καὶ δή. Exempla habes *Annal.* I, 28; *Hist.* II, 29.

Conditionales particulæ. Ex his SI, uti græcum εἰ, ponitur in interrogationibus obliquis et ubi conatus aut spes incerta exprimitur, pro *an* sive potius *an forte*, quia nihil de eventu (ut loqui solemus) præjudicatur : *explorari placuit, si qua Apennini juga clementius adirentur; dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent; adsultare, si laxare ordines posset*, tentans an...; sic, *propius incedens, si hostem in prœlium eliceret; pergunt in castra, si incipiens adhuc necdum adulta seditio melioribus consiliis flecteretur*, tentantes an ita etc. Et cum verbis *timendi : quibus unus metus si intelligere viderentur; quos penes potentia et si res verterentur* (immutarentur) *formido*, ubi facile sentias *si* non esse idem quod *ne.* Hinc pendet etiam frequens usus formulæ *si qui alii* et *si qua*, de iis quæ non definiuntur : *accitur centurio Clemens et si qui alii bonis artibus grati in vulgus; stationes et si qua alia præsens usus indixerat; sublatis si qua pravæ interpretationi materiam dederunt*, etc.

In conjunctis particulis *nisi si* prior, exceptionem significans, pendet ex præcedentibus, ut in *nisi ut, nisi ne, nisi quum, nisi quod*, et altera insequentis structuræ formam indicat.

Dum cum subjunctivo pro *modo* vel *dummodo : nihil abnuentem, dum dominationis apisceretur,* et alia.

Finalis conjunctio nonnunquam omittitur in altero membro positivo, postquam negativa particula finalis præcesserat, ex qua elicenda est positiva : exstinctam autem negationem esse sententia cum decursu periodi indicat. Exemplis rem declarabimus : *factum senatusconsultum, ne decreta Patrum ante diem decimum ad ærarium deferrentur, idque vitæ spatium damnatis prorogaretur,* ubi *idque* est pro, et ut id. *Pepigerat Pallas, ne cujusque facti in præteritum interrogaretur paresque rationes cum republica haberet,* ubi *paresque* est, et ut pares. *Orasse dicebantur ne criminantium nuntiis temere accenderetur integrumque* (et ut integrum) *se filio præstaret. Ne quis vita probrosus provinciam sortiretur idque* (et ut hoc) *Princeps dijudicaret. Optabunt ne miles centurioni, ne centurio tribuno obsequatur, hinc confusi pedites equitesque in exitium ruamus,* ubi *hinc* pro, et ut hinc. — Eadem particula *ut* sæpissime omittitur post verba jubendi, incitandi, hortandi, optandi, similia : *jussit* (ut) *abirent*, etc.

UT particula, cum indicativo structa, nonnunquam habet vim restringentem et impedit quominus res accipiatur universe et absolute : tum plerumque sine verbo ponitur ; de oppressis ruina theatri, *eos quum principium stragis oppresserat, ut tali sorte, cruciatum effugere,* non prorsus effugere cruciatum, sed ut judicamus in tali sorte, comparando cruciatus mutilatorum. Sic *Germ.* c. 30, ubi vide notam. Sæpe simpliciter supplendum *fit*, vel *fieri solet : mox, ut in magnis mendaciis, interfuisse se multi dicebant ; qui mortales Britanniam initio coluerint, indigenæ, an advecti, ut inter barbaros, parum compertum.*

Temporales conjunctiones quando subjunctivum habent, is non ex ipsis pendet, sed ex notione accidente : velut, *postquam cognita cæde Caii haud obtemperatum esset, manebat metus,* ubi accedit causæ notio. In his igitur subjunctivis semper amplius aliquid quærendum est quam in indicativis.

Denique exhortamur juvenes, ut in brevitate Taciti simul observent *variationem orationis,* studiose quæsitam a scriptore sapientissimo, qui hac arte vel brevissime dictis motus decoros tribuit.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Cap. 1. Rei Romanæ status ante Augustum. — 2. ejus artes et via ad imperium. — 3. varii ab Augusto destinati successores. — 4. status rerum et affectus civium sub Augusto. judicia de successoribus. — 5. morbus Augusti, et mors celata. accitus ad successionem Tiberius. — 6. cædes Postumi Agrippæ. — 7. Roma prona in servitutem. juratum in verba novi Principis. ejus callida tergiversatio. — 8. Augusti testamentum et honores eximii in funere. — 9. de Augusto judicia in utramque partem. — 10. judicia sequiora. — 11. Tiberius imperium subdole renuit, urgente senatu. rationarium imperii. — 12. Asinio iratus Tiberius. — 13. mox Arruntio, Haterio et Scauro. — 14. senatus adulatio in Liviam, a Tiberio temperata. — 15. ratio comitiorum. ludi Augustales. — 16. seditio Pannonicarum legionum, VIII, IX, XV. concitor Percennius. — 17. hujus seditiosæ conciones. — 18. furit miles, quem moderari conatur Blæsus. — 19. legatio ad Principem. — 20. recrudescit seditio. — 21. Blæsus frustra obnititur. — 22. Vibuleni fallaci facinore pæne oppressus. — 23. tribuni mil. pulsi, Lucillius cæsus. — 24. Drusus seditionis sedandæ missus a Tiberio. — 25. Drusus litteras Tiberii recitat. — 26. militum postulata differt. clamor. — 27. hinc tumultus acrior. Lentuli periculum. — 28. lunæ defectio seditiosos terret, nec deest occasioni Drusus. — 29. miles ponit ferociam. — 30. capita tumultus cæsa. legiones hibernis suis redditæ. — 31. Gravior oritur seditio legionum octo Germanicarum. — 32. sævitia in centuriones. Chæreæ facinus. — 33. Germanicus Cæsar ad legiones e Gallia properat; — 34. quas ad fidem cohortatur. — 35. eæ querelas promunt; pars imperium offerunt acriter abnuenti. — 36. remedia quæsita. — 37. oblata missio et pecunia: sic paullum oppressa seditio. — 38. vexillarii turbant; quos fortiter coercet Mennius. — 39. denuo legiones I et XX turbant. Cæsari vim, Planco mortem intentant. — 40. Germanicus, filio et uxore dimissis, — 41. militi pœnitentiam injicit, — 42 et 43. tum cum facunda oratione alloquitur. — 44. mutati pœnas in se ultro poscunt; noxios ipsi puniunt. centuriones novi suffecti. — 45. in turbidos vis adhuc paratur. — 46. Trepidæ urbis rumores. — 47. Tiberius iter simulat. — 48. Germanici minæ. — 49. miles suos turbatores ipse cædit. — 50. furorem expiaturi in hostem eunt. Marsi oppressi, — 51. Tanfanæ templum dejectum. insidiæ in reditu irritæ. — 52. Tiberius maligne laudat Germanicum. — 53. Juliæ mors et mores. Gracchus cæsus. — 54. sodales Augustales instituuntur. histrioniæ turbæ.

55. Proximo anno in Chattos excursus. Arminius. Segestes. — 56. Chatti improviso oppressi, Mattium incensum. — 57. Segestem obsessum liberat Germanicus. uxor Arminii capta. — 58. Segestis oratio. Segestes cum suis benigne habitus. — 59. Arminius in eum et Romanos invehitur. — 60. Cherusci aliique populi rebellant. Bructeri fusi. — 61. monumenta cladis Varianæ. — 62. reliquiæ illius cladis tumulatæ, improbante Tiberio. — 63. pugna cum Arminio. — 64. Cæcinam loco iniquo aggreditur Arminius intrepidum. — 65. milites consternati. Cæcinæ somnium infaustum. cæsi pæne Romani. — 66. Panicus terror ut repressus. — 67. consilium Cæcinæ de recessu. — 68. felix eruptio. Germanorum clades. — 69. Agrippinæ viriles curæ Tiberium offendunt. — 70. legiones æstu maris cum periculo revectæ. — 71. Segimerus in deditionem acceptus. exercitus damna suppleta. — 72. Tiberii ficta modestia. lex majestatis revocata, — 73. et in minimis quibusdam exercita. delationum pestis ingruit. — 74. Marcellus majestatis postulatus. in eum ira Tiberii incautior. — 75. Tiberii liberalitas. — 76. Tiberis inundatio. Achaia et Macedonia levatæ. Drusi munus. — 77. theatri licentia coercita. — 78. templum Augusti. centesima. — 79. an aquæ Tiberi subducendæ. — 80. Tiberius cur præsides raro mutarit. — 81. comitiorum confusa ratio.

Hæc fere biennio gesta, Coss. Sex. Pompeio et Sex. Appuleio; Nerone Claudio Druso Cæsare et C. Norbano 14 et 15 p. Chr. n.

I. Urbem Romam a principio reges habuere [1]. libertatem et consulatum L. Brutus instituit. dictaturæ ad tempus [2] sumebantur. neque decemviralis potestas ultra biennium neque tribunorum militum consulare jus diu [3] valuit. non Cinnæ, non Sullæ longa dominatio. et Pompeii Crassique potentia cito in Cæsarem, Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere [4], qui cuncta discordiis civilibus fessa nomine *principis* sub imperium accepit. Sed veteris populi Romani prospera vel adversa claris scriptoribus [5] memorata sunt; temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii Caiique et Claudii ac Neronis res florentibus ipsis ob metum falsæ [6]; postquam occiderant, recentibus odiis compositæ sunt. inde consilium mihi pauca de Augusto et extrema [7] tradere, mox Tiberii principatum et cetera, sine ira et studio, quorum causas procul habeo [8].

II. Postquam Bruto et Cassio cæsis nulla jam publica arma [1], Pompeius [2] apud Siciliam oppressus, exutoque [3] Lepido, interfecto Antonio, ne Julianis quidem partibus nisi Cæsar dux reliquus, posito *triumviri* nomine [4] consulem se ferens et ad tuendam plebem tribunicio jure contentum [5], ubi militem donis, populum annona [6], cunctos dulcedine otii pellexit, insurgere paullatim, munia senatus, magistratuum, legum in se trahere nullo adversante, quum ferocissimi per acies aut proscriptione cecidissent, ceteri nobilium, quanto quis servitio promptior [7], opibus et honoribus extollerentur, ac novis ex rebus aucti tuta et præsentia quam vetera et periculosa mallent. neque provinciæ illum rerum statum abnuebant, suspecto senatus populique imperio ob certamina potentium [8] et avaritiam magistratuum, invalido legum auxilio, quæ vi, ambitu, postremo pecunia turbabantur.

III. Ceterum Augustus, subsidia dominationi [1], Claudium Marcellum sororis filium, admodum adolescentem, pontificatu et curuli ædilitate, M. Agrippam, ignobilem loco [2], bonum militia et victoriæ socium, geminatis [3] consulatibus extulit, mox defuncto Marcello generum sumpsit: Tib. Neronem et Claudium Drusum privignos [4], imperatoriis nominibus

1. Versus hexameter, non quæsitus studio, sed qui ultro se obtulit scriptori numerosæ orationis magnificentiam in gravi initio sectanti. — 2. Quando et quamdiu tempus postulabat, non ultra tamen sex menses. — 3. Ab a. U. (anno Urbis) 310 ad 388, neque continuis his annis. — 4. Transiere. — 5. Est dativus. — 6. Adjunge quod sequitur *compositæ sunt*. — 7. Et extrema quidem. *Et* explicativum. — 8. Odii et assentationis causæ longe a me absunt. Confer Histor. I, 1.

II. 1. Reipublicæ nomine capta. — 2. Sextus Pomp., Cn. Pompeii Magni filius. — 3. Quasi dicas exarmato; 20 legiones per corruptionem ab eo alienavit Octavianus, qui mox *Cæsar* vocatur. — 4. Ab senatu et populo in quinquennium creati erant *triumviri reipublicæ constituendæ* Octavianus, Antonius et Lepidus; quibus oppressis Oct. triumviri nomen deposuit. — 5. *Contentum* dicit, quia regis dictatoris, censoris perpetui nomina ipsi oblata repudiabat. De *tribunicia potestate* v. III, 56. — 6. Largitione frumentaria. — 7 Supple *tanto magis*, indicatum verbis *quanto promptior*. — 8. Marii, Sullæ, Julii Cæsaris, Pompeii M. et triumvirorum, per quos longa bella civilia suscitata.

III. 1. Observandus est hic usus Taciti, breviter et in modum appositionis indicandi causam, prætextum, finem, naturam alicujus rei vel facti. Nostro loco hoc vult: Augustus, *ut essent* subsidia dominationi suæ, Marcellum et Agrippam honoribus evexit. *Subsidia dominationis* sunt successores destinati, qui spem auferant res novas molientibus. — 2. Genere. — 3 Continuatis annorum 726 et 727. — 4. Ex Tiberio Claudio et Livia Drusilla, quam in matrimonium duxit Augustus. —

auxit[5], integra[6] etiam tum domo sua; nam genitos Agrippa Caium ac Lucium in familiam Cæsarum induxerat, necdum posita puerili prætexta *principes juventutis*[7] appellari, destinari consules specie recusantis flagrantissime cupiverat. ut Agrippa vitâ concessit, L. Cæsarem euntem ad Hispanienses exercitus, Caium remeantem Armenia et vulnere invalidum mors fato propera vel novercæ Liviæ dolus abstulit, Drusoque pridem exstincto Nero solus e privignis erat. illuc[8] cuncta vergere: filius, collega imperii, consors tribuniciæ potestatis assumitur omnesque per exercitus ostentatur, non obscuris, ut antea, matris artibus, sed palam hortatu; nam senem Augustum devinxerat adeo, uti nepotem unicum, Agrippam Postumum, in insulam Planasiam projiceret[9], rudem sane bonarum artium et robore corporis stolide ferocem, nullius tamen flagitii compertum[10]. at hercule Germanicum Druso ortum octo apud Rhenum legionibus imposuit, ascirique per adoptionem a Tiberio jussit, quamquam esset in domo Tiberii filius juvenis; sed quo[11] pluribus munimentis insisteret. Bellum ea tempestate nullum nisi adversus Germanos supererat, abolendæ magis infamiæ[12] ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quam cupidine proferendi imperii aut dignum ob præmium. domi res tranquillæ, eadem magistratuum vocabula[13], juniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella civium nati. quotusquisque reliquus, qui rempublicam vidisset?

IV. Igitur verso civitatis statu nihil usquam prisci et integri moris[1]: omnes exuta æqualitate jussa Principis aspectare, nulla in præsens formidine, dum Augustus ætate validus seque et domum et pacem sustentavit. Postquam provecta jam senectus ægro et[2] corpore fatigabatur, aderatque finis et spes novæ, pauci bona libertatis incassum disserere[3], plures bellum pavescere, alii cupere: pars multo maxima imminentes dominos variis rumoribus differebant[4]: « trucem Agrippam et ignominia[5] accensum non ætate neque rerum experientia tantæ moli parem: Tib. Neronem maturum annis[6], spectatum bello, sed vetere atque insita Claudiæ familiæ superbia[7], multaque indicia sævitiæ, quamquam premantur, erumpere. hunc et prima ab infantia eductum in domo regnatrice; congestos juveni consulatus, triumphos; ne iis quidem annis, quibus Rhodi, specie secessus, exsulem egerit[8], aliquid quam iram et simulationem et libidines meditatum. accedere matrem muliebri impotentia[9]: serviendum feminæ duobusque insuper adolescentibus[10], qui rempublicam interim[11] premant, quandoque distrahant. »

5. Imperatorum titulo amplificavit. — 6. Jacturam nullam passa, superstitibus imperii heredibus. — 7. Sic in republica Equitum filii et Equites ipsi appellabantur. — 8. In Neronem, i. e. Tiberium. — 9. Relegaret. — 10. Convictum, manifestum. — 11. *Sed* fecit hoc *ut eo pluribus*, etc. — 12. Dativi: ad abolendam infamiam (susceptum). — 13. Tituli inanes, quum *munia* ad Augustum transiissent.

IV. 1. Intellige *moris publici*, de veteribus institutis reipublicæ. — 2. Pro *etiam*. — 3. Prædicare, memorare. — 4. Inique divulgabant. — 5. Relegationis, de qua cap. 3. — 6. Natus erat annos 55. — 7. Ut Appii Claudii decemviri Virginiæ insidiati; Claudii Drusi, qui statuam sibi cum diademate ad Appii forum posuit, et aliorum, de quibus Suetonius Tiber. c. 2. — 8. Exsulis personam egerit, exsilium simulaverit. Conf. c. 53. *Aliquid* pro aliud quidquam. — 9. *Impotentia*, is animi status, quo quis sibi non imperat, cupiditatibus subjectus. — 10. Druso, Tiberii filio, et Germanico. — 11. Aliquamdiu, per aliquod tempus. *Quandoque*, aliquando, quandocumque hoc sit eventurum.

V. Hæc atque talia agitantibus gravescere valetudo Augusti, et quidam scelus uxoris suspectabant; quippe rumor incesserat, paucos ante menses Augustum electis consciis et comite uno Fabio Maximo Planasiam vectum ad visendum Agrippam : multas illic utrimque lacrimas et signa caritatis, spemque ex eo fore ut juvenis penatibus avi redderetur. quod Maximum uxori Marciæ aperuisse, illam Liviæ : gnarum [1] id Cæsari : neque multo post exstincto Maximo, dubium an quæsita morte, auditos in funere ejus Marciæ gemitus semet incusantis, *quod causa exitii marito fuisset.* Utcumque se ea res habuit, vixdum ingressus Illyricum Tiberius properis matris litteris accitur : neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam [2] an exanimem repererit. acribus [3] namque custodiis domum et vias sepserat Livia, lætique interdum nuntii vulgabantur, donec provisis quæ tempus monebat, simul excessisse Augustum et rerum potiri Neronem fama eadem tulit.

VI. Primum facinus novi principatus fuit Postumi Agrippæ cædes; quem ignarum inermumque quamvis firmatus animo centurio ægre [1] confecit. nihil de ea re Tiberius apud senatum disseruit : patris jussa simulabat, quibus præscripsisset tribuno custodiæ apposito, *ne cunctaretur Agrippam morte afficere, quandoque ipse supremum diem explevisset.* multa sine dubio sævaque Augustus de moribus adolescentis questus, ut exsilium ejus senatusconsulto sanciretur, perfecerat : ceterum in nullius unquam suorum necem duravit [2]; neque mortem nepoti pro securitate privigni illatam credibile erat. propius vero, Tiberium ac Liviam, illum metu, hanc novercalibus odiis, suspecti et invisi juvenis cædem festinavisse. nuntianti centurioni, ut mos militiæ, *factum esse quod imperasset*, *Neque imperasse sese et rationem facti reddendam apud senatum* respondit. quod postquam Sallustius Crispus [3] particeps secretorum (is ad tribunum miserat codicillos [4]) comperit, metuens ne reus subderetur, juxta periculoso [5] ficta seu vera promeret, monuit Liviam « ne arcana domus, ne consilia amicorum, ministeria militum « vulgarentur, neve Tiberius vim principatus resolveret cuncta ad se« natum vocando : eam conditionem esse imperandi, ut non aliter ratio « constet quam si uni reddatur [5]. »

VII. At Romæ ruere in servitium consules, Patres, Eques : quanto quis illustrior, tanto magis falsi [1] ac festinantes; vultuque composito, ne læti excessu Principis neu tristiores primordio [2], lacrimas, gaudium, questus, adulationes miscebant. Sextus Pompeius et Sextus Appuleius consules primi in verba Tiberii Cæsaris juravere [3], apudque eos Seius Strabo et C. Turranius, ille prætoriarum cohortium præfectus, hic annonæ; mox

V. 1. Passive, cognitum, compertum. — 2. *Nolæ* (v. c. 9), ex usu Taciti. — 3 I. e. Intentis.

VI. 1. Ob robur Agrippæ, de quo c. 3. — 2. Sc s. mentem obduravit. — 3. Sallustii historici ex sorore nepos, ab eo adoptatus. — 4. Quibus cædes Agrippæ imperabatur. — 5. Quum æque periculosum esset, sive ficta sive vera pr. — 6. Sententia : ita comparatum esse imperium, ut res ejus non aliter in liquido sint, quam si uni imperanti gestarum vel gerendarum rerum ratio reddatur. A mensulariis ducta locutio *constat ratio*, quando pares sunt accepti et expensi summæ.

VII. 1. Simulatores. *Composito* sc. arte. — 2. Sc. *essent* vel *viderentur*. — 3. Tiberio jusjurandum præstabant. Publicum sacramentum olim duplex, civium *in verba consulum*, militum *in verba ducis* : quod postea ad solum Principem transiit. — 4. Mente ambigens an

senatus milesque et populus. nam Tiberius cuncta per consules incipiebat, tanquam vetere republica et ambiguus imperandi [4]. ne edictum quidem, quo Patres in curiam vocabat, nisi tribuniciæ potestatis præscriptione [5] posuit, sub Augusto acceptæ. verba edicti fuere pauca et sensu permodesto : *de honoribus parentis consulturum, neque abscedere a corpore, idque unum* [6] *ex publicis muneribus usurpare.* Sed defuncto Augusto signum [7] prætoriis cohortibus ut imperator dederat : excubiæ, arma, cetera aulæ; miles in forum, miles in curiam comitabatur. litteras ad exercitus tanquam adepto [8] principatu misit, nusquam cunctabundus nisi quum in senatu loqueretur. causa præcipua ex formidine, ne Germanicus, in cujus manu tot legiones, immensa sociorum auxilia, mirus apud populum favor, habere imperium quam exspectare mallet. dabat et famæ [9], ut vocatus electusque potius a republica videretur, quam per uxorium ambitum [10] et senili adoptione irrepsisse. postea cognitum est, ad introspiciendas etiam procerum voluntates inductam dubitationem [11] : nam verba, vultus in crimen detorquens recondebat [12].

VIII. Nihil primo senatus die agi passus nisi de supremis Augusti. cujus testamentum, illatum per virgines Vestæ [1], Tiberium et Liviam heredes habuit : Livia in familiam Juliam nomenque Augustæ assumebatur, in spem secundam nepotes pronepotesque [2], tertio gradu primores civitatis scripserat, plerosque invisos sibi, sed jactantià gloriàque ad posteros. legata non ultra civilem modum, nisi quod populo et plebi CCCCXXXV [3], prætoriarum cohortium militibus singula numûm millia, legionariis CCC, cohortibus civium Romanorum [4] CCCCC numos viritim dedit. Tum consultatum de honoribus; ex quis maxime insignes visi : *ut porta triumphali duceretur funus,* Gallus Asinius; *ut legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur,* L. Arruntius censuere [5]. addebat Messala Valerius, *renovandum per annos sacramentum in nomen Tiberii :* interrogatusque a Tiberio, *num se mandante eam sententiam prompsisset? Sponte dixisse,* respondit, *neque in iis, quæ ad rempublicam pertinerent, consilio nisi* [6] *suo usurum, vel cum periculo offensionis.* ea sola species adulandi supererat. Conclamant Patres, *corpus ad rogum humeris senatorum ferendum.* remisit [7] Cæsar arroganti moderatione; populumque edicto monuit, *ne, ut quondam nimiis studiis funus divi Julii* [8] *turbassent, ita Augustum in foro potius quam in campo*

imperaturus esset. Tacitus sæpe adjectivorum notionem adjectis genitivis complet. — 5. Præscripto titulo tribuni, quo utebatur. Nam tribuni plebis in republica jus habebant cogendi senatus. — 6. Solam hanc convocationem senatus, quam Nola misit. — 7. Tesseram, *le mot d'ordre.* — 8. Passive. — 9. Famæ concedebat, famæ gratia faciebat. — 10. Uxoris Augusti Liviæ studio. — 11. Speciem dubitationis assumptam. *Inducere* dicitur de opere tectorio, coloribus et pigmentis. — 12. Scil. animo, in futuram vindictam.

VIII. 1. In Vestæ templo, more Romanorum, jam vivo Augusto testamentum depositum erat. — 2. Drusus Tiberii filius, Germanicus ejusque filii tres. — 3. *Quadringenties tricies quinquies* centena millia numûm (sestertiorum), hodiernæ monetæ ferme 8,700,000 francorum. *Numus* propemodum æqualis est hodiernis 20 *cent.* *Populo* (civibus nobilioribus et ditioribus) legata in ærarium publicum deferri, *plebi* (pauperioribus) legata vicatim vel viritim pernumerari jussisse videtur Augustus. — 4. Insolita ratione ita vocat *cohortes urbanas,* ab Augusto in custodiam Urbis institutas. — 5. Hæc accipienda ac si duplici parenthesi dixisset : *visi : ut porta — funus* (*Gallus As.* hoc *censuit*); *ut legum — anteferrentur* (*L. Arr. censuit*). — 6. Ullo præterquam. — 7. Rem ad ipsos remisit, ipsorum arbitrio tribuit, vellent an nollent. — 8. Julii Cæsaris, ad rostra

Martis, sede destinata[9], *cremari vellent.* Die funeris milites velut præsidio stetere, multum irridentibus qui ipsi viderant quique a parentibus acceperant diem illum crudi[10] adhuc servitii et libertatis improspere repetitæ, quum occisus dictator Cæsar aliis pessimum, aliis pulcherrimum facinus videretur : « nunc senem principem, longa potentia, provisis « etiam heredum in rempublicam opibus[11], auxilio scilicet militari tuen« dum, ut sepultura ejus quieta foret. »

IX. Multus hinc ipso de Augusto sermo, plerisque vana mirantibus, « quod idem dies accepti quondam imperii[1] princeps et vitæ supremus : « quod Nolæ in domo et cubiculo, in quo pater ejus Octavius, vitam fini« visset. » numerus etiam consulatuum celebrabatur, quo Valerium Corvum et C. Marium simul æquaverat[2] : continuata per septem et triginta annos tribunicia potestas : nomen imperatoris semel atque vicies partum[3] aliaque honorum multiplicata aut nova[4]. At apud prudentes vita ejus varie extollebatur arguebaturve. hi, « pietate erga parentem[5], et necessitudine « reipublicæ, in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum, « quæ neque parari possent neque haberi per bonas artes. multa Anto« nio, dum interfectores patris ulcisceretur, multa Lepido concessisse. « postquam hic socordia senuerit, ille per libidines pessum datus sit, non « aliud discordantis patriæ remedium fuisse, quam ut ab uno regeretur. « non regno tamen neque dictatura, sed Principis nomine constitutam « rempublicam : mari Oceano aut amnibus longinquis[6] septum impe« rium : legiones, provincias, classes, cuncta inter se connexa[7] : jus apud « cives, modestiam apud socios : urbem ipsam magnifico ornatu : pauca « admodum vi tractata, quo ceteris quies esset. »

X. Dicebatur contra, « pietatem erga parentem et tempora reipublicæ « obtentui sumpta : ceterum cupidine dominandi concitos per largitio« nem veteranos[1], paratum ab adolescente privato exercitum, corruptas « consulis[2] legiones, simulatam Pompeianarum gratiam[3] partium : « mox ubi decreto Patrum fasces et jus prætoris invaserit, cæsis Hirtio « et Pansa[4], sive hostis illos, seu Pansam venenum vulneri affusum, « sui milites Hirtium et machinator doli Cæsar abstulerat, utriusque « copias occupavisse : extortum invito senatu[5] consulatum, armaque, « quæ in Antonium acceperit, contra rempublicam versa : proscriptio« nem civium, divisiones agrorum, ne ipsis quidem, qui fecere, laudatas. « sane Cassii et Brutorum exitus paternis inimicitiis datos[6], quam« quam fas sit, privata odia publicis utilitatibus remittere : sed Pom« peium imagine pacis, sed Lepidum specie amicitiæ deceptos : post

cremati magno motu populari. — 9. Mausoleo, quod illic sibi exstruendum curaverat Augustus. — 10. Recentis. — 11. Quum provisum esset ut heredes exercitum et reliquam potestatem agendi *in* (adversus) rempublicam haberent. *Scilicet* ironiam dicti indicat.

IX. 1. Quod hi a primo consulatu, quem iniit a. d. XIV kal. Sept (undevicesimo die Augusti m.) anni U. 711, incepisse ponunt. Obiit eodem die anni 767. — 2. Augustus 13 consulatus gessit, M. Val. Corvus 6, C. Marius 7. — 3. Scil. tot victoriis. — 4. *Nova* erant principatus, tribunicia potestas, regimen morum legumque perpetuum ipsi sine censoris munere commissum, consulatus in vitam, patris patriæ titulus, etc. — 5. Adoptivum, Julium Cæsarem. — 6. Euphrate, Danubio et Rheno, tum imperii finibus. — 7. Vide IV, 5.

X. 1. Julii Cæsaris milites. — 2. M. Antonii. — 3. Reconciliationem. — 4. Consulibus, in pugna ad Mutinam, Aprili m. a. 711, adversus Antonium. — 5. Dativus. — 6. Paternarum

« Antonium, Tarentino Brundisinoque fœdere [7] et nuptiis sororis ille« ctum, subdolæ affinitatis pœnas morte exsolvisse. pacem sine dubio « post hæc, verum cruentam : Lollianos Varianasque clades [8], inter« fectos Romæ Varrones, Egnatios, Iulos [9]. » Nec domesticis abstinebatur : « abducta Neroni uxor [10] : Q. Tedii et Vedii Pollionis [11] luxus : postremo « Livia, gravis in rempublicam mater, gravis domui Cæsarum noverca. « nihil deorum honoribus relictum, quum se templis et effigie numinum « per flamines et sacerdotes coli vellet [12]. ne Tiberium quidem caritate « aut reipublicæ cura successorem ascitum ; sed, quoniam arrogantiam « sævitiamque ejus introspexerit, comparatione deterrima [13] sibi glo« riam quæsivisse. » etenim Augustus paucis ante annis, quum Tiberio tribuniciam potestatem a Patribus rursum postularet, quamquam honora oratione, quædam de habitu cultuque et institutis ejus [14] jecerat, quæ velut excusando exprobraret.

XI. Ceterum sepultura more perfecta, templum et cælestes religiones decernuntur. Versæ inde ad Tiberium preces [1]. et ille varie disserebat, de magnitudine imperii, sua modestia [2] ; « solam divi Augusti mentem tantæ « molis capacem ; se in partem curarum ab illo vocatum experiendo di« dicisse, quam arduum, quam subjectum fortunæ regendi cuncta onus. « proinde in civitate tot illustribus viris subnixa non ad unum omnia « deferrent [3] : plures facilius munia reipublicæ sociatis laboribus ex« secuturos. » Plus in oratione tali dignitatis quam fidei erat, Tiberioque etiam in rebus quas non occuleret, seu natura sive assuetudine, suspensa semper et obscura verba, tunc vero nitenti, ut sensus suos penitus abderet, in incertum et ambiguum magis implicabantur. At Patres, quibus unus metus, si intelligere viderentur, in questus, lacrimas, vota effundi ; ad deos, ad effigiem Augusti, ad genua ipsius manus tendere, quum proferri libellum [4] recitarique jussit. opes publicæ continebantur ; quantum civium sociorumque in armis, quot classes, regna, provinciæ, tributa aut vectigalia et necessitates [5] ac largitiones. quæ cuncta sua manu perscripserat Augustus, addideratque consilium coercendi intra terminos imperii, incertum metu an per invidiam.

XII. Inter quæ senatu ad infimas obtestationes procumbente, dixit forte Tiberius, *se, ut non toti reipublicæ parem, ita, quæcumque pars sibi mandaretur* [1], *ejus tutelam suscepturum.* tum Asinius Gallus, *Inter-*

inimicitiarum causa admissos esse. — 7. Prius erat fœdus Brundisinum, a. U. 714 junctum, quod secutæ sunt nuptiæ Antonii cum Octavia ; Tarentinum anni 717. — 8. In Germania. Illa accepta a. U. 738 a Sicambris, gravior altera quinquennio ante mortem Augusti. — 9. Licinius Varro Murena a. U. 732, nec multo post M. Egnatius Rufus capitis damnati et occisi, quia in vitam Augusti conjurasse insimulabantur. Iulus Antonius, triumviri filius, ab Imperatore magnis honoribus auctus, a. U. 752 supplicio datus, violator honoris domus Augustæ. — 10. Tib. Neronem coegerat Augustus ut uxorem Liviam repudiaret ; quo facto ipse eam duxit et filios illius duos adoptavit. — 11. Equitis Romani, Augusto familiaris. Alter ignotus est aut vitiose scriptus, in codice *quæ ,tedii.* — 12. Scilicet divus Augustus, post apotheosin ; nam vivus a divinis honoribus abstinuit. — 13. Comparatione cum deterrimo homine, ut dicitur *honorifica comparatio.*—14. V. IV, 57.

XI. 1. Ut imperium suscipere vellet. — 2. Mediocritate, modicis viribus. — 3. Supple, *si saperent ;* quia non præcedit *ne*, sed *non.* — 4. Aliis *rationarium imperii* dictum (*la statistique de l'empire*), cujus exemplum olim Ancyræ positum hodie superest. — 5. Sumptus necessarii civitatis.

XII. 1. Tres reipublicæ partes fecerat Tiberius : Romam et Italiam ; exercitus ; provin-

rogo, inquit, *Cæsar, quam partem reipublicæ mandari tibi velis?* Perculsus improvisa interrogatione paullum reticuit : dein collecto animo respondit, *nequaquam decorum pudori suo legere aliquid aut evitare ex eo, cui in universum excusari*[2] *mallet.* rursum Gallus (etenim vultu offensionem conjectaverat), *non idcirco interrogatum* ait, *ut divideret quæ separari nequirent, sed ut sua confessione argueretur unum esse reipublicæ corpus atque unius animo regendum.* addidit laudem de Augusto, Tiberiumque ipsum victoriarum suarum, quæque in toga per tot annos egregie fecisset, admonuit. nec ideo iram ejus lenivit, pridem invisus tanquam ductâ in matrimonium Vipsania M. Agrippæ filia, quæ quondam Tiberii uxor fuerat, plus quam civilia agitaret Pollionisque Asinii patris ferociam[3] retineret.

XIII. Post quæ L. Arruntius, haud multum discrepans a Galli oratione, perinde offendit, quamquam Tiberio nulla vetus in Arruntium ira; sed divitem, promptum, artibus egregiis et pari fama publice[1], suspectabat. quippe Augustus supremis sermonibus quum tractaret quinam adipisci principem locum suffecturi[2] abnuerent, aut impares vellent, vel iidem possent cuperentque, *M. Lepidum*[3] dixerat *capacem, sed aspernantem, Gallum Asinium avidum et minorem, L. Arruntium non indignum et, si casus daretur, ausurum.* de prioribus consentitur; pro Arruntio quidam Cn. Pisonem[4] tradidere : omnesque præter Lepidum variis mox criminibus, struente Tiberio, circumventi sunt. Etiam Q. Haterius et Mamercus Scaurus suspicacem animum perstrinxere, Haterius, quum dixisset, *Quousque patieris, Cæsar, non adesse caput reipublicæ?* Scaurus, quia dixerat, *spem esse ex eo, non irritas fore senatus preces, quod relationi consulum jure tribuniciæ potestatis non intercessisset.* In Haterium statim invectus est; Scaurum, cui implacabilius irascebatur, silentio tramisit. fessusque clamore omnium, expostulatione singulorum, flexit[5] paullatim, non ut fateretur suscipi a se imperium, sed ut negare et rogari desineret. Constat Haterium, quum deprecandi causa palatium introisset ambulantisque Tiberii genua[6] advolveretur, prope a militibus interfectum, quia Tiberius, casu an manibus ejus impeditus, prociderat. neque tamen periculo talis viri mitigatus est, donec Haterius Augustam oraret ejusque curatissimis precibus protegeretur.

XIV. Multa Patrum et in Augustam adulatio. alii *parentem* alii *matrem patriæ* appellandam; plerique, ut nomini Cæsaris ascriberetur *Juliæ filius*[1], censebant. ille *moderandos feminarum honores* dictitans, *eademque se temperantia usurum in iis, quæ sibi tribuerentur*, ceterum anxius invidia et muliebre fastigium in deminutionem sui accipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est, aramque adoptionis[2] et alia hujuscemodi prohibuit. At Germanico Cæsari proconsulare imperium[3] peti-

cias. — 2. Causâ dictâ se subducere. — 3. Animi libertatem et reipublicæ studium, ut c. 2 *ferocissimi* est intelligendum. Asinius Pollio sub Augusto, aliis sese submittentibus, plus libertatis et juris sui retinuerat.

XIII. 1. Apud populum.— 2. Pares futuri principi loco adipiscendo. — 3. De quo v. IV, 20; VI, 27. — 4. De quo plura II, 43, 55 et seqq. — 5. Intransitive. — 6. Pro *genubus*, ad motum exprimendum in actione, quum *genubus advolutum esse* jam sit status supplicis.

XIV. 1. Quum alioqui patris, non matris, addito nomine designarentur filii. — 2. Aram in memoriam adoptionis Liviæ (nam in jure Romano uxor et filia eodem loco habentur) et Tiberii in domum Juliam. — 3. Scil. perpetuum, nam triennio ante Germanicus jam ac-

vit : missique legati, qui deferrent, simul mœstitiam ejus ob excessum Augusti solarentur. quominus idem pro Druso postularetur, ea causa, quod designatus consul Drusus præsensque erat. Candidatos præturæ duodecim nominavit, numerum ab Augusto traditum : et hortante senatu ut augeret, jurejurando obstrinxit[3] se non excessurum.

XV. Tum primum e campo comitia ad Patres translata sunt[1]. nam ad eam diem, etsi potissima[2] arbitrio Principis, quædam tamen studiis tribuum fiebant. neque populus ademptum jus questus est nisi inani rumore, et senatus largitionibus ac precibus sordidis[3] exsolutus, libens tenuit[4] moderante Tiberio, ne plures quam quattuor candidatos commendaret, sine repulsa et ambitu designandos. Inter quæ tribuni plebei petivere, ut proprio sumptu ederent ludos, qui de nomine Augusti fastis additi *Augustales*[5] vocarentur. sed decreta pecunia ex ærario, utque per circum[6] triumphali veste uterentur : curru vehi haud permissum. mox celebratio annuum ad prætorem[7]; translata, cui inter cives et peregrinos jurisdictio evenisset.

XVI. Hic rerum urbanarum status erat, quum Pannonicas legiones seditio incessit, nullis novis causis, nisi quod mutatus Princeps licentiam turbarum et ex civili bello spem præmiorum ostendebat. castris æstivis tres simul legiones habebantur, præsidente Junio Blæso : qui fine Augusti et initiis Tiberii auditiis, ob justitium[1] aut gaudium intermiserat solita munia. eo principio lascivire miles, discordare, pessimi cujusque sermonibus præbere aures, denique luxum et otium cupere, disciplinam et laborem aspernari. Erat in castris Percennius quidam, dux olim theatralium operarum[2], dein gregarius miles, procax lingua et miscere cœtus histrionali studio doctus. is imperitos animos et, quænam post Augustum militiæ conditio, ambigentes, impellere paullatim nocturnis colloquiis, aut flexo in vesperam die et dilapsis melioribus, deterrimum quemque congregare. postremo promptis jam et aliis seditionis ministris, velut concionabundus interrogabat :

XVII. « Cur paucis centurionibus, paucioribus tribunis[1], in modum « servorum obedirent ? quando ausuros[2] exposcere remedia, nisi novum « et nutantem adhuc Principem precibus vel armis adirent ? satis per tot « annos ignavia peccatum, quod tricena aut quadragena stipendia[3] senes, « et plerique truncato ex vulneribus corpore, tolerent. ne dimissis quidem « finem esse militiæ, sed apud vexillum retentos alio vocabulo[4] eosdem

ceperat hoc imperium in bella cum Germanis. — 3. Asseveravit, affirmavit.

XV. 1. Tum omnia per senatum Principi obnoxium et senatusconsulta agebantur, non per leges apud populum in comitiis perlatas. — 2. Ut consulum creatio, quam Augustus sibi arrogaverat. – 3. Quibus a populo magistratus adipisci studebant. — 4. Obtinuit. — 5. Jam ab a. U. 735 sæpius celebrati, sed nunc *annui* facti ; hoc enim significat *fastis additi*. — 6. Et decretum, ut tribuni, quum in circo essent, triumphali etc. — 7. Cujusque anni prætorem.

XVI. 1. Ferias quæ in publico luctu edicebantur. *Gaudium*, ob successorem Tiberium. Blæsus erat avunculus Seiani. — 2. Hominum conductorum ad factiones theatrales apud multitudinem juvandas. Nisi simpliciter accipiendum pro histrionibus.

XVII. 1. Habebat quævis legio 60 centuriones, 6 tribunos. — 2. Scil. *esse*, pro *ausuri essent*. Rarus infinitivus post relativum *quando*.— 3. *Stipendia* sunt anni militiæ. Extremis temporibus Augusti *viceni* erant definiti ; sed multi sæpe veterani apud vexilla retinebantur, et numerum invidiose auget Percennius. — 4. *Vexillariorum* nomine. Vetera-

« labores perferre : ac si quis tot casus vita superaverit, trahi adhuc « diversas in terras, ubi per nomen agrorum uligines paludum vel inculta « montium accipiant. enimvero militiam ipsam gravem, infructuosam : « denis in diem assibus animam et corpus æstimari. hinc vestem, arma, « tentoria, hinc sævitiam centurionum et vacationes munerum redimi. « at hercule verbera et vulnera, duram hiemem, exercitas [5] æstates, « bellum atrox aut sterilem pacem, sempiterna. nec aliud levamentum, « quam si certis sub legibus militia iniretur, ut singulos denarios [6] mere- « rent, sextusdecimus stipendii annus finem afferret [7]; ne ultra sub « vexillis tenerentur, sed iisdem in castris præmium pecunia solveretur. « an prætorias cohortes, quæ binos denarios [8] acceperint, quæ post sede- « cim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suspicere? non « obtrectari a se urbanas excubias : sibi [9] tamen apud horridas gentes e « contuberniis hostem aspici. »

XVIII. Astrepebat vulgus, diversis incitamentis [1], hi verberum notas, illi canitiem, plurimi detrita tegmina et nudum corpus exprobrantes [2]. postremo eo furoris venere, ut tres legiones miscere in unam agitaverint. depulsi æmulatione, quia suæ quisque legioni eum honorem quærebant, alio vertunt [3], atque una tres aquilas et signa cohortium locant : simul congerunt cespites, exstruunt tribunal [4], quo magis conspicua sedes foret. properantibus Blæsus advenit, increpabatque ac retinebat singulos clamitans, *Mea potius cæde imbuite manus; leviore flagitio legatum interficietis, quam ab Imperatore desciscitis. aut incolumis fidem legionum retinebo, aut jugulatus pœnitentiam accelerabo.*

XIX. Aggerebatur nihilominus cespes : jamque pectori usque accreverat [1], quum tandem pervicacia victi inceptum omisere. Blæsus multa dicendi arte, *non per seditionem et turbas desideria militum ad Cæsarem ferenda* ait : *neque veteres ab imperatoribus priscis, neque ipsos a divo Augusto tam nova petivisse : et parum in tempore* [2] *incipientes Principis curas onerari. si tamen tenderent in pace tentare, quæ ne civilium quidem bellorum victores expostulaverint, cur contra morem obsequii, contra fas disciplinæ vim meditentur? decernerent legatos seque coram* [3] *mandata darent.* Acclamavere *ut filius Blæsi tribunus legatione ea fungeretur, peteretque militibus missionem ab sedecim annis : cetera mandaturos, ubi prima provenissent* [4]. Profecto juvene modicum otium : sed superbire miles, quod filius legati orator publicæ

nis exauctoratis debebantur agri vel aliusmodi præmia : quæ dum pararentur, vexillariorum appellatione in exercitu retinebantur *sub vexillo*, ceteris muneribus præter pugnam soluti. — 5. Graves, molestas. — 6. Denarii (80 ferme *cent.*) proprie erant *decem* assium; sed post assis mutationem a. U. 537 factam 16 assium. *Denarium* postulat, non 10 asses, quos accipiebant ab a. U. 703. — 7. Ut constituerat Augustus a. U. 741. — 8. Invidiose dictum; non 2 denarios (i. q. 32 asses), sed bis decem asses accipiebant. *Acceperint*, consecutæ fuerint a senatu, in honorem Augusti. — 9. Ipsis.

XVIII. 1. Sc. inter se mutuo datis. — 2. Ostendendo, ut infra c. 39. — 3. Ad aliud consilium *se* vertunt. *Vertere* et *mutare* sæpe intransitive dicuntur. — 4. Suggestum ex cespitibus.

XIX. 1. Ad pectus creverat, ut *accedere alicui* pro cedere ad aliquem. *Pervicacia* Blæsi. — 2. Parum opportuno tempore, οὐχ ἐν καιρῷ. — 3. Et coram se. — 4. Prospere successissent.

causæ satis ostenderet necessitate expressa, quæ per modestiam non obtinuissent.

XX. Interea manipuli ante cœptam seditionem Nauportum missi ob itinera et pontes et alios usus, postquam turbatum in castris accepere, vexilla [1] convellunt, direptisque proximis vicis ipsoque Nauporto, quod municipii [2] instar erat, retinentes centuriones irrisu et contumeliis, postremo verberibus insectantur. Præcipua in Aufidienum Rufum præfectum castrorum ira, quem dereptum vehiculo sarcinis gravant, aguntque primo in agmine, per ludibrium rogitantes, *an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret?* quippe Rufus diu manipularis, dein centurio, mox castris præfectus, antiquam duramque militiam revocabat, vetus operis ac laboris [3], et eo immitior, quia toleraverat.

XXI. Horum adventu redintegratur seditio, et vagi circumjecta populabantur. Blæsus paucos, maxime præda onustos, ad terrorem ceterorum affici verberibus, claudi carcere jubet : nam etiam tum legato a centurionibus et optimo quoque manipularium parebatur. illi obniti trahentibus [1], prensare circumstantium genua, ciere modo nomina singulorum, modo centuriam quisque, cujus manipularis erat, cohortem, legionem, *eadem omnibus imminere* clamitantes; simul probra in legatum cumulant, cœlum ac deos obtestantur, nihil reliqui faciunt quominus [2] invidiam, misericordiam, metum et iras permoverent [3]. accurritur ab universis, et carcere effracto solvunt vincula, desertoresque ac rerum capitalium damnatos sibi jam miscent.

XXII. Flagrantior inde vis, plures seditioni duces. et Vibulenus quidam, gregarius miles, ante tribunal Blæsi allevatus circumstantium humeris, apud turbatos, et, quid pararet, intentos, *Vos quidem*, inquit, *his innocentibus et miserrimis lucem et spiritum reddidistis : sed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem missum ad vos a Germanico exercitu de communibus commodis nocte proxima jugulavit per gladiatores suos* [1], *quos in exitium militum habet atque armat. responde, Blæse, ubi cadaver abjeceris* [2] *? ne hostes quidem sepultura* [3] *invident. quum osculis, quum lacrimis dolorem meum implevero, me quoque trucidari jube, dum* [4] *interfectos nullum ob scelus, sed quia utilitati legionum consulebamus, hi sepeliant.*

XXIII. Incendebat hæc [1] fletu et pectus atque os manibus verberans : mox disjectis [2] quorum per humeros sustinebatur, præceps et singulorum

XX. 1. Terræ infixa, quando exercitus in castris erat. — 2. *Municipium* hoc loco simpliciter *vicis* opponitur, ac si diceret *oppidum*. Neque hic neque alibi sæpe apud Tacitum cogitari debet de jure municipum vocabulo *municipii* apud priores scriptores incluso. — 3. Qui multis annis in opere versatus erat, ejus peritiam longa experientia adeptus.

XXI. 1. Abstrahentibus in carcerem. — 2. Nihil relinquebant, prætermittebant quominus etc., i. e. omnia faciebant ut etc. Confer *lucrifacere*, *compendi facere*. — 3. Plus est quam *moverent*, ac si dicas *pour réussir à émouvoir*. Sic *suadere* et *persuadere*.

XXII. 1. Præfecti provinciarum, etiam duces in stativis gladiatores alebant ad spectacula præbenda. Sequentia per odium comminiscitur orator. — 2. Intellige *abjectum reliqueris*, propter *ubi*. — 3. Quod aureæ scriptores ætatis dicunt *invidere alicui aliquid* (i. e. per invidiam negare), hoc Tacitus et æquales ejus sæpe dicunt *invidere aliqua re*, dativum personæ modo addentes modo omittentes. — 4. Dummodo.

XXIII. 1. His ardorem et vim addebat. — 2. Supple *iis*.

pedibus advolutus, tantum consternationis invidiæque concivit, ut pars militum gladiatores, qui e servitio Blæsi erant, pars ceteram ejusdem familiam[3] vincirent, alii ad quærendum corpus effunderentur. ac ni propere neque corpus ullum reperiri et servos adhibitis cruciatibus[4] abnuere cædem, neque illi fuisse unquam fratrem pernotuisset, haud multum ab exitio legati aberant. tribunos tamen ac præfectum castrorum extrusere : sarcinæ fugientium direptæ ; et centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum *Cedo alteram* indiderant, quia fracta vite[5] in tergo militis alteram clara voce ac rursus aliam poscebat. ceteros[6] latebræ texere, uno retento Clemente Julio, qui perferendis militum mandatis habebatur idoneus ob promptum ingenium. Quin ipsæ inter se legiones octava et quintadecima ferrum parabant, dum centurionem cognomento Sirpicum[7] illa morti deposcit, quintadecumani tuentur, ni miles nonanus[8] preces et adversum aspernantes minas interjecisset.

XXIV. Hæc audita, quamquam abstrusum et tristissima quæque maxime occultantem, Tiberium perpulere, ut Drusum filium cum primoribus civitatis duabusque prætoriis cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis ; ex re[1] consulturum. et cohortes delecto milite supra solitum firmatæ : additur magna pars prætoriani equitis et robora Germanorum, qui tum custodes Imperatori aderant : simul prætorii præfectus Ælius Seianus, collega Straboni patri suo datus, magna apud Tiberium auctoritate, rector juveni[2], et ceteris periculorum præmiorumque ostentator[3]. Druso propinquanti, quasi per officium, obviæ fuere legiones, non lætæ, ut assolet, neque insignibus[4] fulgentes, sed illuvie deformi, et vultu quamquam mœstitiam imitarentur, contumaciæ propiores.

XXV. Postquam vallum introiit, portas stationibus firmant, globos armatorum certis castrorum locis opperiri jubent : ceteri tribunal ingenti agmine circumveniunt. stabat Drusus, silentium manu poscens : illi, quoties oculos ad multitudinem retulerant, vocibus truculentis strepere ; rursum viso Cæsare trepidare : murmur incertum, atrox clamor et repente quies : diversis animorum motibus pavebant terrebantque. Tandem interrupto tumultu, litteras patris recitat, in quîs perscriptum erat : *præcipuam ipsi fortissimarum legionum curam, quibuscum plurima bella toleravisset ; ubi primum a luctu requiesset animus, acturum apud Patres de postulatis eorum ; misisse interim filium, ut sine cunctatione concederet quæ statim tribui possent ; cetera senatui servanda, quem neque gratiæ neque severitatis expertem haberi*[1] *par esset.*

XXVI. Responsum est a concione, *mandata Clementi centurioni, quæ perferret.* is orditur *de missione a sedecim de annis, præmiis finitæ*

— 3. Servos. — 4. Per quos inquiri in veritatem solitum. — 5. Quam gerebant centuriones ad punienda delicta legionariorum ; auxilia et socii fuste plectebantur. *Cedo*, da. — 6. Centuriones. — 7. A scirpis sive *sirpis*, junci genere, quibus pro vite usus esse videtur. — 8. Nonæ legionis.

XXIV. 1. Ut res (conditio rerum) ferat. — 2. Druso. — 3. Ceteris, qui huic expeditioni intererant, ostendens pericula, si male, præmia, si bene sentirent de Tiberio, cui ipse tanquam familiaris hæc renunciaturus videbatur. — 4. Ornamentis militaribus cujusque ordinis.

XXV. 1. Quem tam de gratia (concedendis) quam de severitate (rejiciendis postulatis militum) in consilium adhiberi et decernere æquum esset.

militiæ; ut denarius diurnum stipendium foret; ne veterani sub vexillo haberentur. Ad ea Drusus quum arbitrium senatus et patris obtenderet, clamore turbatur : « cur venisset, neque augendis militum « stipendiis, neque allevandis laboribus [1], denique nulla benefaciendi « licentia? at hercule verbera et necem cunctis permitti. Tiberium olim « nomine Augusti desideria legionum frustrari solitum : easdem artes « Drusum retulisse. nunquamne nisi ad se filios familiarum [2] venturos? « novum id plane, quod Imperator sola militis commoda ad senatum re- « jiciat. eundem ergo senatum consulendum, quoties supplicia aut præ- « lia indicantur. an præmia sub dominis, pœnas sine arbitro esse? »

XXVII. Postremo deserunt tribunal, ut quis [1] prætorianorum militum amicorumve Cæsaris occurreret, manus intentantes [2], causam discordiæ et initium armorum, maxime infensi Cn. Lentulo, quod is, ante alios [3] ætate et gloria belli, firmare Drusum credebatur et illa militiæ flagitia [4] primus aspernari. nec multo post digredientem cum Cæsare ac provisu [5] periculi hiberna castra repetentem circumsistunt, rogitantes *quo pergeret? ad Imperatorem an ad Patres, ut illic quoque commodis legionum adversaretur?* simul ingruunt, saxa jaciunt. jamque lapidis ictu cruentus et exitii certus, accursu multitudinis, quæ cum Druso advenerat, protectus est.

XXVIII. Noctem minacem et in scelus erupturam fors lenivit. nam luna claro repente cœlo visa languescere [1]. id miles rationis ignarus omen [2] præsentium accepit, ac suis laboribus defectionem sideris assimilans, *prospereque* [3] *cessura quæ pergerent, si fulgor et claritudo deæ redderetur*, igitur æris sono, tubarum cornuumque concentu strepere [4] : prout splendidior obscuriorve, lætari aut mœrere; et postquam ortæ nubes offecere visui creditumque conditam tenebris, ut sunt mobiles ad superstitionem perculsæ semel mentes, *sibi æternum laborem portendi, sua facinora aversari deos* lamentantur. Utendum inclinatione ea Cæsar et quæ casus obtulerat, in sapientiam vertenda ratus, circumiri tentoria jubet. accitur centurio Clemens et si alii bonis artibus grati in vulgus : ii vigiliis, stationibus, custodiis portarum se inserunt, spem offerunt, metum intendunt. « Quousque filium Imperatoris obsidebimus? quis certaminum « finis? Percennione et Vibuleno sacramentum dicturi sumus? Percen- « nius et Vibulenus stipendia militibus, agros emeritis largientur? deni- « que pro Neronibus et Drusis imperium populi Romani capessent? quin « potius, ut novissimi in culpam, ita primi ad pœnitentiam sumus? Tarda « sunt quæ in commune expostulantur : privatam gratiam statim mereare,

XXVI. 1. Sunt dativi. — 2. Qui in potestate patris sint, non sui juris et auctoritatis.

XXVII. 1. Quoties aliquis.—2. Huic manus inferre minitantes Sequitur appositio totius enunciationis : *quæ erat causa* discordiæ inter Pannonicos illos milites et prætorianos. — 3. Supple ὤν (*ens*), quo participio caret Latinæ linguæ consuetudo : quasi dixerit, aliis superior ætate etc. Lentulus consul fuerat a. U. 753, et de Gætulis triumphaverat. — 4 Res a militibus flagitatas. — 5. Cautione, quo caveret periculum.

XXVIII. 1. Lunæ vel solis defectus inter dira omina habebatur. Hic defectus incidit anni 14 p. Chr. die 26 Septembri, hora 5. 18'. 32'' ad h. 7. 6'. 32''. — 2. Tanquam omen. Et cum *ignarus* junge *ac — assimilans*. — 3. *Et* opinans *prospere* etc., eliciendum ex *assimilans*, similem esse opinans. *Pergere aliquid*, persequi, impigre agere. — 4. Quibus vim incantationis, qua teneri luna credebatur, averterent.

« statim recipias. » Commotis per hæc mentibus et inter se suspectis, tironem a veterano, legionem a legione dissociant. tum redire paullatim amor obsequii : omittunt portas, signa unum in locum principio seditionis congregata suas in sedes referunt.

XXIX. Drusus orto die et vocata concione, quamquam rudis dicendi, nobilitate ingenita, incusat priora, probat præsentia : negat *se terrore et minis vinci; flexos ad modestiam si videat, si supplices audiat, scripturum patri, ut placatus legionum preces exciperet.* orantibus, rursum idem Blæsus et L. Apronius, eques Romanus e cohorte Drusi [1], Justusque Catonius, primi ordinis centurio [2], ad Tiberium mittuntur. Certatum inde sententiis, quum alii « opperiendos legatos atque interim « comitate permulcendum militem » censerent, alii « fortioribus remediis « agendum : nihil in vulgo modicum; terrere [3], ni paveant; ubi pertimu« erint, impune contemni : dum superstitio urgeat, adjiciendos ex duce « metus sublatis seditionis auctoribus. » Promptum ad asperiora ingenium Druso erat. vocatos Vibulenum et Percennium interfici jubet. tradunt plerique intra tabernaculum ducis obrutos [4], alii corpora extra vallum abjecta ostentui.

XXX. Tum, ut quisque præcipuus turbator, conquisiti : et pars extra castra palantes a centurionibus aut prætoriarum cohortium militibus cæsi, quosdam ipsi manipuli, documentum fidei, tradidere. auxerat militum curas præmatura hiems, imbribus continuis adeoque sævis, ut non egredi tentoria, congregari inter se, vix tutari [1] signa possent, quæ turbine atque unda raptabantur. durabat et formido cœlestis iræ, *nec frustra adversus impios hebescere sidera, ruere tempestates : non aliud malorum levamentum quam si linquerent castra infausta temerataque, et soluti piaculo suis quisque hibernis redderentur.* primum octava, dein quintadecuma legio rediere. nonanus *opperiendas Tiberii epistolas* clamitaverat : mox desolatus aliorum discessione, imminentem necessitatem sponte prævenit. et Drusus non exspectato legatorum regressu, quia præsentia satis consederant [2], in Urbem rediit.

XXXI. Iisdem ferme diebus, iisdem causis Germanicæ legiones turbatæ, quanto plures, tanto violentius, et magna spe fore ut Germanicus Cæsar imperium alterius pati nequiret, daretque se legionibus, vi sua cuncta tracturis. duo apud ripam Rheni exercitus erant : cui nomen superiori, sub C. Silio legato; inferiorem A. Cæcina curabat [1]. regimen summæ rei penes Germanicum, agendo Galliarum censui [2] tum intentum. sed quibus Silius moderabatur, mente ambigua fortunam seditionis alienæ [3] speculabantur; inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est, orto ab unaetvicesimanis quintanisque initio et tractis prima quoque ac vicesima legionibus : nam iisdem æstivis in finibus Ubiorum habebantur

XXIX. 1. Ex familiaribus qui comitabantur Drusum. — 2. Primipilarius. — 3 Eos (*vulgum*) in terrorem conjicere. — 4. Sc. terra, inhumatos.

XXX. 1. Erecta servare. Hoc quoque erat pro diro omine; nam signa erant instar numinum legionibus. — 2. Sedata erant.

XXXI. 1. Augustus orientalem Galliam Belgicam in duas partes diviserat, *superiorem* et *inferiorem Germaniam* dictas : hinc nomina illa exercitibus. — 2. Quem Augustus instituerat a. U. 727. — 3. Ejus quam moverat exercitus inferior. — 4. Turba urbana.

per otium aut levia munia. Igitur audito fine Augusti, vernacula multitudo [4], nuper acto in Urbe delectu, lasciviæ sueta, laborum intolerans, implere ceterorum rudes animos [5] : *venisse tempus, quo veterani maturam [6] missionem, juvenes largiora stipendia, cuncti modum miseriarum exposcerent, sævitiamque centurionum ulciscerentur*. Non unus hæc, ut Pannonicas inter legiones Percennius, nec apud trepidas militum aures alios validiores exercitus respicientium [7], sed multa seditionis ora vocesque : *sua in manu sitam rem Romanam; suis victoriis augeri rempublicam; in suum cognomentum [8] asciscі imperatores.*

XXXII. Nec legatus obviam ibat : quippe plurium vecordia constantiam exemerat. repente lymphati destrictis gladiis in centuriones invadunt : ea vetustissima militaribus odiis materies et sæviendi principium. prostratos verberibus mulcant, sexageni singulos, ut numerum centurionum [1] adæquarent : tum convulsos laniatosque et partim exanimos ante vallum aut in amnem Rhenum projiciunt. Septimius, quum perfugisset ad tribunal pedibusque Cæcinæ advolveretur, eo usque flagitatus est, donec ad exitium dederetur. Cassius Chærea, mox cæde Caii Cæsaris [2] memoriam apud posteros adeptus, tum adolescens et animi ferox, inter obstantes et armatos ferro viam patefecit. non tribunus ultra, non castrorum præfectus jus obtinuit : vigilias, stationes, et si qua alia præsens usus indixerat, ipsi partiebantur. id militares animos altius conjectantibus [3] præcipuum indicium magni atque implacabilis motus, quod neque disjecti, nihil paucorum instinctu [4], sed pariter ardescerent, pariter silerent, tanta æqualitate et constantia, ut regi crederes.

XXXIII. Interea Germanico per Gallias, ut diximus, census accipienti excessisse Augustum affertur. neptem ejus Agrippinam in matrimonio pluresque ex ea liberos habebat; ipse Druso fratre Tiberii genitus, Augustæ nepos, sed anxius occultis in se patrui aviæque odiis, quorum causæ acriores, quia iniquæ. quippe Drusi magna apud populum Romanum memoria, credebaturque, si rerum potitus foret, libertatem redditurus : unde in Germanicum favor et spes eadem. nam juveni civile [1] ingenium, mira comitas et diversa a Tiberii sermone, vultu, arrogantibus et obscuris. accedebant muliebres offensiones novercalibus Liviæ in Agrippinam [2] stimulis; atque ipsa Agrippina paullo commotior, nisi quod castitate et mariti amore quamvis indomitum animum in bonum vertebat.

XXXIV. Sed Germanicus, quanto summæ spei propior, tanto impensius pro Tiberio niti. Sequanos proximos et Belgarum civitates in verba ejus adigit [1]. dehinc audito legionum tumultu raptim profectus, obvias extra castra habuit, dejectis in terram oculis velut pœnitentia. postquam

Subitum militem dicit, quem in Urbe ante quinque fere annos nunciata clade Variana ex servis adeo, ad hoc manumissis, propere conscripserat Augustus. — 5. Scil. his cogitationibus, *venisse* etc. — 6. Tempestivam. — 7. Scil. dictitabat : quod inest sequenti *ora vocesque*. — 8. *Germanici*, quo cognomento utebantur Drusus et filius. Qui imperatores fiant, exercitui Germanico præfici, ut inde gloriosum cognomen assumant.

XXXII. 1. Qui erant sexaginta numero in quaque legione. — 2. Caligulæ. — 3. Scil. visum est. — 4. Scil. agerent.

XXXIII. 1. Nihil ultra civis statum affectans. — 2. Ex filia Augusti Julia natam.

XXXIV. 1. Adduxit ut in Tiberii verba jurarent.

vallum iniit, dissoni questus audiri cœpere. et quidam, prensa manu ejus per speciem exosculandi, inseruerunt [2] digitos, ut vacua dentibus ora contingeret; alii curvata senio membra ostendebant. assistentem concionem, quia permixta videbatur, *discedere in manipulos* jubet: *sic* [3] *melius audituros* responsum; *vexilla præferri, ut id saltem discerneret cohortes.* tarde obtemperavere. tunc *a veneratione Augusti* orsus flexit ad *victorias triumphosque Tiberii*, præcipuis laudibus celebrans, *quæ apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset. Italiæ* inde *consensum, Galliarum fidem* extollit; *nil usquam turbidum aut discors.*

XXXV. Silentio hæc vel murmure modico audita sunt. ut seditionem attigit, *ubi modestia militaris? ubi veteris disciplinæ decus? quonam tribunos, quo centuriones exegissent?* rogitans; nudant universi corpora, cicatrices ex vulneribus, verberum notas exprobrant: mox indiscretis vocibus *pretia vacationum, angustias stipendii, duritiam operum,* ac propriis nominibus incusant *vallum, fossas, pabuli, materiæ, lignorum* [1] *aggestus*, et si qua alia ex necessitate aut adversus otium castrorum quæruntur. atrocissimus veteranorum clamor oriebatur, qui tricena aut supra stipendia numerantes, *mederetur fessis, neu mortem in iisdem laboribus, sed finem tam exercitæ militiæ neque inopem requiem* orabant [2]. fuere etiam qui legatam a divo Augusto pecuniam reposcerent [3], faustis in Germanicum ominibus. et, si vellet imperium, promptos [4] ostentavere. Tum vero, quasi scelere contaminaretur, præceps tribunali desiluit. opposuerunt abeunti arma minitantes, ni regrederetur. at ille, *moriturum potius, quam* [5] *fidem exueret*, clamitans, ferrum a latere deripuit: elatumque deferebat in pectus [6], ni proximi prensam dextram vi attinuissent. extrema et conglobata inter se pars concionis, ac (vix credibile dictu) quidam singuli propius incedentes, *feriret* hortabantur: et miles nomine Calusidius strictum obtulit gladium, addito *acutiorem esse.* sævum id malique moris etiam furentibus visum: ac spatium fuit, quo Cæsar ab amicis in tabernaculum raperetur.

XXXVI. Consultatum ibi de remedio. etenim nunciabatur, *parari legatos qui superiorem exercitum ad causam eandem traherent; destinatum excidio Ubiorum oppidum, imbutasque præda manus in direptionem Galliarum erupturas.* augebat metum gnarus Romanæ seditionis et, si omitteretur ripa, invasurus hostis; at, si auxilia et socii adversum abscedentes legiones armarentur, civile bellum suscipi: periculosa severitas, flagitiosa largitio; seu nihil militi, sive omnia concedentur, in ancipiti [1] respublica. Igitur volutatis inter se rationibus, placitum ut epistolæ nomine Principis scriberentur:

— 2. Scil. ori. — 3 *Sic*, permistos, ut erant. *Responsum* a militibus Germanico, qui deinde jubet *vexilla præferri.*

XXXV. 1. *Ligna* ad comburendum, *materies* ad struendum. — 2. Compressa structura: orabant ut mederetur fessis, et prohibeat [prohibendi notio est in *neu*]: ne mors ipsis accidat in iisdem continuatis laboribus, sed faciat ut finem tam laboriosæ militiæ neque inopem et sine præmiis requiem nanciscantur. — 3. Poscerent debitam a Germanico, tanquam legitimo herede imperii. — 4. Scil. se. — 5. Quam ut. — 6. Deorsum dirigebat in pectus; deinde ex re supplendum: atque infixisset, *nisi* etc.

XXXVI. 1. Sc. futura est. Cum vi subito transiit Tacitus in rectam orationem. —

missionem [2] *dari vicena stipendia meritis; exauctorari qui senadena fecissent, ac retineri sub vexillo, ceterorum* [3] *immunes nisi propulsandi hostis; legata, quæ petiverant, exsolvi duplicarique.*

XXXVII. Sensit miles in tempus conficta, statimque flagitavit. missio per tribunos maturatur; largitio differebatur in hiberna cujusque. non abscessere quintani unaetvicesimanique, donec iisdem in æstivis contractâ ex viatico amicorum ipsiusque Cæsaris pecuniâ persolveretur. Primam ac vicesimam legiones Cæcina legatus in civitatem Ubiorum reduxit turpi agmine, quum fisci de imperatore rapti inter signa interque aquilas veherentur [1]. Germanicus superiorem ad exercitum profectus secundam et tertiamdecumam et sextamdecumam legiones nihil cunctatas sacramento adigit. quartadecumani paullum dubitaverant; pecunia et missio quamvis non flagitantibus oblata est.

XXXVIII. At in Chaucis cœptavere seditionem præsidium agitantes vexillarii discordium legionum, et præsenti duorum militum supplicio paullum repressi sunt. jusserat id Mennius castrorum præfectus, bono magis exemplo quam concesso jure [1]. deinde intumescente motu profugus repertusque, postquam intutæ latebræ, præsidium ab audacia mutuatur: *non præfectum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tiberium imperatorem violari:* simul exterritis qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam [2] vertit, et, *si quis agmine decessisset, pro desertore fore* clamimitans, reduxit in hiberna turbidos et nihil ausos.

XXXIX. Interea legati ab senatu regressum jam apud aram Ubiorum Germanicum adeunt. duæ ibi legiones, prima atque vicesima, veteranique nuper missi sub vexillo hiemabant. pavidos et conscientia vecordes intrat metus, venisse Patrum jussu qui irrita facerent quæ per seditionem expresserant utque mos vulgo quamvis falsis reum subdere, Munatium Plancum consulatu [1] functum, principem legationis, auctorem senatusconsulti incusant: et nocte concubia vexillum in domo Germanici situm [2] flagitare occipiunt, concursuque ad januam facto moliuntur [3], extractum cubili [4] Cæsarem tradere vexillum intento mortis metu subigunt. mox vagi per vias obvios habuere legatos, audita consternatione ad Germanicum tendentes. ingerunt contumelias, cædem parant, Planco maxime, quem dignitas fuga impediverat. neque aliud periclitanti subsidium quam castra primæ legionis. illic signa et aquilam amplexus, religione sese tutabatur: ac, ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset (rarum etiam inter hostes), legatus populi Romani Romanis in castris sanguine suo altaria deûm commaculavisset. Luce demum, postquam dux et miles et facta noscebantur, ingressus castra Germanicus perduci ad se Plancum imperat, recepitque in tribunal. tum *fatalem* increpans [5] *rabiem, neque*

2. Plenam dimissionem, quæ distinguitur ab exauctoratione. — 3. Munerum castrensium.

XXXVII. 1. Nam pecunia deponebatur ad signa, quæ in exercitu sunt pro diis et templo.

XXXVIII. 1. Nam necis infligendæ jus non erat nisi duci aut legato. — 2. Rheni.

XXXIX. 1. Anni U. 765. — 2. Intelligendumvidetur velum sive linteum rubrum, quod super prætorium extensum et ex conto suspensum futuræ pugnæ signum dabat (Cæsar Bell. Gall. II, 20: *Vexillum proponendum, quod erat insigne, quum ad arma concurri oporteret*); servabatur autem in domo vel tabernaculo ducis, cujus imperia impediri illo ablato signo credebantur. — 3. Vi movere, aperire aut frangere conantur. — 4. Strepitu et tumultu militum e lecto excitatum. — 5. Ne irritaret animos militum.

militum, sed deûm ira resurgere, cur venerint legati, aperit; *jus legationis*[6] *atque ipsius Planci gravem et immeritum casum,* simul *quantum dedecoris adierit legio,* facunde miseratur, attonitaque magis quam quieta concione legatos præsidio auxiliarium equitum dimittit.

XL. Eo in metu[1] arguere Germanicum omnes, « quod non ad superio« rem exercitum pergeret, ubi obsequia et contra rebelles auxilium. sa« tis superque missione et pecunia et mollibus consultis peccatum : vel, « si vilis ipsi salus, cur filium parvulum, cur gravidam conjugem inter « furentes et omnis humani juris violatores haberet? illos saltem avo et « reipublicæ redderet. » Diu cunctatus aspernantem[2] uxorem, quum *se divo Augusto ortam neque degenerem ad pericula* testaretur, postremo communem filium multo cum fletu complexus, ut abiret, perpulit. incedebat muliebre et miserabile agmen, profuga ducis uxor, parvulum sinu filium gerens, lamentantes circùm amicorum conjuges, quæ simul trahebantur : nec minus tristes qui manebant.

XLI. Non florentis Cæsaris neque suis in castris, sed velut in urbe victa[1] facies, gemitusque ac planctus[2] etiam militum aures oraque advertere. progrediuntur contuberniis : *quis ille flebilis sonus? quod tam triste? feminas illustres, non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriæ uxoris aut comitatus soliti, pergere*[3] *ad Treviros et externæ fidei*[4]. pudor inde et miseratio et patris Agrippæ, Augusti avi, memoria : socer Drusus; ipsa insigni fecunditate, præclara pudicitia; jam infans in castris genitus, in contubernio legionum eductus, quem militari vocabulo *Caligulam* appellabant, quia plerumque ad concilanda vulgi studia eo tegmine pedum[5] induebatur. sed nihil æque flexit quam invidia in Treviros : orant, obsistunt, *rediret, maneret*, pars Agrippinæ occursantes, plurimi ad Germanicum regressi. isque, ut erat recens dolore et ira, apud circumfusos ita cœpit :

XLII. « Non mihi uxor aut filius patre[1] et republica cariores sunt : sed « illum quidem sua majestas, imperium Romanum ceteri exercitus defen« dent. conjugem et liberos meos, quos pro gloria vestra libens ad exi« tium offerrem, nunc procul a furentibus summoveo, ut, quicquid istuc « sceleris imminet, meo tantum sanguine pietur, neve occisus Augusti « pronepos, interfecta Tiberii nurus, nocentiores vos faciat. quid enim « per hos dies inausum intemeratumve vobis? quod nomen huic cœtui « dabo? *militesne* appellem? qui filium Imperatoris vestri vallo et armis « circumsedistis. an *cives*? quibus tam projecta[2] senatus auctoritas. ho« stium quoque jus[3] et sacra legationis et fas gentium rupistis. Divus « Julius[4] seditionem exercitus verbo uno compescuit, *Quirites* vocando[5]

cum increpatione dicens *fatalem esse hanc rabiem*, *neque* etc. — 6. Scil. violatum.

XL. 1. Trepido rerum statu, dum metuebatur ne rabies cito rediret. — 2. Recusantem.

XLI. 1. Scil. ὄντος, positi. — 2. Sc. agminis mulierum. — 3. Junge cum subjecto *feminas illustres;* reliqua magno affectu nude interponuntur, hoc sensu : quibus non centurio addatur ad tutelam, ne milites quidem gregarii, quibus nihil sit quod imperatoris uxorem indicet, nihil comitatus honorifici. — 3. Scil. homines; quorum fides sit qualis soleat esse externorum, minima. — 4. Caliga, qua gregarii milites utebantur.

XLII. 1. Adoptivo, Tiberio. — 2. A quibus adeo spreta est. — 3 Jus quale etiam inter hostes valet. — 4. Julius Cæsar, quum adversus Sextum Pompeium in Africam expeditionem pararet. — 5. Quos *milites*, *commilitones* alloqui solebant duces. *Quirites* so-

« qui sacramentum ejus detrectabant : divus Augustus vultu et aspectu « Actiacas legiones exterruit : nos, ut nondum eosdem [6], ita ex illis or« tos, si Hispaniæ Syriæve miles aspernaretur, tamen mirum et indignum « erat. prima næ et vicesima legiones, illa signis a Tiberio acceptis [7], tu « tot prœliorum socia, tot præmiis aucta, egregiam duci vestro [8] gra« tiam refertis! hunc ego nuncium patri læta omnia aliis e provinciis au« dienti feram? ipsius tirones, ipsius veteranos non missione, non pecu« nia satiatos; hic tantum interfici centuriones, ejici tribunos, includi « legatos; infecta sanguine castra, flumina; meque precariam animam in« ter infensos trahere? »

XLIII. « Cur enim primo concionis die ferrum illud, quod pectori meo « infigere parabam, detraxistis, improvidi amici? melius et amantius [1] « ille, qui gladium offerebat. cecidissem certe nondum tot flagitiorum « exercitui meo conscius; legissetis ducem, qui meam quidem mortem « impunitam sineret, Vari tamen et trium legionum ulcisceretur. neque « enim dii sinant ut Belgarum, quamquam offerentium, decus istud et « claritudo sit, subvenisse Romano nomini, compressisse Germaniæ popu« los. tua, dive Auguste, cælo recepta mens, tua, pater Druse, imago [2], « tui memoria, iisdem istis cum militibus, quos jam pudor et gloria in« trat, eluant hanc maculam [3] irasque civiles in exitium hostibus vertant. « Vos quoque, quorum alia nunc ora, alia pectora contueor, si legatos se« natui, obsequium Imperatori, si mihi conjugem et filium redditis, dis« cedite a contactu ac dividite [4] turbidos : id stabile ad pœnitentiam, id « fidei vinculum erit. »

XLIV. Supplices ad hæc [1] et vera exprobrari fatentes orabant, *puniret noxios, ignosceret lapsis et duceret in hostem; revocaretur conjux, rediret legionum alumnus neve obses Gallis traderetur.* reditum Agrippinæ excusavit [2] ob imminentem partum et hiemem; *venturum filium; cetera* [3] *ipsi exsequerentur.* Discurrunt mutati et seditiosissimum quemque vinctos trahunt ad legatum legionis primæ [4] C. Cetronium, qui judicium et pœnas de singulis in hunc modum exercuit. stabant pro concione legiones destrictis gladiis; reus in suggestu per tribunum ostendebatur; si *nocentem* acclamaverant, præceps datus trucidabatur. et gaudebat cædibus miles, tamquam semet absolveret : nec Cæsar arcebat, quando nullo ipsius jussu penes eosdem sævitia facti et invidia erat. secuti exemplum veterani haud multo post in Rætiam mittuntur, specie defendendæ provinciæ ob imminentes Suevos, ceterum ut avellerentur castris, trucibus adhuc non minus asperitate remedii quam sceleris memoria. Centurionatum [5] inde egit. citatus ab imperatore nomen, ordi-

nabat fere ac si hodie dux exercitum alloqueretur *bourgeois :* nam Quiritium appellatione in Urbe et pace oratores ad populum utebantur. — 6. Me, nondum æqualem Cæsari et Augusto. — 7. Conscripta fortasse tum, quum post Varianam cladem Tiberius ad restaurandum exercitum in Germaniam mitteretur. — 8. Tiberio.

XLIII. 1. Scil. egit. — 2. Fortasse inter signa legionum, ut postea Seiani imago. — 3. Seditionis et cædis ducum suorum. — 4. Secernite a vobis.

XLIV. 1. I. q. his auditis. — 2. Causa exposita repudiavit. — 3. Quibus *elueretur macula.* — 4. *Legati legionum* a Julio Cæsare instituti. Retinuit eos Augustus, universo exercitui præficiens *legatos consulares*, singulis legionibus *legatos prætorios*. — 5. Recensuit.

nem [6], patriam, numerum stipendiorum, quæ strenue in prœliis fecisset, et cui erant dona militaria [7], edebat. si tribuni, si legio industriam innocentiamque approbaverant, retinebat ordinem : ubi avaritiam aut crudelitatem consensu objectavissent, solvebatur militia [8].

XLV. Sic compositis præsentibus, haud minor moles supererat ob ferociam quintæ et unaetvicesimæ legionum sexagesimum apud lapidem [1] (loco *Vetera* [2] nomen est) hibernantium. nam primi seditionem cœptaverant ; atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum ; nec pœna commilitonum exterriti nec pœnitentia conversi iras retinebant. igitur Cæsar arma, classem, socios demittere Rheno parat, si imperium detrectetur, bello certaturus.

XLVI. At Romæ, nondum cognito qui fuisset exitus in Illyrico [1], et legionum Germanicarum motu audito, trepida civitas incusare Tiberium, « quod, dum Patres et plebem, invalida et inermia, cunctatione ficta ludi- « ficetur, dissideat interim miles neque duorum adolescentium nondum « adulta auctoritate comprimi queat : ire ipsum et opponere majestatem « imperatoriam debuisse, cessuris, ubi Principem longa experientia eun- « demque severitatis et munificentiæ summum vidissent. an Augustum « fessa ætate toties in Germanias commeare potuisse, Tiberium vigentem « annis sedere in senatu verba Patrum cavillantem ? Satis prospectum ur- « banæ servituti : militaribus animis adhibenda fomenta [2], ut ferre pacem « velint. »

XLVII. Immotum adversus eos sermones fixumque [1] Tiberio fuit non omittere caput rerum [2] neque se remque publicam in casum dare. multa quippe et diversa angebant : « validior per Germaniam exercitus, propior « apud Pannoniam : ille Galliarum opibus subnixus, hic Italiæ imminens : « quos igitur anteferret ? ac [3], ne postpositi contumelia incenderentur. « at per filios pariter adiri, majestate salva, cui major e longinquo reveren- « tia. simul adolescentibus excusatum quædam ad patrem rejicere, re- « sistentesque Germanico aut Druso posse a se mitigari vel infringi : quod « aliud subsidium, si Imperatorem sprevissent ? » Ceterum ut jam jamque iturus, legit comites, conquisivit impedimenta [4], adornavit naves ; mox hiemem aut negotia varie causatus, primo prudentes, dein vulgum, diutissime provincias fefellit.

XLVIII. At Germanicus, quamquam contracto exercitu et parata in defectores ultione, dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent, præmittit litteras ad Cæcinam, *venire se valida manu ac, ni supplicium in malos præsumant, usurum promiscua cæde.* eas Cæcina aquiliferis signiferisque, et quod maxime castrorum sincerum erat, occulte recitat, *utque cunctos infamiæ, se ipsos morti eximant*, hor-

centurionum. — 6. Quam centuriam duceret, primam, an secundam etc. — 7. Et is, cui erant d. m., hæc quoque *edebat*, indicabat. — 8. Quæ est inhonesta missio.

XLV. 1. Sexaginta millibus (passuum) a superioribus castris ad Ubiorum oppidum positis. — 2. Suppl. *Castra*, ubi hodie *Xanten*.

XLVI. 1. Seditionis legionum in Pannonia Illyrico finitima. — 2. Lenimenta.

XLVII. 1. Virgilianum (Æneid. IV, 15) *Si mihi non animo fixum immotumque sederet.* — 2. Romam urbem ; Urbe non exire. — 3. Hoc etiam angebat eum. — 4. Vehicula, jumenta, etc.

tatur : *nam in pace causas et merita spectari ; ubi bellum ingruat, innocentes ac noxios juxta cadere.* illi, tentatis quos idoneos rebantur, postquam majorem legionum partem in officio vident, de sententia legati statuunt tempus, quo fœdissimum quemque et seditioni promptum ferro invadant. tunc signo inter se dato irrumpunt contubernia [1], trucidant ignaros, nullo nisi consciis noscente quod cædis initium, quis finis.

XLIX. Diversa omnium, quæ unquam accidere, civilium armorum facies. non prœlio, non adversis e castris, sed iisdem e cubilibus, quos simul vescentes dies, simul quietos nox habuerat, discedunt in partes, ingerunt tela ; clamor, vulnera, sanguis palam, causa in occulto ; cetera fors regit : et quidam bonorum cæsi, postquam, intellecto in quos sæviretur, pessimi quoque arma rapuerant. neque legatus aut tribunus moderator affuit : permissa vulgo licentia atque ultio et satietas. mox ingressus castra Germanicus, *non medicinam illud*, plurimis cum lacrimis, *sed cladem* appellans, *cremari corpora* jubet. Truces etiam tum animos cupido involat eundi in hostem, piaculum furoris, nec *aliter posse placari commilitonum manes, quam si pectoribus impiis honesta vulnera accepissent.* sequitur ardorem militum Cæsar, junctoque ponte tramittit duodecim millia e legionibus [1], sex et viginti socias cohortes [2], octo equitum alas, quarum ea seditione intemerata modestia [3] fuit.

L. Læti neque procul Germani agitabant, dum justitio ob amissum Augustum, post discordiis attinemur [1]. at Romanus agmine propero silvam Cæsiam limitemque a Tiberio cœptum [2] scindit, castra in limite locat ; frontem ac tergum vallo, latera concædibus munitus. inde saltus obscuros permeat, consultatque, *ex duobus itineribus breve et solitum* [3] *sequatur, an impeditius et intentatum* [4] *eoque hostibus incautum* [5]. delecta longiore via cetera accelerantur : etenim attulerant exploratores *festam eam Germanis noctem ac solennibus epulis ludicram.* Cæcina cum expeditis cohortibus præire et obstantia silvarum amoliri jubetur : legiones modico intervallo sequuntur. juvit nox sideribus illustris, ventumque ad vicos Marsorum, et circumdatæ stationes, stratis etiam tum per cubilia [6], propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis : adeo cuncta incuria disjecta erant, neque belli timor ; ac ne pax quidem nisi languida et soluta inter temulentos [7].

LI. Cæsar avidas legiones, quo latior populatio foret, quattuor in cuneos dispertit : quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat : non sexus, non ætas miserationem attulit ; profana simul et sacra, et celeberrimum illis gentibus templum [1], quod *Tanfanæ* vocabant, solo æquantur. sine vulnere milites, qui semisomnos, inermos aut palantes

XLVIII. 1. Tentoria, in quibus deni milites sub *decano* simul degebant.

XLIX. 1. Dimidiam partem earum. Nam habebat quattuor legiones 24 millium. — 2. Mille militum quamque. — 3. Disciplinæ militaris observantia.

L. 1. Tenemur. — 2. Variis modis munitum adversus incursiones hostium. Struebantur illi limites ubi naturales, velut flumina, montes, non erant. *Scindit*, penetrat, transgreditur. — 3. Secundum Luppiam ad Cheruscos, quo jam Lollius et Drusus usi erant. — 4. Ad Amisiam et Marsos. — 5. Incustoditum. — 6. Passim in cubilibus. — 7. Sensus : ac ne securitas quidem illis vera erat, sed languida quædam et soluta, qualem facit languor et animus solutus ex temulentia.

LI. 1. Lucum sive nemus, non ædem exstructam : v. Germ. c. 9.

ceciderant. Excivit ea cædes Bructeros, Tubantes, Usipetes, saltusque, per quos exercitui regressus, insedere. quod gnarum duci, incessitque itineri et prœlio [2]. pars equitum et auxiliariæ cohortes ducebant [3]; mox prima legio, et mediis impedimentis sinistrum latus unaetvicesimani, dextrum quintani clausere; vicesima legio terga firmavit: post ceteri sociorum. sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur [4], immoti; dein latera et frontem modice assultantes, tota vi novissimos incurrere: turbabanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, quum Cæsar advectus ad vicesimanos voce magna, *Hoc illud tempus obliterandæ seditionis*, clamitabat: *pergerent, properarent culpam in decus vertere*. exarsere animis, unoque impetu perruptum hostem redigunt [5] in aperta cæduntque. simul primi agminis copiæ evasere silvas castraque communivere. Quietum inde iter; fidensque recentibus ac priorum oblitus miles in hibernis locatur.

LII. Nunciata ea Tiberium lætitia curaque affecere: gaudebat, oppressam seditionem; sed quod largiendis pecuniis et missione festinata favorem militum quæsivisset [1], bellica quoque Germanici gloria angebatur. retulit tamen ad senatum de rebus gestis, multaque de virtute ejus memoravit, magis in speciem verbis adornata, quam ut penitus sentire crederetur. paucioribus Drusum et finem Illyrici motus laudavit, sed intentior [2] et fida oratione; cunctaque, quæ Germanicus indulserat, servavit etiam apud Pannonicos exercitus.

LIII. Eodem anno Julia supremum diem obiit, ob impudicitiam olim a patre Augusto Pandateria insula, mox oppido Rheginorum, qui Siculum fretum accolunt, clausa. fuerat in matrimonio Tiberii, florentibus Caio et Lucio Cæsaribus, spreveratque ut imparem [1]. nec alia tam intima Tiberio causa, cur Rhodum abscederet. imperium adeptus extorrem, infamem, et post interfectum Postumum Agrippam omnis spei egenam inopia ac tabe longa peremit, obscuram fore necem longinquitate [2] exsilii ratus. Par causa sævitiæ in Sempronium Gracchum, qui familia nobili, sollers ingenio et prave facundus [3], eandem Juliam in matrimonio M. Agrippæ temeraverat. nec is libidini finis, traditam Tiberio pervicax adulter contumacia et odiis in maritum accendebat; literæque, quas Julia patri Augusto cum insectatione Tiberii scripsit, a Graccho compositæ credebantur. igitur amotus Cercinam, Africi maris insulam, quattuordecim annis exsilium toleravit. tunc milites ad cædem missi invenere in prominenti littoris, nihil lætum opperientem. quorum adventu *breve tempus* petivit, *ut suprema mandata uxori Alliariæ per litteras daret*; cervicemque percussoribus obtulit, constantia mortis haud indignus Sempronio nomine [4]: vitâ degeneraverat. Quidam non Roma eos milites, sed ab L.

— 2. Incessum exercitus instituit *itineri* simul *et prœlio*, ut utrique rei inservire posset. — 3. Primi incedebant, ἡγοῦντο. — 4. Procedendo per saltus extenderetur et minus densus esset. — 5. Hic proprio sensu, repellunt in aperta loca.

LII. 1. Germanicus. — 2. Animo magis ad hoc intento, magis ex animo.

LIII. 1. Tiberium *ut imparem* genere, ex cive, non ex Principe ortum. — 2. Diuturnitate: nam decimum quintum annum exsilii agebat. — 3. Facundia sua ad pravas res abutens. — 4. Talia adjective proferuntur, *Caium nomen*. *Tullium nomen*, pro *Caii*. *Tullii*.

Asprenate, proconsule Africæ, missos tradidere, auctore Tiberio, qui famam cædis posse in Asprenatem verti frustra speraverat.

LIV. Idem annus novas cærimonias accepit addito sodalium Augustalium sacerdotio, ut quondam Titus Tatius retinendis Sabinorum sacris sodales Titios instituerat [1]. sorte ducti e primoribus civitatis unus et viginti : Tiberius Drususque et Claudius et Germanicus adjiciuntur. Ludos Augustales tunc primum cœptos [2] turbavit discordia ex certamine histrionum [3]. indulserat ei ludicro Augustus, dum Mæcenati obtemperat effuso in amorem Bathylli [4]; neque ipse abhorrebat talibus studiis, et civile rebatur misceri voluptatibus vulgi. alia Tiberio morum via : sed populum per tot annos molliter habitum nondum audebat ad duriora vertere.

LV. Druso Cæsare, C. Norbano Coss. [1] decernitur Germanico triumphus [2] manente bello; quod quamquam in æstatem summa ope parabat, initio veris et repentino in Chattos excursu præcepit [3]. nam spes incesserat dissidere hostem in Arminium ac Segestem [4], insignem utrumque perfidia in nos aut fide [5]. Arminius turbator Germaniæ; Segestes *parari rebellionem* sæpe alias et supremo convivio [6], post quod in arma itum, aperuit, suasitque Varo, *ut se et Arminium et ceteros proceres vinciret; nihil ausuram plebem principibus amotis, atque ipsi tempus fore quo crimina et innoxios discerneret.* sed Varus fato et vi Arminii cecidit. Segestes quamquam consensu gentis in bellum tractus, discors manebat, auctis privatim odiis, quod Arminius filiam ejus alii pactam rapuerat. gener invisus [7], inimici soceri; quæque apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant.

LVI. Igitur [1] Germanicus quattuor legiones, quinque auxiliarium millia et tumultuarias [2] catervas Germanorum cis Rhenum colentium Cæcinæ tradit; totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit : positoque castello super vestigia paterni præsidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit, L. Apronio ad munitiones viarum et fluminum relicto. nam (rarum illi cælo) siccitate et amnibus modicis inoffensum iter properaverat, imbresque et fluminum auctus regredienti metuebatur. Sed Chattis adeo improvisus advenit, ut, quod imbecillum ætate ac sexu, statim captum aut trucidatum sit, juventus [3] flumen Adranam nando tramiserit. Romanosque pontem cœptantes arcebant : dein tormentis sagittisque pulsi, tentatis frustra condicionibus pacis, quum quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui, omissis pagis vicisque, in silvas disperguntur. Cæsar, incenso Mattio (id genti [4] caput), aperta populatus vertit

LIV. 1. A Romulo in Tatii honorem institutos dicit infra Hist. II, 95. — 2. Proprie cœptos jam anno 743 : sed quum hoc anno certa et constanti ratione constituti atque annui facti essent, dici poterant tum primum cœpti. — 3. Quod tale erat : pantomimus se constituto per legem pretio saltaturum negaverat; populus spectandi cupidus tumultuose instabat : quare tribuni senatum eadem die convocare coacti, et senatores postulatum pretium dari decreverunt. — 4. Pantomimi celeberrimi.

LV. 1. Anno U. 768, p. Chr. 15. — 2. Multo post actus; v. II, 41. — 3. Maturius et ante constitutum tempus incepit. — 4. Dissidere ita ut alii in Arminii, alii in Segestis partes discederent. — 5. Alter (Arminius) perfidia, alter (Segestes) fide. — 6. Apud Varum, qui secum habebat proceres illos Germanorum. — 7. Scil. socero Segesti. *Soceri* sunt Segestes et pater Arminii Segimerus.

LVI. 1. Jungendum cum initio cap. præcedentis, *quod—præcepit*, cujus reliqua tanquam parenthesis interposita sunt. — 2. Raptim conscriptas. — 3. Germanica. — 4. Mattiacis.

ad Rhenum, non auso hoste terga abeuntium lacessere; quod illi moris, quoties astu magis quam per formidinem cessit. fuerat animus Cheruscis juvare Chattos: sed exterruit Cæcina huc illuc ferens arma; et Marsos congredi ausos prospero prœlio cohibuit.

LVII. Neque multo post legati a Segeste venerunt, auxilium orantes adversus vim popularium, a quîs circumsedebatur, validiore apud eos Arminio, quando [1] bellum suadebat. nam barbaris, quanto [2] quis audacia promptus, tanto magis fidus rebusque motis [3] potior habetur. Addiderat Segestes legatis filium nomine Segimundum: sed juvenis conscientia cunctabatur. quippe anno, quo Germaniæ descivere [4], sacerdos apud Aram Ubiorum creatus, ruperat vittas, profugus ad rebelles. Adductus tamen in spem clementiæ Romanæ, pertulit patris mandata: benigneque exceptus, cum præsidio Gallicam in ripam missus est. Germanico pretium fuit [5] convertere agmen; pugnatumque in obsidentes, et ereptus Segestes magna cum propinquorum et clientium [6] manu. inerant feminæ nobiles: inter quas uxor Arminii eademque filia Segestis, mariti magis quam parentis animo, neque victa [7] in lacrimas neque voce supplex, compressis intra sinum manibus, gravidum uterum intuens. ferebantur et spolia Varianæ cladis, plerisque eorum, qui tum in deditionem veniebant, prædæ data. simul Segestes ipse, ingens visu et memoria bonæ societatis [8] impavidus.

LVIII. Verba ejus in hunc modum fuere: « Non hic mihi primus erga « populum Romanum fidei et constantiæ dies. ex quo a divo Augusto ci- « vitate donatus sum, amicos inimicosque ex vestris utilitatibus delegi: « neque odio patriæ (quippe proditores etiam iis, quos anteponunt, in- « visi sunt), verum quia Romanis Germanisque idem conducere [1], et « pacem quam bellum probabam. ergo raptorem filiæ meæ, violatorem « fœderis vestri, Arminium, apud Varum, qui tum exercitui præsidebat, « reum feci. dilatus segnitia ducis, quia parum præsidii in legibus erat, ut « me et Arminium et conscios vinciret, flagitavi. testis illa nox [2], mihi « utinam potius novissima! quæ secuta sunt, defleri magis quam defendi « possunt. ceterum et injeci catenas Arminio, et a factione ejus injectas « perpessus sum. atque ubi primum tui copia [3], vetera novis et quieta « turbidis antehabeo: neque ob præmium, sed ut me perfidia [4] exsolvam, « simul genti Germanorum idoneus conciliator, si pœnitentiam quam per- « niciem maluerit. pro juventa et errore filii veniam precor: filiam neces- « sitate huc adductam fateor. tuum erit consultare utrum prævaleat, quod « Arminii uxor, an quod ex me genita est [5] ». Cæsar clementi responso liberis propinquisque ejus incolumitatem, ipsi sedem vetere in provincia [6] pollicetur. exercitum reduxit, nomenque *imperatoris* auctore Tiberio ac-

LVII. 1. Quandoquidem. — 2. Proprie est *à quel degré... à tel.* — 3. Turbatis, inter motus. — 4. A. U. 762. — 5. Magni momenti esse videbatur. — 6. De quibus v. German. c. 13. — 7. Commota in l. — 8. Conscientia societatis cum fide servatæ, non sublestæ.

LVIII. 1. Scil. judicabam, cujus notio latet in sequenti *probabam*. In quo verbo *probare* quia præferendi notio inest (nam quod probamus, aliis rebus præferimus), simpliciter dixit *quam bellum* pro vulgari *potius quam b.* — 2. In qua convivium, de quo cap. 55. — 3. Sc. mihi data est. — 4. Cujus speciem præbui. — 5. Punirene velis ut hostis uxorem, an veniam dare ut filiæ socii. — 6. Sic vocare videtur Germaniam cisrhenanam

cepit. Arminii uxor virilis sexus stirpem edidit : educatus Ravennæ puer quo mox ludibrio conflictatus sit, in tempore memorabo [7].

LIX. Fama dediti benigneque excepti Segestis vulgata, ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat [1], spe vel dolore accipitur. Arminium super insitam violentiam rapta uxor gravida et subjecta servitio vecordem agebat : volitabatque per Cheruscos arma in Segestem, arma in Cæsarem poscens. neque probris temperabat [2] : « egregium patrem ! magnum impe- « ratorem ! fortem exercitum ! quorum tot manus unam mulierculam « avexerint. sibi [3] tres legiones, totidem legatos procubuisse. non enim se « proditione neque adversus feminas gravidas, sed palam adversus arma- « tos bellum tractare. cerni adhuc Germanorum in lucis signa Romana, « quæ diis patriis suspenderit. coleret Segestes victam ripam, redderet « filio sacerdotium hominum [4] : Germanos nunquam satis excusaturos, « quod [5] inter Albim et Rhenum virgas et secures [6] et togam viderint. « aliis gentibus ignorantiâ imperii Romani inexperta esse supplicia, nescia [7] « tributa : quæ quando exuerint, irritusque discesserit ille inter numina « dicatus Augustus, ille delectus Tiberius, ne imperitum adolescentulum [8], « ne seditiosum exercitum pavescerent. si patriam, parentes, antiqua mal- « lent quam dominos et colonias novas [9], Arminium potius, gloriæ ac li- « bertatis, quam Segestem, flagitiosæ servitutis ducem, sequerentur. »

LX. Conciti per hæc non modo Cherusci, sed conterminæ gentes, tractusque in partes Inguiomerus [1], Arminii patruus, veteri apud Romanos auctoritate. unde major Cæsari metus : et ne bellum mole una ingrueret, Cæcinam cum quadraginta cohortibus Romanis distrahendo hosti per Bructeros ad flumen Amisiam mittit. equitem Pedo præfectus [2] finibus Frisiorum ducit. ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus [3] vexit : simulque pedes, eques, classis apud prædictum amnem convenere. Chauci quum auxilia pollicerentur, in commilitium asciti sunt. Bructeros, sua urentes, expedita cum manu L. Stertinius missu Germanici fudit : interque cædem et prædam repperit undevicesimæ legionis aquilam cum Varo amissam. Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum, quantumque Amisiam et Luppiam amnes inter [4], vastatum, haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari legionumque insepultæ dicebantur.

LXI. Igitur cupido Cæsarem invadit solvendi suprema [1] militibus ducique, permoto ad miserationem omni, qui aderat, exercitu ob propin-

dudum subactam; paullo post c. 89 *victa ripa* dicitur. — 7. Quæ pars operis hujus periit. *Ludibrio* scil. fortunæ, ut videtur.

LIX. 1. I. e. Prout quique bellum aut nolebant aut cupiebant, expressum dativo commodi, ut Agric. c. 18, *quibus bellum volentibus erat.* — 2. Abstinebat. — 3. Per se, a se (victas). – 4. Cæsarum, apud Aram Ubiorum, de quo c. 57. — 5. Per Segestis culpam et proditionem. — 6. Quas lictores magistratuum Romanorum gestabant. — 7. Passive : ignota. Deinde intellige : et quoniam hæc exuerint, his se liberaverint. *Irritus,* frustra ipsos vincere conatus. — 8. Germanicum notat. — 9. Sedes in Gallica ripa, quales Ubiis et Sicambris dederat Augustus, Segesti promiserat Germanicus.

LX. 1. Germanice *Hinkmar*. – 2. Hujus, ut videtur, Pedonis (Albinovani) superest carmen de navigatione Germanici per Amisiam in Oceanum. V. II, 23 sq. *Finibus ducit* pro per fines (ditionem). audacius dictum quam alibi, *funus porta triumphali ducitur.* Infra c. 56, *littore* per littus *Oceani petere Rhenum.*—3. Bataviæ, omnes postea haustos magno lacu *Zuyderzee.* Iidem infra II, 8, intelliguntur. — 4. Sc. est, interjacet.

LXI. 1. Scil. justa, exsequias peragendi.

quos, amicos; denique ob casus bellorum et sortem hominum. Præmisso Cæcina, ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque et aggeres humido paludum et fallacibus campis imponeret, incedunt [2] mæstos locos visuque ac memoria deformes. prima Vari castra, lato ambitu et dimensis principiis [3], trium legionum manus ostentabant; dein [4] semiruto vallo, humili fossa, accisæ [5] jam reliquiæ consedisse intelligebantur : medio campi albentia ossa, ut [6] fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata. adjacebant fragmina telorum equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora : lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. et cladis ejus superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant « hic cecidisse legatos, illic raptas aquilas; pri« mum ubi vulnus Varo adactum, ubi infelici dextera et suo ictu mortem « invenerit; quo tribunali concionatus Arminius, quot patibula captivis, « quæ scrobes, utque signis et aquilis per superbiam illuserit. »

LXII. Igitur [1] Romanus, qui aderat, exercitus sextum post cladis annum trium legionum ossa, nullo noscente, alienas reliquias, an suorum humo tegeret, omnes ut conjunctos, ut consanguineos, aucta in hostem ira, mæsti simul et infensi condebant. primum exstruendo tumulo cespitem Cæsar posuit gratissimo munere in defunctos et præsentibus doloris socius. Quod Tiberio haud probatum, seu cuncta Germanici in deterius trahenti, sive exercitum imagine cæsorum insepultorumque tardatum ad prœlia et formidolosiorem hostium [2] credebat: *neque imperatorem, auguratu*[3] *et vetustissimis cærimoniis præditum, attrectare feralia debuisse.*

LXIII. Sed Germanicus, cedentem in avia Arminium secutus, ubi primum copia fuit, evehi equites campumque, quem hostis insederat, eripi jubet. Arminius colligi suos et propinquare silvis monitos vertit repente; mox signum prorumpendi dedit iis quos per saltus occultaverat. tunc nova acie turbatus eques; missæque subsidiariæ cohortes et fugientium agmine impulsæ auxerant consternationem : trudebanturque in paludem gnaram [1] vincentibus, iniquam nesciis, ni Cæsar productas legiones instruxisset. inde hostibus terror, fiducia militi : et manibus æquis [2] abscessum. Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat; pars equitum littore Oceani petere Rhenum jussa; Cæcina, qui suum militem ducebat, monitus, quamquam notis itineribus regrederetur, Pontes longos quam maturrime superare. angustus is trames vastas inter paludes et quondam a L. Domitio [3] aggeratus; cetera limosa, tenacia gravi cœno aut rivis incerta erant; circum silvæ paullatim acclives; quas tum Arminius implevit, compendiis viarum et cito agmine onustum sarcinis armisque militem quum antevenisset. Cæcinæ dubitanti, quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret simulque propulsaret hostem, castra metari in loco placuit, ut opus, et alii [4] prœlium inciperent.

— 2. Ingrediuntur. — 3. *Principia* in castris mediis erant, idem fere quod in urbibus forum : ibi prætorium, tabernacula legatorum et tribunorum, signa legionum, sacra, conciones. — 4. In alteris castris, altera die prœlii positis. — 5. *Accisa* dicuntur omnia quibus pars per vim ablata est. — 6. Prout.

LXII. 1. Refertur ad initium cap. præcedentis, ut c. 36. — 2. Hostes magis formidantem. — 3. Germanicus erat augur et flamen. Sacerdotes pollui credebantur feralibus.

LXIII. 1. Notam, passive, ut sæpe apud Tacitum. — 2. Æquo eventu pugnæ, ut neutri vincerent vincerenturve. — 3. Confer infra IV, 44. — 4. Alia pars exercitus.

LXIV. Barbari perfringere stationes seque inferre munitoribus nisi, lacessunt, circumgrediuntur, occursant : miscetur operantium bellantiumque clamor. et cuncta pariter Romanis adversa, locus uligine profunda, idem ad gradum instabilis procedentibus lubricus ; corpora gravia loricis : neque librare pila inter undas poterant. contra Cheruscis sueta apud paludes prœlia, procera membra, hastæ ingentes ad vulnera facienda quamvis procul. nox demum inclinantes tum legiones adversæ pugnæ exemit. Germani ob prospera indefessi, ne tum quidem sumpta quiete, quantum aquarum circùm surgentibus jugis oritur, vertere in subjecta : mersàque humo et obruto quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadragesimum id stipendium Cæcina parendi aut imperitandi habebat, secundarum ambiguarumque rerum sciens, eoque interritus. igitur futura volvens [1] non aliud repperit quam ut hostem silvis coerceret, donec saucii quantumque gravioris agminis anteirent. nam medio montium et paludum porrigebatur planities, quæ tenuem aciem pateretur. deliguntur legiones quinta dextro lateri, unaetvicesima in lævum, primani ducendum ad agmen, vicesimanus adversum secuturos.

LXV. Nox per diversa inquies, quum barbari festis epulis, læto cantu aut truci sonore subjecta vallium ac resultantes saltus complerent, apud Romanos invalidi ignes [1], interruptæ voces, atque ipsi passim adjacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis quam pervigiles. ducemque terruit dira quies [2] : nam Quinctilium Varum sanguine oblitum et paludibus emersum cernere et audire visus est velut vocantem, non tamen obsecutus et manum intendentis repulisse. Cœpta luce missæ in latera legiones metu an contumacia [3] locum deseruere, capto propere campo humentia ultra. neque tamen Arminius, quamquam libero incursu, statim prorupit : sed ut hæsere cœno fossisque impedimenta, turbati circùm milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore sibi quisque properus et lentæ adversum imperia aures, irrumpere Germanos jubet clamitans, *En Varus, en, eodemque iterum fato vinctæ legiones!* Simul hæc [4] et cum delectis scindit agmen, equisque maxime vulnera ingerit. illi sanguine suo et lubrico paludum lapsantes excussis rectoribus disjicere obvios, proterere jacentes. plurimus circa aquilas labor, quæ neque adversum ferri [5] ingruentia tela neque figi limosa humo poterant. Cæcina dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus circumveniebatur, ni prima legio sese opposuisset. juvit hostium aviditas, omissa cæde prædam sectantium ; enisæque legiones vesperascente die in aperta et solida. Neque is miseriarum finis. struendum vallum, petendus agger [6] ; amissa magna ex parte [7] per quæ egeritur humus aut exciditur cespes ; non tentoria manipulis, non fomenta sauciis : infectos cœno aut cruore cibos dividentes, funestas tenebras et tot hominum millibus unum jam reliquum diem lamentabantur.

LXVI. Forte equus abruptis vinculis vagus et clamore territus quosdam

LXIV. 1. Scil. animo, considerans.

LXV. 1. Sc. vigilum, excubiarum essent. — 2. Dirum somnium per quietem. — 3. Incertum *metu an cont*, quod *incertum* alias additur. — 4. Scil. dixit. — 5. Ferri adversum, sed *adversum* præponitur ob vim oppositionis. — 6. Quærenda materies (terra, cespes, lapides, stipites) ex qua agger strueretur. — 7. Sc. instrumenta.

occurrentium obturbavit. tanta inde consternatio irrupisse Germanos credentium, ut cuncti ruerent ad portas : quarum decumana [1] maxime petebatur, aversa hosti et fugientibus tutior. Cæcina, comperto vanam esse formidinem, quum tamen neque auctoritate neque precibus, ne manu quidem obsistere aut retinere militem quiret, projectus in limine portæ, miseratione demum, quia per corpus legati eundum erat, clausit viam; simul tribuni et centuriones falsum pavorem esse docuerunt.

LXVII. Tunc contractos in principia, jussosque dicta cum silentio accipere, temporis ac necessitatis monet : « unam in armis salutem, sed ea « consilio temperanda, manendumque intra vallum, donec expugnandi « hostes [1] spe propius succederent; mox undique erumpendum; illa « eruptione ad Rhenum perveniri. quodsi fugerent, plures silvas, profun- « das magis paludes, sævitiam hostium superesse; at victoribus decus, « gloriam : » quæ domi cara, quæ in castris honesta, memorat; reticuit de adversis. Equos dehinc, orsus a suis, legatorum tribunorumque nulla ambitione fortissimo cuique bellatori tradit, ut hi, mox pedes [2], in hostem invaderent.

LXVIII. Haud minus inquies Germanus spe, cupidine et diversis ducum sententiis agebat, Arminio, *sinerent egredi, egressosque rursum per humida et impedita circumvenirent*, suadente; atrociora Inguiomero et læta barbaris, *ut vallum armis ambirent : promptam expugnationem, plures captivos, incorruptam prædam fore*. igitur orta die proruunt fossas [1], injiciunt crates, summa valli prensant, raro supèr milite et quasi ob metum defixo. postquam hæsere munimentis, datur cohortibus signum, cornuaque ac tubæ concinuere. exin clamore et impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes [2], *non hic silvas nec paludes, sed æquis locis æquos deos*. hosti facile excidium, et paucos ac semermos cogitanti sonus tubarum, fulgor armorum, quanto [3] inopina, tanto majora offunduntur; cadebantque, ut rebus secundis avidi, ita adversis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post grave vulnus, pugnam deseruere : vulgus trucidatum est, donec ira et dies permansit. nocte demum reversæ legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoria habuere.

LXIX. Pervaserat interim *circumventi exercitus* fama, et *infesto Germanorum agmine Gallias peti :* ac ni Agrippina impositum Rheno pontem [1] solvi prohibuisset, erant qui id flagitium formidine auderent. sed femina ingens animi munia ducis per eos dies induit [2], militibusque, ut quis inops aut saucius, vestem et fomenta dilargita est. tradit C. Plinius, Germanicorum bellorum scriptor, stetisse apud principium pontis, laudes et grates reversis legionibus habentem. Id Tiberii animum altius penetravit : « non enim « simplices eas curas, nec adversus externos militem quæri [3]. nihil reli-

LXVI. 1. Dicta a decimis cohortibus ibi considentibus, opposita *prætorianæ* portæ in hostem conversæ.

LXVII. 1. Nominativus est, et jungendum *spe expugnandi. Succedere* est prope accedere ad locum altiorem, ut *muro*. — 2. Pedites.

LXVIII. 1. Proruendo (provolvendo) terram fossas explent. — 2. Cum increpatione acclamantes. — 3. Sc. magis, quod indicatur sequenti comparativo.

LXIX. 1. Apud Vetera aut Novesium in Ubiis. — 2. Personâ ducis induta munia ejus obit. — 3. Conciliari.

« ctum imperatoribus, ubi femina manipulos intervisat, signa adeat, largitionem tentet, tamquam parum ambitiose filium ducis gregali habitu[4] circumferat, *Cæsaremque Caligulam* appellari velit. potiorem jam apud exercitus Agrippinam quam legatos, quam duces; compressam a muliere seditionem, cui nomen Principis obsistere non quiverit. » Accendebat hæc onerabatque Seianus, peritiâ morum Tiberii odia in longum jaciens[5], quæ reconderet auctaque promeret.

LXX. At Germanicus legionum, quas navibus vexerat, secundam et quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit, quo levior classis vadoso mari innaret vel reciproco sideret[1]. Vitellius primum iter sicca humo aut modice allabente æstu quietum habuit: mox impulsu aquilonis, simul sidere æquinoctii[2], quo maxime tumescit Oceanus, rapi agique agmen. et opplebantur terræ: eadem freto, littori, campis facies, neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia a profundis. sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus: jumenta, sarcinæ, corpora exanima interfluunt, occursant. permiscentur inter se manipuli modo pectore, modo ore tenus exstantes, aliquando subtracto solo disjecti aut obruti. non vox et mutui hortatus juvabant adversante unda; nihil strenuus ab ignavo, sapiens ab rudi, consilia a casu differre: cuncta pari violentia involvebantur. tandem Vitellius in editiora enisus, eodem agmen subduxit. pernoctavere sine utensilibus, sine igni, magna pars nudo aut mulcato corpore, haud minus miserabiles quam quos hostis circumsidet. quippe illis etiam honestæ mortis usus, his inglorium exitium. lux reddidit terram, penetratumque ad amnem Unsingim[3], quo Cæsar classe contenderat. impositæ dein legiones, vagante fama submersas: nec fides salutis, antequam Cæsarem exercitumque reducem videre.

LXXI. Jam Stertinius ad accipiendum in deditionem Segimerum, fratrem Segestis, præmissus, ipsum et filium ejus in civitatem Ubiorum perduxerat. data utrique venia, facile Segimero, cunctantius filio, quia Quinctilii Vari corpus illusisse dicebatur. Ceterum ad supplenda exercitus damna certavere Galliæ, Hispaniæ, Italia, quod cuique promptum, arma, equos, aurum offerentes. quorum laudato studio Germanicus, armis modo et equis ad bellum sumptis, propria pecunia militem juvit. utque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios[1], facta singulorum extollere; vulnera intuens, alium spe, alium gloria, cunctos alloquio et cura sibique et prœlio firmabat.

LXXII. Decreta eo anno triumphalia insignia A. Cæcinæ, L. Apronio, C. Silio, ob res cum Germanico gestas. nomen *patris patriæ* Tiberius a populo sæpius ingestum repudiavit; neque in acta sua jurari[1], quamquam

— 4. Habitu gregarii militis. — 5. Odii semina spargens *in longum*, i. e. longo post tempore emersura.

LXX. 1. Refluo mari prope littus in sicco destitueretur. — 2. Autumnalis. — 3. Qui hodie sit *Unse*, Grœningam urbem alluens et in æstuarium descendens. Sed res incerta; vitiose codex manuscriptus *visurgia*.

LXXI. 1. In tentoriis sparsim cubantes. Illo tempore nondum erant nosocomia militaria.

LXXII. 1. Quod primum factum a triumviris, qui calendis Januariis jurarunt se omnia acta divi Julii (Cæsaris) rata habituros. Hoc exemplo secutis temporibus *in acta*

censente senatu, permisit, *cuncta mortalium incerta, quantoque plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico*[2] dictitans. non tamen ideo faciebat fidem civilis animi. nam legem majestatis reduxerat; cui nomen apud veteres[3] idem, sed alia[4] in judicium veniebant: si quis proditione exercitum aut plebem seditionibus, denique male gesta republica majestatem populi Romani minuisset; facta arguebantur, dicta impune erant. primus Augustus cognitionem de famosis[5] libellis specie legis ejus tractavit, commotus Cassii Severi libidine, qua viros feminasque illustres procacibus scriptis diffamaverat[6]. mox Tiberius, consultantes Pompeio Macro prætore *an judicia majestatis redderentur? exercendas leges esse* respondit. hunc quoque asperavere carmina incertis auctoribus vulgata in sævitiam superbiamque ejus et discordem cum matre animum[7].

LXXIII. Haud pigebit referre in Falanio et Rubrio, modicis equitibus Romanis, prætentata crimina, ut, quibus initiis, quanta Tiberii arte gravissimum exitium irrepserit, dein repressum sit, postremo arserit cunctaque corripuerit, noscatur. Falanio objiciebat accusator, *quod inter cultores Augusti*, qui per omnes domos in modum collegiorum habebantur, *Cassium quendam, mimum infamem, ascivisset, quodque venditis hortis statuam Augusti simul mancipasset.* Rubrio crimini dabatur *violatum perjurio nomen Augusti.* Quæ ubi Tiberio notuere, scripsit consulibus, « non ideo decretum patri suo cælum, ut in perni« ciem civium is honor verteretur. Cassium histrionem solitum inter alios « ejusdem artis interesse ludis, quos mater sua in memoriam Augusti « sacrasset[1]. nec contra religiones fieri, quod effigies ejus, ut alia numi« num simulacra, venditionibus hortorum et domuum accedant. jusju« randum perinde æstimandum quam si Jovem fefellisset: deorum injurias « diis curæ[2]. »

LXXIV. Nec multo post Granium Marcellum, prætorem Bithyniæ, quæstor ipsius Cæpio Crispinus majestatis postulavit, subscribente Romano Hispone: qui[1] formam vitæ iniit, quam postea celebrem miseriæ temporum et audaciæ hominum fecerunt. nam egens, ignotus, inquies, dum occultis libellis sævitiæ Principis arrepit[2], mox clarissimo cuique periculum facessit: potentiam apud unum, odium apud omnes adeptus dedit exemplum, quod secuti ex pauperibus divites[3], ex contemptis metuendi, perniciem aliis ac postremum sibi invenere. Sed Marcellum insimulabat *sinistros de Tiberio sermones habuisse*, inevitabile crimen, quum ex moribus Principis fœdissima quæque deligeret accusator objetaretque reo. nam quia vera erant, etiam dicta credebantur. addidit

Principum jurabatur. — 2. Sc. esse. — 3. Inde a Cornelio Sulla, q primam *legem majestatis* (populi Romani læsæ) tulerat. — 4. Sc. crimina. — 5. Diffamantibus, ignominiosis. — 6. De eo Quintilianus X, I, 116: *Et ingenii plurimum est in eo, et acerbitas mira et urbanitas et vis summa; sed plus stomacho* (iræ) *quam consilio dedit.* — 7. Ea habes apud Suetonium Tib. c. 59.

LXXIII. 1. Erant hi ludi alii atque illi supra c. 54 memorati: ab Livia instituti, et per tres dies in palatio celebrati, hinc dicti *ludi Palatini.* — 2. Justinianus: *Jurisjurandi contempta religio satis Deum ultorem habet.*

LXXIV. 1. Crispinus. In ejus persona origo *delatorum* exponitur. — 2. Occultis accusationibus in sævi Principis gratiam se sensim insinuat. — 3. Sc. facti. — 4. Disertis

Hispo, *statuam Marcelli altius quam Cæsarum sitam, et alia in statua, amputato capite Augusti, effigiem Tiberii inditam.* ad quod exarsit adeo, ut rupta taciturnitate proclamaret, *se quoque in ea causa laturum sententiam palam*[4] *et juratum*[5]: quo ceteris[6] eadem necessitas fieret. manebant etiam tum vestigia morientis libertatis. Igitur Cn. Piso, *Quo*, inquit, *loco censebis*[7], *Cæsar? si primus, habebo quod sequar: si post omnes, vereor ne imprudens dissentiam.* Permotus his, quantoque incautius efferverat, pœnitentia patiens tulit[8] absolvi reum criminibus majestatis. de pecuniis repetundis ad reciperatores[9] itum est.

LXXV. Nec Patrum cognitionibus satiatus, judiciis assidebat in cornu tribunalis, ne prætorem curuli depelleret, multaque eo coram adversus ambitum et potentium preces[1] constituta. sed dum veritati consulitur[2], libertas corrumpebatur. Inter quæ Pius Aurelius senator, questus *mole publicæ viæ ductuque aquarum*[3] *labefactas ædes suas*, auxilium Patrum invocabat. resistentibus ærarii prætoribus[4], subvenit Cæsar, pretiumque ædium Aurelio tribuit, erogandæ per honesta pecuniæ cupiens: quam virtutem diu retinuit, quum ceteras exueret. Propertio Celeri prætorio veniam ordinis[5] ob paupertatem petenti decies sestertiûm[6] largitus est, satis comperto paternas ei angustias esse. tentantes eadem alios probare causam senatui jussit, cupidine severitatis in his etiam, quæ rite faceret, acerbus. unde ceteri silentium et paupertatem confessioni et beneficio præposuere.

LXXVI. Eodem anno continuis imbribus auctus Tiberis plana Urbis stagnaverat: relabentem secuta est ædificiorum et hominum strages. igitur censuit Asinius Gallus, *ut libri Sibyllini adirentur.* renuit Tiberius, perinde divina humanaque obtegens[1]. sed remedium coercendi fluminis Ateio Capitoni et L. Arruntio mandatum. Achaiam[2] ac Macedoniam, onera deprecantes, levari in præsens proconsulari imperio[3] tradique Cæsari placuit. Edendis gladiatoribus, quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus præsedit, quamquam vili sanguine[4] nimis gaudens: quod in vulgus formidolosum[5], et pater arguisse dicebatur. Cur

verbis, non tacita itione in partes. — 5. In magni momenti consultationibus poterat senatus *jurari* (jurisjurandi fide astringi), ut juratus consultum daret. — 6. Senatoribus. — 7. Sententiam feres. — 8. His permotus, et, quanto incautius incendi se ira passus fuerat, *eo patientius*, propter pœnitentiam tam improvidi motus, et leniore animo tulit absolutionem rei. — 9. Judices qui de ablatis rebus *recuperandis*, i. e. suo domino restituendis vel integre resarciendis, cognoscebant, dati a prætore, sub Imperatoribus sæpe a senatu. *Repetundæ pecuniæ* (quod substantivum sæpe omittitur) dicuntur pecuniæ a magistratibus Romanis in provinciis per injuriam ablatæ.

LXXV 1. Rei secum adducere in judicium solebant homines quos poterant potentissimos (qui proprie dicebantur *advocati*), ut auctoritate ipsorum aut precibus pœnas evitarent.—2. Sc. per præsentiam Principis. — 3. Sc. structo. *Mole*, ob saxorum, quibus strata via erat, magnitudinem et pondus. — 4. Augusto auctore, ærario prætores præerant, reipublicæ tempore quæstores. V. XIII, 28, 29. — 5. Sc. senatorii. *Veniam*, excusationem, deponendi ordinis facultatem, quum censum senatorium non haberet. — 6. 198, 708 *fr*.

LXXVI. 1. *Aussi mystérieux en religion qu'en politique*, Burnouf. Veritus quæ præceptura esset Sibylla. — 2. Græciam. — 3. Liberari a proconsulari et annuo imperio provinciarum senatoriarum. Pluribus de causis melior erat conditio provinciarum Cæsaris. — 4. Cæde cadentium gladiatorum, quamquam servorum. — 5. Multitudini

abstinuerit spectaculo ipse, varie trahebant [6]; alii tædio cœtus, quidam tristitia [7] ingenii et metu comparationis, quia Augustus comiter interfuisset. non crediderim ad ostentandam sævitiam movendasque populi offensiones concessam filio materiem : quamquam id quoque dictum est.

LXXVII. At theatri licentia, proximo priore anno cœpta, gravius tum erupit, occisis non modo e plebe, sed militibus et centurione, vulnerato tribuno prætoriæ cohortis, dum probra in magistratus et dissensionem vulgi prohibent. actum de ea seditione apud Patres, dicebanturque sententiæ, *ut prætoribus jus virgarum in histriones esset.* intercessit Haterius Agrippa tribunus plebei, increpitusque est Asinii Galli oratione, silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis senatui præbebat. valuit tamen intercessio, quia divus Augustus *immunes verberum histriones* quondam responderat [1], neque fas Tiberio infringere dicta ejus. de modo lucaris et adversus lasciviam fautorum [2] multa decernuntur : ex quis maxime insignia, « ne domos pantomimorum senator introiret; ne egredientes in « publicum [3] Equites Romani cingerent, aut alibi quam in theatro specta« rentur; et spectantium immodestiam exsilio multandi potestas prætori« bus fieret. »

LXXVIII. Templum ut in colonia Tarraconensi strueretur Augusto, petentibus Hispanis permissum, datumque in omnes provincias exemplum. Centesimam rerum venalium [1] post bella civilia institutam deprecante populo, edixit Tiberius *militare ærarium* [2] *eo subsidio niti; simul, imparem oneri rempublicam, nisi vicesimo militiæ anno veterani dimitterentur.* ita proximæ seditionis male consulta, quibus sedecim stipendiorum finem [3] expresserant, abolita in posterum.

LXXIX. Actum deinde in senatu ab Arruntio et Ateio, an ob moderandas Tiberis exundationes verterentur [1] flumina et lacus, per quos augescit. auditæque municipiorum et coloniarum legationes, orantibus Florentinis, *ne Clanis, solito alveo demotus, in amnem Arnum transferretur, idque ipsis perniciem afferret.* congruentia his Interamnates disseruere : *pessum ituros fecundissimos Italiæ campos, si amnis Nar* (id enim parabatur) *in rivos diductus superstagnavisset.* nec Reatini silebant, Velinum lacum, qua in Narem effunditur, obstrui recusantes, « quippe « in adjacentia erupturum; optime rebus mortalium consuluisse naturam, « quæ sua ora fluminibus, suos cursus, utque originem, ita fines dederit; « spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra et lucos et aras patriis « amnibus dicaverint. quin ipsum Tiberim nolle prorsus accolis fluviis or« batum minore gloria fluere ». seu preces coloniarum seu difficultas operum sive superstitio valuit, ut in sententiam Pisonis concederetur, qui nil mutandum censuerat.

LXXX. Prorogatur Poppæo Sabino provincia Mœsia, additis Achaia ac Macedonia. id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia ac pleros-

formidabile, timendum. — 6. Ad varias causas referebant. — 7. Austeritate.

LXXVII. 1. De ea re consultus. V. Sueton. c. 45. — 2. Plausorum, quales jam ante duo sæcula mercede conducebantur. — 3. Sc. pantomimos.

LXXVIII. 1. Dicit *centesimam auctionum.* — 2. Ab Augusto a. U. 759 institutum. — 3. Finis militiæ in sedecimo stipendio (anno militiæ) constitutus.

LXXIX. 1. Sc. alio, ex solito alveo in aliam partem.

que ad finem vitæ in iisdem exercitibus aut jurisdictionibus [1] habere. causæ variæ traduntur : alii, *tædio novæ curæ semel placita pro æternis servavisse*, quidam, *invidia*, *ne plures fruerentur.* sunt qui existiment, ut callidum ejus ingenium, ita anxium judicium. neque enim eminentes virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat : ex optimis periculum sibi, a pessimis dedecus publicum metuebat. qua hæsitatione postremo eo provectus est, ut mandaverit quibusdam provincias, quos egredi Urbe non erat passurus.

LXXXI. De comitiis consularibus, quæ tum primum illo Principe [1] ac deinceps fuere, vix quidquam firmare ausim : adeo diversa non modo apud auctores, sed in ipsius orationibus reperiuntur. modo subtractis [2] candidatorum nominibus, originem cujusque et vitam et stipendia descripsit, ut, qui forent, intelligeretur ; aliquando ea quoque significatione subtracta, candidatos hortatus ne ambitu comitia turbarent, suam ad id curam pollicitus est. plerumque *eos tantum apud se professos* disseruit, *quorum nomina consulibus edidisset; posse et alios profiteri, si gratiæ aut meritis confiderent.* speciosa verbis, re inania aut subdola, quantoque majore libertatis imagine tegebantur, tanto eruptura ad infensius [3] servitium.

LXXX. 1. Hoc de procuratoribus in provinciis sine exercitu.

LXXXI. 1. Nam primi anni, qui sub Tiberio agebatur, consules Augustus designaverat. — 2. Omissis, tacitis. — 3. Ad tanto infensius servitium eruptura.

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Cap. 1. Initia belli Parthici. Phrahates, Vononis pater. — 2. Vonones popularibus invisus, — 3. ab Artabano pulsus, ad Armenios profugus. — 4. in Armenia mutatio regum. — 5. Germanicus invidia Tiberii revocatus Germanos confestim aggredi parat. — 6. classis ejus. Rhenus. — 7. irruptio in Chattos. ara Drusi restituta. — 8. fossa Drusiana. Amisia. in rebelles Angrivarios animadversum. — 9. Arminii cum fratre colloquium. — 10. inde ira et jurgium. — 11. Visurgim transeunt Romani. Batavorum discrimen. Chariovalda cæsus.—12. Germanicus militum animos explorat. — 13. transfugis præmium pronuntiatum a Germanis, mox castris Romanis assultatum. — 14. Germanici somnium. ejusque — 15. et Arminii orationes ad suos. — 16. locus pugnæ, campus Idistavisus. acierum instructio. — 17. faustum augurium. fuga Germanorum et clades. — 18. tropæum positum. — 19. quo dedecore accensi gens bellum resumit. — 20. acriter pugnatum. — 21. vincunt tandem Romani, quamquam ambiguo equitum prœlio. — 22. monumentum et titulus rerum magnificus. — 23. milites classe revecti. — 24. ex tempestate calamitas et pæne exitium. recollecti naufragi. — 25. hac fortuna erectos denuo Germanos aggreditur Germanicus cæditque, simul aquilam Varianam recipit. — 26. tum rebus infectis avocatur a Tiberio. — 27. Libo Drusus ab amico delatus. — 28. accusatus in senatu — 29. quum patronos non reperiret,—30. nec tam sceleris quam vecordiæ convinci posset, novo jure servos torqueri in suum caput vidit. — 31. jam frustra orato Principe Libo se ipse confecit. — 32. in defunctum sententiæ senatorum. Astrologi et magi ex Italia pulsi. — 33. luxus publicus leviter coercitus, quem defendit Asinius — 34. Pisonis libertas, Urgulaniæ potentia. — 35. de rebus proferendis certamen in senatu. — 36. Asinii sententia de comitiis, a Tiberio rejecta. — 37. Hortali levamentum inopiæ suæ poscentis orationem — 38. aspere excipit Tiberius, tamen liberis suis nonnihil largitur. — 39. Clementis servi facinus. is Postumum Agrippam se mentitus Principi curam injicit, — 40. sed Sallustii Crispi dolo captus occiditur. — 41. Romæ dedicantur nova opera.

Anno proximo triumphat Germanicus. — 42. Archelaus rex Cappadocum in Urbem accitus perit. — 43. Oriens turbatus committitur Germanico; Pisoni, feroci homini, Syria. — 44. Drusus in Illyricum missus, Suevis contra Cheruscos auxilium petentibus. — 45. ita inter se discordes Germani accinguntur ad pugnam. Arminii ad suos oratio, — 46. Marobodui item ad suos. atrox prœlium. Maroboduus pro victo. — 47. Terræ motus in Asia. eo afflictos sublevat Tiberius, 48. in alios non minus liberalis. — 49. Templa quædam dedicata. — 50. Varilia majestatis postulata. — 51. De prætore substituendo contentio. — 52. Tacfarinatem et Mazippam bellum in Africa moventes fundit Camillus. triumphalia ei decreta.

53. Germanici varia itinera. — 54. consulit in reditu Clarium Apollinem. oraculi ratio. — 55. Piso et uxor Plancina Germanicum insectantur; etiam castra corrompunt. — 56. Germanicus Armeniæ regem, Cappadociæ et Commagenæ legatos imponit. — 57. Pisonis insolentia in congressu, consilio, conviviis — 58. Vonones Syria demotus.

59. Germanicus Ægyptum petit, improbante Tiberio. — 60. Canopus. Thebæ priscæ. — 61. statua Memnonis. pyramides et alia. — 62. Germanorum discordia, astus Drusi. — 63. Maroboduus vi Catualdæ pulsus confugit ad Romanos. eadem mox fortuna Catualdæ. — 64. Rhescuporis, Cotye fratris filio oppresso, Romanam divisionem egressus, illius partem appetit, — 65. ipsoque per fraudem comprehenso, universam Thraciam occupat.— 66. hinc vocatus ad causam dicendam Cotyn occidit. — 67. Romam perductus et damnatus. — 68. Vonones fugam tentat; at deprehensus confoditur. — 69. Germanicus ægrotat, scelere, ut creditur, Pisonis, — 70. cui amicitiam renuntiat veteri more. — 71. mandata familiaribus ultione, — 72. datisque conjugi monitis, moritur, — 73. Alexandro M. comparatus et prælatus. — 74. Sentius Syriæ præficitur. — 75 Agrippina properat Romam. Pisoni Germani casu exsultanti — 76. reditum in Syriam dissuadet filius; — 77. suadet contra Domitius Celer, — 78. ac persuadet. — 79. Piso vim parans in succes-

sorem Sentium obviam fit Agrippinæ. — 80. castellum occupat, aciem struit: sed pellitur a Sentio. — 81. tandem tutum et iter Romam conceditur. — 82. Ibi magna ob necem Germanici ira et luctus. — 83. honores viro decreti. — 84. Livia Druso gemellos parit. — 85. Scita in libidinem mulierum. pulsa sacra Ægyptia et Judaica. — 86. capta Vestalis. — 87. frumento pretium constitutum. novos honores aversatur Tiberius. — 88. Arminii cædes et præconium.

Hæc gesta annis quattuor, Coss. T. Statilio Sisenna Tauro et L. Scribonio Libone, C. Cælio Rufo et L. Pomponio Flacco, Ti. Cæsare Augusto III et Germanico Cæsare II, M. Junio Silano et C. Norbano Flacco, annis p. Chr. n. 16-19.

I. Sisenna Statilio Tauro, L. Libone Coss. [1] mota Orientis regna provinciæque Romanæ, initio apud Parthos orto, qui petitum Roma acceptumque regem, quamvis gentis Arsacidarum, ut externum aspernabantur. is fuit Vonones, obses Augusto datus a Phrahate. nam Phrahates quamquam depulisset exercitus ducesque Romanos [2], cuncta venerantium officia ad Augustum verterat [3], partemque prolis [4] firmandæ amicitiæ miserat, haud perinde nostri metu, quam fidei popularium diffisus.

II. Post finem Phrahatis et sequentium regum [1] ob internas cædes venere in Urbem [2] legati a primoribus Parthis, qui Vononem, vetustissimum liberorum ejus, accirent. magnificum id sibi credidit Cæsar, auxitque opibus. et accipere barbari lætantes, ut ferme [3] ad nova imperia. Mox subit pudor, « degeneravisse Parthos; petitum alio ex orbe regem hostium ar« tibus infectum; jam inter provincias Romanas solium Arsacidarum ha« beri darique. ubi illam gloriam trucidantium Crassum, exturbantium « Antonium, si mancipium Cæsaris tot per annos servitutem perpessum « Parthis imperitet? » Accendebat dedignantes et ipse, diversus [4] a majorum institutis, raro venatu, segni equorum cura; quoties per urbes incederet, lecticæ gestamine fastuque [5] erga patrias epulas. irridebantur et Græci comites ac vilissima utensilium annulo clausa [6]. sed prompti [7] aditus, obvia comitas, ignotæ Parthis virtutes, nova vitia; et quia ipsorum moribus aliena, perinde odium pravis et honestis.

III. Igitur Artabanus, Arsacidarum e sanguine [1], apud Dahas adultus, excitur, primoque congressu fusus, reparat vires [2] regnoque potitur. victo Vononi perfugium Armenia fuit, vacua tunc interque Parthorum et Romanas opes infida ob scelus Antonii, qui Artavasden, regem Armeniorum, specie amicitiæ illectum, dein catenis oneratum, postremo interfecerat. [3] ejus filius Artaxias, memoria patris nobis infensus, Arsacidarum vi seque regnumque tutatus est. occiso Artaxia per dolum propinquorum, datus a Cæsare Armeniis Tigranes deductusque in regnum a Tiberio Nerone. nec Tigrani diuturnum imperium fuit, neque liberis ejus, quamquam sociatis

I. 1. Anno U. 769, p. Chr. 16. — 2. Antonium triumvirum et legatos ejus, a. U. 718. — 3. Cui restituit signa Romanorum in expeditionibus funestis Crassi et Antonii capta, et quicquid reliquum apud Parthos erat captivorum, a. U. 734. — 4. Quattuor filios cum duabus uxoribus et quattuor nepotibus

II. 1. Phrahatacis et Orodis, a Parthis occisorum. — 2. Ad Augustum, a. U. 758 vel 759. — 3. Sc. fit. — 4. Alienus. — 5. Fastidioso contemptu. *Patriæ epulæ*, non tantum cibi Parthorum, sed etiam mos patrius regum illorum cum magnatibus cœnandi. — 6. Clausa expresso in cistis signo annuli signatorii, romano et græco more, qui, ne servi furarentur, vel panem obsignabant. — 7. Faciles.

III. 1. Materno solum. — 2. In montibus Mediæ. — 3. Crediderat Antonius Artavasden malo consilio sedisse otiosum, quum Oppius Statianus, Antonii legatus, immani clade a

more externo[4] in matrimonium regnumque. Dein jussu Augusti impositus Artavasdes, et non sine clade nostra dejectus.

IV. Tum C. Cæsar[1] componendæ Armeniæ deligitur. is Ariobarzanem, origine Medum, ob insignem corporis formam et præclarum animum volentibus Armeniis præfecit. Ariobarzane morte fortuita absumpto, stirpem ejus haud toleravere; tentatoque feminæ imperio, cui nomen Erato, eaque brevi pulsa, incerti solutique et magis sine domino quam in libertate profugum Vononem in regnum accipiunt. Sed ubi minitari Artabanus[2] et parum subsidii in Armeniis vel, si nostra vi defenderetur[3], bellum adversus Parthos sumendum erat; rector Syriæ Creticus Silanus excitum custodia circumdat, manente luxu et regio nomine. quod ludibrium ut effugere agitaverit Vonones, in loco[4] reddemus.

V. Ceterum Tiberio haud ingratum accidit turbari res Orientis, ut ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret, novisque provinciis impositum dolo simul et casibus objectaret. at ille, quanto acriora in eum studia militum et[1] aversa patrui voluntas, celerandæ victoriæ intentior tractare prœliorum vias[2] et quæ sibi tertium jam annum belligeranti sæva vel prospera evenissent : « fundi Germanos acie et justis[3] locis, juvari « silvis, paludibus, brevi æstate et præmatura hieme; suum militem haud « perinde vulneribus quam spatiis itinerum, damno armorum affici ; fessas « Gallias ministrandis equis; longum impedimentorum agmen opportunum « ad insidias, defensantibus iniquum. at si mare intretur, promptam ipsis « possessionem[4] et hostibus ignotam, simul bellum maturius incipi legio« nesque et commeatus pariter vehi ; integrum[5] equitem equosque per ora « et alveos fluminum media in Germania fore. »

VI. Igitur huc intendit, missis ad census Galliarum[1] P. Vitellio et C. Antio. Silius et Anteius et Cæcina fabricandæ classi præponuntur. mille naves sufficere visæ properatæque : aliæ breves, angusta puppi proraque et lato utero, quo facilius fluctus tolerarent; quædam planæ carinis, ut sine noxa siderent; plures appositis utrimque gubernaculis, converso ut repente remigio hinc vel illinc appellerent; multæ pontibus stratæ, super quas tormenta veherentur, simul aptæ ferendis equis aut commeatui : velis habiles, citæ remis, augebantur alacritate militum in speciem ac terrorem. Insula Batavorum, in quam convenirent, prædicta ob faciles appulsus, accipiendisque copiis et transmittendum ad bellum opportuna.[2] nam Rhenus, uno alveo continuus aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur, servatque nomen et violentiam cursus, qua Germaniam prævehitur[3], donec Oceano misceatur ; ad Gallicam ripam latior et placidior affluens : verso cognomento *Vahalem*

Parthis afficeretur. — 4. More Ægyptiorum aliorumque orientalium, connubium et regni societatem inter fratres sororesque admittentium.

IV. 1. De quo supra I, 3. — 2. Qui Oroden filium eis regem dedit. — 3. Vonones. — 4. Suo loco, infra cap. 68.

V. 1. *Et* quanto magis *aversa p. v.*, tanto *intentior cel.* etc. — 2. Animo volvere et reputare vias quibus propere ad congressum cum hoste perveniri posset. — 3. Æquis, haud insidiosis, in quibus nullum subsidium præter virtutem militum. — 4. Occupationem agri hostilis. — 5. Sc. viribus, non fessum longis et impeditis itineribus.

VI. 1. Conf. I, 31.—2. Breviter dictum pro, et quod *accipiendis... opportuna* erat. Nota variationem in structura adjectivi. — 3. In finibus Germaniæ fluit.

accolæ dicunt; mox id quoque vocabulum mutat *Mosa* flumine ejusque immenso ore eundem in Oceanum effunditur.

VII. Sed Cæsar, dum adiguntur naves, Silium legatum cum expedita manu irruptionem in Chattos facere jubet : ipse audito castellum Luppiæ flumini appositum [1] obsideri, sex legiones eo duxit. neque Silio ob subitos imbres aliud actum quam ut modicam prædam et Arpi, principis Chattorum, conjugem filiamque raperet; neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecere, ad famam adventus ejus dilapsi. tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, et veterem aram Druso sitam [2] disjecerant. restituit aram honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit [3]; tumulum iterare haud visum. et cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.

VIII. Jamque classis advenerat, quum præmisso commeatu et distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui *Drusianæ* nomen, ingressus precatusque Drusum patrem, *ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoria consiliorum atque operum juvaret*, lacus inde et Oceanum usque ad Amisiam flumen secunda navigatione pervehitur. classis Amisiæ relicta, lævo amne; erratumque in eo, quod non subvexit [1]. transposuit militem dextras in terras iturum. ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. et eques quidem ac legiones prima æstuaria, nondum accrescente unda, intrepidi transiere : postremum auxiliorum agmen Batavique in parte ea [2], dum insultant aquis artemque nandi ostentant, turbati et quidam hausti sunt. Metanti castra Cæsari [3] Angrivariorum defectio a tergo nuntiatur. missus illico Stertinius cum equite et armatura levi, igne et cædibus perfidiam ultus est.

IX. Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. ejus in ripa cum ceteris primoribus Arminius astitit, quæsitoque *an Cæsar venisset?* postquam *adesse* responsum est, *ut liceret cum fratre colloqui* oravit. erat is in exercitu, cognomento Flavius [1], insignis fide et amisso per vulnus oculo paucis ante annis, duce Tiberio. tum permissum; progressusque salutatur ab Arminio : qui, amotis stipatoribus, *ut sagittarii nostra pro ripa dispositi abscederent*, postulat, et postquam digressi, *unde ea deformitas oris?* interrogat fratrem. illo locum et prœlium referente, *quodnam præmium recepisset?* exquirit. Flavius *aucta stipendia, torquem et coronam aliaque militaria dona* memorat, irridente Arminio vilia servitii pretia.

X. Exin diversi ordiuntur : hic *magnitudinem Romanam, opes Cæsaris et victis graves pœnas, in deditionem venienti paratam clementiam; neque conjugem et filium ejus hostiliter haberi* : ille *fas patriæ, libertatem avitam, penetrales Germaniæ deos* [1], *matrem precum so-*

VII. 1. A patre ejus Druso, ad confluentes Alisonis (Almæ) et Luppiæ. — 2. In Drusi honorem positam. — 3. Ejusmodi decursiones funebres describuntur ab Homero Iliade Ψ, 8 seqq., Virgilio Æneid. XI, 188.

VIII. 1. Non adverso flumine vexit classem ad eum usque locum, ubi milites in dextra ripa exponeret : sed *transposuit* eos per pontes. — 2. Scil. exercitus. — 3. Jam ad Visurgim, quo sine hoste progressus esse videtur : nam Angrivarii locos inter Visurgim et Amisiam tenebant.

IX. 1. Ex quo nomine intelligeretur civitate Romana donatum fuisse : sed manuscriptus codex *Flavus*, quo ab colore capillorum Germanis proprio ductum videri potest.

X. 1. Penates.

ciam, ne propinquorum et affinium, denique gentis suæ desertor et proditor quam imperator esse mallet. paullatim inde ad jurgia prolapsi, quominus pugnam consererent, ne flumine quidem interjecto cohibebantur, ni Stertinius accurrens plenum iræ *armaque et equum* poscentem Flavium attinuisset. cernebatur contra minitabundus Arminius prœliumque denuntians. nam pleraque Latino sermone interjaciebat, ut qui Romanis in castris ductor popularium meruisset.

XI. Postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit Cæsar, nisi pontibus præsidiisque impositis, dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem vado tramittit. præfuere Stertinius et e numero primipilarium Æmilius, distantibus locis invecti, ut hostem diducerent. qua celerrimus amnis, Chariovalda dux Batavorum erupit. eum Cherusci, fugam simulantes, in planitiem saltibus [1] circumjectam traxere; dein coorti et undique effusi trudunt adversos, instant cedentibus, collectosque in orbem pars congressi, quidam eminus proturbant. Chariovalda, diu sustentata hostium sævitia, hortatus suos ut ingruentes catervas globo frangerent, atque ipse in densissimos irrumpens, congestis [2] telis et suffosso equo labitur ac multi nobilium circa: ceteros vis sua aut equites cum Stertinio Æmilioque subvenientes periculo exemere.

XII. Cæsar, transgressus Visurgim, indicio perfugæ cognoscit *delectum ab Arminio locum pugnæ; convenisse et alias nationes in silvam Herculi* [1] *sacram, ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem.* habita indici fides; et cernebantur ignes: suggressique propius speculatores, *audiri fremitum equorum immensique et inconditi agminis murmur* attulere. Igitur propinquo summæ rei discrimine explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret, secum agitabat: « tribunos et centuriones læta sæpius quam comperta nuntiare; libertorum « servilia ingenia; amicis inesse adulationem; si concio vocetur, illic « quoque, quæ pauci incipiant, reliquos astrepere. penitus noscendas « mentes, quum secreti et incustoditi inter militares cibos spem aut metum « proferrent ».

XIII. Nocte cœpta egressus augurali [1] per occulta et vigilibus ignara, comite uno, contectus humeros ferina pelle, adit castrorum vias, assistit tabernaculis fruiturque fama sui, quum hic *nobilitatem ducis, decorem* alius, plurimi *patientiam, comitatem, per seria, per jocos eundem animum* laudibus ferrent, *reddendamque gratiam in acie* faterentur; simul *perfidos et ruptores pacis* [2] *ultioni et gloriæ mactandos.* Inter quæ unus hostium, Latinæ linguæ sciens, acto ad vallum equo, voce magna *conjuges et agros, et stipendii in dies, donec bellaretur, sestertios centenos* [3], *si quis transfugisset,* Arminii nomine pollicetur. incendit ea contumelia legionum iras: *veniret dies, daretur pugna; sumpturum militem Germanorum agros; tracturum conjuges; accipere omen, et matrimonia ac pecunias hostium prædæ destinare.* Tertia ferme vi-

XI. 1. Ablativus, non dativus: silvis cinctam.— 2. Sc. in eum.

XII. 1. V. Germ. c. 3 et 9. Putant esse hodiernum *Suntelgebirge* prope Hamelam, in cujus cacumine aræ vetustissimæ reliquiæ exstant.

XIII. 1. Sive auguraculo, quod cum prætorio junctum erat. Conspectus autem fuisset, si per prætorium exiisset. — 2. Pugnæ Varianæ tempore. — 3. Propemodum 20 *fr.* —

gilia[3] assultatum est castris sine conjectu teli, postquam crebras pro munimentis cohortes et nihil remissum sensere.

XIV. Nox eadem lætam Germanico quietem[1] tulit; viditque se operatum[2], et sanguine sacro respersa prætexta, pulchriorem aliam manibus aviæ Augustæ accepisse. Auctus omine, addicentibus auspiciis, vocat concionem, et quæ sapientiâ prævisa aptaque imminenti pugnæ, disserit : « non campos modo militi Romano ad prœlium bonos, sed, si ratio adsit, « silvas et saltus. nec enim immensa barbarorum scuta, enormes hastas « inter truncos arborum et enata humo virgulta perinde haberi[3] quam « pila et gladios et hærentia corpori tegmina. denserent[4] ictus, ora mu« cronibus quærerent : non loricam Germano, non galeam[5], ne scuta « quidem ferro nervove[6] firmata, sed viminum textus, sed tenues, fucatas « colore tabulas; primam utcumque aciem hastatam[7], ceteris præusta « aut brevia tela. jam corpus, ut visu torvum et ad brevem impetum va« lidum, sic nullâ vulnerum patientiâ : sine pudore flagitii, sine cura « ducum abire, fugere; pavidos adversis[8], inter secunda non divini, non « humani juris memores. si tædio viarum ac maris finem cupiant, hac acie « parari : propiorem jam Albim quam Rhenum, neque bellum ultra, modo se « patris patruique[9] vestigia prementem iisdem in terris victorem sisterent ».

XV. Orationem ducis secutus militum ardor, signumque pugnæ datum. Nec Arminius aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari[1] : « hos esse Romanos Variani exercitus fugacissimos, qui ne bel« lum tolerarent, seditionem induerint[2]; quorum pars onusta vulneribus « tergum, pars fluctibus et procellis fractos artus infensis rursum hosti« bus, adversis diis objiciant, nulla boni spe. classem quippe et avia « Oceani quæsita, ne quis venientibus occurreret, ne pulsos premeret[3] : « sed, ubi miscuerint manus, inane victis ventorum remorumve subsi« dium. meminissent modo avaritiæ, crudelitatis, superbiæ : aliud sibi « reliquum, quam tenere libertatem aut mori ante servitium ? »

XVI. Sic accensos et prœlium poscentes in campum, cui *Idistaviso* nomen, deducunt. is medius inter Visurgim et colles; ut ripæ[1] fluminis cedunt aut prominentia montium resistunt, inæqualiter sinuatur. pone tergum insurgebat silva editis in altum ramis et pura humo inter arborum truncos[2] campum et prima silvarum barbara acies tenuit : soli Cherusci juga insedere, ut prœliantibus Romanis desuper incurrerent. Noster exercitus sic incessit : auxiliares Galli Germanique in fronte, post quos pedites sagittarii; dein quattuor legiones et cum duabus prætoriis cohortibus ac delecto equite Cæsar ; exin totidem aliæ legiones et levis armatura cum equite sagittario, ceteræque sociorum cohortes. intentus paratusque miles, ut ordo agminis in aciem assisteret[3].

3. Nox in quattuor vigilias dividebatur, quarum quæque trium horarum.

XIV. 1. Somnium. — 2. Sc. sacris, sacrificantem. *Operatum* habet usum præsentis. — 3 Tractari. — 4 Antiquior conjugatio pro *densarent*. — 5. V. Germ. c. 6. — 6. Corio. — 7. Qualicunque hasta instructam. — 8. In adversa fortuna. — 9. Drusi Tiberiique.

XV. 1. Obtestari, cohortari. — 2. Acerbe, quasi diceret, se seditione armaverint. — 3. Persequeretur acriter.

XVI. 1. Nominativus. — 2. Proinde silva abietum et pinuum. — 3. Ut ordo agminis, simulatque hostis apparuisset aut dux dedisset signum, gradum ita sisteret et inhiberet, ut acies hoc ipso parata esset.

XVII. Visis Cheruscorum catervis quæ per ferociam proruperant, validissimos equitum incurrere latus, Stertinium cum ceteris turmis circumgredi tergaque invadere jubet, ipse in tempore affuturus. interea pulcherrimum augurium, octo aquilæ petere silvas et intrare visæ imperatorem advertêre. exclamat, *irent, sequerentur Romanas aves, propriâ legionum numina.* simul pedestris acies infertur et præmissus eques postremos ac latera impulit : mirumque dictu, duo hostium agmina diversa fuga, qui silvam tenuerant, in aperta; qui campis astiterant, in silvam ruebant. medii inter hos Cherusci collibus detrudebantur : inter quos insignis Arminius manu, voce, vulnere [1] sustentabat pugnam; incubueratque sagittariis, illâ rupturus, ni Rætorum Vindelicorumque et Gallicæ cohortes figna objecissent. nisu tamen corporis et impetu equi pervasit, oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur. quidam *agnitum a Chaucis inter auxilia Romana agentibus emissumque* [2] tradiderunt. virtus seu fraus eadem Inguiomero effugium dedit : ceteri passim trucidati. et plerosque tranare Visurgim conantes injecta tela aut vis fluminis, postremo moles ruentium et incidentes ripæ [3] operuere. quidam turpi fuga in summa arborum nisi [4] ramisque se occultantes admotis sagittariis per ludibrium figebantur; alios prorutæ [5] arbores afflixere.

XVIII. Magna ea victoria, neque cruenta nobis fuit. quinta ab hora diei [1] ad noctem cæsi hostes decem millia passuum cadaveribus atque armis opplevere, repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos ut non dubio eventu portaverant. miles in loco prœlii Tiberium *imperatorem* salutavit [2] struxitque aggerem et in modum tropæorum arma subscriptis victarum gentium nominibus imposuit.

XIX. Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, quam ea species dolore et ira affecit. qui modo abire sedibus, trans Albim concedere parabant, pugnam volunt, arma rapiunt [1]; plebes, primores, juventus, senes agmen Romanum repente incursant, turbant. postremo deligunt locum flumine et silvis clausum, arcta intus planitie et humida : silvas quoque profunda palus ambibat, nisi quod latus unum Angrivarii lato aggere extulerant, quo a Cheruscis dirimerentur. hic pedes astitit : equitem propinquis lucis texere, ut ingressis silvam legionibus a tergo foret.

XX. Nihil ex his Cæsari incognitum : consilia, locos, prompta [1], occulta noverat astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. Seio Tuberoni legato tradit equitem campumque; peditum aciem ita instruxit, ut pars æquo in silvam aditu incederet, pars objectum aggerem eniteretur; quod arduum, sibi [2], cetera legatis permisit. quibus plana evenerunt, facile irrupere : quîs impugnandus agger, ut si murum succederent, gravibus superne ictibus conflictabantur. sensit dux imparem cominus pugnam,

XVII. 1. Sc. infligendo, pugnando. — 2. Exitum et datum. — 3. Multitudo magna ruentium in aquam, et incidentes in ipsos riparum glebæ. — 4. Enisi — 5. Succisæ.

XVIII. 1. Numerata ab exorto sole. Romani diem noctemque in duodecim quamque horas divisere, variantes secundum anni tempora. — 2. Cujus auspiciis vicerat Germanicus. Nam Imperatores auspicia sibi servabant; et qui alienis auspiciis vicerant, ne antiquo quidem tempore imperatores salutabantur aut triumphabant.

XIX. 1. Raptim capiunt, corripiunt.

XX. 1. Aperta. — 2. Sc. sumpsit; quod deinde, procedente sententia, in *permisit*

remotisque paullum legionibus, funditores libratoresque [5] excutere tela et proturbare hostem jubet. missæ e tormentis hastæ, quantoque conspicui magis propugnatores, tanto pluribus vulneribus dejecti. Primus Cæsar cum prætoriis cohortibus, capto vallo, dedit impetum in silvas : collato illic gradu certatum. hostem a tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant : utrisque necessitas in loco, spes in virtute, salus ex victoria.

XXI. Nec minor Germanis animus; sed genere pugnæ et armorum superabantur, quum ingens multitudo arctis locis prælongas hastas non protenderet [1], non colligeret [2], neque assultibus et velocitate corporum uteretur, coacta stabile ad prœlium; contra miles, cui scutum pectori appressum et insidens capulo manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet viamque strage hostium aperiret, imprompto [3] jam Arminio ob continua pericula, sive illum recens acceptum vulnus tardaverat. quin in Inguiomerum tota volitantem acie fortuna magis quam virtus deserebat. et Germanicus, quo magis agnosceretur, detraxerat tegimen capiti, orabatque, *insisterent cædibus : nil opus captivis, solam internecionem gentis finem bello fore.* jamque sero diei subducit ex acie legionem faciendis castris : ceteræ ad noctem cruore hostium satiatæ sunt : equites ambigue [4] certavere.

XXII. Laudatis pro concione victoribus, Cæsar congeriem armorum struxit superbo cum titulo : DEBELLATIS INTER RHENUM ALBIMQUE NATIONIBUS EXERCITUM TIBERII CÆSARIS EA MONUMENTA MARTI ET JOVI ET AUGUSTO SACRAVISSE. de se nihil addit, metu invidiæ, an ratus, conscientiam facti satis esse [1]. Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat [2], ni deditionem properavissent. atque illi supplices nihil abnuendo veniam omnium accepere.

XXIII. Sed æstate jam adulta [1] legionum aliæ itinere terrestri in hibernacula remissæ; plures Cæsar classi impositas per flumen Amisiam Oceano invexit. ac primo placidum æquor mille navium remis strepere aut velis impelli; mox atro nubium globo effusa grando; simul variis undique procellis incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire. milesque pavidus et casuum maris ignarus, dum turbat nautas vel intempestive juvat, officia prudentium corrumpebat. omne dehinc cælum et mare omne in austrum cessit [2], qui tumidis [3] Germaniæ terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus et rigore vicini septemtrionis horridior rapuit disjecitque naves in aperta Oceani aut insulas saxis abruptis vel per occulta vada infestas. quibus paullum ægreque vitatis, postquam mutabat [4] æstus, eodemque, quo ventus, ferebat [5], non adhærere ancoris, non exhaurire irrumpentes undas poterant : equi, jumenta, sarcinæ, etiam arma præcipitantur, quo levarentur alvei manantes [6] per latera et fluctu superurgente.

versum. — 5. Qui tormentis hastas aut lapides *librant*, arte libratos emittunt.

XXI. 1. Protentas gerere posset. — 2. Reduceret. — 3. Minus audente. — 4. Ambiguo animo, vel ambigua fide : nam plerique equitum erant ex Gallis et Germanis.

XXII. 1. Plinius : *Honeste factis veritas sufficit.* — 2. Supple : et fecisset hoc bellum Stertinius, *nisi*, etc.

XXIII. 1. De secundo mense æstatis, ut Græcum τοῦ θέρους ἀκμάζοντος. — 2. Quum ante variæ procellæ fluctus *incertos* huc illuc impulissent, nunc et aer et mare *in austrum* vertitur et eo vento solo impellitur. — 3. Montosis. In Agric., c. 10. *montes, causa et materia tempestatum.* — 4. Intransitive. — 5. Tendebat. — 6. Fluentes, abundantes aqua intus recepta.

XXIV. Quanto violentior cetero mari Oceanus et truculentiâ cæli præstat Germania, tantum illa clades novitate et magnitudine excessit, hostilibus circum littoribus [1] aut ita vasto et profundo, ut credatur novissimum [2] ac sine terris, mari. pars navium haustæ sunt, plures apud insulas longius sitas ejectæ; milesque, nullo illic hominum cultu, fame absumptus, nisi quos corpora equorum eodem elisa toleraverant [3]. sola Germanici triremis Chaucorum terram appulit, quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos et prominentes oras, quum *se tanti exitii reum* clamitaret, vix cohibuere amici quominus eodem mari oppeteret [4]. Tandem relabente æstu et secundante vento, claudæ [5] naves raro remigio aut intentis vestibus [6] et quædam a validioribus tractæ revertere : quas raptim refectas misit, ut scrutarentur insulas. collecti ea cura plerique. multos Angrivarii nuper in fidem accepti redemptos ab interioribus reddidere; quidam in Britanniam rapti et remissi a regulis. ut quis ex longinquo revenerat, *miracula* narrabant, *vim turbinum et inauditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum et belluarum formas*, visa sive ex metu credita.

XXV. Sed fama classis amissæ ut Germanos ad spem belli, ita Cæsarem ad coercendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum millibus ire in Chattos imperat; ipse majoribus copiis Marsos irrumpit, quorum dux Mallovendus nuper in deditionem acceptus *propinquo luco defossam Varianæ legionis aquilam* [1] *modico præsidio servari* indicat. missa extemplo manus, quæ hostem a fronte eliceret, alii, qui terga circumgressi recluderent humum : et utrisque affuit fortuna. eo promptior Cæsar pergit introrsus, populatur, exscindit non ausum congredi hostem aut, sicubi restiterat, statim pulsum, nec unquam magis, ut ex captivis cognitum est, paventem. quippe *invictos et nullis casibus superabiles Romanos* prædicabant, *qui perdita classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus littora eadem virtute, pari ferocia et veluti aucti numero irrupissent.*

XXVI. Reductus inde in hiberna miles, lætus animi, quod adversa maris expeditione prosperâ pensavisset. addidit munificentiam Cæsar, quantum quis damni professus erat, exsolvendo. nec dubium habebatur labare hostes petendæque pacis consilia sumere, et si proxima æstas adjiceretur, posse bellum patrari [1] : sed crebris epistolis Tiberius monebat, « rediret « ad decretum triumphum; satis jam eventuum, satis casuum; prospera « illi et magna prœlia : eorum quoque meminisset, quæ venti et fluctus, « nulla ducis culpa, gravia tamen et sæva damna intulissent. se novies a « divo Augusto in Germaniam missum plura consilio quam vi perfecisse. « sic Sugambros in deditionem acceptos [2]; sic Suevos regemque [3] Maro« boduum pace obstrictum. posse et Cheruscos ceterasque rebellium « gentes, quando Romanæ ultioni consultum esset, internis discordiis « relinqui ». Precante Germanico annum efficiendis cœptis, acrius mode-

XXIV. 1. Quum circumjacentia littora essent hostilia aut vastum.... mare. — 2. Extremum, ultra quod terra non esset. — 3. Ægre sustentaverant. — 4. Sc. mortem. — 5. Remis ab altero latere amissis vel fractis. — 6. Velorum loco.

XXV. 1. Quæ est altera : de prima vide I, 60; tertia recuperata a. U. 794, sub Claudio.

XXVI. 1. Perpetrari, confici. — 2. Anno U. 740, a Tiberio et Druso. — 3. Sc. Mar-

stiam ejus aggreditur alterum consulatum offerendo, cujus munia præsens obiret. simul annectebat, « si foret adhuc bellandum, relinqueret « materiem Drusi fratris gloriæ, qui, nullo tum alio hoste, non nisi apud « Germanias assequi nomen imperatorium et deportare lauream [4] posset ». haud cunctatus est ultra Germanicus, quamquam fingi ea seque per invidiam parto jam decori abstrahi intelligeret.

XXVII. Sub idem tempus e familia Scriboniorum Libo Drusus defertur moliri res novas. ejus negotii initium, ordinem, finem curatius disseram, quia tum primum reperta sunt quæ per tot annos rempublicam exedère. Firmius Catus senator, ex intima Libonis amicitia, juvenem improvidum et facilem inanibus [1] ad Chaldæorum [2] promissa, magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit, dum *proavum Pompeium, amitam Scriboniam, quæ quondam Augusti conjux fuerat, consobrinos Cæsares, plenam imaginibus* [3] *domum* ostentat, hortaturque ad luxum et æs alienum, socius libidinum et necessitatum [4], quo pluribus indiciis illigaret.

XXVIII. Ut satis testium [1] et, qui servi eadem noscerent, reperit, aditum ad Principem postulat, demonstrato crimine et reo per Flaccum Vescularium equitem Romanum [2], cui propior cum Tiberio usus erat. Cæsar indicium haud aspernatus, congressus abnuit : *posse enim eodem Flacco internuntio sermones commeare.* atque interim Libonem ornat prætura, convictibus adhibet, non vultu alienatus, non verbis commotior (adeo iram condiderat) : cunctaque ejus dicta factaque quum prohibere posset, scire malebat, donec Junius quidam, tentatus ut infernas umbras carminibus eliceret, ad Fulcinium Trionem indicium detulit. celebre inter accusatores Trionis ingenium erat avidumque famæ malæ. statim corripit reum, adit consules, cognitionem senatus poscit. et vocantur Patres, addito *consultandum super re magna et atroci.*

XXIX. Libo interim veste mutata [1] cum primoribus feminis circumire domos, orare affines, vocem adversum pericula poscere, abnuentibus cunctis, quum diversa prætenderent, eâdem formidine. die senatus metu et ægritudine fessus sive, ut tradidere quidam, simulato morbo, lectica delatus ad fores curiæ innisusque fratri et manus ac supplices voces ad Tiberium tendens, immoto ejus vultu excipitur. mox libellos et auctores recitat Cæsar, ita moderans, ne lenire neve asperare crimina videretur.

XXX. Accesserant præter Trionem et Catum accusatores Fonteius Agrippa et C. Vibius, certabantque cui jus perorandi in reum daretur, donec Vibius, quia nec ipsi inter se concederent et Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina objecturum professus protulit libellos, vecordes adeo, ut consultaverit Libo [1], *an habiturus foret opes quis*

comannorum. Res est anni 769. — 4. Sc. in Capitolium, ubi in Jovis gremio lauream deponebant triumphantes.

XXVII. 1. Facilem ad inania, in cujus animum accessum facilem habebant res inanes. — 2. Sic dicebantur *astrologi*, *genethliaci*, nam vanitas illa ab Chaldæis ducta. — 3. Sc. majorum nobilium. — 4. Necessitudinum, *liaisons.* Nisi potius est, æris alieni una contracti nexus.

XXVIII. 1. Sc. erat. Perge : et ut servos reperit, qui, etc. — 2. De quo v. VI, 10.

XXIX. 1. More reorum, qui hinc *sordidati, atrati* dicuntur.

XXX. 1. Ut in iis diceretur Libo consultavisse, *an* etc.

viam Appiam Brundisium usque pecunia operiret. inerant et alia hujuscemodi, stolida, vana; si mollius acciperes, miseranda. uni tamen libello manu Libonis nominibus Cæsarum aut senatorum additas atroces vel occultas notas accusator arguebat. negante reo, agnoscentes servos per tormenta interrogare placuit. et quia vetere senatusconsulto quæstio in caput domini prohibebatur, callidus et novi juris repertor Tiberius mancipari [2] singulos actori publico [3] jubet, scilicet ut in Libonem ex servis salvo senatusconsulto quæreretur. ob quæ posterum diem reus petivit, domumque digressus extremas preces P. Quirinio, propinquo suo, ad Principem mandavit.

XXXI. Responsum est, *ut senatum rogaret.* cingebatur interim milite domus, strepebant etiam in vestibulo, ut audiri, ut aspici possent, quum Libo ipsis, quas in novissimam voluptatem adhibuerat, epulis excruciatus vocare percussorem, prensare servorum dextras, inserere gladium. atque illis, dum trepidant, dum refugiunt, evertentibus appositum mensa [1] lumen, feralibus jam sibi tenebris duos ictus in viscera direxit. ad gemitum collabentis accurrere liberti; et cæde visa miles abstitit. Accusatio tamen apud Patres asseveratione eadem peracta, juravitque Tiberius, *petiturum se [2] vitam quamvis nocenti, nisi voluntariam mortem properavisset.*

XXXII. Bona inter accusatores dividuntur, et præturæ extra ordinem datæ [1] his qui senatorii ordinis erant. Tunc Cotta Messalinus [2], *ne imago Libonis exsequias posterorum comitaretur* [3], censuit; Cn. Lentulus [4], *ne quis Scribonius cognomentum Drusi assumeret; supplicationum dies* Pomponii Flacci sententia constituti : *ut dona Jovi, Marti, Concordiæ* [5], *utque Iduum Septembrium dies, quo se Libo interfecerat, dies festus haberetur,* L. P..... [6] et Gallus Asinius et Papius Mutilus et L. Apronius decrevere : quorum auctoritates adulationesque retuli, ut sciretur vetus id in republica malum. Facta et de mathematicis [7] magisque Italia pellendis senatusconsulta : quorum e nnmero L. Pituanius saxo [8] dejectus est, in P. Marcium consules extra portam Exquilinam, quum classicum canere jussissent [9], more prisco [10] advertêre.

XXXIII. Proximo senatus die multa in luxum civitatis dicta a Q. Haterio consulari, Octavio Frontone prætura functo; decretumque, *ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent, ne vestis serica viros fœdaret.* excessit [1] Fronto ac postulavit *modum argento, supellectili, familiæ* [2] *:*

— 2. Vendi. Qui modus inveniendæ veritatis per quæstionem more majorum prohibitam jam ab Augusto a. U. 746 institutus narratur, sed videtur per imperium pacatum illius Principis in oblivionem abivisse. — 3. *Intendant du fisc.*

XXXI. 1. Pro in mensa, ut simplex *positum* construitur. — 2. Sc. fuisse.

XXXII. 1. Unus modo prætor obierat: si numerum legitimum 12 prætorum Tiberius non auxit (quod se non facturum juraverat I, 14), reliquæ præturæ in proximum annum destinatæ erant. — 2. Filius celebris oratoris M. Valerii Messalæ Corvini. — 3. Notum est anteferri solitas imagines majorum in exsequiis. — 4 De quo IV, 44. — 5. Sc. fierent, dedicarentur. — 6. Nomen incertum. Nihil nisi *P.* in manuscripto. — 7. Iisdem qui supra c. 27 *Chaldæi* nominati. — 8. Tarpeio. — 9. Cive rei capitalis damnato, classicum in celeberrimis Urbis locis canebatur; postremo ante januam damnati. — 10. Qui talis erat : nudi hominis cervix inserebatur furcæ, corpus virgis ad necem cædebatur, denique securi percutiebatur.

XXXIII. 1. Sc. relationem : in dicenda sententia rei, de qua agebatur, rem alienam

erat quippe adhuc frequens senatoribus, si quid e republica [3] crederent, loco sententiæ promere. Contra Gallus Asinius disseruit : « auctu imperii « adolevisse etiam privatas opes; idque non novum, sed e vetustissimis « moribus. aliam apud Fabricios, aliam apud Scipiones pecuniam; et cuncta « ad rempublicam referri [4] : qua tenui [5], angustas civium domos; post- « quam eo magnificentiæ venerit, gliscere [6] singulos. neque in familia et « argento, quæque ad usum parentur, nimium aliquid aut modicum nisi ex « fortuna possidentis. distinctos senatus et Equitum census, non qui di- « versi natura, sed ut locis, ordinibus, dignationibus, antistent et aliis quæ [7] « ad requiem animi aut salubritatem corporum parentur : nisi forte claris- « simo cuique plures curas, majora pericula subeunda, delenimentis cu- « rarum et periculorum carendum esse ». Facilem assensum Gallo, sub nominibus honestis, confessio vitiorum [8] et similitudo audientium dedit. adjecerat et Tiberius, *non id tempus censuræ, nec, si quid in moribus labaret, defuturum corrigendi auctorem.*

XXXIV. Inter quæ L. Piso *ambitum fori* [1], *corrupta judicia, sævitiam oratorum accusationes minitantium* increpans, *abire se et cedere Urbe, victurum in aliquo abdito et longinquo rure*, testabatur; simul curiam relinquebat. commotus est Tiberius, et quamquam mitibus verbis Pisonem permulsisset, propinquos quoque ejus impulit, ut abeuntem auctoritate vel precibus tenerent. Haud minus liberi doloris documentum idem Piso mox dedit vocata in jus Urgulania, quam supra leges amicitia Augustæ extulerat. nec aut Urgulania obtemperavit, in domum Cæsaris spreto Pisone vecta, aut ille abscessit, quamquam Augusta *se violari et imminui* quereretur [2]. Tiberius hactenus indulgere matri civile ratus, ut *se iturum ad prætoris tribunal, affuturum Urgulaniæ* diceret, processit palatio, procul sequi jussis militibus. spectabatur occursante populo compositus ore et sermonibus variis tempus atque iter ducens, donec, propinquis Pisonem frustra coercentibus, deferri Augusta pecuniam, quæ petebatur, juberet. isque finis rei; ex qua neque Piso inglorius et Cæsar majore fama fuit. Ceterum Urgulaniæ potentia adeo nimia civitati [3] erat, ut testis in causa quadam, quæ apud senatum tractabatur, venire dedignaretur. missus est prætor, qui domi interrogaret, quum virgines Vestales in foro et judicio [4] audiri, quoties testimonium dicerent, vetus mos fuerit.

XXXV. Res eo anno prolatas [1] haud referrem, ni pretium foret Cn.

addidit; quod cuique senatori licebat. — 2. Servis possidendis. — 3. Reipublicæ utile. — 4. Pendere a conditione et statu reipublicæ. — 5. Quamdiu ea tenuis fuerit. — 6. Paullatim crescere. — 7. Locum impeditum ita explicandum puto : *distinctos* esse a censu plebis *census senatorum et Equitum, non quia* hi *natura diversi* sint a plebe, *sed ut* (afin que), *locis, ordinibus, dignationibus* antistantes plebi, *antistent etiam aliis rebus quæ* etc. Verbum nunquam sine gravi ratione casibus qui eo reguntur anteponitur. — 8. Sc. publicorum.

XXXIV, 1. Studium in corrumpendis judiciis. — 2. Res ita facta : Piso Urgulaniam, quæ pecuniam ei debebat, in loco publico sibi obviam adit, Veni, inquiens, mecum *in jus* (ante tribunal prætoris). Illa neque obtemperat, neque cautionem de judicio sistit, quod ex lege fieri debebat; sed *spreto Pisone*, i. e. vocatione ejus neglecta, illa vehitur in palatium. Eo quoque Piso eam secutus est, ut rite antestatus eam traheret ad tribunal. — 2. Excedens civilem modum. — 3. Tribunali prætoris.

XXXV. 1. Dilatas, prorogatas in senatu. *Pretium*, operæ pretium, res magni momenti.

Pisonis et Asinii Galli super eo negotio diversas sententias noscere. Piso, quamquam afuturum se dixerat Cæsar, *ob id magis agendas* censebat, *et absente Principe senatum et Equites posse sua munia sustinere, decorum reipublicæ fore*. Gallus, quia speciem libertatis Piso præceperat, *nihil satis illustre aut ex dignitate populi Romani nisi coram et sub oculis Cæsaris, eoque conventum Italiæ et affluentes provincias præsentiæ ejus servanda* dicebat. audiente hæc Tiberio ac silente magnis utrimque contentionibus acta : sed res dilatæ.

XXXVI. Et certamen Gallo adversus Cæsarem exortum est. nam censuit *in quinquennium magistratuum comitia habenda* [1] *utque legionum legati, qui ante præturam ea militia fungebantur, jam tum prætores destinarentur* [2], *Princeps duodecim candidatos in annos singulos nominaret* [3]. haud dubium erat eam sententiam altius penetrare, et arcana imperii tentari [4]. Tiberius tamen, quasi augeretur potestas ejus, disseruit : « grave moderationi suæ tot eligere, tot differre. vix per singulos annos « offensiones vitari, quamvis repulsam propinqua spes soletur : quantum « odii fore ab his qui ultra quinquennium projiciantur ! unde prospici « posse quæ cuique tam longo temporis spatio mens, domus, fortuna [5] ? « superbire homines etiam annua designatione : quid, si honorem per « quinquennium agitent [6] ? quinquiplicari prorsus magistratus, subverti « leges, quæ sua spatia exercendæ candidatorum industriæ quærendisque « aut potiundis honoribus statuerint ».

XXXVII. Favorabili in speciem oratione vim imperii tenuit; censusque quorundam senatorum juvit [1] : quo magis mirum fuit quod preces M. Hortali, nobilis juvenis, in paupertate manifesta superbius accepisset. nepos erat oratoris Hortensii, illectus a divo Augusto liberalitate decies sestertii [2], ducere uxorem, suscipere liberos, ne clarissima familia exstingueretur. igitur quattuor filiis ante limen curiæ astantibus, loco sententiæ [3], quum in palatio senatus haberetur, modo Hortensii inter oratores sitam imaginem, modo Augusti intuens ad hunc modum cœpit : « Patres « conscripti, hos, quorum numerum et pueritiam videtis, non sponte « sustuli, sed quia Princeps monebat; simul majores mei meruerant ut « posteros haberent. nam ego, qui non pecuniam, non studia populi « neque eloquentiam, gentile domus nostræ bonum, varietate temporum « accipere vel parare potuissem, satis habebam si tenues res meæ nec « mihi pudori nec cuiquam oneri forent. jussus ab Imperatore uxorem

XXXVI. 1. Ut magistratus instantibus comitiis in quinque annos crearentur. — 2. Legati legionum, gesta prætura, appellabantur *legati consulares*; nondum gesta, *legati prætorii* : finito munere legationis in Urbem reduces, erant candidati consulatus aut præturæ. Ita quum in quinque annos dilata ea spes legatorum esset, Gallus eos jam nunc *prætores destinandos* esse censet. — 3. Proinde candidatos sexaginta, ac præterea prætorios legatos legionum 25. At Tiberius *jurejurando obstrinxerat se non excessurum numerum candidatorum duodecim præturæ* (I, 14). — 4. Ad senatum deferendo prærogativam Imperatoris, magistratibus in quinque annos designandis inefficacem futuram. Dissimulate respondet Tiberius. — 5. *Fortuna*, ob censum. *Domus*, ab cognatos et affines qui suspectum aliquem reddere possent. — 6. Proprie per unum quique annum agebant, sed designati in certum magistratum jam eo ipso in auctoritate quadam erant et superbiam assumebant.

XXXVII. 1. Explevit, ut sufficerent. — 2. *Decies* centena millia *sestertiorum*, ferme 200,000 fr. — 3. Quum sententiæ dicendæ ordo ad eum devenisset, ejus loco hæc dixit.

« duxi en stirps et progenies tot consulum, tot dictatorum! nec ad « invidiam ista, sed conciliandæ misericordiæ [4] refero. assequentur florente te, Cæsar, quos dederis, honores : interim Q. Hortensii pronepotes, divi Augusti alumnos ab inopia defende ».

XXXVIII. Inclinatio senatus incitamentum Tiberio fuit, quo promptius adversaretur, his ferme verbis usus : « Si quantum pauperum est venire « huc et liberis suis petere pecunias cœperint, singuli nunquam exsatiabuntur, respublica deficiet. nec sane ideo a majoribus concessum est « egredi aliquando relationem [1] et, quod in commune conducat, loco sententiæ proferre, ut privata negotia, res familiares nostras hic augeamus cum invidia senatus et Principum, sive indulserint largitionem « sive abnuerint. non enim preces sunt istuc, sed efflagitatio; intempestiva « quidem et improvisa, quum aliis de rebus convenerint Patres, consurgere et numero atque ætate liberûm suorum urgere modestiam [2] senatus, « eandem vim in me transjicere, ac velut perfringere ærarium; quod si « ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit. dedit tibi, Hortale, divus Augustus pecuniam, sed non compellatus, nec ea lege, ut « semper daretur. languescet alioqui industria, intendetur socordia, si « nullus ex se metus aut spes; et securi omnes aliena subsidia exspectabunt, sibi ignavi, nobis graves ». Hæc atque talia quanquam cum assensu audita ab his quibus omnia Principum, honesta atque inhonesta, laudare mos est, plures per silentium aut occultum murmur excepere. sensitque Tiberius, et quum paullum reticuisset, *Hortalo se respondisse* ait; *ceterum si Patribus videretur, daturum liberis ejus ducena sestertia singulis, qui sexus virilis essent*. egere alii grates; siluit Hortalus, pavore, an avitæ nobilitatis etiam inter angustias fortunæ retinens. neque miseratus est posthac Tiberius, quamvis domus Hortensii pudendam ad inopiam delaberetur.

XXXIX. Eodem anno mancipii unius audacia, ni mature subventum foret, discordiis armisque civilibus rempublicam perculisset. Postumi Agrippæ servus, nomine Clemens, comperto fine Augusti, pergere in insulam Planasiam, et fraude aut vi raptum Agrippam ferre ad exercitus Germanicos non servili animo concepit. ausa ejus impedivit tarditas onerariæ navis; atque interim patrata cæde [1], ad majora et magis præcipitia conversus, furatur cineres, vectusque Cosam Etruriæ promontorium, ignotis locis sese abdit, donec crinem barbamque promitteret [2] : nam ætate et forma haud dissimili in dominum [3] erat. tum per idoneos et secreti ejus socios crebrescit [4] *vivere Agrippam*, occultis primum sermonibus, ut vetita solent, mox vago rumore apud imperitissimi cujusque promptas aures, aut rursum apud turbidos eoque nova cupientes. atque ipse adire municipia obscuro diei, neque propalam aspici, neque diutius iisdem locis. sed quia veritas visu et mora, falsa festinatione et incertis valescunt, relinquebat famam aut præveniebat [5].

— 4. Dativus pro *ad... misericordiam*.

XXXVIII. 1. Aliud præter sententiam de re quæ agitur ad senatum referre. V. ad c. 33 init. — 2. Vim facere modestiæ.

XXXIX. 1. Agrippæ. Vide I, 6. — 2. Longos aleret. — 3. Ad dominum comparando, ut apud Græcos εἰς. — 4. Sc. fama. — 5. Abibat simul ac fama de ipsa spargi cœperat, aut aderat alibi ipse ante famam sui.

XL. Vulgabatur interim per Italiam *servatum munere deûm Agrippam;* credebatur Romæ, jamque Ostiam invectum multitudo ingens, jam in Urbe clandestini cœtus celebrabant [1], quum Tiberium anceps cura distrahere, vine militum servum suum [2] coerceret, an inanem credulitatem tempore ipso vanescere sineret. modo nihil spernendum, modo non omnia metuenda ambiguus pudoris ac metus reputabat. postremo dat negotium Sallustio Crispo. [3] ille e clientibus duos (quidam milites fuisse tradunt) deligit atque hortatur, simulata conscientia [4] adeant, offerant pecuniam, fidem atque pericula [5] polliceantur. exsequuntur ut jussum erat. dein speculati noctem incustoditam, accepta idonea manu vinctum, clauso ore, in palatium traxere. percunctanti Tiberio *quomodo Agrippa factus esset?* respondisse fertur, *Quomodo tu Cæsar?* ut ederet socios, subigi non potuit. nec Tiberius pœnam ejus palam ausus, in secreta palatii parte interfici jussit, corpusque clam auferri. et quamquam multi e domo Principis Equitesque ac senatores sustentasse opibus, juvisse consiliis dicerentur, haud quæsitum.

XLI. Fine anni arcus propter ædem Saturni [1] ob recepta signa cum Varo amissa ductu Germanici, auspiciis Tiberii, et ædes Fortis Fortunæ [2] Tiberim juxta in hortis quos Cæsar dictator populo Romano legaverat, sacrarium genti Juliæ effigiesque divo Augusto apud Bovillas [3] dicantur. C. Cæcilio, L. Pomponio Coss. [4] Germanicus Cæsar a. d. VII Kal. Junias [5] triumphavit de Cheruscis Chattisque et Angrivariis, quæque aliæ nationes usque ad Albim colunt : vecta [6] spolia, captivi, simulacra montium, fluminum, prœliorum; bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur. augebat intuentium visus [7] eximia ipsius species currusque quinque liberis onustus. sed suberat occulta formido reputantibus *haud prosperum in Druso, patre ejus, favorem vulgi; avunculum ejusdem Marcellum flagrantibus plebis studiis intra juventam ereptum; breves et infaustos populi Romani amores* [8].

XLII. Ceterum Tiberius nomine Germanici trecenos plebi sestertios [1] viritim dedit, seque collegam consulatui ejus destinavit. nec ideo sinceræ caritatis fidem assecutus, amoliri juvenem specie honoris statuit, struxitque causas, aut forte oblatas arripuit. Rex Archelaus quinquagesimum annum [2] Cappadocia potiebatur, invisus Tiberio, quod eum Rhodi agentem nullo officio coluisset. [3] nec id Archelaus per superbiam omiserat, sed ab intimis Augusti monitus, quia florente C. Cæsare missoque ad res Orientis [4] intuta Tiberii amicitia credebatur. ut versa [5] Cæsarum sobole imperium adeptus est, elicit Archelaum matris litteris, quæ non dissi-

XL. 1. Ad eum confluebant honoris causa. — 2. Hereditatis jure ab Agrippa acceptum. — 3. De quo I, 6. — 4. Simulantes quasi conscii essent et participes eorum qui verum Augustum exspectassent. — 5. Experimenta, specimina (fidei).

XLI. 1. Antiquissimam ædem, in octava regione Urbis et radice clivi Capitolini. — 2. Cujus deæ fanum dedicasse ferebatur Servius Tullius, cultum describit Ovidius Fast. VI, 771 seqq. — 3. Inde Equites mortui Augusti corpus humeris suis in palatium deportarant. — 4. A. U. 770, p. Chr. 17. — 5. *Ante diem septimum calendas Junias*, i. e. septimo die ante primum mensis Junii, die 26 Maii. — 6. In pompa transvehebantur. — 7. Spectationem amplificabat, majore studio spectabatur. — 8. Conf. I, 3.

XLII. 1. Fere 60 *fr*. — 2. Ceperat regnum ab Antonio, a. U. 718. — 3. Quamquam Tiberius olim eum apud Augustum defenderat. — 4. Conf. supra c. 4. — 5. Eversa,

mulatis filii offensionibus, clementiam offerebat, si ad precandum veniret. ille ignarus doli, vel, si intelligere crederetur, vim metuens, in Urbem properat; exceptusque immiti a Principe[6] et mox accusatus in senatu, non ob crimina quæ fingebantur, sed angore, simul fessus senio, et quia regibus æqua[7], nedum infima, insolita sunt, finem vitæ, sponte an fato, implevit. regnum in provinciam redactum est, *fructibusque ejus levari posse centesimæ vectigal*[8] professus Cæsar ducentesimam in posterum statuit. Per idem tempus Antiocho Commagenorum, Philopatore Cilicum regibus defunctis, turbabantur nationes, plerisque Romanum, aliis regium imperium cupientibus; et provinciæ Syria atque Judæa, fessæ oneribus, deminutionem tributi orabant.

XLIII. Igitur hæc, et de Armenia quæ supra[1] memoravi, apud Patres disseruit; *nec posse motum Orientem nisi Germanici sapientia componi: nam suam ætatem vergere, Drusi nondum satis adolevisse.* tunc decreto Patrum permissæ Germanico provinciæ quæ mari dividuntur[2], majusque imperium, quoquo adisset, quam his qui sorte[3] aut missu Principis obtinerent. Sed Tiberius demoverat Syria Creticum Silanum per affinitatem connexum Germanico, quia Silani filia Neroni, vetustissimo liberorum ejus, pacta erat; præfeceratque Cn. Pisonem, ingenio violentum et obsequii ignarum, insita ferocia a patre Pisone, qui civili bello resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio adversus Cæsarem juvit, mox Brutum et Cassium secutus, concesso reditu, petitione honorum abstinuit, donec ultro ambiretur delatum ab Augusto consulatum[4] accipere. sed præter paternos spiritus uxoris quoque Plancinæ[5] nobilitate et opibus accendebatur. vix Tiberio concedere; liberos ejus ut multum infra[6] despectare: nec dubium habebat se delectum, qui Syriæ imponeretur ad spes Germanici coercendas. credidere quidam data et a Tiberio occulta mandata: et Plancinam haud dubie Augusta monuit muliebri æmulatione Agrippinam insectandi[7]. divisa namque et discors aula erat tacitis in Drusum aut Germanicum studiis. Tiberius ut proprium et sui sanguinis Drusum fovebat: Germanico alienatio patrui amorem apud ceteros auxerat, et quia claritudine materni generis anteibat, avum M. Antonium, avunculum[8] Augustum ferens. contra Druso proavus eques Romanus Pomponius Atticus dedecere Claudiorum imagines videbatur. et conjux Germanici Agrippina fecunditate ac fama Liviam, uxorem Drusi, præcellebat. sed fratres egregie concordes et proximorum certaminibus inconcussi.

XLIV. Nec multo post Drusus in Illyricum missus est, ut suesceret militiæ studiaque exercitus pararet; simul juvenem urbano luxu lascivientem melius in castris haberi Tiberius seque tutiorem rebatur utroque filio legiones obtinente. sed Suevi prætendebantur auxilium adversus Cheruscos

sublata. — 6. Dure exceptus a Principe. — 7. Æqua cum ceteris conditio, status civilis. — 8. De quo I, 78.

XLIII. 1. Cap. 3 et 4. — 2. Asia, Ægyptus, Africa. — 3. Proconsules et proprætores a senatu mittendi provincias sortiebantur. — 4. Anni U. 731. — 5. Filia aut neptis, ut videtur, erat Munatii Planci, proconsulis Galliæ, qui Lugdunum condidit. — 6. Sc. se. — 7. Hunc genitivum junge cum *monuit*, quod nonnunquam, ut *admoneo*, cum genitivo struitur. — 8. Erat *avunculus major*, frater aviæ Germanici, Octaviæ, uxoris M. Antonii.

orantes. nam discessu Romanorum ac vacui externo metu, gentis assuetudine et tum [1] æmulatione gloriæ arma in se verterant. vis nationum, virtus ducum in æquo : sed Maroboduum regis nomen invisum [2] apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat.

XLV. Igitur non modo Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumpsere bellum ; sed e regno etiam Marobodui Suevæ gentes, Semnones ac Langobardi, defecere ad eum. quibus additis præpollebat, ni Inguiomerus cum manu clientium [1] ad Maroboduum perfugisset, non aliam ob causam quam quia fratris filio juveni patruus senex parere dedignabatur. Diriguntur acies, pari utrimque spe, nec, ut olim apud Germanos, vagis incursibus aut disjectas per catervas : quippe longa adversum nos militia insueverant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere. Ac tunc Arminius equo collustrans cuncta, ut quosque advectus erat, *reciperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc et tela Romanis derepta in manibus multorum* ostentabat; contra *fugacem Maroboduum* appellans, « præliorum expertem, Hercyniæ latebris de- « fensum, ac mox per dona et legationes petivisse fœdus [2], proditorem « patriæ, satellitem Cæsaris [3], haud minus infensis animis exturbandum « quam Varum Quinctilium interfecerint. meminissent modo tot prœlio- « rum ; quorum eventu et ad postremum ejectis Romanis satis probatum « penes utros summa belli fuerit. »

XLVI. Neque Maroboduus jactantia sui aut probris in hostem abstinebat, sed Inguiomerum tenens, « illo in corpore decus omne Cheruscorum, illius « consiliis gesta quæ prospere ceciderint,» testabatur; « vecordem Arminium « et rerum nescium alienam gloriam in se trahere, quoniam tres vacuas [1] « legiones et ducem fraudis ignarum perfidia deceperit, magna cum clade « Germaniæ et ignominia sua, quum conjux, quum filius ejus servitium « adhuc tolerent. at se, duodecim legionibus petitum duce Tiberio, illi- « batam Germanorum gloriam servavisse. mox conditionibus æquis dis- « cessum; neque pœnitere quod ipsorum in manu sit [2], integrum ad- « versum Romanos bellum an pacem incruentam malint. » His vocibus instinctos exercitus propriæ quoque causæ stimulabant, quum a Cheruscis Langobardisque pro antiquo decore [3] aut recenti libertate [4], et contrà augendæ dominationi certaretur. non alias majore mole [5] concursum neque ambiguo magis eventu, fusis utrimque dextris cornibus. sperabaturque rursum pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxisset. id signum perculsi fuit; et transfugiis paullatim nudatus, in Marcomannos concessit, misitque legatos ad Tiberium oraturos auxilia. responsum est, *non jure eum adversus Cheruscos arma Romana invocare, qui pugnantes in eundem hostem Romanos nulla ope juvisset.* missus tamen Drusus, ut retulimus, paci firmator.

XLIV. 1. Pro consuetudine Germanæ gentis interna populorum bella agitandi, et illo tempore præsertim *æmulatione* etc.—2. Sc. habebat. Deinde nota variationem structuræ.

XLV. 1. *Comitatu*, de quo v. Germ. c. 13. — 2. Vide c. 26. — 3. Augusti, quem benignum sibi habebat juvenis Romæ commoratus.

XLVI. 1. Otiosas. — 2. Neque exiguum et contemnendum esse quod jam ex ipsorum arbitrio pendeat, utrum *integr.* etc. — 3. De Cheruscis. — 4. De Langobardis, qui nuper se a Marobodui dominatione vindicaverant. *Contra*, a Suevis. — 5. Impetu.

XLVII. Eodem anno duodecim celebres Asiæ urbes collapsæ nocturno motu terræ; quo improvisior graviorque pestis fuit. neque solitum in tali casu effugium subveniebat in aperta prorumpendi, quia deductis terris hauriebantur. *sedisse* [1] *immensos montes, visa in arduo quæ plana fuerint, effulsisse inter ruinam ignes* memorant. Asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordiæ traxit : nam centies sestertiûm [2] pollicitus Cæsar, et quantum ærario aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes a Sipylo [3] proximi damno ac remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Ægeatas, Apollonidenses, quique Mosteni aut Macedones Hyrcani vocantur, et Hierocæsaream, Myrinam, Cymen, Tmolum [4], levari idem in tempus tributis, mittique ex senatu placuit qui præsentia spectaret refoveretque. delectus est M. Aletus e prætoriis, ne, consulari obtinente Asiam, æmulatio inter pares et ex eo impedimentum oreretur.

XLVIII. Magnificam in publicum largitionem auxit Cæsar haud minus grata liberalitate, quod bona Æmiliæ Musæ, locupletis intestatæ, petita in fiscum, Æmilio Lepido, cujus e domo videbatur, et Patulei, divitis equitis Romani, hereditatem, quamquam ipse heres in parte legeretur, tradidit M. Servilio, quem prioribus neque suspectis tabulis scriptum compererat, *nobilitatem utriusque pecunia juvandam* præfatus. neque hereditatem cujusquam adiit nisi quum amicitia meruisset : ignotos et aliis [1] infensos eoque Principem nuncupantes procul arcebat. Ceterum ut honestam innocentium paupertatem levavit, ita prodigos et ob flagitia egentes Vibidium Varronem, Marium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Sullam, Q. Vitellium movit senatu aut sponte cedere passus est.

XLIX. Iisdem temporibus deûm ædes vetustate aut igni abolitas cœptasque ab Augusto dedicavit, Libero Liberæque et Cereri juxta Circum maximum, quam A. Postumius dictator voverat [1], eodemque in loco ædem Floræ ab L. et M. Publiciis ædilibus constitutam [2], et Jano templum quod apud forum olitorium [3] C. Duilius struxerat, qui primus rem Romanam prospere mari gessit triumphumque navalem de Pœnis meruit. [4] Spei ædes a Germanico sacratur : hanc Atilius [5] voverat eodem bello.

L. Adolescebat interea lex majetatis; et Apuleiam Variliam, sororis Augusti neptem, quia probrosis sermonibus divum Augustum ac Tiberium et matrem ejus illusisset, Cæsarique connexa [1] adulterio teneretur, majestatis delator arcessebat. [2] *de adulterio satis caveri lege Julia* [3] visum :

XLVII. 1. A *sidere*. — 2. Pæne 2,000,000 fr. — 3. Sc. cognominati, ut distinguantur ab alia Magnesia ad Mæandrum. Ejus detrimenta ut proxime accedebant ad detrimenta Sardium, ita etiam dona Principis. — 4. Monumenti a. U. 783 in Tiberii honorem exstructi basis marmorea, Puteolis a. 1693 effossa, eversarum et a Tiberio restitutarum urbium imagines *quattuordecim* exhibet, præter hic nominatas *Cibyræ* et *Ephesi*.

XLVIII. 1. Iis quidem ad quos hereditas jure redire debebat.

XLIX. 1. Ante pugnam ad lacum Regillum, qua devicti Tarquinii, a. U. 257. Erat templum tripartitum Baccho, Proserpinæ et Cereri. — 2. A. U. 513. — 3. In undecima regione Urbis, hodie *Piazza Montanara*. — 4. A. U. 493. Verba ipsa deprompta ex inscriptione *columnæ rostratæ* (rostris navium ab eo captarum ornatæ), Duillio in foro positæ. — 5. Atilius Calatinus in Punico bello primo, a. U. 495 consul, 505 dictator.

L. 1. Genere propinqua. — 2. *Arcessere* ob significationem construitur hic cum genitivo ut accusandi verba. — 3. Ab Augusto lata a. U. 737.

majestatis crimen distingui Cæsar postulavit, *damnarique, si qua de Augusto irreligiose dixisset : in se jacta nolle ad cognitionem vocari.* interrogatus a consule, *quid de his censeret quæ de matre ejus locuta secus argueretur*, reticuit : dein proximo senatus die illius quoque nomine oravit, *ne cui verba in eam quoquo modo habita crimini forent.* liberavitque Apuleiam lege majestatis : adulterii graviorem pœnam deprecatus, *ut exemplo majorum propinquis suis*[4] *ultra ducentesimum lapidem removeretur*, suasit. adultero Manlio Italia atque Africa interdictum est.

LI. De prætore in locum Vipsanii Galli, quem mors abstulerat, subrogando certamen incessit. Germanicus atque Drusus (nam etiam tum Romæ erant) Haterium Agrippam, propinquum Germanici[1], fovebant : contra plerique nitebantur ut numerus liberorum in candidatis præpolleret, quod lex[2] jubebat. lætabatur Tiberius, quum inter filios ejus et leges senatus disceptaret. victa est sine dubio lex, sed neque statim et paucis suffragiis, quomodo etiam quum valerent leges vincebantur.

LII. Eodem anno cœptum in Africa bellum duce hostium Tacfarinate. is natione Numida, in castris Romanis auxiliaria stipendia meritus, mox desertor, vagos primum et latrociniis suetos ad prædam et raptus congregare, dein more militiæ per vexilla et turmas componere, postremo non inconditæ turbæ, sed Musulamorum dux haberi. valida ea gens et solitudinibus Africæ propinqua, nullo etiam tum urbium cultu, cepit arma, Maurosque accolas in bellum traxit. dux et his Mazippa. divisusque exercitus, ut Tacfarinas lectos viros et Romanum in modum armatos castris attineret[1], disciplina et imperiis suesceret[2], Mazippa levi cum copia incendia et cædes et terrorem circumferret. compulerantque Cinithios, haud spernendam nationem, in eadem, quum Furius Camillus, pro consule Africæ, legionem et quod sub signis sociorum, in unum conductos ad hostem duxit, modicam manum, si multitudinem Numidarum atque Maurorum spectares : sed nihil æque cavebatur quam ne bellum metu eluderent. spe victoriæ inducti sunt ut vincerentur. igitur legio medio, leves cohortes duæque alæ in cornibus locantur. nec Tacfarinas pugnam detrectavit. fusi Numidæ, multosque post annos Furio nomini partum decus militiæ. nam post illum reciperatorem Urbis filiumque ejus Camillum penes alias familias imperatoria laus fuerat[3] atque hic, quem memoramus, bellorum expers habebatur. eo pronior Tiberius res gestas apud senatum celebravit : et decrevere Patres triumphalia insignia[4]. quod Camillo ob modestiam vitæ impune fuit.

LIII. Sequens annus[1] Tiberium tertio, Germanicum iterum consules habuit. sed eum honorem Germanicus iniit apud urbem Achaiæ Nicopolim, quo venerat per Illyricam oram, viso fratre Druso in Dalmatia agente,

— 4. A propinquis : nam apud majores maritus et propinqui de pœna adulteræ consultabant. post legem Juliam adulterium pro publico crimine habebatur.

LI. 1. Ab uxore Agrippina. — 2. Lex Papia Poppæa Augusti, quæ candidatos qui patres essent secundum numerum liberorum præferebat.

LII. 1. Contineret. — 2. Ad consuetudinem et usum militarem adduceret. — 3. Quamquam de Gallis triumpharunt P. Furius Philus et L. Furius Purpureo, a. U. 530 et 555. — 4. V. ad I, 72.

LIII. 1. A. U. 771, p. C. 18. — 2. Templum ab Augusto ibi Neptuno et Marti consecratum

Hadriatici ac mox Ionii maris adversam navigationem perpessus. igitur paucos dies insumpsit reficiendæ classi : simul sinus Actiaca victoria inclitos et sacratas ab Augusto manubias [2] castraque Antonii cum recordatione majorum suorum adiit. namque ei, ut memoravi [3], avunculus Augustus, avus Antonius erant, magnaque illic imago tristium lætorumque. Hinc ventum Athenas fœderique sociæ et vetustæ urbis datum ut uno lictore uteretur [4]. excepere Græci quæsitissimis honoribus vetera suorum facta dictaque præferentes [5], quo plus dignationis adulatio haberet.

LIV. Petita inde Eubœa tramisit Lesbum, ubi Agrippina novissimo partu Juliam edidit. tum extrema Asiæ Perinthumque ac Byzantium, Thracias urbes, mox Propontidis angustias et os Ponticum intrat, cupidine veteres locos et fama celebratos noscendi; pariterque provincias internis certaminibus aut magistratuum injuriis fessas refovebat. atque illum in regressu sacra Samothracum visere nitentem obvii aquilones depulere. Igitur adito Ilio quæque ibi [1] varietate fortunæ et nostri origine veneranda, relegit Asiam [2], appellitque Colophona, ut Clarii Apollinis oraculo uteretur. non femina illic, ut apud Delphos, sed certis e familiis et ferme Mileto accitus sacerdos numerum modo consultantium et nomina audit; tum in specum degressus, hausta fontis arcani aqua, ignarus plerumque litterarum et carminum, edit responsa versibus compositis super rebus quas quis mente concepit. et ferebatur Germanico per ambages [3], ut mos oraculis, *maturum exitium* cecinisse.

LV. At Cn. Piso, quo properantius destinata inciperet, civitatem Atheniensium, turbido incessu exterritam, oratione sæva increpat, oblique Germanicum perstringens, *quod contra decus Romani nominis non Athenienses, tot cladibus exstinctos, sed colluviem illam nationum* [1] *comitate nimia coluisset: hos enim esse Mithridatis adversus Sullam, Antonii adversus divum Augustum socios.* Etiam vetera objectabat, quæ in Macedones improspere [2], violenter in suos [3] fecissent, offensus urbi propria quoque ira, quia Theophilum quemdam Areo [4] judicio falsi damnatum precibus suis non concederent. [5] Exin navigatione celeri per Cycladas et compendia maris assequitur Germanicum apud insulam Rhodum, haud nescium quibus insectationibus petitus foret : sed tanta mansuetudine agebat, ut, quum orta tempestas raperet [6] in abrupta possetque interitus inimici ad casum referri, miserit triremes, quarum subsidio discrimini eximeretur. Neque tamen mitigatus Piso, et vix diei moram perpessus, linquit Germanicum prævenitque. et postquam Syriam ac legiones attigit, largitione, ambitu, infimos manipularium juvando, quum

ex manubiis Actiacæ pugnæ.—3. Cap. 43. — 4. Extenuans majestatis insignia.—5. Ostentantes, qui mos Græcorum.

LIV. 1. *Et* aditis (visisque) iis *quæ ibi* etc. Per Æneam Romani originem suam a Trojanis petebant. — 2. Oram Asiæ *legere* pergit, i. e. prætervehi Asiam minorem. — 3. Ænigmatice.

LV. Nam nimis faciles erant Athenienses in jure civitatis alienigenis tribuendo atque adeo vendendo; quare hanc potestatem Augustus iis ademit. — 2. Quippe a Philippo victi. — 3. Ut Themistoclem, Periclem, Socratem, Phocionem. — 4. Ἀρείῳ (latine Martio), edito in Areopago (lat. Martio colle), summo et sanctissimo tribunali Atheniensium. — 5. *Precibus* (dativus) *concedere*, sive permittere, est ita agere vel tractare aliquem ut preces indicant; quod huc redit : pœnam remittere precum gratia. — 6. Sc.

veteres centuriones, severos tribunos demoveret locaque eorum clientibus suis vel deterrimo cuique attribueret, desidiam in castris, licentiam in urbibus, vagum ac lascivientem per agros militem sineret, eo usque corruptionis[7] provectus est, ut sermone vulgi *parens legionum* haberetur. Nec Plancina se intra decôra feminis tenebat, sed exercitio equitum, decursibus[8] cohortium interesse, in Agrippinam, in Germanicum contumelias jacere, quibusdam etiam bonorum militum ad mala obsequia promptis, quod *haud invito Imperatore ea fieri* occultus rumor incedebat.

LVI. Nota hæc Germanico; sed præverti ad Armenios instantior cura fuit. ambigua[1] gens ea antiquitus hominum ingeniis et situ terrarum, quoniam nostris provinciis late prætenta[2] penitus ad Medos porrigitur; maximisque imperiis interjecti et sæpius discordes[3] sunt, adversus Romanos odio, et in Parthum invidia. regem illa tempestate non habebant, amoto Vonone[4]: sed favor nationis inclinabat in Zenonem, Polemonis regis Pontici[5] filium, quod is prima ab infantia instituta et cultum Armeniorum æmulatus venatu, epulis et quæ alia barbari celebrant, proceres plebemque juxta devinxerat. igitur Germanicus in urbe Artaxata approbantibus nobilibus, circumfusa multitudine, insigne regium capiti ejus imposuit. ceteri venerantes regem *Artaxiam* consalutavere, quod illi vocabulum indiderant ex nomine urbis[6]. At Cappadoces in formam provinciæ redacti[7] Q. Veranium legatum accepere; et quædam ex regiis tributis deminuta, quo mitius Romanum imperium speraretur. Commagenis Q. Servæus præponitur, tum primum ad jus prætoris translatis[8].

LVII. Cunctaque socialia[1] prospere composita non ideo lætum Germanicum habebant[2] ob superbiam Pisonis, qui jussus partem legionum ipse aut per filium in Armeniam ducere, utrumque neglexerat. Cyrri demum apud hiberna decumæ legionis convenere, firmato vultu, Piso adversus metum, Germanicus, ne minari crederetur: et erat, ut retuli, clementior. sed amici, accendendis offensionibus callidi, intendere vera, aggerere falsa, ipsumque et Plancinam et filios variis modis criminari. postremo paucis familiarium adhibitis, sermo cœptus a Cæsare, qualem ira et dissimulatio gignit: responsum a Pisone precibus contumacibus[3], discesseruntque opertis odiis. postque rarus in tribunali Cæsaris Piso, et si quando assideret, atrox ac dissentire manifestus. vox quoque ejus audita est in convivio, quum apud regem Nabatæorum coronæ aureæ magno pondere Cæsari et Agrippinæ, leves Pisoni et ceteris offerrentur, *Principis Romani, non Parthi regis filio eas epulas dari*[4]: abjecitque simul coronam et multa in luxum addidit, quæ Germanico quamquam acerba, tolerabantur tamen.

Pisonem. — 7. Active: corrumpendo legiones. — 8. Gallice *revue*.

LVI. 1. Incerta fide. — 2. Fines provinciarum nostrarum late cingens. — 3. Non inter se, sed *adversus Romanos* etc. — 4. Vide c. 4. — 5. Polemo, Zenonis rhetoris filius, a. U. 719 per Antonium et Augustum regnum adeptus, tunc mortuus erat, et Pontus a prudentissima uxore ejus Pythodoride regebatur. — 6. Nisi potius ab rege *Artaxia*, conditore illius urbis, circa a. 200 a. Chr. — 7. Vide c. 42. — 8. Et jam a proprætore administrandis.

LVII. 1. I. e. res sociorum. — 2. Aliquid me *habet lætum* est, vi alicujus rei vel propter aliquam rem sum lætus. — 3. Precibus inter quas contumacia appareret. — 4. Ac proinde non adeo luxuriosas et barbaricæ magnificentiæ plenas esse debere.

LVIII. Inter quæ ab rege Parthorum Artabano [1] legati venere. miserat *amicitiam ac fœdus* memoraturos, et *cupere renovari dextras* [2], *daturumque honori Germanici, ut ripam Euphratis accederet : petere interim ne Vonones in Syria haberetur, neu proceres gentium propinquis nunciis* [3] *ad discordias traheret.* ad ea Germanicus de societate Romanorum Parthorumque magnifice, de adventu regis et cultu sui cum decore ac modestia respondit. Vonones Pompeiopolim, Ciliciæ maritimam urbem, amotus est. datum id non modo precibus Artabani, sed contumeliæ Pisonis, cui gratissimus erat ob plurima officia et dona, quibus Plancinam devinxerat.

LIX. M. Silano, L. Norbano Coss. [1] Germanicus Ægyptum proficiscitur cognoscendæ antiquitatis [2]. Sed cura provinciæ prætendebatur, levavitque apertis horreis [3] pretia frugum, multaque in vulgus grata usurpavit, sine milite incedere, pedibus intectis [4] et pari cum Græcis amictu [5], P. Scipionis æmulatione, quem eadem factitavisse apud Siciliam, quamvis flagrante adhuc Pœnorum bello, accepimus. Tiberius, cultu habituque ejus lenibus verbis perstricto, acerrime increpuit quod contra instituta Augusti non sponte [6] Principis Alexandriam introisset. nam Augustus inter alia dominationis arcana, vetitis nisi permissu ingredi [7] senatoribus aut equitibus Romanis illustribus [8], seposuit [9] Ægyptum, ne fame urgeret Italiam quisquis eam provinciam claustraque terræ ac maris quamvis levi [10] præsidio adversum ingentes exercitus insedisset.

LX. Sed Germanicus, nondum comperto profectionem eam incusari, Nilo subvehebatur orsus oppido a Canopo. condidere id Spartani ob sepultum illic rectorem navis Canopum, qua tempestate Menelaus Græciam repetens diversum [1] ad mare terramque Libyam dejectus. Inde proximum amnis os dicatum Herculi [2], quem indigenæ ortum apud se et antiquissimum perhibent, eosque qui postea pari virtute fuerint [3], in cognomentum ejus ascitos. mox visit veterum Thebarum magna vestigia. et manebant structis molibus litteræ Ægyptiæ [4] priorem opulentiam complexæ; jussusque e senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari referebat « habitasse quondam septingenta millia ætate militari, atque eo « cum exercitu regem Rhamsen [5] Libya, Æthiopia, Medisque et Persis et « Bactriano ac Scytha potitum, quasque terras Syri Armeniique et contigui « Cappadoces colunt, inde Bithynum, hinc Lycium ad mare [6] imperio te-

LVIII. 1. Vide c. 3. — 2. I. e. amicitiam et fœdera. In numis concordia civitatium duabus dextris junctis effingebatur. — 3. Gentium Parthis subjectarum satrapas per nuncios e propinquo missos.

LIX. 1. Anno U. 772, p. Chr. 19. — 2. Sc. causa. — 3. Romæ urbi alendæ destinatis. — 4. Sandaliis, ὑποδήμασιν utens, non calceis qui pedes crure tenus velabant. — 5. Pallio, non toga. — 6. Voluntate. — 7. Sc. Ægyptum. — 8. Sive *laticlaviis*, qui opponuntur *modicis*, sive angusticlaviis, supra I, 73. — 9. Sibi soli et domui suæ reservavit. Conf. XII, 60, et Hist. I, 11.— 10. Utcunque levi. Nam levissimum præsidium ad illa loca defendenda sufficit et ad tenenda *claustra* Ægypti in terra et mari, Pelusium, Parætonium, Pharum.

LX. 1. Contrarium sive oppositum ei regioni quam petebat. — 2. Canopicum, dictum etiam Heracleoticum, inter septem ostia Nili maxime occidentale. — 3. Hercules Tyrius, Hercules Græcus duplex, secundum mythologos quosdam. — 4. Hieroglyphicæ in obeliscis. — 5. Qui aliis Sesostris. — 6. Pontum Euxinum et maris interni partem inter Rhodum et Cyprum.

« nuisse. » legebantur et indicta gentibus tributa, pondus argenti et auri, numerus armorum equorumque, et dona templis, ebur atque odores, quasque copias frumenti et omnium utensilium quæque natio penderet, haud minus magnifica quam nunc vi Parthorum aut potentia Romana jubentur.

LXI. Ceterum Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum. quorum præcipua fuere Memnonis saxea effigies, ubi radiis solis icta est, vocalem sonum reddens, disjectasque inter et vix pervias arenas instar montium eductæ pyramides certamine et opibus regum, lacusque effossa humo [1], superfluentis Nili receptacula, atque alibi angustiæ et profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabilis [2]. Exin ventum Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperii, quod nunc Rubrum ad mare [3] patescit.

LXII. Dum ea æstas Germanico plures per provincias transigitur, haud leve decus Drusus quæsivit, illiciens Germanos ad discordias, utque fracto jam Maroboduo usque in exitium insisteretur. erat inter Gothones nobilis juvenis nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui, et tunc dubiis rebus ejus ultionem ausus. is valida manu fines Marcomannorum ingreditur, corruptisque primoribus ad societatem, irrumpit regiam castellumque juxta situm. veteres illic Suevorum prædæ et nostris e provinciis lixæ ac negotiatores reperti, quos jus commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremum oblivio patriæ suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulerat.

LXIII. Maroboduo undique deserto non aliud subsidium quam misericordia Cæsaris fuit. transgressus Danubium, qua Noricam provinciam præfluit, scripsit Tiberio, non ut profugus aut supplex, sed ex memoria prioris fortunæ : *nam multis nationibus clarissimum quondam regem ad se vocantibus Romanam amicitiam prætulisse.* responsum a Cæsare, *tutam ei honoratamque sedem in Italia fore, si maneret : sin rebus ejus aliud conduceret, abiturum fide qua venisset.* ceterum apud senatum disseruit, *non Philippum Atheniensibus, non Pyrrhum aut Antiochum populo Romano perinde metuendos fuisse.* exstat oratio, qua *magnitudinem viri, violentiam subjectarum ei gentium, et quam propinquus Italiæ hostis, suaque in destruendo eo consilia* extulit. Et Maroboduus quidem Ravennæ habitus, ne, si quando, insolescerent [1] Suevi, quasi rediturus in regnum ostentabatur. sed non excessit Italia per duodeviginti annos, consenuitque multum imminuta claritate ob nimiam vivendi cupidinem. Idem Catualdæ casus neque aliud perfugium. pulsus haud multo post Hermundurorum opibus et Vibilio duce, receptusque Forum Julium, Narbonensis Galliæ coloniam, mittitur. barbari utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra inter flumina Marum et Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum.

LXIV. Simul nunciato *regem Artaxiam Armeniis a Germanico da-*

LXI. 1. Nomine Mœris. — 2. Fortasse illa inter Elephantinen et Syenen, de qua Saites quidam narravit Herodoto II, 28. *Spatiis* scil. mensurarum adhibitarum. — 3. Hoc nomen veteribus usque ad Indicum Oceanum extendebatur. Intelligit autem Trajani res prospere gestas in Arabia, Mesopotamia et Assyria, annis 114, 115 p. Chr.

LXIII. 1. Ne occasione forte data insolescerent.

tum, decrevere Patres, *ut Germanicus atque Drusus ovantes Urbem introirent.* structi et arcus circum latera templi Martis Ultoris [1] cum effigie Cæsarum, lætiore Tiberio, quia pacem sapientia firmaverat, quam si bellum per acies confecisset. Igitur Rhescuporin quoque, Thraciæ regem, astu aggreditur. omnem eam nationem Rhœmetalces tenuerat: quo defuncto Augustus partem Thracum Rhescuporidi, fratri ejus, partem filio Cotyi permisit. in ea divisione arva et urbes et vicina Græcis Cotyi, quod incultum, ferox, annexum hostibus, Rhescuporidi cessit; ipsorumque regum ingenia, illi mite et amœnum [2], huic atrox, avidum et societatis impatiens erat. sed primo subdola concordia egere: mox Rhescuporis egredi fines, vertere in se Cotyi data, et resistenti vim facere, cunctanter sub Augusto, quem auctorem utriusque regni, si sperneretur, vindicem metuebat. enimvero audita mutatione Principis immittere latronum globos, exscindere castella, causas bello [3].

LXV. Nihil æque Tiberium anxium habebat [1] quam ne composita turbarentur. deligit centurionem, qui nuntiaret regibus, *ne armis disceptarent*: statimque a Cotye dimissa sunt, quæ paraverat, auxilia. Rhescuporis ficta modestia postulat, *eundem in locum coiretur; posse de controversiis colloquio transigi.* nec diu dubitatum de tempore, loco, dein conditionibus, quum alter facilitate, alter fraude cuncta inter se concederent acciperentque. Rhescuporis sanciendo, ut dictitabat, fœderi convivium adjicit, tractaque in multam noctem lætitia per epulas ac vinolentiam incautum Cotyn et, postquam dolum intellexerat, *sacra regni, ejusdem familiæ deos et hospitales mensas* obtestantem, catenis onerat. Thraciaque omni potitus scripsit ad Tiberium, *structas sibi insidias, præventum insidiatorem*: simul bellum adversus Bastarnas Scythasque prætendens novis peditum et equitum copiis sese firmabat.

LXVI. Molliter rescriptum, « si fraus abesset, posse eum innocentiæ « fidere; ceterum neque se neque senatum nisi cognita causa jus et inju« riam discreturos: proinde tradito Cotye, veniret transferretque [1] invi« diam criminis ». eas litteras Latinius Pandus, pro prætore Mœsiæ, cum militibus, quîs Cotys traderetur, in Thraciam misit. Rhescuporis inter metum et iram cunctatus maluit patrati quam incepti facinoris reus esse: occidi Cotyn jubet, *mortemque sponte sumptam* ementitur. Nec tamen Cæsar placitas [2] semel artes mutavit, sed defuncto Paulo, quem sibi infensum Rhescuporis arguebat, Pomponium Flaccum, veterem stipendiis [3] et arcta cum rege amicitia, eoque accommodatiorem ad fallendum, ob id maxime Mœsiæ præfecit.

LXVII. Flaccus in Thraciam transgressus, per ingentia promissa quamvis ambiguum et scelera sua reputantem perpulit, ut præsidia Romana intraret. circumdata hinc regi specie honoris valida manus, tribunique et centuriones monendo, suadendo et, quanto longius abscedebatur,

LXIV. 1. Exstructi ab Augusto, qui voverat in bello contra Brutum et Cassium occisores patris. — 2. Quod confirmatur epistola Ovidii exulis (*Ex Ponto* II, 9) ad eum scripta. — 3. Appositio totius periodi accusativo casu posita, ut I, 46.

LXV. 1. Nulla re æque anxius erat; ut supra c. 57.

LXVI. 1. Sc. ab se in verum auctorem. — 2. Probatas sibi. — 3. Qui diu stipendia meruerat.

apertiore custodia, postremo gnarum necessitatis in Urbem traxere. accusatus in senatu ab uxore Cotyis [1], damnatur ut procul regno teneretur. Thracia in Rhœmetalcem filium, quem paternis consiliis adversatum constabat, inque liberos Cotyis dividitur; iisque nondum adultis, Trebellienus Rufus, prætura functus, datur qui regnum interim tractaret, exemplo quo majores M. Lepidum Ptolemæi [2] liberis tutorem in Ægyptum miserant. Rhescuporis Alexandriam devectus; atque illic fugam tentans, an ficto crimine, interficitur.

LXVIII. Per idem tempus Vonones, quem amotum in Ciliciam memoravi [1], corruptis custodibus effugere ad Armenios, inde in Albanos Heniochosque et consanguineum sibi regem Scytharum conatus est. specie venandi, omissis maritimis locis, avia saltuum petiit; mox pernicitate equi ad amnem Pyramum contendit, cujus pontes accolæ ruperant, audita regis fuga : neque vado penetrari poterat. igitur in ripa fluminis a Vibio Frontone, præfecto equitum [2], vincîtur. mox Remmius evocatus [3], priori custodiæ regis appositus, quasi per iram, gladio eum transigit : unde major fides conscientiâ sceleris et metu indicii mortem Vononi illatam.

LXIX. At Germanicus Ægypto remeans cuncta, quæ apud legiones aut urbes jusserat, abolita vel in contrarium versa cognoscit. hinc graves in Pisonem contumeliæ; nec minus acerba, quæ ab illo in Cæsarem tentabantur. dein Piso abire Syria statuit. mox adversa Germanici valetudine detentus, ubi recreatum accepit votaque pro incolumitate solvebantur, admotas hostias, sacrificalem apparatum, festam Antiochensium plebem per lictores proturbat. Tum Seleuciam digreditur, opperiens ægritudinem [1], quæ rursum Germanico acciderat. sævam vim morbi augebat persuasio veneni a Pisone accepti; et reperiebantur solo ac parietibus [2] erutæ humanorum corporum reliquiæ, carmina et devotiones et nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum [3], semusti cineres ac tabo obliti, aliaque maleficia [4], quîs creditur animas numinibus infernis sacrari. simul missi a Pisone incusabantur ut valetudinis adversa rimantes.

LXX. Ea Germanico haud minus irâ quam per metum accepta : « si « limen obsideretur, si effundendus spiritus sub oculis inimicorum foret, « quid deinde miserrimæ conjugi, quid infantibus liberis eventurum? « lenta videri veneficia; festinare et urgere [1] ut provinciam, ut legiones « solus habeat. sed non usque eo defectum Germanicum, neque præmia « cædis apud interfectorem mansura. » componit epistolas, *quîs amicitiam ei renuntiabat*. addunt plerique jussum *provincia decedere*. nec Piso moratus ultra, naves solvit; moderabaturque cursui, quo propius [2] regrederetur, si mors Germanici Syriam aperuisset.

LXVII. 1. Filia reginæ Ponti Pythodoridis, de qua supra. — 2. Philopatoris. Vide Justinum XXX, 3.

LXVIII. 1. Cap. 58. — 2. Qui alæ equitum præerat. — 3. *Evocati* sunt veterani, qui a Principibus invitati sponte arma resumebant.

LXIX. 1. Eventum ægritudinis. — 2. In solo et parietibus domus, in qua habitabat Germanicus. *Erutæ* sc. sepulcris. — 3. Sive *insculpta* : nam *carmina et devotiones* quoque comprehenduntur. — 4. *Maleficium* proprie dicitur de rebus magicis et veneficiis.

LXX. 1. Sc. Pisonem. — 2. Modum imponebat, tardiorem cursum instituit, ut eo *propius*, i. e. ex minore intervallo reverteretur.

LXXI. Cæsar paullisper ad spem erectus, dein fesso corpore, ubi finis aderat, assistentes amicos in hunc modum alloquitur : « Si fato conce« derem [1], justus mihi dolor etiam adversus deos esset, quod me paren« tibus, liberis, patriæ, intra juventam [2] præmaturo exitu raperent. nunc « scelere Pisonis et Plancinæ interceptus, ultimas preces pectoribus vestris « relinquo : referatis patri ac fratri [3], quibus acerbitatibus dilaceratus, « quibus insidiis circumventus miserrimam vitam pessima morte finie« rim. si quos spes meæ, si quos propinquus sanguis, etiam quos invidia « erga viventem movebat, [4] illacrimabunt quondam florentem et tot bel« lorum superstitem muliebri fraude cecidisse. erit vobis locus querendi « apud senatum, invocandi leges. non hoc præcipuum amicorum munus « est, prosequi defunctum ignavo questu, sed quæ voluerit, meminisse, « quæ mandaverit, exsequi. flebunt Germanicum etiam ignoti, vindica« bitis vos, si me potius quam fortunam meam fovebatis. ostendite po« pulo Romano divi Augusti neptem eandemque conjugem meam; numerate « sex liberos. misericordia cum accusantibus erit, fingentibusque scelesta « mandata [5] aut non credent homines aut non ignoscent. » Juravere amici dextram morientis contingentes, *spiritum ante quam ultionem amissuros.*

LXXII. Tum ad uxorem versus, *per memoriam sui, per communes liberos* oravit, *exueret ferociam, sævienti fortunæ summitteret animum, neu regressa in Urbem, æmulatione potentiæ validiores irritaret.* hæc palam et alia secreto, per quæ ostendere credebatur metum ex Tiberio. Neque multo post exstinguitur, ingenti luctu provinciæ et circumjacentium populorum. indoluere exteræ nationes regesque [1] : tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes; visuque et auditu juxta venerabilis; quum magnitudinem et gravitatem summæ fortunæ retineret, invidiam et arrogantiam effugerat.

LXXIII. Funus sine imaginibus et pompa per laudes et memoriam virtutum ejus celebre fuit. et erant qui formam, ætatem, genus mortis, ob propinquitatem etiam locorum in quibus interiit [1], magni Alexandri fatis adæquarent. « nam utrumque corpore decoro, genere insigni, haud mul« tum triginta annos egressum, suorum insidiis [2] externas inter gentes « occidisse : sed hunc mitem erga amicos, modicum voluptatum, uno « matrimonio, certis liberis egisse, neque minus prœliatorem, etiamsi « temeritas abfuerit, præpeditusque sit perculsas tot victoriis Germanias « servitio premere. quodsi solus arbiter rerum, si jure et nomine regio « fuisset, tanto promptius assecuturum gloriam militiæ, quantum cle« mentia, temperantia, ceteris bonis artibus præstitisset. » Corpus antequam cremaretur, nudatum in foro Antiochensium, qui locus sepulturæ [3] destinabatur, prætuleritne veneficii signa, parum constitit. nam ut quis misericordia in Germanicum et præsumpta suspicione, aut favore in Pisonem pronior, diversi [4] interpretantur.

LXXI. 1. Naturali morti cederem. — 2. *Juventa* Romanis finiebatur anno ætatis 45. — 3. Tiberio et Druso. — 4. Sc. hi. — 5. Sc. Pisoni et Plancinæ.

LXXII. 1. De quorum luctu mira narrat Suetonius Calig. c. 5.

LXXIII. 1. Alexander M. Babylone mortuus. — 2 Alexandrum quoque veneno suorum periisse fama erat. — 3. I. e. cremando corpori. Conf. c. 83. — 4. Diversa mente, ac proinde diverso modo.

LXXIV. Consultatum inde inter legatos quique alii senatorum aderant, *quisnam Syriæ præficeretur*. et ceteris modice nisis, inter Vibium Marsum et Cn. Sentium diu quæsitum : dein Marsus seniori et acrius tendenti Sentio concessit. isque infamem veneficiis ea in provincia et Plancinæ percaram, nomine Martinam, in Urbem misit, postulantibus Vitellio ac Veranio ceterisque, qui crimina et accusationem tanquam adversus receptos jam reos [1] instruebant.

LXXV. At Agrippina, quamquam defessa luctu et corpore ægro, omnium tamen quæ ultionem morarentur intolerans, ascendit classem cum cineribus Germanici et liberis, miserantibus cunctis, « quod femina no« bilitate princeps, pulcherrimo modo matrimonio inter venerantes gra« tantesque aspici solita, tunc ferales reliquias sinu ferret, incerta ultionis, « anxia sui et infelici fecunditate fortunæ toties obnoxia. » Pisonem interim apud Coum insulam nuntius assequitur, *excessisse Germanicum*. quo intemperanter [1] accepto, cædit victimas, adit templa, neque ipse gaudium moderans, et magis insolescente Plancina, quæ luctum amissæ sororis tum primum læto cultu mutavit.

LXXVI. Affluebant centuriones, monebantque, *prompta illi legionum studia; repeteret provinciam non jure ablatam et vacuam*. igitur *quid agendum* consultanti [1] M. Piso filius *properandum in Urbem* censebat : « nihil adhuc inexpiabile admissum, neque suspiciones imbecillas aut « inania famæ pertimescenda. discordiam erga Germanicum odio fortasse « dignam, non pœna; et ademptione provinciæ satisfactum inimicis. « quodsi regrederetur, obsistente Sentio civile bellum incipi; nec duratu« ros in partibus centuriones militesque, apud quos recens imperatoris « sui memoria et penitus infixus in Cæsares amor prævaleret. »

LXXVII. Contra Domitius Celer, ex intima ejus amicitia, disseruit, *utendum eventu :* « Pisonem, non Sentium, Syriæ præpositum; huic « fasces et jus prætoris, huic legiones datas. si quid hostile ingruat, « quem justius arma oppositurum ? [1] qui legati auctoritatem et propria « mandata acceperit. Relinquendum etiam rumoribus tempus, quo sene« scant : plerumque innocentes recenti invidiæ impares. at si teneat exer« citum, augeat vires, multa, quæ provideri non possint, fortuito in « melius casura. An festinamus cum Germanici cineribus appellere, ut « te inauditum et indefensum planctus Agrippinæ ac vulgus imperitum « primo rumore rapiant [2] ? Est tibi Augustæ conscientia, est Cæsaris « favor, sed in occulto; et periisse Germanicum nulli jactantius mœrent « quam qui maxime lætantur. »

LXXVIII. Haud magna mole [1] Piso, promptus ferocibus, in sententiam trahitur; missisque ad Tiberium epistolis incusat *Germanicum luxus et superbiæ; seque pulsum, ut locus rebus novis patefieret, curam exercitus eadem fide, qua tenuerit, repetivisse*. simul Domitium impositum triremi *vitare littorum oram præterque insulas [2] lato mari per-*

LXXIV. 1. Quasi prætor jam accepisset et detulisset nomina reorum.
LXXV. 1. Gaudio non moderato.
LXXVI. 1. Dativus positus quasi secuturum esset *dicebat*.
LXXVII. 1. Supple quam Pisonem, *qui* etc. — 2. Corripiant, opprimant.
LXXVIII. 1. Difficultate. — 2. Insulis in latere omissis.

gere in Syriam jubet. concurrentes desertores per manipulos componit, armat lixas, trajectisque in continentem navibus, vexillum tironum in Syriam euntium intercipit, regulis Cilicum, *ut se auxiliis juvarent*, scribit, haud ignavo ad ministeria belli juvene Pisone, quamquam suscipiendum bellum abnuisset.

LXXIX. Igitur oram Lyciæ ac Pamphyliæ prælegentes, obviis navibus quæ Agrippinam vehebant, utrimque infensi arma primo expediere : dein mutua formidine non ultra jurgium processum est, Marsusque Vibius nuntiavit Pisoni, *Romam ad dicendam causam veniret.* ille eludens respondit, *affuturum, ubi prætor, qui de veneficiis quæreret* [1], *reo atque accusatoribus diem prædixisset.* Interim Domitius Laodiceam, urbem Syriæ, appulsus, quum hiberna sextæ legionis peteret, quod eam maxime novis consiliis idoneam rebatur, a Pacuvio legato prævenitur. id Sentius Pisoni per litteras aperit, monetque, *ne castra corruptoribus, ne provinciam bello tentet :* quosque Germanici memores aut inimicis ejus adversos cognoverat, contrahit, *magnitudinem imperatoris* identidem ingerens et *rempublicam armis peti ;* ducitque validam manum et prœlio paratam.

LXXX. Nec Piso, quamquam cœpta secus cadebant, omisit tutissima e præsentibus [1], sed castellum Ciliciæ, munitum admodum, cui nomen Celenderis, occupat. nam admixtis desertoribus et tirone nuper intercepto, suisque et Plancinæ servitiis auxilia Cilicum, quæ reguli miserant, in numerum legionis composuerat. « Cæsarisque se legatum » testabatur « provincia, quam is dedisset, arceri non a legionibus (earum quippe « accitu venire), sed a Sentio privatum odium falsis criminibus tegente. « consisterent in acie, non pugnaturis militibus [2], ubi Pisonem ab ipsis « p a r e n t e m quondam appellatum, si jure ageretur, potiorem, si ar- « mis, non invalidum vidissent. » tum pro munimentis castelli manipulos explicat colle arduo et derupto : nam cetera mari cinguntur. contra [3] veterani, ordinibus ac subsidiis instructi. hinc militum, inde locorum asperitas : sed non animus, non spes, ne tela quidem nisi agrestia, ad subitum usum properata. ut venere in manus, non ultra dubitatum quam dum Romanæ cohortes in æquum [4] eniterentur : vertunt terga Cilices, seque castello claudunt.

LXXXI. Interim Piso classem haud procul opperientem appugnare frustra tentavit; regressusque et pro muris [1] modo semet afflictando, modo singulos nomine ciens, præmiis vocans, seditionem cœptabat; adeoque commoverat, ut signifer legionis sextæ signum ad eum transtulerit. tum Sentius *occanere cornua tubasque, et peti aggerem* [2], *erigi scalas* jussit ac *promptissimum quemque succedere, alios tormentis hastas, saxa et faces ingerere.* tandem victa pertinacia, Piso oravit, *uti traditis ar-*

LXXIX. 1. Amare dictum : nam hæ causæ non jam a prætore, sed in senatu coram Principe judicabantur.

LXXX. 1. Ex iis quæ tum fieri poterant. — 2. Ac tum non esse pugnaturos milites. Ad sequentia conf. c. 55. — 3. Sc. stabant. — 4. *Æquum* cum Pisonianis locum.

LXXXI. 1. Ante muros, sed intra castellum; ante muri loricam, ut super muros emineret, possetque conspici extra. — 2. Comportari materiem ad explendam fossam muris circumdatam.

mis maneret in castello, dum Cæsar, cui Syriam permitteret, consulitur. non receptæ conditiones, nec aliud quam naves et tutum in Urbem iter concessum est.

LXXXII. At Romæ, postquam Germanici valetudo percrebuit, cunctaque, ut ex longinquo, aucta in deterius afferebantur, dolor, ira.[1] et erumpebant questus : « ideo nimirum in extremas terras relegatum, ideo « Pisoni permissam provinciam; hoc egisse secretos Augustæ cum Plan« cina sermones. vera prorsus de Druso[2] seniores locutos : displicere « regnantibus civilia filiorum ingenia, neque ob aliud interceptos, quam « quia populum Romanum æquo jure complecti reddita libertate agita« verint. » Hos vulgi sermones audita mors adeo incendit, ut ante edictum magistratuum, ante senatusconsultum sumpto justitio desererentur fora, clauderentur domus; passim silentia et gemitus, nihil compositum in ostentationem; et quamquam neque insignibus lugentium abstinerent, altius animis mœrebant. Forte negotiatores, vivente adhuc Germanico Syria egressi, lætiora de valetudine ejus attulere. statim credita, statim vulgata sunt; ut quisque obvius, quamvis leviter audita in alios, atque illi in plures cumulata gaudio transferunt. cursant per urbem, moliuntur templorum fores[3]. juvit credulitatem nox et promptior inter tenebras affirmatio. nec obstitit falsis Tiberius, donec tempore ac spatio[4] vanescerent. et populus quasi rursum ereptum acrius doluit.

LXXXIII. Honores, ut quis amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti decretique : « ut nomen ejus Saliari carmine[1] caneretur; sedes « curules[2] sacerdotum Augustalium locis, superque eas querceæ coro« næ[3] statuerentur; ludos circenses eburna effigies præiret[4]; neve quis « flamen[5] aut augur in locum Germanici nisi gentis Juliæ crearetur. » Arcus additi Romæ et apud ripam Rheni et in monte Syriæ Amano cum inscriptione rerum gestarum ac *mortem ob rempublicam obiisse.* sepulcrum[6] Antiochiæ, ubi crematus, tribunal Epidaphnæ, quo in loco vitam finierat. Statuarum locorumve, in quîs colerentur, haud facile quis numerum inierit. quum censeretur clipeus[7] auro et magnitudine insignis inter auctores eloquentiæ, asseveravit Tiberius, *solitum paremque ceteris dicaturum : neque enim eloquentiam fortuna discerni*[8], *et satis illustre, si veteres inter scriptores haberetur.* equester ordo *cuneum Germanici* appellavit, qui *juniorum* dicebatur[9]; instituitque uti tur-

LXXXII. 1. Sc. erant Junge cum *Romæ.* — 2. Germanici patre. Conf. I, 33. — 3. Suetonius Calig. c. 6 : *Quum Romæ repente jam vesperi, incertis auctoribus, convaluisse tandem percrebuisset* Germanicum, *passim cum luminibus et victimis in Capitolium concursum est, ac pæne revulsæ templi fores, ne quid gestientes vota reddere moraretur.* — 4. Duo vocabula pro uno : *tempore et spatio* quidem ejus, temporis spatio.

LXXXIII. 1. Antiquissimo, quod a Saliis sacerdotibus saltantibus in honorem Martis canebatur, nec nisi deorum nomina continebat. — 2. In circo et theatris. Ejusmodi sedes decreta erat etiam Marcello mortuo. — 3. Quæ erant civicæ coronæ. — 4. In pompa divinarum imaginum, quæ a Capitolio in Circum descendebat. — 5. Sc. Augustalis. Vide I, 54. — 6. Cenotaphium. — 7. Quum decerneretur ei a senatu anaglyphon clipei forma sculptum. Excellebat autem Germanicus eloquentia et græcis latinisque litteris. Supersunt versus ejus, quibus Arati Phænomena latine reddidit. — 8. Ex fortuna et loco, in quo eloquens homo natus, æstimari. — 9. Ut erant *centuriæ juniorum* et *centuriæ seniorum* in civibus. *Cunei* sunt ordines sedilium in theatro, cuneiformes, a

mæ idibus Juliis [10] imaginem ejus sequerentur. pleraque manent: quædam statim omissa sunt, aut vetustas oblitteravit.

LXXXIV. Ceterum recenti adhuc mœstitia soror Germanici Livia, nupta Druso, duos virilis sexus simul enixa est. quod rarum lætumque etiam modicis penatibus [1] tanto gaudio Principem affecit, ut non temperaverit [2] quin jactaret apud Patres, *nulli ante Romanorum ejusdem fastigii* [3] *viro geminam stirpem editam.* nam cuncta, etiam fortuita, ad gloriam vertebat. sed populo tali in tempore id quoque dolorem tulit, tanquam auctus liberis Drusus domum Germanici magis urgeret.

LXXXV. Eodem in anno senatu actum de sacris Ægyptiis Judaicisque pellendis; factumque Patrum consultum, *ut quattuor millia libertini generis ea superstitione infecta, quis idonea ætas, in insulam Sardiniam veherentur*, coercendis illic latrociniis et, si ob gravitatem cœli [1] interissent, vile damnum; *ceteri cederent Italia, nisi certam ante diem profanos ritus exuissent.*

LXXXVI. Post quæ retulit Cæsar *capiendam virginem* [1] *in locum Occiæ*, quæ septem et quinquaginta per annos summa sanctimonia Vestalibus sacris præsederat; egitque grates Fonteio Agrippæ et Domitio Pollioni, *quod offerendo filias de officio in rempublicam certarent.* prælata est Pollionis filia, non ob aliud quam quod mater ejus in eodem conjugio manebat: nam Agrippa discidio domum imminuerat [2]. et Cæsar quamvis posthabitam decies sestertii [3] dote solatus est.

LXXXVII. *Sævitiam annonæ* incusante plebe, statuit frumento pretium, quod emptor penderet, *binosque nummos* [1] *se additurum negotiatoribus in singulos modios* [2]: neque tamen ob ea *parentis patriæ*, delatum et antea, vocabulum assumpsit, acerbeque increpuit eos, qui *divinas occupationes*, ipsumque *dominum* dixerant [3]. unde angusta et lubrica oratio sub Principe, qui libertatem [4] metuebat, adulationem oderat.

LXXXVIII. Reperio apud scriptores senatoresque [1] eorundem temporum, Adgandestrii, principis Chattorum, lectas in senatu litteras, quibus *mortem Arminii* promittebat, *si patrandæ neci venenum mitteretur*; responsumque esse, *non fraude neque occultis, sed palam et armatum populum Romanum hostes suos ulcisci.* qua gloria æquabat se Tiberius priscis imperatoribus, qui venenum in Pyrrhum regem vetuerant prodiderantque [2]. ceterum Arminius, abscedentibus Romanis et pulso Maroboduo, regnum affectans libertatem popularium adversam habuit,

scalis de præcinctione ad orchestram descendentibus. — 10. Quibus celebrabatur splendida pompa ordinis equestris, insignibus suis conspicui, ab æde Honoris extra Urbem sita in Capitolium ducta.

LXXXIV. 1. Domibus, familiis. — 2 Intransitive. — 3. Non dicit imperatorii, sed reipublicæ quoque illustres viros intelligit.

LXXXV. 1. Noxiam vim aeris in illa insula.

LXXXVI. 1. Sc. Vestalem. *Capere* verbum proprium de eligendis Vestalibus. — 2. Honori domus suæ detraxerat. Patrimæ et matrimæ esse debebant Vestales. — 3. Ferme 200,000 *fr.*

LXXXVII. 1. 60 *cent.* — 2. Modius est fere hodiernus *décalitre*. — 3. Pluribus hæc exponit Sueton. Tiber. c. 27. — 3. Sc. loquendi, παῤῥησίαν.

LXXXVIII. 1. Eos qui *acta senatus* scripserant. — 2. De C. Fabricio Luscino.

petitusque armis, quum varia fortuna certaret, dolo propinquorum cecidit, liberator haud dubie Germaniæ, et qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit, prœliis ambiguus [3], bello non victus. septem et triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit, caniturque adhuc barbaras apud gentes, Græcorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur, Romanis haud perinde [4] celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.

3. Varia fortuna usus. Simili oppositione Livius de Pyrrho rege: *Magis in prœlio quam in bello bonus.* — 4. Sc. ac par erat.

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Cap. I. Agrippina cum urna ferali magno planctu passim excipitur. — 2. funerum solennia. primores Urbis obvii. — 3. Tiberius, Augusta et Antonia publico abstinent. — 4. mœror publicus. — 5. Tiberius, parcus visus in honorando funere, — 6. excusat se et populum erigit. — 7. justitium omissum. Drusus ad Illyricos exercitus abit, — 8. Piso ad Drusum, — 9. inde Romam alacri animo. — 10. mox accusatur, Princeps causam suam dissociat. Pisonis mors, — 16. dubium an jussu, et ad Tiberium codicilli. — 17. Piso filius absolvitur, Plancina Augustæ precibus condonatur. sententias in Pisonem — 18. Princeps mitigat. adulatio imprudens. — 19. Drusus ovat. Vipsania moritur. — 20. Tacfarinas bellum in Africa renovat. — 21. id Apronii severitate opprimitur. — 22. Lepida suppositi partus, adulterii, veneficii accusata, — 23. Tiberio perplexe agente damnatur. — 24. Silanus exsilii veniam impetrat. — 25. lex Papia Poppæa. delatores. — 26. excursus de legibus, quæ initio paucæ et simplices, paullatim primo, — 27. dein immensum auctæ. — 28. earum correctio tentata. — 29. Nero Germanici ad honores promotus Juliam ducit, Drusi filiam. — 30. Volusii et Sallustii mors et elogium. aulæ potentia infida.

31. Tiberius et Drusus Coss. irreverentia juventutis notata. viarum cura. — 32. Tacfarinas turbat iterum. Lepidus Asiæ proconsul. — 33. uxores a provinciis arcet Cæcina; — 34. ei repugnat Valerius Messalinus adstipulante Druso. — 35. Blæsus proconsul Africæ. — 36. Abusus imaginum principalium — 37. repressus a Druso. — 38. Accusati repetundarum, majestatis. Thraciæ motum — 39. Velleius comprimit. — 40. Gallia ducibus Floro et Sacroviro rebellat. — 41. Andecavos coercet Aviola, Turonios opprimit. — 42. Florus sua manu cadit. finis Treverici tumultus. — 43. Æduos turbat Sacrovir; — 44. Romam percellit, non Tiberium. — 45. Silius — 46. Gallos fundit, crupellarios cædit. Sacrovir sibi manum infert. — 47. Tiberius simulat iter in Gallias. — 48. Quirini mors honestata. — 49. Lutorius accusatus — 50. defenditur a Lepido, — 51. necatur in carcere. SC. de differenda pœna.

52. Ædiles de luxu coercendo agunt. senatus rem remittit ad Principem. — 53. 54. hic medicinam a tempore sperandam pronuntiat. — 55. paullatim sponte mutati mores. — 56. Tribunicia potestas petita Druso et — 57. impetrata cum adulatione Patrum. — 58. Flamen dialis ambit provinciam, — 59. alii obsistunt. Drusus superbia notatur. — 60 — 63. Imago libertatis. asyla Græcarum civitatum senatus examinat et modum præscribit. — 64. Augustæ morbus. Tiberii in matrem non sincerus amor. — 65. Tempora fœda adulatione infecta. — 66. C. Silanus repetundarum et majestatis postulatus — 67 a multis urgetur et a Principe ipso, et — 68. damnatur. Dolabellæ adulationem — 69. reprimit Tiberius et sententias mitigat. — 70. Cordus, Ennius, Capito rei. — 71. Equestris Fortuna. jus Flaminium. — 72. basilica Paulli. Pompeii theatrum. — 73. Tacfarinatis petitio impudens. — 74. Blæsus eum adgreditur, fratrem ejus capit; nec bellum conficit. — 75. Mors Salonii, Capitonis, — 76. Juniæ, cujus solenne funus.

Hæc triennio gesta, M. Valerio et M. Aurelio, Tiberio Imp. IV et Druso Nerone II, C. Sulpicio et D. Haterio Coss., annis p. Chr. 20-22.

I. Nihil intermissa navigatione hiberni maris Agrippina Corcyram insulam advehitur, littora Calabriæ contra [1] sitam. illic paucos dies componendo animo insumit, violenta luctu et nescia tolerandi. interim adventu

I. 1. *Contra littora Cal.*, ex adverso littorum. Calabriam versus direxit cursum, quia

ejus audito, intimus quisque amicorum et plerique militares, ut quisque sub Germanico stipendia fecerant, multique etiam ignoti vicinis e municipiis, pars officium in Principem rati, plures illos secuti, ruere ad oppidum Brundisium, quod naviganti celerrimum fidissimumque appulsu erat. atque ubi primum ex alto visa classis, complentur non modo portus et proxima maris [2], sed mœnia ac tecta, quaque longissime prospectari poterat, mœrentium turba et rogitantium inter se, *silentione an voce aliqua egredientem exciperent.* neque satis constabat quid pro tempore[3] foret, quum classis paullatim successit [4] non alacri, ut assolet, remigio, sed cunctis ad tristitiam compositis. postquam duobus cum liberis, feralem urnam tenens, egressa navi defixit oculos [5], idem omnium gemitus, neque discerneres proximos, alienos, virorum feminarumve planctus, nisi quod comitatum Agrippinæ longo mœrore fessum obvii et recentes in dolore anteibant.

II. Miserat duas prætorias cohortes Cæsar, addito [1] *ut magistratus Calabriæ Apulique et Campani suprema erga memoriam filii sui munera fungerentur.* igitur tribunorum centurionumque humeris cineres portabantur; præcedebant incompta signa [2], versi fasces; atque ubi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati Equites [3] pro opibus loci vestem, odores, aliaque funerum solennia cremabant. etiam quorum diversa [4] oppida, tamen obvii et victimas atque aras diis Manibus statuentes, lacrimis et conclamationibus dolorem testabantur. Drusus Tarracinam progressus est cum Claudio fratre liberisque Germanici, qui in Urbe fuerant. consules M. Valerius et C. Aurelius (jam enim magistratum occeperant [5]) et senatus ac magna pars populi viam complevere, disjecti [6] et ut cuique libitum flentes. aberat quippe adulatio, gnaris omnibus lætam Tiberio Germanici mortem male dissimulari.

III. Tiberius atque Augusta publico abstinuere, [1] inferius majestate sua rati, si palam lamentarentur, an ne omnium oculis vultum eorum scrutantibus falsi intelligerentur. matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurnâ actorum scripturâ [2] reperio ullo insigni officio functam, quum super Agrippinam et Drusum et Claudium [3] ceteri quoque consanguinei nominatim perscripti sint, seu valetudine præpediebatur, seu victus luctu animus magnitudinem mali perferre visu non toleravit. facilius crediderim Tiberio et Augusta, qui domo non excedebant, cohibitam, ut par mœror, et matris exemplo avia quoque et patruus [4] attineri viderentur.

Brundisii (*Brindisi*), Calabriæ urbe, appellere solebant ex Græcia venientes. — 2. Si jam Sallustius Jug. 48, *fluminis propinqua loca.*— 3. Tempori aptum.— 4. Sc. portum. — 5. Defixis (in terram) oculis stetit.

II. 1. Sc. Jussu.— 2. Sc. illarum cohortium. — 3. *Trabea* (vestis trabibus purpuræ intexta) erat insigne Equitum, quam tum sumebant, ut funeri splendor per ordinem suum accederet; non est enim doloris indicium, quod in sequentibus inest. Rogos struxerant ac si Germanicus ibi cremandus esset, et vestes sibi detractas injiciebant et alias pretiosas quas attulerant, quasi non amplius lætum visuri diem.— 4. Ab illo itinere dissita, remota. — 5. Anni U. 773, p. Chr. 20. — 6. Non ordine incedentes.

III. 1. Supple : dubium est utrum *inf.*— 2. Actorum scriptura per dies facta. Loquitur de *actis diurnis populi Romani*, publica auctoritate scriptis, de quibus exposuit *Vict. Le Clerc, des journaux chez les Romains*, p. 217 seqq. — 3. Fratrem Germanici. — 4. Livia et Tiberius.

IV. Dies, quo reliquiæ tumulo Augusti inferebantur, modo per silentium vastus [1], modo ploratibus inquies; plena Urbis itinera, collucentes per campum Martis faces [2]. Illic miles cum armis, sine insignibus magistratus, populus per tribus, *concidisse rempublicam*, *nihil spei reliquum* clamitabant, promptius apertiusque, quam ut meminisse imperitantium crederes. Nihil tamen Tiberium magis penetravit quam studia hominum accensa in Agrippinam, quum *decus patriæ*, *solum Augusti sanguinem* [3], *unicum antiquitatis specimen* appellarent, versique ad cœlum ac deos *integram illi sobolem ac superstitem iniquorum* precarentur.

V. Fuere qui *publici funeris pompam* [1] requirerent, compararentqu « quæ in Drusum, patrem Germanici, honora et magnifica Augustus fe « cisset. ipsum quippe asperrimo hiemis Ticinum usque progressum, « neque abscedentem a corpore, simul urbem intravisse; circumfusas « lecto Claudiorum Juliorumque [2] imagines; defletum in foro, laudatum « pro rostris; cuncta a majoribus reperta, aut quæ posteri invenerint, cu« mulata. at Germanico ne solitos quidem et cuicumque nobili debitos « honores contigisse. sane corpus ob longinquitatem itinerum externis « terris quoquo modo crematum : sed tanto plura decora mox tribui par « fuisse, quanto prima fors negavisset. non fratrem nisi unius diei via [3], « non patruum, saltem porta tenus, obvium. ubi illa veterum instituta? propositam toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina [4], et « laudationes et lacrimas, vel doloris imitamenta?

VI. Gnarum id Tiberio fuit; utque premeret [1] vulgi sermones, monuit edicto, « multos illustrium Romanorum ob rempublicam obiisse; nemi« nem tam flagranti desiderio celebratum. idque et sibi et cunctis egre« gium, si modus adjiceretur. non enim eadem decôra principibus viris « et imperatori populo, quæ modicis domibus aut civitatibus. convenisse « recenti dolori luctum, et ex mœrore solatia : sed referendum jam animum « ad firmitudinem, ut quondam divus Julius amissa unica filia, ut divus « Augustus ereptis nepotibus abstruserint tristitiam. nil opus vetustiori« bus exemplis, quoties populus Romanus clades exercituum, interitum « ducum, funditus amissas nobiles familias constanter tulerit : principes « mortales, rempublicam æternam esse; proin repeterent solennia, » et quia ludorum Megalesium [2] spectaculum suberat, « etiam voluptates « resumerent ».

VII. Tum exuto justitio, reditum ad munia; et Drusus Illyricos ad

IV. 1. *Vastus* hic proprio et antiquo sensu dictum pro inani, deserto: ob silentium quasi deserta solitudo erat. — 2. Mos enim erat cereos, funalia, faces gestandi in funere prosequendo. — 3. Quamquam supererant alii ex Augusto per neptem Juliam, sed haud memorabili virtute.

V. 1. Pompam publico funere (quod ipsi datum) vere dignam. — 2. Præter *Claudiorum* (a patre) et Liviorum (a matre Livia) imagines Augustus *Juliorum* quoque per honorem concesserat et ob affinitatem : nam neptis Augusti Antonia erat uxor Drusi. — 3. Vide cap. 3. Quanquam duos fratres habebat, *fratrem* dixit, ut ipse Germanicus supra II, 71 (*referatis fratri*) de Druso solo loquitur, neglecto Claudio. Conf. infra c. 18. — 4. A choris publice canenda.

VI. 1. Reprimeret. — 2. Magnæ matris deorum, μεγάλης (μητρός), Nonis Aprilibus celebratorum. Per Saturnalia quæ præcesserant mense Decembri luctus ingens duraverat.

exercitus profectus est, erectis omnium animis petendæ e Pisone ultionis[1], et crebro questu, « quod vagus interim per amœna Asiæ atque Achaiæ, « arroganti et subdola mora scelerum probationes subverteret. » nam vulgatum erat, missam, ut dixi, a Cn. Sentio famosam veneficiis Martinam subita morte Brundisii exstinctam, venenumque nodo crinium ejus occultatum, nec ulla in corpore signa sumpti exitii reperta.

VIII. At Piso, præmisso in Urbem filio, datisque mandatis per quæ Principem molliret, ad Drusum pergit : quem haud[1] fratris interitu trucem, quam remoto æmulo æquiorem sibi sperabat. Tiberius, quo integrum judicium ostentaret, exceptum comiter juvenem sueta erga filios familiarum nobiles liberalitate auget. Drusus Pisoni, *si vera forent quæ jacerentur, præcipuum in dolore suum locum* respondit; *sed malle falsa et inania, nec cuiquam mortem Germanici exitiosam.* hæc palam et vitato omni secreto; neque dubitabantur præscripta ei a Tiberio, quum incallidus alioqui et facilis juventa senilibus tum artibus uteretur.

IX. Piso, Dalmatico mari tramisso, relictisque apud Anconam navibus, per Picenum ac mox Flaminiam viam assequitur legionem, quæ e Pannonia in Urbem, dein præsidio Africæ ducebatur : eaque res agitata rumoribus, *ut in agmine atque itinere crebro se militibus ostentavisset*[1]. ab Narnia vitandæ suspicionis, an quia pavidis consilia in incerto sunt, Nare ac mox Tiberi devectus auxit vulgi iras, quia navem tumulo Cæsarum[2] appulerat; dieque et ripa frequenti[3], magno clientium agmine ipse, feminarum comitatu Plancina, et vultu alacres incessere. fuit inter irritamenta invidiæ domus foro imminens, festa ornatu[4], conviviumque et epulæ, et celebritate loci nihil occultum.

X. Postera die Fulcinius Trio Pisonem apud consules postulavit. contra Vitellius ac Veranius, ceterique Germanicum comitati tendebant[1], *nullas esse partes Trioni; neque se accusatores, sed rerum indices et testes mandata Germanici perlaturos.* ille dimissa ejus causæ delatione, *ut priorem vitam accusaret*, obtinuit, petitumque est a Principe, *cognitionem exciperet*[2]. quod ne reus quidem abnuebat, studia populi et Patrum metuens : contra[3] *Tiberium spernendis rumoribus validum, et conscientiæ matris*[4] *innexum esse; veraque aut in deterius credita judice ab uno facilius discerni, odium et invidiam apud multos valere.* Haud fallebat Tiberium moles cognitionis, quaque ipse fama distraheretur. igitur paucis familiarium adhibitis, minas accusantium et hinc[5] preces audit, integramque causam ad senatum remittit.

XI. Atque interim Drusus rediens Illyrico, quamquam Patres censuissent *ob receptum Maroboduum et res priore æstate gestas ut ovans iniret*, prolato[1] honore Urbem intravit. Post quæ reo *L. Arruntium, M. Vinicium*[2], *Asinium Gallum, Æserninum Marcellum, Sex. Pom-*

VII. 1. Sc. causa, ut supra II, 81.

VIII. 1. *Haud* cape pro *non tam*, propter sequens *quam*.

IX. 1. Gratiam eorum captans. — 2. In campo Martio, inter ripam Tiberis et viam Flaminiam. — 3. Eo tempore diei et ea parte ripæ, quibus frequentia hominum adesse solet. — 4. Lauro, sertis, vespera autem lucernis ante postes appensis.

X. 1. Contendebant. De Trione conf. II, 28. — 2. Inquisitionem causæ susciperet. — 3. Sc. his se solabatur. — 4. Conf. II, 77 et 82. — 5. Et ab altera parte.

XI. 1. Dilato. — 2. Conf. VI, 15. Vitiose codex *Fulnicium*. — 3. Diversa ad excusandum

peium patronos petenti, iisque diversa excusantibus [3], M. Lepidus et L. Piso et Livineius Regulus affuere, arrecta [4] omni civitate, *quanta fides amicis Germanici, quæ fiducia reo; satin' cohiberet ac premeret sensus suos Tiberius.* iis haud alias [5] intentior populus plus sibi in Principem occultæ vocis aut suspicacis silentii permisit.

XII. Die senatus Cæsar orationem habuit meditato temperamento : « patris sui legatum atque amicum Pisonem fuisse, adjutoremque Germa- « nico datum a se, auctore senatu, rebus apud Orientem administrandis. « illic [1] contumacia et certaminibus asperasset juvenem exituque ejus « lætatus esset, an scelere exstinxisset, integris animis dijudicandum. « nam si legatus officii terminos, obsequium erga imperatorem exuit, « ejusdemque morte et luctu meo lætatus est, odero seponamque a domo « mea, et privatas inimicitias non vi Principis ulciscar : sin facinus in « cujuscumque mortalium nece vindicandum detegitur, vos vero [2] et « liberos Germanici et nos parentes justis solatiis afficite. simulque illud « reputate, turbide et seditiose tractaverit exercitus Piso, quæsita sint « per ambitionem studia militum, armis repetita provincia, an falsa hæc « in majus vulgaverint accusatores : quorum ego nimiis studiis jure suc- « censeo. nam quo pertinuit nudare corpus et contrectandum vulgi oculis « permittere [3], differrique etiam per externos, tamquam veneno inter- « ceptus esset, si incerta adhuc ista et scrutanda sunt? Defleo equidem « filium meum, semperque deflebo : sed neque reum prohibeo quominus « cuncta proferat, quibus innocentia ejus sublevari, aut, si qua fuit « iniquitas Germanici, coargui possit; vosque oro ne, quia dolori meo « causa connexa est, objecta crimina pro approbatis accipiatis. si quos « propinquus sanguis aut fides sua patronos dedit, quantum quisque elo- « quentia et cura valet, juvate periclitantem. ad eundem laborem, ean- « dem constantiam accusatores hortor. id solum Germanico super leges « præstiterimus, quod in curia potius quam in foro, apud senatum quam « apud judices de morte ejus anquiritur. cetera pari modestia tractentur. « nemo Drusi lacrimas, nemo mœstitiam meam spectet, nec si qua in « nos adversa finguntur. »

XIII. Exin *biduum criminibus objiciendis* statuitur, *utque, sex dierum spatio interjecto, reus per triduum defenderetur.* tum Fulcinius vetera et inania orditur, *ambitiose avareque habitam Hispaniam* [1] : quod neque convictum noxæ [2] reo, si recentia purgaret, neque defensum absolutioni erat, si teneretur majoribus flagitiis. post quem Servæus et Veranius et Vitellius consimili studio, sed multa eloquentia Vitellius, objecere, « odio « Germanici et rerum novarum studio Pisonem vulgus militum per licen- « tiam et sociorum injurias eo usque corrupisse, ut *parens legionum* « a deterrimis appellaretur; contra in optimum quemque, maxime in co- « mites et amicos Germanici, sævisse; postremo ipsum devotionibus et « veneno peremisse : sacra hinc et immolationes nefandas ipsius atque

(et detrectandum hoc munus) proferentibus. — 4. In hoc intenta animis. — 5. *Haud alias* et ad *intentior* et ad *plus sibi permisit* simul referendum.

XII. 1. Supple : utrum. — 2. Tunc vos. — 3. V. II, 73.

XIII. 1. Ubi Piso Augusti legatus fuerat. — 2. Probatum, *noxæ* sive noxium erat *reo*. —

« Plancinæ [3] : petitam armis rempublicam, utque reus agi [4] posset, acie « victum. »

XIV. Defensio in ceteris trepidavit [1] : nam neque ambitionem militarem neque provinciam pessimo cuique obnoxiam, ne contumelias quidem adversum imperatorem infitiari poterat : solum veneni crimen visus est diluisse. quod ne accusatores quidem satis firmabant, *in convivio Germanici, quum super eum Piso discumberet, infectos* [2] *manibus ejus cibos* arguentes. quippe absurdum videbatur, inter aliena servitia et tot astantium visu, ipso Germanico coram, id ausum. offerebatque familiam reus et ministros [3] in tormenta flagitabat. Sed judices per diversa implacabiles erant, Cæsar ob bellum provinciæ illatum, senatus nunquam satis credito sine fraude Germanicum interiisse.... *scripsissent* [4] expostulantes : quod haud minus Tiberius quam Piso abnuere. Simul populi ante curiam voces audiebantur, *non temperaturos manibus, si Patrum sententias evasisset.* effigiesque Pisonis traxerant in Gemonias [5] ac divellebant, ni jussu Principis protectæ repositæque forent. Igitur inditus lecticæ et a tribuno prætoriæ cohortis deductus est, vario rumore, custos salutis, an mortis exactor sequeretur.

XV. Eadem Plancinæ invidia, major gratia; eoque ambiguum habebatur, quantum Cæsari in eam liceret. atque ipsa, donec mediæ [1] Pisoni spes, *sociam se cujuscumque fortunæ et, si ita ferret, comitem exitii* promittebat. ut secretis Augustæ precibus veniam obtinuit, paullatim segregari a marito, dividere defensionem cœpit. quod reus postquam sibi exitiabile intelligit, an adhuc experiretur dubitans, hortantibus filiis durat mentem, senatumque rursum ingreditur; redintegratamque accusationem, infensas Patrum voces, adversa et sæva cuncta perpessus, nullo magis exterritus est quam quod Tiberium sine miseratione, sine ira, obstinatum clausumque vidit, ne quo affectu perrumperetur. relatus domum, tamquam defensionem in posterum meditaretur, pauca conscribit obsignatque et liberto tradit. tum solita curando corpori exsequitur [2]. dein multam post noctem, egressa cubiculo uxore, *operiri fores* jussit: et cœpta luce perfosso jugulo, jacente humi gladio, repertus est.

XVI. Audire me memini ex senioribus, visum sæpius inter manus Pisonis libellum, quem ipse non vulgaverit; sed amicos ejus dictitavisse, « litteras Tiberii et mandata in Germanicum contineri, ac destinatum [1] « promere apud Patres, Principemque arguere, ni elusus a Seiano per « vana promissa foret; nec illum sponte exstinctum, verum immisso per« cussore. » quorum neutrum asseveraverim; neque tamen occulere debui narratum ab iis, qui nostram ad juventam duraverunt. Cæsar, flexo in mœstitiam ore, *suam invidiam tali morte quæsitam*, apud senatum [2];

3. V. II, 75. — 4 In judicium adduci.

XIV. 1. Infirma fuit. — 2. Sc. veneno. — 3 Sc. Germanici. — 4. Quædam hic verba perierunt, quibus indicabatur quænam scripta senatores ad causam cognoscendam vel accusatores expostulassent. — 5. Sc. scalas, locum præcipitem in clivo Capitolino, per quem capitis damnati et interfecti uncis in Tiberim trahebantur. *Divellebant,* in eo erant ut tractas divellerent; quod fecissent, *ni* etc.

XV. 1. Ambiguæ inter absolutionem et condemnationem. — 2. Lavat, ungitur, fricatur, extergitur, cœnat.

XVI. 1. Sc. fuisse Pisoni. — 2. Sc. dicit; si quidem locus hic integer est, de qua re

crebrisque interrogationibus exquirit, *qualem Piso diem supremum noctemque exegisset.* atque illo[3] pleraque sapienter, quædam inconsultius respondente, recitat codicillos a Pisone in hunc ferme modum compositos : « Conspiratione inimicorum et invidia falsi criminis oppressus, « quatenus veritati et innocentiæ meæ nusquam locus est, deos immor« tales testor vixisse me, Cæsar, cum fide adversum te, neque alia in ma« trem tuam pietate ; vosque oro, liberis meis consulatis, ex quibus Cn. « Piso qualicumque fortunæ meæ non est adjunctus, quum omne hoc « tempus in Urbe egerit, M. Piso repetere Syriam dehortatus est[4]. atque « utinam ego potius filio juveni, quam ille patri seni cessisset. eo impen« sius precor, ne meæ pravitatis pœnas innoxius luat. per quinque et qua« draginta annorum obsequium, per collegium consulatus[5], quondam « divo Augusto parenti tuo probatus, et tibi amicus, nec quidquam post « hæc rogaturus, salutem infelicis filii rogo. » de Plancina nihil addidit.

XVII. Post quæ Tiberius adolescentem crimine civilis belli purgavit (*patris quippe jussa nec potuisse filium detrectare*), simul *nobilitatem domus, etiam ipsius quoquo modo meriti gravem casum* miseratus. pro Plancina cum pudore et flagitio[1] disseruit, *matris preces* obtendens, in quam optimi cujusque secreti questus magis ardescebant : « id ergo fas « aviæ, interfectricem nepotis aspicere, alloqui, eripere senatui. quod « pro omnibus civibus leges obtineant, uni Germanico non contigisse. Vi« tellii et Veranii voce defletum Cæsarem : ab Imperatore et Augusta de« fensam Plancinam. perinde venena et artes tam feliciter expertas verte« ret in Agrippinam, in liberos ejus, egregiamque aviam ac patruum san« guine miserrimæ domus exsatiaret. » Biduum super hæc[2] imagine cognitionis absumptum, urgente Tiberio liberos Pisonis, *matrem uti tuerentur.* et quum accusatores ac testes certatim perorarent, respondente nullo, miseratio[3] quam invidia augebatur. primus sententiam rogatus Aurelius Cotta consul (nam referente[4] Cæsare, magistratus eo etiam munere fungebantur), « nomen Pisonis radendum fastis » censuit, « partem « bonorum publicandam ; pars ut Cn. Pisoni filio concederetur, isque « prænomen mutaret ; M. Piso, exuta dignitate[5] et accepto quinquagies « sestertio, in decem annos relegatur[6], concessa Plancinæ incolumitate ob « preces Augustæ. »

XVIII. Multa ex ea sententia mitigata sunt a Principe : *ne nomen Pisonis fastis eximeretur, quando M. Antonii, qui bellum patriæ fecisset, Iuli Antonii, qui domum Augusti violasset, manerent.* et M. Pisonem ignominiæ exemit, concessitque ei paterna bona, satis firmus, ut sæpe memoravi, adversum pecuniam, et tum pudore absolutæ Plancinæ[1]

etiam sequens *illo* dubitare sinit. — 3. Videtur esse libertus, cui Piso scripta obsignata tradiderat. — 4. Supra II, 76. — 5. Cum Tiberio consul fuerat anni U. 747, cum Augusto anni 731.

XVII. 1. Ita ut hoc ei esset pudor (res pudenda) et flagitium. — 2. Præterea. — 3. Sc. potius. — 4. Proponente senatui ad decernendum, scil. ut in hac causa etiam magistratus, consules, prætores, etc., sententiam cum ceteris senatoribus rogarentur ; id quod ante Imperatores nunquam factum. — 5 Sc. senatoria. — 6. Dici debebat *relegaretur :* sed Tacitus reliqua sententiæ a Cotta dictæ narrando exsequitur, ut simul indicet vere relegatum esse. *Quinquagies sest.*, ferme 2,000,000.

XVIII. 1. Eo quod pudebat ipsum absolutionis Plancinæ.

placabilior. Atque idem, quum Valerius Messalinus *signum aureum in æde Martis Ultoris*, Cæcina Severus *aram ultioni statuendam* censuissent, prohibuit, *ob externas ea victorias sacrari* dictitans, *domestica mala tristitia*[2] *operienda*. Addiderat Messalinus, *Tiberio et Augustæ et Antoniæ et Agrippinæ Drusoque ob vindictam Germanici grates agendas*, omiseratque Claudii mentionem. et Messalinum quidem L. Asprenas senatu coram percunctatus est, *an prudens præterisset*; ac tum demum nomen Claudii[3] ascriptum est. mihi, quanto plura recentium seu veterum revolvo, tanto magis ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obversantur. quippe fama, spe, veneratione potius omnes destinabantur imperio, quam quem futurum Principem fortuna in occulto tenebat.

XIX. Paucis post diebus Cæsar auctor senatui fuit *Vitellio atque Veranio et Servæo sacerdotia tribuendi*. Fulcinio *suffragium ad honores* pollicitus, monuit *ne facundiam violentia præcipitaret*. Is finis fuit[1] ulciscenda Germanici morte, non modo apud illos homines qui tum agebant, etiam secutis temporibus vario rumore jactata. adeo maxima quæque ambigua sunt, dum alii quoquo modo audita pro compertis habent, alii vera in contrarium vertunt, et gliscit utrumque posteritate. At Drusus Urbe egressus repetendis auspiciis[2], mox ovans introiit. paucosque post dies Vipsania mater ejus excessit, una omnium Agrippæ liberorum miti obitu. nam ceteros manifestum ferro, vel creditum est veneno aut fame exstinctos[3]

XX. Eodem anno Tacfarinas, quem priore æstate pulsum a Camillo memoravi[1], bellum in Africa renovat, vagis primum populationibus et ob pernicitatem inultis, dein vicos exscindere, trahere graves prædas; postremo haud procul Pagida flumine[2] cohortem Romanam circumsedit. præerat castello Decrius, impiger manu, exercitus militia, et illam obsidionem flagitii[3] ratus. is cohortatus milites, *ut copiam pugnæ in aperto facerent*, aciem pro castris instruit. primoque impetu pulsa cohorte, promptus inter tela occursat fugientibus, increpat signiferos, *quod inconditis aut desertoribus miles Romanus terga daret*; simul excepta[4] vulnera, et quamquam transfosso oculo, adversum os in hostem intendit[5], neque prœlium omisit, donec desertus suis caderet.

XXI. Quæ postquam L. Apronio (nam Camillo successerat) comperta, magis dedecore suorum quam gloria hostis anxius, raro ea tempestate et e vetere memoria facinore decumum quemque ignominiosæ cohortis sorte ductos fusti necat. tantumque severitate profectum, ut vexillum veteranorum, non amplius quingenti numero, easdem Tacfarinatis copias, præsidium cui Thala nomen aggressas, fuderint. quo prœlio Rufus Helvius, gregarius miles, servati civis decus retulit, donatusque est ab Apronio

2. Tristi, lugente silentio. — 3. Postea imperatoris.

XIX. 1. Factus est in *ulc.* etc. — 2. Lex erat: *Proconsul portam Romæ ingressus deponit imperium.* Jam exit Urbe ut imperium resumeret et honore dilato (v. cap. II) potiretur. — 3. De Caio, Lucio et Postumo supra memoratum I, 3 et 6, de Julia infra IV, 71, de Agrippina VI, 25.

XX. 1. II, 52. — 2. Fortasse *Abeadh* in Constantina provincia. — 3. Sc. esse; flagitiosam, probrosam Romanis. — 4. Sc. a Decrio. — 5. Obvertit.

torquibus et hasta. Cæsar addidit civicam coronam, *quod non eam quoque Apronius jure proconsulis tribuisset*, questus magis quam offensus. Sed Tacfarinas, perculsis Numidis et obsidia aspernantibus, spargit [1] bellum, ubi instaretur, cedens, ac rursum in terga remeans. et dum ea ratio barbaro fuit, irritum [2] fessumque Romanum impune ludificabatur : postquam deflexit ad maritimos locos, illigatus [3] præda stativis castris adhærebat. missu patris Apronius Cæsianus cum equite et cohortibus auxiliariis, quîs velocissimos legionum addiderat, prosperam adversum Numidas pugnam facit, pellitque in deserta.

XXII. At Romæ Lepida, cui super Æmiliorum decus L. Sulla ac Cn. Pompeius proavi erant, defertur « simulavisse partum ex P. Quirino [1], « divite atque orbo. adjiciebantur adulteria, venena, quæsitumque per « Chaldæos in domum Cæsaris [2], » defendente ream Manio Lepido fratre. Quirinus post dictum repudium adhuc infensus [3] quamvis infami ac nocenti miserationem addiderat. Haud facile quis dispexerit illa in cognitione mentem Principis : adeo vertit ac miscuit iræ et clementiæ signa. deprecatus primo senatum, *ne majestatis crimina tractarentur*, mox M. Servilium e consularibus aliosque testes illexit ad proferenda quæ velut reticere voluerat [4]. idemque servos Lepidæ, quum militari custodia haberentur [5], transtulit ad consules, neque per tormenta interrogari passus est de his, quæ ad domum suam pertinerent. exemit etiam Drusum, consulem designatum [6], dicendæ primo loco sententiæ; quod alii civile rebantur, *ne ceteris assentiendi necessitas fieret*; quidam ad sævitiam trahebant : *neque enim cessurum nisi damnandi officio* [7].

XXIII. Lepida ludorum [1] diebus, qui cognitionem intervenerant, theatrum cum claris feminis ingressa, lamentatione flebili *majores suos* ciens, *ipsumque Pompeium*, cujus ea monumenta [2] et astantes imagines visebantur, tantum misericordiæ permovit, ut effusi in lacrimas *sæva et detestanda Quirino* clamitarent [3], *cujus senectæ atque orbitati et obscurissimæ domui destinata quondam uxor L. Cæsari* [4] *ac divo Augusto nurus dederetur*. dein tormentis servorum patefacta sunt flagitia, itumque in sententiam [5] Rubellii Blandi, a quo aqua atque igni arcebatur [6]. huic Drusus assensit, quamquam alii mitius censuissent. mox Scauro, qui filiam ex ea genuerat, datum ne bona publicarentur. tum demum aperuit Tiberius, *compertum sibi etiam ex P. Quirini servis, veneno eum a Lepida petitum*.

XXI. 1. Diversis locis vagando facit. — 2. Cujus aggressiones irritæ reddebantur. — 3. Impeditus, onere detentus.

XXII. 1. Marito, qui ante viginti annos eam repudiaverat. — 2. Quod astrologos jussisset inquirere in fata Cæsaris et propinquorum. — 3. Inimicitiæ et exacerbatio Quirini, quæ vel post repudium durabat, conciliabat hominum misericordiam Lepidæ. — 4. Quæ simulaverat se velle reticere. *Velut* simulationem indicat. — 5. Quæ ita agebatur, ut rei dextrum brachium sinistro militis adstrictum catena esset. Hac eos liberat Tiberius et consulum fidei committit. — 6. Consules designati etiam reipublicæ tempore primi sententiam dicebant. — 7. Nam primam sententiam alii non cessurum fuisse Tiberium nisi in *officio damnandi*, nisi damnandi officium in hac causa incumbere judici credidisset.

XXIII. 1. Sc. Romanorum, qui celebrabantur ab Nonis ad Idus Septembres (a quinto usque ad decimum tertium diem ejus mensis). — 2. Theatrum Pompeii; v. ad XIV, 20. — 3. Imprecarentur. — 4. Lucio, Agrippæ filio, quem Augustus adoptaverat. — 5. Sc. a plurimis. *Ire in sententiam*, quia senatores ejusdem sententiæ colligebantur circa eum, qui primus eam dixerat. — 6. In exilium pellebatur.

XXIV. Illustrium domuum adversa (etenim haud multum distanti tempore Calpurnii Pisonem, Æmilii Lepidam amiserant) solatio affecit D Silanus Juniæ familiæ redditus. casum ejus paucis repetam [1]. Ut validæ divo Augusto in rempublicam fortuna [2], ita domi improspera fuit ob impudicitiam filiæ ac neptis, quas Urbe depulit adulterosque earum morte aut fuga punivit. nam culpam inter viros ac feminas vulgatam gravi nomine *læsarum religionum* ac *violatæ majestatis* appellando clementiam majorum suasque ipse leges egrediebatur. sed aliorum exitus, simul cetera illius ætatis memorabo, si effectis in quæ tendi [3], plures ad curas [4] vitam produxero. D. Silanus, in nepti Augusti adulter, quamquam non ultra foret sævitum quam ut amicitia Cæsaris prohiberetur [4], exsilium sibi demonstrari intellexit, nec nisi Tiberio imperitante deprecari senatum ac Principem ausus est, M. Silani fratris potentia, qui per insignem nobilitatem et eloquentiam præcellebat. sed Tiberius grates agenti Silano Patribus coram respondit, « se quoque lætari quod frater ejus e peregrinatione « longinqua revertisset; idque jure licitum, quia non senatusconsulto, « non lege pulsus foret. sibi tamen adversus eum integras parentis sui of« fensiones, neque reditu Silani dissoluta quæ Augustus voluisset. » fuit posthac in urbe neque honores adeptus est.

XXV. Relatum deinde de moderanda Papia Poppæa [1], quam senior Augustus post Julias rogationes [2] incitandis cælibum pœnis et augendo ærario [3] sanxerat: nec ideo conjugia et educationes liberûm frequentabantur, prævalida [4] orbitate. ceterum multitudo periclitantium gliscebat [5], quum omnis domus delatorum interpretationibus [6] subverteretur; utque antehac flagitiis, ita tunc legibus laborabatur. ea res admonet ut de principiis juris et quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatem legum perventum sit, altius disseram.

XXVI. Vetustissimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coercitionibus agebant: neque præmiis opus erat, quum honesta suopte ingenio peterentur; et ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. at postquam exui æqualitas, et pro modestia ac pudore ambitio et vis incedebat, provenere dominationes, multosque apud populos æternum mansere. quidam statim, aut postquam regum pertæsum, leges maluerunt. hæ primo, rudibus hominum animis, simplices erant; maximeque fama celebravit Cretensium, quas Minos, Spartanorum, quas Lycurgus; ac mox Atheniensibus quæsitiores jam et plures Solo perscripsit. nobis Romulus, ut libitum, imperitaverat; dein

XXIV. 1. Ab initio narrabo. — 2. Fortuna qua utebatur in rebus ad rempublicam spectantibus. — 3. Pro *tetendi:* iis in quæ animum intendi. — 4. *Curæ* sæpe dicuntur scripta studiose elaborata, ut Græcis μελέται. — 5. Qui domo sua ei interdixerat.

XXV. 1. Sc. lege, quæ Augusti jussu a. U. 762 sancita a consulibus subrogatis M. Papio Mutilo, Q. Poppæo secundo, dicta *de maritandis ordinibus*, res ad matrimonia et sanctitatem morum conjugalium spectantes saluberrime constituens. — 2. Legem Juliam item *de maritandis ordinibus* a. U. 737 latam; aliquoties renovata, ob hoc et titulorum distinctorum copiam sæpe plurali numero dicta. — 3. Vide c. 28. — 4. Ob mores dissolutos Urbis et heredipetas, qui orbos omni studio colebant. — 5. Augebatur. — 6. Non delationibus simpliciter, ut in culpa non manifesta, sed *interpretationibus*, quia ex statu, conditione, consuetudinibus hominum elicienda erat culpa interpretando. Conf. c. 28.

Numa religionibus et divino jure populum devinxit, repertaque quædam a Tullo et Anco: sed præcipuus Ser. Tullius sanctor legum fuit, quis etiam reges obtemperarent.

XXVII. Pulso Tarquinio adversum patrum [1] factiones multa populus paravit, tuendæ libertatis et firmandæ concordiæ; creatique decemviri, et accitis quæ usquam egregia, compositæ duodecim tabulæ, finis æqui [2] juris. nam secutæ leges, etsi aliquando in maleficos ex delicto, sæpius tamen dissensione ordinum et apiscendi illicitos honores aut pellendi claros viros [3] aliaque ob prava per vim latæ sunt. hinc Gracchi et Saturnini turbatores plebis, nec minor largitor nomine senatus Drusus [4]; corrupti spe aut illusi per intercessionem [5] socii. ac ne bello quidem Italico, mox civili [6], omissum quin multa et diversa sciscerentur, donec L. Sulla dictator abolitis vel conversis prioribus, quum plura addidisset, otium ejus rei [7] haud in longum paravit, statim turbidis Lepidi rogationibus [8], neque multo post tribunis reddita licentia, quoquo vellent, populum agitandi [9]. jamque non modo in commune, sed in singulos homines latæ quæstiones [10]; et corruptissima republica plurimæ leges.

XXVIII. Tum Cn. Pompeius tertium consul corrigendis moribus delectus [1], et gravior remediis [2] quam delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subversor [3], quæ armis tuebatur, armis amisit. exin continua per viginti annos [4] discordia: non mos, non jus; deterrima quæque impune, ac multa honesta exitio fuere. sexto demum consulatu [5] Cæsar Augustus potentiæ securus, quæ triumviratu jusserat, abolevit, deditque jura quis pace et Principe [6] uteremur. acriora ex eo vincla, inditi [7] custodes, et lege Papia Poppæa præmiis inducti, ut, si a privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret. [8] sed altius penetrabant [9], Urbemque et Italiam, et quod usquam civium, corripuerant, multorumque excisi status [10]: et terror omnibus intentabatur, ni Tiberius statuendo remedio quinque consularium, quinque e prætoriis, totidem e cetero senatu sorte duxisset, apud quos exsoluti plerique legis nexus [11] modicum in præsens levamentum fuere.

XXVII. 1. Patriciorum. — 2. Sc. omnibus. Hoc dicit: in quibus est consummatio juris æqualiter pro omnibus ordinibus civitatis constituti et eorum consensu accepti. — 3. Sc. causa, ut modo, *tuendæ libertatis*. — 4. M. Livius Drusus tribunus plebis, qui a. U. 663, ut senatui judicia a Gracchis erepta redderet, civitatem Latinis, plebi agros promittebat: semina exitiosi belli socialis sive Italici. — 5. Sc. tribunorum plebis. — 6. Inter Marium et Sullam. — 7. Legum ferendarum. — 8. Quibus abrogare Cornelias (Sullæ) leges et acta Sullæ rescindere tentabat, Marianas partes suscitaturus. — 9. Lege tribunicia a Pompeio Magno a. U. 684 lata. — 10. *Privilegia* dicta, in XII Tabulis vetita: v. Cicero Leg. III, 19, Orat. pro domo c. 17.

XXVIII. 1. Anno U. 702, per septem menses sine collega. — 2. Cujus remedia graviora erant (civitatem magis premebant) quam ipsa delicta. — 3. In leges, quas de adipiscendis et gerendis magistratibus tulerat, ipse violenter peccavit. — 4. Hinc usque ad pugnam Actiacam a. U. 723. — 5. A. U. 726. — 6. Non sine aculeo dictum: secundum quæ in pace, sed sub Principe ageremus. — 7. Additi in legibus. *Custodes*, alibi *observatores*, honeste dicuntur accusatores et delatores. — 8. Sententia: hoc modo ex universo populo excitabantur accusatores, ut, si homines cunctarentur ineundis matrimoniis capessere emolumenta destinata iis, qui liberos suscepissent, populus tanquam parens omnium in bonorum vacuorum possessionem perveniret. — 9. Sc. quam lege jussi erant. — 10. Sc. civiles; eorum secura et legibus tuta conditio. — 11. Ex quorum arbitrio quum permulta vincula severæ illius legis sive laxarentur sive plane solverentur, *modicum*, etc.

XXIX. Per idem tempus Neronem, e liberis Germanici, jam ingressum juventam commendavit Patribus, utque *munere capessendi vigintiviratus*[1] *solveretur et quinquennio maturius quam per leges quæsituram peteret*, non sine irrisu audientium postulavit. prætendebat *sibi atque fratri decreta eadem petente Augusto*. sed neque tum[2] fuisse dubitaverim, qui ejusmodi preces occulti illuderent : ac tamen initia fastigii Cæsaribus erant, magisque in oculis vetus mos et privignis cum vitrico levior necessitudo quam avo adversum nepotem. additur pontificatus et, quo primum die forum ingressus est[3], congiarium plebi, admodum lætæ, quod Germanici stirpem jam puberem aspiciebat. auctum dehinc gaudium nuptiis Neronis et Juliæ Drusi filiæ. Utque hæc secundo rumore, ita adversis animis acceptum, quod filio Claudii socer Sejanus destinaretur. polluisse nobilitatem familiæ videbatur[4] suspectumque jam nimiæ spei[5] Sejanum ultra extulisse.

XXX. Fine anni concessere vita insignes viri, L. Volusius et Sallustius Crispus. Volusio vetus familia neque tamen præturam egressa : ipse consulatum intulit, censoria etiam potestate legendis Equitum decuriis[1] functus, opumque, quîs domus illa immensum viguit, primus accumulator. Crispum equestri ortum loco C. Sallustius, rerum Romanarum florentissimus auctor, sororis nepotem in nomen ascivit. atque ille, quamquam prompto ad capessendos honores aditu, Mæcenatem æmulatus, sine dignitate senatoria multos triumphalium consulariumque potentia anteiit, diversus a veterum instituto per cultum et munditias, copiaque et affluentia luxu[2] propior : suberat tamen vigor animi ingentibus negotiis par, eo acrior quo somnum et inertiam magis ostentabat. igitur incolumi Mæcenate proximus, mox præcipuus cui secreta Imperatorum inniterentur, et interficiendi Postumi Agrippæ conscius, ætate provecta speciem magis in amicitia Principis quam vim tenuit. idque et Mæcenati acciderat, fato potentiæ, raro sempiternæ, an[3] satias capit aut illos, quum omnia tribuerunt, aut hos, quum jam nihil reliquum est quod cupiant.

XXXI. Sequitur Tiberii quartus, Drusi secundus consulatus[1], patris atque filii collegio insignis : nam biennio ante Germanici cum Tiberio idem honor neque patruo lætus neque natura tam connexus fuerat. Ejus anni principio Tiberius quasi firmandæ valetudini in Campaniam concessit, longam et continuam absentiam[2] paullatim meditans, sive ut amoto patre Drusus munia consulatus solus impleret. ac forte parva res magnum ad certamen progressa præbuit juveni materiem apiscendi favoris. Domitius Corbulo prætura functus, de L. Sulla, nobili juvene questus est apud

XXIX. 1. Qui sub Imperatoribus primus gradus honorum; erant autem illi *vigintiviri: triumviri capitales, triumviri monetales, quattuorviri viales, decemviri litibus judicandis*. His ex muneribus unum gessisse debebat is qui quæsturam peteret.—2. Quum Augustus ea peteret. — 3. *Tirocinii* die. — 4. Sc. Tiberius. — 5. Quod nimis alta speraret.

XXX. 1. Equites divisi erant in *turmas* triginta hominum vel trium decuriarum. Non satis liquet tamen, Volusio mandatum munus fuerit ordinem equestrem supplendi, an *judicum* decurias legendi : nam Equites judicabant. — 2. Dativus, pro *luxui*. — 3. Hae particula alteram quæ cogitari potest rationem sæpe indicat Tacitus.

XXXI. 1. Annus U. 774, p. Chr. 21. — 2. Qua quinquennio post Tiberius Roma secessit.

senatum, *quod sibi inter spectacula gladiatorum loco non decessisset*. pro Corbulone ætas, patrius mos, studia seniorum erant: contra Mamercus Scaurus et L. Arruntius aliique Sullæ propinqui nitebantur [3]. certabant orationibus, et memorabantur *exempla majorum, qui juventutis irreverentiam gravibus decretis notavissent* [4], donec Drusus apta temperandis animis disseruit; et satisfactum Corbuloni per Mamercum, qui patruus simul ac vitricus Sullæ et oratorum ea ætate uberrimus erat. Idem Corbulo, *plurima per Italiam itinera fraude mancipum* [5] *et incuria magistratuum interrupta et impervia* clamitando, exsecutionem ejus negotii libens suscepit: quod haud perinde publice usui habitum quam exitiosum multis, quorum in pecuniam atque famam damnationibus et hasta [6] sæviebat.

XXXII. Neque multo post, missis ad senatum litteris, Tiberius *motam rursum Africam incursu Tacfarinatis* docuit, *judicioque Patrum deligendum pro consule gnarum militiæ, corpore validum et bello suffecturum.* quod initium Sex. Pompeius agitandi adversus M'. [1] Lepidum odii nactus, *ut socordem, inopem et majoribus suis dedecorum, eoque etiam Asiæ sorte* [2] *depellendum*, incusavit, adverso senatu, qui *Lepidum mitem magis quam ignavum; paternas* [3] *ei angustias et nobilitatem sine probro actam honori* [4] *quam ignominiæ habendam* ducebat. igitur missus in Asiam. et de *Africa* decretum, *ut Cæsar legeret cui mandanda foret.*

XXXIII. Inter quæ Severus Cæcina censuit, *ne quem magistratum, cui provincia obvenisset, uxor comitaretur*, multum ante repetito « concordem sibi conjugem et sex partus enixam, seque, quæ in publicum « statueret, domi servavisse, cohibitâ [1] intra Italiam, quamquam ipse « plures per provincias quadraginta stipendia explevisset. haud enim « frustra placitum olim, ne feminæ in socios aut gentes externas traherentur: inesse mulierum comitatui quæ pacem luxu, bellum formidine « morentur, et Romanum agmen ad similitudinem barbari [2] incessus con« vertant. non imbecillum tantum et imparem laboribus sexum, sed, si « licentia assit, sævum, ambitiosum, potestatis avidum; incedere inter « milites, habere ad manum centuriones; præsedisse nuper feminam [3] « exercitio cohortium, decursu legionum. cogitarent ipsi, quoties repe« tundarum aliqui arguerentur, plura uxoribus objectari; his statim ad« hærescere deterrimum quemque provincialium; ab his negotia suscipi, « transigi; duorum egressus coli, duo esse prætoria, pervicacibus magis « et impotentibus [4] mulierum jussis, quæ Oppiis [5] quondam aliisque le-

— 3. Jungendum *contra-nitebantur.* — 4. *Rien ne maintient plus les mœurs qu'une extrême subordination des jeunes gens envers les vieillards.* MONTESQUIEU. — 5. *Les entrepreneurs.* — 6. Publica venditione, cujus signum erat hasta in foro posita.

XXXII. 1. Manium. — 2. Asiæ et Africæ administratio ex usu duobus consularibus vetustissimis mandabatur: jam Africa alii pro dignitate committendâ, ad Lepidum consularem redibat Asia. — 3. A patre ortas, non ipsius culpa contractas. — 4. Sc. potius, ut sæpe.

XXXIII. 1. Retenta (uxore). — 2. Germani, Galli, Persæ uxores secum ducebant in expeditionibus. — 3. Plancinam; v. II, 55. — 4. Sui non potentibus, immoderatis. — 5. Oppia lex lata a. U. 541, de qua re v. narrationem Livii lib. 34 initio.

« gibus constrictæ, nunc vinclis exsolutis domos, fora, jam et exercitus « regerent. »

XXXIV. Paucorum hæc assensu audita, plures obturbabant, *neque relatum* [1] *de negotio neque Cæcinam dignum tantæ rei censorem.* mox Valerius Messalinus, cui parens Messala [2], ineratque imago paternæ facundiæ, respondit « multa duritie [3] veterum in melius et lætius mutata; « neque enim, ut olim, obsideri Urbem bellis aut provincias hostiles esse. « et pauca feminarum necessitatibus concedi, quæ ne conjugum quidem « penates [4], adeo socios non onerent; cetera promiscua cum marito, nec « ullum in eo pacis impedimentum. bella plane [5] accinctis obeunda: sed « revertentibus post laborem quod honestius quam uxorium levamentum? « At quasdam in ambitionem aut avaritiam prolapsas. quid? ipsorum « magistratuum nonne plerosque variis libidinibus obnoxios? non tamen « ideo neminem in provinciam mitti. corruptos sæpe pravitatibus uxorum « maritos: num ergo omnes cælibes integros? placuisse quondam Oppias « leges, sic temporibus reipublicæ postulantibus: remissum aliquid post- « ea [6] et mitigatum, quia expedierit. frustra nostram ignaviam alia ad « vocabula transferri: nam viri in eo culpam, si femina modum excedat. « porro ob unius aut alterius imbecillum animum male eripi maritis con- « sortia rerum secundarum adversarumque. simul sexum natura invalidum « deseri et exponi suo luxu, cupidinibus alienis. vix præsenti custodia « manere illæsa conjugia: quid fore, si per plures annos in modum disci- « dii oblitterentur? Sic obviam irent iis quæ alibi [7] peccarentur, ut fla- « gitiorum Urbis meminissent. » Addidit pauca Drusus de matrimonio suo: « nam Principibus adeunda sæpius longinqua imperii. quoties divum « Augustum in Occidentem atque Orientem meavisse comite Livia? se quo- « que in Illyricum profectum, et, si ita conducat, alias ad gentes iturum, « haud semper æquo animo, si ab uxore carissima et tot [8] communium « liberorum parente divelleretur. » Sic Cæcinæ sententia elusa.

XXXV. Et proximi senatus die Tiberius per litteras, castigatis oblique Patribus, *quod cuncta curarum ad Principem rejicerent*, M. Lepidum et Junium Blæsum nominavit, ex quis proconsul Africæ legeretur. tum audita amborum verba, intentius excusante se Lepido, quum *valetudinem corporis, ætatem liberûm, nubilem filiam* obtenderet, intelligeretur que etiam quod silebat, avunculum esse Sejani Blæsum atque eo prævalidum. respondit Blæsus specie recusantis, sed neque eadem asseveratione, et consensu adulantium haud jutus est. [1]

XXXVI. Exin promptum [1], quod multorum intimis questibus tegebatur. incedebat enim deterrimo cuique licentia impune probra et invidiam in bonos excitandi, arrepta imagine Cæsaris [2]; libertique etiam ac servi patrono vel domino quum voces, quum manus intentarent, ultro metue-

XXXIV. 1. Sc. ad senatum. — 2. De quo v. in dialogo de oratoribus. — 3. Genitivus, nisi explicare malis: multa mutata in melius et lætius quam duri mores veterum tulerint. — 4. Rem familiarem. *Adeo non*, nedum, multo minus. — 5. Verte: *sans doute, les guerres*, etc. *Accincti* sc. cingulo cum gladio. — 6. A. U. 559, renitente Catone, et iterum. — 7. In provinciis. — 8. Trium.

XXXV. 1. Nam si adulantium vocibus adjutus esset, vere éum et ex animi sententia recusasse patuisset.

XXXVI. 1. Prolatum est. — 2. Nam eam tenentes pro inviolabilibus habebantur.

bantur. igitur C. Cestius senator disseruit « Principes quidem instar deo-« rum esse : sed neque a diis nisi justas supplicum preces audiri, neque « quemquam in Capitolium aliave Urbis templa perfugere, ut eo subsidio « ad flagitia utatur. abolitas leges et funditus versas, ubi in foro, in limine « curiæ, ab Annia Rufilla, quam fraudis sub judice damnavisset[3], probra « sibi et minæ intendantur, neque ipse audeat jus experiri ob effigiem « Imperatoris oppositam. » Haud dissimilia alii, et quidam atrociora circumstrepebant; precabanturque Drusum, *daret ultionis exemplum*, donec accitam convictamque attineri publicâ custodiâ jussit.

XXXVII. Et Considius Æquus et Cælius Cursor, Equites Romani, quod fictis majestatis criminibus Magium Cæcilianum prætorem petivissent, auctore Principe ac decreto senatus puniti. Utrumque in laudem Drusi trahebatur : « ab eo in Urbe inter cœtus et sermones hominum obversante « secreta patris[1] mitigari, » neque luxus in juvene adeo displicebat : « huc « potius intenderet, diem ædificationibus, noctem conviviis traheret, « quam solus et nullis voluptatibus avocatus mœstam vigilantiam et malas « curas exerceret. »

XXXVIII. Non enim Tiberius, non accusatores fatiscebant. Et Ancharius Priscus Cæsium Cordum, pro consule Cretæ, postulaverat repetundis, addito majestatis crimine, quod tum omnium accusationum complementum erat. Cæsar Antistium Veterem, e primoribus Macedoniæ[1], absolutum adulterii, increpitis judicibus ad dicendam majestatis causam retraxit ut turbidum et Rhescuporidis consiliis permixtum, qua tempestate Cotye fratre[2] interfecto bellum adversus nos volverat. igitur *aqua et igni interdictum reo, appositumque ut teneretur insula neque Macedoniæ neque Thraciæ opportuna*[3]. Nam Thracia, diviso imperio in Rhœmetalcen et liberos Cotyis, quis ob infantiam tutor erat Trebellienus Rufus, insolentia nostri discors agebat, neque minus Rhœmetalcem quam Trebellienum incusans, popularium injurias inultas sinere. Cœletæ Odrusæque et alii, validæ nationes, arma cepere, ducibus diversis et paribus inter se per ignobilitatem : quæ causa fuit, ne in bellum atrox coalescerent. pars turbant præsentia, alii montem Hæmum transgrediuntur, ut remotos populos concirent : plurimi ac maxime compositi regem urbemque Philippopolim a Macedone Philippo sitam[4] circumsidunt.

XXXIX. Quæ ubi cognita P. Velleio (is proximum exercitum præsidebat), alarios[1] equites ac leves cohortium mittit in eos, qui prædabund aut assumendis auxiliis vagabantur. ipse robur peditum ad exsolvendum obsidium ducit. simulque cuncta prospere acta, cæsis populatoribus et dissensione orta apud obsidentes regisque opportuna eruptione et adventu legionis. neque aciem aut prœlium dici decuerit, in quo semermi ac palantes trucidati sunt sine nostro sanguine.

XL. Eodem anno Galliarum civitates ob magnitudinem æris alieni re-

—3. Perfecisset ut ab judice damnaretur.

XXXVII. 1. Sævitiam quam pater secreto tegeret.

XXXVIII. 1. Haud dubie civitate donatum; aut ab Romano adoptatum, ob nomen latinum. — 2. Laxius dictum, sed non adversante usu. *Fratris filius* erat; v. II, 64. — 3. In quam ex neutra terra navibus perveniri facile posset. — 4. Positam, conditam.

XXXIX. 1. Id est sociorum, oppositi *legionariis equitibus*.

bellionem cœptavere, cujus exstimulator acerrimus inter Treveros Julius Florus, apud Æduos Julius Sacrovir. nobilitas ambobus et majorum bona facta, eoque Romana civitas olim data, quum id rarum nec nisi virtuti pretium esset. ii secretis colloquiis ferocissimo quoque assumpto, aut quibus ob egestatem ac metum ex flagitiis maxima peccandi necessitudo, componunt [1] Florus Belgas, Sacrovir propiores Gallos concire. igitur per conciliabula et cœtus seditiosa disserebant « de continuatione tributorum, « gravitate fenoris [2], sævitia ac superbia præsidentium. et discordare mi- « litem audito Germanici exitio. egregium resumendæ libertati tempus, « si, ipsi florentes, quam inops Italia, quam imbecillis urbana plebes, « nihil validum in exercitibus nisi quod externum, cogitarent. »

XLI. Haud ferme ulla civitas intacta seminibus ejus motus fuit : sed erupere primi Andecavi ac Turonii. quorum Andecavos Acilius Aviola legatus, excita cohorte quæ Lugduni præsidium agitabat, coercuit. Turonii legionario milite, quem Visellius Varro, inferioris Germaniæ legatus, miserat, oppressi, eodem Aviola duce et quibusdam Galliarum primoribus, qui tulere auxilium, quo dissimularent defectionem magisque in tempore efferrent [1]. spectatus et Sacrovir, intecto capite pugnam pro Romanis ciens, *ostentandæ*, ut ferebat, *virtutis*: sed captivi, *ne incesseretur telis, agnoscendum se præbuisse* arguebant. consultus super eo Tiberius aspernatus est indicium, aluitque dubitatione bellum [2].

XLII. Interim Florus insistere destinatis, pellicere alam equitum, quæ conscripta e Treveris militiâ disciplinâque nostra habebatur, ut cæsis negotiatoribus Romanis bellum inciperet : paucique equitum corrupti, plures in officio mansere. Aliud vulgus obæratorum aut clientium [1] arma cepit; petebantque saltus quibus nomen *Arduenna*, quum legiones utroque ab exercitu, quas Visellius et C. Silius adversis itineribus objecerant, arcuerunt. præmissusque cum delecta manu Julius Indus, e civitate eadem, discors Floro et ob id navandæ operæ avidior, inconditam multitudinem adhuc disjecit. Florus incertis latebris victores frustratus, postremo, visis militibus qui effugia insederant, sua manu cecidit. isque Treverici tumultus finis.

XLIII. Apud Æduos major moles [1] exorta, quanto civitas opulentior, et comprimendi procul præsidium [2]. Augustodunum, caput gentis, armatis cohortibus Sacrovir occupaverat nobilissimamque Galliarum subolem liberalibus studiis ibi operatam [3], ut eo pignore parentes propinquosque eorum adjungeret. simul arma occulte fabricata juventuti [4] dispertit. quadraginta millia fuere, quinta sui parte legionariis armis [5], ceteri cum venabulis et cultris, quæque alia venantibus tela sunt. adduntur e servitiis gladiaturæ destinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen : *cruppellarios* vocant, inferendis ictibus inhabiles, accipiendis impenetrabiles.

XL. 1. Inter se paciscuntur, ut... — 2. Nam ad solvenda tributa cogebantur pecuniam mutuam sumere immani fœnore a divitibus Romanis.

XLI. 1. Opportuniore tempore palam facerent. — 2. Quod palam convicto testimoniis et oppresso Sacroviro finiri poterat.

XLII. 1. Sc. Flori.

XLIII. 1. Sc. defectionis. Ob sequens *quanto* intellige *eo major*. — 2. Et quia procul erat præsidium comprimendi defectionem. — 3. Præsentis significatione, ut II, 14. — 4. Sc. Æduorum. — 5. Gladiis, hastis, scutis.

augebantur hæ copiæ vicinarum civitatum ut nondum aperta consensione, ita viritim promptis studiis, et certamine ducum Romanorum, quos inter ambigebatur, utroque bellum sibi poscente. mox Varro invalidus senecta vigenti Silio concessit.

XLIV. At Romæ, *non Treveros modo et Æduos, sed quattuor et sexaginta* [1] *Galliarum civitates descivisse; assumptos in societatem Germanos, dubias Hispanias* [2], cuncta, ut mos famæ, in majus credita. optimus quisque reipublicæ cura mœrebat : multi odio præsentium et cupidine mutationis suis quoque periculis lætabantur, increpabantque Tiberium, « quod in tanto rerum motu libellis accusatorum insumeret « operam. an et Sacrovirum majestatis crimine reum in senatu fore ? ex- « stitisse tandem viros, qui cruentas epistolas armis cohiberent. miseram « pacem vel [3] bello bene mutari. » tanto impensius in securitatem compositus, neque loco neque vultu mutato, sed ut solitum, per illos dies egit, altitudine [4] animi, an compererat modica esse et vulgatis leviora.

XLV. Interim Silius cum legionibus duabus incedens, præmissa auxiliari manu vastat Sequanorum pagos, qui finium extremi et Æduis contermini sociique in armis erant. mox Augustodunum petit propero agmine, certantibus inter se signiferis, fremente etiam gregario milite, *ne suetam requiem, ne spatia noctium opperiretur : viderent modo adversos et aspicerentur; id satis ad victoriam.* duodecimum apud lapidem [1] Sacrovir copiæque patentibus locis apparuere. in fronte statuerat ferratos, in cornibus cohortes, a tergo semĕrmos. ipse inter primores equo insigni adire, memorare *veteres Gallorum glorias, quæque Romanis adversa intulissent; quam decora victoribus libertas; quanto intolerantior* [2] *servitus iterum victis.*

XLVI. Non diu hæc, nec apud lætos : etenim propinquabat legionum acies, inconditique ac militiæ nescii oppidani neque oculis neque auribus satis competebant [1]. contra Silius, etsi præsumpta spes hortandi causas exemerat, clamitabat tamen « pudendum ipsis, quod Germaniarum victo- « res adversum Gallos tamquam in hostem ducerentur. una nuper cohors « rebellem Turonium, una ala Treverum, paucæ hujus ipsius exercitus « turmæ profligavere Sequanos. quanto pecunia dites et voluptatibus opu- « lentos, tanto magis imbelles Æduos evincite et fugientibus consulite. [2] » Ingens ad ea clamor, et circumfudit eques, frontemque pedites invasere : nec cunctatum apud latera. paullum moræ attulere ferrati restantibus [3] laminis adversum pila et gladios : sed miles correptis securibus et dolabris, ut si murum perrumperet, cædere tegmina et corpora; quidam trudibus aut furcis inertem molem prosternere; jacentesque, nullo ad resurgendum nisu, quasi exanimes linquebantur. Sacrovir primo Augu-

XLIV. 1. Id est omnes, ut videtur : certe Lugdunensi aræ Augusti inscriptum erat LX GENTIUM. — 2. Sc. creditum est : quod cum sententia generali junctum additur. — 3. Intensivum : *même par...* — 4. Profunditate quæ penetrari non possit, ut de mari; impenetrabili dissimulatione. Supple *utrum*.

XLV. 1. Sc. milliarem, mille passus viæ indicantem. — 2. Passive, intolerabilior.

XLVI. 1. Compotes erant, constabant : neque oculorum satis compotes erant, ut intrepide aspicerent legiones, neque aurium, ut læti exciperent ducum suorum adhortationes. — 2. Prorsus vincite, debellate, sed fugientibus parcite. Sic Hist. III, 82 : *Exasperatus non populo, non senatui, ne templis quidem consuleret.* — 3. Resistentibus.

stodunum, dein metu deditionis in villam propinquam cum fidissimis pergit. illic sua manu, reliqui mutuis ictibus occidere. incensa supèr villa omnes cremavit.

XLVII. Tum demum Tiberius ortum patratumque bellum senatui scripsit; neque dempsit aut addidit vero, sed *fide ac virtute legatos, se consiliis superfuisse* [1]. simul causas, cur non ipse, non Drusus profecti ad id bellum forent, adjunxit, *magnitudinem imperii* extollens, *neque decorum Principibus, si una alterave civitas turbet* [2], *omissa Urbe, unde in omnia regimen : nunc, quia non metu ducatur, iturum, ut præsentia spectaret componeretque.* Decrevere Patres vota pro reditu ejus supplicationesque et alia decora. solus Dolabella Cornelius, dum anteire ceteros parat, absurdam in adulationem progressus, censuit *ut ovans e Campania urbem introiret.* igitur secutæ Cæsaris litteræ, quibus *se non tam vacuum gloria* prædicabat, *ut post ferocissimas gentes perdomitas, tot receptos in juventa aut spretos triumphos, jam senior peregrinationis suburbanæ inane præmium peteret.*

XLVIII. Sub idem tempus, *ut mors Sulpicii Quirini publicis exsequiis frequentaretur*, petivit a senatu. nihil ad veterem et patriciam Sulpiciorum familiam Quirinus pertinuit, ortus apud municipium Lanuvium : sed impiger militiæ et acribus ministeriis, consulatum [1] sub divo Augusto, mox expugnatis per Ciliciam Homonadensium castellis insignia triumphi adeptus; datusque rector C. Cæsari Armeniam obtinenti, Tiberium quoque Rhodi agentem coluerat. quod tunc patefecit in senatu, laudatis in se officiis et incusato *M. Lollio* [2], quem *auctorem C. Cæsari pravitatis et discordiarum* arguebat. sed ceteris haud læta memoria Quirini erat ob intenta, ut memoravi [3], Lepidæ pericula sordidamque et præpotentem senectam.

XLIX. Fine anni C. Lutorium Priscum, equitem Romanum, post celebre carmen, quo Germanici suprema defleverat, pecunia donatum a Cæsare, corripuit delator, objectans *ægro* [1] *Druso composuisse quod, si exstinctus foret, majore præmio vulgaretur.* id C. Lutorius in domo P. Petronii, socru ejus Vitellia coram multisque illustribus feminis, per vaniloquentiam legerat. ut delator exstitit, ceteris ad dicendum testimonium exterritis [2], sola Vitellia *nihil se audivisse* asseveravit. sed arguentibus ad perniciem plus fidei fuit, sententiaque Haterii Agrippæ, consulis designati, indictum reo ultimum supplicium.

L. Contra M. Lepidus in hunc modum exorsus est : « Si, Patres conscri-
« pti, unum id spectamus, quam nefaria voce C. Lutorius Priscus mentem
« suam et aures hominum polluerit, neque carcer neque laqueus, ne ser-
« viles quidem cruciatus in eum suffecerint. sin flagitia et facinora sine
« modo sunt, suppliciis ac remediis [1] Principis moderatio majorumque et
« vestra exempla temperant, et vana a scelestis, dicta a maleficiis diffe-

XLVII. 1. Superasse. — 2. Supple, *eo ire*, ex sequenti *iturum*.

XLVIII. 1. Anni U. 742. — 2. Qui ante Sulp. Quirinum rector Caii Cæsaris fuerat, in Armenia veneno mortuus. — 3. Cap. 22.

XLIX. 1. Ægrotante *Druso*, Tiberii filio, *composuisse* aliud carmen. — 2. Terrore adactis ut testimonium dicerent.

L. 1. Sc. peccatorum. *Si* repetendum ad *temperant* et *differunt*.

« runt ; est locus sententiæ, per quam neque huic delictum impune sit, et « nos clementiæ simul ac severitatis non pœniteat. sæpe audivi Principem « nostrum conquerentem [2], si quis sumpta morte misericordiam ejus præ- « venisset. vita Lutorii in integro est, qui neque servatus in periculum « reipublicæ, neque interfectus in exemplum ibit. studia illi ut plena ve- « cordiæ, ita inania et fluxa sunt ; nec quidquam grave ac serium ex eo « metuas, qui suorum ipse flagitiorum proditor, non virorum animis, sed « muliercularum arrepit. cedat tamen Urbe et bonis amissis aqua et igni « arceatur. quod perinde censeo, ac si lege majestatis teneretur [3]. »

LI. Solus Lepido Rubellius Blandus e consularibus assensit : ceteri sententiam Agrippæ secuti, ductusque in carcerem Priscus, ac statim exanimatus. id Tiberius solitis sibi ambagibus apud senatum incusavit, quum extolleret *pietatem quamvis modicas Principis* [1] *injurias acriter ulciscentium*, deprecaretur *tam præcipites verborum pœnas ;* laudaret Lepidum, neque Agrippam argueret. igitur factum senatusconsultum : *ne decreta Patrum ante diem decimum ad ærarium* [2] *deferrentur, idque vitæ spatium damnatis prorogaretur*. sed non senatui libertas ad pœnitendum erat, neque Tiberius interjectu temporis mitigabatur.

LII. C. Sulpicius, D. Haterius Coss. [1] sequuntur : inturbidus externis rebus annus, domi suspecta severitate adversum luxum, qui immensum proruperat ad cuncta quis pecunia prodigitur. sed alia sumptuum, quamvis graviora, dissimulatis plerumque pretiis occultabantur : ventris et ganeæ paratus [2] assiduis sermonibus vulgati fecerant curam [3], ne Princeps antiquæ parcimoniæ [4] durius adverteret. nam incipiente C. Bibulo ceteri quoque ædiles disseruerant, *sperni sumptuariam legem* [5], *vetitaque utensilium pretia augeri in dies, nec mediocribus remediis sisti posse*. et consulti Patres integrum id negotium ad Principem distulerant. sed Tiberius, sæpe apud se pensitato *an coerceri tam profusæ cupidines possent ? num coercitio plus damni in rempublicam ferret ? quam indecorum attrectare quod non obtineret, vel retentum* [6] *ignominiam et infamiam virorum illustrium posceret :* postremo litteras ad senatum composuit, quarum sententia in hunc modum fuit :

LIII. « Ceteris forsitan in rebus, Patres conscripti, magis expediat me « coram interrogari et dicere quid e republica censeam : in hac relatione « subtrahi oculos meos melius fuit, ne denotantibus [1] vobis ora ac me- « tum singulorum, qui pudendi luxus arguerentur, ipse etiam viderem « eos ac velut deprenderem. Quodsi mecum ante viri strenui, ædiles, « consilium habuissent, nescio an suasurus fuerim omittere potius præva- « lida et adulta vitia, quam hoc assequi, ut palam fieret quibus flagitiis [2] « impares essemus. sed illi quidem officio functi sunt, ut ceteros quoque « magistratus sua munia implere velim : mihi autem neque honestum si-

— 2. Ut II, 31. — 3 Ac si pœna legis de læsa majestate ei infligeretur.

LI. Passive, in Principem. — 2. Ubi asservabantur. Neque facultas erat exsequendi decreta nondum ibi deposita.

LII. 1. Anni U. 775, p. Chr. 22. — 2. Apparatus. — 3. Sollicitudinem injecerant. — 4. Sc. homo. *Advertere* sæpe pro animadvertere, punire. — 5. Juliam, a Cæsare latam, renovatam ab Augusto, qua diurnis sumptibus certus modus ponebatur. — 6. Obtentum, s obtinuisset.

LIII. 1. Sc. nutu vel oculis in hunc illumve defixis. — 2. Sc. coercendis.

« lere, neque proloqui expeditum, quia non ædilis aut prætoris aut con« sulis partes sustineo. majus aliquid et excelsius a Principe postulatur; « et quum recte factorum sibi quisque gratiam trahant, unius invidiâ ab « omnibus peccatur. Quid enim primum prohibere et priscum ad morem « recidere[3] aggrediar? villarumne infinita spatia? familiarum[4] numerum « et nationes? argenti et auri pondus? æris[5] tabularumque miracula? « promiscuas viris et feminis vestes[6]? atque illa feminarum propria, quîs « lapidum causa pecuniæ nostræ ad externas aut hostiles gentes transfe« runtur?

LIV. « Nec ignoro in conviviis et circulis incusari ista et modum posci: « sed si quis legem sanciat, pœnas indicat, iidem illi civitatem verti, splen« dissimo cuique exitium parari, neminem criminis expertem clamitabunt. « atqui ne corporis quidem morbos veteres et diu auctos nisi per dura et « aspera coerceas: corruptus simul et corruptor, æger et flagrans animus « haud levioribus remediis restinguendus est quam libidinibus[1] ardescit. « tot a majoribus repertæ leges, tot quas divus Augustus tulit, illæ obli« vione, hæ, quod flagitiosius est, contemptu abolitæ securiorem luxum « fecere. nam si velis quod nondum vetitum est, timeas ne vetêre[2]: at si « prohibita impune transcenderis, neque metus ultra neque pudor est. cur « ergo olim parcimonia pollebat? quia sibi quisque moderabatur, quia « unius urbis cives eramus: ne irritamenta quidem eadem intra Italiam « dominantibus. externis victoriis aliena, civilibus etiam nostra consu« mere didicimus. Quantulum istud est, de quo ædiles admonent! quam, « si cetera respicias, in levi habendum! at Hercule nemo refert[3] quod « Italia externæ opis indiget, quod vita[4] populi Romani per incerta maris « et tempestatum quotidie volvitur, ac nisi provinciarum copiæ et dominis « et servitiis et agris subvenerint, nostra nos scilicet nemora nostræque « villæ tuebuntur[5]. Hanc, Patres conscripti, curam sustinet Princeps; « hæc omissa funditus rempublicam trahet. reliquis intra animum me« dendum est: nos pudor, pauperes necessitas, divites satias in melius « mutet. aut si quis ex magistratibus tantam industriam ac severitatem « pollicetur, ut ire obviam queat, hunc et laudo et exonerari[6] laborum meo« rum partem fateor: sin accusare vitia volunt, dein, quum gloriam ejus « rei adepti sunt, simultates faciunt[7] ac mihi relinquunt; credite, Patres « conscripti, me quoque non esse offensionum avidum: quas quum graves « et plerumque iniquas pro republica suscipiam, inanes et irritas neque « mihi aut vobis usui futuras jure deprecor. »

LV. Auditis Cæsaris litteris remissa[1] ædilibus talis cura; luxusque mensæ, a fine Actiaci belli ad ea arma quîs Ser. Galba rerum adeptus[2] est, per annos centum profusis sumptibus exerciti, paullatim exolevere. Causas ejus mutationis quærere libet. dites olim familiæ nobilium aut claritudine insignes studio magnificentiæ prolabebantur. nam etiam tum plebem,

—3. Resecare.—4. Servorum. *Nationes*, unde illi oriundi. — 5. Vasa Corinthia. — 6. Sericas, Coas, bombycinas stupendæ subtilitatis, quibus jam viri quoque utebantur.

LIV. 1. Quam sunt libidines quibus ardescit. — 2. *Vetor* est vetatur ne quid agam. — 3. Sc. ad senatum, ut de ea re consultetur. — 4. Victus. — 5. Sustentabunt alimentis. — 6. Amoveri. — 7. Iras excitant eorum qui coercendi sunt.

LV. 1. Dempta. — 2. Potitus. Sic VI, 45, *dominationis adipisceretur*. Ab a. U. 722 ad

socios, regna colere [3] et coli licitum; ut quisque opibus, domo, paratu speciosus, per nomen et clientelas illustrior habebatur. postquam cædibus sævitum et magnitudo famæ exitio erat, ceteri ad sapientiora convertere. simul novi homines, e municipiis et coloniis atque etiam provinciis in senatum crebro assumpti, domesticam parcimoniam intulerunt; et quamquam fortuna vel industria plerique pecuniosam ad senectam pervenirent, mansit tamen prior animus. sed præcipuus astricti [4] moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque. obsequium inde in Principem et æmulandi amor validior quam pœna ex legibus et metus : nisi forte rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur : nec omnia apud priores meliora, sed nostra quoque ætas multa laudis et artium [5] imitanda posteris tulit. verum hæc nobis major res, certamina ex honesto maneant [6].

LVI. Tiberius, fama moderationis parta, quod ingruentes accusatores represserat, mittit litteras ad senatum, quis *potestatem tribuniciam* Druso petebat. id summi fastigii vocabulum Augustus repperit, ne *regis* aut *dictatoris* nomen assumeret ac tamen appellatione aliqua cetera imperia præmineret. [1] M. deinde Agrippam socium ejus potestatis, quo defuncto Tiberium Neronem deligit, ne successor in incerto foret. sic cohiberi pravas aliorum spes rebatur; simul modestiæ Neronis et suæ magnitudini fidebat. quo tunc exemplo Tiberius Drusum summæ rei admovet, quum, incolumi Germanico, integrum inter duos judicium tenuisset. sed principio litterarum veneratus [2] deos, *ut consilia sua reipublicæ prosperarent*, modica de moribus adolescentis neque in falsum aucta retulit : « esse illi conjugem et tres liberos, eamque ætatem, qua « ipse quondam a divo Augusto ad capessendum hoc munus vocatus sit. « neque nunc propere, sed per octo annos capto experimento, compressis « seditionibus, compositis bellis, triumphalem et bis consulem noti laboris « participem sumi. »

LVII. Præceperant [1] animis orationem Patres; quo quæsitior adulatio fuit. nec tamen repertum nisi *ut effigies Principum, aras deûm, templa et arcus* aliaque solita censerent : nisi quod M. Silanus ex contumelia consulatus honorem Principibus petivit, dixitque pro sententia, *ut publicis privatisve monumentis* [2] *ad memoriam temporum non consulum nomina præscriberentur, sed eorum qui tribuniciam potestatem gererent*. At Q. Haterius, quum *ejus diei senatus consulta aureis litteris figenda in curia* censuisset, deridiculo fuit, senex fœdissimæ adulationis tantum infamia [3] usurus.

LVIII. Inter quæ provincia Africa Junio Blæso prorogata, Servius Ma-

822. — 3. Demereri, sibi conciliare per officia vel beneficia. — 4. Parci. Oppos. *dissolutus:* — 5. Multa in rebus laudandis et artibus. — 6. Hæc res majoris momenti et exoptabilior nobis esse debet quam laudanda illa nostrorum hominum, ut certamina, quorum materies ex honesto et virtute petitur, perpetua sint : hæc vires acuunt, hæc ducunt ad altiora.

LVI. 1. Nam *tribuni plebis* sacrosancti erant et per invictum *veto* suum in civitate potentissimi. — 2. Precatus.

LVII. 1. Ante conceperant. — 2. Tam scriptis (*actis, fœderibus*, etc.) quam structis. — 3. Ob senectutem non alium fructum adulationis suæ quam infamiam nacturus.

luginensis, flamen Dialis, ut Asiam sorte haberet [1], postulavit, « frustra « vulgatum » dictitans « non licere Dialibus egredi Italia. neque aliud jus « suum quam Martialium Quirinaliumque flaminum : porro si hi duxissent [2] « provincias, cur Dialibus id vetitum ? nulla de eo populi scita, non in « libris cærimoniarum reperiri. sæpe pontifices Dialia sacra fecisse, si « flamen valetudine aut munere publico impediretur ; duobus et septua- « ginta annis post Cornelii Merulæ cædem neminem suffectum [3], neque « tamen cessavisse religiones. quodsi per tot annos possit non creari nullo « sacrorum damno, quanto facilius abfuturum ad unius anni proconsulare « imperium ? Privatis olim simultatibus effectum ut a pontificibus maxi- « mis ire in provincias prohiberentur : nunc deûm munere summum pon- « tificum etiam summum hominum esse, non æmulationi, non odio aut « privatis affectionibus obnoxium. »

LIX. Adversus quæ quum augur Lentulus aliique varie dissererent, eo decursum est, *ut pontificis maximi sententiam opperirentur*. Tiberius, dilata notione [1] de jure flaminis, decretas ob tribuniciam Drusi potestatem cærimonias temperavit, nominatim arguens *insolentiam sententiæ* [2] *aureasque litteras contra patrium morem*. Recitatæ et Drusi epistolæ, quamquam ad modestiam flexæ, pro superbissimis accipiuntur : « huc « decidisse cuncta, ut ne juvenis quidem, tanto honore accepto, adiret « Urbis deos, ingrederetur senatum, auspicia saltem gentile apud solum [3] « inciperet. bellum scilicet [4], aut diverso terrarum distineri, littora et « lacus Campaniæ quum maxime peragrantem. sic imbui rectorem generis « humani ; id primum e paternis consiliis discere. sane gravaretur aspe- « ctum civium senex Imperator, fessamque ætatem et actos labores præten- « deret : Druso quod nisi ex arrogantia impedimentum ? »

LX. Sed Tiberius, vim principatus sibi firmans, imaginem antiquitatis senatui præbebat postulata provinciarum ad disquisitionem Patrum mittendo. crebrescebat enim Græcas per urbes licentia atque impunitas asyla statuendi ; complebantur templa pessimis servitiorum ; eodem subsidio obærati adversum creditores, suspectique capitalium criminum receptabantur. nec ullum satis validum imperium erat coercendis seditionibus populi flagitia hominum ut cærimonias deûm protegentis. Igitur placitum ut mitterent civitates jura [1] atque legatos. et quædam, quod falso usurpaverant, sponte omisere ; multæ vetustis superstitionibus aut meritis in populum Romanum fidebant. magnaque ejus diei species fuit, quo senatus majorum beneficia, sociorum pacta, regum etiam, qui ante vim Romanam valuerant, decreta, ipsorumque numinum religiones introspexit, libero [2], ut quondam, quid firmaret mutaretve.

LXI. Primi omnium Ephesii adiere, memorantes, « non, ut vulgus

LVIII. 1. Magis proprie dixisset, *ut Asiæ sortem haberet*, ut c. 32, ubi v. notam. — 2. Sc. sorte; sortiti essent. — 3. Merula a. U. 667 ad aram Jovis, cujus flamen erat (*Dialis*), mortem sibi conscivit ob facinora Cinnæ : nec successorem habuit, præter Julium Cæsarem puerum in quattuor annos, usque ad a. U. 744, quo Augustus flaminium Diale instauravit.

LIX. 1. Cognitione. — 2. Silani. — 3. Romæ. Ritum describit Livius XXII, 1. — 4. Supple *esse*. *Scilicet* ironiam indicat.

LX. 1. *Jura* sive privilegia, quæ singuli haberent asylorum statuendorum. — 2. Ablat. absol. quum liberum ei esset.

« crederet, Dianam atque Apollinem Delo genitos : esse apud se Cen-« chrium amnem, lucum Ortygiam[1], ubi Latonam partu gravidam et oleæ, « quæ tum etiam maneat, annisam edidisse ea numina ; deorumque mo-« nitu sacratum nemus. atque ipsum illic Apollinem post interfectos Cy-« clopas Jovis iram vitavisse[2], mox Liberum patrem, bello victorem, « supplicibus Amazonum, quæ aram insederant, ignovisse[3]. auctam hinc « concessu Herculis, quum Lydia poteretur, cærimoniam templo ; neque « Persarum ditione deminutum jus. post Macedonas, dein nos servavisse.»

LXII. Proximi Magnetes[1] L. Scipionis[2] et L. Sullæ constitutis nitebantur, quorum ille Antiocho, hic Mithridate pulsis fidem atque virtutem Magnetum decoravere, uti *Dianæ Leucophryenæ*[3] *perfugium inviolabile foret*. Aphrodisienses posthac et Stratonicenses dictatoris Cæsaris ob vetusta in partes[4] merita et recens divi Augusti decretum attulere. laudati *quod Parthorum*[5] *irruptionem nihil mutata in populum Romanum constantia pertulissent*. sed Aphrodisiensium civitas Veneris, Stratonicensium Jovis et Triviæ[6] religionem tuebantur. Altius Hierocæsarienses exposuere, *Persicam apud se Dianam*[7], *delubrum rege Cyro dicatum*. et memorabantur *Perpernæ*[8], *Isaurici*[9] multaque alia imperatorum nomina, qui non modo templo, sed duobus millibus passuum eandem sanctitatem tribuerant. Exin Cyprii tribus delubris, quorum vetustissimum Paphiæ Veneri auctor Aerias[10], post filius ejus Amathus Veneri Amathusiæ, et Jovi Salaminio Teucer, Telamonis patris ira profugus, posuissent.

LXIII. Auditæ aliarum quoque civitatium legationes. Quorum[1] copia fessi Patres, et quia studiis certabatur, consulibus permisere *ut perspecto jure, et si qua iniquitas involveretur, rem integram rursum ad senatum referrent*. consules super eas civitates, quas memoravi, *apud Pergamum Æsculapii compertum asylum* retulerunt ; « ceteros obscuris « ob vetustatem initiis niti. nam Smyrnæos oraculum Apollinis, cujus « imperio Stratonicidi[2] Veneri templum dicaverint, Tenios ejusdem car-« men[3] referre, quo sacrare Neptuni effigiem ædemque jussi sint. propiora « Sardianos : Alexandri victoris id donum. neque minus Milesios Dario « rege niti. sed cultus numinum utrisque, Dianam aut Apollinem vene-« randi. petere[4] et Cretenses simulacro divi Augusti. » Factaque senatusconsulta, quîs multo cum honore modus tamen præscribebatur, jussique *ipsis in templis figere æra*[5], *sacrandam ad memoriam, neu specie religionis in ambitionem delaberentur*.

LXI. 1. Prope Ephesum. Sed vulgatæ fabulæ ferebant in parva insula prope Delum, quæ item Ortygia dicta, natam esse Dianam. — 2. Quod vulgo in Thessalia factum ferebant servitute apud Admetum regem inita. — 3. Hinc igitur jus asyli apud se derivant.

LXII. 1. Ad Mæandrum. — 2. Asiatici. — 3. Ab urbe in planitie Mæandri ita dictæ. — 4. Sc. ejus. — 5. Ab Labieno ductorum a. U. 713, a Ventidio, Antonii legato, deletorum. — 6. Sive Hecates. — 7. *Anaitin* dictam. — 8. Victoris Aristonici, a. U. 624. — 9. *P. Servilii Is.*, qui piratas Cilices vicerat, Lyciam et Isauriam (e regione Rhodi) subegerat, a. U. 676. — 10. De his v. Hist. II, 2 et 3.

LXIII. 1. Legatorum. — 2. Dictam putant a Stratonice, avia Seleuci Callinici Syriæ regis, ut in dynastiis illis reginæ deabus assimilabantur. Sed obstare videntur verba *ob vetustatem*. — 3. Oraculum. — 4. Sc. asylum. — 5. Hæc ipsa senatusconsulta æri incisa.

LXIV. Sub idem tempus Juliæ Augustæ valetudo atrox necessitudinem Principi fecit festinati in Urbem reditus, sincera adhuc inter matrem filiumque concordia, sive occultis odiis. neque enim multo ante, quum haud procul theatro Marcelli[1] effigiem divo Augusto Julia dicaret, Tiberii nomen suo postscripserat; idque ille credebatur, ut inferius majestate Principis, gravi et dissimulata offensione abdidisse. sed tum *supplicia diis ludique magni*[2] ab senatu decernuntur, *quos pontifices et augures et quindecimviri septemviris simul*[3] *et sodalibus Augustalibus ederent.* censuerat L. Apronius, *ut feciales*[4] *quoque iis ludis præsiderent.* contraxit Cæsar distincto sacerdotiorum jure et repetitis exemplis : *neque enim unquam fecialibus hoc majestatis fuisse. ideo Augustales adjectos, quia proprium ejus domus sacerdotium esset, pro qua vota persolverentur.*

LXV. Exsequi sententias[1] haud institui, nisi insignes per honestum, aut notabili dedecore : quod præcipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit. ceterum tempora illa adeo infecta et adulatione sordida fuere, ut non modo primores civitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed omnes consulares, magna pars eorum qui prætura functi, multique etiam pedarii senatores[2] certatim exsurgerent fœdaque et nimia censerent. memoriæ proditur Tiberium, quoties curia egrederetur, Græcis verbis in hunc modum eloqui solitum, *O homines ad servitutem paratos!* scilicet etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam projectæ servientium patientiæ tædebat.

LXVI. Paullatim dehinc ab indecoris ad infesta transgrediebantur. C. Silanum, proconsulem Asiæ, repetundarum a sociis postulatum, Mamercus Scaurus e consularibus, Junius Otho prætor, Brutidius Niger ædilis simul corripiunt, objectantque *violatum Augusti numen, spretam Tiberii majestatem,* Mamercus antiqua exempla jaciens, *L. Cottam a Scipione Africano*[1], *Ser. Galbam a Catone censorio*[2], *P. Rutilium a M. Scauro accusatos*[3]. videlicet Scipio et Cato talia ulciscebantur, aut ille Scaurus, quem proavum suum opprobrium majorum Mamercus infami opera dehonestabat. Junio Othoni litterarium ludum exercere vetus ars fuit : mox Sejani potentia senator, obscura initia impudentibus ausis propellebat[4]. Brutidium artibus honestis copiosum et, si rectum iter perageret, ad clarissima quæque iturum festinatio exstimulabat, dum æquales, dein superiores, postremo suasmet ipse spes antire parat : quod multos

LXIV. 1. Ab Augusto exstructo. — 2. Sive Romani, qui *magnis* diis (Jovi, Junoni, Minervæ) mense Septembri celebrabantur, tum in honorem Augusti decreti. — 3. Una cum septemviris. Pontifices, augures, quindecimviri sacris faciundis et septemviri epulones (qui sacris epulis et partim disciplinæ festorum præerant) vocabantur *summorum collegiorum sacerdotes*; quibus sodales Augustales accessisse vidimus I, 54. — 4. Viginti sacerdotes, qui ex antiquissimis temporibus juri et quasi cærimoniis bellorum præerant.

LXV. 1. De rebus in senatu relatis. — 2. Ita vocati esse videntur senatores illi, qui censere non poterant nisi post senatores functos magistratibus curulibus : his nihil plerumque relinquebatur quam ut *pedibus* in aliorum sententiam irent.

LXVI. 1. Altero, a. U. 622. — 2. A. U. 604, ob Lusitanos perfide occisos. — 3. Ambitus, a. U. 638. — 4. Provehebat, *poussait*.

etiam bonos pessum dedit, qui spretis quæ tarda cum securitate, præmatura vel cum exitio properant.

LXVII. Auxere numerum accusatorum Gellius Publicola et M. Paconius, ille quæstor Silani, hic legatus. nec dubium habebatur sævitiæ captarumque pecuniarum teneri reum : sed multa aggerebantur etiam insontibus periculosa, quum, super tot senatores adversos facundissimis totius Asiæ eoque ad accusandum delectis responderet solus et orandi nescius, proprio in metu, qui exercitam quoque eloquentiam debilitat, non temperante [1] Tiberio quin premeret voce, vultu, eo quod ipse creberrime interrogabat : neque refellere aut eludere dabatur, ac sæpe etiam confitendum erat, ne frustra quæsivisset. servos quoque Silani, ut tormentis interrogarentur, actor publicus mancipio acceperat [2]. et ne quis necessarium juvaret periclitantem, majestatis crimina subdebantur, vinclum et necessitas silendi. Igitur petito paucorum dierum interjectu, defensionem sui deseruit, ausis ad Cæsarem codicillis [3], quibus invidiam et preces miscuerat.

LXVIII. Tiberius, quæ in Silanum parabat, quo excusatius sub exemplo acciperentur, libellos divi Augusti de Voleso Messala, ejusdem Asiæ proconsule [1], factumque in eum senatusconsultum recitari jubet. tum L. Pisonem sententiam rogat. ille multum de *clementia Principis* præfatus, *aqua atque igni Silano interdicendum* censuit, *ipsumque in insulam Gyarum relegandum*. eadem ceteri, nisi quod Cn. Lentulus *separanda Silani materna bona, quippe alia parente geniti* [2], *reddendaque filio* dixit, annuente Tiberio.

LXIX. At Cornelius Dolabella, dum adulationem longius sequitur, increpitis C. Silani moribus, addidit, « ne quis vita probrosus et opertus « infamia provinciam sortiretur, idque Princeps dijudicaret. nam a legibus « delicta puniri : quanto fore mitius in ipsos [1], melius in socios, provideri « ne peccaretur? » Adversum quæ disseruit Cæsar : « non quidem sibi « ignara quæ de Silano vulgabantur, sed non ex rumore statuendum. mul- « tos in provinciis contrà, quam spes aut metus de illis fuerint, egisse. » excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum, hebescere alios. neque « posse Principem sua scientia cuncta complecti, neque expedire [2] ut « ambitione aliena trahatur. ideo leges in facta constitui, quia futura in « incerto sint. sic a majoribus institutum, ut, si antissent delicta, pœnæ « sequerentur. ne verterent sapienter reperta et semper placita. satis one- « rum Principibus, satis etiam potentiæ. minui jura, quoties gliscat po- « testas, nec utendum imperio, ubi legibus agi possit. » Quanto rarior apud Tiberium popularitas, tanto lætioribus animis accepta. atque ille prudens moderandi, si propria ira non impelleretur, addidit « insulam « Gyarum immitem et sine cultu hominum esse [3] : darent Juniæ familiæ « et viro quondam ordinis ejusdem, ut Cythnum potius concederet. id

LXVII. 1. Sc. sibi. — 2. V. ad II, 30. — 3. Codicillos mittere ausus.

LXVIII. 1. Post a. U. 737. Is uno die trecentos homines cædi jusserat et de hoc facto *ut regio* insolescebat. — 2. Ut *materna* de noverca sit intelligendum. Alii explicant *parente alia,* meliore quam ipse erat : ut senator honestæ matris bona non polluenda esse censeret possessione filii improbi. Silanus per matrem Juliæ familiæ erat copulatus.

LXIX. 1. Sc. præsides provinciarum. — 2. Utile esse. — 3. Narrabatur a muribus olim incolas fuisse expulsos.

« sororem quoque Silani Torquatam, priscæ sanctimoniæ virginem, ex« petere ». in hanc sententiam facta discessio.

LXX. Post auditi Cyrenenses [1], et accusante Anchario Prisco Cæsius Cordus repetundarum damnatur. L. Ennium, equitem Romanum, majestatis postulatum, *quod effigiem Principis promiscuum ad usum argenti vertisset* [2], recipi Cæsar inter reos vetuit, palam aspernante Ateio Capitone, quasi per libertatem : *non enim debere eripi Patribus vim statuendi, neque tantum maleficium impune habendum. sane lentus in suo dolore esset : reipublicæ injurias ne largiretur.* intellexit hæc Tiberius, ut erant magis quam ut dicebantur, perstititque intercedere. Capito insignitior infamiâ fuit, quod humani divinique juris sciens egregium publicum et bonas domi artes [3] dehonestavisset.

LXXI. Incessit dein religio [1], quonam in templo locandum foret donum, quod pro valetudine Augustæ Equites Romani voverant *equestri Fortunæ:* nam etsi delubra ejus deæ multa in Urbe, nullum tamen tali cognomento erat [2]. repertum est ædem esse apud Antium, quæ sic nuncuparetur, *cunctasque cærimonias Italicis in oppidis templaque et numinum effigies juris atque imperii Romani esse.* ita donum apud Antium statuitur. Et quando de religionibus tractabatur, dilatum nuper [3] responsum adversus Ser. Maluginensem, flaminem Dialem, prompsit Cæsar, recitavitque decretum pontificum, « quoties valetudo adversa flaminem Dialem « incessisset, aut pontificis maximi arbitrio, plus quam binoctium abesset, « dum ne diebus publici sacrificii, neu sæpius quam bis eundem in annum.» quæ Principe Augusto constituta satis ostendebant annuam absentiam et provinciarum administrationem Dialibus non concedi. memorabaturque L. Metelli, pontificis maximi, exemplum, qui A. Postumium flaminem attinuisset [4]. Ita sors Asiæ in eum, qui consularium Maluginensi proximus erat, collata.

LXXII. Iisdem diebus Lepidus ab senatu petivit, *ut basilicam Paulli, Æmilia monumenta* [1], *propria pecunia firmaret ornaretque.* erat etiam tum in more publica munificentia ; nec Augustus arcuerat Taurum, Philippum, Balbum [2], hostiles exuvias aut exundantes opes ornatum ad Urbis et posterûm gloriam conferre. quo tum exemplo Lepidus, quamquam pecuniæ modicus, avitum decus recoluit. At *Pompeii theatrum* [3] igne fortuito haustum Cæsar *exstructurum* pollicitus est, *eo quod nemo e familia restaurando sufficeret, manente tamen nomine Pompeii.* simul laudibus Sejanum extulit, *tanquam labore vigilantiaque ejus tanta vis*

LXX. 1. Cyrene Cretæ provinciæ adjuncta erat. Conf. c. 38. — 2. Fortasse creditoribus dederat. — 3. Quæ publice fecerat egregia et virtutes privatas.

LXXI. 1. Scrupulus in re divina. — 2. Ergo tum perierat templum *Equestris Fortunæ* quod a. U. 579 Q. Fulvius Flaccus dedicaverat. Nisi tamen tempore Tiberii mutatum erat nomen ejus, quum quinto sæculo p. Chr. exstitisse illud templum perhibeatur. — 3. Cap. 58 seq. — 4. Retinuisset in Siciliam profecturum, quum consul esset bello Punico primo, a. U. 512.

LXXII. 1. L. Æmilius Paullus post a. U. 700 magnificentissimam basilicam in medio foro struere cœpit ; ob civilia bella intermissum opus perfecit Paullus Æmilius Lepidus sub Augusto. Eandem incendio absumptam refecit viginti annis post alius Æmilius. Ita basilica illa plurali dici poterat *monumenta Æmilia.* — 2. Struxerant Statilius Taurus amphitheatrum in Campo Martio, Marcius Philippus templum Herculis Musagetæ, Cornelius Balbus theatrum. — 3. Conditum a. U. 699, cujus etiamnum rudera manent, a

unum intra damnum[4] *stetisset.* et censuere Patres *effigiem Sejano, quæ apud theatrum Pompeii locaretur.* neque multo post Cæsar, quum Junium Blæsum, proconsulem Africæ, triumphi insignibus attolleret, *dare id se* dixit *honori Sejani*, cujus ille avunculus erat.

LXXIII. At tamen res Blæsi dignæ decore tali fuere. nam Tacfarinas, quamquam sæpius depulsus, reparatis per intima Africæ auxiliis huc arrogantiæ venerat, ut legatos ad Tiberium mitteret *sedemque* ultro *sibi atque exercitui suo* postularet, aut *bellum inexplicabile*[1] minitaretur. non alia magis sua populique Romani contumelia indoluisse Cæsarem ferunt, quam « quod desertor et prædo hostium more ageret. ne Spartaco quidem, « post tot consularium exercituum clades inultam Italiam urenti, quamquam Sertorii atque Mithridatis ingentibus bellis labaret respublica, da- « tum ut pacto in fidem acciperetur : nedum pucherrimo populi Romani « fastigio latro Tacfarinas pace et concessione agrorum redimeretur.» Dat negotium Blæso, « ceteros quidem ad spem proliceret arma sine noxa « ponendi, ipsius autem ducis quoquo modo poteretur. »

LXXIV. Et recepti ea venia plerique. mox adversum artes Tacfarinatis haud dissimili modo belligeratum. nam quia ille, robore exercitus impar, furandi[1] melior, plures per globos incursaret eluderetque, et insidias simul tentaret, tres incessus, totidem agmina parantur. ex quis Cornelius Scipio legatus præfuit qua prædatio in Leptitanos et suffugia Garamantum : alio latere, ne Cirtensium pagi impune traherentur, propriam manum Blæsus filius duxit : medio cum delectis, castella et munitiones idoneis locis imponens, dux ipse arta et infensa hostibus cuncta fecerat, quia, quoquo inclinarent, pars aliqua militis Romani in ore, in latere et sæpe a tergo erat ; multique eo modo cæsi aut circumventi. tunc tripertitum exercitum plures in manus dispergit, præponitque centuriones virtutis expertæ : nec, ut mos fuerat, acta æstate retrahit copias, aut in hibernaculis veteris provinciæ componit, sed ut in limine[3] belli, dispositis castellis, per expeditos et solitudinum gnaros mutantem mapalia Tacfarinatem proturbat, donec fratre ejus capto regressus est, properantius tamen quam ex utilitate sociorum, relictis per quos resurgeret bellum. Sed Tiberius pro confecto interpretatus id quoque Blæso tribuit, ut *imperator* a legionibus salutaretur, prisco erga duces honore, qui bene gesta republica gaudio et impetu victoris exercitus conclamabantur : erantque plures simul imperatores nec super ceterorum æqualitatem[4]. concessit quibusdam et Augustus id vocabulum, ac tunc Tiberius Blæso postremum.

LXXV. Obiere eo anno viri illustres, Asinius Saloninus, M. Agrippa et Pollione Asinio avis, fratre Druso[1] insignis, Cæsarique progener[2] destinatus, et Capito Ateius, de quo memoravi[3], principem in civitate locum studiis civilibus assecutus, sed avo centurione Sullano, patre prætorio.

Tiberio et Claudio refecti, a Nerone exornati. — 4. Vis incendii intra damnum sive detrimentum unius ædificii.

LXXIII. 1. Quasi insolubile. Metaphora a vinculis aut laqueis.

LXXIV. 1. Furtim et cum fraudibus agendi. — 2. Quasi dicas proximitate. — 3. Respicit ad novam significationem vocis *imperator*, de Principe.

LXXV. 1. Filius Asinii Galli et Vipsaniæ Agrippinæ, matris Drusi ex Tiberio. — 2. Ex filiabus Germanici unam ducturus. — 3. Cap. 70.

consulatum [4] ei acceleraverat Augustus, ut Labeonem Antistium, iisdem artibus præcellentem, dignatione ejus magistratus antiret [5] : namque illa ætas duo pacis decora simul tulit. sed Labeo incorrupta libertate et ob id fama celebratior : Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur. illi, quod præturam intra stetit, commendatio ex injuria ; huic, quod consulatum adeptus est, odium ex invidia oriebatur.

LXXVI. Et Junia sexagesimo quarto post Philippensem aciem [1] anno supremum diem explevit, Catone avunculo [2] genita, C. Cassii uxor, M. Bruti soror. testamentum ejus multo apud vulgum rumore fuit, quia in magnis opibus, quum ferme cunctos proceres cum honore nominavisset, Cæsarem omisit. quod civiliter acceptum, neque prohibuit quominus laudatione pro rostris ceterisque solennibus funus cohonestaretur. viginti clarissimarum familiarum imagines antelatæ sunt, Manlii, Quinctii aliaque ejusdem nobilitatis nomina : sed præfulgebant Cassius atque Brutus, eo ipso quod effigies eorum non visebantur [3].

— 4. Quem gessit anno U. 739. — 5. Sed Labeo oblatum consulatum non accepit. Conf. Sueton. Aug. c. 54.

LXXVI. 1. Qua anno U. 712 Brutus et Cassius ceciderunt. — 2. Ex sorore Catonis Uticensis Servilia. — 3. Nam *negatus honor gloriam intendit*, ut Tacitus mox c. 26.

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

Cap. I. Tiberius sævit. causa penes Ælium Sejanum, cujus ingenium et mores. — 2. is dominationem aspirat, quo ut perveniat, Romæ in castra prætoria militem conducit. — 3. Druso Tiberii filio insidiatur per uxorem ejus, adulterio pollutam. — 4. Drusus Germanici togam virilem sumit. Status publicus, numerus legionum, — 5. earum et cohortium et classium loca exponuntur. — 6. civilis administratio qualis hactenus. — 7. Sejanus potentiam auget, — 8. sublato per venenum Druso. Tiberius animum obfirmat, senatum erigit, eique filios Germanici duos commendat ut imperii heredes. — 9. funus Druso illustre. — 10 et 11. falsa de Drusi ab incauto patre necati fama. — 12. populi favor filiis Germanici noxius. iis et Agrippinæ Sejanus insidias struit.

13. Tiberius legationes et accusationes civitatum et provinciarum audit. — 14. de asylis actum; histriones Italia pulsi. — 15. Alter ex Drusi liberis obit. item Lucilius Longus, Principis amicus. Capito damnatus. — 16. Lex lata de flamine Diali. Vestalibus habitus honos.

17. Solennia vota pro Principe. iis inserti Nero et Drusus. hinc odium Tiberii, quem Sejanus stimulat. — 18. hic Germanici amicos aggreditur. — 19 Silius damnatur. — 20. uxor ejus Sosia in exsilium pellitur. M. Lepidi moderatio. — 21. Piso accusatus obit. Cassius Severus in saxum Seriphium relegatur. — 22. Plautius Silvanus perit.

23. Tacfarinatem bella rursus moventem — 24. Dolabella opprimit — 25. et cædit. — 26. triumphalia non impetrat. Ptolemæus munera accipit. — 27. Servilis motus semina per Italiam oppressa.

28. Q. Vibius Serenus a filio accusatus, — 29 et 30. Amorgum deportatur. præmia delatoribus statuta. — 31. P. Suilius deportatur, Firmius senatu movetur. — 32 et 33. judicium de his annalibus.

34. Cremutius Cordus, historiæ scriptor, ob Bruti et Cassii laudes accusatus libere se defendit et — 35. vitam abstinentia finit. libri ejus cremati. — 36. Cyzicenis adempta libertas. — 37 et 38. Templi honorem ab Hispanis oblatum Tiberius spernit. — 39. Sejanus, nimia fortuna socors, Liviam sibi uxorem a Principe petit, qui — 40. modeste negat et Sejani rationes refellit. — 41. hic, augendæ potentiæ, Tiberio secessum ab Urbe suadet. — 42. auditis in causa Votieni Montani contumeliis persuadet.

43. Romæ legationes Græcorum auditæ de jure asylorum. — 44. Mors Lentuli, Domitii, Antonii. — 45. L. Piso prætor a quodam agreste interficitur. — 46. Thraces montani rebellantes — 47 ad 51. a Sabino pelluntur, cæduntur, obsidentur, frustra eruptione facta se dedunt.

52 Claudia Pulchra Romæ adulterii accusata damnatur. — 53. Agrippina maritum petit nec impetrat. ei — 54. Sejanus insidias struit. — 55. Undecim urbes Asiæ de templo Tiberio struendo certant. — 56. prælati Smyrnæi. — 57 et 58. Tiberius dubia de causa in Campaniam abscedit, arcto comitatu. — 59. in spelunca repentino lapidum lapsu periclitatus a Sejano servatur. hinc major ejus fides. Neronem Germanici aggreditur et — 60. calumniis subvertit. — 61. Mors Asinii Agrippæ et Q. Haterii.

62 et 63. Amphitheatri casu Fidenis multa hominum millia debilitata vel obruta. — 64 et 65. Romæ incendium deurit Cœlium montem. — 66. Varus accusatur. — 67. Princeps Capreas in insulam se abdit. — 68 ad 70. Titius Sabinus turpi fraude circumventus damnatur ipsis anni Kalendis. — 71. Tiberius mentem suam recludi indignatur. Julia neptis Augusti obit. — 72. Frisios, quod avare habiti, rebellantes, — 73. L. Apronius repressum it, parum feliciter. — 74. Turpis adulatio senatus, Sejani arrogantia. — 75. Cn. Domitius Agrippinam, Germanici filiam, uxorem accipit.

Hæc sexennio fere gesta, p. Chr. 23 — 28.

I. C. Asinio, C. Antistio Coss.[1] nonus Tiberio annus erat compositæ[2] reipublicæ, florentis domus (nam Germanici mortem inter prospera ducebat), quum repente turbare fortuna cœpit, sævire ipse aut sævientibus vires præbere. initium et causa penes Ælium Sejanum, cohortibus prætoriis præfectum, cujus de potentia supra memoravi[3]. nunc originem, mores et quo facinore dominationem raptum ierit, expediam. Genitus Vulsiniis patre Seio Strabone, equite Romano, et prima juventa C. Cæsarem divi Augusti nepotem[4] sectatus, non sine rumore Apicio diviti et prodigo se veno[5] dedisse, mox Tiberium variis artibus devinxit adeo, ut obscurum[6] adversum alios sibi uni incautum intectumque efficeret, non tam sollertia (quippe iisdem artibus victus est) quam deûm ira in rem Romanam, cujus pari exitio viguit ceciditque[7]. corpus illi laborum tolerans, animus audax; sui obtegens, in alios criminator; juxta adulatio et superbia; palam compositus pudor, intus summa apiscendi libido, ejusque causa modo largitio et luxus, sæpius industria ac vigilantia, haud minus noxiæ, quoties parando regno finguntur.

II. Vim præfecturæ, modicam antea, intendit dispersas per Urbem cohortes una in castra[1] conducendo, ut simul imperia acciperent, numeroque et robore et visu inter se fiducia ipsis, in ceteros metus crearetur. prætendebat *lascivire militem diductum; si quid subitum ingruat, majore auxilio pariter subveniri; et severius acturos, si vallum statuatur procul Urbis illecebris.* Ut perfecta sunt castra, irrepere paullatim militares animos[2] adeundo, appellando; simul centuriones ac tribunos ipse deligere. neque senatorio ambitu abstinebat clientes suos honoribus aut provinciis ornandi, facili Tiberio atque ita prono, ut *socium laborum* non modo in sermonibus, sed apud Patres et populum celebraret, colique per theatra et fora effigies ejus interque principia[3] legionum sineret.

III. Ceterum plena Cæsarum domus, juvenis filius, nepotes adulti moram cupitis afferebant: et quia vi tot simul corripere intutum, dolus intervalla scelerum poscebat. placuit tamen occultior via et a Druso incipere, in quem recenti ira ferebatur. nam Drusus, impatiens æmuli et animo commotior, orto forte jurgio, intenderat Sejano manus et contrà tendentis os verberaverat. Igitur cuncta tentanti promptissimum visum ad uxorem ejus Liviam[1] convertere: quæ soror Germanici, formæ initio ætatis indecoræ, mox pulchritudine præcellebat. hanc, ut amore incensus, adulterio[2] pellexit; et quia femina, amissa pudicitia, alia non abnuerit, ad conjugii spem, consortium regni et necem mariti impulit. atque illa, cui avunculus[3] Augustus, socer Tiberius, ex Druso liberi, seque ac majores et posteros municipali[4] adultero fœdabat, ut pro honestis et præsentibus flagitiosa et incerta exspectaret. sumitur in conscientiam Eudemus, amicus ac medicus Liviæ, specie artis frequens secretis. pellit domo

I. 1. Anno U. 776, p. Chr. 23. — 2. Pacatæ. — 3. I, 24; III, 29 et 72. — 4. Ex Julia et Agrippa. — 5. Dativus, pro (*ad* vel *in*) *venum*. — 6. Tectum, arcanum. — 7. Nam etiam alios multos secum in ruinam traxit.

II. 1. Munita prope portam Nomentanam. — 2. Se insinuabat in militum gratiam. — 3. In *principiis* castrorum (v. ad I, 61, not. 5) collocabantur aquilæ et signa legionum.

III. 1. Aliis *Livilla* dicta, deminutiva forma. — 2. Dativus, ad adulterium. — 3. Maternus, ab Octavia sorore Augusti, matre Antoniæ matris Livillæ. — 4. In municipio

Sejanus uxorem Apicatam, ex qua tres liberos genuerat, ne pellici [5] suspectaretur. sed magnitudo facinoris metum, prolationes, diversa interdum consilia afferebat.

IV. Interim anni principio Drusus ex Germanici liberis togam virilem sumpsit; quæque fratri ejus Neroni decreverat senatus [1], repetita. addidit orationem Cæsar multa cum laude filii sui, *quod patria benevolentia in fratris liberos foret.* nam Drusus, quamquam arduum sit eodem loci potentiam et concordiam esse, æquus adolescentibus aut certe non adversus habebatur. Exin vetus et sæpe [2] simulatum proficiscendi in provincias consilium refertur. *multitudinem veteranorum* prætexebat Imperator, et « delectibus supplendos exercitus. nam voluntarium militem deesse, ac « si suppeditet [3], non eadem virtute ac modestia agere, quia plerumque « inopes ac vagi sponte militiam sumant : » percensuitque cursim numerum legionum et quas provincias tutarentur. Quod mihi quoque exsequendum reor, quæ tum Romana copia in armis, qui socii reges, quanto sit angustius [4] imperitatum.

V. Italiam utroque mari [1] duæ classes Misenum apud et Ravennam, proximumque Galliæ littus rostratæ naves præsidebant, quas Actiaca victoria captas Augustus in oppidum Forojuliense miserat valido cum remige. sed præcipuum robur Rhenum juxta, commune in Germanos Gallosque subsidium, octo legiones erant. Hispaniæ recens perdomitæ tribus habebantur. Mauros [2] Juba rex acceperat donum populi Romani. cetera Africæ per duas legiones, parique numero Ægyptus, dehinc initio ab Syria usque ad flumen Euphraten quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quattuor legionibus coercita, accolis Ibero Albanoque et aliis regibus, qui magnitudine nostra proteguntur adversum externa imperia. et Thraciam Rhœmetalces ac liberi Cotyis, ripamque Danubii legionum duæ in Pannonia, duæ in Mœsia attinebant, totidem apud Dalmatiam locatis, quæ positu regionis a tergo illis, ac si repentinum auxilium Italia posceret, haud procul accirentur, quamquam insideret Urbem proprius miles, tres urbanæ, novem prætoriæ cohortes, Etruriâ ferme Umbriâque delectæ aut vetere Latio et coloniis antiquitus Romanis [3]. at apud idonea provinciarum sociæ triremes alæque [4] et auxilia cohortium, neque multo secus in iis virium; sed persequi incertum fuit, quum ex usu temporis huc illuc mearent, gliscerent numero et aliquando minuerentur.

VI. Congruens crediderim recensere ceteras quoque reipublicæ partes, quibus modis ad eam diem habitæ sint, quando Tiberio mutati in deterius principatus initium ille annus attulit. Jam primum publica negotia et privatorum maxima apud Patres tractabantur, dabaturque primoribus disserere, et in adulationem lapsos cohibebat ipse; mandabatque honores, nobilitatem majorum, claritudinem militiæ, illustres domi artes spectando, ut satis constaret non alios potiores fuisse. sua consulibus, sua prætori-

(Vulsiniis) nato. — 5. Liviæ.

IV. 1. V. III, 29. — 2. V. I, 47; III, 31 et 47. — 3. Suppetat. — 4 Sc. quam nunc sub Trajano.

V. 1. *Infero* sive Tyrrheno, *supero* sive Adriatico. — 2. Mauretaniam utramque, Cæsariensem et Tingitanam, partem occidentalem hodiernæ *Barbariæ*. — 3. Quæ opponuntur militaribus coloniis Cæsaris et Augusti. — 4. Equites. *Sociæ*, apud socios collocatæ.

bus species [1]; minorum quoque magistratuum exercita potestas; legesque, si majestatis quæstio eximeretur, bono in usu. at frumenta [2] et pecuniæ vectigales, cetera publicorum fructuum, societatibus Equitum Romanorum agitabantur. res suas Cæsar spectatissimo cuique, quibusdam ignotis ex fama mandabat, semelque assumpti tenebantur prorsus sine modo, quum plerique iisdem negotiis insenescerent. plebes acri quidem annona fatigabatur, sed nulla in eo culpa ex Principe: quin infecunditati terrarum aut asperis maris obviam iit, quantum impendio diligentiaque poterat. et ne provinciæ novis oneribus turbarentur, utque vetera sine avaritia aut crudelitate magistratuum tolerarent, providebat. corporum verbera, ademptiones bonorum aberant.

VII. Rari per Italiam Cæsaris agri, modesta servitia, intra paucos libertos domus: ac si quando cum privatis disceptaret, forum et jus. Quæ cuncta, non quidem comi via, sed horridus ac plerumque formidatus, retinebat tamen, donec morte Drusi verterentur: nam dum superfuit, mansere, quia Sejanus, incipiente adhuc potentia, bonis consiliis notescere volebat, et ultor [1] metuebatur non occultus odii, et crebro querens, « incolumi filio, adjutorem imperii alium vocari: et quantum superesse ut « collega dicatur? Primas dominandi spes in arduo: ubi sis ingressus, « adesse studia et ministros. exstructa jam sponte præfecti castra, datos « in manum milites; cerni effigiem ejus in monumentis Cn. Pompeii [2]; « communes illi cum familia Drusorum fore nepotes [3]. precandam post « hæc modestiam [4], ut contentus esset. » neque raro neque apud paucos talia jaciebat: et secreta quoque ejus, corrupta uxore, prodebantur.

VIII. Igitur Sejanus, maturandum ratus, deligit venenum, quo paullatim irrepente fortuitus morbus assimularetur. id Druso datum per Lygdum spadonem, ut octo post annos cognitum est. ceterum Tiberius per omnes valetudinis [1] ejus dies, nullo metu, an ut firmitudinem animi ostentaret, etiam defuncto necdum sepulto, curiam ingressus est. consulesque, sede vulgari [2] per speciem mœstitiæ sedentes, honoris locique admonuit; et effusum in lacrimas senatum victo gemitu, simul oratione continua erexit: « non quidem sibi ignarum posse argui [3], quod tam re- « centi dolore subierit oculos senatus: vix propinquorum alloquia tole- « rari, vix diem aspici a plerisque lugentium. neque illos imbecillitatis « damnandos: se tamen fortiora solatia e complexu reipublicæ petivisse.» miseratusque Augustæ extremam senectam, rudem adhuc nepotem et vergentem ætatem suam, *ut Germanici liberi, unica præsentium malorum levamenta, inducerentur*, petivit. egressi consules firmatos alloquio adolescentulos deductosque ante Cæsarem statuunt. quibus apprensis, « Patres conscripti, hos, » inquit, « orbatos parente tradidi patruo ipso- « rum, precatusque sum, quamquam esset illi propria suboles, ne secus « quam suum sanguinem foveret ac tolleret [4], sibique et posteris confor-

VI. 1. Splendor, dignitas. — 2. Sc. vectigalia.

VII. 1. Drusus. — 2. V. III, 72. — 3. Claudii filius parvulus, Drusus, Sejani filiæ desponsatus fuerat. — 4. Quasi deam.

VIII. 1. Sc. labentis, morbi. — 2. Non in sella curuli. — 3. Reprehendi. — 4. Ex Romanorum more, quo pater filium recens natum *tollebat*, humo levabat, eoque modo agnoscebat suum quem aleret educaretque.

« maret. erepto Druso preces ad vos converto, diisque et patriâ coram « obtestor, Augusti pronepotes, clarissimis majoribus genitos, suscipite, « regite, vestram meamque vicem explete. hi vobis, Nero et Druse, pa« rentum loco. ita nati estis, ut bona malaque vestra ad rempublicam « pertineant. »

IX. Magno ea fletu et mox precationibus faustis audita; ac si modum orationi posuisset, misericordia sui gloriaque animos audientium impleverat : ad vana et toties irrisa revolutus, *de reddenda republica, utque consules, seu quis alius, regimen susciperent*, vero quoque et honesto fidem dempsit. Memoriæ Drusi eadem, quæ in Germanicum [1], decernuntur, plerisque additis, ut ferme amat posterior adulatio. funus imaginum pompa maxime illustre fuit, quum origo Juliæ gentis Æneas omnesque Albanorum reges et conditor Urbis Romulus, post Sabina nobilitas, Attus Clausus [2] ceteræque Claudiorum effigies longo ordine spectarentur.

X. In tradenda morte Drusi, quæ plurimis maximeque fidis auctoribus memorata sunt, retuli : sed non omiserim eorundem temporum rumorem, validum adeo, ut nondum exolescat. « corrupta ad scelus Livia, Sejanum « Lygdi quoque spadonis animum infami seductione vinxisse, quod is « ætate atque forma carus domino interque primores ministros erat; de« inde, inter conscios ubi locus veneficii tempusque composita sint, eo « audaciæ provectum, ut verteret [1] et, occulto [2] indicio Drusum veneni « in patrem arguens, moneret Tiberium vitandam potionem, quæ prima « ei apud filium epulanti offerretur. ea fraude tum senem, postquam con« vivium inierat, exceptum poculum Druso tradidisse; atque illo ignaro « juveniliter hauriente, auctam suspicionem, tamquam metu et pudore « sibimet irrogaret mortem, quam patri struxerat. »

XI. Hæc vulgo jactata, super id quod nullo auctore certo firmantur, prompte refutaveris. quis enim mediocri prudentia, nedum Tiberius tantis rebus exercitus, inaudito filio exitium offerret, idque sua manu et nullo ad pœnitendum regressu, quin [1] potius ministrum veneni excruciaret, auctorem exquireret, insita denique etiam in extraneos cunctatione et mora adversum unicum et nullius ante flagitii compertum uteretur? Sed quia Sejanus facinorum omnium [2] repertor habebatur, ex nimia caritate in eum Cæsaris et ceterorum in utrumque odio quamvis fabulosa et immania credebantur, atrociore semper fama erga dominantium exitus. ordo alioqui sceleris, per Apicatam Sejani proditus, tormentis Eudemi ac Lygdi patefactus est. neque quisquam scriptor tam infensus exstitit, ut Tiberio objectaret, quum omnia alia conquirerent intenderentque. mihi tradendi arguendique rumoris causa fuit, ut claro sub exemplo falsas auditiones depellerem, peteremque ab iis, quorum in manus cura nostra venerit, ne divulgata atque incredibilia avide accepta veris neque in miraculum corruptis antehabeant.

XII. Ceterum laudante filium pro rostris Tiberio senatus populusque habitum ac voces dolentum simulatione magis quam libens induebat, do-

IX. 1. V. II, 83. — 2. Ex Sabinis, Romæ *Appius Claudius* dictus, auctor gentis Claudiæ.
X. 1. Sc. rem aut consilium. — 2. Ambiguo, rem non aperte significante.
XI. 1. Adeo ut non potius; neque potius *min.* etc. — 2. Omnis generis.

mumque Germanici revirescere occulti lætabantur. quod principium favoris et mater Agrippina spem male tegens perniciem acceleravere. nam Sejanus, ubi videt mortem Drusi inultam interfectoribus, sine mœrore publico esse, ferox scelerum, et quia prima provenerant [1], volutare secum quonam modo Germanici liberos perverteret, quorum non dubia successio. neque spargi venenum in tres poterat, egregia custodum fide et pudicitia Agrippinæ impenetrabili. igitur contumaciam ejus insectari, vetus Augustæ odium, recentem Liviæ conscientiam exagitare, ut *superbam fecunditate, subnixam popularibus studiis inhiare dominationi* apud Cæsarem arguerent. atque hæc [2] callidis criminatoribus, inter quos delegerat Julium Postumum, per adulterium Mutiliæ Priscæ inter intimos aviæ, et consiliis suis peridoneum, quia Prisca in animo Augustæ valida anum, suapte natura potentiæ anxiam, insociabilem nurui efficiebat. Agrippinæ quoque proximi illiciebantur pravis sermonibus tumidos spiritus perstimulare.

XIII. At Tiberius, nihil intermissa rerum cura, negotia pro solatiis accipiens, jus civium, preces sociorum tractabat; factaque auctore eo senatusconsulta, *ut civitati Cibyraticæ apud Asiam, Ægiensi apud Achaiam, motu terræ labefactis, subveniretur remissione tributi in triennium.* Et Vibius Serenus, pro consule ulterioris Hispaniæ, de vi publica [1] damnatus, ob atrocitatem temporum [2] in insulam Amorgum deportatur. Carsidius Sacerdos reus, tamquam frumento hostem Tacfarinatem juvisset, absolvitur, ejusdemque criminis C. Gracchus. hunc comitem exsilii, admodum infantem, pater Sempronius in insulam Cercinam tulerat. [3] illic adultus inter extorres et liberalium artium nescios, mox per Africam ac Siciliam mutando sordidas [4] merces sustentabatur: neque tamen effugit magnæ fortunæ pericula. ac ni Ælius Lamia et L. Apronius, qui Africam obtinuerant, insontem protexissent, claritudine infausti generis et paternis adversis foret abstractus [5].

XIV. Is quoque annus legationes Græcarum civitatium habuit, Samiis *Junonis*, Cois *Æsculapii delubro vetustum asyli jus ut firmaretur* petentibus. Samii decreto Amphictyonum [1] nitebantur, quis præcipuum fuit rerum omnium judicium, qua tempestate Græci conditis per Asiam urbibus ora maris potiebantur. neque dispar apud Coos antiquitas, et accedebat meritum ex loco: nam cives Romanos templo Æsculapii induxerant, quum jussu Mithridatis apud cunctas Asiæ insulas et urbes trucidarentur [2]. Variis dehinc et sæpius irritis prætorum questibus, postremo Cæsar *de immodestia histrionum* retulit: *multa ab iis in publicum seditiose, fœda per domos tentari; Oscum quondam ludicrum* [3], *levis-*

XII. 1. Successerant. — 2. Sc. perfecit.

XIII. 1. Paullus ICtus Sentent. conc. V, 16: *Lege Julia de vi publica* (ab Augusto fere a. U. 746 lata) *damnatur qui, aliqua potestate præditus, civem Romanum ad Imperatorem appellantem necarit necarive jusserit, torserit, verberaverit, condemnaverit, inve publica vincula duci jusserit.* — 2. Violentiam in alienos commissam minus quam decebat castigantium. Alii corrigunt, *ob atrocitatem morum.* — 3. V. I, 53. — 4. Viles. Cicero: *Mercatura, si tenuis est, sordida putanda est.* — 5. In perniciem tractus.

XIV. 1. Erat antiquissimum concilium duodecim civitatium Græciæ, bis quotannis, vere Delphis, autumno Thermopylis habitum. — 2. Anno U. 666. — 3. *Atellanæ* dictum ob Osca urbe Atella, Romæ etiam partim Osca lingua actum. Vide Livium VII, 2.

simæ apud vulgum oblectationis, eo flagitiorum et virium venisse, ut auctoritate Patrum coercendum sit. pulsi tum histriones Italia.

XV. Idem annus alio quoque luctu Cæsarem afficit alterum ex geminis Drusi liberis exstinguendo, neque minus morte amici. is fuit Lucilius Longus, omnium illi tristium lætorumque socius, unusque e senatoribus Rhodii secessus comes. ita quamquam novo [1] homini censorium funus [2], effigiem apud forum Augusti [3] publica pecunia Patres decrevere : apud quos etiam tum cuncta tractabantur, adeo ut procurator [4] Asiæ Lucilius Capito, accusante provincia, causam dixerit, magna cum asseveratione Principis, « non se jus nisi in servitia et pecunias familiares dedisse; « quodsi vim prætoris usurpasset manibusque militum usus foret, spreta « in eo mandata sua : audirent socios. » ita reus cognito negotio damnatur. Ob quam ultionem, et quia priore anno in C. Silanum vindicatum erat, decrevere Asiæ urbes *templum Tiberio matrique ejus ac senatui.* et permissum statuere; egitque Nero grates [5] ea causa Patribus atque avo, latas inter audientium affectiones, qui recenti memoria Germanici illum aspici, illum audiri rebantur : aderantque juveni modestia ac forma principe viro digna, notis in eum Sejani odiis ob periculum gratiora.

XVI. Sub idem tempus *de flamine Diali in locum Servii Maluginensis defuncti legendo, simul roganda nova lege* disseruit Cæsar. « nam pa« tricios confarreatis parentibus [1] genitos tres simul nominari, ex quis « unus legeretur, vetusto more; neque adesse, ut olim, eam copiam, « omissa confarreandi assuetudine aut inter paucos retenta. » plures ejus rei causas afferebat, « potissimam penes incuriam virorum feminarum« que : accedere ipsius cærimoniæ difficultates, quæ consulto vitarentur, « et quod exiret e jure patrio qui id flaminium apisceretur [2], quæque in « manum flaminis conveniret. ita medendum senatus decreto aut lege, « sicut Augustus quædam ex horrida illa antiquitate ad præsentem usum « flexisset. » Igitur tractatis religionibus, placitum *instituto flaminum nihil demutari :* sed lata lex, qua *flaminica Dialis sacrorum causa in potestate viri, cetera promiscuo feminarum [3] jure ageret.* et filius Maluginensis patri suffectus. Utque glisceret dignatio sacerdotum atque ipsis promptior animus foret ad capessendas cærimonias, decretum *Corneliæ virgini* [4], quæ in locum Scantiæ [5] capiebatur, *sestertiûm vici-*

XV. 1. Honoribus curulibus non functo. — 2. Splendidissimum : nam censor, qui singulis quinquenniis creari soliti, in magistratu defunctus multo splendidius aliis magistratibus sepeliebatur. — 3. Ubi statuæ omnium veterum ducum ab Augusto collocatæ — 4. Fisci reditus per provincias exigens. — 5. Urbium nomine. *Nero*, Germanici filius.

XVI. 1. Qui per *confarreationem*, ceremoniam religiosissimam, matrimonium inierant: testibus decem præsentibus, solemni coram pontifice maximo et flamine Diali sacrificio facto, in quo panis *farreus* adhibebatur. — 2. Ceteri omnes per vitam patris sub ejus *potestate* vel *in jure patrio* manebant, præter flaminem Dialem, qui, ut hic videmus, cum cærimoniis inde exibat. Ritus nuptiales, quibus flamen *flaminicam* item farreatione ducebat, describuntur a Servio ad Virg. *Æneid.* IV, 374. *Manus* vocatur potestas mariti, plena in flamine qui e patria potestate exierat : ceteræ uxores, quarum socer vivebat, erant in *manu* mariti, in *potestate* soceri vel patris ejus. — 3. Quæ sunt vel *in potestate patris*, vel, avo et patre mortuis, *sui juris*. At in rebus ad sacra pertinentibus flaminica erat in potestate viri. — 4. Sc. Vestali. — 5. Mortuæ, ut videtur. *CAPI virgo propterea dici videtur, quia pontificis manu prehensa, ab eo patre, in cujus potestate, veluti bello capta abducitur* (A. Gellius I, 12), quo ritu patria potestas in

es[6]*; et quoties Augusta theatrum introisset, ut sedes inter Vestalium*[7] *consideret.*

XVII. Cornelio Cethego, Visellio Varrone Coss.[1] pontifices eorumque exemplo ceteri sacerdotes quum pro incolumitate Principis vota susciperent[2], Neronem quoque et Drusum iisdem diis commendavere, non tam caritate juvenum, quam adulatione : quæ moribus corruptis perinde anceps, si nulla, et ubi nimia est. nam Tiberius, haud unquam domui Germanici mitis, tum vero *æquari adolescentes senectæ suæ* impatienter indoluit; accitosque pontifices percunctatus est, *num id precibus Agrippinæ aut minis tribuissent.* et illi quidem, quamquam abnuerent, modice perstricti (etenim pars magna e propinquis ipsius aut primores civitatis erant) : ceterum in senatu oratione monuit in posterum, *ne quis mobiles adolescentium animos præmaturis honoribus ad superbiam extolleret.* Instabat quippe Sejanus, incusabatque « diductam civitatem ut civili bello; « esse qui se partium Agrippinæ vocent, ac ni resistatur, fore plures; « neque aliud gliscentis discordiæ remedium quam si unus alterve maxime « prompti subverterentur. »

XVIII. Qua causa C. Silium et Titium Sabinum aggreditur. amicitia Germanici perniciosa utrique, Silio et quod ingentis exercitus septem per annos moderator partisque apud Germaniam triumphalibus[1] Sacroviriani belli victor, quanto majore mole procideret, plus formidinis in alios dispergebatur. credebant plerique auctam offensionem ipsius intemperantia, immodice jactantis « suum militem in obsequio duravisse, quum alii ad « seditiones prolaberentur[2]; neque mansurum Tiberio imperium, si iis « quoque legionibus cupido novandi fuisset. » destrui[3] per hæc fortunam suam Cæsar imparemque tanto merito rebatur. nam beneficia eo usque læta sunt, dum videntur exsolvi posse : ubi multum antevenere, pro gratia odium redditur.

XIX. Erat uxor Silio Sosia Galla, caritate Agrippinæ invisa Principi. Hos corripi, dilato ad tempus Sabino, placitum; immissusque Varro consul, qui paternas inimicitias obtendens, odiis Sejani per dedecus suum gratificabatur. precante reo brevem moram, dum accusator consulatu abiret, adversatus est Cæsar : *solitum quippe magistratibus diem privatis dicere; nec infringendum consulis jus, cujus vigiliis niteretur ne quod respublica detrimentum caperet.* proprium id Tiberio fuit, scelera nuper reperta priscis verbis obtegere. Igitur multa asseveratione, quasi aut legibus cum Silio ageretur, aut Varro consul, aut illud respublica esset[1], coguntur Patres. silente reo, vel, si defensionem cœptaret, non occultante cujus irâ premeretur, *conscientia belli Sacrovir diu dissimulatus*[2]*, victoria per avaritiam fœdata*, *et uxor Sosia* argueban-

eam dissolvitur. — 6. Ferme 400,000 *fr*. — 7. Quæ erant contra prætoris tribunal.

XVII. 1. A. U. 777, p. Chr. 24. — 2. Quod fiebat tertio die Januarii. Ea vota tabulis et numis memoriæ consecrabantur.

XVIII. 1. Sc. insignibus. De re v. III, 43 seqq. — 2. V. I, 31 et 72. — 3. Extenuari in existimatione hominum.

XIX. 1. Quasi Varro consulis munera, qualia in republica erant, exsequeretur, aut ille rerum status esset respublica. — 2. Consiliorum belli ab Sacroviro agitatorum conscium fuisse Silium eaque diu per dissimulationem texisse.

tur. nec dubie repetundarum criminibus hærebant : sed cuncta quæstione majestatis exercita, et Silius imminentem damnationem voluntario fine prævertit.

XX. Sævitum tamen in bona, non ut stipendiariis[1] pecuniæ redderentur quorum nemo repetebat : sed liberalitas Augusti[2] avulsa, computatis singillatim quæ fisco petebantur. ea prima Tiberio erga pecuniam alienam diligentia fuit. Sosia in exsilium pellitur Asinii Galli sententia, qui *partem bonorum publicandam, pars ut liberis relinqueretur*, censuerat. contra M. Lepidus *quartam accusatoribus*[3] *secundum necessitudinem legis, cetera liberis* concessit. Hunc ego Lepidum temporibus illis gravem et sapientem virum fuisse comperio. nam pleraque ab sævis adulationibus aliorum in melius flexit : neque tamen temperamenti egebat, quum æquabili auctoritate[4] et gratia apud Tiberium viguerit. unde dubitare cogor, fato et sorte nascendi, ut cetera, ita[5] Principum inclinatio in hos, offensio in illos, an sit aliquid in nostris consiliis, liceatque inter abruptam contumaciam et deforme obsequium pergere iter ambitione ac periculis vacuum. At Messalinus Cotta, haud minus claris majoribus, sed animo diversus, censuit *cavendum senatusconsulto, ut quamquam insontes magistratus et culpæ alienæ nescii, provincialibus uxorum criminibus perinde quam suis plecterentur.*

XXI. Actum dehinc de Calpurnio Pisone, nobili ac feroci viro. is namque, ut retuli[1], *cessurum se Urbe ob factiones accusatorum* in senatu clamitaverat, et spreta potentia Augustæ trahere in jus Urgulaniam domoque Principis excire ausus erat. quæ in præsens Tiberius civiliter habuit : sed in animo revolvente iras, etiamsi impetus offensionis languerat, memoria valebat. Pisonem Q. Granius secreti sermonis incusavit adversum majestatem habiti, adjecitque *in domo ejus venenum esse eumque gladio accinctum introire curiam.* quod, ut atrocius vero, tramissum : ceterorum, quæ multa cumulabantur, receptus est reus; neque peractus ob mortem opportunam. Relatum et de Cassio Severo exsule, qui sordidæ originis, maleficæ vitæ, sed orandi validus, per immodicas inimicitias, ut judicio jurati senatus Cretam amoveretur[2], effecerat; atque illic eadem actitando recentia veteraque odia advertit, bonisque exutus, interdicto igni atque aqua, saxo Seriphio[3] consenuit.

XXII. Per idem tempus Plautius Silvanus prætor incertis causis Aproniam conjugem in præceps jecit; tractusque ad Cæsarem ab L. Apronio socero, turbata mente respondit, tanquam *ipse somno gravis atque eo ignarus, et uxor sponte mortem sumpsisset.* non cunctanter Tiberius pergit in domum, visit cubiculum : in quo reluctantis et impulsæ vestigia cernebantur. refert ad senatum, datisque judicibus, Urgulania Silvani avia pugionem nepoti misit. quod perinde creditum quasi Principis mo-

XX. 1. Sc. provinciarum quæ certam quotannis pecuniarum summam solvebant, non decumas aut vectigalia majora minorave secundum frugum et commerciorum proventum. — 2. Dona ab Augusto accepta. — 3. Qui hinc *quadruplatores* dicebantur. *Legis*, de majestate. — 4. Sc. in civitate sive apud senatum. — 5. Sc. oriatur.

XXI. 1. II, 34. — 2. Sub Augusto. — 3. Seriphi parvæ et saxosæ insulæ, h. *Serfino*, ubi vicesimo quinto anno exsilii in summa inopia moritur.

nitu, ob amicitiam Augustæ cum Urgulania [1]. reus, frustra tentato ferro, venas præbuit exsolvendas. mox Numantina, prior uxor ejus, accusata *injecisse carminibus et veneficiis vecordiam marito*, insons judicatur.

XXIII. Is demum annus populum Romanum longo [1] adversum Numidam Tacfarinatem bello absolvit. nam priores duces, ubi impetrando triumphalium insigni sufficere res suas crediderant, hostem omittebant: jamque tres laureatæ in Urbe statuæ [2], et adhuc raptabat Africam Tacfarinas, auctus Maurorum auxiliis, qui Ptolemæo, Jubæ filio, juventa incurioso, libertos regios et servilia imperia [3] bello mutaverant. erat illi prædarum receptor ac socius populandi rex Garamantum, non ut cum exercitu incederet, sed missis levibus copiis, quæ ex longinquo in majus audiebantur; ipsaque e provincia [4], ut quis fortunæ inops, moribus turbidus, promptius ruebant, quia Cæsar post res a Blæso gestas, quasi nullis jam in Africa hostibus, reportari nonam legionem jusserat: nec proconsul ejus anni, P. Dolabella, retinere ausus erat, jussa Principis magis quam incerta belli metuens.

XXIV. Igitur Tacfarinas, disperso rumore « rem Romanam [1] aliis quoque « ab nationibus lacerari, eoque paullatim Africa decedere, ac posse reli« quos circumveniri, si cuncti, quibus libertas servitio potior, incubuis« sent [2] », auget vires, positisque castris Thubuscum oppidum circumsidet. at Dolabella, contracto quod erat militum, terrore nominis Romani, et quia Numidæ peditum aciem ferre nequeunt, primo sui incessu solvit obsidium, locorumque opportuna permunivit, simul principes Musulamorum defectionem cœptantes securi percutit. dein, quia pluribus adversum Tacfarinatem expeditionibus cognitum non gravi nec uno incursu consectandum hostem vagum, excito cum popularibus rege Ptolemæo, quattuor agmina parat, quæ legatis aut tribunis data; et prædatorias manus delecti Maurorum duxere: ipse consultor aderat omnibus.

XXV. Nec multo post affertur « Numidas apud castellum semirutum, « ab ipsis quondam incensum, cui nomen Auzea, positis mapalibus con« sedisse, fisos loco, quia vastis circum saltibus claudebatur. » tum expeditæ cohortes alæque, quam in partem ducerentur ignaræ, cito agmine rapiuntur. simulque cœptus dies, et concentu tubarum ac truci clamore aderant semisomnos in barbaros, præpeditis Numidarum equis [1], aut diversos pastus pererrantibus. ab Romanis confertus pedes, dispositæ turmæ, cuncta prœlio provisa: hostibus contrà omnium nesciis non arma, non ordo, non consilium, sed pecorum modo trahi, occidi, capi. infensus miles memoria laborum et adversum eludentes optatæ toties pugnæ, se quisque ultione et sanguine explebant. differtur per manipulos, *Tacfarinatem omnes, notum tot prœliis, consectentur; non nisi duce interfecto requiem belli fore.* at ille, dejectis circum stipatoribus, vinctoque

XXII. 1. Ne dedecori esset nepos publico supplicio affectus.

XXIII. 1. Cœperat a. 770: v. II, 52. — 2. Furii Camilli (II, 52), Junii Blæsi (III, 72), et, ut videtur, L. Apronii (III, 21). — 3. Nam libertis, qui olim servi, potestatem regiam permiserat Ptolemæus. — 4. Africa dicta, pars septentrionalis deletâ Carthagine in provinciæ formam redacta.

XXIV. 1. Imperium Romanum. — 2. Irruissent in Romanos.

XXV. 1. Nam pedibus vincti erant illorum equi, dum pabulabantur.

jam filio et effusis undique Romanis, ruendo in tela captivitatem haud inulta morte effugit. isque finis armis impositus.

XXVI. Dolabellæ petenti abnuit triumphalia Tiberius, Sejano tribuens, ne Blæsi, avunculi ejus, laus obsolesceret. sed neque Blæsus ideo illustrior, et huic negatus honor gloriam intendit. quippe minore exercitu insignes captivos, cædem ducis bellique confecti famam deportarat. Sequebantur et Garamantum legati, raro in Urbe visi, quos Tacfarinate cæso perculsa gens et culpæ nescia ad satisfaciendum populo Romano miserat. cognitis dehinc Ptolemæi per id bellum studiis, repetitus ex vetusto mos missusque e senatoribus qui scipionem eburnum, togam pictam [1], antiqua Patrum munera, daret, *regemque et socium atque amicum* appellaret.

XXVII. Eadem æstate mota per Italiam servilis belli semina fors oppressit. auctor tumultus T. Curtisius, quondam prætoriæ cohortis miles, primo cœtibus clandestinis apud Brundisium et circumjecta oppida, mox positis propalam libellis ad libertatem vocabat agrestia per longinquos [1] saltus et ferocia servitia, quum velut munere deûm tres biremes appulere ad usus commeantium illo mari. et erat iisdem regionibus Curtius Lupus quæstor, cui provincia vetere ex more Calles [2] evenerant. is disposita classiariorum copia cœptantem quummaxime conjurationem disjecit. missusque a Cæsare propere Staius tribunus cum valida manu, ducem ipsum et proximos audaciæ in Urbem traxit, jam trepidam ob multitudinem familiarum [3] quæ gliscebat immensum, minore in dies plebe ingenua.

XXVIII. Iisdem consulibus miseriarum ac sævitiæ exemplum atrox, reus pater, accusator filius (nomen utrique Vibius Serenus) in senatum inducti sunt: ab exsilio [1] retractus illuvieque ac squalore obsitus et tum catena vinctus pater, orante filio; præparatus adolescens multis munditiis, alacri vultu: *structas Principi insidias, missos in Galliam concitores belli* index idem et testis dicebat, annectebatque, *Cæcilium Cornutum prætorium ministravisse pecuniam:* qui tædio curarum, et quia periculum pro exitio habebatur, mortem in se festinavit. at contra reus, nihil infracto animo, obversus in filium quatere vincula, vocare *ultores deos, ut sibi quidem redderent exsilium, ubi procul tali more ageret, filium autem quandoque supplicia sequerentur.* asseverabatque *innocentem Cornutum et falsa exterritum* [2]; *idque facile intellectu, ni proderentur alii* [3] *: non enim se cædem Principis et res novas, uno socio, cogitasse* [4].

XXIX. Tum accusator *Cn. Lentulum et Seium Tuberonem* nominat, magno pudore Cæsaris, quum primores civitatis, intimi ipsius amici,

XXVI. 1. Sc. acu, aureis et versicoloribus filis intertextam, quo triumphantes ornabantur. Omisit Tacitus *eburneam sellam.*

XXVII. 1. Longi latique ambitus. — 2. *Calles Italiæ* vocabantur regiones silvestres a tergo Campaniæ versus mare superum s. Adriaticum, illæ ipsæ in quis tumultus ortus. His ob reditus ex pascuis et pecoribus *quæstor* præerat, quæ *callium provincia* dicta. Nam *calles* propric sunt semitæ pecorum vestigiis præduratæ. — 3. Servitiorum.

XXVIII. 1. De quo c. 13. — 2. Falsa extimuisse; græca constructio, ἐκπλήττεσθαί τι, accusativus cum verbo passivo animi affectum exprimente, ut cum neutris Latini, *horrere aliquid, stupere aliquid.* — 3. Sc. ausorum socii. — 4. Cogitaturum fuisse.

Lentulus senectutis extremæ, Tubero defecto corpore, tumultus hostilis et turbandæ reipublicæ accerserentur. sed hi quidem statim exempti : in patrem ex servis quæsitum, et quæstio adversa accusatori fuit. qui scelere vecors, simul vulgi rumore territus, *robur* [1] *et saxum aut parricidarum pœnas* [2] minitantium, cessit Urbe. ac retractus Ravenna exsequi accusationem adigitur, non occultante Tiberio vetus odium adversus exsulem Serenum. nam post damnatum Libonem missis ad Cæsarem litteris exprobraverat *suum tantum studium sine fructu fuisse* [3], addideratque quædam contumacius quam tutum apud aures superbas et offensioni proniores. ea Cæsar octo post annos retulit, medium tempus varie arguens, etiamsi tormenta pervicacia servorum contrà evenissent.

XXX. Dictis dein sententiis, *ut Serenus more majorum puniretur* [1], quo molliret invidiam, intercessit. Gallus Asinius *Gyaro aut Donusa claudendum* quum censeret, id quoque aspernatus est, *egenam aquæ utramque insulam* referens, *dandosque vitæ usus, cui vita concederetur.* ita Serenus Amorgum reportatur. Et quia Cornutus sua manu ceciderat, actum *de præmiis accusatorum*[2] *abolendis, si quis majestatis postulatus ante perfectum judicium se ipse vita privavisset.* ibaturque in eam sententiam, ni durius contraque morem suum, palam pro accusatoribus, Cæsar *irritas leges, rempublicam in præcipiti* [3] conquestus esset : *subverterent potius jura quam custodes eorum amoverent.* sic delatores, genus hominum publico exitio repertum et pœnis quidem [4] nunquam satis coercitum, per præmia eliciebantur.

XXXI. His tam assiduis tamque mœstis modica lætitia interjicitur, quod C. Cominium, equitem Romanum, probrosi in se carminis convictum, Cæsar precibus fratris, qui senator erat, concessit. quo magis mirum habebatur, gnarum meliorum et quæ fama clementiam sequeretur, tristiora malle. neque enim socordia peccabat; nec occultum est quando ex veritate, quando adumbrata lætitia facta Imperatorum celebrantur. quin ipse, compositus [1] alias et velut eluctantium verborum, solutius promptiusque eloquebatur, quoties subveniret [2]. At P. Suilium, quæstorem quondam Germanici, quum Italia arceretur [3] convictus pecuniam ob rem judicandam cepisse, *amovendum in insulam* censuit, tanta contentione animi, ut et jurando obstringeret [4] *e republica id esse.* quod aspere acceptum ad præsens, mox in laudem vertit, regresso Suilio : quem vidit sequens ætas præpotentem, venalem, et Claudii principis amicitia diu prospere, nunquam bene usum. Eadem pœna in Catum Firmium senatorem statuitur, *tanquam falsis majestatis criminibus sororem petivisset.* Catus, ut retuli [5], Libonem illexerat insidiis, deinde indicio perculerat.

XXIX. 1. Sc. Tullianum, quod descripsit Sallustius Catil. c. 55; carcer subterraneus in clivo Capitolino e regione fori, in quo condemnati percutiebantur; hodienum exstat sub ecclesia dicta *San Pietro in carcere. Saxum*, sc. Tarpeium. — 2. *Qui parentem necassit, caput obnubito, culeoque insutus in profluentem mergitor*, Lex XII tabul. — 3. De his v. II, 30.

XXX. 1. V. ad II, 32 fin. — 2. Quartam partem bonorum publicatorum accipiebant. Conf. c. 20, not. 3. — 3. Sc. esse, versari. — 4. Sc. falsi indicii.

XXXI. 1. Cum arte et simulatione loquens. — 2. Sc. accusato. — 3. Sc. senatusconsulto. — 4. Affirmaret. — 5. II, 27 seqq.

ejus operæ memor Tiberius, sed alia prætendens, exsilium deprecatus est: quominus senatu pelleretur, non obstitit.

XXXII. Pleraque eorum quæ retuli, quæque referam, parva forsitan et levia memoratu videri non nescius sum: sed nemo annales nostros cum scriptura eorum contenderit, qui veteres populi Romani res composuere. ingentia illi bella, expugnationes urbium, fusos captosque reges, aut si quando ad interna præverterent, discordias consulum adversum tribunos, agrarias frumentariasque leges, plebis et optimatium certamina libero egressu memorabant. nobis in arcto et inglorius labor. immota quippe aut modice lacessita pax, mœstæ Urbis res, et Princeps proferendi imperii incuriosus erat. non tamen sine usu fuerit introspicere illa primo aspectu levia, ex quîs magnarum sæpe rerum motus [1] oriuntur.

XXXIII. Nam cunctas nationes et urbes populus aut primores aut singuli regunt: delecta ex iis et consociata reipublicæ forma [1] laudari facilius quam evenire, vel si evenit, haud diuturna esse potest. igitur ut olim plebe valida, vel quum Patres pollerent, noscenda vulgi natura et quibus modis temperanter haberetur [2], senatusque et optimatium ingenia qui maxime perdidicerant, callidi temporum et sapientes credebantur; sic converso statu, neque alia re Romana quam si unus imperitet, hæc conquiri tradique in rem fuerit, quia pauci prudentiâ honesta ab deterioribus, utilia ob noxiis discernunt, plures aliorum eventis docentur. ceterum ut profutura, ita minimum oblectationis afferunt. nam situs gentium, varietates prœliorum, clari ducum exitus retinent ac redintegrant legentium animum: nos sæva jussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium et easdem exitu [3] causas conjungimus, obvia [4] rerum similitudine et satietate. tum quod antiquis scriptoribus rarus obtrectator, neque refert cujusquam, Punicas Romanasve acies lætius extuleris: at multorum, qui Tiberio regente pœnam vel infamias subiere, posteri manent: utque familiæ ipsæ jam exstinctæ sint, reperies qui ob similitudinem morum aliena malefacta sibi objectari putent. etiam gloria ac virtus infensos habet [5], ut nimis ex propinquo diversa arguens. sed ad cœpta redeo.

XXXIV. Cornelio Cosso, Asinio Agrippa Coss. [1] Cremutius Cordus postulatur novo ac tunc primum audito crimine, *quod editis annalibus laudatoque M. Bruto, C. Cassium Romanorum ultimum dixisset* [2]. accusabant Satrius Secundus et Pinarius Natta, Sejani clientes: id perniciabile reo, et Cæsar truci vultu defensionem accipiens; quam Cremutius relinquendæ vitæ certus in hunc modum exorsus est: « Verba mea, Patres conscripti, arguuntur: adeo factorum innocens sum. sed neque « hæc in Principem aut Principis parentem, quos lex majestatis amplectitur: Brutum et Cassium laudavisse dicor, quorum res gestas quum

XXXII. 1. Momenta, ut Livius: *Ex parvis sæpe magnarum momenta rerum pendent*.

XXXIII. 1. Quæ describitur et commendatur a Cicerone De republ. I, 45. — 2. Hinc variatur structura, ac si scriptum esset, *qui cognoverant vulgi naturam et quibus... haberetur*. — 3. Eundem semper exitum habentes, nimirum condemnationem. — 4. Sc lectoribus. — 5. Offendit, quasi virtutibus nimis propinquis et ejusdem ætatis notentur vitia quæ obtinent contraria.

XXXIV. 1. Anno U. 778, p. Chr. 25. — 2. Sc. in illis annalibus. Ita autem Brutus ipse

« plurimi composuerint, nemo sine honore memoravit. Titus Livius, « eloquentiæ ac fidei præclarus in primis, Cn. Pompeium tantis laudibus « tulit, ut Pompeianum eum Augustus appellaret : neque id amicitiæ « eorum offecit. Scipionem [3], Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc « Brutum nusquam *latrones et parricidas*, quæ nunc vocabula imponun- « tur, sæpe ut insignes viros nominat. Asinii Pollionis scripta egregiam « eorundem memoriam tradunt; Messala Corvinus imperatorem suum « Cassium prædicabat : et uterque opibusque atque honoribus [4] perviguere. « Marci Ciceronis libro, quo Catonem cælo æquavit, quid aliud dictator « Cæsar quam rescripta oratione [5] velut apud judices respondit? Antonii « epistolæ, Bruti conciones falsa quidem in Augustum probra, sed multa « cum acerbitate habent; carmina Bibaculi et Catulli referta contumeliis « Cæsarum leguntur : sed ipse divus Julius, ipse divus Augustus et tulere « ista et reliquere, haud facile dixerim, moderatione magis an sapientia. « namque spreta exolescunt; si irascare, agnita videntur.

XXXV. « Non attingo Græcos, quorum non modo libertas, etiam libido « impunita : aut si quis advertit, dictis dicta ultus est. sed maxime solu- « tum [1] et sine obtrectatore fuit prodere [2] de iis, quos mors odio aut gra- « tiæ exemisset. num cum armatis Cassio et Bruto ac Philippenses campos « obtinentibus belli civilis causa populum per conciones incendo? an illi « quidem septuagesimum ante annum perempti, quomodo imaginibus suis « noscuntur, quas ne victor quidem abolevit, sic partem memoriæ apud « scriptores retinent? Suum cuique decus posteritas rependit; nec deerunt, « si damnatio ingruit, qui non modo Cassii et Bruti, sed etiam mei memi- « nerint. » Egressus dein senatu vitam abstinentia finivit [3]. libros per ædiles cremendos censuere Patres; sed manserunt occultati et editi [4]. quo magis socordiam eorum irridere libet, qui præsenti potentia credunt exstingui posse etiam sequentis ævi memoriam. nam contra punitis ingeniis gliscit auctoritas; neque aliud externi reges, aut qui eadem sævitia usi sunt, nisi dedecus sibi atque illis gloriam peperere.

XXXVI. Ceterum postulandis reis tam continuus annus fuit, ut feriarum Latinarum [1] diebus præfectum Urbis Drusum, auspicandi gratia tribunal ingressum, adierit Calpurnius Salvianus in Sex. Marium [2], quod a Cæsare palam increpitum, causa exsilii Salviano fuit. Objecta publice Cyzicenis [3] *incuria cærimoniarum divi Augusti*, additis *violentiæ criminibus adversum cives Romanos*. et amisere libertatem quam bello Mithridatis meruerant, circumsessi nec minus sua constantia quam præsidio Luculli pulso rege. At Fonteius Capito, qui proconsul Asiam curave-

Cassium appellaverat. — 3. Scipionem Metellum, qui exstincto Pompeio M. reliquias earum partium cum Catone, Afranio et aliis in Africa collegerat : unde *bellum Africanum* Cæsaris. — 4. Et opibus et honoribus. Messala scripserat de bellis civilibus. — 5. *Anticatone* suo.

XXXV. 1. Liberum. — 2. Scribere. — 3. Singula de exitu ejus narrat Seneca Consolatione ad Marciam c. 22. — 4. *Editi* a Marcia, filia Cremutii, auctoritate Caligulæ.

XXXVI. 1. Quibus Latii populi 47 oppidorum in Albano monte conveniebant ad sacrificium et festum Jovi Latiari per quattuor dies agendum. Aderant magistratus omnes populi Romani : Urbem tenebat *præfectus urbi feriarum Latinarum causa,* ex juvenibus nobilibus nondum senatoriæ ætatis creatus.—2. Ad Marium accusandum.— 3. *Pu-*

rat, absolvitur, comperto ficta[4] in eum crimina per Vibium Serenum. neque tamen id Sereno noxæ fuit, quem odium publicum tutiorem faciebat. nam ut quis districtior[5] accusator, velut sacrosanctus erat: leves, ignobiles pœnis afficiebantur.

XXXVII. Per idem tempus Hispania ulterior, missis ad senatum legatis, oravit, *ut exemplo Asiæ*[1] *delubrum Tiberio matrique ejus exstrueret.* qua occasione Cæsar, validus alioqui spernendis honoribus, et respondendum ratus iis quorum rumore arguebatur *in ambitionem flexisse*, hujuscemodi orationem cœpit. « Scio, Patres conscripti, constantiam meam « a plerisque desideratam, quod Asiæ civitatibus, nuper idem istud pe« tentibus, non sim adversatus. ergo et prioris silentii defensionem, et « quid in futurum statuerim, simul aperiam. quum divus Augustus sibi « atque urbi Romæ templum apud Pergamum sisti non prohibuisset, qui « omnia facta dictaque ejus vice legis observem, placitum jam exemplum « promptius secutus sum, quia cultui meo veneratio senatus adjungeba« tur. ceterum ut semel recepisse veniam habuerit, ita per omnes provin« cias effigie numinum sacrari ambitiosum, superbum: et vanescet Augusti « honor, si promiscuis adulationibus vulgatur.

XXXVIII. « Ego me, Patres conscripti, mortalem esse et hominum offi« cia fungi, satisque habere si locum principem impleam, et vos testor « et meminisse posteros volo: qui satis superque memoriæ meæ tribuent[1], « ut majoribus meis dignum, rerum vestrarum providum, constantem in « periculis, offensionum pro utilitate publica non pavidum credant. hæc « mihi in animis vestris templa, hæ pulcherrimæ effigies et mansuræ. « nam quæ saxo struuntur, si judicium posterorum in odium vertit, pro « sepulcris spernuntur[2]. proinde socios, cives et deos ipsos precor, hos « ut mihi ad finem usque vitæ quietam et intelligentem humani divinique « juris mentem duint[3], illos ut, quandoque concessero, cum laude et « bonis recordationibus facta atque famam nominis mei prosequantur. » Perstititque posthac secretis etiam sermonibus aspernari talem sui cultum. quod alii *modestiam*, multi, *quia diffideret*, quidam *ut degeneris animi* interpretabantur : « optimos quippe mortalium altissima cupere; sic « Herculem et Liberum[4] apud Græcos, Quirinum apud nos deûm numero « additos. melius Augustum, qui speraverit. cetera[5] Principibus statim « adesse : unum insatiabiliter parandum, prosperam sui memoriam. nam « contemptu famæ contemni virtutes. »

XXXIX. At Sejanus, nimia fortuna socors et muliebri insuper cupidine incensus, promissum matrimonium flagitante Livia, componit ad Cæsarem codicillos : moris quippe tum erat, quamquam præsentem, scripto adire. ejus talis forma fuit : « Benevolentia patris Augusti et mox plurimis « Tiberii judiciis ita insuevisse, ut spes votaque sua non prius ad deos

blice Cyzicenis pro, civitati Cyzicenorum. — 4. Sc. fuisse. — 5. Alacrior, promptior, imagine a *districto gladio* petita.

XXXVII. 1. V. supra cap. 15.

XXXVIII. 1. Sc. hoc tribuendo *ut*...— 2. *Pro sepulcris* sunt sive accipiuntur et *spernuntur*. — 3. Dent. — 4. Bacchum. Cum his confer Horat. Od. III, 3. — 5. *Cetera*, atque adeo apotheosin.

« quam ad Principum aures conferret. neque fulgorem honorum unquam « precatum : excubias ac labores, ut unum e militibus, pro incolumitate « Imperatoris malle. attamen, quod pulcherrimum, adeptum, ut con« junctione Cæsaris dignus [1] crederetur. hinc initium spei. et quoniam « audiverit Augustum in collocanda filia nonnihil etiam de Equitibus Ro« manis consultavisse [2], ita, si maritus Liviæ quæreretur, haberet in animo « amicum, sola necessitudinis gloria usurum. non enim exuere imposita « munia; satis æstimare firmari domum adversum iniquas Agrippinæ of« fensiones, idque liberorum causa : nam sibi multum superque vitæ fore, « quod tali cum Principe explevisset. »

XL. Ad ea Tiberius, laudata pietate Sejani suisque in eum beneficiis modice percursis, quum tempus tanquam ad integram consultationem petivisset, adjunxit, « ceteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi « conducere putent; Principum diversam esse sortem, quibus præcipua « rerum ad famam dirigenda. ideo se non illuc decurrere, quod promptum « rescriptu : posse ipsam Liviam statuere, nubendum post Drusum, an in « penatibus iisdem tolerandum haberet [1]; esse illi matrem et aviam, pro« piora consilia. simplicius acturum. de inimicitiis primum Agrippinæ, « quas longe acrius arsuras, si matrimonium Liviæ velut in partes domum » Cæsarum distraxisset. sic quoque [2] erumpere æmulationem feminarum, « eaque discordia nepotes suos convelli : quid, si intendatur certamen « tali conjugio? Falleris enim, Sejane, si te mansurum in eodem ordine [3] « putas, et Liviam, quæ C. Cæsari, mox Druso nupta fuerit, ea mente « acturam, ut cum Equite Romano senescat. ego ut sinam, credisne pas« suros qui fratrem ejus [4], qui patrem majoresque nostros in summis « imperiis videre? Vis tu quidem istum intra locum sistere : sed illi ma« gistratus et primores, qui te invito perrumpunt [5] omnibusque de rebus « consulunt, excessisse jam pridem equestre fastigium [6] longeque antisse « patris mei amicitias [7] non occulti ferunt, perque invidiam tui me « quoque incusant. At enim Augustus filiam suam Equiti Romano tradere « meditatus est. mirum Hercule, si, quum in omnes curas distraheretur, « immensumque attolli provideret quem conjunctione tali super alios « extulisset, C. Proculeium [8] et quosdam in sermonibus habuit insigni « tranquillitate vitæ, nullis reipublicæ negotiis permixtos. sed si dubita« tione Augusti movemur, quanto validius est, quod M. Agrippæ, mox « mihi collocavit [9]? Atque ego hæc pro amicitia non occultavi; ceterum « neque tuis neque Liviæ destinatis adversabor. ipse quid intra animum « volutaverim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, « omittam ad præsens referre : id tantum aperiam, nihil esse tam excel« sum, quod non virtutes istæ tuusque in me animus mereantur; datoque « tempore vel in senatu vel concione non reticebo. »

XXXIX. 1. V. cap. 7, not. 2.—2. Narrat. Sueton. *Oct.* c. 63.

XL. 1. Sibi esset. — 2. Etiam sine hoc matrimonio. — 3. In eadem conditione. Refertur ad illa verba Sejani, *non exuere imposita munia.*—4. Germanicum. — 5. Fines a te positos excedunt.—6. Præfecturam prætorii demandatam, quæ proprie equestris ordinis, sed a Sejano multum amplificata erat. — 7. Ea quæ amicis tribuebat Augustus; nisi *amicitiæ* pro ipsis amicis positum. — 8. Familiarem Augusti candidissimum, laudatum Horatio Od. II, 2, 5 seqq. — 9. Sc. filiam.

XLI. Rursum Sejanus non jam de matrimonio, sed altius metuens, *tacita suspicionum, vulgi rumorem, ingruentem invidiam* deprecatur. ac ne assiduos in domum cœtus arcendo infringeret potentiam, aut receptando facultatem criminantibus præberet, huc flexit, ut Tiberium ad vitam procul Roma amœnis locis degendam impelleret. multa quippe providebat, sua in manu aditus [1] litterarumque magna ex parte se arbitrum fore, quum per milites commearent; mox Cæsarem, vergente jam senecta secretoque loci mollitum, munia imperii facilius tramissurum; et minui sibi invidiam adempta salutantum turba, sublatisque inanibus vera potentiæ augere [2]. igitur paullatim negotia Urbis, populi accursus, multitudinem affluentium increpat, extollens laudibus quietem et solitudinem, *quîs abesse tædia et offensiones, ac præcipua rerum maxime agitari.*

XLII. Ac forte habita per illos dies de Votieno Montano, celebris ingenii viro, cognitio cunctantem [1] jam Tiberium perpulit, ut vitandos crederet Patrum cœtus vocesque, quæ plerumque veræ et graves coram ingerebantur. nam postulato Votieno *ob contumelias in Cæsarem dictas*, testis Æmilius e militaribus viris, dum studio probandi cuncta refert et, quamquam inter obstrepentes, magna asseveratione nititur, audivit Tiberius probra quîs per occultum lacerabatur, adeoque perculsus est, ut *se vel statim, vel in cognitione* [2] *purgaturum* clamitaret, precibusque proximorum, adulatione omnium, ægre componeret animum. et Votienus quidem majestatis pœnis affectus est [3]: Cæsar, objectam sibi adversus reos inclementiam eo pervicacius amplexus, Aquiliam adulterii delatam cum Vario Ligure, quamquam Lentulus Gætulicus, consul designatus, lege Julia damnasset [4], exsilio punivit, Apidiumque Merulam, *quod in acta divi Augusti non juraverat*, albo senatorio [5] erasit.

XLIII. Auditæ dehinc Lacedæmoniorum et Messeniorum legationes de jure templi Dianæ Limnatidis [1], quod *suis a majoribus suaque in terra dicatum* Lacedæmonii firmabant annalium memoria vatumque carminibus : *sed Macedonis Philippi* [2], *cum quo bellassent, armis ademptum, ac post C. Cæsaris et M. Antonii sententia redditum.* contra Messenii *veterem inter Herculis posteros divisionem Peloponnesi* [3] protulere, « suoque regi Dentheliathen agrum [4] in quo id delubrum, cessisse, mo« numentaque ejus rei sculpta saxis et ære prisco manere. quodsi vatum, « annalium ad testimonia vocentur, plures sibi ac locupletiores esse. « neque Philippum potentia, sed ex vero statuisse. idem regis Antigoni [5],

XLI. 1. Sc. ad Tiberium. — 2. Intransitive, ut sæpe *vertere, mutare*.

XLII. 1. Dubitantem, deliberantem. — 2. Sc. proprie de hac re instituenda. — 3. In Baleares insulas relegatus est. — 4. Ex qua dotis dimidio, bonorum parte tertia multabatur et in insulam relegabatur. Relegatione gravius erat exsilium, jus civitatis auferens. — 5. Tabula albata, in quo senatorum nomina quotannis inscribebantur, instituto Augusti a. U. 746.

XLIII. 1. In confinibus Laconiæ et Messeniæ ad vicum Λίμναι (Paludes) cultæ. — 2. Sc. alterius, non Alexandri patris. — 3. In Argivum, Lacedæmonium et Messenium regna, inter Heraclidas Temenum, Aristodemum, Cresphontem, 80 annos post captam Trojam. — 4. Qui alibi non memoratur, nisi quod urbis, de cujus possessione Lacedæmonii et Messenii certabant, nomen servatum est a Stephano Byzantino in Lexico geographico Δελθάνιοι, quod ob seriem alphabeticam scribendum Δενθάνιοι. — 5. Se-

« idem imperatoris Mummii [6] judicium. sic Milesios, permisso publice « arbitrio, postremo Atidium Geminum, prætorem Achaiæ, decrevisse. » ita secundum Messenios datum [7]. Et Segestani *ædem Veneris, montem apud Erycum, vetustate dilapsam restaurari* postulavere, nota memorantes de origine ejus et læta Tiberio [8]. suscepit curam libens ut consanguineus. Tunc tractatæ Massiliensium preces, probatumque P. Rutilii exemplum. namque eum legibus pulsum [9] civem sibi Smyrnæi addiderant. quo jure Vulcatius Moschus exsul in Massilienses receptus, bona sua reipublicæ eorum, ut patriæ, reliquerat.

XLIV. Obiere eo anno viri nobiles Cn. Lentulus et L. Domitius. Lentulo, super consulatum [1] et triumphalia de Gætulis gloriæ fuerat bene tolerata paupertas, dein magnæ opes innocenter paratæ et modeste habitæ. Domitium decoravit pater civili bello maris potens, donec Antonii partibus, mox Cæsaris misceretur. avus Pharsalica acie pro optimatibus ceciderat; ipse delectus cui minor Antonia [2], Octaviâ genita, in matrimonium daretur. post exercitu flumen Albim transcendit, longius penetrata Germania quam quisquam priorum [3]; easque ob res insignia triumphi adeptus est. Obiit et L. Antonius, multa claritudine generis, sed improspera. nam patre ejus Iulo Antonio ob adulterium Juliæ morte punito [4], hunc admodum adolescentulum, sororis nepotem [5], seposuit Augustus in civitatem Massiliensem, ubi specie studiorum nomen exsilii tegeretur. habitus tamen supremis [6] honor, ossaque tumulo Octaviorum illata per decretum senatus.

XLV. Iisdem consulibus facinus atrox in citeriore Hispania admissum a quodam agresti nationis Termestinæ. is prætorem provinciæ L. Pisonem, pace incuriosum, ex improviso in itinere adortus, uno vulnere in mortem affecit: ac pernicitate equi profugus, postquam saltuosos locos attigerat, dimisso equo, per derupta et avia sequentes frustratus est, neque diu fefellit. nam prehenso ductoque per proximos pagos equo, cujus foret cognitum; et repertus quum tormentis edere conscios adigeretur, voce magna sermone patrio *frustra se interrogari* clamitavit: *assisterent socii ac spectarent; nullam vim tantam doloris fore, ut veritatem eliceret.* idemque quum postero [1] ad quæstionem retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus saxoque caput afflixit, ut statim exanimaretur sed Piso Termestinorum dolo cæsus habetur: qui pecunias e publico interceptas [2] acrius, quam ut tolerarent barbari, cogebat.

XLVI. Lentulo Gætulico, C. Calvisio Coss. [1] decreta triumphi insignia Poppæo Sabino contusis Thracum gentibus, qui montium editis inculti

cundi, cognomine *Soteris*, qui Spartam expugnavit. — 6. A quo diruta Corinthus, a. U. 608. — 7. Sc. jus templi. *Secundum* in talibus significat in commodum alicujus, *en faveur*. — 8. Nam templum conditum ferebatur a Veneris filio Ænea; ab hujus filio Iulo Julii derivabantur, in quos adoptati Augustus et Tiberius. Adoptio autem genuinæ generationi prorsus par habebatur.— 9. A. U. 662, injuste quidem, per publicanos (Equites) accusatos simul ab eo et judices. Erat autem ille, ut loquitur Velleius II, 13, *vir non sæculi sui, sed omnis ævi optimus.*

XLIV. 1. Consul erat a. U. 753. — 2. Una trium filiarum Antonii triumviri ex sorore Augusti. — 3. Sc penetraverat, pro *a quoquam priorum*. Est quasi attractio verbi *transcendit*. — 4. Cf. I, 10, not. 7. — 5. Octaviæ filia erat Marcella, uxor Iuli Antonii. — 6. Exsequiis.

XLV. 1. Sc. die. — 2. Pecunias, quæ ad publicos reditus pertinebant, retentas a debitoribus, non solutas.

XLVI. 1. A. U. 779, p. Chr. 26.

atque eo ferocius agitabant. causa motus, super hominum ingenium, quod pati delectus et validissimum quemque militiæ nostræ dare aspernabantur, ne regibus quidem parere nisi ex libidine soliti, aut si mitterent auxilia, suos ductores præficere nec nisi adversum accolas belligerare. ac tum rumor incesserat fore ut disjecti aliisque nationibus permixti diversas in terras traherentur. Sed antequam arma inciperent, misere legatos *amicitiam obsequiumque* memoraturos, *et mansura hæc, si nullo novo onere tentarentur : sin ut victis servitium indiceretur, esse sibi ferrum et juventutem et promptum libertati aut ad mortem animum.* simul castella rupibus indita collatosque illuc parentes et conjuges ostentabant, *bellumque impeditum, arduum, cruentum* minitabantur.

XLVII. At Sabinus, donec exercitus in unum conduceret, datis mitibus responsis, postquam Pomponius Labeo e Mœsia cum legione, rex Rhœmetalces cum auxiliis popularium, qui fidem non mutaverant, venere, addita præsenti copia ad hostem pergit, compositum jam per angustias saltuum. quidam audentius apertis in collibus visebantur : quos dux Romanus acie suggressus haud ægre pepulit, sanguine barbarorum modico ob propinqua suffugia. mox castris in loco communitis, valida manu montem occupat, angustum et æquali dorso continuum, usque ad proximum castellum, quod magna vis armata aut incondita tuebatur : simul in ferocissimos, qui ante vallum more gentis cum carminibus et tripudiis persultabant, mittit delectos sagittariorum. ii dum eminus grassabantur, crebra et inulta vulnera fecere : propius incedentes, eruptione subita turbati sunt, receptique subsidio Sugambræ cohortis [1], quam Romanus promptam ad pericula nec minus cantuum et armorum tumultu trucem haud procul instruxerat.

XLVIII. Translata dehinc castra hostem propter, relictis apud priora munimenta Thracibus quos nobis affuisse memoravi. iisque permissum *vastare, urere, trahere prædas, dum populatio lucem intra sisteretur* [1] *noctemque in castris tutam et vigilem capesserent.* id primo servatum : mox versi in luxum et raptis opulenti, omittere stationes, lascivia epularum aut somno et vino procumbere. igitur hostes, incuria eorum comperta, duo agmina parant, quorum altero populatores invaderentur, alii castra Romana appugnarent, non spe capiendi, sed ut clamore, telis, suo quisque periculo intentus sonorem alterius prœlii non acciperet. tenebræ insuper delectæ augendam ad formidinem. sed qui vallum legionum tentabant, facile pelluntur : Thracum auxilia repentino incursu territa, quum pars munitionibus adjacerent, plures extra palarentur, tanto infensius cæsi, quanto *perfugæ et proditores ferre arma ad suum patriæque servitium* incusabantur.

XLIX. Postera die Sabinus exercitum æquo loco ostendit, si barbari successu noctis alacres prœlium auderent. et postquam castello aut conjunctis tumulis non degrediebantur, obsidium cœpit per præsidia, quæ opportune jam [1] muniebat; dein fossam loricamque contexens [2] quattuor

XLVII. 1. Sugambri a Tiberio a. U. 746 victi et in sinistram ripam Rheni translati.
XLVIII. 1. Dummodo populatio intra diem cohiberetur, non produceretur in noctem.
XLIX. 1. Nunc, dum barbari non accedebant. — 2. *Fossam* ducens et *loricam contexens* ex cratibus : significatur quod dicimus *une tranchée.*

millia passuum ambitu amplexus est; tum paullatim, ut aquam pabulumque eriperet, contrahere claustra artaque circumdare: et struebatur agger, unde saxa, ignes propinquum jam in hostem jacerentur. sed nihil æque quam sitis fatigabat, quum ingens multitudo bellatorum, imbellium, uno reliquo fonte uterentur. simul equæ, armenta, ut mos barbaris, juxtà clausa, egestate pabuli exanimari; adjacere corpora hominum, quos vulnera, quos sitis peremerat, pollui cuncta sanie, odore, contactu. rebusque turbatis, malum extremum discordia accessit, his deditionem, aliis mortem et mutuos inter se ictus parantibus. et erant qui *non inultum exitium, sed eruptionem* suaderent, neque ignobiles, quamvis diversi sententiis.

L. Verum e ducibus Dinis, provectus senecta et longo usu vim atque clementiam Romanam edoctus, *ponenda arma, unum afflictis id remedium* disserebat. primusque se cum conjuge et liberis victori permisit: secuti ætate aut sexu imbecilli, et quibus major vitæ quam gloriæ cupido. At juventus Tarsam inter et Turesim distrahebatur. utrique destinatum cum libertate occidere: sed Tarsa, *properum finem, abrumpendas pariter spes ac metus* clamitans, dedit exemplum demisso in pectus ferro. nec defuere qui eodem modo oppeterent. Turesis sua cum manu noctem opperitur, haud nescio duce nostro. igitur firmatæ stationes densioribus globis. et ingruebat nox nimbo atrox, hostisque clamore turbido, modo per vastum silentium incertos obsessores effecerat, quum Sabinus circumire, hortari, *ne ad ambigua sonitus aut simultationem quietis casum insidiantibus aperirent, sed sua quisque munia servarent immoti telisque non in falsum jactis.*

LI. Interea barbari catervis decurrentes nunc in vallum manualia saxa, præustas sudes, decisa robora jacere, nunc virgultis et cratibus et corporibus exanimis complere fossas; quidam pontes et scalas ante fabricati inferre propugnaculis, eaque prensare, detrahere et adversus resistentes cominus niti; miles contra deturbare telis, pellere umbonibus, muralia pila [1], congestas lapidum moles provolvere. his partæ victoriæ spes et, si cedant, insignitius flagitium, illis extrema jam salus [2] et assistentes plerisque matres et conjuges earumque lamenta addunt animos. nox aliis in audaciam, aliis ad formidinem opportuna, incerti ictus, vulnera improvisa, suorum atque hostium ignoratio, et montis anfractu repercussæ velut a tergo voces adeo cuncta miscuerant, ut quædam munimenta Romani quasi perrupta omiserint. neque tamen pervasere hostes nisi admodum pauci: ceteros, deleto promptissimo quoque aut saucio, appetente jam luce trusere in summa castelli, ubi tandem coacta deditio, et proxima sponte incolarum recepta. reliquis, quominus vi aut obsidio subigerentur, præmatura montis Hæmi et sæva hiems subvenit.

LII. At Romæ commota Principis domo, ut series futuri in Agrippinam exitii inciperet, Claudia pulchra, sobrina ejus, postulatur, accusante Domitio Afro. is recens prætura, modicus dignationis et quoquo facinore properus clarescere, *crimen impudicitiæ, adulterum Furnium, vene-*

LI. 1. Majora quam illa quibus in acie utebantur. — 2. Quod hæc erat extrema via salutis.

cia in Principem et devotiones[1] objectabat. Agrippina semper atrox[2], tum et periculo propinquæ accensa, pergit ad Tiberium ac forte sacrificantem patri repperit. quo initio invidiæ[3], « non ejusdem » ait « mactare divo « Augusto victimas et posteros ejus insectari. non in effigies mutas divi« num spiritum tranfusum, sed imaginem veram, cælesti sanguine ortam. « Intelligere discrimen[4], suscipere sordes[5]. frustra Pulchram præscribi[6], « cui sola exitii causa sit quod Agrippinam stulte prorsus ad cultum de« legerit, oblita Sosiæ ob eadem afflictæ[7]. » audita hæc raram occulti pectoris vocem elicuere; correptamque Græco versu admonuit *non ideo lædi, quia non regnaret*[8]. Pulchra et Furnius damnantur. Afer primoribus oratorum additus, divulgato ingenio[9] et secuta asseveratione Cæsaris, qua *suo jure disertum* eum appellavit. mox capessendis accusationibus, aut reos tutando, prosperiore eloquentiæ quam morum fama fuit, nisi quod ætas extrema multum etiam eloquentiæ dempsit, dum fessa mente retinet silentii impatientiam.

LIII. At Agrippina, pervicax iræ et morbo corporis implicata, quum viseret eam Cæsar, profusis diu ac per silentium lacrimis, mox invidiam et preces orditur : « subveniret solitudini, daret maritum; habilem adhuc « juventam sibi, neque aliud probis quam ex matrimonio solatium : esse « in civitate *qui*[1] Germanici conjugem ac liberos ejus recipere dignaren« tur. » sed Cæsar, non ignarus quantum ex republica peteretur[2], ne tamen offensionis aut metus manifestus foret, sine responso, quamquam instantem, reliquit. Id ego a scriptoribus annalium non traditum reperi in commentariis Agrippinæ filiæ, quæ, Neronis Principis mater, vitam suam et casus suorum posteris memoravit.

LIV. Ceterum Sejanus mœrentem et improvidam altius perculit, immissis qui per speciem amicitiæ monerent, *paratum ei venenum, vitandas soceri epulas*. atque illa, simulationum nescia, quum propter discumberet, non vultu aut sermone[1] flecti, nullos attingere cibos, donec advertit Tiberius, forte, an quia audiverat. idque quo acrius experiretur, poma, ut erant apposita, laudans nurui sua manu tradidit. aucta ex eo suspicio Agrippinæ, et intacta ore servis tramisit. nec tamen Tiberii vox coram secuta, sed obversus ad matrem, *non mirum*, ait, *si quid severius in eam statuisset, a qua veneficii insimularetur*. Inde rumor, *parari exitium, neque id Imperatorem palam audere; secretum ad perpetrandum quæri*.

LV. Sed Cæsar, quo famam averteret, adesse frequens senatui, legatosque Asiæ, ambigentes *quanam in civitate templum statueretur*[1], plures per dies audivit. undecim urbes certabant pari ambitione, viribus diversæ.

LII. 1. Mortis imprecationes. — 2. Minax. Conf. I, 33; II, 72. — 3. Sc. Tiberio faciendæ : hinc initium et occasionem invidiæ in eum concitandæ capiens. — 4. Periculum Pulchræ. — 5. Vestes sordidas, habitum lugentium et supplicum. V. ad II, 29. — 6. Obtendi, prætexi consilio se perdendi. — 7. De qua c. 19, 20. — 8. Apud Suetonium c. 53 : *Si non dominaris, filiola, injuriam te accipere existimas*. — 9. Sc. ejus in accusatione Pulchræ. Domitii Afri eloquentiam Quintilianus quoque, optimus judex, admiratur.

LIII. 1. *Qui* additum. Plurium litterarum lacuna est in manuscripto. — 2. Quam magnum esset quod peteretur, ex reipublicæ rationibus judicatum.

LIV. 1. Sc. convivantium : nemo aut vultus aut sermonis comitate eam movere potuit.

LV. 1. Conf. c. 13 et 37.

neque multum distantia inter se memorabant, *de vetustate generis, studio in populum Romanum per bella Persi*[2] *et Aristonici aliorumque regum.* verum Hypæpeni Trallianique Laodicenis ac Magnetibus simul tramissi ut parum validi. ne Ilienses quidem, quum *parentem urbis Romæ Trojam* referrent, nisi antiquitatis gloria pollebant. paullum addubitatum, quod Halicarnassii *mille et ducentos per annos nullo motu terræ nutavisse sedes suas, vivoque*[3] *in saxo fundamenta templi* asseveraverant. Pergamenos (eo ipso[4] nitebantur) æde Augusto ibi sita satis adeptos creditum. Ephesii Milesiique, hi Apollinis[5], illi Dianæ cæremonia occupavisse civitates visi. ita Sardianos inter Smyrnæosque deliberatum. Sardiani decretum Etruriæ recitavere ut consanguinei. nam « Tyrrhenum « Lydumque, Atye rege genitos, ob multitudinem divisisse gentem; Ly« dum patriis in terris resedisse, Tyrrheno datum novas ut conderet sedes; « et ducum e nominibus indita vocabula, illis per Asiam, his in Italia[6]; « auctamque adhuc Lydorum opulentiam missis in Græciam populis, cui « mox a Pelope nomen.[7] » simul *litteras imperatorum et icta nobiscum fœdera bello Macedonum, ubertatemque fluminum suorum*[8], *temperiem cœli ac dites circùm terras* memorabant.

LVI. At Smyrnæi, repetita vetustate, *seu Tantalus Jove ortus illos, sive Theseus divina et ipse stirpe*[1], *sive una Amazonum*[2] *condidisset*, transcendere ad ea, quîs maxime fidebant in populum Romanum officiis, missa navali copia non modo externa ad bella[3], sed quæ in Italia tolerabantur; « seque primos templum urbis Romæ statuisse, M. Porcio[4] consule, magnis quidem jam populi Romani rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc Punica urbe et validis per Asiam regibus. » simul « L. Sullam testem » afferebant, « gravissimo in discrimine exer« citus ob asperitatem hiemis et penuriam vestis, quum id Smyrnam in « concionem nuntiatum foret, omnes qui astabant, detraxisse corpori « tegmina nostrisque legionibus misisse. » Ita rogati sententiam Patres Smyrnæos prætulere. censuitque Vibius Marsus, *ut M.' Lepido, cui ea provincia obvenerat, super numerum*[5] *legaretur qui templi curam susciperet.* et quia Lepidus ipse deligere per modestiam abnuebat, Valerius Naso e prætoriis sorte missus est.

LVII. Inter quæ, diu meditato prolatoque sæpius consilio, tandem Cæsar in Campaniam[1], specie dedicandi templa apud Capuam Jovi, apud Nolam Augusto, sed certus procul Urbe degere. Causam abscessus quam-

— 2. Pro *Persei*, vulgo *Persis*. Perses, ultimus rex Macedonum, captus a. U. 586. Aristonicus, qui Asiam provinciam occupaverat, ab Attalo Romanis legatam, victus a. U. 624. — 3. Nativo. Deinde supple, *futura esse.* — 4. Ad sequentia refer : *eo ipso* quod jam ædes Augusti apud se posita esset. Quo argumento in diversum utuntur senatores. — 5. Qui Mileti inprimis colebatur. Inde acciri Clarii Apollinis sacerdotes narratum supra II, 54. — 6. Vana narratio, orta ex Pelasgorum Asiæ oram tenentium cognomine *Tyrrheni*, quod græcum nomen Etruscorum est. — 7. *Peloponnesus.* Pelops, Tantali filius, ab aliis Phryx, ab aliis Lydus dicitur. — 8. Hermi et Pactoli aurum in arena volventis.

LVI. 1. Neptuno ortum nonnulli narrant. — 2. Smyrna dicta.— 3. Adversus Antiochum Syriæ regem. — 4. Catone Censorino, a. U. 559. — 5. Sc. legatorum qui adjutores dari solebant proconsulibus et proprætoribus. *Legaretur*, legatus destinaretur a Lepido : nam sic capiendus dativus *Lepido.*

LVII. 1. *Abit, profectus est*, vel tale quid addendum, quod fortasse excidit. — 2. Con-

quam secutus plurimos auctorum ad Sejani artes retuli, quia tamen, cæde ejus patrata, sex postea annos pari secreto conjunxit [2], plerumque permoveor [3] num ad ipsum referri verius sit, sævitiam ac libidinem, quum factis promeret, locis occultantem. erant qui crederent in senectute corporis quoque habitum pudori fuisse : quippe illi prægracilis et incurva proceritas, nudus capillo vertex, ulcerosa facies ac plerumque medicaminibus interstincta [4]. et Rhodi secreto vitare cœtus, recondere voluptates insuêrat. traditur etiam matris impotentia [5] extrusum, quam dominationis sociam aspernabatur, neque depellere poterat, quum dominationem ipsam donum ejus accepisset. nam dubitaverat [6] Augustus Germanicum, sororis nepotem et cunctis laudatum, rei Romanæ imponere : sed precibus uxoris evictus Tiberio Germanicum, sibi Tiberium ascivit. idque Augusta exprobrabat, reposcebat.

LVIII. Profectio arto comitatu fuit : unus senator consulatu functus Cocceius Nerva, cui legum peritia; Eques Romanus præter Sejanum ex illustribus [1] Curtius Atticus; ceteri liberalibus studiis præditi, ferme Græci, quorum sermonibus levaretur. Ferebant periti cælestium, *iis motibus siderum excessisse Roma Tiberium, ut reditus illi negaretur.* unde exitii causa multis fuit properum finem vitæ conjectantibus vulgantibusque. neque enim tam incredibilem casum providebant, ut undecim per annos libens patria careret. mox patuit breve confinium artis et falsi, veraque quam obscuris tegerentur. nam *in Urbem non regressurum* haud forte [2] dictum; ceterum nescii egere [3], quum propinquo rure aut littore, et sæpe mœnia Urbis assidens, extremam senectam compleverit.

LIX. Ac forte illis diebus oblatum Cæsari anceps periculum auxit vana rumoris, præbuitque ipsi materiem cur amicitiæ constantiæque Sejani magis fideret. vescebantur in villa, cui vocabulum *Speluncæ* [1], mare Amuclanum inter Fundanosque montes, nativo in specu. ejus os lapsis repente saxis obruit quosdam ministros : hinc metus in omnes, et fuga eorum qui convivium celebrabant. Sejanus genu vultuque et manibus super Cæsarem suspensus opposuit sese incidentibus [2], atque habitu tali repertus est a militibus, qui subsidio venerant. Major ex eo [3]; et quamquam exitiosa suaderet, ut non sui anxius, cum fide audiebatur. assimulabatque indicis partes [4] adversus Germanici stirpem, subditis qui accusatorum nomina sustinerent maximeque insectarentur Neronem, proximum successioni et, quamquam modesta juventa, plerumque tamen, quid impræsentiarum conduceret, oblitum, dum a libertis et clientibus, apiscendæ potentiæ properis, exstimulatur *ut erectum et fidentem animi* [5] *ostenderet : velle id populum Romanum, cupere exercitus, neque ausurum contrà Sejanum, qui nunc patientiam senis et segnitiam juvenis juxta insultet.*

LX. Hæc atque talia audienti nihil quidem pravæ cogitationis : sed interdum voces procedebant contumaces et inconsultæ, quas appositi

tinuos egit. — 3. Sc. ut cogitem, dubitem. — 4. Pluribus describit sed junioris formam Suetonius c. 68. — 5. Liviæ regnandi cupidine. Conf. I, 4. — 6. Ambiguus cogitaverat.

LVIII. 1. V. ad II, 59. — 2. Non temere, sed vere. — 3. Vixerunt, fuerunt.

LIX. 1. Hodie *Sperlonga*. — 2. Sc. saxis. Cogitandi sunt in lecto mensæ accumbentes. — 3. Sc. fit apud Principem. — 4. Quippe non verus index, crimina non explorans, sed fingens per accusatores subornatos. — 5. Sc. se.

custodes exceptas auctasque quum deferrent, neque Neroni defendere [1] daretur, diversæ insuper sollicitudinum formæ oriebantur. nam alius occursum ejus vitare; quidam salutatione reddita statim averti; plerique inceptum sermonem abrumpere, insistentibus contra irridentibusque qui Sejano fautores aderant. enimvero Tiberius torvus, aut falsum renidens vultu: seu loqueretur seu taceret juvenis, crimen ex silentio, ex voce. ne nox quidem secura, quum uxor [2] vigilias, somnos, suspiria matri Liviæ atque illa Sejano patefaceret: qui fratrem quoque Neronis Drusum traxit in partes, spe objecta principis loci, si priorem ætate et jam labefactum demovisset. atrox Drusi ingenium super cupidinem potentiæ et solita fratribus odia [3] accendebatur invidiâ, quod mater Agrippina promptior Neroni [4] erat. neque tamen Sejanus ita Drusum fovebat, ut non in eum quoque semina futuri exitii meditaretur, gnarus præferocem et insidiis magis opportunum.

LXI. Fine anni excessere insignes viri Asinius Agrippa, claris majoribus [1] quam vetustis vitaque non degener, et Q. Haterius familia senatoria, eloquentiæ, quoad vixit, celebratæ: monumenta ingenii ejus haud perinde [2] retinentur. scilicet impetu magis quam cura vigebat; utque aliorum meditatio et labor in posterum valescit, sic Haterii canorum illud et profluens cum ipso simul exstinctum est.

LXII. M. Licinio, L. Calpurnio Coss. [1] ingentium bellorum cladem æquavit malum improvisum. ejus initium simul et finis exstitit. nam cœpto apud Fidenam amphitheatro Atilius quidam libertini generis, quo spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum [2] subdidit neque firmis nexibus ligneam compagem superstruxit, ut qui non abundantia pecuniæ nec municipali ambitione [3], sed in sordidam mercedem id negotium quæsivisset. affluxere avidi talium, imperitante Tiberio [4] procul voluptatibus habiti, virile ac muliebre secus [5], omnis ætas, ob propinquitatem loci effusius: unde gravior pestis fuit, conferta mole, dein convulsa, dum ruit intus, aut in exteriora effunditur, immensamque vim mortalium, spectaculo intentos aut qui circum astabant, præceps trahit atque operit. et illi quidem quos principium stragis in mortem afflixerat, ut tali sorte, cruciatum effugere. miserandi magis quos abrupta parte corporis nondum vita deseruerat: qui per diem visu, per noctem ululatibus et gemitu conjuges aut liberos [6] noscebant. jam ceteri fama exciti hic fratrem, propinquum ille, alius parentes lamentari. etiam quorum diversa de causa amici aut necessarii aberant, pavere tamen; nequedum comperto quos illa vis perculisset, latior ex incerto metus.

LXIII. Ut cœpere dimoveri obruta, concursus ad examinos complectentium, osculantium; et sæpe certamen, si confusior facies, sed par

LX. 1. Ab se removere, aut se purgare. — 2. Neronis, Julia, Drusi et Livillæ filia. — 3. Qualia fratrum esse solent qui se oderunt, acriora quam inter alienos.— 4. Pronior in Neronem.

LXI. 1. Sc. magis. — 2. Sc. ac vivente ipso.

LXII. 1. A. U. 780, p. Chr. 27. — 2. In solido loco. Cum *subdidit* junge dativum *amphitheatro*. — 3. Ut gratiam municipalium suorum conciliaret, honores eorum ambiret. — 4. Qui spectacula fugiebat. V. I, 54. — 5. Neutro genere, substantivum antiquum pro *sexus*. — 6. Eadem strage comprehensos.

forma, aut ætas errorem agnoscentibus fecerat. quinquaginta hominum millia eo casu debilitata vel obtrita sunt; cautumque in posterum senatusconsulto, *ne quis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium*[1] *res, neve amphitheatrum imponeretur nisi solo firmitatis spectatæ.* Atilius in exsilium actus est. ceterum sub recentem cladem patuere procerum domus, fomenta et medici[2] passim præbiti; fuitque Urbs per illos dies, quamquam mœsta facie, veterum instituti[3] similis, qui magna post prœlia saucios largitione et cura sustentabant.

LXIV. Nondum ea clades exoleverat, quum ignis violentia Urbem ultra solitum affecit deusto monte Cælio; *feralemque annum* ferebant, *et ominibus adversis susceptum Principi consilium absentiæ,* qui mos vulgo, fortuita ad culpam trahentes; [1] ni Cæsar obviam isset tribuendo pecunias ex modo detrimenti. actæque ei grates apud senatum ab illustribus, famaque apud populum, quia sine ambitione aut proximorum precibus ignotos etiam et ultro accitos munificentia juverat. adduntur sententiæ, ut mons Cælius in posterum *Augustus* appellaretur, quando, cunctis circum flagrantibus, sola Tiberii effigies, sita in domo Junii senatoris, inviolata mansisset: « evenisse id olim Claudiæ Quintæ, ejusque « statuam vim ignium bis elapsam[2] majores apud ædem Matris Deûm « consecravisse. sanctos acceptosque numinibus Claudios, et augen- « dam cærimoniam loco, in quo tantum in Principem honorem dii osten- « derent. ».

LXV. Haud fuerit absurdum tradere montem eum antiquitus *Querquetulanum* cognomento fuisse, quod talis silvæ frequens fecundusque erat, mox *Cælium* appellitatum a Cæle Vibenna, qui dux gentis Etruscæ, quum auxilium appellatum ...tavisset[1], sedem eam acceperat a Tarquinio Prisco, seu quis alius regum dedit: nam scriptores in eo dissentiunt. cetera non ambigua sunt, magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua habitasse, unde *Tuscum vicum* e vocabulo advenarum dictum.

LXVI. Sed ut studia procerum et largitio Principis adversum casus solatium tulerant, ita accusatorum major in dies et infestior vis sine levamento grassabatur; corripueratque Varum Quinctilium divitem et Cæsari propinquum Domitius Afer, Claudiæ Pulchræ, matris ejus, condemnator; nullo mirante, quod diu egens et parto nuper præmio male usus plura ad flagitia accingeretur; Publium Dolabellam socium delationis exstitisse miraculo erat, quia claris majoribus et Varo connexus suam ipse nobilitatem, suum sanguinem perditum ibat. restitit tamen senatus et *opperiendum Imperatorem* censuit: quod unum urgentium malorum suffugium in tempus erat.

LXVII. At Cæsar, dedicatis per Campaniam templis, quamquam edicto monuisset *ne quis quietem ejus irrumperet*, concursusque oppidanorum

LXIII. 1. 77, 934 fr., quod de reditibus annuis intellige. — 2. Quos divites quique inter servos suos habebant. — 3. De quo conf. Livium II, 47 fine.

LXIV. 1. Sc. quod tum fecissent, *ni...* — 2. Annis U. 643 et 756. Claudia illa navem, quæ Matrem Deûm Pessinunte advectam portabat, in Tiberi immotam hærentem sola cingulo traxit: quod pulchre describit Ovidius Fastor. IV, 295 sqq. Valer. Max. I, 8, 11.

LXV. 1. Verba manca in codice. Lipsius: *quum auxilium tulisset.* Nam *appellatum* ex superioribus male repetitum videtur.

disposito milite prohiberentur, perosus tamen municipia et colonias omniaque in continenti sita, Capreas se in insulam abdidit, trium millium freto ab extremis Surrentini promontorii dijunctam. solitudinem ejus placuisse maxime crediderim, quoniam importuosum circà mare, et vix modicis navigiis pauca subsidia : neque appulerit quisquam nisi gnaro custode. cæli temperies hieme mitis objectu montis, quo sæva ventorum arcentur; æstas in Favonium obversa [1] et aperto circum pelago peramœna : prospectabatque pulcherrimum sinum, antequam Vesuvius mons ardescens [2] faciem loci verteret. Græcos ea tenuisse Capreasque Telebois habitatas fama tradit. sed tum Tiberius duodecim villarum nominibus et molibus insederat [3], quanto [4] intentus olim publicas ad curas, tanto occultior in luxus et malum otium resolutus. manebat quippe suspicionum et credendi temeritas, quam Sejanus augere etiam in Urbe suetus, acrius turbabat, non jam occultis adversum Agrippinam et Neronem insidiis. quîs additus miles nuntios, introitus, aperta, secreta, velut in annales referebat; ultroque struebantur [5] qui monerent perfugere ad Germaniæ exercitus, vel celeberrimo fori [6] effigiem divi Augusti amplecti, populumque ac senatum auxilio vocare. eaque spreta ab illis, velut pararent, objiciebantur.

LXVIII. Junio Silano et Silio Nerva Coss. [1] fœdum anni principium incessit tracto in carcerem [2] illustri equite Romano Titio Sabino ob amicitiam Germanici : neque enim omiserat conjugem liberosque ejus percolere, sectator domi, comes in publico, post tot clientes unus, eoque apud bonos laudatus et gravis iniquis. hunc Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petitius Rufus, M. Opsius prætura functi aggrediuntur, cupidine consulatus, ad quem non nisi per Sejanum aditus; neque Sejani voluntas [3] nisi scelere quærebatur. Compositum inter ipsos ut Latiaris, qui modico usu Sabinum contingebat, strueret dolum, ceteri testes adessent, deinde accusationem inciperent. Igitur Latiaris jacere fortuitos primum sermones; mox laudare constantiam, *quod non, ut ceteri, florentis domus amicus afflictam deseruisset :* simul honora de Germanico, Agrippinam miserans, disserebat. et postquam Sabinus, ut sunt molles in calamitate mortalium animi, effudit lacrimas, junxit questus, audentius jam onerat Sejanum, sævitiam, superbiam, spes ejus. ne in Tiberium quidem convicio abstinet. iique sermones, tanquam vetita miscuissent [4], speciem artæ amicitiæ facere. ac jam ultro Sabinus quærere Latiarem, ventitare domum, dolores suos quasi ad fidissimum deferre.

LXIX. Consultant quos memoravi, quonam modo ea plurium auditu

LXVII. 1. Per æstatem ob situm suum Zephyris perflatur. — 2. Eruptio anni U. 832, p. Chr. 79, sub Tito, qua Pompeii et Herculanum subversa Vide Plinium, Epist. VI, 16 et 20. — 3. Impleverat insulam positis 12 villis, secundum quas omnes regiones ejus nominabantur, deletis, ut apparere videtur, nominibus veteribus. Quum una dicta fuerit *Jovis villa*, duodecim magnorum deorum nominibus præditæ fuisse creduntur. Ceterum ipsius possessio erat illa insula, quam Augustus ab Neapolitanis pretio comparaverat. — 4. Sc. magis, ex sequenti *occultior*. — 5. Subornabantur. — 6. Vel in parte fori maxime frequentata hominibus; vel eo tempore quo forum esset frequentatissimum. Conf. ad III, 9.

LXVIII. 1. A. U. 781, p. Chr. 28.—2. In quo occisus. Adde supra c. 18.—3. Benevolentia — 4. Inter se agitavissent.

acciperentur. nam loco, in quem coibatur, servanda solitudinis facies; et si ponc fores assisterent, metus [1] visûs, sonitûs aut forte ortæ suspicionis erant. tectum inter et laquearia [2] tres senatores haud minus turpi latebra quam detestanda fraude sese abstrudunt; foraminibus et rimis aurem admovent. interea Latiaris repertum in publico Sabinum, velus recens cognita narraturus, domum et in cubiculumtrahit; præteritaque et instantia, quorum affatim copia, ac novos terrores cumulat. eadem ille et diutius, quanto mœsta, ubi semel prorupere, difficilius reticentur. properata inde accusatio, missisque ad Cæsarem litteris ordinem fraudis suumque ipsi dedecus narravere. Non alias magis anxia et pavens civitas egit, etiam [3] adversum proximos. congressus, colloquia, notæ ignotæque aures vitari; etiam muta atque inanima, tectum et parietes circumspectabantur.

LXX. Sed Cæsar, solennia incipientis anni Kalendis Januariis epistola precatus[1], vertit in Sabinum, *corruptos quosdam libertorum et petitum se* arguens, ultionemque haud obscure poscebat. nec mora quin decerneretur: et trahebatur damnatus, quantum obducta [2] veste et astrictis faucibus uti poterat, clamitans *sic inchoari annum, has Sejano victimas cadere.* quo intendisset oculos, quo verba acciderent, fuga, vastitas; deseri itinera, fora: et quidam regrediebantur ostentabantque se rursum, id ipsum paventes, quod timuissent. « quem enim diem vacuum « pœna, ubi inter sacra et vota, quo tempore verbis etiam profanis abs« tineri mos esset, vincla et laqueus inducantur? Non prudentem « Tiberium tantam invidiam adiisse? quæsitum meditatumque [3] ne quid « impedire credatur quominus novi magistratus, quo modo delubra et al« taria, sic carcerem recludant. » Secutæ insuper litteræ grates agentis, *quod hominem infensum reipublicæ punivissent*, adjecto *trepidam sibi vitam, suspectas inimicorum insidias*, nullo nominatim compellato: neque tamen dubitabatur in Neronem et Agrippinam intendi.

LXXI. Ni mihi destinatum foret suum quæque in annum referre, avebat animus antire statimque memorare exitus, quos Latinius atque Opsius ceterique flagitii ejus repertores habuere, non modo postquam C. Cæsar[1] rerum potitus est, sed incolumi Tiberio: qui scelerum ministros ut perverti ab aliis nolebat, ita plerumque satiatus, et oblatis in eandem operam recentibus, veteres et prægraves afflixit. verum has atque alias sontium pœnas in tempore trademus [2]. Tum censuit Asinius Gallus, cujus liberorum Agrippina matertera erat[3], *petendum a Principe, ut metus suos senatui fateretur, amoverique sineret.* nullam æque Tiberius, ut rebatur, ex virtutibus suis quam dissimulationem diligebat. eo ægrius accepit recludi quæ premeret. sed mitigavit Sejanus, non Galli amore, verum ut cunctationes [4] Principis aperirentur, gnarus lentum in meditando, ubi prorupisset, tristibus dictis atrocia facta conjungere. Per idem tempus Julia mortem obiit, quam neptem Augustus convictam adulterii damna-

LXIX. 1. Plurali. — 2. *Plafond à compartiments*, inter quæ erant mox dicenda *foramina* et *rimæ*, non fortuita, opinor, sed ex arte sculpti operis. — 3. Codex *egens.*

LXX. 1. Quum preces edidisset solitas solennibus illis. *Precari solennia* dicitur ut *certare Olympia.* — 2. Sc. ori. — 3. Passive.

LXXI. 1. Caligula. — 2. De Latinio VI, 4. Locus de Opsio periit. — 3. Duxerat Gallus Agrippinæ sororem ex patre, Vipsaniam Agrippinam. — 4. Meditationes animo retentas.

verat projeceratque in insulam Trimerum haud procul Apulis littoribus. illic viginti annis exsilium toleravit, Augustæ ope sustentata; quæ florentes privignos[5] quum per occultum subvertisset, misericordiam erga afflictos palam ostentabat.

LXXII. Eodem anno Frisii, transrhenanus populus, pacem exuere, nostra magis avaritia quam obsequii impatientes. tributum iis Drusus jusserat modicum pro angustia rerum, *ut in usus militares coria boum penderent,* non intenta cujusquam cura quæ firmitudo, quæ mensura, donec Olennius e primipilaribus, regendis Frisiis impositus, *terga urorum*[1] delegit quorum ad formam acciperentur. id aliis quoque nationibus arduum, apud Germanos difficilius tolerabatur, quîs ingentium belluarum feraces saltus, modica domi armenta sunt. ac primo boves ipsos, mox agros, postremo corpora conjugum aut liberorum servitio tradebant. hinc ira et questus, et postquam non subveniebat[2], remedium ex bello: rapti, qui tributo[3] aderant, milites et patibulo affixi. Olennius infensos fuga prævenit, receptus castello cui nomen *Flevum*[4]: et haud spernenda illic civium sociorumque manus littora Oceani præsidebat.

LXXIII. Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniæ proprætori, cognitum, vexilla legionum e superiore provincia peditumque et equitum auxiliarium delectos accivit, ac simul utrumque exercitum Rheno devectum Frisiis intulit, soluto jam castelli obsidio et ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima æstuaria aggeribus et pontibus traducendo graviori agmini firmat. atque interim repertis vadis, alam Canninefatem[1], et quod peditum Germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium jubet: qui jam acie compositi pellunt vi turmas sociales equitesque legionum subsidio missos. tum tres leves cohortes ac rursum duæ, dein tempore interjecto alarius[2] eques immissus. satis validi, si simul incubuissent, per intervallum adventantes neque constantiam addiderant turbatis et pavore fugientium auferebantur. Cethego Labeoni, legato quintæ legionis, quod reliquum auxiliorum, tradit: atque ille dubia suorum re in anceps tractus, missis nuntiis, vim legionum implorabat. prorumpunt quintani ante alios, et acri pugna hoste pulso, recipiunt cohortes alasque fessas vulneribus. neque dux Romanus ultum iit aut corpora humavit, quamquam multi tribunorum præfectorumque et insignes[3] centuriones cecidissent. Mox compertum a transfugis nongentos Romanorum apud lucum, quem *Baduhennæ*[4] vocant, pugna in posterum extracta confectos; et aliam quadringentorum manum, occupata Cruptoricis quondam stipendiarii[5] villa, postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse.

LXXIV. Clarum inde inter Germanos Frisium nomen, dissimulante

— 5. Liberos ex Julia, Augusti filia ex Scribonia nata ante matrimonium cum Livia, Caium, Lucium, Agrippam Postumum, Agrippinam, Juliam.

LXXII. 1. Sunt boves feri prægrandes, quod genus non amplius exstare videtur. — 2. Sc. Olennius, ad quem querelæ deferebantur. — 3. Sc. exigendo, cogendo. *Milites* sc. Romani a Frisiis *affixi* etc. — 4. Fortasse ad Rheni ostium ejusdem nominis.

LXXIII. 1. In gente Canninefatum morantem. — 2. Auxiliaris, ut III, 39. — 3. Primipilares sive primorum ordinum (hastatorum). — 4. *Badu* theotisce est bellum. — 5. Qui olim stipendia Romana meruerat.

Tiberio damna, ne cui bellum permitteret. neque senatus in eo cura, an imperii extrema dehonestarentur : pavor internus occupaverat animos, cui remedium adulatione quærebatur. ita, quamquam diversis super rebus consulerentur, *aram Clementiæ, aram Amicitiæ effigiesque circùm Cæsaris ac Sejani* censuere ; crebrisque precibus efflagitabant, *visendi sui copiam facerent*. Non illi tamen in Urbem aut propinqua Urbi digressi sunt : satis visum omittere insulam et in proximo Campaniæ aspici. eo venire Patres, Eques, magna pars plebis, anxii erga Sejanum. cujus durior [1] congressus, atque eo per ambitum [2] et societate consiliorum [3] parabatur. Satis constabat auctam ei arrogantiam, fœdum illud in propatulo servitium spectanti. quippe Romæ sueti discursus, et magnitudine Urbis incertum quod quisque ad negotium pergat : ibi campo aut littore jacentes, nullo discrimine, noctem ac diem juxtà gratiam aut fastus janitorum [4] perpetiebantur, donec id quoque vetitum. et revenere in Urbem trepidi, quos non sermone, non visu dignatus erat; quidam male alacres, quibus infaustæ amicitiæ gravis exitus imminebat.

LXXV. Ceterum Tiberius neptem Agrippinam, Germanico ortam, quum coràm Cn. Domitio tradidisset, in Urbe celebrari nuptias jussit [1]. in Domitio, super vestutatem generis, propinquum Cæsaribus sanguinem delegerat : nam is aviam Octaviam [2] et per eam Augustum avunculum præferebat [3].

LXXIV. 1. Difficilior. — 2. Sc. apud homines gratia Sejani florentes. — 3 Sc. Sejani ; eo quod socios se præberent ejus consiliis. — 4. Sc. Sejani.

LXXV. 1. Ex quibus Nero ortus. — 2. Cujus filia uxor patris ejus, de quo narratum supra c. 44. — 3. Præ se ferebat, ut sæpe.

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

Cap. 1. Liviæ Augustæ mors et elogium. — 2. Tiberius etiam mortuæ iniquus. — 3. Sejani potentia crescit. Agrippina et Nero a Principe accusantur. — 4. in eos populi favor. — 5. irato Tiberio. [*Triennii propemodum acta desunt.*]

6. Sejanus detecta cupidine imperii pervertitur — 7-9. cum magna amicorum strage.

10. Pseudo-Drusum persequitur Poppæus Sabinus. — 11. Discordia consulum.

Hæc gesta annis p. Chr. 29 ineunte et 31 exeunte.

I. Rubellio et Fufio Coss. [1], quorum utrique Geminus cognomentum erat, Julia Augusta [2] mortem obiit ætate extrema, nobilitatis per Claudiam familiam [3] et adoptione Liviorum [4] Juliorumque clarissimæ. primum ei matrimonium et liberi fuere cum Tib. Nerone, qui bello Perusino [5] profugus pace inter Sex. Pompeium ac triumviros pacta in Urbem rediit. exin Cæsar [6] cupidine formæ aufert marito, incertum an invitam, adeo properus ut ne spatio quidem ad enitendum dato penatibus suis gravidam induxerit. nullam posthac subolem edidit [7] : sed sanguini Augusti per conjunctionem Agrippinæ et Germanici annexa communes pronepotes habuit [8]. sanctitate domus priscum ad morem, comis ultra quam antiquis feminis probatum, mater impotens [9], uxor facilis, et cum artibus mariti, simulatione filii bene composita [10]. Funus ejus modicum, testamentum diu irritum fuit [11]. laudata est pro rostris a C. Cæsare pronepote, qui mox rerum potitus est.

II. At Tiberius, quod supremis in matrem officiis defuisset, nihil mutata amœnitate vitæ, *magnitudinem negotiorum* per litteras excusavit; honoresque memoriæ ejus ab senatu large decretos quasi per modestiam imminuit, paucis admodum receptis, et addito, *ne cœlestis religio decerneretur: sic ipsam maluisse.* quin et parte ejusdem epistolæ increpuit *amicitias muliebres*, Fufium consulem oblique perstringens. is gratia

I. 1. A. U. 782, p. Chr. 29. — 2. Livia; vide I, 8. — 3. Pater erat Appius Claudius Pulcher, maritus prior Tib. Claudius Nero. —4. Pater ejus in Liviam familiam adoptatus nomen gessit M. Livii Drusi Claudiani. — 5. Contra L. Antonium, triumviri fratrem, a. U. 711 — 6. Augustus. — 7. Præter Tiberium et Drusum, quem in domo Augusti peperit. —8 Agrippina, uxor Germanici, Liviæ neptis erat ex Druso; Germanicus Augusti nepos ex Julia : sic nati ex hoc matrimonio *communes pronepotes* erant Augusto et Liviæ. — 9 Affectibus suis non temperans in filiis. Conf. dicta IV, 57. — 10. Metaphora de gladiatorum paribus ducta, quæ pro vi aut dexteritate *componuntur*. Erat Livia qualem esse oportebat cum marito artium et machinarum habili, et cum filio abstrusæ simulationis, ut potens esset apud utrumque. Caligula eam appellabat *Ulyssem stolatum*.— 11 Suetonius c. 51 : Tiberius *testamentum ejus pro irrito habuit, omnesque amicitias et familiaritates, etiam quibus ea funeris curam moriens demandarat, intra breve tempus afflixit*. Caligula demum legata ejus persolvit.

Augustæ floruerat, aptus alliciendis feminarum animis, dicax idem et Tiberium acerbis facetiis irridere solitus, quarum apud præpotentes in longum memoria est.

III. Ceterum ex eo prærupta [1] jam et urgens dominatio. nam incolumi Augusta erat adhuc perfugium, quia Tiberio inveteratum erga matrem obsequium, neque Sejanus audebat auctoritati parentis anteire. tunc velut frenis exsoluti proruperunt, missæque in Agrippinam ac Neronem litteræ, quas pridem allatas et cohibitas ab Augusta credidit vulgus; haud enim multum post mortem ejus recitatæ sunt. verba inerant quæsita asperitate: sed non arma, non rerum novarum studium, *turpissimam impudicitiam* nepoti objectabat. in nurum ne id quidem confingere ausus, *arrogantiam oris et contumacem animum* incusavit, magno senatus pavore ac silentio, donec pauci, quîs nulla ex honesto spes (et publica mala singulis in occasionem gratiæ trahuntur), *ut referretur* postulavere, promptissimo [2] Cotta Messalino, cum atroci sententia [3]. sed aliis a primoribus maximeque a magistratibus trepidabatur: quippe Tiberius, etsi infense invectus, cetera ambigua reliquerat.

IV. Fuit in senatu Junius Rusticus, componendis Patrum actis [1] delectus a Cæsare, eoque meditationes ejus introspicere creditus. is fatali quodam motu (neque enim antè specimen constantiæ dederat), seu prava sollertia, dum imminentium oblitus incerta pavet, inserere se dubitantibus, ac monere consules *ne relationem inciperent*; disserebatque *brevibus momentis summa verti posse, quandoque Germanici exitium pœnitentiæ seni* [2]. simul populus, effigies Agrippinæ ac Neronis gerens, circumsistit curiam, infestisque in Cæsarem ominibus *falsas litteras et Principe invito exitium domui ejus intendi* clamitat. ita nihil triste illo die patratum. ferebantur etiam sub nominibus consularium fictæ in Sejanum sententiæ, exercentibus plerisque per occultum, atque eo procacius, libidinem ingeniorum. unde illi ira violentior et materies criminandi: « spretum dolorem Principis ab senatu, descivisse populum; audiri jam et « legi novas [3] conciones, nova Patrum consulta; quid reliquum nisi ut « caperent ferrum et, quorum imagines pro vexillis secuti forent, duces « imperatoresque deligerent? »

V. Igitur Cæsar, repetitis adversum nepotem et nurum probris, increpitaque per edictum plebe, questus apud Patres *quod fraude unius senatoris imperatoria majestas elusa publice foret, integra tamen sibi* [1] *cuncta* postulavit. nec ultra deliberatum, quominus non quidem extrema decernerent (id enim vetitum), sed [2] *paratos ad ultionem vi Principis impediri* testarentur.

VI. *** [1] Quattuor et quadraginta orationes super ea re habitæ. ex quîs

III. 1. Præceps, ἀπότομος. — 2. Sc. ad postulandam relationem. — 3. Quam postulationi suæ addebant.

IV. 1. Conf. ad III, 3. Sed secreta habebantur ab Augusto et Tiberio, qui insuper significabat componenti quæ vellet addi aut omitti. — 2. Simul atque Tiberium pœnitentia ceperit interitus familiæ Germanici. — 3. Ad *res novas* spectantes, seditiosas.

V. 1. Unice ad ipsius arbitrium relata. — 2. Sc. *ut*.

VI. 1. Exciderunt hic gesta usque ad finem hujus anni 782, gesta anni 783, et decem vel undecim mensium anni 784. Neque constat ad quemnam referenda sint frustula hujus

ob metum paucæ, plures assuetudine ** [2]« mihi pudorem aut Sejano in« vidiam allaturum censui. ** versa est fortuna, et ille quidem, qui col« legam et generum asciverat [3], sibi ignoscit; ceteri, quem per dedecora« fovere, cum scelere insectantur. ** miserius sit ob amicitiam accusari« an amicum accusare, haud discreverim. ** non crudelitatem, non cle« mentiam cujusquam experiar, sed liber et mihi ipsi probatus antibo « periculum. vos obtestor ne memoriam nostri per mœrorem [4] quam læti « retineatis, adjiciendo me quoque iis qui fine egregio publica mala effu« gerunt. »

VII. Tunc singulos, ut cuique assistere, alloqui animus erat, retinens aut dimittens [1] partem diei absumpsit, multoque adhuc cœtu et cunctis intrepidum vultum ejus spectantibus. quum superesse tempus novissimis crederent, gladio, quem sinu abdiderat, incubuit. neque Cæsar ullis criminibus aut probris defunctum insectatus est, quum in Blæsum multa fœdaque incusavisset.

VIII. Relatum inde de P. Vitellio [1] et Pomponio Secundo [2]. illum indices arguebant *claustra ærarii, cui præfectus erat, et militarem pecuniam rebus novis obtulisse;* huic a Considio, prætura functo, objectabatur *Ælii Galli* [3] *amicitia, qui punito Sejano in hortos Pomponii, quasi fidissimum ad subsidium, perfugisset.* neque aliud periclitantibus auxilii quam in fratrum constantia fuit, qui vades exstitere [4]. mox crebris prolationibus, spem ac metum juxtà gravatus Vitellius, petito per speciem studiorum scalpro [5], levem ictum venis intulit, vitamque ægritudine animi finivit. at Pomponius, multa morum elegantia et ingenio illustri, dum adversam fortunam æquus tolerat, Tiberio superstes fuit.

IX. Placitum posthac, *ut in reliquos Sejani liberos adverteretur*, vanescente quamquam plebis ira, ac plerisque per priora supplicia lenitis. igitur portantur in carcerem, filius imminentium intelligens, puella adeo nescia, ut crebro interrogaret *quod ob delictum et quo traheretur? neque facturam ultra*, et *posse se puerili verbere moneri.* oblisis faucibus id ætatis corpora in Gemonias abjecta.

X. Per idem tempus Asia atque Achaia exterritæ sunt acri magis quam diuturno rumore, *Drusum, Germanici filium* [1], *apud Cycladas insulas mox in continenti visum.* et erat juvenis haud dispari ætate, quibusdam Cæsaris libertis velut agnitus, per dolumque [2] comitantibus. alliciebantu ignari fama nominis et promptis Græcorum animis ad nova et mira: *quippe elapsum custodiæ pergere ad paternos exercitus, Ægyptum aut Syriam invasurum* fingebant simul credebantque. jam juventutis concursu, jam publicis studiis frequentabatur, lætus præsentibus et ina-

capitis. Dicta sunt inter amicos, non in senatu, a quodam, ut videtur, Blæsi familiari. — 2. *Assentatoriæ* sive *serviles erant*; ejusmodi aliquid additum fuisse videtur. — 3. Tiberius, cui Sejanus collega imperii et *progener* destinatus in nepte Julia, Drusi filia. — 4. Sc. potius.

VII. 1. Sc. eos quibus non *erat animus assistere.*

VIII. 1. Legato Germanici, quem ultus fuerat in Pisone, III, 13. — 2. Poeta, de quo XII, 28. — 3. Celeberrimi jurisconsulti.—4. Rei in custodiam dati fratribus, qui eos domi suæ tenebant. — 5. Quo calami acuebantur.

X. 1. Qui in ima parte palatii tum custodiebatur. — 2. Sc. ut corriperent eum, quando

nium spe, quum auditum id Poppæo Sabino. is Macedoniæ tum intentus [3] Achaiam quoque curabat. igitur, quo vera seu falsa [4] antiret, Toronæum Thermæumque sinum præfestinans [5], mox Eubœam Ægæi maris insulam, et Piræeum Atticæ oræ [6], dein Corinthiense littus angustiasque Isthmi evadit [7]; marique alio Nicopolim Romanam coloniam ingressus, ibi demum cognoscit, sollertius interrogatum, *quisnam foret*, dixisse *M. Silano genitum ;* et multis sectatorum dilapsis ascendisse navem, tamquam Italiam peteret. scripsitque hæc Tiberio : neque nos originem finemve ejus rei ultra comperimus [8].

XI. Exitu anni diu aucta discordia consulum [1] erupit. nam Trio, facilis capessendis inimicitiis et foro [2] exercitus, *ut segnem Regulum ad opprimendos Sejani ministros* oblique perstrinxerat. ille, nisi lacesseretur, modestiæ retinens, non modo retudit collegam, sed *ut noxium* [3] *conjurationis* ad disquisitionem trahebat. multisque Patrum orantibus, ponerent odia in perniciem itura, mansere infensi ac minitantes, donec magistratu abirent.

opportunum videretur. — 3. Præfectus. — 4. Verus sit an falsus ille Drusus. — 5. Præterfestinans. — 6. Sc. portum. — 7. Sc. terrâ ; deinde in sinu Corinthio naves repetit et Ionium mare intrat. — 8. Comperit Dio Cassius, qui (LVIII, 25) Pseudo-Drusum tradit a. 787 ab aliquo arreptum et ad Tiberium missum esse.

XI. 1. Sc. subrogatorum L. Fulcinii Trionis, P. Memmii Reguli. — 2. Judiciis. — 3. Reum.

LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

Cap. 1. Tiberii libidines. — 2. In Sejani et Liviæ memoriam sævitur. Togonii adulationem Princeps irridet, — 3. Gallionis increpat et punit Paconianus. — 4. Latiaris. Dissidium consulum sedat Maximus. — 5. Cotta Messalinus accusatus. — 6. Tiberii confessio. tyrannorum occulta supplicia. — 7. Cæcilianus, Servæus, Thermus damnati. delationes crebræ. — 8. M. Terentius, ob Sejani amicitiam accusatus, egregie et libere se defendit, — 9. et absolvitur. Vestilius se interimit. plures gregatim accusati.

10. L. Pisonis mors et funus. — 11. præfecturæ Urbis origo et progressus. — 12. De Sibyllinis carminibus consultatio. — 13. Seditio Romæ ob gravitatem annonæ coercita. — 14. Equites Romani conjurationis crimine cadunt.

15. Germanici filiæ L. Cassio et M. Vinicio locatæ. — 16. Feneratores accusati. repressæ usuræ. — 17. liberalitate Cæsaris fides refecta. — 18. Iterum accusationes majestatis, — 19. et omnes societatis cum Sejano rei necati.

20. C. Cæsar Claudiam ducit. Tiberii præsagium de Ser. Galba. — 21. ars Chaldæa. Thrasyllus. — 22. de fato dubitatio. — 23. Asinius Gallus obit. Mors Drusi miseranda. — 24. in eum atrox Tiberii animus. — 25. Agrippina perit inedia. — 26. Cocceius Nerva sponte vita decedit. — 27. mors Ælii Lamiæ, Flacci Pomponii, M. Lepidi.

28. Phœnix in Ægypto visa. super ea narrationes et judicia. — 29. Labeo sponte moritur, invidiam amoliente Tiberio. Scaurus damnationem anteit. — 30. varii cives Urbe exacti. Gætulicus mira fiducia evadit.

31. Parthis Artabanum amoturis et petentibus regem Tiberius dat Phrahatem — 32. et, hoc mortuo, Tiridatem destinat. Orienti Vitellium præficit. — 33-35. Parthos Armenii invadunt; hos Albani Iberique Thessalis orti juvant. — 36. Artabano in Scythiam profugo — 37. Tiridates sufficitur. — 38. Romæ Tiberius sævire pergit. — 39. Poppæus Sabinus obit.

40. Mors Vibuleni Agrippæ, Tigranis, Æmiliæ Lepidæ. — 41. Clitas Cappadoces, regi suo rebelles, reprimit Trebellius. — 42. Tiridates insigne regium accipit, — 43. mox procerum dissidio pellitur, — 44. Artabano restituto.

45. Grave incendium Romæ Tiberius liberalitate mitigat. — 46. Macro Caligulam captat. Tiberius de successore deliberat. ejus præsagium de Caligula. morbum dissimulat. — 47. Acutia damnatur. Albucilla impietatis in Principem defertur. — 48. Arruntius tædio temporum venas resolvit. — 49. Papinius se præcipitat. — 50. Tiberius defectionem suam tegit, Chariclis medici astu compertam. finit oppressus. — 51. ejus varii casus et mors.

Gesta hæc annis sex, a 32 ad 37 p. Chr.

I. Cn. Domitius et Camillus Scribonianus consulatum inierant [1], quum Cæsar, tramisso quod Capreas et Surrentum interluit freto, Campaniam prælegebat [2], ambiguus an Urbem intraret, seu, quia contra destinaverat, speciem venturi simulans. et sæpe in propinqua [3] digressus, aditis juxta Tiberim hortis, saxa rursum et solitudinem maris repetiit, pudore scelerum et libidinum, quibus plane indomitis exarserat.

I. 1. Anni U. 785, p. Chr. 32. — 2. Campaniæ oram *legebat* (præternavigabat). — 3. Sc. Urbi loca.

II. At Romæ principio anni, quasi recens cognitis Liviæ [1] flagitiis ac non pridem etiam punitis, atroces sententiæ dicebantur, in effigies quoque ac memoriam ejus, et *bona Sejani ablata ærario, ut in fiscum cogerentur*, tamquam referret [2]. Scipiones hæc et Silani et Cassii, iisdem ferme aut paullum immutatis verbis, asseveratione multa censebant, quum repente Togonius Gallus, dum ignobilitatem suam magnis nominibus inserit, per deridiculum auditur. nam Principem orabat *deligere senatores, ex quis viginti sorte ducti et ferro accincti, quoties curiam inisset, salutem ejus defenderent.* crediderat nimirum epistolæ *subsidio sibi alterum ex consulibus* poscentis, *ut tutus a Capreis Urbem peteret.* Tiberius tamen, ludibria seriis permiscere solitus, egit grates benevolentiæ Patrum : « sed quos omitti posse, quos deligi? semperne eosdem, an « subinde alios? et honoribus perfunctos, an juvenes [3]? privatos, an e « magistratibus? quam deinde speciem fore sumentium in limine curiæ « gladios? neque sibi vitam tanti, si armis tegenda foret. » hæc adversus Togonium, verbis moderans : neque ultra abolitionem sententiæ suadere.

III. At Junium Gallionem, qui censuerat *ut prætoriani, actis stipendiis, jus apiscerentur in quattuordecim ordinibus* [1] *sedendi*, violenter increpuit, velut coram rogitans « quid illi cum militibus? quos neque « dicta imperatoris [2] neque præmia nisi ab Imperatore accipere par esset. « reperisse prorsus quod divus Augustus non providerit [3]. an potius « discordiam et seditionem a satellite Sejani quæsitam, qua rudes animos « nomine honoris ad corrumpendum militiæ morem propelleret? » Hoc pretium Gallio meditatæ adulationis tulit, statim curia, deinde Italia exactus : et quia incusabatur facile toleraturus exsilium delecta Lesbo, insula nobili et amœna, retrahitur in Urbem custoditurque domibus magistratuum [4]. Iisdem litteris Cæsar Sextium Paconianum prætorium perculit, magno Patrum gaudio, audacem, maleficum, omnium secreta rimantem, delectumque a Sejano cujus ope dolus C. Cæsari pararetur. quod postquam patefactum, prorupere concepta pridem odia; et summum supplicium decernebatur, ni professus indicium foret [5].

IV. Ut vero Latinium Latiarem ingressus est [1], accusator ac reus juxta invisi gratissimum spectaculum præbebantur [2]. Latiaris, ut retuli [3], præcipuus olim circumveniendi Titii Sabini, et tunc luendæ pœnæ primus fuit. Inter quæ Haterius Agrippa consules anni prioris invasit, « cur mutua « accusatione intenta nunc silerent? metum prorsus et noxiam [4] conscien« tiæ pro fœdere haberi; at non Patribus reticenda quæ audivissent. » Regulus *manere tempus ultionis, seque coram Principe exsecuturum ;*

II. 1. Alibi *Livillæ*, quæ Drusi uxor, scelerum Sejani socia. — 2. Aliquid interesset. Nam non fisci solum qui proprius Imperatori, sed ærarii quoque publici pecuniæ in Imperatoris potestate erant. — 3. Senatorum filios, quibus curiæ interesse Augustus permiserat, protinus virili toga, lato clavo indutis.

III. 1. Sc. subselliorum in theatris, post senatorum subsellia positis. Illi autem *quattuordecim* erant Equitum, antiquo usu Roscia lege a. U. 686 restituto. — 2. Jussa imperatoria, imperia. — 3. Augustus secreverat tantum sedes militum in theatris a populo, non honestiores reddiderat. — 4. Quæ vocabatur *custodia libera*. — 5. Nisi se noxios alios indicaturum professus esset.

IV. 1. Accusare incepit Paconianus. — 2. Se præbebant. — 3. IV, 68. — 4. Culpam.

Trio *æmulationem inter collegas, et si qua discordes jecissent* [5], *melius oblitterari* respondit. urgente Agrippa, Sanquinius Maximus e consularibus oravit senatum, *ne curàs Imperatoris conquisitis insuper acerbitatibus augerent; sufficere ipsum statuendis remediis.* sic Regulo salus et Trioni dilatio exitii quæsita. Haterius invisior fuit, quia somno aut probrosis vigiliis marcidus, et ob segnitiam quamvis crudelem Principem non metuens, illustribus viris perniciem inter ganeam ac libidines meditabatur.

V. Exin Cotta Messalinus, sævissimæ cujusque sententiæ auctor eoque inveteratâ invidiâ, ubi primum facultas data, arguitur pleraque [1] : C. Cæsarem quasi incestæ virilitatis [2], et quum die natali Augustæ inter sacerdotes epularetur, *novendialem* eam *cœnam* [3] dixisse, querensque de potentia M. Lepidi ac L. Arruntii [4], cum quibus ob rem pecuniariam disceptabat, addidisse, *illos quidem senatus, me autem tuebitur Tiberiolus meus :* neque cuncta a primoribus civitatis revincebatur [5]; iisque instantibus, ad Imperatorem provocavit. nec multo post litteræ afferuntur, quibus in modum defensionis, repetito « inter se atque Cottam amici- « tiæ principio, crebrisque ejus officiis » commemoratis, « ne verba prave « detorta neu convivalium fabularum [6] simplicitas in crimen duceretur » postulavit.

VI. Insigne visum et carum Cæsaris litterarum initium : nam his verbis exorsus est : « Quid [1] scribam vobis, Patres conscripti, aut quomodo scri- « bam, aut quid omnino non scribam hoc tempore, dii me deæque pejus « perdant quam perire me quotidie sentio, si scio. » adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. neque frustra præstantissimus sapientiæ [2] firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus et ictus, quando, ut corpora verberibus, ita sævitia, libidine, malis consultis animus dilaceretur. quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse pœnas fateretur.

VII. Tum facta Patribus potestate statuendi de *Cæciliano senatore, qui plurima adversùm Cottam prompserat*, placitum *eandem pœnam irrogari quam in Aruseium et Sanquinium, accusatores L. Arruntii* [1] : quo non aliud honorificentius Cottæ evenit, qui nobilis quidem, sed egens ob luxum, per flagitia infamis, sanctissimis Arruntii artibus dignitate

Conscientiæ dativus : menti eorum qui conscii essent fœderis locum tenere. — 5. Verbis fudissent.

V. 1. Græca structura, ἐλέγχεται πολλά. — 2. Sc. *dixisse*, quod sequitur : de C. Cæsare (Caligula) locutum esse quasi incesti noxium. — 3. Id est feralem cœnam sive *silicernium*, quo mortuis nono die parentabatur. Vel mortua Livia hoc dictum, vel in ejus decrepitam senectutem. — 4. De quibus conf. I, 13. — 5. Non omnium convincebatur ut modo dictum *arguitur pleraque.* — 6. Confabulationum.

VI. 1. Huc refer ex fine, *si scio quid*, etc. — 2. Sapientum, Socrates, apud Platonem in Gorgia p. 524, E, cujus hæc verba sunt : Πολλάκις (Rhadamanthus), τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπιλαβόμενος ἢ ἄλλου ὁτουοῦν βασιλέως ἢ δυνάστου, κατεῖδεν οὐδὲν ὑγιὲς ὂν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ διαμεμαστιγωμένην καὶ οὐλῶν μεστὴν, ὑπὸ ἐπιορκιῶν καὶ ἀδικίας, ἃ ἑκάστῳ ἡ πρᾶξις αὐτοῦ ἐνωμόρξατο εἰς τὴν ψυχήν. Similia in libro De republica IX, p. 579, D. *Firmare*, affirmare.

VII. 1. De quibus in perditis partibus libri quinti dictum erat.

ultionis æquabatur. Q. Servæus posthac et Minucius Thermus inducti, Servæus prætura functus et quondam Germanici comes, Minucius equestri loco, modeste habita Sejani amicitia : unde illis major miseratio. contra Tiberius *præcipuos ad scelera* increpans, admonuit C. Cestium patrem *dicere senatui quæ sibi scripsisset ;* suscepitque Cestius accusationem. quod maxime exitiabile tulere illa tempora, quum primores senatus infimas etiam delationes exercerent, alii propalam, multi per occultum ; neque discerneres alienos a conjunctis, amicos ab ignotis, quid repens [2] aut vetustate obscurum ; perinde in foro, in convivio, quaque de re locuti incusabantur, ut quis prævenire et reum destinare properat, pars ad subsidium sui, plures infecti quasi valetudine et contactu. Sed Minucius et Servæus damnati indicibus accessere [3]. tractique sunt in casum eundem Julius Africanus e Santonis, Gallica civitate, Seius Quadratus : originem [4] non reperi. Neque sum ignarus a plerisque scriptoribus omissa multorum pericula et pœnas, dum copia fatiscunt aut, quæ ipsis nimia et mœsta fuerant, ne[5] pari tædio lecturos afficerent verentur. nobis pleraque digna cognitu obvenere, quamquam ab aliis incelebrata.

VIII. Nam ea tempestate, qua Sejani amicitiam ceteri falso exuerant, ausus est eques Romanus M. Terentius, ob id reus, amplecti ad hunc modum apud senatum ordiendo : « Fortunæ quidem meæ fortasse minus « expediat agnoscere crimen quam abnuere. sed utcunque casura res est, « fatebor et fuisse me Sejano amicum, et ut essem expetisse, et, postquam « adeptus eram, lætatum. videram collegam patris regendis prætoriis co- « hortibus, mox Urbis et militiæ munia simul obeuntem. illius propinqui « et affines honoribus augebantur ; ut quisque Sejano intimus, ita ad Cæ- « saris amicitiam validus ; contra, quibus infensus esset, metu ac sordi- « bus [1] conflictabantur. nec quemquam exemplo assumo : cunctos, qui « novissimi consilii [2] expertes fuimus, meo unius discrimine defendam. « non enim Sejanum Vulsiniensem [3], sed Claudiæ et Juliæ domus partem, « quas affinitate [4] occupaverat, tuum, Cæsar, generum, tui consulatus « socium [5], tua officia in republica capessentem colebamus. non est no- « strum æstimare quem supra ceteros et quibus de causis extollas. tibi « summum rerum judicium dii dedere : nobis obsequii gloria relicta est. « spectamus porro quæ coram habentur, cui ex te opes, honores, quis « plurima juvandi nocendive potentia : quæ Sejano fuisse nemo negave- « rit. abditos Principis sensus, et si quid occultius parat, exquirere illi- « citum, anceps : nec ideo assequare. Ne, Patres conscripti, ultimum « Sejani diem, sed sedecim annos cogitaveritis. etiam Satrium [6] atque « Pomponium [7] venerabamur ; libertis quoque ac janitoribus ejus note- « scere pro magnifico accipiebatur. Quid ergo ? indistincta hæc defensio et « promiscua dabitur ? imo justis terminis dividatur. insidiæ in rempubli- « cam, consilia cædis adversum Imperatorem puniantur : de amicitia et « officiis idem finis et te, Cæsar, et nos absolverit. »

--2. Repentinum, subito et nuper ortum. — 3. Delatoribus se junxerunt, eoque servati, ut Paconianus c. 3. — 4. Sc. Quadrati. — 5. Se. his referendis.

VIII. 1. Vide ad XII, 59. — 2. Sejani de interficiendo Tiberio, revelati ab Antonia, Germanici matre. — 3. V. IV. 1. — 4. Sed promissa tantum : filia Sejani destinata Claudii filio, Tiberii neptis Julia Sejano. Deinde *gener* est progener. — 5. A. U. 784. Absentem Tiberium alloquitur. — 6. De quo IV, 34. Postea Sejanum amicum detulit. — 7. De quo c. 18.

IX. Constantia orationis, et quia repertus erat qui efferret [1] quæ omnes animo agitabant, eo usque potuere [2], ut accusatores ejus, additis quæ ante deliquerant, exsilio aut morte multarentur. Secutæ dehinc Tiberii litteræ in Sex. Vestilium prætorium, quem Druso fratri percarum in cohortem suam [3] transtulerat. causa offensionis Vestilio fuit, seu composuerat quædam in C. Cæsarem ut impudicum, sive ficto habita fides. atque ob id convictu Principis prohibitus, quum senili manu ferrum tentavisset, obligavit venas [4]; precatusque per codicillos, immiti rescripto, venas resolvit. Acervatim ex eo Annius Pollio, Appius Silanus, Scauro Mamerco simul ac Sabino Calvisio, majestatis postulantur, et Vinicianus Pollioni patri adjiciebatur, clari genus, et quidam summis honoribus. contremueruntque Patres (nam quotus quisque affinitatis aut amicitiæ tot illustrium virorum expers erat?), ni Celsus, urbanæ cohortis tribunus, tum inter indices, Appium et Calvisium discrimini exemisset. Cæsar Pollionis ac Viniciani Scaurique causam, ut ipse cum senatu nosceret, distulit, datis quibusdam in Scaurum tristibus notis.

X. Ne feminæ quidem exsortes periculi. qua [1] occupandæ reipublicæ argui non poterant, *ob lacrimas* incusabantur; necataque est anus Vitia, Fufii Gemini mater, quod filii necem flevisset. Hæc apud senatum. nec secus apud Principem Vescularius Atticus ac Julius Marinus ad mortem aguntur, e vetustissimis familiarium, Rhodum secuti et apud Capreas individui: Vescularius insidiarum in Libonem internuntius: Marino participe Sejanus Curtium Atticum [2] oppresserat. quo lætius acceptum sua exempla in consultores recidisse. Per idem tempus L. Piso pontifex, rarum in tanta claritudine, fato [3] obiit, nullius servilis sententiæ sponte auctor, et quoties necessitas ingrueret, sapienter moderans. patrem ei censorium fuisse memoravi [4]; ætas ad octogesimum annum processit; decus trimphale in Thracia [5] meruerat. sed præcipua ex eo gloria, quod præfectus Urbi recens continuam [6] potestatem et insolentia parendi graviorem mire temperavit.

XI. Namque antea profectis domo regibus ac mox magistratibus, ne Urbs sine imperio foret, in tempus deligebatur qui jus redderet ac subitis mederetur. feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, post ab Tullo Hostilio Numam Marcium, et ab Tarquinio Superbo Spurium Lucretium impositos. dein consules mandabant [1]; duratque simulacrum, quoties ob ferias Latinas præficitur qui consulare munus usurpet [2]. ceterum Augustus bellis civilibus Cilnium Mæcenatem, equestris ordinis, cunctis apud Romam atque Italiam præposuit. mox rerum potitus ob magnitudinem populi ac tarda legum auxilia sumpsit e consularibus qui coerceret servitia et quod civium audaciâ turbidum, nisi vim metuat. primusque Messala Corvinus eam potestatem, et paucos intra dies finem, accepit, quasi nescius exercendi [3]. tum Taurus Statilius, quamquam provecta ætate,

IX. 1. Palam faceret. — 2. Valuere. — 3. Amicorum suorum, qui per gradus divisi, amici primæ, secundæ, tertiæ admissionis. — 4. Sc. sectas.

X. 1. Quatenus, ubi. — 2. De quo supra IV, 58. — 3. Naturali morte. — 4. In deperditis. Consul erat a. U. 695, censor cum Appio Claudio a. 704. — 5. Quo ab Augusto missus fuerat. — 6. Quæ ab Augusto recenti memoria continua et perpetua facta erat, quum ante eum *præfectura Urbis* in tempus gereretur. V. cap. seq.

XI. 1. Sc. hoc munus præfecturæ Urbis. — 2. V. ad IV, 36. — 3. Alii M. Agrippam re

egregie toleravit. dein Piso, viginti [4] per annos pariter probatus, publico funere ex decreto senatus celebratus est.

XII. Relatum inde ad Patres a Quintiliano tribuno plebei *de libro Sibyllæ, quem* Caninius Gallus quindecimvirûm [1] *recipi inter ceteros ejusdem vatis et ea de re senatusconsultum* postulaverat : quo per discessionem [2] facto, misit litteras Cæsar, modice tribunum increpans *ignarum antiqui moris ob juventam.* Gallo exprobrabat, « quod scientiæ cærimo-« niarumque vetus [3] incerto auctore, ante sententiam collegii [4], non, ut « assolet, lecto per magistros [5] æstimatoque carmine, apud infrequentem « senatum [6] egisset. » simul commonefecit, quia multa vana sub nomine celebri vulgabantur, *sanxisse Augustum quem intra diem ad prætorem urbanum deferrentur neque habere privatim liceret* [7]. quod a majoribus quoque decretum erat post exustum sociali bello [8] Capitolium, quæsitis Samo, Ilio, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam et Italicas colonias carminibus Sibyllæ, una seu plures fuere, datoque sacerdotibus negotio, quantum humana ope potuissent, vera discernere. igitur tunc quoque notioni quindecimvirûm is liber subjicitur.

XIII. Iisdem consulibus gravitate annonæ juxta [1] seditionem ventum; multaque et plures per dies in theatro licentius efflagitata quam solitum adversum Imperatorem. quîs commotus incusavit magistratus Patresque, *quod non publica auctoritate populum coercuissent;* addiditque *quibus e provinciis et quanto majorem, quam Augustus, rei frumentariæ copiam advectaret.* ita castigandæ plebi compositum senatusconsultum prisca severitate; neque segnius consules edixere : silentium ipsius non civile, ut crediderat, sed in superbiam [2] accipiebatur.

XIV. Fine anni Geminius, Celsus, Pompeius, Equites Romani, cecidere conjurationis crimine. ex quîs Geminius prodigentia opum ac mollitia vitæ amicus Sejano, nihil ad serium [1]. et Julius Celsus tribunus, in vinclis laxatam catenam et circumdatam in diversum tendens, suam ipse cervicem perfregit. at Rubrio Fabato, tamquam, desperatis rebus Romanis, Parthorum ad misericordiam fugeret, custodes additi. sane is repertus apud fretum Siciliæ, retractusque per centurionem nullas probabiles causas longinquæ peregrinationis afferebat. mansit tamen incolumis oblivione magis quam clementia.

XV. Ser. Galba, L. Sulla Coss. [1], diu quæsito quos neptibus suis maritos

ferunt primum præfectum Urbi, ab a. U. 735 ad 738, quo Taurus eum exceperit.— 4. *Decem* potius, ut ex aliorum scriptorum indiciis apparere videtur.

XII. 1. Ex quindecimviris sacrorum sive sacris faciundis, quibus solis, senatu jubente, *adire* licebat libros Sibyllæ in difficili tempore rei Romanæ. — 2. V. ad III, 23. — 3. Ac proinde sciens. — 4. Quindecimvirorum. — 5. *Magistri* in collegiis sacerdotalibus vocabantur qui primum in iis locum tenebant. — 6. Non præsente legitimo numero senatorum, quadringentis.— 7. Sic factum ut Augustus *fatidicorum librorum Græci Latinique generis, qui nullis vel parum idoneis auctoribus ferebantur, supra duo millia, contracta undique, cremarit,* Sueton. c. 81. — 8. Immo *civili*, ut Tacitus ipse Hist. III, 72, inter Marium et Sullam, a. U. 671. Ceterum eodem tempore adversus Sullam acerrime pugnabatur a Samnitibus et aliis Italiæ populis, ut bellum illud etiam *socialis* nomine indicari potuerit. Cum Capitolio tum absumpti libri Sibyllini in eo depositi.

XIII. 1. Prope, ferme ad.— 2. Pro superbia.

XIV. 1. Ad nullam rem seriam, gravem.

XV. 1. A. U. 786, p. Chr. 33.

destinaret Cæsar, postquam instabat virginum ætas, L. Cassium, M. Vinicium legit. Vinicio[2] oppidanum genus: Calibus ortus, patre atque avo consularibus, cetera equestri familia erat, mitis ingenio et comptæ facundiæ. Cassius plebeii Romæ generis, verum antiqui honoratique, et severa patris disciplina eductus, facilitate[3] sæpius quam industria commendabatur. huic Drusillam, Vinicio Juliam Germanico genitas conjungit; superque ea re senatui scripsit levi cum honore juvenum. dein redditis absentiæ causis admodum vagis, flexit ad graviora et offensiones ob rempublicam cœptas[4], *utque Macro præfectus[5] tribunorumque et centurionum pauci secum introirent, quoties curiam ingrederetur, petivit;* factoque large et sine præscriptione generis aut numeri[6] senatusconsulto, ne tecta quidem Urbis, adeo publicum consilium nunquam[7] adiit, deviis plerumque itineribus ambigens[8] patriam et declinans.

XVI. Interea magna vis accusatorum in eos irrupit, qui pecunias fœnore auctitabant adversum legem dictatoris Cæsaris, qua *de modo credendi possidendique intra Italiam*[1] cavetur, omissam olim, quia privato usui bonum publicum postponitur. sane vetus Urbi fœnebre malum et seditionum discordiarumque creberrima causa; eoque cohibebatur antiquis quoque[2] et minus corruptis moribus. nam primo duodecim tabulis sanctum *ne quis unciario fœnore*[3] *amplius exerceret*, quum antea ex libidine locupletium agitaretur; dein rogatione tribunicia ad semuncias redacta, postremo vetita versura[4]. multisque plebis scitis obviam itum fraudibus, quæ toties repressæ, miras per artes rursum oriebantur. Sed tum Gracchus prætor, cui ea quæstio evenerat, multitudine periclitantium subactus retulit ad senatum; trepidique Patres (neque enim quisquam tali culpa vacuus) veniam a Principe petivere; et concedente, annus in posterum sexque menses dati, quîs secundum jussa legis[5] rationes familiares quisque componerent.

XVII. Hinc inopia rei nummariæ, commoto simul omnium ære alieno, et quia tot damnatis bonisque eorum divenditis, signatum argentum fisco vel ærario attinebatur. ad hoc senatus præscripserat, *duas quisque fœnoris*[1] *partes in agris per Italiam collocaret.* sed creditores in soli-

— 2 Quartino cognomine. Consul fuerat a. 783, eique inscripsit historiam suam Velleius Paterculus. — 3. Comitate. — 4. Recens ortas, novas. — 5. Sc. prætorii. — 6. Sc. custodum a Tiberio postulatorum. — 7. V. ad III, 54, not. 9. — 8. Circa patriam *agens* (viam faciens), circumiens, plane Græcum περιάγων.

XVI. 1. Ut certa tantum pars pecuniæ in fœnore poneretur, reliqua in agris prædiisque *Italicis* collocaretur. — 2. Etiam tum quum antiqui mores essent. — 3. *Uncia* proprie est duodecima pars *assis*; sed usus invaluit ut *as* de quovis toto, *uncia* de duodecima ejus parte diceretur. Est autem (secundum probabilissimam sententiam in re controversa) *fœnus unciarium* duodecima pars sortis vel capitis (*du capital*), quæ est ex hodierno modo dicendi 8 1/3 *pour cent*. Ea ratio quum antiquis temporibus in annum decem mensium statuta esse potuerit, in annum vulgarem efficiantur 10 *pour cent*, et *rogatione* tribunorum plebis a. U. 408 *ad semuncias redacta*, 5 *pour cent*. — 4. *Versura* proprie significat: sortem certo die solvendam in novam sortem *vertere* eamque majorem, adjectis usuris residuis; deinde usurpabatur etiam de eo qui debitum solvebat novo debito contracto, quo sensu exponitur *mutatio creditoris*. Secundum Livium VII, 42, hic omnis fœneratio intelligenda foret, ex lege tribuni pl. L. Genucii, a. U. 412 lata, *ne liceret fœnerare*. — 5. Juliæ, de qua initio.

XVII. 1. Pecuniæ sub fœnore locandæ. Plenius apud Suetonium c. 48: *Quum per senatusconsultum sanxisset* (Tiberius) *ut fœneratores duas patrimonii partes in solo*

dum[2] appellabant; nec decorum appellatis minuere fidem[3]: ita primo concursatio et preces; dein strepere[4] prætoris tribunal; eaque quæ remedio quæsita, venditio et emptio, in contrarium mutari, quia fœneratores omnem pecuniam mercandis agris condiderant[5]. copiam vendendi secuta vilitate, quanto quis obæratior[6], ægrius distrahebant, multique fortunis provolvebantur: eversio rei familiaris dignitatem ac famam præceps[7] dabat, donec tulit opem Cæsar disposito par mensas[8] millies sestertio, factaque mutuandi copia sine usuris per triennium, si debitor populo in duplum prædiis cavisset. sic refecta fides, et paullatim privati quoque creditores reperti. neque emptio agrorum exercita ad formam senatusconsulti, acribus, ut ferme talia[9], initiis, incurioso fine.

XVIII. Dein redeunt priores metus, postulato majestatis Considio Proculo: qui nullo pavore diem natalem celebrans, raptus in curiam, pariterque damnatus interfectusque. et sorori ejus Sanciæ aqua atque igni interdictum, accusante Q. Pomponio. is moribus inquies, *hæc et hujuscemodi a se factitari* prætendebat, *ut parta apud Principem gratia periculis Pomponii Secundi fratris mederetur*. Etiam in Pompeiam Macrinam exsilium statuitur, cujus maritum Argolicum, socerum Laconem, e primoribus Achæorum, Cæsar afflixerat. pater quoque illustris eques Romanus[1] ac frater prætorius[2], quum damnatio instaret, se ipsi interfecere. datum erat crimini, « quod Theophanem Mytilenæum proavum « eorum Cn.[3] Magnus inter intimos habuisset, quodque defuncto Theo« phani cælestes honores Græca adulatio tribuerat[4]. »

XIX. Post quos Sex. Marius, Hispaniarum ditissimus, defertur *incesti*, et saxo Tarpeio dejicitur. ac ne dubium haberetur magnitudinem pecuniæ malo vertisse aurariasque ejus,[1] quamquam publicarentur, sibimet Tiberius seposuit. Irritatusque[2] suppliciis, cunctos, qui carcere attinebantur accusati societatis cum Sejano, necari jubet. jacuit immensa strages, omnis sexus, omnis ætas, illustres, ignobiles, dispersi, aut aggerati. neque propinquis aut amicis assistere, illacrimare, ne visere quidem diutius dabatur; sed circumjecti custodes et in mœrorem cujusque intenti, corpora putrefacta assectabantur, dum in Tiberim traherentur, ubi flui–

(i. e. prædiis) *collocarent*, *debitores totidem æris alieni statim solverent*, qua postrema constitutione priorem exsequi posse iis dabatur. — 2. In totum, ut totum, non duas modo partes (2/3) solverent. *Appellare* debitorem proprium verbum est de postulando credito. Hinc mox *appellatis* de debitoribus. — 3. *Leur crédit*. — 4 Sc. debita in jure repetentibus.— 5. Sc. arcâ, apud se retinuerant. Nec enim debitoribus pecuniam ad solvendum mutuo dabant creditores, quibus agri erant emendi; neque bona eorum statim emebant, vitiori pretio coemendi occasionem exspectantes: at debitoribus ob legem vis erant vendendi: quare evenit *vilitas* bonorum ex *copia*.—6. Ac proinde plura vendere cogebatur, eo *ægrius*, etc. — 7. Pro *in præceps*, usurpatum Tacito tanquam adverbium, ut supra IV, 62, *præceps trahit*. —8. Nobis, *dans des banques publiques*, quibus senatorii ordinis viros præfecerat. Sumpserat ex ærario illos 19,483,360 fr. — 9. Sc. sunt, aguntur.

XVIII. 1. Pomponius Macer, ab Augusto bibliothecis ordinandis præfectus, deinde procurator Asiæ. — 2. De quo I, 72. — 3. Pompeius. — 4. Nimirum Theophanes a Pompeio, cujus res gestas versibus perscripserat, patriæ Lesbi libertatem impetraverat, amissam quia Lesbii Mithridatis partes amplexi fuerant. Hinc honores illi ab Lesbiis decreti.

XIX. 1. Supple *has*. Sed legendum videtur, *vertisse, aurarias ejus, quamquam*, etc., sine *que*. — 2. Iracundior et crudelior factus.

tantia aut ripis appulsa non cremare quisquam, non contingere. interciderat sortis humanæ commercium vi metus; quantumque sævitia glisceret, miseratio arcebatur.

XX. Sub idem tempus C. Cæsar, discedenti Capreas avo comes, Claudiam, M. Silani filiam, conjugio accepit, immanem animum subdola modestia tegens, non damnatione matris, non exsilio fratrum rupta voce; qualem diem Tiberius induisset [1], pari habitu, haud multum distantibus verbis. unde mox scitum Passieni oratoris dictum [2] percrebuit, *neque meliorem unquam servum neque deteriorem dominum fuisse.* Non omiserim præsagium Tiberii de Ser. Galba, tum consule: quem accitum et diversis sermonibus pertentatum, postremo Græcis verbis in hanc sententiam allocutus, *Et tu, Galba, quandoque degustabis imperium* [3], seram ac brevem potentiam significans, scientia Chaldæorum artis, cujus apiscendæ otium apud Rhodum, magistrum Thrasyllum habuit, peritiam ejus hoc modo expertus.

XXI. Quoties super tali negotio consultaret, edita domus parte ac liberti unius conscientia utebatur. is litterarum ignarus, corpore valido, per avia ac derupta (nam saxis domus imminet) præibat eum, cujus artem experiri Tiberius statuisset, et regredientem, si vanitatis aut fraudum suspicio incesserat, in subjectum mare præcipitabat, ne index arcani exsisteret. igitur Thrasyllus iisdem rupibus inductus, postquam percunctantem commoverat, *imperium* ipsi et futura sollerter patefaciens, interrogatur *an suam quoque genitalem horam comperisset; quem tum annum, qualem diem* [1] *haberet?* Ille, positus siderum ac spatia dimensus, hærere primo, dein pavescere, et quantum introspiceret, magis ac magis trepidus admirationis et metus, postremo exclamat, *ambiguum sibi ac prope ultimum discrimen instare.* tum complexus eum Tiberius, *præscium periculorum et incolumem fore* gratatur; quæque dixerat, oracli vice accipiens inter intimos amicorum tenet.

XXII. Sed mihi hæc ac talia audienti in incerto judicium est, fatone res mortalium et necessitate immutabili, an forte volvantur. quippe sapientissimos veterum, quique sectam eorum [1] æmulantur, diversos reperias, ac multis insitam opinionem [2], *non initia nostri, non finem, non denique homines diis curæ; ideo creberrima et tristia in bonos et læta apud deteriores esse.* contra alii [3] *fatum quidem congruere rebus* putant, *sed non e vagis stellis, verum apud principia et nexus naturalium causarum: ac tamen electionem vitæ* nobis relinquunt, *quam ubi elegeris, certum imminentium ordinem. neque mala vel bona* [4], *quæ vulgus putet: multos, qui conflictari adversis videantur, beatos, ac plerosque, quamquam magnas per opes, miserrimos, si illi gravem fortunam constanter tolerent, hi prospera inconsulte utantur.* cete-

XX. 1. Qualemcunque diei colorem aut formam in se assumpsisset, i. e. qualemcunque quoquo die se exhiberet Tiberius, lætum aut tristem, lenem aut trucem. — 2. De Caligula. — 3. Καὶ σὺ, τέκνον, τῆς ἀρχῆς ἡμῶν παρατρώξῃ.

XXI. 1. Faustum, an miserum ipsi finem ostendentem. Nam ex genitali hora horoscopus regebatur, unde tota illa scientia *genesis* et *genitura* appellata.

XXII. 1. Sectam cujusque eorum. — 2. Epicureis præsertim. — 3. Stoici. — 4. Sc. esse

rum plurimis mortalium non eximitur [5] quin *primo cujusque ortu ventura destinentur; sed quædam secus quam dicta sint cadere, fallaciis ignara dicentium* [6] *: ita corrumpi fidem artis* [7], *cujus clara documenta et antiqua ætas et nostra tulerit*. quippe a filio ejusdem Thrasylli prædictum Neronis imperium in tempore memorabitur [8], ne nunc incepto longius abierim.

XXIII. Iisdem consulibus Asinii Galli [1] mors vulgatur, quem egestate cibi peremptum haud dubium : sponte vel necessitate, incertum habebatur. consultusque Cæsar *an sepeliri sineret*, non erubuit permittere, ultroque incusare *casus, qui reum abstulissent, antequam coram convinceretur*. scilicet medio [2] triennio defuerat tempus subeundi judicium consulari seni, tot consularium parenti. Drusus deinde exstinguitur, quum se miserandis alimentis, mandendo e cubili tomento, nonum ad diem detinuisset. tradidere quidam præscriptum fuisse Macroni, si arma ab Sejano tentarentur, extractum custodia juvenem (nam in palatio attinebatur) ducem populo imponere. mox, quia rumor incedebat *fore ut nuru* [3] *ac nepoti conciliaretur Cæsar*, sævitiam quam pœnitentiam maluit.

XXIV. Quin et invectus in defunctum, *probra corporis*, *exitiabilem in suos*, *infensum reipublicæ animum* objecit, *recitarique factorum dictorumque ejus descripta* [1] *per dies* jussit. quo non aliud atrocius visum : astitisse tot per annos qui vultum, gemitus, occultum etiam murmur exciperent, et potuisse avum audire, legere, in publicum promere, vix fides, nisi quod [2] Actii centurionis et Didymi liberti epistolæ servorum nomina præferebant, ut quis egredientem cubiculo Drusum pulsaverat, exterruerat. etiam sua verba centurio sævitiæ plena, tamquam egregium, vocesque deficientis adjecerat, quîs primo alienationem mentis simulans, quasi per dementiam funesta Tiberio, mox, ubi exspes vitæ fuit, meditatas compositasque diras imprecabatur, *ut quemadmodum nurum filiumque fratris et nepotes* [3] *domumque omnem cædibus complevisset, ita pœnas nomini generique majorum et posteris exsolveret*. obturbabant quidem Patres specie detestandi : sed penetrabat pavor et admiratio, callidum olim et tegendis sceleribus obscurum huc confidentiæ venisse, ut tanquam dimotis parietibus ostenderet nepotem sub verbere centurionis, inter servorum ictus, extrema vitæ alimenta frustra orantem.

XXV. Nondum is dolor exoleverat, quum de Agrippina auditum, quam, interfecto Sejano, spe sustentatam provixisse reor, et postquam nihil de sævitia remittebatur, voluntate exstinctam, nisi si negatis alimentis assimulatus est finis qui videretur sponte sumptus. enimvero Tiberius fœdissimis criminationibus exarsit, *impudicitiam* arguens *et Asinium Gallum adulterum, ejusque morte ad tædium vitæ compulsam*. sed Agrippina

eas — 5. Sc. ex animo : firmiter sibi hoc persuaserunt ut ... — 6. Dicentium quæ ipsis ignota sunt. — 7. Chaldæorum. — 8. In libris nunc perditis.

XXIII. 1. Qui tum in custodia apud magistratus dure habebatur. — 2. Inter tempus accusationis (a. U. 783) et mortem. — 3. Pro *nurui*.

XXIV. 1. Substantive, quasi *scriptionem diurnam*, quæ dierum ordinem sequebatur. — 2. Sed, ut πλήν Græcis. — 3. Sc. interfecisset, quod ex sequentibus intelligitur.

æqui [1] impatiens, dominandi avida, virilibus curis feminarum vitia exuerat. *eodem die defunctam quo biennio ante Sejanus pœnas luisset, memoriæque id prodendum,* addidit Cæsar; jactavitque *quod non laqueo strangulata neque in Gemonias projecta foret.* actæ ob id grates, decretumque ut *quintumdecimum Kal. Novembris [2] utriusque necis die, per omnes annos donum Jovi sacraretur.*

XXVI. Haud multo post Cocceius Nerva, continuus [1] Principis, omnis divini humanique juris sciens, integro statu, corpore illæso, moriendi consilium cepit. quod ut Tiberio cognitum, assidere, causas requirere, addere preces, fateri postremo *grave conscientiæ, grave famæ suæ, si proximus amicorum nullis moriendi rationibus vitam fugeret.* aversatus sermonem Nerva abstinentiam cibi conjunxit [2]. ferebant gnari cogitationum ejus, quanto propius [3] mala reipublicæ viseret, ira et metu, dum integer, dum intentatus [4], honestum finem voluisse. Ceterum Agrippinæ pernicies, quod vix credibile, Plancinam traxit. nupta olim Cn. Pisoni et palam læta morte Germanici, quum Piso caderet, precibus Augustæ nec minus inimicitiis Agrippinæ defensa erat [5] : ut odium et gratia desiere, jus valuit; petitaque criminibus haud ignotis, sua manu sera magis quam immerita supplicia persolvit.

XXVII. Tot luctibus funesta civitate pars mœroris fuit, quod Julia Drusi filia, quondam Neronis uxor, denupsit in domum Rubellii Blandi, cujus avum Tiburtem, equitem Romanum, plerique meminerant. Extremo anni mors Ælii Lamiæ funere censorio [1] celebrata, qui, administrandæ Syriæ imagine [2] tandem exsolutus, Urbi præfuerat [3]. genus illi decorum, vivida senectus; et non permissa provincia dignationem addiderat. Exin Flacco Pomponio, Syriæ proprætore, defuncto, recitantur Cæsaris litteræ, quis incusabat, *egregium quemque et regendis exercitibus idoneum abnuere id munus, seque ea necessitudine ad preces cogi, per quas consularium aliqui capessere provincias adigerentur,* oblitus Arruntium, ne in Hispaniam pergeret, decimum jam annum attineri. Obiit eodem anno et M. Lepidus, de cujus moderatione atque sapientia in prioribus libris satis collocavi [4] neque nobilitas diutius demonstranda est : quippe Æmilium genus fecundum bonorum civium, et qui eadem familia corruptis moribus, illustri tamen fortuna egere [5].

XXVIII. Paullo Fabio, L. Vitellio Coss. [1] post longum sæculorum ambitum avis phœnix in Ægyptum venit præbuitque materiem doctissimis indigenarum et Græcorum multa super eo miraculo disserendi. de quibus congruunt, et plura ambigua, sed cognitu non absurda, promere libet. sacrum Soli id animal et ore ac distinctu pinnarum a ceteris avibus diversum [2], consentiunt qui formam ejus definiere. de numero annorum varia

XXV. 1. Æquæ, mediæ conditionis. — 2. Decimo nono die octobris.

XXVI. 1. Substantive : qui semper cum Principe erat. — 2. Continuavit, sc. per plures dies. — 3. Quia multo propius quam ceteri. — 4. Nondum vexatus accusationibus. — 5. V. III, 17.

XXVII. 1. V. ad IV, 15. — 2. Nam ex iis erat quibus *ut mandaverit provincias* Tiberius, *egredi Urbe non erat passurus* (I, 80). — 3. Successor L. Pisonis mortui, supra c. 10. — 4. Conf. IV, 20. — 5. Intelligit M. Lepidum, qui mortuo Sylla Marianas partes aliquantum suscitaverat, et Lepidum triumvirum.

XXVIII. 1. A. U. 787, p. Chr. 34. — 2. Plinius X, 2 : *Aquilæ narratur magnitudine, auri fulgore circa colla, cetera purpureus, cæruleam roseis caudam pennis distin-*

traduntur. maxime vulgatum quingentorum spatium : sunt qui asseverent mille quadringentos sexaginta unum interjici, prioresque alites Sesoside [3] primum, post Amaside dominantibus, dein Ptolemæo qui ex Macedonibus tertius regnavit [4], in civitatem cui Heliopolis [5] nomen, advolavisse, multo ceterarum volucrum comitatu novam faciem mirantium. sed antiquitas quidem obscura : inter Ptolemæum ac Tiberium minus ducenti quinquaginta anni fuerunt. unde nonnulli falsum hunc phœnicem neque Arabum e terris credidere, nihilque usurpavisse ex his quæ vetus memoria firmavit. confecto quippe annorum numero, ubi mors propinquet, suis in terris [6] struere nidum, in eoque fetum oriri; et primam adulto curam sepeliendi patris; neque id temere, sed sublato murrhæ pondere tentatoque per longum iter, ubi par oneri, par meatui sit, subire patrium corpus, inque Solis aram perferre atque adolere. hæc incerta et fabulosis aucta : ceterum aspici aliquando in Ægypto eam volucrem non ambigitur.

XXIX. At Romæ, cæde continua, Pomponius Labeo, quem præfuisse Mœsiæ retuli [1], per abruptas venas sanguinem effudit; æmulataque est conjux Paxæa. nam promptas ejusmodi mortes metus carnificis faciebat, et quia damnati, publicatis bonis, sepultura prohibebantur, eorum qui de se statuebant, humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi. sed Cæsar, missis ad senatum litteris, disseruit « morem fuisse majoribus, « quoties dirimerent amicitias, interdicere domo, eumque finem gratiæ po- « nere : id se repetivisse in Labeone; atque illum, quia male administratæ « provinciæ aliorumque criminum urgebatur [2], culpam invidia velavisse, « frustra conterrita uxore, quam etsi nocentem, periculi tamen expertem « fuisse. » Mamercus dein Scaurus rursum postulatur [3], insignis nobilitate et orandis causis, vita probrosus. nihil hunc amicitia Sejani, sed labefecit haud minus validum ad exitia Macronis odium, qui easdem artes occultius exercebat; detuleratque argumentum tragœdiæ [4] a Scauro scriptæ, additis versibus qui in Tiberium flecterentur. verum ab Servilio et Cornelio accusatoribus *adulterium Liviæ*, *magorum sacra* objectabantur. Scaurus, ut dignum veteribus Æmiliis, damnationem anteit, hortante Sextia uxore, quæ incitamentum mortis et particeps fuit.

XXX. Ac tamen accusatores, si facultas incideret, pœnis afficiebantur, ut Servilius Corneliusque, perdito Scauro famosi, quia pecuniam a Vario Ligure omittendæ delationis ceperant, in insulas, interdicto igni atque aqua, demoti sunt. et Abudius Ruso, functus ædilitate, dum Lentulo Gætulico, sub quo legioni præfuerat, periculum facessit, *quod is Sejani filium generum destinasset*, ultro damnatur atque Urbe exigitur. Gætulicus ea tempestate superioris Germaniæ legiones curabat, mirumque amorem assecutus erat, effusæ clementiæ, modicus severitate, et proximo quoque exercitui per L. Apronium socerum non ingratus. unde fama constans ausum mittere ad Cæsarem litteras, « affinitatem sibi cum Se-

guentibus, cristis fauces, caputque plumeo apice cohonestante. — 3. Qui vulgo *Sesostris*. — 4. Evergetes cognomine, mortuus a. 221 a. Chr., trecentis viginti annis post Amasidem. — 5. In S. Scriptura et hodie *On* dicta. — 6. In Arabia thurifera.

XXIX. 1. IV, 47. — 2. Valide accusabatur, arguebatur. — 3. Sc. majestatis. — 4. Atreus erat. Versus in Tiberium detorti ex hoc Euripideo expressi erant, *Phœn.* 393 : τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας φέρειν χρεών.

« jano haud sponte, sed consilio Tiberii cœptam; perinde se quam Ti- « berium falli potuisse, neque errorem eundem illi sine fraude, aliis « exitio habendum. sibi fidem integram et, si nullis insidiis peteretur, « mansuram : successorem non aliter quam indicium mortis accepturum. « firmarent velut fœdus, quo Princeps ceterarum rerum poteretur, ipse « provinciam retineret. » hæc, mira quamquam, fidem ex eo trahebant, quod unus omnium Sejani affinium incolumis multaque gratia mansit, reputante Tiberio publicum sibi odium, extremam ætatem, magisque fama quam vi stare res suas.

XXXI. C. Cestio, M. Servilio Coss. [1] nobiles Parthi in urbem venere, ignaro rege Artabano. is metu Germanici fidus Romanis [2], æquabilis in suos, mox superbiam in nos, sævitiam in populares sumpsit, fretus bellis quæ secunda adversum circumjectas nationes exercuerat, et senectutem Tiberii ut inermem despiciens, avidusque Armeniæ : cui, defuncto rege Artaxia, Arsacen liberorum suorum veterrimum imposuit [3], addita contumelia et missis qui *gazam a Vonone* [4] *relictam in Syria Ciliciaque* reposcerent; simul *veteres Persarum ac Macedonum terminos*, seque *invasurum possessa Cyro, et post Alexandro*, per vaniloquentiam ac minas jaciebat. Sed Parthis mittendi secretos nuntios validissimus auctor fuit Sinnaces, insigni familia ac perinde opibus, et proximus huic Abdus, eunuchus : non despectum id [5] apud barbaros, ultroque potentiam habet. ii ascitis et aliis primoribus, quia neminem gentis Arsacidarum summæ rei imponere poterant, interfectis ab Artabano plerisque, aut nondum adultis, Phrahaten, regis Phrahatis filium [6], Roma poscebant : *nomine tantum et auctore opus* [7], *ut sponte Cæsaris, ut genus Arsacis ripam apud Euphratis cerneretur* [8].

XXXII. Cupitum id Tiberio. ornat Phrahaten accingitque paternum ad fastigium, destinata retinens, consiliis et astu res externas moliri, arma procul habere. Interea, cognitis insidiis, Artabanus tardari metu, modo cupidine vindictæ inardescere. et barbaris cunctatio servilis, statim exsequi regium videtur. valuit tamen utilitas, ut Abdum, specie amicitiæ vocatum ad epulas, lento veneno illigaret, Sinnacen dissimulatione ac donis, simul per negotia moraretur. et Phrahates apud Syriam, dum omisso cultu Romano, cui per tot annos insueverat, instituta Parthorum insumit [1], patriis moribus impar, morbo absumptus est. Sed non Tiberius omisit incepta. Tiridaten, sanguinis ejusdem, æmulum Artabano, reciperandæque Armeniæ Iberum Mithridatem deligit, conciliatque fratri Pharasmani, qui gentile imperium obtinebat; et cunctis, quæ apud Orientem parabantur, L. Vitellium [2] præfecit. eo de homine haud sum ignarus sinistram in Urbe famam, pleraque fœda memorari : ceterum regendis provinciis prisca virtute egit. unde regressus, et formidine C. Cæsaris, familiaritate Claudii turpe in servitium mutatus, exemplar apud

XXXI. 1. A. U. 788, p. Chr. 35. — 2. V. II, 3, 56, 58. — 3. V. ibidem. — 4. De quo occiso II, 68. — 5. Sc. eunuchum esse. — 6. Quem pater cum aliis liberis et nepotibus Romam miserat; v. II, 1. — 7. Sc. esse. — 8. Cetera feliciter successura. *Sponte* refertur ad *auctore*, *genus Arsac.* ad *nomine*.

XXXII. 1. In se recipit, suscipit. De his institutis v. supra II, 2. — 2. Patrem Imperatoris.

posteros adulatorii dedecoris habetur, cesseruntque prima postremis, et bona juventæ senectus flagitiosa oblitteravit.

XXXIII. At ex regulis prior Mithridates Pharasmanen perpulit dolo et vi conatus suos juvare; repertique corruptores ministros Arsacis multo auro ad scelus cogunt, simul Iberi magnis copiis Armeniam irrumpunt et urbe Artaxata [1] potiuntur. quæ postquam Artabano cognita, filium Oroden ultorem parat, dat Parthorum copias, mittit qui auxilia mercede facerent. contra Pharasmanes adjungere Albanos, accipere Sarmatas, quorum sceptuchi [2], utrimque donis acceptis, more gentico diversa induere. sed Iberi, locorum potentes, Caspia via [3] Sarmatam in Armenios raptim effundunt. at qui [4] Parthis adventabant, facile arcebantur, quum alios incessus hostis clausisset, unum reliquum, mare inter et extremos Albanorum montes, æstas impediret, quia flatibus Etesiarum [5] implentur vada; hibernus auster revolvit fluctus, pulsoque introrsus freto brevia littorum nudantur.

XXXIV. Interim Oroden, sociorum inopem, auctus auxilio Pharasmanes vocare ad pugnam et detrectantem incessere, adequitare castris, infensare pabula; ac sæpe in modum obsidii stationibus cingebat, donec Parthi, contumeliarum insolentes [1], circumsisterent regem, poscerent prœlium. atque illis sola in equite vis: Pharasmanes et pedite valebat. nam Iberi Albanique, saltuosos locos incolentes, duritiæ patientiæque magis insuevere. feruntque *se Thessalis ortos, qua tempestate Iaso* [2] *post avectam Medeam genitosque ex ea liberos inanem* [3] *mox regiam Æetæ vacuosque* [4] *Colchos repetierit*. multaque de nomine ejus, et oraculum Phrixi [5] celebrant; nec quisquam ariete sacrificaverit, credito [6] vexisse Phrixum, sive id animal seu navis insigne fuit. Ceterum, directa utrimque acie, Parthus *imperium Orientis, claritudinem Arsacidarum, contraque ignobilem Iberum, mercenario milite*, disserebat; Pharasmanes *integros semet a Parthico dominatu, quanto majora peterent, plus decoris victores, aut, si terga darent, flagitii atque periculi laturos*. simul horridam suorum aciem, picta auro Medorum [7] agmina, hinc viros, inde prædam ostendere.

XXXV. Enimvero apud Sarmatas non una vox ducis, se quisque stimulant, *ne pugnam per sagittas inirent; impetu et cominus præveniendum*. Variæ hinc bellantium species, quum Parthus, sequi vel fugere pari arte suetus, distraheret turmas, spatium ictibus [1] quæreret, Sarmatæ omisso arcu, quo brevius [2] valent, contis gladiisque ruerent; modo

XXXIII. 1. V. II, 56. — 2. Σκηπτοῦχοι, *sceptra tenentes*, quasi satrapæ regum Sarmatarum. — 3. Per portas Caucasias, inter Caspium mare et Pontum Euxinum. — 4. Sc. sceptuchorum. — 5. Venti æstivi, *de Nord-Est*. Hibernus auster, *de Sud-Ouest*. Eundem locum describit Curtius VI, 4.

XXXIV. 1. Non insueti contumeliis. — 2. Dux Argonautarum. — 3. Sc. liberis : nam fratrem mactaverat Medea profuga. — 4. Qui sine rege erant. — 5. Athamantis filii. qui cum Helle sorore ariete aurei velleris per aerem vectus in illas regiones venisse narratur. Helle in mare delapsa *Hellesponto* fertur nomen dedisse — 6. Nemo ibi ariete mactato sacrum fecerit, quia creditus est aries *vexisse*, etc. — 7. In quorum vestibus et armis aurum fulgebat.

XXXV. 1. Sc. sagittarum ab arcubus magnis, quos gestabant. — 2. In brevius spatium.

equestris prœlii more frontis et tergi vices [3], aliquando ut conserta acies corporibus et pulsu [4] armorum pellerent, pellerentur. Jamque et Albani Iberique prensare, detrudere, ancipitem pugnam hostibus facere, quos super [5] eques, et a [6] propioribus vulneribus pedites afflictabant. Inter quæ Pharasmanes Orodesque, dum strenuis adsunt, aut dubitantibus subveniunt, conspicui eoque gnari, clamore, telis, equis concurrunt, instantius Pharasmanes; nam vulnus per galeam adegit; nec iterare valuit, prælatus [7] equo, et fortissimis satellitum protegentibus saucium. fama tamen occisi falso credita exterruit Parthos, victoriamque concessere.

XXXVI. Mox Artabanus tota mole regni ultum iit. peritiâ locorum ab Iberis melius pugnatum. nec ideo abscedebat, ni contractis legionibus Vitellius, et subdito rumore tanquam Mesopotamiam invasurus, metum Romani belli fecisset. tum omissa Armenia, versæque Artabani res, illiciente Vitellio, *desererent regem sævum in pace et adversis prœliorum exitiosum*. Igitur Sinnaces, quem antea infensum memoravi [1], patrem Abdagesen aliosque occultos consilii et tunc continuis cladibus promptiores ad defectionem trahit, affluentibus paullatim qui, metu magis quam benevolentia subjecti, repertis auctoribus sustulerant animum. nec jam aliud Artabano reliquum quam si qui [2] externorum corpori custodes aderant, suis quisque sedibus extorres, quîs neque boni intellectus neque mali cura, sed mercede aluntur, ministri sceleribus. his assumptis in longinqua et contermina Scythiæ fugam maturavit, spe auxilii, quia Hyrcanis Carmaniisque per affinitatem innexus erat: atque [3] interim posse Parthos, absentium æquos, præsentibus mobiles, ad pœnitentiam mutari.

XXXVII. At Vitellius, profugo Artabano et flexis ad novum regem popularium animis, hortatus Tiridaten *parata capessere* [1], robur legionum sociorumque ripam ad Euphratis ducit. sacrificantibus, quum hic more Romano suovetaurilia [2] daret, ille equum placando amni adornasset, nuntiavere accolæ, *Euphraten nulla imbrium vi sponte et immensum attolli, simul albentibus spumis in modum diadematis sinuare orbes, auspicium prosperi transgressus.* quidam callidius interpretabantur, *initia conatus secunda neque diuturna, quia eorum, quæ terra cælove portenderentur, certior fides, fluminum instabilis natura simul ostenderet omina raperetque.* Sed ponte navibus effecto tramissoque exercitu, primus Ornospades multis equitum millibus in castra venit, exsul quondam et Tiberio, quum Dalmaticum bellum conficeret [3], haud inglorius auxiliator, eoque civitate Romana donatus, mox repetita amicitia regis multo apud eum honore, præfectus campis qui Euphrate et Tigre, inclutis amnibus, circumflui Mesopotamiæ nomen acceperunt.

Sarmatarum arcus parvi erant.—3. Sc. sustinerent: modo aggrederentur, modo cederent. Hoc et sequens *pellerent, pellerentur* de utraque acie dictum. — 4. Impulsu, collisu.— 5. Insuper.—6. *Ab* hoc loco significat modum et rationem aliquid faciendi, ut Ovidius: *nulla factus ab arte decor*. — 7. *Emporté par*.

XXXVI. 1. Supra c. 31 seq. — 2. *Quam si qui* dicit pro *quam qui*, quia hoc quoque auxilium incertum erat. — 3. Repetendum *spe*, sperans.

XXXVII. 1. Imperium Parthicum sibi jam paratum occupare. — 2. Sacrificium suis, ovis et tauri. *Hic*, Vitellius; *ille*, Tiridates. — 3. A. U. 762.

neque multo post Sinnaces auget copias, et columen partium Abdageses gazam et paratus regios adjicit. Vitellius, ostentasse Romana satis ratus, monet Tiridaten primoresque, hunc, *Phrahatis avi et altoris Cæsaris, quæ utrobique pulchra, meminerit*, illos, *obsequium in regem, reverentiam in nos, decus quisque suum et fidem retinerent.* exin cum legionibus in Syriam remeavit.

XXXVIII. Quæ duabus æstatibus gesta conjunxi, quo requiesceret animus a domesticis malis. non enim Tiberium, quamquam triennio post cædem Sejani, quæ ceteros molliere solent, tempus, preces, satias mitigabant, quin incerta vel abolita pro gravissimis et recentibus puniret. Eo metu Fulcinius Trio, ingruentes accusatores haud perpessus, supremis tabulis[1] multa et atrocia in Macronem ac præcipuos libertorum Cæsaris composuit, ipsi *fluxam senio mentem et continuo abscessu velut exsilium* objectando. quæ ab heredibus occultata recitari Tiberius jussit, patientiam libertatis alienæ ostentans et contemptor suæ infamiæ, an scelerum Sejani diu nescius, mox quoquo modo dicta vulgari malebat, veritatisque, cui adulatio officit, per probra saltem gnarus fieri. Iisdem diebus Granius Martianus senator a C. Graccho majestatis postulatus, vim vitæ suæ attulit; Tatiusque Gratianus, prætura functus, lege eadem extremum ad supplicium damnatus.

XXXIX. Nec dispares Trebellieni Rufi[1] et Sextii Paconiani[2] exitus. nam Trebellienus sua manu cecidit, Paconianus in carcere ob carmina illic in principem factitata strangulatus est. Hæc Tiberius non mari, ut olim, divisus, neque per longinquos nuntios accipiebat, sed Urbem juxta[3], eodem ut die vel noctis interjectu litteris consulum rescriberet, quasi aspiciens undantem per domos sanguinem aut manus carnificum. Fine anni Poppæus Sabinus concessit vita, modicus originis, principum amicitia consulatum ac triumphale decus adeptus, maximisque provinciis[4] per quattuor et viginti annos impositus, nullam ob eximiam artem, sed *quod par negotiis neque supra erat.*

XL. Q. Plautius, Sex. Papinius Coss. sequuntur. eo anno[1**] neque quod L. Aruseius morte affecti forent, assuetudine malorum ut atrox advertebatur: sed exterruit, quod Vibulenus Agrippa, eques Romanus, quum perorassent accusatores, in ipsa curia depromptum sinu venenum hausit, prolapsusque ac moribundus festinatis lictorum manibus in carcerem raptus est, faucesque jam exanimis laqueo vexatæ. Ne Tigranes[2] quidem, Armenia quondam potitus ac tunc reus, nomine regio supplicia civium effugit. At C. Galba consularis[3] et duo Blæsi voluntario exitu cecidere, Galba tristibus Cæsaris litteris provinciam sortiri prohibitus: Blæsis sacerdotia, integrâ eorum domo destinata, convulsâ distulerat, tunc ut vacua contulit in alios. quod signum mortis intellexere, et exsecuti sunt. Et Æmilia Lepida, quam juveni Druso nuptam retuli[4], crebris criminibus

XXXVIII. 1. In testamento.

XXXIX. 1. De quo II, 67; III, 38. — 2. V. supra c. 3 seq. — 3. Habitabat modo Tusculi, modo Albæ. — 4. Mœsiæ, Macedoniæ et Achaiæ.

XL. 1. U. 789, p. Chr. 36. Deinde unum vel plura nomina et fortasse criminis designatio exciderunt. — 2. Herodis nepos. — 3. Frater Imperatoris. — 4. Libri V parte deperdita. Deinde *intestabilis* pro detestabilis, etiam alibi ap. Tacitum.

maritum insecuta, quamquam intestabilis, tamen impunita agebat, dum superfuit pater Lepidus; post a delatoribus corripitur ob servum adulterium: nec dubitabatur de flagitio. ergo omissa defensione, finem vitæ sibi posuit.

XLI. Per idem tempus Clitarum natio Cappadoci Archelao [1] subjecta, quia nostrum in modum deferre census, pati tributa adigebatur, in juga Tauri montis abscessit, locorumque ingenio sese contra imbelles regis copias tutabatur, donec M. Trebellius legatus, a Vitellio, præside Syriæ, cum quattuor millibus legionariorum et delectis auxiliis missus, duos colles, quos barbari insederant (minori *Cadra*, alteri *Davara* nomen est), operibus [2] circumdedit, et erumpere ausos ferro, ceteros siti ad deditionem coegit. At Tiridates, volentibus Parthis, Nicephorium et Anthemusiada ceterasque urbes quæ Macedonibus sitæ [3] Græca vocabula usurpant, Halumque et Artemitam, Parthica oppida, recepit, certantibus gaudio qui Artabanum Scythas inter eductum ob sævitiam exsecrati, come Tiridatis ingenium Romanas per artes sperabant.

XLII. Plurimum adulationis Seleucenses induere, civitas potens, septa muris, neque in barbarum corrupta, sed conditoris Seleuci [1] retinens. trecenti opibus aut sapientia delecti ut senatus; sua populo vis: et quoties concordes agunt, spernitur Parthus; ubi dissensere, dum sibi quisque contra æmulos subsidium vocant, accitus in partem adversum omnes valescit. id nuper acciderat Artabano regnante, qui plebem primoribus tradidit ex suo usu: nam populi imperium juxta libertatem, paucorum dominatio regiæ libidini proprior est. tum adventantem Tiridaten extollunt veterum regum honoribus, et quos recens ætas largius invenit; simul probra in Artábanum fundebant, *materna origine Arsaciden, cetera degenerem*. Tiridates rem Seleucensem populo permittit. Mox consultans *quonam die solennia* [2] *regni capesseret*, litteras Phrahatis et Hieronis, qui validissimas præfecturas obtinebant, accipit, *brevem moram* precantium. placitumque *opperiri viros præpollentes*, atque interim Ctesiphon sedes imperii petita. sed ubi diem ex die prolatabant, multis coram et approbantibus, Surena [3] patrio more Tiridaten insigni regio evinxit.

XLIII. Ac si statim interiora ceterasque nationes petivisset, oppressa cunctantium dubitatio [1] et omnes in unum cedebant: assidendo castellum, in quod pecuniam et pellices Artabanus contulerat, dedit spatium exuendi pacta. nam Phrahates et Hiero, et si qui alii delectum capiendo diademati diem haud concelebraverant, pars metu, quidam invidia in Abdagesen, qui tum aula et novo rege potiebatur, ad Artabanum vertere. isque in Hyrcanis repertus est, illuvie obsitus et alimenta arcu expediens[2]. ac primo, tanquam dolus pararetur, territus; ubi data fides *reddendæ dominationi venisse*, allevatur animum, et *quæ repentina mutatio?* exquirit. tum Hiero *pueritiam Tiridatis* increpat; *neque penes Arsaciden*

XLI. 1. Filio Archelai postremi regis Cappadociæ, eo mortuo in provinciæ formam redactæ. — 2. Fossis et vallis. — 2. A Mac. conditæ.

XLII. 1. Nicatoris, primi regis Syriæ ex Græcis. — 2. Insignia. — 3. Unus ex familia Surenarum, magnatum imperii Parthorum.

XLIII. 1. Sc. erat. — 2. Venatu sibi parans.

imperium, sed inane nomen apud imbellem externâ mollitiâ, vim in Abdagesis domo.

XLIV. Sensit vetus regnandi falsos in amore odia non fingere.[1] nec ultra moratus quam dum Scytharum auxilia conciret, pergit properus, et præveniens inimicorum astus, amicorum pœnitentiam; neque exuerat pædorem, ut vulgum miseratione adverteret. non fraus, non preces, nihil omissum, quo ambiguos illiceret, prompti firmarentur. Jamque multa manu propinqua Seleuciæ adventabant, quum Tiridates simul fama atque ipso Artabano percussus, distrahi consiliis, iret contra, an bellum cunctatione tractaret[2]. quibus prœlium et festinati casus placebant, *disjectos et longinquitate itineris fessos ne animo quidem satis ad obsequium coaluisse* disserunt, *proditores nuper hostesque ejus quem rursum foveant.* verum Abdageses *regrediendum in Mesopotamiam* censebat, *ut amne objecto, Armeniis interim Elymæisque et ceteris a tergo excitis, aucti copiis socialibus et quas dux Romanus misisset, fortunam tentarent.* ea sententia valuit, quia plurima auctoritas penes Abdagesen et Tiridates ignavus ad pericula erat. sed fugæ specie discessum; ac principio a gente Arabum facto, ceteri domos abeunt vel in castra Artabani, donec Tiridates cum paucis in Syriam revectus, pudore proditionis omnes exsolvit.

XLV. Idem annus gravi igne Urbem afficit, deusta parte Circi quæ Aventino contigua, ipsoque Aventino. quod damnum Cæsar ad gloriam vertit exsolutis domuum et insularum [1] pretiis. millies sestertiûm [2] ea munificentia collocatum, tanto acceptius in vulgum, quanto modicus [3] privatis ædificationibus. ne publice quidem nisi duo opera struxit, templum Augusto et scenam Pompeiani theatri [4] : eaque perfecta, contemptu ambitionis, an per senectutem, haud dedicavit [5] sed æstimando cujusque detrimento quattuor progeneri Cæsaris, Cn. Domitius, Cassius Longinus, M. Vinicius, Rubellius Blandus delecti, additusque nominatione consulum P. Petronius. et pro ingenio cujusque quæsiti decretique in Principem honores. quos omiserit receperitve, in incerto fuit ob propinquum vitæ finem. Neque enim multo post supremi Tiberio consules [6] Cn. Acerronius, C. Pontius, magistratum occepere, nimia jam potentia Macronis, qui gratiam C. Cæsaris, nunquam sibi neglectam, acrius in dies fovebat, impuleratque post mortem Claudiæ, quam nuptam ei retuli [7], uxorem suam Enniam imitando amore juvenem illicere, pactoque matrimonii vincire, nihil abnuentem, dum dominationis apiceretur. nam etsi commotus [8] ingenio, simulationum tamen falsa in sinu avi perdidicerat.

XLVI. Gnarum hoc Principi, eoque dubitavit de tradenda republica

XLIV. 1. Sensit Artabanus, regnum longo usu expertus, in amore quidem falsos esse amicos, quem fingant, sed odia non fingere eaque esse vera. — 2. Traheret.

XLV. 1. *Insula* dicitur quando plures habitationes in unum junctæ sunt, Græcis συνοικία. Videntur esse domus quarum singula tabulata (*étages*) sive possidentur a singulis dominis (quod hodieque obtinet in Italia) sive elocantur singulis familiis. — 2. 19, 485, 320 *fr.* — 3. Sc. erat Tiberius. — 4. Conf. III, 72. — 5. Quæ erat cærimonia triumphalibus honoribus æquiparata. — 6. Anni U. 790, p. Chr. 57. — 7. Cap. 20. — 8. Concitatus vehemens, de Caio, i. e. Caligula.

primum inter nepotes : quorum Druso genitus [1] sanguine et caritate propior, sed nondum pubertatem ingressus; Germanici filio [2] robur juventæ, vulgi studia, eaque apud avum odii causa. etiam de Claudio agitanti, quod is composita ætate [3], bonarum artium cupiens erat, imminuta mens [4] ejus obstitit. sin extra domum successor quæreretur, ne memoria Augusti, ne nomen Cæsarum in ludibria et contumelias verterent, metuebat : quippe illi non perinde curæ gratia præsentium [5] quam in posteros ambitio. mox incertus animi, fesso corpore, consilium, cui impar erat, fato permisit, jactis tamen vocibus per quas intelligeretur providus futurorum. namque Macroni, non abdita ambage, *occidentem ab eo deseri, orientem spectari* [6] exprobravit. et C. Cæsar, forte orto sermone L. Sullam irridenti, *omnia Sullæ vitia et nullam ejusdem virtutem habiturum* prædixit. simul crebris cum lacrimis minorem ex nepotibus [7] complexus, truci alterius vultu, *Occides hunc tu*, inquit, *et te alius*. Sed gravescente valetudine nihil e libidinibus omittebat, in patientia [8] firmitudinem simulans, solitusque eludere medicorum artes atque eos, qui post tricesimum ætatis annum ad internoscenda corpori suo utilia vel noxia alieni consilii indigerent.

XLVII. Interim Romæ futuris etiam post Tiberium cædibus semina jaciebantur. Lælius Balbus Acutiam, P. Vitellii quondam uxorem, majestatis postulaverat; qua damnata quum præmium accusatori decerneretur, Junius Otho, tribunus plebei, intercessit. unde illis odia, mox Othoni exsilium. dein perditis moribus famosa Albucilla, cui matrimonium cum Satrio Secundo, conjurationis [1] indice, fuerat, defertur impietatis in Principem; connectebantur ut conscii et adulteri ejus Cn. Domitius, Vibius Marsus, L. Arruntius. de claritudine Domitii supra memoravi [2] : Marsus quoque vetustis honoribus et illustris studiis erat. sed *testium interrogationi, tormentis servorum Macronem præsedisse* commentarii ad senatum missi ferebant, nullæque in eos Imperatoris litteræ suspicionem dabant, invalido ac fortasse ignaro [3] ficta pleraque ob inimicitias Macronis notas in Arruntium [4].

XLVIII. Igitur Domitius defensionem meditans, Marsus, tanquam inediam destinavisset, produxere vitam : Arruntius cunctationem et moras suadentibus amicis, « non eadem omnibus decora » respondit : « sibi satis « ætatis, neque aliud pœnitendum quam quod inter ludibria et pericula « anxiam senectam toleravisset, diu Sejano, nunc Macroni, semper alicui « potentium invisus, non culpa, sed ut flagitiorum impatiens. sane « paucos et supremos Principis dies posse vitari : quemadmodum evasu- « rum imminentis juventam? an, quum Tiberius post tantam rerum ex- « perientiam vi dominationis convulsus et mutatus sit, C. Cæsarem vix « finita pueritia, ignarum omnium aut pessimis innutritum, meliora

XLVI. 1. Tiberius. — 2. Caio, s. Caligulæ. — 3. Non amplius juvenilibus motibus obnoxia, Græcis καθεστηκυῖα ἡλικία. — 4. Mentis imbecillitas, qua inter ludibria aulæ erat. — 5. Neutro genere : approbatio eorum quæ tum præsentia erant, præsentium temporum. — 6. Comparandum Pompeii juvenis de Sulla dictum : *Plures orientem quam occidentem solem adorant.* — 7. Tiberium; quem revera Caligula primo regni anno occidit. — 8. In ægritudine, morbo.

XLVII. 1. Sejani. — 2. IV, 75. — 3. Sc. Imperatore. — 4. De quo conf. I, 13; VI, 7.

« capessiturum Macrone duce? qui ut deterior ad opprimendum Sejanum « delectus, plura per scelera rempublicam conflictavisset. prospectare « jam se acrius servitium, eoque fugere simul acta et instantia. » Hæc vatis in modum dictitans, venas resolvit. documento sequentia erunt, bene Arruntium morte usum. Albucilla, irrito ictu a semet vulnerata, jussu senatus in carcerem fertur. impudicitiæ ejus ministri, *Carsidius Sacerdos prætorius ut in insulam deportaretur, Pontius Fregellanus amitteret ordinem senatorium, et eædem pœnæ in Lælium Balbum* decernuntur. id quidem a lætantibus, quia Balbus truci eloquentia habebatur, promptus adversum insontes.

XLIX. Iisdem diebus Sex. Papinius, consulari familia, repentinum et nformem exitum delegit, jacto in præceps corpore. causa ad matrem referebatur, quæ pridem repudiata assentationibus atque luxu perpulisset uvenem ad ea, quorum effugium non nisi morte inveniret. igitur accusata n senatu, quamquam genua Patrum advolveretur [1], *luctumque commu- iem et magis imbecillum tali super casu feminarum animum* aliaque n eundem dolorem mœsta et miseranda diu ferret [2], Urbe tamen in de- em annos prohibita est, donec minor filius lubricum juventæ exiret.

L. Jam Tiberium corpus, jam vires, nondum dissimulatio deserebat. dem animo rigor: sermone ac vultu intentus, quæsita interdum comitate quamvis manifestam defectionem tegebat; mutatisque sæpius locis, tandem apud promontorium Miseni consedit in villa cui L. Lucullus quondam dominus [1]. illic eum appropinquare supremis tali modo compertum. erat medicus arte insignis, nomine Charicles, non quidem regere valetudines Principis solitus, consilii tamen copiam præbere. is velut propria ad negotia digrediens, et per speciem officii manum complexus, pulsum venarum attigit. neque fefellit [2]: nam Tiberius, incertum an offensus tantoque magis iram premens, *instaurari epulas* jubet, discumbitque ultra solitum, quasi honori abeuntis amici tribueret. Charicles tamen *labi spiritum, nec ultra biduum duraturum* Macroni firmavit. inde cuncta colloquiis inter præsentes, nuntiis apud legatos et exercitus festinabantur. XVII Kal. Aprilis [3] interclusa anima creditus est mortalitatem explevisse. et multo gratantum concursu ad capienda imperii primordia C. Cæsar egrediebatur, quum repente affertur *redire Tiberio vocem ac visus, vocarique qui recreandæ defectioni cibum afferrent.* pavor hinc n omnes; et ceteri passim dispergi, se quisque mœstum aut nescium fingere; Cæsar in silentium fixus, a summa spe novissima [4] exspectabat: Macro intrepidis *opprimi senem injectu multæ vestis* jubet, *discedique ab limine.* Sic Tiberius finivit octavo et septuagesimo ætatis anno

LI. Pater ei Nero et utrimque origo gentis Claudiæ, quamquam mater n Liviam et mox Juliam familiam adoptionibus transierit [1]. casus prima b infantia ancipites. nam proscriptum patrem [2] exsul secutus, ubi domum Augusti privignus introiit, multis æmulis conflictatus est, dum

XLIX. 1. V. ad I, 13. — 2. Afferret, jactaret.
L. 1. Et ante Lucullum Marius. — 2. Sc. Tiberium. — 3. Die 16 m. Martii. — 4. Statim post spem summarum rerum extrema, perniciem.
LI. 1. Vide ad V, 1. — 2. Tiberium Claudium Neronem, a. U. 714.

Marcellus et Agrippa, mox Caius Luciusque Cæsares viguere. etiam frater ejus Drusus prosperiore civium amore erat. sed maxime in lubrico egit accepta in matrimonium Julia, impudicitiam uxoris tolerans aut declinans [3]. deinde Rhodo regressus, vacuos [4] Principis penates duodecim annis, mox rei Romanæ arbitrium tribus ferme et viginti obtinuit. Morum quoque tempora illi diversa : egregium vita famaque, quoad privatus vel in imperiis sub Augusto fuit ; occultum ac subdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuere. idem inter bona malaque mixtus incolumi matre; intestabilis sævitia, sed obtectis libidinibus, dum Sejanum dilexit timuitve : postremo in scelera simul ac dedecora prorupit, postquam remoto pudore et metu suo tantum ingenio utebatur [5].

— 3. Secessu in Rhodum. — 4. Mortuis Marcello, Agrippa, Caio et Lucio —. 5. Hinc perierunt libri quattuor et magna pars quinti, in quibus narratum imperium Caligulæ ac pæne sex anni imperatoris Claudii.

LIBER UNDECIMUS.

ARGUMENTUM.

Cap. I—3. Valerius Asiaticus a Suilio et Sosibio accusatus fraude Messalinæ et Vitellii evertitur, et hilaris moritur. — 4. somnium sævitiæ causa. — 5. in perfidiam advocatorum lex Cincia flagitatur. — 6. 7. præmiis pro patrocinio modus ponitur a Principe.
8. Parthi discordant. Gotarzes pulsus vires reparat. — 9. pacem init cum Vardane. — 10. hic victor a suis cæditur.
11. Ludi sæculares. Domitius Nero destinatur imperio. — 12. Messalina Silium deperit. — 13. Claudius aliud agit. leges fert. novas litterarum formas vulgat. — 14. de litterarum inventoribus. — 15. Claudius haruspices firmat.
16. Italicus rex Cheruscis petentibus datur. — 17. mox de eo discordia gentis et bellum. — 18. Rebellantes Chaucos Corbulo reprimit. is severe agit in milites. — 19. Frisios componit. Gannascum cædit. — 20. ardor ejus a Claudio repressus. fossam inter Mosam et Rhenum ducit. insignia triumphi ei indulta. — 21. sic et Curtio Rufo. — 22 Nonius perit. De spectaculo gladiatorum et quæstoribus.
23. Galli civitatem plenam affectant — 24. et Principe patrocinante — 25. impetrant, et primo quidem Ædui. Patricii suppleti. lustrum conditum.
26. Messalina amore vecors — 27. Silio palam nubit. — 28. turbantur aulici. — 29. 30. Narcissus per pellices rem defert. — 31. Claudius trepidat. Messalina bacchatur; — 32. preces per Vestalem parat. — 33. Narcissus Principem nutantem incitat, — 34. preces amolitur, — 35. 36. sontium, in his Mnesteris, supplicium urget. — 37. 38. Messalinam, languente Principe, dein ignaro, cædi curat.
Hæc gesta annis fere duobus, p. Chr. 47 et 48.

I. *** nam [1] Valerium Asiaticum, bis consulem, fuisse quondam adulterum ejus [2] credidit; pariterque hortis inhians, quos ille a Lucullo cœptos insigni magnificentia extollebat [3], Suilium accusandis utrisque immittit. Adjungitur Sosibius, Britannici [4] educator, qui per speciem benevolentiæ moneret Claudium « cavere vim atque opes Principibus infensas; præcipuum auctorem Asiaticum interficiendi Cæsaris [5] non « extimuisse in concione populi Romani fateri gloriamque facinoris ultro « petere; clarum ex eo in Urbe, didita per provincias fama, parare iter « ad Germanicos exercitus, quando genitus Viennæ, multisque et validis « propinquitatibus subnixus, turbare gentiles nationes promptum ha- « beret. » At Claudius, nihil ultra scrutatus, citis [6] cum militibus, tamquam opprimendo bello, Crispinum prætorii præfectum misit: a quo repertus est apud Baias, vinclisque inditis in Urbem raptus.

II. Neque data senatus copia: intra cubiculum auditur, Messalina

I. 1. A. U. 800, p. Chr. 47, Tib. Claudio Cæsare quartum et L. Vitellio tertium consulibus. De Messalina narratur, famosa conjuge Claudii. — 2. Poppææ Sabinæ, uxoris Cornelii Scipionis. — 3. Augebat, insigniores reddebat. De Suilio vide supra IV, 31. — 4. Claudii filii. — 5. Caligulæ. — 6. Properantibus.

coram, et Suilio *corruptionem militum, quos pecunia et libidinibus in omni flagitio* [1] *obstrictos* arguebat, exin *adulterium Poppææ*, ac postremum turpissima quæque objectante. ad quod victo silentio [2] prorupit reus, ingressusque defensionem, commoto majorem in modum Claudio, Messalinæ quoque lacrimas excivit. quibus abluendis cubiculo egrediens, monet Vitellium ne elabi reum sineret. ipsa ad perniciem Poppææ festinat, subditis qui terrore carceris ad voluntariam mortem propellerent, adeo ignaro Cæsare, ut paucos post dies epulantem apud se maritum ejus Scipionem percunctaretur *cur sine uxore discubuisset*, atque ille *functam fato* responderet.

III. Sed consultanti [1] super absolutione Asiatici flens Vitellius, commemorata *vetustate amicitiæ, utque Antoniam, Principis matrem, pariter observavissent*, dein percursis *Asiatici in rempublicam officiis recentique adversus Britanniam militia*, quæque alia conciliandæ misericordiæ videbantur, *liberum ei mortis arbitrium* permisit [2]: et secuta sunt Claudii verba in eandem clementiam. hortantibus dehinc quibusdam inediam et lenem exitum, *remittere* [3] *beneficium* Asiaticus ait: et usurpatis quibus insueverat exercitationibus, lauto corpore, hilare epulatus, quum se *honestius calliditate Tiberii vel impetu Caii Cæsaris periturum* [4] dixisset *quam quod fraude muliebri et impudico Vitellii ore caderet*, venas exsolvit, viso tamen ante rogo jussoque *transferri partem in aliam, ne opacitas arborum vapore ignis minueretur*. tantum illi securitatis novissime fuit.

IV. Vocantur post hæc Patres, pergitque Suilius addere reos Equites Romanos illustres, quibus Petra cognomentum. ac causa necis ex eo, quod domum suam Mnesteris [1] et Poppææ congressibus præbuissent; verum *nocturnæ quietis species* [2] *alteri objecta, tamquam vidisset Claudium spicea corona evinctum, spicis retro conversis, eaque imagine gravitatem annonæ dixisset* [3]. quidam *pampineam coronam albentibus foliis visam atque ita interpretatum* tradidere, *vergente auctumno mortem Principis ostendi*. illud haud ambigitur, qualicunque insomnio ipsi fratrique perniciem allatam. Sestertiûm quindecies [4] et insignia præturæ Crispino decreta. adjecit Vitellius sestertiûm decies Sosibio, *quod Britannicum præceptis, Claudium consiliis juvaret*. Rogatus sententiam et Scipio, *quum idem*, inquit, *de admissis Poppææ assentiam quod omnes, putate me idem dicere quod omnes*, eleganti temperamento inter conjugalem amorem et senatoriam necessitatem.

V. Continuus inde et sævus accusandis reis Suilius, multique audaciæ ejus æmuli. nam cuncta legum et magistratuum munia in se trahens Princeps materiam prædandi patefecerat; nec quicquam publicæ mercis tam venale fuit quam advocatorum [1] perfidia, adeo ut Samius, insignis eques Romanus, quadringentis nummorum [2] millibus Suilio datis et cognita prævari-

II. 1. Sc. Asiatici. — 2. Quod sibi proposuerat Asiaticus.
III. 1. *Consultanti*, quasi secuturo verbo *respondit*: sed structura, post incisa, aliter exit. — 2. Permittendum censuit (Vitellius). — 3. Non accipere se. — 4. Sc. fuisse.
IV. 1. Pantomimi. — 2. Somnium. — 3. Et ob id visum de caritate annonæ, fortasse ut per Claudium eventura, locutus esset. — 4. 292,250 fr.
V. 1. Patronorum in causis. — 2. Sestertiorum, prope 80,000 fr. — 3. Ferrum nitendo

catione, ferro in domo ejus incubuerit[3]. Igitur incipiente C. Silio, consule designato, cujus de potentia et exitio in tempore memorabo[4], consurgunt Patres, legemque Ciniciam[5] flagitant, qua cavetur antiquitus *ne quis ob causam orandam pecuniam donumve accipiat.*

VI. Deinde obstrepentibus his quibus ea contumelia parabatur, discors Suilio Silius acriter incubuit[1], *veterum oratorum exempla* referens, « qui famam et posteros[2] præmia eloquentiæ cogitavissent pulcherrima. « alioquin et bonarum artium principem[3] sordidis ministeriis fœdari. ne « fidem quidem integram manere, ubi magnitudo quæstuum spectetur. « quodsi in nullius mercedem negotia eant, pauciora fore : nunc inimici« tias, accusationes, odia et injurias foveri, ut, quomodo vis morborum « pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam advocatis ferat. meminis« sent C. Asinii, Messalæ[4], ac recentiorum Arruntii[5] et Æsernini[6] : ad « summa provectos incorrupta vita et facundia. » Talia dicente consule designato, consentientibus aliis, parabatur sententia qua *lege repetundarum tenerentur*[7], quum Suilius et Cossutianus[8] et ceteri, qui non judicium (quippe in manifestos), sed pœnam statui videbant, circumsistunt Cæsarem, antè acta deprecantes.

VII. Et postquam annuit, agere incipiunt : « quem illum tanta super« bia esse, ut æternitatem famæ spe præsumat? Usui et rebus subsidium « præparari, ne quis inopia advocatorum potentibus obnoxius sit. neque « tamen eloquentiam gratuito contingere; omitti curas familiares, ut quis « se alienis negotiis intendat. multos militia, quosdam exercendo[1] agros « tolerare vitam. nihil a quoquam expeti, nisi cujus fructus ante provi« derit. facile Asinium et Messalam inter Antonium et Augustum bellorum « præmiis refertos, aut ditium familiarum heredes Æserninos et Arruntios « magnum animum induisse : prompta sibi exempla, quantis mercedibus « P. Clodius aut C. Curio[2] concionari soliti sint. se modicos senatores, « qui et a republica nulla nisi pacis emolumenta peterent. cogitaret plebem, « quæ togâ enitesceret[3]; sublatis studiorum pretiis etiam studia peri« tura. » Ut minus decora hæc, ita haud frustra dicta Princeps ratus, capiendis pecuniis posuit modum usque ad dena sestertia[4], quem egressi repetundarum tenerentur.

VIII. Sub idem tempus Mithridates, quem imperitasse Armeniis[1] [et ad præscriptum Caii] Cæsaris vinctum memoravi, monente Claudio in regnum remeavit, fisus Pharasmanis opibus. is rex Iberis, idemque Mithridatis frater, nuntiabat *discordare Parthos summaque imperii ambigua, minora sine cura haberi.* nam inter Gotarzis[2] pleraque sæva (qui necem

in corpus adegerit. — 4. Infra c. 12 et 33. — 5. Tribuni pl. M. Cincii Alimenti a. U. 549 latam, ab Augusto relatam.

VI. 1. Contra nisus est. — 2. Ipsorum virtutem celebrantes. — 3. Eloquentiam dicit. — 4. De C. Asinio Pollione, M. Valerio Messala Corvino v. in Dialogo. — 5. Cujus mors narrata VI, 48. — 6. Marcellus Æserninus, nepos Asinii Pollionis. — 7. Ut oratores illi punirentur secundum legem de iis, qui in provincia pecuniam extorsissent. — 8. Qui etiam repetundarum damnatur, accusantibus Cilicibus, infra XIII, 33.

VII. 1. Colendo. — 2. Julii Cæsaris tempore. — 3. Convertit se ad Cæsarem : meminisset plebeios, qui unice illis pacis artibus in foro (hæ sunt *toga*) ad honores emergere possent. — 4. Prope 2,000 fr.

VIII. 1. Conf. VI, 32 et 33. Sequentia verba quattuor non sunt in manuscripto, quod lacunam habet. Caligula eum Romam arcessitum in vincula conjecerat. — 2. Filii Arta-

fratri Artabano conjugique ac filio ejus præparaverat, unde metus ejus in ceteros) accivere Vardanem. ille, ut erat magnis ausis promptus, biduo tria millia stadiorum [3] invadit, ignarumque et exterritum Gotarzen proturbat; neque cunctatur quin proximas præfecturas corripiat, solis Seleucensibus [4] dominationem ejus abnuentibus. in quos, ut patris sui quoque defectores, ira magis quam ex usu præsenti accensus, implicatur obsidione urbis validæ et munimentis objecti amnis muroque et commeatibus firmatæ. interim Gotarzes Daharum Hyrcanorumque opibus auctus, bellum renovat; coactusque Vardanes omittere Seleuciam, Bactrianos apud campos castra contulit.

IX. Tunc, distractis Orientis viribus et quonam inclinarent incertis, casus Mithridati datus est occupandi Armeniam vi militis Romani[1] ad excidenda castellorum ardua, simul Ibero exercitu campos persultante. nec enim resistere Armenii, fuso, qui prœlium ausus erat, Demonacte præfecto. paullulum cunctationis attulit rex minoris Armeniæ Cotys, versis illuc quibusdam procerum; dein litteris Cæsaris coercitus, et cuncta in Mithridaten fluxere, atrociorem quam novo regno conduceret. At Parthi imperatores, quum pugnam pararent, fœdus repente jaciunt [2], cognitis popularium insidiis, quas Gotarzes fratri patefecit; congressique primo cunctanter, deinde complexi dextras apud altaria deûm pepigere *fraudem inimicorum ulcisci, atque ipsi inter se concedere.* potiorque Vardanes visus retinendo regno: at Gotarzes, ne quid æmulationis exsisteret, penitus in Hyrcaniam abiit. regressoque Vardani deditur Seleucia, septimo post defectionem anno, non sine dedecore Parthorum, quos una civitas tam diu eluserat.

X. Exin validissimas præfecturas invisit. et reciperare Armeniam avebat, ni a Vibio Marso, Syriæ legato, bellum minitante cohibitus foret. Atque interim Gotarzes, pœnitentia concessi regni et revocante nobilitate, cui in pace durius servitium est, contrahit copias. et huic contra itum ad amnem Erinden: in cujus transgressu multum certato, pervicit Vardanes, prosperisque prœliis medias nationes subegit ad flumen Sinden, quod Dahas Ariosque disterminat. ibi modus rebus secundis positus: nam Parthi, quamquam victores, longinquam militiam aspernabantur. Igitur exstructis monumentis, quibus opes suas [1] testabatur nec cuiquam antè Arsacidarum tributa illis de gentibus parta, regreditur, ingens glorià, atque eo ferocior et subjectis intolerantior: qui, dolo ante composito, incautum venationique intentum interfecere primam intra juventam, sed claritudine [2] paucos inter senum regum, si perinde amorem inter populares quam metum apud hostes quæsivisset. Nece Vardanis turbatæ Parthorum res. inter ambiguos, quis in regnum acciperetur, multi ad Gotarzen inclinabant, quidam ad Meherdaten prolem [3] Phrahatis, obsidio nobis datum. dein prævaluit Gotarzes. potitusque regiam, per sævitiem ac

bani III, fratris Vardanis. — 3. Spatium 75 leucarum ex minore stadio; ex olympico prope duplum. — 4. V. narrata VI, 42. *Præfecturæ*, σατραπεῖαι.

IX. 1. Sc. adhibita. — 2. Sermones spargunt de fœdere.

X. Potentiam victoria partam. — 2. Sc. numerandus; paucis vel senum regum Orientis eo gloriæ evectis. — 3. Nepotem. De Phrahate et obsidibus v. II, 1.

luxum adegit Parthos mittere ad Principem Romanum occultas preces, quis *permitti Meherdaten patrium ad fastigium* orabant.

XI. Iisdem consulibus ludi sæculares octingentesimo post Romam conditam, quarto et sexagesimo quam Augustus ediderat, spectati sunt [1]. utriusque Principis rationes prætermitto, satis narratas libris quibus res imperatoris Domitiani composui [2]. nam is quoque edidit ludos sæculares, iisque intentius affui sacerdotio quindecimvirali præditus ac tunc prætor. quod non jactantia refero, sed quia collegio quindecimvirûm [3] antiquitus ea cura, et magistratus potissimum exsequebantur officia cærimoniarum. Sedente Claudio circensibus ludis, quum pueri nobiles equis ludicrum Trojæ [4] inirent interque eos Britannicus Imperatore genitus, et L. Domitius adoptione mox in imperium et cognomentum Neronis ascitus, favor plebis acrior in Domitium loco præsagii acceptus est. vulgabaturque *affuisse infantiæ ejus dracones* [5] *in modum custodum*, fabulosa et externis miraculis assimulata : nam ipse, haudquaquam sui detractor, *unam* omnino *anguem in cubiculo visam* narrare solitus est.

XII. Verum inclinatio populi supererat ex memoria Germanici, cujus illa reliqua suboles virilis [1]; et matri Agrippinæ miseratio augebatur ob sævitiam Messalinæ : quæ semper infesta, et tunc commotior, quominus [2] strueret crimina et accusatores, novo furore distinebatur. nam in C. Silium, juventutis Romanæ pulcherrimum, ita exarserat, ut Juniam Silanam, nobilem feminam, matrimonio ejus exturbaret vacuoque adultero poteretur. neque Silius flagitii aut periculi nescius erat : sed certo, si abnueret, exitio et nonnulla fallendi spe, simul magnis præmiis, opperiri futura et præsentibus frui pro solatio habebat. illa non furtim, sed multo comitatu ventitare domum, egressibus [3] adhærescere, largiri opes, honores : postremo, velut translata jam fortuna, servi, liberti, paratus Principis [4] apud adulterum visebantur.

XIII. At Claudius, matrimonii sui [1] ignarus et munia censoria usurpans [2], *theatralem populi lasciviam* severis edictis increpuit, *quod in P. Pomponium consularem* (is carmina [3] scenæ dabat) *inque feminas illustres probra jecerat*. Et lege lata sævitiam creditorum coercuit, *ne in mortem parentum* [4] *pecunias filiisfamiliarum fœnori darent*. Fontesque aqua-

XI. 1. Ludi sæculares ex præscripto librorum Sibyllinorum in Campo Martio ad aram Ditis et Proserpinæ in terra occultatam per tres dies et tres noctes celebrabantur quovis fere anno centesimo et decimo, tempore reipublicæ; cujus postremi ludi sæc. erant a. U. 605. Deinde Augustus, alias rationes secutus, eosdem egit a. 737, post Claudium Domitianus a. 841, Septimius Severus a. 957, postremos Philippus Arabs a. 1000. — 2. Qui periere. — 3. Conf. ad III, 61. — 4. Descriptum a Virgilio *Æneid.* V, 545 seqq. — 5. Qui variis nominibus sacri habebantur in antiquis religionibus, adeo ut genii hominum et locorum effigie eorum pingerentur. In numo Ægyptiaco Neronis serpens cusus est cum inscriptione νέος ἀγαθοδαίμων.

XII. 1. Conf. IV, 75. — 2. Nimis commota quam ut... — 3. Sc. ejus; ei in publicum egredienti. — 4. Apparatus imperatoriæ dignitatis.

XIII. 1. Uxoris suæ, i. e. eorum quæ uxor ageret. — 2. Postremi censores munus suum egerant a. U. 731. Deinde Augustus censoriam potestatem in quinquennium recepit a. 735 et 742 cum Tiberio censuram egit. Ab eo tempore intermissa *munia censoria* restituit Claudius. — 3. Tragœdias : nam non est Pomponius Bononiensis, Atellanarum scriptor. — 4. Quæ in morte demum parentum redderentur. *In* habet accusativum destinati

rum Simbruinis[5] collibus deductos Urbi intulit. Ac novas litterarum formas addidit vulgavitque, comperto Græcam quoque litteraturam[6] non simul cœptam absolutamque.

XIV. Primi per figuras animalium Ægyptii sensus mentis effingebant: ea antiquissima monumenta memoriæ humanæ impressa saxis cernuntur: et *litterarum semet inventores* perhibent; *inde Phœnicas, quia mari præpollebant, intulisse Græciæ gloriamque adeptos, tanquam repererint quæ acceperant.* quippe fama est *Cadmum classe Phœnicum vectum rudibus adhuc Græcorum populis artis ejus auctorem fuisse.* quidam *Cecropem Atheniensem*, vel *Linum Thebanum*[1], *et temporibus Trojanis Palamedem Argivum* memorant *sedecim litterarum formas*[2], *mox alios ac præcipuum Simonidem ceteras reperisse.* at in Italia Etrusci ab Corinthio Demarato[3], Aborigines[4] Arcade ab Evandro didicerunt: et forma litteris Latinis, quæ veterrimis Græcorum. sed nobis quoque paucæ primum fuere; deinde additæ sunt[5]. quo exemplo Claudius litteras adjecit, quæ usui[6] imperitante eo, post oblitteratæ, aspiciuntur etiam nunc in ære publicandis plebi senatusconsultis per fora ac templa fixo.

XV. Retulit deinde ad senatum super collegio haruspicum, « ne vetustissima Italiæ disciplina per desidiam exolesceret; sæpe adversis reipublicæ temporibus accitos[1], quorum monitu redintegratas cærimonias et « in posterum rectius habitas; primoresque Etruriæ, sponte aut Patrum « Romanorum impulsu, retinuisse scientiam et in familias propagasse: « quod nunc segnius fieri publica circa bonas artes socordia, et quia ex« ternæ superstitiones[2] valescant. et læta quidem in præsens omnia; « sed benignitati deûm gratiam referendam, ne ritus sacrorum inter am« bigua[3] culti per prospera oblitterarentur. » factum ex eo senatusconsultum, *viderent pontifices quæ retinenda firmandaque haruspicum.*

XVI. Eodem anno Cheruscorum gens regem Roma petivit, amissis per interna bella nobilibus et uno reliquo stirpis regiæ, qui apud Urbem habebatur, nomine *Italicus*. paternum huic genus e Flavio fratre Arminii[1], mater ex Catumero principe Chattorum erat; ipse forma decorus et armis equisque in patrium nostrumque morem exercitus. igitur Cæsar, auctum

temporis. — 5. In oriente agri Romani, inter Monasterium sacri specus (*del sacro speco*) et oppidum *Subiaco*. Est hæc magnifica illa *aqua Claudia*, descripta a Plinio XXXVI, 15, 24. — 6. *L'alphabet.* Cicero : *Litteratura constat ex notis litterarum et ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ.*

XIV. 1. Vatem. — 2. Plurimi ad Cadmum referunt sedecim litteras, Palamedi tribuunt θ ξ φ χ, Simonidi ζ η ψ ω. — 3. Optimate ex clara familia Bacchiadarum, qui Tarquinios in Etruria venerit et artifices Græcos secum advexerit. Conf. Plin. XXXV, 43. — — 4. Antiquissimi incolæ Latii sic vocantur. — 5. Litteræ *g*, *x*, *y*, *z*, quæ apud Latinos ceteris recentiores sunt; de quattuor aliis litteris res non constat. — 6. Sc. erant. Sunt autem *digamma*, Ⅎ pro V consonanti : nam veteres U quoque scribebant V, quod proinde signum et consonæ et vocalis erat; *antisigma* ƆC pro græco ψ, i. e. *bs*, et *ps*, ut Latini jam habebant X pro *cs*; tertia Ⱶ pro *i* in iis vocabulis quæ pronunciantur mixto ex *i* et *u* sono, velut superlativi modo *maximus* modo *maxumus* scripti.

XV. 1. Sc. ex Etruria, ubi haruspicina inprimis exculta. — 2. Ut Isiacæ, Serapidis, sabbatismus. — 3. In ambiguo et periculoso rerum publicarum statu. Paullo ante *gratiam* pro *hanc gratiam*.

XVI. 1. Vide II, 9. Deinde ms. *ex Actumero*.

pecunia, additis stipatoribus, hortatur *gentile decus magno animo capessere: illum primum Romæ ortum, nec obsidem, sed civem, ire externum ad imperium.* Ac primo lætus Germanis adventus, atque eo, quod nullis discordiis imbutus pari in omnes studio ageret, celebrari, coli, modo comitatem et temperantiam nulli invisa, sæpius vinolentiam ac libidines [2], grata barbaris, usurpans. jamque apud proximos, jam longius clarescere, quum potentiam ejus suspectantes, qui factionibus floruerant, discedunt ad conterminos populos, ac testificantur « adimi « veterem Germaniæ libertatem et Romanas opes insurgere : adeo nemi- « nem iisdem in terris ortum, qui principem locum impleat, nisi explo- « ratoris Flavii progenies supra cunctos attollatur? Frustra Arminium præ- « scribi [3] : cujus si filius hostili in solo adultus [4] in regnum venisset, « posse extimesci, infectum alimonio, servitio, cultu, omnibus externis : « at si paterna Italico mens esset, non alium infensius arma contra pa- « triam ac deos penates quam parentem ejus exercuisse. »

XVII. His atque talibus magnas copias coegere. nec pauciores Italicum sequebantur : « non enim irrupisse ad invitos, sed accitum » memora- « bant. « quando nobilitate ceteros anteiret, virtutem experirentur, an « dignum se patruo Arminio, avo Catumero præberet. nec patrem ru- « bori, quod fidem adversus Romanos, volentibus Germanis sumptam, « nunquam omisisset. falso libertatis vocabulum obtendi ab iis, qui priva- « tim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei nisi per discordias ha- « beant. » Astrepebat hinc alacre vulgus; et magno inter barbaros [1] prœlio victor rex; dein secunda fortuna ad superbiam prolapsus pulsusque. ac rursus Langobardorum opibus refectus, per læta, per adversa, res Cheruscas afflictabat.

XVIII. Per idem tempus Chauci, nulla dissensione domi, et morte Sanquinii [1] alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavere, duce Gannasco : qui natione Canninefas, auxiliare æs [2] diu meritus, post transfuga, levibus navigiis prædabundus Gallorum [3] maxime oram vastabat, non ignarus dites et imbelles esse. At Corbulo provinciam ingressus magna cum cura, et mox gloria, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quæque habiles, per æstuaria et fossas adegit; lintribusque hostium depressis et exturbato Gannasco, ubi præsentia satis composita sunt, legiones operum et laboris ignavas, populationibus lætantes, veterem ad morem reduxit, ne quis agmine decederet nec pugnam nisi jussus iniret. stationes, vigiliæ, diurna nocturnaque munia in armis agitabantur. feruntque *militem, qui vallum non accinctus, atque alium, quia pugione tantum [4] accinctus foderet, morte punitos.* quæ nimia, et incertum an falso jacta, originem tamen e severitate ducis traxere; intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam adversus levia credebatur.

XIX. Ceterum is terror milites hostesque in diversum affecit. nos vir-

—2. Petulantiam, ferociores affectus. — 3. Prætendi, prætextui sumi ut patruum. — 4. V. I, 58.

XVII. 1. Pro, ut inter barbaros, ut sunt res barbarorum.

XVIII. 1. Præfecti tum inferioris Germaniæ. — 2. Stipendia inter auxiliares. — 3. Belgiæ. — 4. Non etiam gladio : nam *milites gladio cincti fossam aperiunt,* Vegetius.

tutem auximus, barbari ferociam infregere. Et natio Frisiorum, post rebellionem clade L. Apronii cœptam[1] infensa aut male fida, datis obsidibus consedit apud agros a Corbulone descriptos. idem senatus[2], magistratus, leges imposuit. ac ne jussa exuerent, præsidium immunivit, missis qui majores Chaucos ad deditionem pellicerent, simul Gannascum dolo aggrederentur. nec irritæ aut degeneres insidiæ fuere adversus transfugam et violatorem fidei. Sed cæde ejus motæ Chaucorum mentes, et Corbulo semina rebellionis præbebat, ut læta apud plerosque, ita apud quosdam sinistra fama: « cur hostem conciret? adversa in rempublicam casura; « sin prospere egisset, formidolosum[3] paci virum insignem, et ignavo « Principi prægravem. » Igitur Claudius adeo novam in Germanias vim prohibuit, ut *referri præsidia cis Rhenum* juberet.

XX. Jam castra in hostili solo molienti Corbuloni hæ litteræ redduntur. ille re subita, quamquam multa simul offunderentur, metus ex Imperatore, contemptio ex barbaris, ludibrium apud socios, nihil aliud prolocutus quam *beatos quondam*[1] *duces Romanos*, signum receptui dedit. ut tamen miles otium exueret, inter Mosam Rhenumque trium et viginti millium[2] spatio fossam perduxit, qua incerta Oceani[3] vetarentur. insignia tamen triumphi indulsit Cæsar, quamvis bellum negavisset. Nec multo post Curtius Rufus eumdem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quærendis venis argenti; unde tenuis fructus nec in longum fuit; at legionibus cum damno labor, et fodere rivos[4], quæque in aperto gravia, humum infra moliri. quîs subactus miles, et quia plures per provincias similia tolerabantur, componit occultas litteras nomine exercituum precantium Imperatorem *ut, quibus permissurus esset exercitus, triumphalia*[5] *ante tribueret.*

XXI. De origine Curtii Rufi, quem gladiatore genitum quidam prodidere, neque falsa prompserim, et vera exsequi pudet. postquam adolevit, sectator quæstoris cui Africa obtigerat, dum in oppido Adrumeto vacuis per medium diei porticibus secretus agitat, oblata ei species muliebris ultra modum humanum et audita est vox: *Tu es, Rufe, qui in hanc provinciam pro consule venies.* tali omine in spem sublatus digressusque in Urbem, et largitione[1] amicorum, simul acri ingenio, quæsturam, et mox nobiles inter candidatos præturam Principis suffragio assequitur, quum hisce verbis Tiberius dedecus natalium ejus velavisset, *Curtius Rufus videtur mihi ex se natus.*[2] longa post hæc senecta et adversus superiores tristi adulatione, arrogans minoribus, inter pares difficilis, consulare imperium, triumphi insignia ac postremo Africam obtinuit; atque ibi defunctus fatale præsagium implevit[3].

XIX. 1. Vid. IV, 72, 73. — 2. Sc. in singulis pagis aut regionibus. — 3. Formidandum, ut alibi ap. Tacitum.

XX. 1. Reipublicæ tempore. — 2. Sc. passuum. — 3. Fluxus irruentes incerto tempore, incerta altitudine. *Vetari* pro arceri. — 4. Hoc de canali Corbulonis, sequentia de metallis Rufi: labores vel in aperto solo graves sub terra agitare. — 5. Quæ tum per militum summas molestias quærebantur. Honestius addebant (ap. Sueton. c. 24), *ne causam belli quoquo modo quærerent.*

XXI. 1. Larga voluntate, favore et commendatione. — 2. Non majoribus, sed sibi soli res suas debens. — 3. Nam hoc quoque illa species dixerat, cum *ibi moriturum.*

XXII. Interea Romæ, nullis palam neque cognitis mox causis, Cn. Nonius, eques Romanus, ferro accinctus reperitur [1] in cœtu salutantium Principem. nam postquam tormentis dilaniabatur, de se non infitiatus, conscios non edidit, incertum an occultans. Iisdem consulibus P. Dolabella censuit *spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecunia eorum, qui quæsturam adipiscerentur.* apud majores virtutis id præmium fuerat cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus; ac ne ætas quidem distinguebatur [2], quin prima juventa consulatum et dictaturas inirent. sed quæstores regibus etiam tum imperantibus instituti sunt: quod lex curiata [3] ostendit ab L. Bruto repetita. mansitque consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret. creatique primum Valerius Potitus et Æmilius Mamercus, tertio et sexagesimo anno post Tarquinios exactos [4], ut rem militarem comitarentur. dein gliscentibus negotiis duo additi [5], qui Romæ curarent. mox [6] duplicatus numerus, stipendariâ jam Italiâ et accedentibus provinciarum vectigalibus. post lege Sullæ viginti creati supplendo senatui, cui judicia tradiderat [7]. et quamquam Equites judicia recuperavissent [8], quæstura tamen ex dignitate candidatorum aut facilitate tribuentium gratuito concedebatur, donec sententia Dolabellæ velut venundaretur.

XXIII. A. Vitellio, L. Vipstano Coss. [1], quum de supplendo senatu agitaretur, primoresque Galliæ quæ *Comata* appellatur, fœdera et civitatem Romanam pridem assecuti, jus adipiscendorum in Urbe honorum expeterent, multus ea super re variusque rumor. et studiis diversis apud Principem certabatur, asseverantium « non adeo ægram Italiam, ut senatum « suppeditare Urbi suæ nequiret. suffecisse olim indigenas, consanguineis « populis [2], nec pœnitere veteris reipublicæ [3]: quin adhuc memorari exem« pla, quæ, priscis moribus, ad virtutem et gloriam Romana indoles « prodiderit. an parum, quod Veneti et Insubres curiam irruperint, nisi « cœtus alienigenarum, velut captivitas [4], inferatur? quem ultrà honorem « residuis nobilium, aut si quis pauper e Latio senator foret? Oppleturos « omnia divites illos, quorum avi proavique, hostilium nationum duces, « exercitus nostros ferro vique ceciderint, divum Julium apud Alesiam « obsederint [5]. recentia hæc. quid si memoria veterum inoreretur, ut pro « Capitolio et arce Romana in manus Senonum pretia pensastis [6]?

XXII. 1. A « scrutatoribus, quos (Claudius) salutatoribus semper apposuit, et quidem omnibus et acerbissimos,» Sueton. c. 35. — 2. Distinguebatur quidem, præsertim post *legem annalem* anni U. 575, sed non ita ut excluderentur ob ætatem homines manifesto eminentes. — 3. Lex a curiis, quæ non viritim, sed secundum gentes suffragia ferebant, lata. His legibus imperium regibus deferebatur, et in republica senatusconsulta imperium deferentia sanciebantur.—4. A. U. 308. — 5. A. 334, *quæstores urbani* sive *ærarii*. Conf. Livium IV, 43. — 6. Circa a. 490. — 7. A. U. 672. — 8. A. U. 685.

XXIII. 1. A. U. 801, p. Chr. 48. — 2. Quum populi antiquissimæ reipublicæ (Latini) consanguinei essent Romanis, ac proinde non incpte potuissent ad magistratus in Urbe admitti. — 3. Atque minime *pœnitendam,* i. e. contemnendam et parvam ideo fuisse veterem rempublicam. — 4. Captivi; nam armis illi populi subjecti Romanis erant. — 5. De periculosissima obsidione illa v. narrantem Cæsarem ipsum Bell. Gall. VII, 68 usque ad fin. — 6. Ut quum Capitolium et arx Romana a Senonibus Gallis Brenno duce capta esset, iis pretia appendistis illa redempturi. Dubia hæc: in manuscripto depravate *qui capitolio et arx Romana manibus eorundem persto satis.*

« Fruerentur sane vocabulo civitatis, at insignia Patrum, decora magi-« stratuum ne vulgarent. »

XXIV. His atque talibus haud permotus Princeps, et statim contra disseruit et vocato senatu ita exorsus est [1] : « Majores mei, quorum antiquis-« simus Clausus origine Sabina [2] simul in civitatem Romanam et in « familias patriciorum ascitus est, hortantur uti paribus consiliis rempu-« blicam capessam, transferendo huc quod usquam egregium fuerit. ne-« que enim ignoro Julios Alba, Coruncanios Camerio [3], Porcios Tusculo, « et ne vetera scrutemur, Etruria Lucaniaque et omni Italia in senatum « accitos, postremo ipsam [4] ad Alpes promotam, ut non modo singuli « viritim, sed terræ, gentes, in nomen nostrum coalescerent. tunc solida « domi quies, et adversus externa floruimus, quum Transpadani in civi-« tatem recepti, quum specie [5] deductarum per orbem terræ legionum, « additis provincialium validissimis [6], fesso imperio subventum est. num « pœnitet Balbos ex Hispania, nec minus insignes viros e Gallia Narbo-« nensi transivisse ? manent posteri eorum, nec amore in hanc patriam « nobis concedunt. quid aliud exitio Lacedæmoniis et Atheniensibus fuit, « quanquam armis pollerent, nisi quod victos pro alienigenis arcebant ? « at conditor noster Romulus tantum sapientia valuit, ut plerosque popu-« los eodem die hostes, dein cives habuerit. advenæ [7] in nos regnaverunt : « libertinorum filiis magistratus mandari non, ut plerique falluntur [8], re-« pens, sed priori populo factitatum est [9]. At cum Senonibus pugnavimus. « scilicet Volsci et Æqui nunquam adversam nobis aciem instruxere! Capti « a Gallis sumus. sed e Tuscis [10] obsides dedimus et Samnitium jugum « subivimus [11]. Attamen si cuncta bella recenseas, nullum breviore spatio « quam adversus Gallos confectum. continua inde ac fida pax : jam mori-« bus, artibus, affinitatibus nostris mixti, aurum et opes suas inferant « potius quam separati habeant. Omnia, Patres conscripti, quæ nunc « vetustissima creduntur, nova fuere : plebei magistratus post patricios, « Latini post plebeios, ceterarum Italiæ gentium post Latinos. inveterascet « hoc quoque; et quod hodie exemplis tuemur, inter exempla erit. »

XXV. Orationem Principis secuto Patrum consulto, primi Ædui senatorum in Urbe jus adepti sunt. datum id fœderi antiquo, et quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano usurpant. Iisdem diebus in numerum patriciorum ascivit Cæsar vetustissimum quemque e senatu, aut quibus clari parentes fuerant, paucis jam reliquis familiarum quas Romulus *majorum* et L. Brutus *minorum gentium* appellaverant [1], exhaustis etiam quas dictator Cæsar lege Cassia et Princeps Augustus lege

XXIV. 1 Superest hæc oratio Claudii in tabulis æneis Lugduni repertis a. 1528. Ex quo monumento apparet qua fide mentem oratorum exprimat Tacitus, quanquam suæ eloquentiæ gravitatem ipsis largitus. — 2. V. IV, 9 in fine. — 3. Latii oppido in finibus Sabinorum. Alii hanc familiam Tusculanam dicunt. — 4. Sc. Italiam, civitatis jure Galliæ cisalpinæ concesso per triumviratum alterum, Octavianum, Antonium, Lepidum. — 5. Aspectu, splendore. — 6. Qui cives fiebant, quando legionibus ascribebantur. — 7. Numa, Ancus Marcius, Tarquinii. — 8. Falsi (errantes) dicunt. *Repens*, modo, nuper factum. — 9. Primum in censura Appii Claudii a. U. 445 in senatum admissi, sub Cæsare frequentius magistratu ornati. — 10. Sub Porsenna rege, a. U. 246. — 11. Ad furculas Caudinas a. 433.

XXV. 1. Compara Livii locos I, 8 et 35 ; II, 1. — 2. Sc. in patricios, partim in senatum.

Senia sublegere[2]. lætaque hæc in rempublicam munia multo gaudio censoris[3] inibantur. famosos probris quonam modo senatu depelleret anxius, mitem et recens[4] repertam, quam ex severitate prisca, rationem adhibuit, monendo, « secum quisque de se consultaret, peteretque jus exeundi[5] « ordinis. facilem ejus rei veniam : et motos senatu excusatosque simul « propositurum, ut judicium censorum ac pudor sponte cedentium per- « mixti ignominiam mollirent. » Ob ea Vipstanus consul retulit, *patrem senatus appellandum esse Claudium : quippe promiscuum*[6] *patris patriæ cognomentum; nova in rempublicam merita non usitatis vocabulis honoranda.* sed ipse cohibuit consulem ut nimium assentantem. condiditque lustrum, quo censa sunt civium LVIIII. LXXXIIII. LXXII[7]. isque illi finis inscitiæ erga domum suam fuit : haud multo post flagitia uxoris noscere ac punire adactus, ut deinde ardesceret in nuptias incestas.

XXVI. Jam Messalina ad nova flagitia profluebat, quum *abrumpi dissimulationem* etiam Silius, sive fatali vecordia, an imminentium periculorum remedium ipsa pericula ratus, urgebat : « quippe non eo ventum, « ut senectam Principis opperiretur[1]. insontibus innoxia consilia, flagitiis « manifestis subsidium ab audacia petendum : adesse conscios paria me- « tuentes. se cælibem, orbum, nuptiis et adoptando Britannico paratum : « mansuram eandem Messalinæ potentiam addita securitate, si præveni- « rent Claudium, ut insidiis incautum, ita iræ properum. » Segniter hæ voces acceptæ, non amore in maritum, sed ne Silius summa adeptus sperneret adulteram, scelusque inter ancipitia probatum, veris mox pretiis æstimaret. nomen tamen matrimonii concupivit ob magnitudinem infamiæ, cujus apud prodigos[2] novissima voluptas est. nec ultra exspectato quam dum sacrificii gratia Claudius[3] Ostiam proficisceretur, cuncta nuptiarum solennia celebrat.

XXVII. Haud sum ignarus fabulosum visum iri tantum ullis mortalium securitatis fuisse in civitate omnium gnara et nihil reticente, nedum consulem designatum cum uxore Principis, prædicta die, adhibitis qui obsignarent, velut suscipiendorum liberorum causa[1], convenisse, atque illam audisse[2] auspicum verba, subisse[3], sacrificasse apud deos; discubitum inter convivas; licentiam conjugalem. Sed nihil compositum miraculi causa[4], verum audita scriptaque senioribus tradam.

XXVIII. Igitur domus Principis inhorruerat; maximeque quos penes potentia et, si res verterent, formido, non jam secretis colloquiis, sed

— 3. Conf. c. 13. — 4. Ab Augusto. Deinde supple *potius.* — 5. Tacitus *exire* cum accusativo struit. — 6. Cum aliis Imperatoribus, et reipublicæ quibusdam. — 7. Id est, *quinquagies novies* (centena) *octoginta quattuor millia, septuaginta duo,* 5,984,072.

XXVI. 1. Ut mortem Principis ex decrepita senectute exspectare posset aut vellet. Claudius tum agebat annum 63. — 2. In omnem infamiam effusos. ἀσώτους. — 3. Ut pontifex maximus.

XXVII. 1. Formula qua Romani legitimum matrimonium, legitimam *conventionem in manum* significabant. — 2. *Auspices nuptiarum* aderant, quanquam jam Ciceronis tempore, *re omissa* (auspicia non facientes) *nomen tantum tenebant.* — 3. Sc. tectum mariti : sed vocabulum aliquod excidisse videtur. — 4. Non addit Tacitus quod rem credibiliorem reddere potest : fingebantur ostenta quædam mortem *marito Messalinæ* portendere : hinc Claudius consensit novis nuptiis uxoris suæ atque adeo ipse tabulas dotales obsignavit, serio res actum iri ignarus.

aperte fremere: « dum histrio [1] cubiculum Principis exsultaverit [2], dedecus quidem illatum, sed discidium procul abfuisse : nunc juvenem « nobilem, dignitate formæ, vi mentis ac propinquo consulatu, majorem « ad spem accingi : nec enim occultum quid post tale matrimonium superesset. » Subibat sine dubio metus reputantes *hebetem Claudium et uxori devinctum, multasque mortes jussu Messalinæ patratas.* rursus ipsa facilitas Imperatoris fiduciam dabat, *si atrocitate* [3] *criminis prævaluissent, posse opprimi damnatam antè quam ream. sed in eo discrimen verti, si defensio audiretur, utque clausæ aures etiam confitente* [4] *forent.*

XXIX. Ac primo Callistus, jam mihi circa necem Caii Cæsaris narratus, et Appianæ cædis [1] molitor Narcissus, flagrantissimaque [2] eo in tempore gratia Pallas agitavere, *num Messalinam secretis minis depellerent amore Silii, cuncta alia dissimulantes* : deinde metu, ne ad perniciem ultro traherentur, desistunt, Pallas per ignaviam, Callistus prioris quoque regiæ peritus, et [3] potentiam cautis quam acribus consiliis tutius haberi. Perstitit Narcissus, ut solum id immutans, ne quo sermone præsciam criminis et accusatoris faceret, ipse ad occasiones intentus, longa apud Ostiam Cæsaris mora, duas pellices largitione ac promissis, et uxore dejecta plus potentiæ ostentando, perpulit [4] delationem subire.

XXX. Exin Calpurnia (id pellici nomen), ubi datum secretum, Cæsaris genibus provoluta *nupsisse Messalinam Silio* exclamat. simul Cleopatram, quæ idem opperiens astabat, *an comperisset?* interrogat, atque illa annuente *cieri Narcissum* postulat. is veniam in præteritum petens, « quod « Titios, Vettios, Plautios dissimulavisset [1], nec nunc adulteria objectu- « rum » ait, « ne [2] domum, servitia et ceteros fortunæ paratus [3] repo- « sceret. frueretur imo his : et redderet uxorem, rumperetque tabulas « nuptiales. an discidium, » inquit, « tuum nosti? nam matrimonium « Silii vidit populus et senatus et miles : ac ni propere agis, tenet Urbem « maritus. »

XXXI. Tum potissimum amicorum vocat, primumque rei frumentariæ præfectum Turranium, post Lusium Getam prætorianis impositum percunctatur. quîs fatentibus, certatim ceteri circumstrepunt, *iret in castra, firmaret prætorias cohortes, securitati ante quam vindictæ consuleret.* satis constat eo pavore offusum Claudium, ut identidem interrogaret *an ipse imperii potens? an Silius privatus esset?* At Messalina, non alias solutior luxu, adulto auctumno simulacrum vindemiæ per domum celebrabat. urgeri prela, fluere lacus; et feminæ pellibus accinctæ assultabant ut sacrificantes vel insanientes Bacchæ; ipsa crine fluxo thyrsum

XXVIII. 1. Mnester pantomimus. — 2. Infamaverit, cum imitatione, ut videtur, græci verbi ἐξορχεῖσθαι positum. — 3. Ob atrocitatem. — 4. Sc. Messalina : fieri posse ut per eam defensionem occludantur Imperatoris aures accusantibus, vel confitente rea.

XXIX. 1. Narratæ a Suetonio c. 29 et 37. Apud Tacitum excidit. — 2. Vividissima, florentissima (apud Claudium). — 3. Sc. sciens, ex præcedente *peritus. Prioris regiæ,* scil. Caligulæ. — 4. Debebat *perpelleret* dicere, ob *ut* præcedens, sed ob interjecta Tacitus mutavit constructionem.

XXX. 1. Ei non indicasset; conf. infra c. 35, 36. — 2. *Ne* pro *nedum*, tantum abesse ut. — 3. Silio a Messalina datos.

quatiens, juxtaque Silius hedera vinctus, gerere cothurnos [1], jacere caput, strepente circum procaci choro. Ferunt Vettium Valentem, lascivia in præaltam arborem connisum [2], interrogantibus *quid aspiceret?* respondisse *tempestatem ab Ostia atrocem*, sive cœperat [3] ea species, seu forte lapsa vox in præsagium vertit.

XXXII. Non rumor interea, sed undique nuntii incedunt, qui *gnara Claudio cuncta, et venire promptum ultioni* afferrent. igitur Messalina Lucullianos in hortos [1], Silius dissimulando metu ad munia fori digrediuntur. ceteris passim dilabentibus affuere centuriones, inditaque sunt vincula, ut quis reperiebatur in publico aut per latebras. Messalina tamen, quamquam res adversæ consilium eximerent, ire obviam et aspici a marito, quod sæpe subsidium habuerat, haud segniter intendit [2], missique [3], *ut Britannicus et Octavia in complexum patris pergerent*. et Vibidiam, virginum Vestalium vetustissimam, oravit *pontificis maximi aures adire, clementiam expetere.* atque interim tribus omnino comitantibus (id repente solitudinis erat), spatium Urbis pedibus emensa, vehiculo, quo purgamenta hortorum eripiuntur [4], Ostiensem viam intrat, nulla cujusquam misericordia, quia flagitiorum deformitas prævalebat.

XXXIII. Trepidabatur nihilominus a Cæsare: quippe Getæ, prætorii præfecto, haud satis fidebat, ad honesta seu prava juxta levi. ergo Narcissus, assumptis quibus idem metus, *non aliam spem incolumitatis Cæsaris* affirmat, *quam si jus militum* [1] *uno illo die in aliquem libertorum transferret; seque* offert *suscepturum.* ac ne, dum in Urbem vehitur [2], ad pœnitentiam a L. Vitellio et P. Largo Cæcina mutaretur, in eodem gestamine sedem poscit sumitque.

XXXIV. Crebra post hæc fama fuit, inter diversas Principis voces, quum modo incusaret flagitia uxoris, aliquando ad memoriam conjugii et infantiam liberorum revolveretur, non aliud prolocutum Vitellium quam *o facinus! o scelus!* Instabat quidem Narcissus *aperire ambages et veri copiam facere*: sed non ideo pervicit, quin suspensa et quo ducerentur inclinatura [1] responderet, exemploque ejus Largus Cæcina uteretur. et jam erat in aspectu Messalina, clamitabatque, *audiret Octaviæ et Britannici matrem,* quum obstreperet accusator, *Silium et nuptias* referens: simul codicillos libidinum indices tradidit, quis visus Cæsaris averteret [2]. nec multo post Urbem ingredienti offerebantur communes liberi, nisi Narcissus *amoveri eos* jussisset. Vibidiam depellere nequivit, quin multa cum invidia [3] flagitaret, *ne indefensa conjux exitio daretur*. igitur *auditurum Principem et fore diluendi criminis facultatem* respondit: *iret interim virgo et sacra capesseret.*

XXXV. Mirum inter hæc silentium Claudii; Vitellius ignaro propior: omnia liberto obediebant. *patefieri domum adulteri atque illuc deduci*

XXXI. 1. Ut Bacchus. — 2. Fortasse ut Pentheum assimilaret. — 3. Orta erat.
XXXII. 1. V. c. 1. — 2. Machinata est. — 3. Sc. servi qui dicerent, juberent. — 4. Hortis erepta avehuntur.
XXXIII. 1. Sc. prætorianorum; eorum imperium. — 2. Claudius.
XXXIV. 1. Verba dubia, quæ a colloquente in eam quam vellet partem trahi possent. — 2. Sc. ab uxore. — 3. Verbis multum invidiæ et odii minantibus, nisi obtemperaret.

Imperatorem jubet. ac primum in vestibulo effigiem patris Silii [1] consulto senatus abolitam demonstrat, tum, quicquid avitum Neronibus et Drusis, in pretium probri cessisse [2]. incensumque et ad minas erumpentem castris infert, parata concione militum; apud quos, præmonente Narcisso, pauca verba fecit : nam, etsi justum, dolorem pudor impediebat. continuus dehinc cohortium clamor *nomina reorum et pœnas* flagitantium; admotusque Silius tribunali non defensionem, non moras tentavit, precatus *ut mors accelararetur*. eadem constantia et illustres Equites Romanos cupidos maturæ necis fecit. et Titium Proculum, custodem a Silio Messalinæ datum, et indicium offerentem Vettium Valentem, confessum, et Pompeium Urbicum ac Saufellum Trogum ex consciis *tradi ad supplicium* jubet. Decrius quoque Calpurnianus, vigilum præfectus, Sulpicius Rufus, ludi [3] procurator, Juncus Virgilianus, senator, eadem pœna affecti.

XXXVI. Solus Mnester cunctationem attulit, dilaniata veste clamitans, « aspiceret verberum notas, reminisceretur vocis qua se obnoxium jussis « Messalinæ dedisset [1]. aliis largitione aut spei magnitudine, sibi ex ne« cessitate culpam; nec cuiquam ante [2] pereundum fuisse, si Silius re« rum poteretur. » commotum his et pronum ad misericordiam Cæsarem perpulere liberti, *ne tot illustribus viris interfectis histrioni consuleretur; sponte an coactus tam magna peccavisset, nihil referre*. Ne Trauli quidem Montani, equitis Romani, defensio recepta est. is modesta juventa, sed corpore insigni, accitus ultro a Messalina, mox proturbatus erat. Suillio Cæsonino et Plautio Laterano mors remittitur, huic ob patrui egregium meritum [3]; Cæsoninus vitiis contrariis protectus est.

XXXVII. Interim Messalina Lucullianis in hortis prolatare vitam, componere preces, nonnulla spe et aliquando ira : tantum inter extrema superbia egebat [1]. ac ni cædem ejus Narcissus properavisset, verterat pernicies in accusatorem. nam Claudius domum regressus et tempestivis [2] epulis delinitus, ubi vino incaluit, *iri* jubet *nuntiarique miseræ* (hoc enim verbo usum ferunt), *dicendam ad causam postera die adesset*. quod ubi auditum et languescere ira, redire amor, ac si cunctarentur, propinqua nox et uxorii cubiculi memoria timebantur, prorumpit Narcissus, denuntiatque centurionibus et tribuno, qui aderant, *exsequi cædem; ita Imperatorem jubere*. custos et exactor e libertis Euodus datus. isque raptim in hortos prægressus, repperit fusam humi, assidente matre Lepida [3], quæ, florenti filiæ haud concors, supremis ejus necessitatibus ad miserationem evicta erat, suadebatque, *ne percussorem opperiretur : transisse vitam, neque aliud quam morti decus quærendum*. sed animo per libidines corrupto nihil honestum inerat; lacrimæque et questus irriti ducebantur [4], quum impetu venientium pulsæ fores, astititque

XXXV. 1. De cujus morte narratum IV, 18 et 19. — 2. V. c. 12 in fine. — 3. Haud dubie gladiatorii.

XXXVI. 1. Claudius, dolo Messalinæ lusus, dixerat aliquando Mnesteri, *ut in omnibus uxori suæ obediret*. — 2. Quam sibi. — 3. Fortasse ejusdem de quo dictum in Agric. 14.

XXXVII. 1. Adeo abjecerat superbiam. — 2. Sic dicuntur quæ ante horam nonam diei sumebantur. — 3. Domitia Lepida, Valerii Messalæ uxor, proneptis Antonii et Octaviæ sororis Augusti. — 4. Producebantur, in longum extrahebantur.

tribunus per silentium, at libertus increpans multis ac servilibus probris.

XXXVIII. Tunc primum fortunam suam introspexit, ferrumque accepit, quod frustra jugulo aut pectori per trepidationem admovens, ictu tribuni transfigitur. corpus matri concessum. nuntiatumque Claudio epulanti *perisse Messalinam*, non distincto sua an aliena manu. nec ille quæsivit, poposcitque poculum et solita convivio celebravit. ne secutis quidem diebus odii, gaudii, iræ, tristitiæ, ullius denique humani affectus signa dedit, non quum lætantes accusatores aspiceret, non quum filios mœrentes. juvitque oblivionem ejus senatus censendo *nomen et effigies privatis ac publicis locis demovendas*. decreta Narcisso *quæstoria insignia*, levissimum fastidii ejus [1], quum super Pallantem et Callistum ageret [2]. Honesta quidem [3], sed ex quibus deterrima orerentur, tristitiis mutatis [4].

XXXVIII. 1. Levissimum eorum quæ *fastidium*, i. e. fastus et arrogantia, ejus exspectaverat præmia. — 2. Quum revera potentior esset Pallante. — 3. Sc. erant hæc acta, vindicta Messalinæ. — 4. Ita ut tristia alia priorum in locum succederent. Sed valde dubia hæc ; in manuscripto est *multis*.

LIBER DUODECIMUS.

ARGUMENTUM.

Cap. 1 et 2. Claudius de matrimonio cum libertis deliberat. — 3. Agrippina, Germanici fratris ejus filia, aliis prælata, L. Silano, cui desponsa Octavia, insidias struit, — 4. administro Vitellio, — 5—7. cujus artibus inducti senatus populusque infames nuptias probant. — 8. Silanus mortem sibi consciscit. Seneca ab exsilio redux studiis Neronis præest, — 9. cui despondetur Octavia.

10. Parthi regem Roma petunt Meherdatem, — 11. quem missum a Claudio Cassius in regnum ducere conatur. — 12. obstat fraus Acbari — 13. et Izatis. — 14. victus Meherdates Gotarzi traditur. hoc mortuo regnum in Vononem, dein Vologesen transfertur. — 15. Mithridati, regnum Ponti recuperare niso, Romani resistunt et Cotys et Eunones. — 16. Uspe urbe capta, — 17. Zorsines deserit Mithridatem, qui — 18. supplex Eunoni — 19—21. per eum a Principe veniam impetrat Romamque perducitur.

22. Agrippinæ artibus Lollia cedere Italia jubetur, Calpurnia pervertitur. — 23. Salutis augurium. pomœrium Urbis prolatum, — 24. et qui olim protulerint. — 25. Nero Domitius a Claudio adoptatur auctoritate Pallantis. — 26. Britannicus depressus. — 27 et 28. Colonia in Ubios deducta. Chatti latrocinia agitantes vincuntur. — 29 et 30. Vannius Suevorum rex a suis pulsus.

31. In Britannia turbantes reprimit Ostorius Icenos, — 32. Cangos, Brigantes. — 33—35. Silurum regem Caractacum vincit. — 36. is Romam perductus — 37. mascule Cæsarem alloquitur et veniam impetrat. — 38 et 39. Britanni vires reparant. Ostorius obtentis triumphi insignibus obit. — 40. ei Didius suffectus. bellum intestinum Venutii et Cartismanduæ.

41. Neroni virilis toga maturatur, posthabito Britannico. — 42. Burrus prætorio præfectus. Agrippinæ arrogantia. Vitellio favet. — 43. Prodigia Romæ. caritas annonæ.

44—47. Bellum Armenios inter et Iberos. Rhadamistus Pharasmanis filius Iberus specie fœderis Mithridatem invadit, vinclis onerat, interimit. — 48. Quadratus Syriæ præses de ultione deliberat. — 49. Pelignus Rhadamistum temere regium insigne sumere hortatur. — 50. Parthi Armeniam invadunt. — 51. Rhadamistus a suis pellitur. Zenobia conjux ab eo vulnerata ægre servatur.

52. Furius Scribonianus relegatus. SC. de mathematicis. — 53. SC. Claudianum de feminis quæ servis conjungerentur. Adulatio in Pallantem. — 54. Felix et Ventidius turbant Judæam. Quadratus quietem reddit. — 55. motus in Cilicia sedat rex Antiochus.

56. Lacus Fucinus emissus et in eo navale spectaculum — 57. et convivium cum periculo. — 58. Nero ducit Octaviam. — 59. Statilius Taurus eversus. — 60. procuratorum in provinciis auctoritas aucta. — 61. Cois concessa immunitas. — 62 et 63. Byzantiis ributum ad tempus remissum. ejus urbis situs.

64. Prodigia Claudianæ necis. — 65. Lepidæ mors indicta. Narcissi liberæ voces. — 66 et 67. Claudium Agrippina veneno tollit. — 68. Nero primordia imperii capit. — 69 Funus et consecratio Claudii.

Gesta hæc annis sex, p. Chr. 49—54.

I. Cæde Messalinæ convulsa Principis domus, orto apud libertos certamine quis deligeret uxorem Claudio, cælibis vitæ intoleranti et conjugum imperiis obnoxio. nec minore ambitu feminæ exarserant : suam quæque nobilitatem, formam, opes contendere [1] ac dignam [2] tanto matrimonio ostentare. sed maxime ambigebatur inter Lolliam Paullinam, M. Lollii consularis [filiam], et Juliam Agrippinam Germanico genitam : huic Pallas, illi Callistus fautores aderant. at Ælia Petina, e familia Tuberonum, Narcisso fovebatur [3]. ipse modo huc modo illuc, ut quemque suadentium

1. Comparando extollere. - 2. Sc. se. — 3. Narcissi favorem habebat.

audierat, promptus, discordantes in consilium vocat ac *promere sententiam et adjicere rationes* jubet.

II. Narcissus *vetus matrimonium* [1], *familiam communem* (nam Antonia ex Petina erat), *nihil in penatibus ejus novum* disserebat, *si sueta conjux rediret, haudquaquam novercalibus odiis visura Britannicum et Octaviam, proxima suis pignora.* Callistus, *improbatam longo discidio, ac si rursus assumeretur, eo ipso superbam; longeque rectius Lolliam induci, quando nullos liberos genuisset* [2], *vacuam æmulatione et privignis parentis loco futuram.* at Pallas id maxime in Agrippina laudare, *quod Germanici nepotem* [3] *secum traheret, dignum prorsus imperatoria fortuna; stirpem nobilem* [4], *et familiæ Claudiæ quæ posteros conjungeret, ne femina expertæ fœcunditatis, integrâ juventâ, claritudinem Cæsarum* [5] *aliam in domum ferret.*

III. Prævaluere hæc, adjuta Agrippinæ illecebris, quæ ad eum per speciem necessitudinis [1] crebro ventitando pellicit patruum, ut prælata ceteris et nondum uxor, potentia uxoria jam uteretur. nam ubi sui matrimonii certa fuit, struere majora nuptiasque Domitii, quem ex Cn. Aenobarbo genuerat [2], et Octaviæ, Cæsaris filiæ, moliri: quod sine scelere perpetrari non poterat, quia L. Silano desponderat Octaviam Cæsar, juvenemque et alia [3] clarum insigni triumphalium et gladiatorii muneris magnificentia protulerat ad studia vulgi. sed nihil arduum videbatur in animo Principis, cui non judicium, non odium erat nisi indita et jussa.

IV. Igitur Vitellius, nomine censoris serviles fallacias obtegens ingruentiumque dominationum provisor, quo gratiam Agrippinæ pararet, consiliis ejus implicari, ferre crimina in Silanum, cui sane decora et procax soror, Junia Calvina, haud multum ante Vitellii nurus fuerat. hinc initium accusationis; fratrumque [1] non incestum, sed incustoditum amorem ad infamiam traxit. et præbebat Cæsar aures, accipiendis adversum generum suspicionibus caritate filiæ promptior. at Silanus insidiarum nescius, ac forte eo anno prætor, repente per edictum Vitellii ordine senatorio movetur, quamquam lecto pridem [2] senatu lustroque condito. simul affinitatem Claudius diremit, adactusque Silanus ejurare [3] magistratum, et reliquus præturæ dies [4] in Eprium Marcellum collatus est.

V. C. Pompeio, Q. Veranio Coss. [1] pactum inter Claudium et Agrippinam matrimonium jam fama, jam amore illicito firmabatur: necdum celebrare solennia nuptiarum audebant, nullo exemplo deductæ in domum [2] patrui fratris filiæ. quin et incestum, ac, si sperneretur [3], ne in malum publicum erumperet, metuebatur. nec ante omissa cunctatio quam Vitellius suis artibus id perpetrandum sumpsit. percunctatusque Cæsarem, *an jussis populi, an auctoritati senatus cederet?* ubi ille *unum*

II. 1. Petina fuerat secunda uxor Claudii. *Familiam* dicit amplificando in generali commendatione, nisi Antoniæ jam bis nuptæ familiam una comprehendit. — 2. Ex Caligula, cui nupta fuerat. — 3. Neronem. — 4. Sc. esse Agrippinæ, eamque aptam esse *quæ conjungeret posteros familiæ Claudiæ*, sine hoc matrimonio divisos futuros. — 5. Agrippina erat proneptis Augusti.

III. 1. Ut fratris filia. — 2. V. IV, 75. — 3. Aliis rebus.

IV. 1. Fratris et sororis. — 2. V. XI, 25. — 3. Abdicare. — 4. Alii biduum narrant.

V. 1. A. U. 802, p. Chr. 49. — 2. Nuptiarum die læta pompa deducebatur sponsa in domum sponsi. — 3. Pro levis momenti re haberetur.

se civium, et consensui imparem respondit, *opperiri intra palatium* jubet. ipse curiam ingreditur, summamque rem publicam agi obtestans, veniam dicendi ante alios exposcit, orditurque « gravissimos Principis « labores, quîs orbem terræ capessat, egere adminiculis, ut domestica « cura vacuus in commune consulat. quod porro honestius censoriæ[4] « mentis levamen quam assumere conjugem, prosperis dubiisque sociam. « cui cogitationes intimas, cui parvos liberos tradat, non luxu aut vo« luptatibus assuefactus, sed qui prima ab juventa legibus obtempera« visset. »

VI. Postquam hæc favorabili oratione præmisit, multaque Patrum assentatio sequebatur, capto rursus initio, « quando maritandum Principem « cuncti suaderent, deligi oportere feminam nobilitate, puerperiis, san« ctimonia insignem. nec diu anquirendum, quin Agrippina claritudine « generis antiret : datum ab ea fœcunditatis experimentum, et congruere « artes honestas. id vero egregium, quod provisu deûm vidua jungeretur « Principi sua tantum matrimonia experto[1]. audivisse a parentibus, « vidisse ipsos arripi conjuges ad libita Cæsarum : procul id a præsenti « modestia. statueretur imo documentum, quo uxorem Imperator acci« peret. At enim nova nobis in fratrum filias conjugia. Sed aliis gentibus[2] « solennia, nec lege ulla prohibita : et sobrinarum diu ignorata tempore « addito[3] percrebuisse. morem accommodari, prout conducat, et fore « hoc quoque in his quæ mox usurpentur. »

VII. Haud defuere qui certatim, *si cunctaretur Cæsar, vi acturos* testificantes, erumperent curia. conglobatur promiscua multitudo, *populumque Romanum eadem orare* clamitat. nec Claudius ultra exspectato, obvium apud forum præbet se gratantibus : senatumque ingressus, *decretum* postulat, *quo justæ inter patruos fratrumque filias nuptiæ etiam in posterum statuerentur.* neque tamen repertus est nisi unus talis matrimonii cupitor, T. Alledius Severus, eques Romanus, quem plerique *Agrippinæ gratia impulsum* ferebant. Versa ex eo civitas, et cuncta feminæ obediebant, non per lasciviam, ut Messalina, rebus Romanis illudenti. adductum[1] et quasi virile servitium : palam severitas, ac sæpius superbia; nihil domi impudicum, nisi dominationi expediret. cupido auri immensa obtentum habebat, quasi subsidium regno pararetur.

VIII. Die nuptiarum Silanus sibi mortem conscivit, sive eo usque spem vitæ produxerat, seu delecto die augendam ad invidiam. Calvina, soror ejus, Italia pulsa est. addidit Claudius, *sacra ex legibus Tulli regis*[1] *piaculaque apud lucum Dianæ per pontifices danda*, irridentibus cunctis, quod pœnæ procurationesque incesti[2] id temporis exquirerentur. At Agrippina, ne malis tantum facinoribus notesceret, veniam exsilii pro

— 4. Censore dignæ ob gravitatem et sanctitatem.

VI. 1. Qui non uxores divortio sejunctas duxerit, ut Augustus et Caligula, ad quos sequentia referuntur. — 2. Ut Atheniensibus. — 3. Temporis processu. *Sobrini* proprie sunt filii *consobrinorum* (consororinorum), natorum ex sororibus.

VII. 1. Rigidum, severum, ab habenis equorum adductis.

VIII. 1. Quæ hodie ignotæ sunt. Et erat Claudius antiquitatum in Etruscis libris scrutator. Non videntur certe hæc referri ad sacra et piacula, quibus Tullus in Horatio sororiam cædem expiandam curavit. — 2. Ut dicuntur *procurari prodigia*, quando cæri-

Annæo Seneca [3], simul præturam impetrat, lætum in publicum rata ob claritudinem studiorum ejus, utque Domitii pueritia tali magistro adolesceret, et consiliis ejusdem ad spem dominationis uterentur [4], quia Seneca fidus in Agrippinam memoria beneficii, et infensus Claudio dolore injuriæ credebatur.

IX. Placitum dehinc non ultra cunctari, sed designatum consulem Memmium Pollionem ingentibus promissis inducunt sententiam expromere, qua oraretur Claudius *despondere Octaviam Domitio :* quod ætati utriusque non absurdum et majora patefacturum erat. Pollio haud disparibus verbis ac nuper Vitellius censet; despondeturque Octavia, ac, super priorem necessitudinem, sponsus jam et gener Domitius æquari Britannico studiis matris, arte eorum, quîs ob accusatam Messalinam ultio ex filio timebatur.

X. Per idem tempus legati Parthorum ad expetendum, ut retuli [1], Meherdaten missi senatum ingrediuntur, mandataque in hunc modum incipiunt : « non se fœderis ignaros nec defectione a familia Arsacidarum « venire; sed filium Vononis, nepotem Phrahatis, accedere [2] adversus « dominationem Gotarzis, nobilitati plebique juxtà intolerandam. jam « fratres, jam propinquos, jam longius sitos cædibus exhaustos; adjici « conjuges gravidas, liberos parvos, dum socors domi, bellis infaustus « ignaviam sævitia tegat. veterem sibi ac publice cœptam nobiscum ami« citiam, et subveniendum sociis, virium æmulis cedentibusque per « reverentiam. ideo regum obsides liberos dari [3], ut si domestici imperii « tædeat, sit regressus ad Principem Patresque, quorum moribus assue« factus rex melior asscisceretur. »

XI. Ubi hæc atque talia dissertavere, incipit orationem Cæsar *de fastigio Romano Parthorumque obsequiis ;* seque divo Augusto adæquabat, *petitum ab eo regem* referens, omissa Tiberii memoria, quamquam is quoque miserat [1]. addidit præcepta (etenim aderat Meherdates), *ut non dominationem et servos, sed rectorem et cives cogitaret, clementiamque ac justitiam, quanto ignara barbaris, tanto toleratiora capesseret.* hinc versus ad legatos, extollit laudibus *alumnum Urbis, spectatæ ad id [2] modestiæ : ac tamen ferenda regum ingenia, neque usui [3] crebras mutationes. rem Romanam huc satietate gloriæ provectam, ut externis quoque gentibus quietem velit.* Datum post hæc C. Cassio, qui Syriæ præerat, deducere juvenem ripam ad Euphratis.

XII. Ea tempestate Cassius ceteros præminebat peritia legum : nam militares artes per otium ignotæ, industriosque aut ignavos pax in æquo tenet. attamen quantum sine bello dabatur, revocare priscum morem, exercitare legiones, cura, provisu perinde agere ac si hostis ingrueret, ita dignum majoribus suis et familia Cassia (ratus), per illas quoque gentes

moniis curatur ne mala, quæ portenduntur, eveniant. — 3. Philosopho, a Claudio in Corsicam relegato. — 4. Mater et filius.

X. 1. XI, 10 in fine. — 2. Convenire velle, ad eum se convertere. Vonon erat Arsacida. — 3. Regum liberos dari obsides Romanis.

XI. 1. Tres quidem, Vononem, Phrahatem, Tiridaten : v. II, 1; VI, 30 seq. — 2. Præterea. Nisi potius est, usque ad illud tempus. — 3. Sc. esse utiles.

celebrata [1]. Igitur excitis quorum de sententia petitus rex, positisque castris apud Zeugma, unde maxime pervius amnis, postquam illustres Parthi rexque Arabum [2] Acbarus advenerat, monet Meherdaten, *barbărorum impetus acres, cunctatione languescere aut in perfidiam mutari; itaque urgeret cœpta.* quod spretum fraude Acbari, qui juvenem ignarum et summam fortunam in luxu ratum multos per dies attinuit apud oppidum Edessam. et vocante Carene [3] *promptasque res* ostentate, *si citi advenissent,* non cominus Mesopotamiam, sed flexu Armeniam petunt, id temporis importunam, quia hiems occipiebat.

XIII. Exin nivibus et montibus fessi, postquam campos propinquabant[1] copiis Carrhenis adjunguntur. tramissoque amne Tigri, permeant Adiabenos, quorum rex Izates societatem Meherdatis palam induerat, in Gotarzen per occulta et magis fida inclinabat. sed capta in transitu urbs Ninos[2], vetustissima sedes Assyriæ, [et Arbela,] castellum insigne fama, quod postremo inter Darium atque Alexandrum prœlio Persarum illic opes conciderant. Interea Gotarzes apud montem cui nomen *Sambulos*, vota diis loci suscipiebat, præcipua religione Herculi; qui tempore stato per quietem monet sacerdotes, *ut templum juxta* [3] *equos venatui adornatos sistant.* equi ubi pharetras telis onustas accepere, par saltus vagi nocte demum vacuis pharetris multo cum anhelitu redeunt. rursus deus, qua silvas pererraverit, nocturno visu [3] demonstrat, reperiunturque fusæ passim feræ.

XIV. Ceterum Gotarzes, nondum satis aucto exercitu, flumine Corma pro munimento uti, et quanquam per insectationes et nuntios ad prœlium vocaretur, nectere moras, locos mutare, et missis corruptoribus exuendam ad fidem hostes emercari. ex quis Izates Adiabenus, mox Acbarus Arabum cum exercitu abscedunt, levitate gentili, et quia experimentis cognitum est barbaros malle Roma petere reges, quam habere. At Meherdates, validis auxiliis nudatus, ceterorum proditione suspecta, quod unum reliquum, rem in casum dare prœlioque experiri statuit. nec detrectavit pugnam Gotarzes, deminutis hostibus ferox. concursumque magna cæde et ambiguo eventu, donec Carenem, profligatis obversis [1] longius evectum, integer a tergo globus circumveniret. Tum omni spe perdita, Meherdates, promissa Parrhacis, paterni clientis, secutus, dolo ejus vincitur, traditurque victori. atque ille *non propinquum neque Arsacis de gente, sed alienigenam et Romanum* increpans, auribus decisis vivere jubet, ostentui clementiæ suæ et in nos dehonestamento. Dein Gotarzes morbo obiit, accitusque in regnum Vonones, Medos tum præsidens. nulla huic prospera aut adversa, quis memoraretur : brevi et inglorio imperio perfunctus est, resque Parthorum in filium ejus Vologesen translatæ.

XII. 1. C. Cassius (postea occisor Cæsaris), Crasso, cujus quæstor erat, a Parthis cæso a. U. 700, Syriam contra Parthos prospere tuitus erat. — 2. Tum in parte australi Mesopotamiæ habitantium, ubi Edessa, apud Syros *Erech*. — 3. Parthorum duce.

XIII. 1. Sic Sallustius : *Bithyni propinquantes jam amnem.* — 2. Sive *Ninive*. Sed secundum nonnullos hæc Ninive Adiabenæ alia est nec confundenda, ut fecit Tacitus, cum antiquo capite Assyriæ. — 3. Juxta templum. — 4. Sacerdotibus, ut videtur, oblato.

XIV. 1. Hic manuscripti *obusis, ebusis*, in quo fortasse gentis nomen latet, ut *Odrusis*.

XV. At Mithridates Bosporanus [1], amissis opibus vagus, posteaquam Didium, ducem Romanum, roburque exercitus abisse cognoverat, relictos in novo regno Cotyn, juventa rudem, et paucas cohortium cum Julio Aquila Equite Romano, spretis utrisque concire nationes, illicere perfugas; postremo exercitu coacto regem Dandaridarum exturbat imperioque ejus potitur. quæ ubi cognita et jam jamque Bosporum invasurus habebatur, diffisi propriis viribus Aquila et Cotys, quia Zorsines, Siracorum rex, hostilia resumpserat, externas et ipsi gratias quæsivere missis legatis ad Eunonen, qui Ahorsorum genti præcellebat. nec fuit in arduo societas, potentiam Romanam adversus rebellem Mithridatem ostentantibus. igitur pepigere, *equestribus prœliis Eunones certaret, obsidia urbium Romani capesserent.*

XVI. Tum composito agmine incedunt : cujus frontem et terga Ahorsi, media cohortes et Bosporani tutabantur nostris in armis. sic pulsus hostis, ventumque Sozam, oppidum Dandaricæ, quod, desertum a Mithridate ob ambiguos popularium animos, obtineri relicto ibi præsidio visum. Exin in Siracos pergunt, et transgressi amnem Pandam circumveniunt urbem Uspen, editam loco et mœnibus ac fossis munitam; nisi quod mœnia non saxo, sed cratibus et vimentis ac media [1] humo adversum irrumpentes invalida erant; eductæque altius turres [2] facilius atque hastis turbabant obsessos. ac ni prœlium nox diremisset, cœpta patrataque expugnatio eundem intra diem foret.

XVII. Postero misere legatos *veniam liberis corporibus* orantes ; *servitii decem millia* offerebant. quod aspernati sunt victores, quia trucidare deditos sævum, tantam multitudinem custodia cingere arduum : [1] ut belli potius jure caderent. datumque militibus, qui scalis evaserant [2], signum cædis. Excidio Uspensium metus ceteris injectus, nihil tutum ratis, quum arma, munimenta, impediti vel eminentes loci amnesque et urbes juxta perrumperentur. igitur Zorsines, diu pensitato, Mithridatisne rebus extremis, an patrio regno consuleret, postquam prævaluit gentilis utilitas, datis obsidibus apud effigiem Cæsaris procubuit [3], magna gloria exercitus Romani, quem incruentum et victorem tridui itinere afuisse ab amne Tanai constitit. Sed in regressu dispar fortuna fuit, quia navium quasdam, quæ mari remeabant, in littora Taurorum delatas circumvenere barbari, præfecto cohortis et plerisque auxiliarium interfectis.

XVIII. Interea Mithridates, nullo in armis subsidio, consultat cujus misericordiam experiretur. frater Cotys, proditor olim, deinde hostis, metuebatur : Romanorum nemo id auctoritatis [1] aderat, ut promissa ejus magni penderentur. ad Eunonen convertit, propriis odiis non infensum et recens conjuncta nobiscum amicitia validum. igitur cultu vultuque quam maxime ad præsentem fortunam comparato, regiam ingreditur, genibusque ejus provolutus, *Mithridates,* inquit, *terra marique Romanis per tot*

XV. 1. Huic Mithridati, qui genus a magno Mithridate ducebat, Claudius Bosporum regnum tradiderat; postea rebellem A. Didius ejecerat, fratri ejus Cotyi regno dato.
XVI. 1. Interjecta cratibus. — 2. Obsidionales; notæ ex Cæsare.
XVII. 1. Sc. certi, decernentes.—2. In muros escenderant.—2. Ad adorandum. Effigies Cæsaris erat inter signa militaria.
XVIII. 1. Ea auctoritate, ut in locutionibus *homo id ætatis*, *venit ad me id temporis.*

annos quæsitus, sponte assum. utere, ut voles, proie magni Achæmenis [2], *quod mihi solum hostes non abstulerunt.*

XIX. At Eunones, claritudine viri, mutatione rerum et prece haud degenere permotus, allevat supplicem, laudatque *quod gentem Ahorsorum, quod suam dexteram* [1] *petendæ veniæ delegerit.* simul legatos litterasque ad Cæsarem in hunc modum mittit, « populi Romani imperatoribus magnarumque nationum regibus primam ex similitudine fortunæ « amicitiam, sibi et Claudio etiam communionem victoriæ esse. bellorum « egregios fines, quoties ignoscendo transigatur. sic Zorsini victo nihil ereptum. pro Mithridate, quando gravius mereretur, non potentiam neque « regnum precari, sed ne triumpharetur [2] neve pœnas capite expenderet. »

XX. At Claudius, quamquam nobilitatibus externis mitis, dubitavit tamen, accipere captivum pacto salutis, an repetere armis rectius foret. hinc dolor injuriarum et libido vindictæ adigebat. sed disserebatur contra, « suscipi bellum avio itinere, importuoso mari; ad hoc reges feroces, vagos populos, solum frugum egens; tum tædium ex mora, pericula ex « properantia, modicam victoribus laudem, ac multum infamiæ, si pellerentur. quin arriperet oblata et servaret exsulem : cui inopi quanto « longiorem vitam, tanto plus supplicii fore. » His permotus scripsit Eunoni, « meritum quidem novissima exempla [1] Mithridaten, nec sibi vim « ad exsequendum deesse : verum ita majoribus placitum, quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia adversus supplices utendum. nam « triumphos de populis regnisque integris acquiri. »

XXI. Traditus post hæc Mithridates, vectusque Romam per Junium Cilonem, procuratorem Ponti, ferocius quam pro fortuna disseruisse apud Cæsarem ferebatur. elataque vox ejus in vulgum hisce verbis : *non sum remissus ad te, sed reversus : vel si non credis, dimitte et quære.* vultu quoque interrito permansit, quum rostra juxta custodibus circumdatus visui populo præberetur. consularia insignia Ciloni, Aquilæ prætoria decernuntur.

XXII. Iisdem consulibus atrox odii Agrippina ac Lolliæ infensa, quod secum de matrimonio Principis certavisset [1], molitur crimina et accusatorem, qui objiceret *Chaldæos, magos, interrogatumque Apollinis Clarii* [2] *simulacrum super nuptiis Imperatoris.* exin Claudius, inaudita rea, multa de claritudine ejus apud senatum præfatus, *sorore L. Volusii* [3] *genitam, majorem ei patruum Cottam Messalinum* [4] *esse, Memmio quondam Regulo nuptam* (nam de C. Cæsaris nuptiis consulto reticebat), addidit *perniciosa in rempublicam consilia, et materiem sceleri detrahendam : proin publicatis bonis, cederet Italia.* ita quinquagies sestertiûm [5] ex opibus immensis exsuli relictum. Et Calpurnia, illustris femina,

— 2. Qui primus Persarum rex, avus Cambysis patris Cyri magni; ab Artabazo, Darii Hystaspis filio, genus derivabat Mithridates.

XIX. 1. Fidem, cujus symbolum est dextra. — 2. In triumphum duceretur. Sic Cleopatra, anguem sibi immittens, dicebat: *Non triumphabor.*

XX. 1. Ut extremæ severitatis exempla in eo ederentur.

XXII. 1. V. c. 1, 2. — 2. V. ad II, 54. — 3. De quo III, 30. — 4. Memoratum II, 32. — 5. 974,180 fr. De immensis opibus Lolliæ narrat Plinius *Hist. nat.* IX, 58.

pervertitur, quia formam ejus laudaverat Princeps, nulla libidine, sed fortuito sermone : unde ira Agrippinæ citra ultima stetit [6]. In Lolliam mittitur tribunus, a quo ad mortem adigeretur. Damnatus et lege repetundarum Cadius Rufus, accusantibus Bithynis.

XXIII. Galliæ Narbonensi ob egregiam in Patres reverentiam datum *ut senatoribus ejus provinciæ, non exquisita Principis sententia, jure, quo Sicilia haberetur* [1], *res suas invisere liceret.* Ituræique et Judæi, defunctis regibus Sohemo atque Agrippa [2], provinciæ Syriæ additi. Salutis augurium [3], quinque et viginti annis omissum, repeti ac deinde continuari placitum. Et pomerium [4] auxit Cæsar more prisco, quo iis, qui protulere imperium, etiam terminos Urbis propagare datur. nec tamen duces Romani, quamquam magnis nationibus subactis, usurpaverant nisi L. Sulla et divus Augustus.

XXIV. Regum in eo ambitio vel gloria varie vulgata [1]. sed initium condendi, et quod pomerium Romulus posuerit, noscere haud absurdum reor. igitur a foro boario [2], ubi æreum tauri simulacrum aspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi [3] cœptus, ut magnam Herculis aram [4] amplecteretur. inde certis spatiis interjecti lapides [5] per ima montis Palatini ad aram Consi [6], mox curias veteres [7], tum ad sacellum Larum [8] : forumque Romanum et Capitolium non a Romulo, sed a T. Tatio additum Urbi credidere. mox pro fortuna pomerium auctum. et quos tum Claudius terminos posuerit, facile cognitu et publicis actis perscriptum.

XXV. C. Antistio, M. Suilio Coss. [1] adoptio in [2] Domitium auctoritate Pallantis festinatur, qui, obstrictus Agrippinæ ut conciliator nuptiarum, et mox adulter, stimulabat Claudium, « consuleret reipublicæ, Britannici « pueritiam robore circumdaret. sic apud divum Augustum, quamquam « nepotibus subnixum, viguisse privignos; a Tiberio super propriam stir« pem Germanicum assumptum : se quoque accingeret juvene partem cu« rarum capessituro. » His evictus, biennio [3] majorem natu Domitium

6. Non progressa est ad ultimum supplicium.

XXIII. 1. Nimirum Sicilia excepta erat illa lege qua senatores Italia excedere vetabantur sine senatus et Principis permissu. Jam etiam Narbonenses senatores in patriam abire poterant libere. — 2. Sohemus Ituræorum, alter Judæorum rex erat; uterque a Caligula regnum obtinuerant. — 3. Divinationis genus, quæ tum capiebatur, quando per integrum annum respublica neque exercitum conscripserat neque ab hoste ullo erat turbata. Captum erat hoc augurium annis U. 691, 725, 741, ex quo tempore fortasse repetitum a. 777 aut 778, deinde intermissum. — 4. *Pomerium* (postmœrium) erat locus vacuus et sacer definitus intra et extra murum Romæ, per totius urbis circuitum, locus *qui facit finem auspicii urbani, intra cujus finem auspicia captantur* (A. Gellius XIII, 14). Eum locum amplianda Urbe proferendi jus habebant qui imperium agro ab hostibus capto auxerant. Claudius Aventinum montem primus pomerio inclusit, ob triumphos e Britannis.

XXIV. 1. Quomodo reges Urbem sensim auxerint, vide apud Livium I, 7, 8, 29, 33, 38, 44. — 2. Hodie *Campo Vaccino*, inter Aventinum et Palatinum montes. — 3. Ex Etrusco ritu ambitus urbium sulco aratri designabatur, sublati et *portati* in iis locis, ubi *portam* facere volebant. — 4. *Aram maximam,* quæ in honorem Herculis post occisum prædatorem Cacum condita esse fertur ab Evandro, in undecima regione Urbis. — 5. *Cippi.* — 6. Neptuni equestris, ut refertur. Est priscum numen, cujus festum *Consualia*, postea in Circenses mutatum. — 7. Sacella curiarum triginta a Romulo institutarum; quibus oppositæ septem *novæ curiæ.* Varro : *Curiæ veteres, ubi curarent sacerdotes res divinas.* — 8. Sc. publicorum.

XXV. 1. A. U. 803, p. Chr. 50. — 2 Verte *pour.* Conf. c. 9. — 3. Non satis recte : nam

filio anteponit, habita apud senatum oratione in eundem, quem a liberto acceperat, modum. annotabant periti, nullam antehac adoptionem inter patricios [4] Claudios reperiri, eosque ab Atto Clauso [5] continuos duravisse.

XXVI. Ceterum actæ Principi grates, quæsitiore in Domitium adulatione; rogataque lex, qua *in familiam Claudiam et nomen Neronis transiret.* augetur et Agrippina cognomento *Augustæ.* quibus patratis, nemo adeo expers misericordiæ fuit, quem non Britannici fortunæ mœror afficeret. desolatus paullatim etiam servilibus ministeriis, per intempestiva novercæ officia in ludibria vertebat, intelligens falsi. neque enim segnem ei fuisse indolem ferunt, sive verum [1], seu periculis commendatus [2] retinuit famam sine experimento.

XXVII. Sed Agrippina, quo vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum Ubiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci impetrat; cui nomen inditum ex vocabulo ipsius [1]. ac forte acciderat ut eam gentem, Rheno transgressam [2], avus Agrippa in fidem acciperet. Iisdem temporibus in superiore Germania trepidatum adventu Chattorum latrocinia agitantium. mittit [3] L. Pomponius legatus auxiliares Vangionas ac Nemetas [4], addito equite alario, monitos *ut anteirent populatores, vel dilapsis improvisi circumfunderentur.* et secuta consilium ducis industria militum, divisique in duo agmina, qui lævum iter petiverant, recens reversos prædaque per luxum usos et somno graves circumvenere. aucta lætitia, quod quosdam e clade Variana quadragesimum post annum servitio exemerant.

XXVIII. At qui dextris et propioribus compendiis [1] ierant, obvio hosti et aciem auso plus cladis faciunt, et præda famaque onusti ad montem Taunum revertuntur, ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Chatti cupidine ulciscendi casum pugnæ præberent. illi metu, ne hinc Romanus, inde Cherusci, cum quîs æternum discordant, circumgrederentur, legatos in Urbem et obsides misere; decretusque Pomponio triumphalis honos, modica pars famæ ejus apud posteros, in quîs carminum gloria præcellit [2].

XXIX. Per idem tempus Vannius, Suevis [1] a Druso Cæsare impositus, pellitur regno, prima imperii ætate clarus acceptusque popularibus, mox diuturnitate in superbiam mutans, et odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus. auctores fuere Vibillius Hermundurorum rex et Vangio ac Sido [2], sorore Vannii geniti. nec Claudius, quamquam sæpe oratus, arma certantibus barbaris interposuit, *tutum* Vannio *perfugium* promittens, *si pelleretur;* scripsitque P. Atellio Histro, qui Pannoniam

inter natales Neronis et Britannici (qui proprie vocabatur Claudius Tiberius Germanicus) triennium cum duobus mensibus intererat. Tacitus fortasse scripserat *triennio,* coll. XIII, 6 et 15. — 4. Nam erat etiam plebeia gens Claudia. Ex patricia Tiberius in Juliam adoptabatur : sed hoc dicit Tacitus, neminem adoptione intrasse in Claudiam patriciam. — 5. V. ad IV, 9.

XXVI. 1. Sc. ferunt, dicunt. — 2. Favorem hominum adeptus.

XXVII. 1. *Colonia Agrippinensis*, unde hodiernum nomen *Cologne*. — 2. Ubii in Galliam ex Germania traducti ab Agrippa, amico Augusti, a. U. 716. — 3. Mss. *dein* s. *deinde*. — 4. Item Germanos in Gallicam ripam Rheni traductos.

XXVIII. 1. Sc. viarum. — 2. Conf. ad XI, 13.

XXIX. 1. Parti tantum Suevorum, *Quadis*. Conf. cum his II, 63. — 2. De quo *Hist.* III, 5.

præsidebat, *legionem ipsâque e provincia lecta auxilia pro ripa* [3] *componere,* [4] *subsidio victis, et terrorem adversus victores, ne fortuna elati nostram quoque pacem turbarent.* nam vis innumera, Lygii aliæque gentes, adventabant, fama ditis regni, quod Vannius triginta per annos prædationibus et vectigalibus auxerat. ipsi manus propria pedites, eques e Sarmatis Iazygibus erat, impar multitudini hostium; eoque castellis sese defensare bellumque ducere statuerat.

XXX. Sed Iazyges, obsidionis impatientes et proximos per campos vagi, necessitudinem pugnæ attulere, quia Lygius Hermundurusque illic ingruerant. igitur digressus castellis Vannius funditur prœlio, quamquam rebus adversis, laudatus *quod et pugnam manu capessiit et corpore adverso vulnera excepit.* ceterum ad classem in Danubio opperientem perfugit. secuti mox clientes, et acceptis agris in Pannonia locati sunt. regnum Vangio ac Sido inter se partivere, egregia adversus nos fide, subjectis [1], suone an servitii ingenio [2], dum adipiscerentur dominationes, multa caritate, et majore odio, postquam adepti sunt.

XXXI. At in Britannia P. Ostorium, [1] pro prætore, turbidæ res excepere, effusis in agrum sociorum hostibus eo violentius, quod novum ducem exercitu ignoto et cœpta hieme iturum obviam non rebantur. Ille gnarus primis eventibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit, et cæsis qui restiterunt, disjectos consectatus, ne rursus conglobarentur infensaque et infida pax non duci, non militi, requiem permitteret, detrahere arma suspectis, cunctaque castris Autonam [inter] et Sabrinam fluvios cohibere [2] parat. Quod primi Iceni abnuere, valida gens, nec prœliis contusi, quia societatem nostram volentes accesserant. hisque auctoribus circumjectæ nationes locum pugnæ delegere septum agresti aggere et aditu angusto, ne pervius equiti foret. ea munimenta dux Romanus, quamquam sine robore legionum sociales copias ducebat, perrumpere aggreditur, et distributis cohortibus, turmas quoque peditum ad munia [3] accingit. tunc dato signo, perfringunt aggerem suisque claustris impeditos turbant. atque illi conscientia rebellionis, et obseptis effugiis, multa et clara facinora fecere. qua pugna filius legati, M. Ostorius, servati civis decus meruit.

XXXII. Ceterum clade Icenorum compositi [1] qui bellum inter et pacem dubitabant; et ductus inde [in] Cangos [2] exercitus. vastati agri, prædæ passim actæ, non ausis aciem hostibus, vel si ex occulto carpere agmen tentarent, punito dolo. Jamque ventum haud procul mari quod Hiberniam insulam aspectat, quum ortæ apud Brigantas discordiæ retraxere ducem, destinationis certum, ne nova moliretur nisi prioribus firmatis. et Brigantes quidem, paucis qui arma cœptabant interfectis, in reliquos data venia, resedere: Silurum gens non atrocitate, non clementia mutabatur, quin bellum exerceret castrisque legionum premenda foret. id quo prom-

— 3. Danubii. — 4. Sc. ut esset. *Terrorem* appositio est præcedentibus.

XXX. 1. Dativus jungendus cum *caritate:* cari subjectis. — 2. Vel principum illorum ingenio, vel quia hæc est natura servitutis, imperii in quo servitur, non obeditur, regibus.

XXXI. 1. Sc. qui erat. — 2. Claudere, ne possent trajici, quod facere debebant qui boreales partes peterent. — 3. Strue: *turmas* equitum *ad munia peditum.*

XXXII. 1. Pacati sunt. — 2. Omissam præpositionem defendunt Virgiliano (*Ecl.* I 63)

ptius veniret, colonia Camulodunum validâ veteranorum manu deducitur in agros captivos, subsidium adversus rebelles, et imbuendis [3] sociis ad officia legum.

XXXIII. Itum inde in Siluras, super propriam ferociam Caractaci viribus confisos, quem multa ambigua, multa prospera extulerant, ut ceteros Britannorum imperatores præmineret. sed tum astu, locorum fraude prior [1], vi militum inferior, transfert bellum in Ordovicas, additisque qui pacem nostram [2] metuebant, novissimum casum experitur, sumpto ad prœlium loco, ut aditus, abscessus, cuncta nobis importuna, et suis in melius essent, tunc montibus arduis [3], et si qua clementer [4] accedi poterant, in modum valli saxa præstruit : et præfluebat amnis vado incerto, catervaque armatorum pro munimentis [5] constiterant,

XXXIV. Ad hoc gentium ductores circumire, hortari, firmare animos minuendo metu, accendenda spe, aliisque belli incitamentis. enimvero Caractacus huc illuc volitans, *illum diem, illam aciem* testabatur *aut reciperandæ libertatis, aut servitutis æternæ initium fore;* vocabatque nomina *majorum, qui dictatorem Cæsarem pepulissent; quorum virtute vacui a securibus et tributis, intemerata conjugum et liberorum corpora retinerent.* hæc atque talia dicenti astrepere vulgus; gentili quisque religione [1] obstringi, *non telis, non vulneribus cessuros.*

XXXV. Obstupefecit ea alacritas ducem Romanum : simul objectus amnis, additum vallum, imminentia juga, nihil nisi atrox et propugnatoribus frequens, terrebat. sed miles prœlium poscere, *cuncta virtute expugnabilia* clamitare; præfectique ac tribuni paria disserentes ardorem exercitus intendebant. tum Ostorius, circumspectis quæ impenetrabilia quæque pervia, ducit infensos, amnemque haud difficulter evadit [1]. ubi ventum ad aggerem, dum missilibus certabatur, plus vulnerum in nos et pleræque cædes oriebantur. posteaquam, facta testudine [2], rudes et informes saxorum compages distractæ, parque cominus acies, decedere [3] barbari in juga montium. sed eo quoque irrupere ferentarius [4] gravisque miles, illi telis assultantes, hi conferto gradu, turbatis contra Britannorum ordinibus, apud quos nulla loricarum galearumve tegmina; et si auxiliaribus resisterent, gladiis ac pilis legionariorum; si huc verterent, spathis et hastis auxiliarium sternebantur. Clara ea victoria fuit, captaque uxore et filia Caractaci, fratres quoque in deditionem accepti.

XXXVI. Ipse, ut ferme intuta sunt adversa, quum fidem Cartimanduæ, reginæ Brigantum, petivisset, vinctus ac victoribus traditus est, nono [1]

Sitientes ibimus Afros. — 3. Instituendis, ut secundum leges vivendi consuetudinem assumerent.

XXXIII. 1. Superior Romanis peritia locorum, qua ad fraudes uteretur. *Astu* junge cum *transfert.* — 2. Pacem qualis ab Romano populo dabatur, tributis onerata. — 3. Additurus erat Tacitus *insedit,* copias locat, sed sequentia ad alia eum perduxerunt. — 4. Leniter, de locis modice acclivibus. — 5. V. ad II, 81.

XXXIV. 1. Diis patriis per jusjurandum.

XXXV. 1. Pervadit, superat. — 2. Tecto coriaceo vel ex alia materia, sub quo milites impedimenta amolientes tuti essent. — 3. Sc. de loco suo, inde evadentes *in juga.* — 4. Levis armaturæ; quia instructi fundis et telis quæ *feruntur* (per aerem jaciuntur), non tenentur, ut gladius et scutum.

XXXVI. 1. *Nono* dubium: conf. Dionem Cass. LX, 19, et infra *Hist.* III, 45. — 2. Scil.

post anno quam bellum in Britannia cœptum. unde fama ejus evecta, insulas et proximas provincias pervagata, per Italiam quoque celebrabatur; avebantque visere quis ille [2] tot per annos opes nostras sprevisset. Ne Romæ quidem ignobile Caractaci nomen erat; et Cæsar, dum suum decus extollit, addidit gloriam victo. vocatus quippe ut ad insigne spectaculum populus : stetere in armis prætoriæ cohortes campo qui castra [3] præjacet. tunc incedentibus regiis clientelis, phaleræ torquesque, quæque externis bellis quæsiverat [4], traducta : mox fratres et conjux et filia, postremo ipse ostentatus. ceterorum preces degeneres fuere ex metu : at non Caractacus aut vultu demisso aut verbis misericordiam requirens.

XXXVII. Ubi tribunali astitit, in hunc modum locutus est : « Si, quanta « nobilitas et fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio « fuisset, amicus potius in hanc Urbem quam captus venissem, neque de« dignatus esses claris majoribus ortum, pluribus gentibus imperitantem, « fœdere pacis accipere. præsens sors mea, ut mihi informis, sic tibi « magnifica est. habui equos, viros, arma, opes. quid mirum, si hæc « invitus amisi? nam, si vos omnibus imperitare vultis, sequitur ut omnes « servitutem accipiant? [1] si statim deditus traderer, neque mea fortuna « neque tua gloria inclaruisset; et supplicium mei oblivio sequeretur : at « si incolumem servaveris, æternum exemplar clementiæ ero. » ad ea Cæsar veniam ipsique et conjugi et fratribus tribuit. Atque illi vinclis exsoluti, Agrippinam quoque, haud procul alio suggestu conspicuam, iisdem quibus Principem laudibus gratibusque venerati sunt. novum sane et moribus veterum insolitum, feminam signis Romanis præsidere : ipsa semet parti a majoribus suis imperii sociam ferebat.

XXXVIII. Vocati posthac Patres multa et magnifica super captivitate Caractaci disseruere, *neque minus id clarum quam quod Syphacem* [1] *P. Scipio, Persen L. Paullus, et si qui alii vinctos reges populo Romano ostendere.* censentur *Ostorio triumphi insignia,* prosperis ad id [2] rebus ejus, mox ambiguis, sive quod amoto Caractaco, quasi debellatum foret, minus intenta apud nos militia fuit, sive hostes miseratione tanti regis acrius ad ultionem exarsere. Præfectum castrorum et legionarias cohortes, exstruendis apud Siluras præsidiis relictas, circumfundunt : ac ni cito nuntiis et castellis proximis subventum foret, copiæ tum occidione occubuissent. præfectus tamen et octo centuriones ac promptissimus quisque manipulus cecidere. nec multo post pabulantes nos ipsos [3] missasque ad subsidium turmas profligant.

XXXIX. Tum Ostorius cohortes expeditas opposuit; nec ideo fugam sistebat, ni legiones prœlium excepissent. earum robore æquata pugna, dein nobis pro meliore fuit. effugere hostes tenui damno, quia inclinabat dies. Crebra hinc prœlia et sæpius in modum latrocinii per saltus, per paludes, ut cuique sors aut virtus; temere, proviso; ob iram, ob prædam; jussu, et aliquando ignaris ducibus. ac præcipua Silurum pervicacia, quos accendebat vulgata imperatoris Romani vox, *ut quondam Sugambri*

ῶν : quis esset ille qui.... — 3. Sc. prætoria, de quibus v. IV, 2. — 4. Acquisiverat.
XXXVII. 1. An sequitur inde, omnes patienter velle servitutem accipere ?
XXXVIII. 1. Regem Numidarum. — 2. Usque ad hoc tempus. — 3. *Nos ipsos* vocat legionarios ex castris stativis, et opponit turmis sociorum.

excisi et in Gallias trajecti forent [1], *ita Silurum nomen penitus exstinguendum*. igitur duas auxiliares cohortes, avaritia præfectorum incautius populantes, intercepere; spoliaque et captivos largiendo ceteras quoque nationes ad defectionem trahebant, quum tædio curarum fessus Ostorius concessit vita, lætis hostibus, tamquam ducem haud spernendum, etsi non prœlium, at certe bellum absumpsisset.

XL. At Cæsar, cognita morte legati, ne provincia sine rectore foret, A. Didium suffecit. is propere vectus, non tamen integras res invenit, adversa interim legionis pugna, cui Manlius Valens præerat. auctaque et apud hostes ejus rei fama, quo venientem ducem exterrerent, atque illo augente audita, ut major laus compositi [1] vel, si duravissent [2], venia justior tribueretur. Silures id quoque damnum intulerant; lateque persultabant, donec accursu Didii pellerentur. Sed post captum Caractacum præcipuus scientia rei militaris Venutius, e Jugantum civitate [3], ut supra memoravi [4], fidusque diu et Romanis armis defensus, quum Cartimanduam reginam [5] matrimonio teneret, mox orto discidio et statim bello, etiam adversus nos hostilia induerat. sed primo tantum inter ipsos certabatur, callidisque Cartimandua artibus fratrem ac propinquos Venutii intercepit. inde accensi hostes, stimulante ignominia, ne feminæ imperio subderentur [6]. valida et lecta armis juventus regnum ejus invadunt. quod nobis prævisum; et missæ auxilio cohortes acre prœlium fecere, cujus initio ambiguo finis lætior fuit. neque dispari eventu pugnatum a legione, cui Cæsius Nasica præerat. nam Didius senectute gravis, et multa copia honorum, per ministros agere et arcere hostem satis habebat. Hæc, quamquam a duobus, Ostorio Didioque, proprætoribus plures per annos gesta, conjunxi, ne divisa haud perinde ad memoriam sui valerent. ad temporum ordinem redeo.

XLI. Tib. Claudio quintum, Ser. Cornelio Orfito Coss. [1] virilis toga Neroni maturata [2], quo capessendæ reipublicæ habilis videretur. et Cæsar adulationibus senatus libens cessit, « ut vicesimo ætatis anno consulatum « Nero iniret [3], atque interim designatus proconsulare imperium extra « Urbem haberet ac *princeps juventutis* appellaretur. » additum nomine ejus donativum militi, congiarium plebi. et ludicro Circensium, quod acquirendis vulgi studiis edebatur, Britannicus in prætexta [4], Nero triumphalium veste transvecti sunt: spectaret populus hunc decore imperatorio, illum puerili habitu, ac perinde fortunam utriusque præsumeret. simul, qui centurionum tribunorumque sortem Britannici miserabantur, remoti fictis causis, et alii per speciem honoris. etiam libertorum si quis incorrupta fide, depellitur, tali occasione. obvii inter se Nero *Britannicum* nomine, ille *Domitium* salutavere. quod ut discordiæ initium

XXXIX. 1. A Tiberio.

XL. 1. Sc. hostes esset: ut compositio (pacificatio) hostium majori laudi esset.—2. Obstinassent, pacem repudiantes. — 3. Hodie ignota. Corrigitur *e Brigantum civitate*, ex *Hist.* III, 45. — 4. In libris perditis. — 5. V. c. 36. — 6. Post tantum ducem a femina circumventum: nam per se reginas admittebant Britanni.

XLI. 1. A. U. 804, p. Chr. 51. — 2. Nam exacto anno quattuordecimo ætatis dari solita, ineunte datur Neroni. — 3. Lex annalis quadraginta trium annorum ætatem præcepit. Iniit Nero anno decimo septimo, jam Princeps.— 4. Toga puerorum. *Triumphalium* sc.

Agrippina multo questu ad maritum defert : *sperni quippe adoptionem, quæque censuerint Patres, jusserit populus*[4], *intra penates abrogari; ac nisi pravitas tam infensa docentium arceatur, eruptura in publicam perniciem.* commotus is quasi criminibus, optimum quemque educatorem filii exsilio ac morte afficit, datosque a noverca custodiæ ejus imponit.

XLII. Nondum tamen summa moliri Agrippina audebat, ni prætoriarum cohortium cura exsolverentur Lusius Geta et Rufius Crispinus, quos Messalinæ memores et liberis ejus devinctos credebat. igitur *distrahi cohortes ambitu duorum, et si ab uno regerentur, intentiorem fore disciplinam* asseverante uxore, transfertur regimen cohortium ad Burrum Afranium, egregiæ militaris famæ, gnarum tamen cujus sponte præficeretur. Suum quoque fastigium Agrippina extollere altius : carpento Capitolium ingredi, qui mos sacerdotibus et sacris[1] antiquitus concessus venerationem augebat feminæ, quam imperatore[2] genitam, sororem ejus qui rerum potitus sit, et conjugem et matrem fuisse[3], unicum ad hunc diem exemplum est. Inter quæ præcipuus propugnator ejus Vitellius, validissima gratia, ætate extrema (adeo incertæ sunt potentium res) accusatione corripitur, deferente Junio Lupo senatore. is crimina majestatis et cupidinem imperii objectabat. præbuissetque aures Cæsar, nisi Agrippinæ minis magis quam precibus mutatus esset, ut accusatori aqua atque igne interdiceret. hactenus[4] Vitellius voluerat.

XLIII. Multa eo anno prodigia evenere. incessum diris avibus Capitolium, crebris terræ motibus prorutæ domus, ac dum latius metuitur, trepidatione vulgi invalidus quisque obtriti : frugum quoque egestas et orta ex eo fames in prodigium accipiebatur. nec occulti tantum questus[1], sed jura reddentem Claudium circumvasere clamoribus turbidis, pulsumque in extremam fori partem vi urgebant, donec militum globo infensos perrupit. quindecim dierum alimenta Urbi, non amplius superfuisse constitit; magnaque deûm benignitate et modestia hiemis[2] rebus extremis subventum. at Hercule olim Italia legionibus longinquas in provincias commeatus portabat; nec nunc infecunditate laboratur[3] : sed Africam potius et Ægyptum exercemus[4], navibusque et casibus vita populi Romani permissa est.

XLIV. Eodem anno bellum inter Armenios Iberosque exortum Parthis quoque ac Romanis gravissimorum inter se motuum causa fuit. genti Parthorum Vologeses imperitabat, materna origine ex pellice Græca, concessu fratrum regnum adeptus[1]; Iberos Pharasmanes vetusta possessione, Armenos frater ejus Mithridates obtinebat opibus nostris. erat Pharasmani filius nomine Rhadamistus, decora proceritate, vi corporis insignis et

virorum, triumphantium — 5. Qui lege curiata confirmabat senatusconsulta.

XLII. 1. Et festis quidem diebus, quando sacra fiebant. Agrippinæ nummis carpentum incusum cernitur. — 2. Germanico : v. I, 33. — 3. Caligulæ soror, Claudii uxor, Neronis mater, qui omnes Imperatores. — 4. Nec ultra, non graviorem pœnam.

XLIII. 1. Sc. erant. — 2. Qua permissum est ut navibus frumenta possent advehi. — 3. Sed deerant agricolæ, et agri plurimi in hortos immensos divitum mutati. — 4. Colimus.

XLIV. Vid. c. 14. De sequentibus v. VI, 32

patrias artes edoctus, claraque inter accolas fama. is *modicum Iberiæ regnum senecta patris detineri* ferocius crebriusque jactabat quam ut cupidinem occultaret. igitur Pharasmanes juvenem potentiæ promptæ et studio popularium accinctum, vergentibus jam annis suis, metuens aliam ad spem trahere et *Armeniam* ostentare, *pulsis Parthis, datam Mithridati a semet* memorando : sed *vim differendam, et potiorem dolum, quo incautum opprimerent*. ita Rhadamistus, simulata adversus patrem discordia, tamquam novercæ odiis impar pergit ad patruum; multaque ab eo comitate in speciem liberûm [2] cultus, primores Armeniorum ad res novas illicit, ignaro et ornante insuper Mithridate.

XLV. Reconciliationis specie assumpta, regressus ad patrem, *quæ fraude confici potuerint*, *prompta* nuntiat, *cetera armis exsequenda*. Interim Pharasmanes belli causas confingit : *prælianti sibi adversus regem Albanorum et Romanos auxilio vocanti fratrêm adversatum, eamque injuriam excidio ipsius ultum iturum*. simul magnas copias filio tradidit. ille irruptione subita territum exutumque campis Mithridatem compulit in castellum Gorneas, tutum loco ac præsidio militum, quis Cælius Pollio præfectus, centurio Casperius præerat. nihil tam ignarum barbaris quam machinamenta et astus oppugnationum : [at nobis ea pars militiæ maxime gnara est.] [1] ita Rhadamistus, frustra vel cum damno tentatis munitionibus, obsidium incipit; et quum vis negligeretur [2], avaritiam præfecti emercatur, obtestante Casperio, *ne socius rex, ne Armenia, donum populi Romani, scelere et pecunia verterentur* [3]. postremo, quia multitudinem hostium Pollio, jussa patris Rhadamistus ostendebant, pactus inducias abscedit, ut, nisi Pharasmanen bello absterruisset, T. Ummidium Quadratum, præsidem Syriæ, doceret quo in statu Armeniæ forent.

XLVI. Digressu centurionis velut custode exsolutus præfectus hortari Mithridaten ad sanciendum fœdus, « conjunctionem fratrum ac priorem « ætate Pharasmanen et cetera necessitudinum nomina » referens, « quod « filiam ejus in matrimonio haberet, quod ipse Rhadamisto socer esset. « non abnuere pacem Iberos, quamquam in tempore validiores; et satis « cognitam Armeniorum perfidiam, nec aliud subsidii quam castellum « commeatu egenum. ne dubitaret armis [1] incruentas conditiones malle. » cunctante ad ea Mithridate et suspectis præfecti consiliis, quod in omnem libidinem venalis habebatur, Casperius interim ad Pharasmanen pervadit, *utque Iberi obsidio decedant* expostulat. ille propalam incerta et sæpius molliora respondens, secretis nuntiis monet Rhadamistum, *oppugnationem quoquo modo celerare*. augetur flagitii merces, et Pollio occulta corruptione impellit milites, ut *pacem* flagitarent, *seque præsidium omissuros* minitarentur. qua necessitate Mithridates diem locumque fœderi accepit, castelloque egreditur.

XLVII. Ac primo Rhadamistus, in amplexus ejus effusus, simulare ob-

— 2. Comitate quæ similis erat ei qua filii tractantur.

XLV. 1. Hæc verba haud dubie ab interpolatore assuta sunt. - 2. Sperneretur. - 3. Everterentur. perderentur.

XLVI. 1. Quam arma, a *mallet* pendens.

sequium, *socerum* ac *parentem* appellare. adjicit jusjurandum, *non ferro, non veneno vim allaturum* ; simul in lucum propinquum trahit, *provisum illic sacrificium imperatum*[1] dictitans, *ut diis testibus pax firmaretur*. mos est regibus, quoties in societatem coeant, implicare dextras pollicesque inter se vincire nodoque præstringere; mox ubi sanguis in artus extremos suffuderit[2], levi ictu cruorem eliciunt atque invicem lambunt. id fœdus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum. sed tunc, qui ea vincula admovebat, decidisse[3] simulans, genua Mithridatis invadit ipsumque prosternit; simulque concursu plurium injiciuntur catenæ, ac compede (quod dedecorum barbaris) trahebatur; moxque vulgus duro imperio habitum probra ac verbera intentabat. et erant contra qui tantam fortunæ commutationem miserarentur. secutaque cum parvis liberis conjux cuncta lamentatione complebat. diversis et contectis vehiculis abduntur, dum Pharasmanis jussa exquirerentur. illi cupido regni fratre et filia[4] potior animusque sceleribus paratus. visui tamen consuluit, ne coram interficerentur. et Rhadamistus, quasi jurisjurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem et patruum expromit, sed projectos in humum et veste multa gravique opertos necat. filii quoque Mithridatis, quod cædibus parentum illacrimaverant, trucidati sunt.

XLVIII. At Quadratus, cognoscens proditum Mithridaten et regnum ab interfectoribus obtineri, vocat concilium, docet acta, et an ulcisceretur consultat. paucis decus publicum curæ; plures tuta disserunt : « omne « scelus externum cum lætitia habendum ; semina etiam odiorum jacienda, « ut sæpe Principes Romani eandem Armeniam specie largitionis turban- « dis barbarorum animis præbuerint. potiretur Rhadamistus male partis, « dum invisus, infamis, quando id magis ex usu quam si cum gloria « adeptus foret. » in hanc sententiam itum. ne tamen annuisse facinori viderentur et diversa Cæsar præciperet, missi ad Pharasmanen nuntii, *ut abscederet a finibus Armeniis filiumque abstraheret*.

XLIX. Erat Cappadociæ procurator Julius Pelignus, ignavi animi et deridiculo corporis juxta despiciendus, sed Claudio perquam familiaris, cui privatus olim conversatione scurrarum iners otium oblectaret. is Pelignus, auxiliis provincialium contractis, tamquam recuperaturus Armeniam, dum socios magis quam hostes prædatur, abscessu suorum et incursantibus barbaris, præsidii egens, ad Rhadamistum venit ; donisque ejus evictus, ultro *regium insigne sumere* cohortatur, sumentique adest auctor et satelles. Quod ubi turpi fama divulgatum, ne ceteri quoque ex Peligno conjectarentur[1], Helvidius Priscus legatus cum legione mittitur, rebus turbidis pro tempore ut consuleret. igitur propere montem Taurum transgressus, moderatione plura quam vi composuerat, quum *redire in Syriam* jubetur, *ne initium belli adversus Parthos exsisteret*.

L. Nam Vologeses casum invadendæ Armeniæ obvenisse ratus, quam a majoribus suis possessam externus rex flagitio obtineret, contrahit copias, fratremque Tiridaten deducere in regnum parat, ne qua pars domus sine

XLVII. 1. Sc. ministris qui curarent. — 2. Neutraliter. — 3. Sc. vincula. — 4. Affectu in fratrem et filiam.

XLIX. 1. Æstimarentur per conjecturam. De Helvidio conf. *Histor.* IV, 5.

imperio ageret. incessu Parthorum sine acie pulsi Iberi, urbesque Armeniorum Artaxata et Tigranocerta jugum accepere. deinde atrox hiems seu parum provisi commeatus et orta ex utroque tabes perpellunt Vologesen omittere præsentia. vacuamque rursus Armeniam Rhadamistus invasit, truculentior quam antea, tamquam adversus defectores et in tempore [1] rebellaturos. atque illi, quamvis servitio sueti, patientiam abrumpunt armisque regiam circumveniunt.

LI. Nec aliud Rhadamisto subsidium fuit quam pernicitas equorum, quîs seque et conjugem abstulit. sed conjux gravida primam utcunque fugam ob metum hostilem et mariti caritatem toleravit; post festinatione continua, ubi viscera vibrantur, orare *ut morte honesta contumeliis captivitatis eximeretur.* ille primo amplecti, allevare, adhortari, modo virtutem admirans, modo timore æger, ne quis relicta poteretur. postremo violentia amoris et facinorum non rudis, destringit acinacem, vulneratamque ripam ad Araxis trahit, flumini tradit, ne corpus etiam auferretur. ipse præceps Iberos ad patrium regnum pervadit. interim Zenobiam (id mulieri nomen) placida illuvie spirantem ac vitæ manifestam advertere pastores, et dignitate formæ haud degenerem reputantes, obligant vulnus, agrestia medicamina adhibent, cognitoque nomine et casu, in urbem Artaxata ferunt. unde publica cura deducta ad Tiridaten, comiterque excepta cultu regio habita est.

LII. Fausto Sulla, Salvio Othone Coss. [1] Furius Scribonianus in exsilium agitur, quasi *finem Principis per Chaldæos scrutaretur.* annectebatur crimini *Junia mater ejus*, ut *casus prioris* (nam relegata erat) *impatiens.* pater Scriboniani Camillus arma per Dalmatiam moverat [2]; idque ad clementiam trahebat Cæsar, qui stirpem hostilem iterum [3] conservaret. neque tamen exsuli longa posthac vita fuit; morte fortuita, an per venenum exstinctus esset, ut quisque credidit, vulgavere. de *mathematicis* [4] *Italia pellendis* factum senatusconsultum atrox et irritum. Laudati dehinc oratione Principis *qui ob angustias familiares ordine senatorio sponte cederent*, motique *qui remanendo impudentiam paupertati adjicerent* [5].

LIII. Inter quæ refertur ad Patres *de pœna feminarum quæ servis conjungerentur;* statuiturque *ut ignaro domino ad id prolapsæ, in servitute; sin consensisset, pro libertis haberentur* [1]. Pallanti, quem *repertorem ejus relationis* ediderat Cæsar, *prætoria insignia et centies quinquagies sestertium* [2] censuit consul designatus Barea Soranus: additum a Scipione Cornelio, *grates publice agendas, quod regibus Arcadiæ ortus* [3] *veterrimam nobilitatem usui publico postponeret seque inter ministros Principis haberi sineret.* asseveravit Claudius *contentum honore Pallantem intra priorem paupertatem subsistere.* et

L. 1. Commodo tempore, ἐν καιρῷ.

LII. 1. A. U. 805, p. Chr. 52 —2. Legionibus in Dalmatia auctor defectionis fuerat, a. U. 795. — 3. Quum jam ante patris crimen in filio punire potuisset.—4. Vid. ad II, 32. — 5. Conf. I, 75.

LIII. 1. Pluribus exponitur hoc senatusconsultum a Gaio Institutt. I, 34, 86, 91, et Paulo Sentent. recept. II, 21. — 2 Sc. largiendum. 2, 922, 500 *fr.* — 3. Fictum haud du-

fixum est ære publico[3] senatusconsultum, quo libertinus sestertii ter millies possessor antiquæ parcimoniæ laudibus cumulabatur.

LIV. At non frater ejus cognomento *Felix*[1] pari moderatione agebat, jam pridem Judææ impositus et cuncta malefacta sibi impune ratus tanta potentia subnixo. sane præbuerant Judæi speciem motus, orta seditione ** [2] Postquam cognita cæde Caii haud obtemperatum esset, manebat metus ne quis Principum eadem imperitaret. atque interim Felix intempestivis remediis delicta accendebat, æmulo ad deterrima Ventidio Cumano, cui pars provinciæ habebatur, ita divisis[3], ut huic Galilæorum natio, Felici Samaritæ parerent, discordes olim et tum contemptu regentium minus coercitis odiis. igitur raptare inter se, immittere latronum globos, componere insidias, et aliquando prœliis congredi spoliaque et prædas ad procuratores referre. hique primo lætari; mox gliscente pernicie, quum arma militum interjecissent, cæsi milites. arsissetque bello provincia, ni Quadratus, Syriæ rector, subvenisset. nec diu adversus Judæos, qui in necem militum proruperant, dubitatum, quin capite pœnas luerent : Cumanus et Felix cunctationem afferebant, quia Claudius, causis rebellionis auditis, jus statuendi etiam de procurationibus dederat. sed Quadratus Felicem inter judices ostentavit, receptum in tribunal, quo studia accusantium deterrerentur; damnatusque flagitiorum, quæ duo deliquerant, Cumanus[4], et quies provinciæ reddita.

LV. Nec multo post agrestium Cilicum nationes, quibus *Clitarum* cognomentum, sæpe et alias commotæ, tunc Troxobore duce montes asperos castris cepere; atque inde decursu in littora aut urbes vim cultoribus et oppidanis ac plerumque in mercatores et navicularios audebant. obsessaque civitas Anemuriensis, et missi e Syria in subsidium equites cum præfecto Curtio Severo turbantur, quod duri circum loci peditibusque ad pugnam idonei equestre prœlium haud patiebantur. dein rex ejus oræ Antiochus[1] blandimentis adversus plebem, fraude in ducem, quum barbarorum copias dissociasset, Troxobore paucisque primoribus interfectis, ceteros clementia composuit.

LVI. Sub idem tempus inter lacum Fucinum amnemque Lirin perrupto monte, quo magnificentia operis[1] a pluribus viseretur, lacu in ipso navale prœlium adornatur, ut quondam[2] Augustus structo cis Tiberim stagno, sed levibus navigiis et minore copia, ediderat. Claudius triremes quadriremesque et undeviginti hominum millia armavit, cincto ratibus[3] ambitu, ne vaga effugia forent; ac tamen spatium amplexus[4] ad vim remigii, gubernantium artes, impetus navium et prœlio solita. in ratibus prætoriarum cohortium manipuli turmæque astiterant, antepositis propugnaculis, ex quîs catapultæ ballistæque tenderentur. reliqua lacus classiarii tectis[5]

bie ob cognominem regem Arcadiæ, proavum Evandri. — 4. Publica auctoritate sculpto. Legas de hoc senatusconsulto item indignantis Plinii Epistolam 6 libri VIII, add. VII, 29.

LIV. 1. De quo in Actis Apostol. XXI, 38; et XXIV. — 2. Causa seditionis excidisse videtur, quam Tacitus narrat *Histor.* V, 99. — 3. Sc. provincialibus, Judæis. — 4. Qui in exsilium agebatur.

LV. 1. Erat Commagenes et maritimarum Ciliciæ regionum rex.

LVI. 1. De quo narrant Plinius Hist. nat. XXXVI, 15, 24, Sueton. c. 20. — 2. A. U. 752. — 3. Verte *radeaux*. — 4. Sc. sufficiens. — 5. Ad pugnam comparatis.

navibus obtinebant. ripas et colles ac montium edita in modum theatri multitudo innumera complevit proximis e municipiis, et alii Urbe ex ipsa, visendi cupidine aut officio in Principem. ipse insigni paludamento neque procul Agrippina chlamyde aurata [6] præsedere. pugnatum, quamquam inter sontes [7], fortium virorum animo; ac post multum vulnerum occidioni exempti sunt.

LVII. Sed perfecto spectaculo apertum aquarum iter. et incuria operis manifesta fuit, haud satis depressi ad lacus ima vel media [1]; eoque, tempore interjecto, altius effossi specus, et contrahendæ rursus multitudini gladiatorum spectaculum editur, inditis pontibus pedestrem ad pugnam. quin et convivium [2] effluvio lacus appositum magna formidine cunctos affecit, quia vis aquarum prorumpens proxima trahebat, convulsis ulterioribus, aut fragore et sonitu exterritis [3]. simul Agrippina, trepidatione Principis usa, ministrum operis Narcissum incusat *cupidinis ac prædarum.* nec ille reticet, *impotentiam muliebrem nimiasque spes ejus* arguens.

LVIII. D. Junio, Q. Haterio Coss. [1] sedecim annos natus Nero Octaviam, Cæsaris filiam, in matrimonium accepit. utque studiis honestis et eloquentiæ gloria nitesceret, causa Iliensium suscepta, *Romanum Troja demissum et Juliæ stirpis auctorem Æneam* aliaque haud procul fabulis vetera facunde exsecutus, perpetrat *ut Ilienses omni publico munere solverentur.* eodem oratore Bononiensi coloniæ, igni haustæ, subventum centies sestertii [2] largitione. redditur Rhodiis libertas [3], adempta sæpe aut firmata, prout bellis externis meruerant, aut domi seditione deliquerant. tributumque Apamensibus terræ motu convulsis in quinquennium remissum.

LIX. At Claudius sævissima quæque promere adigebatur ejusdem Agrippinæ artibus, quæ Statilium Taurum, opibus illustrem, hortis ejus inhians, pervertit [1], accusante Tarquitio Prisco. legatus is Tauri Africam imperio proconsulari regentis, postquam revenerant, pauca *repetundarum crimina,* ceterum *magicas superstitiones* objectabat. nec ille diutius falsum accusatorem, indignas sordes [1] perpessus, vim vitæ suæ attulit ante sententiam senatus. Tarquitius tamen curia exactus est: quod Patres odio delatoris contra ambitum Agrippinæ pervicere.

LX. Eodem anno sæpius audita vox Principis, *parem vim rerum habendam a procuratoribus suis* [1] *judicatarum ac si ipse statuisset.* ac ne fortuito prolapsus [2] videretur, senatus quoque consulto cautum plenius, quam antea, et uberius. nam divus Augustus *apud equestres, qui Ægypto præsiderent* [3], *lege agi* [4] *decretaque eorum perinde haberi* jusserat *ac*

— 6. Quam Plinius dicit *paludamentum auro textili sine alia materia.* — 7. Omnes illi 19000 pugnatores capitis damnati erant.

LVII. 1. Ut pares essent profunditati lacus, si non toti, certe mediæ, quæ per maximam partem lacus obtineret. — 2. Apparatus convivii. — 3. Sc. hominibus ibi positis.

LVIII. 1. A. U. 806, p. Chr. 53. — 2. 1,948,200 *fr.* — 3. Adempta ab ipso Claudio a. U. 797, quia cives Romanos cruci suffixerant.

LIX. 1. Perdidit. — 2. Indignam ipso conditionem rei, quos *sordidatos* dictos a sordida et neglecta veste supra vidimus.

LX. 1. Procuratoribus fisci, non procuratoribus *vice præsidis,* qui multas provincias præfectorum loco tenebant. — 2. Sc. in talem sententiam. — 3. V. II, 59, fine. — 4. Jus

si magistratus Romani constituissent : mox alias per provincias et in Urbe pleraque concessa [5] sunt, quæ olim a prætoribus noscebantur. Claudius omne jus tradidit, de quo toties seditione aut armis certatum, quum Semproniis rogationibus equester ordo in possessione judiciorum locaretur, aut rursum Serviliæ leges senatui judicia redderent, Mariusque et Sulla olim de eo vel præcipue bellarent [6]. sed tunc ordinum diversa studia, et quæ vicerant, publice [7] valebant. C. Oppius et Cornelius Balbus primi Cæsaris opibus [8] potuere conditiones pacis et arbitria belli tractare. Matios [9] posthac et Vedios [10] et cetera Equitum Romanorum prævalida nomina referre nihil attinuerit, quum Claudius libertos, quos rei familiari præfecerat [11], sibique et legibus adæquaverit.

LXI. Retulit dein *de immunitate Cois tribuenda*, multaque *super antiquitate eorum* memoravit : « Argivos vel Cœum [1] Latonæ parentem vetustissimos insulæ cultores; mox adventu Æsculapii artem medendi « illatam, maximeque inter posteros ejus celebrem fuisse, » nomina singulorum referens, et quibus quisque ætatibus viguissent. quin etiam dixit « Xenophontem [2], cujus scientia ipse uteretur, eadem familia ortum; preci- « bus ejus dandum, ut omni tributo vacui in posterum Coi sacram et tantum « dei ministram insulam colerent. » neque dubium haberetur multa eorundem in populum Romanum merita sociasque victorias potuisse tradi. sed Claudius facilitate solita, quod uni concesserat, nullis extrinsecus adjumentis velavit.

LXII. At Byzantiis datâ dicendi copiâ, quum *magnitudinem onerum* apud senatum deprecarentur, cuncta repetivere, orsi « a fœdere quod « nobiscum icerant, qua tempestate bellavimus adversus regem Macedo- « num, cui ut degeneri [1] Pseudophilippi vocabulum impositum. missas » posthac [2] « copias in Antiochum, Persen, Aristonicum, et piratico bello « adjutum Antonium[3] » memorabant « quæque Sullæ aut Lucullo aut Pom- « peio obtulissent, » mox « recentia in Cæsares merita, quando ea loca « insiderent, quæ transmeantibus terra marique ducibus exercitibusque, « simul vehendo commeatu opportuna forent. »

LXIII. Namque artissimo inter Europam Asiamque divortio Byzantium in extrema Europa posuere Græci, quibus Pythium Apollinem consulentibus *ubi conderent urbem?* redditum oraculum est, *quærerent sedem cæcorum terris adversam.* ea ambage Chalcedonii monstrabantur, quod priores illuc advecti, prævisâ [1] locorum utilitate, pejora legissent : quippe Byzantium fertili solo, fecundo mari, quia vis piscium immensa, Pon-

dici. — 5. Sc. viris equestribus, ut Mæcenati, cui data jurisdictio Urbis. — 6. De his singulis v. Haubold, *tables chronologiques pour l'histoire du droit romain.* — 7. Tanquam publica auctoritate. — 8. Per Julii Cæsaris potentiam, quamquam neque magistratus erant, neque senatum populumque consulebant. — 9. Cn. Matius, amicus Augusti. — 10. De Vedio v. I, 10. — 11. Nam tales proprie fuerant ad illum diem *procuratores fisci.*

LXI. 1. Unum ex Titanibus. — 2. Medicum : v. c. 67.

LXII. 1. Non ex nobili genere oriundo. Andriscus vocabatur. — 2. *Posthac* ad *memorabant* refertur : nam ipsa res ante bellum contra Pseudophilippum facta. — 3. Patrem triumviri, qui male gessit illud bellum ante Pompeium.

LXIII. 1. Visâ ante Byzantios, qui septendecim annis post eos in illa loca venerant. Chalcedonii adversam Byzantiis oram Asiaticam tenent.

tum erumpens[2], et obliquis subter undas saxis exterrita, omisso alterius[3] littoris flexu, hos ad portus defertur. unde primo quæstuosi et opulenti; post magnitudine onerum urgente, *finem aut modum* orabant, annitente Principe, qui *Thracio Bosporanoque bello*[4] *recens fessos juvandosque* retulit. ita tributa in quinquennium remissa.

LXIV. M. Asinio, M'. Acilio Coss.[1] mutationem rerum in deterius portendi cognitum est crebris prodigiis. signa ac tentoria militum igne cælesti arsere: fastigio Capitolii examen apium insedit: biformes hominum partus, et suis fetum editum cui accipitrum ungues inessent. numerabatur inter ostenta deminutus omnium magistratuum numerus, quæstore, ædili, tribuno ac prætore et consule paucos intra menses defunctis. Sed in præcipuo pavore Agrippina, vocem Claudii, quam temulentus jecerat, *fatale sibi ut conjugum flagitia ferret, dein puniret*, metuens, agere et celerare statuit, perdita prius Domitia Lepida, muliebribus causis, quia Lepida, minore Antonia genita, avunculo Augusto, Agrippinæ sobrina prior[2] ac Gnæi, mariti ejus, soror, parem sibi claritudinem credebat. nec forma, ætas, opes multum distabant; et utraque impudica, infamis, violenta, haud minus vitiis æmulabantur quam si qua ex fortuna prospera acceperant. enimvero certamen acerrimum, amita potius an mater apud Neronem prævaleret: nam Lepida blandimentis et largitionibus juvenilem animum devinciebat, truci contra ac minaci Agrippina, quæ filio dare imperium[3], tolerare imperitantem nequibat.

LXV. Ceterum objecta sunt *quod conjugem Principis devotionibus petivisset*[1], *quodque parum coercitis per Calabriam servorum agminibus pacem Italiæ turbaret*. Ob hæc mors indicta, multum adversante Narcisso, qui Agrippinam magis magisque suspectans, prompsisse inter proximos ferebatur, « certam sibi perniciem, seu Britannicus rerum seu « Nero poteretur. verum ita de se meritum Cæsarem, ut vitam usui ejus « impenderet. convictam[2] Messalinam et Silium. pares iterum accusandi[3] « causas esse: novercæ insidiis domum omnem convelli, majore flagitio « quam si impudicitiam prioris conjugis retinuisset. quamquam ne impu- « dicitiam quidem nunc abesse, Pallante adultero, ne quis ambigat, decus, « pudorem, cuncta regno viliora habere[4]. » Hæc atque talia dictitans amplecti Britannicum, *robur ætatis quam maturrimum* precari, modo ad deos, modo ad ipsum tendere manus, *adolesceret, patris inimicos depelleret, matris etiam interfectores ulcisceretur*.

LXVI. In tanta mole curarum valetudine adversa corripitur[1], refoven-

2. Ponto catervatim egrediens, ut supra I, 30 et alibi *egredi* est cum accusativo. Thunni et pelamydes stupenda copia vere in Pontum congregantur, deinde bene alti in palude Mæotide autumno exeunt et capiuntur. — 3. Asiatici. Ceterum illa tanta diversitas littorum in proventu piscino hodie non cernitur. — 4. De his bellis v. IV, 46 sqq.; hujus libri c. 13-21.

LXIV. 1. A. U. 807, p. Chr. 54. — 2. Proprior Augusto: nam Lepida erat ex Octavia (sorore Augusti) et matre Antonia minore; Agrippina ex Octavia, majore Antonia avia, ejus filio Germanico patre. — 3. Supple *quibat*, ex sequenti opposito.

LXV. 1. Incantationibus magicis et imprecationibus insectata esset. — 2. Sc. se accusante, XI, 30-38. — 3. Sc. alteram quoque uxorem, Agrippinam, quæ deinde noverca vocatur. Post *esse* delevi verba quæ interpolatoris esse agnovit Ritterus: *si Nero imperitaret, Britannico successore, nullum Principi meritum a.* vel *ac.* — 4. Sc. Agrippinam.

LXVI. 1. Sc. Narcissus. In editionibus omnibus legitur *Claudius*, ad quem hæc male

disque viribus mollitia cæli et salubritate aquarum Sinuessam pergit. tum Agrippina, sceleris olim certa [2] et oblatæ occasionis propera, nec ministrorum egens, de genere veneni consultavit, [3] *ne repentino et præcipiti facinus proderetur; si lentum et tabidum delegisset, ne admotus supremis Claudius et dolo intellecto, ad amorem filii rediret.* exquisitum aliquid placebat, quod turbaret mentem et mortem differet. deligitur artifex talium vocabulo *Locusta*, nuper veneficii damnata et diu inter instrumenta regni habita. ejus mulieris ingenio paratum virus, cujus minister e spadonibus fuit Halotus, inferre epulas et explorare gustu solitus [4].

LXVII. Adeoque cuncta mox pernotuere, ut temporum illorum scriptores prodiderint *infusum delectabili* [1] *cibo boletorum venenum, nec vim medicaminis statim intellectam, socordiane* [2], *an Claudii vi an vinolentia ;* simul soluta alvus subvenisse videbatur. igitur exterrita Agrippina, et quando ultima timebantur, spreta præsentium [3] invidia, provisam jam sibi Xenophontis medici conscientiam adhibet. ille, tamquam nisus evomentis adjuvaret, pinnam rapido veneno illitam faucibus ejus demisisse creditur, haud ignarus summa scelera incipi cum periculo, peragi cum præmio.

LXVIII. Vocabatur interim senatus, votaque *pro incolumitate Principis* consules et sacerdotes nuncupabant, quum jam exanimis vestibus et fomentis obtegeretur, dum quæ res forent firmando Neronis imperio componuntur. jam primum Agrippina, velut dolore victa et solatia conquirens, tenere amplexu Britannicum, *veram paterni oris effigiem* appellare ac variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoque et Octaviam, sorores ejus, attinuit, et cunctos aditus custodiis clauserat, crebroque vulgabat *ire in melius valetudinem Principis*, quo miles bona in spe ageret, tempusque prosperum ex monitis Chaldæorum [1] adventaret.

LXIX. Tunc medio diei, tertium ante idus Octobres [1], foribus palatii repente diductis, comitante Burro Nero egreditur ad cohortem, quæ more militiæ excubiis adest. ibi, monente præfecto, festis vocibus exceptus inditur lecticæ. dubitavisse quosdam ferunt, respectantes rogitantesque *ubi Britannicus esset ?* mox, nullo in diversum auctore, quæ offerebantur, secuti sunt. illatusque castris Nero et congruentia tempori præfatus, promisso donativo ad exemplum paternæ largitionis [2], *imperator* consalutatur. sententiam militum secuta Patrum consulta. nec dubitatum est apud provincias. *cælestesque honores Claudio* decernuntur, et funeris solenne perinde ac divo Augusto celebratur, æmulante Agrippina proaviæ Liviæ magnificentiam. testamentum tamen haud recitatum, ne antepositus filio privignus injuria et invidia animos vulgi turbaret.

referuntur : unus Burnouflus verum vidit et manuscriptis suffragantibus Claudii nomen delevit. — 2. Cui jam olim certum (constitutum) erat scelus committere. — 3. Sc. metuens. — 4. Fungebatur munere *prægustatoris*.

LXVII. 1. Quo Claudius delectabatur. — 2. Sc. convivarum. — 3. Neutro genere, ut *gratia præsentium* VI, 46.

LXVIII. 1. Conf. VI, 22.

LXIX. 1. Die 14 octobri. — 2. De qua Suetonius *Claud.* c. 10.

LIBER TERTIUSDECIMUS.

ARGUMENTUM.

Cap. 1. Silanus proconsul Asiae veneno necatus Agrippinæ fraude. Narcissus ad mortem actus. — 2. laus Burri et Senecæ. — 3. Claudius censorio funere elatus laudatur a Principe. — 4. Bona Neronis initia. multa senatus arbitrio constituta. — 5. Agrippinæ viriles curæ. — 6. Parthi Armeniam affectant. de Nerone varia judicia vulgi. — 7. is curam belli suscipit. Parthi amittunt Armeniam, — 8. cui præpositus Corbulo. — 9. Vologeses dat obsides. Nero dissidium ducum componit.

10. Nero civiliter agit — 11. et clementiam ostentat. — 12. Acten amat, — 13. matre fremente, mox frustra blandiente : cujus hinc fracta potentia. — 14. Pallas libertus cura rerum demotus. Agrippina ad minas ruit. — 15—17. Britannicum Nero præcipiti veneno tollit et ejus funus festinat. — 18. matrem indignatem custodibus privat, domum separat. — 19—22. derelicta, rerum novarum incusata se purgat. accusatores ejus puniti. — 23. Pallas et Burrus delati. — 24. theatris major species libertatis data. Urbs lustrata.

25. Neronis nocturna lascivia. Montanus cum Principe per tenebras congressus mori adactus. histriones Italia pulsi. — 26 et 27. actum de libertis ingratis in servitutem revocandis, sed non peractum. — 28. tribunorum et ædilium cohibita potestas. — 29. ærarii cura varie habita. — 30 et 31. illustrium aliquot damnationes. L. Volusius fato concedit. amphitheatrum Neronis. præsides ludos edere prohibiti. — 32. vitæ dominorum consultum. Pomponia Græcina, superstitionis externæ rea, insons nuntiatur. — 33. rei P. Celer, Cossutianus Capito, Eprius Marcellus.

34. Messala consul. Neronis liberalitas. — 35. Cum Parthis rursus discordia de Armenia. Corbulonis disciplina, virtus, severitas. — 36. Pactius Orphitus contra imperium pugnans fususque extra vallum tendere jussus. — 37. Tiridates bello infensat Armeniam, legatos ad Corbulonem mittit, — 38. qui fraudem sibi per colloquium paratam eludit — 39—41. et Armeniæ castella capit, Artaxata aggreditur et decedente hoste capit, igne delet. ob hæc Neroni et diis honores. — 42. P. Suilius reus in Senecam invehitur, — 43. deportatur. — 44. Octavius Sagitta amore vecors Pontiam tergiversantem ferro transverberat. liberti mira fides.

45. Poppæam Sabinam amare Nero occipit. istius genus, forma, opes, mores, matrimonia, adulter. — 46. ejus maritus Otho, ut amoveatur, Lusitaniæ præficitur. — 47. Cornelius Sulla, Principi suspectus, Massiliam mittitur. — 48. Puteolis concordia restituta. — 49. De numero gladiatorum Syracusis edendorum disceptatio. Thraseæ Pæti opinio. — 50. Vectigalia contra Neronis impetum retenta. — 51. publicanorum iniquitas temperata. — 52. proconsules rei absoluti.

53. L. Vetus ope Mosellæ et Araris Rhenum cum Oceano jungere parat. obstat Ælii Gracilis invidia. — 54. Frisii juxta Rhenum sedes figere frustra conantur. — 55. eosdem agros Ampsivarii occupant fato eodem. — 56. Boiocali constantia. Ampsivarii deleti. — 57. Chatti ab Hermunduris fere ad exitium gentis cæsi. ignes terra editi vix oppressi. — 58. Ficus Ruminalis.

Gesta hæc annis quattuor, a. 54 exeunte ad a. 58. p. Chr.

1. Prima novo principatu mors Junii Silani, proconsulis Asiæ, ignaro Nerone, per dolum Agrippinæ paratur, non quia ingenii violentia exitum irritaverat[1], segnis et dominationibus aliis fastiditus, adeo ut C. Cæsar *pecudem auream* eum appellare solitus sit : verum Agrippina fratri ejus

I. 1. Incitaverat ad necem moliendam. — 2. Addita hæc sunt, quia Tacitus sub Tra-

L. Silano necem molita ultorem metuebat, crebra vulgi fama, *anteponendum esse vixdum pueritiam egresso Neroni et imperium per scelus adepto virum ætate composita, insontem, nobilem et*, quod tunc spectaretur, *e Cæsarum posteris* : quippe et Silanus divi Augusti abnepos erat [2]. hæc causa necis. ministri fuere P. Celer, eques Romanus, et Helius libertus, rei familiari Principis in Asia impositi [3]. ab his proconsuli venenum inter epulas datum est apertius quam ut fallerent. Nec minus properato Narcissus, Claudii libertus, de cujus jurgiis adversus Agrippinam retuli, aspera custodia et necessitate extrema [4] ad mortem agitur, invito Principe, cujus abditis adhuc vitiis per avaritiam ac prodigentiam mire congruebat.

II. Ibaturque in cædes, nisi Afranius Burrus et Annæus Seneca obviam issent. hi rectores imperatoriæ juventæ et (rarum in societate potentiæ) concordes, diversa arte ex æquo pollebant, Burrus militaribus curis et severitate morum, Seneca præceptis eloquentiæ et comitate honesta, juvantes invicem, quo facilius lubricam Principis ætatem, si virtutem aspernaretur, voluptatibus concessis retinerent. Certamen utrique unum erat contra ferociam Agrippinæ, quæ cunctis malæ dominationis cupidinibus flagrans, habebat in partibus Pallantem, quo auctore Claudius nuptiis incestis et adoptione exitiosa semet perverterat. sed neque Neroni infra servos [1] ingenium ; et Pallas, tristi arrogantia modum liberti egressus, tædium sui moverat. propalam tamen omnes in eam honores cumulabantur, signumque more militiæ petenti tribuno dedit *optimæ matris*. decreti et a senatu *duo lictores, flaminium Claudiale* [2], simul *Claudio censorium funus*, et mox *consecratio*.

III. Die funeris laudationem ejus Princeps exorsus est. dum *antiquitatem generis* [3], *consulatus ac triumphos majorum* [4] enumerabat, intentus ipse et ceteri, *liberalium* quoque *artium* commemoratio, et *nihil regente eo reipublicæ triste ab externis accidisse*, pronis animis audita : postquam ad *providentiam sapientiamque* flexit, nemo risui temperare, quamquam oratio a Seneca composita multum cultus præferret, ut fuit illi viro ingenium amœnum et temporis ejus auribus accommodatum. Annotabant seniores, quibus otiosum est vetera et præsentia contendere, *primum ex iis, qui rerum potiti essent, Neronem alienæ facundiæ eguisse*. nam dictator Cæsar summis oratoribus æmulus; et Augusto prompta ac profluens, quæ deceret Principem, eloquentia fuit. Tiberius artem quoque callebat, qua verba expenderet, tum validus sensibus, aut consulto ambiguus. etiam C. Cæsaris turbata mens vim dicendi non corrupit. nec in Claudio, quoties meditata dissererentur, elegantiam requireres. Nero puerilibus statim annis vividum animum in alia detorsit : cælare, pingere, cantus aut regimen equorum exercere; et aliquando carminibus pangendis inesse sibi elementa doctrinæ ostendebat.

jano scripsit suis meritis ad imperium evecto, emortua familia Cæsarum. — 2. Ita : Ex Augusto Julia; ex hac et Marco Agrippa Julia, uxor L. Æmilii Pauli; ex his Æmilia Lepida, uxor Appii Junii Silani; ex his M. et L. Silani, de quibus hic. — 3. Procuratores fisci. — 4. Imperato supplicio.

II. 1. Servorum libertorumve potentiæ subjectum. — 2. Ut olim Livia uno lictore et flaminio Augustali ornata. — III. 3. V. XII, 25; IV, 9. — 4. *Duodetriginta consulatus, dictaturas quinque, censuras septem, triumphos septem, duas ovationes* Sueton.

IV. Ceterum peractis tristitiæ imitamentis curiam ingressus, et de *de auctoritate Patrum et consensu militum* præfatus, *consilia sibi*[1] *et exempla capessendi egregie imperii* memoravit, *nec juventam armis civilibus aut domesticis discordiis imbutam*[2]*; nulla odia, nullas injurias, nec cupidinem ultionis afferre.* Tum *formam futuri principatus* præscripsit, ea maxime declinans, quorum recens flagrabat invidia. « non enim se negotiorum omnium judicem fore, ut clausis unam intra « domum accusatoribus et reis paucorum potentia grassaretur. nihil in « penatibus suis venale aut ambitioni pervium; discretam domum et rem- « publicam. teneret antiqua munia senatus; consulum tribunalibus Italia « et publicæ[3] provinciæ assisterent. illi Patrum aditum præberent[4]; se « mandatis exercitibus consulturum. »

V. Nec defuit fides, multaque arbitrio senatus constituta sunt : *ne quis ad causam orandam mercede aut donis emeretur*[1]*; ne designatis quæstoribus edendi gladiatores necessitas esset*[2]. quod quidem, adversante Agrippina, *tamquam acta Claudii subverterentur,* obtinuere Patres : qui in palatium ob id vocabantur, ut astaret abditis a tergo[3] foribus velo discreta, quod visum arceret, auditus non adimeret. Quin et legatis Armeniorum, causam gentis apud Neronem orantibus, escendere suggestum Imperatoris et præsidere simul parabat, nisi, ceteris pavore defixis, Seneca admonuisset, *venienti matri occurreret.* ita specie pietatis obviam itum dedecori.

VI. Fine anni turbidis rumoribus *prorupisse rursum Parthos et rapi Armeniam* allatum est, *pulso Rhadamisto,* qui sæpe[1] regni ejus potitus, dein profugus, tum quoque bellum deseruerat. igitur in Urbe sermonum avida, « quemadmodum Princeps vix septemdecim annos egressus susci- « pere eam molem aut propulsare posset ? quod subsidium in eo qui a fe- « mina regeretur ? num prœlia quoque et oppugnationes urbium et cetera « belli per magistros administrari possent, » anquirebant. Contra alii « melius evenisse » disserunt, « quam si invalidus senecta et ignavia Clau- « dius militiæ ad labores vocaretur, servilibus jussis obtemperaturus. « Burrum tamen et Senecam multarum rerum experientia cognitos ; et « Imperatori quantum ad robur deesse, quum octavodecimo ætatis anno « Cn. Pompeius, nonodecimo Cæsar Octavianus civilia bella sustinuerint ? « Pleraque in summa fortuna auspiciis et consiliis[2] quam telis et mani- « bus geri. daturum plane documentum, honestis, an secus, amicis « uteretur, si ducem amota invidia egregium, quam si pecuniosum et gra- « tia subnixum per ambitum deligeret. »

VII. Hæc atque talia vulgantibus, Nero et juventutem, proximas per provincias quæsitam, supplendis Orientis legionibus admovere, legionesque ipsas propius Armeniam collocari jubet, duosque veteres reges, Agrippam[1] et Antiochum[2], expedire copias, quîs Parthorum fines ultro

IV. 1. Sc. esse, Burri et Senecæ; in *exemplis* præcipue Augustum jactabat.—2. Ut sub Augusto post bella civilia et in jurgiis Agrippinæ cum Augusta : v. IV, 12 et 40. — 3. Senatoriæ vel populi, oppositæ Cæsareis. — 4. Sc. provincialibus.

V. 1. Conf. XI, 7. — 2. Olim imposita a Claudio; v. XI, 7. — 3. Sc. senatorum.

VI. 1. Post ea quæ narrata sunt XII, 50, anni U. 804. — 2. Sc. magis.

VII. 1. Minorem, filium ejus, de quo mentio facta XII, 23. Claudius ei partem regni Herodis et Cœlesyriæ concesserat. — 2. De quo XII, 55; Ciliciæ partem et Commagenam

intrarent; simul pontes per amnem Euphratem jungi. et minorem Armeniam Aristobulo[3], regionem Sophenen Sohemo cum insignibus regiis mandat, exortusque in tempore æmulus Vologeso filius Vardanes; et abscessere Armenia Parthi, tamquam differrent bellum.

VIII. Sed apud senatum omnia in majus celebrata sunt sententiis eorum, qui *supplicationes et diebus supplicationum vestem Principi triumphalem, utque ovans Urbem iniret, effigiesque ejus pari magnitudine ac Martis Ultoris*[1] *eodem in templo* censuere, præter suetam adulationem læti, quod Domitium Corbulonem[2] retinendæ Armeniæ præposuerat, videbaturque locus virtutibus patefactus. Copiæ Orientis ita dividuntur, ut pars auxiliarium cum duabus legionibus apud provinciam Syriam et legatum ejus Quadratum Ummidium[3] remaneret, par civium sociorumque numerus Corbuloni esset, additis cohortibus aliis quæque[4] Cappadocia hiemabant : socii reges, prout bello conduceret, parere jussi. sed studia eorum in Corbulonem promptiora erant. qui ut famæ inserviret, quæ in novis cœptis validissima est, itinere propere confecto apud Ægeas, civitatem Ciliciæ[5], obvium Quadratum habuit, illuc progressum, ne, si ad accipiendas copias Syriam intravisset Corbulo, omnium ora in se verteret, corpore ingens, verbis magnificis, et super experientiam sapientiamque etiam specie inanium validus.

IX. Ceterum uterque ad Vologesen regem[1] nuntiis monebant, *pacem quam bellum mallet, datisque obsidibus solitam prioribus reverentiam in populum Romanum continuaret.* et Vologeses, quo bellum ex commodo pararet, an ut æmulationis suspectos per nomen obsidum amoveret, tradit nobilissimos ex familia Arsacidarum. accepitque eos centurio Insteius, ab Ummidio missus forte prior, ea de causa adito rege. quod postquam Corbuloni cognitum est, *ire* præfectum cohortis Arrium Varum *et reciperare obsides* jubet. hinc ortum inter præfectum et centurionem jurgium ne diutius externis spectaculo esset, arbitrium rei obsidibus legatisque, qui eos ducebant, permissum. atque illi ob recentem gloriam, et inclinatione quadam etiam hostium, Corbulonem prætulere. unde discordia inter duces, querente Ummidio *prærepta quæ suis consiliis patravisset*, testante contra Corbulone *non prius conversum regem ad offerendos obsides, quam ipse dux bello delectus spes ejus ad metum mutaret.* Nero, quo componeret diversos, sic evulgari jussit : *ob res a Quadrato et Corbulone prospere gestas laurum fascibus imperatoriis*[2] *addidi.* Quæ in alios consules egressa conjunxi.

X. Eodem anno Cæsar *effigiem Cn. Domitio patri*[1], *et consularia insignia Asconio Lubeoni*, quo tutore usus erat, petivit a senatu; sibique *statuas argento vel auro solidas* adversus offerentes prohibuit. Et quamquam censuissent Patres *ut principium anni inciperet mense decembri*,

tenebat. *Veteres* dicti sunt oppositione novorum regum, quos mox memorat. — 3. Herodis filio, regis Chalcidis Syriæ.

VIII. 1. V. ad II, 64. — 2. De quo v. XI, 18 et 20. — 3. De quo XII, 45 et 54. — 4. Et iis quæ in Capp. — 5 Maritimam, fortasse ubi hodie portus *Ayas*.

IX. 1. Sc. missis, quod inest in *nuntiis*. — 2. Ex senatusconsulto a. U. 735 imperatoribus duodecim fasces præferebantur.

X. 1. Homini abominando, de quo narrat Sueton. Ner. c. 5.

quo ortus erat Nero, veterem religionem Kalendarum Januariarum inchoando anno retinuit. Neque recepti sunt inter reos Carinas Celer senator, servo accusante, aut Julius Densus equester[2], cui favor in Britannicum crimini dabatur.

XI. Claudio Nerone, L. Antistio Coss.[1] quum in acta Principum jurarent magistratus, *in sua acta collegam Antistium jurare* prohibuit, magnis Patrum laudibus, ut juvenilis animus, levium quoque rerum gloria sublatus, majores continuaret[2]. Secutaque lenitas in Plautium Lateranum[3], quem ob adulterium Messalinæ ordine remotum reddidit senatui, *clementiam suam* obstringens[4] crebris orationibus, quas Seneca, testificando quam honesta præciperet, vel jactandi ingenii, voce Principis vulgabat.

XII. Ceterum infracta paullatim potentia matris, delapso Nerone in amorem libertæ, qui vocabulum *Acte* fuit, simul assumptis in conscientiam Othone et Claudio Senecione, adolescentulis decoris (quorum Otho familia consulari[1], Senecio liberto Cæsaris patre genitus, ignara matre, dein frustra obnitente, penitus irrepserat per luxum et ambigua secreta), ne senioribus quidem Principis amicis adversantibus, muliercula nemini injuriam afferente, quando uxore ab Octavia, nubili quidem et probitatis spectatæ, fato quodam, an quia prævalent illicita, abhorrebat[2]; metuebaturque ne in feminas illustres peccaret, si illà prohiberetur.

XIII. Sed Agrippina *libertam æmulam*, *nurum ancillam*[1] aliaque eundem in modum muliebriter fremere. neque pœnitentiam filii aut satietatem opperiri : quantoque fœdiora exprobrabat, acrius accendere, donec vi amoris subactus, exueret obsequium in matrem, seque Senecæ permitteret. ex cujus familiaribus Annæus Serenus[2] simulatione amoris adversus eandem libertam primas adolescentis cupidines velaverat præbueratque nomen, ut, quæ[3] Princeps furtim mulierculæ tribuebat, ille palam largiretur. Tum Agrippina, versis artibus, per blandimenta juvenem aggredi, *suum potius sinum* offerre *contegendis quæ prima ætas et summa fortuna expeterent.* quin et fatebatur *intempestivam severitatem*, et suarum opum, quæ haud procul imperatoriis aberant, copias tradebat, ut nimia nuper coercendo filio, ita rursum intemperanter demissa. quæ mutatio neque Neronem fefellit, et proximi amicorum metuebant orabantque *cavere insidias mulieris semper atrocis, tum et falsæ.* Forte illis diebus Cæsar, inspecto ornatu quo Principum conjuges ac parentes effulserant, deligit vestem et gemmas, misitque donum matri, nulla parcimonia, quum præcipua et cupita aliis prior deferret. sed Agrippina *non his instrui cultus suos*, *sed ceteris arceri* proclamat, *et dividere filium quæ cuncta ex ipsa haberet.* nec defuere qui in deterius referrent.

XIV. Et Nero, infensus iis quibus superbia muliebris innitebatur, de-

— 2. Equestris ordinis homo.

XI. 1. A. U. 808, p. Chr. 55. — 2. Gallice, *faire suivre*. — 3. De quo XI, 36. — 4. Affirmans, ut I, 14.

XII. 1. Sc. erat. — 2. Nero.

XIII. 1. Nam ferunt Neronem eam in matrimonium ducere voluisse. — 2. Præfectus vigilum. — 3. Sc. munera, dona.

movet Pallantem curâ rerum, quîs a Claudio impositus velut arbitrium regni agebat; ferebaturque, degrediente eo magna prosequentium multitudine, non absurde [1] dixisse *ire Pallantem ut ejuraret* [2]. sane pepigerat Pallas *ne cujus facti in præteritum interrogaretur*[3], *paresque rationes cum republica haberet* [4]. Præceps post hæc Agrippina ruere ad terrorem et minas, neque Principis auribus abstinere, quominus testaretur « adultum jam esse Britannicum, veram dignamque stirpem suscipiendo patris imperio, quod insitus et adoptivus per injurias matris « exerceret. non abnuere se quin cuncta infelicis domus mala patefierent, « suæ in primis nuptiæ, suum veneficium. id solum diis et sibi provisum, « quod viveret privignus. ituram cum illo in castra. audiretur hinc Ger- « manici filia, inde vilis rursus Burrus et exsul Seneca [5], trunca scilicet « manu et professoria lingua generis humani regimen expostulantes. » simul intendere manus, aggerere probra, *consecratum Claudium, infernos Silanorum manes* invocare, et *tot irrita facinora* [6].

XV. Turbatus his Nero, et propinquo die, quo quartumdecimum ætatis annum Britannicus explebat, volutare secum modo matris violentiam, modo ipsius indolem, uno quidem experimento nuper cognitam, quo tamen favorem late quæsivisset. festis Saturno diebus inter alia æqualium ludicra regnum lusu sortientium evenerat ea sors Neroni. igitur ceteris diversa nec ruborem allatura [1]; ubi Britannico jussit, *exsurgeret progressusque in medium cantum aliquem inciperet,* irrisum ex eo sperans pueri sobrios quoque convictus, nedum temulentos ignorantis, ille constanter exorsus est carmen [2], quo *evolutum eum sede patria rebusque summis* significabatur. unde orta miseratio manifestior, quia dissimulationem nox et lascivia exemerat. Nero, intellecta invidia [3], odium intendit; urgentibusque Agrippinæ minis, quia nullum crimen neque jubere cædem fratris palam audebat, occulta molitur, *pararique venenum* jubet, ministro Pollione Julio, prætoriæ cohortis tribuno, cujus cura attinebatur damnata veneficii nomine Locusta, multa scelerum fama. nam ut proximus quisque Britannico neque fas neque fidem pensi haberet, olim provisum erat. Primum venenum ab ipsis educatoribus accepit, transmisitque exsoluta alvo parum validum, sive temperamentum inerat ne statim sæviret. sed Nero, lenti sceleris impatiens, minitari tribuno, jubere *supplicium veneficæ, quod, dum rumorem respiciunt, dum parant defensiones, securitatem morarentur.* promittentibus dein *tam præcipitem necem quam si ferro urgeretur,* cubiculum Cæsaris juxta decoquitur virus, cognitis [4] antea venenis, rapidum.

XVI. Mos habebatur Principum liberos cum ceteris idem ætatis nobili-

XIV. 1. Id est, facete. — 2. *Ejurare* dicitur de iis qui magistratu se abdicant; etiam de accusatis qui *ejurant judicem vel forum,* i. e. jurejurando interposito judicem ut iniquum recusant. Quo spectant sequentia. *Pepigerat* sc. cum Claudio. — 3. Accusaretur. — 4. Ut nihil ab eo reipublicæ nomine repeti posset. — 5. V. XII, 8. *Trunca manus* ad Burrum refertur. — 6. Sc. queri, ex verbo *invocare. Irrita*, quod, quamquam scelesta, potentiam ei non firmabant.

XV. 1. Sc. jussit Nero, quod sequitur seriei implicitum. Taciti tempore *jubere* etiam structuram verbi *imperare* assumebat. — 2. Ennii, ut videtur, ex Andromacha, cujus particula est apud Ciceronem Tuscul. III, 19. — 3. Sc. ipsa hinc parata. — 4. Exploratis in hædo et porco.

bus sedentes[1] vesci in aspectu propinquorum, propria et parciore mensa. illic epulante Britannico, quia cibus potusque ejus delecti ex ministris gustu explorabatur, ne omitteretur institutum aut utriusque morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. innoxia adhuc ac præcalida et libata gustu potio traditur Britannico; dein, postquam fervore aspernabatur, frigida in aqua affunditur venenum, quod ita cunctos ejus artus pervasit, ut vox pariter et spiritus raperentur. trepidatur a circumsedentibus; diffugiunt imprudentes : at quibus altior intellectus, resistunt defixi et Neronem intuentes. ille, ut erat reclinis et nescio similis, *solitum ita* ait *per comitialem morbum, quo primum ab infantia afflictaretur Britannicus, et redituros paullatim visus sensusque.* at Agrippinæ is pavor, ea consternatio mentis, quamvis vultu premeretur, emicuit, ut perinde ignaram fuisse ac Octaviam sororem Britannici constiterit : quippe sibi supremum auxilium ereptum et parricidii exemplum intelligebat. Octavia quoque, quamvis rudibus annis, dolorem, caritatem, omnes affectus abscondere didicerat. ita post breve silentium repetita convivii lætitia.

XVII. Nox eadem necem Britannici et rogum conjunxit, proviso ante funebri paratu, qui modicus fuit. in campo tamen Martis sepultus est, adeo turbidis imbribus, ut vulgus iram deûm portendi crediderit adversus facinus, cui plerique etiam hominum ignoscebant, antiquas fratrum discordias et insociabile regnum æstimantes. Tradunt plerique eorum temporum scriptores, *crebris ante exitium diebus illusum isse pueritiæ Britannici Neronem*, ut jam non præmatura neque sæva mors videri queat, quamvis inter sacra mensæ[1], ne tempore quidem ad complexum sororum[2] dato, ante oculos inimici properata sit in illum supremum Claudiorum sanguinem. Festinationem exsequiarum edicto Cæsar defendit, id a majoribus institutum referens, « subtrahere oculis acerba[3] funera, neque « laudationibus aut pompa detinere. ceterum et sibi, amisso fratris auxi- « lio, reliquas spes in republica sitas, et tanto magis fovendum Patribus « populoque Principem, qui unus superesset e familia summum ad fasti- « gium genita. »

XVIII. Exin largitione potissimos amicorum auxit. nec defuere qui arguerent viros gravitatem asseverantes[1], *quod domos, villas id temporis quasi prædam divisissent.* alii necessitatem adhibitam credebant a Principe sceleris sibi conscio et veniam sperante, si largitionibus validissimum quemque obstrinxisset. At matris ira nulla munificentia leniri, sed amplecti Octaviam, crebra cum amicis secreta habere, super ingenitam avaritiam undique pecunias quasi in subsidium corripiens; tribunos et centuriones comiter excipere; nomina et virtutes nobilium, qui etiam tum supererant, in honore habere, quasi quæreret ducem et partes. Cognitum id Neroni, *excubiasque militares*, quæ, ut conjugi Imperatoris solitum, ut matri servabantur, *et Germanos*[2] super eundem honorem custodes

XVI. 1. Sic solebant liberi : viri, jam feminæ quoque *discumbebant.*
XVII. 1. Nam a discubituris preces et libationes diis fiebant. — 2. Octaviæ et Antoniæ. — 3. Præmatura, metaphora a fructibus nondum maturis petita.
XVIII. 1. Constanter affectantes. Dicit Burrum et Senecam. — 2. Quos Tiberius custodes habuerat : v. I, 24.

additos, *degredi* jubet, ac ne cœtu salutantium frequentaretur, separat domum, matremque transfert in eam quæ Antoniæ fuerat, quoties ipse illuc ventitaret, septus turba centurionum et post breve osculum digrediens.

XIX. Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est quam fama potentiæ non sua vi nixa. statim relictum Agrippinæ limen. nemo solari, nemo adire præter paucas feminas, amore an odio, incertum. ex quibus erat Junia Silana, quam matrimonio C. Silii a Messalina depulsam supra retuli [1], insignis genere, forma, et Agrippinæ diu percara, mox occultis inter eas offensionibus, quia Sextium Africanum, nobilem juvenem, a nuptiis Silanæ deterruerat Agrippina *impudicam et vergentem annis* dictitans, non ut Africanum sibi seponeret, sed ne opibus et orbitate Silanæ maritus potiretur. illa, spe ultionis oblata, parat accusatores ex clientibus suis Iturium et Calvisium, non vetera et sæpius jam audita differens, *quod Britannici mortem lugeret, aut Octaviæ injurias evulgaret*, sed *destinavisse eam Rubellium Plautum, per maternam originem pari ac Nero gradu a divo Augusto* [2], *ad res novas extollere, conjugioque ejus et jam imperio rempublicam rursus invadere.* Hæc Iturius et Calvisius Atimeto, Domitiæ Neronis amitæ liberto, aperiunt. qui lætus oblatis (quippe inter Agrippinam et Domitiam infensa æmulatio exercebatur), Paridem histrionem, libertum et ipsum Domitiæ, impulit *ire propere crimenque atrociter* [3] *deferre.*

XX. Provecta nox erat et Neroni per vinolentiam trahebatur, quum ingreditur Paris, solitus alioquin id temporis luxus Principis intendere [1], sed tunc compositus ad mœstitiam, expositoque indicii ordine ita audientem exterret, ut non tantum matrem Plautumque interficere, sed Burrum etiam demovere præfectura destinaret, tamquam Agrippinæ gratia provectum et vicem reddentem. Fabius Rusticus auctor est, *scriptos esse ad Cæcinam Tuscum* [2] *codicillos, mandata ei prætoriarum cohortium cura; sed ope Senecæ dignationem Burro retentam.* Plinius et Cluvius nihil dubitatum de fide præfecti referunt. sane Fabius inclinat ad laudes Senecæ, cujus amicitia floruit. nos consensum auctorum secuti, quæ diversa prodiderint, sub nominibus ipsorum tradenms. Nero trepidus et interficiendæ matris avidus non prius differri [3] potuit quam Burrus necem ejus promitteret, si facinoris coargueretur : *sed cuicumque, nedum parenti, defensionem tribuendam; nec accusatores adesse, sed vocem unius ex inimica domo afferri : refutare* [4] *tenebras et vigilatam convivio noctem, omniaque temeritati et inscitiæ propiora.*

XXI. Sic, lenito Principis metu, et luce orta, itur ad Agrippinam, ut nosceret objecta dissolveretque, vel pœnas lueret. Burrus iis mandatis Seneca coram fungebatur. aderant et ex libertis arbitri sermonis. deinde a Burro, postquam crimina et auctores exposuit, minaciter actum. Et

XIX. 1. V. XI, 2. — 2. Per Tiberium ab Augusto adoptatum, cujus filius Drusus, hujus filia Julia mater Rubellii. —3. In speciem atrocem, intendendo periculum.

XX. 1. *Animer* vertit Burnouf. — 2. Filium nutricis Neronis. *Codicilli* dicuntur epistolæ imperatoriæ, quibus munus vel jussum defertur. — 3. Neronis voluntas in aliud tempus rejici. — 4. Sc. consilium Neronis; sequentia sunt accusativi subjecti : consilium illud coargui tempore intempestivo, quo sit conceptum.

Agrippina, ferociæ memor, « Non miror, » inquit, « Silanam, nunquam « edito partu, matrum affectus ignotos habere. neque enim perinde a « parentibus liberi, quam ab impudica adulteri mutantur[1]. nec, si Iturius « et Calvisius, adesis omnibus fortunis, novissimam suscipiendæ accusa« tionis operam anui [2] rependunt, ideo aut mihi infamia parricidii aut « Cæsari conscientia subeunda est. nam Domitiæ inimicitiis gratias age« rem, si benevolentia mecum in Neronem meum certaret : nunc per li« bertum Atimetum et histrionem Paridem quasi scenæ [3] fabulas componit. « Bajarum suarum piscinas extollebat [4], quum meis consiliis adoptio et « proconsulare jus et designatio consulatus et cetera apiscendo imperio « præpararentur. aut exsistat qui cohortes in Urbe tentatas, qui provin« ciarum fidem labefactatam, denique servos vel libertos ad scelus cor« ruptos arguat. vivere ego, Britannico potiente rerum, poteram ? ac si « Plautus aut quis alius rempublicam judicaturus [5] obtinuerit, desunt « scilicet mihi accusatores, qui non verba impatientiâ caritatis aliquando « incauta, sed ea crimina objiciant, quibus nisi a filio absolvi non possim. » Commotis qui aderant, ultroque spiritus ejus mitigantibus, *colloquium filii* exposcit : ubi nihil pro innocentia, quasi diffideret, nec beneficiis, quasi exprobraret, disseruit, sed ultionem in delatores et præmia amicis obtinuit.

XXII. Præfectura annonæ Fenio Rufo, cura ludorum, qui a Cæsare parabantur, Arruntio Stellæ, Ægyptus C. Balbillo permittuntur. Syria P. Anteio destinata : et variis mox artibus elusus, ad postremum in Urbe retentus est. at Silana in exsilium acta. Calvisius quoque et Iturius relegantur. de Atimeto supplicium sumptum, validiore apud libidines Principis Paride quam ut pœna afficeretur. Plautus ad præsens silentio transmissus est.

XXIII. Deferuntur dehinc *consensisse Pallas ac Burrus, ut Cornelius Sulla claritudine generis et affinitate Claudii*, cui per nuptias Antoniæ [1] gener erat, *ad imperium vocaretur*. ejus accusationis auctor exstitit Pætus quidam, exercendis apud ærarium sectionibus [2] famosu et tum vanitatis [3] manifestus. nec tam grata Pallantis innocentia qua gravis superbia fuit : quippe nominatis libertis ejus, quos conscios haberet, respondit : *nihil unquam se domi nisi nutu aut manu significasse, vel si plura demonstranda essent, scripto usum, ne vocem consociaret*. Burrus, quamvis reus, inter judices sententiam dixit. exsiliumque accusatori irrogatum, et tabulæ exustæ sunt, quibus oblitterata ærarii nomina retrahebat [4].

XXI. 1. *Mutantur* in priore membro intelligendum de affectu ergo liberos transferendo in alios. — 2. Silanæ, *vergenti annis*, ut c. 19 dictum. — 3. Dativus. — 4. Exstruebat Silana, dum Agrippina Neroni regnum parabat. *Piscinas* per contemptum nominat villas in molibus mari injectis exstructas, ob suavitatem temperati aeris, de quibus villis Horatius canit Odar. II, 27, 20; III, I, 33 sqq. — 5. Sc. me.

XXIII. 1. Filiæ Claudii ex Ælia Petina. — 2. *Sectio* est venditio bonorum ad hastam, a *secando*, quia tota empta a *sectoribus* dividebantur. Neque tamen sectores vendebant tantum bona publicata : indicabant etiam quæcumque ærario aut fisco obnoxia et debita essent; quare æque ac delatores erant famosi. — 3. Fraudum. — 4. Per quas Pætus in lucem retrahebat nomina debitorum ærarii dudum deleta, quia debita exsolverant.

XXIV. Fine anni statio cohortis assidere ludis solita demovetur, quo major species libertatis esset, utque miles, theatrali licentiæ non permixtus, incorruptior ageret, et plebes daret experimentum, an amotis custodibus modestiam retineret. Urbem Princeps lustravit [1] e responso haruspicum, quod Jovis ac Minervæ ædes de cœlo tactæ erant.

XXV. Q. Volusio, P. Scipione Coss. [1] otium foris, fœda domi lascivia, qua Nero itinera Urbis et lupanaria et deverticula, veste servili in dissimulationem sui compositus, perrerabat, comitantibus qui raperent venditioni exposita et obviis vulnera inferrent, adversus ignaros adeo, ut ipse quoque exciperet ictus et ore præferret. deinde, ubi *Cæsarem esse qui grassaretur* pernotuit, augebanturque injuriæ adversus viros feminasque insignes, et quidam, permissa semel licentia, sub nomine Neronis inulti propriis cum globis eadem exercebant, et in modum captivitatis nox agebatur. Julius quidem Montanus, senatorii ordinis, sed qui nondum honorem capessisset, congressus forte per tenebras cum Principe, quia vi attentantem acriter repulerat, deinde agnitum oraverat, quasi exprobrasset, mori adactus est. Nero autem, metuentior in posterum, milites sibi et plerosque gladiatores circumdedit, qui rixarum initia modica et quasi privata sinerent; si a læsis validius ageretur, arma inferebant. Ludicram[2] quoque licentiam et fautores histrionum velut in prœlia convertit impunitate et præmiis, atque ipse occultus et plerumque coram prospectans, donec discordi populo et gravioris motus terrore non aliud remedium repertum est, quam ut histriones Italia pellerentur, milesque theatro rursum assideret.

XXVI. Per idem tempus actum in senatu *de fraudibus libertorum*, efflagitatumque *ut adversus male meritos revocandæ libertatis jus patronis daretur.* nec deerant qui censerent. sed consules, relationem incipere non ausi ignaro Principe, perscripsere tamen consensum senatus, [1]*ille an auctor constitutionis fieret,* ut inter paucos et sententiæ diversos; quibusdam « coalitam libertate irreverentiam eo prorupisse » frementibus, « ut vine an æquo cum patronis jure agerent, sententiam eorum [2] consul- « tarent, ac verberibus [3] manus ultro intenderent, impune vel pœnam « suam dissuadentes [4]. quid enim aliud læso patrono concessum quam ut « vicesimum ultra lapidem [5], in oram Campaniæ libertum releget? Ce- « teras actiones [6] promiscuas et pares esse. tribuendum aliquod telum, « quod sperni nequeat. nec grave manumissis, per idem obsequium reti- « nendi [7] libertatem, per quod assecuti sint. at criminum manifestos me-

XXIV. 1. Quod fiebat suovetaurili (de quo v. ad VI, 37) et amburbalibus (circa Urbem et terminos ductis) hostiis.

XXV. 1. A. U. 809, p. Chr. 56. — 2. Ludiorum vel histrionum.

XXVI. 1. Sc. interrogantis *an* etc. — 2. Ipsorum patronorum. — 3. Ad verbera (patrono inferenda). — 4. Atrocitate facinoris pœnam legibus constitutam (cujus lenitas jam adjicitur) dissuadentes, patronos ab ea irroganda dehortantes, ut qui indignis modis affecti quam ridicule vindicati videri mallent. Sed totus locus corruptus est aut mancus. — 5. Sc. ab Urbe. Quæ fortasse Augusti lex erat. Libertus autem sic habitare poterat amœnissima Campaniæ loca, urbanis obsequiis et officiis erga patronum liberatus. — 6. Sc. legis : in ceteris coram tribunali eandem esse conditionem patroni et liberti. — 7. Pro *retinere*, ac si præcessisset substantivum : nec ullam molestiam esse *retinendi*, etc. Conf. dicta ad XV, 5.

« rito ad servitutem retrahi, ut metu coerceantur quos beneficia non « mutavissent. »

XXVII. Disserebatur contra, « paucorum culpam ipsis exitiosam esse « debere, nihil universorum juri derogandum. quippe late fusum id cor- « pus. hinc [1] plerumque tribus [2], decurias [3], ministeria magistratibus et « sacerdotibus, cohortes etiam in Urbe conscriptas; et plurimis Equitum, « plerisque senatoribus non aliunde originem trahi. si separarentur liber- « tini, manifestam fore penuriam ingenuorum. non frustra majores, quum « dignitatem ordinum dividerent, libertatem in communi posuisse. quin « et manumittendi duas species institutas [4], ut relinqueretur pœnitentiæ « aut novo beneficio locus. quos vindicta patronus non liberaverit, velut « vinculo servitutis attineri. dispiceret quisque merita, tardeque concede- « ret quod datum non adimeretur. » Hæc sententia valuit, scripsitque Cæsar senatui, *privatim* [5] *expenderent causam libertorum, quoties a patronis arguerentur: in commune nihil derogent.* Nec multo post ereptus amitæ libertus Paris quasi jure civili, non sine infamia Principis, cujus jussu perpetratum ingenuitatis judicium erat [6].

XXVIII. Manebat nihilominus quædam imago reipublicæ. nam inter Vibullium prætorem et plebei tribunum Antistium ortum certamen, quod immodestos fautores histrionum et a prætore in vincula ductos tribunus *omitti* [1] jussisset. comprobavere Patres, incusata *Antistii licentia.* Simul prohibiti tribuni, *jus prætorum et consulum præripere, aut vocare ex Italia cum quibus lege agi posset* [2]. addidit L. Piso, designatus consul, *ne quid intra domum* [3] *pro potestate adverterent, neve multam ab iis dictam quæstores ærarii in publicas tabulas ante quattuor menses referrent; medio temporis contra dicere liceret, deque eo consules statuerent.* Cohibita arctius et ædilium potestas, statutumque *quantum curules, quantum plebei pignoris caperent* [4] *vel pœnæ irrogarent.* eo Helvidius Priscus, tribunus plebis, adversus Obultronium Sabinum, ærarii quæstorem, contentiones proprias exercuit, *tanquam jus*

XXVII. 1. Ex libertinis (constare). — 2. Sc. urbanas, in quibus capite censi et libertini erant; quanquam tum multi etiam in *rusticis tribubus* nobilioribus censebantur. — 3. Collegia scribarum, lictorum, viatorum, præconum, accensorum, etc., quæ partim iterum significantur sequentibus *ministeria*, etc. — 4. Olim plures: de quibus v. *Ducaurroy*, *Institutes expliquees*, § 72-77. Tacitus loquitur de *vindicta*, qua servus civili jure possessus coram prætore solennibus verbis in libertatem vindicabatur; ea sola tum *justam* et plenam *libertatem* præbebat. Ceteri præter vindictam modi manumissionis (velut *inter amicos* testes verbis data, *per epistolam*, *per mensam*, *per emptionem*) revocari poterant, ita ut manumissus maneret quidem per vitam liber, sed moreretur ut servus, bonis et liberis ad heri heredumve ejus possessionem redeuntibus: sic mox dicuntur hi *velut vinculo servitutis attineri.* Tales autem liberti obsequiis impetrare studebant a patronis, ut per vindictam assererentur in justam libertatem: quam spem patroni vel explere poterant *novo beneficio*, vel repellere, sic *pœnitentiæ* locum sibi concessum habentes. — 5. Separatim cujusque. — 6. Nimirum Paris *pretio dato* manumissus fuerat a Domitia: jam, Principe auctore, pretium illud repetiit a patrona pro tribunali, judicibus eum *ingenuum natum* esse et injuria pro servo habitum fuisse censentibus.

XXVIII. 1. Non amplius custodiri. — 2. Citare ad judicem reos ex Italia: nam potestas tribunorum Urbis terminis circumscripta erat. Sed olim ne in Urbe quidem *vocare* poterant, quod tum licuisse iis videtur. — 3. Sed publice et pro tribunali. — 4. *Pignora* (mulctæ solvendæ) capiebantur in domibus civium qui citati ad magistratus non parerent, etiam senatorum qui vocati sine *causa sontica* in curiam non venirent. Ædilium

hastæ[5] *adversus inopes inclementer augeret.* Dein Princeps curam tabularum publicarum[6] a quæstoribus ad præfectos[7] transtulit.

XXIX. Varie habita ac sæpe immutata ejus rei forma. nam Augustus senatui deligere permisit præfectos; deinde, ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducebantur ex numero prætorum qui præessent[1]. neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parum idoneos. tunc Claudius quæstores rursum[2] imposuit, iisque, ne metu offensionum segnius consulerent, extra ordinem honores permisit[3]. sed deerat robur ætatis eum primum magistratum capessentibus[4]. igitur Nero prætura perfunctos et experientia probatos delegit.

XXX. Damnatus iisdem consulibus Vipsanius Lænas *ob Sardiniam provinciam avare habitam.* Absolutus Cestius Proculus repetundarum, cedentibus accusatoribus. Clodius Quirinalis, *quod præfectus remigum, qui Ravennæ haberentur, velut infimam nationum Italiam luxuria sævitiaque afflictavisset*, veneno damnationem anteiit. C. Aminius Rebius, ex primoribus peritia legum et pecuniæ magnitudine, cruciatus ægræ senectæ misso[1] per venas sanguine effugit, haud creditus sufficere ad constantiam sumendæ mortis ob libidines muliebriter infamis. At L. Volusius egregia fama concessit: cui tres et nonaginta anni spatium vivendi, præcipuæque opes bonis artibus[2], inoffensa tot Imperatorum malitia fuit[3].

XXXI. Nerone secundum, L. Pisone Coss[1]. pauca memoria digna evenere, nisi cui libeat laudandis fundamentis et trabibus, quis molem amphitheatri[2] apud campum Martis Cæsar exstruxerat, volumina implere, quum ex dignitate populi Romani repertum sit res illustres annalibus, talia diurnis Urbis actis mandare. Ceterum coloniæ Capua atque Nuceria additis veteranis firmatæ sunt[3]; plebeique congiarium quadringeni nummi[4] viritim dati, et sestertium quadringenties[5] ærario illatum est. Ad retinendam populi fidem[6], vectical quoque quintæ et vicesimæ[7] venalium mancipiorum remissum, specie magis quam vi, quia, quum venditor pendere juberetur, in partem pretii[8] emptoribus accrescebat. Edixit Cæsar, *ne quis magistratus aut procurator, qui provinciam obtineret, spectaculum gladiatorum aut ferarum aut quod aliud ludicrum ederet.* nam ante non minus tali largitione quam corripiendis pecuniis subjectos affligebant, dum, quæ libidine deliquerant, ambitu propugnant[9].

munera aliquatenus respondent iis quæ hodie sunt *de la police.* — 5. Publicæ venditionis. — 6. In quibus scripta erant nomina debitorum ærarii. — 7. Infra c. 29 fine, *prætura functos* dicit. Sunt *præfecti ærarii.*

XXIX. 1. Hinc *prætores ærarii* supra I, 75. — 2. Ut in republica, cujus per tempora primum consules, deinde ædiles plebis, aliquamdiu censores, ceteris diutius quæstores ærario præpositi fuerant. — 3. Præturam dedit actâ quæsturâ, *extra ordinem*, quia quæstori per ædilitatem ad præturam ibatur. — 4. Nam quæstura erat « primus gradus honorum. »

XXX. 1. Emisso. — 2. Sc. paratæ. — 3. In quo tot Imperatores mali non offendebantur.

XXXI. 1. A. U. 810. p. Chr. 57. — 2. Lignei. — 3. Verte *renforcees*. — 4. 73 1/2 *fr.* — 5. 7,332,400 *fr.* — 6. *Crédit.* — 7. Augustus *quinquagesimam* (partem pretii) servorum qui vendebantur instituerat: quod vectigal quo tempore duplicatum fuerit, nescimus. — 8. Tanquam pars pretii. — 9. Dum ea, quæ affectibus suis et avaritiæ indulgentes peccaverant, defendunt et contra repetundarum accusationem muniunt provincialibus placendi et favorem eorum captandi studio (*ambitu*).

XXXII. Factum et senatusconsultum [1] ultioni juxta et securitati, *ut si quis a suis servis interfectus esset, ii quoque, qui testamento manumissi sub eodem tecto mansissent, inter servos supplicia penderent.* Redditur ordini Lurius Varius consularis, avaritiæ criminibus olim perculsus. Et Pomponia Græcina, insignis femina, Plautio, qui ovans se de Britanniis rettulit [2], nupta ac *superstitionis externæ* [3] rea, mariti judicio permissa. isque prisco instituto propinquis coram de capite famaque conjugis cognovit, et insontem nuntiavit [4]. longa hinc Pomponiæ ætas et continua tristitia fuit : nam post Juliam, Drusi filiam [5], dolo Messalinæ interfectam per quadraginta annos non cultu nisi lugubri, non animo nisi mœsto egit. idque illi imperitante Claudio impune, mox ad gloriam vertit.

XXXIII. Idem annus plures reos habuit. quorum P. Celerem, accusante Asia, quia absolvere nequibat Cæsar, traxit [1], senecta donec mortem obiret. nam Celer, interfecto, ut memoravi [2], Silano proconsule, magnitudine sceleris cetera flagitia obtegebat. Cossutianum Capitonem Cilices detulerant *maculosum fœdumque, et idem jus audaciæ in provincia* [3] *ratum, quod in Urbe exercuerat :* sed pervicaci accusatione conflictatus, postremo defensionem omisit ac lege repetundarum damnatus est. Pro Eprio Marcello, a quo Lycii res repetebant, eo usque ambitus prævaluit, ut quidam accusatorum ejus exsilio multarentur, *tamquam insonti periculum fecissent.*

XXXIV. Nerone tertium consule simul iniit consulatum [1] Valerius Messala, cujus proavum, oratorem Corvinum, divo Augusto, abavo Neronis, collegam in eo magistratu fuisse [2] pauci jam senum meminerant. sed nobili familiæ honor auctus est oblatis in singulos annos quingenis sestertiis [3], quibus Messala paupertatem innoxiam sustentaret. Aurelio quoque Cottæ et Haterio Antonio [4] annuam pecuniam statuit Princeps, quamvis per luxum avitas opes dissipassent. Ejus anni principio mollibus adhuc initiis prolatatum inter Parthos Romanosque de obtinenda Armenia bellum [5] acriter sumitur, quia nec Vologeses sinebat fratrem Tiridaten dati a se regni expertem esse, aut alienæ id potentiæ donum habere [6], et Corbulo dignum magnitudine populi Romani rebatur parta olim a Lucullo Pompeioque recipere. ad hæc Armenii ambigua fide utraque arma invitabant, situ terrarum, similitudine morum Parthis propiores connubiisque permixti, ac, libertate ignota, illuc [7] magis ad servitium inclinantes.

XXXV. Sed Corbuloni plus molis adversus ignaviam militum quam contra perfidiam hostium erat. quippe Syria transmotæ legiones, pace

XXXII. 1. Sive potius auctum senatusconsultum Silanianum a. U. 763 editum. Vide de utroque Paulum *Sentent. recept.* III, 5. — 2. *Se rettulit*, reversus est. — 3. Fortasse Christiana religio intelligenda, quam eo tempore Paulus apostolus Romæ prædicare cœpit. — 4. Sc. senatui. — 5. Neptem Pomponiæ ex Vipsanio Agrippa, propinquam Pomponiæ Græcinæ, quæ soror aut filia erat Pomponii Græcini, ad quem scripsit Ovidius epistolas de Ponto I, 6; II, 6; IV, 9.

XXXIII. 1. Condemnationem ejus usque procrastinavit.—2. Cap. 1. — 3. Sc. sibi esse. De eo dictum jam XI, 6.

XXXIV. 1. Anni U. 811, p. Ch. 58. — 2. A. U. 723. — 3. 94,910 *fr.* — 4. De quibus II, 32, et XI, 58. — 5. Conf. cap. 7. — 6. V. c. 9. — 7. Ad Parthos.

longa segnes, munia Romanorum [1] ægerrime tolerabant. satis constitit fuisse in eo exercitu veteranos, qui non stationem, non vigilias inissent, vallum fossamque quasi nova et mirà viserent, sine galeis, sine loricis, nitidi et quæstuosi [2], militiâ per oppida expletâ. igitur dimissis quibus senectus aut valetudo adversa erat, supplementum petivit. et habiti per Galatiam ac Cappadociam delectus, adjectaque ex Germania legio cum equitibus alariis et peditatu cohortium. retentusque omnis exercitus sub pellibus [3], quamvis hieme sæva, adeo ut obducta glacie, nisi effossa, humus tentoriis locum non præberet. ambusti [4] multorum artus vi frigoris et quidam inter excubias exanimati sunt. annotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita præriguisse manus, ut oneri adhærentes truncis brachiis deciderent. ipse [5] cultu levi, capite intecto [6], in agmine, in laboribus frequens adesse; laudem strenuis, solatium invalidis, exemplum omnibus ostendere. Dehinc, quia duritiam cœli militiæque multi abnuebant deserebantque, remedium severitate quæsitum est. nec enim, ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed qui signa reliquerat, statim capite pœnas luebat. idque usu salubre et misericordia melius apparuit: quippe pauciores illa castra deseruere quam ea in quibus ignoscebatur.

XXXVI. Interim Corbulo, legionibus intra castra habitis donec ver adolesceret, dispositisque per idoneos locos cohortibus auxiliariis, ne pugnam priores adirent prædicit. curam præsidiorum Pactio Orphito, primipili honore perfuncto, mandat. is quamquam incautos barbaros et bene gerendæ rei casum offerri scripserat, *tenere se munimentis et majores copias opperiri* jubetur. sed rupto imperio, postquam paucæ e proximis castellis turmæ advenerant pugnamque imperitiâ poscebant, congressus cum hoste funditur. et damno ejus exterriti, qui subsidium ferre debuerant, sua quisque in castra trepida fuga rediere. quod graviter Corbulo accepit, increpitumque Pactium et præfectos militesque *tendere omnes extra vallum* jussit [1]. inque ea contumelia detenti, nec nisi precibus universi exercitus exsoluti sunt.

XXXVII. At Tiridates, super proprias clientelas ope Vologesi fratris adjutus, non furtim jam, sed palam bello infensare Armeniam, quosque fidos nobis rebatur, depopulari, et si copiæ contra ducerentur, eludere, huc quoque et illuc volitans plura fama quam pugna exterrere. Igitur Corbulo, quæsito diu prœlio, frustra habitus [1] et exemplo hostium circumferre bellum coactus, dispertit vires, ut legati præfectique diversos locos pariter invaderent. simul regem [2] Antiochum monet *proximas sibi præfecturas petere*. nam Pharasmanes, interfecto filio Rhadamisto quasi proditore [3], quo fidem in nos testaretur, vetus adversus Armenios odium promptius exercebat. tuncque primum illecti Insechi, gens ante alias [4] socia Romanis, avia Armeniæ incursavit. Ita consilia Tiridati in contrarium vertebant, mittebatque oratores qui suo Parthorumque nomine ex-

XXXV. 1. Romanæ militiæ, valde asperæ. — 2. Negotiationem exercentes. — 3. Tentoriis hibernis, quæ pellibus contecta erant. — 4. *Uri* etiam de frigoris effectu dicitur. — 5. Corbulo. *Cultu*, vestitu. — 6. Non tecto.

XXXVI. 1. Pœnæ militaris genus antiquum.

XXXVII. 1. Frustratus, elusus. — 2. Commagenæ: v. c. 7. — 3. V. XII, 47. — 4. Præ aliis.

postularent, « cur datis nuper obsidibus redintegrataque amicitia, quæ « novis quoque beneficiis locum aperiret, vetere Armeniæ possessione de« pelleretur? ideo nondum ipsum Vologesen commotum, quia causa quam « vi agere mallent [5]. sin perstaretur in bello, non defore Arsacidis virtu« tem fortunamque, sæpius jam clade Romana expertam. » Ad ea Corbulo, satis comperto Vologesen defectione Hyrcaniæ attineri, suadet Tiridati, *precibus Cæsarem aggredi : posse illi regnum stabile et res incruentas contingere, si omissa spe longinqua et sera præsentem potioremque sequeretur.*

XXXVIII. Placitum dehinc, *quia commeantibus invicem nuntiis nihil in summam pacis proficiebatur, colloquio ipsorum tempus locumque destinari. mille equitum præsidium* Tiridates *affore sibi* dicebat; *quantum Corbuloni cujusque generis militum assisteret, non statuere, dum positis loricis et galeis in faciem* [1] *pacis veniretur.* cuicumque mortalium, nedum veteri et provido duci, barbaræ astutiæ patuissent, ideo arctum inde [2] numerum finiri et hinc majorem afferri, ut dolus pararetur : nam equiti sagittarum usu exercito si detecta corpora objicerentur, nihil profuturam multitudinem. dissimulato tamen intellectu, *rectius de his, quæ in publicum consulerentur, totis exercitibus coram dissertaturos* respondit. locumque delegit cujus pars altera colles erant clementer assurgentes, accipiendis peditum ordinibus, pars in planitiem porrigebatur, ad explicandas equitum turmas. dieque pacto prior Corbulo socias cohortes et auxilia regum pro cornibus, medio sextam legionem constituit, cui accita per noctem aliis ex castris tria millia tertianorum permiscuerat, una cum aquila, quasi eadem legio spectaretur. Tiridates, vergente jam die, procul astitit, unde videri magis quam audiri posset. Ita sine congressu dux Romanus abscedere militem sua quemque in castra jubet.

XXXIX. Rex, sive fraudem suspectans, quia plura simul in loca ibatur, sive ut commeatus nostros Pontico mari ac Trapezunte oppido adventantes interciperet, propere discedit. Sed neque commeatibus vim facere potuit, quia per montes ducebantur præsidiis nostris insessos : et Corbulo, ne irritum bellum traheretur, utque Armenios ad sua defendenda cogeret, exscindere parat castella, sibique, quod validissimum in ea præfectura, cognomento *Volandam*, sumit; minora Cornelio Flacco legato et Insteio Capitoni, castrorum præfecto, mandat. Tum circumspectis munimentis et quæ expugnationi idonea provisis, hortatur milites *ut hostem vagum neque paci aut prœlio paratum, sed perfidiam et ignaviam fuga confitentem, exuerent sedibus gloriæque pariter et prædæ consulerent.* tum quadripartito exercitu hos, in testudinem conglobatos, subruendo vallo inducit, alios scalas mœnibus admovere, multos tormentis faces et hastas incutere jubet. libratoribus [1] funditoribusque attributus locus unde eminus glandes torquerent, ne qua pars subsidium laborantibus ferret [2], pari undique metu. tantus inde ardor certantis exercitus fuit, ut intra

— 5. Tiridates et Vologeses.

XXXVIII. 1. Speciem. — 2. A Tiridate; *hinc*, ab Romana parte.

XXXIX. 1 Vide ad II, 20. — 2. Propria phrasis de captivis vendendis, quibus olim

tertiam diei partem nudati propugnatoribus muri, obices portarum subversi, capta ascensu munimenta omnesque puberes trucidati sint, nullo milite amisso, paucis admodum vulneratis. et imbelle vulgus sub corona venundatum [2]; reliqua præda victoribus cessit. Pari fortuna legatus ac præfectus usi sunt, tribusque una die castellis expugnatis, cetera terrore et alia sponte incolarum in deditionem veniebant. unde orta fiducia caput gentis Artaxata aggrediendi. nec tamen proximo itinere ductæ legiones, quæ si amnem Araxen, qui mœnia alluit, ponte transgrederentur, sub ictum dabantur: procul et latioribus vadis transiere.

XL. At Tiridates, pudore et metu, ne, si concessisset obsidioni, nihil opis in ipso videretur; si prohiberet, impeditis locis seque et equestres copias illigaret, statuit postremo ostendere aciem et dato die [1] prœlium incipere, vel simulatione fugæ locum fraudi parare. Igitur repente agmen Romanum circumfundit, non ignaro duce nostro, qui viæ pariter et pugnæ composuerat exercitum. latere dextro tertia legio, sinistro sexta incedebat, mediis decumanorum delectis [2]; recepta inter ordines impedimenta, et tergum mille equites tuebantur, quibus jusserat *ut instantibus cominus resisterent, refugos non sequerentur*. in cornibus pedes, sagittarius et cetera manus equitum ibat, productiore cornuum sinistro per ima collium, ut, si hostis intravisset, fronte simul et sinu exciperetur. assultare ex diverso Tiridates, non usque ad jactum teli, sed tum minitans, tum specie trepidantis, si [3] laxare ordines et diversos consectari posset. ubi nihil temeritate solutum, nec amplius quam decurio equitum, audentius progressus et sagittis confixus, ceteros ad obsequium exemplo firmaverat, propinquis jam tenebris abscessit.

XLI. Et Corbulo, castra in loco metatus, an expeditis legionibus nocte Artaxata pergeret obsidioque circumdaret, agitavit, concessisse illuc Tiridaten ratus. dein, postquam exploratores attulere *longinquum regis iter, et Medi, an Albani peterentur, incertum*, lucem opperitur; præmissaque levis armatura, quæ muros interim ambiret, oppugnationemque eminus inciperet. sed oppidani, portis sponte patefactis, se suaque Romanis permisere. quod salutem ipsis tulit. Artaxatis ignis immissus, delataque et solo æquata sunt, quia nec teneri sine valido præsidio ob magnitudinem mœnium [1], nec id nobis virium erat quod firmando præsidio et capessendo bello divideretur: vel si integra et incustodita relinquerentur, nulla in eo utilitas aut gloria, quod capta essent. adjicitur miraculum velut numine oblatum: nam cuncta extra tectis tenus sole illustria fuere; quod mœnibus cingebatur, repente ita atra nube coopertum fulguribusque discretum est, ut quasi infensantibus deis exitio tradi crederetur. Ob hæc consalutatus *imperator* Nero, ex senatusconsulto *supplicationes* habitæ; *et arcus et continui consulatus Principi, utque inter festos referretur dies quo patrata victoria, quo nuntiata, quo relatum de ea esset*, aliaque in eandem formam decernuntur, adeo modum egressa,

corona imponebatur venum euntibus.

XL. 1. Sc. opportuno. — 2. Quum medii essent ex decima legione delecti. — 3. Sc. forte; ea spe, fortasse futurum esse ut.

XLI. 1. Supple *poterant*, ex sententia sequentium

ut C. Cassius, de ceteris honoribus assensus, *si pro benignitate fortunæ diis grates agerentur, ne totum quidem annum supplicationibus sufficere* disseruit, *eoque oportere dividi sacros et negotiosos dies, quîs divina colerent et humana non impedirent.*

XLII. Variis deinde casibus jactatus et multorum odia meritus reus, haud tamen sine invidia Senecæ, damnatur. is fuit P. Suilius [1], imperitante Claudio terribilis ac venalis, et mutatione temporum non quantum inimici cuperent demissus, quique se nocentem videri quam supplicem mallet. ejus opprimendi gratia repetitum credebatur senatusconsultum pœnaque Cinciæ legis adversus eos qui pretio causas oravissent [2]. nec Suilius quæstu aut exprobratione abstinebat, præter ferociam animi extremâ senectâ liber [3] et Senecam increpans « infensum amicis Claudii, sub « quo justissimum exsilium pertulisset [4]. simul studiis inertibus et juve- « num imperitiæ suetum livere [5] his, qui vividam et incorruptam eloquen- « tiam tuendis civibus exercerent. se quæstorem Germanici, illum domus « ejus adulterum fuisse [6]. an gravius æstimandum sponte litigatoris præ- « mium honestæ operæ assequi, quam corrumpere principes feminas? « qua sapientia, quibus philosophorum præceptis intra quadriennium « regiæ amicitiæ ter millies sestertiûm [7] paravisset? Romæ testamenta et « orbos velut indagine ejus capi [8], Italiam et provincias immenso fœnore « hauriri [9]. at sibi labore quæsitam et modicam pecuniam esse : crimen [10], « periculum, omnia potius toleraturum quam veterem ac domi [11] partam « dignationem subitæ felicitati summitteret. »

XLIII. Nec deerant qui hæc iisdem verbis aut versa in deterius Senecæ deferrent. repertique accusatores *direptos socios, quum Suilius provinciam Asiam regeret, ac publicæ pecuniæ peculatum* detulere. mox, quia inquisitionem annuam impetraverant, brevius visum suburbana [1] crimina incipi, quorum obvii testes erant. ii « acerbitate accusationis Q. « Pomponium ad necessitatem belli civilis [2] detrusum, Juliam, Drusi « filiam [3], Sabinamque Poppæam ad mortem actas, et Valerium Asiati- « cum [4], Lusium Saturninum, Cornelium Lupum circumventos; jam « equitum Romanorum agmina damnata [5] omnemque Claudii sævitiam » Suilio objectabant. ille *nihil ex his sponte susceptum, sed Principi paruisse* defendebat [6], donec eam orationem Cæsar cohibuit, *compertum sibi* referens *ex commentariis patris sui, nullam cujusquam accusationem ab eo coactam.* tum *jussa Messalinæ* prætendi et labare defensio : *cur enim neminem alium delectum, qui sævienti, impudicæ vocem præberet? puniendos rerum atrocium ministros, ubi pretia scelerum*

XLII. 1. V. IV, 31. — 2. V. XI, 5 et XIII, 5. — 3. Liberi oris. — 4. V. ad XII, 8. — 5. Invidere. — 6 Accusabatur Seneca Juliæ, filiæ Germanici, adulteria adjuvasse; hæc causa exsilii ejus in Corsica.— 7. 55,145,000*fr*. — 8. Heredipetarum, quod genus hominum tum velut pestis grassabatur, artes pinxerunt Horatius *Satir.* II, 5, Juvenalis *Sat.* II, 98 sqq, Lucianus Dialogis mortuorum V-X. — 9. Ferebatur Britannicum bellum, paullo post narratum, ob iniquitatem fœnoris ortum, quo Seneca Britannos pressisset. — 10. Criminationes. — 11. Pacis artibus; nam *veterem* referri potest ad eam, quam quæstor Germanici in bello paraverat.

XLIII. 1. Ex propinquo allata. — 2. Rebellionem, ut videtur, Camilli Scriboniani in Dalmatia, a. U. 795. De Pomponio conf. VI, 18; XI, 13. — 3. De qua c. 32. — 4. De his XI, 1-4. — 5. De his narrat Sueton. *Claudio* c. 29. — 6. In defensionem sui memorabat.

adepti, scelera ipsa aliis delegent. Igitur adempta bonorum parte[7] (nam filio et nepti pars concedebatur, eximebanturque etiam quæ testamento matris aut aviæ acceperant), in insulas Baleares pellitur, non in ipso discrimine, non post damnationem fractus animo; ferebaturque copiosa et molli vita secretum illud toleravisse. filium ejus Nerulinum aggressis accusatoribus per invidiam patris et crimina repetundarum, intercessit Princeps, tanquam satis expleta ultione.

XLIV. Per idem tempus Octavius Sagitta, plebei tribunus, Pontiæ mulieris nuptæ amore vecors, ingentibus donis adulterium, et mox, ut omitteret maritum, emercatur[1], suum matrimonium promittens ac nuptias ejus pactus. sed ubi mulier vacua fuit, nectere moras, *adversam patris voluntatem* causari, repertaque spe ditioris conjugis, promissa exuere. Octavius contra modo conqueri, modo minitari, *famam perditam, pecuniam exhaustam* obtestans, denique salutem, quæ sola reliqua esset, arbitrio ejus permittens. ac postquam spernebatur, *vesperam unam ad solatium* poscit; *modum in posterum adhibiturum.* statuitur, et Pontia consciæ ancillæ custodiam mandat. ille uno cum liberto ferrum veste occultum infert. tum, ut assolet in amore et ira, jurgia, preces, exprobratio, satisfactio[2]. At tenebris obortis, ille nihil metuentem ferro transverberat et accurrentem ancillam vulnere absterret, domoque prorumpit. postera die manifesta cædes, haud ambiguus percussor: quippe mansitasse una convincebatur. sed libertus *suum illud facinus* profiteri, *se patroni injurias ultum esse.* commoveratque quosdam magnitudine exempli, donec ancilla ex vulnere refecta verum aperuit. postulatusque[3] apud consules a patre interfectæ, postquam tribunatu abierat[4], sententia Patrum et lege[5] de sicariis condemnatur.

XLV. Non minus insignis eo anno impudicitia magnorum reipublicæ malorum initium fecit. erat in civitate Sabina Poppæa, T. Ollio patre genita, sed nomen avi materni sumpserat, illustri memoria Poppæi Sabini, consulari et triumphali decore præfulgentis[1]: nam Ollium, honoribus[2] nondum functum, amicitia Seiani pervertit. huic mulieri cuncta alia fuere præter honestum animum. quippe mater ejus, ætatis suæ feminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter et formam dederat: opes claritudini generis sufficiebant: sermo comis nec absurdum ingenium: modestiam præferre et lascivia uti: rarus in publicum egressus, idque velata parte oris, ne satiaret aspectum, vel quia sic decebat. famæ nunquam pepercit, neque affectui suo aut alieno obnoxia: unde utilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat. Igitur agentem eam in matrimonio Rufii Crispini, equitis Romani, ex quo filium genuerat, Otho pellexit juventa ac luxu, et quia flagrantissimus[3] in amicitia Neronis habebatur. nec mora quin adulterio matrimonium jungeretur.

— 7. Sc. dimidia : nam sic in tali re *pars.... pars* intelligitur.

XLIV. 1. Pretio dato efficit ut Pontia a marito suo discederet. — 2. Purgatio. — 3. Octavius. — 4. Nam in *magistratum* lege agi non poterat, minime omnium in tribunum cujus persona sacrosancta. — 5. Cornelia (Sullana) anni U. 673, ex qua sicarii deportabantur in insulam, bonis publicatis. Reditus Octavii indicatur *Histor.* IV, 44.

XLV. 1. V. IV, 46. — 2. Sc. majoribus; nam inceperat fungi honoribus per quæsturam. — 3. Florentissimus.

XLVI. Otho, sive amore incautus, laudare *formam elegantiamque uxoris* apud Principem, sive ut accenderet. sæpe auditus est consurgens e convivio Cæsaris, *se ire ad illam, sibi concessam* dictitans *nobilitatem, pulchritudinem, vota omnium.* his atque talibus irritamentis non longa cunctatio interponitur: sed accepto aditu [1], Poppæa primum per blandimenta et artes valescere, *se forma Neronis captam* simulans; mox, acri jam Principis amore, ad superbiam vertens, *nuptam esse se* dictitans. *nec posse matrimonium amittere, devinctam Othoni per genus vitæ, quod nemo adæquaret. illum animo et cultu magnificum; ibi se summa fortuna digna visere. at Neronem assuetudine Actes ancillæ devinctum, nihil e contubernio servili nisi abjectum et sordidum traxisse.* Dejicitur familiaritate sueta, post congressu et comitatu Otho; et ad postremum, ne in Urbe æmulatus ageret, provinciæ Lusitaniæ præficitur: ubi usque ad civilia arma [2] non ex priore infamia, sed integre sancteque egit, procax otii [3] et potestatis temperantior.

XLVII. Hactenus Nero flagitiis et sceleribus velamenta quæsivit. suspectabat maxime Cornelium Sullam [1], socors ingenium ejus in contrarium trahens, callidumque et simulatorem interpretando. quem metum Graptus, ex libertis Cæsaris, usu et senecta Tiberio abusque [2] domum Principum edoctus, tali mendacio intendit. Pons Mulvius [3] in eo tempore celebris luxu erat; ventitabatque illuc Nero, quo solutius Urbem extra lasciviret. igitur *regredienti per viam Flamminiam compositas insidias fatoque evitatas, quoniam diverso itinere Sallustianos in hortos remeaverit, auctoremque ejus doli Sullam* ementitur, quia forte, redeuntibus ministris Principis, quidam per juvenilem licentiam, quæ tunc passim exercebatur, inanem metum facerant. neque servorum quisquam neque clientium Sullæ agnitus; maximeque despecta et nullius ausi capax natura ejus a crimine abhorrebat: perinde tamen quasi convictus esset, cedere patria et Massiliensium mœnibus coerceri jubetur.

XLVIII. Iisdem consulibus auditæ Puteolanorum legationes, quas diversas ordo [1] plebsque ad senatum miserant, illi *vim multitudinis, hi magistratuum et primi cujusque avaritiam* increpantes. quumque seditio ad saxa et minas ignium progressa necem et arma perliceret [2], C. Cassius adhibendo remedio delectus. quia severitatem ejus non tolerabant, precante ipso, ad Scribonios fratres [3] ea cura transfertur, data cohorte prætoria, cujus terrore et paucorum supplicio rediit oppidanis concordia.

XLIX. Non referrem vulgatissimum senatusconsultum, quo *civitati Syracusanorum egredi numerum edendis gladiatoribus finitum* [1] *permittebatur,* nisi Pætus Thrasea contra dixisset, præbuissetque materiem obtrectatoribus arguendæ sententiæ: « cur enim, si rempublicam egere

XLVI. 1. Ad Neronem. — 2. Post Neronem exstinctum sumpta, quibus fit Imperator. — 3. In otio agendo.

XLVII. 1. De quo c. 23. — 2. A Tiberio usque. — 3. Plus tribus millibus pass. ab Urbe distans, prope locum ubi nunc est *Torretta.*

XLVIII. 1. Sc. senatorius municipii, *decuriones.* — 2. Provocaret. — 3. Rufum et Proculum, de quibus *Histor.* IV, 41.

XLIX. 1. Edicto Augusti a. U. 732, quo *bis* per annum et 120 gladiatorum, non plu-

« libertate senatoria crederet, tam levia consectaretur? quin[2] de bello aut « pace, de vectigalibus et legibus, quibusque aliis Romana continentur, « suadere dissuaderev? Licere Patribus, quoties jus dicendæ sententiæ « accepissent, quæ vellent, expromere[3], relationemque in ea postulare. « an solum emendatione dignum, ne Syracusis spectacula largius ederen- « tur? cetera per omnes imperii partes perinde egregia quam si non Nero, « sed Thrasea regimen eorum teneret? quodsi summa dissimulatione « transmitterentur, quanto magis inanibus abstinendum? » Thrasea contra, rationem poscentibus amicis, « non præsentium ignarum » respondebat « ejusmodi consulta corrigere, sed Patrum honori dare, ut manifestum « fieret magnarum rerum curam non dissimulaturos, qui animum etiam « levissimis adverterent. »

L. Eodem anno crebris populi flagitationibus immodestiam publicanorum arguentis, dubitavit Nero *an cuncta vectigalia omitti*[1] *juberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret.* sed impetum ejus, multum prius laudata *magnitudine animi*, attinuere senatores, *dissolutionem imperii*[2] docendo, « si fructus, quibus respublica susti- « neretur, diminuerentur: quippe, sublatis portoriis[3], sequens, ut tribu- « torum[4] abolitio expostularetur. plerasque vectigalium societates[5] a « consulibus et tribunis plebis constitutas, acri etiam populi Romani tum « libertate; reliqua mox ita provisa, ut ratio quæstuum et necessitas « erogationum inter se congruerent. temperandas plane publicanorum cu- « pidines, ne per tot annos sine querela tolerata novis acerbitatibus ad « invidiam verterent. ».

LI. Ergo edixit Princeps, « ut leges cujusque publici[1], occultæ ad id « tempus, proscriberentur[2]; omissas petitiones[3] non ultra annum resu- « merent; Romæ prætor, per provincias, qui pro prætore aut consule « essent, jura adversus publicanos extra ordinem[4] redderent; militibus « immunitas servaretur, nisi in iis quæ veno exercerent[5]; » aliaque admodum æqua, quæ brevi servata, dein frustra habita[6] sunt. manet tamen abolitio quadragesimæ quinquagesimæque[7], et quæ alia exactionibus illicitis nomina publicani invenerant. Temperata apud transmarinas provincias frumenti subvectio[8]; et *ne censibus negotiatorum*[9] *naves ascriberentur tributumque pro illis penderent*, constitutum.

rium, commissio fieri præcipiebatur : nisi, quod probabile est, postea aliis modis constitutum. — 2. Cur non. — 3. Quod dicebatur *egredi sententiam* · v. II, 38.

L. 1. Aboleri. — 2. Sc. fore. — 3. *Portoria* non solum sunt vectigalia rerum portus intrantium, sed omnia illa quæ hodie dicuntur *peages*. — 4. Provinciis impositorum. — 6. Sc. exigendorum. Respublica certo pretio Equitibus locabat vectigalia, quæ illi exigerent, *publicani* dicti, non absimiles nostratibus olim *fermiers généraux*.

LI. 1, *Publicum*, quod est reipublicæ, quod ad rempublicam redire debet; hinc significat *impôt*. — 2. Publico loco scriptæ proponerentur. — 3. Sc. debiti. — 4 Id est, ante alia negotia quæ prius ad judicem delata essent. — 5. Quæ tractarent negotiando et quæstu. *Exercere* dicitur de tractanda re quæ producit aliquid, ut *exercere agrum*. — 6 Frustrata, elusa. — 7. *Quadragesima* (pars mercium translatarum) erat portorium; præterea Caligula instituerat *quadragesimam litium* (rerum de quibus ad tribunal ibatur); hæc intelligenda videtur, quia portorium etiam post Neronem memoratur. *Quinquagesima* quæ fuerit, non constat. Ceterum quæ sequuntur dubium reddunt an de alterutra illarum quadragesimarum cogitari oporteat. — 8. Ex provinciis Romam ea autem per publicanos incommoda et gravis reddebatur. — 9. Sc. frumenti.

LII. Reos[1] ex provincia Africa, qui proconsulare imperium illic habuerant, Sulpicium Camerinum et Pomponium Silvanum absolvit Cæsar, Camerinum adversus privatos et paucos, sævitiæ magis quam captarum pecuniarum crimina objicientes. Silvanum magna vis accusatorum circumsteterat, poscebatque *tempus evocandorum*[2] *testium* : reus *illico defendi* postulabat. valuitque pecuniosa orbitate[3] et senecta, quam ultra vitam eorum produxit, quorum ambitu evaserat.

LIII. Quietæ ad id tempus res in Germania fuerant ingenio ducum, qui, pervulgatis triumphi insignibus, majus ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent. Paullinus Pompeius et L. Vetus ea tempestate exercitui præerant. ne tamen segnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres et sexaginta annos[1] a Druso aggerem coercendo Rheno absolvit, Vetus Mosellam atque Ararim facta inter utrumque fossa connectere parabat, ut copiæ par mare, dein Rhodano et Arare subvectæ per eam fossam, mox fluvio Mosella in Rhenum, exin Oceanum decurrerent, sublatisque itineris difficultatibus navigabilia inter se Occidentis Septentrionisque littora fierent. invidit operi Ælius Gracilis, Belgicæ legatus, deterrendo Veterem *ne legiones alienæ provinciæ inferret studiaque Galliarum*[2] *affectaret*, *formidolosum id Imperatori* dictitans, quo plerumque prohibentur conatus honesti.

LIV. Ceterum continuo exercituum otio fama incessit, *ereptum jus legatis ducendi in hostem.* eoque Frisii juventutem saltibus aut paludibus, imbellem ætatem per lacus admovere ripæ[1], agrosque vacuos et militum usui sepositos insedere, auctore Verrito et Malorige, qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur. jamque fixerant domos, semina arvis intulerant, utque patrium solum exercebant, quum Dubius Avitus, accepta a Paullino provincia, minitando *vim Romanam*, *nisi abscederent Frisii veteres in locos aut novam sedem a Cæsare impetrarent*, perpulit Verritum et Malorigen preces suscipere. profectique Romam, dum aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea, quæ barbaris ostentantur, intravere Pompeii theatrum, quo magnitudinem populi viserent. illic per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum *consessum caveæ*, *discrimina ordinum*, *quis Eques*, *ubi senatus*[2], percunctantur, advertere quosdam cultu externo[3] in sedibus senatorum; et *quinam forent* rogitantes, postquam audiverant *earum gentium legatis id honoris datum*, *quæ virtute et amicitia Romana præcellerent*, « nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse » exclamant, degrediunturque et inter Patres considunt. quod comiter a visentibus exceptum, quasi impetûs antiqui et bona æmulatione[4]. Nero civitate Romana

LII. 1. Sc. factos post discessionem *ex prov.* Nisi potius, *reos* repetundarum *ex* administratione Africæ.—2. Ex provincia.—3. Ob quam defensores ejus heredes scriptum iri sperabant, sed frustrati sunt longa senecta divitis.

LIII. 1. A. U. 745, ut hoc, in quo versamur, anno sint sexaginta *sex* anni. Sed Tacitus complectitur quæ proxime præcedentibus annis in Germania acta fuerant. Adde Histor. V, 19.— 2. Gratiam apud Gallos.

LIV. 1. Sc. Rheni. Sedes Frisiorum designatæ erant ante undecim annos a Corbulone : v. XI, 19.—2. Primus ordo subselliorum in orchestra, erat senatorum ; post eos, Equitum.—3. Erant Parthi et Armenii.—4. Tanquam ex *impetu antiquo* factum (i. e. ex antiqua simplicitate, qua impetui animorum liberius indulgerent, nec reprimerent secundum leges usus cultioris) et *æmulatione* inter provincias Romanis utili et probata.

ambos donavit, *Frisios decedere agris* jussit, atque illis aspernantibus, auxiliaris eques repente immissus necessitatem attulit, captis cæsisve qui pervicacius restiterant.

LV. Eosdem agros Ampsivarii occupavere, validior gens, non modo sua copia, sed adjacentium populorum miseratione, quia pulsi a Chaucis et sedis inopes tutum exsilium orabant. aderatque iis [1] clarus per illas gentes et nobis quoque fidus, nomine Boiocalus, « vinctum se rebellione Che« rusca [2] jussu Arminii » referens, « mox Tiberio et Germanico ducibus « stipendia meruisse; et quinquaginta annorum obsequio id quoque ad« jungere, quod gentem suam ditioni nostræ subjiceret. quotam partem « campi jacere, in quam pecora et armenta militum aliquando trans« mitterentur [3]? Servarent sane receptos gregibus inter hominum famam [4]; « modo ne vastitatem et solitudinem mallent quam amicos populos. Cha« mavorum quondam ea arva, mox Tubantum et post Usipiorum fuisse. « sicuti cœlum diis, ita terras generi mortalium datas; quæque vacuæ, eas « publicas esse. » solem deinde aspiciens et cetera sidera vocans, quasi coram interrogabat, « velintne contueri inane solum? potius mare super« funderent adversus terrarum ereptores. »

LVI. Et commotus his Avitus, « patienda meliorum [1] imperia: id diis, « quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, « quid darent, quid adimerent, neque alios judices quam se ipsos pate« rentur; » hæc in publicum Ampsivariis respondit, ipsi Boiocalo *ob memoriam amicitiæ daturum agros*. quod ille ut proditionis pretium aspernatus, addidit, *Deesse nobis terra, ubi vivamus, in qua moriamur, non potest*. atque ita intensis utrimque animis discessum. Illi Bructeros, Tencteros, ulteriores etiam nationes socias bello vocabant. Avitus scripto ad Curtilium Manciam, superioris [2] exercitus legatum, *ut Rhenum transgressus, arma a tergo ostenderet*, ipse legiones in agrum Tencterum induxit, *excidium* minitans, *nisi causam suam dissociarent*. igitur absistentibus his, pari metu exterriti Bructeri, et, ceteris quoque aliena pericula defendentibus [3], sola Ampsivariorum gens retro ad Usipios et Tubantes concessit. quorum terris exacti, quum Chattos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur; imbellis ætas in prædam divisa est.

LVII. Eadem æstate inter Hermunduros Chattosque certatum magno prœlio, dum flumen gignendo sale fecundum et conterminum [1] vi trahunt [2], super libidinem cuncta armis agendi religione insita, « eos ma« xime locos propinquare cœlo [3] precesque mortalium a deis nusquam

LV. 1. Eorum causam agebat, tanquam patronus, qui proprie dicuntur *adesse* iis quos defendunt. — 2. Ex qua Variana clades. — 3. Valde parvam partem campi ipsis inutilem reddi transmissis ex altera ripa Rheni in eam pecoribus militum, neque semper, sed *aliquando*. — 4. Servarent Romani Ampsivarios *inter hominum famam*, inter eos populos de quibus homines inter se loquuntur, inter populos qui exstant, suum nomen gerunt, quamquam non daturi agros proprios, certe recipientes eos inter greges suos, eos agros concedendo, quorum pars exigua a gregibus militum Romanorum depascitur.

LVI. 1. Potentiorum. — 2. In superiore Germania positi. — 3. Ab se arcentibus.

LVII. 1. *Salam*, vel Saxonicam, vel Franconicam. — 2. Sc. ad se: sibi invicem vindicant. — 3. Nam sunt montani et saltuosi.

« propius audiri. inde indulgentia numinum illo in amne illisque silvis « salem provenire, non, ut alias apud gentes, eluvie maris arescente unda, « sed super ardentem arborum struem fusa ex contrariis inter se elemen« tis. igne atque aquis, concretum. » sed bellum Hermunduris prosperum, Chattis exitiosius fuit [4], quia *victores diversam aciem Marti ac Mercurio* [5] sacravere, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. Et minæ quidem hostiles in ipsos [6] vertebant. sed civitas Ubiorum [7], socia nobis, malo improviso afflicta est. nam ignes terra editi villas, arva, vicos passim corripiebant, ferebanturque in ipsa conditæ nuper coloniæ [8] mœnia. neque exstingui poterant, non si imbres caderent, non si fluvialibus aquis aut quo alio humore [9], donec inopia remedii et ira cladis agrestes quidam eminus saxa jacere, dein residentibus flammis propius suggressi, ictu fustium aliisque verberibus ut feras absterrebant: postremo tegmina corpori derepta injiciunt, quanto magis profana et usu polluta, tanto magis oppressura ignes.

LVIII. Eodem anno Ruminalem arborem [1] in comitio, quæ super octingentos et quadraginta [2] ante annos Remi Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus et arescente trunco diminutam prodigii loco habitum est, donec in novos fetus revivresceret

4. Chattis exitiosum fuit (quod inest per oppositionem in præcedentibus *Hermunduris prosperum*) et *exitiosius* eo, *quia* etc.—5. Conf. *Germ.* c. 9.—6. Sc. hostes, quod inest in voc. *hostiles*.—7. In manuscr. *Vibonum*.—8. Agrippinæ, h. *Cologne*.—9. Supple *exstinguere tentarent*.

LVIII. 1. Ficum, sub qua Romulum et Remum a lupa nutritos ferebant. *Comitium* erat locus editior in foro Romano prope rostra, ubi populus consultatum *coibat*. — 2. *Triginta* secundum scriptores hodie servatos : Tacitus ignotos nobis secutus videtur, eoque magis si optimorum manuscriptorum auctoritatem sequimur, præbentium *quæ septingentos et quadraginta.*

LIBER QUARTUS DECIMUS.

ARGUMENTUM.

Cap. 1. Nero matris cædem agitat, incitante Poppæa.—2. Agrippina incestum tentat : an Nero potius? — 3. de cæde matris deliberat Nero. Aniceti consilium. — 4. Agrippinæ cum Nerone scelus celante convivium. — 5. Mari mergenda ægre evadit. Acerronia remis conficitur.—6. Agrippina dissimulat. — 7. Nero trepidat, cum Burro et Seneca deliberat. Anicetus cædem Agrippinæ suscipit — 8. et perpetrat.—9. Agrippinæ viles exsequiæ. 10. Nero conscientia vecors adulatione erigitur.—11. Litteris ad senatum matrem etiam post fata criminatur. — 12. senatus turpiter adulatur. Thrasea Pætus virum se præstat. Nero mite ingenium affectat.

13. Urbem intrat anxius; blanditias expertus, in omnes libidines se effundit, — 14. citharœdus, auriga, nobiles ad paria flagitia adigit.—15. Juvenalia. Nero in scena. Augustanos conscribit. — 16. Carmina pangit. philosophos ridet. — 17. Cædes inter Nucerinos et Pompeianos occasione gladiatorii spectaculi.—18. Blæsus damnatur. Strabo absolvitur. —19. Mors Domitii Afri, M. Servilii.—20. Quinquennale ludicrum Romæ. Varia de ludis fama; eorum vituperia,—21. laudes et excusatio. Nero eloquentiæ victor.—22. Portentis commotus Rubellium Plautum in exsilium agit.

23. Corbulo Mardorum latrocinia punit —24. Percussorem vitat, Tigranocerta capit.—25. Hyrcanos in societatem recipit. — 26. Tiridaten arcet ab Armenia. quam tradit Tigrani. Syriæ præficitur.—27. Puteoli, Tarentum, Antium coloniæ. - 28. Comitia prætoria. Vibius damnatus.

29. Clades Britannica. Suetonius Monan invadit,—30. incolas domat.—31. Iceni Boudicea duce et Trinobantes rebellant,—32. Camulodunum expugnant, Petilium Cerialem cum nona legione fundunt, — 33. a Suetonio desertum Londinium et Verulamium spoliant. cives et socios Romanorum trucidant. — 34-37. Boudiceam ferocientem superat Suetonius : ipsa veneno vitam finit. Pœnius Postumus gladio se transigit.—38. Classicianus Suetonio discors res turbat. — 39. Missus Polycletus hostibus est irrisui. Suetonio Petronius Turpilianus successor datus.

40, 41. Ob falsum testamentum damnati.— 42. Pedanius Secundus Urbis præfectus a servis cæsus.—43, 44. In eos lege agi vult C. Cassius, et—45. contra aliorum sententiam obtinet. populum supplicio renitentem Nero increpat. — 46. Tarquitius Priscus damnatus. Census per Gallias actus.—47. Mors et laus Memmii Reguli.—48. Antistius majestatis delatus, — 49. a Thrasea defensus. — 50. Fabricius Veiento calumniæ reus Italia pellitur.

51. Burri mors, laus, successores Rufus et Tigellinus.—52-54. Criminationes discutere parat Seneca apud Cæsarem et commeatum petit : qui — 55, 56. subdole respondet. — 57-59. Rufum imminuit Tigellinus, Plauto et Sullæ periculum struit : eos opprimit.

60. Nero ducta Poppæa Octaviam amolitur. tum hanc revocat, lætante populo. Poppææ mox honos repositus; ejus doli. — 62-64. Aniceti scelere Octavia in exsilium pulsa necatur in Pandateria. Temporum infelicitas. — 65. Libertos Doryphorum et Pallantem veneno tollit Nero. Seneca incusatur. Piso Neroni insidiatur.

Gesta hæc annis circiter quattuor; p. Chr. 59-62.

I. C. Vipstano, Fonteio Coss [1]. diu meditatum scelus non ultra Nero distulit, vetustate imperii coalita [2] audacia, et flagrantior in dies amore Poppææ, quæ, sibi matrimonium et discidium Octaviæ incolumi Agrippina haud sperans, crebris criminationibus, aliquando per facetias incu-

1. A. U. 812, p.Chr. 59.—2. Aucta

saret Principem et *pupillum* vocaret, « qui jussis alienis obnoxius, non « modo imperii, sed libertatis etiam indigeret. cur enim differri nuptias « suas? Formam scilicet displicere et triumphales avos [3]. an fecunditatem « et verum animum timeri [4], ne uxor saltem injurias Patrum, iram po« puli adversus superbiam avaritiamque matris aperiat? Quodsi nurum « Agrippina non nisi filio infestam ferre posset, reddatur ipsa Othonis « conjugio. ituram quoquo terrarum, ubi audiret potius contumelias Im« peratoris, quam viseret, periculis ejus immixta. » Hæc atque talia lacrimis et arte adulteræ penetrantia nemo prohibebat, cupientibus cunctis infringi matris potentiam, et credente nullo usque ad cædem ejus duratura filii odia.

II. Tradit Cluvius « ardore retinendæ Agrippinam potentiæ eo usque « provectam, ut medio diei [1], quum id temporis Nero per vinum et epulas « incalesceret, offerret se sæpius temulento comptam et incesto paratam. « jamque prænuntias flagitii blanditias annotantibus proximis, Senecam « contra muliebres illecebras subsidium a femina petivisse, immissamque « Acten libertam, quæ simul suo periculo et infamia Neronis anxia, deferret « pervulgatum esse incestum, gloriante matre, nec toleraturos milites « profani Principis imperium. » Fabius Rusticus, *non Agrippinæ, sed Neroni cupitum id* memorat, *ejusdemque libertæ astus disjectum*. sed quæ Cluvius, eadem ceteri quoque auctores prodidere, et fama huc inclinat, seu concepit animo tantum immanitatis Agrippina, seu credibilior incesti meditatio visa est, in muliere, quæ spe dominationis per omnem vitam infanda admiserat.

III. Igitur Nero vitare secretos ejus congressus, abscedentem in hortos aut Tusculanum vel Antiatem in agrum laudare, *quod otium lacesseret* [1]. postremo, ubicumque haberetur, prægravem ratus, interficere constituit, hactenus consultans, *veneno, an ferro, vel qua alia vi.* placuitque primo venenum. sed inter epulas Principis si daretur, referri ad casum non poterat, tali jam Britannici exitio, et ministros tentare arduum videbatur mulieris usu scelerum adversus insidias intentæ; atque ipsa præsumendo remedia munierat corpus. ferrum et cædes quonam modo occultaretur, nemo reperiebat; et ne quis illi tanto facinori delectus jussa sperneret, metuebat. Obtulit ingenium [2] Anicetus libertus, classi apud Misenum præfectus et pueritiæ Neronis educator ac mutuis odiis Agrippinæ invisus. ergo *navem posse componi* docet, « cujus pars ipso in mari per artem « soluta effunderet ignaram. nihil tam capax fortuitorum quam mare, et « si naufragio intercepta sit, quem adeo iniquum, ut sceleri assignet quod « venti et fluctus deliquerint? additurum Principem defunctæ templum et « aras et cetera ostentandæ pietati. »

IV. Placuit sollertia, tempore etiam adjuta, quando Quinquatruum festos dies [1] apud Baias frequentabat. illuc matrem elicit, *ferendas pa-*

3. De uno avo a matre Poppæo Sabino (v. IV, 46) per exaggerationem dictum.—4. An timeat Nero fecunditatem ipsius (filium habebat ex Rufio Crispino, Octavia non pepererat) et quæ sentiat sine ambagibus profitentem, ne per eam superbia matris innotescat.

II. 1. Quo tempore intempestivæ erant epulæ, ex moribus Romanorum.

III. 1. Experiretur, capesseret.—2. Sc. suum, machinas ab se inventas.

IV. 1. Quinque, inde a die 19 Martio celebratas Minervæ.—2. Græco βοαύλια (statio

rentum iracundias, et placandum animum dictitans, quo rumorem reconciliationis efficeret, acciperetque Agrippina, facili feminarum credulitate ad gaudia. venientem dehinc obvius in littora (nam Antio adventabat) excepit manu et complexu, ducitque Baulos : id villæ nomen [2] est, quæ promontorium Misenum inter et Baianum lacum flexo mari alluitur. stabat inter alias navis ornatior, tamquam id quoque honori matris daretur : quippe sueverat triremi et classiariorum remigio vehi. ac tum invitata ad epulas erat, ut occultando facinori nox adhiberetur. satis constitit exstitisse proditorem et Agrippinam, auditis insidiis, an crederet ambiguam, gestamine sellæ Baias pervectam. ibi blandimentum sublevavit metum : comiter excepta superque ipsum collocata. nam pluribus sermonibus modo familiaritate juvenili Nero, et rursus adductus [3], quasi seria consociaret, tracto in longum convictu, prosequitur abeuntem, arctius [4] oculis et pectori hærens, sive explenda simulatione, seu perituræ matris supremus aspectus quamvis ferum animum retinebat.

V. Noctem sideribus illustrem et placido mari quietam quasi convincendum ad scelus dii præbuere. nec multum erat progressa navis, duobus e numero familiarium Agrippinam comitantibus, ex quîs Crepereius Gallus haud procul gubernaculis astabat, Acerronia super pedes cubitantis reclinis *pœnitentiam filii et reciperatam matris gratiam* per gaudium memorabat, quum dato signo ruere tectum loci multo plumbo grave ; pressusque Crepereius et statim exanimatus est. Agrippina et Acerronia eminentibus lecti parietibus ac forte validioribus quam ut oneri cederent, protectæ sunt. nec dissolutio navigii sequebatur, turbatis omnibus, et quod plerique ignari etiam conscios impediebant. Visum dehinc remigibus *unum in latus inclinare atque ita navem submergere*. sed neque ipsis promptus in rem subitam consensus, et alii contrà nitentes dedere facultatem lenioris in mare jactus. verum Acerronia imprudentià, dum *se Agrippinam esse utque subveniretur matri Principis* clamitat, contis et remis et, quæ fors obtulerat, navalibus telis [1] conficitur. Agrippina silens, eoque minus agnita, unum tamen vulnus humero excepit. nando, deinde occursu lenunculorum Lucrinum in lacum vecta, villæ suæ infertur.

VI. Illic reputans ideo se fallacibus litteris accitam et honore præcipuo habitam, quodque littus juxta, non ventis acta, non saxis impulsa navis summa sui parte veluti terrestre machinamentum concidisset ; observans etiam Acerroniæ necem, simul suum vulnus aspiciens : solum insidiarum remedium esse [1], si non intelligerentur, misitque libertum Agerinum, qui nuntiaret filio, *benignitate deûm et fortuna ejus evasisse gravem casum ; orare ut quamvis periculo matris exterritus, visendi curam differret ; sibi ad præsens quiete opus*. atque interim, securitate simulata, medicamina vulneri et fomenta corpori adhibet ; *testamentum Acerroniæ requiri, bonaque obsignari* jubet : id tantum non per simulationem [2].

VII. At Neroni, nuntios patrati facinoris opperienti, affertur *evasisse*

boum), quia Hercules ereptis bubus Geryonis ibi caulam fecerit. Olim Hortensii oratoris erat, unde hodieque locus ille dictus *peschiera d'Ortensio*. — 3. Severo, gravi vultu. — 4. Ultra modum veræ affectionis.

V. 1. Instrumentis navalibus in telorum usum conversis.

VI. 1. Sc. sensit. — 2. Sc. egit, cetera per simulationem, ut dictum, agens.

ictu levi sauciam, et hactenus [1] *adito discrimine ne auctor dubitaretur.* tum pavore exanimis, et *jam jamque affore* obtestans *vindictæ properam, sive servitia armaret vel militem accenderet, sive ad senatum et populum pervaderet, naufragium et vulnus et interfectos amicos objiciendo. quod contrà subsidium sibi? nisi quid Burrus et Seneca expedirent.* quos statim acciverat, incertum an et antè ignaros. igitur longum utriusque silentium, ne irriti [2] dissuaderent, an eo descensum credebant, ut, nisi præveniretur Agrippina, pereundum Neroni esset. post Seneca, hactenus promptior[3], *respiceret Burrum ac sciscitaretur an militi imperanda cædes esset.* Ille *prætorianos toti Cæsarum domui obstrictos, memoresque Germanici nihil adversus progeniem ejus atrox ausuros* respondit : *perpetraret Anicetus promissa.* qui nihil cunctatus poscit summam sceleris [4]. ad eam vocem Nero, *illo sibi die dari imperium, auctoremque tanti muneris libertum* profitetur : *iret propere, duceretque promptissimos ad jussa.* ipse, audito *venisse missu Agrippinæ nuntium Agerinum*, scenam [5] ultro criminis parat, gladiumque, dum mandata perfert, abjicit inter pedes ejus. tum quasi deprehenso *vincla injici* jubet, ut *exitium Principis molitam matrem et pudore deprehensi sceleris sponte mortem sumpsisse* confingeret.

VIII. Interim vulgato Agrippinæ periculo, quasi casu evenisset, ut quisque acceperat, decurrere ad littus. hi molium objectus, hi proximas scaphas scandere; alii, quantum corpus sinebat, vadere in mare; quidam manus protendere; questibus, votis, clamore diversa rogitantium aut incerta respondentium omnis ora compleri; affluere ingens multitudo cum luminibus, atque ubi incolumem esse pernotuit, ut ad gratandum sese expedire, donec aspectu armati et minitantis agminis disjecti sunt. Anicetus villam statione circumdat, refractaque janua obvios servorum arripit, donec ad fores cubiculi veniret : cui pauci astabant, ceteris terrore irrumpentium exterritis. cubiculo modicum lumen inerat et ancillarum una, magis ac magis anxia Agrippina, quod nemo a filio ac ne Agerinus quidem : aliam fere littore faciem nunc, solitudinem ac repentinos strepitus et extremi mali indicia. abeunte dehinc ancilla, *Tu quoque me deseris*, prolocuta, respicit Anicetum trierarcho [1] Herculeio et Obarito centurione classiario comitatum, ac, *si ad visendum venisset, refotam nuntiaret; sin facinus patraturus, nihil se de filio credere; non imperatum parricidium.* circumsistunt lectum percussores et prior trierarchus fusti caput ejus afflixit : nam in mortem centurioni ferrum destringenti protendens uterum, *ventrem feri* exclamavit; multisque vulneribus confecta est.

IX. Hæc consensu produntur. aspexeritne matrem exanimem Nero et formam corporis ejus laudaverit, sunt qui tradiderint, sunt qui abnuant. Cremata est nocte eadem, convivali lecto et exsequiis vilibus; neque, dum Nero rerum potiebatur, congesta aut clausa humus. mox domesticorum cura levem tumulum accepit viam Miseni propter et villam Cæsaris dictatoris,

VII. 1. In tantum; *ne*, ut non : ut de auctore facinoris dubitatio esse non posset. — 2. Vana et irrita futura loquentes. Sequens *an* indicat, etiam hanc rationem de conjectura Taciti positam esse. — 3. Usque eo, quod primus respondit, non ultra. — 4. Sibi totam rem mandari. — 5. Confictionem, speciem externam, ut in spectaculo.

VIII. 1. Præfecto triremis.

quæ subjectos sinus editissima prospectat. accenso rogo libertus ejus, cognomento Mnester, ipse se ferro transegit, incertum caritate in patronam an metu exitii. Hunc sui finem multos ante annos crediderat Agrippina contempseratque. nam consulenti super Nerone responderunt Chaldæi *fore ut imperaret matremque occideret:* atque illa, *Occidat,* inquit, *dum imperet*

X. Sed a Cæsare, perfecto demum scelere, magnitudo ejus intellecta est. reliquum noctis modo per silentium defixus, sæpius pavore exsurgens et mentis inops, lucem opperiebatur tanquam exitium allaturam. atque eum, auctore Burro, prima centurionum tribunorumque adulatio ad spem firmavit, prensantium manum gratantiumque *quod discrimen improvisum et matris facinus evasisset.* amici dehinc adire templa, et cœpto exemplo, proxima Campaniæ municipia victimis et legationibus lætitiam testari : ipse, diversa simulatione, mœstus et quasi incolumitati suæ infensus ac morte parentis illacrimans.

XI. Quia tamen non, ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obversabaturque maris illius et littorum gravis aspectus (et erant qui crederent sonitum tubæ collibus circum editis planctusque tumulo matris audiri), Neapolim concessit, litterasque ad senatum misit, quarum summa erat « repertum cum ferro percussorem Agerinum, ex intimis Agrip« pinæ libertis, et luisse eam pœnam conscientia [1] qua scelus paravis« set. » Adjiciebat crimina longius repetita, « quod consortium imperii, « juraturasque in feminæ verba prætorias cohortes, idemque dedecus sena« tus et populi speravisset, ac posteaquam frustra oblata sit, infensa mi« liti Patribusque et plebi, dissuasisset donativum et congiarium [2], peri« culaque viris illustribus instruxisset. quanto suo labore perpetratum, ne « irrumperet curiam, ne gentibus externis responsa daret [3]? » Temporum quoque Claudianorum obliqua insectatione cuncta ejus dominationis flagitia in matrem transtulit, *publica fortuna exstinctum* referens : namque et naufragium narrabat [4] : quod fortuitum fuisse, quis adeo hebes inveniretur ut crederet? aut a muliere naufraga missum cum telo unum, qui cohortes et classes Imperatoris perfringeret [5]? Ergo non jam Nero, cujus immanitas omnium questus anteibat, sed adverso rumore Seneca erat, *quod oratione tali confessionem scripsisset.*

XII. Miro tamen certamine procerum decernuntur *supplicationes apud omnia pulvinaria*[1], *utque Quinquatrus, quibus apertæ essent insidiæ, ludis annuis celebrarentur; aureum Minervæ simulacrum in curia et juxta Principis imago statuerentur; dies natalis Agrippinæ inter nefastos esset.* Thrasea Pætus, silentio vel brevi assensu priores adulationes transmittere solitus, exiit tum senatu; ac sibi causam periculi fecit, ceteris libertatis initium non præbuit. Prodigia quoque crebra et

XI. Per se, manibus sibi illatis urgente conscientia, quoniam filio percussorem immisisset.—2. V. XII, 41.—3. Conf. XIII, 5.—4. Quod scilicet placido mari mirum in modum passa esset Agrippina, Fortuna populi Romani ita parante. Sequentia Taciti sunt, non ex epistola.—5. Vi sua perrumperet, penetraret.

XII. 1. Omnium deorum pulvinaria, i. e. ut supplicatum iret populus ad omnia templa, in quibus *lectisternia* aut *sellisternia* fierent : sternebantur enim lecti diis maribus, feminis sellæ circum aras carnibus victimarum oneratas, et imponebantur illis statuæ deorum tanquam cœnaturæ.

irrita[2] intercessere. anguem enixa mulier; jam sol repente obscuratus, et tactæ de cœlo quattuordecim Urbes regiones : quæ adeo sine cura deûm eveniebant, ut multos post annos Nero imperium et scelera continuaverit. Ceterum quo gravaret invidiam matris, eaque demota auctam lenitatem suam testificaretur, feminas illustres Juniam et Calpurniam [3], præfectura functos Valerium Capitonem et Licinium Gabolum sedibus patriis reddidit, ab Agrippina olim pulsos. etiam Lolliæ Paullinæ [4] cineres reportari sepulchrumque exstrui permisit; quosque ipse nuper relegaverat, Iturium et Calvisium [5] pœna exsolvit. nam Silana fato functa erat, longinquo ab exsilio Tarentum regressa, labante jam Agrippina, cujus inimicitiis conciderat, vel tandem mitigata.

XIII. Cunctari in oppidis Campaniæ, *quonam modo Urbem ingrederetur, an obsequium senatus, an studia plebis reperiret* anxius. contra deterrimus quisque, quorum non alia regia fœcundior exstitit, *invisum Agrippinæ nomen et morte ejus accensum populi favorem* disserunt : *iret intrepidus et venerationem sui coram experiretur.* simul *prægredi* exposcunt. et promptiora, quam promiserant, inveniunt, obvias tribus, festo cultu senatum, conjugum ac liberorum agmina per sexum et ætatem disposita, exstructos, qua incederet, spectaculorum gradus [1], quo modo triumphi visuntur. Hinc superbus ac publici servitii victor Capitolium adiit, grates exsolvit, seque in omnes libidines effudit, quas male coercitas qualiscunque matris reverentia tardaverat.

XIV. Vetus illi cura erat curriculo [1] quadrigarum insistere, nec minus fœdum studium cithara ludicrum in modum [2] canere, quum cœnaret : quod *regium et antiquis ducibus factitatum* [3] memorabat, *idque vatum laudibus celebre et deorum honori datum. enimvero cantus Apollini sacros, talique ornatu astare, non modo Græcis in urbibus, sed Romana apud templa numen præcipuum et præscium.* Nec jam sisti poterat, quum Senecæ ac Burro visum, ne utraque pervinceret [4], alterum concedere. clausumque valle Vaticana spatium, in quo equos regeret, haud promiscuo spectaculo. mox ultro [5] vocari populus Romanus, laudibusque extollere, ut est vulgus cupiens voluptatum et, si eodem Princeps trahat, lætum. Ceterum evulgatus pudor non satietatem, ut rebantur, sed incitamentum attulit. ratus dedecus molliri, si plures fœdasset, nobilium familiarum posteros egestate venales in scenam deduxit : quos fato perfunctos ne nominatim tradam, majoribus eorum tribuendum puto; et ejus flagitium est, qui pecuniam ob delicta potius dedit quam ne delinquerent. notos quoque Equites Romanos operas arenæ promittere subegit donis ingentibus, nisi quod merces ab eo, qui jubere potest, vim necessitatis affert.

XV. Ne tamen adhuc publico theatro dehonestaretur, instituit ludos *juvenalium* vocabulo [1], in quos passim nomina data : non nobilitas cui-

—2. Inania.—3. V. XII, 22.—4. V. XIII, 19 et 22.

XIII. 1. Loca, ex quibus spectetur, per gradus structa. Ceterum alii scriptores maledicta quoque et convicia hominum Neronianis per illud iter oblata esse narrant.

XIV. 1. Pro *currui*, ut alibi quando de ludis agitur.—2. Ut in ludis et spectaculis fieri solet, non ut in oblectatione domestica. Sic *ludicræ artes* c. 16.—3. Ut Herculi, Achilli, principibus multis Græciæ, post cœnam inter suos.—4. Ut obtineret utrumque, et aurigandi et canendi libidinem.—5. Quasi dicas, ulterius progrediendo.

XV. 1. Eo tempore quo barbam primum posuit; etiam privatis festi domestici occa-

quam, non ætas aut acti honores impedimento, quominus Græci Latinive histrionis artem exercerent usque ad gestus modosque haud viriles. quin et feminæ illustres deformia meditari; exstructaque apud nemus, quod navali stagno circumposuit Augustus [2], conventicula et cauponæ, et posita veno irritamenta luxui. dabanturque stipes [3], quas boni necessitate, intemperantes gloria consumerent. Inde gliscere flagitia et infamia; nec ulla moribus olim corruptis plus libidinum circumdedit quam illa colluvies. vix artibus honestis pudor retinetur; nedum inter certamina vitiorum pudicitia aut modestia aut quicquam probi moris reservaretur. Postremus ipse scenam incedit, multa cura tentans citharam et præmeditans assistentibus. facies accesserat [4], cohors militum, centuriones tribunique et mœrens Burrus ac laudans. tuncque primum conscripti sunt Equites Romani cognomento *Augustanorum*, ætate ac robore conspicui, et pars ingenio procaces, alii in spe potentiæ [5]. hi dies ac noctes plausibus personare formam Principis vocemque deûm vocabulis appellantes[6]; quasi per virtutem clari honoratique agere [7].

XVI. Ne tamen ludicræ tantum Imperatoris artes notescerent, carminum quoque studium affectavit, contractis quibus aliqua pangendi facultas, necdum insignis erat. hi acciti considere simul et allatos vel ibidem repertos versus connectere atque ipsius verba quoquo modo prolata supplere. quod species ipsa carminum docet, non impetu et instinctu nec ore uno fluens. Etiam sapientiæ doctoribus tempus impartiebat post epulas, ut contraria asseverantium discordiæ eruerentur [1]; nec deerant qui ore vultuque tristi inter oblectamenta regia spectari cuperent.

XVII. Sub idem tempus levi contentione atrox cædes orta inter colonos Nucerinos Pompeianosque, gladiatorio spectaculo, quod Livineius Regulus, quem motum senatu retuli [1], edebat. quippe oppidanâ lasciviâ invicem incessentes probra, deinde saxa, postremo ferrum sumpsere, validiore Pompeianorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. ergo deportati sunt in Urbem multi e Nucerinis trunco per vulnera corpore [2], ac plerique *liberorum aut parentum mortes* deflebant. cujus rei judicium Princeps senatui, senatus consulibus permisit. et rursus re ad Patres relata prohibiti publice in decem annos ejusmodi cœtu Pompeiani, collegiaque [3] quæ contra leges instituerant, dissoluta; Livineius et qui alii seditionem conciverant, exsilio multati sunt.

XVIII. Motus senatu et Pedius Blæsus accusantibus Cyrenensibus *violatum ab eo thesaurum Æsculapii* [1] *delectumque militarem pretio et ambitione corruptum* [2]. Iidem Cyrenenses reum agebant Acilium Strabonem prætoria potestate usum et missum disceptatorem a Claudio agro-

sionem dedit barba rasa juvenum in viros transeuntium. — 2. V. XII, 56.—3. Sc. ad ludos; ex usu, sed olim honestiore.—4. Dum præmeditabatur Nero, loco accesserat species consentanea tali spectaculo : frequentia, attenti vultus, custodia major, etc.—5. Repete *procaces*; quia potentiam sperabant. Plura de his Augustanis Sueton. c. 20, 25.—6. Vocem *cœlestem*, ipsum *Apollinem*.—7. Vivere, esse.

XVI. 1. In lucem proferrentur, apparerent.

XVII. 1. In deperdita parte Annalium.—2. Ad accusationem Pompeianorum et specimen facinoris.—3. Sodalitia.

XVIII. 1. Cujus templum celebre et donariis dives erat Cyrenæ.—2. Ita ut vacationem

rum, quos regis Apionis quondam avitos [3] et populo Romano cum regno relictos proximus quisque possessor invaserant, diutinaque licentia et injuria quasi jure et æquo nitebantur. igitur adjudicatis agris orta adversus judicem invidia; et senatus *ignota sibi esse mandata Claudii et consulendum Principem* respondit. Nero, probata Strabonis sententia, *se nihilominus subvenire sociis et usurpata concedere* scripsit.

XIX. Sequuntur virorum illustrium mortes, Domitii Afri et M. Servilii, qui summis honoribus et multa eloquentia viguerant, ille orando causas, Servilius diu foro, mox tradendis rebus Romanis celebris et elegantia vitæ; quam clariorem effecit, ut par ingenio, ita morum diversus [1].

XX. Nerone quartum, Cornelio Cosso Coss. [1] quinquennale ludicrum Romæ institutum est ad morem Græci certaminis [2], varia fama, ut cuncta ferme nova. quippe erant qui « Cn. quoque Pompeium incusatum a senio« ribus » ferrent, « quod mansuram theatri sedem posuisset [3] : nam antea « subitariis gradibus et scena in tempus structa ludos edi solitos, vel si « vetustiora repetas, stantem populum spectavisse [4]; si consideret, [5] thea« tro dies totos ignaviâ continuaret. ne spectaculorum quidem anti« quitas servaretur, quoties prætores ederent, nulla cuiquam civium ne« cessitate certandi [6]. ceterum abolitos paullatim patrios mores funditus « everti per accitam lasciviam, ut, quod usquam corrumpi et corrumpere « queat, in Urbe visatur, degeneretque studiis externis juventus gymnasia « et otia et turpes amores exercendo, Principe et senatu auctoribus, qui « non modo licentiam vitiis permiserint, sed vim adhibeant; proceres Ro« mani, specie orationum et carminum, scenâ polluantur. quid superesse « nisi ut corpora quoque nudent et cæstus assumant, easque pugnas pro « militia et armis meditentur? an justitiam augeri et decurias Equitum [7] « egregium judicandi munus expleturos [8], si fractos sonos et dulcedinem « vocum perite audissent? noctes quoque dedecori adjectas, ne quod « tempus pudori relinquatur, sed cœtu promiscuo, quod perditissimus « quisque per diem concupiverit, per tenebras audeat. »

XXI. Pluribus ipsa licentia placebat, ac tamen honesta nomina prætendebant: «majores quoque non abhorruisse spectaculorum oblectamentis « pro fortuna, quæ tum erat [1], eoque a Tuscis accitos histriones [2], a Thu« riis equorum certamina; et possessa Achaia Asiaque ludos curatius « editos; nec quemquam Romæ honesto loco ortum ad theatrales artes « degeneravisse, ducentis jam annis a L. Mummii triumpho [3], qui primus

militiæ daret vel pretio vel ob auctoritatem familiarum. — 3. Qui regis essent, ab avis usque traditi. Apio, postremus Lagidarum in regno Cyrenaicæ, Romanis eam legaverat a. U. 660.

XIX. 1. Sc. a Domitio, de quo supra IV, 52 : *Prosperiore eloquentiæ quam morum fama fuit.*

XX. 1. A. U. 813, p. Chr. 60. — 2. Ludorum Olympiorum, Pythiorum, etc. — 3. A. U. 689, 40,000 spectatorum capacem.—4. Conf. Valer. Max. II, 4, 2.—5. Sc. eventurum ut.—6. Sed ut illa concedas, nunc ne ipsorum quidem spectaculorum morem antiquum servari, secundum quem, quoties prætor, ut olim, eos ederet, non, ut nunc, Imperator et senatus, nemo quisquam civium in scena certare coactus.—7. Equites in quinque decurias descriptos, penes quos judicia.—8. Consummate et perfecte administraturos.

XXI. 1. Sc. modica : quare spectacula rudia.—2. Vide Livium VII, 2. Idem I, 35 *equorum certamina* ab iisdem Tuscis derivat. — 3. De Achæis et Corinthiis acto a. U. 608.

« id genus spectaculi in Urbe præbuerit. sed et consultum parcimoniæ, « quod perpetua sedes theatro locata sit potius quam immenso sumptu « singulos per annos consurgeret, destrueretur. nec perinde magistratus[4] « rem familiarem exhausturos, aut populo efflagitandi Græca certamina a « magistratibus causam fore, quum eo sumptu respublica fungatur. ora« torum ac vatum victorias incitamentum ingeniis allaturas; nec cuiquam « judici grave aures studiis honestis et voluptatibus concessis impartire. « lætitiæ magis quam lasciviæ dari paucas totius quinquennii noctes, qui« bus tanta luce ignium nihil illicitum occultari queat. » Sane nullo insigni dehonestamento id spectaculum transiit. ac ne modica quidem studia plebis exarsere, quia redditi quamquam scenæ pantomimi certaminibus sacris[5] prohibebantur. Eloquentiæ primas nemo tulit, sed *victorem esse Cæsarem* pronuntiatum. Græci amictus, quis per eos dies plerique incesserant, tum exoleverant[6].

XXII. Inter quæ et sidus cometes effulsit: de quo vulgi opinio est tamquam mutationem regnis portendat. igitur quasi jam depulso Nerone, quisnam deligeretur, anquirebant. et omnium ore Rubellius Plautus[1] celebratur, cui nobilitas per matrem ex Julia familia ipse placita majorum colebat, habitu severo, casta et secreta domo, quantoque metu occultior, tanto plus famæ adeptus. Auxit rumorem pari vanitate orta interpretatio fulguris. nam quia discumbentis Neronis apud Simbruina stagna, cui *Sublaqueum* nomen est[2], ictæ dapes mensaque disjecta erat, idque finibus Tiburtum acciderat, unde paterna Plauto origo, hunc illum numine deûm destinari credebant, fovebantque multi, quibus nova et ancipitia præcolere avida et plerumque fallax ambitio est. Ergo permotus iis Nero componit ad Plautum litteras, *consuleret quieti Urbis seque prava diffamantibus*[3] *subtraheret: esse illi per Asiam avitos agros, in quibus tuta et inturbida juventa frueretur*. ita illuc cum conjuge Antistia et paucis familiarium concessit. Iisdem diebus nimia luxus cupido infamiam et periculum Neroni tulit, quia fontem aquæ Marciæ ad Urbem deductæ[4] nando incesserat; videbaturque potus sacros[5] et cærimoniam loci corpore loto polluisse. secutaque anceps valetudo iram deûm affirmavit.

XXIII. At Corbulo post deleta Artaxata[1] utendum recenti terrore ratus ad occupanda Tigranocerta, quibus excisis metum hostium intenderet vel, si pepercisset, clementiæ famam adipisceretur, illuc pergit, non infenso exercitu, ne spem veniæ auferret, neque tamen remissa cura, gnarus facilem mutatu gentem, ut segnem ad pericula, ita infidam ad occasiones. barbari, pro ingenio quisque alii preces offerre, quidam deserere vicos et in avia digredi; ac fuere qui se speluncis et carissima secum abderent. igitur dux Romanus diversis artibus, misericordia adversus supplices,

Inde *ludi Græci* invecti in Urbem.—4. Quibus suo sumptu ludi consueti edendi erant.—5.—Sc. festorum publicorum. *Redditi*, ut brevi ante expulsi Italia, XIII, 25.—6. Non amplius placebant.

XXII. 1. De quo XIII, 19. —2. Quod a *lacubus* amœnis illius regionis derivant, de qua conf. XI, 13. *Cui* sc. loco. — 3. Pravam famam spargentibus. — 4. A prætore Q. Marcio Rege, a. U. 608: cujus aquæductus splendida rudera supersunt ad portam *di S. Lorenzo*. —5. Nota sunt numina fontium, Naiades et aliis nominibus.

XXIII. 1. Vid. XIII, 41.

celeritate adversus profugos, immitis iis qui latebras insederant, ora et exitus specuum sarmentis virgultisque completos igni exurit. Atque illum fines suos prægredientem [2] incursavere Mardi latrociniis exerciti contraque irrumpentem montibus defensi. quos Corbulo immissis Iberis vastavit hostilemque audaciam externo sanguine ultus est.

XXIV. Ipse exercitusque, ut nullis ex prœlio damnis, ita per inopiam et labores fatiscebant, carne pecudum [1] propulsare famem adacti. ad hæc penuria aquæ, fervida æstas, longinqua itinera sola ducis patientia mitigabantur, eodem plura quam gregario milite tolerante. Ventum dehinc in locos cultos, demessæque segetes, et ex duobus castellis, in quæ confugerant Armenii, alterum impetu captum; qui primam vim depulerant, obsidione coguntur. Unde in regionem Taurannitium transgressus improvisum periculum vitavit. nam haud procul tentorio ejus non ignobilis barbarus [2] cum telo repertus ordinem insidiarum seque auctorem et socios per tormenta edidit; convictique et puniti sunt qui specie amicitiæ dolum parabant. Nec multo post legati Tigranocerta missi patere mœnia afferunt, intentos populares ad jussa. simul hospitale donum, coronam auream, tradebant. accepitque cum honore; nec quicquam urbi detractum, quo promptius obsequium integri retinerent.

XXV. At præsidium regium [1], quod ferox juventus clauserat, non sine certamine expugnatum est: nam et prœlium pro muris ausi erant, et pulsi intra munimenta aggeri [2] demum et irrumpentium armis cessere. Quæ facilius proveniebant, quia Parthi Hyrcano bello distinebantur. miserantque Hyrcani ad Principem Romanum societatem oratum, *attineri a se Vologesen pro pignore amicitiæ* ostentantes. eos regredientes Corbulo, ne Euphraten transgressi hostium custodiis circumvenirentur, dato præsidio ad littora maris Rubri deduxit, unde vitatis Parthorum finibus patrias in sedes remeavere.

XXVI. Quin et Tiridaten per Medos extrema Armeniæ intrantem, præmisso cum auxiliis Verulano legato, atque ipse legionibus citis, abire procul ac spem belli amittere subegit; quosque nobis aversos animis cognoverat, cædibus et incendiis perpopulatus, possessionem Armeniæ usurpabat, quum advenit Tigranes a Nerone ad capessendum imperium delectus, Cappadocum ex nobilitate, regis Archelai [1] nepos, sed quod diu obses apud Urbem fuerat, usque ad servilem patientiam demissus. nec consensu acceptus, durante apud quosdam favore Arsacidarum. at plerique superbiam Parthorum perosi datum a Romanis regem malebant. additum et præsidium, mille legionarii, tres sociorum cohortes duæque equitum alæ, quo facilius novum regnum tueretur. pars Armeniæ, ut cuique finitima, Pharasmani Polemonique et Aristobulo atque Antiocho [2] parere jussæ sunt. Corbulo in Syriam abscessit, morte Ummidii legati vacuam ac sibi permissam.

—2. Prætergredientem : qui frequens Tacito usus est præpositionis *præ* in compositis.

XXIV. 1. Frumento carentes.—2. Unus ex *megistanibus*, de quibus XV, 27 fine.

XXV. 1. Mss. *præsidium legerat*, in quo haud dubie proprium nomen castelli illius latet.—2. Opposito munimentis illis per oppugnatores.

XXVI. 1. De quo supra II, 42.—2. De quibus v. XII, 44; XIII 7 et 37; *Hist.* III, 47. De Ummidio XII, 45, 48, 54; XIII, 9.

XXVII. Eodem anno ex illustribus Asiæ urbibus Laodicea [1] tremore terræ prolapsa, nullo a nobis remedio, propriis opibus revaluit. At in Italia vetus oppidum Puteoli jus coloniæ et cognomentum [2] a Nerone adipiscuntur. veterani Tarentum et Antium ascripti [3] non tamen infrequentiæ locorum subvenere, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant; neque conjugiis suscipiendis [4] neque alendis liberis sueti orbas sine posteris domos relinquebant. non enim, ut olim, universæ legiones deducebantur cum tribunis et centurionibus et suis cujusque ordinis militibus, ut consensu et caritate rempublicam efficerent, sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in unum collecti, numerus magis quam colonia.

XXVIII. Comitia prætorum arbitrio senatus haberi solita, quod acriore ambitu exarserant, Princeps composuit [1], tres, qui supra numerum petebant, legioni præficiendo. Auxitque Patrum honorem statuendo *ut, qui a privatis judicibus ad senatum provocavissent, ejusdem pecuniæ* [2] *periculum facerent cujus ii qui Imperatorem appellavere.* nam antea vacuum id solutumque pœna fuerat. Fine anni Vibius Secundus eques Romanus accusantibus Mauris repetundarum damnatur atque Italia exigitur, ne graviore pœna [3] afficeretur, Vibii Crispi fratris opibus enixus.

XXIX. Cæsonio Pæto, Petronio Turpiliano Coss. [1] gravis clades in Britannia accepta. In qua neque A. Didius legatus, ut memoravi [2], nisi parta retinuerat, et successor Veranius modicis excursibus Siluras populatus, quin ultra bellum proferret, morte prohibitus est, magna, dum vixit, severitatis fama, supremis testamenti verbis ambitionis manifestus: quippe multa in Neronem adulatione addidit *subjecturum ei provinciam fuisse, si biennio proximo vixisset.* Sed tum Paullinus Suetonius obtinebat Britannos, scientia militiæ et rumore populi, qui neminem sine æmulo sinit, Corbulonis concertator, receptæque Armeniæ decus æquare domitis perduellibus cupiens. igitur Monam insulam incolis validam et receptaculum perfugarum aggredi parat navesque fabricatur plano alveo adversus breve [3] et incertum. sic pedes: equites vado secuti aut altiores inter undas adnantes equis transmisere.

XXX. Stabat pro littore diversa acies, densa armis virisque, intercursantibus feminis in modum Furiarum, quæ veste ferali [1], crinibus dejectis faces præferebant. Druidæque circum, preces diras sublatis ad cœlum manibus fundentes, novitate aspectus perculere militem, ut quasi hærentibus [2] membris immobile corpus vulneribus præberent. dein cohortationibus ducis et se ipsi stimulantes, ne muliebre et fanaticum agmen

XXVII. 1. Phrygiæ, h. *Ladik.* — 2. Repete *coloniæ.* Jam. a. U. 660 colonia Romana Puteolos erat deducta; Cicero *municipium* vocat; deinde Augustus coloniam eo deduxisse narratur, unde *colonia Augusta* nominati Puteoli: quod si verum, aut perditum illud jus renovavit Nero, aut de colonis in universum municipium extendit. — 3. Ut coloni in ea oppida. — 4. Quod in exercitibus lege vetitum.

XXVIII. 1. In ordinem redegit. — 2. Nimirum tertiæ partis æstimatæ litis, secundum Paullum *Recept. sent.* V, 35, 7. — 3. Qualem habes supra III, 68.

XXIX. 1. A. U. 814, p. Chr. 61. — 2. XII, 40. — 3. Vadosum; adversum vadosam et incertam naturam maris in illis littoribus.

XXX. 1. Atra. *Dejectis,* dependentibus, fluentibus. — 2. Torpentibus.

pavescerent, inferunt signa sternuntque obvios et igni suo involvunt. præsidium posthac impositum victis excisique luci sævis superstitionibus sacri : nam cruore captivo adolere aras et hominum fibris consulere deos fas habebant. Hæc agenti Suetonio *repentina defectio provinciæ* nuntiatur.

XXXI. Rex Icenorum Prasutagus, longa opulentia clarus, Cæsarem hæredem duasque filias scripserat, tali obsequio ratus regnumque et domum suam procul injuria fore. quod contra vertit, adeo ut regnum per servos velut capta vastarentur. jam primum uxor ejus Boudicea verberibus affecta et filiæ stupro violatæ sunt. præcipui quique Icenorum, quasi cunctam regionem muneri accepissent, avitis bonis exuuntur et propinqui regis inter mancipia habebantur. Qua contumelia et metu graviorum, quando in formam provinciæ cesserant, rapiunt arma, commotis ad rebellationem Trinobantibus et qui alii nondum servitio fracti resumere libertatem occultis conjurationibus pepigerant, acerrimo in veteranos odio. quippe in coloniam Camulodunum recens deducti pellebant domibus, exturbabant agris, *captivos, servos* appellando, foventibus impotentiam [1] veteranorum militibus similitudine vitæ et spe ejusdem licentiæ. ad hæc templum divo Claudio constitutum quasi ara [2] æternæ dominationis aspiciebatur ; delectique sacerdotes [3] specie religionis omnes fortunas effundebant. nec arduum videbatur exscindere coloniam nullis munimentis septam : quod ducibus nostris parum provisum erat, dum amœnitati prius quam usui consulitur.

XXXII. Inter quæ nulla palam causa delapsum Camuloduni simulacrum Victoriæ ac retro conversum, quasi cederet hostibus. et feminæ in furore turbatæ [1] *adesse exitium* canebant. externosque fremitus in curia eorum auditos, consonuisse ululatibus theatrum visamque speciem in æstuario Tamesæ subversæ coloniæ, jam Oceanum cruento aspectu, dilabente æstu humanorum corporum effigies relictas, ut Britanni ad spem, ita veterani ad metum trahebant. Sed quia procul Suetonius aberat, petivere a Cato Deciano procuratore auxilium. ille haud amplius quam ducentos sine justis armis misit ; et inerat modica militum manus. tutelâ templi freti et impedientibus qui occulti rebellionis conscii consilia turbabant, neque fossam aut vallum præduxerunt, neque motis senibus et feminis juventus sola restitit : quasi media pace incauti multitudine barbarorum circumveniuntur. et cetera quidem impetu direpta aut incensa sunt : templum, in quo se miles conglobaverat, biduo obsessum expugnatumque. Et victor Britannus Petilio Ceriali, legato legionis nonæ, in subsidium adventanti obvius fudit legionem, et quod peditum, interfecit : Cerialis cum equitibus evasit in castra et munimentis defensus est. qua clade et odiis provinciæ, quam avaritia in bellum egerat, trepidus procurator Catus in Galliam transiit.

XXXIII. At Suetonius mira constantia medios inter hostes Londinium perrexit, cognomento quidem coloniæ non insigne, sed copia negotiatorum

XXXI. 1. Potentiam modi nesciam, ut I, 4. — 2. Tanquam asylum. Sic Cicero : *Ara sociorum est lex de repetundis.*—3. Britanni natione.

XXXII. 1. Turbata mente, dum in vaticinii furore versabantur.

et commeatuum [1] maxime celebre. ibi ambiguus an illam sedem bello deligeret, circumspecta infrequentia militis satisque [2] magnis documentis temeritatem Petilii coercitam, unius oppidi damno servare universa statuit. neque fletu et lacrimis auxilium ejus orantium flexus est, quin [3] daret profectionis signum et comitantes in partem agminis acciperet. si quos imbellis sexus aut fessa ætas vel loci dulcedo attinuerat, ab hoste oppressi sunt. Eadem clades municipio Verulamio fuit, quia barbari, omissis castellis præsidiisque militarium, quod uberrimum spolianti et defendentibus intutum, læti præda et aliorum segnes petebant. Ad septuaginta millia civium et sociorum iis quæ memoravi locis cecidisse constitit. neque enim capere aut venundare aliudve quod [4] belli commercium, sed cædes, patibula, ignes, cruces tamquam reddituri supplicium ac prærepta interim ultione [5], festinabant.

XXXIV. Jam Suetonio quartadecima legio cum vexillariis vicesimanis [1], et e proximis auxiliares, decem ferme millia armatorum erant, quum omittere cunctationem et congredi acie parat. deligitque locum arctis faucibus et a tergo silva clausum, satis cognito nihil hostium nisi in fronte et apertam planitiem esse, sine metu insidiarum. igitur legionarius frequens [2] ordinibus, levis circùm armatura, conglobatus pro cornibus eques astitit. At Britannorum copiæ passim per catervas et turmas exsultabant, quanta non alias multitudo, et animo adeo fero, ut conjuges quoque testes victoriæ secum traherent plaustrisque imponerent, quæ super extremum ambitum campi posuerant.

XXXV. Boudicea curru filias præ se vehens, ut quamque nationem accesserat, « solitum quidem Britannis feminarum ductu [1] bellare » testa- « batur : « sed tunc non, ut tantis majoribus ortam, regnum et opes, « verum ut unam e vulgo, libertatem amissam, confectum verberibus « corpus, contrectatam filiarum pudicitiam ulcisci. eo provectas Romano- « rum cupidines, ut non corpora, ne senectam quidem aut virginitatem « impollutam relinquant. adesse tamen deos justæ vindictæ : cecidisse « legionem quæ prœlium ausa sit; ceteros castris occultari aut fugam « circumspicere. ne strepitum quidem et clamorem tot millium [2], nedum « impetus et manus perlaturos. si copias armatorum, si causas belli secum « expenderent, vincendum illa acie vel cadendum esse [3] : id mulieri desti- « natum : viverent viri et servirent. »

XXXVI. Ne Suetonius quidem in tanto discrimine silebat. qui quamquam confideret virtuti, tamen exhortationes et preces miscebat, « ut « spernerent sonores barbarorum et inanes minas. plus illic feminarum « quam juventutis aspici. imbelles, inermes cessuros statim, ubi ferrum « virtutemque vincentium toties fusi agnovissent. etiam in multis legioni- « bus paucos esse qui prœlia profligarent; gloriæque eorum accessurum

XXXIII. 1. Commerciorum ; proprie significat *des allées et venues*.—2. *Et* videns *satis* etc.—3. Ut non potius ; quod eo redit : imo dedit potius etc.—4. Aliquod ; quale est pretium sumere, quo vitæ aut bonis captorum parcas.—5. Quæ, nunc dilata, postea per belli vices eripi poterat.

XXXIV. 1. Vicesimæ legionis.—2. Densus.

XXXV. 1. Conf. *Agric.* c. 16, 31.—2. Ferme 120 millibus exercitum illum fuisse testatur Dio.—3. Ut universis ipsorum copiis collectis contra hostem crudelem.

« quod modica manus [1] universi exercitus famam adipiscerentur. conferti « tantum et pilis emissis, post umbonibus et gladiis stragem cædemque « continuarent, prædæ immemores : parta victoria cuncta ipsis cessura. » Is ardor verba ducis sequebatur, ita se ad intorquenda pila expedierat vetus miles et multâ prœliorum experientiâ, ut certus eventûs Suetonius daret pugnæ signum.

XXXVII. Ac primum legio gradu immota et angustias loci pro munimento retinens, postquam propius suggressus hostis certo jactu tela exhauserat [1], velut cuneo erupit. idem auxiliarium impetus; et eques protentis hastis perfringit quod obvium et validum erat. ceteri terga præbuere, difficili effugio, quia circumjecta vehicula sepserant abitus. et miles ne mulierum quidem neci temperabat; confixaque telis etiam jumenta corporum cumulum auxerant. Clara et antiquis victoriis par ea die laus parta : quippe sunt qui paullo minus quam octoginta millia Britannorum cecidisse tradant, militum quadringentis ferme interfectis nec multo amplius vulneratis. Boudicea vitam veneno finivit. Et Pœnius Postumus, præfectus castrorum secundæ legionis, cognitis quartadecimanorum vicesimanorumque prosperis rebus, quia pari gloria legionem suam fraudaverat abnueratque contra ritum militiæ jussa ducis, se ipsum gladio transegit.

XXXVIII. Contractus deinde omnis exercitus sub pellibus [1] habitus est ad reliqua belli perpetranda. auxitque copias Cæsar missis e Germania duobus legionariorum millibus, octo auxiliarium cohortibus ac mille equitibus : quorum adventu nonani legionario milite suppleti sunt; cohortes alæque novis hibernaculis locatæ, quodque nationum ambiguum aut adversum fuerat, igni atque ferro vastatur. Sed nihil æque quam fames affligebat serendis frugibus [2] incuriosos, et omni ætate ad bellum versa, dum nostros commeatus sibi destinant : gentesque præferoces tardius ad pacem inclinant, quia Julius Classicianus, successor Cato missus et Suetonio discors, bonum publicum privatis simultatibus impediebat, disperseratque *novum legatum opperiendum esse, sine hostili ira et superbia victoris clementer deditis consulturum.* simul in Urbem mandabat, *nullum prœlio finem exspectarent nisi succederetur* [3] *Suetonio*, cujus adversa pravitati ipsius [4], prospera ad fortunam reipublicæ referebat.

XXXIX. Igitur ad spectandum Britanniæ statum missus est ex libertis Polyclitus, magna Neronis spe posse auctoritate ejus non modo inter legatum procuratoremque concordiam gigni, sed et rebelles barbarorum animos pace componi. nec defuit Polyclitus quominus, ingenti agmine Italiæ Galliæque gravis, postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. sed hostibus irrisui fuit, apud quos flagrante etiam tum libertate nondum cognita libertinorum potentia erat; mirabanturque quod dux et exercitus tanti belli confector servitiis obedirent. cuncta tamen ad Imperatorem in mollius relata; detentusque rebus gerundis Suetonius, quod pòst paucas naves in littore remigiumque in iis

XXXVI. 1. *Quod* ipsi qui non essent nisi *modica manus.*

XXXVII. 1. Postquam appropinquatio hostium tela Romanorum ita exhauserat, ut certa nec aberrantia in hostem propinquum conjecerint.

XXXVIII. 1. Tentoriis (coriaceis).—2. Ad serendas fruges.—3. Neutraliter, ut *venitur, ventum est. Prœlio*, ui ali i, pro bello.—4. Sc. tribuebat, ex sequenti *referebat.*

amiserat, tanquam durante bello, *tradere exercitum Petronio Turpiliano*, qui jam consulatu abierat, jubetur. is non irritato hoste neque lacessitus honestum pacis nomen segni otio imposuit.

XL. Eodem anno Romæ insignia scelera, alterum senatoris, servili alterum audacia, admissa sunt. Domitius Balbus erat prætorius simul longa senecta, simul orbitate et pecunia insidiis obnoxius. ei propinquus Valerius Fabianus, capessendis honoribus destinatus, subdidit testamentum, ascitis Vinicio Rufino et Terentio Lentino equitibus Romanis. illi Antonium Primum et Asinium Marcellum sociaverant. Antonius audacia promptus, Marcellus Asinio Pollione proavo clarus, neque morum spernendus habebatur, nisi quod paupertatem præcipuum malorum credebat. igitur Fabianus tabulas iis quos memoravi et aliis minus illustribus obsignat [1]. quod apud Patres convictum; et Fabianus Antoniusque cum Rufino et Terentio lege Cornelia damnantur [2]. Marcellum memoria majorum et preces Cæsaris pœnæ magis quam infamiæ exemere.

XLI. Perculit is dies Pompeium quoque Ælianum, juvenem quæstorium tamquam flagitiorum Fabiani gnarum; eique Italiâ et Hispaniâ, in qua ortus erat, interdictum est. Pari ignominia Valerius Ponticus afficitur, quod reos, ne apud præfectum Urbis [1] arguerentur, ad prætorem [2] detulisset, interim specie legum, mox prævaricando ultionem elusurus. additur senatusconsulto, *qui talem operam* [3] *emptitasset vendidissetve, perinde pœna teneretur ac si publico judicio calumniæ condemnatus* [4].

XLII. Haud multo post præfectum Urbis Pedanium Secundum servus ipsius interfecit, seu negata libertate, cui pretium pepigerat [1], sive amore exoleti [2] infensus et dominum æmulum non tolerans. ceterum quum vetere ex more [3] familiam omnem, quæ sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oporteret, concursu plebis, quæ tot innoxios protegebat, usque ad seditionem ventum est; senatuque in ipso erant studia nimiam severitatem aspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus. ex quîs C. Cassius sententiæ loco in hunc modum disseruit :

XLIII. « Sæpenumero, Patres conscripti, in hoc ordine interfui, quum contra « instituta et leges majorum nova senatus decreta postularentur; neque sum « adversatus, non quia dubitarem super omnibus negotiis melius atque re« ctius olim provisum et, quæ converterentur, in deterius mutari, sed ne nimio « amore antiqui moris studium meum [1] extollere viderer. simul, quicquid « hoc in nobis auctoritatis est, crebris contradictionibus destruendum « non existimabam, ut maneret integrum, si quando respublica consiliis « eguisset. quod hodie evenit consulari viro domi suæ interfecto per insi« dias serviles, quas nemo prohibuit aut prodidit quamvis nondum con-

XL. 1. Obsignandas curat illis testibus vel *obsignatoribus*.—2. Ordine senatorio moti, certe Antonius, de quo *Hist.* II, 86. Est *lex Cornelia* Sullæ testamentaria, lata a. U 673, qua cautum *de falso* ut noxii *aut in exsilium agantur aut in insulam relegentur aut curia submoveantur*.

XLI. 1. De hujus jurisdictione vide supra VI, 11.—2. Cujus jurisdictio jam nihil nisi umbra et simulacrum erat.—3. Sc. prævaricandi.—4. Paullus ICtus : *Omnes calumniatores exsilio vel insulæ relegatione aut ordinis amissione puniri placuit.*

XLII. 1. Sc. cum domino, ex peculio solvendum. — 2. Pueri spurca libidine contaminati.—3. De quo conf. XIII, 32.

XLIII. 1. Juris scientiæ, in qua *præeminebat ceteros* Cassius, ut supra dictum XII, 12.

« cusso senatusconsulto, quod supplicium toti familiæ minitabatur. de-« cernite hercule impunitatem, ut quem dignitas sua defendat [2], quum « præfectura Urbis non profuerit! quem numerus servorum tuebitur, « quum Pedanium Secundum quadringenti non protexerint? cui familia [3] « opem feret, quæ ne in metu quidem pericula nostra advertit? an, ut « quidam fingere non erubescunt, injurias suas ultus est interfector? quia « de paterna pecunia transegerat, aut avitum mancipium detrahebatur [4]? « pronuntiemus ultro dominum jure cæsum videri.

XLIV. « Libet argumenta conquirere in eo, quod sapientioribus [1] deli-« beratum est? sed et si nunc primum statuendum haberemus, creditisne « servum interficiendi domini animum insumpsisse [2], ut non vox minax « excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? sane consilium occu-« luit, telum inter ignaros paravit: num excubias [3] transiret? cubiculi « fores recluderet, lumen inferret, cædem patraret omnibus nesciis? multa « sceleris indicia præveniunt: servi si prodant, possumus singuli [4] inter « plures, tuti inter anxios [5], postremo, si pereundum sit, non inulti inter « nocentes agere. Suspecta majoribus nostris fuere ingenia servorum [6], « etiam quum in agris aut domibus iisdem nascerentur caritatemque do-« minorum statim acciperent. postquam vero nationes [7] in familiis ha-« bemus, quibus diversi ritus, externa sacra aut nulla sunt, colluviem « istam non nisi metu coercueris. At quidam insontes peribunt. nam [8] et « ex fuso exercitu, quum decimus quisque fusti feritur, etiam strenui sor-« tiuntur. habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra « singulos utilitate publica rependitur. »

XLV. Sententiæ Cassii, ut nemo unus contra ire ausus est, ita dissonæ voces respondebant *numerum aut ætatem aut sexum ac plurimorum indubiam innocentiam* miserantium. prævaluit tamen pars quæ supplicium decernebat. sed obtemperari [1] non poterat, conglobata multitudine et *saxa ac faces* minitante. tum Cæsar populum edicto increpuit atque omne iter, quo damnati ad pœnam ducebantur, militaribus præsidiis sepsit. Censuerat Cingonius Varro ut liberti quoque, qui sub eodem tecto fuissent, Italia deportarentur. id a Principe prohibitum est, *ne mos antiquus, quem misericordia non minuerat, per sævitiam intenderetur.*

XLVI. Damnatus iisdem consulibus Tarquitius Priscus repetundarum Bithynis interrogantibus [1], magno Patrum gaudio, qui accusatum ab eo

—2. Ironice : *pour que l'on soit protégé par*, etc. Nam decreta impunitate et dempto servis metu, jam non restat nisi *dignitas* cujusque quæ tutum præstare possit : ea autem quid valeat, præfectus Urbis fortuna docuit. — 3. Servi. — 4. Hic omnia ironica : *paterna pecunia, avitum mancipium* non poterat esse servo cui jus civile nec patrem nec familiam neque jus heredis concedebat; nec *transigebatur* nisi inter liberos et ejusdem status homines.

XLIV. 1. A majoribus nostris.—2. In se sumpsisse, assumpsisse.—3. Servos ad fores domini excubantes. — 4. Quamquam singuli sumus. — 5. Sc. ne quid domino obtingat; quum pereundum ipsis sit, si scelus ab uno in dominum committatur.—6. Unde proverbium : *quot servi, tot hostes*.—7. Conf. III. 53. Et per nationes, unde oriundi erant, in domibus congregabantur.—8. Per *nam* intelligitur « concedo quod dicis », addendo rationem cur non sit res indigna. Exercitus *decimati* exemplum primus Appius Claudius dedit, apud Livium, II, 59.

XLV. 1. Parere huic decreto; decretum exsequi non poterant carnifices.

XLVI. 1. Ad interrogationem in jure adigentibus; accusantibus.

Statilium Taurum proconsulem ipsius meminerant [2]. Census per Gallias [3] a Q. Volusio et Sextio Africano Trebellioque Maximo acti sunt, æmulis inter se per nobilitatem Volusio atque Africano: Trebellium, dum uterque dedignatur, supra [4] tulere.

XLVII. Eo anno mortem obiit Memmius Regulus auctoritate, constantia, fama, in quantum præumbrante Imperatoris fastigio datur, clarus, adeo ut Nero æger valetudine, et adulantibus circùm qui *finem imperio adesse* dicebant, *si quid fato pateretur*, responderit *habere subsidium rempublicam*, rogantibus dehinc *in quo potissimum*, addiderit, *in Memmio Regulo.* vixit tamen post hæc Regulus, quiete defensus et quia nova generis claritudine neque invidiosis opibus erat. Gymnasium eo anno dedicatum [1] a Nerone præbitumque oleum Equiti et senatui Græca facilitate [2].

XLVIII. P. Mario, L. Asinio Coss.[1] Antistius prætor, quem in tribunatu plebis licenter egisse memoravi [2], probrosa adversus Principem carmina factitavit vulgavitque celebri convivio, dum apud Ostorium Scapulam epulatur. exin a Cossutiano Capitone, qui nuper senatorium ordinem precibus Tigellini soceri sui receperat [3], majestatis delatus est. tum primum revocata ea lex; credebaturque haud perinde exitium Antistio quam Imperatori gloriam quæri, ut condemnatus a senatu intercessione tribunicia[4] morti eximeretur. et quum Ostorius *nihil audivisse* pro testimonio dixisset, adversis testibus creditum; censuitque Junius Marullus, consul designatus, *adimendam reo præturam necandumque more majorum* [5]. ceteris inde assentientibus, Pætus Thrasea multo cum honore Cæsaris et acerrime increpito Antistio, « non quicquid nocens reus pati mereretur, « id egregio sub Principe et nulla necessitate obstricto senatui statuendum » disseruit. « carnificem et laqueum pridem abolita; et esse pœnas legibus « constitutas, quibus sine judicum sævitia et temporum infamia supplicia « decernerentur. quin in insula, publicatis bonis, quo longius sontem « vitam traxisset, eo privatim miseriorem et publicæ clementiæ maximum « exemplum futurum. »

XLIX. Libertas Thraseæ servitium aliorum rupit [1], et postquam discessionem [2] consul permiserat, pedibus in sententiam ejus iere, paucis exemptis, in quibus adulatione promptissimus fuit A. Vitellius [3], optimum quemque jurgio lacessens et respondenti reticens, ut pavida ingenia solent. At consules perficere senatus decretum non ausi de consensu scripsere Cæsari. Ille inter pudorem et iram cunctatus postremo rescripsit « nulla « injuria provocatum Antistium gravissimas in Principem contumelias « dixisse; earum ultionem a Patribus postulatam, et pro magnitudine

—2. De qua re narratum supra, XII, 59.—3. De quod ad I, 31, not. 2.—4. Sc. se; extulere.

XLVII. 1. In campo Martio, junctis thermis, quare dictum etiam *Thermæ Neronianæ* —2. Abjecta severitate Romana.

XLVIII. 1. A. U. 815, p. Chr. 62.—2. XII, 28.—3. De eo conf. XI, 6; XIII, 33.—4. Sc. Neronis, secundum *tribuniciam potestatem* Imperatorum. — 5. De quo v. not. 10 ad II, 32.

XLIX. 1. Ut vinculum *rumpi* dicitur, vel silentium. Post exemplum Thraseæ jam liberius statuerunt. — 2. Sc. in sententias. Conf. ad III, 23. — 3. Ille ipse postea Imperator.

« delicti pœnam statui par fuisse. ceterum se, qui severitatem decernen-« tium impediturus fuerit, moderationem non prohibere : statuerent ut « vellent; datam etiam absolvendi licentiam ». His atque talibus recitatis et offensione manifesta, non ideo aut consules mutavere relationem aut Thrasea decessit sententia, ceterive quæ probaverant deseruere, pars, ne Principem objecisse invidiæ viderentur, plures numero tuti, Thrasea sueta firmitudine animi et ne gloria intercideret

L. Haud dispari crimine Fabricius Veiento[1] conflictatus est, *quod multa et probrosa in Patres et sacerdotes composuisset iis libris, quibus nomen codicillorum dederat.* adjiciebat Talius Geminus accusator *venditata ab eo munera Principis*[2] *et adipiscendorum honorum jus.* quæ causa Neroni fuit suscipiendi judicii, convictumque Veientonem Italia depulit et libros exuri jussit, conquisitos lectitatosque, donec cum periculo parabantur : mox licentia habendi oblivionem attulit.

LI. Sed gravescentibus in dies publicis malis subsidia minuebantur, concessitque vita Burrus, incertum valetudine an veneno. valetudo ex eo conjectabatur, quod in se[1] tumescentibus paullatim faucibus et impedito meatu spiritum finiebat[2]. plures jussu Neronis, quasi remedium adhiberetur, illitum palatum ejus noxio medicamine asseverabant, et Burrum intellecto scelere, quum ad visendum eum Princeps venisset, aspectum ejus aversatum sciscitanti hactenus respondisse, *ego me bene habeo*[3]. Civitati grande desiderium ejus mansit per memoriam virtutis et successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia et adulteria quippe Cæsar duos prætoriis cohortibus imposuerat, Fenium Rufum[4] ex vulgi favore, quia rem frumentarium sine quæstu tractabat, Sofonium Tigellinum[5], veterem impudicitiam atque infamiam in eo secutus. atque illi pro cognitis moribus[6] fuere, validior Tigellinus in animo Principis et intimis libidinibus assumptus, prosperâ populi et militum famâ Rufus : quod apud Neronem adversum experiebatur.

LII. Mors Burri infregit Senecæ potentiam, quia nec bonis artibus idem virium erat altero velut duce amoto, et Nero ad deteriores[1] inclinabat. hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, « tanquam ingentes et pri-« vatum supra modum evectas opes adhuc augeret, quodque studia ci-» vium in se verteret, hortorum quoque amœnitate et villarum magnifi-« centia quasi[2] Principem supergrederetur. » objiciebant etiam « eloquentiæ « laudem uni sibi asciscere et carmina crebrius factitare, postquam Ne-« roni amor eorum venisset. nam oblectamentis Principis palam iniquum « detractare[3] vim ejus equos regentis, illudere voces, quoties caneret. « quem ad finem[4] nihil in republica clarum fore, quod non ab illo repe-« riri credatur? certe finitam Neronis pueritiam et robur juventæ adesse. « exueret magistrum satis amplis doctoribus instructus, majoribus suis. »

LIII. At Seneca criminantium non ignarus, prodentibus iis quibus aliqua

L. 1. Adulator et delator sub Domitiano famosus. — 2. Favorem apud Principem.

LI. 1. Intus. — 2. Non amplius ducere poterat. — 3. Confer quæ de simili responso Scipionis dixit Seneca *Epist.* 24. — 4. De quo XIII, 22. — 5. De quo *Hist.* I, 72. — 6. Sic ut exspectari poterat ex moribus utriusque sat notis.

LII. 1. Sc. duces. — 2. Propemodum. — 3. Frequentius detrahere, sermonibus extenuare. — 4. Quousque.

honesti cura, et familiaritatem ejus magis aspernante Cæsare, tempus sermoni orat, et accepto ita incipit : « Quartusdecimus annus est, Cæsar, » ex quo spei tuæ admotus sum, octavus, ut imperium obtines : medio « temporis tantum bonorum atque opum in me cumulasti, ut nihil felici- « tati meæ desit nisi moderatio ejus. utar magnis exemplis, nec meæ for- « tunæ, sed tuæ. abavus tuus Augustus M. Agrippæ Mytilenense secretum[1], « C. Mæcenati Urbe ipsa velut peregrinum[2] otium permisit : quorum alter « bellorum socius, alter Romæ pluribus laboribus[3] jactatus ampla quidem, « sed pro ingentibus meritis[4] præmia acceperant. ego quid aliud munifi- « centiæ[5] adhibere potui quam studia, ut sic dixerim, in umbra[6] educata, « et quibus claritudo vênit, quod juventæ tuæ rudimentis affuisse videor, « grande hujus rei pretium? at tu gratiam immensam, innumeram pecu- « niam circumdedisti, adeo ut plerumque intra me ipse volvam[7], Egone, « equestri et provinciali loco[8] ortus, proceribus civitatis annumeror? inter « nobiles et longa decora præferentes novitas mea[9] enituit? ubi est ani- « mus ille modicis contentus? tales hortos exstruit, et per hæc suburbana « incedit, et tantis agrorum spatiis, tam lato fœnore[10] exuberat? Una « defensio occurrit, quod muneribus tuis obniti non debui.

LIV. « Sed uterque mensuram implevimus, et tu, quantum Princeps « tribuere amico posset, et ego, quantum amicus a Principe accipere. « cetera[1] invidiam augent : quæ quidem, ut omnia mortalia, infra tuam « magnitudinem jacent; sed mihi incumbunt : mihi subveniendum est. quo- « modo in militia aut via fessus adminiculum orarem, ita in hoc itinere « vitæ, senex et levissimis quoque curis impar, quum opes meas ultra « sustinere non possim, præsidium peto. jube eas per procuratores tuos « administrari, in tuam fortunam recipi. nec me in paupertatem ipse de- « trudam; sed traditis quorum fulgore præstringor[2], quod temporis hor- « torum aut villarum curæ seponitur, in animam revocabo[3]. superest tibi « robur et tot per annos nixum fastigii regimen[4]; possumus seniores « amici quietem spondere. hoc quoque in tuam gloriam cedet, eos ad « summa vexisse, qui et modica tolerarent. »

LV. Ad quæ Nero sic ferme respondit : « Quod meditatæ orationi tuæ « statim occurram, id primum tui muneris[1] habeo, qui me non tantum

LIII. 1. Secessus Mytilenen. Agrippæ, amico Augusti et *bellorum socio*, non bene convenit cum nepote Augusti Marcello : quare Imperator illum Syriæ præfecit, quo Agrippa legatos misit, ipse Mytilenæ vivens. 2. Quasi non esset Romæ.—3. In præfectura Urbis. — 4. Iis meritis respondentia, ea non superantia — 5. *Munificentia* hoc loco insolite dictum videtur de opera præstanda, ductum a militibus *munificibus*, quorum est omnia munia militiæ obire; opponuntur *beneficiarii* milites, iis muneribus soluti.—6. Cui opponitur *lux* publicæ vitæ. — 7. Sc. cogitatione. — 8. Cordubæ in Hispania, ab equestris ordinis familia Romana.—9. Ego homo novus inter homines longa honorum a majoribus gestorum serie conspicuos.—10. Reditibus ex prædiis.

LIV. 1. Uterque nostro officio cumulate perfuncti sumus ; tu munificus, ut Principem decet; ego Principi obsequens : in qua re si invidia est, certe moderata esse debet; nam etiam si ultra meritum meum fuisti munificus, ego Principi *obniti non debui*. Sed *cetera*, quæ mutuum illud officium non spectant, honorum meorum, divitiarum, prædiorum magnitudo, *invidiam augent*. — 2. Animus meus præstringitur, ut oculus fulgore, et hebetatur. — 3. Animo excolendo, ut ante feci, impendam. — 4. Tot annorum serie firmatum regimen summæ rerum.

LV. Sc. rem, ὄν, nam tale participium inusitatum Latinis veteribus.

« prævisa[2], sed subita expedire docuisti. abavus meus Augustus Agrippæ « et Mæcenati usurpare otium post labores concessit, sed in ea ipsa ætate[3], « cujus auctoritas tueretur quicquid illud et qualecunque tribuisset : atta- « men neutrum datis a se præmiis exuit. bello et periculis meruerant : in « his enim juventa Augusti versata est. nec mihi tela et manus tuæ defuis- « sent in armis agenti; sed quod præsens conditio poscebat, ratione, con- « silio, præceptis pueritiam, dein juventam meam fovisti. et tua quidem « erga me munera, dum vita suppetet, æterna erunt : quæ a me habes, « horti et fœnus et villæ, casibus obnoxia sunt. ac licet multa [4] videantur, « plerique haudquaquam artibus tuis pares plura tenuerunt. pudet referre « libertinos, qui ditiores spectantur. unde etiam rubori mihi est, quod « præcipuus caritate nondum omnes fortuna antecellis.

LVI. « Verum et tibi valida ætas rebusque et fructui[1] rerum sufficiens, et « nos prima imperii spatia ingredimur, nisi forte aut te Vitellio ter consuli « aut me Claudio[2] postponis. sed quantum Volusio longa parcimonia quæsi- « vit[3], tantum in te mea liberalitas explere non potest. quin[4], si qua in parte « lubricum adolescentiæ nostræ declinat, revocas, ornatumque[5] robur sub- « sidio impensius regis? non tua moderatio, si reddideris pecuniam, nec « quies, si reliqueris Principem, sed mea avaritia, meæ crudelitatis metus in « ore omnium versabitur. quodsi maxime continentia tua laudetur, non ta- « men sapienti viro decorum fuerit, unde amico infamiam paret, inde « gloriam sibi recipere. » His adjicit complexum et oscula, factus natura et consuetudine exercitus velare odium fallacibus blanditiis. Seneca, qui finis omnium cum dominante sermonum, grates agit : sed instituta prioris potentiæ commutat, prohibet cœtus salutantium, vitat comitantes, rarus per Urbem, quasi valetudine infensa aut sapientiæ studiis domi attineretur.

LVII. Perculso Seneca promptum fuit Rufum Fenium imminuere *Agrippinæ amicitiam* in eo criminantibus. validiorque in dies Tigellinus, et malas artes, quibus solis pollebat, gratiores ratus, si Principem societate scelerum obstringeret, metus ejus rimatur[1]; compertoque Plautum et Sullam maxime timeri, Plautum in Asiam, Sullam in Galliam Narbonensem nuper amotos[2], *nobilitatem eorum et propinquos huic Orientis, illi Germaniæ exercitus* commemorat. « non se, ut Burrum, diversas spes[3], « sed solam incolumitatem Neronis spectare : cui caveri utcunque ab ur- « banis insidiis præsenti cura; longinquos motus quonam modo comprimi « posse? erectas Gallias ad nomen dictatorium[4], nec minus suspectos « Asiæ populos claritudine avi Drusi[5]. Sullam inopem, unde præcipuam « audaciam, et simulatorem segnitiæ, dum temeritati locum reperiret. « Plautum magnis opibus[6] ne fingere quidem cupidinem otii, sed veterum

—2. Ex tempore sine meditatione proferenda.—3. Quum ea ætate esset.—4. Sc. esse.

LVI. 1. Quasi dicas fruitioni.—2. Qui L. Vitellium (patrem Imperatoris) ter ad consulatum evexit et aliis præmiis ornavit, adulatorem consummatum. — 3. Vide XIII, 30.— 4. Cur non.—5. Sc. præceptis, consiliis tuis.

LVII. 1. Diligenter scrutatur.—2. Vid. supra c. 22; XIII, 47.—3. Quas Tigellinus fortasse inde confingit, quod impetum Neronis in Agrippinam aliquatenus cohibuit Burrus. Conf. Neronis verba de Aniceto c. 62.—4. Sullæ, qui erat ex posteris clari dictatoris. — 5. Nam mater Plauti erat Julia filia Drusi, neptis Tiberii. *Suspectos* sc. erectum iri *cla-*

« Romanorum imitamenta præferre, assumpta etiam Stoicorum arrogan« tia sectaque [7], quæ turbidos et negotiorum appetentes faciat. » Nec ultra mora. Sulla, sexto die pervectis Massiliam percussoribus, ante metum et rumorem interficitur, quum epulandi causa discumberet. perlatum caput ejus illusit Nero, tanquam præmatura canitie deforme.

LVIII. Plauto parari necem non perinde occultum fuit, quia pluribus salus ejus curabatur; et spatium itineris ac maris tempusque interjectum moverat famam; vulgoque fingebant *petitum* [1] *ab eo Corbulonem*, magnis tum exercitibus præsidentem, et, si clari atque insontes interficerentur, præcipuum ad pericula [2]; *quin et Asiam favore juvenis arma cepisse, nec milites ad scelus missos aut numero validos aut animo promptos, postquam jussa efficere nequiverint, ad spes novas transisse* [3]. vana hæc, more famæ, credentium otio augebantur. Ceterum libertus Plauti celeritate ventorum prævenit centurionem et mandata L. Antistii soceri [4] attulit: « effugeret segnem mortem; odium [5], suffugium, et magni nomi« nis miseratione reperturum bonos, consociaturum audaces. nullum in« terim subsidium aspernandum si sexaginta milites (tot enim advenie« bant) propulisset; dum refertur nuntius Neroni, dum manus alia permeat, « multa secutura quæ ad usque bellum evalescerent. denique aut salutem « tali consilio quæri, aut nihil gravius audenti quam ignavo patiendum « esse. »

LIX. Sed Plautum ea non movere, sive nullam opem providebat inermis atque exsul, seu tædio ambiguæ spei, an amore conjugis et liberorum, quibus placabiliorem fore Principem rebatur nulla sollicitudine turbatum. Sunt qui *alios a socero nuntios venisse* ferant, *tanquam nihil atrox immineret; doctoresque sapientiæ, Cœranum Græci, Musonium* [1] *Tusci generis, constantiam opperiendæ mortis pro incerta et trepida vita suasisse.* repertus est certe per medium diei nudus exercitando corpori. talem eum centurio trucidavit coram Pelagone spadone, quem Nero centurioni et manipulo quasi satellitibus ministrum regium præposuerat. Caput interfecti relatum: cujus aspectu (ipsa Principis verba referam), *Cur,* inquit, *Nero* *** [2], et posito metu nuptias Poppææ ob ejusmodi terrores dilatas maturare parat Octaviamque conjugem amoliri, quamvis modeste ageret, nomine patris et studiis populi gravem [3]. Sed ad senatum litteras misit de cæde Sullæ Plautique haud confessus, verum *utriusque turbidum ingenium esse et sibi incolumitatem reipublicæ magna cura haberi* [4]. decretæ eo nomine *supplicationes utque Sulla et Plautus senatu moverentur*, gravioribus tamen ludibriis quam malis [5].

LX. Igitur accepto Patrum consulto, postquam cuncta scelerum suo-

ritudine etc. — 6. Sc. ὄντα, instructum. — 7. Doctrina; quæ res agere et libertatem quærere jubebat.

LVIII. 1. Tentatum, sollicitatum ad res novas. De Corbulone v. cap. 26.—2. Sc. suscipienda.—3. Plautum —4. De quo XVI, 10, 11.—5. Sc. omnium in Neronem ipsi fore *suff.*

LIX. 1. De quo infra XV, 71, *Hist.* III, 81; IV, 40. Cœranus fere ignotus.—2. Perierunt verba Neronis. Dio Cassius LXII, 14, hæc fuisse refert: Οὐκ ᾔδειν ὅτι μεγάλην ῥῖνα ἔχει.—3. Claudii patris veri causa (quum Nero esset insititius) et propter favorem populi Neroni molestam et invisam. — 4. Tractari. — 5. In qua re gravius et odiosum magis erat ludibrium quam malum ipsum.

rum pro egregiis accipi videt, exturbat Octaviam, *sterilem* dictitans. exin Poppææ conjungitur. ea diu pellex et adulteri Neronis, mox mariti potens, quendam ex ministris Octaviæ impulit *servilem ei amorem* objicere. destinaturque reus cognomento *Eucerus*, natione Alexandrina, canere tibiis doctus. actæ ob id de ancillis quæstiones, et vi tormentorum victis quibusdam ut falsa annuerent, plures perstitere sanctitatem dominæ tueri. movetur [1] tamen primo civilis discidii specie; domumque Burri et prædia Plauti, infausta dona, accipit. mox in Campaniam pulsa est addita militari custodia. inde crebri questus nec occulti per vulgum, cui minor sapientia et ex mediocritate fortunæ pauciora pericula sunt. his Nero, haudquaquam pœnitentia flagitii, conjugem revocavit Octaviam.

LXI. Exin læti Capitolium scandunt, deosque tandem[1] venerantur. effigies Poppææ proruunt, Octaviæ imagines gestant humeris, spargunt floribus, foroque ac templis statuunt. itur etiam in Principis laudes, repetitam venerentium[2]. jamque et palatium multitudine et clamoribus complebant, quum emissi militum globi verberibus et intento ferro turbam disjecere. mutataque quæ per seditionem verterant, et Poppææ honos repositus est. Quæ semper odio, tum et metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret aut Nero inclinatione populi mutaretur, provoluta genibus ejus, « non eo « loci [3] res suas agi, ut de matrimonio certet, quamquam id sibi vita po- « tius : sed vitam ipsam in extremum adductam a clientelis et servitiis « Octaviæ, quæ plebis sibi nomen indiderint, ea in pace ausi, quæ vix « bello evenirent. arma illa adversus Principem sumpta; ducem tantum « defuisse, qui motis rebus facile reperiretur : omitteret modo Campaniam « et in Urbem ipsam pergeret, ad cujus nutum absentis tumultus cieren- « tur. quod alioquin suum delictum? quam cujusquam offensionem? an, « quia veram progeniem penatibus Cæsarum datura sit? mallene popu- « lum Romanum tibicinis Ægyptii [4] subolem imperatorio fastigio induci? « denique, si id rebus conducat, libens quam coactus acciret dominam, « vel consuleret securitati justa ultione. et modicis remediis primos mo- « tus consedisse [5] : at si desperent uxorem Neronis fore Octaviam, illi « maritum daturos. »

LXII. Varius sermo et ad metum atque iram accommodatus terruit simul audientem et accendit. sed parum valebat suspicio in servo, et quæstionibus ancillarum elusa erat. ergo confessionem alicujus quæri placet, cui rerum quoque novarum crimen affingeretur. et visus idoneus maternæ necis patrator Anicetus, classi apud Misenum, ut memoravi [1], præfectus, levi post admissum scelus gratia, dein graviore odio, quia malorum facinorum ministri quasi exprobrantes aspiciuntur. Igitur accitum eum Cæsar *operæ prioris* admonet : *solum incolumitati Principis adversus insidiantem matrem subvenisse; locum* [2] *haud minoris gratiæ instare, si conjugem infensam depelleret, nec manu aut telo opus :*

LX. 1. Amovetur.

LXI. 1. *Tandem* de re impatienter ab omnibus exspectata.—2. Eatenus Principis laudes, ut non tam ipsum venerarentur quam repetitam ab eo conjugem, revocationem conjugis. —3. Pro vulgari *in eo*.—4. Euceri, c. 60.— 5. Considere solere, ut aoristus græcus.

LXII. 1. Cap, 3.—2. Occasionem, facultatem.

fateretur Octaviæ adulterium. occulta quidem ad præsens, sed magna ei præmia et secessus amœnos promittit, vel, *si negavisset, necem* intentat. Ille insita vecordia et facilitate priorum flagitiorum plura etiam quam jussum erat fingit fateturque apud amicos, quos velut consilio adhibuerat Princeps. tum in Sardiniam pellitur, ubi non inops exsilium toleravit et fato obiit.

LXIII. At Nero *præfectum* [1] *in spem sociandæ classis corruptum*, et incusatæ paullo ante *sterilitatis* oblitus, *abactos partus conscientia libidinum, eaque sibi comperta* edicto memorat, insulaque Pandateria Octaviam claudit. Non alia exsul visentium oculos majore misericordia affecit. Meminerant adhuc quidam Agrippinæ [2] a Tiberio, recentior Juliæ[3] memoria obversabatur Claudio pulsæ. sed illis robur ætatis affuerat : læta aliqua viderant et præsentem sævitiam melioris olim fortunæ recordatione allevabant. huic primum nuptiarum dies loco funeris fuit, deductæ in domum in qua nihil nisi luctuosum haberet, erepto per venenum patre et statim fratre ; tum ancilla [4] dominâ validior, et Poppæa non nisi in perniciem uxoris nupta, postremo crimen omni exitio gravius.

LXIV. Ac puella [1] vicesimo ætatis anno inter centuriones et milites, præsagio malorum jam vitâ exemptâ, nondum tamen morte acquiescebat[2]. paucis dehinc interjectis diebus mori jubetur, quum jam *viduam se et tantum sororem* [3] testaretur, communesque *Germanicos* [4] et postremo *Agrippinæ* nomen cieret, *qua incolumi infelix quidem matrimonium, sed sine exitio pertulisset*. restringitur vinculis, venæque ejus per omnes artus exsolvuntur ; et quia pressus pavore sanguis tardius labebatur, præfervidi balnei vapore enecatur. additurque atrocior sævitia, quod caput amputatum latumque in Urbem Poppæa vidit. dona ob hæc templis decreta. Quod ad eum finem memoravimus, ut, quicumque casus temporum illorum nobis vel aliis auctoribus noscent, præsumptum habeant, quoties fugas et cædes jussit Princeps, toties grates deis actas, quæque rerum secundarum olim, tum publicæ cladis insignia fuisse. neque tamen silebimus, si quod senatusconsultum adulatione novum aut patientia postremum fuit.

LXV. Eodem anno libertorum potissimos veneno interfecisse creditus est, Doryphorum [1], quasi adversatum nuptiis Poppææ, Pallantem, quod immensam pecuniam longa senecta detineret. Romanus secretis criminationibus incusaverat Senecam ut C. Pisonis socium ; sed validius a Seneca eodem crimine perculsus est. unde Pisoni timor et orta insidiarum in Neronem magna moles, sed improspera [2].

LXIII. 1. Sc. classi Misenensi, Anicetum ; eum ab Octavia corruptum esse, quæ sperasset fore ut classem suam ille ad societatem consiliorum adversus Neronem adduceret. —2. Viduæ Germanici in eandem insulam conclusæ, a. U. 782.—3. Filiæ illius, bis in insulam relegatæ, a. 792 et 796. —4. Acte, XIII, 2.

LXIV. 1. *Puella* etiam de nuptis junioribus dicitur.—2. Nondum tamen id a se impetrabat, ut mortis sibi consciscendæ mentem haberet.—3. Sc. Neronis in Claudiam familiam adoptati. — 4. *Germanici* cognomento erant Drusus et Claudius ; Nero erat nepos Germanici, fratris Claudii.

LXV. 1. Qui *a libellis* erat Neroni, a quo semel donatus 3,800,000 *fr*. — 2. De quibus insequenti libro c. 48 sq.

LIBER QUINTUS DECIMUS

ARGUMENTUM.

Cap. 1, 2. Vologeses rex Parthorum bellum mente volvit, instigantibus fratre Tiridate et Monobazo Adiabeno, quem Tigranes vexarat. — 3. Corbulo Syriæ tuendæ providet. — 4. Parthi Monese duce Tigranocerta obsident. — 5. Vologesi Corbulo inducias offert et impetrat.—6. Cæsennii Pæti Armeniæ recens præfecti vanitas, —7, 8. ferocia, imperitia, jactantia. — 9. ab invadenda Syria Corbulo absterret Parthos, qui—10. Armeniæ et Pæto incumbunt. hic ægre Corbulonem auxilio vocat—11. Parthis prementibus.—12. Is in Armeniam profectus fugientes objurgat, suos hortatur.—13. Vologesés instat Pæto.—14. Disceptatio inter Romanos et Parthos, ex qua—15. Pæti fœda compositio.—16. Corbulo in Armeniam venit.—17. Pæto increpito Syriam repetit.—18. Romæ inania de Parthis tropæa. frumentum plebis. vectigalia.

19. SC. de simulatis adoptionibus.—20, 21. Claudius Timarchus Cretensis accusatur, quod Thrasea Pætus ad bonum publicum vertit.—22. decretum grates præsidibus non agendas. portenta. — 23. ob filiam Neroni natam immodica gaudia et frustranea. In Thraseam Principis odium.

24. Legati Parthorum Romæ irrisores. — 25. bello Armeniaco præficitur Corbulo. Pætum Cæsar facetus insectatur.—26. Corbulo in Armeniam ducit exercitum,—27. legatos Parthorum audit, defectores Armenios ulciscitur.—28—30. Tiridates a Corbulone pacem petit, et posito apud effigiem Cæsaris insigni regio impetrat, comiterque excipitur a Corbulone.—31. Vologesis pro fratre sollicitudo.

32. Alpinos maritimos Nero in jus Latii transfert. Equitum Romanorum in circo locos sedilibus plebis anteponit. feminæ illustres senatoresque in arena. — 33. Nero ipse Neapoli scenam inscendit.—34. Theatrum ruit. Beneventi Nero munus Vatinii spectat. —35. Torquatum Silanum mori adigit. 36. Iter frustra meditatur in Orientem.—37. Convivia luxu fœda celebrat, ministro Tigellino. Pythagoræ nubit. — 38. Clades Romæ ex incendio, forte an dolo Principis, qui — 39. in remedium multa popularia usurpat. — 40, 41. cladis magnitudo. novæ urbis condendæ consilium. — 42. Ex patriæ ruinis immensam domum exstruit Nero. majora frustra molitur. — 43. novæ urbis facies. — 44. petita diis piacula, frustra. incendii invidia in Christianos devoluta misere excruciatos.—45. Italiam, socios, templa spoliat Nero; aversantem id Senecam veneno petit.

46. Gladiatorum eruptio apud Præneste. classis ad Misenum amissa.—47. prodigia.—48. Conjuratio Pisonis in Neronem.—49, 50. conjuratorum nomina, mores, odiorum in Neronem causæ. iis accedit Rufus præfectus prætorio. Subrii impetus.—51. Epicharis classem tentans proditur. — 52. Conjuratorum impetus retardatus a Pisone ob sacra mensæ.—53. aliud conjuratorum consilium.—54. Scevini imprudentia Milichus servus herum defert, qui egregie se defendit, sed muliebri astutia deprehenditur.—55, 56. Natalis conjurationem fatetur, Pisonem, Senecam nominat, Lucanus matrem. — 57. Epicharis tormentis dilacerata mirum fidei exemplum præstat.—58. Nero reos audit, quos violenter urget Rufus dissimulata conscientia. — 59. Piso neglectis amicorum monitis occiditur. ejus testamentum et uxor.—60, 61. cædes Laterani et Senecæ. hujus defensio spreta,—62. supremi sermones,—63. amica contentio cum uxore.—64. cujus mortem inhiberi Nero imperat. Senecæ cruciatus, mors, funus.—65. ipse destinatus Imperator. —66. Rufus proditur.—67. Subrii Flavii,—68. Aspri, aliorum constantes voces et exitus. Rufi mollities. — 69. Nero Vestinum quamvis insontem interimit; — 70. mox Lucanum, Senecionem, Quinctianum, Scevinum.—71. Simulata per Urbem gaudia. indicibus præmia, suspectis militiæ vacatio, aliis exsilia,—72. Turpiliano, Nervæ, Tigellino triumphalia, Nymphidio consularia insignia data.—73. Nero adversum rumores se purgat. Gallionis periculum.—74. SC. ob servatum Neronem. pugio Scevini dicatus Jovi Vindici.

Gesta hæc annis paullo amplius tribus, p. Chr. 62—65.

I. Interea[1] rex Parthorum Vologeses, cognitis Corbulonis rebus regemque alienigenam Tigranem Armeniæ impositum, simul fratre Tiridate pulso spretum Arsacidarum fastigium ire ultum volens, magnitudine rursum Romana et continui fœderis [2] reverentia diversas ad curas trahebatur, cunctator ingenio et defectione Hyrcanorum, gentis validæ, multisque ex eo bellis illigatus. atque illum ambiguum novus insuper nuntius contumeliæ exstimulat : quippe egressus Armenia Tigranes Adiabenos, conterminam nationem, latius ac diutius quam per latrocinia [3] vastaverat; idque primores gentium ægre tolerabant : *eo contemptionis descensum, ut ne duce quidem Romano incursarentur, sed temeritate obsidis tot per annos inter mancipia habiti.* accendebat dolorem eorum Monobazus, quem penes Adiabenum regimen, *quod præsidium aut unde peteret* rogitans. *jam de Armenia concessum proxima trahi; et nisi defendant Parthi, levius servitium apud Romanos deditis quam captis esse* [4]. Tiridates quoque regni profugus per silentium aut modice querendo gravior erat [5] : *non enim ignaviâ magna imperia contineri; virorum armorumque faciendum certamen. id in summa fortuna æquius, quod validius. et sua retinere privatæ domus, de alienis*[6] *certare regiam laudem esse.*

II. Igitur commotus his Vologeses concilium vocat et proximum sibi Tiridaten constituit, atque ita orditur : « Hunc ego eodem mecum patre « genitum, quum mihi per ætatem summo nomine[1] concessisset, in pos« sessionem Armeniæ deduxi, qui tertius potentiæ gradus habetur : nam « Medos Pacorus ante ceperat. videbarque contra vetera fratrum odia et « certamina familiæ nostræ penates rite composuisse. prohibent Romani « et pacem ipsis nunquam prospere lacessitam nunc quoque in exitium « suum abrumpunt. non ibo infitias : æquitate quam sanguine, causa « quam armis retinere parta majoribus malueram. si cunctatione deliqui, « virtute corrigam. vestra quidem vis et gloria in integro est, addita mo« destiæ famâ, quæ neque summis mortalium spernenda est et a diis æsti« matur. » Simul diademate caput Tiridatis evinxit; promptam equitum manum, quæ regem ex more sectatur, Monesi nobili viro tradidit, adjectis Adiabenorum auxiliis; mandavitque Tigranen Armenia exturbari, dum ipse positis adversus Hyrcanos discordiis vires intimas molemque belli ciet, provinciis Romanis minitans.

III. Quæ ubi Corbuloni certis nuntiis audita sunt, legiones duas cum Verulano Severo et Vettio Bolano subsidium Tigrani mittit, occulto præcepto, *compositius cuncta quam festinantius agerent* : quippe bellum habere quam gerere malebat. scripseratque Cæsari *proprio duce opus esse, qui Armeniam defenderet; Syriam ingruente Vologese acriore in dis-*

I. Resumuntur gesta XIV, 26 narrata.—2. Sc. cum ipsa Parthorum gente : motus hucusque narrati de Armenia concitati erant.—3. Quam latrociniis fieri solet.—4. Quibus verbis significat quid sit facturus, nisi Vologeses opem ferat. — 5. Magis commovebat fratrem Vologesen : cujus meditatio jam exponitur. — 6. Vel tutandis vel acquirendis.

II. 1. Sc. regio. *Concedere alicui aliqua re* fere idem sonat ac cedere alicui aliquid.

crimine esse. atque interim reliquas legiones pro ripa Euphratis locat, tumultuariam provincialium manum armat, hostiles ingressus[1] præsidiis intercipit. et quia egena aquarum regio est, castella fontibus imposita; quosdam rivos congestu arenæ abdidit.

IV. Ea dum a Corbulone tuendæ Syriæ parantur, acto raptim agmine Moneses, ut famam sui præiret, non ideo nescium aut incautum Tigranen offendit. occupaverat Tigranocerta, urbem copia defensorum et magnitudine mœnium validam. ad hoc Nicephorius amnis haud spernenda latitudine partem murorum ambit; et ducta ingens fossa, qua fluvio diffidebatur. inerantque milites et provisi antè commeatus : quorum subvectu pauci avidius progressi et repentinis[1] hostibus circumventi, ira magis quam metu ceteros accenderant. Sed Partho ad exsequendas obsidiones nulla cominus audacia : raris sagittis neque clausos exterret et semet frustratur. Adiabeni quum promovere scalas et machinamenta inciperent, facile detrusi, mox erumpentibus nostris cæduntur.

V. Corbulo tamen, quamvis secundis rebus, moderandum fortunæ ratus misit ad Vologesen qui expostularent *vim provinciæ illatam : socium amicumque regem cohortes Romanas circumsedere. omitteret potius obsidionem, aut se quoque in agro hostili castra positurum.* Casperius centurio in eam legationem delectus apud oppidum Nisibin septem et triginta millibus passuum a Tigranocerta distantem adiit regem et mandata ferociter edidit. Vologesi vetus et penitus infixum erat arma Romana vitandi[1]; nec præsentia prospere fluebant. irritum obsidium; tutus manu et copiis Tigranes; fugati qui expugnationem sumpserant; missæ in Armeniam legiones, et aliæ pro Syria paratæ ultro irrumpere; sibi imbecillum equitem pabuli inopia : nam exorta vis locustarum ambederat quicquid herbidum aut frondosum. igitur metu abstruso mitiora obtendens *missurum ad Imperatorem Romanum legatos super petenda Armenia et firmanda pace* respondet. Monesen *omittere Tigranocerta* jubet; ipse retro concedit.

VI. Hæc plures ut *formidine regis et Corbulonis minis patrata ac magnifica* extollebant. alii *occulte pepigisse* interpretabantur « ut omisso « utrimque bello et abeunte Vologese Tigranes quoque Armenia abscede- « ret. cur enim exercitum Romanum a Tigranocertis deductum? cur de- « serta per otium[1] quæ bello defenderant? an melius hibernavisse in « extrema Cappadocia, raptim erectis tuguriis, quam in sede regni modo « retenti? dilata prorsus arma, ut Vologeses cum alio quam cum Corbu- « lone certaret, Corbulo meritæ tot per annos gloriæ non ultra pericu- « lum faceret. » nam, ut retuli[2], proprium ducem tuendæ Armeniæ poposcerat, et adventare Cæsennius Pætus audiebatur. jamque aderat,

III. 1. Loca per quæ ingredi in provinciam soleant aut possint Parthi.
IV. 1. Repente ingruentibus.
V. 1. Genitivus gerundii sæpe pendet ex verbis, in quibus latet notio substantivi, ut hoc loco *studium*, quasi dixeris *pour V. c'était habitude de...* Similiter c. 21, ubi gallicum usum voculæ *de* cum infinitivo comparat Burnouf. velut in his Voltarii : *Qu'importe à ma patrie d'apprendre que César a de nouveaux esclaves?*
VI. 1. Pacis tempore.—2. Cap. 3.

copiis ita divisis, ut quarta et duodecima legiones additâ quintâ, quæ recens e Mœsis excita erat, simul Pontica et Galatarum Cappadocumque auxilia Pæto obedirent, tertia et sexta et decima legiones priorque Syriæ miles apud Corbulonem manerent; cetera ex rerum usu sociarent partirenturve. sed neque Corbulo æmuli patiens; et Pætus, cui satis ad gloriam erat si proximus haberetur, despiciebat gesta, *nihil cædis aut prædæ, usurpatas nomine tenus urbium expugnationes* dictitans : *se tributa ac leges et pro umbra regis Romanum jus victis impositurum.*

VII. Sub idem tempus legati Vologesis, quos ad Principem missos memoravi, revertere irriti, bellumque propalam sumptum a Parthis. nec Pætus detrectavit, sed duabus legionibus, quarum quartam Funisulanus Vettonianus eo in tempore, duodecimam Calavius Sabinus regebant, Armeniam intrat tristi omine. nam in transgressu Euphratis, quem ponte tramittebat, nulla palam causa turbatus equus, qui consularia insignia gestabat [1], retro evasit. hostiaque, quæ muniebantur, hibernaculis [2] assistens, semifacta opera fugâ perrupit seque vallo extulit. et pila militum arsere [3], magis insigni prodigio, quia Parthus hostis missilibus telis decertat.

VIII Ceterum Pætus spretis ominibus, necdum satis firmatis hibernaculis, nullo rei frumentariæ provisu, rapit exercitum trans montem Taurum *reciperandis,* ut ferebat, *Tigranocertis vastandisque regionibus quas Corbulo integras omisisset.* et capta quædam castella, gloriæque et prædæ nonnihil partum [1] si aut gloriam cum modo aut prædam cum cura habuisset. longinquis itineribus percursando quæ obtineri nequibant, corrupto qui captus erat commeatu, et instante jam hieme reduxit exercitum composuitque ad Cæsarem litteras quasi confecto bello, verbis magnificis, rerum vacuas.

IX. Interim Corbulo nunquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus præsidiis insedit; et ne ponti injiciendo impedimentum hostiles turmæ afferrent (jam enim subjectis [1] campis magna specie [2] volitabant), naves magnitudine præstantes et connexas trabibus ac turribus auctas agit per amnem, catapultisque et balistis proturbat barbaros : in quos saxa et hastæ longius permeabant quam ut contrario sagittarum jactu adæquarentur dein pons continuatus, collesque adversi per socias cohortes, post legionum castris occupantur, tanta celeritate et ostentatione virium, ut Parthi omisso paratu invadendæ Syriæ spem omnem in Armeniam verterent.

X. Ubi [1] Pætus imminentium nescius quintam legionem procul in Ponto habebat, reliquas promiscuis militum commeatibus [2] infirmaverat, donec adventare Vologesen magno et infenso agmine auditum. accitur legio duodecima, et unde famam aucti exercitus speraverat, prodita infrequentia :

VII. 1. Mos erat ut equus unus pluresve cum ornatu ducis dignitati respondente e publico darentur in expeditionem. Idem plane evenit equo insigni quum Crassus contra Parthos Euphratem trajiceret. — 2. Quasi dicas, munitioni hibernaculorum. — 3. Igni dicto *de Saint-Elme.*

VIII. 1. Scil. foret.

IX. 1. Flumini adjacentibus.—2. Ita ut magna esse videretur eorum multitudo.

X. 1. Quo tempore.—2. *Commeatus* est venia abeundi aliquandiu ab exercitu castris-

qua tamen retineri castra et eludi Parthus tractu belli[3] poterat, si Pæto aut in suis aut in alienis consiliis constantia fuisset. verum ubi a viris militaribus adversus urgentes casus firmatus erat, rursus, ne alienæ sententiæ indigens videretur, in diversa ac deteriora transibat. et tunc relictis hibernis, *non fossam neque vallum sibi, sed corpora et arma in hostem data* clamitans, duxit legiones quasi prœlio certaturus. deinde amisso centurione et paucis militibus, quos visendis hostium copiis præmiserat, trepidus remeavit. et quia minus acriter Vologeses instinterat, vana rursus fiducia tria millia delecti peditis proximo Tauri jugo imposuit, quo transitum regis arcerent : alares quoque Pannonios, robur equitatus, in parte campi locat. conjux ac filius castello, cui Arsamosata nomen est, abditi, data in præsidium cohorte ac disperso milite, qui in uno habitus vagum hostem promptius sustentavisset. Et ægre compulsum ferunt ut instantem[4] Corbuloni fateretur. nec a Corbulone properatum, quo gliscentibus periculis etiam subsidii laus augeretur. *expediri* tamen *itineri singula millia ex tribus legionibus et alarios octingentos, parem numerum e cohortibus*, jussit.

XI. At Vologeses, quamvis *obsessa a Pæto itinera hinc peditatu inde equite* accepisset, nihil mutato consilio, sed vi ac minis alares exterruit, legionarios obtrivit, uno tantum centurione Tarquitio Crescente turrim, in qua præsidium agitabat, defendere auso, factaque sæpius eruptione et cæsis qui barbarorum propius suggrediebantur, donec ignium jactu circumveniretur[1]. peditum si quis integer, longinqua et avia, vulnerati castra repetivere, *virtutem regis, sævitiam et copias gentium*, cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum qui eadem pavebant. Ne dux quidem obniti adversis, sed cuncta militiæ munia deseruerat, missis iterum ad Corbulonem precibus, *veniret propere, signa et aquilas et nomen reliquum infelicis exercitus tueretur : se fidem interim, donec vita suppeditet, retenturos*[2].

XII. Ille interritus et parte copiarum apud Syriam relicta, ut munimenta Euphrati imposita retinerentur, qua proximum et commeatibus non egenum, regionem Commagenam, exin Cappadociam, inde Armenios petivit. comitabantur exercitum præter alia sueta bello magna vis camelorum onusta frumenti, ut simul hostem famemque depelleret. Primum e perculsis Pactium[1] primi pili centurionem obvium habuit, dein plerosque militum; quos diversas fugæ causas obtendentes *redire ad signa et clementiam Pæti experiri* monebat : *se nisi victoribus immitem*[2] *esse.* simul suas legiones adire, hortari, *priorum* admonere, *novam gloriam* ostendere : « non vicos aut oppida Armeniorum, sed castra Romana « duasque in iis legiones pretium laboris peti. si singulis manipularibus « præcipua servati civis corona imperatoriâ manu tribueretur, quod illud « et quantum decus, ubi par eorum numerus apisceretur, qui attulissent « salutem et qui accepissent[3]? » his atque talibus in commune alacres

ve.—3. Trahendo, ducendo bello.—4. Sc. hostem.

XI. 1. Centurio ille in turri.—2 Nimirum Pætum et milites ipsius.

XII. 1. Fortasse eundem de quo XIII, 56. — 2. Victoribus solis mitem, non desertoribus.– 3. Ubi tantus esset numerus eorum qui salutem attulissent et coronandorum, ni-

(et erant quos pericula fratrum aut propinquorum propriis stimulis incenderent) continuum diu[4] noctuque iter properabant.

XIII. Eoque intentius Vologeses premere obsessos, modo vallum legionum, modo castellum, quo imbellis ætas defendebatur, appugnare, propius incedens quam mos Parthis, si[1] ea temeritate hostem in prœlium eliceret. at illi vix contuberniis[2] extracti nec aliud quam munimenta propugnabant, pars jussu ducis, et alii propria ignavia, aut Corbulonem opperientes, ac si vis ingrueret, provisis[3] exemplis Caudinæ ac Numantinæ cladis. *neque eandem vim Samnitibus, Italico populo*[4], *aut Pœnis*[5] *ac Romani imperii æmulis. validam quoque et laudatam antiquitatem*[6], *quoties fortuna contra daret*[7], *saluti consuluisse*[8]. qua desperatione exercitus dux subactus primas tamen litteras ad Vologesen non supplices, sed in modum querentis composuit, « quod pro Armeniis, « semper Romanæ ditionis, aut subjectis regi quem Imperator delegisset, « hostilia faceret : pacem ex æquo[9] utilem. nec præsentia tantum specta- « ret. ipsum adversus duas legiones totis regni viribus advenisse : at Ro- « manis orbem terrarum reliquum, quo bellum juvarent. »

XIV. Ad ea Vologeses nihil pro causa, sed *opperiendos sibi fratres Pacorum ac Tiridaten* rescripsit; « illum locum[1] tempusque consilio « destinatum, quo de Armenia cernerent ; adjecisse deos dignum Arsaci- « darum[2], simul ut de legionibus Romanis statuerent. » Missi posthac a Pæto nuntii et *regis colloquium* petitum, qui *Vasacen præfectum equitatus ire* jussit. tum Pætus *Lucullos, Pompeios et si qua Cæsares obtinendæ donandæve Armeniæ egerant*, Vasaces *imaginem retinendi largiendive penes nos, vim penes Parthos* memoravit. et multum invicem disceptato, Monobazus Adiabenus in diem posterum testis iis quæ pepigissent adhibetur. placuitque *liberari subsidio legiones et decedere omnem militem finibus Armeniorum, castellaque ei commeatus Parthis tradi : quibus perpetratis copia Vologesi fieret mittendi ad Neronem legatos.*

XV. Interim flumini Arsaniæ (etenim is castra præfluebat) pontem imposuit, specie sibi illud iter expedientis : sed Parthi quasi documentum victoriæ jusserant : namque iis usui fuit. nostri per diversum iere. addidit rumor *sub jugum missas legiones* et alia ex rebus infaustis, quorum simulacrum ab Armeniis usurpatum est. namque et munimenta ingressi

mirum numerus par retractis ab interitu, qui erant legiones duæ.—4. Interdiu.

XIII. 1. An forte.—2. Tentoriis.—3. Amare dictum : *s'étant pourvus de...* Notæ sunt clades Caudina (a. U. 433, et Numantina (a. 617), quibus magnæ copiæ Romanorum ab omni parte cinctæ et interclusæ cum ignominia Romani nominis ad deditionem adigebantur.—4. Qui cladem ad Caudinas furculas intulit.—5. Non a Carthaginiensibus, sed ab Hispanis, nono anno post Carthaginem deletam, illata Romanis clades Numantina : nihilominus quum arctissime cohæreat Numantinum bellum cum Punicis et in Hispania diu cum Pœnis esset dimicatum, a militibus *Pœni* ab illo bello minime alieni, fortasse vulgi Romani quadam consuetudine, poterant citari. De re non absimili dictum VI, 12, not. 8. Deinde addidi *ac*. Parthos hoc loco dici *Romani imperii æmulos* satis apparet. — 6. Qualis sit Romanorum. — 7. In contrariam partem iret. — 8. *Mit le salut avant tout*, Burn.—9. Utrique parti æque.

XIV. 1. Sc. quo vocati sive venturi essent fratres ; v. cap. seq.—2. Illi deliberationi de Armenia deos adjecisse rem Arsacidis dignam, *ut simul* etiam *de leg.*, etc.

sunt, antequam agmen Romanum excederet, et circumstetere vias, captiva olim mancipia aut jumenta agnoscentes abstrahentesque. raptæ etiam vestes, retenta arma, pavido milite et concedente, ne qua prœlii causa exsisteret. Vologeses armis et corporibus cæsorum aggregatis, quo cladem nostram testaretur, visu fugientium abstinuit. fama moderationis quærebatur, postquam superbiam expleverat. flumen Arsaniam elephanto insidens et proximus quisque regem [1] vi equorum perrupere, quia rumor incesserat *pontem cessurum oneri dolo fabricantium.* sed qui ingredi ausi sunt, validum et fidum intellexere.

XVI. Ceterum obsessis adeo suppeditavisse rem frumentariam constitit, ut horreis ignem injicerent, contraque prodiderit Corbulo[1] *Parthos inopes copiarum et pabulo attrito relicturos oppugnationem, neque se plus tridui itinere abfuisse.* adjecit *jurejurando Pæti cautum apud signa [2], astantibus iis, quos testificando rex misisset, neminem Romanum Armeniam ingressurum, donec referrentur litteræ Neronis, an paci annueret.* quæ ut augendæ infamiæ composita, sic reliqua non in obscuro habentur: una die quadraginta millium spatium emensum esse Pætum, desertis passim sauciis, neque minus deformem illam fugientium trepidationem quam si terga in acie vertissent. Corbulo cum suis copiis apud ripam Euphratis obvius non eam speciem insignium et armorum prætulit, ut diversitatem [3] exprobraret. mœsti manipuli ac vicem commilitonum miserantes ne lacrimis quidem temperare; vix præ fletu usurpata consalutatio. decesserat certamen virtutis et ambitio gloriæ, felicium hominum affectus: sola misericordia valebat, et apud minores [4] magis.

XVII. Ducum inter se brevis sermo secutus est: hoc conquerente *irritum laborem [1], potuisse bellum fuga Parthorum finiri,* ille *integra utrique cuncta* respondit: *converterent aquilas et juncti invaderent Armeniam abscessu Vologesis infirmatam. Non ea Imperatoris habere mandata* Corbulo[2]: « periculo legionum commotum e provincia egressum, « quando in incerto habeantur Parthorum conatus, Syriam repetiturum. « sic quoque optimam fortunam orandam, ut pedes confectus spatiis iti« nerum alacrem et facilitate camporum prævenientem equitem [3] asseque« retur. » exin Pætus per Cappadociam hibernavit. At Vologesis ad Corbulonem missi nuntii, *detraheret castella trans Euphraten, amnemque, ut olim, medium faceret.* ille *Armeniam quoque diversis præsidiis vacuam fieri* expostulabat. et postremo concessit rex; dirutaque quæ ultra Euphraten communierat Corbulo, et Armenii sine arbitro [4] relicti sunt.

XVIII. At Romæ tropæa de Parthis arcusque medio Capitolini montis

XV. 1. *Prope* et comparativi superlativique inde ducti cum accusativo æque ac dativo struuntur.

XVI. 1. Sive in commentariis sive in epistolis ad Imperatorem missis.—2. Apud *principia* castrorum, de quibus v. ad I, 61. — 3. Sc. militum Pæti per splendorem suorum. Exercitus Romani quando sibi obvii fiebant, insignibus suis quique quantum possent explendescere non parcebant.—4. Inferiores. Conf. c. 20.

XVII. 1. Sc. itineris tam properati.—2. Scil. se respondit.—3. Equitatum Corbulonis. —4. Domino.

sistebantur, decreta ab senatu integro adhuc bello [1], neque tum omissa, dum aspectui consulitur spreta conscientia. quin et dissimulandis rerum externarum curis Nero frumentum plebis vetustate corruptum in Tiberim jecit, quo securitatem annonæ sustentaret [2]. cujus pretio nihil additum est, quamvis ducentas ferme naves portu ipso violentia tempestatis et centum alias Tiberi subvectas fortuitus ignis absumpsisset. Tres dein consulares, L. Pisonem, Ducennium Geminum, Pompeium Paullinum vectigalibus publicis præposuit, cum insectatione priorum Principum, *qui gravitate sumptuum justos reditus anteissent* [3] : *se annuum sexcenties sestertium* [4] *reipublicæ largiri.*

XIX. Percrebuerat ea tempestate pravissimus mos, quum propinquis comitiis aut sorte provinciarum plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios [1], præturasque et provincias inter patres sortiti statim emitterent manu quos adoptaverant. magna cum invidia senatum adeunt, *jus naturæ, labores educandi, adversus fraudem et artes et brevitatem adoptionis* enumerant : *satis pretii esse orbis* [2] *quod multa securitate, nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta prompta et obvia haberent. sibi promissa legum diu exspectata in ludibrium verti, quando quis sine sollicitudine parens, sine luctu orbus longa patrum vota repente adæquaret.* factum ex eo senatusconsultum, *ne simulata adoptio in ulla parte muneris publici juvaret ac ne usurpandis quidem hereditatibus prodesset.*

XX. Exin Claudius Timarchus Cretensis reus agitur, ceteris criminibus, ut solent prævalidi provincialium et opibus nimiis ad injurias minorum elati : una vox ejus usque ad contumeliam senatus penetraverat, quod dictitasset *in sua potestate situm an proconsulibus, qui Cretam obtinuissent, grates agerentur.* Quam occasionem Pætus Thrasea ad bonum publicum vertens, postquam de reo censuerat *provincia Creta depellendum*, hæc addidit : « Usu probatum est, Patres conscripti, leges egre-
« gias, exempla honesta apud bonos ex delictis aliorum gigni. sic orato-
« rum licentia Cinciam rogationem [1], candidatorum ambitus Julias leges [2],
« magistratuum avaritia Calpurnia scita [3] pepererunt. nam culpa quam
« pœna tempore prior, emendari quam peccare posterius est [4]. ergo ad-
« versus novam provincialium superbiam dignum fide constantiaque Ro-
« mana capiamus consilium, quo tutelæ sociorum nihil derogetur, nobis
« opinio decedat, qualis quisque habeatur, alibi quam in civium judicio
« esse.

XVIII. 1. Nondum fuso Pæto. — 2. Sic ostendens melius frumentum largiter paratum esse. — 3. Supergressi essent. — 4. Prope 1,200,000 *fr.*

XIX. 1. Ob legem Papiam Poppæam, de qua vide ad II, 51. — 2. Quorum hereditas omni genere illecebrarum ambibatur : vide Horat. *Satir.* II, 5, Juvenal. *Sat.* XII, cum interpretibus.

XX. 1. De qua XI, c. 5 fine. — 2. Multorum leges erant de ambitu : sed *Julia* tum maxime valuisse putanda est, ab Augusto lata, de qua Sueton. c. 40. — 3. *Plebiscita :* nam L. Calpurnius Piso tribunus plebis erat a. U. 605, quum illam legem perferret, qua provinciales repetundarum accusare poterant magistratus improbos et quæstio perpetua (*un tribunal permanent*) de ea re Romæ instituta est. — 4. Cato Censorius apud Livium XXXIV, 3 : *Sicut antè morbos necesse est cognitos esse quam remedia eorum, sic cupiditates prius natæ sunt quam leges quæ iis modum facerent*, etc.

XXI. « Olim quidem non modo prætor aut consul, sed privati etiam « mittebantur, qui provincias viserent et, quid de cujusque obsequio vi- « deretur, referrent; trepidantque gentes de æstimatione singulorum. at « nunc colimus externos et adulamur; et quomodo ad nutum alicujus « grates, ita promptius accusatio decernitur. decernaturque et maneat « provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi [1], sed laus falsa et « precibus expressa perinde cohibeantur quam malitia, quam crudelitas. « plura sæpe peccantur dum demeremur quam dum offendimus. quædam « imo virtutes odio sunt, severitas obstinata, invictus adversum gratiam « animus. inde initia magistratuum nostrorum meliora ferme, et finis in- « clinat, dum in modum candidatorum suffragia conquirimus; quæ si « arceantur, æquabilius atque constantius provinciæ regentur. nam ut « metu repetundarum infracta [2] avaritia est, ita vetita gratiarum actione « ambitio cohibetur. »

XXII. Magno assensu celebrata sententia, non tamen senatusconsultum perfici potuit, abnuentibus consulibus ea de re relatum [1]. mox auctore Principe sanxere *ne quis ad concilium sociorum referret [2] agendas apud senatum proprætoribus proveconsulibus [3] grates, neu quis ea legatione fungeretur.* Iisdem consulibus gymnasium [4] ictu fulminis conflagravit, effigiesque in eo Neronis ad informe æs liquefacta. et motu terræ celebre Campaniæ oppidum Pompeii magna ex parte proruit [5]. defunctaque virgo Vestalis Lælia, in cujus locum Cornelia ex familia Cossorum capta est.

XXIII. Memmio Regulo et Verginio Rufo Coss. [1] natam sibi ex Poppæa filiam Nero ultra mortale gaudium accepit appellavitque *Augustam,* dato et Poppææ eodem cognomento. locus puerperio colonia Antium fuit, ubi ipse generatus erat. jam senatus *uterum [2] Poppææ* commendaverat diis votaque publice susceperat : quæ multiplicata exsolutaque. et additæ *supplicationes templumque Fæcunditati, et certamen ad exemplar Actiacæ religionis [3]* decretum; *utque Fortunarum [4] effigies aureæ in solio Capitolini Jovis locarentur; ludicrum circense, ut Juliæ genti apud Bovillas [5], ita Claudiæ Domitiæque apud Antium ederetur.* quæ fluxa fuere, quartum intra mensem defuncta infante. rursusque exortæ adulationes censentium [6] *honorem divæ et pulvinar ædemque et sacerdotem.* atque ipse ut lætitiæ, ita mœroris immodicus egit. Annotatum est, omni senatu Antium sub recentem partum effuso, Thraseam prohibitum [7] immoto animo prænuntiam imminentis cædis contumeliam excepisse. secutam dehinc vocem Cæsaris ferunt, qua *reconciliatum se Thraseæ* apud Senecam jactaverit, ac Senecam Cæsari gratulatum. unde gloria egregiis viris et pericula gliscebant.

XXI. 1. Vide supra ad c. 8.—2. Fracta.

XXII. 1. Relationem : detrectabant deliberationem senatus super ea re. — 2. Ad deliberandum.—3. Sive proconsulibus.—4. De quo XIV, 47.—5. Conf. Senecæ *Quæst. nat.* VI, 1.

XXIII. 1. A. U. 816, p. Chr. 63. —2 Graviditatem. — 3. In memoriam pugnæ Actiacæ celebrabantur, instituti ab Augusto, ludi quinquennales musici, gymnici et equestres. —4. Quæ Antii colebantur, Fortunæ Equestris et Fortunæ Prosperæ.—5. Conf. supra II, 41.—6. Decernentium.—7. Sc. aditu ad Neronem

XXIV. Inter quæ, veris principio, legati Parthorum mandata regis Vologesis litterasque in eandem formam [1] attulere : « se priora et toties jactata super obtinenda Armenia nunc omittere, quoniam dii, quamvis « potentium populorum arbitri, possessionem Parthis non sine ignominia « Romana tradidissent. nuper clausum Tigranen ; post Pætum legionesque « quum opprimere posset, incolumes dimisisse. satis approbatam vim ; « datum et lenitatis experimentum. nec recusaturum Tiridaten accipiendo « diademati in Urbem venire, nisi sacerdotii religione attineretur [2]. iturum ad signa et effigies Principis, ubi legionibus coram regnum auspi« caretur. »

XXV. Talibus Vologesis litteris, quia Pætus diversa tanquam rebus integris scribebat, interrogatus centurio, qui cum legatis advenerat, *quo in statu Armenia esset?* *omnes inde Romanos excessisse* respondit. tum intellecto barbarorum irrisu, qui peterent quod eripuerant, consuluit inter primores civitatis Nero, *bellum anceps an pax inhonesta placeret?* nec dubitatum de bello. et Corbulo, tot per annos militum atque hostium gnarus, gerendæ rei præficitur, ne cujus alterius inscitia rursum peccaretur, quia Pæti piguerat. igitur irriti remittuntur, cum donis tamen, unde spes fieret non frustra eadem oraturum Tiridaten, si preces ipse attulisset. Syriæque exsecutio [1] Cincio, copiæ militares Corbuloni permissæ; et quintadecima legio ducente Mario Celso e Pannonia adjecta est. scribitur tetrarchis ac regibus præfectisque et procuratoribus et qui prætorum finitimas provincias regebant, *jussis Corbulonis obsequi*, in tantum ferme modum aucta potestate, quem [2] populus Romanus Cn. Pompeio bellum piraticum gesturo dederat. Regressum Pætum, quum graviora metueret, facetiis insectari satis habuit Cæsar, his ferme verbis, *ignoscere se statim, ne tam promptus in pavorem longiore sollicitudine ægresceret.*

XXVI. At Corbulo quarta et duodecima legionibus, quæ fortissimo quoque amisso et ceteris exterritis parum habiles prælio videbantur, in Syriam translatis, sextam inde ac tertiam legiones, integrum militem et crebris ac prosperis laboribus exercitum, in Armeniam ducit. addiditque legionem quintam, quæ per Pontum agens expers cladis fuerat, simul quintadecimanos recens adductos, et vexilla delectorum ex Illyrico et Ægypto, quodque alarum cohortiumque, et auxilia regum in unum conducta apud Melitenen, qua transmittere Euphraten parabat. tum lustratum rite [1] exercitum ad concionem vocat orditurque magnifica *de auspiciis imperatoriis rebusque a se gestis*, adversa *in inscitiam Pæti* declinans, multa auctoritate, quæ viro militari pro facundia erat.

XXVII. Mox iter L. Lucullo quondam penetratum [1] apertis quæ vetustas

XXIV. 1. Ejusdem sententiæ, cujus erant mandata. — 2. Tiridates erat Magus, quibus mare sanctum habebatur : *navigare noluerat, quoniam exspuere in maria aliisque mortalium necessitatibus violare eam naturam*, magi *fas non putant*, Plinius *Hist. nat.* XXX, 2, § 6.

XXV. 1. Administratio ; Syrianorum negotiorum exsecutio. — 2. Sc. modum potestatis. De re conf. Plutarch. c. 40, Ciceronem in Oratione pro lege Manilia.

XXVI. 1. Hæc lustratio fiebat suove taurilibus, de quibus alibi. Livius, I, 41.

XXVII. 1. A. U. 685, in bello Mithridatico.

obsepserat, pergit. et venientes Tiridatis Vologesisque de pace legatos haud aspernatus, adjungit iis centuriones cum mandatis non immitibus : « nec enim adhuc eo ventum, ut certamine extremo opus esset. multa « Romanis secunda, quædam Parthis evenisse documento adversus su« perbiam : proinde et Tiridati conducere intactum vastationibus regnum « dono accipere, et Vologesen melius societate Romana quam damnis « mutuis genti Parthorum consulturum. scire quantum intus discordia« rum, quamque indomitas et præferoces nationes regeret. contra Impe« ratori suo immotam ubique pacem et unum id bellum esse. » Simul consilio terrorem adjicere, et megistanas [2] Armenios, qui primi a nobis defecerant, pellit sedibus, castella eorum exscindit, plana, edita, validos invalidosque pari metu complet.

XXVIII. Non infensum, nec cum hostili odio Corbulonis nomen etiam barbaris habebatur [1], eoque consilium ejus fidum credebant. ergo Vologeses neque atrox in summam, et[2] quibusdam præfecturis inducias petit. Tiridates locum diemque colloquio poscit. tempus propinquum, locus, in quo nuper obsessæ cum Pæto legiones erant, quum barbaris delectus esset ob memoriam lætioris sibi rei, Corbuloni non vitatus, ut dissimilitudo fortunæ gloriam augeret. neque infamiâ Pæti augebatur [3] : quod eo maxime patuit, quia filio ejus tribuno ducere manipulos atque operire reliquias malæ pugnæ imperavit. Die pacta Tiberius Alexander, illustris eques Romanus, minister bello datus[4], et Vinianus Annius, gener Corbulonis, nondum senatoria ætate [5], sed pro legato quintæ legioni impositus, in castra Tiridatis venere, honori ejus, ac ne metueret insidias tali pignore. viceni dehinc equites assumpti. et viso Corbulone rex prior equo desiluit; nec cunctatus Corbulo, sed pedes uterque dextras miscuere.

XXIX. Exin Romanus laudat juvenem *omissis præcipitibus tuta et salutaria capessentem.* ille *de nobilitate generis* multum præfatus, cetera temperanter adjungit : *iturum quippe Romam laturumque novum Cæsari decus, non adversis Parthorum rebus supplicem Arsaciden.* tum placuit Tiridaten ponere apud effigiem Cæsaris insigne regium, nec nisi manu Neronis resumere; et colloquium osculo finitum. Dein paucis diebus interjectis, magna urrimque specie, inde eques compositus per turmas et insignibus patriis, hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis signisque et simulacris deûm, in modum templi. medio tribunal sedem curulem et sedes effigiem Neronis sustinebat. ad quam progressus Tiridates, cæsis ex more victimis, sublatum capite diadema imagini subjecit, magnis apud cunctos animorum motibus, quos augebat insita adhuc oculis exercituum Romanorum cædes aut obsidio : *ac nunc versos casus : iturum Tiridaten ostentui gentibus quanto minus quam captivum !*

XXX. Addidit gloriæ Corbulo comitatem epulasque; et rogitante rege

—2. Magnates, proprio gentis vocabulo *mehestân* in græci sermonis similitudinem deflexo.
XXVIII. 1. Eadem locutione XII, 18 : *Omne scelus externum cum lætitia habendum.*—2. Vologeses et ad summam rem decernendam (*sur le principal de l'affaire*) non erat atrox, et....—3. Corbulo.—4. A Nerone datus expeditioni Corbulonis ut arbiter et adjutor consiliorum.—5. Quæ tum fere erat vigesimus quintus ætatis annus.

causas, quoties novum aliquid adverterat, ut initia vigiliarum per centurionem[1] nuntiari, convivium buccina dimitti[2] et structam ante augurale[3] aram subdita face accendi, cuncta in majus attollens admiratione prisci moris affecit. postero die *spatium* oravit, *quo tantum itineris aditurus fratres ante matremque viseret:* obsidem interea filiam tradit litterasque supplices ad Neronem.

XXXI. Et digressus Pacorum apud Medos, Vologesen Ecbatanis repperit, non incuriosum fratris: quippe et propriis nuntiis a Corbulone petierat, *ne quam imaginem servitii Tiridates perferret, neu ferrum traderet*[1], *aut complexu provincias obtinentium*[2] *arceretur foribusve eorum assisteret; tantusque ei Romæ, quantus consulibus, honor esset.* scilicet externæ superbiæ sueto non inerat notitia nostri, apud quos vis imperii valet, inania transmittuntur.

XXXII. Eodem anno Cæsar nationes Alpium maritimarum in jus Latii[1] transtulit. Equitum Romanorum locos sedilibus plebis anteposuit apud circum. namque ad eam diem indiscreti inibant, quia lex Roscia nihil nisi de quattuordecim ordinibus[2] sanxit. Spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentia ac priora, sed feminarum illustrium senatorumque plures per arenam fœdati sunt[3].

XXXIII. C. Lecanio, M. Licinio Coss.[1] acriore in dies cupidine adigebatur Nero promiscuas scenas frequentandi. nam adhuc per domum aut hortos cecinerat, juvenalibus ludis[2], quos ut parum celebres et tantæ voci angustos spernebat. non tamen Romæ incipere ausus Neapolim quasi Græcam urbem[3] delegit: *inde initium fore, ut transgressus in Achaiam*[4] *insignesque et antiquitus sacras coronas adeptus majore fama studia civium eliceret*[5]. ergo contractum oppidanorum vulgus, et quos e proximis coloniis et municipiis ejus rei fama civerat, quique Cæsarem per honorem aut varios usus sectantur, etiam militum manipuli, theatrum Neapolitanorum complent.

XXXIV. Illic, plerique ut arbitrabantur, triste, ut ipse, providum potius et secundis numinibus evenit. nam egresso, qui affuerat, populo vacuum et sine ullius noxa theatrum collapsum est. ergo per compositos cantus grates diis atque ipsam recentis casus fortunam celebrans petiturusque maris Hadriæ[1] trajectûs, apud Beneventum interim consedit: ubi

XXX. 1. Cui vigiles ordine obeundi erant unius cujusque quattuor vigiliarum: ideo, ut videtur, nuntiat, si quid forte novi jussus transmittendum sit. — 2. Ut etiam initio convivii buccina canebatur.—3. De quo vide in II, 13. *Ara* pro sacrificiis vel libamentis aræ impositis.

XXXI. 1. Quo omni tempore, vel inter epulas, accincti erant Parthi: coram Principe aut magistratu Romano deponendum erat.—2. Proconsulum et legatorum, quorum complexu severe interdictum erat provincialibus.

XXXII. 1. Medium inter jus Italicum et jus civitatis Romanæ. Ex eo soli qui magistratibus functi erant apud suos, cives Romani fiebant.—2. Sc. sedilium theatri, non circi. Vid. ad VI, 3. Claudius senatoribus solis discretam in circo sedem tribuerat: nunc Nero Equitibus.— 3. In quam descenderant alii sua prava libidine, alii coacti a Nerone. Vide supra XIV, 14 et Sueton. c. 12.

XXXIII. 1. A. U. 817, p. Chr. 64.— 2. De quibus XIV, 15.—3. A Chalcidensibus ex Eubœa condita servabat Græca gymnasia, theatra, ἀγῶνας.—4. In ipsam Græciam, ad certamina Olympica, etc.—5. Excitaret

XXXIV. 1. Sic Græco et poetico modo pro Adriatici.

gladiatorum munus a Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter fœdissima ejus aulæ ostenta fuit, sutrinæ tabernæ alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus, primo in contumelias [2] assumptus; deinde optimi cujusque criminatione eo usque valuit, ut gratia, pecunia, vi nocendi etiam malos præmineret.

XXXV. Ejus munus frequentanti Neroni ne inter voluptates quidem a sceleribus cessabatur. iisdem quippe illis diebus Torquatus Silanus mori adigitur, quia super Juniæ familiæ claritudinem divum Augustum atavum ferebat. jussi accusatores objicere *prodigum largitionibus, neque aliam spem quam in novis rebus esse. quin eum nobiles* [1] *habere, quos ab epistolis et libellis et rationibus appellet* [2], *nomina summæ curæ et meditamenta* [3]. tum intimus quisque libertorum vincti abreptique. et quum damnatio instaret, brachiorum venas Torquatus interscidit, secutaque Neronis oratio ex more, *quamvis sontem et defensioni merito diffisum, victurum* [4] *tamen fuisse, si clementiam judicis exspectasset.*

XXXVI. Nec multo post, omissa in præsens Achaia [1] (causæ in incerto fuere), Urbem revisit, provincias Orientis, maxime Ægyptum, secretis imaginationibus agitans.[2] dehinc edicto testificatus *non longam sui absentiam et cuncta in republica perinde immota ac prospera fore*, super ea profectione adiit Capitolium. illic veneratus deos, quum Vestæ quoque templum inisset, repente cunctos per artus tremens, seu numine exterrente seu facinorum recordatione nunquam timore vacuus, deseruit inceptum, *cunctas sibi curas amore patriæ leviores* dictitans: « vidisse « civium mœstos vultus, audire secretas querimonias, quod tantum iter « aditurus esset, cujus ne modicos quidem egressus tolerarent, sueti ad« versum fortuita aspectu Principis refoveri. ergo ut in privatis necessi« tudinibus proxima pignora prævalerent, ita populum Romanum vim « plurimam habere, parendumque retinenti. » hæc atque talia plebi volentia [3] fuere, voluptatum cupidine, et quæ præcipua cura est, rei frumentariæ angustias, si abesset, metuenti. senatus et primores in incerto erant, procul an coram atrocior haberetur: dehinc, quæ natura magnis timoribus, deterius credebant quod evenerat.

XXXVII. Ipse, quo fidem acquireret nihil [1] usquam perinde lætum sibi, publicis locis struere convivia totaque Urbe quasi domo uti. Et celeberrimæ luxu famaque epulæ fuere, quas a Tigellino paratas ut exemplar [2] referam, ne sæpius eadem prodigentia narranda sit. igitur in stagno Agrippæ [3] fabricatus est ratem [4], cui superpositum convivium aliarum

—2. Ut contumeliæ esset, derideretur.

XXXV. 1 Homines qui noscerentur, homines non obscuros, non simpliciter libertos aut servos qualescumque. — 2. Explicat ipse Tacitus XVI, 8, *tanquam disponeret jam imperii curas præficeretque rationibus et libellis et epistolis libertos.*—3. Quasi prolusionem, μελέτην, imperii. — 4. A *vivere*.

XXXVI. 1. Quo profecturus erat ad ostentandam vocem. — 2. Illuc iter meditans.— 3. Grata, jucunda. Sic *Hist.* III, 52: *Muciano volentia rescripsere;* et Sallustius: *Volentia plebi facturus videbatur.*

XXXVII. 1. Scil. esse. — 2. Quasi ἀρχέτυπον, in quo plena rei species repræsentata cernatur. — 3. In hortis Agrippæ prope Pantheon et locum qui hodie dicitur *palazzo della Academia Ecclesiastica.*—4. *Un radeau.*—5. De quibus ad XI, 27.

tractu navium moveretur. naves auro et ebore distinctæ; remigesque exoleti per ætates et scientiam libidinum componebantur. volucres et feras diversis e terris et animalia maris Oceano abusque petiverat. in crepidinibus stagni loca illustribus feminis completa : gestus motusque illiberales; et postquam tenebræ incedebant, quantum juxta nemoris et circumjecta tecta consonare cantu et luminibus clarescere. Ipse per licita atque illicita fœdatus nihil flagitii reliquerat quo corruptior ageret, nisi paucos post dies uni ex illo contaminatorum (nomen *Pythagoræ* fuit) in modum solennium conjugiorum denupsisset. inditum Imperatori flammeum; visi auspices [5], dos et genialis torus et faces nuptiales; cuncta denique spectata, quæ etiam in femina nox operit.

XXXVIII. Sequitur clades, forte an dolo Principis incertum [1] (nam utrumque auctores prodidere), sed omnibus, quæ huic Urbi per violentiam ignium acciderunt, gravior atque atrocior. initium in ea parte Circi ortum, quæ Palatino Cælioque montibus contigua est : ubi per tabernas [2], quibus id mercimonium inerat quo flamma alitur, simul cœptus ignis et statim validus ac vento citus longitudinem Circi corripuit : neque enim domus munimentis septæ vel templa muris cincta aut quid aliud moræ interjacebat. impetu pervagatum incendium plana primum, deinde in edita assurgens, et rursum inferiora populando, anteiit remedia velocitate mali et obnoxia [3] Urbe arctis itineribus hucque et illuc flexis atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit [4]. Ad hoc lamenta paventium feminarum, fessa [5] ac rudis pueritiæ ætas, quique sibi quique aliis consulebant, dum trahunt invalidos aut opperiuntur, pars mora, pars festinans cuncta impediebant : et sæpe, dum in tergum respectant, lateribus aut fronte circumveniebantur; vel si in proxima evaserant, illis quoque igni correptis [6], etiam quæ longinqua crediderant in eodem casu reperiebantur. postremo, quid vitarent, quid peterent ambigui, complere vias, sterni per agros; quidam amissis omnibus fortunis, diurni quoque victus [7], alii caritate suorum, quos eripere nequiverant, quamvis patente effugio interiere. nec quisquam defendere audebat, crebris multorum minis restinguere prohibentium, et quia alii palam faces jaciebant atque esse sibi auctorem vociferabantur, sive ut raptus licentius exercerent, seu jussu

XXXIX. Eo in tempore Nero Antii agens non ante in Urbem regressus est, quam domui ejus, qua palatium et Mæcenatis hortos [1] continuaverat, ignis propinquaret. neque tamen sisti potuit, quin et palatium et domus et cuncta circum haurirentur. Sed solatium populo exturbato et profugo Campum Martis ac monumenta Agrippæ [2], hortos quin etiam suos patefe-

XXXVIII. 1. Specta moderationem Taciti! Scriptorum quos hodie legimus Dio Cassius malæ menti Neronis tribuit illud incendium, dudum animo volventis et Priamum felicem prædicantis, cui Trojæ patriæ incendium oculis cernere contigerit; Suetonius veteres ædes et tortuosas plateas Urbis displicuisse Neroni scribit, ceteroqui spatium aureo suo palatio desideranti — 2. Inprimis oleariorum et thuriariorum. — 3. Sc. incendio. — 4. De qua post Gallicum incendium instauranda Livius scribit V, 55 : « Festinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omisso sui alienique discrimine in vacuo ædificant. Ea est causa ut veteres cloacæ, primo per publicum ductæ, nunc privata passim subeant tecta formaque Urbis sit occupatæ magis quam divisæ similis. » — 5. Senum. — 6. Supple : et ipsis in longinqua fugientibus. *Longinqua* sc. ab incendio. — 7. Sc. fortuna amissa.

XXXIX. 1. In Esquiliis sitos, ut notum ex Horatio. — 2. Magnifica in Campo Martio ;

cit, et subitaria ædificia exstruxit, quæ multitudinem inopem acciperent; subvectaque utensilia [3] ab Ostia et propinquis municipiis, pretiumque frumenti minutum usque ad ternos nummos [4]. Quæ quamquam popularia in irritum cadebant, quia pervaserat rumor *ipso tempore flagrantis Urbis inisse eum domesticam scenam et cecinisse Trojanum excidium, præsentia mala vetustis cladibus assimulantem.*

XL. Sexto demum die apud imas Esquilias finis incendio factus, prorutis per immensum ædificiis, ut continuæ violentiæ campus et velut vacuum cœlum occurreret. Nec diu post metus redibat haud levis: rursum grassatus ignis, patulis magis Urbis locis; eoque strages hominum minor, delubra deûm et porticus amœnitati dicatæ latius procidere. plusque infamiæ id incendium habuit, quia prædiis Tigellini Æmilianis [1] proruperat. videbaturque Nero condendæ Urbis novæ et cognomento suo appellandæ gloriam quærere. quippe in regiones quattuordecim Roma dividitur, quarum quattuor integræ manebant, tres solo tenus dejectæ: septem reliquis pauca tectorum vestigia supererant, lacera et semiusta.

XLI. Domuum et insularum [1] et templorum, quæ amissa sunt, numerum inire haud promptum fuerit: sed vetustissima religione, quod Servius Tullius Lunæ [2], et magna ara fanumque, quæ Præsenti Herculi Arcas Evander sacraverat [3], ædesque Statoris Jovis vota Romulo [4] Numæque regia et delubrum Vestæ cum penatibus populi Romani [5], exusta; jam opes tot victoriis quæsitæ et Græcarum artium decora, exin monumenta ingeniorum antiqua et incorrupta [6]: quamvis in tanta resurgentis Urbis pulchritudine, multa seniores meminerint, quæ reparari nequibant. Fuere qui annotarent quartodecimo kalendas Sextiles [7] principium incendii hujus ortum, quo et Senones captam Urbem inflammaverint. alii eo usque cura progressi sunt, ut totidem annos mensesque et dies inter utraque incendia numerent [8].

XLII. Ceterum Nero usus est patriæ ruinis exstruxitque domum, in qua haud perinde gemmæ et aurum miraculo essent, solita pridem et luxu vulgata, quam arva et stagna et in modum solitudinum hinc silvæ, inde aperta spatia et prospectus, magistris et machinatoribus Severo et Celere, quibus ingenium et audacia erat, etiam quæ natura denegavisset, per artem tentare et viribus Principis illudere. namque *ab lacu Averno* [1] *navigabilem fossam usque ad ostia Tiberina depressuros* promiserant, squalenti [2] littore aut per montes adversos. neque enim aliud humidum

epulcrum, campus, porticus, thermæ, Pantheon, horti, septa, templum Neptuni, et alia. — 3. Cibaria, ut capitur etiam I, 70. — 4. In modium, paullo plus hodiernis 10 *litres* pretio ferme 55 *cent.*

XL. 1. In vico Æmiliano sitis, in septima regione Urbis.

XLI. 1. De quibus v. ad VI, 45. — 2. In Aventino, in duodecima regione Urbis. In eo templo Mummius ex præda Corinthiaca consecraverat artes Græcas.—3. Vide Liv. I, 7. — 4. Ap. Livium I, 12. — 5. De his ædibus vicinis vide Ovidium, *Trist.* III, 1, 29 sqq., *Fastor.* VI, 263 sqq., Liv. I, 20.—6. Sc. exusta sunt: libri veterum scripti in privatorum aut publicis bibliothecis, multi apud familias auctorum. — 7. Decimo nono die Julio; eodem die anni 364 Senones Romam intrarunt, Liv. V, 41; VI, 1.— 8. Sed terminus quem illi ponebant nunc obscurus: ratio non constat in cognitis opinionibus de anno conditæ Urbis.

XLII. 1. In Campania. *Fossam* 160 millium passuum. — 2. Arido et sine proventu terræ.

gignendis aquis occurrit quam Pomptinæ paludes : cetera abrupta aut arentia ; ac si perrumpi possent, intolerandus labor, nec satis causæ. Nero tamen, ut erat incredibilium cupitor, effodere proxima Averno juga connixus est ; manentque vestigia irritæ spei.

XLIII. Ceterum Urbis quæ domui [1] supererant, non ut post Gallica incendia, nulla distinctione nec passim erecta, sed dimensis vicorum ordinibus et latis viarum spatiis, cohibitaque ædificiorum altitudine ac patefactis areis additisque porticibus, quæ frontem insularum protegerent. *eas porticus* Nero *sua pecunia exstructurum, purgatasque areas dominis traditurum* [2] pollicitus est. addidit præmia pro cujusque ordine et rei familiaris copiis, finivitque tempus intra quod effectis domibus aut insulis adipiscerentur. *ruderi accipiendo Ostienses paludes* destinabat, *utique* [3] *naves, quæ frumentum Tiberi subvectassent, onustæ rudere decurrerent; ædificiaque ipsa certa sui parte sine trabibus, saxo Gabino Albanove solidarentur,* quod is lapis ignibus impervius est. *jam aqua privatorum licentiâ intercepta quo largior et pluribus locis in publicum flueret, custodes* [4], *et subsidia reprimendis ignibus in propatulo quisque haberet; nec communione parietum* [5], *sed propriis quæque muris ambirentur.* ea ex utilitate accepta decorem quoque novæ urbi attulere. erant tamen qui crederent [6] *veterem illam formam salubritati magis conduxisse, quoniam angustiæ itinerum et altitudo tectorum non perinde solis vapore perrumperentur : at nunc patulam latitudinem et nulla umbra defensam graviore æstu ardescere.*

XLIV. Et hæc quidem humanis consiliis providebantur. mox petita a diis piacula [1], aditique Sibyllæ libri, ex quibus supplicatum Vulcano et Cereri Proserpinæque, ac propitiata Juno per matronas, primum in Capitolio, deinde apud proximum mare, unde hausta aqua templum et simulacrum deæ prospersum est ; et sellisternia [2] ac pervigilia celebravere feminæ, quibus mariti erant. Sed non ope humana, non largitionibus Principis aut deûm placamentis decedebat infamia, quin jussum incendium crederetur. ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, et quæsitissimis pœnis affecit, quos per flagitia [3] invisos vulgus *Christianos* appellabat. auctor nominis ejus Christus Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat. repressaque in præsens exitiabilis superstitio [4] rursus erumpebat non modo per Judæam, originem ejus mali, sed per Urbem etiam, quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt celebranturque. igitur primo correpti qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine [5] incendii quam odio humani generis [6] convicti sunt. et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum

XLIII. 1. Neronis.—2. Nam « pollicitus cadaverum et ruderum gratuitam egestionem, nemini ad reliquias rerum suarum adire permisit, » Sueton. c. 38. — 3. Et ut. — 4. Sc. constituerentur ; qui vocabantur *aquarii, castellarii.* — 5. Pergit quasi scriptum esset *communibus parietibus.*—6. Recte et vere, ut decursu sæculorum compertum.

XLIV. 1. Placamenta, expiationes. — 2. Quæ deabus fiebant, *lectisternia* diis : ut viri in lectis discumbentes, feminæ sellis insidentes cœnabant, sic deorum dearumque statuæ in lectis sellisve ad aras magnificis cibis oppletas admovebantur. — 3. Quorum insimulabantur rumoribus vera ignorantium.— 4. Non exitiabilem, sed *immodicam* invenit Plinius in epistola de Christianis ad Trajanum, X, 97. — 5. Pro vulgari *criminis*, ut apud Ciceronem : *In quo me accusas* ; alibi, *in hoc scelere convictus.* — 6. Cujus

tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi [7], atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et circense ludicrum edebat habitu aurigæ permixtus plebi vel curriculo insistens. unde quamquam adversus sontes et novissima exempla meritos miseratio oriebatur, tamquam non utilitate publica, sed in sævitiam unius absumerentur.

XLV. Interea conferendis pecuniis [1] pervastata Italia, provinciæ eversæ, sociique populi et quæ civitatium liberæ vocantur. inque eam prædam etiam dii cessere, spoliatis in Urbe templis egestoque auro, quod triumphis, quod votis omnis populi Romani ætas prospere [2] aut in metu sacraverat. enimvero per Asiam atque Achaiam non dona tantum, sed simulacra numinum abripiebantur, missis in eas provincias Acrato ac Secundo Carinate. ille libertus cuicunque flagitio promptus; hic Græca doctrina ore tenus exercitus animum bonis artibus non induerat. Ferebatur *Seneca, quo invidiam sacrilegii a semet averteret, longinqui ruris secessum oravisse, et postquam non concedebatur, ficta valetudine, quasi æger nervis, cubiculum non egressus.* tradidere quidam *venenum ei per libertum ipsius, cui nomen Cleonicus, paratum jussu Neronis, vitatum a Seneca proditione liberti seu propria formidine, dum persimplici victu et agrestibus pomis ac, si sitis admoneret, profluente aqua vitam tolerat.*

XLVI. Per idem tempus gladiatores apud oppidum Præneste tentata eruptione præsidio militis, qui custos adesset [1], coerciti sunt, jam *Spartacum et vetera mala* rumoribus ferente populo, ut est novarum rerum cupiens pavidusque. Nec multo post clades rei navalis accipitur, non bello (quippe haud alias tam immota pax) : sed certum ad diem *in Campaniam redire classem* Nero jusserat non exceptis [2] maris casibus. ergo gubernatores quamvis sæviente pelago a Formiis movere; et gravi Africo [3], dum promontorium Miseni superare contendunt, Cumanis littoribus impacti triremium plerasque et minora navigia passim amiserunt.

XLVII. Fine anni vulgantur prodigia, imminentium malorum nuntia. vis fulgurum non alias crebrior et sidus cometes, sanguine illustri semper [1] Neroni expiatum. bicipites hominum aliorumve animalium partus abjecti in publicum, aut in sacrificiis, quibus gravidas hostias immolare mos est [2], reperti. et in agro Placentino viam propter natus vitulus, cui caput in crure esset. secutaque haruspicum interpretatio, *parari rerum huma-*

quidem vitia pervulgata, vanitatem et exsecrandas superstitiones oderant, non humanum genus ipsum. Sed Tacitus, suis diis ex animo addictus, quomodo perspicere poterat doctrinam et vitam eorum, quos abhorrere ut Isiacos et aliarum superstitionum orientalium auctores a prima pueritia didicerat? — 7. Flammis destinati. Ad quos respicit Juvenalis in his, I, 155 : *Tæda lucebis in illa, qua stantes ardent qui fixo* (in palo) *gutture fumant.*

XLV. 1. Quibus aurea domus Neronis construeretur.—2. Rebus prospere gestis.

XLVI. 1. Subjunctivus, quia illa præsentia militum *causa* est coercitæ eruptionis.— 2. Sc. in jussu suo ; etiam turbido mari navigare jubens.—3. Nobis *le sud ouest.*

XLVII. 1. Nam regnante Nerone aliquoties visebantur cometæ. Rem præsentem explicat Suetonius, c. 36 : « Stella crinita, quæ summis potestatibus exitium portendere vulgo putatur, per continuas noctes oriri cœperat. Anxius ea re Nero, ut ex Babilo astrologo didicit, solere reges talia ostenta cæde aliqua illustri expiare atque a semet in capita procerum depellere, nobilissimo cuique exitium destinavit. »— 2. Qualia erant

narum aliud caput, sed non fore validum neque occultum, quia in utero repressum[3] *aut iter juxta editum sit.*

XLVIII. Ineunt deinde consulatum[1] Silius Nerva et Atticus Vestinus, cœpta simul et aucta conjuratione, in quam certatim nomina dederant[2] senatores, Eques, miles, feminæ etiam, quum odio Neronis, tum favore in C. Pisonem[3]. is Calpurnio genere ortus ac multas insignesque familias paterna nobilitate complexus claro apud vulgum rumore erat per virtutem aut species virtutibus similes. namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversus[4] amicos, et ignotis quoque comi sermone et congressu. aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies. sed procul[5] gravitas morum aut voluptatum parcimonia: lenitati ac magnificentiæ et aliquando luxu indulgebat. idque pluribus probabatur, qui in tanta vitiorum dulcedine summum imperium non restrictum nec perseverum volunt.

XLIX. Initium conjurationi non a cupidine ipsius fuit: nec tamen facile memoraverim quis primus auctor, cujus instinctu concitum sit quod tam multi sumpserunt. promptissimos Subrium Flavium tribunum prætoriæ cohortis et Sulpicium Asprum centurionem exstitisse constantia exitus[1] docuit. et Lucanus Annæus[2] Plautiusque Lateranus consul designatus vivida odia intulere. Lucanum propriæ causæ accendebant, quod famam carminum ejus premebat Nero, prohibueratque ostentare[3] vanus adsimulatione[4]: Lateranum consulem designatum nulla injuria, sed amor reipublicæ sociavit. At Flavius Scævinus et Afranius Quinctianus, uterque senatorii ordinis, contra famam sui principium tanti facinoris capessivere. nam Scævino dissoluta luxu mens et proinde vita somno languida: Quinctianus mollitia corporis infamis et a Nerone probroso carmine diffamatus contumelias ultum ibat.

L. Ergo, dum *scelera Principis, et finem adesse imperio deligendumque qui fessis rebus succurreret*, inter se aut inter amicos jaciunt, aggregavere Tullium Senecionem, Cervarium Proculum, Vulcatium Araricum, Julium Tugurinum, Munatium Gratum, Antonium Natalem, Marcium Festum, Equites Romanos; ex quibus Senecio, e præcipua familiaritate Neronis, speciem amicitiæ etiam tum retinens eo pluribus periculis conflictabatur. Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat. ceteris spes ex novis rebus petebatur. Ascitæ sunt super Subrinum et Sulpicium, de quibus retuli, militares manus, Gavius Silvanus et Statius Proximus tribuni cohortium prætoriarum, Maximus Scaurus et Venetus Paullus centuriones. sed summum robur in Fenio Rufo præfecto videbatur, quem vita famaque laudatum per sævitiam impudicitiamque Tigellinus in animo Principis anteibat fatigabatque criminationibus ac sæpe in metum adduxerat quasi

fordicalia, de quibus Ovidius, *Fastor.* IV, 629—672.—3. Retro versum, loco suo emotum.

XLVIII. 1. Anni U. 818, p. Chr. 65. — 2. *Nomina dare* proprie dicuntur milites magistratui delectum habenti.—3. De quo legendum carmen inscriptum *Panegyricus ad* (C. Calpurnium) *Pisonem*.—4. Erga, ut alibi ap. Tacitum.—5. Sc. erat ab eo.

XLIX. 1. Mortis.—2. Cujus *Pharsalia* superest.—3. Publice recitare. In quinquennalibus ludis et Lucanus et Nero Orpheum cecinerant; coronatus Lucanus bilem movit Imperatori.—4. Sc. studiorum; vanus dum similia consectaretur et æmulum ageret.

adulterum Agrippinæ et desiderio ejus ultioni intentum. Igitur ubi conjuratis præfectum quoque prætorii in partes descendisse crebro ipsius sermone facta fides, promptius jam de tempore ac loco cædis agitabant. et *cepisse impetum* Subrius Flavius ferebatur *in scena canentem Neronem aggrediendi, aut quum ardente domo*[1] *per noctem huc illuc cursaret incustoditus.* hic occasio solitudinis, ibi ipsa frequentia tanti decoris testis pulcherrimum animum exstimulaverant, nisi impunitatis cupido retinuisset, magnis semper conatibus adversa.

LI. Interim cunctantibus prolatantibusque spem ac metum Epicharis quædam, incertum quonam modo sciscitata (neque illi ante ulla rerum honestarum cura fuerat), accendere et arguere[1] conjuratos; ac postremo lentitudinis eorum pertæsa et in Campania agens primores classiariorum Misenensium labefacere[2] et conscientia illigare connixa est tali initio. erat navarchus[3] in ea classe Volusius Proculus, occidendæ matris Neronis inter ministros, non ex magnitudine sceleris provectus, ut[4] rebatur. is mulieri olim cognitus, seu recens orta amicitia, dum *merita erga Neronem sua et quam in irritum cecidissent* aperit adjicitque questus et *destinationem vindictæ, si facultas oreretur,* spem dedit posse impelli et plures conciliare; nec leve auxilium in classe, crebras occasiones, quia Nero multo apud Puteolos et Misenum maris usu lætabatur. ergo Epicharis plura; et omnia scelera Principis orditur : *neque senatui quid*[5] *manere : sed provisum quonam modo pœnas eversæ reipublicæ daret : accingeretur modo navare operam et militum accerrimos ducere in partes, ac digna pretia exspectaret.* nomina tamen conjuratorum reticuit. unde Proculi indicium irritum fuit, quamvis ea quæ audierat ad Neronem detulisset. accita quippe Epicharis et cum indice composita nullis testibus innixum facile confutavit. sed ipsa in custodia retenta est, suspectante Nerone haud falsa esse etiam quæ vera non probabantur.

LII. Conjuratis tamen, metu proditionis permotis, placitum maturare cædem apud Baias in villa Pisonis, cujus amœnitate captus Cæsar creber eo ventitabat, balneasque et epulas inibat omissis excubiis et fortunæ suæ mole[1]. sed abnuit Piso, *invidiam* prætendens, *si sacra mensæ diique hospitales cæde qualiscunque Principis cruentarentur : melius apud Urbem in illa invisa et spoliis civium exstructa domo vel in publico patraturos quod pro republica suscepissent.* Hæc in commune, ceterum timore occulto ne L. Silanus, eximia nobilitate disciplinaque C. Cassii, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus[2], imperium invaderet, prompte daturis operam qui a conjuratione integri essent quique miserarentur Neronem tamquam per scelus interfectum. plerique *Vestini quoque consulis acre ingenium vitavisse Pisonem* crediderunt, *ne ad libertatem oreretur*[3], *vel delecto Imperatore alio sui muneris rem-*

L. 1. Aurea, quam conjurati incenderent. Sed legendum potius cum Herelio *sordente domo*, domo sua fastidita.

LI. 1. Sc. tanquam ignavos. — 2. Avertere a fide in Neronem. — 3. Alii *chiliarchus*, qui foret tribunus classiariorum. — 4. Quantùm se provehendum fuisse. — 5. Nihil potentiæ et auctoritatis.

LII. 1. Comitatu imperatorio omisso. — 2. De patre Silani vide XIII, 1, de ipso XVI, 7 seq. Cassius est optimus ille jurisconsultus, de quo XII, 12 et alibi. — 3. Dandam civitati

publicam[4] *faceret.* etenim expers conjurationis erat, quamvis super eo crimine Nero vetus adversus insontem odium[5] expleverit.

LIII. Tandem statuere circensium ludorum die, qui Cereri celebratur[1], exsequi destinata, quia Cæsar, rarus egressu domoque aut hortis clausus, ad ludicra Circi ventitabat, promptioresque aditus erant lætitia spectaculi. Ordinem insidiis composuerant : « ut Lateranus, quasi subsidium rei « familiari oraret, deprecabundus et genibus Principis accidens proster- « neret incautum premeretque, animi validus et corpore ingens, tum « jacentem et impeditum tribuni et centuriones et ceterorum ut quisque « audentiæ plus habuisset, accurrerent trucidarentque, » primas sibi partes expostulante Scævino, qui pugionem templo Salutis [in Etruria][2] sive, ut alii tradidere, Fortunæ Ferentino in oppido detraxerat, gestabatque velut magno operi sacrum. « interim Piso apud ædem Cereris « opperiretur, unde eum præfectus Fenius et ceteri accitum ferrent in « castra, comitante Antonia Claudii Cæsaris filia ad eliciendum vulgi « favorem : » quod C. Plinius memorat. nobis quoquo modo traditum non occultare in animo fuit, quamvis absurdum videretur aut inanem ad spem Antoniam nomen et periculum commodavisse, aut Pisonem notum amore uxoris alii matrimonio se obstrinxisse, nisi si cupido dominandi cunctis affectibus flagrantior est.

LIV. Sed mirum quam inter diversi generis, ordinis, ætatis, sexus, dites, pauperes taciturnitate omnia cohibita sint, donec proditio cœpit e domo Scævini : qui pridie insidiarum multo sermone cum Antonio Natale, dein regressus domum testamentum obsignavit, promptum vagina pugionem, de quo supra retuli, *vetustate obtusum* increpans *asperari saxo et in mucronem ardescere*[1] jussit, eamque curam liberto Milicho mandavit. simul affluentius solito convivium initum; servorum carissimi libertate et alii pecunia donati. atque ipse mœstus et magnæ cogitationis manifestus erat, quamvis lætitiam vagis sermonibus simularet. postremo *vulneribus ligamenta, quibusque sistitur sanguis, parare* eumdem Milichum monet, sive gnarum conjurationis et illuc usque fidum, seu nescium et tunc primum arreptis suspicionibus, ut plerique tradidere de consequentibus[2]. nam quum secum servilis animus præmia perfidiæ reputavit, simulque immensa pecunia et potentia obversabantur, cessit fas et salus patroni et acceptæ libertatis memoria. etenim uxoris quoque consilium assumpserat muliebre ac deterius : quippe ultro metum intentabat, « multosque astitisse libertos ac servos, qui eadem viderint; nihil profutu- « rum unius silentium; at præmia penes unum fore, qui indicio prævenisset. »

LV. Igitur cœpta luce Milichus in hortos Servilianos pergit; et quum foribus arceretur, *magna et atrocia afferre* dictitans, deductusque ab janitoribus ad libertum Neronis Epaphroditum[1], mox ab eo ad Neronem,

exsurgeret.—4. Quasi suo munere ipsi datam.—5. De quo v. infra c. 68, 69.

LIII. 1. Die 19 Aprili, ad quem in Fastis circenses Cerealici referuntur.—2. Glossa esse videtur ad *Ferentinum oppidum* sive Ferentium referenda : quanquam manuscripti *Ferentano*, de Ferento, Apuliæ oppido. Templum Salutis clarum Romæ in Quirinali monte.

LIV. 1. Ut asperatus cote mucronem sive aciem accipiat et splendescat.—2. Ex iis quæ comitabantur et sequebantur facinus, hoc colligentes.

LV. 1. 2. Qui erat Neroni *a libellis*. quasi dicas *maître des requêtes*.

urgens periculum, graves conjurationes, et cetera quæ audierat conjectaveratque, docet. telum quoque in necem ejus paratum ostendit accirique reum jussit. Is raptus[2] per milites et defensionem orsus, « ferrum, cujus ra- « gueretur, olim religione patria cultum et in cubiculo habitum ac fraude « liberti surreptum » respondit. « tabulas testamenti sæpius a se et incusto- « dita dierum observati one signatas. pecunias et libertates servis et ante « dono datas, sed ideo tunc largius, quia tenui jam re familiari et instanti- « bus creditoribus testamento diffideret[3]. enimvero liberales semper epulas « struxisse et vitam amœnam et duris judicibus parum probatam. fomenta « vulneribus nulla jussu suo, sed quia cetera palam vana objecisset, adjun- « gere crimen, ut sese pariter indicem et testem faceret. » adjicit dictis constantiam; incusat ultro *intestabilem et consceleratum* tanta vocis ac vultus securitate, ut labaret indicium, nisi Milichum uxor admonuisset *Antonium Natalem multa cum Scævino ac secreta collocutum, et esse utrosque C. Pisonis intimos.*

LVI. Ergo accitur Natalis, et diversi interrogantur *quisnam is sermo, qua de re fuisset?* tum exorta suspicio, quia non congruentia responderant; inditaque vincla. et tormentorum aspectum ac minas non tulere. prior tamen Natalis, totius conspirationis magis gnarus, simul arguendi[1] peritior, *de Pisone* primum fatetur. deinde adjicit *Annæum Senecam*, sive internuntius inter eum Pisonemque fuit, sive ut Neronis gratiam pararet, qui infensus Senecæ omnes ad eum opprimendum artes conquirebat. tum cognito Natalis indicio Scævinus quoque pari imbecillitate, an cuncta jam patefacta credens nec ullum silentii emolumentum, edidit ceteros. ex quibus Lucanus Quintianusque et Senecio diu abnuere: post promissa impunitate corrupti, quo tarditatem excusarent, Lucanus *Attilam matrem suam*, Quintianus *Glitium Gallum*, Senecio *Annium Pollionem*, amicorum præcipuos, nominavere.

LVII. Atque interim Nero recordatus Volusii Proculi indicio Epicharin attineri ratusque muliebre corpus impar dolori, *tormentis dilacerari* jubet. at illam non verbera, non ignes, non ira eo acrius torquentium, ne a femina spernerentur, pervicere, quin objecta denegaret. Sic primus quæstionis dies contemptus. postero quum ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellæ (nam dissolutis membris insistere nequibat), vinclo fasciæ[1], quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellæ restricto indidit cervicem et corporis pondere connixa tenuem jam spiritum expressit, clariore exemplo libertina mulier, in tanta necessitate alienos ac prope ignotos protegendo, quum ingenui et viri et Equites Romani senatoresque intacti tormentis carissima suorum quisque pignorum proderent. non enim omittebant Lucanus quoque et Senecio et Quintianus passim conscios edere, magis magisque pavido Nerone, quamquam multiplicatis excubiis semet sepsisset.

— 2. Celerrime adductus. — 3. Nimirum metuens ne creditores rescinderent libertates testamento datas.

LVI. 1. Accusandi. Melius noverat quibus hominibus indicio suo deferendis Neroni gratum facere posset.

LVII. 1. Quæ alibi *strophium*, ταινία.

LVIII. Quin et Urbem, per manipulos occupatis mœnibus, insesso etiam mari et amne, velut in custodiam dedit. volitabantque per fora, per domos, rura quoque et proxima municipiorum, pedites equitesque, permixti Germanis, quibus fidebat Princeps quasi externis. continua hinc et vincta agmina trahi ac foribus hortorum adjacere. atque ubi dicendam ad causam introissent, *lætatum* [1] *erga conjuratos, si fortuitus sermo et subiti occursus, si convivium, si spectaculum simul inissent*, pro crimine accipi, quum super Neronis ac Tigellini sævas percunctationes Fenius quoque Rufus violenter urgeret, nondum ab indicibus nominatus, sed quo fidem inscitiæ pararet, atrox adversus socios. idem Subrio Flavio assistenti annuentique [2], an inter ipsam cognitionem destringeret gladium cædemque patraret, renuit infregitque impetum jam manum ad capulum referentis.

LIX. Fuere qui prodita conjuratione, dum auditur Milichus, dum dubitat Scævinus, hortarentur Pisonem « pergere in castra aut rostra escen- « dere studiaque militum et populi tentare. si conatibus ejus conscii « aggregarentur, secuturos etiam integros; magnamque motæ rei famam, « quæ plurimum in novis consiliis valeret. nihil adversum hoc Neroni » provisum. etiam fortes viros subitis terreri; nedum ille scenicus, Ti- « gellino scilicet cum pellicibus suis comitante, arma contra cieret. multa « experiendo confieri [1], quæ segnibus ardua videantur. frustra silentium « et fidem in tot consciorum animis et corporibus sperari : cruciatu aut « præmio cuncta pervia esse. venturos qui ipsum quoque vincirent, po- « stremo indigna nece afficerent. quanto laudabilius periturum, dum « amplectitur rempublicam, dum auxilia libertati invocat. miles potius « deesset et plebes desereret, dum [2] ipse majoribus, dum posteris, si « vita præriperetur, mortem approbaret [3]. » Immotus his et paullulum in publico versatus, post domi secretus animum adversum suprema firmabat, donec manus militum adveniret, quos Nero tirones aut stipendiis recentes delegerat : nam vetus miles timebatur quamquam favore [4] imbutus. obiit abruptis brachiorum venis. testamentum fœdis adversus Neronem adulationibus amori uxoris dedit, quam degenerem et sola corporis forma commendatam amici matrimonio abstulerat. nomen mulieris Atria Galla, priori marito Domitius Silus : hic patientia, illa impudicitia Pisonis infamiam propagavere.

LX. Proximam necem Plautii Laterani consulis designati Nero adjungit, adeo propere ut non complecti liberos, non illud breve mortis arbitrium [1] permitteret. raptus in locum servilibus pœnis sepositum manu Statii tribuni trucidatur, plenus constantis silentii nec tribuno objiciens eandem conscientiam [2]. Sequitur cædes Annæi Senecæ, lætissima Principi, non quia conjurationis manifestum compererat, sed ut ferro grassaretur, quando venenum non processerat. [3] solus quippe Natalis et hactenus [4] prompsit,

LVIII. 1. Sc. esse : qui infinitivus pro subjecto est verbi *accipi pro crimine*. — 2. Nutu quærenti, an Nero in ipsa quæstione interficiendus esset.

LIX. 1. Confici.—2. Dummodo.—3. Laudandam exhiberet.—4. Sc. Neronis, ut *Hist.* II, 85 : *Legiones imbutæ favore Othonis.*

LX. 1. Tempus quo de mortis genere deliberaret. — 2. Sc. conspirationis, cujus ipse quoque Statius conscius. — 3. V. supra c. 45.—4. Non plura.

missum se ad ægrotum Senecam, uti viseret conquereretur que cur Pisonem aditu arceret? melius fore, si amicitiam familiari congressu exercuissent; et respondisse Senecam *sermones mutuos et crebra colloquia neutri conducere; ceterum salutem suam incolumitate Pisonis inniti.* Hæc ferre Gavius Salvanus tribunus prætoriæ cohortis, et *an dicta Natalis suaque responsa nosceret* percunctari Senecam jubetur. is, forte an prudens, ad eum diem ex Campania remeaverat quartumque apud lapidem suburbano rure substiterat. illo propinqua vespera tribunus venit et villam globis militum sepsit; tum ipsi cum Pompeia Paullina uxore et amicis duobus epulanti mandata Imperatoris edidit.

LXI. Seneca « missum ad se Natalem conquestumque nomine Pisonis « quod a visendo eo prohiberetur, seque rationem valetudinis et amorem « quietis excusavisse » respondit. « cur salutem privati hominis incolumi« tati suæ anteferret, causam non habuisse; nec sibi promptum in adula« tiones ingenium. idque nulli magis gnarum quam Neroni, qui sæpius « libertatem Senecæ quam servitium expertus esset. ». Ubi hæc a tribuno relata sunt Poppæa et Tigellino coram, quod erat sævienti Principi intimum consiliorum, interrogat *an Seneca voluntariam mortem pararet?* tum tribunus *nulla pavoris signa, nihil triste in verbis ejus aut vultu deprehensum* confirmavit. ergo *regredi et indicere mortem* jubetur. Tradit Fabius Rusticus *non eo, quo venerat, itinere reditum* [1], *sed flexisse ad Fenium præfectum, et expositis Cæsaris jussis an obtemperaret interrogavisse, monitumque ab eo ut exsequeretur,* fatali omnium ignavia. nam et Silvanus inter conjuratos erat augebatque scelera, in quorum ultionem consenserat. Voci tamen et aspectui pepercit [2], intromisitque ad Senecam unum ex centurionibus, qui *necessitatem ultimam* denuntiaret.

LXII. Ille interritus poscit *testamenti tabulas;* ac denegante centurione, conversus ad amicos, « quando meritis eorum referre gratiam « prohiberetur, quod unum jam et tamen pulcherrimum habebat, ima« ginem vitæ suæ relinquere » testatur, « cujus si memores essent, bo« narum artium famam, tum constantis amicitiæ laturos. » simul lacrimas eorum modo sermone, modo intentior in modum coercentis, ad firmitudinem revocat, rogitans « ubi præcepta sapientiæ? ubi tot per annos me« ditata ratio adversum imminentia? cui enim ignaram fuisse sævitiam « Neronis? neque aliud superesse post matrem fratremque interfectos, « quam ut educatoris præceptorisque necem adjiceret. »

LXIII. Ubi hæc atque talia in commune disseruit, complectitur uxorem, et paullulum adversus præsentem formidinem [1] mollitus rogat oratque, *temperaret dolori, ne æternum susciperet, sed in contemplatione vitæ per virtutem actæ desiderium mariti solatiis honestis toleraret.* illa contra *sibi quoque destinatam mortem* asseverat manumque percussoris exposcit. tum Seneca gloriæ ejus non adversus,

LXI. 1. Sc. esse, passive. — 2. Alloqui Senecam et aspicere ab eoque conspici vitavit.

LXIII. 1. Quasi dicas, aspectu præsentis terroris, coràm circumstante necessitate dira : cujus sensum, hucusque repressum, majorem reddere debebat dilectissimæ uxoris

simul amore, ne sibi unice dilectam ad injurias relinqueret, *Vitæ*, inquit, *delinimenta* [2] *monstraveram tibi, tu mortis decus mavis. non invidebo exemplo. sit hujus tam fortis exitus constantia penes utrosque par, claritudinis plus in tuo fine.* post quæ eodem ictu brachia ferro exsolvunt. Seneca, quoniam senile corpus et parco victu tenuatum lenta effugia sanguini præbebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit. sævisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum uxoris infringeret atque ipse visendo ejus tormenta ad impatientiam delaberetur, suadet *in alium cubiculum abscedere.* et novissimo quoque momento suppeditante eloquentia, advocatis scriptoribus pleraque tradidit, quæ in vulgus edita ejus verbis invertere [3] supersedeo.

LXIV. At Nero nullo in Paullinam proprio odio, ac ne glisceret invidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. hortantibus militibus servi libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignaræ [1]. nam ut est vulgus ad deteriora promptum, non defuere qui crederent, *donec implacabilem Neronem timuerit, famam sociatæ cum marito mortis petivisse, deinde oblata mitiore spe blandimentis vitæ evictam :* cui addidit paucos postea annos, laudabili in maritum memoria, et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset multum vitalis spiritus egestum. Seneca interim, durante tractu et lentitudine mortis, Statium Annæum diu sibi amicitiæ fide et arte medicinæ probatum orat *provisum pridem venenum,* quo damnati publico Atheniensium judicio exstinguerentur [2], *promeret;* allatumque hausit frustra, frigidus jam artus et cluso corpore adversum vim veneni. postremo stagnum calidæ aquæ introiit respergens proximos servorum, addita voce *libare se liquorem illum Jovi liberatori* [3]. exin balneo [4] illatus et vapore ejus exanimatus sine ullo funeris solenni crematur. ita codicillis præscripserat, quum etiam tum prædives et præpotens supremis suis consuleret.

LXV. Fama fuit Subrium Flavium cum centurionibus occulto consilio, neque tamen ignorante Seneca destinavisse *ut post occisum opera Pisonis Neronem Piso quoque interficeretur, traderetur que imperium Senecæ, quasi insontibus* [1] *claritudine virtutum ad summum fastigium delecto.* quin et verba Flavii vulgabantur, *non referre dedecori* [2], *si citharœdus demoveretur et tragœdus succederet*, quia ut Nero cithara, ita Piso tragico ornatu canebat [3].

LXVI. Ceterum militaris quoque conspiratio non ultra fefellit, accensis indicibus ad prodendum Fenium Rufum, quem eundem conscium et inquisitorem non tolerabant. Ergo instanti minitantique renidens Scævinus *neminem* ait *plura scire quam ipsum*, hortaturque ultro, *redderet tam bono Principi vicem.* non vox adversum ea Fenio, non silentium, sed verba sua præpediens et pavoris manifestus, ceterisque, ac maxime Cervario Proculo Equite, ad convincendum eum connixis, jussu Impera-

dolor.—2. Veras voluptates.—3. Aliis, nimirum meis verbis narrare.

LXIV. 1. Ut in deliquio animæ ob sanguinis effluxum.—2. Cicutam.—3. Huic Jovi discessuri ex convivio libabant ultimo poculo. Conf. infra XVI, 35. — Sicco, ut videtur, quod Laconicum dicitur.

LXV. 1. Ab insontibus crimine cædis Neroni paratæ.—2. Nihil interesse ad dedecus. —3. Vide cap. 48.

toris a Cassio milite, qui ob insigne corporis robur astabat, corripitur vinciturque.

LXVII. Mox eorundem indicio Subrius Flavius tribunus pervertitur, primo *dissimilitudinem morum* ad defensionem trahens, *neque se armatum cum inermibus et effeminatis tantum facinus consociaturum;* dein, postquam urgebatur, confessionis gloriam amplexus, interrogatusque a Nerone quibus causis ad oblivionem sacramenti processisset, *Oderam te*, inquit; *nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruisti. odisse cœpi, postquam parricida matris et uxoris et auriga et histrio et incendiarius exstitisti.* ipsa retuli verba, quia non, ut Senecæ, vulgata erant: nec minus nosci decebat militaris viri sensus incomptos et validos. nihil in illa conjuratione gravius auribus Neronis accidisse constitit, qui ut faciendis sceleribus promptus, ita audiendi quæ faceret insolens erat. Pœna Flavii Veiano Nigro tribuno mandatur. is proximo in agro scrobem effodi jussit, quam visam Flavius ut *humilem et angustam* increpans, circumstantibus militibus, *Ne hoc quidem*, inquit, *ex disciplina.* admonitusque fortiter protendere cervicem, *Utinam*, ait, *tu tam fortiter ferias* [1]. et ille multum tremens, quum vix duobus ictibus caput amputavisset, sævitiam apud Neronem jactavit, *sesquiplaga* [2] *interfectum a se* dicendo.

LXVIII. Proximum constantiæ exemplum Sulpicius Asper centurio præbuit, percunctanti Neroni *cur in cædem suam conspiravisset?* breviter respondens *non aliter tot flagitiis ejus subveniri potuisse* [1]. tum jussam pœnam subiit. Nec ceteri centuriones in perpetiendis suppliciis degeneravere. At non Fenio Rufo par animus, sed lamentationes suas etiam in testamentum contulit. Opperiebatur Nero ut Vestinus quoque consul in crimen traheretur, violentum et infensum ratus: sed ex conjuratis consilia cum Vestino non miscuerant quidam vetustis in eum simultatibus, plures, quia præcipitem et insociabilem credebant. ceterum Neronis odium adversus Vestinum ex intima sodalitate cœperat, dum hic ignaviam Principis penitus cognitam despicit, ille ferociam amici metuit sæpe asperis facetiis illusus, quæ ubi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt. accesserat recens [2] causa, quod Vestinus Statiliam Messalinam matrimonio sibi junxerat, haud nescius inter adulteros ejus et Cæsarem esse.

LXIX. Igitur non crimine, non accusatore exsistente, quia speciem[1] indiciis induere non poterat, ad vim dominationis conversus Gerellanum tribunum cum cohorte militum immittit jubetque *prævenire conatus consulis, occupare velut arcem ejus, opprimere delectam juventutem,* quia Vestinus imminentes foro ædes decoraque servitia et pari ætate habebat. cuncta eo die munia consulis impleverat conviviumque celebrabat, nihil metuens, an dissimulando metu, quum ingressi milites *vocari eum*

LXVII. 1. Scil. quam ego fortiter cervicem protendero. — 2. Ictu uno et dimidio. Caligulæ dictum refertur: *Ita feri, ut mori se sentiat.*

LXVIII. 1. Suetonius: *Aliter se illi non posse, ni morte, succurrere, dedecorato flagitiis omnibus.* Dio: Ἄλλως σοι βοηθῆσαι οὐκ ἠδυνάμην.—2 Repentina, ut VI, 7, not. 2. Statilia postea Neronis uxor facta.

LXIX. 1. Sc. veritatis.—2. Sc. a custodibus, non amplius curabantur.

a tribuno dixere. ille nihil demoratus exsurgit, et omnia simul properantur : clauditur cubiculo, præsto est medicus, abscinduntur venæ, vigens adhuc balneo infertur, calida aqua mersatur, nulla edita voce, qua semet miseraretur. circumdati interim custodiâ qui simul discubuerant, nec nisi provecta nocte omissi sunt [2], postquam pavorem eorum ex mensa exitium opperientium et imaginatus et irridens Nero *satis supplicii luisse* ait *pro epulis consularibus*.

LXX. Exin M. Annæi Lucani cædem imperat. is profluente sanguine, ubi frigescere pedes manusque et paullatim ab extremis cedere spiritum fervido adhuc et compote mentis pectore intelligit, recordatus carmen a se compositum, quo vulneratum militem per ejusmodi mortis imaginem obiisse tradiderat, versus ipsos retulit [1], eaque illi suprema vox fuit. Senecio posthac et Quintianus et Scævinus non ex priore vitæ mollitia, mox reliqui conjuratorum periere nullo facto dictove memorando.

LXXI. Sed compleri interim Urbs funeribus, Capitolium victimis, alius filio, fratre alius aut propinquo aut amico interfectis agere grates deis, ornare lauru domum, genua ipsius [1] advolvi et dextram osculis fatigare. atque ille gaudium id credens Antonii Natalis et Cervarii Proculi festinata indicia impunitate remuneratur; Milichus præmiis ditatus *conservatoris* sibi nomen, Græco ejus rei vocabulo [2], assumpsit. e tribunis Gavius Silvanus quamvis absolutus sua manu cecidit; Statius proximus veniam, quam ab Imperatore acceperat, vanitate exitus [3] corrupit. Exuti dehinc tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, *quasi Principem non quidem odissent, sed tamen existimarentur*. Novio Prisco per amicitiam Senecæ et Glitio Gallo atque Annio Pollioni infamatis magis quam convictis data exsilia. Priscum Antonia Flacilla conjux comitata est, Gallum Egnatia Maximilla, magnis primum et integris opibus, post ademptis : quæ utraque gloriam ejus [4] auxere. Pellitur et Rufius Crispinus occasione conjurationis, sed Neroni invisus, quod Poppæam quondam matrimonio tenuerat [5]. Verginium Flavum [6] et Musonium Rufum [7] claritudo nominis expulit : nam Verginius studia juvenum eloquentia, Musonius præceptis sapientiæ fovebat. Cluvidieno Quieto, Julio Agrippæ, Blitio Catulino, Petronio Prisco, Julio Altino, velut in agmen et numerum, Ægæi maris insulæ permittuntur. At Cadicia uxor Scævini et Cæsonius Maximus [8] Italia prohibentur, reos fuisse

LXX. 1. In Pharsalia, III, 635 sqq, de Lycida :

Scinditur avulsus; nec sicut vulnere sanguis
Emicuit lentus : ruptis cadit undique venis,
Discursusque animæ diversa in membra meantis
Interceptus aquis. Nullius vita perempti
Est tanta dimissa via : pars ultima trunci
Tradidit in letum vacuos vitalibus artus :
At tumidus qua pulmo jacet, qua viscera fervent,
Hæserunt ibi fata diu : luctataque multum
Hac cum parte viri vix omnia membra tulerunt.

LXXI. 1. Neronis. Conf. supra ad I, 15.— 2. Σωτῆρος.—3. Morte per vanitatem et ambitionem quæsita.—4. Maximillæ. *Utraque*, amor viri, deinde infortunium ademptarum opum. — 5. Conf. XIII, 45. — 6. Rhetorem, præceptorem Persii poetæ.— 7. Philosophum Stoicum, cujus scriptorum particulæ supersunt.—8. Amicus Senecæ.

se tantum pœna experti. Atilla mater Annæi Lucani sine sbsolutione, sine supplicio dissimulata.

LXXII. Quibus perpetratis Nero et concione militum habita bina numûm millia [1] viritim manipularibus divisit additque sine pretio frumentum, quo ante ex modo annonæ [2] utebantur. tum quasi gesta bello expositurus vocat senatum et triumphale decus Petronio Turpiliano consulari, Cocceio Nervæ [3] prætori designato, Tigellino præfecto prætorii tribuit, Tigellinum et Nervam ita extollens, ut super triumphales in foro imagines apud palatium quoque effigies earum sisteret. consularia insignia Nymphidio [4]; de quo, quia nunc primum oblatus est, pauca repetam: nam et ipse pars Romanarum cladium erit. Igitur matre libertina ortus, quæ corpus decorum inter servos libertosque Principum vulgaverat, ex C. Cæsare se genitum ferebat, quoniam forte quadam habitu procerus et torvo vultu erat, sive C. Cæsar etiam matri ejus illusit.

LXXIII. Sed Nero vocato senatu, oratione inter Patres habita, edictum apud populum et collata in libros indicia confessionesque damnatorum adjunxit. etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, *tanquam et* [1] *viros insontes ob invidiam aut metum exstinxisset.* ceterum cœptam adultamque et revictam [2] conjurationem neque tunc dubitavere quibus verum noscendi cura erat, et fatentur qui post interitum Neronis in Urbem regressi sunt. At in senatu cunctis, ut [3] cuique plurimum mœroris, in adulationem demissis [4], Junium Gallionem [5], Senecæ fratris morte pavidum et pro sua incolumitate supplicem, increpuit Salienus Clemens *hostem et paricidam* vocans, donec consensu Patrum deterritus est, *ne publicis malis abuti ad occasionem privati odii videretur, neu composita aut oblitterata mansuetudine Principis novam ad sævitiam retraheret.*

LXXIV. Tum *dona et grates deis* decernuntur, *propriusque honos Soli* (cui est vetus ædes apud Circum [1], in quo facinus parabatur), *qui occulta conjurationis numine* [2] *retexisset; utque circensium Cerealium ludicrum* [3] *pluribus equorum cursibus celebraretur, mensisque Aprilis Neronis cognomentum acciperet; templum Saluti exstrueretur eo loci, ex quo Scævinus ferrum prompserat* [4]. ipse eum pugionem apud Capitolium sacravit, inscripsitque *Jovi vindici.* in præsens haud animadversum; post arma Julii Vindicis [5] ad auspicium et præsagium futuræ ultionis trahebatur. Reperio in commentariis senatus Cerialem Anicium consulem designatum pro sententia dixisse, *ut templum divo Neroni*[6] *quam maturrime publica pecunia poneretur.* quod quidem ille decernebat tanquam mortale fastigium egresso et venerationem hominum merito, quod ad omina olim [7] sui exitus verteretur: nam deûm honor Principi non ante habetur quam agere inter homines desierit.

LXXII. Ferme 368 *fr.* — 2. Pro pretio frumenti quod quoque tempore obtinebat. — 3. Postea Imperatori. — 4. Sabino, præfecto prætorii cum Tigellino.

LXXIII. 1. Etiam.—2. Repressam.—3. Prout.—4. Plane effusis; ne viderentur dolere.— 5. Hic ipse frater Senecæ putatur fuisse proconsul ille Achaiæ, ad quem S. Paulus citabatur, *Actis Apost.* XVIII, 12 sqq.

LXXIV. 1. De ea Tertullianus, *de Spectac.* c. 8.—2. Potestate sua.—3. Conf. cap. 53. —4. Vide ibidem. Censuisse videntur ut veteris templi loco splendidius exstrueretur.—5. Bellum ejus in Galliis, de quo Sueton. c. 40, 41; nam Taciti narratio periit. — 6. Ut jam facta apotheosi. — 7. Corrupte Ms. *quorundam ad omina dolum.* Emendatio dubia. *Sui* pro ejus accipiunt, de Nerone.

LIBER SEXTUS DECIMUS.

ARGUMENTUM.

Cap. 1—2. Illudit fortuna vanitati Neronis per Bassum, qui thesaurum in Numidia defossum jactat, —3. quem Nero frustra quærit. —4. Lustrali certamine victoria cantus oblata Neroni et corona facundiæ — 5. in eo spectaculo auditorum molestia et Vespasiani periculum.—8. Poppæam mortuam laudat Nero apud rostra.

7—9. Pulsi Cassius et Silanus necantur.—10, 11. L. Vetus cum Sextia socru et Pollutia filia perit. — 12. accusatoris præmia. Mensium nova nomina. — 13. Turbine ventorum vastata Campania. pestilentia Lugdunensem cladem Princeps solatur.— 14, 15. Sosiani fraude Chaldæorum consultores, P Anteius et Ostorius Scapula, delati mortem jussi properant.—16. Taciti super tot cladibus querelæ.—17. Rufius Crispinus coactus se interficit. Mella falsis litteris circumventus, similique arte Cerialis.—18, 19. C. Petronius, erudito luxu notus, Tigellini invidia exosus, venas sibi incidit. flagitia Principi codicillis exprobrat.—20. inde Siliæ exsilium.

21, 22. Thraseam Pætum accusant Cossutianus et Eprius, — 23. Bareum Soranum Ostorius Sabinus. — 24. ad Neronem codicillos dat Thrasea. is Patres vocari jubet. — 25, 26. consultat Thrasea an in curia defensionem tentet. — 27. Nero senatum armis obsidet. infrequentiam Patrum arguit.—28, 29. Marcellus Eprius Thraseam, Helvidium, Agrippinum, Montanum, —30. Ostorius Baream cum filia Servilia accusant. —31. eorum miserabilis defensio in senatu. — 32. Egnatius pseudostoicus perfide in Soranum agit; — 33. cui Cassius Asclepiodotus egregiam fidem præstat. Thraseæ, Sorano, Serviliæ datur mortis arbitrium. Helvidius, Paconius Italia pulsi. Montanus patri concessus. accusatores remunerati.—34. Thrasea libat Jovi liberatori.

Unius fere anni gesta, a fine a. 65 ad medium fere a. 66 p. Chr.

I. Illusit dehinc Neroni fortuna per vanitatem ipsius et promissa Cæsellii Bassi, qui origine Pœnus, mente turbida [1], nocturnæ quietis imaginem [2] ad spem haud dubiam retraxit vectusque Romam, Principis aditum emercatus, expromit « repertum in agro suo specum altitudine immensa, quo « magna vis auri contineretur, non in formam pecuniæ, sed rudi et anti- « quo pondere. lateres quippe prægraves jacere, astantibus parte alia co- « lumnis : quæ per tantum ævi occulta augendis [3] præsentibus bonis. cete- « rum, ut conjectura demonstrat, Dido Phœnissam, Tyro profugam, condita « Carthagine illas opes abdidisse, ne novus populus nimia pecunia lasci- « viret, aut reges Numidarum, et alias [4] infensi, cupidine auri ad bellum « accenderentur. »

II. Igitur Nero, non auctoris, non ipsius negotii fide satis spectata, nec missis per quos nosceret an vera afferrentur, auget ultro rumorem, mittitque qui velut paratam prædam adveherent. dantur triremes et delectum remigium [1] juvandæ festinationi. nec aliud per illos dies populus credulitate prodentis [2] diversa fama tulere. ac forte quinquennale ludicrum [3] secundo

I. 1. Male sana, fuiosa.—2. Somnium.—3. Dativus : ad augenda etc.—4. Etiam aliis causis.

II. 2. Manuscr. *navigium*, quod collective dicatur pro nautis.—2. Ob credulitatem ejus qui rem in publicum prodebat, Neronis.—3. Anno 813 institutum (XIV, 20), ut hic in quo

lustro celebratur, ab oratoribusque præcipua materia in laudem Principis assumpta est : *non enim tantum solitas fruges nec metallis confusum aurum gigni, sed nova ubertate provenire*[4] *terram et obvias*[5] *opes deferre deos;* quæque alia summa facundia nec minore adulatione servilia fingebant, securi de facilitate credentis.

III. Gliscebat interim luxuria spe inani, consumebanturque veteres opes quasi oblatis quas multos per annos prodigeret, quin et inde jam largiebatur; et divitiarum exspectatio inter causas paupertatis publicæ erat. nam Bassus, effosso agro suo latisque circum arvis, dum hunc vel illum locum promissi specus asseverat, sequunturque non modo milites, sed populus agrestium efficiendo operi assumptus, tandem posita vecordia, *non falsa antea somnia sua seque tunc primum elusum* admirans, pudorem et metum morte voluntaria effugit. quidam *vinctum ac mox dimissum* tradidere, *ademptis bonis in locum regiæ gazæ*[1].

IV. Interea senatus, propinquo jam lustrali[1] certamine, ut dedecus averteret, offert Imperatori *victoriam cantus*, adjicitque *facundiæ coronam*, qua ludicra deformitas velaretur. sed Nero, *nihil ambitu nec potestate senatus opus esse* dictitans, *se æquum adversus æmulos et religione judicum meritam laudem assecuturum*, primo carmen in scena recitat; mox, flagitante vulgo *ut omnia studia sua publicaret* (hæc enim verba dixere), ingreditur theatrum[3], cunctis citharæ legibus obtemperans, ne fessus resideret, ne sudorem nisi ea quam indutui gerebat veste detergeret, ut nulla oris aut narium excrementa viserentur. postremo flexus genu et cœtum illum manu veneratus, sententias judicum opperiebatur ficto pavore. et plebs quidem Urbis histrionum quoque gestus juvare[4] solita personabat certis modis plausuque composito. crederes lætari : ac fortasse lætabantur per incuriam publici flagitii.

V. Sed qui remotis e municipiis, severamque adhuc et antiqui moris[1] retinentes Italiam, quique per longas[2] provincias lasciviæ inexperti officio legationum aut privata utilitate advenerant, neque aspectum illum tolerare neque labori inhonesto sufficere, quum manibus nesciis fatiscerent, turbarent gnaros ac sæpe a militibus verberarentur, qui per cuneos stabant, ne quod temporis momentum impari clamori aut silentio segni præteriret. constitit plerosque Equitum, dum per angustias aditus et ingruentem multitudinem enituntur, obtritos, et alios, dum diem noctemque sedilibus[3] continuant, morbo exitiabili correptos. quippe gravior inerat metus, si spectaculo defuissent, multis palam et pluribus occultis, ut nomina ac vultus, alacritatem tristitiamque coeuntium scrutarentur. unde tenuioribus statim irrogata supplicia, adversus illustres dissimulatum ad

versamur annus alterum lustrum afferat.—4. Nunc fœcundam esse.—5. Sine labore, ut aureo sæculo.

III. 1. Abditarum Didonis reginæ opum, quarum spem fecerat.

IV. 1. Quinquennali. — 2. Ex æquo cum ceteris judicandum. *Adversus* ut græcum πρός.—3. Suetonius, *Vitell.* c. 4 : « Vitellius præsidens certamini Neroneo, cupientem inter citharœdos contendere, nec, quamvis flagitantibus cunctis, promittere audentem, ideoque egressum theatro, revocaverat, quasi perseverantis populi legatione suscepta, exorandumque præbuerat.»—4. Sc. plausu, acclamatione.

V. 1. Genitivi pendentes ab *Italiam*, non a participio *retinentes*.—2. Longinquas. — 3. Assidendo in sedilibus : quod per substantivum solum satis intelligitur. Adde narrata

præsens et mox redditum odium. ferebantque *Vespasianum, tamquam somno conniveret, a Phœbo liberto increpitum, ægreque meliorum precibus obtectum, mox imminentem perniciem majore fato* [4] *effugisse.*

VI. Post finem ludicri Poppæa mortem obiit, fortuita mariti iracundia, a quo gravida ictu calcis afflicta est. neque enim venenum crediderim, quamvis quidam scriptores tradant, odio magis quam ex fide: quippe liberorum cupiens et amori uxoris obnoxius erat. corpus non igni abolitum, ut Romanus mos; sed regum externorum consuetudine differtum odoribus conditur [1] tumuloque Juliorum infertur. ductæ tamen publicæ exsequiæ, laudavitque ipse apud rostra *formam ejus, et quod divinæ infantis parens fuisset*, aliaque fortunæ munera pro virtutibus.

VII. Mortem Poppææ, ut palam tristem, ita recordantibus lætam ob impudicitiam ejus sævitiamque, nova insuper invidia Nero complevit, prohibendo C. Cassium [1] officio exsequiarum: quod primum indicium mali. neque in longum dilatum est, sed Silanus additur, nullo crimine, nisi quod Cassius opibus vetustis et gravitate morum, Silanus claritudine generis et modesta juventa præcellebant. igitur missa ad senatum oratione *removendos a republica utrosque* disseruit; objectavitque Cassio « quod « inter imagines majorum etiam C. Cassii [2] effigiem coluisset, ita inscri« ptam: Dux Partium: quippe semina belli civilis et defectionem a domo « Cæsarum quæsitam. ac ne memoria tantum infensi nominis ad discor« dias uteretur, assumpsisse L. Silanum, juvenem genere nobilem, animo « præruptum, quem novis rebus ostentaret. »

VIII. Ipsum dehinc Silanum increpuit iisdem quibus patruum ejus Torquatum [1], *tanquam disponeret jam imperii curas, præficeretque rationibus et libellis et epistolis libertos*, inania simul et falsa: nam Silanus intentior metu et exitio patrui ad præcavendum exterritus erat. inducit posthac vocabulo indicum, qui in Lepidam Cassii uxorem, Silani amitam, *incestum cum fratris filio et diros sacrorum ritus* [2] confingerent. trahebantur ut conscii Vulcatius Tullinus ac Marcellus Cornelius senatores et Calpurnius Fabatus [3] eques Romanus: qui appellato Principe instantem damnationem frustrati, mox Neronem circa summa scelera distentum quasi minores evasere.

IX. Tunc consulto senatus *Cassio et Silano exsilia* decernuntur: *de Lepida Cæsar statueret.* deportatusque in insulam Sardiniam Cassius, et senectus ejus exspectabatur. Silanus, tanquam Naxum deveheretur, Ostiam amotus; post municipio Apuliæ, cui nomen est Barium, clauditur. illic indignissimum casum sapienter tolerans a centurione ad cædem misso corripitur; suadentique *venas abrumpere, animum quidem morti de-*

Suetonio c. 23.—4. Bello in Judæa exardescente.

VI. 1. Per errorem, ut videtur, aliter narrat Plinius, qui de aromatis ad urendos defunctos adhibitis locutus addit, Hist. nat. XII, 18, 41: *Periti rerum affirmant, non ferre tantum annuo fœtu Arabiam, quantum Nero Princeps novissimo Poppææ suæ die concremaverit.*

VII. 1. De hoc C. Cassio Longino, et mox memorando L. Julio Silano v. XV, 52, Sueton. c. 37.—2. Avi sui, ex percussoribus Julii Cæsaris.

VIII. 1. Vide XV, 35.—2. Magicos.—3. Plinii junioris prosocer.

stinatum ait, *sed non permittere percussori gloriam ministerii.* at centurio, quamvis inermem, prævalidum tamen et iræ quam timori propiorem cernens, premi a militibus jubet. nec omisit Silanus obniti et intendere ictus, quantum manibus nudis valebat, donec a centurione vulneribus adversis tanquam in pugna caderet.

X. Haud minus prompte L. Vetus [1] socrusque ejus Sextia et Pollutia filia necem subiere, invisi Principi, tanquam vivendo exprobrarent interfectum esse Rubellium Plautum generum Lucii Veteris. sed initium detegendæ sævitiæ præbuit interversis [2] patroni rebus ad accusandum transgrediens Fortunatus libertus, ascito Claudio Demiano, quem ob flagitia vinctum a Vetere Asiæ proconsule exsolvit Nero in præmium accusationis. quod ubi cognitum reo, seque et libertum pari sorte componi, Formianos in agros degreditur. illic eum milites occulta custodia circumdant. Aderat filia, super ingruens periculum longo dolore atrox, ex quo percussores Plauti mariti sui viderat: cruentamque cervicem ejus amplexa servabat sanguinem et vestes respersas, vidua implexa luctu continuo, nec ullis alimentis nisi quæ mortem arcerent. tum hortante patre Neapolin pergit. et quia aditu Neronis prohibebatur, egressus obsidens, *audiret insontem neve consulatus sui quondam collegam dederet liberto*, modo muliebri ejulatu, aliquando sexum egressa voce infensa clamitabat, donec Princeps immobilem se precibus et invidiæ juxta [3] ostendit.

XI. Ergo nuntiat patri *abjicere spem et uti necessitate.* simul affertur *parari cognitionem senatus et trucem sententiam.* nec defuere qui monerent *magna ex parte heredem Cæsarem nuncupare atque ita nepotibus de reliquo consulere.* quod aspernatus, ne vitam proxime libertatem [1] actam novissimo servitio fœdaret, largitur in servos quantum aderat pecuniæ; et *si qua asportari possent, sibi quemque deducere, tres modo lectulos ad suprema retineri* jubet. tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique et singulis vestibus ad verecundiam velati balneis inferuntur, pater filiam, avia neptem, illa utrosque intuens, et certatim precantes *labenti animæ celerem exitum, ut relinquerent suos superstites et morituros.* servavitque ordinem fortuna; ac senior [2] prius, tum cui prima[3] ætas, exstinguuntur. accusati post sepulturam, decretumque *ut more majorum punirentur.* et Nero intercessit, *mortem sine arbitro* [4] permittens. ea cædibus peractis ludibria adjiciebantur.

XII. P. Gallus eques Romanus, quod Fenio Rufo intimus et Veteri non alienus fuerat, aqua atque igni prohibitus est. liberto et accusatori præmium operæ locus in theatro inter viatores tribunicios [1] datur. Et mensis, qui Aprilem eundemque Neroneum sequebatur, Maius *Claudii*, Junius *Germanici* vocabulis mutantur [2], testificante Cornelio Orfito,

X. 1. L. Antistius Vetus, consul anni 808 (XIII, 11), socer Rubellii Plauti (XIV, 58), cujus uxor Antistia dicitur XIV, 22, quæ hoc loco Pollutia : haud dubie utroque nomine erat.—2. Fraude interceptis.—3. Perinde immobilem adversus preces atque invidiam vel odium quod Pollutia ei concitabat.

XI. 1. Conf. notam ad XV, 15. — 2. Sextia socrus. — 3. Proxima post seniorem. — 4. Liberam, quæ non præscriberetur ab arbitro eam deligente.

XII. 1. Tribunis viatores erant qui lictores consulibus. Erat autem tribunis subsellium præcipuum et distinctum in theatro. -2. Nam plenum nomen Neronis erat *Nero*

qui id censuerat, *ideo Junium mensum transmissum, quia duo jam Torquati* [3] *ob scelera interfecti infaustum nomen Junium fecissent.*

XIII. Tot facinoribus fœdum annum etiam dii tempestatibus et morbis insignivere. vastata Campania turbine ventorum, qui villas, arbusta, fruges passim disjecit pertulitque violentiam ad vicina Urbi : in qua omne mortalium genus vis pestilentiæ depopulabatur, nulla cœli intemperie, quæ occurreret oculis. sed domus corporibus exanimis, itinera funeribus complebantur. non sexus, non ætas periculo vacua. servitia perinde et ingenua plebes raptim exstingui inter conjugum et liberorum lamenta, qui dum assident, dum deflent, sæpe eodem rogo cremabantur. Equitum senatorumque interitus quamvis promiscui minus flebiles erant, tanquam communi mortalitate sævitiam Principis prævenirent. Eodem anno delectus per Galliam Narbonensem Africamque et Asiam habiti sunt supplendis Illyrici legionibus, ex quibus ætate aut valetudine fessi sacramento solvebantur. Cladem Lugdunensem [1] quadragies sestertio solatus est Princeps, ut amissa urbi reponerent : quam pecuniam Lugdunenses ante obtulerant turbidis casibus.

XIV. C. Suetonio, L. Telesino Coss. [1] Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis exsilio, ut dixi [2], multatus, postquam id honoris [3] indicibus tamque promptum ad cædes Principem accepit, inquies animo et occasionum haud segnis Pammenem ejusdem loci exsulem et Chaldæorum arte famosum eoque multorum amicitiis innexum similitudine fortunæ sibi conciliat. ventitare ad eum nuntios et consultationes [4] non frustra ratus, simul annuam pecuniam a P. Anteio ministrari cognoscit. neque nescium habebat Anteium caritate Agrippinæ invisum Neroni opesque ejus præcipuas ad eliciendam cupidinem eamque causam multis exitio esse. igitur interceptis Anteii litteris, furatus etiam libellos quibus dies genitalis ejus et eventura secretis Pammenis occultabantur, simul repertis quæ de ortu vitaque Ostorii Scapulæ [5] composita erant, scribit ad Principem « magna se et quæ incolumitati ejus conducerent al« laturum, si brevem exsilii veniam [6] impetravisset : quippe Anteium et « Ostorium imminere rebus et sua Cæsarisque fata scrutari. » exin missæ liburnicæ, advehiturque propere Sosianus. ac vulgato ejus indicio inter damnatos magis quam inter reos Anteius Ostoriusque habebantur, adeo ut testamentum Anteii nemo obsignaret, nisi Tigellinus auctor exstitisset [7], monito prius Anteio *ne supremas tabulas moraretur.* atque ille, hausto veneno, tarditatem ejus perosus intercisis venis mortem approperavit.

XV. Ostorius longinquis in agris apud finem Ligurum id temporis erat. eo missus centurio, qui cædem ejus maturaret. causa festinandi ex eo oriebatur, quod Ostorius multa militari fama et civicam coronam apud

Claudius Cæsar Augustus Germanicus. — 3. Junii Silani Torquati, de quibus paullo ante et XV, 35. *Transmissum* omissum, in fastis præteritum.

XIII. 1. Lugduni (h. *Lyon*) fundati a Munatio Planco a. U. 711, centesimo anno, 811, deleti incendio diro, quod narrat et deplorat Seneca *Epistola* 91. Solatium Neronis post septimum demum annum calamitatis adhibitum, 735,240 *fr*.

XIV. 1. A. U. 819, p. Chr. 66.—2. XIV, 48.—3. Tantum honoris esse.—4. Sc. apud eum fieri.—5. De quo XII, 31 ; XIV, 48.—6. Remissionem.—7. Sc. obsignandi testibus septem ad eam rem necessariis.

Britanniam meritus [1] ingenti corporis robore armorumque scientia metum Neroni fecerat, ne invaderet pavidum semper et reperta nuper conjuratione magis exterritum. igitur centurio, ubi effugia villæ clausit, jussa Imperatoris Ostorio aperit. is fortitudinem adversum hostes sæpe spectatam in se vertit. et quia venæ quamquam interruptæ parum sanguinis effundebant, hactenus manu servi usus, ut immotum pugionem extolleret, appressit dextram ejus juguloque occurrit [2].

XVI. Etiam si bella externa et obitas pro republica mortes tanta casuum similitudine memorarem, meque ipsum satias cepisset aliorumque tædium exspectarem quamvis honestos civium exitus, tristes tamen et continuos aspernantium. at nunc patientia servilis tantumque sanguinis domi perditum fatigant animum et mœstitia restringunt. neque aliam defensionem ab iis quibus ista noscentur, exegerim, quam ne oderim [1] tam segniter pereuntes. ira illa numinum in res Romanas fuit, quam non, ut in cladibus exercituum aut captivitate urbium, semel edito [2] transire licet. detur hoc illustrium virorum posteritati, ut, quomodo exsequiis a promiscua sepultura separantur, ita in traditione supremorum accipiant habeantque propriam memoriam.

XVII. Paucos quippe intra dies eodem agmine Annæus Mella, Cerialis Anicius, Rufius Crispinus ac C. Petronius cecidere. Mella et Crispinus equites Romani, dignitate senatoria [1]. nam hic quondam [2] præfectus prætorii et consularibus insignibus donatus ac nuper crimine conjurationis in Sardiniam exactus [3], accepto jussæ mortis nuntio semet interfecit. Mella, quibus Gallio [4] et Seneca, parentibus natus petitione honorum abstinuerat per ambitionem præposteram [5], ut eques Romanus consularibus potentia æquaretur; simul acquirendæ pecuniæ brevius iter credebat per procurationes administrandis Principis negotiis. idem Annæum Lucanum genuerat, grande adjumentum claritudinis. quo interfecto dum rem familiarem ejus acriter requirit, accusatorem concivit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. *mixta inter patrem filiumque conjurationis scientia* fingitur, assimulatis [6] Lucani litteris. quas inspectas Nero *ferre ad eum* jussit [7], opibus ejus inhians. at Mella, quæ tum promptissima [8] mortis via, exsolvit venas, scriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum generumque ejus Cossutianum Capitonem erogabat, quo cetera manerent. additur codicillis tanquam de iniquitate exitii querens ita scripsisse, *se quidem mori nullis supplicii causis, Rufium autem Crispinum et Anicium Cerialem vita frui infensos Principi.* quæ composita credebantur de Crispino, quia interfectus erat, de Ceriale, ut interficeretur. neque enim multo post vim sibi attulit, minore quam ceteri miseratione, quia proditam C. Cæsari conjurationem [9] ab eo meminerant.

XV. 1. Vid. XII, 31.—2. Admovit jugulum dextræ servi appressæ.

XVI. 1. Odisse videar.—2. Postquam semel de ea re proditum, narratum est.

XVII. 1. Sive *illustres*, censum senatorium possidentes et lato clavo, permissu Imperatoris, utentes.—2. Sub Claudio, XI, 1.—3. XV, 71.—4. De quo vide XV, 73.—5. Inversam, ceteris contrarium faciendo. — 6. Fictis, subditis. — 7. Ad convincendum. — 8. Maxime consueta et quæ se prima offerret.—9. Putatur esse Æmilii Lepidi conjuratio in Caligulam, de qua paucis Sueton. c. 24. At alia conspiratio cum ipso nomine indicis Anicii Cerealis narratur a Zonara p. 557, ad quam hæc referenda esse, correctis erroribus manifestis Zonaræ, docuit Reimarus in Dion. Cass. LIX, 25.

XVIII. De C. Petronio pauca supra [1] repetenda sunt. nam illi dies per somnum, nox officiis et oblectamentis vitæ transigebatur; utque alios industria, ita hunc ignavia ad famam protulerat, habebaturque non ganeo et profligator, ut plerique sua haurientium, sed erudito luxu. ac dicta factaque ejus quanto solutiora et quandam sui negligentiam præferentia, tanto gratius in speciem simplicitatis accipiebantur. proconsul tamen Bithyniæ et mox consul [2] vigentem se ac parem negotiis ostendit : dein revolutus ad vitia seu vitiorum imitationem inter paucos familiarium Neroni assumptus est elegantiæ arbiter, dum nihil amœnum et molle affluentiâ putat, nisi quod ei Petronius approbavisset. unde invidia Tigellini quasi adversus æmulum et scientia voluptatum potiorem. ergo crudelitatem Principis, cui ceteræ libidines cedebant, aggreditur amicitiam Scævini Petronio objectans, corrupto ad indicium servo ademptaque defensione et majore parte familiæ in vincla rapta.

XIX. Forte illis diebus Campaniam petiverat Cæsar, et Cumas usque progressus Petronius illic attinebatur. nec tulit ultra timoris aut spei moras. neque tamen præceps vitam expulit, sed incisas venas, ut libitum, obligatas, aperire rursum, et alloqui amicos, non per seria aut quibus constantiæ gloriam peteret. audiebatque referentes, nihil de immortalitate animæ et sapientium placitis, sed levia carmina et faciles versus, servorum alios largitione, quosdam verberibus affecit. iniit epulas [1], somno indulsit, ut quamquam coacta mors fortuitæ similis esset. ne codicillis quidem (quod plerique pereuntium) Neronem aut Tigellinum aut quem alium potentium adulatus est : sed flagitia Principis sub nominibus exoletorum feminarumque et novitate cujusque[2] perscripsit atque obsignata misit Neroni. fregitque annulum [3], ne mox usui esset ad facienda pericula.

XX. Ambigenti Neroni quonam modo noctium suarum ingenia notescerent, offertur Silia matrimonio senatoris haud ignota et ipsi ad omnem libidinem ascita ac Petronio perquam familiaris. agitur in exsilium, tamquam non siluisset quæ viderat proprio odio. At Minucium Thermum prætura functum Tigellini simultatibus dedidit [1], quia libertus Thermi quædam de Tigellino criminose detulerat, quæ cruciatibus tormentorum ipse, patronus ejus nece immerita lueret.

XXI. Trucidatis tot insignibus viris ad postremum Nero virtutem ipsam exscindere concupivit interfecto Thrasea Pæto et Barea Sorano, olim utrisque infensus, et accedentibus causis in Thraseam, quod senatu egressus est quum de Agrippina referretur, ut memoravi [1], quodque juvenalium ludicro parum exspectabilem [2] operam præbuerat; eaque offensio altius penetrabat, quia idem Thrasea Patavii, unde ortus erat, ludis cesticis [3] a Trojano Antenore institutis habitu tragico cecinerat. die quoque, quo prætor Antistius ob probra in Neronem composita ad mortem damnaba-

XVIII. 1. Altius, ex superioribus. Idem vocatur *Titus* Petronius apud Plinium et Plutarchum.—2. Suffectus.

XIX. 1. Mss. *iniit et vias*, ambulavit. — 2. *Avec leurs plus monstrueuses recherches*, Burn. —3. Signatorium.

XX. 1. Plane permisit, passurum quæ suaderet ira Tigellini.

XXI. 1. XIV, 12. — 2. Non eam quæ exspectabatur. — 3. A *cestu*. Sed Manuscr. *cetastis*. Ignotus hodie agon patrius Patavii trigesimo quoque anno celebratus, a conditore

tur[4], mitiora censuit obtinuitque; et quum deûm honores Poppææ decernuntur, sponte absens, funeri non interfuit. Quæ oblitterari non sinebat Capito Cossutianus[5], præter animum ad flagitia præcipitem iniquus Thraseæ, quod auctoritate ejus concidisset, juvantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum interrogant[6].

XXII. Quin et illa objectabat, « principio anni vitare Thraseam solenne « jusjurandum[1]; nuncupationibus votorum[2] non adesse, quamvis quin- « decimvirali[3] sacerdotio præditum; nunquam pro salute Principis aut « cœlesti voce[4] immolavisse; assiduum olim et indefessum, qui vulgari- « bus quoque Patrum consultis semet fautorem aut adversarium ostende- « ret, triennio non introiisse curiam; nuperrimeque, quum ad coercen- « dos Silanum et Veterem certatim concurreretur, privatis potius clientium « negotiis vacavisse. secessionem jam id et partes et, si idem multi au- « deant, bellum esse. Ut quondam C. Cæsarem (inquit) et M. Catonem[5], « ita nunc te, Nero, et Thraseam avida discordiarum civitas loquitur. et « habet sectatores vel potius satellites, qui nondum contumaciam senten- « tiarum, sed habitum vultumque ejus sectantur, rigidi et tristes, quo « tibi lasciviam exprobrent. huic uni incolumitas tua, tuæ artes sine ho- « nore. prosperas Princ'pis res spernit : etiamne luctibus et doloribus non « satiatur ? ejusdem animi est, Poppæam divam non credere, cujus in « acta divi Augusti et Julii non jurare. spernit religiones, abrogat leges. » diurna[6] populi Romani per provincias, per exercitus, curatius legun- « tur, ut noscatur quid Thrasea non fecerit. aut transeamus ad illa insti- « tuta, si potiora sunt, aut nova cupientibus auferatur dux et auctor. « ista secta[7] Tuberones et Favonios[8], veteri quoque reipublicæ ingrata « nomina, genuit. ut imperium evertant, libertatem præferunt : si per- « verterint, libertatem ipsam aggredientur. frustra Cassium amovisti[9], « si gliscere et vigere Brutorum æmulos passurus es. denique nihil ipse de « Thrasea scripseris; desceptatorem senatum nobis relinque. » Extollit irâ promptum Cossutiani animum Nero adjicitque Marcellum Eprium, acri eloquentia.

XXIII. At Baream Soranum jam sibi Ostorius Sabinus eques Romanus poposcerat reum ex proconsulatu Asiæ, in qua offensiones Principis auxit justitia atque industria, et quia portui Ephesiorum aperiendo curam insumpserat[1] vimque civitatis Pergamenæ, prohibentis Acratum Cæsaris libertum[2] statuas et picturas avehere, inultam omiserat. sed crimini dabatur *amicitia Plauti*[3] *et ambitio conciliandæ provinciæ ad spes novas.*

urbis, ut ferebatur, institutus.—4. Vid. XIV, 48.—5. De quo XIII, 43.—6. Accusant, ut XIII, 14.

XXII. 1. In acta Principis. — 2. De quibus ad IV, 17. — 3. Vid. ad VI, 12. — 4. De qua XIV, 15 fine. Similis accusatio apud Philostratum, *Vit. Apollon.* V, 7 : Οὐκ ἔθυσας ὑπὲρ τῆς φωνῆς ἵνα Πυθῶδε (ab Apolline Delphico) λαμπροτέρα ἔλθοι.—5. Ut olim ore ferebant Julium Cæsarem oppressorem libertatis et Catonem Uticensem ejus vindicem.— 6. Sc. acta, quasi dicas *les journaux*. — 7. Disciplina Stoica. Q. Ælius Tubero, rigidus Stoicus, de quo narrat Cicero *Brut.* c. 31, *Pro Murena,* c. 36, Valer. Max. VII, 5, 1. — 8. M. Favonius, Catoni familiaris et similitudinem morum ipsius studiose sectans.—9. Cap. 7 sqq.

XXIII. 1. Conf. VI, 32, not. 1. — 2. De quo XV, 45.—3. Rubellii; v. XIV, 57 sqq. —

Tempus damnationi delectum, quo Tiridates accipiendo Armeniæ regno adventabat[4], ut ad externa[5] rumoribus intestinum scelus obscuraretur, an ut magnitudinem imperatoriam cæde insignium virorum quasi regio facinere ostentaret.

XXIV. Igitur omni civitate ad excipiendum Principem[1] spectandumque regem effusa, Thrasea occursu prohibitus[2] non demisit animum, sed codicillos ad Neronem composuit requirens *objecta et expurgaturum asseverans, si notitiam criminum et copiam diluendi habuisset.* eos codicillos Nero properanter accepit, spe exterritum Thraseam scripsisse per quæ claritudinem Principis extolleret suamque famam dehonestaret. quod ubi non evenit vultumque et spiritus et libertatem insontis ultro extimuit, *vocari Patres* jubet. Tum Thrasea inter proximos consultavit, *tentaretne defensionem an sperneret.* diversa consilia afferebantur.

XXV. Quibus intrari curiam placebat, *securos esse*[1] *de constantia ejus* dixerunt; « nihil dicturum nisi quo gloriam augeret. segnes et pa« vidos supremis suis secretum circumdare. aspiceret populus virum « morti obvium; audiret senatus voces quasi ex aliquo numine, supra « humanas[2]: posse ipso miraculo etiam Neronem permoveri. sin crudeli« tati insisteret, distingui certe apud posteros memoriam honesti exitus « ab ignavia per silentium pereuntium. »

XXVI. Contra, qui opperiendum domi censebant, de ipso Thrasea eadem[1], « sed ludibria et contumelias imminere; subtraheret aures con« viciis et probris. non solum Cossutianum aut Eprium ad scelus prom« ptos; superesse qui forsitan manus ictusque per immanitatem ausuri[2]: « etiam bonos metu sequi. detraheret potius senatui, quem perornavisset, « infamiam tanti flagitii; et relinqueret incertum quid viso Thrasea reo « decreturi Patres fuerint. ut Neronem flagitiorum pudor caperet, irrita « spe agitari; multoque magis timendum ne in conjugem, in familiam, in « cetera pignora ejus sæviret. proinde intemeratus, impollutus, quorum ve« stigiis et studiis viam duxerit, eorum[3] gloria peteret finem. » aderat consilio Rusticus Arulenus, flagrans juvenis[4], et cupidine laudis offerebat *se intercessurum senatusconsulto:* nam plebeis tribunus erat. cohibuit spiritus ejus Thrasea, « ne vana et reo non profutura, intercessori exitiosa « inciperet. sibi actam ætatem, et tot per annos continuum vitæ ordinem « non deserendum: illi initium magistratuum et integra quæ supersint. « multum ante secum expenderet, quod tali in tempore capessendæ rei« publicæ iter ingrederetur. » ceterum ipse, an venire in senatum deceret, meditationi suæ reliquit.

XXVII. At postera luce duæ prætoriæ cohortes armatæ templum Genetricis Veneris[1] insedere. aditum senatus globus togatorum obsederat non occultis gladiis; dispersique per fora ac basilicas cunei militares. inter

4. Conf. XV, 29 seqq.—5. Sc. οὖσι, conversis.

XXIV. 1. Ex Campania reversum; conf. c. 19.—2. A Principe irato.

XXV. 1. Sc. se.—2. Humanis vocibus superiores.

XXVI. 1. Sc. dicebant.—2. Sc. sint. Ceterum Mss. *Augusti.*—3. Stoicorum.—4. Qui sua vita Thraseam referebat, cujus Vitam scripsit. Conf. de eo *Histor.* III, 80, *Agric.* c. 2, Plinii Epistolas 5 et 14 libri I.

XXVII. 1. In octava regione Urbis ab Julio Cæsare conditum quo tum senatus con-

quorum aspectus et minas ingressi curiam senatores. et oratio Principis per quæstorem ejus [2] audita est. nemine nominatim compellato Patres arguebat, « quod publica munia desererent, eorumque exemplo Equites « Romani [3] ad segnitiam uterentur etenim quid mirum e longinquis pro« vinciis haud veniri [4], quum plerique adepti consulatum et sacerdotia « hortorum potius amœnitati inservirent. » quod velut telum corripuere accusatores.

XXVIII. Et initium faciente Cossutiano, majore vi Marcellus *summam rempublicam agi* clamitabat: « contumacia inferiorum lenitatem imperi« tantis deminui. nimium mites ad eam diem Patres, qui Thraseam de« sciscentem, qui generum ejus Helvidium Priscum [1] in iisdem furoribus, « simul Paconium Agrippinum [2] paterni in Principes odii heredem et « Curtium Montanum [3] detestanda carmina factitantem eludere impune « sinerent. requirere [4] se in senatu consularem, in votis sacerdotem, in « jurejurando civem, nisi contra instituta et cerimonias majorum prodi« torem palam et hostem Thrasea induisset. denique ageret senatorem, et « Principis obtrectatores protegere solitus veniret, censeret quid corrigi « aut mutari vellet: facilius perlaturos singula increpantem, quam nunc « silentium perferrent omnia damnantis. pacem illi per orbem terræ [5], an « victorias sine damno exercituum displicere? ne hominem bonis publicis « mœstum, et qui fora, theatra, templa pro solitudine haberet [6], qui « minitaretur exsilium suum, ambitionis pravæ compotem facerent. non « illi consulta hæc, non magistratus aut Romanam urbem videri. abrum« peret vitam ab ea civitate, cujus caritatem olim, nunc et aspectum « exuisset. »

XXIX. Quum per hæc atque talia Marcellus, ut erat torvus et minax, voce, vultu, oculis ardesceret, non illa nota et celebritate periculorum sueta jam senatus mœstitia, sed novus et altior pavor manus et tela militum cernentibus. simul ipsius Thraseæ venerabilis species obversabatur; et erant qui *Helvidium quoque* miserarentur *innoxiæ affinitatis pœnas daturum*. «quid Agrippino objectum nisi tristem patris fortunam? quando « et ille perinde innocens [1] Tiberii sævitia concidisset. enimvero Monta« num probæ juventæ neque famosi carminis, quia protulerit [2] inge« nium, extorrem agi. »

XXX. Atque interim Ostorius Sabinus Sorani accusator ingreditur ordi-

vocatus, non temere in templum genitricis Juliæ gentis.—2. Recitante quæstore Augusti. Ulpianus: *Non omnes quæstores provincias sortiebantur, verum excepti erant Candidati Principis* (sive *quæstores Augusti*)*: hi etenim solis libris principalibus in senatu legendis vacant.*—3. Penes quos judicia.—4. Sc. in senatum. Conf. XII, 23.

XXVIII. 1. Item Stoicum, de quo *Hist.* IV, 5, Plin. *Epist.* III, 11. — 2. Stoicum et ipsum, laudatum Epicteto. Pater ejus M. Paconius majestatis reus sub Tiberio periit. — 3. De quo paullo inferius, et *Hist.* IV, 40, 42. — 4. Desiderare; nam Thrasea munera illa, sub Nerone in turpitudinem delapsa, neglexerat. Conf. c. 22. Sed structura ita pergit ac si dictum esset: se desideraturum fuisse consularem etc. (accusaturum fuisse neglectum illorum munerum) *nisi* palam et factis non dubiis se hostem patriæ profiteretur Thrasea. — 5. Quæ per illud tempus obtinebat, adeo ut templum Jani clauserit Nero, quod nummis hodieque superstitibus celebratum. — 6. Ac proinde ea non adiret.

XXIX. 1. Atque filius.—2. Sc. in lucem.

turque *de amicitia Rubellii Plauti, quodque proconsulatum Asiæ Soranus pro claritate sibi potius accommodatum quam ex utilitate communi egisset alendo seditiones civitatium.* vetera hæc : sed recens et quod discrimini patris filiam connectebat, *quod pecuniam Magis dilargita esset* [1]. acciderat sane pietate Serviliæ (id enim nomen puellæ fuit), quæ caritate erga parentem, simul imprudentia ætatis, non tamen aliud consultaverat, quam de *incolumitate domus, et an placabilis Nero, an cognitio senatus nihil atrox afferret.* Igitur accita est in senatum, steteruntque diversi, ante tribunal consulum grandis ævo parens, contra filia, intra vicesimum ætatis annum nuper marito Annio Pollione in exsilium pulso [2] viduata desolataque, ac ne patrem quidem intuens, cujus onerasse pericula videbatur.

XXXI. Tum interrogante accusatore *an cultus dotales, an detractum cervici monile venum dedisset, quod pecuniam faciendis magicis sacris contraheret?* primum strata humi longoque fletu et silentio, post altaria et aram [1] complexa, « Nullos, » inquit, « impios deos, nullas devo- « tiones, nec aliud infelicibus precibus invocavi, quam ut hunc optimum « patrem tu, Cæsar, et vos, Patres, servaretis incolumem. sic gemmas et « vestes et dignitatis insignia dedi, quomodo si sanguinem et vitam popo- « scissent. viderint isti, antehac mihi ignoti, quo nomine sint, quas artes « exerceant : nulla mihi Principis mentio nisi inter numina fuit. nescit ta- « men miserrimus pater; et si crimen est, sola deliqui. »

XXXII. Loquentis adhuc verba excipit Soranus proclamatque, « non « illam in provinciam secum profectam, non Plauto per ætatem nosci « potuisse, non criminibus mariti connexam : nimiæ tantum pietatis « ream separarent, atque ipse quamcunque sortem subiret » simul in amplexus occurrentis filiæ ruebat, nisi interjecti lictores utrisque obstitissent. Mox datus testibus locus, et quantum misericordiæ sævitia accusationis permoverat, tantum iræ P. Egnatius testis concivit. cliens hic Sorani et tunc emptus ad opprimendum amicum auctoritatem Stoicæ sectæ præferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus, ceterum animo perfidiosus, subdolus, avaritiam ac libidinem occultans. quæ postquam pecunia reclusa sunt, dedit exemplum præcavendi, quomodo fraudibus involutos aut flagitiis commaculatos, sic specie bonarum artium falsos et amicitiæ fallaces.

XXXIII. Idem tamen dies et honestum exemplum tulit Cassii Asclepiodoti, qui magnitudine opum præcipuus inter Bithynos, quo obsequio florentem Soranum celebraverat, labentem non deseruit, exutusque omnibus fortunis et in exsilium actus, æquitate deûm erga bona malaque documenta [1]. Thraseæ Soranoque et Serviliæ datur mortis arbitrium.

XXX. 1. Delata ab Egnatio philosopho, magistro patris, « ipsius hortatu ad magicam descendisse. » V. de eo c. 32, et *Hist.* IV, 10 et 40.—2. Vide XV, 71.

XXXI. 1. Veneris Genitricis. *Ara* proprie est ipsa structura lapidea, *altare,* ἐπιβωμίς, pars superior, ornatior, cum sacra supellectili.

XXXIII. 1. Nam dii bona et mala, honesta et turpia facinora æqualiter admittunt, fieri sinunt : quod et verum est nec fidei providentiæ divinæ contrarium dictu. Burnoufii interpretationem excludit vocabulum *erga*.

Helvidius et Paconius Italia depelluntur. Montanus patri concessus est, prædicto ne in republica haberetur. accusatoribus Eprio et Cossutiano quinquagies sestertiûm [2] singulis, Ostorio duodecies [3] et quæstoria insignia tribuuntur.

XXXIV. Tum ad Thraseam in hortis agentem quæstor consulis [1] missus vesperascente jam die. illustrium virorum feminarumque cœtus frequentes egerat, maxime intentus Demetrio, Cynicæ institutionis doctori [2]: cum quo, ut conjectare erat intentione vultus et auditis, si qua clarius proloquebantur, de natura animæ et dissociatione spiritus corporisque inquirebat, donec advenit Domitius Cæcilianus ex intimis amicis, et ei quid senatus censuisset exposuit. igitur flentes queritantesque qui aderant, *facessere* [3] *propere* Thrasea, *neu pericula sua miscerent cum sorte damnati*, hortatur, Arriamque tentantem mariti suprema [4] et exemplum Arriæ matris [5] sequi, monet *retinere vitam filiæque communi subsidium unicum non adimere*

XXXV. Tum progressus in porticum, illic a quæstore reperitur lætitiæ propior, quia Helvidium generum suum Italia tantum arceri cognoverat. accepto dehinc senatusconsulto Helvidium et Demetrium in cubiculum inducit; porrectisque utriusque brachii venis, postquam cruorem effudit humum super spargens, propius vocato quæstore, *Libamus*, inquit, JOVI LIBERATORI [1]. *specta, juvenis: et omen quidem dii prohibeant; ceterum in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat constantibus exemplis.* post lentitudine exitus graves cruciatus afferente, obversis in Demetrium [2].***

—2. 919,030 *fr.*—3. 220,570 *fr.*

XXXIV. 1. Consules inde ab anno U. 716 binos uterque quæstores comites habebant — 2. De quo Seneca: *Non præceptor veri, sed testis.* Neroni dixisse fertur: Ἀπειλεῖς μοι θάνατον, σοὶ δὲ ἡ φύσις. Cynicæ et Stoicæ doctrinæ idem auctor fuerat Antisthenes.—3. Abire.—4. Cum marito mori cupientem —5. Celebratam uxorem Cæcinæ Pæti dicit, quæ dixerat, *Pæte, non dolet.* V. Plinium *Epist.* III, 16; Martial. I, 14.

XXXV. 1. Conf. ad XV, 64. — 2. *Obversis in Demetrium oculis, ejusque aspectu et verbis animatus, amicis oscula offerens, diu eluctatum spiritum reddidit: vita egregius, mortis contemptor, et adversum præsentia mala adeo firmus, ut dicere esset solitus « malle se hodie interfici quam cras relegari. »* Hæc ad finiendam phrasin ex aliis scriptoribus concinnavit Brotierius.

Periit narratio gestorum ad finem hujus anni U. 819, annorumque 820 et 821 sive 67 et 68 post Chr., cujus postremi die 11 Junio cecidit Nero et exstinctus est sanguis Augusti Galba ab prætorianis et senatu Imperator creatus ex Hispania arcessitur. cujus adventum in Urbem Tacitus initium fecit *Historiarum*.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Cap. 1.—Præfamen. auctoris dignitas, ætas, institutum.—2-3. præsentis historiæ summa capita. — 4-5. status Urbis, mens exercituum, habitus provinciarum occiso Nerone. Nymphidius imperium affectans oppressus. — 6-7. Galbam crudelitas sua, ætas, corporis forma et amicorum vitia reddunt invisum. — 8-9. status Hispaniæ, Galliæ, Germanicorum exercituum, Britanniæ, Illyrici. — 10. in Syria Muciani virtutes et vitia. Flavii Vespasiani, Judaicum bellum administrantis, animus in Galbam. — 11. Ægypti, Africæ, Mauretaniæ, Rætiæ, Norici, Thraciæ, Italiæ status Coss. Galba et Vinio.

12. Deficiente superioris Germaniæ milite Galba de adoptando Cæsare cogitat. — 13. Vinius Othoni favet, non ita Laco et Icelus. — 14. Galba transactis imperii comitiis Pisonem eligit, hominem antiqui moris et severum, cui — 15-16. adoptionis causas et imperii administrandi consilium aperit. — 17. Pisonis inter hæc moderatio. — 18. adoptio in castris nuncupata, — 19. tum in senatu, legati ad defectores missi. — 20. Neronis prodigæ donationes rescissæ.

21. Othoni spe lapso consilium in turbido, — 22. instigantibus libertis, servis, mathematicis, — 23-24. paratis jam ante militum studiis per blanditias et largitiones, oscitante ad id præfecto.— 25-26. ergo jam legiones et auxilia pro Othone.— 27. mox consalutatus Imperator. — 28. castris prætorianis infertur.

29-30. Piso cohortem, quæ in palatio stationem agit, hortatur ad fidem. — 31. illa parat signa, reliquis copiis deficientibus. — 32-33. plebis adulatio et levitas. fluctuat Galba cum amicis an occurrendum. — 34. præmittitur in castra Piso. falsus de occiso Othone rumor. — 35. populus et senatus Galbæ, — 36. castra Othoni favent. — 37-38. hic militum animos oratione sibi conciliat, Galbæ et Pisoni reddit infensos. arma militi dividit. — 39. agitat Laco de cæde Vinii. — 40. Galba fluctuat, plebs nutat. Othoniani forum irrumpunt. — 41. Galba desertus, occisus; — 42. sic et Vinius. — 43. Sempronii Densi fides. Piso cæsus, — 44. magna Othonis lætitia. cædium præmia poscentes jussu Vitellii postea interfecti.—45. adulantur senatus et populus victorem Othonem, qui coercendo militum furori impar.— 46. hi vacationes sibi remitti petunt. Laco et Icelus cæsi. — 47. Pisonis et T. Vinii sepultura, — 48. elogia, testamenta. — 49. Galbæ sepultura, ætas, nobilitas, mores, honores.

50. Trepidam Urbem novus de Vitellio nuntius exterret. Vespasianum nonnulli augurantur. — 51. initia Vitelliani motus ex bello Julii Vindicis et secutis inde discordiis inter legiones et Gallos. — 52-53. Vitellius suo ingenio ignavus ad res novas stimulatur a Valente et Cæcina legatis. — 54-55. legiones utriusque Germaniæ fidem in Galbam exuunt, — 56. segni spectatore Hordeonio Flacco legato. — 57 Valens Vitellium Imperatorem consalutat magno militum studio : — 58. quibus poscentibus multi cæsi.—59. Julius Civilis periculum evadit. undique viribus auctus,— 60. inter fœdas legatorum discordias, — 61. duos exercitus in Italiam mittit. — 62. torpet Vitellius; ardor et vis militum ultro ducis munia implet. — 63. subito furore correptus miles ab excidio Divoduri ægre temperat. Gallias terror invadit. — 64. Vitellio adhærent. — 65. Lugdunenses ex vetere odio milites in eversionem Viennensium inpellunt; — 66. isti tamen donis placantur et precibus. Valentis avaritia et libido. — 67-68. Helvetios Vitellii imperium abnuentes Cæcina belli avidus cædit. — 69. Aventicum ægre inpunitatem salutemque impetrat. — 70. in Vitellii partes transgressa Italiæ parte Cæcina Alpes superat.

71. Otho prudenter se gerit; Mario Celso ignoscit. — 72. Tigellinus infamem vitam

exitu inhonesto fœdat. — 73. Galvia Crispinilla cum mala Othonis famæ periculo exempta. — 74. Principes mutuo sibi conditiones offerunt; mox rixantes flagitia invicem objectant, et — 75. insidiatores inmittunt. — 76. distractis inter utrumque exercitibus ac provinciis bello opus. — 77. Otho Imperatorem agit; honores, — 78. civitatem, jura dilargitur; de celebranda Neronis memoria agitat. — 79. Sarmatæ Roxolani Mœsiam irrumpentes cæsi. — 80-82. Seditio gravis in ipsa Urbe temere orta cum magno metu atque discrimine primorum civitatis, precibus et lacrimis Othonis componitur, qui — 83-84. milites ad concordiam et modestiam hortatur. — 85. istis compositis omnia suspicionum et formidinis plena, præcipio Patrum metu. — 86. prodigia Othonis cladem præsagientia. — 87. is lustrata Urbe Narbonensem Galliam aggredi statuit, et — 88. cum multis nobilibus L. Vitellium æmuli fratrem secum ducit. — 89. inde varii animorum motus. — 90. commendata Patribus republica Otho festinat ad bellum. Trachali eloquentia usus Otho, in quem studia et voces vulgi.

Gesta hæc paucis mensibus anni 69 p. Chr. n.

I. Initium mihi operis Ser. Galba iterum, T. Vinius consules [1] erunt. nam post conditam Urbem octingentos et viginti prioris ævi annos multi auctores retulerunt, dum res populi Romani [2] memorabantur, pari eloquentia ac libertate; postquam bellatum apud Actium atque omnem potentiam ad unum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessere, simul veritas pluribus modis infracta, primum inscitiâ reipublicæ ut alienæ [3], mox libidine assentandi, aut rursus odio adversus dominantes: ita neutris cura posteritatis, inter infensos vel obnoxios [4]. sed ambitionem [5] scriptoris facile averseris, obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur: quippe adulationi fœdum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis [6] inest. mihi Galba, Otho, Vitellius nec beneficio nec injuria cogniti. dignitatem nostram a Vespasiano inchoatam, a Tito auctam, a Domitiano longius provectam [7] non abnuerim: sed incorruptam fidem professis neque amore quisquam et sine odio dicendus est. quodsi vita suppeditet, principatum divi Nervæ et imperium Trajani, uberiorem securioremque materiam, senectuti seposui, rara temporum felicitate, ubi sentire quæ velis, et quæ sentias dicere licet.

II. Opus aggredior opimum casibus, atrox prœliis, discors seditionibus, ipsa etiam pace [1] sævum. quattuor Principes ferro interempti [2]. trina bella civilia [3], plura externa, ac plerumque permixta. prosperæ in Oriente, adversæ in Occidente res. turbatum Illyricum; Galliæ nutantes; perdomita Britannia et statim missa [4]; coortæ in nos Sarmatarum ac Suevorum gentes; nobilitatus cladibus mutuis Dacus; mota prope etiam Parthorum arma falsi Neronis ludibrio [5]. jam vero Italia novis cladibus vel post longam sæculorum seriem repetitis afflicta. haustæ aut obrutæ urbes fœ-

I. 1. Anni U. 822, p. Chr. 69. — 2. Nondum ex unius potentia pendentis. Post Actiacam pugnam, a. U. 723, res *Principum* potius sunt quam *populi*. — 3. Quod homines tum suam rempublicam non magis fere nossent quam alienam, rebus plurimis non, ut antea, publice, sed secreto penes Principem tractari cœptis. Lege Dionem Cass. LIII, 19. — 4. *Dependants*.— 5. Placendi Principibus studium.—6. Sc. loquendi, liberi oris, παῤῥησίας. — 7. Conf. *Annal*. XI, 11.

II 1. Pacis tempore. Ad Domitiani regnum spectat delatoribus fœcundum. — 2. Galba, Otho, Vitellius, Domitianus. — 3. Othonis in Vitellium; Vitellii in Vespasianum; L. Antonii in Domitianum. — 4. Omissa, neglecta. Hæc expeditio narrata in Vita Agricolæ. — 5. Viginti annis post defunctum Neronem; conf. II, 8, Sueton. *Nerone* fin. — 6. Pompeii

cundissimâ Campaniæ orâ [6]. et Urbs incendiis vastata [7], consumptis antiquissimis delubris, ipso Capitolio civium manibus incenso. pollutæ cæremoniæ [8], magna adulteria. plenum exsiliis mare [9], infecti cædibus scopuli. atrocius in Urbe sævitum. nobilitas, opes, omissi gestique honores pro crimine [10], et ob virtutes certissimum exitium. nec minus præmia delatorum invisa quam scelera, quum alii sacerdotia et consulatus ut spolia adepti, procurationes [11] alii et interiorem potentiam [12], agerent, verterent cuncta odio et terrore. corrupti in dominos servi, in patronos liberti; et quibus deerat inimicus, per amicos oppressi.

III. Non tamen adeo virtutum sterile sæculum, ut non et bona exempla prodiderit: comitatæ profugos liberos matres, secutæ maritos in exsilia conjuges; propinqui audentes, constantes generi; contumax etiam adversus tormenta servorum fides; supremæ clarorum virorum necessitates [1], ipsa necessitas fortiter tolerata; et laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Præter multiplices rerum humanarum casus cœlo terraque prodigia et fulminum monitus et futurorum præsagia, læta, tristia; ambigua, manifesta. nec enim unquam atrocioribus populi Romani cladibus magisve justis [2] indiciis approbatum est non esse curæ deis securitatem nostram [3], esse ultionem.

IV. Ceterum antequam destinata componam, repetendum videtur qualis status Urbis, quæ mens exercituum, quis habitus provinciarum, quid in toto terrarum orbe validum, quid ægrum fuerit, ut non modo casus eventusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam causæque noscantur. Finis Neronis ut lætus primo gaudentium impetu fuerat, ita varios motus animorum non modo in Urbe apud Patres aut populum aut urbanum militem, sed omnes legiones ducesque conciverat, evulgato imperii arcano, posse Principem alibi quam Romæ fieri [1]. sed Patres læti usurpata statim libertate [2], licentius ut erga Principem novum et absentem; primores Equitum proximi gaudio Patrum; pars populi integra [3] et magnis domibus annexa, clientes libertique damnatorum et exsulum, in spem erecti: plebs sordida et circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut qui adesis bonis per dedecus Neronis alebantur, mœsti et rumorum avidi.

V. Miles urbanus longo Cæsarum sacramento imbutus et ad destituendum Neronem arte magis et impulsu [1] quam suo ingenio traductus, postquam neque dari donativum sub nomine Galbæ promissum [2] neque magnis

et Herculanum, a. 79. — 7. Præter id quod narratur III, 71, vehementiore alio sub Tito Imperatore. — 8. Incestis virginum Vestalium. — 9. Nimirum insulæ, in quas noxii relegebantur, desertæ et scopulosæ; exsulibus sæpe insuper immissi interfectores, de quibus accipe verba sequentia. — 10. Sc. erant, accipiebantur. — 11. *Procuratores* (Principis) fisci reditus exigebant per provincias, quarum nonnullis erant pro præsidibus. — 12. In palatio penes Principem.

III. 1. Quibus aut virtus amittenda aut oppetenda mors esset, de qua deinde *necessitas*. — 2. Verte *directes*. — 3. Per quam patienter ferimus tam indigna fieri.

IV. 1. Ut Galba in Hispania ab legionibus Princeps creatus. — 2. *Læti* erant ob libertatem, quam statim usurpabant, *licentius* quidem *ut* consentaneum erat *erga* etc. — 3. Incorrupta.

V. 1. Nymphidii, præfecti prætorio. — 2. Ab eodem Nymphidio, ingens, viritim

meritis ac præmiis eundem in pace quem in bello locum præventamque [3] gratiam intelligit apud Principem a legionibus factum, pronus ad novas res, scelere insuper Nymphidii Sabini præfecti imperium sibi molientis agitatur. et Nymphidius quidem in ipso conatu oppressus [4] : sed quamvis capite defectionis ablato manebat plerisque militum conscientia. nec deerant sermones *senium atque avaritiam Galbæ* increpantium. laudata olim et militari fama celebrata severitas ejus angebat aspernantes veterem disciplinam, atque ita quattuordecim annis a Nerone assuefactos, ut haud minus vitia Principum amarent quam olim virtutes verebantur [5]. accessit Galbæ vox pro republica honesta, ipsi anceps, *legi a se militem, non emi :* nec enim ad hanc formam cetera erant [6].

VI. Invalidum senem T. Vinius et Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, odio flagitiorum oneratum, contemptu inertiæ [1], destruebant. Tardum Galbæ iter et cruentum interfectis Cingonio Varrone consule designato et Petronio Turpiliano consulari [2] : ille ut Nymphidii socius, hic ut dux Neronis [3], inauditi atque indefensi tamquam innocentes [4] perierant. Introitus in Urbem trucidatis tot millibus inermium militum [5] infaustus omine, atque ipsis etiam qui occiderant formidolosus. inducta legione Hispana [6], remanente ea quam e classe Nero conscripserat [7], plena Urbs exercitu insolito. multi ad hoc numeri [8] e Germania ac Britannia et Illyrico, quos idem Nero electos præmissosque ad claustra Caspiarum et bellum quod in Albanos parabat [9], opprimendis Vindicis cœptis revocaverat : ingens novis rebus materia, ut non in unum aliquem prono favore [10], ita audenti parata.

VII. Forte congruerat ut Clodii Macri et Fonteii Capitonis cædes nuntiarentur. Macrum in Africa [1], haud dubie turbantem Trebonius Garucianus procurator jussu Galbæ, Capitonem in Germania, quum similia cœptaret, Cornelius Aquinus et Fabius Valens legati legionum interfecerant, antequam juberentur. fuere qui crederent Capitonem ut avaritia et libidine fœdum ac maculosum, ita cogitatione rerum novarum abstinuisse; sed a legatis bellum suadentibus, postquam impellere nequiverint, crimen ac dolum compositum ultro; et Galbam mobilitate ingenii, an ne altius scrutaretur, quoquo modo acta, quia mutari non poterant, comprobasse. ce-

prope 600 *fr.* — 3. Ab aliis occupatam. — 4. Singula narrat Plutarchus], *Galbæ* c. 8—14. — 5. Quod vulgo dicitur *reverebantur.* — 6. Cetera Galbæ non conveniebant ingenio hac voce prodito.

VI. 1. Galbam alter suorum flagitiorum odio, alter suæ inertiæ contemptu oneraverant, his vitiis populari fama ex amicis in ipsum ut consentientem translatis. — 2. Consuli anni U. 814. — 3. Conf. *Annal.* XIV, 39 · XV, 72. — 4. *Innocentes* habentur dum lege judicioque pronuntientur *nocentes*. Cornelia Vestalis inaudita et indefensa a Plinio (*Epist.* IV, 11) dicitur *ad supplicium*, *nescio an innocens*, *certe tanquam innocens ducta.* — 5. Classiariorum ultra septies mille, qui Galbæ ad Milvium pontem obvii poscebant ab eo confirmari Neronis decretum in *legionem* eos convertens. — 6. Sexta, paullo post, ut videtur, in Hispaniam remissa. — 7. Dicta *prima adjutrix classicorum.* — 7. I. e. cohortes, manipuli, vexilla, turmæ : quicunque non conscripti in justam legionem. — 9. De quo v. Sueton. c. 19. C. Julius Vindex, qui Galliam pro prætore regebat, superiore anno contra Neronem rebellaverat, non sibi, sed Galbæ principatum paraturus. Facile superatus ad Vesuntionem (*Besançon*) a Verginio Rufo, qui Germaniæ præerat, manum sibi intulit. — 10. Sc. οὖσα.

VII. 1. In qua legatus erat. Capito consul fuerat anni 820. De eo adde c. 58. — 2. Ex

terum utraque cædes sinistre accepta : et inviso semel Principe, seu bene seu male facta premunt. Jam afferebant venalia cuncta præpotentes liberti [2]; servorum manus subitis [3] avidæ, et tamquam apud senem festinantes; eademque novæ aulæ mala, æque gravia, non æque excusata. Ipsa ætas Galbæ irrisui ac fastidio erat assuetis juventæ Neronis, et Imperatores forma ac decore corporis, ut est mos vulgi, comparantibus.

VIII. Et hic quidem Romæ, tanquam [1] in tanta multitudine, habitus animorum fuit. e provinciis Hispaniæ præerat Cluvius Rufus, vir facundus et pacis artibus [2], bellis inexpertus; Galliæ, super memoriam Vindicis [3], obligatæ recenti dono Romanæ civitatis [4] et in posterum tributi levamento. proximæ tamen Germanis exercitibus [5] Galliarum civitates non eodem honore habitæ, quædam etiam finibus ademptis [6] pari dolore commoda aliena ac suas injurias metiebantur. Germani exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, solliciti et irati : superbia recentis victoriæ, et metus tamquam alias [7] partes fovissent. tarde a Nerone desciverant; nec statim pro Galba Verginius : an imperare voluisset dubium; delatum ei a milite imperium conveniebat [8]. Fonteium Capitonem occisum, etiam qui queri non poterant, tamen indignabantur. dux deerat, abducto Verginio per simulationem amicitiæ : quem non remitti atque etiam reum esse tamquam suum crimen accipiebant.

IX. Superior [1] exercitus legatum Hordeonium Flaccum spernebat, senecta ac debilitate pedum invalidum, sine constantia, sine auctoritate, ne quieto quidem milite regimen [2] : adeo furentes infirmitate retinentis ultro accendebantur. inferioris Germaniæ legiones diutius sine consulari fuere, donec missu Galbæ A. Vitellius aderat, censoris Vitellii ac ter consulis filius : id satis videbatur [3]. in Britannico exercitu nihil irarum : non sane aliæ legiones per omnes civilium bellorum motus innocentius egerunt, seu quia procul et Oceano divisæ, seu crebris expeditionibus doctæ hostem potius odisse. quies et Illyrico, quamquam excitæ a Nerone legiones, dum in Italia cunctantur, Verginium legationibus adissent. sed longis spatiis discreti exercitus, quod saluberrimum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis nec viribus miscebantur.

X. Oriens adhuc immotus. Syriam et quattuor legiones obtinebat Licinius Mucianus, vir secundis adversisque juxta famosus. insignes amicitias juvenis ambitiose coluerat; mox attritis opibus lubrico statu, suspecta [1] etiam Claudii iracundia, in secretum Asiæ [2] repositus tam prope ab exsule fuit quam postea a Principe [3]. luxuria, industria, comitate, arrogantia, malis bonisque artibus mixtus. nimiæ voluptates, quum

Hispania Romam advenientes. — 3. Ad subita, subito et insperate allata.

VIII, 1. Utpote, ut consentaneum erat. — 2. Ablativus qualitatis. — 3. Vide not. 9 ad c. VI. — 4. Quam Galba ipsis concesserat cum remissione quartæ partis tributorum. — 5. Qui contra Vindicem feliciter pugnaverant. — 6. Finibus adempta regionis parte contractis. — 7. Diversas, hostiles Galbæ. — 8. Sc. inter eos qui has res memoriæ mandabant. De Verginio præstantissimo viro legendus Plinius, *Epist.* II, 1; VI, 10.

IX. 1. Superioris Germaniæ; v. *Ann.* I, 31. — 2. Sc. erat; regebatur. *Adeo*, multo congis. — 3. Nimirum consularis filius pro consulari; majorem honorem militibus ab se alienatis tribuere nolebat Galba.

X. 1. Quum per suspicionem præsumeretur. — 2. Ut *Ann.* XIV, 33 dicitur *Mytilense secretum*. In Lyciam videtur amandatus fuisse legationis specie. — 2 De qua re multis

vacaret; quoties expedierat [4], magnæ virtutes. palam [5] laudares; secreta male audiebant. sed apud subjectos, apud proximos, apud collegas, variis illecebris potens; et cui expeditius fuerit tradere imperium quam obtinere. Bellum Judaicum Flavius Vespasianus (ducem eum Nero delegerat) tribus legionibus administrabat. nec Vespasiano adversus Galbam votum aut animus: quippe Titum filium ad venerationem cultumque ejus miserat, ut suo loco memorabimus. [6] occulta fati et ostentis ac responsis [7] destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium post fortunam credidimus.

XI. Ægyptum copiasque, quibus coerceretur, jam inde a divo Augusto Equites Romani obtinent loco regum: ita visum expedire, provinciam aditu difficilem, annonæ fœcundam, superstitione ac lascivia discordem et mobilem, insciam legum, ignaram magistratuum [1], domi retinere [2]. regebat tum Tiberius Alexander [3] ejusdem nationis. Africa [ac legiones in ea] interfecto Clodio Macro contenta qualicunque Principe post experimentum domini minoris [4]. Duæ Mauritaniæ, Rætia, Noricum, Thracia et quæ aliæ procuratoribus cohibentur, ut cuique exercitui vicinæ, ita in favorem aut odium contactu valentiorum agebantur. Inermes [5] provinciæ atque ipsa in primis Italia, cuicunque servitio exposita, in pretium belli cessuræ erant. Hic fuit rerum Romanarum status, quum Ser. Galba iterum, T. Vinius consules inchoavere annum sibi ultimum, reipublicæ prope supremum.

XII. Paucis post kalendas Januarias diebus Pompeii Propinqui procuratoris e Belgica litteræ afferuntur, *superioris Germaniæ legiones rupta sacramenti reverentia Imperatorem alium flagitare, et senatui ac populo Romano arbitrium eligendi permittere*, quo seditio mollius acciperetur. maturavit ea res consilium Galbæ jam pridem de adoptione secum et cum proximis agitantis. non sane crebrior tota civitate sermo per illos menses fuerat, primum licentia ac libidine talia loquendi, dein fessa jam ætate Galbæ. paucis judicium aut reipublicæ amor: multi stulta spe, prout quis amicus vel cliens, hunc vel illum ambitiosis rumoribus destinabant, etiam in T. Vinii odium, qui in dies quanto potentior, eodem auctu invisior erat. quippe hiantes in magna fortuna amicorum cupiditates ipsa Galbæ facilitas intendebat, quum apud infirmum et credulum minore metu et majore præmio peccaretur.

XIII. Potentia principatus divisa in T. Vinium consulem et Cornelium Laconem prætorii præfectum. nec minor gratia Iceto Galbæ liberto, quem annulis donatum equestri nomine *Martianum* vocitabant [1]. hi discordes, et rebus minoribus sibi [2] quisque tendentes, circa consilium eligendi successoris in duas factiones scindebantur. Vinius pro M. Othone: Laco atque Icelus consensu non tam unum aliquem fovebant quam alium. neque

in l. II.—4. Expeditionem susceperat.—5. Quasi τὰ ἀναφάνδην, in rebus quas palam agebat.—6. II, 1. *Occulta*, τὰ ἀπόῤῥητα.—7. De quibus II, 78; IV, 81.

XI. 1 Sc. Romanorum. —2. Sibi et Principibus successoribus peculiarem servare. Conf. dicta Tacito *Annal.* II, 59.—3. Filius ethnarchæ Alexandrini eodem nomine, fratris Philonis Judæi.—4. Macri, sævi legati.—5. Sine legionibus Romanis.

XIII. 1. Eos *una et intra palatium habitantes nec unquam non adhærentes* Principi prodeunti, *pædagogos vulgo vocabant*, Sueton. c. 14.—2. Ad sua commoda.— 3.

erat Galbæ ignota Othonis ac T. Vinii amicitia ; et rumoribus nihil silentio transmittentium, quia Vinio vidua filia, cælebs Otho, gener ac socer destinabantur. credo et reipublicæ curam subisse[3], frustra a Nerone translatæ, si apud Othonem relinqueretur. namque Otho pueritiam incuriose, adolescentiam petulanter egerat, gratus Neroni æmulatione luxus. eoque jam Poppæam Sabinam, principale[4] scortum, ut apud conscium libidinum, deposuerat, donec Octaviam uxorem amoliretur : mox suspectum in eadem Poppæa in provinciam Lusitaniam specie legationis seposuit. Otho comiter administrata provincia primus in partes transgressus, nec segnis et, donec bellum fuit, inter præsentes splendidissimus, spem adoptionis statim conceptam acrius in dies rapiebat, faventibus plerisque militum, prona in eum aula Neronis, ut similem.

XIV. Sed Galba post nuntios Germanicæ seditionis, quamquam nihil adhuc de Vitellio certum, anxius quonam exercituum vis erumperet, ne urbano quidem militi confisus, quod remedium unicum rebatur, comitia imperii[1] transigit ; adhibitoque super Vinium ac Laconem Mario Celso consule designato ac Ducennio Gemino præfecto Urbis, pauca præfatus de sua senectute, *Pisonem Licinianum arcessi* jubet, seu propria electione sive, ut quidam crediderunt, Lacone instante, cui apud Rubellium Plautum[2] exercita cum Pisone amicitia : sed callide ut igotum fovebat, et prospera de Pisone fama consilio ejus fidem addiderat. Piso M. Crasso et Scribonia[3] genitus, nobilis utrimque, vultu habituque moris antiqui, et æstimatione recta severus, deterius interpretantibus tristior habebatur. ea pars morum ejus quo suspectior sollicitis,[4] adoptanti placebat.

XV. Igitur Galba, apprehensa Pisonis manu, in hunc modum locutus fertur : « Si te privatus lege curiata apud pontifices[1], ut moris est, adoptarem, et mihi egregium erat Cn. Pompeii et M. Crassi subolem in penates meos asciscere, et tibi insigne Sulpiciæ ac Lutatiæ[2] decora nobilitati tuæ adjecisse. nunc me deorum hominumque consensu ad imperium « vocatum præclara indoles tua et amor patriæ impulit, ut principatum, « de quo majores nostri armis certabant, bello adeptus quiescenti offe- « ram, exemplo divi Augusti, qui sororis filium Marcellum, dein generum « Agrippam, mox nepotes suos, postremo Tiberium Neronem privignum « in proximo sibi fastigio collocavit[3]. sed Augustus in domo successorem « quæsivit, ego in republica, non quia propinquos aut socios belli non « habeam : sed neque ipse imperium ambitione[4] accepi, et judicii mei « documentum sint non meæ tantum nesessitudines, quas tibi postposui,

Sc. mentem Galbæ. — 4. Principis. Res verius, ut credi par est, narratur in Annalibus posterius scriptis, XIII, 45 sq.

XIV. 1. Locutio a prisca republica petita, qua v. c. *comitia consularia* agebantur ad eligendos consules.—2. De quo *Ann.* XIII, 19; XIV, 22, 58.—3. Nepte Sexti Pompeii filii Cn. P. Magni.—4. Sc. eo magis.

XV. Antiquitus adoptiones fiebant per populi rogationem in *comitiis curiatis* (triginta curiis collectis), quibus Pontifex maximus præerat, arbitri aderant pontifices, ob sacra domestica cujusque gentis. Postea comitia curiata per triginta lictores (ut Ciceronis vocabulo utar) adumbrabantur.—2. Ex his gentibus erat Galba, ex Lutatiis per matrem.—3. De his strictim narratum initio Annalium, ubi v. notas.—4. Per ambi-

« sed et tuæ. est tibi frater pari nobilitate, natu major [5], dignus hac fortuna, nisi tu potior esses. ea ætas tua, quæ cupiditates adolescentiæ jam effugerit; ea vita, in qua nihil præteritum excusandum habeas, fortunam adhuc tantum adversam tulisti : secundæ res acrioribus stimulis animos explorant, quia miseriæ tolerantur, felicitate corrumpimur. fidem, libertatem, amicitiam, præcipua humani animi bona, tu quidem eadem constantia retinebis : sed alii per obsequium imminuent. irrumpent adulatio, blanditiæ, pessimum veri affectus venenum, sua cuique utilitas. et jam ego ac tu simplicissime inter nos hodie loquimur : ceteri libentius cum fortuna nostra quam nobiscum. nam suadere Principi quod oporteat, multi laboris : assentatio erga Principem quemcunque sine affectu peragitur.

XVI. « Si immensum imperii corpus stare ac librari sine rectore posset, dignus eram a quo respublica inciperet [1]: nunc eo necessitatis jam pridem ventum est, ut nec mea senectus conferre plus populo Romano posset quam bonum successorem, nec tua plus juventa quam bonum Principem. sub Tiberio et Caio et Claudio unius familiæ quasi hereditas fuimus : loco libertatis erit quod eligi cœpimus. et finita Juliorum Claudiorumque domo optimum quemque adoptio inveniet. nam generari et nasci a Principibus fortuitum, nec ultra æstimatur : adoptandi judicium integrum; et si velis eligere, consensu monstratur [2]. sit ante oculos Nero, quem longa Cæsarum serie tumentem non Vindex cum inermi provincia aut ego cum una legione, sed sua immanitas, sua luxuria cervicibus publicis [3] depulerunt : neque erat adhuc damnati Principis exemplum [4]. nos bello et ab æstimantibus [5] asciti, cum invidia, quamvis egregii, erimus. ne tamen territus fueris, si duæ legiones [6] in hoc concussi orbis motu nondum quiescunt. ne ipse quidem ad securas res accessi; et audita adoptione desinam videri senex, quod nunc mihi unum objicitur. Nero a pessimo quoque semper desiderabitur : mihi ac tibi providendum est ne etiam a bonis desideretur. monere diutius neque temporis hujus, et impletum est omne consilium, si te bene elegi. utilissimus idem ac brevissimus bonarum malarumque rerum delectus est cogitare quid aut volueris sub alio Principe aut nolueris. neque enim hic, ut gentibus quæ regnantur, certa dominorum domus et ceteri servi : sed imperaturus es hominibus, qui nec totam servitutem pati possunt nec totam libertatem. » Et Galba quidem hæc ac talia tamquam Principem faceret; ceteri tamquam cum facto loquebantur.

XVII. Pisonem ferunt statim intuentibus, et mox conjectis in eum omnium oculis, nullum turbati aut exsultantis animi motum prodidisse. sermo erga patrem Imperatoremque reverens, de se moderatus; nihil in vultu habituque mutatum, quasi imperare posset magis quam vellet.

tionem meorum, ut, qui ante Galbam Principes, ambitione suorum. — 5. Scribonianus Crassus, de quo IV, 39.

XVI. 1. Conveniens erat ut a me libertas publica inciperet, voluntate Romanorum electo, non imposito.—2. Sc. eligendus.—3. Populi Romani.—4 Mente addas : et nihilominus per damnationem dejectus est. Quo magis nos egregios esse oportet. — 5. Hoc de Pisone, *bello* de Galba legionum duce.—6. Quarta et vicesima secunda superioris Germaniæ.

consultatum inde, *pro rostris an in senatu an in castris* [1] *adoptio nuncuparetur. iri in castra* placuit : *honorificum id militibus fore, quorum favorem ut largitione et ambitu male acquiri, ita per bonas artes* [2] *haud spernendum.* circumsteterat interim palatium publica exspectatio magni secreti impatiens; et male coercitam famam supprimentes augebant.

XVIII. Quartum idus Januarias [1] fœdum imbribus diem tonitrua et fulgura et cœlestes minæ ultra solitum turbaverant. observatum id [2] antiquitus comitiis dirimendis non terruit Galbam quominus in castra pergeret, contemptorem talium ut fortuitorum; seu quæ fato manent quamvis significata non vitantur [3]. apud frequentem militum concionem imperatoria brevitate adoptari a se Pisonem more divi Augusti et exemplo militari, quo vir virum legeret [4], pronuntiat. ac ne dissimulata seditio in majus crederetur, ultro asseverat *quartam et duoetvicesimam legiones, paucis seditionis auctoribus, non ultra verba ac voces errasse, et brevi in officio fore.* nec ullum orationi aut lenocinium addit aut pretium. tribuni tamen centurionesque et proximi militum grata auditu respondent : per ceteros mœstitia ac silentium, tamquam usurpatam etiam in pace donativi necessitatem bello perdidissent. constat potuisse conciliari animos quantulacunque parci senis liberalitate : nocuit antiquus rigor et nimia severitas, cui jam pares non sumus.

XIX. Inde apud senatum non comptior Galbæ, non longior quam apud militem sermo : Pisonis comis oratio. et Patrum favor aderat : multi voluntate [1] effusius; qui noluerant, medie; ac plurimi obvio obsequio, privatas spes agitantes sine publica cura. nec aliud sequenti quatriduo, quod medium inter adoptionem et cædem fuit, dictum a Pisone in publico factumve. Crebrioribus in dies Germanicæ defectionis nuntiis et facili civitate ad accipienda credendaque omnia nova, quum tristia sunt, censuerant Patres mittendos ad Germanicum exercitum legatos. agitatum secreto num et Piso proficisceretur majore prætextu [2], illi auctoritatem senatus, hic dignationem Cæsaris laturus [3]. placebat et Laconem prætorii præfectum simul mitti : is consilio intercessit. legati quoqué (nam senatus electionem Galbæ permiserat) fœda inconstantia nominati, excusati, substituti, ambitu remanendi aut eundi, ut quemque metus vel spes impulerat.

XX. Proxima pecuniæ cura : et cuncta scrutantibus justissimum visum est inde repeti, ubi inopiæ causa erat. bis et vicies millies sestertiûm [1] donationibus Nero effuderat. appellari singulos jussit, decuma parte liberalitatis apud quemque eorum relicta. at illis vix decumæ super portiones erant [2], iisdem erga aliena sumptibus [3] quibus sua prodegerant, quum rapacissimo cuique ac perditissimo non agri aut fœnus, sed sola instru-

XVII. 1. Sc. prætorianorum, ante portas Urbis Viminalem et Esquinilam. — 2. Sc. acquisitum.

XVIII. 1. Die 10 Januario.—2. Substantive : ea res observata, non neglecta, ad dirimenda comitia olim valens.—3. Non solent vitari ab hominibus.—4 Legionarii a tribunis militaribus *legebantur.* Nisi forte peculiaris usus respiciatur, cujus exempla duo apud Livium IX, 39; X, 38.

XIX. 1. Quia voluerant eam adoptionem. — 2. Specie; est græcum προσχήματι. 3. Eo redit quod nunc dicunt, *repræsentaturus.*

XX. 1. 391,380,000 *fr.* Res in hoc capite narrata multo prius incepta erat.—2. Supererant, per tmesin, ut in Virgiliano *Jamque adeo super unus eram.*—3. Prodigalitate.—

menta vitiorum manerent. exactioni triginta Equites Romani præpositi [4], novum officii genus et ambitu [5] ac numero onerosum. ubique hasta et sector [6], et inquieta Urbs actionibus. attamen grande gaudium, quod tam pauperes forent quibus donasset Nero, quam quibus abstulisset. Exauctorati per eos dies tribuni e prætorio Antonius Taurus et Antonius Naso, ex urbanis cohortibus Æmilius Pacensis, e vigiliis Julius Fronto. nec remedium in ceteros fuit, sed metus initium, tamquam per artem et formidinem singuli pellerentur, omnibus suspectis.

XXI. Interea Othonem, cui compositis rebus nulla spes, omne in turbido consilium, multa simul exstimulabant, luxuria etiam Principi onerosa, inopia vix privato toleranda [1], in Galbam ira, in Pisonem invidia. fingebat et metum, quo magis concupisceret. « Prægravem se Neroni fuisse, nec « Lusitaniam rursus et alterius exsilii honorem exspectandum : suspe- « ctum semper invisumque dominantibus qui proximus destinaretur. no- « cuisse id sibi apud senem Principem ; magis nociturum apud juvenem « ingenio trucem et longo exsilio efferatum. occidi Othonem posse. proinde « agendum audendumque, dum Galbæ auctoritas fluxa, Pisonis nondum « coaluisset. opportunos magnis conatibus transitus rerum ; nec cuncta- « tione opus, ubi perniciosior sit quies, quam temeritas. mortem omni- « bus ex natura æqualem, oblivione apud posteros vel gloria distingui. ac « si nocentem innocentemque idem exitus maneat, acrioris viri esse me- « rito perire. »

XXII. Non erat Othonis mollis et corpori similis animus. et intimi libertorum servorumque, corruptius quam in privata domo habiti, aulam Neronis et luxus, adulteria, matrimonia [1] ceterasque regnorum libidines avido talium, si auderet, ut sua ostentantes, quiescenti ut aliena exprobrabant, urgentibus etiam mathematicis [2], dum *novos motus et clarum Othoni annum observatione siderum* affirmant, genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra et vetabitur semper et retinebitur [3]. multos secreta Poppææ mathematicos, pessimum principalis matrimonii instrumentum [4], habuerant : e quibus Ptolemæus Othoni in Hispania comes, quum *superfuturum eum Neroni* promisisset, postquam ex eventu fides, conjectura jam et rumore senium Galbæ et juventam Othonis computantium persuaserat *fore ut in imperium ascisceretur*. sed Otho tamquam peritia et monitu fatorum prædicta accipiebat, cupidine ingenii humani libentius obscura credendi.

XXIII. Nec deerat Ptolemæus, jam et sceleris instinctor, ad quod facillime ab ejusmodi voto transitur. sed sceleris cogitatio incertum an repens : studia militum jam pridem spe successionis aut paratu facinoris affectaverat, in itinere [1], in agmine, in stationibus vetustissimum quem-

4. Auctore Suetonio c. 15 *quinquaginta*. Sensim auctus esse videtur numerus. Conf. Plutarch. c. 16. — 5. Sc. muneris, potestate late patente. — 6. Vid. ad *Ann.* III, 31 fin. ; XIII, 23.

XXI. 1. De maximo ære alieno ejus narrat Sueton. c. 5.

XXII. 1. Progressu temporis Caligula quattuor, Claudius sex uxores duxerat. — 2. Astrologis. — 3. Conf. *Ann.* II, 32, XII, 52. — 4. *Détestable ameublement d'un ménage impérial*, Burnouf.

XXXIII. 1. Ex Hispania in Urbem. — 2. Neronem olim comitantes.

que militum nomine vocans ac memoria Neroniani comitatus *contubernales* appellando; alios agnoscere, quosdam requirere et pecunia aut gratia juvare, inserendo sæpius querelas et ambiguos de Galba sermones, quæque alia turbamenta vulgi. labores itinerum, inopia commeatuum, duritia imperii atrocius accipiebantur, quum Campaniæ lacus et Achaiæ urbes classibus adire soliti[2] Pyrenæum et Alpes et immensa viarum spatia ægre sub armis eniterentur.

XXIV. Flagrantibus jam militum animis velut faces addiderat Mævius Pudens, e proximis Tigellini. is mobilissimum quemque ingenio aut pecuniæ indigum et in novas cupiditates præcipitem alliciendo eo paullatim progressus est, ut per speciem convivii, quoties Galba apud Othonem epularetur, cohorti[1] excubias agenti viritim centenos nummos divideret: quam velut publicam largitionem Otho secretioribus apud singulos præmiis intendebat, adeo animosus corruptor, ut Cocceio Proculo speculatori[2] de parte finium cum vicino ambigenti universum vicini agrum sua pecunia emtum dono dederit, per socordiam præfecti[3], quem nota pariter et occulta fallebant.

XXV. Sed tum e libertis Onomastum futuro sceleri præfecit, a quo Barbium Proculum, tesserarium speculatorum[1], et Veturium, optionem[2] eorundem, perductos, postquam vario sermone callidos audacesque cognovit, pretio et promissis onerat, data pecunia ad pertentandos plurium animos. suscepere duo manipulares imperium populi Romani transferendum[3], et transtulerunt. in conscientiam facinoris pauci asciti. suspensos ceterorum animos diversis artibus stimulant, primores militum per beneficia Nymphidii[4] ut suspectos, vulgus et ceteros ira et desperatione dilati toties donativi. erant quos memoria Neronis ac desiderium prioris licentiæ accenderet. in commune omnes[5] metu mutandæ militiæ terrebantur.

XXVI. Infecit ea tabes legionum quoque et auxiliorum motas jam mentes, postquam vulgatum erat labare Germanici exercitus fidem. adeoque parata apud malos seditio; etiam apud integros[1] dissimulatio fuit, ut postero iduum dierum[2] redeuntem a cœna Othonem rapturi fuerint, ni incerta noctis et tota Urbe sparsa militum castra nec facilem inter temulentos consensum timuissent, non reipublicæ cura, quam fœdare Principis sui sanguine sobrii parabant, sed ne per tenebras, ut quisque Pannonici vel Germanici exercitus[3] militibus oblatus esset, ignorantibus ple-

XXIV. 1. Mille militum.—2. *Speculatores* hi erant delecti ex prætoriis cohortibus satellites Principis.—3. Sc. prætorii, Lacone, de quo c. 6 et 13.

XXV. 1. Eum inter speculatores qui tesseram (*la parole*, vel jussum aliquod) in tabella scriptam ab Imperatore (in legionibus a tribuno) accipiebat et per contubernia nuntiabat.—2. Festus: « *Optio* in re militari appellatus is quem decurio aut centurio *optat* (eligit) sibi rerum privatarum administrum, quo facilius obeat publica officia. » —3. A Galba ad Othonem.— 4. Vid. c. 5. — 5. Prætoriani, quæ erat militia omnium honestissima et lucri plurimi.

XXVI. 1. Galbæ fidos.—2. *Idus dies* vocantur octo illæ post Nonas. Hoc loco si capias de die Idus sequente, 14 *Janv.*, plane insolitum dicendi genus statueris. Pro consuetudine explicandum *postero iduum* (quas dixi): nimirum *tertio*, *le* 11 *Janv.* post eum quem dixit initio cap. 18: *Quartum idus Januarias*.— 3. Qui tum in Urbe

risque, pro Othone destinaretur. multa erumpentis seditionis indicia per conscios oppressa : quædam apud Galbæ aures præfectus Laco elusit [4], ignarus militarium animorum, consiliique quamvis egregii, quod non ipse afferret, inimicus, et adversus peritos pervicax.

XXVII. Octavo decimo kalendas Februarias [1] sacrificanti pro æde [2] Apollinis Galbæ haruspex Umbricius *tristia exta et instantes insidias ac domesticum hostem* prædicit, audiente Othone (nam proximus astiterat) idque ut lætum e contrario et suis cogitationibus prosperum interpretante. nec multo post libertus Onomastus nuntiat *exspectari eum ab architecto et redemptoribus;* quæ significatio coeuntium jam militum et paratæ conjurationis convenerat [3]. Otho, *causam digressûs* requirentibus, quum *emi sibi prædia vetustate suspecta eoque prius exploranda* finxisset, innixus liberto per Tiberianam domum [4] in Velabrum, inde ad milliarium aureum [5] sub ædem Saturni pergit. ibi tres et viginti speculatores consalutatum *imperatorem*, ac paucitate salutantium trepidum et sellæ festinanter impositum strictis mucronibus rapiunt. totidem ferme milites in itinere aggregantur, alii conscientia, plerique miraculo[6], pars clamore et gladiis[7], pars silentio, animum ex eventu sumpturi.

XXVIII. Stationem in castris agebat Julius Martialis tribunus. is, magnitudine subiti sceleris, an corrupta latius castra et, si contra tenderet, exitium metuens, præbuit plerisque suspicionem conscientiæ. anteposuere ceteri quoque tribuni centurionesque præsentia dubiis et honestis. isque habitus animorum fuit, ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.

XXIX. Ignarus interim Galba et sacris intentus fatigabat alieni jam imperii deos, quum affertur rumor *rapi in castra incertum*[1] *quem senatorem*, mox, *Othonem esse qui raperetur;* simul ex tota Urbe, ut quisque obvius fuerat, alii formidine augentes, quidam minora vero [2], ne tum quidem obliti adulationis. Igitur consultantibus placuit *pertentari animum cohortis quæ in palatio stationem agebat, nec per ipsum Galbam, cujus integra auctoritas majoribus remediis servabatur.* Piso pro gradibus domus vocatos in hunc modum allocutus est : « Sextus dies « agitur, commilitones, ex quo ignarus futuri, et sive optandum hoc « nomen sive timendum erat, Cæsar ascitus sum : quo domus nostræ aut « reipublicæ fato, in vestra manu positum est. non quia meo nomine tri- « stiorem casum paveam [3] (ut qui adversas res expertus cummaxime « discam ne secundas quidem minus discriminis habere) : patris et senatus « et ipsius imperii vicem doleo, si nobis aut perire hodie necesse est aut, « quod æque apud bonos miserum est, occidere. solatium proximi motus [4]

erant; v. cap. 6.—4. *Eludere* proprie dictum de pugnantibus, flexu corporis adversarii ictum declinare.

XXVII. 1. Die 15 Januario.—2. In æde.—3. Sc. Othoni cum sociis.—4. Sitam pone Palatium, ad radices Palatini montis. *Velabrum*, vicus inter forum, Tiberim et Aventinum montem. — 5. Columna aurea in capite fori, sub æde Saturni ab Augusto posita, in quam omnes viæ militares imperii desinebant.—6. Quia mirabantur.—7. Sc. strictis. Plutarchus : Ἀνακαλούμενοι Καίσαρα καὶ γυμνὰ τὰ ξίφη προϊσχόμενοι.

XXIX. 1. Neutro genere; *quem*, τίνα.—2. Sc. afferentes —3. Sc. *doleo*, ex sequentibus.—4. Per quem Neroni dejecto substitutus Galba.

« habebamus incruentam Urbem et res sine discordia translatas. provi-
« sum adoptione videbatur ut ne post Galbam quidem bello locus esset.

XXX. « Nihil arrogabo mihi nobilitatis aut modestiæ. neque enim relatu « virtutum in comparatione Othonis opus est. vitia, quibus solis gloria- « tur, evertêre imperium, etiam quum amicum Imperatoris ageret. habi- « tune et incessu, an illo muliebri ornatu mereretur imperium? fallun- « tur quibus [1] luxuria speciem liberalitatis imponit. perdere iste sciet, « donare nesciet. stupra nunc et comessationes et feminarum cœtus volvit « animo. hæc principatus præmia putat, quorum libido ac voluptas « penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes omnes. nemo enim unquam « imperium flagitio quæsitum bonis artibus exercuit. Galbam consensus « generis humani, me Galba consentientibus vobis Cæsarem dixit. si « respublica et senatus et populus vacua nomina sunt, vestra, commilito- « nes, interest ne Imperatorem pessimi faciant. legionum seditio adversum « duces suos audita est aliquando : vestra fides famaque illæsa ad hunc « diem mansit. et Nero quoque vos destituit, non vos Neronem. minus [2] « triginta transfugæ et desertores, quos centurionem aut tribunum sibi « eligentes nemo ferret, imperium assignabunt? admittitis exemplum? et « quiescendo commune crimen facitis? transcendet hæc licentia in pro- « vincias; et ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos pertinebunt. nec « est plus quod pro cæde Principis quam quod innocentibus datur, sed « perinde a nobis donativum ob fidem quam ab aliis pro facinore acci- « pietis. »

XXXI. Dilapsis speculatoribus, cetera cohors non aspernata concionantem, ut turbidis rebus evenit, forte magis et non ullo adhuc consilio parat signa quam, quod postea creditum est, insidiis et simulatione. missus et Celsus Marius [1] ad electos Illyrici exercitus, Vipsania in porticu [2] tendentes. præceptum Amulio Sereno et Domitio Sabino primipilaribus *ut Germanicos milites e Libertatis atrio* [3] *arcesserent*. legioni classicæ diffidebatur, infestæ ob cædem commilitonum, quos primo statim introitu trucidaverat Galba [4]. pergunt etiam in castra prætorianorum tribuni Cerius Severus, Subrius Dexter, Pompeius Longinus, si incipiens adhuc et necdum adulta seditio melioribus consiliis flecteretur. tribunorum Subrium et Cerium milites adorti minis, Longinum manibus coercent exarmantque, quia non ordine militiæ [5], sed e Galbæ amicis, fidus Principi suo et desciscentibus suspectior erat. legio classica nihil cunctata prætorianis adjungitur. Illyrici exercitus electi Celsum [6] infestis pilis proturbant. Germanica vexilla diu nutavere, invalidis adhuc corporibus et placatis animis, quod eos a Nerone Alexandriam [7] præmissos atque inde rursus longa navigatione ægros impensiore cura Galba refovebat.

XXXII. Universa jam plebs palatium implebat, mixtis servitiis, et dissono clamore *cædem Othonis et conjuratorum exitium* poscentium, ut

XXX. 1. Ex quorum judicio.—2. Sc. quam; quod in numeralibus ubique omittitur.

XXXI. 1. Qui in Illyrico militaverat, *Ann.* XV, 25. — 2. In Campo Martio sita. — 3. Libertatis templum in monte Aventino. In eo prima bibliotheca publica ab Asinio Pollione posita. — 4. Vid. ad c. 6.—5. Tribuni nomine. — 6. *Festium* Ms. — 7. Quo profecturus erat; v. Sueton. c. 19.

si in circo ac theatro ludicrum aliquod postularent : neque illis judicium aut veritas [1]· quippe eodem die diversa pari certamine [2] postulaturis, sed tradito more quemcunque Principem adulandi licentia acclamationum et studiis inanibus. interim Galbam duæ sententiæ distinebant. T. Vinius « manendum intra domum, opponenda servitia, firmandos aditus, non « eundum ad iratos » censebat.« daret malorum pœnitentiæ, daret bono« rum consensui spatium. scelera impetu, bona consilia morâ valescere. « denique eundi ultro, si ratio sit, eandem mox facultatem ; regressûs, si « pœniteat, in aliena potestate. »

XXXIII. « Festinandum » ceteris videbatur, « antequam cresceret inva« lida adhuc conjuratio paucorum. trepidaturum etiam Othonem, qui « furtim digressus, ad ignaros illatus, cunctatione nunc et segnitia teren« tium tempus imitari Principem discat. non exspectandum ut compositis « castris forum invadat et prospectante Galba Capitolium adeat, dum « egregius Imperator cum fortibus amicis janua ac limine tenus domum « cludit. obsidionem nimirum toleraturos : et præclarum in servis auxi« lium, si consensus tantæ multitudinis et, quæ plurimum valet, prima « indignatio elanguescat. proinde intuta quæ indecora : vel si cadere ne« cesse sit, occurrendum discrimini : id Othoni invidiosius et ipsis ho« nestum. » repugnantem huic sententiæ Vinium Laco minaciter invasit, stimulante Icelo privati odii pertinacia in publicum exitium.

XXXIV. Nec diutius Galba cunctatus speciosiora suadentibus accessit præmissus tamen in castra Piso ut juvenis magno nomine, recenti favore, et infensus T. Vinio, seu quia erat, seu quia irati ita volebant; et facilius de odio creditur. vixdum egresso Pisone *occisum in castris Othonem* vagus primum et incertus rumor : mox, ut in magnis mendaciis, *interfuisse se* quidam *et vidisse* affirmabant, credula fama inter gaudentes et incu riosos. multi arbitrabantur compositum auctumque rumorem mixtis jam Othonianis, qui ad evocandum Galbam læta falso vulgaverint.

XXXV. Tum vero non populus tantum et imperita plebs in plausus et immodica studia, sed Equitum plerique ac senatorum, posito metu incauti, refracti palatii foribus ruere intus [1] ac se Galbæ ostentare, *præreptam sibi ultionem* querentes. ignavissimus quisque et, ut res docuit, in periculo non ausurus, nimii verbis, linguæ feroces, nemo scire, et omnes affirmare, donec inopia veri, et consensu errantium victus, sumpto thorace Galba, irruenti turbæ neque ætate neque corpore sistens[2], sella levaretur. obvius in palatio Julius Atticus, speculator, cruentum gladium ostentans, *occisum a se Othonem* exclamavit; et Galba, *Commilito*, inquit, *quis jussit?* insigni animo ad coercendam militarem licentiam, minantibus intrepidus, adversus blandientes incorruptus.

XXXVI. Haud dubiæ jam in castris omnium mentes ; tantusque ardor, ut non contenti agmine et corporibus [1], in suggestu, in quo paullo ante aurea Galbæ statua fuerat [2], medium inter signa Othonem vexillis

XXXII. 1. Sc. animi, affectûs.—2. Studio.

XXXV. 1. Intro. *Ruere* jam superius supplendum ad verba *in plausus et studia.*—2. Consistere valens ; cui dativus *turbæ* resistendi notionem addit.

XXXVI. 1. Agmine facto suis corporibus Othonem circumdare, quod verbum ex sequentibus huc retrahendum.—2. Ut Neronis supra, *Ann.* XV. 29 — 3. Armatis bra-

circumdarent. nec tribunis aut centurionibus adeundi locus: gregarius miles *caveri* insuper *præpositos* jubebat. strepere cuncta clamoribus et tumultu et exhortatione mutua, non tamquam in populo ac plebe, variis segni adulatione vocibus, sed ut quemque affluentium mititum aspexerant, prensare manibus, complecti armis [3], collocare juxta, præire sacramentum [4], modo Imperatorem militibus, modo milites Imperatori commendare. nec deerat Otho, protendens manus, adorare vulgus, jacere oscula, et omnia serviliter pro dominatione. postquam universa classicorum legio sacramentum ejus accepit, fidens viribus, et quos adhuc singulos exstimulaverat, accendendos in commune ratus, pro vallo castrorum ita cœpit.

XXXVII. « Quis ad vos processerim, commilitones, dicere non possum, « qui nec privatum me vocare sustineo Princeps a vobis nominatus, nec « Principem alio imperante. vestrum quoque nomen in incerto erit, donec « dubitabitur Imperatorem populi Romani in castris an hostem habeatis. « auditisne ut pœna mea et supplicium vestrum simul postulentur? adeo « manifestum est neque perire nos neque salvos esse nisi una posse. et, « cujus lenitatis est Galba[1], jam fortasse promisit, ut qui nullo exposcente « tot millia innocentissimorum militum trucidaverit[2]. horror animum « subit, quoties recordor feralem introitum et hanc solam Galbæ victo- « riam, quum in oculis Urbis decumari deditos juberet, quos deprecantes « in fidem acceperat [3]. his auspiciis Urbem ingressus, quam gloriam ad « principatum attulit nisi occisi Obultronii Sabini [4] et Cornelii Marcelli [5] « in Hispania, Betui Chilonis in Gallia, Fonteii Capitonis in Germania, « Clodii Macri in Africa, Cingonii in via, Turpiliani in Urbe, Nymphidii « in castris [6]? quæ usquam provincia, quæ in castris sunt nisi cruenta et « maculata, aut, ut ipse prædicat, emendata et correcta? nam quæ alii « scelera, hic remedia vocat, dum falsis nominibus severitatem pro sæ- « vitia, parcimoniam pro avaritia, supplicia et contumelias vestras disci- « plinam appellat. septem a Neronis fine menses sunt, et jam plus rapuit « Icelus quam quod Polycliti et Vatinii [7] et qui alii perierunt. minore « avaritia ac licentia grassatus esset T. Vinius, si ipse imperasset: nunc « et subjectos nos habuit tamquam suos, et viles [8] ut alienos. una illa do- « mus sufficit donativo, quod vobis nunquam datur et quotidie expro- « bratur [9].

XXXVIII. « Ac ne qua saltem in successore Galbæ spes esset, arcessit ab « exsilio quem tristitia et avaritia sui simillimum judicabat. vidistis, « commilitones, notabili tempestate etiam deos infaustam adoptionem « aversantes. idem senatus, idem populi Romani animus est. vestra virtus « exspectatur, apud quos omne honestis consiliis robur, et sine quibus

chiis, sinistra clipeum, dextra gladium vel pilum tenentibus. Conf. Virgil. *Æn.* XII, 432 sq.—4. Sacramenti formulam recitare quam alter repetat.

XXXVII. 1. Quali lenitate est, pro lenitate sua. Crudelitatem dicit. Ad *promisit* ex superioribus supplendum *pœnam meam et supplicium vestrum*.—2. V. ad c. 6.—3. Nam qui reliqui septem millibus occisis se Galbæ dediderant, eos decimari jusserat.—4. Fortasse ille quæstor ærarii, *Ann.* XIII, 28.—5. De quo *Ann.* XVI, 8.—6. De his quinque v. capp. 6 et 7.—7. Liberti Neronis, *Ann.* XIV, 39; XV, 34.—8. Sc. habuit, vilipendit, non pepercit, ut alienis.—9. Debitum cum exprobratione poscitur.

« quamvis egregia invalida sunt. non ad bellum vos nec ad periculum « voco : omnium militum arma nobiscum sunt. nec una cohors togata [1] « defendit nunc Galbam, sed detinet. quum vos aspexerit, quum signum « meum acceperit, hoc solum erit certamen, quis mihi plurimum impu- « tet [2]. nullus cunctationis locus est in eo consilio, quod non potest « laudari nisi peractum. » Aperire deinde armamentarium jussit. rapta statim arma sine more et ordine militiæ, [3] ut prætorianus aut legionarius insignibus suis distingueretur, miscentur auxiliaribus galeis scutisque, nullo tribunorum centurionumve adhortante, sibi quisque dux et instigator ; et præcipuum pessimorum incitamentum, quod boni mœrebant.

XXXIX. Jam exterritus Piso fremitu crebrescentis seditionis et vocibus in Urbem usque resonantibus, egressum interim Galbam et foro appropinquantem assecutus erat : jam Marius Celsus haud læta retulerat, quum alii *in palatium redire*, alii *Capitolium petere*, plerique *rostra occupanda* censerent, plures tantum sententiis aliorum contradicerent, utque evenit in consiliis infelicibus, optima viderentur quorum tempus effugerat. agitasse Laco ignaro Galba de occidendo T. Vinio dicitur, sive ut pœna ejus animos militum mulceret, seu conscium Othonis credebat, ad postremum vel odio. hæsitationem attulit tempus ac locus, quia initio cædis orto difficilis modus. et turbavere consilium trepidi nuntii ac proximorum diffugia, languentibus omnium studiis, qui primo alacres fidem atque animum ostentaverant.

XL. Agebatur huc illuc Galba, vario turbæ fluctuantis impulsu, completis undique basilicis [1] ac templis, lugubri prospectu. neque populi aut plebis ulla vox, sed attoniti vultus et conversæ ad omnia aures. non tumultus, non quies, quale magni metus et magnæ iræ silentium est [2]. Othoni tamen *armari plebem* nuntiabatur. *ire præcipites et occupare pericula* jubet. igitur milites Romani, quasi Vologesen aut Pacorum avito Arsacidarum solio depulsuri ac non Imperatorem suum inermem et senem trucidare pergerent, disjecta plebe, proculcato senatu, truces armis, rapidi equis, forum irrumpunt, nec illos Capitolii aspectus et imminentium templorum religio et priores et futuri Principes terruere, quominus facerent scelus, cujus ultor est quisquis successit.

XLI. Viso cominus armatorum agmine, vexillarius comitatæ Galbæ [1] cohortis (Atilium Vergilionem fuisse tradunt) dereptam Galbæ imaginem solo afflixit. eo signo manifesta in Othonem omnium militum studia, desertum fuga populi forum, destricta adversus dubitantes tela. juxta Curtii lacum [2] trepidatione ferentium Galba projectus e sella ac provolutus est. extremam ejus vocem, ut cuique odium aut admiratio fuit, varie prodidere. alii suppliciter interrogasse *quid mali meruisset ? pau-*

XXXVIII. 1. Cohors prætoria quæ ante Palatium in Urbe excubabat, togam pro sago sumebat, galeas et clipeos in castris relinquebat.—2. Quis maximum debitum meæ computationi inferat : i. e. maxima in me beneficia conferat quæ ei referre debeam. —3. Sc. qui mos præcipiebat *ut* etc.

XL. 1. Quæ forum cingebant, amplis pleræque porticibus circumdatæ — 2. Imitatur hæc Xenophontis, *Ages.* c. 2 : Καὶ κραυγὴ μὲν οὐδεμία παρῆν, οὐ μὴν οὐδὲ σιγή· φωνὴ δέ τις ἦν τοιαύτη, οἵαν ὀργή τε καὶ μάχη παράσχοιτ' ἄν. *Burnouf.*

XLI. 1. Dativus a *comitatæ* pendens. — 2. Locus in medio foro ; v. Liv. I, 13 · VII, 6.

cos dies exsolvendo donativo deprecatum. plures obtulisse ultro percussoribus jugulum : *agerent ac ferirent, si ita e republica videretur.* non interfuit occidentium quid diceret. de percussore non satis constat. quidam *Terentium evocatum*[3], alii *Lecanium*; crebrior fama tradidit *Camurium quintæ decimæ legionis militem impresso gladio jugulum ejus hausisse.* ceteri crura brachiaque (nam pectus tegebatur[4]) fœde laniavere : pleraque vulnera feritate et sævitia trunco jam corpori adjecta.

XLII. Titum inde Vinium invasere, de quo et ipso ambigitur, consumpseritne vocem ejus instans metus, an proclamaverit *non esse ab Othone mandatum ut occideretur.* quod seu finxit formidine seu conscientia conjurationis confessus est, huc potius ejus vita famaque inclinat, ut conscius sceleris fuerit cujus causa erat[1]. ante ædem divi Julii[2] jacuit primo ictu in poplitem, mox ab Julio Caro legionario milite in utrumque latus transverberatus.

XLIII. Insignem illa die virum Sempronium Densum ætas nostra vidit. centurio is prætoriæ cohortis, a Galba custodiæ Pisonis additus, stricto pugione occurrens armatis et scelus exprobrans ac modo manu, modo voce vertendo in se percussores quamquam vulnerato Pisoni effugium dedit. Piso in ædem Vestæ pervasit exceptusque misericordia publici servi[1] et contubernio ejus abditus, non religione nec cæremoniis, sed latebra imminens exitium differebat, quum advenere missu Othonis, nominatim in cædem ejus ardentes, Sulpicius Florus e Britannicis cohortibus, nuper a Galba civitate donatus, et Statius Murcus speculator; a quibus protractus Piso in foribus templi trucidatur.

XLIV. Nullam cædem Otho majore lætitia excepisse, nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrasse dicitur, seu tum primum levata omni sollicitudine mens vacare gaudio cœperat, seu recordatio majestatis in Galba, amicitiæ in T. Vinio quamvis immitem animum imagine tristi confuderat : Pisonis ut inimici et æmuli cæde lætari jus fasque credebat. præfixa contis capita gestabantur inter signa cohortium juxta aquilam legionis, certatim ostentantibus cruentas manus qui occiderant, qui interfuerant, qui vere qui falso ut pulchrum ut memorabile facinus jactabant. plures quam centum viginti libellos præmium exposcentium ob aliquam notabilem illa die operam Vitellius postea invenit, omnesque conquiri et interfici jussit, non honore Galbæ, sed tradito Principibus more, munimentum ad præsens, in posterum ultionem[1].

XLV. Alium crederes senatum, alium populum. ruere cuncti in castra, anteire proximos, certare cum præcurrentibus, increpare Galbam, lau-

—3. Vel simpliciter aliquem qui post emerita stipendia sub signis manebat, vel ex *evocatis Galbæ*, qui « delegit equestris ordinis juvenes, qui, manente aureorum annulorum usu, *evocati* appellarentur excubiasque circa cubiculum suum vice militum agerent, » Sueton. c. 10.—4. Thorace quem sumpserat Galba, c. 35.

XLII. 1. Quod expositum cap. 6.—2. In foro sitam.

XLIII. 1. Sic vocabantur qui erant in publicis vel magistratuum vel sacerdotum officiis, e re publica pasti.

XLIV. 1 Accusativi usus in appositione non substantivi alicujus, sed enuntiationis totius, qualem notavimus ad *Ann.* I, 27 et alibi. Principes ita securitatem sibi parant; si aliter evenit, exemplo suo sui ultionem provocant.

dare militum judicium, exosculari Othonis manum: quantoque magis falsa erant quæ fiebant, tanto plura facere. nec aspernabatur singulos Otho, avidum et minacem militum animum voce vultuque temperans. Marium Celsum consulem designatum et Galbæ usque in extremas res amicum fidumque ad supplicium expostulabant industriæ ejus innocentiæque quasi malis artibus infensi. Cædis et prædarum initium et optimo cuique perniciem quæri apparebat. sed Othoni nondum auctoritas inerat ad prohibendum scelus: jubere jam poterat. ita simulatione iræ *vinciri jussum* et *majores pœnas daturum* affirmans præsenti exitio subtraxit.

XLVI. Omnia deinde arbitrio militum acta. prætorii præfectos sibi ipsi legere, Plotium Firmum e manipularibus quondam, tum vigilibus præpositum et incolumi adhuc Galba partes Othonis secutum: adjungitur Licinius Proculus intima familiaritate Othonis suspectus consilia ejus fovisse. Urbi Flavium Sabinum præfecere judicium Neronis secuti, sub quo eandem curam obtinuerat, plerisque Vespasianum fratrem in eo respicientibus. flagitatum *ut vacationes præstari centurionibus solitæ* [1] *remitterentur*. namque gregarius miles ut tributum annuum pendebat. quarta pars manipuli sparsa per commeatus aut in ipsis castris vaga, dum [2] mercedem centurioni exsolveret: neque modum oneris quisquam neque genus quæstus pensi habebat [3]. per latrocinia et raptus aut servilibus ministeriis militare otium redimebant. tum locupletissimus quisque miles labore ac sævitia fatigari, donec vacationem emeret. ubi sumptibus exhaustus socordia insuper elanguerat, inops pro locuplete et iners pro strenuo in manipulum redibat; ac rursus alius atque alius, eadem egestate ac licentia corrupti, ad seditiones et discordias et ad extremum in bella civilia ruebant. sed Otho ne vulgi [4] largitione centurionum animos averteret, *fiscum suum vacationes annuas exsoluturum* promisit, rem haud dubie utilem et a bonis postea Principibus perpetuitate disciplinæ firmatam. Laco præfectus, tamquam in insulam seponeretur, ab evocato, quem ad cædem ejus Otho præmiserat, confossus; in Marcianum Icelum ut in libertum palam animadversum.

XLVII. Exacto per scelera die novissimum malorum fuit lætitia. vocat senatum prætor urbanus [1]; certant adulationibus ceteri magistratus. accurrunt Patres; decernitur Othoni *tribunicia potestas et nomen Augusti et omnes Principum honores*, annitentibus cunctis abolere convicia ac probra, quæ promiscue jacta hæsisse animo ejus nemo sensit. omisisset offensas an distulisset, brevitate imperii in incerto fuit. Otho, cruento adhuc foro, per stragem jacentium in Capitolium atque inde in palatium vectus concedi corpora sepulturæ cremarique permisit. Pisonem Verania uxor ac frater Scribonianus, T. Vinium Crispina filia composuere,

XLVI. 1. Pecunia qua milites vacationes munerum a centurionibus redimere solebant, qui quidem habebant unde possent. V. supra *Ann.* I, 17 —2. Dummodo.—3. Neque centuriones curabant modum oneris quod ad vacationes concedendas militibus imponebant; neque milites ad obtinendas rationem quæstus, quæ proximis verbis significatur.—4. In vulgus (gregarium militem) collatâ.

XLVII. 1. Consulum hoc munus est, sed tum cæsi erant.

quæsitis redemptisque capitibus, quæ venalia interfectores servaverant.

XLVIII. Piso unum et tricesimum ætatis annum explebat, fama meliore quam fortuna. fratres ejus Magnum Claudius, Crassum Nero interfecerant. ipse diu exsul, quatriduo Cæsar, properata adoptione ad hoc tantum majori fratri prælatus est, ut prior occideretur. T. Vinius quinquaginta septem annos variis moribus egit. pater illi prætoria familia, maternus avus e proscriptis [1]. prima militia infamis. legatum Calvisium Sabinum habuerat, cujus uxor mala cupidine visendi situm [2] castrorum per noctem militari habitu ingressa, quum vigilias et cetera militiæ munia eadem lascivia temerasset, in ipsis principiis [3] violata; et criminis hujus reus T. Vinius arguebatur. igitur jussu Caii Cæsaris oneratus catenis, mox mutatione temporum dimissus, cursu honorum inoffenso legioni post præturam præpositus probatusque, servili deinceps probro respersus est tamquam scyphum aureum in convivio Claudii furatus; et Claudius postera die soli omnium Vinio fictilibus ministrari jussit. sed Vinius proconsulatu Galliam Narbonensem severe integreque rexit. mox Galbæ amicitiâ in abruptum tractus, audax, callidus, promptus et, prout animum intendisset, pravus aut industrius, eadem vi. testamentum T. Vinii magnitudine opum irritum; Pisonis supremam voluntatem paupertas firmavit.

XLIX. Galbæ corpus diu neglectum et licentia tenebrarum plurimis ludibriis vexatum dispensator Argius e prioribus [1] servis humili sepultura in privatis ejus hortis contexit. caput per lixas calonesque suffixum laceratumque ante Patrobii tumulum (libertus is Neronis punitus a Galba fuerat) postera demum die repertum et cremato jam corpori admixtum est. Hunc exitum habuit Servius Galba, tribus et septuaginta annis quinque Principes prospera fortuna emensus et alieno imperio felicior quam suo. vetus in familia nobilitas, magnæ opes: ipsi medium ingenium, magis extra vitia quam cum virtutibus. famæ nec incuriosus nec venditator. pecuniæ alienæ non appetens, suæ parcus, publicæ avarus. amicorum libertorumque, ubi in bonos incidisset, sine reprehensione [2] patiens, si mali forent, usque ad culpam ignarus. sed claritas natalium et metus temporum obtentui [3], ut, quod segnitia erat, sapientia vocaretur. dum vigebat ætas, militari laude apud Germanias [4] floruit. pro consule Africam moderate, jam senior citeriorem Hispaniam pari justitia continuit, major privato visus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax imperii, nisi imperasset.

L. Trepidam Urbem ac simul atrocitatem recentis sceleris, simul veteres Othonis mores paventem novus insuper *de Vitellio* nuntius exterruit, ante cædem Galbæ suppressus, ut tantum superioris Germaniæ exercitum descivisse crederetur. tum *duos omnium mortalium impudicitia, ignavia, luxuria deterrimos velut ad perdendum imperium fa-*

XLVIII. 1. Sic proprie vocabantur ii quos triumviri proscripserant. — 2. Rationem qua disposita essent. — 3. Quæ pro sacris habita, quia ibi aquila et signa reposita, dii militares.

XLIX. 1. Quos ante principatum habuerat.—2. Ea in re non reprehendendus.—3. Scerant.—4. In Chattis, gestis anni U. 791.

taliter electos non senatus modo et Eques, quîs aliqua pars et cura reipublicæ, sed vulgus quoque palam mœrere. nec jam recentia sævæ pacis exempla, sed repetita bellorum civilium memoria *captam toties suis exercitibus Urbem, vastitatem Italiæ, direptiones provinciarum, Pharsaliam, Philippos et Perusiam ac Mutinam* [1], nota publicarum cladium nomina, loquebantur. « prope eversum orbem, etiam quum « de principatu inter bonos certaretur, sed mansisse C. Julio, mansisse « Cæsare Augusto victore imperium : mansuram fuisse sub Pompeio Bru« toque rempublicam. nunc pro Othone an pro Vitellio in templa ituros? « utrasque impias preces, utraque detestanda vota, inter duos quorum « bello solum id scires, deteriorem fore qui vicisset. » erant qui Vespasianum et arma Orientis augurarentur, et ut potior utroque Vespasianus, ita bellum aliud atque alias clades horrebant. et ambigua de Vespasiano fama, solusque omnium ante se Principum in melius mutatus est.

LI. Nunc initia causasque motus Vitelliani expediam. cæso cum omnibus copiis Julio Vindice [1] ferox prædâ gloriâque exercitus, ut cui sine labore et periculo ditissimi belli victoria evenisset, expeditionem et aciem [2], præmia quam stipendia malebat. diu infructuosam et asperam militiam toleraverant ingenio loci cœlique et severitate disciplinæ, quam in pace inexorabilem discordiæ civium resolvunt paratis utrimque corruptoribus et perfidia impunita. viri, arma, equi ad usum et ad decus supererant [3], sed ante bellum centurias tantum suas turmasque noverant, exercitus finibus provinciarum discernebantur [4]. tum adversus Vindicem contractæ legiones seque et Gallias expertæ quærere rursus arma novasque discordias : nec *socios* ut olim, sed *hostes* et *victos* vocabant. nec deerat pars Galliarum, quæ Rhenum accolit, easdem partes secuta ac tum acerrima instigatrix adversus *Galbianos* [5] : hoc enim nomen, fastidito Vindice, indiderant. igitur Sequanis Æduisque ac deinde, prout opulentia civitatibus erat, infensi expugnationes urbium, populationes agrorum, raptus penatium hauserunt animo, super avaritiam et arrogantiam, præcipua validiorum vitia, contumaciâ Gallorum irritati, qui *remissam sibi a Galba quartam tributorum partem et publice donatos* [6], in ignominiam exercitus, jactabant. accessit callide vulgatum, temere creditum, *decumari legiones et promptissimum quemque centurionum dimitti.* undique atroces nuntii, sinistra ex Urbe fama : infensa Lugdunensis colonia et pertinaci pro Nerone fide [7] fœcunda rumoribus. sed plurima ad fingendum credendumque materies in ipsis castris odio, metu et, ubi vires suas respexerant, securitate.

LII. Sub ipsas superioris anni kalendas Decembres Aulus Vitellius in-

L. 1. Pharsali, Cæsar in Pompeium, a. U. 706; Mutinæ, respublica in Antonium, a. 711; Philippis, Octavianus in Brutum et Cassium, a. 712; Perusiæ, in Antonium, a. 713.

LI. 1. Conf. c. 6, not. 9.—2. Additurus *cupiebat* vel simile aliquid, constructionem mutat, quasi dixisset *expeditionem quam otium*.—3. Abundabant.—4. Et superior et inferior exercitus suarum provinciarum (superioris et inferioris Germaniæ) finibus continebantur. — 5. Nimirum eos Gallos quos Vindex pro Galba concitaverat. — 6. Sc. civitate Romana (v. cap. 8) et agris, quos Galba Treviris et aliis eripuit.—7. Causam vide *Ann.* XVI, 13, et infra c. 65.

feriorem Germaniam ingressus hiberna legionum cum cura adierat. redditi plerisque ordines, remissa ignominia, allevatæ notæ, plura ambitione, quædam judicio: in quibus sordem et avaritiam Fonteii Capitonis adimendis assignandisve militiæ ordinibus integre[1] mutaverat. nec consularis legati mensura, sed in majus omnia accipiebantur. et ut Vitellius apud severos humilis, ita comitatem bonitatemque faventes vocabant, quod sine modo, sine judicio donaret sua, largiretur aliena: simul aviditate imperandi[2] ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur. multi in utroque exercitu sicut modesti quietique, ita mali[3] et strenui: sed profusa cupidine et insigni temeritate legati legionum Alienus Cæcina et Fabius Valens: e quibus Valens infensus Galbæ tamquam detectam a se Verginii cunctationem, oppressa Capitonis consilia ingrate tulisset[4], instigare Vitellium, *ardorem militum* ostentans: « ipsum celebri ubique fama, « nullam in Flacco Hordeonio[5] moram, affore Britanniam, secutura Ger- « manorum auxilia, male fidas provincias, precarium seni imperium et « brevi transiturum. panderet modo sinum et venienti Fortunæ occurre- « ret. merito dubitasse Verginium equestri familia, ignoto patre, imparem, « si recepisset imperium, tutum, si recusasset. Vitellio tres patris consu- « latus, censuram, collegium Cæsaris[6] et imponere jam pridem Impera- « toris dignationem et auferre privati securitatem. » quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis, quam ut speraret.

LIII. At in superiore Germania Cæcina decora juventa, corpore ingens, animi immodicus, cito[1] sermone, erecto incessu studia militum illexerat. hunc juvenem Galba quæstorem in Bætica impigre in partes suas transgressum legioni proposuit: mox compertum publicam pecuniam avertisse ut peculatorem flagitari jussit. Cæcina, ægre passus, miscere cuncta et privata vulnera reipublicæ malis operire statuit. nec deerant in exercitu semina discordiæ, quod et bello adversus Vindicem universus affuerat, nec nisi occiso Nerone translatus in Galbam atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniæ[2] præventus erat. et Treveri ac Lingones, quasque alias civitates atrocibus edictis aut damno finium Galba perculerat, hibernis legionum propius miscentur. unde seditiosa colloquia et inter paganos[3] corruptior miles et in Verginium favor cuicunque alii profuturus.

LIV. Miserat civitas Lingonum vetere instituto dona legionibus dextras[1], hospitii insigne. legati eorum in squalorem mœstitiamque compositi per principia, per contubernia modo *suas injurias*, modo *vicinarum civitatium præmia*, et ubi pronis militum auribus accipiebantur, *ipsius exercitus pericula et contumelias* conquerentes accendebant animos. nec procul seditione aberant, quum Hordeonius Flaccus *abire legatos*,

LII. 1. Cum integritate, nullo gratiæ aut quæstus respectu.—2. Nimirum illi fautores Vitellii, quibus mox opponuntur *multi*. Nam imperant etiam ii quorum dux et patronus imperat. — 3. Immodesti, oppositi *modestis*. — 4. Vid. c. 7 et 8. — 5. Superioris exercitus legato, c. 9.—6. Claudii, cujus collega bis fuerat pater in consulatu.

LIII. 1. Alii *scito*. Alterum Ciceroni est *eloquendi celeritas*.—2. Parti tantummodo hujus exercitus, quæ Vindiciano bello affuerat.—3. *Pagani* dicuntur omnes qui non unt milites, etiam oppidorum incolæ.

LIV. 1. Argento vel ære factas. Exemplum videre poteris ap. *Montfaucon, Antiq.*

utque occultior digressus esset, *nocte castris excedere* jubet. inde atrox rumor affirmantibus plerisque *interfectos, ac nisi ipsi consulerent, fore ut acerrimi militum et præsentia conquesti per tenebras et inscitiam ceterorum occiderentur*. Obstringuntur inter se tacito fœdere legiones. asciscitur [2] auxiliorum miles, primo suspectus, tanquam circumdatis cohortibus alisque impetus in legiones pararetur, mox eadem acrius volvens, faciliore inter malos consensu ad bellum quam in pace ad concordiam.

LV. Inferioris tamen Germaniæ legiones sollemni kalendarum Januariarum sacramento pro Galba adactæ multa cunctatione et raris primorum ordinum vocibus, ceteri silentio proximi cujusque audaciam exspectantes, insita mortalibus natura propere sequi quæ piget inchoare. sed ipsis legionibus inerat diversitas animorum. primani quintanique turbidi adeo, ut quidam saxa in Galbæ imagines jecerint: quintadecima ac sextadecima legiones nihil ultra fremitum et minas ausæ initium erumpendi circumspectabant. At in superiori exercitu quarta ac duoetvicesima legiones iisdem hibernis tendentes ipso kalendarum Januariarum die dirumpunt imagines Galbæ, quarta legio promptius, duoetvicesima cunctanter, mox consensu. ac ne reverentiam imperii exuere viderentur, senatus populique Romani oblitterata jam nomina sacramento advocabant, nullo legatorum tribunorumve pro Galba nitente, quibusdam, ut in tumultu, notabilius turbantibus. non tamen quisquam in modum concionis [aut suggestu] locutus. neque enim erat adhuc cui imputaretur.

LVI. Spectator flagitii Hordeonius Flaccus consularis legatus aderat, non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus, sed segnis, pavidus et socordia innocens [1]. quattuor centuriones duoetvicesimæ legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, quum protegerent Galbæ imagines, impetu militum abrepti vinctique. nec cuiquam ultra fides aut memoria prioris sacramenti [2], sed quod in seditionibus accidit, unde [3] plures erant, omnes fuere. nocte quæ kalendas Januarias secuta est, in coloniam Agrippinensem aquilifer quartæ legionis epulanti Vitellio nuntiat *quartam et duoetvicesimam legiones, projectis Galbæ imaginibus, in senatus et populi Romani verba jurasse*. id sacramentum inane visum. *occupari nutantem fortunam et offerri Principem* placuit. missi a Vitellio ad legiones legatosque qui *descivisse a Galba superiorem exercitum* nuntiarent: *proinde aut bellandum adversus desciscentes aut, si concordia et pax placeat, faciendum Imperatorem; et minore discrimine sumi Principem quam quæri*.

LVII. Proxima legionis primæ hiberna erant et promptissimus e legatis Fabius Valens. is die proximo coloniam Agrippinensem cum equitibus legionis auxiliariorumque ingressus *Imperatorem* Vitellium consalutavit. secutæ ingenti certamine ejusdem provinciæ legiones, et superior exercitus, speciosis senatus populique Romani nominibus relictis, tertium

expliquée, vol. III, tab. 197.—2. Sc. in hoc fœdus.

LVI. 1. Ipse seditionis expers, culpa vacuus, sed ob socordem ignaviam. — 2. Quod per Verginium Galbæ præstiterant post mortem Neronis.—3. A quibus partibus.

Nonas Januarias [1] Vitellio accessit. scires illum priore biduo non penes rempublicam [2] fuisse. ardorem exercituum Agrippinenses, Treveri, Lingones æquabant, *auxilia, equos, arma, pecunias* offerentes, ut quisque corpore, opibus, ingenio [3] validus. nec principes modo coloniarum aut castrorum, quibus præsentia ex affluenti [4] et parta victoria magnæ spes: sed manipuli quoque et gregarius miles viatica sua et balteos phalerasque [5], insignia armorum argento decora loco pecuniæ tradebant, instinctu et impetu et avaritia.

LVIII. Igitur laudata militum alacritate Vitellius ministeria principatus per libertos agi solita in Equites Romanos disponit; vacationes centurionibus ex fisco numerat; sævitiam militum plerosque ad pœnam exposcentium sæpius approbat, partim simulatione vinculorum frustratur. Pompeius Propinquus procurator Belgicæ statim interfectus [1]. Julium Burdonem Germanicæ classis præfectum astu subtraxit. exarserat in eum iracundia exercitus, tanquam crimen ac mox insidias Fonteio Capitoni struxisset. grata erat memoria Capitonis; et apud sævientes occidere palam, ignoscere non nisi fallendo licebat. ita in custodia habitus et post victoriam demum, stratis [2] jam militum odiis, dimissus est. interim ut piaculum objicitur centurio Crispinus. sanguine Capitonis se cruentaverat; eoque et postulantibus manifestior et punienti vilior fuit.

LIX. Julius deinde Civilis periculo exemptus, præpotens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur. et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes, quartædecimæ legionis auxilia, tum discordia temporum a legione digressæ, prout inclinassent, grande momentum [1] sociæ aut adversæ. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium centuriones, de quibus supra retulimus [2], occidi jussit damnatos fidei crimine, gravissimo inter desciscentes. accessere partibus Valerius Asiaticus, Belgicæ provinciæ legatus, quem mox Vitellius generum ascivit, et Junius Blæsus, Lugdunensis Galliæ rector, cum Italica legione et ala Taurina [3], Lugduni tendentibus. nec in Ræticis copiis mora, quominus statim adjungerentur. ne in Britannia quidem dubitatum.

LX. Præerat Trebellius Maximus [1], per avaritiam ac sordes contemptus exercitui invisusque. accendebat odium ejus Roscius Cælius legatus vicesimæ legionis [2], olim discors, sed occasione civilium armorum atrocius proruperat. Trebellius *seditionem et confusum ordinem disciplinæ* Cælio, *spoliatas et inopes legiones* Cælius Trebellio objectabat, quum interim fœdis legatorum certaminibus modestia exercitus corrupta eoque discordiæ ventum, ut auxiliarium quoque militum conviciis proturbatus et aggregantibus se Cælio cohortibus alisque, desertus Trebellius ad Vi-

LVII. 1. Die 3 Jan.—2. A partibus reipublicæ, libertatis.—3. Sollertia, *talens*.—4. Ut græcum ἐκ περιττοῦ, pro adjectivo, affluentia erant. — 5. Et equorum et equitum insignia de pectore pensilia.

LVIII. 1. Vide c. 12.—2. Similiter Statius : *Quid tibi constrata mansuescere profuit ira?*

LIX. Sc. futuræ iis partibus quibus sociæ aut adversæ forent.—2. Cap. 56. *Fidei* in Galbam servatæ.—3. Erant equites in Taurinis lecti.

LX 1. De quo *Agric.* c. 16.—2. Cui successit Agricola in Britannia, *ib.* c. 7.

tellium perfugerit. quies provinciæ quamquam remoto consulari mansit: rexere legati legionum, pares jure, Cælius audendo potentior.

LXI. Adjuncto Britannico exercitu, ingens viribus opibusque Vitellius duos duces, duo itinera bello destinavit. Fabius Valens *allicere vel, si abnuerint, vastare Gallias, et Cottianis Alpibus Italiam irrumpere*, Cæcina *propiore transitu, Peninis jugis degredi* jussus. Valenti inferioris exercitus electi cum aquila quintæ legionis et cohortibus alisque, ad quadraginta millia armatorum data: triginta millia Cæcina e superiore Germania ducebat, quorum robur legio una, primaetvicesima, fuit. addita utrique Germanorum auxilia, e quibus Vitellius suas quoque copias supplevit, tota mole belli secuturus.

LXII. Mira inter exercitum Imperatoremque diversitas. instare miles, arma poscere, *dum Galliæ trepident, dum Hispaniæ cunctentur. non obstare hiemem neque ignavæ pacis moras. invadendam Italiam, occupandam Urbem. nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto magis quam consulto opus esset.* torpebat Vitellius et fortunam principatus inerti luxu ac prodigis epulis præsumebat, medio diei temulentus et sagina gravis, quum tamen ardor et vis militum ultro ducis munia implebat, ut si [1] adesset imperator et strenuis vel ignavis spem metumque adderet. instructi intentique *signum profectionis* exposcunt. nomine *Germanici* Vitellio statim addito, *Cæsarem* se appellari etiam victor prohibuit[2]. lætum augurium Fabio Valenti exercituique, quem in bellum agebat, ipso profectionis die aquila leni meatu, prout agmen incederet, velut dux viæ prævolavit; longumque perspatium is gaudentium militum clamor, ea quies interritæ alitis fuit, ut haud dubium magnæ et prosperæ rei omen acciperetur.

LXIII. Et Treveros quidem ut socios securi adiere. Divoduri (Mediomatricorum id oppidum est) quamquam omni comitate exceptos subitus pavor terruit, raptis derepente armis ad cædem innoxiæ civitatis, non ob prædam aut spoliandi cupidinem, sed furore et rabie et causis incertis, eoque difficilioribus remediis, donec precibus ducis mitigati ab excidio civitatis temperavere [1]. cæsa tamen ad quattuor millia hominum. isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universæ civitates cum magistratibus et precibus occurrerent, stratis per vias pueris feminisque, quæque alia placamenta hostilis iræ non quidem in bello, sed pro pace tendebantur [2].

LXIV. Nuntium de cæde Galbæ et imperio Othonis Fabius Valens in civitate Leucorum accepit. nec militum animus in gaudium aut formidinem permotus: bellum volvebat. Gallis cunctatio exempta, et in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio et metus. Proxima Lingonum civitas erat, fida partibus. benigne excepti modestia certavere: sed brevis lætitia fuit cohortium intemperie[1], quas a legione quartadecima, ut supra memoravimus, digressas exercitui suo Fabius Valens adjunxerat. jurgia primum, mox rixa inter Batavos et legionarios, dum his aut illis studia militum

LXII. 1. Ac si, quasi.—2. Conf. II, 62; III, 58.

LXIII. Se continuerunt. Notum Virgilii *quis temperet a lacrimis?* — 2. Porrigebantur, ut rami olivarum cum infulis. Conf. c. 66 Cæsar. *Bell. civ.* II, 12.

LXIV. 1. Quia sibi temperare non poterant cohortes illæ Batavæ, de quibus c. 59. —

aggregantur, prope in prœlium exarsere, ni Valens animadversione paucorum oblitos jam Batavos imperii admonuisset. Frustra adversus Æduos quæsita belli causa. jussi *pecuniam atque arma deferre* gratuitos insuper commeatus præbuere. quod Ædui formidine, Lugdunenses gaudio fecere [2]. sed legio Italica et ala Taurina abductæ. cohortem duodevicesimam Lugduni solitis sibi hibernis relinqui placuit. Manlius Valens legatus Italicæ legionis, quamquam bene de partibus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit. secretis eum criminationibus infamaverat Fabius ignarum et, quo incautior deciperetur, palam laudatum.

LXV. Veterem inter Lugdunenses Viennensesque discordiam proximum bellum [1] accenderat. multæ invicem clades, crebrius infestiusque quam ut tantum propter Neronem Galbamque pugnaretur. et Galba reditus Lugdunensium occasione iræ in fiscum verterat : multus contra in Viennenses honor. unde æmulatio et invidia, et uno amne discretis connexum odium. Igitur Lugdunenses exstimulare singulos militum et in eversionem Viennensium impellere *obsessam ab illis coloniam suam*, *adjutos Vindicis conatus*, *conscriptas nuper legiones in præsidium Galbæ* referendo. et ubi causas odiorum prætenderant, magnitudinem prædæ ostendebant. nec jam secreta exhortatio, sed publicæ preces : « irent ultores, « exscinderent sedem Gallici belli. cuncta illic externa et hostilia : se co« loniam Romanam [2] et partem exercitus et prosperarum adversarumque « rerum socios. si fortuna contra daret [3], iratis ne relinquerentur. »

LXVI. His et pluribus in eundem modum perpulerant, ut ne legati quidem ac duces partium restingui posse iracundiam exercitus arbitrarentur, quum haud ignari discriminis sui Viennenses velamenta et infulas præferentes, ubi agmen incesserat, arma, genua, vestigia prensando flexere militum animos. addidit Valens trecenos singulis militibus sestertios [1]. tum vetustas dignitasque coloniæ valuit, et verba Fabii salutem incolumitatemque Viennensium commendantis æquis auribus accepta. publice tamen armis multati [2], privatis et promiscuis copiis juvere militem. sed fama constans fuit *ipsum Valentem magna pecunia emptum*. is diu sordidus, repente dives, mutationem fortunæ male tegebat, accensis egestate longa cupidinibus immoderatus et inopi juventa senex prodigus. Lento deinde agmine per fines Allobrogum et Vocontiorum ductus exercitus, ipsa itinerum spatia et stativorum mutationes venditante [3] duce fœdis pactionibus adversus possessores agrorum et magistratus civitatium, adeo minaciter, ut Luco (municipium id Vocontiorum est) faces admoverit, donec pecunià mitigaretur. quoties pecuniæ materia deesset, stupris et adulteriis exorabatur. sic ad Alpes perventum.

LXVII. Plus prædæ ac sanguinis Cæcina hausit. irritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoria nominis clara, de cæde Galbæ ignari et Vitellii imperium abnuentes. initium

2. Ut Galbæ infensi ; v. c. 51 et 65.

LXV. 1. Vindicis.—2. Quanquam Viennæ etiam colonia Romana erat : sed Vienna antiquum oppidum Gallicum, Lugdunum ab Romanis conditum a. U. 710.—3. Conf. *Ann.* XV, 13, not. 7.

LXVI. 1. Propemodum 54 *fr.* — 2. Armorum privatione multati. — 3. *Trafiquant.* Proinde *itinerum* diurnorum *spatia* modo longa modo brevia esse debebant.

bello fuit avaritia ac festinatio unaetvicesimæ legionis. rapuerant pecuniam missam in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur. ægre id passi Helvetii interceptis epistolis, quæ nomine Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem et quosdam militum in custodia retinebant. Cæcina belli avidus proximam quamque culpam, antequam pœniteret, ultum ibat. mota propere castra, vastati agri, direptus longa pace in modum municipii exstructus locus, amœno salubrium aquarum usu frequens [1]. missi ad Rætica auxilia nuntii, ut versos in legionem Helvetios a tergo aggrederentur.

LXVIII. Illi ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quamquam primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, non arma noscere [1], non ordines sequi, non in unum consulere. exitiosum adversus veteranos[2] prœlium, intuta obsidio dilapsis vetustate mœnibus. hinc Cæcina cum valido exercitu, inde Ræticæ alæ cohortesque et ipsorum Rætorum juventus sueta armis et more militiæ exercita. undique populatio et cædes. ipsi medio vagi, abjectis armis, magna pars saucii aut palantes in montem Vocetium perfugere. ac statim immissa cohorte Thracum depulsi et consectantibus Germanis Rætisque per silvas atque in ipsis latebris trucidati. multa hominum millia cæsa, multa sub corona [3] venundata. quumque dirutis omnibus Aventicum gentis caput justo agmine peteretur, missi qui dederent civitatem : et deditio accepta. in Julium Alpinum e principibus ut concitorem belli Cæcina animadvertit : ceteros veniæ vel sævitiæ Vitellii reliquit.

LXIX. Haud facile dictu est, legati Helvetiorum minus placabilem Imperatorem an militem invenerint. *civitatis excidium* poscunt, tela ac manus in ora legatorum intentant. ne Vitellius quidem minis ac verbis temperabat, quum Claudius [1] Cossus, unus ex legatis, notæ facundiæ, sed dicendi artem apta trepidatione occultans atque eo validior, militis animum mitigavit, ut est mos vulgo, mutabilem subitis et tam pronum in misericordiam quam immodicus sævitia fuerat. effusis lacrimis et meliora constantius postulando, impunitatem salutemque civitati impetravere.

LXX. Cæcina paucos in Helvetiis moratus dies, dum [1] sententiæ Vitellii certior fieret, simul transitum Alpium parans, lætum ex Italia nuntium accipit, *alam Sullanam* [2] *circa Padum agentem sacramento Vitellii accessisse*. Proconsulem Vitellium Sullani in Africa habuerant : mox a Nerone, ut in Ægyptum præmitterentur, exciti et ob bellum Vindicis revocati, ac tum in Italia manentes instinctu decurionum, qui Othonis ignari, Vitellio obstricti robur adventantium legionum et famam Germanici exercitus attollebant, transiere in partes : et ut donum aliquod novo Prin-

LXVII. 1. Hodie que dictus *Baden* (i. e. thermæ), in Argovia, haud multum dissitus Turico.

LXVIII. 1. Armis uti nesciebant.—2. Veteres et exercitati milites, non *veterani* proprie dicti. — 3. *Sub corona* significat : tanquam captivi; ab antiquissimo more quo captivos venum producebant coronatos.

LXIX. 1. In uno manuscripto *Cornelius*, fortasse vere, quia *Cossi* erant ex *Cornelia* gente.

LXX. 1. Donec.—2. Alii *Silianam*, deinde *Siliani*.

cipi firmissima Transpadanæ regionis municipia Mediolanum ac Novariam et Eporediam ac Vercellas adjunxere. id Cæcinæ per ipsos compertum. et quia præsidio alæ unius latissima pars Italiæ defendi nequibat, præmissis Gallorum, Lusitanorum Britannorumque cohortibus et Germanorum vexillis cum ala Petrina, ipse paullulum cunctatus, num Ræticis jugis in Noricum flecteret, adversus Petronium [urbi][3] procuratorem, qui concitis auxiliis et interruptis fluminum pontibus fidus Othoni putabatur, sed metu, ne amitteret præmissas jam cohortes alasque, simul reputans plus gloriæ retenta Italia, et ubicunque certatum foret, Noricos in cetera victoriæ præmia cessuros, Penino subsignanum[4] militem itinere et grave legionum agmen hibernis[5] adhuc Alpibus traduxit.

LXXI. Otho interim contra spem omnium non deliciis neque desidia torpescere. dilatæ voluptates, dissimulata luxuria et cuncta ad decorem imperii composita, eoque plus formidinis afferebant falsæ virtutes et vitia reditura. Marium Celsum consulem designatum per speciem vinculorum sævitiæ militum subtractum acciri in Capitolium jubet. clementiæ titulus e viro claro et partibus inviso petebatur. Celsus constanter servatæ erga Galbam fidei crimen confessus exemplum ultro imputavit[1]. nec Otho quasi ignosceret, sed ne hostes metueret, conciliationes adhibens[2], statim inter intimos amicos habuit et mox bello inter duces delegit. mansitque Celso velut fataliter etiam pro Othone fides integra et infelix[3]. læta primoribus civitatis celebrata in vulgus Celsi salus, ne militibus quidem ingrata fuit, eandem virtutem admirantibus, cui irascebantur.

LXXII. Par inde exsultatio disparibus causis consecuta impetrato Tigellini exitio. Sophonius Tigellinus obscuris parentibus, fœda pueritia, impudica senecta, præfecturam vigilum et prætorii[1] et alia præmia virtutum, quia velocius erat, vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam et virilia scelera exercuit corrupto ad omne facinus Nerone, quædam ignaro ausus ac postremo ejusdem desertor ac proditor. unde non alium pertinacius ad pœnam flagitavere, diverso affectu, quibus odium Neronis inerat et quibus desiderium. Apud Galbam T. Vinii potentiâ defensus prætexentis *servatam ab eo filiam*. et haud dubie servaverat non clementiâ, quippe tot interfectis, sed effugium in futurum, quia pessimus quisque diffidentia præsentium mutationem pavens adversus publicum odium privatam gratiam præparat, unde nulla innocentiæ cura[2], sed vices impunitatis. Eo infensior populus addita ad vetus Tigellini odium recenti T. Vinii invidia: concurrere e tota Urbe in palatium ac fora, et ubi plurima vulgi licentia, in circum ac theatra effusi seditiosis vocibus obstrepere, donec Tigellinus accepto apud Sinuessanas aquas supremæ necessitatis nuntio inter concubinas et oscula et deformes moras sectis novacula faucibus infamem vitam fœdavit etiam exitu sero et inhonesto.

—3. Imo *Norici*.—4. Legionarium.—5. Nive contectis.

LXXI. 1. Demonstravit fidei exemplum ab se editum gratum esse debere Othoni. Conf. simillimum locum supra c. 38, not. 2—2. Non quasi ignosceret, quod ab ejus ingenio erat alienum, sed ne essent quos metueret hostes, alienorum animos sibi conciliare studens.—3. V. infra II, 60.

LXXII. 1. Vid. *Ann.* XIV, 51, et sqq. passim. — 2. Non reputatur innocens aliquis sit an nocens.

LXXIII. Per idem tempus expostulata ad supplicium Calvia Crispinilla variis frustrationibus et adversa dissimulantis Principis fama periculo exempta est. magistra libidinum Neronis, transgressa in Africam ad instigandum in arma Clodium Macrum[1], famem populo Romano haud obscure molita, totius postea civitatis gratiam obtinuit consulari matrimonio subnixa et apud Galbam, Othonem, Vitellium illæsa. mox potens pecunia et orbitate, quæ bonis malisque temporibus juxta valent.

LXXIV. Crebræ interim et muliebribus blandimentis infectæ ab Othone ad Vitellium epistolæ offerebant *pecuniam et gratiam et quemcunque quietis locum prodigæ vitæ legisset.* paria Vitellius ostentabat, primo mollius, stulta utrimque et indecora simulatione : mox quasi rixantes adulteria et flagitia invicem objectavere, neuter falso. Otho revocatis quos Galba miserat legatis rursus alios ad utrumque Germanicum exercitum et ad legionem Italicam easque quæ Lugduni agebant copias specie senatus [1] misit. legati apud Vitellium remansere promptius quam ut retenti viderentur. prætoriani, quos per simulationem officii legatis Otho adjunxerat, remissi, antequam legionibus miscerentur. addit epistolas Fabius Valens, nomine Germanici exercitus ad prætorias et urbanas cohortes de viribus partium magnificas et concordiam offerentes. increpabat ultro, *quod tanto*[2] *ante traditum Vitellio imperium ad Othonem vertissent.*

LXXV. Ita promissis simul ac minis tentabantur, *ut bello impares, in pace nihil amissuri.* neque ideo prætorianorum fides mutata. sed insidiatores ab Othone in Germaniam, a Vitellio in Urbem missi. utrisque frustra fuit, Vitellianis impune per tantam hominum multitudinem mutua ignorantia fallentibus : Othoniani novitate vultus omnibus invicem gnaris prodebantur. Vitellius litteras ad Titianum fratrem Othonis composuit *exitium ipsi filioque ejus* minitans, *ni incolumes sibi mater ac liberi servarentur.* et stetit domus utraque : sub Othone incertum an metu : Vitellius victor clementiæ gloriam tulit.

LXXVI. Primus Othoni fiduciam addidit ex Illyrico nuntius *jurasse in eum Dalmatiæ ac Pannoniæ et Mœsiæ legiones.* idem ex Hispania allatum, laudatusque per edictum Cluvius Rufus : et statim cognitum est conversam ad Vitellium Hispaniam. ne Aquitania quidem, quamquam ab Julio Cordo in verba Othonis obstricta, diu mansit. nusquam fides aut amor : metu ac necessitate huc illuc mutabantur. eadem formido provinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad proximos et validiores. longinquæ provinciæ, et quicquid armorum [1] mari dirimitur, penes Othonem manebant, non partium studio, sed erat grande momentum in nomine Urbis ac prætexto senatus, et occupaverat animos prior auditus. Judaicum exercitum Vespasianus, Syriæ legiones Mucianus sacramento Othonis adegere. simul Ægyptus omnesque versæ in Orientem provinciæ nomine ejus tenebantur. idem Africæ obsequium, initio Carthagine orto. neque exspectata Vipstani Aproniani proconsulis auctoritate Crescens Neronis libertus (nam et hi malis temporibus partem se reipu-

LXXIII. 1. Ut Neronis ultionem susciperet. De Calvia narrat Dio Cass. LXIII, 12.
LXXIV. 1. Prætexto nomine senatus. Conf. c. 55.—2. Sc. tempore. Erant 12 dies.
LXXVI. 1. Exercituum. *Mari* Mediterraneo.

blicæ faciunt) epulum plebi ob lætitiam recentis imperii obtulerat, et populus pleraque sine modo festinavit. Carthaginem ceteræ civitates secutæ.

LXXVII. Sic distractis exercitibus ac provinciis Vitellio quidem ad capessendam principatus fortunam bello opus erat : Otho ut in multa pace munia imperii obibat, quædam ex dignitate reipublicæ, pleraque contra decus ex præsenti usu properando. consul cum Titiano fratre in kalendas Martias ipse, proximos menses Verginio destinat [1] ut aliquod exercitui Germanico delenimentum jungitur Verginio Pompeius Vopiscus prætexto veteris amicitiæ, plerique Viennensium honori datum interpretabantur. ceteri consulatus ex destinatione Neronis aut Galbæ mansere, Cælio ac Flavio Sabinis in Julias, Arrio Antonio et Mario Celso in Septembres [2] : quorum honori ne Vitellius quidem victor intercessit. Sed Otho pontificatus auguratusque honoratis jam senibus cumulum dignitatis addidit : aut recens ab exsilio reversos nobiles adolescentulos avitis ac paternis sacerdotiis in solatium recoluit. Redditus Cadio Rufo, Pedio Blæso, Sævino Pomptino senatorius locus. repetundarum criminibus sub Claudio ac Nerone ceciderant : placuit ignoscentibus verso nomine, quod avaritia fuerat, videri majestatem [3], cujus tum odio etiam bonæ leges peribant.

LXXVIII. Eadem largitione civitatium quoque ac provinciarum animos aggressus Hispaliensibus et Emeritensibus familiarum [1] adjectiones, Lingonibus [2] universis civitatem Romanam, provinciæ Bæticæ Maurorum civitates dono dedit : nova jura Cappadociæ, nova Africæ, ostenta magis quam mansura. Inter quæ necessitate præsentium rerum et instantibus curis excusata, ne tum quidem immemor amorum, statuas Poppææ per senatusconsultum reposuit [3]. creditus est etiam de celebranda Neronis memoria agitavisse spe vulgum alliciendi. et fuere qui imagines Neroni proponerent : atque etiam Othoni quibusdam diebus populus et miles, tamquam nobilitatem ac decus astruerent, *Neroni Othoni* acclamavit. ipse in suspenso [4] tenuit vetandi metum vel agnoscendi pudorem.

LXXIX. Conversis ad civile bellum animis externa sine cura habebantur. eo audentius Rhoxolani, Sarmatica gens, priore hieme cæsis duabus cohortibus magna spe ad Mœsiam irruperant, novem millia equitum ex ferocia et successu prædæ magis quam pugnæ intenta. igitur vagos et incuriosos tertia legio adjunctis auxiliis repente invasit. apud Romanos omnia prœlio apta : Sarmatæ dispersi aut cupidine prædæ graves onere sarcinarum et lubrico itinerum adempta equorum pernicitate velut vincti cædebantur. namque mirum dictu ut [1] sit omnis Sarmatarum virtus velut extra ipsos. nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum : ubi per turmas advenere, vix ulla acies obstiterit. sed tum humido die et soluto gelu

LXXVII. 1. Nam usus *suffectorum* ab Imperatoribus consulum dudum invaluerat. Qui kalendis Januariis consulatum inibant, *ordinarii* vocabantur et anno nomen dabant.— 2. Sc. kalendas.— 3. Crimen læsæ majestatis. Judicia *majestatis* ex immani abusu in summum odium adducta fuerant; v. *Ann.* I, 72 seqq.

LXXVIII. 1. Eo mittendarum ad *firmandam* coloniam, coll. *Ann.* XIII, 31; XIV, 27. — 2. Vitellio vehementer deditis. Sed recte dubitatur an non hic lateat *Hispanicæ* gentis alicujus nomen.— 3. Prorutas, *Ann.* XIV, 61.— 4. In incerto.

LXXIX. 1. *A quel point* vertit Burnouf.

neque conti neque gladii, quos prælongos utraque manu regunt, usui lapsantibus equis et cataphractarum[2] pondere. id principibus et nobilissimo cuique tegimen, ferreis laminis aut præduro corio consertum, ut adversus ictûs impenetrabile, ita impetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum. simul altitudine et mollitia nivis hauriebantur. Romanus miles facilis lorica et missili pilo aut lanceis assultans, ubi res posceret, levi gladio inermem Sarmatam (neque enim defendi scuto mos est) cominus fodiebat, donec pauci, qui prœlio superfuerant, paludibus abderentur. ibi sævitia hiemis aut vulnerum absumpti. Postquam id Romæ compertum, M. Aponius Mœsiam obtinens triumphali statua[3], Fulvius Aurelius et Julianus Titius ac Numisius Lupus legati legionum consularibus ornamentis donantur, læto Othone et gloriam in se trahente, *tamquam et ipse felix bello et suis ducibus suisque exercitibus rempublicam auxisset.*

LXXX. Parvo interim initio, unde nihil timebatur, orta seditio prope Urbi excidio fuit. septumam decumam cohortem e colonia Ostiensi in Urbem acciri Otho jusserat: armandæ ejus cura Vario Crispino tribuno e prætorianis data. is, quo magis vacuus quietis castris jussa exsequeretur, vehicula cohortis incipiente nocte onerari aperto armamentario jubet. tempus in suspicionem, causa in crimen, affectatio quietis in tumultum evaluit, et visa inter temulentos arma cupidinem sui movere. fremit miles et tribunos centurionesque *proditionis* arguit, *tamquam familiæ senatorum ad perniciem Othonis armarentur:* pars ignari et vino graves, pessimus quisque in occasionem prædarum[1], vulgus, ut mos est, cujuscunque motus novi cupidum. et obsequia meliorum nox abstulerat. resistentem seditioni tribunum et severissimos centurionum obtruncant. rapta arma, nudati gladii, insidentes equis Urbem ac palatium petunt.

LXXXI. Erat Othoni celebre convivium primoribus feminis virisque, qui trepidi, fortuitusne militum furor an dolus Imperatoris, manere ac deprehendi, an fugere et dispergi periculosius foret, modo constantiam simulare, modo formidine detegi[1], simul Othonis vultum intueri. utque evenit inclinatis ad suspicionem mentibus, quum timeret Otho, timebatur. sed haud secus discrimine senatus quam suo territus, et præfectos prætorii ad mitigandas militum iras statim miserat et *abire propere omnes e convivio* jussit. tum vero passim magistratus projectis insignibus, vitata comitum et servorum frequentia, senes feminæque per tenebras diversa Urbis itinera, rari domos, plurimi amicorum tecta et, ut cuique humillimus cliens, incertas latebras petivere.

LXXXII. Militum impetus ne foribus quidem palatii coercitus, quominus convivium irrumperent, *ostendi sibi Othonem* expostulantes, vulne.

—2. *Cataphracta* est tegmen linteum vel laneum, ferreis squamis consertum, quod modo pectus, modo totum hominem et totum equum munit. — 3. Laureata; v. *Annal.* IV, 23. Quum is tantum triumphare posset cujus *auspiciis* victus hostis, auspicia autem essent perpetuo Imperatoris, ducibus insignia tantum triumphalia, quasi symbola triumphi, decernebantur.

LXXX. 1. Scil. intentus, quod exspectatur; sed sequentia per aliud adjectivum aliter conformata.

LXXXI. 1. Simulatam tantummodo esse constantiam illam ostendentes.

rato Julio Martiale tribuno [1] et Vitellio Saturnino præfecto legionis [2], dum ruentibus obsistunt. undique arma et minæ, modo in centuriones tribunosque, modo in senatum universum, lymphatis cæco pavore animis, et quia neminem unum destinare iræ poterant, licentiam in omnes poscentibus, donec Otho contra decus imperii toro insistens precibus et lacrimis ægre cohibuit, redieruntque in castra inviti neque innocentes. Postera die velut capta Urbe clausæ domus, rarus per vias populus, mœsta plebs; dejecti in terram militum vultus, ac plus tristitiæ quam pœnitentiæ. manipulatim allocuti sunt Licinius Proculus et Plotius Firmus præfecti, ex suo quisque ingenio mitius aut horridius. finis sermonis in eo ut quina millia nummûm [3] singulis militibus numerarentur. tum Otho ingredi castra ausus. atque illum tribuni centurionesque circumsistunt, abjectis militiæ insignibus *otium et salutem* flagitantes. sensit invidiam miles, et compositus in obsequium *auctores seditionis ad supplicium* ultro postulabat.

LXXXIII. Otho quamquam turbidis rebus et diversis militum animis, quum optimus quisque *remedium præsentis licentiæ* posceret, vulgus et plures seditionibus et ambitioso imperio læti per turbas et raptus facilius ad civile bellum impellerentur, simul reputans non posse principatum scelere quæsitum subita modestia et prisca gravitate retineri, sed discrimine Urbis et periculo senatus anxius, postremo ita disseruit : « Neque « ut affectus vestros in amorem mei accenderem, commilitones, neque « ut animum ad virtutem cohortarer (utraque enim egregie supersunt [1]), « sed veni postulaturus a vobis temperamentum vestræ fortitudinis et erga « me modum caritatis. tumultus proximi initium non cupiditate vel odio, « quæ multos exercitus in discordiam egere, ac ne detrectatione quidem « aut formidine periculorum : nimia pietas vestra acrius quam considerate[2] « excitavit. nam sæpe honestas rerum causas, ni judicium adhibeas, « perniciosi exitus consequuntur. imus ad bellum. num omnes nuntios « palam audiri, omnia consilia cunctis præsentibus tractari ratio rerum « aut occasionum velocitas patitur? tam nescire quædam milites quam « scire oportet. ita se ducum auctoritas, sic rigor disciplinæ habet, ut « multa etiam centuriones tribunosque tantum juberi [3] expediat. si, ubi « jubeantur, quærere singulis liceat, pereunte obsequio etiam imperium « intercidit. an et illic nocte intempesta rapientur arma? unus alterve per« ditus ac temulentus (neque enim plures consternatione [4] proxima insa« nisse crediderim) centurionis ac tribuni sanguine manus imbuet? Impe« ratoris sui tentorium irrumpet?

LXXXIV. « Vos quidem istud pro me [1] : sed in discursu ac tenebris et « rerum omnium confusione patefieri occasio etiam adversus me potest. si « Vitellio et satellitibus ejus eligendi facultas detur, quem nobis animum,

LXXXII. 1. Cohortis prætoriæ, c. 28. — 2. « Qui absente legato tanquam vicarius ipsius potestatem maximam retinebat, » *Veget.* II, 9.—3. Propemodum 1,000 *fr.*

LXXXIII. 1. Abundant, ut c. 31.—2. Sic *Agric.* c. 4 : *vehementius quam caute.* Vulgo duo comparativi solent poni.—3. *Jubeor* idem est ac, mihi imperatur.— 4. Confusione rerum, tumultu.

LXXXIV. 1. Sc. fecistis.

« quas mentes imprecentur, quid aliud quam seditionem et discordiam « optabunt?[2] ne miles centurioni, ne centurio tribuno obsequatur, hinc « confusi pedites equitesque in exitium ruamus? parendo potius, com« militones, quam imperia ducum sciscitando res militares continentur. « et fortissimus in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen « quietissimus. vobis arma et animus sit : mihi consilium et virtutis vestræ « regimen relinquite. paucorum culpa fuit, duorum pœna erit : ceteri « abolete memoriam fœdissimæ noctis. nec illas adversus senatum voces « ullus unquam exercitus audiat. caput imperii[3] et decora omnium pro« vinciarum ad pænam vocare non hercle illi, quos cummaxime Vitellius « in nos ciet, Germani audeant. ulline Italiæ alumni et Romana vere ju« ventus ad sanguinem et cædem depoposcerint ordinem, cujus splendore « et gloria sordes et obscuritatem Vitellianarum partium præstringimus[4]? « nationes aliquas occupavit Vitellius, imaginem quandam exercitus habet : « senatus nobiscum est. sic fit ut hinc respublica, inde hostes reipublicæ « constiterint. quid? vos pulcherrimam hanc Urbem domibus et tectis et « congestu lapidum stare creditis? muta ista et inanima intercedere ac « reparari promiscua sunt[5] : æternitas rerum et pax gentium et mea « cum vestra salus incolumitate senatus firmatur. hunc auspicato[6] a pa« rente et conditore Urbis nostræ institutum et a regibus usque ad Prin« cipes continuum et immortalem sicut a majoribus accepimus, sic po« steris tradamus. nam ut ex vobis senatores, ita ex senatoribus Principes « nascuntur. »

LXXXV. Et oratio ad perstringendos mulcendosque militum animos et severitatis modus (neque enim in plures quam in duos animadverti jusserat) grate accepta, compositique ad præsens qui coerceri non poterant; non tamen quies Urbis redierat : strepitus telorum et facies belli, et militibus, ut nihil in commune turbantibus, ita sparsis per domos occulto habitu[1], et maligna cura in omnes quos nobilitas aut opes aut aliqua insignis claritudo rumoribus objecerat. Vitellianos quoque milites venisse in Urbem ad studia partium noscenda plerique credebant. unde plena omnia suspicionum, et vix secreta domuum sine formidine. sed plurimum trepidationis in publico, ut quemque nuntium fama attulisset, animum vultumque conversis, ne diffidere dubiis ac parum gaudere prosperis viderentur. coacto vero in curiam senatu arduus rerum omnium modus[2], ne contumax silentium, ne suspecta libertas. et privato Othoni nuper atque eadem dicenti nota adulatio. igitur versare sententias et huc atque illuc torquere, *hostem et parricidam* Vitellium vocantes, providentissimus quisque vulgaribus conviciis; quidam vera probra jacere, in

— 2. Adde : nonne imprecentur *ne* etc.; quæ deinde in positivam phrasin exeunt : et ut *hinc confusi* etc., qualis ratio notata e. c. *Ann.* V, 5.—3. Sic appellat senatum, in quem etiam ex provinciis splendidi viri legebantur : quare addit *decora prov.* — 4. Conf. *Ann.* XIV, 54. — 5. Attractio græco sermoni consueta : sine discrimine intercidunt et reparantur. — 6. Captis auspiciis, per quæ Romani omnem rem majoris momenti inchoabant, *auspicabantur*.

LXXXV. 1. Veste urbana, non militari. Modum ejusmodi delationis pingit Epictetus apud Arrianum, IV, 13, p. 218 meæ edit.—2. In omnibus rebus modum tenere arduum et difficile erat, *ne* esse videretur *cont.* etc.

clamore tamen, et ubi plurimæ voces, aut tumultu verborum sibi ipsi obstrepentes.

LXXXVI. Prodigia insuper terrebant diversis auctoribus vulgata : *in vestibulo Capitolii omissas habenas bigæ, cui Victoria institerat; erupisse cella Junonis*[1] *majorem humana speciem; statuam divi Julii in insula Tiberini amnis sereno et immoto die*[2] *ab Occidente in Orientem conversam; prolocutum in Etruria bovem*; *insolitos animalium partus*, et plura alia, rudibus sæculis etiam in pace observata, quæ nunc tantum in metu audiuntur[3]. sed præcipuus et cum præsenti exitio etiam futuri pavor subita inundatione Tiberis, qui immenso auctu, proruto ponte sublicio[4], ac strage obstantis molis refusus, non modo jacentia et plana Urbis loca, sed secura ejusmodi casuum implevit. rapti e publico plerique, plures in tabernis et cubilibus intercepti. fames in vulgus inopiâ quæstûs et penuriâ alimentorum. corrupta stagnantibus aquis insularum[5] fundamenta, dein remeante flumine dilapsa. utque primum vacuus a periculo animus fuit, id ipsum quod paranti expeditionem Othoni campus Martius et via Flaminia, iter belli, esset obstructum a fortuitis vel naturalibus causis, in prodigium et omen imminentium cladium vertebatur.

LXXXVII. Otho lustrata Urbe[1] et expensis belli consiliis, quando Peninæ Cottiæque Alpes et ceteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur, Narbonensem Galliam aggredi statuit classe valida et partibus fida, quod reliquos cæsorum ad pontem Milvium et sævitia Galbæ in custodiam habitos in numeros legionis composuerat[2], facta et ceteris spe honoratioris in posterum militiæ. addidit classi urbanas cohortes et plerosque e prætorianis, vires et robur exercitus atque ipsis ducibus consilium et custodes. summa expeditionis Antonio Novello, Suedio Clementi primipilaribus, Æmilio Pacensi, cui ademptum a Galba tribunatum reddiderat, permissa. curam navium Oscus libertus retinebat, ad observandam honestiorum fidem comitatus. peditum equitumque copiis Suetonius Paullinus, Marius Celsus, Annius Gallus rectores destinati. sed plurima fides Licinio Proculo prætorii præfecto. is urbanæ militiæ impiger, bellorum insolens, auctoritatem Paullini, vigorem Celsi, maturitatem Galli, ut cuique erat, criminando, quod facillimum factu est, pravus et callidus bonos et modestos anteibat.

LXXXVIII. Sepositus per eos dies Cornelius Dolabella[1] in coloniam Aquinatem neque arcta custodia neque obscura, nullum ob crimen, sed vetusto nomine et propinquitate Galbæ monstratus. multos e magistratibus, magnam consularium partem Otho non participes aut ministros

LXXXVI. 1. In templo Capitolino, quod idem Jovis quoque et Minervæ erat. — 2. Cœlo. Unde Diespiter nomen Jovis. — 3. Conf. *Ann.* I, 28; Liv. XLIII, 13. — 4. Ligneo, de quo v. Plin. *Hist. nat.* XXXVI, 23. — 5. Domuum de quibus ad *Ann.* VI, 45.

LXXXVII. 1. Ob prodigia. Conf. ad *Ann.* XIII, 24. — 2. Cohortes et centurias ejus descripsit, in quas, ad explendum numerum totius legionis, postea accedentes copiæ recenserentur. *In custodiam habitos* breviter dictum pro in custodiam datos et in ea habitos.

LXXXVIII. 1. Quem quidam Galbæ successorem destinaverant. Occisus infra II, 63.

bello, sed comitum specie secum expedire jubet; in quîs et L. Vitellium eodem quo ceteros cultu, nec uti Imperatoris fratrem nec ut hostis. igitur mota Urbis [2] cura; nullus ordo metu aut periculo vacuus. primores senatus ætate invalidi et longa pace desides, segnis et oblita bellorum nobilitas, ignarus militiæ Eques, quanto magis occultare et abdere pavorem nitebantur, manifestius pavidi. nec deerant e contrario qui ambitione stolida conspicua arma, insignes equos, quidam luxuriosos apparatus conviviorum et irritamenta libidinum ut instrumenta belli mercarentur. sapientibus quietis et reipublicæ cura; levissimus quisque et futuri improvidus spe vana tumens; multi afflicta fide in pace ac turbatis rebus alacres et per incerta tutissimi.

LXXXIX. Sed vulgus et magnitudine nimia communium [1] curarum expers populus sentire paullatim belli mala conversâ in militum usum omni pecuniâ, intentis alimentorum pretiis; quæ motu Vindicis haud perinde plebem attriverant, secura tum Urbe et provinciali bello, quod inter legiones Galliasque velut externum fuit. nam ex quo divus Augustus res Cæsarum composuit, procul et in unius sollicitudinem aut decus populus Romanus bellaverat. sub Tiberio et Caio tantum pacis adversa reipublicæ [2] pertimuere. Scriboniani contra Claudium incepta [3] simul audita et coercita; Nero nuntiis magis et rumoribus quam armis depulsus. tum legiones classesque et, quod raro alias, prætorianus urbanusque miles in aciem deducti; Oriens Occidensque et quicquid utrimque virium est, a tergo; si ducibus aliis bellatum foret, longo bello materia. Fuere qui proficiscenti Othoni moras *religionemque nondum conditorum ancilium* [4] afferrent. aspernatus est omnem cunctationem ut Neroni quoque exitiosam; et Cæcina jam Alpes transgressus exstimulabat.

XC. Pridie Idus Martias [1] commendata Patribus republica reliquias Neronianarum sectionum [2] nondum in fiscum conversas revocatis ab exsilio concessit, justissimum donum et in speciem magnificum, sed festinata jam pridem exactione usu sterili. mox vocata concione, *majestatem Urbis et consensum populi ac senatus pro se* attollens, adversum Vitellianas partes modeste disseruit, *inscitiam potius legionum quam audaciam* increpans, nulla Vitellii mentione, sive ipsius ea moderatio seu scriptor orationis sibi metuens contumeliis in Vitellium abstinuit, quando, ut in consiliis militiæ Suetonio Paullino et Mario Celso, ita in rebus urbanis Galerii Trachali [3] ingenio Othonem uti credebatur. et erant qui genus ipsum orandi noscerent, crebro fori usu celebre et ad implendas populi aures latum et sonans. clamor vocesque vulgi ex more adulandi nimiæ et falsæ. quasi dictatorem Cæsarem aut imperatorem Augustum prosequerentur, ita studiis votisque certabant; nec metu aut amore, sed

—2. Active capiendum: sollicitudo incolarum Urbis

LXXXIX. 1. Reipublicæ. 2 Sæva jussa, judicia, exilia, cædes, pro republica *pertim.*— —3. Seditio Furii Camilli Scriboniani in Dalmatia, a. U. 795, quinto die oppressa. Sueton. *Claud.* c. 1. Conf. *Ann.* XII, 52.—4. Ex templo Martis mota a Saliis sacerdotibus et tripudiando circumlata necdum recondita erant, quod fiebat mense Martio. De his sacris armis et ritu v. Ovid. *Fastor.* II, 259 seqq. Adde Sueton. c. 8.

LC. 1. Die 14 Martio. -2. Auctionum; v. cap. 20.—3. De quo oratore (consule a. 821)

ex libidine servitii. ut in familiis, privata cuique stimulatio et vile jam decus publicum. profectus Otho [4] quietem Urbis curasque imperii Salvio Titiano fratri permisit.

v. Quintil. X, 1, § 110. Adde infra II, 60 fin.—4. Die 24 Martio, ut significat Sueton. c. 8, *die quo cultores Matris Deûm lamentari et plangere incipiunt.*

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Cap. I. Titus ad Galbam missus, nuntio mortis ejus accepto vertit iter.—2. Paphiæ Veneris templum adit.—3. hujus origo et deæ cultus.—4. ibi futura edoctus, aucto animo ad patrem, qui bellum Judaicum profligaverat, redit.—5. Vespasiani Mucianique ingenium ac mores diversi. hi duces positis odiis in medium consulunt. inde—6—7. civilis belli occasio, intumescentibus Orientis legionibus.—8—9. Falsi Neronis ludibrium, ab Asprenate compressum. — 10. In Urbe parvæ res magnis motibus actæ. Vibius Crispus Annium Faustum, delatorem fratris sui, pervertit.

11. Læta Othoni principia belli.—12. miles ejus in Alpinos sævit.—13. in Albium Intemelium iras vertit. egregium maternæ pietatis exemplum.—14. imminet provinciæ Narbonensi Othoniana classis. Vitelliani cæsi. — 15. nec Othonianis incruenta victoria. — 16. Pacarium procuratorem, juvare Vitellium Corsorum viribus parantem, insulani necant. — 17. Vitellianorum res secundæ in Italia. — 18—19. Spurinna Placentiam munit contra Vitellianos.—20. eam Cæcina dum oppugnat,—21. amphitheatrum urbi proximum conflagrat.—22. obsidione soluta Cremonam Cæcina petit, ubi—23. Othoniani prospere pugnant. vincentium impetum reprimunt duces, inde suspecti fiunt suis.— 24. Cæcinæ insidias in ipsum vertit Suetonius Paullinus, cujus—25. cunctatione Vitelliani servantur. —26. utrimque tumultuantur milites.

27. Valens in Italiam copias ducit.—28—29. Gravis in ejus exercitu orta Batavorum seditio Alpheni Vari consilio composita. — 30. junctis armis, æmulatione suppressa, Cæcina ac Valens Vitellium fovent, Othoni probra objectant eorum—31. Othonisque et Vitellii comparatio. Otho consultat de ratione belli.—32. Suetonius Paullinus moram suadet. — 33. Titiani fratris et Proculi consilia prævalent. Otho cum valida manu Brixellum concedit. — 34. Vitelliani transitum Padi simulant; — 35, 36. quem prohibentes Othoniani cæduntur.—37. vanus rumor, pavore belli fastidiove utriusque Principis pacis consilia inter exercitus fuisse agitata.—38. excursus de prioribus populi Romani civilibus bellis.—39—40. Titianus et Proculus ad quartum a Bedriaco castra imperite promovent. ducibus dubiis rem in discrimen mitti Otho jubet. — 41—43. Bedriacensis pugna. — 44. Othonianorum fuga et adversus duces suos ira. — 45. induciæ. victi cum victoribus, in lacrimas effusi, civilia bella detestantur. — 46—49. Accepto cladis nuntio Otho, consilii certus, spretis amicorum militumque solatiis, seditionem compescit et in ferrum pectore incumbit. funus maturatum. ad rogum quidam militum se interficiunt. — 50. Othonis ætas, origo, fama.

51. Novata luctu ac dolore militum seditio.—52—54. pars senatus Othonem secuta extremum discrimen adit.—55. Romæ trepidationis nihil; spectantur ludi; audita Othonis morte Vitellio plauditur.—56. gravis Italiæ victor exercitus.—57 Vitellius nuntium de victoria sua accipit,—58. simulque de transgressa in partes suas utraque Mauretania.—59. Blæsi verniles blanditias odiis pensat.—60. Othonianorum promptissimos centuriones interficit, duces absolvit.—61. Maricci, inserere sese fortunæ ausi, supplicium.—62. Vitellii gula, leges. spretum Augusti Cæsarisque præconium. pulsi mathematici. Equites arena prohibiti.—63, 64. Dolabellæ cædes. Triariæ licentia, Galeriæ et Sextiliæ modestia. —65. Cluvius absolvitur, Trebellius removetur.—66. Victæ legiones ferociunt. quartadecimanorum et Batavorum discordia. — 67. prætorianorum honesta missio. sparguntur legiones. —68. luxuriam Principis æmulatur exercitus. Ticini tumultus alio tumultu sedatus. Verginii periculum. — 69. cohortes Batavorum in Germaniam remissæ. amputati legionum auxiliorumque numeri, miles luxu corruptus. — 70. Vitellius Bedriacenses campos lætus lustrat, propinquæ sortis ignarus.—71. Neronis libidines æmulatur. consulatus partitur.—72. Falsus Scribonianus cruci suffixus.

73. Vitellius, ob adactum in verba ejus Orientem superbus et vecors, Vespasiani ad nomen excitatur.—74. hic bellum armaque parat.—75—78. nutantem firmant Mucianus, legati alii, vatum responsa et Carmeli dei sacerdos.—79—80. Imperatorem salutant Ægyptus et Syria. — 81. accedunt ad partes ejus reges Sohemus, Antiochus, Agrippa,

regina Berenice. — 82. belli consilia. Titus instat Judææ. Vespasianus claustra Ægypti obtinet.—83—84. Mucianus cum exercitu præmissus nervum belli conquirit.—85—86. Mœsicæ Pannonicæque legiones, in partes transgressæ, Dalmaticum militem trahunt. belli faces Antonius Primus, Cornelius Fuscus. — 87. Vitellius, contemptior in dies, gravi Urbem agmine petit, eamque—88—89. patrata multa militum paganorumque cæde, ut captam, ingressus—90. magnificam de semet ipso orationem promit.—91. humani divinique juris expers, nonnulla tamen popularia usurpat. — 92. munia imperii Cæcina ac Valens obeunt. Vitellio auctoritatis nihil. — 93. militis in Urbe otium, libidines, morbi, mortes,—94. insolentia, paucitas. Vitellii inopia, prodigentia. duces Galliarum postulati ad supplicium. militiæ ordo confusus.—95. natalis Vitellii ingenti paratu celebratus. inferiæ Neroni factæ. Urbis miseria.—96. defectionis Flavianæ rumores male coercet Vitellius.—97, 98. excita tamen auxilia, sed necessitas dissimulata. — 99. irrumpentibus hostibus Cæcina ad bellum præmittitur; sed is—100, 101. cum Lucilio Basso classibusque Ravennate Misenensique proditionem componit, et ad partes Vespasiani transit.

Gesta hæc paucis mensibus anno eodem.

I. Struebat jam fortuna in diversa parte terrarum initia causasque imperio, quod varia sorte lætum reipublicæ aut atrox, ipsis Principibus prosperum, aut exitio fuit [1]. Titus Vespasianus e Judæa incolumi adhuc Galba missus a patre causam profectionis *officium erga Principem et maturam petendis honoribus juventam* ferebat. sed vulgus fingendi avidum disperserat *accitum in adoptionem*. materia sermonibus senium et orbitas Principis et intemperantia civitatis, donec unus eligatur, multos destinandi. augebat famam ipsius Titi ingenium, quantæcunque fortunæ capax, decor oris cum quadam majestate, prosperæ Vespasiani res, præsagia, responsa [2], et inclinatis ad credendum animis loco ominum etiam fortuita. Ubi Corinthi Achaiæ urbe certos nuntios accepit de interitu Galbæ, et aderant qui arma Vitellii bellumque affirmarent, anxius animo, paucis amicorum adhibitis, cuncta utrimque perlustrat : « si pergeret in « Urbem, nullam officii gratiam in alterius honorem suscepti; ac se « Vitellio sive Othoni obsidem fore. sin rediret, offensam haud dubiam « victoris, sed incerta adhuc victoria et concedente in partes patre filium « excusatum. sin Vespasianus rempublicam susciperet, obliviscendum « offensarum [3] de bello agitantibus. »

II. His ac talibus inter spem metumque jactatum spes vicit. fuere qui *accensum desiderio Berenices* [1] *reginæ vertisse iter* crederent. neque abhorrebat a Berenice juvenilis animus : sed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum. lætam voluptatibus adolescentiam egit, suo quam patris imperio modestior. igitur oram Achaiæ et Asiæ ac læva maris [2] prævectus, Rhodum et Cyprum insulas, inde Syriam audentioribus spatiis [3] petebat. atque illum cupido incessit adeundi visendique templum Paphiæ Veneris, inclitum per indigenas advenasque. haud fuerit longum initia

I. 1. Vespasianus et Titus boni Imperatores et felices; Domitianus ex eadem domo crudelis et malo exitio affectus.—2. Ut vatum, oraculorum. Conf. c. 4.—3. Non cogitandum esse de offensis, eas negligendas esse.

II. 1. Filiæ Herodis Agrippæ, Judæorum regis, nuptæ primum Herodi patruo, Chalcidis regi: deinde Polemoni, Ponti regi. Postea Titum in Urbem comitata est, qui ob populi indignationem dimisit invitam invitus.—2. Loca Syriam mari petentibus ad lævam sita. — 3. Nimirum in mari aperto navigans, quæ audacia esse videbatur veteribus, oram

religionis, templi ritum, formam deæ (neque enim alibi sic [4] habetur, paucis disserere.

III. *Conditorem templi regem Aerian* vetus memoria, quidam *ipsius deæ nomen id* perhibent. fama recentior tradit *a Cinyra* [1] *sacratum templum, deamque ipsam conceptam mari huc appulsam. sed scientiam artemque haruspicum accitam, et Cilicem Tamiram intulisse* [2]*; atque ita pactum ut familiæ utriusque posteri cærimoniis præsiderent.* mox, ne honore nullo regium genus peregrinam stirpem antecelleret, ipsa quam intulerant scientia hospites cessere [3] : tantum Cinyrades sacerdos consulitur. hostiæ, ut quisque vovit, sed mares deliguntur : certissima fides hœdorum fibris. sanguinem aræ offundere vetitum : precibus et igne puro altaria adolentur, nec ullis imbribus quamquam in aperto madescunt. simulacrum deæ non effigie humana [4], continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum metæ modo exsurgens; et ratio in obscuro.

IV. Titus spectata opulentia donisque regum, quæque alia lætum antiquitatibus [1] Græcorum genus incertæ vetustati affingit, *de navigatione* primum consuluit. postquam *pandi viam et mare prosperum* accepit, de se per ambages [2] interrogat cæsis compluribus hostiis. Sostratus (sacerdotis id nomen erat) ubi læta et congruentia exta magnisque consultis annuere deam videt, pauca in præsens et solita respondens, petito secreto futura aperit. Titus aucto animo ad patrem [3] pervectus suspensis provinciarum et exercituum mentibus ingens rerum fiducia accessit.

Profligaverat [4] bellum Judaicum Vespasianus, oppugnatione Hierosolymorum reliqua, duro magis et arduo opere ob ingenium montis et pervicaciam superstitionis, quam quo satis virium obsessis ad tolerandas necessitates superesset. tres, ut supra memoravimus [5], ipsi Vespasiano legiones erant, exercitæ bello : quattuor Mucianus obtinebat in pace; sed æmulatio et proximi exercitus gloria repulerat segnitiam, quantumque illis roboris discrimina et labor, tantum his vigoris addiderat integra quies et inexperti belli ardor. auxilia utrique cohortium alarumque, et classes regesque, ac nomen dispari fama celebre.

V. Vespasianus acer militiæ, anteire agmen, locum castris capere, noctu diuque consilio ac, si res posceret, manu hostibus obniti, cibo fortuito, veste habituque vix a gregario milite discrepans; prorsus, si avaritia abesset, antiquis ducibus par. Mucianum e contrario magnificentia et opes et cuncta privatum modum supergressa extollebant; aptior sermone, dispositu provisuque civilium rerum peritus [1] : egregium prin-

utplurimum legentibus.—4. *Sic*, tali forma efficta.

III. 1. Conditore Paphi.—2. Ab his Κινυράδαι et Ταμιράδαι. Cicero *de Divin.* I, 2 : « Cilices volatibus avium cantibusque ut certissimis signis declarari res futuras putant. » In templo sacræ columbæ alebantur. — 3. Decessere; cum Cinyradæ sacerdoti concessere Tamiradæ.—4. Adde : sed est *cont.* Πυραμίδι λευκῇ similem dicit Maximus Tyrius. Diss. 8, p. 30 meæ edit. Conspicitur in numis Paphi.

IV. 1. Antiqua historia referenda.—2. Verbis ambiguis, ne periculum sibi nasceretur. —3. Qui tum Cæsareæ in Judæa versabatur.—4. Prope ad finem perduxerat.—5. I, 10.

V. 1. His de Muciano adde supra dicta I, 10.

cipatus temperamentum, si demptis utriusque vitiis solæ virtutes miscerentur. ceterum hic Syriæ, ille Judææ præpositus, vicinis provinciarum administrationibus, invidia discordes, exitu demum Neronis positis odiis in medium consuluere, primum per amicos : dein, præcipua concordiæ fides, Titus prava certamina communi utilitate aboleverat, natura atque arte compositus alliciendis etiam Muciani moribus. tribuni centurionesque et vulgus militum industria, licentia, per virtutes, per voluptates, ut cuique ingenium, asciscebantur.

VI. Antequam Titus adventaret, sacramentum Othonis acceperat uterque exercitus, præcipitibus, ut assolet, nuntiis et tarda mole civilis belli, quod longa concordia quietus Oriens tunc primum parabat. namque olim validissima inter se civium arma in Italia Galliave viribus Occidentis cœpta; et Pompeio, Cassio, Bruto, Antonio, quos omnes trans mare secutum est civile bellum, haud prosperi exitus fuerant; auditique sæpius in Syria Judæaque Cæsares quam inspecti. nulla seditio legionum; tantum adversus Parthos minæ, vario eventu. et proximo civili bello turbatis aliis [1], inconcussa ibi pax; dein fides erga Galbam. mox, ut *Othonem ac Vitellium scelestis armis res Romanas raptum ire* vulgatum est, ne penes ceteros imperii præmia, penes ipsos tantum servitii necessitas esset, fremere miles et vires suas circumspicere. septem legiones statim et cum ingentibus auxiliis Syria Judæaque; inde continua [2] Ægyptus duæque legiones, hinc Cappadocia Pontusque et quicquid castrorum Armeniis prætenditur. Asia et ceteræ provinciæ nec virorum inopes et pecuniæ opulentæ. quantum insularum mari cingitur, et parando interim bello secundum [3] tutumque ipsum mare.

VII. Non fallebat duces impetus militum : sed bellantibus aliis placuit exspectari belli exitum : « victores victosque nunquam solida fide coalescere. nec referre, Vitellium an Othonem superstitem fortuna faceret. « rebus secundis etiam egregios duces insolescere : discordiam his, ignaviam, luxuriem; et suismet vitiis alterum bello, alterum victoria periturum. » igitur arma in occasionem distulere Vespasianus Mucianusque nuper, ceteri olim mixtis consiliis, optimus quisque amore reipublicæ : multos dulcedo prædarum stimulabat, alios ambiguæ domi res. ita boni malique causis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant.

VIII. Sub idem tempus Achaia atque Asia falso exterritæ, velut Nero adventaret, vario super exitu ejus rumore, eoque pluribus vivere eum fingentibus credentibusque. ceterorum casus conatusque in contextu operis dicemus [1] : tunc servus e Ponto sive, ut alii tradidere, libertinus ex Italia, citharæ et cantus peritus (unde illi super similitudinem oris propior ad fallendum fides), adjunctis desertoribus quos inopia vagos ingentibus promissis corruperat, mare ingreditur; ac vi tempestatum Cythnum insulam detrusus et militum quosdam ex Oriente commeantium ascivit vel abnuentes interfici jussit, et spoliatis negotiatoribus mancipiorum valentissimum quemque armavit. centurionemque Sisennam dex-

VI. 1. Sc. provinciis.—2. Contermina.—3. Opportunum.

VIII. 1. Qui periit. Præter eum de quo dictum ad I, 2, tertius etiam exoriebatur

tras, concordiæ insignia, Syriaci exercitus nomine ad prætorianos ferentem [2] variis artibus aggressus est, donec Sisenna clam relicta insula trepidus et vim metuens aufugeret. inde late terror, multis ad celebritatem nominis erectis rerum novarum cupidine et odio præsentium.

IX. Gliscentem in dies famam fors discussit. Galatiam ac Pamphyliam provincias Calpurnio Asprenati regendas Galba permiserat. datæ e classe Misenensi duæ triremes ad prosequendum, cum quibus Cythnum insulam tenuit. nec defuere qui trierarchos nomine Neronis accirent. is in mœstitiam compositus et *fidem suorum quondam militum* invocans, *ut eum in Syria aut Ægypto sisterent,* orabat. Trierarchi nutantes, seu dolo, *alloquendos sibi milites et paratis omnium animis reversuros* firmaverunt. sed Asprenati cuncta ex fide nuntiata; cujus cohortatione expugnata navis et interfectus quisquis ille erat. corpus, insigne oculis comaque et torvitate vultus, in Asiam atque inde Romam pervectum est.

X. In civitate discordi et ob crebras Principum mutationes inter libertatem ac licentiam incerta parvæ quoque res magnis motibus agebantur. Vibius Crispus pecunia, potentia, ingenio inter claros magis quam inter bonos, Annium Faustum equestris ordinis, qui temporibus Neronis delationes factitaverat, ad cognitionem senatus vocabat. nam recens [1] Galbæ principatu censuerant Patres, *ut accusatorum causæ noscerentur.* id senatusconsultum varie jactatum et, prout potens vel inops reus inciderat, infirmum aut validum retinebatur. ad hoc terroris [2] et propria vi Crispus incubuerat delatorem fratris sui [3] pervertere; traxeratque magnam senatus partem, ut *indefensum et inauditum dedi ad exitium* postularent. contra apud alios nihil æque reo proderat quam nimia potentia accusatoris: *dari tempus, edi crimina, quamvis invisum ac nocentem more tamen audiendum* censebant. Et valuere primo dilataque in paucos dies cognitio. mox damnatus est Faustus, nequaquam eo assensu civitatis, quem pessimis moribus meruerat. quippe ipsum Crispum easdem accusationes cum præmio exercuisse meminerant, nec pœna criminis, sed ultor displicebat.

XI. Læta interim Othoni principia belli, motis ad imperium ejus e Dalmatia Pannoniaque exercitibus. fuere quattuor legiones, e quibus bina millia præmissa; ipsæ modicis intervallis sequebantur, septima a Galba conscripta, veteranæ undecima ac tertiadecima et præcipui fama quartadecumani rebellione Britanniæ compressa. [1] addiderat gloriam Nero eligendo ut potissimos: unde longa illis erga Neronem fides et erecta in Othonem studia. sed quo plus virium ac roboris, e fiducia tarditas inerat: agmen legionum alæ cohortesque præveniebant. et ex ipsa Urbe haud spernenda manus, quinque prætoriæ cohortes et equitum vexilla cum legione prima, ac deforme insuper auxilium, duo millia gladiatorum, sed per civilia arma etiam severis ducibus usurpatum. his copiis rector

falsus Nero in Asia, suo nomine Terentius Maximus.—2. V. supra I, 84.

X. 1. Nuper. De Vibio Crispo memorabiles versus sunt Juvenalis, *Sat.* IV, 81 seqq.—2 Præter hunc terrorem ex senatusconsulto. — 3. De quo *Ann.* XIV, 28. *Incubuerat* ob sensum construitur ut. studuerat.

XI. 1. De qua *Ann.* XIV, 29 sqq., *Agric.* c. 16 sqq. Eam legionem *ut potissimos* Nero

additus Annius Gallus cum Vestricio Spurinna ad occupandas Padi ripas præmissus, quoniam prima consiliorum frustra ceciderant, transgresso jam Alpes Cæcina, quem sisti intra Gallias posse speraverat. ipsum Othonem comitabantur speculatorum lecta corpora [2], cum ceteris prætoriis cohortibus veterani e prætorio, classicorum [3] ingens numerus. nec illi segne aut corruptum luxu iter, sed lorica ferrea usus est, et ante signa pedester, horridus, incomptus famæque dissimilis.

XII. Blandiebatur cœptis fortuna, possessa per mare et naves majore Italiæ parte, penitus usque ad initium maritimarum Alpium. quibus tentandis aggrediendæque provinciæ Narbonensi Suedium Clementem, Antonium Novellum, Æmilium Pacensem duces dederat [1]. sed Pacensis per licentiam militum vinctus; Antonio Novello nulla auctoritas: Suedius Clemens ambitioso imperio regebat, ut adversus modestiam disciplinæ corruptus [2], ita prœliorum avidus. non Italia adiri nec loca sedesque patriæ videbantur: tanquam externa littora et urbes hostium urere, vastare, rapere, eo atrocius quod nihil usquam provisum adversum metus. pleni agri, apertæ domus. occursantes domini juxta conjuges et liberos securitate pacis et belli malo circumveniebantur. maritimas tum Alpes tenebat procurator Marius Maturus. is concita gente (nec deest juventus) arcere provinciæ finibus Othonianos intendit. sed primo impetu cæsi disjectique montani, ut quibus temere collectis non castra, non ducem noscitantibus neque in victoria decus esset neque in fuga flagitium.

XIII. Irritatus eo prœlio Othonis miles vertit iras in municipium Albium Intemelium. quippe in acie nihil prædæ: inopes agrestes et vilia arma: nec capi poterant, pernix genus et gnari locorum. sed calamitatibus insontium expleta avaritia. Auxit invidiam præclaro exemplo femina Ligus, quæ filio abdito, quum simul pecuniam occultari milites credidissent eoque per cruciatus interrogarent, *ubi filium occuleret?* uterum ostendens *latere* respondit. nec ullis deinde terroribus aut morte constantiam vocis egregiæ mutavit.

XIV. *Imminere provinciæ Narbonensi in verba Vitellii adactæ classem Othonis* trepidi nuntii Fabio Valenti attulere. aderant legati coloniarum auxilium orantes. duas Tungrorum cohortes, quattuor equitum turmas, universam Treverorum alam cum Julio Classico præfecto misit: e quibus pars in colonia Forojuliensi retenta, ne omnibus copiis in terrestre iter versis vacuo mari classis acceleraret. duodecim equitum turmæ et lecti e cohortibus adversus hostem iere, quibus adjuncta Ligurum cohors, vetus loci auxilium, et quingenti Pannonii nondum sub signis. nec mora prœlio, sed acie [1] ita instructa, ut pars classicorum mixtis paganis in colles mari propinquos exsurgeret; quantum inter colles ac littus æqui loci, prætorianus miles expleret; in ipso mari ut annexa classis et pugnæ parata conversa [2] et minaci fronte prætende-

arcessiverat contra Vindicem. — 2. De quibus ad I, 24.—3. Nondum in justam legionem conscriptorum.

XII. 1. De his supra dictum I, 87.—2. Animo in ambitionem corrupto modestam disciplinam dissolvi sinens.

XIV. 1. Othonianorum.—2. Non, ut assolebat, puppibus, sed proris et rostris littori

retur. Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis jugis, cohortes densis ordinibus post equitem locant. Treverorum turmæ obtulere se hosti incaute, quum exciperet contra veteranus miles, simul a latere saxis urgeret apta ad jaciendum etiam paganorum manus, qui sparsi inter milites strenui ignavique in victoria idem audebant. additus perculsis terror invecta in terga pugnantium classe. ita undique clausi : deletæque omnes copiæ forent, ni victorem exercitum attinuisset obscurum noctis, [3] obtentui fugientibus.

XV. Nec Vitelliani quamquam victi quievere. accitis auxiliis securum hostem ac successu rerum socordius agentem invadunt. cæsi vigiles, perrupta castra, trepidatum apud naves, donec sidente paullatim metu, occupato juxta colle defensi mox irrupere. atrox ibi cædes, et Tungrarum cohortium præfecti sustentata diu acie telis obruuntur. ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum improvide secutos conversi equites circumvenerunt. ac velut pactis induciis, ne hinc classis, inde eques subitam formidinem inferrent, Vitelliani retro Antipolim, Narbonensis Galliæ municipium, Othoniani Albigaunum, interioris Liguriæ, revertere.

XVI. Corsicam ac Sardiniam ceterasque proximi maris insulas fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. sed Corsicam prope afflixit Decumi Pacarii procuratoris temeritas, tanta mole belli nihil in summam profutura, ipsi exitiosa. namque Othonis odio juvare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio etiam si provenisset. vocatis principibus insulæ consilium aperit, et contra dicere ausos, Claudium Pyrrhicum, trierarchum Liburnicarum ibi navium, Quintium Certum equitem Romanum, interfici jubet. quorum morte exterriti qui aderant, simul ignara et alieni metus socia imperitorum turba, in verba Vitellii juravere. sed ubi delectum agere Pacarius et inconditos homines fatigare militiæ muneribus occepit, laborem insolitum perosi infirmitatem suam reputabant : *insulam esse quam incolerent, et longe* [1] *Germaniam viresque legionum ; direptos vastatosque classe etiam quos cohortes alæque protegerent.* et aversi repente animi; nec tamen aperta vi [2], aptum tempus insidiis legere. digressis qui Pacarium frequentabant, nudus et auxilii inops balineis interficitur; trucidati et comites. capita, ut hostium, ipsi interfectores ad Othonem tulere; neque eos aut Otho præmio affecit aut punivit Vitellius, in multa colluvie rerum majoribus flagitiis [3] permixtos.

XVII. Aperuerat jam Italiam bellumque transmiserat, ut supra [1] memoravimus, ala Sullana, nullo apud quemquam Othonis favore, nec quia Vitellium mallent; sed longa pax ad omne servitium fregerat faciles occupantibus et melioribus incuriosos [2]. florentissimum Italiæ latus, quantum inter Padum Alpesque camporum et urbium, armis Vitellii (namque et præmissæ a Cæcina cohortes advenerant) tenebatur. capta Pannoniorum

obversis.—3. Sc. quod erat *obtentui*.

XVI. 1. Longe remotam esse.—2. Sc. agentes.—3. Sc. puniendis.

XVII. 1. I, 70.—2. Ita *fregerat* gentes Italicas illius regionis (ad quas etiam *mallent* referendum), ut facile se dederent occupantibus, curam nullam impenderent meliora

cohors apud Cremonam; intercepti centum equites ac mille classici inter Placentiam Ticinumque. quo successu Vitellianus miles non jam flumine aut ripis arcebatur. irritabat quin etiam Batavos Transrhenanosque [3] Padus ipse : quem repente contra Placentiam transgressi raptis quibusdam exploratoribus ita ceteros terruere, ut *adesse omnem Cæcinæ exercitum* trepidi ac falsi nuntiarent.

XVIII. Certum erat Spurinnæ (is enim Placentiam obtinebat) necdum venisse Cæcinam, et si propinquaret, [1] coercere intra munimenta militem, nec tres prætorias cohortes et mille vexillarios cum paucis equitibus veterano exercitui objicere. sed indomitus miles et belli ignarus correptis signis vexillisque ruere, et retinenti duci tela intentare, spretis centurionibus tribunisque providentiam ducis laudantibus : quin *prodi Othonem et accitum Cæcinam* clamitabant. fit temeritatis alienæ comes Spurinna, primo coactus, mox velle simulans, quo plus auctoritatis inesset consiliis, si seditio mitesceret.

XIX. Postquam in conspectu Padus et nox appetebat, vallari castra placuit. is labor urbano militi insolitus contundit animos. tum vetustissimus quisque castigare *credulitatem suam*, *metum ac discrimen* ostendere, *si cum exercitu Cæcina patentibus campis tam paucas cohortes circumfudisset*. jamque totis castris modesti sermones et inserentibus se centurionibus tribunisque laudari *providentia ducis*, *quod coloniam virium et opum validam robur ac sedem bello legisset*. ipse postremo Spurinna non tam culpam exprobrans quam ratione ostendens, relictis exploratoribus, ceteros Placentiam reduxit minus turbidos et imperia accipientes. solidati muri, propugnacula addita, auctæ turres, provisa parataque non arma modo, sed obsequium et parendi amor : quod solum illis partibus defuit, quum virtutis haud pœniteret.

XX. At Cæcina, velut relicta post Alpes sævitia ac licentia, modesto agmine per Italiam incessit. ornatum ipsius municipia et coloniæ in superbiam trahebant, quod versicolori sagulo, braccas, barbarum tegimen, indutus togatos alloqueretur. uxorem quoque ejus Saloninam, quamquam in nullius injuriam insignis equo ostroque veheretur, tamquam læsi gravabantur, insita mortalibus natura recentem aliorum felicitatem acribus oculis introspicere modumque fortunæ a nullis magis exigere quam quos in æquo videre. Cæcina Padum transgressus tentata Othonianorum fide per colloquium et promissa, iisdem petitus, postquam pax et concordia speciosis et irritis nominibus jactata sunt, consilia curasque in oppugnationem Placentiæ magno terrore vertit, gnarus, ut initia belli provenissent, [1] famam in cetera fore.

XXI. Sed primus dies impetu magis quam veterani exercitus artibus transactus : aperti incautique muros subiere, cibo vinoque prægraves. in eo certamine pulcherrimum amphitheatri opus situm extra muros conflagravit, sive ab oppugnatoribus incensum, dum faces et glandes et mis-

et honestiora suadentibus.—3. Germanos.

XVIII. 1. Hic *certum erat* repetendum eo sensu quo est pro, statuerat.

XX. 1. Sc. talem : quales fuerint successus initio belli, tali fama hominum in rebus agendis partes suas aut adjutum aut contemptum iri.

silem ignem in obsessos jaculantur, sive ab obsessis, dum retorta [1] ingerunt. municipale vulgus, pronum ad suspiciones, fraude illata ignis alimenta credidit a quibusdam e vicinis coloniis, invidia et æmulatione, quod nulla in Italia moles tam capax foret. quocunque casu accidit, dum atrociora metuebantur, in levi habitum, reddita securitate, tamquam nihil gravius pati potuissent, mœrebant. ceterum multo suorum cruore pulsus Cæcina; et nox parandis operibus absumpta. Vitelliani pluteos cratesque et vineas [2] suffodiendis muris protegendisque oppugnatoribus, Othoniani sudes et immensas lapidum ac plumbi ærisque moles perfringendis obruendisque hostibus expediunt. utrimque pudor, utrimque gloria [3], et diversæ exhortationes, hinc *legionum et Germanici exercitus robur*, inde *urbanæ militiæ et prætoriarum cohortium decus* attollentium; illi *ut segnem ac desidem et circo ac theatris corruptum militem*, hi *peregrinum et externum* increpabant. simul Othonem ac Vitellium celebrantes culpantesve, uberioribus inter se probris quam laudibus stimulabantur.

XXII. Vixdum orto die plena propugnatoribus mœnia, fulgentes armis virisque campi, densum legionum agmen, sparsa auxiliorum manus, altiora murorum sagittis aut saxis incessere, neglecta aut ævo [1] fluxa cominus aggredi. ingerunt desuper Othoniani pila librato magis et certo ictu adversus temere subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci [2] et more patrio nudis corporibus super humeros scuta quatientium. legionarius pluteis et cratibus tectus subruit muros, instruit aggerem, molitur [3] portas. contra prætoriani dispositos ad id ipsum molares ingenti pondere ac fragore provolvunt. pars subeuntium obruti; pars confixi et exsangues aut laceri. quum augeret stragem trepidatio eoque acrius e mœnibus vulnerarentur, rediere infractâ partium famâ. et Cæcina [fama,] pudore cœptæ temere oppugnationis, ne irrisus ac vanus iisdem castris assideret, trajecto rursus Pado Cremonam petere intendit. tradidere sese abeunti Turulius Cerialis cum compluribus classicis et Julius Briganticus cum paucis equitum, hic præfectus alæ in Batavis genitus, ille primipilaris et Cæcinæ haud alienus, quod ordines in Germania duxerat.

XXIII. Spurinna, comperto itinere hostium, defensam Placentiam quæque acta, et quid Cæcina pararet, Annium Gallum per litteras docet. Gallus legionem primam in auxilium Placentiæ ducebat, diffisus paucitate [1] cohortium, ne longius obsidium et vim Germanici exercitus parum tolerarent. ubi pulsum Cæcinam pergere Cremonam accepit, ægre coercitam legionem et pugnandi ardore usque ad seditionem progressam, Bedriaci sistit. inter Veronam Cremonamque situs est vicus, duabus jam Romanis cladibus notus infaustusque [2].

XXI. 1. Tormentorum ope remissa.—2. Oppugnandarum urbium instrumenta ex Cæsare nota.—3. Gloriæ studium.

XXII. 1. Ob vetustatem. — 2. Vid. *Germ.* c. 3, Cæsar. *B. Gall.* VII, 84. — 3. Laborat ut effringat.

XXIII. 1. Ob paucitatem.—2. Iis ipsis quæ hoc et insequenti libro narrabuntur.

Iisdem diebus a Marcio Macro haud procul Cremona prospere pugnatum. namque promptus animi Marcius transvectos navibus gladiatores in adversam Padi ripam repente effundit. turbata ibi Vitellianorum auxilia, et ceteris Cremonam fugientibus cæsi qui restiterant. sed repressus vincentium impetus, ne novis subsidiis firmati hostes fortunam prœlii mutarent. suspectum id Othonianis fuit omnia ducum facta prave æstimantibus. certatim, ut quisque animo ignavus, procax ore, Annium Gallum et Suetonium Paulinum et Marium Celsum [nam eos quoque Otho præfecerat] variis criminibus incessebant. acerrima seditionum ac discordiæ incitamenta interfectores Galbæ. scelere et metu vecordes miscere cuncta, modo palam turbidis vocibus, modo occultis ad Othonem litteris; qui humillimo cuique credulus, bonos metuens trepidabat, rebus prosperis incertus et inter adversa melior. igitur Titianum fratrem accitum bello præposuit.

XXIV. Interea Paullini et Celsi ductu res egregiæ gestæ. angebant Cæcinam nequicquam omnia cœpta et senescens exercitus sui fama. pulsus Placentia, cæsis nuper auxiliis, etiam per concursum exploratorum, crebra magis quam digna memoratu prœlia, inferior, propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, recuperare gloriam avidius quam consultius properabat. ad duodecimum [1] a Cremona (locus Castorum vocatur) ferocissimos auxiliarium imminentibus viæ lucis occultos componit. equites *procedere longius* jussi, *et irritato* [2] *prœlio sponte refugi festinationem sequentium elicere, donec insidiæ coorerentur.* proditum id Othonianis ducibus, et curam peditum Paulinus, equitum Celsus sumpsere. tertiædecimæ legionis vexillum, quattuor auxiliorum cohortes et quingenti equites in sinistro locantur; aggerem viæ [3] tres prætoriæ cohortes altis ordinibus obtinuere; dextra fronte [4] prima legio incessit cum duabus auxiliaribus cohortibus et quingentis equitibus. super hos e prætorio auxiliisque mille equites, cumulus prosperis aut subsidium laborantibus, ducebantur.

XXV. Antequam miscerentur acies, terga vertentibus Vitellianis, Celsus doli prudens repressit suos. Vitelliani temere exsurgentes, cedente sensim Celso, longius secuti ultro in insidias præcipitantur. nam a lateribus cohortes, legionum adversa frons; et subito discursu terga cinxerant equites. signum pugnæ non statim a Suetonio Paulino pediti datum. cunctator natura, et cui cauta potius consilia cum ratione quam prospera ex casu placerent, *compleri fossas, aperiri campum* [1], *pandi aciem* jubebat, *satis cito incipi victoriam* ratus, *ubi provisum foret ne vincerentur.* ea cunctatione spatium Vitellianis datum in vineas nexu traducum impeditas refugiendi. et modica silva adhærebat; unde rursus ausi [2] promptissimos prætorianorum equitum interfecere. vulneratur rex Epiphanes [3] impigre pro Othone pugnam ciens.

XXVI. Tum Othonianus pedes erupit. protrita hostium acie versi in

XXIV. 1. Sc. lapidem (milliarium).—2. Irritando hostem excitato *prœlio*.—3. Postumiæ; v. III, 21.—4. Dextro cornu.

XXV. 1. Cædendo arbores, vites.—2. Audentes facti.—3. Antiochi, regis Commagenes, filius. *Reges* vocantur etiam regum filii.

fugam etiam qui subveniebant. nam Cæcina non simul cohortes, sed singulas acciverat; quæ res in prœlio trepidationem auxit, quum dispersos nec usquam validos pavor fugientium abriperet. orta et in castris seditio, quod non universi ducerentur. vinctus præfectus castrorum Julius Gratus *tamquam fratri apud Othonem militanti proditionem ageret*, quum fratrem ejus, Julium Frontonem tribunum, Othoniani sub eodem crimine vinxissent. ceterum ea ubique formido fuit apud fugientes, occursantes, in acie, pro vallo, ut *deleri cum universo exercitu Cæcinam potuisse, ni Suetonius Paulinus receptui cecinisset*, utrisque in partibus percrebuerit. *timuisse se* Paulinus ferebat *tantum insuper laboris*[1] *atque itineris, ne Vitellianus miles recens e castris fessos aggrederetur et perculsis nullum retro subsidium foret.* apud paucos ea ducis ratio probata, in vulgus adverso rumore[2] fuit.

XXVII. Haud perinde id damnum Vitellianos in metum compulit quam ad modestiam composuit; nec solum apud Cæcinam, qui culpam *in militem* conferebat *seditioni magis quam prœlio paratum :* Fabii quoque Valentis copiæ (jam enim Ticinum venerat) posito hostium contemptu et recuperandi decoris cupidine reverentius et æqualius duci parebant. gravis alioquin seditio exarserat, quam altiore initio (neque enim rerum a Cæcina gestarum ordinem interrumpi oportuerat) repetam. cohortes Batavorum, quas bello Neronis a quartadecima legione digressas, quum Britanniam peterent, audito Vitellii motu in civitate Lingonum Fabio Valenti adjunctas retulimus[1], superbe agebant, ut cujusque legionis tentoria accessissent, *coercitos a se quartadecimanos, ablatam Neroni Italiam, atque omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam* jactantes[2]. contumeliosum id militibus, acerbum duci; corrupta jurgiis aut rixis disciplina; ad postremum Valens e petulantia etiam perfidiam suspectabat.

XXVIII. Igitur nuntio allato *pulsam Treverorum alam Tungrosque a classe Othonis et Narbonensem Galliam circumiri*[1], simul cura socios tuendi et militari astu cohortes turbidas ac, si una forent, prævalidas, dispergendi, partem Batavorum *ire in subsidium* jubet. quod ubi auditum vulgatumque, mœrere socii, fremere legiones : « orbari se fortissimorum « virorum auxilio : veteres illos et tot bellorum victores, postquam in « conspectu sit hostis, velut ex acie abduci. si provincia Urbe et salute « imperii potior sit, omnes illuc sequerentur : sin victoriæ sanitas[2], « sustentaculum, columen in Italia verteretur, non abrumpendos ut cor- « pori validissimos artus. »

XXIX. Hæc ferociter jactando, postquam immissis lictoribus Valens coercere seditionem cœptabat, ipsum invadunt, saxa jaciunt, fugientem sequuntur : *spolia Galliarum et Viennensium aurum*[1] *et pretia laborum suorum occultare* clamitantes, direptis sarcinis tabernacula ducis

XXVI. 1. Timuisse se tantum laborem qui post iter duodecim millium in delendo Cæcina ipsis superfuturus fuisset, *ne*, hoc facto, *recens* exercitus Vitellii etc. — 2. Ut proditor. Conf. c. 23.

XXVII. 1. Libro I, 59 et 64.—2. Harum rerum narratio cum fine Annalium periit.

XXVIII. 1. Quæ narrata c. 14.—2. Integritas.

XXIX. 1. V. supra I, 66.

ipsamque humum pilis et lanceis rimabantur. nam Valens servili veste apud decurionem equitum tegebatur. Tum Alphenus Varus præfectus castrorum, deflagrante paullatim seditione, addit consilium : vetitis obire vigilias centurionibus [2], omisso tubæ sono, quo miles ad belli munia cietur; igitur torpere cuncti, circumspectare inter se attoniti, et id ipsum, quod nemo regeret, paventes. silentio, patientia, postremo precibus ac lacrimis veniam quærebant. ut vero deformis et flens et præter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor : versi in lætitiam, ut est vulgus utroque immodicum, laudantes gratantesque circumdatum aquilis signisque in tribunal ferunt. ille utili moderatione non supplicium cujusquam poposcit; ac ne dissimulans suspectior foret, paucos incusavit, gnarus civilibus bellis plus militibus quam ducibus licere.

XXX. Munientibus castra apud Ticinum de adversa Cæcinæ pugna allatum, et prope renovata seditio, *tamquam fraude et cunctationibus Valentis prœlio defuissent.* nolle requiem, non exspectare ducem, anteire signa, urgere signiferos. rapido agmine Cæcinæ junguntur. improspera Valentis fama apud exercitum Cæcinæ erat : *expositos se tanto pauciores integris hostium viribus* querebantur, simul in suam excusationem, et adventantium robur per adulationem attollentes, ne ut victi et ignavi despectarentur. et quamquam plus virium, prope duplicatus legionum auxiliorumque numerus erat Valenti, studia tamen militum in Cæcinam inclinabant, super benignitatem animi, qua promptior habebatur, etiam vigore ætatis, proceritate corporis et quodam inani [1] favore. hinc æmulatio ducibus : Cæcina *ut fœdum et maculosum* [2], ille *ut tumidum et vanum* irridebant. sed condito odio eamdem utilitatem fovere, crebris epistolis, sine respectu veniæ probra Othoni objectantes, quum duces partium Othonis quamvis uberrima conviciorum in Vitellium materia abstinerent.

XXXI. Sane ante utriusque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius flagitiosissimam meruere, minus Vitellii ignavæ voluptates quam Othonis flagrantissimæ libidines timebantur. addiderat huic terrorem atque odium cædes Galbæ : contra illi initium belli nemo imputabat [1]. Vitellius ventre et gula sibi infestus [2], Otho luxu, sævitia, audacia, reipublicæ exitiosior ducebatur.

Conjunctis Cæcinæ ac Valentis copiis nulla ultra penes Vitellianos mora quin totis viribus certarent. Otho consultavit, trahi bellum an fortunam experiri placeret. tunc Suetonius Paulinus dignum fama sua ratus, qua nemo illa tempestate militaris rei callidior habebatur [3], de toto genere belli censere, *festinationem hostibus, moram ipsis utilem* disseruit.

XXXII. « Exercitum Vitellii universum advenisse, nec multum virium « a tergo, quoniam Galliæ tumeant, et deserere Rheni ripam irrupturis « tam infestis nationibus non conducat. Britannicum militem hoste et « mari distineri; Hispanias armis non ita redundare; provinciam Narbo-

—2. Vid ad *Annal.* XV, 30. *Tubæ* cantu vigiliarum quoque initia indicabantur.

XXX. 1. Ab inanibus causis orto.—2. Confer de Capitone dicta I, 7; de ipso I, 66.

XXXI. 1. Ut ignavo et a suis ad hæc coacto.—2. Ms. opt. *inhostus.*—3. Propter expeditiones claras in Britannia (*Ann.* XIV, 29 seqq.) et in Africa.

« nensem incursu classis et adverso prœlio contremuisse; clausam Alpi-
« bus et nullo maris subsidio transpadanam Italiam atque ipso transitu
« exercitus vastam; non frumentum usquam exercitui, nec exercitum
« sine copiis retineri posse. jam Germanos, quod genus militum apud
« hostes atrocissimum sit, tracto in æstatem bello, fluxis corporibus,
« mutationem soli cœlique haud toleraturos. multa bella impetu valida
« per tædia et moras evanuisse. contra ipsis omnia opulenta et fida, Pan-
« noniam, Mœsiam, Dalmatiam, Orientem cum integris exercitibus,
« Italiam et caput rerum Urbem, senatumque et populum, nunquam
« obscura nomina, etsi aliquando obumbrentur; publicas privatasque
« opes et immensam pecuniam, inter civiles discordias ferro validiorem;
« corpora militum aut Italiæ sueta aut æstibus. objacere flumen Padum [1],
« tutas viris murisque urbes; e quibus nullam hosti cessuram Placentiæ
« defensione exploratum. proinde duceret bellum. paucis diebus quar-
« tamdecimam legionem, magna ipsam fama, cum Mœsiacis copiis af-
« fore : tum rursus deliberaturum, et si prœlium placuisset, auctis viri-
« bus certaturos. »

XXXIII. Accedebat sententiæ Paulini Marius Celsus; *idem placere Annio Gallo*, paucos ante dies lapsu equi afflicto, missi qui consilium ejus sciscitarentur, retulerant. Otho pronus ad decertandum; frater ejus Titianus et præfectus prætorii Proculus, imperitia properantes, *fortunam et deos et numen Othonis adesse consiliis, affore conatibus* testabantur. neu quis obviam ire sententiæ auderet, in adulationem concesserant. postquam pugnari placitum, *interesse pugnæ Imperatorem an seponi melius foret*, dubitavere. Paulino et Celso jam non adversantibus, ne Principem objectare periculis viderentur, iidem illi deterioris consilii auctores perpulere *ut Brixellum concederet, ac dubiis prœliorum exemptus summæ rerum et imperii se ipsum reservaret*. is primus dies Othonianas partes afflixit. namque et cum ipso prætoriarum cohortium et speculatorum equitumque valida manus discessit, et remanentium fractus animus, quando suspecti duces, et Otho, ut cui uni apud militem fides, dum et ipse non nisi militibus credit, imperia ducum in incerto reliquerat.

XXXIV. Nihil eorum Vitellianos fallebat, crebris, ut in civili bello, transfugiis : et exploratores cura diversa sciscitandi sua non occultabant. quieti intentique Cæcina ac Valens, quando hostis imprudentia rueret, quod loco sapientiæ est, alienam stultitiam opperiebantur, inchoato ponte transitum Padi simulantes adversus oppositam gladiatorum manum, ac ne ipsorum miles segne otium tereret. naves pari inter se spatio, validis utrimque trabibus connexæ, adversum in flumen dirigebantur, jactis super ancoris, quæ firmitatem pontis continerent. sed ancorarum funes non extenti fluitabant, ut augescente flumine inoffensus ordo navium attolleretur. claudebat pontem imposita turris et in extremam navem

XXXII. 1. Nimirum regressis cis Padum, quod vult Suetonius : nam nunc ipsum versantur trans Padum, Bedriaci.

educta, unde tormentis ac machinis hostes propulsarentur. Othoniani in ripa turrim struxerant, saxaque et faces jaculabantur.

XXXV. Et erat insula amne medio, in quam gladiatores navibus molientes, Germani nando prælabebantur. ac forte plures transgressos, completis Liburnicis [1], per promptissimos gladiatorum Macer aggreditur. sed neque ea constantia gladiatoribus ad prœlia quæ militibus; nec perinde nutantes e navibus quam stabili gradu e ripa vulnera dirigebant. et quum variis trepidantium inclinationibus mixti remiges propugnatoresque turbarentur, desilire in vada ultro Germani, retentare puppes, scandere foros, aut cominus mergere. quæ cuncta in oculis utriusque exercitus quanto lætiora Vitellianis, tanto acrius Othoniani causas auctoremque cladis detestabantur.

XXXVI. Et prœlium quidem abreptis [1] quæ supererant navibus fuga diremptum : Macer ad exitium poscebatur. jamque vulneratum eminus lancea strictis gladiis invaserant, quum intercursu tribunorum centurionumque protegitur. nec multo post Vestricius Spurinna jussu Othonis, relicto Placentiæ modico præsidio, cum cohortibus subvenit. dein Flavium Sabinum [2] consulem designatum Otho rectorem copiis misit, quibus Macer præfuerat, læto milite ad mutationem ducum et ducibus ob crebras seditiones tam infestam militiam aspernantibus.

XXXVII. Invenio apud quosdam auctores « pavore belli seu fastidio « utriusque Principis, quorum flagitia ac dedecus apertiore in dies fama « noscebantur, dubitasse exercitus num posito certamine vel ipsi in me- « dium consultarent, vel senatui permitterent legere Imperatorem. atque « eo duces Othonianos spatium ac moras suasisse, præcipua spe Paulini, « quod vetustissimus consularium et militia clarus gloriam nomenque « Britannicis expeditionibus meruisset. » ego ut concesserim apud paucos tacito voto quietem pro discordia, bonum et innocentem Principem pro pessimis ac flagitiosissimis expetitum, ita neque Paulinum, qua prudentia fuit, sperasse corruptissimo sæculo tantam vulgi moderationem reor, ut qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis caritate deponerent; neque aut exercitus linguis moribusque dissonos in hunc consensum potuisse coalescere, aut legatos ac duces, magna ex parte luxus, egestatis, scelerum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque meritis suis Principem passuros.

XXXVIII. Vetus ac jam pridem insita mortalibus potentiæ cupido cum imperii magnitudine adolevit erupitque. nam rebus modicis [1] æqualitas facile habebatur : sed ubi subacto orbe et æmulis urbibus regibusve excisis securas opes concupiscere vacuum [2] fuit, prima inter Patres plebemque certamina exarsere. modo turbulenti tribuni, modo consules prævalidi, et in Urbe ac foro tentamenta civilium bellorum [3]. mox e plebe infima C. Marius et nobilium sævissimus L. Sulla victam armis libertatem in do-

XXXV. 1. Navium id genus, a Liburnis Illyrico populo, post Augustum usitatissimum in classibus Romanis.

XXVI. 1. Raptim abductis.—2. Alium ac fratrem Vespasiani, præfectum Urbi, I, 46.

XXXVIII. 1. Romæ. — 2. Cuique liberum; quum otium esset ab externa vi. Planc ita Sallustius in *Historiis : Postquam remoto metu Punico simultates exercere vacuum fuit.*—3. De seditionibus Gracchorum; conf. Vellei. Pat. II, 3.

minationem verterunt. post quos Cn. Pompeius occultior, non melior. et nunquam postea nisi de principatu quæsitum. non discessere ab armis in Pharsalia ac Philippis civium legiones : nedum Othonis ac Vitellii exercitus sponte posituri bellum fuerint. eadem illos deûm ira, eadem hominum rabies, eædem scelerum causæ in discordiam egere. quod singulis velut ictibus transacta sunt bella, ignavia Principum factum est. sed me veterum novorumque morum reputatio longius tulit : nunc ad rerum ordinem venio.

XXXIX. Profecto Brixellum Othone honor imperii penes Titianum fratrem, vis ac potestas penes Proculum præfectum. Celsus et Paulinus, quum prudentia eorum nemo uteretur, inani nomine ducum alienæ culpæ prætendebantur. tribuni centurionesque ambigui, quod spretis melioribus deterrimi valebant. miles alacer; qui tamen jussa ducum interpretari quam exsequi mallet. Promoveri ad quartum [1] a Bedriaco castra placuit, adeo imperite ut quamquam verno tempore anni et tot circum amnibus penuria aquæ fatigarentur. ibi de prœlio [2] dubitatum, Othone per litteras flagitante ut maturarent, militibus ut Imperator pugnæ adesset poscentibus. plerique copias trans Padum agentes acciri postulabant. nec perinde dijudicari potest quid optimum factu fuerit, quam pessimum fuisse quod factum est.

XL. Non ut ad pugnam, sed ad bellandum profecti [1], confluentes Padi et Adduæ fluminum, sedecim inde millium spatio distantes, petebant. Celso et Paulino abnuentibus *militem itinere fessum, sarcinis gravem objicere hosti, non admissuro quominus expeditus et vix quattuor millia passuum progessus aut incompositos in agmine aut dispersos et vallum molientes aggrederetur*, Titianus et Proculus, ubi consiliis vincerentur, ad jus imperii transibant. aderat sane citus equo Numida [2] cum atrocibus mandatis, quibus Otho increpita *ducum segnitia rem in discrimen mitti* jubebat, æger mora et spei impatiens.

XLI. Eadem die ad Cæcinam operi pontis intentum duo prætoriarum cohortium tribuni, colloquium ejus postulantes, venerunt. audire conditiones ac reddere parabat, quum præcipites exploratores adesse hostem nuntiavere. interruptus tribunorum sermo; eoque incertum fuit, insidias an proditionem vel aliquod honestum consilium cœptaverint. Cæcina dimissis tribunis revectus in castra, datum jussu Fabii Valentis pugnæ signum et militem in armis invenit. dum legiones de ordine agminis sortiuntur, equites prorupere; et mirum dictu, a paucioribus Othonianis quominus in vallum impingerentur [1], Italicæ legionis virtute deterriti sunt. ea strictis mucronibus redire pulsos et pugnam resumere coegit. disposita Vitellianarum legionum acies sine trepidatione : etenim, quamquam vicino hoste, aspectus armorum densis arbustis prohibebatur. apud

XXXIX. 1. Sc. lapidem, Cremonam versus.—2. De loco pugnæ potissimum.

XL. 1. Ac si ex Urbe ad bellandum proficiscerentur, longinquo hoste; nullo erant ad pugnam idoneo apparatu, nec *expediti* (sine sarcinis), ut Vitelliani c. 45.—2. Ex servis Othonis. Seneca Epist. 123 : «Omnes jam sic peregrinantur, ut illos Numidarum præcurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedat.»

XLI. 1. Ut Virgil. *Æn.* V, 804 : *Impingeret agmina muris* Trojana Achilles.

Othonianos pavidi duces, miles ducibus infensus, mixta vehicula et lixæ, et præruptis utrimque fossis via quieto quoque agmini angusta. circumsistere alii signa sua, quærere alii; incertus undique clamor accurrentium, volitantium; et ut cuique audacia vel formido, in primam postremamve aciem prorumpebant aut relabebantur.

XLII. Attonitas subito terrore mentes falsum gaudium in languorem vertit, repertis qui *descivisse a Vitellio exercitum* ementirentur. is rumor ab exploratoribus Vitellii dispersus, an in ipsa Othonis parte seu dolo seu forte surrexerit, parum compertum. omisso pugnæ ardore Othoniani ultro salutavere; et hostili murmure excepti, plerisque suorum ignaris quæ causa salutandi, metum proditionis fecere. tum incubuit hostium acies integris ordinibus, robore et numero præstantior: Othoniani, quamquam dispersi, pauciores, fessi, prœlium tamen acriter sumpsere. et per locos arboribus ac vineis impeditos [1] non una pugnæ facies. cominus eminus catervis et cuneis concurrebant. in aggere viæ [2] collato gradu corporibus et umbonibus niti, omisso pilorum jactu, gladiis et securibus galeas loricasque perrumpere: noscentes [3] inter se, ceteris conspicui [4], in eventum totius belli certabant.

XLIII. Forte inter Padum viamque patenti campo duæ legiones congressæ sunt, pro Vitellio unaetvicesima, cui cognomen *Rapaci*, vetere gloria insignis; e parte Othonis prima *Adjutrix*, non ante in aciem deducta, sed ferox et novi decoris avida. primani stratis unaetvicesimanorum principiis [1] aquilam abstulere; quo dolore accensa legio et impulit rursus primanos, interfecto Orphidio Benigno legato, et plurima signa vexillaque ex hostibus rapuit. a parte alia [2] propulsa quintanorum impetu tertiadecima legio; circumventi plurium accursu quartadecimani. et ducibus Othonis jam pridem profugis, Cæcina ac Valens subsidiis suos firmabant. accessit recens auxilium Varus Alphenus [3] cum Batavis, fusa gladiatorum manu, quam navibus transvectam oppositæ cohortes in ipso flumine trucidaverant. ita victores latus hostium invecti.

XLIV. Et media acie perrupta fugere passim Othoniani, Bedriacum petentes. immensum id spatium [1]; obstructæ strage corporum viæ. quo plus cædis fuit: neque enim civilibus bellis capti in prædam vertuntur. Suetonius Paulinus et Licinius Proculus diversis itineribus castra vitavere [2]. Vedium Aquilam, tertiædecimæ legionis legatum, iræ militum inconsultus pavor obtulit. multo adhuc die [3] vallum ingressus clamore seditiosorum et fugacium circumstrepitur; non probris, non manibus abstinent; *desertorem proditoremque* increpant, nullo proprio crimine ejus, sed more vulgi, suum quisque flagitium aliis objectantes. Titianum et Celsum nox juvit, dispositis jam excubiis compressisque militibus, quos Annius Gallus consilio, precibus, auctoritate flexerat, *ne super cladem adversæ*

XLII. 1. Vid. c. 25. — 2. Postumiæ, ut c. 24. Compara Plutarchi narrationem hujus pugnæ c. 11 seqq.—3. Sc. se : γνωρίζοντες ἀλλήλους.—4. Utpote in aggere.

XLIII. 1. Primis ordinibus, προμάχοις apud Plutarchum.—2. In sinistro cornu Othonianorum.—3. Conf. c. 29 et 33.

XLIV. 1. Plutarcho 150 *stadia*.—2. *Militum metu, culpam in duces vertentium*, addit Plutarchus.—3. Quum multa diei pars superesset.

pugnæ suismet ipsi cædibus sævirent : sive finis bello venisset seu resumere arma mallent, unicum victis in consensu levamentum. ceteris fractus animus : prætorianus miles *non virtute se, sed proditione victum* fremebat : « ne Vitellianis quidem incruentam fuisse victoriam, « pulso equite, rapta legionis aquila; superesse cum ipso Othone militum « quod trans Padum fuerit; venire Mœsicas legiones; magnam exercitus « partem Bedriaci remansisse : hos certe nondum victos, et, si ita ferret, « honestius in acie perituros. » his cogitationibus truces aut pavidi extrema desperatione, ad iram sæpius quam in formidinem stimulabantur.

XLV. At Vitellianus exercitus ad quintum a Bedriaco lapidem consedit, non ausis ducibus eadem die oppugnationem castrorum; simul voluntaria deditio sperabatur. sed expeditis et tantum ad prœlium egressis [1] munimentum fuere arma et victoria. postera die, haud ambigua Othoniani exercitus voluntate, et qui ferociores fuerant, ad pœnitentiam inclinantibus, missa legatio; nec apud duces Vitellianos dubitatum quominus pacem concederent. legati paulisper retenti. ea res hæsitationem attulit ignaris adhuc an impetrassent. mox remissa legatione patuit vallum. tum victi victoresque in lacrimas effusi, sortem civilium armorum misera lætitia detestantes. iisdem tentoriis alii fratrum, alii propinquorum vulnera fovebant. spes et præmia in ambiguo, certa funera et luctus. nec quisquam adeo mali expers ut non aliquam mortem mœreret. requisitum Orphidii legati [2] corpus honore solito crematur; paucos necessarii ipsorum sepelivere; ceterum vulgus super humum relictum.

XLVI. Opperiebatur Otho nuntium pugnæ nequaquam trepidus et consilii certus. mœsta primum fama, dein profugi e prœlio perditas res patefaciunt. non exspectavit militum ardor vocem Imperatoris. *bonum haberet animum* jubebant : *superesse adhuc novas vires, et ipsos extrema passuros ausurosque.* neque erat adulatio : ire in aciem, excitare partium fortunam furore quodam et instinctu flagrabant. qui procul astiterant, tendere manus, et proximi prensare genua, promptissimo Plotio Firmo. is prætorii præfectus identidem orabat *ne fidissimum exercitum, ne optime meritos milites desereret : majore animo tolerari adversa quam relinqui; fortes et strenuos etiam contra fortunam insistere spei, timidos et ignavos ad desperationem formidine properare.* quas inter voces ut flexerat vultum aut induraverat [1] Otho, clamor et gemitus. nec prætoriani tantum, proprius Othonis miles, sed præmissi e Mœsia *eandem obstinationem adventantis exercitus, legiones Aquileiam ingressas* nuntiabant; ut nemo dubitet potuisse renovari bellum atrox, lugubre, incertum victis et victoribus.

XLVII. Ipse aversus a consiliis belli, « Hunc », inquit, « animum, hanc « virtutem vestram ultra periculis objicere nimis grande vitæ meæ pretium « puto. quanto plus spei ostenditis, si vivere placeret, tanto pulchrior « mors erit. experti invicem sumus, ego ac fortuna [1], nec tempus compu-

XLV. 1. Conf. ad c. 40 init.—2. Vid. c. 43.

XLVI. 1. Ut (prout) vultu significaverat his vocibus se commoveri aut constantem manere in proposito.

XLVII. 1. Ego fortunam expertus sum, Imperator factus; fortuna me, modestum et

« taveritis : difficilius est temperare felicitati, qua te non putes diu usu-
« rum. civile bellum a Vitellio cœpit, et ut de principatu certaremus
« armis, initium illic[2] fuit : ne plus quam semel certemus, penes me
« exemplum erit. hinc Othonem posteritas æstimet. fruetur Vitellius
« fratre, conjuge, liberis : mihi non ultione neque solatiis opus est. alii
« diutius imperium tenuerint : nemo tam fortiter reliquerit. an ego tantum
« Romanæ pubis, tot egregios exercitus sterni rursus et reipublicæ eripi
« patiar? eat hic mecum animus[3], tamquam perituri pro me fueritis. sed
« este superstites. nec diu moremur, ego incolumitatem vestram, vos
« constantiam meam. plura de extremis loqui pars ignaviæ est. præci-
« puum destinationis meæ documentum habete quod de nemine queror.
« nam incusare deos vel homines ejus est qui vivere velit. »

XLVIII. Talia locutus, ut cuique ætas aut dignitas, comiter appellatos, *irent propere neu remanendo iram victoris asperarent*, juvenes auctoritate, senes precibus movebat, placidus ore, intrepidus verbis, intempestivas suorum lacrimas coercens. *dari naves ac vehicula abeuntibus* jubet ; libellos epistolasque studio erga se aut in Vitellium contumeliis insignes abolet ; pecunias distribuit parce nec ut periturus. mox Salvium Cocceianum, fratris filium, prima juventa, trepidum et mœrentem ultro solatus est, laudando *pietatem* ejus, castigando *formidinem* : « an Vitel-
« lium tam immitis animi fore ut pro incolumi tota domo ne hanc quidem
« sibi gratiam redderet? mereri se festinato exitu clementiam victoris, non
« enim ultima desperatione, sed poscente prœlium exercitu, remisisse
« reipublicæ novissimum casum. satis sibi nominis, satis posteris suis
« nobilitatis quæsitum. post Julios, Claudios, Servios[1] se primum in
« familiam novam imperium intulisse. proinde erecto animo capesseret
« vitam, neu patruum sibi Othonem fuisse aut oblivisceretur unquam aut
« nimium meminisset[2]. »

XLIX. Post quæ dimotis omnibus paulum requievit. atque illum supremas jam curas animo volutantem repens tumultus avertit, nuntiata consternatione ac licentia militum. namque abeuntibus exitium minitabantur, atrocissima in Verginium vi, quem clausa domo obsidebant. increpitis seditionis auctoribus regressus vacavit abeuntium alloquiis, donec omnes inviolati digrederentur. vesperascente die sitim haustu gelidæ aquæ sedavit. tum allatis pugionibus duobus, quum utrumque pertentasset, alterum capiti subdidit. et explorato jam profectos amicos, noctem quietam, utque affirmatur, non insomnem egit[1]. luce prima in ferrum pectore incubuit. ad gemitum morientis ingressi liberti servique et Plotius Firmus prætorii præfectus unum vulnus invenere. Funus maturatum. ambitiosis[2] id precibus petierat, *ne amputaretur caput ludibrio futurum.* tulere corpus prætoriæ cohortes cum laudibus et lacrimis, vulnus manusque ejus exosculantes. quidam militum juxta rogum interfecere se, non noxa

probum Imperatorem.—2. In illo, illius partibus. — 3. Persuasio.

XLVIII. 1. *Julii*, Augustus, Tiberius, Caligula ; *Claudii*, Claudius, Nero ; *Servii*, Galba. Otho imperium in *Salvios* intulit.—2 *Nimium meminisse* visus est Domitiano, qui interfici jussit, quod patrui natalem celebraverat ; Sueton. c. 10.

XLIX. 1. Ita, quantum ad mortem, cum Catone Othonem comparare potuit Martialis VI, epigr. 32.—2. Studiosissimis.

neque ob metum, sed æmulatione decoris et caritate Principis. ac postea promiscue Bedriaci, Placentiæ aliisque in castris celebratum id genus mortis. Othoni sepulcrum exstructum est modicum et mansurum.

L. Hunc vitæ finem habuit septimo et tricesimo ætatis anno. origo illi e municipio Ferentio, pater consularis, avus prætorius; maternum genus impar, nec tamen indecorum[1]. pueritia ac juventa, qualem monstravimus[2]. duobus facinoribus, altero flagitiosissimo, altero egregio, tantundem apud posteros meruit bonæ famæ quantum malæ. ut conquirere fabulosa et fictis oblectare legentium animos procul gravitate cœpti operis crediderim, ita vulgatis traditisque demere fidem non ausim. *die quo Bedriaci certabatur, avem invisitata specie apud Regium Lepidum celebri luco consedisse* incolæ memorant, *nec deinde cœtu hominum aut circumvolitantium alitum territam pulsamve, donec Otho se ipse interficeret; tum ablatam ex oculis; et tempora reputantibus initium finemque miraculi cum Othonis exitu competisse.*

LI. In funere ejus novata luctu ac dolore militum seditio. nec erat qui coerceret. ad Verginium versi, modo *ut reciperet imperium*, nunc *ut legatione apud Cæcinam ac Valentem fungeretur*, minitantes orabant. Verginius per aversam domus partem furtim degressus irrumpentes frustratus est. Earum, quæ Brixelli egerant, cohortium preces Rubrius Gallus tulit, et venia statim impetrata concedentibus ad victorem per Flavium Sabinum iis copiis quibus præfuerat.

LII. Posito ubique bello magna pars senatus extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab Urbe, dein Mutinæ relicta. illuc adverso de prœlio allatum. sed milites ut falsum rumorem aspernantes, quod infensum Othoni senatum arbitrabantur, custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius; conviciis postremo ac probris causam et initium cædis quærebant, quum alius insuper metus senatoribus instaret, ne prævalidis jam Vitellii partibus cunctanter excepisse victoriam crederentur. ita trepidi et utrimque[1] anxii coeunt, nemo privatim expedito consilio,[2] inter multos societate culpæ tutior. onerabat paventium curas ordo Mutinensis[3] *arma et pecuniam* offerendo, appellabatque *patres conscriptos* intempestivo honore.

LIII. Notabile jurgium fuit, quo Licinius Cæcina Marcellum Eprium[1] *ut ambigua disserentem* invasit. nec ceteri sententias aperiebant: sed invisum memoriâ delationum expositumque ad invidiam Marcelli nomen irritaverat Cæcinam, ut novus adhuc et in senatum nuper ascitus magnis inimicitiis claresceret. moderatione meliorum dirempti. et rediere omnes Bononiam, rursus consiliaturi; simul medio temporis plures nuntii sperabantur. Bononiæ, divisis per itinera qui recentissimum quemque percunctarentur, interrogatus Othonis libertus, *causam digressus habere se suprema ejus mandata* respondit; *ipsum viventem quidem relictum, sed*

L. Ordinis equestris, ex Albia Terentia.—2. I, 13.

LII. 1. Et ab Othonis et a Vitellii militibus.—2. Hic, ex vocabulo *nemo*, intelligendum *quisque*, phrasi in positivam orationem conversa.—3. Decuriones Mutinensium.

LIII. 1. De quo *Ann.* XVI, 22, 28, 33.—2. Sola restante famæ suæ apud posteros cura

sola posteritatis cura[2] *et abruptis vitæ blandimentis.* hinc admiratio et plura interrogandi pudor; atque omnium animi in Vitellium inclinavere.

LIV. Intererat consiliis frater ejus L. Vitellius, seque jam adulantibus offerebat, quum repente Cœnus libertus Neronis atroci mendacio universos perculit, affirmans *superventu quartædecimæ legionis, junctis a Brixello viribus, cæsos victores, versam partium fortunam.* causa fingendi fuit ut diplomata[1] Othonis, quæ negligebantur, lætiore nuntio revalescerent. et Cœnus quidem rapide in Urbem vectus paucos post dies jussu Vitellii pœnas luit. senatorum periculum auctum, credentibus Othonianis militibus vera esse quæ afferebantur. intendebat formidinem quod publici consilii facie discessum Mutina desertæque partes forent. nec ultra in commune congressi sibi quisque consulere, donec missæ a Fabio Valente epistolæ demerent metum. et mors Othonis quo laudabilior, eo velocius audita.

LV. At Romæ nihil trepidationis; Cereales ludi[1] ex more spectabantur. ut *cessisse*[2] *Othonem, et a Flavio Sabino præfecto Urbis, quod erat in Urbe militum, sacramento Vitellii adactum* certi auctores in theatrum attulerunt, *Vitellio* plausere; populus cum lauru ac floribus Galbæ imagines circum templa tulit, congestis in modum tumuli coronis juxta lacum Curtii, quem locum Galba moriens sanguine infecerat[3]. in senatu cuncta longis aliorum principatibus composita statim decernuntur. additæ *erga Germanicos exercitus laudes gratesque*, et missa legatio quæ gaudio fungeretur[4]. recitatæ Fabii Valentis epistolæ ad consules scriptæ haud immoderatæ: gratior Cæcinæ modestia fuit, quod non scripsisset[5].

LVI. Ceterum Italia gravius atque atrocius quam bello afflictabatur. dispersi per municipia et colonias Vitelliani spoliare, rapere, vi et stupris polluere. in omne fas nefasque avidi aut venales non sacro, non profano abstinebant. et fuere qui inimicos suos specie militum interficerent. ipsique milites regionum gnari refertos agros, dites dominos in prædam aut, si repugnatum foret, ad excidium destinabant, obnoxiis ducibus et prohibere non ausis. minus avaritiæ in Cæcina, plus ambitionis: Valens ob lucra et quæstus infamis eoque alienæ etiam culpæ dissimulator. jam pridem attritis Italiæ rebus tantum peditum equitumque, vis damnaque et injuriæ ægre tolerabantur.

LVII. Interim Vitellius victoriæ suæ nescius ut ad integrum bellum reliquas Germanici exercitus vires trahebat. pauci veterum militum in hibernis relicti, festinatis per Gallias delectibus, ut remanentium legionum nomina[1] supplerentur. Cura ripæ[2] Hordeonio Flacco permissa: ipse e Britannico delectu octo millia sibi adjunxit. et paucorum dierum iter

LIV. 1. Proprie chartæ duplicatæ; hic illæ quibus Otho et ejus nomine magistratus usum equorum certis locis ad publicas necessitates dispositorum suis permiserant

LV. 1. Medio Aprili celebrati. V. Ovid. *Fastor.* IV, 389 seqq. — 2. Concessisse, sponte obiisse.—3. Vid. I, 41. — 4. Attende aculeum locutionis.—5. Quare, simili occasione disertius expressit Tacitus, IV, 4.

LVII. 1. Legiones quæ, militibus multis in Italiam missis jam nihil fere nisi nomina erant.—2. Sc. Rheni.

progessus *prosperas apud Bedriacum res ac morte Othonis concidisse bellum* accepit. vocata concione virtutem militum laudibus cumulat. postulante exercitu *ut libertum suum Asiaticum equestri dignitate donaret*, inhonestam adulationem compescit. dein mobilitate ingenii, quod palam abnuerat, inter secreta convivii largitur honoravitque Asiaticum annulis[3], fœdum mancipium et malis artibus ambitiosum.

LVIII. Iisdem diebus *accessisse partibus utramque Mauretaniam interfecto procuratore Albino* nuntii venere. Lucceius Albinus a Nerone Mauretaniæ Cæsariensi præpositus, addita per Galbam Tingitanæ provinciæ administratione, haud spernendis viribus agebat. decem novem cohortes, quinque alæ, ingens Maurorum numerus aderat, per latrocinia et raptus apta bello manus. cæso Galba in Othonem pronus nec Africa contentus Hispaniæ angusto freto diremptæ imminebat. inde Cluvio Rufo metus; et *decimam legionem propinquare littori* ut transmissurus jussit. præmissi centuriones qui Maurorum animos Vitellio conciliarent. neque arduum fuit, magna per provincias Germanici exercitus fama. spargebatur insuper, *spreto procuratoris vocabulo Albinum insigne regis et Jubœ nomen usurpare.*

LIX. Ita mutatis animis Asinius Pollio, alæ præfectus e fidissimis Albino, et Festus ac Scipio cohortium præfecti opprimuntur. ipse Albinus, dum e Tingitana provincia Cæsariensem Mauretaniam petit, appulsu littoris[1] trucidatus. uxor ejus, quum se percussoribus obtulisset, simul interfecta est. nihil eorum quæ fierent Vitellio anquirente, brevi auditu quamvis magna transibat, impar curis gravioribus. *exercitum itinere terrestri pergere* jubet: ipse Arare flumine devehitur, nullo principali paratu, sed vetere egestate conspicuus, donec Junius Blæsus, Lugdunensis Galliæ rector, genere illustri, largus animo et par opibus, circumdaret[2] Principi ministeria, comitaretur liberaliter, eo ipso ingratus, quamvis odium Vitellius vernilibus blanditiis velaret. præsto fuere Lugduni victricium victarumque partium duces. Valentem et Cæcinam pro concione laudatos curuli suæ circumposuit. mox *universum exercitum occurrere infanti filio* jubet; perlatumque et paludamento opertum sinu retinens Germanicum appellavit cinxitque cunctis fortunæ principalis insignibus. nimius honos inter secunda, rebus adversis in solatium cessit[3].

LX. Tum interfecti centuriones promptissimi Othonianorum; unde præcipua in Vitellium alienatio per Illyricos exercitus. simul ceteræ legiones contactu et adversus Germanicos milites invidia bellum meditabantur. Suetonium Paulinum ac Licinium Proculum tristi mora squalidos tenuit[1], donec auditi necessariis magis defensionibus quam honestis uterentur. proditionem ultro imputabant[2], *spatium longi ante prœlium itineris, fatigationem Othonianorum, permixtum vehiculis agmen ac*

— 3. *Annulus* erat insigne Equitum.

LIX. 1. Appellendo ad littus, appellens littori.— 2. Suis videlicet sumptibus. — 3. Pro solatio habebatur quasi pensatio adversarum rerum nimis cito ingruentium; v. IV, 80. Sic Agricola *festinatæ mortis grande solatium tulit evasisse postrema Domitiani.*

LX. 1. Morose et superbe audiendæ defensionis tempus differens, eos detinuit reos, qui squalidi, sordidati etc. dicuntur, ut *Ann.* II, 29 et alibi vidimus. — 2. Sc. Vitellio, qui

pleraque fortuita fraudi suæ assignantes. et Vitellius credidit de perfidia et fidem [3] absolvit. Salvius Titianus Othonis frater nullum discrimen adiit, pietate et ignavia excusatus. Mario Celso consulatus servatur. sed creditum fama [4] objectumque mox in senatu Cæcilio Simplici, *quod eum honorem pecunia mercari nec sine exitio Celsi voluisset.* restitit Vitellius deditque postea consulatum Simplici innoxium et inemptum. Trachalum [5] adversus criminantes Galeria uxor Vitellii protexit.

LXI. Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Mariccus quidam e plebe Boiorum inserere sese fortunæ et provocare arma Romana simulatione numinum [1] ausus est. jamque *assertor Galliarum et deus* (nam id [2] sibi indiderat) concitis octo millibus hominum proximos Æduorum pagos trahebat [3], quum gravissima civitas electa juventute, adjectis a Vitellio cohortibus fanaticam multitudinem disjecit. captus in eo prœlio Mariccus ac mox feris objectus quia non laniabatur, stolidum vulgus inviolabilem credebat, donec spectante Vitellio interfectus est.

LXII. Nec ultra in defectores [1] aut bona cujusquam sævitum. rata fuere eorum qui acie Othoniana ceciderant testamenta, aut lex intestatis. prorsus, si luxuriæ temperaret, avaritiam non timeres. epularum fœda et inexplebilis libido : ex Urbe atque Italia irritamenta gulæ gestabantur, strepentibus ab utroque mari [2] itineribus; exhausti conviviorum apparatibus principes civitatum; vastabantur ipsæ civitates; degenerabat a labore ac virtute miles assuetudine voluptatum et contemptu ducis. præmisit in Urbem edictum quo vocabulum *Augusti* differret, *Cæsaris* non reciperet, quum de potestate [3] nihil detraheret. pulsi Italia mathematici [4]. cautum severe *ne Equites Romani ludo [5] et arena polluerentur.* priores id Principes pecunia et sæpius vi perpulerant; ac pleraque municipia et coloniæ æmulabantur corruptissimum quemque adolescentium pretio illicere.

LXIII. Sed Vitellius adventu fratris et irrepentibus dominationis magistris superbior et atrocior occidi Dolabellam jussit, quem in coloniam Aquinatem sepositum ab Othone retulimus [1]. Dolabella audita morte Othonis Urbem introierat. id ei Plancius Varus prætura functus, ex intimis Dolabellæ amicis, apud Flavium Sabinum præfectum Urbis objecit, *tanquam rupta custodia ducem se victis partibus ostentasset.* addidit *tentatam cohortem quæ Ostiæ ageret;* nec ullis tantorum criminum probationibus [2], in pœnitentiam versus seram veniam post scelus quæ-

hujus proditionis ipsis gratiam referret. V. dicta ad I, 71, de hac locutione.—3. Sc. priorem eorum erga Othonem; eos hoc crimine absolvit. — 4. Quia fama ejus rei obtinebat. — 5. De quo ad I, 90.

LXI. Sc. annuentium, id volentium.2.—Sc. nomen, quod substantivum verbo *indiderat*, in hac re proprio, satis monstratum.—3. In partes suas. *Gravis*, animi constans, non fanatismi aut levium affectuum ludibrium.

LXII. 1. Othonianos, quippe qui a Galba defecerant.—2. Supero et infero, Adriatico et Tyrrheno. Singula de prodigiosa gulæ Vitellianæ luxuria legi possunt ap. Sueton. c. 10, 13, Dionem Cass. LXV init. — 3. Quæ quidem nominibus illis inerat. — 4. Qui Vitellii edicto, *intra kalendas octobres Urbe Italiaque excederent*, suum ἀντέπηξαν : *Et Chaldæos dicere : Bonum factum, ne Vitellius Germanicus intra eundem kalendarum diem usquam esset.* Sueton. c. 14. Paululo tamen diutius vixit Vitellius.—5. Gladiatorio.

LXIII. 1. I, 88. — 2. Quum probationes, documenta non essent.

rebat. cunctantem super tanta re Flavium Sabinum Triaria L. Vitellii uxor, ultra feminam ferox, terruit[3] *e periculo Principis famam clementiæ affectare*. Sabinus suopte ingenio mitis, ubi formido incessisset, facilis mutatu et in alieno discrimine sibi pavens, ne allevasse videretur, impulit ruentem.

LXIV. Igitur Vitellius metu et odio, quod Petroniam uxorem ejus mox Dolabella in matrimonium accepisset, vocatum per epistolas *vitata Flaminiæ viæ celebritate devertere Interamnium atque ibi interfici* jussit. longum interfectori visum : in itinere ac taberna projectum humi jugulavit magna cum invidia novi principatus, cujus hoc primum specimen noscebatur. Et Triariæ licentiam modestum e proximo exemplum onerabat, Galeria Imperatoris uxor non immixta tristibus[1], et pari probitate mater Vitelliorum Sextilia, antiqui moris. dixisse quin etiam ad primas filii sui epistolas ferebatur *non Germanicum a se, sed Vitellium genitum*. nec ullis postea fortunæ illecebris aut ambitu civitatis[2] in gaudium evicta domus suæ tantum adversa sensit.

LXV. Digressum a Lugduno Vitellium M. Cluvius Rufus assequitur omissa Hispania, lætitiam et gratulationem vultu ferens, animo anxius et petitum se criminationibus gnarus. Hilarius Cæsaris libertus detulerat, *tanquam audito Vitellii et Othonis principatu propriam ipse potentiam et possessionem Hispaniarum tentasset, eoque diplomatibus*[1] *nullum Principem præscripsisset*. interpretabatur quædam ex orationibus ejus contumeliosa in Vitellium, et pro se ipso popularia. auctoritas Cluvii prævaluit, ut puniri ultro libertum suum Vitellius juberet. Cluvius comitatui Principis adjectus, non adempta Hispania, quam rexit absens exemplo L. Arruntii. eum Tiberius Cæsar ob metum[2], Vitellius Cluvium nulla formidine retinebat. non idem Trebellio Maximo[3] honos. profugerat Britannia ob iracundiam militum : missus est in locum ejus Vettius Bolanus e præsentibus.

LXVI. Angebat Vitellium victarum legionum haudquaquam fractus animus. sparsæ per Italiam et victoribus permixtæ hostilia loquebantur, præcipua quartadecimanorum ferocia, qui *se victos* abnuebant, *quippe Bedriacensi acie vexillariis tantum pulsis vires legionis non affuisse*. Remitti eos in Britanniam, unde a Nerone exciti erant, placuit, atque interim Batavorum cohortes una tendere[1], ob veterem adversus quartadecimanos discordiam. nec diu in tantis armatorum odiis quies fuit. Augustæ Taurinorum dum opificem quendam Batavus ut fraudatorem insectatur, legionarius ut hospitem tuetur, sui cuique commilitones aggregati a conviciis ad cædem transiere. et prœlium atrox exarsisset, ni duæ prætoriæ cohortes causam quartadecimanorum secutæ his fiduciam et metum Batavis fecissent. *quos* Vitellius *agmini suo jungi* ut fidos, *legionem Grajis Alpibus traductam eo flexu itineris ire* jubet, *quo Viennam*

—3. Terrendo prohibuit.

LXIV. 1. Non particeps ullius facti aut consilii tristis. — 2. Effuso gratulantium et adulantium studio.

LXV. 1. De quibus dictum ad c. 54. V.—2. De qua re *Annal.* VI, 27.—3. De quo I, 60.

LXVI. 1. Degere. De mutuo odio c. 27; I, 59, 64.

vitarent. namque et Viennenses timebantur. Nocte, qua proficiscebatur legio, relictis passim ignibus pars Taurinæ Coloniæ ambusta : quod damnum ut pleraque bellis mala majoribus aliarum urbium cladibus oblitteratum. Quartadecimani postquam Alpibus degressi sunt, seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant. consensu meliorum compressi et legio in Britanniam transvecta.

LXVII. Proximus Vitellio e prætoriis cohortibus metus erat. separati primum, deinde addito honestæ missionis lenimento arma ad tribunos suos deferebant, donec motum a Vespasiano bellum crebresceret : tum resumpta militia robur Flavianarum partium fuere. prima classicorum legio in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret; undecima ac septima suis hibernis redditæ; tertiadecimani struere amphitheatra jussi. nam Cæcina Cremonæ, Valens Bononiæ spectaculum gladiatorum edere parabant, nunquam ita ad curas intento Vitellio ut voluptatum oblivisceretur.

LXVIII. Et quidem partes modeste distraxerat : apud victores orta seditio, ludicro initio, nisi numerus cæsorum invidiam bello auxisset. discubuerat [1] Vitellius Ticini adhibito ad epulas Verginio. legati tribunique ex moribus Imperatorum severitatem æmulantur vel tempestivis [2] conviviis gaudent; perinde miles intentus aut licenter agit. apud Vitellium omnia indisposita, temulenta, pervigiliis ac bacchanalibus quam disciplinæ et castris propiora. Igitur duobus militibus, altero legionis quintæ, altero e Gallis auxiliaribus, per lasciviam ad certamen luctandi accensis, postquam legionarius prociderat, insultante Gallo, et iis qui ad spectandum convenerant in studia diductis, erupere legionarii in perniciem auxiliorum, ac duæ cohortes interfectæ. remedium tumultus fuit alius tumultus. pulvis procul et arma aspiciebantur : conclamatum repente quartam decimam *legionem verso itinere ad prælium venire*. sed erant agminis coactores [3] : agniti dempsere sollicitudinem. interim Verginii servus forte obvius ut *percussor Vitellii* insimulatur. et ruebat ad convivium miles *mortem Verginii* exposcens. ne Vitellius quidem, quanquam ad omnes suspiciones pavidus, de innocentia ejus dubitavit. ægre tamen cohibiti qui exitium consularis et quondam ducis sui flagitabant. nec quenquam sæpius quam Verginium omnis seditio infestavit. manebat admiratio viri et fama : sed oderant ut fastiditi [4].

LXIX. Postero die Vitellius, senatus legatione quam ibi opperiri jusserat audita, transgressus in castra ultro *pietatem militum* collaudavit, frementibus auxiliis *tantum impunitatis atque arrogantiæ legionariis accessisse*. Batavorum cohortes ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissæ, principium interno simul externoque bello parantibus fatis [1]. reddita civitatibus Gallorum auxilia, ingens numerus et prima statim defectione inter inania [2] belli assumptus. Ceterum ut largitionibus affectæ jam imperii opes sufficerent, *amputari legionum auxiliorumque numeros*

LXVIII. 1. Proprium verbum de accumbentibus ad cœnam. — 2. Ante solitam otii horam initis.—3. Qui *cogunt*, claudunt agmen. — 4. Quippe quibus morem non gesserit imperium offerentibus.

LXIX. 1. Civilis tumultum, qui quarto libro narrabitur.—2. Speciem magis quam vim habentia.

jubet, vetitis supplementis; et promiscuæ missiones offerebantur. exitiabile id reipublicæ, ingratum militi, cui eadem munia inter paucos, periculaque ac labor crebrius redibant. et vires luxu corrumpebantur, contra veterem disciplinam et instituta majorum, apud quos virtute quam pecunia res Romana melius stetit.

LXX. Inde Vitellius Cremonam flexit, et spectato munere [1] Cæcinæ insistere Bedriacensibus campis ac vestigia recentis victoriæ lustrare oculis concupivit. fœdum atque atrox spectaculum. intra quadragesimum pugnæ diem lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formæ, infecta tabo humus, protritis arboribus ac frugibus dira vastitas. nec minus inhumana pars viæ, quam Cremonenses lauru rosisque constraverant, exstructis altaribus cæsisque victimis regium in morem; quæ læta in præsens, mox perniciem ipsis fecere. aderant Valens et Cæcina monstrabantque pugnæ locos: *hinc irrupisse legionum* [2] *agmen, hinc equites coortos, inde circumfusas auxiliorum manus.* jam tribuni præfectique, sua quisque facta extollentes, falsa, vera aut majora vero miscebant. vulgus quoque militum clamore et gaudio deflectere via, spatia certaminum recognoscere, aggerem armorum, strues corporum intueri, mirari. et erant quos varia fors rerum lacrimæque et misericordia subiret. at non Vitellius flexit oculos, nec tot millia insepultorum civium exhorruit [3]. lætus ultro et tam propinquæ sortis ignarus instaurabat sacrum diis loci.

LXXI. Exin Bononiæ a Fabio Valente gladiatorum spectaculum editur, advecto ex Urbe cultu. quantoque magis propinquabat, tanto corruptius iter, immixtis histrionibus et spadonum gregibus et cetero Neronianæ aulæ ingenio. namque et Neronem ipsum Vitellius admiratione celebrabat, sectari cantantem solitus, non necessitate, qua honestissimus quisque, sed luxu et saginæ mancipatus emptusque [1]. ut Valenti et Cæcinæ vacuos honoris menses aperiret, coarctati aliorum consulatus [2], dissimulatus Marcii Macri tamquam Othonianarum partium ducis; et Valerium Marinum destinatum a Galba consulem distulit, nulla offensa, sed mitem et injuriam segniter laturum. Pedanius Costa omittitur, ingratus Principi ut adversus Neronem ausus et Verginii exstimulator: sed alias protulit causas. actæque insuper Vitellio gratiæ consuetudine servilii.

LXXII. Non ultra paucos dies quamquam acribus initiis cœptum mendacium valuit. exstiterat quidam *Scribonianum* se *Camerinum* ferens, *Neronianorum temporum metu in Histria occultatum, quod illic clientelæ et agri veterum Crassorum ac nominis favor manebat.* igitur deterrimo quoque in argumentum fabulæ assumpto vulgus credulum et quidam militum errore veri seu turbarum studio certatim aggregabantur, quum pertractus ad Vitellium interrogatusque *quisnam mortalium esset,*

LXX. 1. Gladiatorio; v. 67.—2. Vitellianorum.—3. « Abhorrentes quosdam cadaverum tabem, detestabili voce confirmare ausus est: *optime olere occisum hostem, et melius civem.* Et ad leniendam odoris gravitatem plurimum meri propalam hausit, passimque divisit pari vanitate atque insolentia. » *Sueton.* c. 10.

LXXI. 1. Dici solet *venditus et emancipatus;* amarius est *emptus:* quem luxus et sagina lenociniis emerant et suum fecerant.—2 Relati supra I, 77.

postquam nulla dictis fides et a domino noscebatur, conditione fugitivus nomine *Geta*, sumptum de eo supplicium servilem in modum.

LXXIII. Vix credibile memoratu est quantum superbiæ socordiæque Vitellio adoleverit, postquam speculatores e Syria Judæaque *adactum in verba ejus Orientem* nuntiavere. nam etsi vagis adhuc et incertis auctoribus, erat tamen in ore famaque Vespasianus, ac plerumque ad nomen ejus Vitellius excitabatur. tum ipse exercitusque ut nullo æmulo sævitia, libidine, raptu in externos mores proruperant.

LXXIV. At Vespasianus bellum armaque et procul vel juxtà sitas vires circumspectabat. miles ipsi adeo paratus, ut præeuntem sacramentum et fausta Vitellio omnia precantem per silentium audierint. Muciani animus nec Vespasiano alienus et in Titum pronior [1]. præfectus Ægypti Tiberius Alexander consilia sociaverat [2]. tertiam legionem, quod e Syria in Mœsiam transisset, suam numerabat. ceteræ Illyrici legiones secuturæ sperabantur; namque omnes exercitus flammaverat arrogantia venientium a Vitellio militum, quod truces corpore, horridi sermone ceteros ut impares irridebant. sed in tanta mole belli plerumque cunctatio; et Vespasianus modo in spem erectus, aliquando adversa reputabat : « quis ille « dies foret quo sexaginta ætatis annos et duos filios juvenes bello permit- « teret? esse privatis cogitationibus progressum [3], et prout velint, plus « minusve sumi ex fortuna : imperium cupientibus nihil medium inter « summa aut præcipitia. »

LXXV. Versabatur ante oculos Germanici exercitus robur, notum viro militari [1] : « suas legiones civili bello inexpertas, Vitellii victrices, et « apud victos plus querimoniarum quam virium. fluxam per discordias « militum fidem, et periculum ex singulis : quid enim profuturas cohortes « alasque, si unus alterque præsenti facinori paratum ex diverso præ- » mium [2] petat? sic Scribonianum sub Claudio interfectum; sic percus- « sorem ejus Volaginium e gregario ad summa militiæ provectum [3]. facilius « universos impelli quam singulos vitari. »

LXXVI. His pavoribus nutantem et alii legati amicique firmabant et Mucianus, post multos secretosque sermones jam et coram [1] ita locutus : « Omnes qui magnarum rerum consilia suscipiunt, æstimare debent an « quod inchoatur reipublicæ utile, ipsis gloriosum, aut promptum effectu, « aut certe non arduum [2] sit. simul ipse qui suadet considerandus est, « adjiciatne consilio periculum suum, et si fortuna cœptis affuerit, cui « summum decus acquiratur. ego te, Vespasiane, ad imperium voco tam « salutare reipublicæ quam tibi magnificum. juxta deos in tua manu po- « situm est. nec speciem adulantis expaveris. a contumelia quam a laude

LXXIV. 1. V. c. 5—7.—2. Conf. I, 11.—3. Substantivum, quod sequentibus exponitur, quasi dictum esset « progressum et, si velis, regressum. » Ob adjecta non opus erat plura dici quam *progressum*.

LXXV. 1. Suetonius c. 4, refert numerum ingentem expeditionum quibus ante hoc tempus interfuerat aut præfuerat Vespasianus. — 2. Præmium quod ab adversa parte semper paratum est ei qui præsens facinus, quando postulatur, præstat.—3. De his *Ann.* XII, 52, Sueton. *Claud.* c 13, 35.

LXXVI. 1. Palam.—2. *Arduum* « est quod est quum difficile, tum molestum et incommodum, et intractabile, quod Græci δυςχερές aut χαλεπόν appellant», *Gellius*, IV, 15.

« propius fuerit[3] post Vitellium eligi. non adversus divi Augusti acer-« rimam mentem, nec adversus cautissimam Tiberii senectutem, ne con-« tra Caii quidem aut Claudii vel Neronis fundatam longo imperio do-« mum exsurgimus. cessisti etiam Galbæ imaginibus[4]. torpere ultra, et « polluendam perdendamque rempublicam relinquere, sopor et ignavia « videretur, etiam si tibi, quam inhonesta, tam tuta servitus esset. abiit « jam et transvectum est tempus, quo posses videri non cupisse[5] : con-« fugiendum est ad imperium. an excidit[6] trucidatus Corbulo? splendi-« dior origine quam nos sumus, fateor : sed et Nero nobilitate natalium « Vitellium anteibat. satis clarus est apud timentem quisquis timetur. et « posse ab exercitu Principem fieri sibi ipse Vitellius documento, nullis « stipendiis, nulla militari fama, Galbæ odio[7] provectus. Nec Othonem « quidem ducis arte aut exercitus vi, sed præpropera ipsius desperatione « victum, jam desiderabilem et magnum Principem fecit, quum interim « spargit legiones, exarmat cohortes, nova quotidie bello semina mini-« strat. si quid ardoris ac ferociæ miles habuit, popinis et comissa-« tionibus et Principis imitatione deteritur. tibi e Judæa et Syria et « Ægypto novem legiones integræ, nulla acie exhaustæ, non discordia « corruptæ, sed firmatus usu miles et belli domitor externi; classium, « alarum, cohortium robora, et fidissimi reges, et tua ante omnes « experientia.

LXXVII. « Nobis nihil ultra arrogabo quam ne post Valentem ac Cæ-« cinam numeremur. ne tamen Mucianum socium spreveris, quia æmu-« lum non experiris. me Vitellio antepono, te mihi. tuæ domui triumphale « nomen[1], duo juvenes, capax jam imperii alter et primis militiæ annis « apud Germanicos quoque exercitus clarus[2]. absurdum fuerit non cedere « imperio ei, cujus filium adoptaturus essem, si ipse imperarem. ceterum « inter nos non idem prosperarum adversarumque rerum ordo erit. nam « si vincimus, honorem quem dederis habebo : discrimen ac pericula ex « æquo patiemur. Imo, ut melius est, tuos exercitus[3] rege, mihi bellum « et prœliorum incerta trade. acriore hodie disciplina victi quam victores « agunt. hos ira, odium, ultionis cupiditas ad virtutem accendit : illi per « fastidium et contumaciam hebescunt. aperiet et recludet contecta et « tumescentia victricium partium vulnera bellum ipsum[4]. nec mihi major « in tua vigilantia, parcimonia, sapientia, fiducia est quam in Vitellii « torpore, inscitia, sævitia. sed meliorem in bello causam quam in pace « habemus. nam qui deliberant, desciverunt. »

— 3. Magis fuerit non contumelia, quam laus. — 4. Nobilitati generis, quod unum erat meritum Galbæ.—5. Nunc, utpote non ignobilior Vitellio, necessario videberis cupisse regnum, non poteras videri, quum generosioris originis viri imperium tenerent. Hoc tempus præteriit, et periculum haud dubium imminet tibi a Vitellio : unicum ejus per fugium, imperium si capias ipse.—6. Sc. memoriâ. De Corbulonis nece a Nerone imperata narrat Dio LXIII, 17. Corbulonem sero pœnituit « pepercisse tali citharœdo ». — 7. Odio militum adversus Galbam.

LXXVII. 1. A Claudio concessum ob res in Britannia gestas. — 2. Titus, septimum et vicesimum annum agens, tribunus militum in Germania et in Britannia meruerat. — 3. Tibi deditissimos.—4. Demosthenes *Philipp.* I, § 44 : Εὑρήσει τὰ σαθρὰ τῶν ἐκείνου πραγμάτων αὐτὸς ὁ πόλεμος.

LXXVIII. Post Muciani orationem ceteri audentius circumsistere, hortari, *responsa vatum*[1] *et siderum motus* referre. nec erat intactus tali superstitione, ut qui mox rerum dominus Seleucum quendam mathematicum rectorem et præscium palam habuerit. recursabant animo vetera omina. cupressus arbor in agris ejus, conspicua altitudine, repente prociderat, ac postera die eodem vestigio resurgens procera et latior virebat. grande id prosperumque consensu haruspicum; et summa claritudo juveni admodum Vespasiano promissa. sed primo triumphalia et consulatus[2] et Judaicæ victoriæ decus implesse fidem ominis videbantur: ut hæc adeptus est, portendi sibi imperium credebat. Est Judæam inter Syriamque Carmelus: ita vocant montem deumque. nec simulacrum deo aut templum: sic tradidere majores, aram tantum et reverentiam. illic sacrificanti Vespasiano, quum spes occultas versaret animo, Basilides sacerdos inspectis identidem extis, *Quicquid est*, inquit, *Vespasiane, quod paras, seu domum exstruere seu prolatare agros sive ampliare servitia, datur tibi magna sedes, ingentes termini, multum hominum.* has ambages[3] et statim exceperat fama et tunc aperiebat. nec quicquam magis in ore vulgi. crebriores apud ipsum sermones, quanto sperantibus plura dicuntur.

LXXIX. Haud dubia destinatione discessere Mucianus Antiochiam, Vespasianus Cæsaream: illa Syriæ, hæc Judææ caput[1] est. Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriæ cœptum, festinante Tiberio Alexandro, qui kalendis Juliis sacramento ejus legiones adegit. isque primus principatus dies in posterum celebratus, quamvis Judaicus exercitus quinto nonas Julias apud ipsum jurasset, eo ardore ut ne Titus quidem filius exspectaretur, Syria remeans et consiliorum inter Mucianum ac patrem nuntius. cuncta impetu militum acta, non parata concione, non conjunctis legionibus.

LXXX. Dum quæritur tempus, locus, quodque in re tali difficillimum est, prima vox, dum animo spes, timor, ratio, casus obversantur, egressum cubiculo Vespasianum pauci milites, solito assistentes ordine ut legatum salutaturi, *Imperatorem* salutavere. tum ceteri accurrere, *Cæsarem* et *Augustum* et omnia principatus vocabula cumulare. mens[1] a metu ad fortunam transierat. in ipso nihil tumidum, arrogans aut in rebus novis novum fuit. ut primum tantæ multitudinis offusam oculis caliginem disjecit[2], militariter locutus læta omnia et affluentia excepit. namque id ipsum opperiens Mucianus alacrem militem in verba Vespasiani adegit. tum Antiochensium theatrum ingressus, ubi illis[3] consultare mos est, concurrentes et in adulationem effusos alloquitur, satis decorus etiam Græca facundia, omniumque quæ diceret atque ageret arte quadam ostentator. nihil æque provinciam exercitumque accendit quam quod

LXXVIII. 1. Conf. I, 10; II, 4. — 2. Quem gessit « per duos novissimos anni menses » sub Claudio, Sueton. c. 4.—3. Responsa ambigua.

LXXIX. 1. Cæsarea ita vocatur ut sedes procuratorum Romanorum. Infra V, 8, ex Judæorum ratione loquitur.

LXXX. 1. Sc. amicorum et copiarum Vespasiani.—2. Multitudinem accurrentium, quæ quasi caligo ipsi erat, dimiserat.—3. Ut aliis quoque Græcis

asseverabat Mucianus *statuisse Vitellium ut Germanicas legiones in Syriam ad militiam opulentam quietamque transferret, contra Syriacis legionibus Germanica hiberna cœlo ac laboribus dura mutarentur.* quippe et provinciales sueto militum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus et propinquitatibus mixti; et militibus vetustate stipendiorum nota et familiaria castra in modum penatium diligebantur.

LXXXI. Ante Idus Julias Syria omnis in eodem sacramento fuit. accessere cum regno Sohæmus [1] haud spernendis viribus, Antiochus [2] vetustis opibus ingens et inservientium regum ditissimus. mox per occultos suorum nuntios excitus ab Urbe Agrippa [3] ignaro adhuc Vitellio, celeri navigatione properaverat. nec minore animo regina Berenice partes juvabat, florens ætate formaque, et seni quoque Vespasiano magnificentia munerum grata. quicquid provinciarum alluitur mari Asia atque Achaia tenus, quantumque introrsus in Pontum et Armenios patescit, juravere. sed inermes legati regebant, nondum additis Cappadociæ [4] legionibus. consilium de summa rerum Beryti habitum. illuc Mucianus cum legatis tribunisque et splendidissimo quoque centurionum ac militum venit, et e Judaico exercitu lecta decora. tantum simul peditum equitumque et æmulantium inter se regum paratus speciem fortunæ principalis effecerant.

LXXXII. Prima belli cura agere delectus, revocare veteranos. destinantur validæ civitates exercendis armorum officinis; apud Antiochenses aurum argentumque signatur; ea cuncta per idoneos ministros suis quæque locis festinabantur. ipse Vespasianus adire, hortari, bonos laude, segnes exemplo incitare sæpius quam coercere, vitia magis amicorum quam virtutes dissimulans. multos præfecturis et procurationibus, plerosque senatorii ordinis honore percoluit, egregios viros et mox summa adeptos; quibusdam fortuna pro virtutibus fuit. donativum militi neque Mucianus prima concione nisi modice ostenderat; ne Vespasianus quidem plus civili bello obtulit quam alii in pace, egregie firmus adversus militarem largitionem, eoque exercitu meliore. missi ad Parthum Armeniumque legati, provisumque ne versis ad civile bellum legionibus terga nudarentur. Titum instare Judææ, Vespasianum obtinere claustra Ægypti placuit. sufficere videbantur adversus Vitellium pars copiarum et dux Mucianus et Vespasiani nomen ac nihil arduum fatis. ad omnes exercitus legatosque scriptæ epistolæ, præceptumque *ut prætorianos Vitellio infensos reciperandæ militiæ præmio invitarent.*

LXXXIII. Mucianus cum expedita manu, socium magis imperii quam ministrum agens, non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen properans, gliscere famam ipso spatio sinebat, gnarus modicas vires sibi et majora credi de absentibus. Sed legio sexta et tredecim vexillariorum millia ingenti agmine sequebantur. classem e Ponto Byzantium adigi jusserat, ambiguus consilii num omissa Mœsia Dyrrhachium pedite atque

LXXXI. 1. De quo *Ann.* XII, 23. — 2. Rex Commagenes. — 3. Frater Berenices cum Tito Romam missus eoque pergens, quum Titus rediret, c. 1.—4. Dativus. Inde a Tiberio Cappadocia sine legionibus (*inermis*) erat, quas postea ei addidit Vespasianus.

equite, simul longis navibus versum in Italiam mare clauderet, tuta pone tergum Achaia Asiaque, quas inermes exponi Vitellio, ni præsidiis firmarentur; atque ipsum Vitellium in incerto fore quam partem Italiæ protegeret, si sibi Brundisium Tarentumque et Lucaniæ Calabriæque littora infestis classibus peterentur.

LXXXIV. Igitur navium, militum, armorum paratu strepere provinciæ. sed nihil æque fatigabat quam pecuniarum conquisitio : *eos esse belli civilis nervos* dictitans Mucianus, non jus aut verum in cognitionibus [1], sed solam magnitudinem opum spectabat. passim delationes, et locupletissimus quisque in prædam correpti. quæ gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansere, ipso Vespasiano inter initia imperii ad obtinendas iniquitates [2] haud perinde obstinante, donec indulgentia fortunæ et pravis magistris didicit aususque est. propriis quoque opibus Mucianus bellum juvit, largus privatim, quod avidius de republica sumeret. ceteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti : rarissimus quisque eandem [3] in recuperando licentiam habuerunt.

LXXXV. Accelerata interim Vespasiani cœpta Illyrici [1] exercitus studio, transgressi in partes. tertia legio exemplum ceteris Mœsiæ legionibus præbuit. octava erat ac septima Claudiana, imbutæ favore Othonis, quamvis prœlio non interfuissent. Aquileiam progressæ [2], proturbatis qui de Othone nuntiabant laceratisque vexillis nomen *Vitellii* præferentibus, rapta postremo pecunia et inter se divisa, hostiliter egerant. unde metus, et ex metu consilium : *posse imputari Vespasiano quæ apud Vitellium excusanda erant.* ita tres Mœsicæ legiones per epistolas alliciebant Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant. in eo motu Aponius Saturninus Mœsiæ rector pessimum facinus audet, misso centurione ad interficiendum Tertium Julianum septimæ legionis legatum, ob simultates, quibus causam partium prætendebat. Julianus, comperto discrimine et gnaris locorum ascitis, per avia Mœsiæ ultra montem Hæmum profugit. nec deinde civili bello interfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum iter trahens, et ex nuntiis cunctabundus aut properans.

LXXXVI. At in Pannonia tertia decima legio ac septima Galbiana, dolorem iramque Bedriacensis pugnæ retinentes, haud cunctanter Vespasiano accessere, vi præcipua Primi Antonii. is legibus nocens et tempore Neronis [1] falsi damnatus, inter alia belli mala senatorium ordinem recuperaverat. præpositus a Galba septimæ legioni scriptitasse Othoni credebatur, ducem se partibus offerens; a quo neglectus in nullo Othoniani belli usu fuit. labantibus Vitellii rebus Vespasianum secutus grande momentum addidit, strenuus manu, sermone promptus, serendæ in alios invidiæ artifex, discordiis et seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus. Juncti inde Mœsici ac Pannonici exer-

LXXXIV. 1. Judiciis fisci caussa intentis. — 2. Sententias iniquas secundum (pro) se aut fiscum. Ut dicitur, *suum jus obtinere*. De re conf. *Ann.* III, 25; Plinium *Paneg.* § 41.—3. Ac Mucianus.

LXXXV. 1. Quo comprehenditur Mœsia, Pannonia Dalmatia.—2. Conf. c. 46.

LXXXVI. 1. Vid. *Ann.* XIV, 40.

citus Dalmaticum militem traxere, quamquam consularibus legatis nihil turbantibus. Titus Ampius Flavianus Pannoniam, Pompeius[2] Silvanus Dalmatiam tenebant, divites senes. sed procurator aderat Cornelius Fuscus, vigens ætate, claris natalibus. prima juventa quietis cupidine senatorium ordinem exuerat. idem pro Galba dux coloniæ suæ, eaque opera procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus acerrimam bello facem prætulit : non tam præmiis periculorum quam ipsis periculis lætus, pro certis et olim partis nova, ambigua, ancipitia malebat. igitur movere et quatere, quicquid usquam ægrum foret, aggrediuntur[3]. scriptæ in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos epistolæ, quod utraque legio pro Othone, adversa Vitellio fuerat. sparguntur per Gallias litteræ; momentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus, ceteris fortunam secuturis.

LXXXVII. Dum hæc per provincias a Vespasiano ducibusque partium geruntur, Vitellius contemptior in dies segniorque, ad omnes municipiorum villarumque amœnitates resistens, gravi Urbem agmine petebat. sexaginta millia armatorum sequebantur, licentia corrupta : calonum numerus amplior, procacissimis etiam inter servos[1] lixarum ingeniis; tot legatorum amicorumque comitatus inhabilis ad parendum, etiam si summa modestia regeretur. onerabant multitudinem obvii ex Urbe senatores Equitesque, quidam metu, multi per adulationem, ceteri ac paulatim omnes, ne aliis proficiscentibus ipsi remanerent. aggregabantur e plebe, flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurræ, histriones, aurigæ, quibus ille amicitiarum dehonestamentis mire gaudebat. nec coloniæ modo aut municipia congestu copiarum, sed ipsi cultores arvaque maturis jam frugibus ut hostile solum vastabantur.

LXXXVIII. Multæ et atroces inter se militum cædes, post seditionem Ticini cœptam[1] manente legionum auxiliorumque discordia ; ubi adversus paganos[2] certandum foret, consensu. sed plurima strages ad septimum ab Urbe lapidem. singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos ut gladiatoriam saginam dividebat; et effusa plebes totis se castris miscuerat. incuriosos milites (vernacula utebantur urbanitate) quidam spoliavere, abscisis furtim balteis, *an accincti forent* rogitantes. non tulit ludibrium insolens contumeliæ animus : inermem populum gladiis invasere. cæsus inter alios pater militis, quum filium comitaretur; deinde agnitus, et vulgata cæde, temperatum ab innoxiis. in Urbe tamen trepidatum præcurrentibus passim militibus. forum maxime petebant, cupidine visendi locum in quo Galba jacuisset. nec minus sævum spectaculum erant ipsi tergis[3] ferarum et ingentibus telis horrentes, quum turbam populi per inscitiam parum vitarent, aut ubi lubrico viæ vel occursu alicujus procidissent, ad jurgium, mox ad manus et ferrum transirent. quin et tribuni præfectique cum terrore et armatorum catervis volitabant.

LXXXIX. Ipse Vitellius a ponte Mulvio, insigni equo, paludatus accin-

—2. Vel *Poppæus*.—3. Vespasianus et partium duces.

LXXXVII. 1. Vel si cum servorum ingeniis compares, etiam hæc procacitate superantia.

LXXXVIII. 1. Vid. c. 27, 68.—2. Vid. not. 3, ad I, 53.—3. Tergoribus.

ctusque, senatum et populum ante se agens, quominus ut captam Urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumpta prætexta et composito agmine incessit. quattuor legionum aquilæ per frontem totidemque circa e legionibus aliis vexilla, mox duodecim alarum signa, et post peditum ordines eques; dein quattuor et triginta cohortes, ut nomina gentium aut species armorum forent, discretæ. ante aquilam præfecti castrorum tribunique et primi centurionum, candida veste; ceteri juxta suam quisque centuriam, armis donisque fulgentes. et militum phaleræ torquesque splendebant. decora facies, et non Vitellio Principe dignus exercitus. sic Capitolium ingressus, atque ibi matrem complexus Augustæ nomine honoravit.

XC. Postera die, tanquam apud alterius [1] civitatis senatum populumque, magnificam orationem de semetipso prompsit, industriam temperantiamque suam laudibus attolens, consciis flagitiorum ipsis qui aderant omnique Italia, per quam somno et luxu pudendus incesserat. vulgus tamen vacuum curis, et sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum, clamore et vocibus astrepebat; abnuentique nomen *Augusti* expressere [2] ut assumeret, tam frustra quam recusaverat.

XCI. Apud civitatem cuncta interpretantem funesti ominis loco acceptum est, quod maximum pontificatum adeptus Vitellius de cærimoniis publicis quinto decimo kalendas Augustas edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi Alliensique cladibus [1]. adeo omnis humani divinique juris expers [2], pari libertorum amicorumque socordia, velut inter temulentos agebat. sed comitia consulum cum candidatis civiliter celebrans [3], omnem infimæ plebis rumorem in theatro ut spectator, in circo ut fautor affectavit. quæ grata sane et popularia si a virtutibus proficiscerentur, memoria vitæ prioris indecora et vilia accipiebantur. ventitabat in senatum, etiam quum parvis de rebus Patres consulerentur. ac forte Priscus Helvidius [4] prætor designatus contra studium ejus censuerat. commotus primo Vitellius, non tamen ultra quam *tribunos plebis in auxilium spretæ potestatis* advocavit. mox mitigantibus amicis, qui altiorem iracundiam ejus verebantur, *nihil novi accidisse* respondit, *quod duo senatores* [5] *in republica dissentirent; solitum se etiam Thraseæ contradicere*. irrisere plerique impudentiam æmulationis [6]; aliis id ipsum placebat, quod neminem ex præpotentibus, sed Thraseam ad exemplar veræ gloriæ legisset.

XCII. Præposuerat prætorianis P. Sabinum a præfectura cohortis, Julium Priscum tum centurionem: Priscus Valentis, Sabinus Cæcinæ gratia pollebant. inter discordes Vitellio nihil auctoritatis. munia imperii Cæcina ac Valens obibant, olim anxii odiis, quæ bello et castris male dissimulata

XC. 1. Alius, alienæ.—2. Ab eo impetravere. Et recusatum et acceptum nomen æque frustra erat et sine eventu ullo.

XCI. 1. Fabiis ad Cremeram a. U. 278, Romanis ad Alliam a Gallis a. 363 occidione cæsis die 18 Julio.—2. Ut ne infaustissimum quidem dierum et publice nefastum nosset. — 3. Cum candidatis circumiens ut civis et prensans Patres, qui consules designabant. — 4. De quo infra IV, 4 seqq. — 5. Ficta modestia quasi ipse nihil esset nisi *princeps senatus*.—6. Sc. cum Thrasea, *virtute ipsa*, de quo *Ann.* XVI, 21 sqq. Thrasea in mentem tum venisse videtur, quia gener ejus erat Helvidius: qui sic sibi contradiceret, ut ipse olim Thraseæ.

pravitas amicorum et fœcunda gignendis inimicitiis civitas auxerat, dum ambitu, comitatu et immensis salutantium agminibus contendunt comparanturque, variis in hunc aut illum Vitellii inclinationibus. nec unquam satis fida potentia, ubi nimia est. simul ipsum Vitellium, subitis offensis aut intempestivis blanditiis mutabilem, contemnebant metuebantque. nec eo segnius invaserant domos, hortos opesque imperii, quum flebilis et egens nobilium turba, quos ipsos liberosque patriæ Galba reddiderat, nulla Principis misericordia juvarentur. gratum primoribus civitatis etiam plebes approbavit, quod reversis ab exsilio jura libertorum concessisset [1], quamquam id omni modo servilia ingenia corrumpebant, abditis pecuniis per occultos aut ambitiosos sinus [2], et quidam in domum Cæsaris transgressi atque ipsis dominis potentiores.

XCIII. Sed miles, plenis castris et redundante multitudine, in porticibus aut delubris et Urbe tota vagus non principia [1] noscere, non servare vigilias neque labore firmari : per illecebras Urbis et inhonesta dictu corpus otio, animum libidinibus imminuebant. postremo, ne salutis quidem cura, infamibus [2] Vaticani locis magna pars tetendit; unde crebræ in vulgus mortes et adjacente [3] Tiberi, Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora fluminis aviditas et æstus impatientia labefecit. insuper confusus pravitate vel ambitu ordo militiæ. sedecim prætoriæ, quattuor urbanæ cohortes scribebantur, quîs singula millia inessent. plus in eo delectu Valens audebat, tamquam ipsum Cæcinam periculo exemisset. sane adventu ejus partes convaluerant, et sinistrum lenti itineris rumorem prospero prœlio verterat. omnisque inferioris Germaniæ miles Valentem assectabatur ; unde primum creditur Cæcinæ fides fluitasse [4].

XCIV. Ceterum non ita ducibus indulsit Vitellius, ut non plus militi liceret. sibi quisque militiam sumpsere : quamvis indignus, si ita maluerat, urbanæ militiæ ascribebatur ; rursus bonis remanere inter legionarios aut alares volentibus permissum. nec deerant qui vellent, fessi morbis et intemperiem cœli incusantes. robora tamen legionibus alisque subtracta, convulsum castrorum decus, viginti millibus e toto exercitu permixtis magis quam electis.

Concionante Vitellio postulantur *ad supplicium Asiaticus et Flāvius et Rufinus duces Galliarum, quod pro Vindice bellassent.* nec coercebat ejusmodi voces Vitellius : super insitam inerti animo ignaviam, conscius sibi instare donativum et deesse pecuniam, omnia alia militi largiebatur. liberti Principum [1] *conferre pro numero mancipiorum* ut tributum jussi.

XCII. 1. Bona illis reddi non poterant, partim accusatoribus secundum legem data, partim fisco, jam egenti, collata, partim a Nerone absumpta. Quare data *jura libertorum*, ut reversi jus in libertos suos haberent, quorum erat multis officiis prosequi patronum (conf. *Ann.* XIII, 26, not. 5), alere adeo ut patrem, et bonorum partem dimidiam testamento relinquere. — 2. In *sinu* togæ recondebant pecuniam. Verte *poche*. Abdebant pecunias in sinu vel occultorum et obscurorum hominum, penes quos nemo quæreret, vel potentiorum quos per ambitionem amicos sibi conciliaverant, penes quos quærere nemo auderet. Similiter Plinius M. Scaurum appellat *rapinarum provincialium sinum*.

XCIII. 1. Castra et eorum disciplinam. V. ad *Ann*, I, 61, not. 3.—2. Ob aerem valetudini noxium.—3. Imo *adluente*.—4. Infirmior reddita esse.

XCIV. 1. Sc. priorum. In Vitellii partes transierant.

ipse solâ perdendi curâ stabula aurigis exstruere, circum gladiatorum ferarumque spectaculis opplere, tamquam in summa abundantia pecuniæ illudere.

XCV. Quin et natalem Vitellii diem [1] Cæcina ac Valens editis tota Urbe vicatim gladiatoribus celebravere, ingenti paratu et ante illum diem insolito. lætum fœdissimo cuique, apud bonos invidiæ fuit, quod exstructis in campo Martio aris inferias Neroni fecisset. cæsæ publice victimæ crematæque; facem Augustales subdidere : quod sacerdotium ut Romulus Tatio regi, ita Cæsar Tiberius Juliæ genti sacravit [2]. nondum quartus a victoria mensis, et libertus Vitellii Asiaticus Polyclitos, Patrobios [3] et vetera odiorum nomina æquabat [3]. nemo in illa aula probitate aut industria certavit; unum ad potentiam iter, prodigis epulis et sumptu ganeaque satiare inexplebiles Vitellii libidines. ipse abunde ratus si præsentibus frueretur, nec in longius consultans, novies millies sestertiûm [4] paucissimis mensibus intervertisse creditur. magna et misera civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos varia et pudenda sorte agebat, donec successere Mucianus et Marcellus [5] et magis alii homines quam alii mores.

XCVI. Prima Vitellio *tertiæ legionis defectio* nuntiatur, missis ab Aponio Saturnino epistolis, antequam is quoque Vespasiani partibus aggregaretur. sed neque Aponius cuncta ut trepidans re subita perscripserat, et amici adulantes mollius interpretabantur : *unius legionis eam seditionem, ceteris exercitibus constare fidem.* in hunc modum etiam Vitellius apud milites disseruit, prætorianos nuper exauctoratos insectatus, *a quibus falsos rumores spergi, nec ullum civilis belli metum*, asseverabat, suppresso Vespasiani nomine, et vagis per Urbem militibus qui sermones populi coercerent. id præcipuum alimentum famæ erat.

XCVII. Auxilia tamen e Germania Britanniaque et Hispaniis excivit, segniter et necessitatem dissimulans. perinde legati provinciæque cunctabantur, Hordeonius Flaccus [1] suspectis jam Batavis anxius proprio bello, Vettius Bolanus nunquam satis quieta Britannia, et uterque ambigui. neque ex Hispaniis properabatur, nullo tum ibi consulari : trium legionum legati, pares jure et prosperis Vitellii rebus certaturi ad obsequium, adversam ejus fortunam ex æquo detrectabant. in Africa legio cohortesque delectæ a Clodio Macro, mox a Galba dimissæ, rursus jussu Vitellii militiam cepere. simul cetera juventus dabat impigre nomina [2]. quippe integrum illic ac favorabilem proconsulatum Vitellius, famosum invisumque Vespasianus egerat : proinde [3] socii de imperio utriusque conjectabant. sed experimentum contra fuit.

XCVIII. Ac primo Valerius Festus legatus studia provincialium cum fide juvit; mox nutabat, palam epistolis edictisque Vitellium, occultis nuntiis Vespasianum fovens, et hæc illave defensurus, prout invaluis-

XCV. 1. Qui erat dies 24, secundum alios dies 7 septembris. — 2. V. *Annal.* I, 54, et not.—3. De his libertis Neronis a Galba morti datis v. *Ann.* XIV, 59; supra I, 37, Sueton. *Galb.* c. 20.—4. Propemodum 180 *millions* hodiernæ monetæ.—5. Eprius, c. 53.

XCVII. 1. Ad Rheni ripæ curam relictus, c. 57. *Vettius* Britanniæ præpositus, c. 65, ubi etiam de *Hispaniis*.—2. Sc. ad delectum.—3. Ex tali utriusque administratione. Suetonii relatio de Vespasiano, c. 4, specie tantum diversa est, non re.

sent. deprehensi cum litteris edictisque Vespasiani per Rætiam et Gallias militum et centurionum quidam, ad Vitellium missi necantur: plures fefellere, fide amicorum aut suomet astu occultati. ita Vitellii paratus noscebantur, Vespasiani consiliorum pleraque ignota, primum socordia Vitellii; dein Pannonicæ Alpes præsidiis insessæ nuntios retinebant. mare quoque etesiarum [1] flatu in Orientem navigantibus secundum, inde adversum erat.

XCIX. Tandem irruptione hostium, atrocibus undique nuntiis exterritus Cæcinam et Valentem expedire ad bellum jubet. præmissus Cæcina: Valentem e gravi corporis morbo tum primum assurgentem infirmitas tardabat. longe alia proficiscentis ex Urbe Germanici exercitus species: non vigor corporibus, non ardor animis; lentum et rarum agmen, fluxa arma, segnes equi; impatiens solis, pulveris, tempestatum, quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promptior. accedebat huc Cæcinæ ambitio vetus, torpor recens, nimia fortunæ indulgentia soluti in luxum: seu perfidiam meditanti infringere exercitus virtutem inter artes erat. credidere plerique Flavii Sabini consiliis concussam Cæcinæ mentem, ministro sermonum Rubrio Gallo: *rata apud Vespasianum fore pacta transitionis.* simul odiorum invidiæque erga Fabium Valentem admonebatur, *ut impar apud Vitellium gratiam viresque apud novum Principem pararet.*

C. Cæcina complexu Vitellii multo cum honore digressus partem equitum ad occupandam Cremonam præmisit. mox vexilla quartæ, quintædecimæ et sextædecimæ legionum, dein quinta et duoetvicesima secutæ; postremo agmine unaetvicesima Rapax et prima et Italica incessere cum vexillariis trium Britannicarum legionum et electis auxiliis. profecto Cæcina scripsit Fabius Valens exercitui quem ipse ductaverat, *ut in itinere opperiretur: sic sibi cum Cæcina convenisse;* qui præsens eoque validior *immutatum id consilium* finxit, *ut ingruenti bello tota mole occurreretur.* ita *accelerare* legiones *Cremonam*, pars *Hostiliam petere* jussæ: ipse Ravennam devertit prætexto classem alloquendi. mox Patavii secretum componendæ proditionis quæsitum. namque Lucilius Bassus post præfecturam alæ Ravennati simul ac Misenensi classibus a Vitellio præpositus, quod non statim præfecturam prætorii adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosa perfidia ulciscebatur. nec sciri potest traxeritne Cæcinam, an (quod evenit inter malos, ut et similes sint) eadem illos pravitas impulerit.

CI. Scriptores temporum, qui potiente rerum Flavia domo monumenta belli hujusce composuerunt, *curam pacis et amorem reipublicæ* corruptas [1] in adulationem *causas* tradidere. nobis super insitam levitatem et prodito Galba vilem mox fidem, æmulatione etiam invidiaque, ne ab aliis apud Vitellium anteirentur, pervertisse ipsum videntur. Cæcina legiones assecutus centurionum militumque animos obstinatos pro Vitellio variis artibus subruebat. Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubrica ad mutandam fidem classe ob memoriam recentis pro Othone militiæ.

XCVIII. 1. Qui a die 20 Julio per 40 dies flant. V. ad *Ann.* VI, 33. *Inde* sc. navigantibus.

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Cap. 1. Flavianis de ratione belli deliberantibus moram alii, — 2. festinationem Antonius Primus suadet.—3. et obtinet —4. proxima Cornelii Fusci auctoritas.—5. principes Sarmatarum Iazygum in commilitium asciti. Sido et Italicus Suevorum reges tracti in partes.—6-7. Antonio Italiam invadenti comes est Arrius Varus. multas urbes occupant.—8. Verona fit belli sedes. moras frustra aut sero nectunt Vespasianus et Mucianus.—9. Interim duces mutuis epistolis bellum gerunt.—10. T. Ampius Flavianus militi suspectus ab Antonio servatur.—11. hic alteram quoque seditionem, odio Aponii Saturnini ortam, comprimit — 12. Lucilius Bassus et — 13-14. Cæcina, a Vitellio deficientes, a militibus suis conjiciuntùr in vincula. —15. discordes Vitellianos ad Bedriacum aggredi statuit Antonius.—16. aviditate navandæ operæ Arrius Varus rem in discrimen adducit; —17. eam Antonius constantia et virtute restituit,—18. et victoria potitur.

19. Vespasiani ea freti Cremonam expugnare deposcunt. — 20 inconsultum eorum ardorem frustra retinet Antonius.—21. sed adventantis hostis terror obstructas mentes consiliis ducis aperit. — 22-25. prœlium atrox, anceps. Antonius egregii ducis munia implet; victoriam aufert. — 26-33. Cremona obsessa, capta, cremata,—34. postea restituta.—35. victæ legiones dispersæ.

36. Vitellius luxu torpet. — 37. in Urbem revectus Cæcinam condemnat; ei Rosium Regulum in unum diem consulem sufficit. 38-39. Junius Blæsus fraude L. Vitellii veneno tollitur. — 40-41 Fabius Valens libidine et cunctatione Vitellianorum res subruit et,—42 Flavianis Italiam occupantibus,—43. ad Stœchadas delatus capitur.—44. Hispaniæ, Galliæ, Britannia, cuncta ad Vespasiani opes conversa. — 45. turbat tamen Britanniam Venutius. ibi varia sorte pugnatum. — 46. turbata quoque Germania. mota et Dacorum gens, a Muciano ex Oriente reduce repressa.—47-48. Anicetus Polemonis libertus Pontum infestans capitur. Vespasianus Alexandriam pergit, ut Urbem fame urgeat. — 49. Antonius, post Cremonam superbior,—50. partem copiarum Veronæ relinquit, partem in Vitellianos expedit.—51. nefarium facinus militis, ob occisum a se fratrem præmium petentis. —52. festinationem Antonii apud Vespasianum criminatur Mucianus.— 53. is jactantius quam ad Principem litteras componit, Mucianum insectatus. inde graves ducum simultates.

54. Vitellius stulta dissimulatione cladis ad Cremonam remedia malorum differt. notabilis constantia Julii Agrestis.—55. Vitellius, ut e somno excitus Apenninum obsideri jubet, honores largitur, in castra venit. — 56. prodigia. præcipuum ipse Vitellius ostentum, ignarus militiæ, improvidus consilii, Romam revertitur perculsus defectione Misenensis classis. —57. Puteolani Vespasiano, Capua Vitellio favet. Claudius Julianus in partes Vespasiani transit, qui Tarracinam occupat. — 58. Vitellius fratrem Lucium bello per Campaniam opponit. ipse Romæ ex plebe et servitiis exercitum corradit, qui brevi dilabitur. — 59. Flaviani Apenninum transeunt; ad eos Cerialis Vitellii custodias elapsus venit, et inter duces adsumitur. — 60. pugnæ avidos milites ægre cohibet Antonius. —61. jam crebra fiunt ad Vespasianum transfugia. Priscus et Alphenus castra deserunt, ad Vitellium regressi. — 62-63. cæso Valente desperabundus miles sub signis vexillisque ad Vespasianum transit. pax et salus offeruntur Vitellio, si se dedat.

64. Flavius Sabinus Urbis præfectus frustra incitatur ad arma; — 65. pacis amans de pace agit cum Vitellio—66. cedere parato, ni sui remitterentur.—67-68. hi pullo amictu palatio degressum et pro concione cedere se imperio testantem, eo redire cogunt —69. interim Sabinus rempublicam susceperat, eique aderant Romani omnis ordinis, frementibus Germanicis cohortibus. modicum prœlium, Vespasianis prosperum. Sabinus Capitolium occupat, quod,—70. Cornelio Martiale frustra ad Vitellium misso, —71. Vitelliani oppugnant, incendunt.— 72. de prioribus Capitolii fatis digressio.—73. Vitelliani cuncta sanguine ferro flammis miscent. Flavium Sabinum et Atticum consulem capiunt.

— 74. Domitianus sacricolæ habitu delitescit. Sabinus invito Vitellio trucidatur. — 75. Sabini laudes. Atticus servatur.

76-77. Tarracina a L. Vitellio obsessa et capta, Julianus jugulatur. Triariæ immodestia. — 78. Flaviani, incertum Antonii an Muciani culpa cunctantes, obsessi Capitolii fama exciti, — 79. ad Urbem properant. ibi equestre prœlium Ceriali adversum. — 80-81. Vitellius legatos et Vestales virgines pro pace aut induciis mittit, nec obtinet. — 82. Flaviani tripartito agmine Urbi propinquant. varia ibi fortuna pugnatur. — 83. fœda lascivientis Urbis facies, spectatore populo et plausu diversas partes fovente. — 84. castra prætoria expugnantur. — 85. Vitellius, e pudenda latebra protractus et contumeliis affectus, ad Gemonias propellitur. — 86. vita Vitellii moresque. Domitianus Cæsar consalutatur.

Gesta eodem anno.

I. Meliore fato fideque partium Flavianarum duces consilia belli tractabant. Petovionem in hiberna tertiædecimæ legionis convenerant. illic agitavere *placeretne obstrui*[1] *Pannoniæ Alpes, donec a tergo vires universæ consurgerent, an ire cominus et certare pro Italia constantius*[2] *foret.* quibus opperiri auxilia et trahere bellum videbatur, *Germanicarum legionum vim famamque* extollebant, « et advenisse mox cum Vitellio « Britannici exercitus robora : ipsis nec numerum parem pulsarum nuper « legionum ; et quamquam atrociter loquerentur, minorem esse apud victos « animum. sed insessis interim Alpibus venturum cum copiis Orientis Mu« cianum. superesse Vespasiano mare, classes, studia provinciarum, per « quas velut alterius belli molem cieret. ita salubri mora novas vires affore « et præsentibus nihil periturum. »

II. Ad ea Antonius Primus[1] (is acerrimus belli concitator) *festinationem ipsis utilem, Vitellio exitiosam* disseruit : « plus socordiæ quam « fiduciæ accessisse victoribus. neque enim in procinctu et castris habitos : « per omnia Italiæ municipia desides, tantum hospitibus metuendos, « quanto ferocius ante se egerint[2], tanto cupidius insolitas voluptates hau« sisse. circo quoque ac theatris et amœnitate Urbis emollitos, aut valetu« dinibus fessos. sed addito spatio rediturum et his robur meditatione belli. « nec procul Germaniam, unde vires ; Britanniam freto dirimi ; juxtà Gal« lias Hispaniasque ; utrimque viros, equos, tributa ; ipsamque Italiam et « opes Urbis ; ac si inferre arma ultro velint, duas classes vacuumque Illy« rici mare. quid tum claustra montium profutura ? quid tractum in æsta« tem aliam bellum ? unde interim pecuniam et commeatus ? quin potius « eo ipse uterentur, quod Pannonicæ legiones deceptæ magis quam victæ « resurgere in ultionem properent, Mœsici exercitus integras vires attule« rint[3]. si numerus militum potius quam legionum[4] putetur, plus hinc « roboris, nihil libidinum ; et profuisse disciplinæ ipsum pudorem. equites « vero ne tum quidem victos, sed quamquam rebus adversis disjectam « Vitellii aciem. duæ tunc Pannonicæ ac Mœsicæ alæ perrupere hostem : « nunc sedecim alarum conjuncta signa pulsu sonituque et nube ipsa ope« rient ac superfundent oblitos prœliorum equites equosque. nisi quis re« tinet, idem suasor auctorque consilii ero[5]. vos, quibus fortuna in integro « est[6], legiones continete : mihi expeditæ cohortes sufficient. jam rese-

I. 1. Etiam exercitui impenetrabiles reddi : jam enim erant *præsidiis insessæ*, II, 98. — 2. Peragendæ rei convenientius.

II. 1. De quo II, 86. — 2. Gesserint. — 3. De his II, 32, 42, 44, etc. — 4. Quas plures numero habebat Vitellius, sed non plenas. — 5. Idem qui suasi aggrediar facere. — 6. Nondum adversam fortunam experti, ut ego : v. II, 86.

« ratam Italiam, impulsas Vitellii res audietis. juvabit sequi et vestigiis « vincentis insistere. »

III. Hæc ac talia flagrans oculis, truci voce, quo latius audiretur (etenim se centuriones et quidam militum consilio miscuerant), ita effudit ut cautos quoque ac providos permoveret, vulgus et ceteri *unum virum ducemque* spreta *aliorum segnitia* laudibus ferrent. hanc sui famam ea statim concione commoverat, qua recitatis Vespasiani epistolis non ut plerique incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretationem, prout conduxisset: aperte descendisse in causam videbatur, eoque gratior militibus erat, culpæ vel gloriæ socius.

IV. Proxima Cornelii Fusci procuratoris [1] auctoritas. is quoque inclementer in Vitellium invehi solitus nihil spei sibi inter adversa reliquerat. Titus Ampius Flavianus, natura ac senecta cunctatior [2], suspiciones militum irritabat, tamquam affinitatis cum Vitellio meminisset; idemque quod cœptante legionum motu profugus, dein sponte remeaverat, perfidiæ locum quæsisse credebatur. nam Flavianum omissa Pannonia ingressum Italiam et discrimini exemptum, rerum novarum cupido legati nomen resumere et misceri civilibus armis impulerat, suadente Cornelio Fusco, non quia industria Flaviani egebat, sed ut consulare nomen surgentibus cummaxime partibus honesta specie prætenderetur.

V. Ceterum ut transmittere in Italiam impune et usui foret, scriptum Aponio Saturnino, *cum exercitu Mœsico celeraret.* ac ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum Iazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium asciti. *plebem* quoque *et vim equitum*, qua sola valent, offerebant: remissum id munus, ne inter discordias externa [1] molirentur aut majore ex diverso [2] mercede jus fasque exuerent. trahuntur in partes Sido [3] atque Italicus, reges Suevorum, quîs vetus obsequium erga Romanos, et gens fidei commissæ patientior [4]. posita in latus auxilia, infestâ Rætiâ, cui Porcius Septiminus procurator erat, incorruptæ erga Vitellium fidei. igitur Sextilius Felix cum ala Auriana et octo cohortibus ac Noricorum juventute ad occupandam ripam Æni fluminis, quod Rætos Noricosque interfluit, missus. nec his aut illis prœlium tentantibus, fortuna partium alibi transacta.

VI. Antonio vexillarios e cohortibus et partem equitum ad invadendam Italiam rapienti comes fuit Arrius Varus, strenuus bello [1]; quam gloriam et dux Corbulo et prosperæ in Armenia res addiderant. idem *secretis apud Neronem sermonibus* ferebatur *Corbulonis virtutes criminatus;* unde infami gratia primum pilum adepto [2] læta ad præsens male parta mox in perniciem vertêre [3]. sed Primus ac Varus occupata Aquileia in proxima quæque et Opitergii et Altini lætis animis accipiuntur. relictum Altini præsidium adversus classem Ravennatem, nondum defectione ejus audita. inde Patavium et Ateste partibus adjunxere. illic cognitum *tres Vitellianas cohortes et alam, cui Sebonianæ nomen, ad Forum Alieni*

IV. 1. De quo et de *Flaviano* II, 86.—2. Magis quam oportebat cunctator.
V. 1. Suas res, vel omnino alienas ab re Romana. — 2. A Vitellii partibus. — 3. De quo *Ann.* XII, 29.—4. Sponte tributæ magis quam vi impositæ patiens.
VI. 1. De eo *Ann.* XIII, 9.—2. Primipilari facto.—3 Conf. IV, 11 et 39.

ponte juncto consedisse. placuit occasio invadendi incuriosos : nam id quoque nuntiabatur. luce prima inermos plerosque oppressere. prædictum *ut paucis interfectis ceteros pavore ad mutandam fidem cogerent.* et fuere qui se statim dederent. plures abrupto ponte instanti hosti viam abstulerunt.

VII. Vulgata victoria, post principia belli secundum Flavianos[1], duæ legiones, septima Galbiana, tertia decima Gemina, cum Vedio Aquila legato Patavium alacres veniunt. ibi pauci dies ad requiem sumpti, et Minucius Justus, præfectus castrorum legionis septimæ, quia adductius[2] quam civili bello imperitabat, subtractus militum iræ ad Vespasianum missus est. desiderata diu[3] res interpretatione gloriæ in majus accipitur, postquam *Galbæ imagines discordia temporum subversas in omnibus municipiis recoli* jussit Antonius, decorum pro causa ratus, si placere Galbæ principatus et partes revirescere crederentur.

VIII. Quæsitum inde *quæ sedes bello legeretur. Verona potior* visa, *patentibus circum campis ad pugnam equestrem*, qua prævalebant : simul *coloniam copiis validam auferre Vitellio* in rem famamque videbatur. possessa[1] ipso transitu Vicetia ; quod per se parum (etenim modicæ municipio vires) magni momenti locum obtinuit reputantibus *illic Cæcinam genitum et patriam hostium duci ereptam.* in Veronensibus pretium fuit[2] : exemplo opibusque partes juvere. et interjectus exercitus per Ræetiam Juliasque Alpes; ac ne pervium illâ Germanicis exercitibus foret, obsepserat[3]. quæ ignara Vespasiano aut vetita : quippe *Aquileiæ sisti bellum exspectarique Mucianum* jubebat, adjiciebatque imperio consilium, *quando Ægyptus, claustra annonæ*[4], *vectigalia opulentissimarum provinciarum obtinerentur, posse Vitellii exercitum egestate stipendii frumentique ad deditionem subigi.* eadem Mucianus crebris epistolis monebat, *incruentam et sine luctu victoriam* et alia hujuscemodi prætexendo, sed gloriæ avidus atque omne belli decus sibi retinens. ceterum ex distantibus terrarum spatiis consilia post res afferebantur.

IX. Igitur repentino incursu Antonius stationes hostium irrupit, tentatisque levi prœlio animis ex æquo discessum. mox Cæcina inter Hostiliam vicum Veronensium et paludes Tartari fluminis castra permuniit, tutus loco, quum terga flumine, latera objectu paludis tegerentur. quodsi affuisset fides, aut opprimi universis Vitellianorum viribus duæ legiones, nondum conjuncto Mœsico exercitu, potuere, aut retro actæ deserta Italia turpem fugam conscivissent[1]. sed Cæcina per varias moras prima hostibus prodidit tempora belli, dum quos armis pellere promptum erat, epistolis increpat, donec per nuntios pacta perfidiæ firmaret. interim Aponius Saturninus cum legione septima Claudiana advenit. legioni tribunus Vipstanus Messala[2] præerat, claris majoribus, egregius ipse, et qui solus ad id

VII. 1. Post bellum ita inceptum, ut initia Vespasiano faverent.—2. Severius. V. *Ann.* XII, 7.—3. Conf. II, 58.

VIII. 1. Occupata. — 2. Conf. ad *Ann.* I, 87, not. 5.—3. Antonius. — 4. Nimirum qua occupata frumenti subvectio in Urbem posset intercludi. Conf. *Ann.* II, 59.

IX. 1. Cui verbo *sibi* addunt priores scriptores, ut Livius V, 53 : *Exsilium ac fugam nobis consisceremus.*—2. Is cui partes sunt in *Dialogo de claris oratoribus.*

bellum artes bonas attulisset. has ad copias nequaquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant) misit epistolas Cæcina *temeritatem victa arma tractantium*[3] incusans. simul *virtus Germanici exercitus* laudibus attollebatur, Vitellii modica et vulgari mentione, nulla in Vespasianum contumelia: nihil prorsus quod aut corrumperet hostem aut terreret. Flavianarum partium duces, omissa prioris fortunæ defensione, pro Vespasiano magnifice, pro causa fidenter, de exercitu[4] securi, in Vitellium ut inimici præsumpsere[5], facta tribunis centurionibusque *retinendi quæ Vitellius indulsisset* spe. atque ipsum Cæcinam non obscure ad transitionem hortabantur. recitatæ pro concione epistolæ addidere fiduciam, quod submisse Cæcina, velut offendere Vespasianum timens, ipsorum duces contemptim, tamquam insultantes Vitellio, scripsissent.

X. Adventu deinde duarum legionum, e quibus tertiam Dillius Aponianus, octavam Numisius Lupus ducebant, ostentare vires et militari vallo Veronam circumdare placuit. forte Galbianæ legioni in adversa fronte valli opus cesserat, et visi procul sociorum equites vanam formidinem ut hostes fecere. rapiuntur arma, et ut proditionis ira militum[1] in T. Ampium Flavianum incubuit, nullo criminis argumento, sed jam pridem invisus, turbine quodam ad exitium poscebatur: *propinquum Vitellii, proditorem Othonis, interceptorem donativi* clamitabant. nec defensioni locus, quamquam supplices manus tenderet, humi plerumque stratus, lacera veste, pectus atque ora singultu quatiens. id ipsum apud infensos incitamentum erat, tamquam nimius pavor conscientiam argueret. obturbabatur militum vocibus Aponius[2], quum loqui cœptaret: fremitu et clamore ceteros aspernantur. uni Antonio apertæ militum aures: namque et facundia aderat mulcendique vulgum artes et auctoritas. ubi crudescere seditio, et a conviciis ac probris ad tela et manus transibant, *injici catenas Flaviano* jubet. sensit ludibrium[3] miles, disjectisque qui tribunal tuebantur, extrema vis parabatur. opposuit sinum Antonius stricto ferro *aut militum se manibus aut suis moriturum* obtestans; ut quemque notum et aliquo militari decore insignem aspexerat, ad ferendam opem nomine ciens. mox conversus ad signa et bellorum deos, *hostium potius exercitibus illum furorem, illam discordiam injicerent* orabat, donec fatisceret seditio et extremo jam die sua quisque in tentoria dilaberentur. profectus eadem nocte Flavianus obviis Vespasiani litteris discrimini exemptus est.

XI. Legiones velut tabe infectæ Aponium Saturninum, Mœsici exercitus legatum, eo atrocius aggrediuntur, quod non ut prius labore et opere fessæ, sed medio diei exarserant, vulgatis epistolis quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur[1]. ut olim virtutis modestiæque, tunc

—3. Legionum Othonis, quas duxit Antonius.—4. Sc. Germanico, cujus metum injicere volebat Cæcina. — 5. Ausi sunt (scribere) antequam palam a partibus Vespasiani decerneretur.

X. 1. Militum ira quasi de proditione, proditionem in Ampio suspectantium. Sic Cicero, *populi Romani subsidia belli*, junctis genitivis qui vocantur subjecti et objecti.—2. Saturninus, c. 9.—3. Quo jam alii erant servati; v. I, 45, 58.

XI. 1. Conf. II, 96.

procacitatis et petulantiæ certamen erat, ne minus violenter Aponium quam Flavianum ad supplicium deposcerent. quippe Mœsicæ legiones *adjutam a se Pannonicorum ultionem* referentes, et Pannonici, velut[2] absolverentur aliorum seditione, iterare culpam gaudebant. in hortos, in quibus devertebatur Saturninus, pergunt. nec tam Primus et Aponianus et Messala, quamquam omni modo nisi, eripuere Saturninum, quam obscuritas latebrarum quibus occulebatur, vacantium forte balinearum fornacibus abditus. mox omissis lictoribus Patavium concessit. digressu consularium uni Antonio vis ac potestas in utrumque exercitum fuit, cedentibus collegis[3] et obversis militum studiis. nec deerant qui crederent utramque seditionem fraude Antonii cœptam, ut solus bello frueretur.

XII. Ne in Vitellii quidem partibus quietæ mentes exitiosiore discordia, non suspicionibus vulgi, sed perfidia ducum, turbabantur. Lucilius Bassus classis Ravennatis præfectus ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatæ Pannoniique erant, quæ provinciæ Vespasiano tenebantur, partibus ejus aggregaverat. nox proditioni electa, ut ceteris ignaris soli in principia defectores coirent. Bassus pudore, seu metu quisnam exitus foret, intra domum opperiebatur. trierarchi magno tumultu Vitellii imagines invadunt; et paucis resistentium obtruncatis, ceterum vulgus rerum novarum studio in Vespasianum inclinabat. tum progressus Lucilius auctorem se palam præbet. classis Cornelium Fuscum præfectum sibi destinat qui propere accucurrit[1]. Bassus honorata custodia Liburnicis navibus Atriam[2] pervectus, a præfecto alæ Vivennio Rufino præsidium illic agitante vincitur. sed exsoluta statim vincula interventu Hormi Cæsaris liberti : is quoque inter duces habebatur[3].

XIII. At Cæcina, defectione classis vulgata, primores centurionum et paucos militum, ceteris per militiæ munera dispersis, secretum castrorum[1] affectans in principia vocat. ibi *Vespasiani virtutem viresque partium* extollit : *transfugisse classem ; in arcto commeatum, adversas Gallias Hispaniasque, nihil in Urbe fidum ;* atque omnia de Vitellio in deterius[2]. mox incipientibus qui conscii aderant, ceteros re nova attonitos in verba Vespasiani adigit. simul Vitellii imagines dereptæ, et missi qui Antonio nuntiarent. sed ubi totis castris in fama[3] proditio, recurrens in principia miles præscriptum Vespasiani nomen, projectas Vitellii effigies aspexit, vastum primo silentium, mox cuncta[4] simul erumpunt : « huc cecidisse Germanici exercitus gloriam, ut sine prœlio, sine vulnere « vinctas manus et capta traderent arma? quas enim ex diverso legiones? « nempe victas. et abesse unicum Othoniani exercitus robur, primanos « quartadecumanosque ; quos tamen iisdem illis campis fuderint straverintque. ut armatorum millia velut grex venalium exsuli Antonio[5] « donum darentur, octo nimirum legiones unius classis accessionem fore[6].

— 2. Ac si. — 3. Vedio, Dillio, Numisio, Vipstano, de quibus paullo ante.

XII. 1. Nam non injuria milites diffidebant tam timido et ambiguo duci partium, Basso.— 2. Oppidum Etruscorum cum nobili portu, a quo Atriaticum mare ante appellabatur, quod nunc Adriaticum, *Plinius*.—3. Amare et cum dolore dictum. Conf. I, 76.

XIII. 1. Intimum et secretum concilium de re militari habendum.—2. Sc. dicit, refert. —3. Sc. erat. *In fama esse*, vulgatum esse.—4. Adhuc pectoribus inclusa.—5. Vid. II, 86; *Ann*. XIV, 40. — 6. Classiarii milites, undecumque corrasi, contemnebantur ab le-

« id Basso, id Cæcinæ visum : postquam domos, hortos, opes Principi « abstulerint, etiam militibus Principem auferre. integros incruentosque, « Flavianis quoque partibus viles [7], quid dicturos reposcentibus aut pro-« spera aut adversa? [8] »

XIV. Hæc singuli, hæc universi, ut quemque dolor impulerat, vociferantes, initio a quinta legione orto, repositis Vitellii imaginibus, vincla Cæcinæ injiciunt; Fabium Fabullum quintæ legionis legatum et Cassium Longum præfectum castrorum duces deligunt; forte oblatos trium Liburnicarum milites ignaros et insontes trucidant; relictis castris, abrupto ponte Hostiliam rursus, inde Cremonam pergunt, ut legionibus primæ Italicæ et unietvicesimæ Rapaci jungerentur, quas Cæcina ad obtinendam Cremonam cum parte equitum præmiserat.

XV. Ubi hæc comperta Antonio, discordes animis, discretos viribus hostium exercitus aggredi statuit, antequam ducibus auctoritas, militi obsequium et junctis legionibus fiducia rediret. namque Fabium Valentem profectum ab Urbe acceleraturumque cognita Cæcinæ proditione conjectabat; et fidus Vitellio Fabius, nec militiæ ignarus. simul ingens Germanorum vis per Rætiam timebatur; et Britannia Galliaque et Hispania auxilia Vitellius acciverat, immensam belli luem [1], ni Antonius id ipsum metuens festinato prœlio victoriam præcepisset. universo cum exercitu secundis a Verona castris [2] Bedriacum venit. postero die legionibus ad muniendum retentis auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missæ, ut specie parandarum copiarum civili præda miles imbueretur [3]. ipse cum quattuor millibus equitum ad octavum [4] a Bedriaco progressus, quo licentius popularentur. exploratores (ut mos est) longius curabant [5].

XVI. Quinta ferme hora diei erat, quum citus eques *adventare hostes, prægredi paucos, motum fremitumque late audiri* nuntiavit. dum Antonius *quidnam agendum* consultat, aviditate navandæ operæ Arrius Varus cum promptissimis equitum prorupit impulitque Vitellianos modica cæde : nam plurium accursu versa fortuna, et acerrimus quisque sequentium fugæ ultimus erat [1]. nec sponte Antonii properatum, et fore quæ acciderant rebatur. hortatus suos *ut magno animo capesserent pugnam*, diductis in latera turmis vacuum medio relinquit iter, quo Varum equitesque ejus reciperet; jussæ armari legiones; datum per agros signum ut, qua cuique proximum, omissa præda prœlio occurrerent. pavidus interim Varus turbæ suorum miscetur intulitque formidinem. pulsi cum sauciis integri suometipsi metu et angustiis viarum conflictabantur.

XVII. Nullum in illa trepidatione Antonius constantis ducis aut fortissimi militis officium omisit. occursare paventibus, retinere cedentes, ubi plurimus labor, unde aliqua spes, consilio, manu, voce insignis hosti,

gionariis. Vicissim, ut in legiones conscriberentur, affectantes classiarios supra vidimus.—7. Se visum iri *viles*.—8. Poscentibus ut rationem reddant aut prosperorum aut adversorum : quomodo usi sint victoria sua ad Bedriacum, aut quanam adversitate eo essent detrusi, ut *accessio classis* fierent.

XV. 1. Quæ futura essent immensa pernicies bellica terris illis. — 2. Bidui itinere. Agmen quaque vespera castra ponebat. — 3. Prædam ex civibus captam gustaret. — 4. Lapidem (milliarium).—5. Longius procedentes negotium suum exsequebantur.

XVI. 1. In fuga etiam ita resistebat, ut ultimus retro cederet.

conspicuus suis. eo postremo ardoris provectus est, ut vexillarium fugientem hasta transverberaret. mox raptum vexillum in hostem vertit. quo pudore [1] haud plures quam centum equites restitere. juvit locus, arctiore illic via et fracto interfluentis rivi [2] ponte, qui incerto alveo et præcipitibus ripis fugam impediebat. ea necessitas seu fortuna lapsas jam partes restituit. firmati inter se densis ordinibus excipiunt Vitellianos temere effusos. atque illi consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obvios. simul ceteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere, arma equosque abripere. et exciti prospero clamore, qui modo per agros fuga palabantur, victoriæ se miscebant.

XVIII. Ad quartum a Cremona lapidem fulsere legionum signa Rapacis atque Italicæ, læto inter initia equitum suorum prœlio illuc usque provecta. sed ubi fortuna contra fuit, non laxare ordines, non recipere turbatos, non obviam ire ultroque aggredi hostem tantum per spatium cursu et pugnando fessum. forte victi [1] haud perinde rebus prosperis ducem desideraverant atque in adversis deesse intelligebant. nutantem aciem victor equitatus incursat; et Vipstanus Messala tribunus cum Mœsicis auxiliaribus assequitur, quos multi e legionariis [3] quamquam raptim ductos æquabant. ita mixtus eques pedesque rupere legionum agmen. et propinqua Cremonensium mœnia quanto plus spei ad effugium, minorem ad resistendum animum dabant.

XIX. Nec Antonius ultra institit, memor laboris ac vulnerum, quibus tam anceps prœlii fortuna quamvis prospero fine equites equosque afflictaverat. inumbrante vespera universum Flaviani exercitus robur advenit. utque cumulos super et recentia cæde vestigia incessere, quasi debellatum foret, *pergere Cremonam et victos in deditionem accipere aut expugnare* deposcunt. hæc in medio [1], pulchra dictu. illa sibi quisque, « posse « coloniam plano sitam impetu capi. idem audaciæ per tenebras irrumpen- « tibus, et majorem rapiendi licentiam. quodsi lucem opperiantur, jam « pacem, jam preces et pro labore ac vulneribus clementiam et gloriam « inania [2] laturos; sed opes Cremonensium in sinu præfectorum legato- « rumque fore. expugnatæ urbis prædam ad militem, deditæ ad duces « pertinere. » spernuntur centuriones tribunique, ac ne vox cujusquam audiatur, quatiunt arma rupturi imperium, ni ducantur.

XX. Tum Antonius inserens se manipulis, ubi aspectu et auctoritate silentium fecerat, « non se decus neque pretium eripere tam bene meritis » affirmabat, « sed divisa [1] inter exercitum ducesque munia : militibus « cupidinem pugnandi convenire; duces providendo, consultando, cun- « ctatione sæpius quam temeritate prodesse. ut pro virili portione armis « ac manu victoriam juverit, ratione et consilio, propriis ducis artibus, « profuturum. neque enim ambigua [2] esse quæ occurrant, noctem et « ignotæ situm urbis, intus hostes et cuncta insidiis opportuna. non, si [3]

XVII. 1. Sc. copiis injecto.—2. *La Delmone*, ut putant, illabens fluvio l'*Oglio*.
XVIII. 1. Fortuna suorum tracti et inclinantes ut victi. Prosperis rebus sine duce egissent, adversis eum deesse sentiebant. Intellige de Cæcina vincto.—2. Qui gravioribus armis instructi erant.
XIX. 1. Palam dicebantur.—2. Appositio : res inanes.
XX. 1. Sc. esse.—2. Dubia.—3. Etiamsi.

« pateant portæ, nisi explorato, nisi die intrandum. an oppugnationem « inchoaturos adempto omni prospectu, quis æquus locus, quanta alti- « tudo mœnium? tormentisne et telis an operibus et vineis aggredienda « urbs foret? » Mox conversus ad singulos, « num secures dolabrasque « et cetera expugnandis urbibus secum attulissent? » rogitabat. et quum « abnuerent, « gladiisne », inquit, « et pilis perfringere ac subruere muros « ullæ manus possunt? si aggerem [4] struere, si pluteis cratibusve protegi « necesse fuerit, ut vulgus improvidum irriti stabimus altitudinem turrium « et aliena munimenta mirantes? quin potius mora noctis unius, advectis « tormentis machinisque, vim victoriamque nobiscum ferimus? » simul lixas calonesque cum recentissimis equitum Bedriacum mittit copias ceteraque usui allaturos.

XXI. Id vero ægre tolerante milite prope seditionem ventum, quum progressi equites sub ipsa mœnia vagos e Cremonensibus corripiunt, quorum indicio noscitur, *sex Vitellianas legiones omnemque exercitum qui Hostiliæ egerat, eo ipso die triginta millia passuum emensum, comperta suorum clade in prœlium accingi ac jam affore* is terror obstructas mentes consiliis ducis aperuit. sistere tertiam decimam legionem in ipso viæ Postumiæ aggere jubet, cui juncta a lævo septima Galbiana patenti campo stetit, dein septima Claudiana, agresti fossa [1] (ita locus erat) præmunita; dextro octava per apertum limitem [2], mox tertia densis arbustis intersepta. hic aquilarum signorumque ordo : milites mixti per tenebras, ut fors tulerat; prætorianum vexillum [3] proximum tertianis, cohortes auxiliorum in cornibus; latera ac terga equite circumdata; Sido atque Italicus Suevi cum delectis popularium primori in acie versabantur.

XXII. At Vitellianus exercitus, cui acquiescere Cremonæ et recuperatis cibo somnoque viribus confectum algore atque inedia hostem postera die profligare ac proruere ratio fuit [1], indigus rectoris, inops consilii, tertia ferme noctis hora paratis jam dispositisque Flavianis impingitur. ordinem agminis disjecti per iram ac tenebras asseverare non ausim, quamquam alii tradiderint *quartam Macedonicam dextro suorum cornu* [2], *quintam et quintam decimam cum vexillis nonæ secundæque et vicesimæ Britannicarum legionum mediam aciem, sextadecumanos duoetvicesimanosque et primanos lævum cornu complesse*. Rapaces atque Italici [3] omnibus se manipulis miscuerant. eques auxiliaque sibi ipsi locum legere. prœlium tota nocte varium, anceps, atrox; his, rursum illis exitiabile. nihil animus aut manus, ne oculi quidem provisu juvabant. eadem utraque acie arma; crebris interrogationibus notum pugnæ signum [4]; permixta vexilla, ut quisque globus capta ex hostibus huc vel illuc raptabat. urgebatur maxime septima legio, nuper a Galba conscripta. occisi sex primorum ordinum centuriones, abrepta quædam signa : ipsam aquilam

—4. Muris admovendum, cui imponerent vineas et tormenta

XXI. 1. Ad irrigandos agros a cultoribus ducta. — 2. Ejusdem viæ Postumiæ. — 3. De quo II, 82.

XXII. 1. Hoc faciendum erat, si ex ratione rerum prudenter agere vellet. — 2. Sc. stetisse — 3. Rapacis (XXI) et Italicæ (II) legionum milites.— 4. Tessera, *la parole*.—

Atilius Verus primi pili centurio [5] multa cum hostium strage et ad extremum moriens servaverat.

XXIII. Sustinuit labantem aciem Antonius accitis prætorianis. qui ubi excepere pugnam, pellunt hostem, dein pelluntur. namque Vitelliani tormenta in aggerem viæ contulerant, ut tela vacuo atque aperto [1] excuterentur, dispersa primo et arbustis sine hostium noxa illisa. magnitudine eximia quintædecimæ legionis ballista ingentibus saxis hostilem aciem proruebat : lateque cladem intulisset, ni duo milites, præclarum facinus ausi, arreptis e strage scutis [2] ignorati, vincla ac libramenta tormentorum abscidissent. statim confossi sunt, eoque intercidere nomina : de facto haud ambigitur. neutro inclinaverat fortuna, donec adulta nocte luna surgens ostenderet acies falleretque. sed Flavianis æquior a tergo [3] : hinc majores equorum virorumque umbræ, et falso, ut in corpora, ictu tela hostium citra cadebant : Vitelliani adverso lumine collucentes velut ex occulto jaculantibus incauti offerebantur.

XXIV. Igitur Antonius ubi noscere suos noscique poterat, alios pudore et probris, multos laude et hortatu, omnes spe promissisque accendens, *cur rursum sumpsissent arma ?* Pannonicas legiones interrogabat ; *illos esse campos in quibus abolere labem prioris ignominiæ* [1], *ubi recuperare gloriam possent.* tum ad Mœsicos conversus *principes auctoresque belli* [2] ciebat : *frustra minis et verbis provocatos Vitellianos, si manus eorum oculosque non tolerent.* hæc, ut quosque accesserat ; plura ad tertianos, veterum recentiumque admonens, ut *sub M. Antonio Parthos* [3], *sub Corbulone Armenios* [4], *nuper Sarmatas* [5] *pepulissent.* mox infensius [6] prætorianis, *Vos*, inquit, *nisi vincitis, pagani* [7], *quis alius Imperator, quæ castra alia excipient? illic* [8] *signa armaque vestra sunt, et mors victis : nam ignominiam consumpsistis* [9]. undique clamor ; et orientem solem (ita in Syria mos est) tertiani [10] salutavere.

XXV. Vagus inde, an consilio ducis subditus rumor, *advenisse Mucianum, exercitus in vicem salutasse.* gradum inferunt quasi recentibus auxiliis aucti, rariore jam Vitellianorum acie, ut quos nullo rectore suus quemque impetus vel pavor contraheret duceretve [1]. postquam pulsos [2] sensit Antonius, denso agmine obturbabat. laxi ordines abrumpuntur ; nec restitui quivere impedientibus vehiculis tormentisque. per limitem viæ sparguntur festinatione consectandi victores. eo notabilior cædes fuit, quia filius patrem interfecit. rem nominaque auctore Vipstano Messala tradam. Julius Mansuetus ex Hispania, Rapaci legioni additus, impubem filium domi liquerat. is mox adultus, inter septimanos a Galba conscriptus, oblatum forte patrem et vulnere stratum dum semianimem

5. Primipilaris, in cujus custodia erat aquila legionis.

XXIII. 1. In campum vacuum et apertum.—2. Adversariorum.—3. Sc. surgens luna. Similis eventus in pugna Pompeii cum Mithridate, quam narrat Plutarchus c. 32.

XXIV. 1. De qua II, 39 seqq.—2. Vid. II, 85.—3. Ante 104 annos. Gloria legionis propria manebat.—4. Vid. *Ann.* XV, 26.—5. Supra I, 79.—6. Asperioribus verbis.—7. Confer illud *Quirites* Julii Cæsaris, *Ann.* I, 42.—8. Apud hostem, quem monstrat.—9. *Vous avez épuisée :* nulla vobis superest, qui occidistis Galbam, vinci sivistis Othonem, exauctorati estis a Vitellio.—10. Qui in Syria cum Corbulone militaverant.

XXV. 1. Sc. adversus hostem, explicatos.—2. Cedentes. Fort. *impulsos.*

scrutatur, agnitus agnoscensque et exsanguem amplexus, voce flebili precabatur *piatos*[3] *patris manes*; *neve se ut parricidam aversarentur : publicum id facinus*; *et unum militem quotam civilium armorum partem?* simul attollere corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. advertere proximi, deinde plures : hinc per omnem aciem miraculum et questus et sævissimi belli exsecratio. nec eo segnius propinquos, affines, fratres trucidatos spoliant; factum esse scelus loquuntur faciuntque.

XXVI. Ut Cremonam venere, novum immensumque opus occurrit. Othoniano bello Germanicus miles mœnibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumjecerat, eaque munimenta rursus auxerat. quorum aspectu hæsere victores, incertis ducibus quid juberent. incipere oppugnationem fesso per diem noctemque exercitu arduum et nullo juxtà subsidio anceps. sin Bedriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, et victoria ad irritum revolvebatur. munire castra, id quoque propinquis hostibus formidolosum, ne dispersos et opus molientes subita eruptione turbarent. quæ super cuncta terrebat ipsorum miles periculi quam moræ patientior : quippe ingrata quæ tuta, ex temeritate spes; omnisque cædes et vulnera et sanguis aviditate prædæ pensabantur.

XXVII. Huc inclinavit Antonius, *cingique vallum*[1] *corona* jussit. primo sagittis saxisque eminus certabant, majore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur. mox vallum portasque legionibus attribuit, ut discretus labor fortes ignavosque distingueret, atque ipsa contentione decoris accenderetur. Proxima Bedriacensi viæ tertiani septimanique sumpsere, dexteriora valli octava ac septima Claudiana; tertiadecumanos ad Brixianam portam[2] impetus tulit. paulum inde moræ, dum ex proximis agris ligones, dolabras, et alii falces[3] scalasque convectant. tum elatis super capita scutis, densa testudine[4] succedunt. Romanæ utrimque artes : pondera saxorum Vitelliani provolvunt, disjectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur, donec soluta compage scutorum exsangues aut laceros prosternerent multa cum strage.

XXVIII. Incesserat cunctatio, ni duces fesso militi et velut irritas exhortationes abnuenti Cremonam monstrassent. Hormine id ingenium[1], ut Messala tradit, an potior auctor sit C. Plinius qui Antonium incusat, haud facile discreverim, nisi quod neque Antonius neque Hormus a fama vitaque sua quamvis pessimo flagitio degeneravere. non jam sanguis neque vulnera morabantur, quin subruerent vallum quaterentque portas, innixi humeris et super iteratam testudinem scandentes prensarent hostium tela brachiaque. integri cum sauciis, semineces cum exspirantibus volvuntur, varia pereuntium forma et omni imagine mortium[2].

XXIX. Acerrimum tertiæ septimæque legionum certamen; et dux Antonius cum delectis auxiliaribus eodem incubuerat. obstinatos inter se

—3. Ut essent piati et propitii. Alii *placatos*.

XXVII. 1. Vitellianorum.—2. Quæ spectabat viam Brixiam ducentem.—3. Sc. murales, ad murum subruendum.—4. Scutis formato tegmine super capitibus.

XXVIII. 1. Inventum, excogitatum ingenio.—2. Generum mortis.

quum sustinere Vitelliani nequirent, et superjacta tela testudine laberentur, ipsam postremo ballistam in subeuntes propulere, quæ ut ad præsens disjecit obruitque quos inciderat, ita pinnas ac summa valli ruina sua traxit. simul juncta turris ictibus saxorum cessit. qua septimani dum nituntur cuneis, tertianus securibus gladiisque portam perfregit. primum irrupisse C. Volusium tertiæ legionis militem inter omnes auctores constat. is in vallum egressus, deturbatis qui restiterant, conspicuus manu ac voce *capta castra* conclamavit. ceteri trepidis jam Vitellianis seque e vallo præcipitantibus perrupere. completur cæde quantum inter castra murosque vacui fuit[1].

XXX. Ac rursus nova laborum facies, ardua urbis mœnia, saxeæ turres, ferrati portarum obices, vibrans tela miles, frequens obstrictusque Vitellianis partibus Cremonensis populus, magna pars Italiæ stato in eosdem dies mercatu congregata; quod defensoribus auxilium ob multitudinem, oppugnantibus incitamentum ob prædam erat. *rapi ignes* Antonius *inferrique amœnissimis extra urbem ædificiis* jubet, si[1] damno rerum suarum Cremonenses ad mutandam fidem traherentur. propinqua muris tecta et altitudinem mœnium egressa fortissimo quoque militum complet; illi trabibus[2] tegulisque et facibus propugnatores deturbant.

XXXI. Jam legiones in testudinem glomerabantur, et alii tela saxaque incutiebant, quum languescere paulatim Vitellianorum animi. ut quis ordine anteibat, cedere fortunæ, ne Cremona quoque excisa nulla ultra venia, omnisque ira victoris non in vulgus inops, sed in tribunos centurionesque, ut pretium cædis erat, reverteretur. gregarius miles futuri socors et ignobilitate tutior perstabat. vagi per vias, in domibus abditi, pacem ne tum quidem orabant, quum bellum posuissent. primores castrorum nomen atque imagines Vitellii amoliuntur. catenas Cæcinæ (nam etiam tum vinctus erat) exsolvunt orantque *ut causæ suæ deprecator assistat*. aspernantem tumentemque lacrimis fatigant, extremum malorum, tot fortissimi viri proditoris opem invocantes. mox velamenta et infulas[1] pro muris ostentant. quum Antonius *inhiberi tela* jussisset, signa aquilasque extulere[2]: mœstum inermium agmen, dejectis in terram oculis, sequebatur. circumstiterant victores, et primo ingerebant probra, intentabant ictus: mox, ut præberi ora contumeliis, et posita omni ferocia cuncta victi patiebantur, subit recordatio illos esse qui nuper Bedriaci victoriæ temperassent[3]. sed ubi Cæcina prætexta lictoribusque insignis, dimota turba, consul incessit, exarsere victores: *superbiam sævitiamque* (adeo invisa scelera sunt), etiam *perfidiam* objectabant. obstitit Antonius, datisque defensoribus ad Vespasianum dimisit.

XXXII. Plebs interim Cremonensium inter armatos conflictabatur; nec procul cæde aberant, quum precibus ducum mitigatus est miles. et vocatos ad concionem Antonius alloquitur, magnifice victores, victos cle-

XXIX. 1. Periisse illo prælio 30 millia hominum auctor est Dio Cassius.

XXX. 1. Num forte, ut εἴ et εἴ πως Græcis.—2. Avulsis et devolutis.

XXXI. 1. Supplicum ritu. Conf. I, 66. — 2. Sc. ad Antonium. Honesta deditio sub signis fiebat, quæ his auferuntur.—3. Quod narratum II, 45.

menter, de Cremona in neutrum [1]. exercitus præter insitam prædandi cupidinem vetere odio ad excidium Cremonensium incubuit. juvisse partes Vitellianas Othonis quoque bello credebantur; mox tertiadecimanos ad exstruendum amphitheatrum relictos, ut sunt procacia urbanæ plebis ingenia, petulantibus jurgiis illuserant. auxit invidiam editum illic a Cæcina gladiatorum spectaculum, eademque rursus belli sedes, et præbiti in acie Vitellianis cibi, cæsæ quædam feminæ studio partium ad prœlium progressæ. tempus quoque mercatus ditem alioqui coloniam majorum opum specie complebat. ceteri duces in obscuro : Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat. is balineas abluendo cruori propere petit. excepta vox est, quum teporem incusaret, *statim futurum ut incalescerent*. vernile [2] dictum omnem invidiam in eum vertit, tamquam *signum incendendæ Cremonæ dedisset*, quæ jam flagrabat.

XXXIII. Quadraginta armatorum millia irrupere, calonum lixarumque amplior numerus et in libidinem ac sævitiam corruptior. non dignitas, non ætas protegebat, quominus stupra cædibus, cædes stupris miscerentur. grandævos senes, exacta ætate feminas, viles ad prædam, in ludibrium trahebant. ubi adulta virgo aut quis forma conspicuus incidisset, vi manibusque rapientium divulsus, ipsos postremo direptores in mutuam perniciem agebat. dum pecuniam vel gravia auro templorum dona sibi quisque trahunt, majore aliorum vi truncabantur. quidam obvia aspernati, verberibus tormentisque dominorum abdita scrutari, defossa eruere, faces in manibus, quas, ubi prædam egesserant, in vacuas domos et inania templa per lasciviam jaculabantur; utque exercitu vario linguis, moribus, cui cives, socii, externi interessent, diversæ cupidines et aliud cuique fas nec quicquam illicitum. per quatriduum Cremona suffecit. quum omnia sacra profanaque in igne considerent, solum Mephitis [1] templum stetit ante mœnia, loco seu numine defensum.

XXXIV. Hic exitus Cremonæ, anno ducentesimo octogesimo sexto a primordio sui. condita erat Tib. Sempronio et Cornelio consulibus [1], ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum adversus Gallos trans Padum agentes, et si qua alia vis per Alpes rueret. igitur numero colonorum, opportunitate fluminum, ubere agri [2], annexu connubiisque gentium adolevit floruitque, bellis externis intacta, civilibus infelix [3]. Antonius pudore flagitii, crebrescente invidia, edixit *ne quis Cremonensem captivum detineret*. irritamque prædam militibus effecerat consensus Italiæ, emptionem talium mancipiorum aspernantis. occidi cœpere. quod ubi enotuit, a propinquis affinibusque occulte redemptabantur. mox rediit Cremonam reliquus populus. reposita fora templaque munificentia municipum [4]; et Vespasianus hortabatur.

XXXII. 1. In neutram partem; neque ad salutem neque ad perniciem eorum. — 2. Servi balneatoris. Fortuitæ voci tanta vis tribuebatur ut ad summum ducem prolatæ et re, quæ in potestate ejus esse credebatur, speciose confirmatæ.

XXXIII. 1. « Dea avertens molestiam odoris gravissimi, putoris qui ex corruptione aeris nascitur, » *Servius* ad Æn. VII, 84. Templum haud dubie versus Padum flumen situm sæpe exundans.

XXXIV. 1. A. U. 536.—2. Poetice dictum; v. Virg. *Æn.* I, 531; III, 164.— 3. Bruti et Cassii partibus addicta. Notus Virgilii (*Ecl.* IX, 28) versus : *Mantua væh miseræ nimium vicina Cremonæ.*—4. Qui, agros possidentes, non omnia tum perdiderant.

XXXV. Ceterum assidere sepultæ urbis[1] ruinis noxia tabo humus haud diu permisit. ad tertium lapidem progressi vagos paventesque Vitellianos sua quemque apud signa componunt. et victæ legiones ne manente adhuc civili bello ambigue agerent, per Illyricum dispersæ. in Britanniam inde et Hispanias nuntios famamque, in Galliam Julium Calenum tribunum, in Germaniam Alpinium Montanum[2] præfectum cohortis, quod hic Trevir, Calenus Æduus, uterque Vitelliani fuerant, ostentui[3] misere. simul transitus Alpium præsidiis occupati, suspecta Germania, tamquam in auxilium Vitellii accingeretur.

XXXVI. At Vitellius profecto Cæcina, quum Fabium Valentem paucis post diebus ad bellum impulisset, curis luxum obtendebat[1]. non parare arma, non alloquio exercitioque militem firmare, non in ore[2] vulgi agere; sed umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, jacent torpentque, præterita, instantia, futura pari oblivione dimiserat. atque illum in nemore Aricino desidem et marcentem proditio Lucilii Bassi ac defectio classis Ravennatis perculit. nec multo post de Cæcina affertur mixtus gaudio dolor, et descivisse et ab exercitu vinctum. plus apud socordem animum lætitia quam cura valuit. multa cum exsultatione in Urbem revectus, frequenti concione *pietatem militum* laudibus cumulat. *P. Sabinum prætorii præfectum ob amicitiam Cæcinæ vinciri* jubet, substituto in locum ejus Alpheno Varo.

XXXVII. Mox senatum composita in magnificentiam oratione allocutus, exquisitis Patrum adulationibus attollitur. initium atrocis in Cæcinam sententiæ a L. Vitellio factum; dein ceteri composita indignatione *quod consul rempublicam, dux imperatorem, tantis opibus, tot honoribus cumulatus amicum prodidisset*, velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem[1] proferebant. nulla in oratione cujusquam erga Flavianos duces obtrectatio : *errorem imprudentiamque exercituum* culpantes, Vespasiani nomen suspensi et vitabundi circumibant. nec defuit qui unum consulatus diem (is enim in locum Cæcinæ supererat) magno cum irrisu tribuentis accipientisque eblandiretur. pridie kalendas Novembres Rosius Regulus iniit ejuravitque[2]. annotabant periti *nunquam antea non abrogato magistratu neque lege lata alium suffectum.* nam consul uno die et ante fuerat Caninius Rebilus[3] C. Cæsare dictatore, quum belli civilis præmia festinarentur.

XXXVIII. Nota per eos dies Junii Blæsi[1] mors et famosa fuit; de qua sic accepimus. gravi corporis morbo æger Vitellius Servilianis hortis[2] turrim vicino sitam collucere per noctem crebris luminibus animadvertit.

XXXV. 1. Similiter Sulpicius ad Ciceronem (*Ep.* IV, 5), de Græciæ oppidis « quodam tempore florentissimis, nunc prostratis et dirutis » scribit : *Quum uno loco tot oppidorum cadavera projecta jaceant.* — 2. Cujus adventus et defectio infra narrabitur, IV, 31.—3. Ut in se ipsis ostenderent partium suarum statum.

XXXVI. 1. Ad abdendas curas et ab se removendas luxui indulgebat. — 2. Conspectu.

XXXVII. 1. Ex injuriis Cæcinæ privatim et publice conceptum.—2. Abdicavit; v. ad *Ann.* XIII, 14. — 3. Anni U. 708. In eam rem multa sunt dicteria Ciceronis, *Epist. ad fam.* VII, 30, Macrob. *Saturn.* II, 3, Plut. *Cæs.* c. 58.

XXXVIII. 1. De quo II, 59.—2. In quibus Nero quoque morari solitus; *Ann.* XV, 55;

sciscitanti causam *apud Cæcinam Tuscum* [3] *epulari multos, præcipuum honore Junium Blæsum* nuntiatur. cetera in majus [4], de *apparatu et solutis in lasciviam animis.* nec defuere qui ipsum Tuscum et alios, sed criminosius Blæsum incusarent, *quod ægro Principe lætos dies ageret.* ubi asperatum Vitellium et posse Blæsum perverti satis patuit iis qui Principum offensas acriter speculantur, datæ L. Vitellio delationis partes. ille infensus Blæso æmulatione prava, quod eum omni dedecore maculosum egregia fama anteibat, cubiculum Imperatoris reserat, filium ejus sinu complexus et genibus accidens. causam confusionis quærenti, « non se proprio metu nec sui anxium, sed pro fratre, pro liberis fratris « preces lacrimasque attulisse. frustra Vespasianum timeri, quem tot « Germanicæ legiones, tot provinciæ virtute ac fide, tantum denique ter- « rarum ac maris immensis spatiis arceat. in Urbe ac sinu cavendum « hostem Junios Antoniosque [5] avos jactantem, qui se stirpe imperatoria [6], « comem ac magnificum militibus ostentet. versas illuc omnium mentes, « dum Vitellius amicorum inimicorumque negligens fovet æmulum Prin- « cipis labores [7] e convivio prospectantem. reddendam pro intempestiva « lætitia mœstam et funebrem noctem, qua sciat et sentiat vivere Vitel- « lium et imperare et si quid fato accidat, filium habere. »

XXXIX. Trepidanti inter scelus metumque, ne dilata Blæsi mors maturam perniciem, palam jussa atrocem invidiam ferret, placuit veneno grassari. addidit facinori fidem nobili [1] gaudio, Blæsum visendo. quin et audita est sævissima Vitellii vox, qua *se* (ipsa enim verba referam) *pavisse oculos spectata inimici morte* jactavit. Blæso super claritatem natalium et elegantiam morum fidei obstinatio fuit. integris quoque rebus a Cæcina et primoribus partium jam Vitellium aspernantibus ambitus abnuere perseveravit. sanctus, inturbidus, nullius repentini honoris, adeo non [2] principatus appetens, parum effugerat [3] ne dignus crederetur.

XL. Fabius interim Valens multo ac molli concubinarum spadonumque agmine segnius quam ad bellum incedens, *proditam a Lucio Basso Ravennatem classem* pernicibus nuntiis accepit. et si cœptum iter properasset, nutantem Cæcinam prævenire aut ante discrimen pugnæ assequi legiones potuisset. nec deerant qui monerent *ut cum fidissimis per occultos tramites, vitata Ravenna, Hostiliam Cremonamve pergeret.* aliis placebat *accitis ex Urbe prætoriis cohortibus valida manu perrumpere.* ipse inutili cunctatione agendi tempora consultando consumpsit : mox utrumque consilium aspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est satis nec providit.

XLI. Missis ad Vitellium litteris auxilium postulat. venere tres cohortes cum ala Britannica, neque ad fallendum [1] aptus numerus neque ad pene-

Sueton. c. 47.—3. Memoratum *Ann.* XIII, 20.—4. Aucta nuntiantur.—5. Quorum Junius Brutus Cæsarem occidit, M. Antonius contra Augustum pugnavit. — 6. Pater ejus *imperator* salutatus a militibus, *Ann.* III, 74.—7. Morbum.

XXXIX. 1. Quasi dicas *noscibili*, conspicuo. De re conf. narrata Suetonio c. 14.—2. Nedum.—3. Græce παρ' ὀλίγον ἔφυγεν. Quanquam fide sanctissima et modestissimus, his virtutibus ægre impediebat quin palam *dignus* imperio *crederetur*; quæ res tum perniciem afferebat.

XLI. 1. Latendum.

trandum. sed Valens ne in tanto quidem discrimine infamia caruit, quominus rapere illicitas voluptates adulteriisque ac stupris polluere hospitum domus crederetur. aderant vis et pecunia et ruentis fortunæ novissima libido. adventu demum peditum equitumque pravitas consilii patuit, quia nec vadere per hostes tam parva manu poterat, etiam si fidissima foret, nec integram fidem attulerant. pudor tamen et præsentis ducis reverentia morabatur, haud diuturna vincula apud avidos periculorum[2] et dedecoris securos[3]. eo metu et paucis quos adversa non mutaverant comitantibus, cohortes Ariminum præmittit, alam *tueri terga* jubet: ipse flexit in Umbriam atque inde Etruriam, ubi cognito pugnæ Cremonensis eventu non ignavum, et, si provenisset[4], atrox consilium iniit, ut arreptis navibus in quamcunque partem Narbonensis provinciæ egressus Gallias et exercitus et Germaniæ gentes novumque bellum cieret.

XLII. Digresso Valente trepidos qui Ariminum tenebant, Cornelius Fuscus, admoto exercitu et missis per proxima littorum Liburnicis, terra marique circumvenit. occupantur plana Umbriæ et qua Picenus ager Hadria[1] alluitur. omnisque Italia inter Vespasianum ac Vitellium Apenninis jugis dividebatur. Fabius Valens e sinu Pisano segnitia maris[2] aut adversante vento portum Herculis Monœci depellitur. haud procul inde agebat Marius Maturus Alpium maritimarum procurator, fidus Vitellio, cujus sacramentum cunctis circà hostilibus nondum exuerat. is Valentem comiter exceptum, *ne Galliam Narbonensem temere ingrederetur*, monendo terruit; simul ceterorum fides metu infracta. namque circumjectas civitates procurator[3] Valerius Paulinus, strenuus militiæ et Vespasiano ante fortunam amicus, in verba ejus adegerat.

XLIII. Concitisque omnibus qui exauctoritati a Vitellio[1] bellum sponte sumebant, Forojuliensem coloniam, claustra maris, præsidio tuebatur, eo gravior auctor quod Paulino patria Forum Julii et honos apud prætorianos, quorum quondam tribunus fuerat. ipsique pagani favore municipali et futuræ potentiæ spe juvare partes annitebantur. quæ ubi paratu firma et aucta rumore apud varios Vitellianorum animos increbuere, Fabius Valens cum quattuor speculatoribus et tribus amicis, totidem centurionibus, ad naves regreditur; Maturo ceterisque remanere et in verba Vespasiani adigi volentibus fuit[2]. ceterum ut mare tutius Valenti quam littora aut urbes, ita futuri ambiguus, et magis quid vitaret quam cui fideret certus, adversa tempestate Stœchadas Massiliensium insulas affertur. ibi eum missæ a Paulino Liburnicæ oppressere.

XLIV. Capto Valente cuncta ad victoris opes conversa, initio per Hispaniam a prima Adjutrice legione orto, quæ memoriâ Othonis infensa Vitellio decimam quoque ac sextam traxit. nec Galliæ cunctabantur. et

—2. *Aventureux.*—3. Non sollicitos de dedecore proditionis, jam in Galbam, Othonem exercitæ.—4. Ut *Ann.* I, 19, not. 4.

XLII. 1. Sc. mari. Conf. *Ann.* XV, 34. — 2. Ob tranquillitatem maris, ventis vela non implentibus, non eo quo volebat pervenit, sed in portum Herculis. Verbum *depellitur* ad ultima modo refertur; ad priora generale verbum intelligendum est. — 3. Galliæ Narbonensis, ut videtur.

XLIII. 1. Vid. II, 67.—2. Vid. ad *Annal.* I, 89.

Britanniam inclitus erga Vespasianum favor, quod illic secundæ legioni a Claudio præpositus et bello clarus egerat, non sine motu adjunxit ceterarum, in quibus plerique centuriones ac milites a Vitellio provecti expertum jam Principem anxii mutabant.

XLV. Ea discordia et crebris belli civilis rumoribus Britanni sustulere animos, auctore Venutio, qui super insitam ferociam et Romani nominis odium propriis in Cartimanduam reginam stimulis accendebatur. Cartimandua Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate; et auxerat potentiam, postquam capto per dolum rege Caractaco instruxisse[1] triumphum Claudii Cæsaris videbatur. inde opes et rerum secundarum luxus. spreto Venutio (is fuit maritus) armigerum ejus Vellocatum in matrimonium regnumque accepit. concussa statim flagitio domus. pro marito studia civitatis, pro adultero libido reginæ et sævitia. igitur Venutius accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione, in extremum discrimen Cartimanduam adduxit. tum petita a Romanis præsidia. et cohortes alæque nostræ, variis prœliis, exemere tamen periculo reginam. regnum Venutio, bellum nobis relictum.

XLVI. Turbata per eosdem dies Germania et socordia ducum, seditione legionum, externa vi et perfidia sociali prope afflicta Romana res. id bellum cum causis et eventibus (etenim longius provectum est) mox memorabimus[1]. mota et Dacorum gens nunquam fida, tunc sine metu abducto e Mœsia exercitu. sed prima rerum quieti speculabantur: ubi flagrare Italiam bello, cuncta invicem hostilia accepere, expugnatis cohortium alarumque hibernis utraque Danubii ripa potiebantur. jamque castra legionum exscindere parabant, ni Mucianus sextam legionem opposuisset, Cremonensis victoriæ gnarus, ac ne externa moles utrimque ingrueret, si Dacus Germanusque diversi irrupissent. affuit ut sæpe alias fortuna populi Romani, quæ Mucianum viresque Orientis illuc tulit: et quod Cremonæ interim transegimus[2]. Fonteius Agrippa ex Asia (pro consule eam provinciam annuo imperio tenuerat) Mœsiæ præpositus est, additis copiis e Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias et externo bello illigari pars consilii pacisque erat.

XLVII. Nec ceteræ nationes silebant. subita per Pontum arma barbarum mancipium, regiæ quondam classis præfectus, moverat. is fuit Anicetus Polemonis[1] libertus, præpotens olim, et postquam regnum in formam provinciæ verterat[2], mutationis impatiens. igitur Vitellii nomine ascitis gentibus quæ Pontum accolunt, corrupto in spem rapinarum egentissimo quoque, haud temnendæ manus ductor, Trapezuntem, vetusta fama civitatem, a Græcis in extremo Ponticæ[3] oræ conditam, subitus irrupit. cæsa ibi cohors, regium auxilium olim; mox donati civitate Romana signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Græcorum retinebant. Classi quoque[4] faces intulit, vacuo mari eludens[5], quia le-

XLV. 1. Ornasse. De ea re v. *Agric.* c. 13, Sueton. *Claud.* c. 17.

XLVI. 1. Infra IV, 12 seqq.—2. Rem confecimus.

XLVII. 1. Ultimi regis Ponti, qui a. p. Chr. 63 regnum suum cesserat Romanis, v. Sueton. *Ner.* c. 18.—2. Intransitive.—3. Ponti regni, non maris Euxini.—4. Navibus in portu Trapezuntio relictis a Muciano, de quo conf. II, 83.—5. Progressu in mare, ubi

ctissimas Liburnicarum omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat. quin et barbari[6] contemptim vagabantur, fabricatis repente navibus. *camaras* vocant,[7] arctis lateribus, latam alvum, sine vinculo æris aut ferri connexas; et tumido mari, prout fluctus attollitur, summa navium tabulis augent, donec in modum tecti claudantur. sic inter undas volvuntur, pari utrimque prora et mutabili remigio, quando hinc vel illinc appellere indiscretum et innoxium est.

XLVIII. Advertit ea res Vespasiani animum, ut vexillarios e legionibus ducemque Virdium Geminum, spectatæ militiæ, deligeret. ille incompositum et prædæ cupidine vagum hostem adortus coegit in naves; effectisque raptim Liburnicis assequitur Anicetum in ostio fluminis Cohibi[1], tutum sub Sedochezorum[2] regis auxilio, quem pecunia donisque ad societatem perpulerat. ac primo rex minis armisque supplicem tueri: postquam merces proditionis aut bellum ostendebatur, fluxa, ut est barbaris, fide pactus Aniceti exitium perfugas[3] tradidit, belloque servili finis impositus. Lætum ea victoria Vespasianum, cunctis super vota fluentibus, Cremonensis prœlii nuntius in Ægypto assequitur. eo properantius Alexandriam pergit, ut fracto Vitellii exercitu Urbem quoque externæ opis indigam fame urgeret. namque et Africam, eodem latere sitam, terra marique invadere parabat, clausis annonæ subsidiis inopiam ac discordiam hosti facturus.

XLIX. Dum hac totius orbis nutatione fortuna imperii transit, Primus Antonius nequaquam pari innocentia post Cremonam agebat, satisfactum bello ratus et cetera ex facili[1], seu felicitas in tali ingenio avaritiam, superbiam ceteraque occulta mala patefecit. ut captam, Italiam persultare; ut suas, legiones colere; omnibus dictis factisque viam sibi ad potentiam struere. utque licentia militem imbueret, interfectorum centurionum ordines legionibus offerebat[2]. eo suffragio turbidissimus quisque delecti; nec miles in arbitrio ducum, sed duces militari violentia trahebantur[3]. quæ seditiosa, et corrumpendæ disciplinæ, mox in prædam vertebat[4], nihil adventantem Mucianum veritus; quod exitiosius erat quam Vespasianum sprevisse.

L. Ceterum propinqua hieme et humentibus Pado campis expeditum[1] agmen incedere. signa aquilæque victricium legionum, milites vulneribus aut ætate graves, plerique etiam integri, Veronæ relicti: sufficere cohortes alæque et e legionibus lecti profligato[2] jam bello videbantur. Undecima legio sese adjunxerat, initio cunctata, sed prosperis rebus anxia quod defuisset. sex millia Dalmatarum, recens delectus, comitabantur. ducebat Pompeius Silvanus[3] consularis: vis consiliorum penes Annium

jam nulla classis Romana, vindictam effugiens.—6. sc. Oræ Ponticæ.—7. De his navigiis Bosporanorum, quinque fere et viginti hominum capacibus, loquitur etiam Strabo XI, p. 495; de similibus Suionum Tacitus *Germ.* c. 44.

XLVIII. 1. Sive *Chobi*, hodie *Kemkhal*.—2. Gentis Ponticæ, a Pomponio Mela memoratæ I, c. 19.—3. Qui supplices ad eum confugerant.

XLIX. 1. Sc. esse, facilia effectu esse.—2. Nimirum ut ipsæ legiones sibi quos vellent centuriones eligerent in locum interfectorum. — 3. Compellebantur ut duces fierent. — 4. Antonius, pretium exigens confirmandis novis ducibus.

L. 1. Sine impedimentis, ut c. 2.—2. Prope ad finem perducto, ut II, 4.—3. Vid II 86.—

Bassum legionis legatum. is Silvanum socordem bello et dies rerum verbis terentem specie obsequii regebat, ad omniaque quæ agenda forent quieta cum industria aderat. ad has copias e classicis Ravennatibus, legionariam militiam poscentibus, optimus quisque asciti : classem Dalmatæ supplevere. exercitus ducesque ad Fanum Fortunæ iter sistunt, de summa rerum cunctantes, quod *motas ex Urbe prætorias cohortes* audierant, et teneri præsidiis Apenninum rebantur. et ipsos in regione bello attrita inopia et seditiosæ militum voces terrebant, *clavarium* [1] (donativi nomen est) flagitantium. nec pecuniam aut frumentum providerant; et festinatio atque aviditas præpediebant, dum quæ accipi poterant, rapiuntur.

LI. Celeberrimos auctores habeo tantam victoribus adversus fas nefasque irreverentiam fuisse, ut gregarius eques occisum a se proxima acie fratrem professus, præmium a ducibus petierit. nec illis aut honorare eam cædem jus hominum aut ulcisci ratio belli permittebat. distulerant tamquam majora meritum quam quæ statim exsolverentur; nec quicquam ultra traditur. ceterum et prioribus civium bellis par scelus inciderat. nam prœlio quo apud Janiculum adversus Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, dein cognito facinore se ipsum interfecit, ut Sisenna [1] memorat. tanto acrior apud majores sicut virtutibus gloria, ita flagitiis pœnitentia fuit. sed hæc aliaque ex veteri memoria petita, quoties res locusque exempla recti aut solatia mali poscet, haud absurde memorabimus.

LII. Antonio ducibusque partium *præmitti equites omnemque Umbriam explorari* placuit, *si qua Apennini juga clementius* [1] *adirentur; acciri aquilas signaque et quicquid Veronæ militum foret; Padumque et mare commeatibus compleri*. erant inter duces qui necterent moras : quippe nimius jam Antonius, et certiora ex Muciano sperabantur. namque Mucianus tam celeri victoria anxius, et ni præsens Urbe potiretur, expertem se belli gloriæque ratus, ad Primum et Varum media [2] scriptitabat, *instandum cœptis* aut rursus *cunctandi utilitates* edisserens, atque ita compositus ut ex eventu rerum adversa abnueret vel prospera agnosceret. Plotium Griphum nuper a Vespasiano in senatorium ordinem additum ac legioni præpositum ceterosque sibi fidos apertius monuit. iique omnes de festinatione Primi ac Vari sinistre et Muciano volentia [3] rescripsere. quibus epistolis Vespasiano missis effecerat ut non pro spe Antonii consilia factaque ejus æstimarentur.

LIII. Ægre id pati Antonius, et culpam in Mucianum conferre, cujus criminationibus eviluissent [1] pericula sua. nec sermonibus temperabat, immodicus lingua et obsequii insolens. litteras ad Vespasianum composuit jactantius quam ad Principem nec sine occulta in Mucianum insectatione : « se Pannonicas legiones in arma egisse; suis stimulis excitos Mœ-

1. Quasi quo clavi caligarum soleis suffigendi emerentur.

LI. 1. Laudatus scriptor historiarum, qui *bellum civile Sullanum* composuerat. Res eadem apud Livium legebatur; v. epitomen libri LXXIX.

LII. 1. Lenius, ubi quidem colles clementer assurgentes, ut Tacitus loquitur *Ann.* XIII, 38.—2. Ambigua —3. V. ad *Ann.* XV, 36.

LIII. 1. Vilia et nullius pretii reddita essent.

« siæ duces, sua constantia perruptas Alpes, occupatam Italiam, inter-« septa Germanorum Rætorumque auxilia. quod discordes dispersasque « Vitellii legiones equestri procella, mox peditum vi per diem noctemque « fudisset, id pulcherrimum et sui operis. casum Cremonæ bello impu-« tandum : majore damno, plurium urbium excidiis veteres civium dis-« cordias reipublicæ stetisse [2]. non se nuntiis neque epistolis, sed manu « et armis Imperatori suo militare. neque officere [3] gloriæ eorum qui « Asiam interim composuerint. illis Mœsiæ pacem [4], sibi salutem securi-« tatemque Italiæ cordi fuisse; suis exhortationibus Gallias Hispaniasque, « validissimam terrarum partem [5], ad Vespasianum conversas. sed ceci-« disse in irritum labores, si præmia periculorum soli assequantur qui « periculis non affuerint. » nec fefellere ea Mucianum : inde graves simultates, quas Antonius simplicius, Mucianus callide eoque implacabilius nutriebat.

LIV. At Vitellius fractis apud Cremonam rebus nuntios cladis occultans, stulta dissimulatione remedia potius malorum quam mala differebat. quippe confitenti consultantique supererant spes viresque; quum e contrario læta omnia fingeret, falsis ingravescebat [1]. mirum apud ipsum de bello silentium; prohibiti per civitatem sermones, eoque plures, ac, si liceret, vere narraturi, quia vetabantur, atrociora vulgaverant. nec duces hostium augendæ famæ deerant, captos Vitellii exploratores circumductosque, ut robora victoris exercitus noscerent, remittendo; quos omnes Vitellius secreto percunctatus interfici jussit. notabili constantia centurio Julius Agrestis, post multos sermones quibus Vitellium ad virtutem frustra accendebat, perpulit ut ad vires hostium spectandas quæque apud Cremonam acta forent ipse mitteretur. nec exploratione occulta fallere Antonium tentavit, sed mandata Imperatoris suumque animum professus, *ut cuncta viseret,* postulat. missi qui locum prœlii, Cremonæ vestigia, captas legiones ostenderent. Agrestis ad Vitellium remeavit, abnuentique *vera esse quæ afferret*, atque ultro *corruptum* arguenti : *Quandoquidem,* inquit, *magno documento opus est, nec alius jam tibi aut vitæ aut mortis meæ usus, dabo cui credas.* atque ita digressus voluntaria morte dicta firmavit. quidam *jussu Vitellii interfectum*, de *fide constantiaque* eadem tradidere.

LV. Vitellius, ut e somno excitus, *Julium Priscum et Alphenum Varum* [1] *cum quattuordecim prætoriis cohortibus et omnibus equitum alis obsidere Apenninum* jubet. secuta e classicis legio [2]. tot millia armatorum, lecta equis virisque, si dux alius foret, inferendo quoque bello satis pollebant. ceteræ cohortes ad tuendam Urbem L. Vitellio fratri datæ. ipse nihil e solito luxu remittens et diffidentia properus festinare comitia, quibus consules in multos annos destinabat; fœdera sociis, Latium [3] externis dilargiri; his tributa dimittere, alios immunitatibus juvare; denique nulla in posterum cura lacerare imperium. sed vulgus ad magnitudi-

— 2. Ut alibi *constitisse*, de pretio. Sic c. 72, — 3. Sc. se. *Asiam*, in qua nihil turbarum fuerat.—4. De qua c. 46.—5. Idem judicium Taciti in *Agric.* c. 12.

LIV. 1. *Ingravescere* proprie de ægris quorum morbus validior fit.

LV. 1. Præfectos prætorio, II, 92; III, 36. — 2. Conf. c. 50. — 3. Jus Latii, de quo ad

nem beneficiorum aderat; stultissimus quisque pecuniis mercabatur[4]; apud sapientes cassa habebantur, quæ neque dari neque accipi salva republica poterant. tandem flagitante exercitu, qui Mevaniam insederat, magno senatorum agmine, quorum multos ambitione[5], plures formidine trahebat, in castra venit, incertus animi et infidis consiliis obnoxius.

LVI. Concionanti (prodigiosum dictu) tantum fœdarum volucrum supervolitavit, ut nube atra diem obtenderent. accessit dirum omen, profugus altaribus taurus disjecto sacrificii apparatu, longe[1], nec ubi feriri hostias mos est, confossus. sed præcipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiæ, improvidus consiliis, *quis ordo agminis, quæ cura explorandi, quantus urgendo trahendove bello modus* alios rogitans, et ad omnes nuntios vultu quoque et incessu trepidus, dein temulentus. postremo tædio castrorum, et audita defectione Misenensis classis, Romam revertit, recentissimum quodque vulnus pavens, summi discriminis incuriosus. nam quum transgredi Apenninum integro exercitus sui robore et fessos hieme atque inopia hostes aggredi in aperto[2] foret, dum spergit vires, acerrimum militem et usque in extrema obstinatum trucidandum capiendumque tradidit, peritissimis centurionum dissentientibus et, si consulerentur, vera dicturis. arcuere eos intimi amicorum Vitellii, ita formatis Principis auribus, ut aspera[3] quæ utilia, nec quicquam nisi jucundum et læsurum acciperet.

LVII. Sed classem Misenensem (tantum civilibus discordiis etiam singulorum audacia valet) Claudius Faventinus centurio per ignominiam a Galba dimissus ad defectionem traxit, fictis Vespasiani epistolis pretium proditionis ostentans. præerat classi Claudius Apollinaris, neque fidei constans neque strenuus in perfidia. et Apinius Tiro prætura functus ac tum forte Minturnis agens ducem se defectoribus obtulit. a quibus municipia coloniæque impulsæ, præcipuo Puteolanorum in Vespasianum studio, contra Capua Vitellio fida, municipalem æmulationem bellis civilibus miscebant. Vitellius Claudium Julianum (is nuper classem Misenensem molli imperio rexerat) permulcendis militum animis delegit. data in auxilium urbana cohors et gladiatores, quibus Julianus præerat. ut collata utrimque castra, haud magna cunctatione Juliano in partes Vespasiani transgresso, Tarracinam occupavere, mœnibus situque magis quam ipsorum[1] ingenio tutam.

LVIII. Quæ ubi Vitellio cognita, parte copiarum Narniæ cum præfectis prætorii relicta, L. Vitellium fratrem cum sex cohortibus et quingentis equitibus ingruenti per Campaniam bello opposuit. ipse æger animi studiis militum et clamoribus populi arma poscentis refovebatur, dum vulgus ignavum et nihil ultra verba ausurum falsa specie *exercitum et legiones* appellat. hortantibus libertis (nam amicorum ejus quanto quis clarior, minus fidus) *vocari tribus*[1] jubet, dantes nomina sacramento

Ann. XV, 32.—4. Sc. immunitates et alia commoda.—5. Sc. ipsorum; non, sua.

LVI. 1. Sc. ab altari. Erat hoc inter *piacularia auspicia*. — 2. Apertum, promptum. Sic *Agric.* c. 1.—3. Sc. ipsi essent.

LVII. 1. Juliani et Apollinaris. Vid. infra c. 76.

LVIII. 1. Id est plebem in 35 tribus descriptam. *Nomina dantes* sc. in militiam.

adigit. superfluente multitudine curam delectus in consules partitur. servorum numerum et pondus argenti senatoribus indicit. Equites Romani obtulere operam pecuniasque, etiam libertinis idem munus ultro flagitantibus. ea simulatio [2] officii a metu profecta verterat in favorem; ac plerique haud perinde Vitellium quam casum locumque principatus [3] miserabantur. nec deerat ipse vultu, voce, lacrimis, misericordiam elicere [4], largus promissis, et quæ natura trepidantium est, immodicus. quin et *Cæsarem* se dici voluit, aspernatus antea, sed tunc superstitione nominis, et quia in metu consilia prudentium et vulgi rumor juxta audiuntur. ceterum ut omnia inconsulti impetus cœpta initiis valida spatio languescunt, dilabi paulatim senatores Equitesque, primo cunctanter et ubi ipse non aderat, mox contemptim et sine discrimine, donec Vitellius pudore irriti conatus, quæ non dabantur, remisit.

LIX. Ut terrorem Italiæ possessa Mevania ac velut renatum ex integro bellum intulerat, ita haud dubium erga Flavianas partes studium tam pavidus Vitellii discessus addidit. erectus Samnis Pelignusque, et Marsi æmulatione, quod Campania prævenisset [1], ut in novo obsequio, ad cuncta belli munia acres erant. sed fœda hieme per transitum Apennini conflictatus exercitus; et vix quieto agmine nives eluctantibus patuit quantum discriminis adeundum foret, ni Vitellium retro fortuna vertisset, quæ Flavianis ducibus non minus sæpe quam ratio affuit. obvium illic Petillium Cerialem habuere, agresti cultu et notitia locorum custodias Vitellii elapsum. propinqua affinitas Ceriali cum Vespasiano, nec ipse inglorius militiæ; eoque inter duces assumptus est. Flavio quoque Sabino [2] ac Domitiano patuisse effugium multi tradidere; et missi ab Antonio nuntii per varias fallendi artes penetrabant, locum ac præsidium monstrantes. Sabinus inhabilem labori et audacia valetudinem causabatur; Domitiano aderat animus; sed custodes a Vitellio additi, quamquam se socios fugæ promitterent, tamquam insidiantes timebantur. atque ipse Vitellius, respectu suarum necessitudinum [3], nihil in Domitianum atrox parabat.

LX. Duces partium ut Carsulas venere, paucos ad requiem dies sumunt, donec aquilæ signaque legionum assequerentur. et locus ipse castrorum placebat, late prospectans [1], tuto copiarum aggestu, florentissimis pone tergum municipiis. simul colloquia cum Vitellianis decem millium spatio distantibus et proditio sperabatur. ægre id pati miles, et victoriam malle quam pacem. ne suas quidem legiones opperiebantur, ut prædæ [2] quam periculorum socias. vocatos ad concionem Antonius docuit « esse adhuc « Vitellio vires, ambiguas, si deliberarent, acres, si desperassent. initia « bellorum civilium fortunæ permittenda : victoriam a consiliis et ratione « proficisci. jam Misenensem classem et pulcherrimam Campaniæ oram « descivisse; nec plus e toto terrarum orbe reliquum Vitellio quam quod

— 2. Imitatio. — 3. Quasi dicas, principatum sine Principe. Sic apud Plautum aliquis se oculum alteri excussurum sic minatur : *Faciam ut oculi locus supersit.*—4. Pro, quin eliceret; pendens ex *deerat*.

LIX. 1. Ad Vespasianum deficiens; v. 57.—2. Vespasiani fratri.—3. Propinquorum.

LX. 1. Unde late patebat prospectus.—2. Sc. potius. Conf. ad *Ann.* I, 58.

« inter Terracinam Narniamque jaceat. satis gloriæ prœlio Cremonensi « partum, et exitio Cremonæ nimium invidiæ. nec concupiscerent Romam « capere potius quam servare. majora illis præmia, et multo maximum « decus, si incolumitatem senatui populoque Romano sine sanguine quæ« sissent. »

LXI. His ac talibus mitigati animi. nec multo post legiones venere. et terrore famaque aucti exercitus Vitellianæ cohortes nutabant, nullo in bellum adhortante, multi ad transitionem, qui suas centurias turmasque tradere, donum victori et sibi in posterum gratiam [1], certabant. per eos cognitum est *Interamnam proximis campis præsidio quadringentorum equitum teneri.* missus extemplo Varus cum expedita manu paucos repugnantium interfecit; plures abjectis armis veniam petivere. quidam in castra refugi cuncta formidine implebant, augendo rumoribus virtutem copiasque hostium, quo amissi præsidii dedecus lenirent. nec ulla apud Vitellianos flagitii pœna, et præmiis defectorum versa fides, ac reliquum perfidiæ certamen. crebra transfugia tribunorum centurionumque. nam gregarius miles induruerat pro Vitellio, donec Priscus et Alphenus desertis castris ad Vitellium regressi pudore proditionis cunctos exsolverent.

LXII. Iisdem diebus Fabius Valens [1] Urbini in custodia interficitur. caput ejus Vitellianis cohortibus ostentatum, ne quam ultra spem foverent. nam *pervasisse in Germanias Valentem et veteres illic novosque exercitus ciere* credebant. visa cæde in desperationem versi. et Flavianus exercitus immane quantum [2] animo exitium Valentis ut finem belli accepit. natus erat Valens Anagniæ, equestri familia. procax moribus, neque absurdus ingenio, famam urbanitatis per lasciviam petere. ludicro juvenalium [3] sub Nerone velut ex necessitate, mox sponte mimos actitavit, scite magis quam probe. legatus legionis et fovit Verginium et infamavit. Fonteium Capitonem corruptum, seu quia corrumpere nequiverat, interfecit [4]. Galbæ proditor, Vitellio fidus et aliorum perfidia illustratus.

LXIII. Abrupta undique spe Vitellianus miles transiturus in partes, id quoque non sine decore [1], sed sub signis vexillisque in subjectos Narniæ campos descendere. Flavianus exercitus, ut ad prœlium intentus ornatusque [2], densis circa viam ordinibus astiterat. accepti in medium Vitelliani, et circumdatos Primus Antonius clementer alloquitur. *pars Narniæ, pars Interamnæ subsistere* jussi. relictæ simul e victricibus legiones, neque quiescentibus graves et adversus contumaciam validæ. non omisere per eos dies Primus ac Varus crebris nuntiis *salutem et pecuniam et secreta Campaniæ* [3] offerre Vitellio, *si positis armis se ac liberos suos Vespasiano permisisset.* in eundem modum et Mucianus composuit epistolas; quibus plerumque fidere Vitellius, ac *de numero servorum,*

LXI. 1. De hoc accusativo vide dicta ad I, 44.

LXII. 1. De quo c. 43. — 2. Id est, immaniter, maxime, ut apud Horatium : *Vino et lucernis Medus acinaces immane quantum discrepat.* Phrasis concisa pro : immane (est) quantum (sive quantopere) acceperit, discrepet.—3. De quibus *Ann.* XIV, 15.—4. Vid. I, 7 et 58.

LXIII. 1. Sc. facere vel fecit. Aliter dedititii Cremonæ, c. 31. — 2. Instructus omni apparatu militari. — 3. Recessum in Campania, ut *secretum Asiæ*, I, 10.

electione littorum [1] loqui. tanta torpedo invaserat animum, ut si Principem eum fuisse ceteri non meminissent, ipse oblivisceretur.

LXIV. At primores civitatis Flavium Sabinum præfectum Urbis secretis sermonibus incitabant, « victoriæ famæque partem capesseret. esse illi « proprium militem cohortium urbanarum, nec defuturas vigilum cohor- « tes, servitia ipsorum [1], fortunam partium, et omnia prona victoribus. « ne Antonio Varoque de gloria concederet. paucas Vitellio cohortes, et « mœstis undique nuntiis trepidas; populi mobilem animum, et si ducem « se præbuisset, easdem illas adulationes pro Vespasiano fore. ipsum Vi- « tellium ne prosperis quidem parem : adeo [2] ruentibus debilitatum. gra- « tiam patrati belli penes eum qui Urbem occupasset. id Sabino conve- « nire, ut imperium fratri reservaret; id Vespasiano, ut ceteri post « Sabinum haberentur. »

LXV. Haudquaquam erecto animo eas voces accipiebat, invalidus senecta. erant qui occultis suspicionibus incesserent, tamquam *invidia et æmulatione fortunam fratris moraretur*. namque Flavius Sabinus ætate prior privatis utriusque rebus auctoritate pecuniaque Vespasianum antebat, et credebatur affectam ejus fidem [1] præjuvisse domo agrisque pignori acceptis; unde, quamquam manente in speciem concordia, offensarum operta metuebantur. melior interpretatio, *mitem virum abhorrere a sanguine et cædibus, eoque crebris cum Vitellio sermonibus de pace ponendisque per conditionem armis agitare*. sæpe domi congressi, postremo in æde Apollinis, ut fama fuit, pepigere [2]. verba vocesque duos testes habebant, Cluvium Rufum [3] et Silium Italicum [4]. vultus procul visentibus notabantur, Vitellii projectus et degener, Sabinus non insultans et miseranti proprior.

LXVI. Quodsi tam facile suorum mentes flexisset Vitellius quam ipse cesserat, incruentam Urbem Vespasiani exercitus intrasset. ceterum ut quisque Vitellio fidus, ita pacem et conditiones abnuebant, « discrimen « ac dedecus » ostentantes, « et fidem in libidine victoris. nec tantam « Vespasiano superbiam, ut privatum [1] Vitellium pateretur : ne victos « quidem laturos. ita periculum ex misericordia [2]. ipsum sane senem et « prosperis adversisque satiatum : sed quod nomen, quem statum filio « ejus Germanico fore? nunc pecuniam et familiam et beatos Campaniæ « sinus promitti : sed ubi imperium Vespasianus invaserit, non ipsi, non « amicis ejus, non denique exercitibus securitatem nisi exstincto æmu- « latore redituram. Fabium illis Valentem captivum et casibus dubiis « reservatum [3] prægravem fuisse : nedum Primus ac Fuscus et specimen « partium Mucianus ullam in Vitellium nisi occidendi licentiam habeant. « non a Cæsare Pompeium, non ab Augusto Antonium incolumes relictos,

— 4. Sc. Campaniæ.

LXIV. 1. Eorum qui ita monent Sabinum.—2. Multo magis.

LXV. 1. *Credit.* Juverat fratrem antequam plane rueret ejus fides, sed pignore accepto. — 2. Nimirum *salutem* Vitellio et *millies sestertium*, Sueton. c. 15.—3. De quo II, 65.—4. Poetam belli Punici, quod carmen exstat.

LXVI. 1. Et sibi subjectum quondam Principem.—2. Quæ a tam indigna conditione per mortem eum liberare cupiat.—3. Ut per eum, si res male caderet, veniam a Vitellio

« nisi forte Vespasianus altiores spiritus[4] gerat, Vitellii cliens, quum Vi-« tellius collega Claudio foret[5]. quin, ut censuram patris, ut tres consu-« latus, ut tot egregiæ domus honores deceret, desperatione saltem in « audaciam accingeretur. perstare militem, superesse studia populi. « denique nihil atrocius eventurum quam in quod sponte ruant. morien-« dum victis, moriendum deditis : id solum referre, novissimum spiritum « per ludibrium et contumelias effundant an per virtutem. »

LXVII. Surdæ ad fortia consilia Vitellio aures. obruebatur animus miseratione curaque, ne pertinacibus armis minus placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis. erat illi et fessa ætate parens; quæ tamen paucis ante diebus opportuna morte excidium domus prævenit. nihil principatu filii assecuta nisi luctum et bonam famam[1]. Quinto decimo kalendas Januarias audita defectione legionis cohortiumque, quæ se Narniæ dediderant, pullo amictu palatio degreditur, mœsta circum familia. simul ferebatur lecticula parvulus filius, velut in funebrem pompam. voces populi blandæ et intempestivæ; miles minaci silentio.

LXVIII. Nec quisquam adeo rerum humanarum immemor quem non commoveret illa facies, Romanum Principem et generis humani paullo ante dominum, relicta fortunæ suæ sede, per populum, per Urbem exire de imperio. nihil tale viderant, nihil audierant. repentina vis dictatorem Cæsarem oppresserat, occultæ Caium insidiæ; nox et ignotum rus fugam Neronis absconderant; Piso et Galba tamquam in acie cecidere. in sua concione Vitellius, inter suos milites, prospectantibus etiam feminis, pauca et præsenti mœstitiæ congruentia locutus, *cedere se pacis et reipublicæ causa; retinerent tantum memoriam sui, fratremque et conjugem et innoxiam liberorum ætatem miserarentur*; simul filium protendens, modo singulis, modo universis commendans, postremo fletu præpediente assistenti consuli (Cæcilius Simplex erat) exsolutum a latere pugionem, velut jus necis vitæque civium, reddebat. aspernante consule, reclamantibus qui in concione astiterant, ut in æde Concordiæ[1] positurus insignia imperii domumque fratris petiturus discessit. major hic clamor obsistentium penatibus privatis, *in palatium* vocantium interclusum aliud iter, idque solum quod in sacram viam[2] pergeret patebat. tum consilii inops in palatium rediit. prævenerat rumor *ejurari ab eo imperium*, scripseratque Flavius Sabinus cohortium tribunis *ut militem cohiberent*.

LXIX. Igitur tamquam omnis respublica in Vespasiani sinum cessisset, primores senatus et plerique equestris ordinis omnisque miles urbanus et vigiles domum Flavii Sabini complevere. illuc de studiis vulgi et minis Germanicarum cohortium[1] affertur. longius jam progressus erat quam ut regredi posset; et suo quisque metu, ne disjectos eoque minus validos

impetrare possent. — 4. Nobiliorem animum. Ceterum constat nec Cæsarem nec Augustum jussisse occidi adversarios, quibus tamen causa mortis erant.—5. Pater Vitellii censor et bis consul fuerat cum Claudio.

LXVII. 1. Conf. supra II, 64, Suetor. c. 14.

LXVIII. 1. In qua senatus haberi solebat, ad clivi Capitolini radicem.—2. Per quam a foro in palatium ibatur.

LXIX. 1. Prætorianarum, v. II, 93.

Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma impellebant. sed quod in ejusmodi rebus accidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumpsere. circa lacum Fundani[2] descendentibus qui Sabinum comitabantur, armatis occurrunt promptissimi Vitellianorum. modicum ibi prœlium improviso tumultu, sed prosperum Vitellianis fuit. Sabinus re trepida, quod tutissimum e præsentibus, arcem Capitolii insedit mixto milite et quibusdam senatorum Equitumque; quorum nomina tradere haud promptum est, quoniam victore Vespasiano multi id meritum erga partes simulavere. subierunt obsidium etiam feminæ, inter quas maxime insignis Verulana Gratilla, neque liberos neque propinquos, sed bellum secuta. Vitellianus miles custodia socordi clausos circumdedit; eoque concubia nocte suos liberos Sabinus et Domitianum fratris filium in Capitolium accivit, misso per neglecta[3] ad Flavianos duces nuntio, qui *circumsideri ipsos, et ni subveniretur, arctas res* nuntiaret. noctem adeo quietam egit ut degredi sine noxa potuerit : quippe miles Vitellii adversus pericula ferox, laboribus et vigiliis parum intentus erat, et hibernus imber repente fusus oculos auresque impediebat.

LXX. Luce prima Sabinus, antequam invicem hostilia cœptarent, Cornelium Martialem e primipilaribus ad Vitellium misit cum mandatis et questu « quod pacta turbarentur. simulationem prorsus et imaginem de« ponendi imperii fuisse ad decipiendos tot illustres viros. cur enim e rostris « fratris domum, imminentem foro et irritandis hominum oculis, quam « Aventinum et penates uxoris petisset? ita privato et omnem principatus « speciem vitanti convenisse. contra Vitellium in palatium, in ipsam im« perii arcem regressum; inde armatum agmen emissum; stratam inno« centium cædibus celeberrimam Urbis partem; ne Capitolio quidem absti« neri. togatum nempe se et unum e senatoribus, dum inter Vespasianum « ac Vitellium prœliis legionum, captivitatibus urbium, deditionibus « cohortium judicatur, jam Hispaniis Germaniisque et Britannia desci« scentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide, donec ultro ad condi« tiones vocaretur. pacem et concordiam victis utilia, victoribus tantum « pulchra esse. si conventionis pœniteat, non se, quem perfidia deceperit, « ferro peteret, non filium Vespasiani vix puberem : quantum occisis uno « sene et uno juvene profici? iret obviam legionibus et de summa rerum « illic certaret : cetera secundum eventum prœlii cessura. » trepidus ad hæc Vitellius pauca purgandi sui causa respondit, culpam *in militem* conferens, *cujus nimius ardor : imparem esse modestiam suam.* et monuit Martialem *ut per secretam ædium partem occulte abiret, ne militibus internuntius invisæ pacis interficeretur.* ipse neque jubendi neque vetandi potens; non jam Imperator, sed tantum belli causa erat.

LXXI. Vixdum regresso in Capitolium Martiale furens miles aderat, nullo duce, sibi quisque auctor. cito agmine forum et imminentia foro templa prætervecti erigunt aciem per adversum collem usque ad primas Capitolinæ arcis fores. erant antiquitus porticus in latere clivi, dextræ

—2. Ad montem Quirinalem.—3. Partes a custodibus non insessas.

subeuntibus; in quarum tectum egressi saxis tegulisque Vitellianos obruebant. neque illis manus nisi gladiis armatæ; et arcessere tormenta aut missilia tela longum videbatur. faces in prominentem porticum jecere. et sequebantur ignem, ambustasque Capitolii fores penetrassent, ni Sabinus revulsas undique statuas, decora majorum, in ipso aditu vice muri objecisset. tum diversos Capitolii aditus invadunt, juxta lucum asyli [1] et qua Tarpeia rupes [2] centum gradibus aditur. improvisa utraque vis; propior atque acrior per asylum ingruebat. nec sisti poterant scandentes per conjuncta ædificia, quæ, ut in multa pace, in altum edita solum Capitolii æquabant. hic ambigitur, ignem tectis oppugnatores injecerint, an obsessi, quæ crebrior fama, nitentes ac progressos depulerint. inde lapsus ignis in porticus appositas ædibus [3]; mox sustinentes fastigium aquilæ [4] vetere ligno traxerunt flammam alueruntque. sic Capitolium, clausis foribus, indefensum et indireptum conflagravit.

LXXII. Id facinus post conditam Urbem luctuosissimum fœdissimumque reipublicæ populi Romani accidit, nullo externo hoste, propitiis, si per mores nostros liceret, deis, sedem Jovis optimi maximi auspicato a majoribus, pignus imperii, conditam, quam non Porsenna dedita Urbe [1] neque Galli capta temerare potuissent, furore Principum exscindi. arserat et antè Capitolium civili bello [2], sed fraude privata: nunc palam obsessum, palam incensum, quibus armorum causis, quo tantæ cladis pretio? scilicet pro patria bellavimus! Voverat Tarquinius Priscus rex bello Sabino, jeceratque fundamenta [3] spe magis futuræ magnitudinis, quam quo modicæ adhuc populi Romani res sufficerent. mox Servius Tullius sociorum studio [4], dein Tarquinius Superbus capta Suessa Pometia hostium spoliis exstruxere [5]. sed gloria operis libertati reservata: pulsis regibus Horatius Pulvillus iterum consul [6] dedicavit, ea magnificentia quam immensæ postea populi Romani opes ornarent potius quam augerent. iisdem rursus vestigiis situm est, postquam interjecto quadringentorum quindecim [7] annorum spatio L. Scipione, C. Norbano Coss. flagraverat. curam victor Sulla suscepit, neque tamen dedicavit: hoc solum felicitati ejus negatum [8]. Lutatii Catuli nomen inter tanta Cæsarum opera usque ad Vitellium mansit.

LXXIII. Ea tunc ædes cremabatur. sed plus pavoris obsessis quam obsessoribus intulit. quippe Vitellianus miles neque astu neque constantia inter dubia indigebat. ex diverso trepidi milites, dux segnis et velut captus

LXXI. 1. *Asylum* Romuli erat in valle inter duo capita montis Capitolini; locus appellabatur *inter duos lucos*. V. Livium I, 8. — 2. Quæ erat in parte opposita ei quæ per forum adibatur. — 3. Tribus: Jovis, Junonis, Minervæ, sub eodem tecto. — 4. *Aquilæ* sunt trabes, quæ in formam triangularem redactæ efficiebant fastigium templi (ἀέτωμα) et propter similitudinem aquilæ pennas extendentis a Græcis vocabantur ἀετοί.

LXXII. 1. Secundum narrationem Plinii *Hist. nat.* XXXIV, 14, § 39. Nam aliter Livius. — 2. Sullano, a. U. 671, auctoribus ignotis. — 3. Vid. Liv. I, 38. — 4. Sed hic secundum ceteros historicos Dianæ templum in Aventino exstruxit: de opera Capitolio impensa nulla usquam mentio. — 5. Liv. I, 53. — 6. Anni U. 247. — 7. Imo CDXXV, secundum Fastos, ab a. 247—671. — 8. Ipse Sulla *hoc tamen felicitati suæ defuisse confessus est, quod Capitolium non dedicavisset*, Plinius *Hist. nat.* VII, 43, § 138. Dedicatum a Catulo a. 685, mortuo Sulla a. 676.

animi, non lingua, non auribus competere[1]; neque alienis consiliis regi, neque sua expedire; huc illuc clamoribus hostium circumagi; quæ jusserat, vetare; quæ vetuerat, jubere. mox, quod in perditis rebus accidit, omnes præcipere, nemo exsequi. postremo abjectis armis fugam et fallendi artes circumspectabant. Irrumpunt Vitelliani et cuncta sanguine, ferro flammisque miscent. pauci militarium virorum, inter quos maxime insignes Cornelius Martialis, Æmilius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scæva, pugnam ausi obtruncantur. Flavium Sabinum inermem neque fugam cœptantem circumsistunt, et Quintium Atticum consulem[2], umbra honoris et suamet vanitate monstratum, quod edicta in populum pro Vespasiano magnifica, probrosa adversus Vitellium jecerat[3]. ceteri per varios casus elapsi, quidam servili habitu, alii fide clientium contecti et inter sarcinas abditi. fuere qui excepto Vitellianorum signo[4], quo inter se noscebantur, ultro rogitantes respondentesve, audaciam pro latebra haberent.

LXXIV. Domitianus prima irruptione apud æditunm occultatus, sollertia liberti lineo amictu turbæ sacricolarum[1] immixtus ignoratusque, apud Cornelium Primum paternum clientem juxta Velabrum delituit. ac potiente rerum patre, disjecto æditui contubernio, modicum sacellum *Jovi conservatori* aramque posuit casus suos in marmore expressam[2]; mox imperium adeptus *Jovi custodi* templum ingens seque in sinu dei sacravit. Sabinus et Atticus onerati catenis et ad Vitellium ducti nequaquam infesto sermone vultuque excipiuntur, frementibus qui jus cædis et præmia enavatæ[3] operæ petebant. clamore a proximis orto sordida pars plebis supplicium Sabini exposcit, minas adulationesque miscet. stantem pro gradibus palatii Vitellium et preces parantem pervicere ut absisteret. tum confossum collaceratumque et absciso capite truncum corpus Sabini in Gemonias[4] trahunt.

LXXV. Hic exitus viri haud sane spernendi. quinque et triginta stipendia in republica fecerat, domi militiæque clarus. innocentiam justitiamque ejus non argueres; sermonis nimius erat. id unum septem annis quibus Mœsiam, duodecim quibus præfecturam Urbis obtinuit, calumniatus est[1] rumor. in fine alii segnem, multi moderatum et civium sanguinis parcum credidere. quod inter omnes constiterit[2], ante principatum Vespasiani decus domus penes Sabinum erat. cædem ejus lætam fuisse Muciano accepimus. ferebant plerique *etiam paci consultum dirempta æmulatione inter duos, quorum alter se fratrem Imperatoris, alter consortem imperii cogitaret.* sed Vitellius consulis supplicium poscenti populo restitit, placatus ac velut vicem reddens, quod interrogantibus *quis Capi-*

LXXIII. 1. Vid. ad *Ann.* III, 46, not. 1. Sunt Sallustiana verba : *Sic vero quasi formidine attonitus neque animo neque auribus neque lingua competere.*—2. Mensium novembris et decembris; collega ejus, Cæcilius Simplex, Vitellio favebat, c. 68. — 3. Sparserat; non enim palam et publice proposuit.—4. Tessera.

LXXIV. 1. Sacrificulorum. Isiaci autem intelliguntur, qui lino vestiebantur. Singula narrat Sueton. *Domit.* c. 1.—2. Oratio audacter ad græcam normam conformata, pro expressos habentem, τὰς τύχας αὐτοῦ ἐγκεχαραγμένην, ut a Valerio Flacco *Arg.* I, 491: *Casusque tuos expressa, Phalere, arma geris.*—3. Cum successu navatæ, ad optatum finem perductæ.—4. Vid. ad *Ann.* III, 14, not. 5.

LXXV. 1. Reprehendit.—2. Id est : constitit, ni fallor.

tolium incendisset se reum Atticus obtulerat, eaque confessione, sive aptum tempori mendacium fuit, invidiam crimenque agnovisse et a partibus Vitellii amolitus videbatur

LXXVI. Iisdem diebus L. Vitellius positis apud Feroniam castris excidio Terracinæ imminebat, clausis illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi mœnia neque periculum in aperto audebant. præerat, ut supra [1] memoravimus, Julianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus, lascivia socordiaque gladiatorum magis quam ducum similes. non vigilias agere, non intuta mœnium firmare : noctu dieque fluxi et amœna littorum personantes, in ministerium luxus dispersis militibus, de bello tantum inter convivia loquebantur. Paucos ante dies discesserat Apinius Tiro [2], donisque ac pecuniis acerbe per municipia conquirendis plus invidiæ quam virium partibus addebat.

LXXVII. Interim ad L. Vitellium servus Verginii Capitonis perfugit, pollicitusque, *si præsidium acciperet*, *vacuam arcem furtim traditurum*, multa nocte cohortes expeditas summis montium jugis super caput hostium sistit. inde miles ad cædem magis quam ad pugnam decurrit. sternunt inermos aut arma capientes, et quosdam somno excitos, quum tenebris, pavore, sonitu tubarum, clamore hostili turbarentur. pauci gladiatorum resistentes neque inulti cecidere. ceteri ad naves ruebant, ubi cuncta pari formidine implicabantur, permixtis paganis, quos nullo discrimine Vitelliani trucidabant. sex Liburnicæ inter primum tumultum evasere, in quis præfectus classis Apollinaris; reliquæ in littore captæ, aut nimio ruentium onere pressas mare hausit. Julianus ad L. Vitellium perductus et verberibus fœdatus in ore ejus jugulatur. fuere qui uxorem L. Vitellii Triariam incesserent, tamquam *gladio militari cincta inter luctum cladesque expugnatæ Terracinæ superbe sæveque egisset*. ipse lauream [1] gestæ prospere rei ad fratrem misit, percunctatus *statim regredi se an perdomandæ Campaniæ insistere juberet*. quod salutare non modo partibus Vespasiani, sed reipublicæ fuit. nam si recens victoriâ miles et super insitam pervicaciam secundis ferox Romam contendisset, haud parva mole certatum nec sine exitio Urbis foret. quippe L. Vitellio quamvis infami inerat industria; nec virtutibus, ut boni, sed quo modo pessimus quisque, vitiis valebat.

LXXVIII. Dum hæc in partibus Vitellii geruntur, digressus Narnia [1] Vespasiani exercitus festos Saturni dies Ocriculi per otium agitabat. causa tam pravæ moræ, ut Mucianum opperirentur. nec defuere qui Antonium suspicionibus arguerent, tamquam *dolo cunctantem post secretas Vitellii epistolas*, *quibus consulatum et nubilem filiam et dotales opes pretium proditionis offerebat*. alii *ficta hæc et in gratiam Muciani composita*. quidam « omnium id ducum consilium fuisse, ostentare potius « Urbi bellum quam inferre, quando validissimæ cohortes a Vitellio desci- « vissent, et abscisis omnibus præsidiis cessurus imperio videbatur. sed

LXXVI. 1. Cap. 57. *Feronia* « in tertio erat milliario a *Terracina*. » — 2. Flavianis deditus, c. 57.

LXXVII. 1. Litteras laureatas, de quibus exponit Plinius *Hist. nat.* XV, 30, § 133.

LXXVIII. 1. Vid. c. 63.

« cuncta festinatione, deinde ignavia Sabini corrupta, qui sumptis temere « armis munitissimam Capitolii arcem et ne magnis quidem exercitibus « expugnabilem adversus tres cohortes tueri nequivisset. » haud facile quis uni assignaverit culpam, quæ omnium fuit. nam et Mucianus ambiguis epistolis victores morabatur, et Antonius præpostero obsequio, vel dum regerit [2] invidiam, crimen meruit; ceterique duces dum peractum bellum putant, finem ejus insignivere [3]. ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus præmissus ut transversis itineribus per agrum Sabinum Salaria via [3] Urbem introiret, satis maturaverat, donec obsessi Capitolii fama cunctos simul exciret.

LXXIX. Antonius per Flaminiam ad Saxa rubra [1] multo jam noctis serum auxilium venit. illic *interfectum Sabinum, conflagrasse Capitolium, tremere Urbem,* mœsta omnia accepit; *plebem quoque et servitia pro Vitellio armari* nuntiabatur. et Petilio Ceriali equestre prœlium adversum fuerat. namque incautum et tamquam ad victos ruentem Vitelliani, interjectus equiti pedes, excepere. pugnatum haud procul Urbe, inter ædificia hortosque et anfractus viarum; quæ gnara Vitellianis, incomperta hostibus metum fecerant. neque omnis eques concors, adjunctis quibusdam, qui nuper apud Narniam dediti fortunam partium speculabantur. capitur præfectus alæ Tullius Flavianus; ceteri fœda fuga consternantur, non ultra Fidenas [2] secutis victoribus.

LXXX. Eo successu studia populi aucta. vulgus urbanum arma cepit. paucis scuta militaria; plures, raptis quod cuique obvium telis, *signum pugnæ* exposcunt. agit grates Vitellius et *ad tuendam Urbem prorumpere* jubet. mox vocato senatu deliguntur legati ad exercitus, ut prætexto reipublicæ concordiam pacemque suaderent. varia legatorum sors fuit. qui Petilio Ceriali occurrerant, extremum discrimen adiere, aspernante milite conditiones pacis. vulneratur prætor Arulenus Rusticus [1]. auxit invidiam super violatum legati prætorisque nomen propria dignatio viri. palantur comites, occiditur proximus lictor dimovere turbam ausus, et ni dato a duce præsidio defensi forent, sacrum etiam in [2] exteras gentes legatorum jus ante ipsa patriæ mœnia civilis rabies usque in exitium temerasset. æquioribus animis accepti sunt qui ad Antonium venerant, non quia modestior miles, sed duci plus auctoritatis.

LXXXI. Miscuerat se legatis Musonius Rufus equestris ordinis [1], studium philosophiæ et placita Stoicorum æmulatus; cœptabatque permixtus manipulis, *bona pacis ac belli discrimina* disserens, armatos monere. id plerisque ludibrio, pluribus tædio; nec deerant qui propellerent proculcarentque, ni admonitu modestissimi cujusque et aliis minitantibus omi-

—2. In Mucianum retorquet. Est *invidia* conflagrati Capitolii.—3. Magno flagitio conspicuum reddidere, quod nonnullâ properatione ipsorum vitari poterat.—4. Ita dicta a *salinis* Sabinorum, ad quos ducebat, ceterum etiam Collina vocata; v. cap. 82.

LXXIX. 1. Nono milliari ab Urbe situm oppidulum, in via Flaminia.—2. Quinto milliari ab Urbe.

LXXX. 1. De quo viro eximio v. supra *Ann.* XVI, 26, *Agric.* c. 2.—2. Sic Cicero *Verr.* IV, 11: *Ordinis auctoritati, quæ nisi gravis erit* APUD *socios,* IN *exteras nationes, ubi erit imperii nomen et dignitas?*

LXXXI. 1. De quo *Ann.* XIV, 59; XV, 71.

sisset intempestivam sapientiam. obviæ fuere et virgines Vestales cum epistolis Vitellii ad Antonium scriptis. *eximi supremo certamini unum diem* postulabat; *si moram interjecissent, facilius omnia conventura.* virgines cum honore dimissæ; Vitellio rescriptum *Sabini cæde et incendio Capitolii dirempta belli commercia* [2].

LXXXII. Tentavit tamen Antonius vocatas ad concionem legiones mitigare, *ut castris juxta pontem Mulvium positis postera die Urbem ingrederentur.* ratio cunctandi, ne asperatus prœlio miles non populo, non senatui, ne templis quidem ac delubris deorum consuleret. sed omnem prolationem ut inimicam victoriæ suspectabant. simul fulgentia per colles vexilla, quamquam imbellis populus sequeretur, speciem hostilis exercitus fecerant. tripartito agmine pars, ut astiterat, Flaminia via, pars juxta ripam Tiberis incessit; tertium agmen per Salariam Collinæ portæ propinquabat. plebs invectis equitibus fusa; miles Vitellianus trinis et ipse præsidiis occurrit. prœlia ante Urbem multa et varia, sed Flavianis consilio ducum præstantibus sæpius prospera. ii tantum conflictati sunt, qui in partem sinistram Urbis, ad Sallustianos hortos [1], per angusta et lubrica viarum flexerant. superstantes maceriis hortorum Vitelliani ad serum usque diem saxis pilisque subeuntes arcebant, donec ab equitibus, qui porta Collina irruperant, circumvenirentur. concurrêre et in campo Martio infestæ acies. pro Flavianis fortuna et parta toties victoria: Vitelliani desperatione sola ruebant; et quamquam pulsi, rursus in Urbe congregabantur.

LXXXIII. Aderat pugnantibus spectator populus, utque in ludicro certamine, hos, rursus illos clamore et plausu fovebat. quoties pars altera inclinasset, abditos in tabernis aut, si quam in domum perfugerant, *erui jugularique* expostulantes, parte majore prædæ potiebantur: nam milite ad sanguinem et cædes obverso spolia in vulgus cedebant. sæva ac deformis Urbe tota facies. alibi prœlia et vulnera, alibi balineæ popinæque; simul cruor et strues corporum, juxta scorta et scortis similes; quantum in luxurioso otio libidinum, quicquid in acerbissima captivitate scelerum, prorsus ut eandem civitatem et furere crederes et lascivire. conflixerant ante armati exercitus in Urbe, bis L. Sulla, semel Cinna victoribus [1]; nec tunc minus crudelitatis: nunc inhumana securitas, et ne minimo quidem temporis voluptates intermissæ. velut festis diebus id quoque gaudium [2] accederet, exsultabant, fruebantur, nulla partium cura, malis publicis læti.

LXXXIV. Plurimum molis in oppugnatione castrorum [1] fuit, quæ acerrimus quisque ut novissimam spem retinebant. eo intentius victores, præcipuo veterum cohortium [2] studio, cuncta validissimarum urbium excidiis reperta simul admovent, testudinem, tormenta, aggeres facesque, *quicquid tot prœliis laboris ac periculi hausissent, opere illo consummari* clamitantes. *Urbem senatui ac populo Romano, templa diis reddita: proprium esse militis decus in castris. illam patriam, illos penates. ni statim recipiantur, noctem in armis agendam.* contra Vitelliani,

—2. Commercia bellantium, conditiones pacis bellive agitantium; ex Virgilio *Æn.* X, 532.

LXXXII. 1. Ad portam Collinam.

LXXXIII. 1. Lege de his invasionibus Florum III, 21.—2. Sc. spectandi pugnam, quasi ludum gladiatorium.

LXXXIV. 1. Prætorianorum.—2. Prætorianorum exauctoratorum a Vitellio, a Flavia-

quamquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore fœdare, [3] suprema victis solatia amplectebantur. multi semianimes super turres et propugnacula mœnium exspiravere. convulsis portis reliquus globus obtulit se victoribus; et cecidere omnes contrariis vulneribus, versi in hostem : ea cura etiam morientibus decori exitus fuit. Vitellius capta Urbe per aversam palatii partem Aventinum in domum uxoris sellula defertur, ut si diem latebrâ vitavisset, Terracinam ad cohortes fratremque perfugeret. dein mobilitate ingenii, et quæ natura pavoris est, quum omnia metuenti præsentia maxime displicerent, in palatium regreditur vastum desertumque, dilapsis etiam infimis servitiorum aut occursum ejus declinantibus. terret solitudo et tacentes loci; tentat clausa [4], inhorrescit vacuis; fessusque misero errore, et pudenda latebra [5] semet occultans, ab Julio Placido tribuno cohortis protrahitur. vinctæ pone tergum manus; laniata veste, fœdum spectaculum, ducebatur, multis increpantibus, nullo illacrimante : deformitas exitus misericordiam abstulerat. obvius e Germanicis militibus Vitellium infesto ictu, per iram, vel quo maturius ludibrio eximeret [6], an tribunum appetierit, in incerto fuit : aurem tribuni amputavit ac statim confossus est.

LXXXV. Vitellium infestis mucronibus coactum modo erigere os et offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque Rostra aut Galbæ occisi locum contueri, postremo ad Gemonias, ubi corpus Flavii Sabini jacuerat, propulere. una vox non degeneris animi excepta, quum tribuno insultanti *se tamen Imperatorem ejus fuisse* respondit. ac deinde ingestis vulneribus concidit. et vulgus eadem pravitate insectabatur interfectum, qua foverat viventem.

LXXXVI. Patria illi Luceria. septimum et quinquagesimum ætatis annum explebat [1]. consulatum, sacerdotia, nomen locumque inter primores nulla sua industria, sed cuncta patris claritudine adeptus [2]. principatum ei detulere qui ipsum non noverant. studia exercitus raro cuiquam bonis artibus quæsita perinde affuere quam huic per ignaviam. inerat tamen simplicitas ac liberalitas; quæ, ni assit modus, in exitium vertuntur. amicitias dum magnitudine munerum, non constantia morum contineri putat, meruit [3] magis, quam habuit. reipublicæ haud dubie intererat Vitellium vinci; sed imputare perfidiam non possunt qui Vitellium Vespasiano prodidere, quum a Galba descivissent. Præcipiti in occasum die, ob pavorem magistratuum senatorumque, qui dilapsi ex Urbe aut per domos clientium semet occultabant, vocari senatus non potuit. Domitianum, postquam nihil hostile metuebatur, ad duces partium progressum et *Cæsarem* consalutatum miles frequens, utque erat in armis, in paternos penates deduxit.

nis sub signa revocatorum. — 3. Sc. hæc tamquam *supr.*; illa quæ infinitivis exposita sunt. — 4. Sc. si forte amici ibi lateant. — 5. *Zona aureorum plena se circumdedit, confugitque in cellulam janitoris, religato pro foribus cane, lectoque et culcita objectis*, Sueton. c. 16. Dio Cassius de recessu loquitur in quo canes conclusi, qui Vitellium acriter momorderint. — 6. Sic Dio Cassius LXV, 21 : militem vulnerato Vitellio dixisse, *Servabo te ut possum*, et se ipsum interfecisse.

LXXXVI. 1. Sic etiam Suetonius c. 18. Sed Dio Cassius refert 54 annos. — 2. De quo conf. dicta Tacito *Ann.* VI, 32.—3. Comparavit opera et pretio.

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

Cap. 1. Interfecto Vitellio milites Flaviani in Urbe sæviunt.—2. Domitianus nomen sedemque Cæsaris nactus adulteriis filium Principis agit. L. Vitellius interficitur.—3. Campania composita, Vespasiano senatus consulatum cum Tito filio, præturam Domitiano et consulare imperium decernit.—4 Muciani, Antonii, ceterorum honores. restituendi Capitolii consilium. libertati consulit Helvidius Priscus, cujus—5. vita et mores, —6—8. et cum Eprio Marcello acre jurgium de legatis ad Principem mittendis.—9. de impensis publicis dissensio.—10. Musonius Rufus in P. Celerem invehitur.—11. Mucianus Urbem ingressus cuncta in se trahit, Calpurnium Galerianum cædi curat, Asiaticum libertum servili supplicio tollit.

12. Germanicæ cladis fama. ejus belli causa in Batavis,—13. duce Claudio Civile.—14—16. is Batavos, Canninefates. Frisios excitat, statim dolo, mox aperta vi Romanos superat. —17. victoriæ hujus fama motæ Germaniæ auxilia offerunt Civili, qui et Galliarum societatem affectat.—18. Hordeonii Flacci segnitia. victi Romani in Vetera castra fugiunt.—19. Batavorum et Canninefatium cohortes, jussu Vitellii in Urbem pergentes, corruptæ Civili junguntur, et—20. Bonnensi prœlio Romanorum aciem perfringunt. 21. Civilis consilii ambiguus suos in verba Vespasiani adigit. hostilia velans;—22, 23. mox Vetera obsidet, frustra.—24, 25. Hordeonius Flaccus seditione conflictatus summam rerum Voculæ permittit.—26, 27. huic additus Herennius Gallus, re male gesta, verberatur. nova seditio. — 28—30. Civilis, immensis auctibus ab universa Germania elatus, obsidium Veterum urget, Ubios vexat. varia certamina.

31. Nuntiato Cremonensi prœlio auxilia Gallorum a Vitellio desciscunt. suos quoque Hordeonius in Vespasiani verba adigit hæsitantes.—32 ad Civilem missus Montanus, ut a bello absistere jubeat, ab ipso tentatur.—33, 34. cum Vocula confligit Civilis vario eventu, non sine utriusque ducis culpa.—35. Vocula male utitur victoria. Vetera obsidione liberat.—36. Civilis Geldubam capit. Romani milites Hordeonium necant. Vocula per tenebras evadit.—37. mox a Civile superati Voculam denuo sequuntur, quocum obsidione Magontiacum liberant. Treveri nunc fidi, mox rebelles.

38. Vespasianus cum Tito consulatum init. falsi pavores in Urbe et a L. Pisone.—39. Domitianus prætor. vis penes Mucianum. is Primi Antonii potentiam infringit.—40 restituti Galbæ honores. Bareæ Sorani Manibus P. Celere damnato satisfactum.—41. alii quoque delatores castigati. — 42. in his Aquilium Regulum, a Messala fratre defensum, Montanus percellit.—43, 44. idem in Marcellum tentat Helvidius intercedente Cæsare, abolendam priorum temporum memoriam rato. itaque in paucos modo sævitum.

45. Senenses ob pulsatum senatorem puniti. Antonius Flamma lege repetundarum damnatus.—46. militaris seditio a Muciano repressa.—47. abrogati consulatus quos Vitellius dederat. funus censorium Flavio Sabino ductum.—48—50. L. Pisonis Africæ proconsulis cædes. servi ejus egregium mendacium. Œensium Leptitanorumque discordiæ compositæ. fusi Garamantes.—51. Parthorum auxilia non recipit Vespasianus.—52. hunc iratum Domitiano Titus mitigat.—53. cura restituendi Capitolii in L. Vestinum collata.

54. Audita mors Vitellii duplicaverat bellum per Gallias Germaniasque. cum incendio Capitolii finis imperio adesse creditus.—55—58. interfecto Hordeonio conspirant cum Civile et Classico Julius Tutor et Julius Sabinus. nutant reliquæ Galliæ, Romanæ quoque legiones tentantur, frustra renitente Vocula, —59, 60. quo cæso, vinctisque Herennio et Numisio legatis, istas pro imperio Galliarum sacramento adigit Civilis, Tutor Agrippinenses, Classicus obsessos ad Vetera.—61. Civilis voti compos crinem deponit. tum et major auctoritas Veledæ.—62 captarum legionum mœstum silensque agmen. ala Picentina necem Voculæ vindicat.—63—65. colonia Agrippinensis, Transrhenanis gentibus invisa, in summum discrimen adducta cum Civile societatem init, Veledæ numen donis placat.—66. Civilis Betasios, Tungros, Nervios in fidem accipit.—67. fusi Lingones a Sequanis. Julius Sabinus victus latet.—68. Mucianus cum Domitiano ad bellum accingitur. —69. Remi Gallias in fide Romana conservant, exceptis Treveris atque Lingonibus.—70.

sed nec iis nec reliquis civitatibus nec ipsis ducibus satis consilii ac concordiæ. Tutor ad Bingium victus.—71. Petilius Cerialis Magontiacum venit, spes Romanorum erigit. Valentinum ducem magna strage affectum capit.—72. Treveros intrat. militibus exitium urbis poscentibus resistit. victas legiones in castra recipit.—73, 74. Treveros et Lingones officii admonet.—75. Civilis et Classicus ad Cerialem litteras mittunt, ad quas ille nihil. —76. Civilis cunctandum, Tutor et Classicus statim pugnandum statuunt.—77, 78. atrox prœlium, quo Cerialis initio victus, mox victor castra hostium exscindit. — 79. Agrippinenses a Germanis desciscunt. — 80. Mucianus Vitellii filium interficit. Antonius Primus ad Vespasianum profectus non pro spe excipitur.—81. Multis miraculis cœlestis in Vespasianum favor ostensus. ipse oculorum tabe notum, alium manu ægrum sanitati restituit, —82. confirmatur omine in templo Serapidis,—83, 84. cujus origo Sinopensis, templum Alexandriæ magnificum, nomen. — 85. Valentinus supplicio affectus. — 86. Domitianus, frustra tentato Ceriale an sibi exercitum imperiumque traditurus foret, litterarum studium et amorem carminum simulat.

Gesta hæc partim eodem anno, partim sequentis initio.

I. Interfecto Vitellio bellum magis desierat, quam pax cœperat. armati per Urbem victores implacabili odio victos consectabantur. plenæ cædibus viæ, cruenta fora templaque, passim trucidatis, ut quemque fors obtulerat. ac mox augescente licentia scrutari ac protrahere abditos; si quem procerum habitu et juventa conspexerant, obtruncare[1], nullo militum aut populi discrimine. quæ sævitia recentibus odiis sanguine explebatur, dein verterat in avaritiam. nihil usquam secretum aut clausum sinebant, *Vitellianos occultari* simulantes. initium id perfringendarum domuum, vel si resisteretur, causa cædis; nec deerat egentissimus quisque e plebe, et pessimi servitiorum prodere ultro dites dominos : alii ab amicis monstrabantur. ubique lamenta, conclamationes et fortunæ[2] captæ urbis, adeo ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa antea[3] petulantia desideraretur. duces partium accendendo civili bello acres, temperandæ victoriæ impares : quippe in turbas et discordias pessimo cuique plurima vis; pax et quies bonis artibus indigent.

II. Nomen sedemque[1] Cæsaris Domitianus acceperat : nondum ad curas intentus, sed stupris et adulteriis filium Principis agebat. præfectura prætorii penes Arrium Varum, summa potentiæ in Primo Antonio. is pecuniam familiamque e Principis domo quasi Cremonensem prædam rapere. ceteri modestia vel ignobilitate ut in bello obscuri, ita præmiorum expertes[2]. civitas pavida et servitio parata *occupari*[3] *redeuntem Terracina L. Vitellium cum cohortibus exstinguique reliqua belli* postulabat. præmissi Ariciam equites; agmen legionum intra Bovillas stetit. nec cunctatus est Vitellius seque et cohortes arbitrio victoris permittere. et miles infelicia arma haud minus ira quam metu abjecit. longus deditorum ordo, septus armatis, per Urbem incessit, nemo supplici vultu, sed tristes et truces et adversum plausus ac lasciviam insultantis vulgi immobiles. paucos erumpere ausos circumjecti pressere; ceteri in custodiam conditi. nihil quisquam locutus indignum, et quamquam inter adversa, salva vir-

I. 1. Quasi Germanicum militem, qui plerumque proceri (v. *Germ.* c. 5). — 2. Plurali pro, variæ species fortunæ, ut quæque singulis civium evenerat in capta urbe.— 3. Quæ antea odio fuerat.

II. 1. Palatium. De re conf. *Agric.* c. 7.—2. Junge dicta similia III, 32.—3. Præveniri.

tutis fama. dein L. Vitellius interficitur, par vitiis fratris, in principatu ejus vigilantior, nec perinde prosperis socius quam adversis abstractus[4].

III. Iisdem diebus Lucilius Bassus cum expedito equite ad componendam Campaniam mittitur, discordibus municipiorum animis magis inter semet quam contumacia adversus Principem[1]. viso milite quies; et minoribus coloniis impunitas. Capuæ legio tertia hiemandi causa locatur, et domus illustres afflictæ, quum contrà Terracinenses[2] nulla ope juvarentur. tanto proclivius est injuriæ quam beneficio vicem exsolvere, quia gratia oneri, ultio in quæstu habetur. solatio fuit servus Verginii Capitonis, quem proditorem Terracinensium diximus[3], patibulo affixus in iisdem annulis, quos acceptos a Vitellio gestabat. At Romæ senatus cuncta Principibus solita[4] Vespasiano decernit, lætus et spei certus: quippe sumpta per Gallias Hispaniasque civilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico, postquam Ægyptum, Judæam Syriamque et omnes provincias exercitusque lustraverant, velut expiato terrarum orbe cepisse finem videbantur. addidere alacritatem Vespasiani litteræ tamquam manente bello scriptæ. ea prima specie forma: ceterum ut Princeps loquebatur, civilia[5] de se et reipublicæ egregia. nec senatus obsequium deerat. ipsi *consulatus cum Tito filio, prætura Domitiano et consulare imperium*[6] decernuntur.

IV. Miserat et Mucianus epistolas ad senatum, quæ materiam sermonibus præbuere: *si privatus esset, cur publice loqueretur? potuisse eadem paucos post dies loco sententiæ dici.* ipsa quoque insectatio in Vitellium sera et sine libertate[1]. id vero erga rempublicam superbum, erga Principem contumeliosum, quod *in manu sua fuisse imperium donatumque Vespasiano* jactabat. ceterum invidia in occulto, adulatio in aperto erant. multo cum honore verborum *Muciano triumphalia* de bello civili[2] data: sed *in Sarmatas expeditio*[3] fingebatur. adduntur *Primo Antonio consularia, Cornelio Fusco et Arrio Varo prætoria insignia.* mox deos respexere; *restitui Capitolium* placuit. eaque omnia Valerius Asiaticus[4] consul designatus censuit: ceteri vultu manuque, pauci, quibus conspicua dignitas aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus assentiebantur. ubi ad Helvidium Priscum prætorem designatum ventum, prompsit sententiam, ut honorificam in bonum Principem, ita falsa aberant[5], et studiis senatûs attollebatur. isque præcipuus illi dies, magnæ offensæ initium et magnæ gloriæ fuit.

Terracina sita in 59 milliario viæ Appiæ, Aricia in sextodecimo ejusdem. — 4. Adversa fortuna fratris in perniciem abreptus.

III. 1. Vid. III, 57.—2. De quorum meritis III, 76.—3. III, 77.—4. Tribuniciam potestatem, nomen Augusti, etc. Pars ejus decreti in ænea tabula scriptum superest. — 5. Modesta, quasi civis esset. — 6. Per quod perpetuo duodecim fascibus utebatur et inter consules medius sedebat.

IV. 1. Quia nullum jam ex illo periculum.—2. Amare dictum: nam non nisi de exteris gentibus devictis triumphari poterat. Jam alibi vidimus sub Imperatoribus non agi triumphos ab ducibus, sed *triumphalia* (*insignia*) iis decerni: laurea, trabea, sceptrum, statua, sacrificia, supplicationes, etc.—3. Ob Dacorum repulsionem, III, 46.— 4 Gener Vitellii, I, 59.—5. Constructio variata, quasi dixisset: *sententiam, quæ ut honorifica erat in bonum Principem* (qualem futurum esse Vespasianum credidit Helvidius), *ita falsa* ab ea *aberant:* non erat, ut aliorum, honorifica per adulationem.

V. Res poscere videtur, quia iterum [1] in mentionem incidimus viri sæpius memorandi, ut vitam studiaque ejus, et quali fortuna sit usus, paucis repetam. Helvidius Priscus [regione Italiæ], Carecinæ [2] municipio, Cluvio patre, qui ordinem primipili duxisset [3], ingenium illustre altioribus studiis [4] juvenis admodum dedit, non ut plerique, ut nomine magnifico segne otium velaret, sed quo firmior adversus fortuita rempublicam capesseret. doctores sapientium [5] secutus est, qui sola bona, quæ honesta, mala tantum, quæ turpia, potentiam, nobilitatem ceteraque extra animum neque bonis neque malis annumerant. quæstorius adhuc [6] a Pæto Thrasea gener delectus e moribus soceri nihil æque ac libertatem hausit, civis, senator, maritus, gener, amicus, cunctis vitæ officiis æquabilis, opum contemptor, recti pervicax, constans adversus metus.

VI. Erant quibus appetentior famæ videretur, quando etiam sapientibus cupido gloriæ novissima exuitur [1]. ruina soceri in exsilium pulsus [2], ut Galbæ principatu rediit, Marcellum Eprium delatorem Thraseæ [3] accusare aggreditur. ea ultio, incertum major an justior, senatum in studia diduxerat : nam si caderet Marcellus, agmen reorum [4] sternebatur. primo minax certamen, et egregiis utriusque orationibus testatum. mox dubia voluntate Galbæ, multis senatorum deprecantibus, omisit Priscus, variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus moderationem laudantium aut constantiam requirentium. Ceterum eo senatus die, quo *de imperio Vespasiani* censebant, placuerat *mitti ad Principem legatos*. hinc inter Helvidium et Eprium acre jurgium. Priscus *eligi nominatim a magistratibus juratis*, Marcellus *urnam* postulabat; quæ consulis designati sententia fuerat.

VII. Sed Marcelli studium proprius rubor excitabat, ne aliis electis posthabitus crederetur. paullatimque per altercationem ad continuas et infestas orationes provecti sunt, quærente Helvidio, « quid ita Marcellus « judicium magistratuum pavesceret? esse illi pecuniam et eloquentiam, « quîs multos anteiret, ni memoria flagitiorum urgeretur. sorte et urna « mores non discerni : suffragia et existimationem senatus reperta, ut in « cujusque vitam famamque penetrarent. pertinere ad utilitatem reipu« blicæ, pertinere ad Vespasiani honorem, occurrere illi quos innocen« tissimos senatus habeat, qui honestis sermonibus aures Imperatoris im« buant. fuisse Vespasiano amicitiam cum Thrasea, Sorano, Sentio [1] : « quorum accusatores etiamsi puniri non oporteat, ostentari non debere. « hoc senatus judicio velut admoneri Principem, quos probet, quos refor« midet. nullum majus boni imperii instrumentum [2] quam bonos amicos « esse. satis Marcello, quod Neronem in exitium tot innocentium impu-

V. 1. Post II, 91. — 2. Caricini vel Caracini memorantur ut pars Samnitium. Ipsum nomen municipii fortasse latet in verbis *regione Italiæ*, quæ non sunt hujus loci. Pejores codices *Tarracinæ*, *Tarentinæ municipio*. — 3. Centurio primipilaris fuisset. — 4. Philosophicis. — 5. Doctores ex iis philosophis qui etc. Sunt Stoici. — 6. Sub Nerone quæstor Achaiam administraverat. De Pæto *Ann.* XVI, 28.

VI. 1. Plato dixit, apud Athen. XI, p. 507. D : Ἔσχατον τὸν τῆς δόξης χιτῶνα ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῷ ἀποδυόμεθα. — 2. Apolloniæ consederat. — 3. *Ann.* XVI, 22, 28. — 4. Hominum qui ea ipsa sententia rei facti essent, Eprio olim adstipulati.

VII. 1. *Sentius* ignotus; de illis *Ann.* XVI, 21 sqq. — 2. Conf. de voc. *instrumentum* similem locum I, 22.

« lerit. frueretur præmiis et impunitate, Vespasianum melioribus relin-« queret. »

VIII. Marcellus « non suam sententiam impugnari, sed consulem de-« signatum censuisse » dicebat, « secundum vetera exempla, quæ sortem « legationibus posuissent, ne ambitioni aut inimicitiis locus foret. nihil « evenisse cur antiquitus instituta exolescerent, aut Principis honor in « cujusquam contumeliam verteretur; sufficere omnes obsequio. id magis « vitandum, ne pervicacia quorundam irritaretur animus novo principatu « suspensus et vultus quoque ac sermones omnium circumspectans. se « meminisse temporum quibus natus sit, quam civitatis formam patres « avique instituerint; ulteriora [1] mirari, præsentia sequi; bonos Impera-« tores voto expetere, qualescumque tolerare. non magis sua oratione « Thraseam quam judicio senatus afflictum : sævitiam Neronis per ejus-« modi imagines illusisse [2], nec minus sibi anxiam talem amicitiam quam « aliis exsilium. denique constantia, fortitudine, Catonibus et Brutis æqua-« retur Helvidius : se unum esse ex illo senatu, qui simul servierit. sua-« dere etiam Prisco, ne supra Principem scanderet; ne Vespasianum, « senem triumphalem, juvenum liberorum patrem, præceptis coerceret. « quomodo pessimis Imperatoribus sine fine dominationem, ita quamvis « egregiis modum libertatis placere. » hæc magnis utrimque contentio-nibus jactata diversis studiis accipiebantur. vicit pars, quæ sortiri legatos malebat, etiam mediis [3] Patrum annitentibus retinere morem. et splendi-dissimus quisque eodem inclinabat, metu invidiæ, si ipsi eligerentur.

IX. Secutum aliud certamen. prætores ærarii (nam tum a prætoribus tractabatur ærarium [1]) *publicam paupertatem* questi *modum impensis* postulaverant. eam curam consul designatus ob magnitudinem oneris et remedii difficultatem Principi reservabat : Helvidius *arbitrio senatus agendum* censuit. quum perrogarent sententias consules, Vulcatius Ter-tullinus tribunus plebis intercessit, *ne quid super tanta re Principe absente statueretur*. censuerat Helvidius *ut Capitolium publice resti-tueretur, adjuvaret Vespasianus*. eam sententiam modestissimus quisque silentio, deinde oblivio transmisit : fuere qui et meminissent [2].

X. Tum invectus est Musonius Rufus in *Publium Celerem* [1], *a quo Baream Soranum falso testimonio circumventum* arguebat. ea cogni-tione renovari odia accusationum videbantur. sed vilis et nocens reus protegi non poterat : quippe Sorani sancta memoria; Celer professus sa-pientiam, dein testis in Baream, proditor corruptorque amicitiæ cujus [2] se magistrum ferebat. proximus dies causæ destinatur. nec tam Musonius aut Publius quam Priscus et Marcellus ceterique, motis ad ultionem animis, exspectabantur.

XI. Tali rerum statu, quum discordia inter Patres, ira apud victos,

VIII. 1. Quæ sint ultra Augustum.—2. Ludum egisse per imaginem aut speciem justæ quæstionis, quum revera per vim et violentiam ageret.—3. Ambiguæ mentis.

IX. 1. Ut sub Augusto, quum Claudius quæstores reduxisset. V. *Ann*. XIII, 28, 29.—2. Nimirum de sententia Helvidii secundas partes datas Imperatori in re tanta.

X. 1. Egnatium, *Ann*. XVI, 32, et not. ad 30.—2. Cujus, ut aliarum virtutum, præcepta dabat.

nulla in victoribus auctoritas, non leges, non Princeps in civitate essent, Mucianus Urbem ingressus cuncta simul in se traxit. fracta Primi Antonii Varique Arrii potentia, male dissimulata in eos Muciani iracundia, quamvis vultu tegeretur. sed civitas rimandis offensis sagax verterat se transtuleratque. ille unus ambiri, coli. nec deerat ipse, stipatus armatis, domos hortosque permutans, apparatu, incessu, excubiis, vim Principis amplecti, nomen remittere. plurimum terroris intulit cædes Calpurnii Galeriani. is fuit filius C. Pisonis [1], nihil ausus: sed nomen insigne et decora ipsi juventa rumore vulgi celebrabantur, erantque in civitate adhuc turbida et novis sermonibus læta qui principatus inanem ei famam circumdarent. jussu Muciani custodia militari cinctus, ne in ipsa Urbe conspectior mors foret, ad quadragesimum ab Urbe lapidem, via Appia, fuso per venas sanguine, exstinguitur. Julius Priscus, prætoriarum sub Vitellio cohortium præfectus, se ipse interfecit, pudore magis quam necessitate. Alphenus Varus ignaviæ infamiæque suæ superfuit. Asiaticus enim [2] (is libertus) malam potentiam servili supplicio [3] expiavit.

XII. Iisdem diebus crebrescéntem cladis Germanicæ famam nequaquam mœsta civitas excipiebat; *cæsos exercitus, capta legionum hiberna, descivisse Gallias*, non ut mala loquebantur. id bellum quibus causis ortum, quanto externarum sociarumque gentium motu flagraverit, altius expediam. Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Chattorum [1], seditione domestica pulsi extrema Gallicæ oræ vacua cultoribus simulque insulam inter vada sitam occupavere, quam mare Oceanum a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit [2]; nec opibus Romanis, societate validiorum attriti [3] viros tantum armaque imperio ministrant. diu Germanicis bellis exerciti, mox aucta per Britanniam gloria [4], transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium regebant. erat et domi delectus eques, præcipuo nandi studio, arma equosque retinens integris turmis Rhenum perrumpere [5].

XIII. Julius Paullus et Claudius Civilis [1], regia stirpe, multo ceteros anteibant. Paullum Fonteius Capito [2] falso rebellionis crimine interfecit. injectæ Civili catenæ, missusque ad Neronem et a Galba absolutus sub Vitellio rursus discrimen adiit, flagitante supplicium ejus exercitu. inde causæ irarum spesque ex malis nostris. sed Civilis ultra quam barbaris solitum ingenio sollers, et *Sertorium* se aut *Hannibalem* ferens simili oris dehonestamento [3], ne ut hosti obviam iretur, si a populo Romano palam descivisset, Vespasiani amicitiam studiumque partium prætendit, missis sane ad eum Primi Antonii litteris, quibus *avertere accita Vitellio*

XI. 1. Qui contra Neronem conjuraverat, *Ann.* XV, 48 seqq.—2. De quo II, 57.—3. Per crucem.

XII. 1. Vid. *Germ.* c. 29.—2. Conf. *Annal.* II, 6. *Mare Oceanum* adjective dictum ex usu latinæ linguæ, ut *flumen Rhenum*, *nomen Tullium*. — 3. Nam tributorum erant expertes, ut expositum *Germ.* c. 29.—4 De qua *Agric.* c. 18.— 5. Infinitivus, secundum græcæ linguæ usum, pendens a verbis *præcipuo nandi studio*, (ὥςτε) διαπερᾶν, quod gallice exprimas, *excellents nageurs, à passer*... nando exerciti (adeo) ut ... perrumperent.

XIII. 1. Frater Paulli, *Julius* Cl. dictus supra I, 59.— 2. De quo I, 7.— 3. Hi tres duces

auxilia et tumultus Germanici specie retentare legiones jubebatur. eadem Hordeonius Flaccus [4] præsens monuerat, inclinato in Vespasianum animo et reipublicæ cura, cui excidium adventabat, si redintegratum bellum et tot armorum millia Italiam irrupissent.

XIV. Igitur Civilis desciscendi certus, occultato interim altiore consilio, cetera ex eventu judicaturus, novare res hoc modo cœpit. jussu Vitellii Batavorum juventus ad delectum vocabatur [1], quem suapte natura gravem onerabant ministri avaritia ac luxu, senes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent. rursus impubes, sed forma conspicui (et est plerisque procera pueritia) ad inhonesta ministeria trahebantur. hinc invidia; et compositæ seditionis auctores perpulere, ut delectum abnuerent. Civilis primores gentis et promptissimos vulgi, specie epularum sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitia incaluisse videt, a laude gloriaque gentis orsus, injurias et raptus et cetera servitii mala enumerat : « neque « enim societatem, ut olim, sed tamquam mancipia haberi. quando [2] « legatum, gravi quidem comitatu et superbo cum imperio, venire? tradi « se præfectis centurionibusque ; quos ubi spoliis et sanguine expleverint, « mutari, exquirique novos sinus [3] et varia prædandi vocabula. instare « delectum, quo liberi a parentibus, fratres a fratribus velut supremum di« vidantur. numquam magis afflictam rem Romanam, nec aliud in hibernis « quam prædam et senes. attollerent tantum oculos, et inania legionum « nomina [4] ne pavescerent. at sibi robur peditum equitumque, consangui« neos Germanos, Gallias idem cupientes. ne Romanis quidem ingratum « id bellum, cujus ambiguam fortunam Vespasiano imputaturos [5] : victoriæ « rationem non reddi. »

XV. Magno cum assensu auditus, barbaro ritu et patriis exsecrationibus universos adigit. missi ad Canninefates qui consilia sociarent. ea gens partem insulæ colit, origine, lingua, virtute par Batavis; numero superantur. mox occultis nuntiis pellexit Britannica auxilia, Batavorum cohortes missas in Germaniam, ut supra [1] retulimus, ac tum Magontiaci agentes. erat in Canninefatibus stolidæ audaciæ Brinno, claritate natalium insigni. pater ejus multa hostilia ausus Caianarum expeditionum [2] ludibrium impune spreverat. igitur ipso rebellis familiæ nomine placuit, impositusque scuto more gentis et sustinentium humeris vibratus dux deligitur. statimque accitis Frisiis (transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proxima occupatu, Oceano irrumpit [3]. nec præviderant impetum hostium milites; nec, si prævidissent, satis virium ad arcendum erat. capta igitur et direpta castra. dein vagos et pacis modo effusos lixas negotiatoresque Romanos invadunt. simul excidiis castellorum imminebant; quæ a præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. signa vexillaque et quod militum in superiorem insulæ partem congre-

altero oculo privati erant. — 4. Legatus superioris exercitus, ad Rheni ripæ curam a Vitellio relictus.

XIV. 1. Vid. II, 97. — 2. Pro, quam raro, et fere nunquam. Batavi Germaniæ inferiori accensebantur.— 3. Vid. not. ad II, 92.— 4. Vidimus Vitellium minuisse, non explevisse legiones.— 5. Ut rem pro Vespasiano contra Vitellium susceptam.

XV. 1. II, 69.— 2. De quibus Sueton., *Calig.* c. 43—48, *Germ.* c. 37, *Agric.* c. 13. — 3. Irrumpit (in) illa hiberna per Oceanum. Ablativus viam et modum indicat.

gantur, duce Aquillio primipilari, nomen magis exercitus quam robur : quippe viribus cohortium abductis Vitellius e proximis Nerviorum Germanorumque[4] pagis segnem numerum armis oneraverat.

XVI. Civilis dolo grassandum ratus incusavit ultro præfectos, *quod castella deseruissent : se cum cohorte, cui præerat, Canninefatem tumultum compressurum; illi sua quisque hiberna repeterent.* subesse fraudem consilio et dispersas cohortes facilius opprimi, nec Brinnonem ducem ejus belli, sed Civilem esse patuit, erumpentibus paulatim indiciis, quæ Germani, læta bello gens, non diu occultaverant. ubi insidiæ parum cessere, ad vim transgressus Canninefates, Frisios, Batavos propriis cuneis componit[1]. directa ex diverso acies haud procul a flumine Rheno, et obversis in hostem navibus, quas incensis castellis illuc appulerant. nec diu certato Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit; perculsique milites improvisa proditione a sociis hostibusque cædebantur. eadem etiam navibus perfidia. pars remigum e Batavis, tamquam imperitia, officia nautarum propugnatorumque impediebant. mox contra tendere, et puppes hostili ripæ objicere. ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentes[2], trucidant, donec universa quattuor et viginti navium classis transfugeret aut caperetur.

XVII. Clara ea victoria in præsens, in posterum usui; armaque et naves, quibus indigebant, adepti magna per Germanias Galliasque fama *libertatis auctores* celebrabantur. Germaniæ statim misere legatos auxilia offerentes. Galliarum societatem Civilis arte donisque affectabat, captos cohortium præfectos suas in civitates remittendo, cohortibus, abire an manere mallent, data potestate. manentibus honorata militia, digredientibus spolia Romanorum offerebantur. simul secretis sermonibus admonebat « malorum quæ tot annis perpessi miseram servitutem falso pacem « vocarent. Batavos, quamquam tributorum expertes, arma contra com« munes dominos cepisse. prima acie fusum victumque Romanum. quid si « Galliæ jugum exuant? quantum in Italia reliquum? provinciarum san« guine provincias vinci. ne Vindicis aciem cogitarent : Batavo equite pro« tritos Æduos Arvernosque[1]; fuisse inter Verginii auxilia Belgas, vereque « reputantibus[2] Galliam suismet viribus concidisse. nunc easdem omnium « partes, addito[3] si quid militaris disciplinæ in castris Romanorum vi« guerit. esse secum veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones « procubuerint[4]. servirent Syria Asiaque et suetus regibus Oriens : multos « adhuc in Gallia vivere ante tributa genitos[5]. nuper[6] certe cæso Quintilio « Varo pulsam e Germania servitutem, nec Vitellium Principem, sed Cæ« sarem Augustum bello provocatum. libertatem natura etiam mutis ani« malibus datam, virtutem proprium hominum bonum. deos fortioribus

— 4. Nimirum *Tungrorum*, vide c. 16, et *Germ.* c. 2.

XVI. 1. More patrio : v. *Germ.* c. 6. — 2. Præter illos qui eadem volebant. *Nisi* exceptionem designat.

XVII. 1. Qui erant antiquo fœdere cum Romanis sociati. — 2. Dativus : si quis rem, ut est, reputet.—3. Sc. eo.—4. Vid. II, 43, 66.—5. Censum Galliarum Augustus instituerat a. U. 727. Sed Civilis intelligere videtur tributa ab Julio Cæsare primum instituta ante 120 fere annos, quos attingere potest senium felix. — 6. Nimirum ut multo post Galliam subactam, quamquam ante 60 annos.

« adesse. proinde arriperent vacui occupatos, integri fessos. dum alii Vespa-« sianum, alii Vitellium foveant, patere locum adversus utrumque. »

XVIII. Sic in Gallias Germaniasque intentus, si destinata provenissent, validissimarum ditissimarumque nationum regno imminebat. at Flaccus Hordeonius primos Civilis conatus per dissimulationem [1] aluit. ubi *expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insula Romanum nomen*, trepidi nuntii afferebant, Munium Lupercum legatum (is duarum legionum hibernis præerat) *egredi adversus hostem* jubet. Lupercus legionarios e præsentibus, Ubios e proximis, Treverorum equites haud longe agentes raptim transmisit, addita Batavorum ala, quæ jam pridem corrupta fidem simulabat, ut proditis in ipsa acie Romanis majore pretio fugeret. Civilis captarum cohortium [2] signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos [3], et hostes memoria cladis terrerentur, matrem suam sororesque, simul omnium conjuges parvosque liberos consistere a tergo jubet, hortamenta victoriæ vel pulsis pudorem. ut virorum cantu, feminarum ululatu [4] sonuit acies, nequaquam par a legionibus cohortibusque redditur clamor. nudaverat sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens statimque in nos versa. sed legionarius miles, quamquam rebus trepidis, arma ordinesque retinebat. Ubiorum Treverorumque auxilia, fœda fuga dispersa, totis campis palantur. illuc incubuere Germani; et fuit interim effugium legionibus in castra quibus *Veterum* nomen est. præfectus alæ Batavorum Claudius Labeo, oppidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares vel, si retineretur, semina discordiæ præberet, in Frisios avehitur.

XIX. Iisdem diebus Batavorum et Canninefatium cohortes [1], quum jussu Vitellii in Urbem pergerent, missus a Civile nuntius assequitur. intumuere statim superbia ferociaque, et *pretium itineris donativum, duplex stipendium, augeri equitum numerum*, promissa sane a Vitellio, postulabant, non ut assequerentur, sed causam seditioni. et Flaccus multa concedendo nihil aliud effecerat quam ut acrius exposcerent, quæ sciebant negaturum. spreto Flacco inferiorem Germaniam petivere, ut Civili jungerentur. Hordeonius adhibitis tribunis centurionibusque consultavit, *num obsequium abnuentes vi coerceret*. mox insita ignavia et trepidis ministris, quos ambiguus auxiliorum animus et subito delectu suppletæ legiones augebant, statuit continere intra castra militem. dein pœnitentia, et arguentibus ipsis qui suaserant tamquam secuturus scripsit Herennio Gallo, legionis primæ legato, qui Bonnam obtinebat, ut *arceret transitu Batavos: se cum exercitu tergis eorum hæsurum*. et opprimi poterant, si hinc Hordeonius, inde Gallus motis utrimque copiis medios clausissent. Flaccus omisit inceptum, aliisque litteris Gallum monuit *ne terreret abeuntes*. unde supicio sponte legatorum excitari bellum, cunctaque quæ acciderant aut metuebantur, non inertia militis neque hostium vi, sed fraude ducum evenire.

XVIII. 1. Per simulatam ignorationem. — 2. De quibus c. 15. — 3. Sc. esset. — 4. Conf. *Germ.* c. 3.

XIX. 1. De quibus mentio I, 59; II, 27, 66; IV, 15.

XX. Batavi quum castris Bonnensibus propinquarent, præmisere qui Herennio Gallo mandata cohortium exponeret : « nullum sibi bellum adversus Romanos, pro quibus toties bellassent : longa atque irrita militia « fessis patriæ atque otii cupidinem esse. si nemo obsisteret, innoxium iter « fore ; sin arma occurrant, ferro viam inventuros. » cunctantem legatum milites perpulerant, [1] *fortunam prœlii experiretur*. tria millia legionariorum et tumultuariæ Belgarum cohortes, simul paganorum lixarumque ignava, sed procax ante periculum, manus omnibus portis erumpunt, ut Batavos numero impares circumfundant. illi veteres militiæ [2] in cuneos congregantur, densi undique et frontem tergaque ac latus tuti. sic tenuem aciem nostrorum perfringunt. cedentibus Belgis pellitur legio, et vallum portasque trepidi petebant. ibi plurimum cladis : cumulatæ corporibus fossæ, nec cæde tantum et vulneribus, sed ruina et suis plerique telis interiere. victores colonia Agrippinensium vitata, nihil cetero in itinere hostile ausi, Bonnense prœlium excusabant, tamquam[3] petita pace, postquam negabatur, sibimet ipsi consuluissent.

XXI. Civilis adventu veteranarum cohortium justi jam exercitus ductor, sed consilii ambiguus et vim Romanam reputans, cunctos qui aderant in verba Vespasiani adigit, mittitque legatos ad duas legiones quæ priore acie pulsæ in Vetera castra concesserant, *ut idem sacramentum acciperent*. redditur responsum, « neque proditoris neque hostium se consiliis uti : « esse sibi Vitellium Principem, pro quo fidem et arma usque ad supremum « spiritum retenturos ; proinde perfuga Batavus arbitrium rerum Romana« rum ne ageret, sed meritas sceleris pœnas exspectaret. » quæ ubi relata Civili, incensus ira universam Batavorum gentem in arma rapit. junguntur Bructeri Tencterique et excita nuntiis Germania ad prædam famamque.

XXII. Adversus has concurrentis belli minas legati legionum, Munius Lupercus et Numisius Rufus, vallum murosque firmabant. subversa longæ pacis opera, haud procul castris in modum municipii exstructa [1], ne hostibus usui forent. sed parum provisum ut copiæ [2] in castra conveherentur : rapi permisere. ita paucis diebus per licentiam absumpta sunt quæ adversus necessitates in longum suffecissent. Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quo truculentior visu foret, Germanorum catervis complet, assultante per campos equite. simul naves in adversum amnem agebantur. hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptæ silvis lucisve ferarum imagines [3], ut cuique genti inire prœlium mos est, mixta belli civilis externique facie obstupefecerant obsessos. et spem oppugnantium augebat amplitudo valli, quod duabus legionibus situm [4] vix quinque millia armatorum Romanorum [5] tuebantur. sed lixarum multitudo turbata pace illuc congregata et bello ministra aderat.

XXIII. Pars castrorum in collem leniter exsurgens, pars æquo adibatur.

XX. 1. Supple, monentes, hortantes. Aliter *ut* particula abesse nequit. — 2. Conf. not. 3 ad *Ann*. I, 20. — 3. Pro, ac si.

XXII. 1. Ædificia quæ postulante usu annecti solebant stativis castris aut hibernis legionum ; lixis, mercatoribus, advenis aliis deversoria. Vocabantur hæc *procestria*. — 2. Cibaria. — 3. De his v. *Germ*. c. 7. — 4. Positum, κείμενον. — 5. Militum legionariorum, præter auxiliares. Sed delenda videtur vox *Romanorum*

quippe illis hibernis obsideri premique Germanias Augustus crediderat, neque umquam [1] id malorum ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. inde non loco neque munimentis labor additus; vis et arma satis placebant. Batavi Transrhenanique, quo discreta virtus manifestius spectaretur, sibi [2] quæque gens consistunt, eminus lacessentes. post ubi pleraque telorum turribus pinnisque mœnium irrita hærebant et desuper saxis vulnerabantur, clamore atque impetu invasere vallum, appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum. scandebantque jam quidam, quum gladiis et armorum incussu præcipitati sudibus et pilis obruuntur, præferoces initio et rebus secundis nimii. sed tum prædæ cupidine adversa quoque tolerabant: machinas etiam, insolitum sibi, ausi. nec ulla ipsis solertia: perfugæ captivique docebant struere materias in modum pontis, mox subjectis rotis propellere, ut alii superstantes tamquam ex aggere prœliarentur, pars intus occulti muros subruerent. sed excussa ballistis saxa stravere informe opus. et crates vineasque parantibus adactæ tormentis ardentes hastæ, ultroque ipsi oppugnatores ignibus petebantur, donec desperata vi verterent consilium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse alimenta et multum imbellis turbæ. simul ex inopia proditio et fluxa servitiorum fides ac fortuita belli sperabantur.

XXIV. Flaccus interim, cognito castrorum obsidio et missis per Gallias qui auxilia concirent, lectos e legionibus Dillio Voculæ duoetvicesimæ legionis legato tradit, ut quam maximis per ripam itineribus celeraret, ipse navibus, invalidus corpore, invisus militibus. neque enim ambigue fremebant: « emissas a Magontiaco Batavorum cohortes, dissimulatos Civilis « conatus, adsciri in societatem Germanos. non Primi Antonii neque Mu« ciani ope Vespasianum magis adolevisse. aperta odia armaque palam « depelli: fraudem et dolum obscura, eoque inevitabilia. Civilem stare « contra, struere aciem: Hordeonium e cubiculo et lectulo jubere quicquid « hosti conducat. tot armatas fortissimorum virorum manus unius senis « valetudine regi. quin potius interfecto traditore fortunam virtutemque « suam malo omine exsolverent. » His inter se vocibus instinctos flammavere insuper allatæ a Vespasiano litteræ, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro concione recitavit, vinctosque, qui attulerant, ad Vitellium misit.

XXV. Sic mitigatis animis Bonnam, hiberna primæ legionis, ventum. infensior illic meils culpam cladis in Hordeonium vertebat: « ejus jussu « directam adversus Batavos aciem, tamquam a Magontiaco legiones se« querentur; ejusdem proditione cæsos, nullis supervenientibus auxiliis. « ignota hæc ceteris exercitibus, neque imperatori suo nuntiari, quum « accursu tot provinciarum exstingui repens perfidia potuerit. » Hordeonius exemplaria omnium litterarum, quibus per Gallias Britanniamque et Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit, instituitque pessimum facinus, ut epistolæ aquiliferis legionum traderentur [1]; a quis ante militi quam ducibus legebantur. tum e seditiosis unum vinciri jubet, magis usurpandi juris [2] quam quia unius culpa foret. motusque Bonna exercitus

XXIII. 1. Sc. fore, eventurum. — 2. Pro se: quæque suo loco, separata ab aliis.
XXV. 1. Ut quæ essent ad signa, in principiis recitanda. — 2. Sc. causa, ut *Ann.* II, 59, et alibi.

in coloniam Agrippinensem, affluentibus auxiliis Gallorum, qui primo rem Romanam enixe juvabant : mox valescentibus Germanis pleræque civitates adversum nos armari spe libertatis et, si exuissent servitium, cupidine imperitandi. gliscebat iracundia legionum, nec terrorem unius militis vincula indiderant. quin idem ille arguebat ultro *conscientiam ducis, tamquam nuntius inter Civilem Flaccumque falso crimine testis veri opprimeretur*. conscendit tribunal Vocula mira constantia, prehensumque militem ac vociferantem *duci ad supplicium* jussit. et dum mali pavent, optimus quisque jussis paruere. exin consensu *ducem Voculam* poscentibus, Flaccus summam rerum ei permisit.

XXVI. Sed discordes animos multa efferabant, inopia stipendii frumentique, et simul delectum tributaque Galliæ aspernantes, Rhenus incognitâ illi cœlo siccitate vix navium patiens, arcti commeatus, dispositæ per omnem ripam stationes, quæ Germanos vado arcerent, eademque de causa minus frugum et plures qui consumerent. apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tamquam nos amnes quoque et vetera imperii munimenta desererent. quod in pace *fors* seu *natura*, tunc *fatum* et *ira dei* vocabatur. Ingressis Novesium tertia [1] decima legio conjungitur. additus Voculæ in partem curarum Herennius Gallus legatus [2]; nec ausi ad hostem pergere, loco cui Gelduba nomen est castra fecere. ibi struenda acie, muniendo vallandoque et ceteris belli meditamentis [3] militem firmabant. utque prædâ ad virtutem accenderetur, in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant, ductus Voculæ [4] exercitus. pars cum Herennio Gallo permansit.

XXVII. Forte navem haud procul castris frumento gravem, quum per vada hæsisset, Germani in suam ripam trahebant. non tulit Gallus, misitque subsidio cohortem. auctus et Germanorum numerus, paulatimque aggregantibus se auxiliis acie certatum. Germani multa cum strage nostrorum navem abripiunt. victi, quod tum in morem verterat, non suam ignaviam, sed perfidiam legati culpabant. protractum e tentorio, scissa veste, verberato corpore, *quo pretio, quibus consciis prodidisset exercitum* dicere jubent. redit in Hordeonium invidia. illum *auctorem sceleris*, hunc [1] *ministrum* vocant, donec exitium minitantibus exterritus proditionem et ipse Hordeonio objecit; vinctusque adventu demum Voculæ exsolvitur. is postera die auctores seditionis morte affecit. tanta illi exercitui diversitas inerat licentiæ patientiæque. haud dubie gregarius miles Vitellio fidus, splendidissimus quisque in Vespasianum proni. inde scelerum ac suppliciorum vices et mixtus obsequio furor, ut contineri non possent qui puniri poterant.

XXVIII. At Civilem immensis auctibus universa Germania extollebat, societate nobilissimis obsidum firmata. ille, ut cuique proximum, *vastari Ubios Treverosque, et aliam manum Mosam amnem transire* jubet, *ut Menapios et Morinos et extrema Galliarum quateret*. actæ utrobique prædæ, infestius in Ubiis, quod gens Germanicæ originis ejurata patria,

XXVI. 1. Alii *sexta*.—2. De quo c. 19.—3. Exercitiis, ut III, 2. —4. A Vocula.
XXVII. 1. Gallum: *illum*, Hordeonium.

Romanorum nomen [1], *Agrippinenses* vocarentur. cæsæ cohortes eorum in vico Marcoduro incuriosius agentes, quia procul ripa aberant. nec quievere Ubii, quominus prædas e Germania peterent, primo impune, dein circumventi sunt, per omne id bellum meliore usi fide quam fortuna. contusis Ubiis gravior et successu rerum ferocior Civilis obsidium legionum [2] urgebat, intentis custodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. machinas molemque operum Batavis delegat: Transrhenanos *prælium* poscentes *ad scindendum vallum ire, detrusosque redintegrare certamen* jubet, superante multitudine et facili damno. nec finem labori nox attulit.

XXIX. Congestis circùm lignis accensisque, simul epulantes [1], ut quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. quippe ipsorum tela per tenebras vana: Romani conspicuam barbarorum aciem, et si quis audacia aut insignibus effulgens, ad ictum destinabant. intellectum id Civili, et *restincto igne misceri cuncta tenebris et armis* jubet. tum vero strepitus dissoni, casus incerti, neque feriendi neque declinandi providentia. unde clamor acciderat, [2] circumagere corpora, tendere arcus. nihil prodesse virtus, fors cuncta turbare, et ignavorum sæpe telis fortissimi cadere. apud Germanos inconsulta ira: Romanus miles periculorum gnarus ferratas sudes, gravia saxa non forte jaciebat. ubi sonus molientium aut appositæ scalæ hostem in manus dederant, propellere umbone, pilo sequi; multos in mœnia egressos pugionibus fodere. sic exhausta [3] nocte novam aciem dies aperuit.

XXX. Eduxerant Batavi turrim [1] duplici tabulato, quam prætoriæ portæ [2] (is æquissimus locus) propinquantem promoti contrà validi asseres et incussæ trabes perfregere, multa superstantium pernicie. pugnatumque in perculsos subita et prospera eruptione. simul a legionariis peritia et arte præstantibus plura struebantur. præcipuum pavorem intulit suspensum et nutans machinamentum, quo repente demisso præter suorum ora singuli pluresve hostium sublime [3] rapti verso pondere [4] intra castra effundebantur. Civilis omissa oppugnandi spe rursus per otium assidebat, nuntiis et promissis fidem legionum convellens.

XXXI. Hæc in Germania ante Cremonense prœlium gesta, cujus eventum litteræ Primi Antonii docuere, addito Cæcinæ [1] edicto et præfectus cohortis e victis, Alpinius Montanus [2], fortunam partium præsens fatebatur. diversi hinc motus animorum. auxilia e Gallia, quîs nec amor neque odium in partes, militia sine affectu, hortantibus præfectis statim a Vitellio desciscunt: vetus miles cunctabatur. sed adigente Hordeonio Flacco, instantibus tribunis, dixit sacramentum, non vultu neque animo satis affirmans; et quum cetera jurisjurandi verba conciperent [3], *Vespasiani* nomen hæsitantes aut levi murmure et plerumque silentio transmittebant.

XXVIII. 1. Sic, non *nomine*. Strue: *vocarentur Agrippinenses*, (quod est) *Romanorum nomen*.—2. Quæ obtinebant castra Vetera.

XXIX. 1. Inter epulas, græca structura: ἅμα δειπνοῦντες.—2. Sc. eo, in eum locum —3. Cum labore transacta.

XXX. 1. Sc. obsidionalem, ex Cæsare notam.— 2. Vid. ad *Annal.* I, 66 — 3. Adverbialiter pro, in sublime. Machina illa vocatur *tolleno*.—4. Machina ita conversa ut pondus hominum, quod effecerat ut machinæ uncis adhærerent, eos jam deorsum impelleret.

XXXI. 1. Ut tum consulis.—2. De quo III, 35.—3 Pronuntiarent verba quæ præibantur

XXXII. Lectæ deinde pro concione epistolæ Antonii ad Civilem suspiciones militum irritavere, tamquam ad socium partium scriptæ, et de Germanico exercitu hostiliter. mox allatis Geldubam in castra nuntiis eadem dicta factaque, et missus cum mandatis Montanus ad Civilem, *ut absisteret bello neve externa* [1] *armis falsis velaret: si Vespasianum juvare aggressus foret, satisfactum cœptis.* Ad ea Civilis primo callide [2] : post ubi videt Montanum præferocem ingenio paratumque in res novas, orsus a questu periculisque quæ per quinque et viginti annos in castris Romanis exhausisset, « Egregium, » inquit, « pretium laborum recepi, necem « fratris et vincula mea [3] et sævissimas hujus exercitus voces, quibus ad « supplicium petitus jure gentium pœnas reposco. vos autem Treveri ce« teræque servientium animæ, quod præmium effusi toties sanguinis « exspectatis nisi ingratam militiam, immortalia tributa, virgas, secures et « dominorum ingenia? en ego præfectus unius cohortis et Canninefates « Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidi« mus, vel septa ferro fameque premimus. denique ausos aut libertas se« quetur, aut victi iidem erimus. » sic accensum, sed *molliora referre* jussum dimittit. ille ut irritus legationis redit, cetera dissimulans, quæ mox erupere.

XXXIII. Civilis parte copiarum retenta veteranas cohortes, et quod e Germanis maxime promptum, adversus Voculam exercitumque ejus mittit, Julio Maximo et Claudio Victore, sororis suæ filio, ducibus. rapiunt [1] in transitu hiberna alæ Asciburgii sita; adeoque improvisi castra involavere, ut non alloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. id solum, ut in tumultu, monuit, *subsignano* [2] *milite media firmare.* auxilia passim circumfusa sunt. eques prorupit, exceptusque compositis hostium ordinibus terga in suos vertit [3]. cædes inde, non prœlium. et Nerviorum cohortes, metu seu perfidia, latera nostrorum nudavere. sic ad legiones perventum; quæ amissis signis intra vallum sternebantur, quum repente novo auxilio fortuna pugnæ mutatur. Vasconum lectæ e Galba cohortes ac tum accitæ, dum castris propinquant, audito prœliantium clamore intentos hostes a tergo invadunt, latioremque quam pro numero terrorem faciunt, aliis a Novesio, aliis a Magontiaco universas copias advenisse credentibus. is error Romanis addit animos, et dum alienis viribus confidunt, suas recepere. fortissimus quisque e Batavis, quantum peditum erat, funduntur: eques evasit cum signis captivisque, quos prima acie corripuerant. cæsorum eo die in partibus nostris major numerus et imbellior; e Germanis ipsa robora.

XXXIV. Dux uterque pari culpa meritus adversa, prosperis defuere. nam Civilis si majoribus copiis instruxisset aciem, circumiri a tam paucis cohortibus nequivisset, castraque [1] perrupta exscidisset. Vocula nec [2] adventum hostium exploravit, eoque simul egressus victusque; dein victoriæ

XXXII. 1. Hostilia; conf. ad III, 5. — 2. Sc. respondit. — 3. Conf. c. 13.
XXXIII. 1. Celeriter occupant. — 2. Legionario, ut I, 70. — 3. Fugam direxit versus suos.
XXXIV. 1. Sc. Romanorum. — 2. Alterum modo membrum posuit, pro : *Vocula nec justis copiis aciem instruxit, nec adventum* etc.

parum confisus, tritis frustra diebus castra in hostem movit, quem si statim impellere cursumque rerum sequi maturasset, solvere obsidium legionum eodem impetu potuit. tentaverat interim Civilis obsessorum animos, tamquam perditæ apud Romanos res et suis victoria provenisset. circumferebantur signa vexillaque; ostentati etiam captivi. ex quibus unus, egregium facinus ausus, clara voce gesta patefecit, confossus illico a Germanis; unde major indici fides. simul vastatione incendiisque flagrantium villarum venire victorem exercitum intelligebatur. *in conspectu castrorum constitui signa fossamque et vallum circumdari* Vocula jubet: *depositis impedimentis sarcinisque expediti certarent.* hinc in ducem clamor pugnam poscentium; et minari assueverant. ne tempore quidem ad ordinandam aciem capto, incompositi fessique prœlium sumpsere. nam Civilis aderat, non minus vitiis hostium quam virtute suorum fretus. Varia apud Romanos fortuna, et seditiosissimus quisque ignavus: quidam recentis victoriæ memores retinere locum, ferire hostem, seque et proximos hortari, et redintegrata acie manus ad obsessos tendere, *ne tempori deessent.* illi, cuncta e muris cernentes, omnibus portis prorumpunt. ac forte Civilis lapsu equi prostratus, credita per utrumque exercitum fama, *vulneratum aut interfectum,* immane quantum suis pavoris et hostibus alacritatis indidit.

XXXV. Sed Vocula, omissis fugientium tergis, vallum turresque castrorum [1] augebat, tamquam rursus obsidium immineret: corrupta toties victoria non falso suspectus bellum malle. nihil æque exercitus nostros quam egestas copiarum fatigabat. impedimenta legionum cum imbelli turba Novesium missa, ut inde terrestri itinere frumentum adveherent: nam flumine hostes potiebantur. primum agmen securum incessit, nondum satis firmo Civile: qui, ubi *rursus missos Novesium frumentatores datasque in præsidium cohortes velut multa pace ingredi* accepit, rarum apud signa militem, arma in vehiculis, cunctos licentia vagos, compositus invadit, præmissis qui pontes et viarum angusta insiderent. pugnatum longo agmine et incerto Marte, donec prœlium nox dirimeret. cohortes Geldubam perrexere, manentibus, ut fuerant, castris, quæ relictorum illic militum præsidio tenebantur. non erat dubium quantum in regressu discriminis adeundum foret, frumentatoribus onustis perculsisque. addit exercitui suo Vocula mille delectos e quinta et quintadecima legionibus apud Vetera obsessis, indomitum militem et ducibus infensum. plures quam jussum erat profecti palam in agmine fremebant, *non se ultrà famem, insidias legatorum toleraturos.* at qui remanserant, *desertos se abducta parte legionum* querebantur. duplex hinc seditio, aliis revocantibus Voculam, aliis redire in castra abnuentibus.

XXXVI. Interim Civilis Vetera circumsedit. Vocula Geldubam atque inde Novesium concessit. Civilis capit Geldubam; mox haud procul Novesio equestri prœlio prospere certavit. sed miles secundis adversisque perinde in exitium ducum accendebatur. et adventu quintanorum quinta-

XXXV. 1. Sc. Veterum.

decimanorumque auctæ legiones *donativum* exposcunt, comperto pecuniam a Vitellio missam. nec diu cunctatus Hordeonius nomine Vespasiani dedit. idque præcipuum fuit seditionis alimentum. effusus in luxum et epulas et nocturnos cœtus miles veterem in Hordeonium iram [1] renovavit, nec ullo legatorum tribunorumve obsistere auso (quippe omnem pudorem nox ademerat) protractum e cubili interficiunt. eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu per tenebras ignoratus evasisset. ubi sedato impetu metus rediit, centuriones cum epistolis ad civitates Galliarum misere auxilia ac stipendia [2] oraturos.

XXXVII. Ipsi, ut est vulgus sine rectore præceps, pavidum, socors, adventante Civile, raptis temere armis ac statim omissis, in fugam vertuntur. res adversæ discordiam peperere, iis qui e superiore exercitu erant [1], causam suam dissociantibus. Vitellii tamen imagines in castris et per proximas Belgarum civitates repositæ, quum jam Vitellius occidisset. dein mutati in pœnitentiam primani quartanique et duoetvicesimani Voculam sequuntur; apud quem resumpto Vespasiani sacramento ad liberandum [2] Magontiaci obsidium ducebantur. discesserant obsessores, mixtus ex Chattis, Usipiis, Mattiacis exercitus, satietate prædæ, nec incruenti. in via dispersos et nescios miles noster invaserat. quin et loricam [3] vallumque per fines suos Treveri struxere, magnisque invicem cladibus cum Germanis certabant, donec egregia erga populum Romanum merita mox rebelles fœdarent.

XXXVIII. Interea Vespasianus iterum ac Titus consulatum [1] absentes inierunt, mœsta et multiplici metu suspensa civitate, quæ, super instantia mala, falsos pavores induerat, *descivisse Africam res novas moliente L. Pisone.* is præerat provinciæ, nequaquam turbidus ingenio: sed quia naves sævitia hiemis prohibebantur, vulgus alimenta in dies mercari solitum, cui una ex republica annonæ cura [2], clausum littus, retineri commeatus, dum timet, credebat, augentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant, nec victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates, externis quoque bellis inexplebiles, nulla unquam civilis victoria satiavit.

XXXIX. Kalendis Januariis in senatu, quem Julius Frontinus prætor urbanus vocaverat, legatis exercitibusque ac regibus [1] *laudes gratesque* decretæ; et Tertio Juliano prætura, *tamquam transgredientem in partes Vespasiani legionem deseruisset*, ablata, ut in Plotium Griphum [2] transferretur. Hormo dignitas equestris data. et mox ejurante [3] Frontino Cæsar Domitianus præturam cepit. ejus nomen epistolis edictisque præponebatur, vis penes Mucianum erat, nisi quod pleraque Domitianus, instigantibus amicis aut propria libidine, audebat. sed præcipuus Muciano metus

XXXVI. 1. De qua supra I, 9, et passim.— 2. Pecuniam in stipendia militum.

XXXVII. 1. Ex legionibus quarta et duoetvicesima. — 2. Solvendum. — 3. Vid. ad *Annal.* IV, 49.

XXXVIII. 1. Anni U. 823, p. Chr. 70. Vespasianus consul suffectus fuerat anni 804. — 2. De eodem populo Juvenalis: *Duas tantum res anxius optat, panem et Circenses.*

XXXIX. 1. De quibus II, 81.— 2. De utroque II, 85; III, 52.—3. Vid. ad *Ann.* XIII, 14. Urbana prætura intelligitur, quum dignitate prætoria Domitianus jam indutus esset,

e Primo Antonio Varoque Arrio, quos recentes clarosque rerum fama ac militum studiis etiam populus fovebat, quia in neminem ultra aciem sævierant. et ferebatur Antonius Scribonianum Crassum, egregiis majoribus et fraterna[4] imagine fulgentem, ad capessendam rempublicam hortatus, haud defutura consciorum manu, ni Scribonianus abnuisset, ne paratis quidem corrumpi facilis, adeo[5] metuens incerta. igitur Mucianus, quia propalam opprimi Antonius nequibat, multis in senatu laudibus cumulatum secretis promisis onerat, *citeriorem Hispaniam* ostentans *discessu Cluvii Rufi vacuam;* simul amicis ejus tribunatus præfecturasque largitur. dein postquam inanem[6] animum spe et cupidine impleverat, vires abolet dimissa in hiberna legione septima, cujus flagrantissimus in Antonium amor. et tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remissa. pars exercitus in Germanias ducebatur. sic egesto quicquid turbidum, redit Urbi sua forma legesque et munia magistratuum.

XL. Quo die senatum ingressus est Domitianus, *de absentia patris fratrisque ac juventa sua* pauca et modica disseruit, decorus habitu; et ignotis adhuc moribus crebra oris confusio[1] pro modestia accipiebatur. referente Cæsare *de restituendis Galbæ honoribus*, censuit Curtius Montanus *ut Pisonis quoque memoria celebraretur.* Patres utrumque jussere: de Pisone irritum fuit. tum sorte ducti *per quos redderentur bello rapta, quique æra legum[2] vetustate delapsa noscerent figerentque, et fastos adulatione temporum fœdatos[3] exonerarent, modumque publicis impensis facerent.* redditur Tertio Juliano prætura, postquam cognitus est ad Vespasianum confugisse: Gripho honor mansit. repeti inde cognitionem[4] inter Musonium Rufum et P. Celerem placuit, damnatusque Publius et Sorani mânibus satisfactum. insignis publica severitate dies ne privatim quidem laude caruit: justum judicium[5] explesse Musonius videbatur, diversa fama Demetrio Cynicam sectam professo[6], quod manifestum reum ambitiosius quam honestius defendisset. ipsi Publio neque animus in periculis neque oratio suppeditavit. signo ultionis in accusatores dato petit a Cæsare Junius Mauricus[7] « ut commentariorum principalium potestatem senatui faceret, per quos nosceret quem quisque accusandum poposcisset », *consulendum tali super re Principem* respondit.

XLI. Senatus inchoantibus primoribus jusjurandum concepit, quo certatim omnes magistratus, ceteri[1], ut sententiam rogabantur, *deos testes* advocabant *nihil ope sua factum, quo cujusquam salus læderetur, neque se præmium aut honorem ex calamitate civium cepisse*, trepidis et verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, queîs flagitii conscientia inerat. probabant religionem[2] Patres, perjurium arguebant. eaque velut censura in Sariolenum Voculam et Nonium Actianum et Cestium Severum

c. 3. Conf. Sueton. c. 1. — 4. Pisonis Liciniani, a Galba in imperium adoptati, I, 14, 18. — 5. Multo magis. — 6. Vanis honoribus inhiantem.

XL. 1. Conf. *Agric.* c. 45. — 2. Æneas tabulas legum. De quibus plura Sueton. *Vesp.* c. 8. — 3. Præsertim ludis sacrisque in pessimorum hominum honorem decretis. — 4. De qua c. 10. — 5. Partes justi probique judicis. — 6. De quo *Annal.* XVI, 34. — 7. Plinii amicus, qui de eo *Ep.* I, 5; IV, 22.

XLI. 1. Sc. senatores. — 2. Sc. jurisjurandi servatam.

acerrime incubuit, crebris apud Neronem delationibus famosos. Sariolenum et recens crimen urgebat, quod apud Vitellium molitus eadem foret. nec destitit senatus manus intentare [3] Voculæ, donec curia excederet. ad Pactium Africanum transgressi eum quoque proturbant, tamquam Neroni Scribonios fratres [4] concordia opibusque insignes ad exitium monstravisset. Africanus neque fateri audebat neque abnuere poterat : in Vibium Crispum, cujus interrogationibus fatigabatur, ultro conversus, miscendo [5] quæ defendere nequibat, societate culpæ invidiam declinavit.

XLII. Magnam eo die pietatis eloquentiæque famam Vipstanus Messala adeptus est, nondum senatoria ætate [1], ausus pro fratre Aquilio Regulo deprecari. Regulum subversa Crassorum et Orphiti domus in summum odium extulerat. sponte senatusconsulto [2] accusationem subisse juvenis admodum, nec depellendi periculi, sed in spem potentiæ videbatur. et Sulpicia Prætextata, Crassi uxor, quattuorque liberi, si cognosceret senatus, ultores aderant. igitur Messala non causam neque reum tueri, sed periculis fratris semet opponens flexerat quosdam. occurrit truci oratione Curtius Montanus, eo usque progressus, ut *post cædem Galbæ datam interfectori Pisonis pecuniam a Regulo appetitumque morsu Pisonis caput* objectaret. « Hoc certe, inquit, Nero non coegit, nec dignitatem « aut salutem illa sævitia redemisti. sane toleremus istorum defensiones, « qui perdere alios quam periclitari ipsi maluerunt. te securum reliquerat « exsul pater et divisa inter creditores bona, nondum honorum capax « ætas, nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret. libidine « sanguinis et hiatu [3] præmiorum ignotum adhuc ingenium et nullis de- « fensionibus expertum cæde nobili imbuisti, quum ex funere reipublicæ « raptis consularibus spoliis [4], septuagies sestertio [5] signatus et sacerdotio « fulgens, innoxios pueros, illustres senes, conspicuas feminas eadem « ruina prosterneres; quum *segnitiam Neronis* incusares, *quod per sin- « gulas domos seque et delatores fatigaret : posse universum senatum « una voce subverti.* retinete, patres conscripti, et reservate hominem « tam expediti consilii, ut omnis ætas instructa sit, et quomodo senes « nostri Marcellum, Crispum, juvenes Regulum imitentur [6]. invenit « æmulos etiam infelix nequitia : quid si floreat vigeatque ? et quem adhuc « quæstorium offendere non audemus, prætorium et consularem visuri « sumus ? an Neronem extremum dominorum putatis ? idem crediderant « qui Tiberio, qui Caio superstites fuerunt, quum interim intestabilior et « sævior exortus est. non timemus Vespasianum : ea Principis ætas, ea « moderatio. sed diutius durant exempla quam mores [7]. elanguimus, pa-

—3. Minari se manus illaturos, ut *Ann.* I, 27.—4. De quibus *Annal.* XIII, 48.— 5. Dicendo communia sibi fuisse ea cum Crispo.

XLII. 1. Quæ erat annus vigesimus quintus. De *Aquilio Regulo*, « omnium bipedum nequissimo, » plura Plinius *Epist.* I, 5; II, 20; IV, 2; VI, 2. De *Messala* supra III, 9. — 2. Quo ea accusatio decreta erat. *Subisse*, suscepisse. — 3. Vehementi cupiditate. — 4. Captis de consule vel consulari subverso per accusationem. — 5. 1,245,000 *fr.* *Signatus*, insignitus, quasi stigmate signatus. Plurimæ editiones, ex conjectura, *saginatus.* — 6. Imitatur Ciceronem, *In Verrem act.* II, *lib.* II, 31 : « Retinete, retinete hominem in civitate, judices : parcite et conservate, ut sit qui nobiscum res judicet, qui in senatu, sine ulla cupiditate, de bello et pace sententiam ferat. » — 7. *Exempla* quæ edit senatus

« tres conscripti, nec jam ille senatus sumus qui occiso Nerone delatores « et ministros more majorum puniendos flagitabat. optimus est post « malum Principem dies primus. »

XLIII. Tanto cum assensu senatûs auditus est Montanus, ut spem caperet Helvidius posse etiam Marcellum prosterni. igitur a laude Cluvii Rufi orsus, qui perinde dives et eloquentia clarus nulli umquam sub Nerone periculum facessisset, crimine simul exemploque Eprium urgebat [1], ardentibus Patrum animis. quod ubi sensit Marcellus, velut excedens curia, *Imus,* inquit, *Prisce, et relinquimus tibi senatum tuum : regna præsente Cæsare.* sequebatur Vibius Crispus, ambo infensi vultu diverso, Marcellus minacibus oculis, Crispus renidens [2], donec accursu amicorum retraherentur. quum glisceret certamen, hinc multi bonique, inde pauci et validi pertinacibus odiis tenderent, consumptus per discordiam dies.

XLIV. Proximo senatu, inchoante Cæsare *de abolendo dolore iraque et priorum temporum necessitatibus* [1], censuit Mucianus prolixe pro accusatoribus : simul eos qui cœptam, deinde omissam actionem repeterent, monuit sermone molli et tamquam rogaret. Patres cœptatam libertatem, postquam obviam itum, omisere. Mucianus, ne sperni senatus judicium et cunctis sub Nerone admissis data impunitas videretur, Octavium Sabinum Sagittam et Antistium Sosianum senatorii ordinis [2] egressos exsilium in easdem insulas redegit. Octavius Pontiam Postumiam, nuptias suas abnuentem, impotens amoris interfecerat; Sosianus pravitate morum multis exitiosus. ambo gravi senatusconsulto damnati pulsique, quamvis concesso aliis reditu, in eadem pœna retenti sunt. nec ideo lenita erga Mucianum invidia. quippe Sosianus ac Sagitta viles, etiam si reverterentur : accusatorum ingenia et opes et exercita malis artibus potentia timebantur.

XLV. Reconciliavit paulisper studia Patrum habita in senatu cognitio secundum veterem morem. Manlius Patruitus senator « pulsatum se in colonia Seniensi cœtu multitudinis et jussu magistratuum » querebatur; « nec finem injuriæ hic stetisse : planctum et lamenta et supremorum [1] « imaginem præsenti sibi circumdata cum contumeliis et probris quæ in « senatum universum jacerentur. » vocati qui arguebantur, et cognita causa in convictos vindicatum. additumque senatusconsultum quo Seniensium plebes modestiæ admoneretur. Iisdem diebus Antonius Flamma Cyrenensibus [2] damnatur lege repetundarum, et exsilio ob sævitiam.

XLVI. Inter quæ militaris seditio prope exarsit. prætorianam militiam repetebant a Vitellio dimissi, pro Vespasiano congregati; et lectus in

immortalis, *quam mores* Principis vel optimi, cujus locum fieri potest ut brevi occupet malus. *Burn.*

XLIII. 1. Ut delatorem Thraseæ; quam actionem Helvidius jam Galba imperante tentaverat; v. supra cap. 6.—2. De quo Juvenalis IV, 81 :

> Venit et Crispi jucunda senectus,
> Cujus erant mores qualis facundia, mite
> Ingenium.

XLIV. 1. *Contrainte*, eo rerum statu quo plurimi ex sua voluntate agere non poterant.—2. De quibus *Annal.* XIII, 44; XIV, 48.

XLV. 1. Funeris.—2. Secundum Cyrenenses, in eorum accusantium gratiam.

eandem spem e legionibus miles promissa stipendia flagitabat : ne Vitelliani quidem sine multa cæde pelli poterant. sed immensa pecunia ferebatur, qua tanta vis hominum retinenda erat. ingressus castra Mucianus, quo rectius stipendia singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores constituit, modicis inter se spatiis discretos. tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditionem acceptos memóravimus[1], ceterique per Urbem et Urbi vicina conquisiti producuntur prope intecto corpore. *eos* Mucianus *diduci, et Germanicum Britannicumque militem, ac si qui aliorum exercituum, separatim assistere* jubet. illos primus statim aspectus obstupefecerat, quum ex diverso velut aciem telis et armis trucem, semet clausos nudosque et illuvie deformes aspicerent. ut verò huc illuc distrahi cœpere, metus per omnes et præcipua Germanici militis formido, tamquam ea separatione ad cædem destinaretur. prensare commanipularium pectora, cervicibus innecti, suprema oscula petere, *ne desererentur soli, neu pari in causa disparem fortunam paterentur;* modo Mucianum, modo absentem Principem, postremum cœlum ac deos obtestari, donec Mucianus *cunctos ejusdem sacramenti, ejusdem imperatoris milites* appellans, falso timori obviam iret. namque et victor exercitus clamore lacrimas eorum juvabat. isque finis illa die. Paucis post diebus alloquentem Domitianum firmati jam excepere. spernunt oblatos agros, *militiam et stipendia* orant. preces erant, sed quibus contradici non posset. igitur in prætorium accepti. dein quibus ætas et justa stipendia[2], dimissi cum honore, alii ob culpam, sed carptim ac singuli; quo tutissimo remedio consensus multitudinis extenuatur.

XLVII. Ceterum verane pauperie an uti videretur[1], actum in senatu *ut sexcenties sestertiûm*[2] *a privatis mutuum acciperetur;* præpositusque ei curæ Poppæus Silvanus. nec multo post necessitas abiit, sive omissa simulatio. abrogati inde, legem ferente Domitiano, consulatus quos Vitellius dederat, funusque censorium[3] Flavio Sabino ductum, magna documenta instabilis fortunæ summaque et ima miscentis.

XLVIII. Sub idem tempus L. Piso pro consule[1] interficitur. ea de cæde quam verissime expediam, si pauca supra repetiero ab initio causisque talium facinorum non absurda. Legio in Africa auxiliaque tutandis imperii finibus sub divo Augusto Tiberioque Principibus proconsuli parebant. mox Caius Cæsar turbidus animi ac M. Silanum obtinentem Africam metuens ablatam proconsuli legionem misso in eam rem legato tradidit. æquatus inter duos beneficiorum[2] numerus, et mixtis utriusque mandatis discordia quæsita, auctaque pravo certamine. legatorum vis adolevit diuturnitate officii[3], vel quia minoribus major æmulandi cura; proconsulum splendidissimus quisque securitati magis quam potentiæ consulebant.

XLVI. 1. Cap. 2. — 2. *Ætas* quinquaginta annorum, *stipendia* legitima sedecim.

XLVII. 1. An in speciem.—2. 10,600,000 *fr.*—3. Vid. ad *Annal.* IV, 15. De cæde Sabini supra narratum III, 74.

XLVIII. 1. Africam (provinciam senatoriam) regens, c. 38.—2. Promotionum ex utriusque arbitrio concedendarum. — 3. Nam proconsules annui erant; legatorum tempora ex Imperatore pendebant.

XLIX. Sed tum legionem in Africa regebat Valerius Festus, sumptuosæ adolescentiæ neque modica cupiens, et affinitate Vitellii anxius. is crebris sermonibus tentaveritne Pisonem ad res novas an tentanti restiterit, incertum, quoniam secreto eorum nemo affuit, et occiso Pisone plerique ad gratiam interfectoris inclinavere. nec ambigitur provinciam et militem alienato erga Vespasianum animo fuisse; et quidam e Vitellianis Urbe profugi ostentabant Pisoni *nutantes Gallias, paratam Germaniam, pericula ipsius et pace suspecta tutius bellum.* inter quæ Claudius Sagitta, præfectus alæ Petrinæ, prospera navigatione prævenit Papirium centurionem a Muciano missum, asseveravitque « mandata interficiendi « Pisonis centurioni data; cecidisse Galerianum consobrinum ejus generumque[1]. unam in audacia spem salutis, sed duo itinera audenti, seu « mallet statim arma, seu petita navibus Gallia ducem se Vitellianis exer- « citibus ostenderet. » nihil ad ea moto Pisone, centurio a Muciano missus ut portum Carthaginis attigit, magna voce læta Pisoni omnia tamquam principi continuare[2], obvios et subitæ rei miraculo attonitos, ut eadem astreperent, hortari. vulgus credulum ruere in forum, *præsentiam Pisonis* exposcere. gaudio clamoribusque cuncta miscebant, indiligentia veri[3] et adulandi libidine. Piso, indicio Sagittæ vel insita modestia, non in publicum egressus est neque se studiis vulgi permisit. centurionemque percunctatus, postquam *quæsitum sibi crimen cædemque* comperit, *animadverti in eum* jussit, haud perinde spe vitæ quam ira in percussorem, quod idem ex interfectoribus Clodii Macri[4] cruentas legati sanguine manus ad cædem proconsulis retulisset. anxio deinde edicto Carthaginiensibus increpitis, ne solita quidem munia usurpabat, clausus intra domum, ne qua motus novi causa vel forte oreretur.

L. Sed ubi Festo consternatio vulgi, centurionis supplicium, veraque et falsa more famæ in majus innotuere, equites in necem Pisonis mittit. illi raptim vecti, obscuro adhuc cœptæ lucis, domum proconsulis irrumpunt destrictis gladiis, et magna pars Pisonis ignari[1], quod Pœnos auxiliares Maurosque in eam cædem delegerat. haud procul cubiculo obvium forte servum, *quisnam et ubi esset Piso?* interrogavere. servus egregio mendacio *se Pisonem esse* respondit; ac statim obtruncatur. nec multo post Piso interficitur : namque aderat qui nosceret, Bebius Massa e procuratoribus Africæ, jam tunc optimo cuique exitiosus, et in causas malorum, quæ mox[2] tulimus, sæpius rediturus. Festus Adrumeto, ubi speculabundus substiterat, ad legionem contendit, præfectumque castrorum Cetronium Pisanum vinciri jussit, proprias ob simultates : sed *Pisonis satellitem* vocabat, militesque et centuriones quosdam puniit, alios præmiis affecit, neutrum ex merito, sed ut oppressisse bellum crederetur. Mox Œensium Leptitanorumque discordias componit, quæ, raptu frugum et pecorum inter agrestes, modicis principiis, jam per arma atque acies exercebantur. nam populus Œensis multitudine inferior Garamantas exciverat, gentem indomitam et inter accolas latrociniis fecundam[3]. unde

XLIX. 1. De ea cæde supra c. 11.—2. Continuo acclamare.—3. Sc. cognoscendi.—4. De quo I, 7.

L. 1. Pisonem ignorantes.—2. Sub Domitiano.—3. Late exercentem assidua latrocinia.

arctæ Leptitanis res, lateque vastatis agris intra mœnia trepidabant, donec interventu cohortium alarumque fusi Garamantes et recepta omnis præda, nisi quam vagi per inaccessa mapalium ulterioribus vendiderant.

LI. At Vespasiano post Cremonensem pugnam et prosperos undique nuntios, *cecidisse Vitellium* multi cujusque ordinis, pari audacia fortunaque hibernum mare aggressi, nuntiavere. aderant legati regis Vologesi *quadraginta Parthorum equitum millia* offerentes. magnificum lætumque tantis sociorum auxiliis ambiri [1], neque indigere. gratiæ Vologeso actæ, mandatumque *ut legatos ad senatum* [2] *mitteret et pacem esse sciret.* Vespasianus in Italiam resque Urbis intentus adversam de Domitiano famam accipit, *tamquam terminos ætatis et concessa filio egrederetur.* igitur validissimam exercitus partem Tito tradit ad reliqua Judaici belli perpetranda.

LII. Titum, antequam digrederetur, multo apud patrem sermone orasse dicebatur, « ne criminantium nuntiis temere accenderetur, integrumque « se ac placabilem filio præstaret. non legiones, non classes perinde firma « imperii munimenta quam numerum liberorum. nam amicos tempore, « fortuna, cupidinibus aliquando aut erroribus imminui, transferri, de- « sinere : suum cuique sanguinem indiscretum [1], sed maxime Principibus, « quorum prosperis et alii fruantur, adversa ad junctissimos pertineant. « ne fratribus quidem mansuram concordiam, ni parens exemplum præ- « buisset. » Vespasianus haud æque Domitiano mitigatus quam Titi pietate gaudens *bono esse animo* jubet *belloque et armis rempublicam attollere : sibi pacem domumque curæ fore.* tum celerrimas navium frumento onustas sævo adhuc mari committit. quippe tanto discrimine Urbs nutabat, ut decem haud amplius dierum frumentum in horreis fuerit, quum a Vespasiano commeatus subvenere [2].

LIII. Curam restituendi Capitolii in L. Vestinum confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famaque inter proceres. ab eo contracti haruspices monuere, *ut reliquiæ prioris delubri in paludes* [1] *veherentur, templum iisdem vestigiis sisteretur : nolle deos mutari veterem formam.* undecimo kalendas Julias [2] serena luce spatium omne, quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque. ingressi milites, quîs fausta nomina [3], felicibus ramis [4], dein virgines Vestales, cum pueris puellisque patrimis matrimisque [5], aqua vivis e fontibus amnibusque hausta perluere. tum Helvidius Priscus prætor, præeunte [6] Plautio Æliano pontifice, lustrata suovetaurilibus area et super cespitem redditis extis [7], *Jovem, Junonem, Minervam præsidesque imperii deos* precatus *uti cœpta pro-*

LI. 1. *Ambio*, precor ut velis, accipias. — 2. Tamquam supremum regimen imperii.

LII. 1. Inseparabilem.— 2. In subsidium advenere.

LIII. 1. Ostienses. — 2. Die 21 Junio. — 3. Usus late patens. Cicero *de Divin.* I, 102 : « Quum imperator exercitum, censor populum lustraret, *bonis nominibus* qui hostias ducerent, eligebantur : quod idem in delectu consules observant, ut primus miles fiat bono nomine. » Festus : « Lacus *Lucrinus* in vectigalibus publicis primus locatur fruendus ominis boni gratia : ut in delectu censuve primi nominantur *Valerius*, *Salvius*, *Statorius*. »— 4. A felicibus arboribus decerptis. Sunt autem *felices arbores*, secundum libros pontificales, quercus, æsculus, ilex, fagus, et aliæ quas recenset Macrobius *Saturn.* II, 16. — 5. Quorum patres matresque adhuc vivebant. — 6. Sc. verba ; quod in precationibus sæpe fiebat de scripto — 7 « *Reddi* dicebantur *exta*, quum probata et

sperarent sedesque suas pietate hominum inchoatas divina ope attollerent, vittas quîs ligatus lapis innexique funes erant, contigit. simul ceteri magistratus et sacerdotes et senatus et Eques et magna pars populi, studio lætitiaque connixi, saxum ingens traxere. passimque injectæ fundamentis argenti aurique stipes et metallorum primitiæ, nullis fornacibus victæ[8], sed ut gignuntur. prædixere haruspices, ne temeraretur opus saxo aurove in aliud destinato. altitudo ædibus adjecta[9]. id solum religio annuere[10] et prioris templi magnificentiæ defuisse creditum.

LIV. Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum. nam Civilis omissa dissimulatione in populum Romanum ruere, Vitellianæ legiones vel externum servitium quam imperatorem Vespasianum malle. Galli sustulerant animos, eandem ubique exercituum nostrorum fortunam rati, vulgato rumore *a Sarmatis Dacisque Mœsica ac Pannonica hiberna circumsideri*[1]. paria de Britannia fingebantur. sed nihil æque quam incendium Capitolii, ut finem imperio adesse crederent, impulerat. « captam olim a Gallis Urbem; sed integra Jovis sede man« sisse imperium. fatali nunc igne signum cœlestis iræ datum, et posses« sionem rerum humanarum Transalpinis gentibus portendi », superstitione vana Druidæ[2] canebant. incesseratque fama primores Galliarum ab Othone adversus Vitellium missos, antequam digrederentur, pepigisse *ne deessent libertati, si populum Romanum continua bellorum civilium series et interna mala fregissent.*

LV. Ante Flacci Hordeonii cædem[1] nihil prorupit quo conjuratio intelligeretur. interfecto Hordeonio commeavere nuntii inter Civilem Classicumque præfectum alæ Treverorum[2]. Classicus nobilitate opibusque ante alios. regium illi genus et pace belloque clara origo. ipse e majoribus suis hostis populi Romani quam socius jactabat[3]. miscuere sese Julius Tutor et Julius Sabinus, hic Trevir, hic[4] Lingonus, Tutor ripæ Rheni a Vitellio præfectus; Sabinus, super insitam vanitatem, falsæ stirpis gloria incendebatur : *proaviam suam divo Julio per Gallias bellanti corpore placuisse.* hi secretis sermonibus animos ceterorum scrutari. ubi quos idoneos rebantur, conscientia obstrinxere, in colonia Agrippinensi in domum privatam conveniunt. nam publice civitas talibus inceptis abhorrebat. attamen interfuere quidam Ubiorum Tungrorumque. sed plurima vis penes Treveros ac Lingonas. nec tulere moras consultandi. certatim proclamant « furere discordiis populum Romanum, cæsas legiones, vastatam Italiam, « capi cummaxime Urbem, omnes exercitus suis quemque bellis detineri. « si Alpes præsidiis firmentur, coalita libertate dispecturas Gallias quem « virium suarum terminum velint. »

LVI. Hæc dicta pariter probataque. de reliquiis Vitelliani exercitus dubitavere. plerique *interficiendos* censebant, *turbidos*, *infidos*, *sanguine*

elixa aræ superponebantur, » *Servius*. — 8. *Victæ*, quasi superatæ coquendo, emollitæ et formatæ. — 9. Altiores pristinis factæ. — 10. Sc. credita est; ex sequenti.

LIV. 1. Est Dacorum tumultus a Muciano repressus, supra III, 46. — 2. De quibus Cæsar *Bell. Gall.* VI, 13, supra *Annal.* XIV, 30.

LV. 1. De qua c. 36. — 2. Memoratum II, 14. — 3. Græca structura, pro, hostem se esse quam socium. Potius ante *quam* sæpius omittit Tacitus. — 4. Vividius hoc quam *hic* ... *ille*. Sic etiam *Annal.* XIV, 8.

ducum pollutos. vicit ratio parcendi, « ne sublata spe veniæ pertinaciam « accenderent. alliciendos potius in societatem. legatis tantum legionum « interfectis, ceterum vulgus conscientia scelerum et spe impunitatis facile « accessurum. » ea primi consilii forma. missique per Gallias concitores belli. simulatum ipsis obsequium, quo incautiorem Voculam opprimerent. nec defuere qui Voculæ nuntiarent. sed vires ad coercendum deerant, infrequentibus infidisque legionibus. inter ambiguos milites et occultos hostes, optimum e præsentibus ratus mutua dissimulatione et iisdem, quibus petebatur, artibus grassari, in coloniam Agrippinensem descendit. illuc Claudius Labeo, quem captum et extra conventum amandatum in Frisios diximus [1], corruptis custodibus perfugit; pollicitusque, *si præsidium daretur, iturum in Batavos et potiorem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum,* accepta peditum equitumque modica manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Betasiorumque in arma traxit, et furtim magis quam bello, Canninefates Marsacosque incursabat. Vocula Gallorum fraude illectus ad hostem [2] contendit.

LVII. Nec procul Veteribus aberat, quum Classicus ac Tutor per speciem explorandi prægressi cum ducibus Germanorum pacta firmavere. tumque primum discreti a legionibus proprio vallo castra sua circumdant, obtestante Vocula « non adeo turbatam civilibus armis rem Romanam, « ut Treveris etiam Lingonibusque despectui sit. superesse fidas provin- « cias, victores exercitus, fortunam imperii et ultores deos. sic olim Sa- « crovirum et Æduos [1], nuper Vindicem Galliasque singulis prœliis con- « cidisse. eadem rursus numina, eadem fata ruptores fœderum exspecta- « rent. melius divo Julio divoque Augusto notos eorum animos : Galbam « et infracta tributa hostiles spiritus induisse [2]. nunc hostes, quia molle « servitium; quum spoliati exutique fuerint, amicos fore. » hæc ferociter locutus, postquam perstare in perfidia Classicum Tutoremque videt, verso itinere Novesium concedit. Galli duûm millium spatio distantibus campis consedere. illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi, ut (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba jurarent, pignusque tanti sceleris nece aut vinculis legatorum daretur. Vocula, quamquam plerique fugam suadebant, audendum ratus, vocata concione in hunc modum disseruit :

LVIII. « Nunquam apud vos verba feci aut pro vobis sollicitior aut pro « me securior. nam mihi exitium parari libens audio, mortemque in tot « malis [hostium] ut finem miseriarum exspecto. Vestri me pudet mise- « retque, adversus quos non prœlium et acies parantur; id enim fas ar- « morum et jus hostium [1] est; bellum cum populo Romano vestris se « manibus gesturum Classicus sperat, imperiumque et sacramentum Gal- « liarum ostentat. adeo nos si fortuna in præsens virtusque deseruit, etiam « vetera exempla deficiunt, quoties Romanæ legiones perire præoptave-

LVI. 1. Supra c. 18. *Conventum*, societatem Batavorum conspirantium in Romanos.— 2. Civilem, qui Vetera obsidebat.

LVII. 1. Quarto imperii Tiberii anno, *Ann.* III, 40—46. De *Vindice* supra ad I, 6 fin.— 2. Indidisse; de re I, 51.

LVIII. 1. Jus inter hostes; ut dicitur *jus gentium*.

« rint, ne loco pellerentur? socii sæpe nostri exscindi urbes suas seque « cum conjugibus ac liberis cremari pertulerunt; neque aliud pretium « exitus quam fides famaque. tolerant cummaxime inopiam obsidiumque « apud Vetera legiones, nec terrore aut promissis demoventur. nobis, « super arma et viros et egregia castrorum munimenta, frumentum et « commeatus quamvis[2] longo bello pares. pecunia nuper etiam donativo « suffecit[3]; quod sive a Vespasiano sive a Vitellio datum interpretari ma- « vultis, ab Imperatore certe Romano accepistis. tot bellorum victores, « apud Geldubam, apud Vetera, fuso toties hoste, si pavetis aciem, in- « dignum id quidem: sed est vallum murique et trahendi[4] artes, donec e « proximis provinciis auxilia exercitusque concurrant. sane ego displi- « ceam: sunt alii legati, tribuni, centurio denique aut miles. ne hoc pro- « digium toto terrarum orbe vulgetur, vobis satellitibus Civilem et Clas- « sicum Italiam invasuros. an, si ad mœnia Urbis Germani Gallique « duxerint, arma patriæ inferetis? horret animus tanti flagitii imagine. « Tutorin' Trevero agentur excubiæ? signum belli Batavus dabit? Germa- « norum catervas supplebitis? quis deinde sceleris exitus, quum Romanæ « legiones contra direxerint[5]? transfugæ e transfugis et proditores e pro- « ditoribus, inter recens et vetus sacramentum invisi deis errabitis? Te, « Juppiter optime maxime, quem per octingentos viginti annos[6] tot trium- « phis coluimus, te, Quirine Romanæ parens Urbis, precor venerorque, « ut, si vobis non fuit cordi me duce hæc castra incorrupta et intemerata « servari, at certe pollui fœdarique a Tutore et Classico ne sinatis. militibus « Romanis aut innocentiam detis, aut maturam et sine noxa pœnitentiam.»

LIX. Varie excepta oratio inter spem metumque ac pudorem. digressum Voculam, et de supremis agitantem, liberti servique prohibuere fœdissimam mortem sponte prævenire. et Classicus misso Æmilio Longino, desertore primæ legionis, cædem ejus maturavit. Herennium et Numisium legatos vinciri satis visum. dein sumptis Romani imperii insignibus in castra venit. nec illi, quamquam ad omne facinus durato, verba ultra suppeditavere quam ut sacramentum recitaret. juravere qui aderant *pro imperio Galliarum.* interfectorem Voculæ altis ordinibus[1], ceteros, ut quisque flagitium navaverat, præmiis attollit. Divisæ inde inter Tutorem et Classicum curæ. Tutor valida manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit, occisis Magontiaci tribunis, pulso castrorum præfecto, qui detrectaverant. Classicus corruptissimum quemque e deditis *pergere ad obsessos* jubet, *veniam ostentantes, si præsentia sequerentur: aliter nihil spei, famem ferrumque et extrema passuros.* adjecere qui missi erant exemplum suum.

LX. Obsessos hinc fides, inde egestas inter decus ac flagitium distrahebant. cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant, absumptis jumentis equisque et ceteris animalibus, quæ profana fœdaque in usum necessitas

—2. Quantumvis, utcumque. — 3. Vid. c. 19.—4. Sc. temporis, sive belli.—5. Sc. aciem. —6. Conf. I, 1.

LIX. 1. Primis militiæ ordinibus sive gradibus.

vertit. virgulta postremo et stirpes et internatas saxis herbas vellentes miseriarum patientiæque documentum fuere, donec egregiam laudem fine turpi macularent, missis ad Civilem legatis *vitam* orantes. neque ante preces admissæ quam in verba Galliarum jurarent. tum pactus *prædam castrorum* dat custodes, qui pecuniam, calones, sarcinas retentarent, ac qui ipsos leves abeuntes prosequerentur. ad quintum fere lapidem coorti Germani incautum agmen aggrediuntur. pugnacissimus quisque in vestigio, multi palantes occubuere: ceteri retro in castra profugiunt, querente sane Civile et increpante Germanos *tamquam fidem per scelus abrumperent*. simulata ea fuerint, an retinere sævientes nequiverit, parum affirmatur. direptis castris faces injiciunt; cunctosque qui prœlio superfuerant, incendium hausit.

LXI. Civilis barbaro voto [1], post cœpta adversus Romanos arma, propexum rutilatumque crinem patrata demum cæde legionum deposuit. et ferebatur parvulo filio quosdam captivorum sagittis jaculisque puerilibus figendos obtulisse. ceterum neque se neque quemquam Batavum in verba Galliarum adegit, fisus Germanorum opibus et, si certandum adversus Gallos de possessione rerum foret, inclitus fama et potior. Munius Lupercus legatus legionis inter dona missus Veledæ. ea virgo nationis Bructeræ late imperitabat [2], vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas et augescente superstitione arbitrantur deas. tuncque Veledæ auctoritas adolevit: nam *prosperas Germanis res et excidium legionum* prædixerat. sed Lupercus in itinere interfectus. pauci centurionum tribunorumque in Gallia geniti reservantur pignus societatis. cohortium, alarum, legionum hiberna subversa cremataque, iis tantum relictis quæ Magontiaci ac Vindonissæ sita sunt.

LXII. Legio sexta decima cum auxiliis simul deditis a Novesio in coloniam Treverorum transgredi jubetur, præfinita die intra quam castris excederet. medium omne tempus per varias curas egere, ignavissimus quisque cæsorum apud Vetera exemplo paventes, melior pars rubore et infamia: *quale illud iter? quis dux viæ? et omnia in arbitrio eorum quos vitæ necisque dominos fecissent*. alii, nulla dedecoris cura, pecuniam aut carissima sibimet ipsi circumdare. quidam expedire arma, telisque tamquam in aciem accingi. hæc meditantibus advenit proficiscendi hora, exspectatione tristior. quippe intra vallum deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus et dies. revulsæ Imperatorum imagines, inhonora signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis; silens agmen, et velut longæ exsequiæ; dux Claudius Sanctus effosso oculo, dirus ore, ingenio debilior [1]. Duplicatur flagitium, postquam desertis Bonnensibus castris altera se legio miscuerat. et vulgata captarum legionum fama cuncti, qui paulo ante Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectisque et undique effusi insolito spectaculo nimium fruebantur. non tulit ala Picentina gaudium insultantis vulgi, spretisque

LXI. 1. Conf. *Germ.* c. 31. — 2. Non regno, sed auctoritate et vi in animos effatis regendos. Conf. *Germ.* c. 8.

LXII. 1. Sc. quam corpore. Nam *debiles* dicuntur capti aliquo membro.

Sancti promissis aut minis Magontiacum abeunt; ac forte obvio interfectore Voculæ Longino, conjectis in eum telis initium exsolvendæ in posterum culpæ fecere. legiones nihil mutato itinere ante mœnia Treverorum considunt.

LXIII. Civilis et Classicus, rebus secundis sublati, an coloniam Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent dubitavere. sævitia ingenii et cupidine prædæ ad excidium civitatis trahebantur. obstabat ratio belli, et novum imperium inchoantibus utilis clementiæ fama. Civilem etiam beneficii memoria flexit, quod filium ejus primo rerum motu in colonia Agrippinensi deprehensum honorate custodierant. sed Transrhenanis gentibus invisa civitas opulentia auctuque; neque alium finem belli rebantur quam si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret, aut disjecta Ubios quoque dispersisset.

LXIV. Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis mandata apud concilium Agrippinensium edi jubent; quæ ferocissimus e legatis in hunc modum protulit : « Redisse vos in corpus nomenque Germaniæ, « communibus deis et præcipuo deorum Marti grates agimus; vobisque « gratulamur quod tandem liberi inter liberos eritis. nam ad hunc diem « flumina ac terras et cœlum quodammodo ipsum clauserant Romani, ut « colloquia congressusque nostros arcerent, vel, quod contumeliosius est « viris ad arma natis, inermes ac prope nudi[1] sub custode et pretio[2] coi« remus. sed ut amicitia societasque nostra in æternum rata sit, postu« lamus a vobis, muros coloniæ, munimenta servitii, detrahatis : etiam « fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur; Romanos omnes « in finibus vestris trucidetis : haud facile libertas et domini miscentur. « bona interfectorum in medium cedant, ne quis occulere quicquam aut « segregare causam suam possit. liceat nobis vobisque utramque ripam « colere, ut olim majoribus nostris. quomodo lucem diemque omnibus « hominibus, ita omnes terras fortibus viris natura aperuit. instituta cul« tumque patrium resumite, abruptis[3] voluptatibus, quibus Romani plus « adversus subjectos quam armis valent. sincerus et integer et servitutis « oblitus populus aut ex æquo agetis aut aliis imperitabitis. »

LXV. Agrippinenses sumpto consultandi spatio quando neque subire conditiones metus futuri, neque palam aspernari conditio præsens sinebat, in hunc modum respondent : « Quæ prima libertatis facultas data est, « avidius quam cautius sumpsimus, ut vobis ceterisque Germanis con« sanguineis nostris jungeremur. muros civitatis, congregantibus se cum« maxime Romanorum exercitibus, augere nobis quam diruere tutius est. « si qui ex Italia aut provinciis alienigenæ in finibus nostris fuerant, eos « bellum absumpsit, vel in suas quisque sedes refugêre. deductis olim[1] et « nobiscum per connubium sociatis, quique mox provenere, hæc patria « est; nec vos adeo iniquos existimamus ut interfici a nobis parentes,

LXIV. 1. Nam Germani « nihil neque publicæ neque privatæ rei nisi armati agunt. » *Germ.* c. 13. — 2. Ut vectigales. Conf. cap. seq. — 3. Cum violentia remotis, ut II, 53 : *abruptis vitæ blandimentis*, de Othone morituro.

LXV. 1. Romanos dicit olim in hanc coloniam Agrippinensem condendam deductos.—

« fratres, liberos nostros velitis. vectigal et onera commerciorum resol« vimus. sint transitus incustoditi, sed diurni et inermes, donec nova et « recentia jura in vetustatem consuetudine[2] vertantur. arbitrum habe« bimus Civilem et Veledam, apud quos pacta sancientur. » sic lenitis Tencteris, legati ad Civilem et Veledam missi cum donis cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravere. sed coram adire alloquique Veledam negatum. arcebantur aspectu, quo venerationis plus inesset. ipsa edita in turre : delectus e propinquis consulta responsaque, ut internuntius numinis, portabat.

LXVI. Civilis societate Agrippinensium auctus proximas civitates affectare aut adversantibus bellum inferre statuit. occupatisque sunicis, et juventute eorum per cohortes composita, quominus ultra pergeret, Claudius Labeo Betasiorum Tungrorumque et Nerviorum tumultuaria manu restitit; fretus loco, quia pontem Mosæ fluminis anteceperat. pugnabaturque in angustiis ambigue, donec Germani tranatantes terga Labeonis invasere. simul Civilis, ausus an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, et clara voce, « Non ideo », inquit, « bellum sumpsimus, ut « Batavi et Treveri gentibus imperent. procul hæc a nobis arrogantia. ac« cipe societatem. transgredior ad vos, seu me ducem seu militem ma« vultis. » movebatur vulgus condebantque gladios, quum Campanus ac Juvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidere. Labeo antequam circumveniretur, profugit. Civilis Betasios quoque ac Nervios in fidem acceptos copiis suis adjunxit, ingens rerum[1], perculsis civitatium animis vel sponte inclinantibus.

LXVII. Interea Julius Sabinus projectis fœderis Romani monimentis[1] *Cæsarem* se salutari jubet, magnamque et inconditam popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam civitatem et nobis fidam. nec Sequani detrectavere certamen. fortuna melioribus affuit : fusi Lingones. Sabinus festinatum temere prœlium pari formidine deseruit. utque famam exitii sui faceret, villam, in quam perfugerat, cremavit, illic voluntaria morte interisse creditus. sed quibus artibus latebrisque vitam per novem mox annos traduxerit, simul amicorum ejus constantiam et insigne Epponinæ uxoris exemplum, suo loco reddemus[2]. Sequanorum prospera acie belli impetus stetit[3]. resipiscere paulatim civitates, fasque et fœdera respicere, principibus[4] Remis, qui per Gallias edixere *ut missis legatis in commune consultarent, libertas an pax placeret.*

LXVIII. At Romæ cuncta in deterius audita Mucianum angebant, ne quamquam egregii duces (jam enim Gallum Annium et Petilium Cerialem delegerat) summam belli parum tolerarent. nec relinquenda Urbs sine rectore. et Domitiani indomitæ libidines timebantur, suspectis, uti dixi-

2. Hoc exquisitius quam : In consuetudinem vetustate.

LXVI. 1. Dictum ut *Ann.* I, 69, *femina ingens animi :* ingens rebus suis et earum prospero cursu. Heinsius scripserat, *ingens rerum cumulus*, de sociis additis.

LXVII. 1. Tabulis vel στήλαις quibus illud fœdus inscriptum. De Sabino v. c. 55. — 2. Extremo anno regni Vespasiani : sed in hoc ipso primo anno hujus Imperatoris abrumpuntur Historiæ. *Epponinæ* præclarum facinus pinxit Plutarchus fine *Amatorii* pag. 941 seq. meæ editionis, indicavit Dio Cass. LXVI, 16.—3. Substitit.—4. Inchoantibus.

mus, Primo Antonio Varoque Arrio. Varus prætorianis præpositus vim atque arma retinebat. eum Mucianus pulsum loco, ne sine solatio ageret, annonæ præfecit utque Domitiani animum Varo haud alienum deleniret, Arrecinum Clementem, domui Vespasiani per affinitatem innexum et gratissimum Domitiano, prætorianis præposuit, *patrem ejus sub Caio Cæsare egregie functum ea cura* dictitans; *lætum militibus idem nomen*, *atque ipsum quamquam senatorii ordinis* [1], *ad utraque munia sufficere*. assumuntur e civitate clarissimus quisque, et alii per ambitionem [2]. simul Domitianus Mucianusque accingebantur, dispari animo, ille spe ac juventa properus, hic moras nectens quis flagrantem retineret, ne ferocia ætatis et pravis impulsoribus, si exercitum invasisset, paci belloque male consuleret. legiones victrices sexta et octava, Vitellianarum unaetvicesima, e recens conscriptis secunda, Penninis Cottianisque Alpibus, pars monte Graio traducuntur; quartadecima legio e Britannia, sexta ac decima ex Hispania accitæ. Igitur venientis exercitus fama et suopte ingenio ad mitiora inclinantes Galliarum civitates in Remos convenere. Treverorum legatio illic opperiebatur, acerrimo instinctore belli Tullio Valentino. is meditata oratione cuncta magnis imperiis objectari solita contumeliasque et invidiam in populum Romanum effudit, turbidus miscendis seditionibus et plerisque gratus vecordi facundia.

LXIX. At Julius Auspex e primoribus Remorum, *vim Romanam pacisque bona* dissertans, et *sumi bellum etiam ab ignaris*, *strenuissimi cujusque periculo geri*, *jamque super caput legiones*, sapientissimum quemque reverentia fideque, juniores periculo ac metu continuit. et Valentini animum laudabant, consilium Auspicis sequebantur. constat obstitisse Treveris Lingonibusque apud Gallias, quod Vindicis motu cum Verginio steterant [1]. deterruit plerosque provinciarum æmulatio: *quod bello caput?* [2] *unde jus auspiciumque peteretur? quam, si cuncta provenissent, sedem imperio legerent?* nondum victoria, jam discordia erat, aliis fœdera, quibusdam opes viresque aut vetustatem originis per jurgia jactantibus. tædio futurorum præsentia placuere. scribuntur ad Treveros epistolæ, nomine Galliarum, *ut abstinerent armis*, *impetrabili venia et paratis deprecatoribus*, *si pœniteret*. restitit idem Valentinus, obstruxitque civitatis suæ aures, haud perinde instruendo bello intentus quam frequens concionibus.

LXX. Igitur non Treveri neque Lingones ceteræve rebellium civitates pro magnitudine suscepti discriminis agere. ne duces quidem in unum consulere, sed Civilis avia Belgarum circumibat, dum Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur; Classicus segne plerumque otium trahens velut parto imperio fruebatur. ne Tutor quidem maturavit superiorem Germaniæ ripam et ardua Alpium præsidiis claudere. atque interim unaetvicesima legio Vindonissâ, Sextilius Felix [1] cum auxiliariis cohortibus per Rætiam irrupere. accessit ala Singularium [2], excita olim a Vitellio,

LXVIII. 1. Nam ex equestri fere ordine illi præfecti eligebantur.—2. *Brigue*

LXIX. 1. Vid. ad I, 6.—2. Quis summus moderator.

LXX. 1. De quo III, 5. — 2. De hoc genere militiæ Hyginus: « Equites prætoriani latere dextro prætorii, Singulares Imperatoris latere sinistro tendere debent. » Fre-

deinde in partes Vespasiani transgressa. præerat Julius Briganticus sorore Civilis genitus, ut ferme acerrima proximorum odia sunt, invisus avunculo infensusque. Tutor Treverorum copias, recenti Vangionum, Cæracatium, Tribocorum delectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit, corruptis spe aut metu subactis legionariis; qui primo cohortem præmissam a Sextilio Felice interficiunt, mox ubi duces exercitusque Romanus propinquabant, honesto transfugio rediere, secutis Tribocis Vangionibusque et Cæracatibus. Tutor Treveris comitantibus, vitato Magontiaco, Bingium concessit, fidens loco, quia pontem Navæ fluminis abruperat. sed incursu cohortium quas Sextilius ducebat, et reperto vado proditus fususque. ea clade perculsi Treveri, et plebes omissis armis per agros palatur: quidam principum, ut primi posuisse bellum viderentur, in civitates quæ societatem Romanam non exuerant, perfugerunt. legiones a Novesio Bonnaque in Treveros, ut supra[3] memoravimus, traductæ se ipsæ in verba Vespasiani adigunt. hæc Valentino absente gesta; qui ubi adventabat furens cunctaque rursus in turbas et exitium conversurus, legiones in Mediomatricos, sociam civitatem, abscessere. Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt, occisis Herennio an Numisio legatis[4], quo minore spe veniæ cresceret vinculum sceleris.

LXXI. Hic belli status erat, quum Petilius Cerialis Magontiacum venit. ejus adventu erectæ spes. ipse pugnæ avidus et contemnendis quam cavendis hostibus melior, ferocia verborum militem incendebat, ubi primum congredi licuisset, nullam prœlio moram facturus. delectus per Galliam habitos in civitates remittit, ac nuntiare jubet *sufficere imperio legiones: socii ad munia pacis redirent, securi velut confecto bello, quod Romanæ manus excepissent.* auxit ea res Gallorum obsequium: nam recepta juventute facilius tributa toleravere, proniores ad officia, quod spernebantur. at Civilis et Classicus ubi *pulsum Tutorem, cæsos Treveros, cuncta hostibus prospera* accepere, trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum monuere *ne summæ rei periculum faceret.* eo rapidius Cerialis, missis in Mediomatricos qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Magontiaci quantumque secum transvexerat, tertiis castris Rigodulum venit; quem locum magna Treverorum manu Valentinus insedebat, montibus aut Mosella[1] amne septum. et addiderat fossas obicesque saxorum. nec deterruere ea munimenta Romanum ducem quominus peditem perrumpere juberet, equitum aciem in collem erigeret, spreto hoste, quem temere collectum haud ita loco juvari, ut non plus suis in virtute foret. paulum moræ in ascensu, dum missilia hostium prævehuntur[2]: ut ventum in manus[3], deturbati ruinæ modo præcipitantur. et pars equitum æquioribus jugis circumvecta nobilissimos Belgarum, in quîs ducem Valentinum, cepit.

quentior eorum memoria est in inscriptionibus. — 3. Cap. 62. — 4. In vincula conjectis supra c. 59.

LXXI. 1. Alio loco montibus, alio Mosella. — 2. Prætervehuntur, ut sæpe Tacitus. — 3. Pro vulgari, ad manus, pugnam.

LXXII. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est, avido milite eruendæ[1] civitatis : « hanc esse Classici, hanc Tutoris patriam; « horum scelere clausas cæsasque legiones. quid tantum Cremonam me- « ruisse, quam e gremio Italiæ raptam, quia unius noctis moram victo- ribus attulerit? stare in confinio Germaniæ integram sedem spoliis exer- « cituum et ducum cædibus ovantem. redigeretur præda in fiscum : ipsis « sufficere ignes et rebellis coloniæ ruinas, quibus tot castrorum excidia « pensarentur. » Cerialis a metu[2] infamiæ, si licentia sævitiaque imbuere militem crederetur, pressit iras. et paruere, posito civium bello ad externa modestiores. convertit inde animos accitarum e Mediomatricis legionum miserabilis aspectus. stabant conscientia flagitii mœstæ, fixis in terram oculis. nulla inter coeuntes exercitus consalutatio. neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria et lucem ipsam vitantes. nec perinde periculum aut metus quam pudor ac dedecus obstupefecerat, attonitis etiam victoribus, qui vocem precesque adhibere non ausi lacrimis ac silentio veniam poscebant, donec Cerialis mulceret animos, *fato acta* dictitans *quæ militum ducumque discordia vel fraude hostium evenissent. primum illum stipendiorum et sacramenti diem haberent : priorum facinorum neque imperatorem neque se meminisse.* tunc recepti in eadem castra, et edictum per manipulos ne quis in certamine jurgiove seditionem aut cladem commilitoni objectaret.

LXXIII. Mox Treveros ac Lingonas ad concionem vocatos ita alloquitur : « Neque ego umquam facundiam exercui, et populi Romani virtutem « armis affirmavi. sed quia apud vos verba plurimum valent, bonaque ac « mala non sua natura, sed vocibus seditiosorum æstimabantur, statui « pauca disserere, quæ profligato bello utilius sit vobis audisse quam nobis « dixisse. terram vestram ceterorumque Gallorum ingressi sunt duces im- « peratoresque Romani nulla cupidine, sed majoribus vestris invocan- « tibus, quos discordiæ usque ad exitium fatigabant; et acciti auxilio « Germani[1] sociis pariter atque hostibus servitutem imposuerant. quot « prœliis adversus Cimbros Teutonosque, quantis exercituum nostrorum « laboribus quove eventu Germanica bella tractaverimus, satis clarum. « nec ideo Rhenum insedimus ut Italiam tueremur, sed ne quis alius « Ariovistus regno Galliarum poteretur. an vos cariores Civili Batavisque « et Transrhenanis gentibus creditis quam majoribus eorum patres avique « vestri fuerunt? eadem semper causa Germanis transcendendi in Gallias, « libido atque avaritia et mutandæ sedis amor, ut relictis paludibus et so- « litudinibus suis fecundissimum hoc solum vosque ipsos possiderent. « ceterum libertas et speciosa nomina prætexuntur; nec quisquam alie- « num servitium et dominationem sibi concupivit, ut non eadem ista voca- « bula usurparet.

LXXIV. « Regna bellaque per Gallias semper fuere, donec in nostrum jus « concederetis. nos, quamquam toties lacessiti, jure victoriæ id solum vobis « addidimus quo pacem tueremur. nam neque quies gentium sine armis

LXXII. 1. Funditus delendæ, Virgiliana vox, *Æn.* II, 611.—2. Propter metum.
LXXIII. 1. Vid. Cæsar *Bell. Gall.* I, 31 sqq., ubi etiam de *Ariovisto*.

« neque arma sine stipendiis neque stipendia sine tributis haberi queunt. « cetera in communi sita sunt [1]. ipsi plerumque legionibus nostris præsi-« detis: ipsi has aliasque provincias regitis : nihil separatum clausumve. « et laudatorum principum usus ex æquo, quamvis procul agentibus [2] : « sævi proximis ingruunt. quomodo sterilitatem aut nimios imbres et ce-« tera naturæ mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. vitia « erunt, donec homines : sed neque hæc continua, et meliorum interventu « pensantur. nisi forte Tutore et Classico regnantibus moderatius impe-« rium speratis, aut minoribus quam nunc tributis parabuntur exercitus « quibus Germani Britannique arceantur. nam pulsis (quod dii prohibeant) « Romanis quid aliud quam bella omnium inter se gentium exsistent? octin-« gentorum annorum fortuna disciplinaque compages hæc coaluit, quæ « convelli sine exitio convellentium non potest. sed vobis maximum dis-« crimen, penes quos aurum et opes, præcipuæ bellorum causæ. proinde « pacem et Urbem, quam victi victoresque eodem jure obtinemus, amate, « colite. moneant vos utriusque fortunæ documenta, ne contumaciam cum « pernicie quam obsequium cum securitate malitis. » Tali oratione graviora metuentes composuit erexitque.

LXXV. Tenebantur victore exercitu Treveri, quum Civilis et Classicus misere epistolas ad Cerialem, quarum hæc sententia fuit, « Vespasianum, « quamquam nuntios occultarent [1], excessisse vita ; Urbem atque Italiam « interno bello consumptam ; Muciani ac Domitiani vana et sine viribus « nomina. si Cerialis imperium Galliarum velit, ipsos finibus civitatium « suarum contentos; si prœlium mallet, ne id quidem abnuere. » Ad ea Cerialis Civili et Classico nihil : eum qui attulerat, ipsas epistolas ad Domitianum misit. Hostes divisis copiis advenere undique. plerique culpabant Cerialem passum jungi quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra fossa valloque circumdedit, quis temere antea intutis [2] consederat. apud Germanos diversis sententiis certabatur.

LXXVI. Civilis « opperiendas Transrhenanorum gentes, quarum terrore « fractæ populi Romani vires obtererentur. Gallos quid aliud quam præ-« dam victoribus? et tamen, quod roboris sit, Belgas [1] secum palam aut « voto stare. » Tutor « cunctatione crescere rem Romanam » affirmabat, « coeuntibus undique exercitibus. transvectam e Britannia legionem, ac-« citas ex Hispania [2], adventare ex Italia ; nec subitum militem, sed ve-« terem expertumque belli. nam Germanos, qui ab ipsis sperentur, non « juberi [3], non regi, sed cuncta ex libidine agere ; pecuniamque ac dona, « quis solis corrumpantur, majora apud Romanos, et neminem adeo in « arma pronum, ut non idem pretium quietis quam periculi malit. « quodsi statim congrediantur, nullas esse Ceriali nisi ex reliquiis Germa-

LXXIV. 1. Nobis et vobis communia sunt. — 2. Comparatur hoc Sallustii *Jug.* c. 102 : « Tibi (Boccho) nulla opportunior amicitia nostrâ (Romanâ) : primum quod procul absumus, in quo offensæ minimum, gratia par, ac si prope adessemus. »

LXXV. 1. Sc. ii ad quos nuntii hujus rei pervenissent. Præsertim Cerialis, ut ex sequentibus apparet.—2. Non munitis.

LXXVI. 1. Qui et ipsi Galli. De eorum *robore* Cæsar *Bell. Gall.* I, 1.—2. Sc. legiones. —3. Non pati imperia.

« nici exercitus legiones, fœderibus Galliarum obstrictas. idque ipsum, « quod inconditam nuper Valentini manum contra spem suam fuderint, « alimentum illis ducique temeritatis. ausuros rursus venturosque in ma« nus, non imperiti adulescentuli, verba et conciones quam ferrum et « arma meditantis, sed Civilis et Classici; quos ubi aspexerint, rediturain « in animos formidinem, fugam famemque ac toties captis precariam « vitam. neque Treveros aut Lingonas benevolentia contineri : resum« pturos arma, ubi metus abscesserit. » Diremit consiliorum diversitatem approbata Tutoris sententia Classicus; statimque exsequuntur.

LXXVII. Media acies Ubiis Lingonibusque data; dextro cornu cohortes Batavorum, sinistro Bructeri Tencterique. pars montibus, alii viam inter Mosellamque flumen, tam improvisi assiluere, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul vincique suos audierit, increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit, perrupta legionum castra, fusi equites, medius Mosellæ pons, qui ulteriora coloniæ annectit, ab hostibus insessus. Cerialis turbidis rebus intrepidus et fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate et fortissimi cujusque accursu recuperatum pontem electa manu firmavit. mox in castra reversus palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos et rarum apud signa militem ac prope circumventas aquilas videt. incensus ira, « Non Flaccum, inquit, non Voculam deseritis. nulla hic proditio; « neque aliud excusandum habeo quam quod vos Gallici fœderis oblitos « redisse in memoriam Romani sacramenti temere credidi. annumerabor « Numisiis et Herenniis [1], ut omnes legati vestri aut militum manibus aut « hostium ceciderint. ite, nuntiate Vespasiano vel, quod propius est, « Civili et Classico, relictum a vobis in acie ducem. venient legiones, « quæ neque me inultum neque vos impunitos patiantur. »

LXXVIII. Vera erant, et a tribunis præfectisque eadem ingerebantur. consistunt per cohortes et manipulos : neque enim poterat patescere [1] acies effuso hoste et impedientibus tentoriis sarcinisque, quum intra vallum pugnaretur. Tutor et Classicus et Civilis, suis quisque locis, pugnam ciebant, Gallos *pro libertate*, Batavos *pro gloria*, Germanos *ad prædam* instigantes. et cuncta pro hostibus erant, donec legio unaetvicesima patentiore quam ceteræ spatio conglobata sustinuit ruentes, mox impulit. nec sine ope divina mutatis repente animis terga victores vertere. ipsi territos se cohortium aspectu ferebant, quæ primo impetu disjectæ summis rursus jugis congregabantur ac speciem novi auxilii fecerant. sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen omisso hoste spolia consectandi. Cerialis ut incuria prope rem afflixit, ita constantia restituit; secutusque fortunam castra hostium eodem die capit exscinditque.

LXXIX. Nec in longum quies militi data. orabant auxilium Agrippinenses, offerebantque uxorem ac sororem Civilis et filiam Classici, relicta

LXXVII. 1. Quos legiones vinxerant et occiderant, c. 59, 70.
LXXVIII. 1. Extendi.

sibi pignora societatis. atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant; unde metus et justæ preces invocantium, antequam hostes reparatis viribus ad spem vel ad ultionem accingerentur. namque et Civilis illuc intenderat, non invalidus, flagrantissima cohortium suarum integra, quæ ex Chaucis Frisiisque composita Tolbiaci in finibus Agrippinensium agebat. sed tristis nuntius avertit, *deletam cohortem dolo Agrippinensium;* qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne injecto cremavere. simul Cerialis propero agmine subvenit. circumsteterat Civilem et alius metus, ne quarta decima legio adjuncta Britannica classe afflictaret Batavos, qua Oceano ambiuntur. sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus legatus in Nervios Tungrosque duxit, eæque civitates in deditionem acceptæ. classem ultro Canninefates aggressi sunt, majorque pars navium depressa aut capta. et Nerviorum multitudinem, sponte commotam ut pro Romanis bellum capesseret, iidem Canninefates fudere. Classicus quoque adversus equites Novesium a Ceriale præmissos secundum prœlium fecit. quæ modica sed crebra damna famam victoriæ nuper partæ lacerabant.

LXXX. Iisdem diebus Mucianus Vitellii filium [1] interfici jubet, mansuram discordiam obtendens, ni semina belli restinxisset. neque Antonium Primum asciri inter comites a Domitiano passus est, favore militum anxius et superbia viri, æqualium quoque, adeo [2] superiorum intolerantis. profectus ad Vespasianum Antonius ut non pro spe sua excipitur, ita neque averso Imperatoris animo. trahebatur in diversa, hinc meritis Antonii, cujus ductu confectum haud dubie bellum erat, inde Muciani epistolis : simul ceteri ut *infestum tumidumque* insectabantur, adjunctis prioris vitæ criminibus [3]. neque ipse deerat arrogantia vocare [4] offensas, nimius commemorandis quæ meruisset : *alios* ut *imbelles*, *Cæcinam* ut *captivum ac dedititium* increpat. unde paulatim levior viliorque haberi, manente tamen in speciem amicitia.

LXXXI. Per eos menses quibus Vespasianus Alexandriæ statos æstivis flatibus dies [1] et certa maris opperiebatur, multa miracula evenere, quîs cœlestis favor et quædam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. e plebe Alexandrina quidam oculorum tabe notus genua ejus advolvitur, *remedium cæcitatis* exposcens gemitu, monitu Serapidis dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit; precabaturque Principem *ut genas et oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento.* alius manum æger, eodem deo auctore, *ut pede ac vestigio Cæsaris calcaretur* orabat. Vespasianus primo irridere, aspernari; atque illis instantibus modo famam vanitatis metuere, modo obsecratione ipsorum et vocibus adulantium in spem induci. postremo existimari a medicis jubet an talis cæcitas ac debilitas ope humana superabiles forent. medici varie disserere : « huic non exesam vim luminis, et redituram, si pelle-

LXXX. 1. De quo supra II, 59.—2. Multo magis.—3. De quibus II, 86, *Annal.* XIV, 40. —4 Provocare.

LXXXI. 1. Qui sunt ab die 15 vel 26 (nam uterque fertur) Maio ad 14 Septembrem.

« rentur obstantia; illi elapsos in pravum [2] artus, si salubris vis adhi-
« beatur, posse integrari. id fortasse cordi deis, et divino ministerio Prin-
« cipem electum. denique patrati remedii gloriam penes Cæsarem, irriti
« ludibrium penes miseros fore. » Igitur Vespasianus cuncta fortunæ suæ patere ratus nec quicquam ultra incredibile, læto ipse vultu, erecta quæ astabat multitudine, jussa exsequitur, statim conversa ad usum manus, ac cæco reluxit dies. utrumque, qui interfuere, nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium.

LXXXII. Altior inde Vespasiano cupido adeundi sacram sedem, ut super rebus imperii consuleret. *arceri templo cunctos* jubet. atque ingressus intentusque numini respexit pone tergum e primoribus Ægyptiorum nomine *Basiliden* [1], quem procul Alexandria plurium dierum itinere et ægro corpore detineri haud ignorabat. percunctatur sacerdotes *num illo die Basilides templum inisset?* percunctatur obvios *num in urbe visus sit?* denique missis equitibus explorat illo temporis momento octoginta millibus passuum abfuisse. tunc divinam speciem et vim responsi ex nomine *Basilidis* [2] interpretatus est.

LXXXIII. Origo dei nondum nostris auctoribus celebrata: Ægyptiorum antistites sic memorant: « Ptolemæo regi, qui Macedonum primus
« Ægypti opes firmavit [1], quum Alexandriæ recens conditæ mœnia tem-
« plaque et religiones adderet, oblatum per quietem decore eximio et
« majore quam humana specie juvenem, qui moneret ut fidissimis ami-
« corum in Pontum missis effigiem suam acciret: lætum id regno, ma-
« gnamque et inclitam sedem fore quæ [2] excepisset. simul visum eundem
« juvenem in cœlum igne plurimo attolli. » Ptolemæus omine et miraculo excitus sacerdotibus Ægyptiorum, quibus mos talia intelligere, nocturnos visus aperit. atque illis Ponti et externorum parum gnaris, Timotheum Atheniensem e gente Eumolpidarum [3], quem ut antistitem cærimoniarum Eleusine exciverat, *quænam illa superstitio, quod numen?* interrogat. Timotheus quæsitis qui in Pontum meassent, cognoscit *urbem illic Sinopen, nec procul templum, vetere inter accolas fama, Jovis Ditis* [4] *: namque et muliebrem effigiem assistere, quam plerique Proserpinam vocent.* sed Ptolemæus, ut sunt ingenia regum, pronus ad formidinem, ubi securitas rediit, voluptatum quam religionum appetens, negligere paulatim aliasque ad curas animum vertere, donec eadem species terribilior jam et instantior *exitium ipsi regnoque* denuntiaret, *ni jussa patrarentur*. tum legatos et dona Scydrothemidi regi (is tunc Sinopensibus imperitabat) expediri jubet, præcepitque navigaturis *ut Pythicum* [5] *Apollinem adeant.* illis mare secundum, sors oraculi haud ambigua: *irent simulacrumque patris sui reveherent, sororis relinquerent.*

Per eos dies omnis navigatio tuta et periculi expers habebatur. — 2. *Pravum* opponitur *recto* et est, curvatum, detortum.

LXXXII. 1. Suetonio c. 7 *libertus* (fort. Cæsaris). — 2. Quod est a βασιλεύς, *rex*.

LXXXIII. 1. Ptolemæus Lagi, cognomine Soter. — 2. Sc. se, sive potius imaginem. — 3. Gens sacerdotalis apud Athenienses, in qua ab Eumolpo hereditarium erat sacerdotium Cereris Eleusiniæ. — 4. Sive Plutonis. — 5. Delphicum.

LXXXIV. Ut Sinopen venere, munera, preces, mandata regis sui Scydrothemidi allegant. qui versus [1] animi modo numen pavescere, modo minis adversantis populi terreri; sæpe donis promissisque legatorum flectebatur. atque interim triennio exacto Ptolemæus non studium, non preces omittere. dignitatem legatorum, numerum navium, auri pondus augebat. tum minax facies Scydrothemidi offertur, *ne destinata deo ultra moraretur.* cunctantem varia pernicies morbique et manifesta cœlestium ira graviorque in dies fatigabat. advocata concione *jussa numinis, suos Ptolemæique visus, ingruentia mala* exponit. vulgus aversari regem, invidere Ægypto, sibi metuere templumque circumsidere. major hinc fama tradidit *deum ipsum appulsas littori naves sponte conscendisse.* mirum inde dictu, tertio die tantum maris emensi Alexandriam appelluntur. templo pro magnitudine urbis exstructum loco cui nomen Rhacotis. fuerat illic sacellum Serapidi atque Isidi antiquitus sacratum. Hæc de origine et advectu dei celeberrima. nec sum ignarus esse quosdam, qui *Seleucia urbe Syriæ accitum, regnante Ptolemæo quem tertia ætas tulit* [2]; alii *auctorem eundem Ptolemæum, sedem ex qua transierit Memphim* perhibent, inclitam olim et veteris Ægypti columen. deum ipsum multi *Æsculapium, quod medeatur ægris corporibus*, quidam *Osirin, antiquissimum illis gentibus numen*, plerique *Jovem ut rerum omnium potentem*, plurimi *Ditem patrem*, insignibus quæ in ipso manifesta, aut per ambages [3] conjectant.

LXXXV. At Domitianus Mucianusque antequam Alpibus propinquarent, prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios accepere. præcipua victoriæ fides dux hostium Valentinus [1], nequaquam abjecto animo, quos spiritus gessisset, vultu ferebat. auditus ideo tantum ut nosceretur ingenium ejus, damnatusque, inter ipsum supplicium exprobranti cuidam patriam ejus captam *accipere se solatium mortis* [2] respondit. sed Mucianus quod diu occultaverat, ut recens [3] exprompsit : « quoniam benignitate deûm fractæ « vires hostium forent, parum decore Domitianum confecto prope bello « alienæ gloriæ interventurum. si status imperii aut salus Galliarum in « discrimine verteretur, debuisse Cæsarem in acie stare : Canninefates « Batavosque minoribus ducibus delegandos. ipse Lugduni vim fortu- « namque principatus e proximo ostentaret, nec parvis periculis im- « mixtus et majoribus non defuturus. »

LXXXVI. Intelligebantur artes; sed pars obsequii in eo, ne deprehenderentur [1]. ita Lugdunum ventum. unde creditur Domitianus occultis ad Cerialem nuntiis fidem ejus tentavisse, *an præsenti sibi exercitum imperiumque traditurus foret.* qua cogitatione bellum adversus patrem agitaverit an opes viresque adversus fratrem, in incerto fuit. nam Ce-

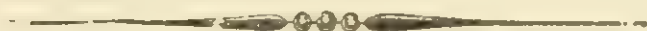
LXXXIV. 1. Mutatus, sive mutans (intransit.); cui animus *vertebat*, non erat constans — 2. Ptolemæo qui cognomine Evergetes est. — 3. Insignia vel speciem ejus artificiose et per allegoriam vel symbolica ratione explicando.

LXXXV. 1. Captivus, c. 71. — 2. Quippe qua efficiatur ut captæ patriæ aspectus ipsum non affligat. — 3. Ut quod nunc primum ipsi in mentem veniat.

LXXXVI. 1. Confer *Ann.* XIV, 6 : *Solum insidiarum remedium esse, si non intel-*

rialis salubri temperamento elusit[2] ut vana pueriliter cupientem. Domitianus sperni a senioribus juventam suam cernens, modica quoque et usurpata antea munia imperii omittebat, simplicitatis ac modestiæ imagine in altitudinem[3] conditus, studiumque litterarum et amorem carminum simulans, quo velaret animum et fratris æmulationi subduceretur, cujus disparem mitioremque naturam contra[4] interpretabatur.

ligerentur. — 2. Vid. ad I, 26 fine. — 3. Quasi dicas, usque in profundum; penitus. Suetonius : « Simulavit et ipse mire modestiam, imprimisque poeticæ studium tam insuetum antea sibi, quam postea spretum et abjectum. » — 4. Ut contrariam suæ.

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

Cap. 1. Interim Titus cum valido exercitu prope Hierosolyma castra facit. — 2—5. Judaicæ gentis primordia, sacra, instituta, deque iis maligna profanorum judicia, — 6, 7. descriptio terræ finiumque, balsami, Libani, Jordanis, lacus bitumen egerentis, camporum torridorum, fructuum in cinerem vanescentium, Beli amnis, cujus arenæ vitro inservientes.—8 Hierosolyma genti caput. Immensæ opulentiæ templum. Judæorum sub aliis gentibus et suis regibus fata; — 9. varia sors sub Romanis.— 10—12. bellum sub Gessio Floro procuratore ortum. Titus Judæos in urbem compulsos obsidet. Hierosolymorum munitiones, copiæ, duces. — 13. prodigia ante obsidium.

14. Interea Civilis reparato per Germaniam exercitu bellum renovat; — 15. manum conserit cum Ceriale satis prospere. uterque ad maturandum summæ rei discrimen erectus. — 16, 17. aciem instruit, suos adloquitur. — 18. fit atrox pugna, qua proditione cujusdam Batavi Germani vincuntur.—19, 20. Civilis in Batavorum insulam transgressus præsidia Romanorum invadit Verace, Classico, Tutore suffultus. — 21. ambiguum prœlium. subvenit Cerialis fortunamque vertit. — 22. at parum providus ferme opprimitur. — 23. Civilis navalem aciem ostentat, sed a Ceriale trans Rhenum pellitur. hic insulam Batavorum populatus superfuso amne novum discrimen adit. — 24, 25. tum hostium animos occultis nuntiis labefactat.—26. Civilis petito colloquio ad deditionem se pronum profitetur.

I. Ejusdem anni principio Cæsar Titus, perdomandæ Judææ delectus a patre et privatis utriusque rebus[1] militia clarus, majore tum vi famaque agebat, certantibus provinciarum et exercituum studiis. atque ipse, ut super fortunam[2] crederetur, decorum se promptumque in armis ostendebat, comitate et alloquiis officia provocans, ac plerumque in opere, in agmine gregario militi mixtus, incorrupto ducis honore. tres eum in Judæa legiones, quinta et decima et quintadecima, vetus Vespasiani miles, excepere. addidit e Syria duodecimam et abductos Alexandria duoetvicesimanos tertianosque. comitabantur viginti sociæ cohortes, octo equitum alæ, simul Agrippa Sohæmusque reges, et auxilia regis Antiochi[3], validaque et solito inter accolas odio infensa Judæis Arabum manus; multi quos Urbe atque Italia sua quemque spes acciverat occupandi Principem adhuc vacuum[4]. his cum copiis fines hostium ingressus composito agmine, cuncta explorans paratusque decernere, haud procul Hierosolymis castra fecit.

II. Sed quia famosæ urbis supremum diem tradituri sumus, congruens videtur primordia ejus aperire[1]. *Judæos Creta insula profugos novis-*

I. 1. Imperatorium ad fastigium nundum evectis. De *militia* eorum ante hoc tempus v. Sueton. *Vesp.* c. 4, *Tit.* c. 4.—2. Sc. esse ; superior fortunâ.—3. De quibus II, 81. — 4. Locutio ex jure (de possessionibus) petita : Principis animum et favorem, antequam ad ullos inclinaret, sibi conciliandi.

II. 1. Quæ sequuntur, pleraque omnia e scriptoribus petita sunt paganis, manca aut

sima[2] *Libyæ insedisse* memorant, *qua tempestate Saturnus vi Jovis pulsus cesserit regnis* : argumentum e nomine petitur : *inclitum in Creta Idam montem*; *accolas Idæos aucto in barbarum cognomento*[3] *Judæos vocitari.* quidam *regnante Iside*[4] *exundantem per Ægyptum multitudinem, ducibus Hierosolymo*[5] *ac Juda, proximas in terras exoneratam;* plerique *Æthiopum prolem, quos rege Cepheo*[6] *metus atque odium mutare sedes perpulerit.* sunt qui tradant *Assyrios convenas, indigum agrorum populum*[7], *parte Ægypti potitos, mox proprias urbes Hebræasque terras et propiora Syriæ coluisse. clara* alii *Judæorum initia, Solymos, carminibus Homeri celebratam gentem*[8], *conditæ urbi Hierosolyma nomen e suo fecisse.*

III. Plurimi auctores[1] consentiunt, *orta per Ægyptum tabe quæ corpora fœdaret, regem Bocchorim*[2] *adito Hammonis oraculo remedium petentem* « purgare regnum et id genus hominum ut invisum deis alias in terras avehere » *jussum. sic conquisitum collectumque vulgus, postquam vastis locis*[3] *relictum sit, ceteris per lacrimas torpentibus, Moysen unum exsulum monuisse* « ne quam deorum hominumve opem exspectarent utrisque deserti, sed sibi ut duci cœlesti[4] crederent, primo cujus auxilio præsentes miserias pepulissent. » assensere atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. sed nihil æque quam inopia aquæ fatigabat. jamque haud procul exitio totis campis procubuerant, quum grex asinorum agrestium e pastu in rupem nemore opacam concessit. secutus Moyses conjectura herbidi soli[5] largas aquarum venas aperit. id levamen; et continuum sex dierum iter emensi, septimo pulsis cultoribus obtinuere terras in quîs urbs et templum dicata.

IV. Moyses quo sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus contrariosque ceteris mortalibus indidit. profana illic omnia quæ apud nos

prorsus falsa referentibus. Dudum græce legebantur Sacri Libri Judæorum, exstabat Josephi opus : sed Tacitus in partem venisse videtur ejus contemptus, quo populus terrarum dominus afficiebat Judæos, neque cognitos habuisse aut voluisse noscere illos Libros, ex quibus solis vera peti poterant. — 2. Extrema. Sunt confinia Ægypti. Præter *Idæos*, de quibus jam memorabitur, observant docti etiam gentis *Crethim* sive *Cerethim* nomen inter Judæam et Phœnicen habitantis, quod Græcis potuerit Creticam originem Judæorum persuadere. — 3. Nomine per additam litteram *u* ita aucto, ut in barbarum, in barbaram formam abiret. Ἴδη significat montem dumetis spissum.—4. Hoc etiam in Ægyptiacas traditiones peccat.—5. Ut Græcarum urbium pleræque heroem ipsis cognominem (ἐπώνυμον) venerantur tamquam conditorem suum, ita Hierosolyma quoque tali conditore ἐπωνύμῳ donarunt illi scriptores.— 6. Patre Andromedæ. Æthiopes illos tempore isto Syriam obtinuisse fama est. Hebraicæ fabulæ ipsum Moysen regem faciunt Æthiopum, quorum regio æque atque Arabia hebraica voce *Chus* vocatur. Ceterum in Græcis litteris *Ægypti* et *Æthiopiæ* nomina sæpe vel conjunguntur vel confunduntur. — 7. Hoc aliquatenus consentaneum est iis quæ de Abrahamo narrantur. — 8. Σόλυμοι κυδάλιμοι, Homer. *Iliad.* Z, 184, 204. Et omnia clara habebantur quæ Homerus celebraverat. Lyciæ gens erat. *Montes Solymos* (memoratos Homero *Odyss.* E, 283) inhabitare Judæos tradit vetus poeta Chœrilus, fragm. 4, pag. 24 meæ editionis.

III. 1. Ut Chæremo et Lysimachus apud Josephum *Contra Apionem* I, 33 seqq., Pompeius Trogus XXXVI, 2. — 2. Qui circa annum 754 in urbe Sai fertur regnasse, quum Æthiopes Ægyptum per quadraginta annos sub Sabbacone suo tenuerunt. — 3. *Arabiæ* addit Tertullianus *Apologet.* c. 16.—4. Nimirum qui a vero Deo constitutus esset, non a *diis* modo memoratis.—5. Inde quod herbidum ibi solum erat, conjiciens ibidem debere esse fontes.

sacra ; rursum concessa apud illos quæ nobis incesta [1]. effigiem animalis [2], quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravere, cæso ariete velut in contumeliam Hammonis [3]. bos quoque immolatur, quem Ægyptii Apin colunt. sue abstinent memoria cladis qua ipsos scabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium [4]. longam olim famem crebris adhuc jejuniis fatentur ; et raptarum frugum argumentum panis Judaicus nullo fermento retinetur. « septimo die otium placuisse » ferunt, « quia is finem laborum tulerit [5] ; dein blandiente inertia septimum quo« que annum ignaviæ datum [6]. » alii « honorem eum Saturno haberi, seu « principia religionis tradentibus Idæis, quos cum Saturno pulsos et « conditores gentis accepimus [7], seu quod e septem sideribus, quîs mor« tales reguntur, altissimo orbe et præcipua potentia stella Saturni fera« tur : ac pleraque cœlestium vim suam et cursum septimos per numeros « commeare [8]. »

V. Hi ritus quoquo modo inducti antiquitate defenduntur. cetera instituta sinistra fœdà pravitate valuere. nam pessimus quisque spretis religionibus patriis [1] tributa et stipes illuc gerebant ; unde auctæ Judæorum res, et quia apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu [2], sed adversus omnes alios hostile odium [3]. separati epulis, discreti cubilibus, projectissima ad libidinem gens, alienarum convictu abstinent; inter se nihil illicitum. circumcidere genitalia instituere, ut diversitate noscantur. transgressi in morem eorum idem usurpant, nec quicquam prius imbuuntur quam contemnere deos [4], exuere patriam, parentes, liberos, fratres vilia habere. augendæ tamen multitudini consulitur. nam et necare quemquam ex agnatis [5] nefas, animasque prœlio aut suppliciis peremptorum [6] æternas putant. hinc generandi amor et moriendi contemptus. corpora condere [7] quam cremare e more Ægyptio ; eademque cura [8] et de

IV. 1. Verbi causa, patrui nuptiæ cum fratris filia. — 2. Asini, qui a paganis multis ut ab Judæis cultus credebatur. Refutat Josephus *Contra Apionem* II, 7.—3. Imo cogitandum de ariete et bove piacularibus, in Levitic. XVI, 3 seqq. — 4. Imo, ut constat, lege ob valetudinem lata. Sequentia re ipsa consentiunt fere cum Sacris Litteris, sed rationes falsæ rebus subduntur. — 5. Veram rationem vide Genes. II, 2; Levitic. XXIII, 3. Confundit hunc Tacitus cum septem diebus τῆς σκηνοπηγίας, Levit. XXIII, 42 seq.— 6. De *septimo anno* Deo consecrato vide Levit. XXV, 4 seqq. — 7. Conf. c. 2. — 8. Verbum solo substantivo *cursum* aptum : pleraque sidera vim suam (ostendere) et cursum conficere per numeros septenarios : qui Græcis sacer habitus, præsertim post Pythagoram.

V. 1. Nimirum patria religione abjecta, Judæorum cultum amplexus. Non solum Judæi ipsi, jam tum per omnes terras vagi, sed transgressi etiam in eorum ritus, pecuniam quotannis Hiersolyma mittebant. De qua re jam Cicero in Orat. *pro Flacco* c. 28 : *Quum aurum Judæorum nomine quotannis ex Italia et ex omnibus provinciis Hierosolyma exportare liceret, Flaccus* (proprætor Asiæ) *sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret.* Imperatores autem confirmarunt usum a Cicerone memoratum. Certis argumentis colligitur habitasse ultra 4,000,000 Judæos terras peregrinas. — 2. Sc. adversus suos, quod ex oppositis intelligitur.— 3. Quod hinc etiam Christianis objectum vidimus *Annal.* XV, 44. — 4. Paganos quidem. *Imbui aliquid* græca et poetica structura pro, imbui (institui) aliqua re. — 5. *Agnati* hoc loco, ut *Germ.* c. 19, sunt qui post familiam constitutam, ubi heres jam est, deinde nascuntur. Utrobique dictum ad Romanorum mores respiciendo qui quos *tollere* nolebant infantes aliqua ratione perdebant.—6. Non has solum, sed omnes. At fortasse de felicitate majore eorum cogitat qui mala passi sunt. — 7. Sc. terrâ potius *quam.* Verba *e more Æg.* ad *condere* pertinent. — 8. Sc. quæ Ægyptiis, de servandis arte corporibus mortuorum. Crematio Mosaico

infernis persuasio. cœlestium contra Ægyptii pleraque [9] animalia effigiesque compositas venerantur; Judæi mente sola [10] unumque numen intelligunt: *profanos* [11] *qui deûm imagines mortalibus materiis in species hominum effingant; summum illud et æternum neque mutabile neque interiturum.* igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sinunt. non regibus hæc adulatio, non Cæsaribus honor. sed quia sacerdotes eorum tibia tympanisque concinebant [12], hedera vinciebantur, vitisque aurea [13] templo reperta, *Liberum patrem coli, domitorem Orientis*, quidam arbitrati sunt, nequaquam congruentibus institutis. quippe Liber festos lætosque ritus posuit, Judæorum mos absurdus sordidusque.

VI. Terra finesque, qua ad Orientem vergunt, Arabia [1] terminantur; a meridie Ægyptus objacet; ab occasu Phœnices et mare; septemtrionem a latere Syriæ longe prospectant. corpora hominum salubria et ferentia laborum. rari imbres, uber solum. [exuberant] fruges nostrum ad morem [2], præterque eas balsamum et palmæ. palmetis proceritas et decor. balsamum modica arbor: ut quisque ramus intumuit, si vim ferri adhibeas, pavent venæ, fragmine lapidis aut testa aperiuntur; humor in usu medentium est [3], præcipuum montium Libanum erigit [4], mirum dictu, tantos inter ardores opacum fidumque nivibus [5]. idem amnem Jordanen alit funditque. nec Jordanes pelago accipitur, sed unum atque alterum lacum [6] integer perfluit, tertio [7] retinetur. lacus immenso ambitu, specie maris, sapore corruptior, gravitate odoris accolis pestifer, neque vento impellitur neque pisces aut suetas aquis volucres patitur. incertæ undæ superjacta, ut solido [8] ferunt; periti imperitique nandi perinde attolluntur [9]. certo anni tempore bitumen egerit; cujus legendi usum, ut ceteras artes, experientia docuit. ater suapte natura liquor et sparso aceto concretus innatat. hunc manu captum, quibus ea cura, in summa navis

tempore ignominiosa, nihilominus aliquamdiu invaluit, sed post Babylonium exsilium prorsus abolita. *De infernis:* nam uterque populus judicium post mortem statuebat. — 9. E contrario Ægyptii pleraque numinum cœlestium ita venerantur, ut ea in animalibus et effigiebus monstrose compositis (velut Anubidis) latere putent. — 10. Ut de Germanis dicit (c. 9): *Deorumque nominibus appellant secretum illud quod sola reverentia vident.* — 11. Sc. esse dicunt eos. — 12. Conf. *Levit.* XXIII, 24; *Numer.* XXIX, 1.—13. Dedicata ab Herode rege, donariis in immensum aucta. Agit de ea Iosephus *Antiq. Jud.* XV, 11; *Bell. Jud.* V, 5, Plutarchus *Quæstion. sympos.* IV, 5 et 6, p. 815 sq. meæ editionis, qui est inter eos qui *Bacchum* ab Hebræis coli credunt.

VI. 1. Nimirum Petræa.—2. Id est, sunt ut in Italia, vites, oleæ, frumentum.— 3. Cum his conferendus Plinii locus, *Hist. nat.*, XII, 25, § 54: «Omnibus odoribus præfertur balsamum, uni terrarum Judææ concessum..... Ostendere arbusculam hanc Urbi Imperatores Vespasiani. Clarumque dictu, a Pompeio Magno in triumpho arbores quoque duximus. Servit nunc hæc, et tributa pendit cum sua gente, in totum alia natura, quam nostri externique prodiderant. Quippe viti similior est quam myrto. Malleolis seri dicitur, nuper vincta, ut vitis: et implet colles vinearum modo, quæ sine adminiculis se ipsæ sustinent..... Sævire in eam Judæi, sicut in vitam quoque suam. Contra defendere Romani, et dimicatum pro frutice est. Seritque nunc eum fiscus; nec unquam fuit numerosior aut procerior,» et quæ sequuntur de speciebus, cultura et aliis ad hoc arbustum pertinentibus. Olim ex Arabia Felice in Judæam translatum est, Sabæ reginæ, ut fertur, munus Solomoni datum; et hodie in sola Arabia colitur.—4. Sc. terra; ex se in altum emittit.—5. Poetice: qui a nivibus non separatur.—6. Semechoniten et Genezarium sive Tiberiadis.—7. Asphaltite (quasi dicas, bituminosus), de quo sequentia intelligenda. Vocatur etiam *Mare mortuum.*— 8. Ac si solidum aliquid subesset.— 9. Cujus rei expe-

trahunt : inde nullo juvante influit oneratque, donec abscindas. nec abscindere ære ferrove possis : fugit cruorem vestemque infectam sanguine quo feminæ per menses exsolvuntur. sic veteres auctores[10]. sed gnari locorum tradunt undantes bitumine moles pelli manuque trahi ad litus; mox, ubi vapore terræ, vi solis inaruerint, securibus cuneisque ut trabes aut saxa discindi.

VII. Haud procul inde campi[1] quos ferunt olim uberes magnisque urbibus habitatos fulminum jactu arsisse; et manere vestigia, terramque ipsam, specie torridam, vim frugiferam perdidisse. nam cuncta sponte edita aut manu sata, sive herba tenus aut flore[2], seu solitam in speciem adolevere, atra et inania velut in cinerem vanescunt. ego sicut inclitas quondam urbes igne cœlesti flagrasse concesserim, ita halitu lacus infici terram, corrumpi superfusum spiritum, eoque fœtus segetum et autumni putrescere reor, solo cœloque juxta gravi. et Belus amnis Judaico mari illabitur; circa cujus os lectæ arenæ admixto nitro in vitrum excoquuntur. modicum id littus[3], et egerentibus inexhaustum.

VIII. Magna pars Judææ vicis dispergitur ; habent et oppida. Hierosolyma genti caput. illic immensæ opulentiæ templum, et primis munimentis[1] urbs, dein regia, templum intimis[2] clausum. ad fores tantum Judæo aditus[3]; limine, præter sacerdotes, arcebantur. dum Assyrios penes Medosque et Persas Oriens fuit, despectissima pars servientium : postquam Macedones præpotuere, rex Antiochus[4] demere superstitionem et mores Græcorum dare annisus, quominus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est : nam ea tempestate Arsaces desciverat[5]. tum Judæi, Macedonibus[6] invalidis, Parthis nondum adultis (et Romani procul erant) sibi ipsi reges imposuere; qui mobilitate vulgi expulsi[7], resumptâ per arma dominatione fugas[8] civium, urbium eversiones, fratrum, conjugum, parentum neces aliaque solita regibus ausi superstitionem fovebant, quia honor sacerdotii firmamentum potentiæ assumebatur.

IX. Romanorum primus Gnæus Pompeius Judæos domuit[1], templumque jure victoriæ ingressus est. inde vulgatum *nulla intus deûm effigie va-*

rimentum instituit Vespasianus, injectis in eum hominibus nandi imperitis, manus post terga vinctis. — 10. Ut Herodotus : quanquam similia repetunt Josephus et Plinius.

VII. 1. Sodomorum et Gomorrhæ ; *Genes.* XIX, Joseph. *Antiq. Jud.* IV, 8.—2. Non ad plenam maturitatem pervenientia, quæ est *solita species*.—3. Plinius, *Hist. nat.*, XXXVI, 26 : « Quingentorum est passuum, non amplius, littoris spatium; idque tantum multa per sæcula gignendo fuit vitro. Fama est, appulsa nave mercatorum nitri, quum sparsi per littus epulas pararent, nec esset cortinis attollendis lapidum occasio, glebas nitri e nave subdidisse : quibus accensis permixta arena littoris translucentes novi liquoris fluxisse rivos, et hanc fuisse originem vitri. »

VIII. 1. Quum prima sint munimenta, nimirum a mari venienti et accedenti Hierosolyma.—2. Sc. munimentis.—3. Conf. Lucæ Evang. I, 8—10. — 4. Epiphanes, a. 168 ante Chr. Verum narratur initio librorum de *Maccabæis*.—5. Confudit Tacitus cum hoc Antiocho quarto secundum Antiochum cognomine Deum, qui hoc bellum cum Arsace Parthorum gessit, a. 256 ante Chr. Epiphanes in *Armenios* duxit contra *Artaxiam* regem, quem vicit. — 6. Nimirum Syriæ regibus, a Seleuco Macedonum sub Alexandro duce oriundis. — 7. In bello civili per sex annos gesto inter Judæos et regem eorum Alexandrum Jannæum, a. 110 ante Chr.—8. Exsilia, græce φυγάς.

IX. 1. Anno U. 691, ante Chr. 63.— 2. Atque adeo donaria et ornamenta, quæ non abs-

cuam sedem et inania arcana. muri Hierosolymorum diruti, delubrum mansit[2]. mox civili inter nos bello, postquam in ditionem M. Antonii provinciæ cesserant, rex Parthorum Pacorus[3] Judæa potitus, interfectusque a P. Ventidio, et Parthi trans Euphraten redacti: Judæos C. Sosius subegit[4]. regnum ab Antonio Herodi[5] datum victor Augustus auxit. post mortem Herodis, nihil exspectato Cæsare, Simo quidam[6] regium nomen invaserat. is a Quintilio Varo obtinente Syriam punitus; et gentem coercitam liberi Herodis tripartito rexere[7]. sub Tiberio quies. dein jussi a Caio Cæsare *effigiem ejus in templo locare*, arma potius sumpsere[8]; quem motum Cæsaris mors diremit. Claudius, defunctis regibus aut ad modicum redactis, Judæam provinciam Equitibus Romanis aut libertis permisit[9]; e quibus Antonius Felix per omnem sævitiam ac libidinem jus regium servili ingenio exercuit, Drusilla Cleopatræ et Antonii nepte in matrimonium accepta, ut ejusdem Antonii Felix progener, Claudius[10] nepos esset.

X. Duravit tamen patientia Judæis usque ad Gessium Florum procuratorem: sub eo bellum ortum[1], et comprimere cœptantem Cestium Gallum Syriæ legatum varia prœlia ac sæpius adversa excepere[2]. qui ubi fato aut tædio occidit, missu Neronis Vespasianus fortuna famaque et egregiis ministris intra duas æstates[3] cuncta camporum omnesque præter Hierosolyma urbes victore exercitu tenebat. proximus annus civili bello intentus, quantum ad Judæos, per otium transiit. pace per Italiam parata, et externæ curæ rediere. augebat iras quod soli Judæi non cessissent. simul manere apud exercitus Titum ad omnes principatus novi eventus casusve utilius videbatur. Igitur castris, uti diximus[4], ante mœnia Hierosolymorum positis instructas legiones ostentavit.

XI. Judæi sub ipsos muros struxere aciem, rebus secundis longius ausuri, et si pellerentur, parato perfugio. missis in eos eques cum expeditis cohortibus ambigue certavit[1]. mox cessere hostes, et sequentibus diebus crebra pro portis prœlia serebant, donec assiduis damnis intra mœnia pellerentur. Romani ad oppugnandum versi. neque enim dignum videbatur famem hostium opperiri; poscebantque pericula, pars virtute, multi ferocia et cupidine præmiorum. ipsi Tito Roma et opes voluptatesque ante oculos; ac ni statim Hierosolyma conciderent, morari videbantur. sed urbem arduam situ opera molesque firmaverant, quis vel plana satis munirentur. nam duos colles[2] immensùm editos claudebant

tulit Pompeius. — 3. Non ipse rex, sed regis Parthorum Orodis filius: de quo usu vocabuli *rex* jam ad II, 25 monitum. Anno U. 714, victus et occisus insequenti anno. — 4. Pacorus Judæorum regem constituerat Antigonum, qui, cæso illo, Romanis alacriter resistebat. Multo labore Sosius expugnavit Hierosolyma; Antigonus jussu Antonii virgis cæditur et obtruncatur. Anno U. 717.—5. Cognomine Magni, qui jam a. 714 per Antonium Judææ regnum acceperat senatusconsulto, a quo tempore vixit 37 annos. — 6. Servus Herodis, absente Archelao, nixus Judæis, quos Sabini procuratoris rapinæ irritaverant. —7. Quorum Archelaus ab Augusto acceperat Judæam, Idumæam, Samariam; Herodes Galilæam et Peræam; Philippus Batanæam, Ituræam, Paneam, Trachonitidem. — 8. Vide Philonis *Legationem ad Caium.* — 9. Id est, per procuratores administravit. — 10. Qui natus ex Druso et Antonia minore, nepos erat triumviri.

X. 1. Anno U. 819, post Chr. 66.—2. Singula narrat Josephus, *Bell. Jud.*, II, 19 et seqq. —3. Annorum 820 et 821.—4. Cap. I.

XI. 1. Adeo quidem ut prope vinceretur a Judæis Titus.—2. *Acra* et *Sion.*

muri per artem obliqui aut introrsus sinuati, ut latera oppugnantium ad ictus patescerent. extrema rupis abrupta; et turres, ubi mons juvisset, in sexagenos pedes, inter devexa in centenos vicenosque attollebantur, mira specie, ac procul intuentibus pares. alia intus mœnia, regiæ circumjecta, conspicuoque fastigio turris *Antonia*, in honorem M. Antonii ab Herode appellata.

XII. Templum [1] in modum arcis propriique muri, labore et opere ante alios. ipsæ porticus, quîs templum ambiebatur, egregium propugnaculum fons perennis aquæ, cavati sub terra montes, et piscinæ cisternæque servandis imbribus. præviderant conditores ex diversitate morum crebra bella : inde cuncta quamvis adversus longum [2] obsidium. et a Pompeio expugnatis metus atque usus pleraque monstravere. atque per avaritiam Claudianorum temporum empto jure muniendi struxere muros in pace tamquam ad bellum, magna colluvie et ceterarum urbium clade aucti : nam pervicacissimus quisque illuc perfugerat, eoque seditiosius agebant. tres duces, totidem exercitus. extrema et latissima mœnium Simo, mediam urbem Joannes, quem et Bargioram vocabant [3], templum Eleazarus firmaverat. multitudine et armis Joannes ac Simo, Eleazarus loco pollebat. sed prœlia, dolus, incendia inter ipsos, et magna vis frumenti ambusta. mox Joannes, missis per speciem sacrificandi qui Eleazarum manumque ejus obtruncarent, templo potitur. ita in duas factiones civitas discessit, donec propinquantibus Romanis bellum externum concordiam pareret.

XIII. Evenerant prodigia, quæ neque hostiis neque votis piare fas habet [1] gens superstitioni obnoxia, religionibus adversa. visæ per cœlum concurrere acies, rutilantia arma, et subito nubium igne collucere templum. expassæ repente delubri fores et audita major humana vox *excedere deos* [2]; simul ingens motus excedentium. quæ pauci in metum trahebant [3] : pluribus persuasio inerat antiquis sacerdotum litteris contineri [4] eo ipso tempore fore ut valesceret Oriens profectique Judæa rerum potirentur. quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerat : sed vulgus, more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur. Multitudinem obsessorum, omnis ætatis, virile ac muliebre secus [5], sexcenta millia fuisse accepimus. arma cunctis qui ferre possent; et plures quam pro numero audebant. obstinatio viris feminisque par; ac si transferre sedes cogerentur, major vitæ

XII. 1. In tertio colle situm, cui nomen *Moria*, ab orientali latere urbis. — 2. Pro, *adversus quamvis* (quantumvis) *longum*. — 3. Imo *Simo* vocabatur *Bargioras*, id est Gioræ filius, ut certior in hac re testis refert Josephus.

XIII. 1. Ea enim attendere vetabat lex divina, *Levit.* XIX, 26 : *Non auguramini*; et XX, 6. Expiationes Judæorum ad alias res pertinebant.—2. Quod præcipue tetigit Romanos, ob ritum quem sic exponit Plinius, *Hist. nat.* XXVIII, 4 : « In oppugnationibus ante omnia solitum a Romanis sacerdotibus *evocare deum*, cujus in tutela id oppidum esset, promittique illi eundem aut ampliorem apud Romanos cultum : et durat in pontificum disciplina id sacrum, constatque ideo occultatum in cujus tutela dei Roma esset, ne qui hostium simili modo agerent. » — 3. Accipiebant tamquam metum incutientia. — 4. Velut *Danielis* II, 44, et aliæ prophetiæ Messianicæ. — 5. Vid. *Ann.* IV, 62, not. 5. Sequens numerus fortasse vero minor, quum periisse undecies centena millia referat Josephus.

metus quam mortis. hanc adversus urbem gentemque Cæsar Titus, quando impetus et subita belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit. dividuntur legionibus munia, et quies præliorum fuit, donec cuncta expugnandis urbibus reperta apud veteres aut novis ingeniis struerentur.

XIV. At Civilis post malam in Treveris pugnam[1] reparato per Germaniam exercitu apud Vetera castra[2] consedit, tutus loco, et ut memoria prosperarum illic rerum augescerent barbarorum animi. secutus est eodem Cerialis, duplicatis copiis adventu secundæ et sextæ et quartædecimæ legionum. cohortesque et alæ jam pridem accitæ post victoriam properaverant. neuter ducum cunctator, sed arcebat latitudo camporum suopte ingenio humentium. addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cujus objectu revolutus amnis adjacentibus superfunderetur. ea loci forma, incertis vadis subdola et nobis adversa : quippe miles Romanus armis gravis et nandi pavidus; Germanos fluminibus suetos levitas armorum[3] et proceritas corporum attollit.

XV. Igitur lacessentibus Batavis ferocissimo cuique nostrorum cœptum certamen; deinde orta trepidatio, quum præaltis paludibus arma, equi haurirentur. Germani notis vadis persultabant, omissâ plerumque fronte latera ac terga circumvenientes. neque, ut in pedestri acie, cominus eminus[1] certabatur; sed tamquam navali pugna, vagi inter undas aut, si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris in mutuam perniciem implicabantur. minor tamen quam pro tumultu cædes, quia non ausi egredi paludem Germani in castra rediere. ejus prœlii eventus utrumque ducem, diversis animi motibus, ad maturandum summæ rei discrimen erexit. Civilis instare fortunæ, Cerialis abolere ignominiam. Germani prosperis feroces; Romanos pudor excitaverat. nox apud barbaros cantu aut clamore, nostris per iram et minas acta.

XVI. Postera luce Cerialis equite et auxiliariis cohortibus frontem explet; in secunda acie legiones locatæ; dux sibi delectos retinuerat ad improvisa. Civilis haud porrecto agmine, sed cuneis astitit. Batavi Gugernique in dextro; læva ac propiora fluminis Transrhenani tenuere. exhortatio ducum non more concionis apud universos, sed ut quosque suorum advehebantur. Cerialis « veterem Romani nominis gloriam, anti-« quas recentesque victorias : ut perfidum, ignavum, victum hostem in « æternum exciderent, ultione magis, quam prœlio opus esse. pauciores « nuper cum pluribus certasse, ac tamen fusos Germanos, quod roboris « fuerit. superesse qui fugam animis, qui vulnera tergo ferant. » proprios inde stimulos legionibus admovebat, *domitores Britanniæ*[1] *quartadecumanos* appellans; *principem Galbam sextæ legionis auctoritate factum*[2]*; illa primum acie secundanos nova signa novamque aquilam dicaturos*[3]. hinc prævectus ad Germanicum exercitum manus tendebat,

XIV. 1. Narratum IV, 77 seq. — 2. Ab ipso prius capta direptaque, IV, 60. — 3. De qua *Germ.* c. 6, *Annal.* II, 14.

XV. 1. Partim *cominus*, partim *eminus*, altero post alterum modo, ordine certo

XVI. 1. Vid. *Annal.* XIV, 34. — 2. Vid. I, 6, not. 6. — 3. Nam recens erant conscripti, IV, 68.

ut suam ripam, sua castra sanguine hostium recuperarent. alacrior omnium clamor, quîs vel e longa pace prœlii cupido vel fessis bello pacis amor, præmiaque et quies in posterum sperabatur.

XVII. Nec Civilis silentem struxit aciem, locum pugnæ testem virtutis ciens: « stare Germanos Batavosque super vestigia gloriæ, cineres ossaque « legionum calcantes. quocunque oculos Romanus intenderet, captivi- « tatem clademque et dira omnia [1] obversari. ne terrerentur vario Tre- « verici prœlii eventu. suam illic victoriam Germanis obstitisse, dum « omissis telis præda manus impediunt: sed cuncta mox prospera et hosti « contraria evenisse. quæ provideri astu ducis oportuerit, provisa, cam- « pos madentes et ipsis gnaros, paludes hostibus noxias. Rhenum et Ger- « maniæ deos in aspectu; quorum numine capesserent pugnam, conjugum, « parentum, patriæ memores. illum diem aut gloriosissimum inter ma- « jores [2] aut ignominiosum apud posteros fore. » ubi sono armorum tripudiisque (ita illis mos [3]) approbata sunt dicta, saxis glandibusque et ceteris missilibus prœlium incipitur, neque nostro milite paludem ingrediente, et Germanis, ut elicerent [4], lacessentibus.

XVIII. Absumptis quæ jaciuntur, et ardescente pugna, procursum ab hoste infestius. immensis corporibus et prælongis hastis fluitantem labantemque militem eminus fodiebant; simul e mole quam eductam in Rhenum retulimus [1], Bructerorum cuneus tranatavit. turbata ibi res, et pellebatur sociarum cohortium acies, quum legiones pugnam excipiunt, suppressaque hostium ferocia prœlium æquatur. inter quæ perfuga Batavus adiit Cerialem, *terga hostium* [2] promittens, *si extremo paludis eques mitteretur: solidum illâ* [3], *et Gugernos, quibus custodia obvenisset, parum intentos.* duæ alæ cum perfuga missæ incauto hosti circumfunduntur. quod ubi clamore cognitum, legiones a fronte incubuere, pulsique Germani Rhenum fuga petebant. debellatum eo die foret, si Romana classis sequi maturasset. ne eques quidem institit, repente fusis imbribus et propinqua nocte.

XIX. Postera die quartadecima legio in superiorem provinciam Gallo Annio missa; Cerialis exercitum decuma ex Hispania legio supplevit. Civili Chaucorum auxilia venere. non tamen ausus oppidum Batavorum armis tueri, raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit, gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum. quin et diruit molem a Druso Germanico factam [1], Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quæ morabantur, effudit. sic velut abacto amne, tenuis alveus insulam inter Germanosque continentium terrarum speciem fecerat. transiere Rhenum Tutor quoque et Classicus et centum tredecim Treverorum senatores; in quîs fuit Alpinius Montanus, quem a Primo Antonio missum in Gallias superius memoravimus [2]. comitabatur eum frater Decimus Alpinius. simul

XVII. 1. Nihil nisi dira.—2. In fama, quam majores ipsorum consecuti sint.—3. *Germ.* c. 11.—4. Sc. Romanos ex sua statione in paludem.

XVIII. 1. Supra c. 11.—2. Se hostes a tergo circumventurum.—3. Illac, ibi.

XIX. 1. De qua *Annal.* XIII, 53.—2. III, 35; IV, 31, ubi dictum *in Germaniam*.

ceteri miseratione ac donis auxilia concibant inter gentes periculorum avidas.

XX. Tantumque belli superfuit ut præsidia cohortium, alarum, legionum uno die Civilis quadripartito invaserit, decumam legionem Arenaci, secundam Batavoduri, et Grinnes Vadamque cohortium alarumque castra, ita divisis copiis ut ipse et Verax, sorore ejus genitus, Classicusque ac Tutor suam quisque manum traherent; nec omnia patrandi fiducia, sed *multa ausis aliqua in parte fortunam affore; simul Cerialem neque satis cautum, et pluribus nuntiis huc illuc cursantem posse medio intercipi.* quibus obvenerant[1] castra decumanorum, oppugnationem legionis arduam rati, egressum militem et cædendis materiis operatum turbavere, occiso præfecto castrorum et quinque primoribus centurionum paucisque militibus. ceteri se munimentis defendere. et interim Germanorum manus Batavoduri interrumpere[2] inchoatum pontem nitebantur. ambiguum prœlium nox diremit.

XXI. Plus discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Classicus oppugnabant. nec sisti poterant interfecto fortissimo quoque; in quîs Briganticus præfectus alæ ceciderat, quem fidum Romanis et Civili avunculo infensum diximus[1]. sed ubi Cerialis cum delecta equitum manu subvenit, versa fortuna præcipites Germani in amnem aguntur. Civilis dum fugientes retentat, agnitus petitusque telis relicto equo tranatavit. idem Veracis effugium. Tutorem Classicumque appulsæ lintres vexere. ne tum quidem Romana classis pugnæ affuit, ut jussum erat: sed obstitit formido et remiges per alia militiæ munia dispersi. sane Cerialis parum temporis ad exsequenda imperia dabat, subitus consiliis, sed eventu clarus. aderat fortuna etiam ubi artes defuissent. hinc ipsi exercituique minor cura disciplinæ. et paucos post dies, quamquam periculum captivitatis evasisset, infamiam non vitavit.

XXII. Profectus Novesium Bonnamque ad visenda castra quæ hiematuris legionibus erigebantur, navibus remeabat, disjecto agmine, incuriosis vigiliis. animadversum id Germanis; et insidias composuere. electa nox atra nubibus; et prono amne rapti, nullo prohibente vallum ineunt. prima cædes astu adjuta: incisis tabernaculorum funibus, suismet tentoriis coopertos trucidabant. aliud agmen turbare classem, injicere vincla, trahere puppes. utque ad fallendum silentio[1], ita cœpta cæde, quo plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani vulneribus exciti quærunt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, plerique circum brachia torta veste et strictis mucronibus. dux semisomnus ac prope intectus errore hostium servatur. namque prætoriam navem vexillo insignem, illic ducem[2] rati, abripiunt. Cerialis alibi noctem egerat. vigiles flagitium suum ducis dedecore excusabant, tamquam *jussi silere, ne quietem ejus turbarent; ita intermisso signo*[3] *et vocibus se quoque in somnum lapsos.* multa luce revecti hostes, captivis navibus, prætoriam triremem flumine Lupia donum Veledæ traxere.

XX. 1. Quasi sorte evenerant—2. Sic I, 70, *interruptis fluminum pontibus.*
XXI. 1. supra IV, 70; et II, 22.
XXII. 1. Scil. agebant.—2. Sc. esse.—3. Buccinæ; conferas *Ann.* I, 65; XV, 30.

XXIII. Civilem cupido incessit navale maciem ostentandi. complet quod biremium [1], quæque simplici ordine agebantur. adjecta ingens lintrium vis ad tricenos quadragenosque [2]; sed armamenta Liburnicis solita; et simul aptæ lintres sagulis versicoloribus haud indecore pro velis juvabantur. spatium velut æquoris electum, quo Mosæ fluminis os amnem Rhenum Oceano affundit [3]. causa instruendæ classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus Gallia adventantes interciperent. Cerialis miraculo magis quam metu direxit classem, numero imparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiorem. his flumen secundum; illi vento agebantur. sic prævecti, tentato levium telorum jactu dirimuntur. Civilis nihil ultra ausus trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus, agros villasque Civilis intactos nota arte ducum [4] sinebat, quum interim flexu autumni [5] et crebris per hiemem imbribus superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit. nec classis aut commeatus aderant, castraque in plano sita vi fluminis differebantur.

XXIV. *Potuisse tunc opprimi legiones, et voluisse Germanos, sed dolo a se flexos* imputavit [1] Civilis. neque abhorret vero, quando paucis post diebus deditio insecuta est. nam Cerialis per occultos nuntios *Batavis pacem*, *Civili veniam* ostentans, Veledam propinquosque monebat « fortunam belli, tot cladibus adversam, opportuno erga populum Romanum merito mutare. cæsos Treveros, receptos Ubios, ereptam Batavis patriam; neque aliud Civilis amicitiâ paratum quam vulnera, fugas, luctus. exsulem eum et extorrem recipientibus oneri [2]; et satis peccavisse quod toties Rhenum transcenderint. si quid ultra moliantur, inde injuriam et culpam, hinc ultionem et deos fore. »

XXV. Miscebantur minis promissa. et concussa Transrhenanorum fide inter Batavos quoque sermones orti : « non prorogandam ultrà ruinam, nec posse ab una natione totius orbis servitium depelli. quid perfectum cæde et incendiis legionum nisi ut plures validioresque accirentur? si Vespasiano bellum navaverint [1], Vespasianum rerum potiri; sin populum Romanum armis vocent [2], quotam partem generis humani Batavos esse? respicerent Rætos Noricosque et ceterorum onera sociorum : sibi non tributa, sed virtutem et viros indici. proximum id libertati; et si dominorum electio sit, honestius principes Romanorum quam Germanorum feminas tolerari. » hæc vulgus. proceres « atrociore Civilis rabie semet in arma trusos; illum domesticis malis [3] excidium gentis opposuisse. tunc infensos Batavis deos, quum obsiderentur legiones, interficerentur legati, bellum uni necessarium, ferale ipsis sumeretur. ventum ad extrema, ni resipiscere incipiant et noxii capitis pœna pœnitentiam fateantur. »

XXIII. 1. Sc. erat. — 2. Idoneas *ad* capiendos milites *tricenos*. Sed incertissima est scriptura hujus loci. — 3. Conf. *Annal.* II, 6. — 4. Qua nimirum apud suos suspectus et invidiosus redderetur. Similia exempla apud Thucydidem II, 13, sive Justinum III, 7, Livium II, 39; XXII, 23.— 5. Post medium tempus autumni. Metaphora a flexu metæ.

XXIV. 1. Eo usu hujus verbi, de quo ad I, 38.—2. Sc. fore.

XXV. 1. Operam in bello gerendo navaverint. Similiter IV, 69. — 2. Provocent. — 3. Conf. IV, 13.

XXVI. Non fefellit Civilem ea inclinatio [1], et prævenire statuit, super tædium malorum etiam spe vitæ, quæ plerumque magnos animos infringit. petito colloquio scinditur Nabaliæ fluminis pons; in cujus abrupta progressi duces, et Civilis ita cœpit : « Si apud Vitellii legatum defenderer, « neque facto meo venia neque dictis fides debebatur. cuncta inter nos « inimica, hostilia, ab illo cœpta, a me aucta erant. erga Vespasianum « vetus mihi observantia; et quum privatus esset, amici vocabamur. hoc « Primo Antonio notum, cujus epistolis ad bellum accitus sum [2], ne Ger- « manicæ legiones et Gallica juventus Alpes transcenderet. quæ Antonius « epistolis, Hordeonius Flaccus præsens monebat, arma in Germania « movi [3] quæ Mucianus in Syria, Aponius in Mœsia, Flavianus in Pan- « nonia ***

XXVI. 1. Animorum conversio, ut *Ann.* I, 23.—2. Vid. IV, 13.—3. Supple : eadem (pro Vespasiano).

C. CORNELII TACITI

JULII AGRICOLÆ

VITA.

ARGUMENTUM.

Cap. 1. Clarorum virorum facta moresque posteris tradere, et antiquitus et nunc usitatum; — 2. sed periculosum his temporibus. — 3. Ex quo Nerva et Trajanus regnare cœperunt, post longam servitutem inertiamque redit scribendi animus, et in lucem prodit hic liber honori Agricolæ soceri destinatus et professione pietatis aut laudatus aut excusatus.

4. Cn. Julii Agricolæ avi et parentes, educatio, pueritia, adolescentia, studia, ingenium sublime.— 5. In Britannia contubernalis est Suetonii Paulini et tribunus militum, sed militaris gloriæ cupidinem coercet temporibus illis, quibus non minus periculum ex magna fama quam ex mala. — 6. Hinc ad capessendos magistratus in Urbem digressus uxorem ducit Domitiam Decidianam, quacum mira concordia vivit, fitque Quæstor in Asia, Tribunus plebis, Prætor; tum eligitur a Galba ad dona templorum recognoscenda. — 7. A classe Othoniana diripiuntur prædia ejus in Liguria et mater interficitur: ipse paulo post in Vespasiani partes transgressus præponitur vicesimæ legioni in Britannia, —8. ubi et a segni et ab egregio provinciæ præfecto ampla ei virtutum exercendarum occasio præbetur. — 9. A Vespasiano inter patricios ascitur præficiturque Aquitaniæ. deinde consul creatur et filiam Tacito despondet. Anno post Britannia ei provincia datur adjecto pontificatus sacerdotio.

10. Britanniam paulo ante circumvecta erat classis Romanorum, quo tempore primum iis et forma hujus insulæ, et Orcades, Thule Oceanique novissimi, maris pigri, natura innotuerant.—11. Britannorum origo, habitus, sacra, sermo, mores,—12. res militaris et publica, rara consociatio, cœlum crebris imbribus et nebulis fœdum, dies longissimæ, noctes claræ et breves, solum fecundum, metalla, margaritæ.—13. Quædam eorum gentes domitæ, ut pareant, nondum, ut serviant. Cæsaris, Claudii et Vespasiani expeditiones in Britanniam.—14. Legati consulares huic provinciæ præfecti, A. Plautius, Ostorius Scapula, Didius Gallus, Didius Veranius, Suetonius Paulinus. — 15, 16. Motus Britannorum, qui, Boudicea duce et absente legato, bellum sumunt, sed a Suetonio veteri patientiæ restituuntur. Huic succedunt segnes legati, Petronius Turpilianus, Trebellius Maximus, Vettius Bolanus.— 17. Rem restituunt Petilius Cerialis et Julius Frontinus; ille Brigantum, hic Silurum gentem armis subigit. — 18. Famam majorem et dissimulatione auctam colligit Agricola, recens consularis, deleta prope Ordovicum gente captaque Mona insula.—19. Idem domum suam et libertorum vim coercet; optimo cuique dat officia et peccata punit; frumenti tributorumque exactionem mollit æqualitate onerum. — 20. Præterea disciplinam militarem severe exercet; loca castris ipse capit ac silvas prætentat; hostes terret subito impetu; multas civitates præsidiis castellisque circumdat.—21. Denique Britannorum animos liberalium artium amore imbuit et otio, voluptatibus et servituti potius, quam humanitati, assuefacit.

22. Tertio expeditionum anno nationes subigit usque ad Taum et castella ponit. non avidus tamen gloriæ est et, ut bonis comis, ita adversus malos iracundus.—23. Quartam æstatem obtinendis, quæ percurrerat, insumit, et Clotam Bodotriamque præsidiis firmat. — 24. Quinto officii anno perdomat eam Britanniæ partem, quæ Hiberniam aspicit; et unum ex regulis, seditione domestica expulsum, specie amicitiæ in occasionem retinet. —25, 26. Sexta æstate portus civitatum trans Bodotriam sitarum explorat classe, et Caledonios in fugam convertit. — 27. Hi juventutem armant et sacrificiis conspirationem civitatum sanciunt.— 28. Eodem tempore cohors Usipiorum, per Germanias conscripta, occisis centurione et gubernatoribus, Britanniam circumvehitur tribus Liburnicis et

primum a Suevis, mox a Frisiis intercipitur. Agricolæ filius obit. — 29. Septimo anno Agricola classe præmissa ad Grampium montem pervenit, quem jam insederant Caledonii, viribus omnium civitatum aucti.— 30—32. Calgacus, inter plures eorum duces virtute et genere præstans, adhortatur suos et — 33, 34. Agricola Romanos. — 35. Acies utrimque diriguntur.— 36, 37. Atrox et prœlium et spectaculum. — 38. Caledoniis victis, Agricola exercitum deducit in fines Horestorum et præfecto classis circumvehi Britanniam præcipit.

39. Nuntium rerum ab Agricola gestarum Domitianus fronte lætus, pectore anxius, excipit; — 40. triumphalia tamen ornamenta ei in senatu decerni jubet Syriamque provinciam destinat. Agricola Britanniam tradit successori suo, et Romam reversus in otio vivit. — 41. Periculum ei creant et accusatores et laudatores. — 42. Deprecatur Asiæ et Africæ proconsulatum ac modestia prudentiaque iram Principis lenit. — 43. Moritur, et miserationem auget constans rumor, eum veneno interceptum. Domitianus speciem doloris præ se fert et lætatur lecto testamento, quo coheres uxori et filio ejus scriptus erat.— 44. Agricolæ ætas, habitus, honores, opes, fama.— 45. Mors ejus opportuna, quia non vidit tot scelera, a Domitiano paulo post commissa, sed acerbior et ipsi, et filiæ generoque propter horum absentiam. — 46. Solatium, quod iis præbet memoria et fama parentis sempiterna.

I. Clarorum virorum facta moresque posteris tradere, antiquitus usitatum, ne nostris quidem temporibus quamquam incuriosa suorum ætas omisit, quoties magna aliqua ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam. Sed apud priores, ut agere memoratu digna pronum [1] magisque in aperto erat, ita celeberrimus quisque ingenio ad prodendam virtutis memoriam, sine gratia aut ambitione, bonæ tantum conscientiæ pretio ducebatur. ac plerique [2] suam ipsi vitam narrare fiduciam potius morum, quam arrogantiam arbitrati sunt; nec id Rutilio [3] et Scauro [4] citra fidem [5] aut obtrectationi fuit. adeo virtutes iisdem temporibus optime æstimantur, quibus facillime gignuntur.

II. At mihi nunc narraturo vitam defuncti hominis venia opus fuit [1]: quam non petissem, ni cursaturus [2] tam sæva et infesta virtutibus tempora. Legimus, quum Aruleno Rustico [3] Pætus Thrasea, Herennio Senecioni [4] Priscus Helvidius laudati essent, capitale [5] fuisse; neque in ipsos modo auctores, sed in libros quoque eorum sævitum, delegato triumviris [6] ministerio, ut monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro [7] urerentur; scilicet illo igne vocem populi Romani et libertatem senatus et conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur, expulsis insuper sa-

I. 1. Expeditum. *In aperto*, quum in comitiis populi et in senatu res publicæ omnes palam tractarentur. — 2. Permulti. — 3. Rutilius Rufus, consul anni U. 649, præter alia librum scripsit *de vita sua*. De eo dictum ad *Annal.* IV, 43, fine.—4. M. Æmilius Scaurus, consul a. 638, postea iterum, princeps senatus, censor, adversarius Rutilii, *de vita sua* plures libros composuit. — 5. *Citra fidem* est quod ad eam non pervenit, ab ea remotum manet: hinc usus exquisitior præpositionis *citra* pro *absque*.

II. 1. Adeo, inquit, mutata sunt tempora pristina, quibus non viventium modo, sed ab ipsis scriptæ vitæ non egebant *venia*.—2. Percursaturus; ut dicitur *currere stadium*, *currere æquor*. — 3. De quo *Annal.* XVI, 26, *Hist.* III, 80, de *Thrasea Annal.* XVI, 21 sqq. A Domitiano Arulenus interemptus est, *quod Pæti Thraseæ et Helvidii Prisci laudes edidisset appellassetque eos sanctissimos viros*, Sueton. c. 10.—4. Hic ab eodem morti datus quod de vita Helvidii libros composuerat : vide Plinii *Epist.* VII, 19. *Helvidium* pingit Tacitus *Hist.* IV, 5 et 6. — 5. Sc. crimen, quod in hoc sæpe omittitur. — 6. *Triumviris* capitalibus. — 7. *Comitium* erat pars Fori, proxime curiam Hostiliam. —

pientiæ professoribus, atque omni bona arte in exsilium acta, ne quid usquam honestum occurreret [8]. Dedimus profecto grande patientiæ documentum; et sicut vetus ætas vidit, quid ultimum [9] in libertate esset, ita nos, quid in servitute, adempto per inquisitiones [10] et loquendi audiendique commercio. memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset oblivisci, quam tacere.

III. Nunc demum [1] redit animus; et quamquam primo statim beatissimi seculi ortu Nerva Cæsar res olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem, augeatque quotidie felicitatem temporum Nerva Trajanus; nec spem modo ac votum Securitas publica [2], sed ipsius voti fiduciam ac robur assumpserit : naturâ tamen infirmitatis humanæ tardiora sunt remedia, quam mala; et, ut corpora lente augescunt, cito exstinguuntur, sic ingenia studiaque oppresseris facilius, quam revocaveris [3]. Subit quippe etiam ipsius inertiæ dulcedo; et invisa primo desidia postremo amatur. quid? si per quindecim annos, grande mortalis ævi spatium, multi fortuitis casibus, promptissimus quisque sævitia Principis interciderunt? pauci, ut ita dixerim, non modo aliorum, sed etiam nostri superstites sumus; exemptis e media vita tot annis, quibus juvenes ad senectutem, senes prope ad ipsos exactæ ætatis terminos per silentium venimus. Non tamen pigebit, vel incondita ac rudi voce [4] memoriam prioris servitutis ac testimonium præsentium bonorum composuisse. hic interim liber, honori Agricolæ, soceri mei, destinatus, professione pietatis aut laudatus erit, aut excusatus.

IV. Cnæus Julius Agricola, vetere et illustri [1] Forojuliensium colonia ortus, utrumque avum procuratorem Cæsarum habuit, quæ equestris nobilitas [2] est. Pater Julius Græcinus, senatorii ordinis, studio eloquentiæ sapientiæque notus, iisque ipsis virtutibus iram Caii Cæsaris meritus. namque M. Silanum [3] accusare jussus, et, quia abnuerat, interfectus est. Mater Julia Procilla fuit raræ castitatis; in hujus sinu indulgentiaque educatus per omnem honestarum artium cultum pueritiam adolescentiamque transegit. arcebat eum ab illecebris peccantium præter ipsius bonam integramque naturam, quod statim parvulus sedem ac magistram studiorum Massiliam habuerit, locum Græca comitate et provinciali parsimonia mistum ac bene compositum [4]. Memoria teneo, solitum narrare, *se prima in juventa studium philosophiæ acrius, ultra quam con-*

8. Domitius *hujus criminis* (Aruleni Rustici, de quo not. 3) *occasione philosophos omnes Urbe Italiaque submovit,* Sueton. ibid. In quibus erat Epictetus.—9. Extremum, summum.—10. Immissos delatores, de quibus multa *Annal.* IV, 30, 69; VI, 7.

III. 1. *Maintenant seulement*, Burn.—2. Dea cujus effigies in numis, nomen cum votis marmoribus inscriptum : sed sub Principibus qualis Domitianus, atque adeo in tam provecta senectute Nervæ, Securitas *spem modo ac votum* sui dedit, donec confirmaretur a Traiano. — 3. De his lege Plinium *Epist.* VIII, 14. — 4. Nam aptum rebus sermonem per *silentium* illud Principum terrore impositum pæne dediceramus.

IV. 1. *Illustris* nomen inde contigisse videtur Foro Julio, quod Actiaca victoria captas naves rostratas eo miserat Augustus.—2. Nobilitas inter Equites. Videntur enim Equites per munus procuratorum inter Illustres Equites soliti esse evehi. Conf. *Ann.* XVI, 17. — 3. De quo Sueton. *Calig.* c. 3 : *Caius Cæsar Silanum socerum ad necem secandasque novacula fauces compulit.* De Græcino honorifica narrat Seneca, *Epist.* XXIX. *de Benef.* II, 21. — 4. Eodem nomine Massiliam laudat Cicero *Orat. pro Flacco*, c. 26.—

cessum Romano ac senatori[5], *hausisse, ni prudentia matris incensum ac flagrantem animum coercuisset.* scilicet sublime et erectum ingenium pulchritudinem ac speciem magnæ excelsæque gloriæ vehementius quam caute[6] appetebat. mox mitigavit ratio et ætas : retinuitque, quod est difficillimum, ex sapientia modum[7].

V. Prima castrorum rudimenta in Britannia Suetonio Paulino[1], diligenti ac moderato duci, approbavit[2], electus, quem contubernio æstimaret[3]. nec Agricola licenter more juvenum, qui militiam in lasciviam vertunt, neque segniter ad voluptates et commeatus[4] titulum tribunatus et inscitiam[5] retulit, sed noscere provinciam, nosci exercitui, discere a peritis, sequi optimos, nihil appetere in jactationem, nihil ob formidinem recusare, simulque et anxius et intentus agere. Non sane alias exercitatior[6] magisque in ambiguo Britannia fuit. trucidati veterani, incensæ coloniæ[7], intercepti exercitus : tum de salute, mox de victoria certavere. quæ cuncta, etsi consiliis ductuque alterius agebantur ac summa rerum et recuperatæ provinciæ gloria in ducem cessit, artem et usum et stimulos addidere juveni, intravitque animum militaris gloriæ cupido, ingrata temporibus, quibus sinistra erga eminentes interpretatio, nec minus[8] periculum ex magna fama, quam ex mala.

VI. Hinc ad capessendos magistratus in Urbem digressus, Domitiam Decidianam, splendidis natalibus ortam, sibi junxit : idque matrimonium ad majora nitenti decus ac robur fuit : vixeruntque mira concordia per mutuam caritatem et invicem se anteponendo[1] ; nisi quod in bona uxore tanto major laus, quanto in mala plus culpæ est. Sors quæsturæ provinciam Asiam, proconsulem Salvium Titianum[2] dedit : quorum neutro corruptus est, quamquam et provincia dives ac parata[3] peccantibus, et proconsul, in omnem aviditatem pronus, quantalibet facilitate redempturus esset mutuam dissimulationem mali. auctus est ibi filia, in subsidium simul et solatium; nam filium ante sublatum brevi amisit. Mox inter quæsturam ac tribunatum plebis atque ipsum etiam tribunatus annum quiete et otio transiit[4], gnarus sub Nerone temporum, quibus inertia pro sapientia fuit[5]. Idem præturæ tenor et silentium : nec enim jurisdictio obvenerat. ludos[6] et inania honoris medio rationis atque abundantiæ duxit, uti longe a luxuria, ita famæ propior. Tum electus a Galba ad dona tem-

5. Quare passim Cicero sua studia philosophica excusanda sibi esse judicavit.—6. Conf. ad *Hist.* I, 83.—7. His confer et perpende dicta infra c. 42, *Annal.* XIV, 12; IV, 20.

V. 1. Cujus res gestæ in Britannia narrantur *Annal.* XIV, 29-39.—2. Dictum ut *Ann.* XV, 59 : *præstitit probanda.*—3. Probatum ex aliis elegit ad contubernium, et ea consuetudine contubernali virtutem ejus magis explorabat.—4. Quales concedebantur tribuno, non militi.—5. Simplex *tribunatum* ita amplificavit Tacitus, quia de vulgari *more juvenum* loquitur, tribunatum *titulo* tenus tenentium et munerum ejus ignarorum. — 6. Magis vexata. Vid. *Annal.* XIV, 31 seqq. — 7. De Camuloduno, ibid. 32. *Intercepti*, de medio sublati, ut alibi *veneno interceptus* pro, necatus. — 8. Græco more plus significare videtur et eo fere redire ac si dixisset, *et multo majus periculum.*

VI. 1. Supple : ut virtute et laude pares essent, *nisi* etc.— 2. Fratrem Othonis.— 3. Se præbens promptam. — 4. Pro vulgari, transegit (vitam.). — 5. Sic *Hist.* I, 49 : *Quod segnitia erat, sapientia vocabatur.* — 6. Qui ab magistratibus solebant edi : eos igitur, cum aliis rebus quæ ad *inania honoris* pertinent, *duxit* habendos et ponendos in *medio rationis atque abundantiæ*, ut inter *rationem*, quæ plane spernit inania, et

plorum[7] recognoscenda, diligentissima conquisitione fecit, ne cujus alterius sacrilegium respublica quam Neronis sensisset.

VII. Sequens annus gravi vulnere animum domumque ejus afflixit. nam classis Othoniana, licenter vaga[1], dum Intermelios (Liguriæ pars est) hostiliter populatur, matrem Agricolæ in prædiis suis interfecit, prædiaque ipsa et magnam patrimonii partem diripuit, quæ causa cædis fuerat. igitur ad solennia pietatis profectus Agricola nuntio affectati[2] a Vespasiano imperii deprehensus ac statim in partes transgressus est. Initia principatus ac statum Urbis Mucianus regebat, juvene admodum Domitiano et ex paterna fortuna tantum licentiam usurpante[3]. is missum ad delectus agendos Agricolam integreque ac strenue versatum vicesimæ legioni, tarde ad sacramentum transgressæ, præposuit, ubi decessor[4] seditiose agere narrabatur : quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat; nec legatus prætorius ad cohibendum potens, incertum, suo an militum ingenio. ita successor simul et ultor electus, rarissima moderatione maluit videri invenisse bonos, quam fecisse.

VIII. Præerat tunc Britanniæ Vettius Bolanus[1], placidius quam feroci provincia dignum est. temperavit Agricola vim suam, ardoremque compescuit, ne incresceret; peritus obsequi eruditusque utilia honestis miscere. brevi deinde Britannia consularem Petilium Cerialem accepit[2]. habuerunt virtutes spatium exemplorum[3]. sed primo Cerialis labores modo et discrimina, mox et gloriam communicabat; sæpe parti exercitus in experimentum, aliquando majoribus copiis ex eventu præfecit; nec Agricola umquam in suam famam gestis exsultavit; ad auctorem et ducem, ut minister, fortunam referebat. ita virtute in obsequendo, verecundia in prædicando, extra invidiam, nec extra gloriam erat.

IX. Revertentem ab legatione[1] legionis divus Vespasianus inter patricios adscivit, ac deinde provinciæ Aquitaniæ præposuit, splendidæ inprimis dignitatis[2] administratione ac spe consulatus[3], cui destinarat. Credunt plerique militaribus ingeniis subtilitatem deesse, quia castrensis jurisdictio secura et obtusior[4], ac, plura manu agens, calliditatem fori non exerceat. Agricola naturali prudentia, quamvis inter togatos[5], facile justeque agebat. Jam vero tempora curarum remissionumque divisa : ubi conventus[6] ac judicia poscerent, gravis, intentus, severus, et sæpius misericors; ubi officio satisfactum, nullam ultrà potestatis personam[7]; tristitiam[8] et arrogantiam[9] et avaritiam[10] exuerat. nec illi, quod est ra-

abundantiam, quæ ostentat, media via incederet, *longe* (remotus) *a luxuria*, *propior famæ*.—7. Quæ per Neronis rapinas et incendio Urbis in alienas manus venissent.

VII 1. Vid. *Hist.* II, 12 seq. Annus est U. 822, p. Chr. 69.—2. Appetiti.—3. Conf. *Hist.* IV, 2 et 39.—4. Cælius Rufus. Narrantur hæc *Hist.* I, 60.

VIII. 1. A Vitellio missus, *Hist.* II, 65. Adde c. 16. — 2. Secundo; vid. *Annal.* XIV, 32. —3. Jam exempla sui edere poterant virtutes, non amplius premendæ.

IX. 1. Munere legati.—2. Quæ provincia splendida dignitate erat ob administrationem magnam sive difficilem. Alii jungunt *administratione dignitatis.*— 3. Sc. ei *cui* Imperator eam provinciam *dest.* — 4. Minus sollicita, non tantæ cautelæ, neque tam acuta et spinosa subtilitate, quam civilis.—5. Hominum non militarium arbiter aut judex.—6. Sc. provincialium, ad judicia. Noti sunt ex Cæsare.—7. Sc. induebat, agebat. — 8. Severitatem. — 9. Non animi arrogantiam, quam non noverat Agricola. sed muneris sui, cujus dignitatem servare debebat se superiorem ceteris ostendendo. — 10. Iterum non suam,

rissimum, aut facilitas auctoritatem aut severitas amorem deminuit. Integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre injuria virtutum fuerit. ne famam quidem, cui etiam boni sæpe indulgent, ostentanda virtute aut per artem quæsivit : procul ab æmulatione adversus collegas [11], procul a contentione adversus procuratores, et vincere inglorium, et atteri sordidum arbitrabatur. Minus [12] triennium in ea legatione detentus, ac statim ad spem consulatus revocatus est, comitante opinione, Britanniam ei provinciam dari, nullis in hoc suis sermonibus, sed quia par videbatur. Haud semper errat fama; aliquando et elegit [13]. Consul [14] egregiæ tum spei filiam juveni mihi despondit, ac post consulatum collocavit; et statim Britanniæ præpositus est, adjecto pontificatus sacerdotio.

X. Britanniæ situm populosque, multis scriptoribus memoratos, non in comparationem curæ [1] ingeniive referam; sed quia tum primum perdomita est. itaque quæ priores nondum comperta eloquentiâ percoluere, rerum fide tradentur. Britannia, insularum, quas Romana notitia complectitur, maxima, spatio ac cœlo [2] in orientem Germaniæ, in occidentem Hispaniæ obtenditur [3] : Gallis in meridiem etiam inspicitur : septentrionalia ejus, nullis contrà terris, vasto atque aperto mari pulsantur. Formam totius Britanniæ Livius [4] veterum, Fabius Rusticus [5] recentium, eloquentissimi auctores, oblongæ scutulæ [6] vel bipenni assimulavere. et est ea facies citra Caledoniam, unde et in universum fama est transgressa; sed immensum et enorme spatium procurrentium extremo jam littore [7] terrarum, velut in cuneum, tenuatur. hanc oram novissimi maris tunc primum Romana classis circumvecta *insulam esse Britanniam* affirmavit, ac simul incognitas [8] ad id tempus insulas, quas *Orcadas* vocant, invenit domuitque. dispecta est et *Thule*, quam hactenus nix et hiems appetebat; sed *mare pigrum* [9] *et grave remigantibus* perhibent *ne ventis quidem perinde* [10] *attolli* : credo, quod rariores terræ montesque, causa ac materia tempestatum, et profunda moles continui maris tardius impellitur. Naturam Oceani atque æstus neque quærere hujus operis est, ac multi retulere [11]. unum addiderim : nusquam latius dominari mare, multum fluminum [12] huc atque illuc ferre, nec littore tenus accrescere aut resorberi, sed influere penitus atque ambire, et jugis etiam ac montibus inseri velut in suo.

sed munere sibi et a Vespasiano injunctam, *ad obtinendas iniquitates obstinante*, ut dictum *Hist.* II, 84, ubi vide not. — 11. Vicinis provinciis præfectos. — 12. Sc. quam; in numeralibus omitti solitum. — 13. Æschines Oratione in Timarchum p. 187 : Περὶ τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον καὶ λόγον καὶ τὰς πράξεις ἀληθής τε καὶ ἀψευδής τις ἀπὸ ταὐτομάτου πλανᾶται φήμη κατὰ τὴν πόλιν καὶ διαγγέλλει τοῖς πολλοῖς τὰς ἰδίας πράξεις, πολλὰ δὲ καὶ μαντεύεται. — 14. Anni U. 830, p. Chr. 77, kalendis Juliis suffectus cum Domitiano Cæsare.

X. 1. Diligentiæ in describendo. — 2. Quod alii vocant, climate, *position astronomique.* — 3. Secundum Cæsarem, *Bell. Gall.* V, 13 : *Alterum* latus Britanniæ *vergit ad Hispaniam atque occidentem solem.* Hispaniam in septentrionem, Britanniam in meridiem vero longius porrectam sibi fingebant. — 4. Libro centesimo et quinto. — 5. Senecæ amicus; *Annal.* XIII, 20; XV, 61. — 6. Lanci quæ rhombi similem figuram referret. — 7. Nimirum quod in utraque isthmi Caledonici parte alluunt Clota et Bodotria, h. *frith of Clyte* et *frith of Forth.* — 8. Ut de quibus vaga modo fama narrabat, sicuti etiam de insulari forma Britanniæ. — 9. Conf. *Germ.* c. 45. — 10. Sc. ac solent maria. — 11. Ut Plinius, *Hist. nat.* II, 97, § 212. — 12 Fluctuum, *des courants.*

XI. Ceterum Britanniam qui mortales initio coluerint, indigenæ an advecti, ut inter barbaros, parum compertum [1]. habitus corporum varii, atque ex eo argumenta. namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, magni artus Germanicam originem [2] asseverant : Silurum colorati vultus, torti plerumque crines et posita contrà Hispania Iberos veteres trajecisse easque sedes habitasse fidem faciunt : proximi Gallis et similes sunt; seu durante originis vi, seu procurrentibus in diversa [3] terris positio cœli corporibus habitum dedit. In universum tamen æstimanti Gallos vicinam insulam occupasse credibile est. eorum sacra [4] deprehendas superstitionum persuasione : sermo haud multum diversus : in deposcendis periculis eadem audacia, et, ubi advenere, in detrectandis eadem formido [5]. plus tamen ferociæ Britanni præferunt, ut quos nondum longa pax emollierit nam Gallos quoque in bellis floruisse accepimus [6] : mox segnitia cum otio intravit, amissa virtute pariter ac libertate ; quod Britannorum olim victis evenit : ceteri manent, quales Galli fuerunt.

XII. In pedite robur : quædam nationes et curru prœliantur. honestior auriga; clientes propugnant [1]. Olim regibus parebant; nunc per principes factionibus et studiis trahuntur. nec aliud adversus validissimas gentes pro nobis utilius, quam quod in commune non consulunt : rarus duabus tribusque civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus. ita, dum singuli pugnant, universi vincuntur. Cœlum crebris imbribus ac nebulis fœdum : asperitas frigorum abest. dierum spatia ultra nostri orbis mensuram [2]; nox clara, et extrema Britanniæ parte brevis, ut finem atque initium lucis exiguo discrimine internoscas. *quodsi nubes non officiant, adspici per noctem solis fulgorem, nec occidere et exsurgere, sed transire* affirmant : scilicet extrema et plana terrarum, humili umbra, non erigunt tenebras; infraque cœlum et sidera nox cadit. Solum præter oleam vitemque et cetera calidioribus terris oriri sueta patiens frugum, fœcundum; tarde mitescunt, cito proveniunt : eademque utriusque rei causa, multus humor terrarum cœlique [3]. Fert Britannia aurum et argentum et alia metalla, pretium victoriæ. gignit et Oceanus margarita, sed subfusca ac liventia. quidam *artem abesse legentibus* arbitrantur; *nam in Rubro mari viva ac spirantia saxis avelli; in Britannia, prout expulsa sint, colligi.* ego facilius crediderim, naturam [4] margaritis deesse, quam nobis avaritiam.

XIII. Ipsi Britanni delectum ac tributa et injuncta imperii munera impigre obeunt, si injuriæ absint : has ægre tolerant, jam domiti, ut pareant; nondum, ut serviant. igitur primus omnium Romanorum divus Julius cum exercitu Britanniam ingressus, quamquam prospera pugna terruerit incolas ac littore potitus sit, potest videri ostendisse posteris, non

XI. 1. Videndus A. Thierry, *Histoire de la conquête de l'Angleterre par les Norm.* vol. I, p. 1—7.—2. Vid. *Germ.* c. 4.—3. Opposita.—4 De Gallorum sacris narrat Cæsar VI, 13 seq.—5. Similia de Gallis Cæsar III, 19.—6. Conf. *Germ.* c. 28.

XII. 1. Quod contrarium in Homericis carminibus.—2. Plinius, *Hist. nat.*, II, 75, § 186 : *Longissimus dies in Britannia septendecim horas æquinoctiales colligat; æstate lucidæ noctes*, etc. —3. Nimirum humore terræ cito proveniunt, humore cœli et pluviis tarde mitescunt.—4. Naturalem bonitatem, qualis Indicarum est margaritarum.

tradidisse[1]. Mox bella civilia, et in rempublicam versa principum arma; ac longa oblivio Britanniæ etiam in pace. *consilium* id divus Augustus vocabat[2], Tiberius *præceptum*. agitasse Caium Cæsarem de intranda Britannia satis constat[3], ni velox ingenio, mobilis pœnitentiæ et ingentes adversus Germaniam conatus frustra fuissent. divus Claudius auctor operis[4], transvectis legionibus auxiliisque et assumpto in partem rerum Vespasiano : quod initium venturæ mox fortunæ fuit. domitæ gentes, capti reges, et monstratus fatis[5] Vespasianus.

XIV. Consularium primus Aulus Plautius præpositus[1], ac subinde Ostorius Scapula[2], uterque bello egregius, redactaque paullatim in formam provinciæ proxima pars Britanniæ, addita insuper veteranorum colonia[3] : quædam civitates Cogidumno regi donatæ (is ad nostram usque memoriam fidissimus mansit), ut, vetere ac jam pridem recepta populi Romani consuetudine, haberet instrumenta servitutis et reges. Mox Didius Gallus[4] parta a prioribus continuit, paucis admodum castellis in ulteriora promotis, per quæ fama aucti officii[5] quæreretur. Didium Veranius excepit[6], isque intra annum exstinctus est. Suetonius hinc Paullinus biennio[7] prosperas res habuit, subactis nationibus, firmatisque præsidiis : quorum fiducia Monam insulam ut vires rebellibus ministrantem aggressus terga occasioni patefecit.

XV. Namque absentia legati remoto metu, Britanni agitare inter se mala servitutis, conferre injurias, et interpretando accendere : « nihil profici « patientia, nisi ut graviora tamquam ex facili[1] tolerantibus imperentur : « singulos sibi olim reges fuisse, nunc binos imponi; e quibus legatus in « sanguinem, procurator in bona sæviret : æque discordiam præposito« rum, æque concordiam subjectis exitiosam. alterius manus centuriones, « alterius servos vim et contumelias miscere[2]. nihil jam cupiditati, nihil « libidini exceptum. in prœlio fortiorem esse qui spoliet. nunc ab ignavis « plerumque et imbellibus eripi domos, abstrahi liberos[2], injungi de« lectus, tamquam mori tantum pro patria nescientibus; quantulum enim « transisse militum, si sese Britanni numerent? sic Germanias excussisse « jugum[3]; et flumine, non Oceano, defendi. sibi patriam, conjuges, pa« rentes; illis avaritiam et luxuriam causas belli esse; recessuros, ut divus « Julius recessisset, modo virtutes majorum suorum æmularentur. neve

XIII. 1. Narrat ipse Cæsar, *Bell. Gall.* IV, 20 seqq.; V, 4 seqq. — 2. De quo *Annal.* I, 11, præsertim Strabo II, 5, § 8; IV, 5, § 3. Tiberius Augustum per omnia sequi affectabat; *Ann.* I, 77; IV, 37. — 3. Vide Sueton. *Calig.* c. 43-48. — 4. Primus inchoavit ipsum opus, Britanniam in provinciam redigendi. — 5. Dativus : sc., qualis esset et cui ipsis in posterum usui esse posset.

XIV. 1. Per annos U. 796-800; *Annal.* XIII, 32. — 2. De quo *Ann.* XII, 31-40; XIV, 29-39, per annos 800-803. — 3. Camulodunum, *Ann.* XII, 32, sive potius Camalodunum, quæ forma inscriptionum fide nititur. — 4. Ab Ostorii morte ad annum fere 810, *Ann.* XII, 40. — 5. Officium erat provinciam tueri; nova insuper acquirens *auxerat officium.* — 6. *Ann.* XIV, 29. — 7. Per annos 811 et 812, *Ann.* l. c.

XV. 1. Pro adverbio. — 2. Hoc est : centuriones, qui sunt manus alterius (legati) ejusque jussa perficiunt, et servi aut liberti, manus alterius (procuratoris), modo vi modo contumelia in Britannos grassantur. Similiter Cicero de Verre (II, 10, 27) : *Comites illi tui delecti manus erant tuæ : præfecti, scribæ, medici, accensi, haruspices, præcones erant manus tuæ.* — 2. Vid. *Ann.* XIV, 31. — 3. Sub Quintilio Varo.

« prœlii unis et alterius eventu pavescerent; plus impetus, majorem « constantiam penes miseros esse : jam Britannorum etiam deos misereri, « qui Romanum ducem absentem, qui relegatum in alia insula[4] exer- « citum detinerent; jam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare. « porro in ejusmodi consiliis periculosius esse deprehendi, quam au- « dere[5]. »

XVI. His atque talibus invicem instincti[1], Boudicea, generis regii femina, duce (neque enim sexum in imperiis discernunt) sumpsere universi bellum : ac sparsos per castella milites consectati, expugnatis præsidiis, ipsam coloniam invasere ut sedem servitutis. nec ullum in barbaris[2] sævitiæ genus omisit ira et victoria. quod nisi Paulinus, cognito provinciæ motu, propere subvenisset, amissa Britannia foret : quam unius prœlii fortuna veteri patientiæ restituit, tenentibus arma plerisque, quos conscientia defectionis et propius[3] ex legato timor agitabat, ne, quamquam egregius cetera, arroganter in deditos et ut suæ quoque injuriæ ultor durius consuleret. Missus igitur Petronius Turpilianus[4], tamquam exorabilior, et delictis hostium novus eoque pœnitentiæ mitior, compositis prioribus, nihil ultra ausus, Trebellio Maximo provinciam tradidit. Trebellius segnior, et nullis castrorum experimentis, comitate quadam curandi provinciam tenuit. didicere jam barbari quoque ignoscere vitiis blandientibus : et interventus civilium armorum præbuit justam segnitiæ excusationem; sed discordia laboratum, quum assuetus expeditionibus miles otio lasciviret. Trebellius, fuga ac latebris vitata exercitus ira, indecorus atque humilis precario mox præfuit, ac velut pacti, exercitus licentiam, dux salutem[5]; et seditio sine sanguine stetit[6]. Nec Vettius Bolanus[7], manentibus adhuc civilibus bellis, agitavit Britanniam disciplina. eadem inertia erga hostes, similis petulantia castrorum : nisi quod innocens Bolanus et nullis delictis invisus caritatem paraverat loco auctoritatis.

XVII. Sed ubi cum cetero orbe Vespasianus et Britanniam recuperavit[1], magni duces, egregii exercitus, minuta hostium spes. et terrorem statim intulit Petilius Cerialis[2], Brigantum civitatem, quæ numerosissima provinciæ totius perhibetur, aggressus : multa prœlia, et aliquando non incruenta : magnamque Brigantum partem aut victoria amplexus est aut bello. et quum Cerialis quidem alterius successoris curam famamque obruisset, sustinuit quoque molem Julius Frontinus, vir magnus, quantum licebat[3], validamque et pugnacem Silurum gentem armis subegit, super virtutem hostium locorum quoque difficultates eluctatus.

4. Mona; v. supra. — 5. Ut Mucianus Vespasiano dixit (*Hist.* II, 77) : *Nam qui deliberant, desciverunt.*

XVI. 1. Cum his confer narrationem in *Annalib.* XIV, 31 seqq. — 2. Sc. fieri solitæ. — 3. Magis ex propinquo. — 4. *Annal.* XIV, 39. — 5. Conf. *Hist.* I, 60; II, 65. — 6. Non est, cessavit; sed pro, constitit, ut *Hist.* III, 33. — 7. In Trebellii locum missus a. U. 822, p. Chr. 69. Vid. c. 8, *Hist.* II, 65; et res gestas *Hist.* III, 45.

XVII. 1. Sc. ab indignis Principibus qui eum præcesserunt. — 2. Conf. c. 8. — 3. Sc. per tempora illa, sub Imperatore. Frontinus idem est cujus libri *Strategematum* et *de Aquæductibus* supersunt. De eo Plinius *Epist.* IX, 19.

XVIII. Hunc Britanniæ statum, has bellorum vices media jam æstate transgressus Agricola invenit, quum et milites, velut omissa expeditione, ad securitatem et hostes ad occasionem verterentur. Ordovicum civitas haud multo ante adventum ejus alam in finibus suis agentem prope universam obtriverat; eoque initio erecta provincia, ut quibus bellum volentibus erat, probare exemplum, aut recentis legati animum opperiri. Tum Agricola, quamquam transvecta [1] æstas, sparsi per provinciam numeri [2], præsumpta apud militem illius anni quies, tarda et contraria bellum inchoaturo, et plerisque custodiri suspecta potius videbatur, ire obviam discrimini statuit; contractisque legionum vexillis [3] et modica auxiliorum manu, quia in æquum degredi Ordovices non audebant, ipse ante agmen, quo ceteris par animus simili periculo esset, erexit [4] aciem. cæsaque prope universa gente, non ignarus, instandum famæ, ac, prout prima cessissent, fore universa [5], Monam insulam, cujus possessione revocatum Paullinum rebellione totius Britanniæ supra memoravi, redigere in potestatem animo intendit. sed, ut in dubiis consiliis, naves deerant: ratio et constantia ducis transvexit. depositis omnibus sarcinis, lectissimos auxiliarium [6], quibus nota vada et patrius nandi usus, quo simul seque et arma et equos regunt, ita repente immisit, ut obstupefacti hostes, qui classem, qui naves, qui mare [7] exspectabant, nihil arduum aut invictum crediderint sic ad bellum venientibus. ita petita pace ac dedita insula, clarus ac magnus haberi Agricola: quippe cui ingredienti provinciam, quod tempus alii per ostentationem aut officiorum [8] ambitum transigunt, labor et periculum placuisset. nec Agricola, prosperitate rerum in vanitatem usus, expeditionem aut victoriam vocabat victos continuisse: ne laureatis [9] quidem gesta prosecutus est. sed ipsa dissimulatione famæ famam auxit, æstimantibus, quanta futuri spe tam magna tacuisset.

XIX. Ceterum animorum provinciæ prudens, simulque doctus per aliena exempla, parum profici armis, si injuriæ sequerentur, causas bellorum statuit excidere. a se suisque orsus primam domum suam coercuit; quod plerisque haud minus arduum est, quam provinciam regere. nihil [1] per libertos servosque publicæ rei: non studiis privatis nec ex commendatione aut precibus centurionum milites ascire [2], sed optimum quemque fidelissimum putare: omnia scire, non omnia exsequi [3]: parvis peccatis veniam, magnis severitatem commodare: nec pœna semper, sed sæpius pœnitentia contentus esse: officiis et administrationibus potius non peccaturos præponere, quam damnare, quum peccassent. frumenti et tributorum auctionem [4] in æqualitatem munerum [5] mollire, circumcisis

XVIII. 1. *Transvehi* de tempore dictum etiam *Hist.* II, 76. — 2. Vid. *Hist.* I, 6, not. 7. — 3. Vexillaribus; de quibus ad *Annal.* I, 17. — 4. Arduum versus duxit; plene *Hist.* IV, 71, *equitum aciem in collem erigeret*. — 5. Conf. *Hist.* II, 20 fine. — 6. Germanos, ut videtur, et Batavos, de quibus *Hist.* V, 14; IV, 12; *Annal.* II, 8. Ceterum Britanni quoque auxiliares erant, c. 29, 32. — 7. Vocabulo *mare* complectitur quæcumque ad mare trajiciendum ejusque pericula vitanda parari solent. — 8. In salutando, pompis excipiendo et aliis modis devinciendo præfecto novo. — 9. Sc. literis, victoriæ nuntiis. Conf. ad *Hist.* III, 77.

XIX. 1. Sc. agere. — 2. Sc. ad agendum aliquid publicæ rei. Nisi ex usu potius capiendum *milites ascire* ex numeris in legionem. — 3. Persequi, punire; ut Cæsar Suetonii (c. 67) *delicta neque observabat omnia, neque pro modo exsequebatur*. — 4. Augmentum, quod instituerat Vespasianus, Sueton. c. 16. — 5. Sc. præstandorum a singulis. —

quæ in quæstum reperta ipso tributo gravius tolerabantur. namque per ludibrium assidere clausis horreis[6] et emere ultro frumenta[7] ac vendere pretio[8] cogebantur. devortia itinerum et longinquitas regionum[9] indicebatur, ut civitates a proximis hibernis in remota et avia deferrent, donec quod omnibus in promptu erat, paucis[10] lucrosum fieret.

XX. Hæc primo statim anno comprimendo egregiam famam paci circumdedit; quæ vel incuriâ vel tolerantiâ priorum haud minus quam bellum timebatur. sed ubi æstas advenit, contracto exercitu, militum in agmine laudare modestiam, disjectos coercere : loca castris ipse capere, æstuaria ac silvas ipse prætentare : et nihil interim apud hostes quietum pati, quominus subitis excursibus popularetur : atque, ubi satis terruerat, parcendo rursus irritamenta pacis[1] ostentare. Quibus rebus multæ civitates, quæ in illum diem ex æquo egerant[2], datis obsidibus, iram posuere, et præsidiis castellisque circumdatæ, tanta ratione curaque, ut nulla ante Britanniæ nova pars[3].

XXI. Illacessita transiit sequens hiems, saluberrimis consiliis absumpta. namque, ut homines dispersi ac rudes, eoque bello faciles, quieti et otio per voluptates assuescerent, hortari privatim, adjuvare publice, ut templa, fora, domus exstruerent, laudando promptos, et castigando segnes. ita honoris æmulatio pro necessitate erat. jam vero principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre[1], ut, qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. inde etiam habitus nostri honor, et frequens toga; paullatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus, et balnea, et conviviorum elegantiam : idque apud imperitos *humanitas*[2] vocabatur, quum pars servitutis esset.

XXII. Tertius expeditionum annus novas gentes aperuit, vastatis usque ad Taum (æstuario nomen est) nationibus. qua formidine territi hostes quanquam conflictatum sævis tempestatibus exercitum lacessere non ausi; ponendisque insuper castellis spatium fuit. annotabant periti, non alium ducem opportunitates locorum sapientius legisse : nullum ab Agricola positum castellum aut vi hostium expugnatum, aut pactione ac fuga desertum. Crebræ eruptiones : nam adversus moras obsidionis annuis copiis firmabantur. ita intrepida ibi hiems, et sibi quisque præsidio, irritis[1] hostibus eoque desperantibus, quia, soliti plerumque damna æstatis hibernis eventibus pensare, tum æstate atque hieme juxta pellebantur. Nec

6. Sc. suis, usque dum Romanus magistratus adveniret frumenta æstimans et decumam constituens. — 7. Decimis usum suorum frumentorum redimere. — 8. Sc. constituto a Romanis. — 9. In quas deportanda essent frumenta. — 10. Præfecto ejusque ministris, aucto per longinquam transvectionem pretio.

XX. 1. Quæ ad pacem servandam excitent. — 2. Æquo Marte Romanis restiterant et illibata libertate sua.—3. Ita Gordium nodum hujus loci, nondum a quoquam solutum, dissecui. Legebatur *nova pars illacessita transierit. Sequens hiems* etc. Altera hiems lacessita fuerat, quum *transvecta jam æstate* expeditionem in Ordovicas suscipiendam judicasset Agricola, c. 18.

XXI. 1. Ultra studia Gallorum promovere. *Anteferre* hic agendi verbum, non judicandi est.—2. Sive *cultus.*

XXII. 1. Spe frustratis, ut *Hist.* IV, 32.

Agricola umquam per alios gesta avidus intercepit : seu centurio, seu præfectus, incorruptum facti testem habebat. apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur ; ut bonis comis erat, ita adversus malos injucundus. ceterum ex iracundia nihil supererat : secretum et silentium ejus non timeres[2] : honestius putabat offendere, quam odisse.

XXIII. Quarta æstas obtinendis, quæ percurrerat, insumpta; ac, si virtus exercituum et Romani nominis gloria pateretur, inventus in ipsa Britannia terminus. nam Clota et Bodotria, diversi maris æstibus per immensum revectæ[1], angusto terrarum spatio dirimuntur : quod tum præsidiis firmabatur, atque omnis propior sinus[2] tenebatur, summotis velut in aliam insulam hostibus.

XXIV. Quinto expeditionum anno, nave prima[1] transgressus, ignotas ad id tempus gentes crebris simul ac prosperis prœliis domuit : eamque partem Britanniæ, quæ Hiberniam adspicit, copiis instruxit in spem magis, quam ob formidinem : siquidem Hibernia, medio inter Britanniam atque Hispaniam sita[2] et Gallico quoque mari opportuna, valentissimam imperii partem magnis invicem usibus miscuerit. spatium ejus, si Britanniæ comparetur, angustius, nostri maris[3] insulas superat. solum cœlumque et ingenia cultusque hominum haud multum a Britannia differunt. melius aditus portusque[4] per commercia et negotiatores cogniti. Agricola expulsum seditione domestica unum ex regulis gentis exceperat ac specie amicitiæ in occasionem retinebat. sæpe ex eo audivi, legione una et modicis auxiliis debellari obtinerique Hiberniam posse : idque etiam adversus Britanniam profuturum, si Romana ubique arma, et velut e conspectu libertas tolleretur.

XXV. Ceterum æstate, quæ sextum officii annum inchoabat, amplexus civitates trans Bodotriam sitas, quia motus universarum ultra[1] gentium et infesta hostili exercitu itinera timebantur, portus classe exploravit, quæ, ab Agricola primum assumpta in partem virium, sequebatur egregia specie, quum simul terra, simul mari bellum impelleretur[2], ac sæpe iisdem castris pedes equesque et nauticus miles, mixti copiis[3] et lætitia, sua quisque facta, suos casus attollerent ; ac modo silvarum ac montium profunda, modo tempestatum ac fluctuum adversa, hinc terra et hostis, hinc auctus Oceanus[4] militari jactantia compararentur. Britannos quoque, ut ex captivis audiebatur, visa classis obstupefaciebat, tamquam aperto maris sui secreto ultimum victis perfugium clauderetur. Ad manus et arma conversi Caledoniam incolentes populi paratu magno, majore fama, uti mos est de ignotis, *oppugnasse*[5] *ultro*, castella adorti, metum ut provocantes, addiderant; regrediendumque citra Bodotriam et excedendum potius, quam pellerentur, ignavi specie prudentium admonebant. quum interim cognoscit[6], hostes pluribus agminibus irrupturos, ac ne superante

—2. Ut timendum erat secretum et silentium Domitiani, plerumque atrocia meditantis; v. infra c. 39.

XXIII. 1. Sinuantes se intra continentem. — 2. Sc. terræ.

XXIV. 1. Tum primum navibus.—2. Conf. c. 10, not. 3.—3. Mediterranei.—4. Sc. quam interiora Hiberniæ.

XXV. 1. Ulteriorum.—2. Cum vi moveretur.—3. Cibariis : una epulantes.—4. Æstus Oceani, multo altior quam Mediterranei maris.—5. Infinitivus pendens a voce *fama*.—6. Agricola.

numero et peritia locorum circumiretur, diviso et ipse in tres partes exercitu incessit.

XXVI. Quod ubi cognitum hosti, mutato repente consilio universi nonam legionem ut maxime invalidam nocte aggressi, inter somnum ac trepidationem cæsis vigilibus irrupere. jamque in ipsis castris pugnabatur, quum Agricola, iter hostium ab exploratoribus edoctus et vestigiis [1] insecutus, velocissimos equitum peditumque assultare tergis pugnantium jubet, mox ab universis adjici clamorem. et propinquâ luce fulsere signa. ita ancipiti malo territi Britanni; et Romanis redit animus, ac, securi pro salute, de gloria certabant. ultro quin etiam irrupere, et fuit atrox in ipsis portarum angustiis prœlium, donec pulsi hostes, utroque exercitu certante, his, ut tulisse opem, illis, ne eguisse auxilio viderentur. quod nisi paludes et silvæ fugientes texissent, debellatum illa victoria foret.

XXVII Cujus constantia ac fama ferox exercitus, *nihil virtuti suæ invium et penetrandam Caledoniam, inveniendumque tandem Britanniæ terminum continuo prœliorum cursu*, fremebant. atque illi modo cauti ac sapientes, prompti post eventum ac magniloqui erant. Iniquissima hæc bellorum conditio est: prospera omnes sibi vindicant, adversa uni imputantur. At Britanni, non virtutem, sed occasionem et artem ducis rati, nihil ex arrogantia remittere, quominus juventutem armarent, conjuges ac liberos in loca tuta transferrent, cœtibus ac sacrificiis conspirationem civitatum sancirent. atque ita irritatis utrimque animis discessum.

XXVIII. Eadem æstate cohors Usipiorum [1] per Germanias conscripta et in Britanniam transmissa, magnum ac memorabile facinus ausa est. occiso centurione ac militibus, qui ad tradendam disciplinam immixti manipulis exemplum et rectores habebantur, tres Liburnicas, adactis per vim gubernatoribus, adscendere: et uno remigante [2], suspectis duobus eoque interfectis, nondum vulgato rumore ut miraculum prævehebantur. mox hac atque illa rapti et cum plerisque Britannorum sua defensantium prœlio congressi, ac sæpe victores, aliquando pulsi, eo ad extremum inopiæ venere, ut infirmissimos suorum, mox sorte ductos vescerentur. atque circumvecti Britanniam, amissis per inscitiam regendi navibus, pro prædonibus habiti, primum a Suevis, mox a Frisiis intercepti sunt. ac fuere quos per commercia venumdatos, et in nostram usque ripam [3] mutatione ementium adductos, indicium tanti casus illustravit.

XXIX. Initio æstatis Agricola domestico vulnere ictus anno ante natum filium amisit. quem casum neque, ut plerique fortium virorum [1], ambitiose, neque per lamenta rursus ac mœrorem muliebriter tulit. et in luctu bellum inter remedia erat. Igitur præmissa classe, quæ pluribus locis prædata magnum et incertum terrorem faceret, expedito exercitu, cui ex

XXVI. 1. Per vestigia, vestigiis eorum insistens. Sic Livius IX, 45, *hostem vestigiis sequi.*

XXVIII. 1. Conf. *Germ.* c. 32. — 2. Remiges moderante; quam verbi notionem vocabulum *gubernatoribus* præcipit; ut sexcenties *fecit* est pro fieri jussit. — 3. Gallicam ripam Rheni.

XXIX. 1. Velut Stoici multi, in ostentationem.

Britannis fortissimos et longa pace exploratos addiderat, ad montem Grampium pervenit, quem jam hostis insederat. nam Britanni, nihil fracti pugnæ prioris eventu, et ultionem aut servitium exspectantes, tandemque docti, commune periculum concordia propulsandum, legationibus et fœderibus omnium civitatum vires exciverant. jamque super triginta millia armatorum adspiciebantur, et adhuc affluebat omnis juventus et quibus cruda ac viridis senectus[2], clari bello ac sua quisque decora gestantes : quum inter plures duces virtute et genere præstans, nomine Calgacus[3], apud contractam multitudinem prœlium poscentem in hunc modum locutus fertur :

XXX. « Quoties causas belli et necessitatem nostram intueor, magnus « mihi animus est, hodiernum diem consensumque vestrum initium libertatis totius Britanniæ fore. nam et universi servitutis expertes, et nullæ « ultra terræ, ac ne mare quidem securum, imminente nobis classe Ro« mana. ita prœlium atque arma, quæ fortibus honesta, eadem[1] etiam « ignavis tutissima sunt. Priores pugnæ, quibus adversus Romanos varia « fortuna certatum est, spem ac subsidium in nostris manibus habebant : « quia nobilissimi totius Britanniæ eoque in ipsis penetralibus siti[2], nec « servientium littora adspicientes, oculos quoque a contactu dominationis « inviolatos habebamus. nos terrarum ac libertatis extremos recessus ipse « ac sinus famæ[3] in hunc diem defendit. nunc terminus Britanniæ patet, « atque omne ignotum pro magnifico est. sed nulla jam ultra gens, nihil, « nisi fluctus et saxa : et infestiores Romani, quorum superbiam frustra « per obsequium et modestiam effugeris. raptores orbis, postquam cuncta « vastantibus defuere terræ, et mare scrutantur : si locuples hostis est, « avari; si pauper, ambitiosi : quos non oriens, non occidens satiaverit. « soli omnium opes atque inopiam pari affectu concupiscunt. auferre, tru« cidare, rapere falsis nominibus *imperium*, atque, ubi solitudinem « faciunt, *pacem* appellant.

XXXI. « Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit. « hi per delectus alibi servituri auferuntur : conjuges sororesque, etiamsi « hostilem libidinem effugiant, nomine *amicorum* atque *hospitum* pol« luuntur. bona fortunasque in tributum egerunt, annos[1] in frumentum : « corpora ipsa ac manus silvis ac paludibus emuniendis[2] inter verbera ac « contumelias conterunt. nata servituti mancipia semel veneunt, atque « ultro a dominis aluntur; Britannia servitutem suam quotidie emit, quo« tidie pascit[3] : ac sicut in familia recentissimus quisque servorum etiam « conservis ludibrio est, sic in hoc orbis terrarum vetere famulatu novi « nos et viles in excidium petimur. neque enim arva nobis aut metalla aut

— 2. Virgilianum; *Æn.* VI, 304 : *Jam senior, sed cruda deo viridisque senectus,* ex Homericis ὠμὸν γῆρας, ὠμογέρων. — 3. *Gallawg*, Thierry, l. c. p. 9.

XXX. 1. Sc. præter fortes : non fortibus tantum, sed etiam ignavis tutissima. — 2. Cæsar, *Bell. Gall.*, V, 12 : *Britanniæ pars interior ab iis colitur, quos natos in insula ipsa* (αὐτόχθονας) *memoria proditum dicunt.* — 3. Pro, a fama, pendens a *defendit :* nos ab eo defendit ut fama nostri ad Romanos perferretur. Insolita hæc constructio verbi *defendere* cum dativo similibus aliorum verborum evinci potest.

XXXI. 1. Id est, annuos proventus; ut *Germ.* c. 14, *exspectare annum*, de agricolis — 2. Viis per silvas et paludes muniendis. — 3. *Emit*, tributis pendendis; *pascit*, fru-

« portus sunt, quibus exercendis reservemur. virtus porro ac ferocia[4] « subjectorum ingrata imperantibus : et longinquitas ac secretum ipsum « quo tutius, eo suspectius. ita, sublata spe veniæ, tandem sumite ani- « mum, tam quibus salus, quam quibus gloria carissima est. Brigantes[5] « femina duce exurere coloniam, expugnare castra, ac nisi felicitas in « socordiam vertisset, exuere jugum potuere. nos integri et indomiti et « libertatem non in præsentia laturi[6] primo statim congressu non ostende- « mus, quos sibi Caledonia viros seposuerit? an eandem Romanis in bello « virtutem, quam in pace lasciviam adesse creditis?

XXXII. « Nostris illi dissensionibus ac discordiis clari vitia hostium in « gloriam exercitus sui vertunt, quem contractum ex diversissimis gen- « tibus ut secundæ res tenent, ita adversæ dissolvent; nisi si Gallos et « Germanos et (pudet dictu!) Britannorum plerosque, licet dominationi « alienæ sanguinem commodent, diutius tamen hostes[1], fide et affectu « teneri putatis. metus et terror est, infirma vincula caritatis; quæ ubi « removeris, qui timere desierint, odisse incipient. omnia victoriæ inci- « tamenta pro nobis sunt. nullæ Romanos conjuges accendunt; nulli pa- « rentes fugam exprobraturi sunt. aut nulla plerisque patria, aut alia est : « paucos numero [circum], trepidos ignorantia, cœlum ipsum ac mare et « silvas, ignota omnia, circumspectantes, clausos quodammodo ac vinctos « dii nobis tradiderunt. ne terreat vanus adspectus et auri fulgor atque ar- « genti, quod neque tegit neque vulnerat. in ipsa hostium acie invenie- « mus nostras manus. agnoscent Britanni suam causam : recordabuntur « Galli priorem libertatem : deserent illos ceteri Germani, tamquam nuper « Usipii reliquerunt. nec quidquam ultra formidinis : vacua castella, senum « coloniæ, inter male parentes et injuste imperantes ægra[2] municipia et « discordantia. hic dux, hic exercitus[3] : ibi tributa et metalla et ceteræ « servientium pœnæ : quas in æternum perferre, aut statim ulcisci, in « hoc campo est. proinde ituri in aciem et majores vestros et posteros « cogitate. »

XXXIII. Excepere orationem alacres et barbari moris cantu, fremitu clamoribusque dissonis. jamque agmina et armorum fulgores audentissimi cujusque procursu; simul instruebatur acies, quum Agricola quamquam lætum et vix munimentis coercitum militem adhortatus ita disseruit : « Octavus annus est[1], commilitones, ex quo virtute et auspiciis imperii « Romani, fide atque opera vestra Britanniam vicistis. tot expeditionibus, « tot prœliis, seu fortitudine adversus hostes, seu patientia ac labore pæne « adversus ipsam rerum naturam opus fuit; neque me militum, neque vos

mento præbendo. — 4. Conf. not. 3. ad *Annal* I, 12. — 5. *Trinobantes* dicit Tacitus *Annal*. XIV, 31, sed ibidem et supra c. 16 alias quoque nationes socias ipsis fuisse significat. *Femina*, Boudicea. — 6. Utpote qui numquam servi fuerint, ut erant Brigantes.

XXXII. 1. Delevi *servos*, quam glossam esse manuscripti indicant. Infra [*circum*] ex vocabulo *circumspectantes* ortum videtur, quod librarius scribere cœperit animadvertens se quædam omisisse.—2. Ambigua fide.—3. Sc. Romanorum. *Ibi*, in his insunt, his solis nituntur.

XXXIII. 1. Agitur, transactis septem, post extremum mensem Septembrem anni 830,

« ducis pœnituit. ergo egressi, ego veterum legatorum, vos priorum exer« cituum terminos, finem Britanniæ non fama nec rumore, sed castris et « armis tenemus. inventa Britannia, et subacta. Equidem sæpe in agmine, « quum vos paludes montesve et flumina fatigarent, fortissimi cujusque « voces audiebam, *Quando dabitur hostis, quando acies?* Veniunt, e « latebris suis extrusi, et vota virtusque in aperto, omniaque prona victo« ribus, atque eadem victis adversa. nam ut superasse tantum itineris, « silvas evasisse, transisse æstuaria pulchrum ac decorum in frontem[2] : « ita fugientibus periculosissima, quæ hodie prosperrima sunt. neque enim « nobis aut locorum eadem notitia, aut commeatuum eadem abundantia : « sed manus et arma, et in his omnia. Quod ad me attinet, jam pridem « mihi decretum est, neque exercitus neque ducis terga[3] tuta esse. « proinde et honesta mors turpi vita potior; et incolumitas ac decus « eodem loco sita sunt : nec inglorium fuerit, in ipso terrarum ac naturæ « fine cecidisse.

XXXIV. « Si novæ gentes atque ignota acies constitisset, aliorum exer« cituum exemplis vos hortarer : nunc vestra decora recensete, vestros « oculos interrogate. ii sunt, quos proximo anno, unam legionem furto[1] « noctis aggressos, clamore debellastis; hi ceterorum Britannorum fuga« cissimi, ideoque tam diu superstites. quomodo silvas saltusque pene« trantibus fortissimum quodque animal robore, pavida et inertia ipso agmi« nis sono pelluntur; sic acerrimi Britannorum jam pridem ceciderunt : « reliquus est numerus ignavorum et metuentium. quos quod tandem in« venistis, non restiterunt[2], sed deprehensi sunt novissimi. ideo extremo « metu corpora defixere in his vestigiis, in quibus pulchram et spectabilem « victoriam ederetis[3]. transigite cum expeditionibus[4]; imponite quin« quaginta[5] annis magnum diem; approbate reipublicæ, numquam exer« citui imputari potuisse aut moras belli aut causas rebellandi. »

XXXV Et alloquente adhuc Agricola militum ardor eminebat; et finem orationis ingens alacritas consecuta est, statimque ad arma discursum. instinctos ruentesque ita disposuit, ut peditum auxilia, quæ octo millium erant, mediam aciem firmarent, equitum tria millia cornibus affunderentur. legiones pro vallo stetere, ingens victoriæ decus citra Romanum sanguinem bellanti, et auxilium, si pellerentur. Britannorum acies in speciem simul ac terrorem editioribus locis constiterat ita, ut primum agmen æquo ceteri per acclive jugum connexi[1] velut insurgerent; media campi covinarius[2] et eques strepitu ac discursu complebat. Tum Agricola, superante hostium multitudine veritus ne simul in frontem, simul et latera

quo a consulatu Britanniæ præpositus est, ad a. 837. — 2. Pro : fronti, exercitui frontem hostibus opponenti, ut alibi apud Tacitum *grata in vulgus, læta in rempublicam.* — 3. Sc. versa, fugam. Sallustius, *Catil.* c. 58 : *In fuga salutem sperare, quum arma, quis corpus tegitur, ab hostibus averteris, ea vero dementia est.*

XXXIV. 1. Fraude, ut apud Virgilium, *Æn.* IX, 697. — 2. Majore vi dictum quam : hujus rei non ea causa est quod restiterunt (vobis). — 3. Amare; eventum qui sperari poterat tanquam consilium hostis capiendo. — 4. Finem imponite expeditionibus. — 5. Rotundus numerus pro *tribus et quadraginta*, ab a. 796 ad 837.

XXXV. 1. Alii *convexi*. Claudianus, *Honor.* 614 : *Convexum vulgus gradibus Circi.* — 2. Apud Cæsarem *essedarius*, de levibus vehiculis pugnantes (conf. c. 12), quod

suorum pugnaretur, diductis ordinibus, quamquam porrectior[3] acies futura erat, et arcessendas plerique legiones admonebant, promptior in spem et firmus adversis, dimisso equo ante vexilla constitit.

XXXVI. Ac primo congressu eminus certabatur; simulque constantia, simul arte Britanni ingentibus gladiis et brevibus cetris[1] missilia nostrorum vitare vel excutere, atque ipsi magnam vim telorum superfundere; donec Agricola tres Batavorum cohortes ac Tungrorum duas cohortatus est, ut rem ad mucrones ac manus adducerent; quod et ipsis vetustate militiæ exercitatum, et hostibus inhabile, parva scuta et enormes gladios gerentibus. nam Britannorum gladii sine mucrone complexum armorum et in aperto pugnam non tolerabant. igitur ut Batavi miscere ictus, ferire umbonibus, ora fœdare, et stratis qui in æquo obstiterant, erigere in colles aciem cœpere : ceteræ cohortes æmulatione et impetu commistæ proximos quosque cædere; ac plerique semineces aut integri festinatione victoriæ relinquebantur. Interim equitum[2] turmæ fugere; covinarii peditum se prœlio miscuere : et, quamquam recentem terrorem intulerant, densis tamen hostium[3] agminibus et inæqualibus locis hærebant, minimeque equestres (ea enim pugnæ facies erat), quum auriga[4] tunc adstante simul equorum corporibus impellerentur; ac sæpe vagi currus, exterriti sine rectoribus equi, ut quemque formido tulerat, transversos aut obvios incursabant.

XXXVII. Et Britanni, qui adhuc pugnæ expertes summa collium insederant et paucitatem nostrorum vacui[1] spernebant, degredi paullatim et circumire terga vincentium cœperant : ni id ipsum veritus Agricola quattuor equitum alas, ad subita belli retentas, venientibus opposuisset, quantoque ferocius accucurrerant, tanto acrius pulsos in fugam disjecisset. ita consilium Britannorum in ipsos versum : transvectæque præcepto ducis a fronte pugnantium alæ aversam hostium aciem invasere. Tum[2] vero patentibus locis grande et atrox spectaculum : sequi, vulnerare, capere atque eosdem oblatis aliis trucidare. jam hostium, prout cuique ingenium erat, catervæ armatorum paucioribus terga præstare; quidam inermes ultro ruere ac se morti offerre. passim arma et corpora et laceri artus et cruenta humus et aliquando etiam victis ira virtusque[3]. postquam silvis appropinquarunt, collecti primos sequentium incautos et locorum ignaros circumveniebant. quod ni frequens ubique Agricola validas et expeditas cohortes indaginis[4] modo, et sicubi arctiora erant, partem equitum dimissis equis, simul rariores[5] silvas equitem persultare

genus pugnæ idem describit *Bell. Gall.* IV, 33. — 3. Ac proinde infirmior quam oportebat.

XXXVI. 1. Parva scuta sunt, oblongæ formæ, ex coriis confecta. — 2. Britannorum.— 3. Peditum Britannorum.—4. Qui *honestior* erat *propugnatore,* c. 12. Sic Rhodius. Mss. *cum ægra diu aut stantes.*

XXXVII. 1. Dum sine opere essent. — 2. Cum sequentibus confer Sallustii locum, *Jugurth.* c. 101.— 3. Virgilius, *Æn.* II, 367 :

Quondam etiam victis redit in præcordia virtus.

—4. Venatorum vox, qui retibus sive plagis feras circumcludunt. — 5. Minus densas.

jussisset, acceptum aliquod vulnus per nimiam fiduciam foret. ceterum, ubi compositos firmis ordinibus sequi rursus videre, in fugam versi, non agminibus, ut prius, nec alius alium respectantes, rari et vitabundi invicem, longinqua atque avia petiere. finis sequendi nox et satietas fuit. cæsa hostium ad decem millia : nostrorum trecenti sexaginta cecidere, in quis Aulus Atticus, præfectus cohortis, juvenili ardore et ferocia equi hostibus illatus.

XXXVIII. Et nox quidem gaudio prædaque læta victoribus. Britanni palantes mixtoque virorum mulierumque ploratu trahere vulneratos, vocare integros, deserere domos ac per iram ultro incendere; eligere latebras et statim relinquere; miscere invicem consilia aliqua, dein separare [1]; aliquando frangi adspectu pignorum suorum [2], sæpius concitari; satisque constabat, sævisse quosdam in conjuges ac liberos, tamquam misererentur. Proximus dies faciem victoriæ latius aperuit. vastum ubique silentium, secreti [3] colles, fumantia procul tecta, nemo exploratoribus obvius. quibus in omnem partem dimissis, ubi incerta fugæ vestigia, neque usquam conglobari hostes compertum, et exacta jam æstate spargi bellum [4] nequibat, in fines Borestorum [5] exercitum deducit. ibi acceptis obsidibus, præfecto classis *circumvehi Britanniam* præcepit. datæ ad id vires, et præcesserat terror. Ipse peditem atque equites lento itinere, quo novarum [6] gentium animi ipsa transitus mora terrerentur, in hibernis locavit. et simul classis secunda tempestate ac fama Trutulensem [7] portum tenuit, unde [8] proximo latere Britanniæ lecto omni redierat.

XXXIX. Hunc rerum cursum quamquam nulla verborum jactantia epistolis Agricolæ auctum, ut Domitiano moris erat, fronte lætus, pectore anxius excepit. inerat [1] conscientia, derisui fuisse nuper falsum e Germania triumphum, emptis per commercia quorum habitus et crinis in captivorum speciem formarentur : nunc veram magnamque victoriam, tot millibus hostium cæsis, ingenti fama celebrari. id sibi maxime formidolosum, privati hominis nomen supra Principis attolli : frustra studia fori et civilium artium decus in silentium acta, si militarem gloriam alius occuparet; et cetera utcumque facilius dissimulari : ducis boni imperatoriam virtutem esse. Talibus curis exercitus, quodque sævæ cogitationis indicium erat, secreto suo [2] satiatus, optimum in præsentia statuit, reponere odium, donec impetus famæ et favor exercitus languesceret. nam etiam tum Agricola Britanniam obtinebat.

LX. Igitur *triumphalia ornamenta et illustris* [1] *statuæ honorem* et quidquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulata, decerni in senatu jubet : addique insuper opinionem , Syriam provinciam [2] Agri-

XXXVIII. 1. Pro se quique consilia capere, non amplius *miscere* et communicare. — 2. Conjugum et liberorum. — 3. Solitarii, deserti. — 4. Vid. ad *Annal.* III, 21. — 5. Alii *Horestorum*. Gens alibi non memorata. — 6. Nuper Romanis acquisitarum. — 7. Unus codex *Trucculensem*. Nomen alibi non obvium. — 8. Refer ad *lecto* : quasi dictum esset : unde egressa legit omne latus Britanniæ et (eodem) rediit.

XXXIX. 1. Sc. ei. De re v. Plinium, *Panegyr.* c. 16, Dionem Cass. LXVII, 4. — 2. De quo legendus Plinius, *Panegyr.* c. 48. *Satiatus*, satis usus.

XL. 1. *Laureata* dicitur *Annal.* IV, 23, *triumphalis*, *Hist.* I, 79, ubi v. not. Adde Dionem Cass. LIV, 11 et 24, de iis quæ sub Imperatoribus dabantur loco triumphi Cæsaribus solis servati.—2. Quæ ditissima, et cujus honor maximus, teste Herodiano II, 27.—

colæ destinari, vacuam tum morte Atilii Rufi consularis et majoribus [3] reservatam. Credidere plerique, libertum ex secretioribus ministeriis missum ad Agricolam, codicillos [4], quibus ei Syria dabatur, tulisse cum præcepto, *ut, si in Britannia foret, traderentur* : eumque libertum in ipso freto Oceani obvium Agricolæ, ne appellato [5] quidem eo, ad Domitianum remeasse : sive verum istud, sive ex ingenio Principis fictum ac compositum est. Tradiderat interim Agricola successori suo provinciam quietam tutamque. ac ne notabilis celebritate et frequentia occurrentium introitus esset, vitato amicorum officio noctu in Urbem, noctu in palatium, ita ut præceptum erat, venit : exceptusque brevi osculo et nullo sermone, turbæ servientium immixtus est. ceterum, uti militare nomen, grave inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitus auxit [6], cultu modicus, sermone facilis, uno aut altero amicorum comitatus : adeo ut plerique, quibus magnos viros per ambitionem æstimare mos est, viso adspectoque Agricola, quærerent famam, pauci interpretarentur [7].

XLI. Crebro per eos dies apud Domitianum absens accusatus, absens absolutus est. causa periculi non crimen ullum aut querela læsi cujusquam, sed infensus virtutibus Princeps, et gloria viri, ac, pessimum inimicorum genus, laudantes. et ea insecuta sunt reipublicæ tempora, quæ sileri Agricolam non sinerent : tot exercitus in Mœsia Daciaque et Germania et Pannonia temeritate aut per ignaviam ducum amissi [1] : tot militares viri cum tot cohortibus expugnati et capti : nec jam de limite imperii et ripa [2], sed hibernis legionum et possessione dubitatum. ita quum damna damnis continuarentur, atque omnis annus funeribus et cladibus insigniretur, poscebatur ore vulgi dux Agricola : comparantibus cunctis vigorem, constantiam et expertum bellis animum cum inertia et formidine eorum ** [3]. Quibus sermonibus satis constat Domitiani quoque aures verberatas, dum optimus quisque libertorum amore et fide, pessimi malignitate et livore pronum deterioribus Principem exstimulabant. sic Agricola simul suis virtutibus, simul vitiis aliorum in ipsam gloriam [4] præceps agebatur.

XLII. Aderat jam annus, quo proconsulatum Asiæ et Africæ sortiretur [1], et occiso Civica [2] nuper nec Agricolæ consilium deerat, nec Domitiano exemplum. accessere quidam cogitationum Principis periti, qui, *iturusne esset in provinciam*, ultro Agricolam interrogarent. ac primo occultius

3. Nobilioribus. — 4. Litteras quibus jussa Imperatoria continebantur, ut *Annal*. I, 6. — 5. Compellato. — 6. Idem valet ac, sectabatur altissimum otium. — 7. Plerique quærerent quomodo fama esse adeo magna posset hominis in quo tantam viderent simplicitatem; pauci externam simplicitatem altius inspicerent et quid latere in ea posset scrutarentur.

XLI. 1 Bello Dacico contra Decebalum, quod a. U. 839, p. Chr. 86 cœptum. *Germaniam* addit ob cladem in Marcomannorum finibus acceptam. Vid. Sueton. c. 6, Dionem Cass. LXVII, 6 et 7. — 2. Danubii. — 3. Excidisse videntur quædam de ducibus illis, adjecta per vocem *qui*, a qua scribæ ad sequens *quibus* aberraverint. — 4. Quæ tum adeo perniciosa erat : quod sequentis vocis *præceps* delectu intelligitur.

XLII. 1. Nimirum utram earum regeret. — 2 De quo Suetonius c. 10 : *Complures senatores, in his aliquot consulares, interemit, ex quibus Civicam Cerealem in ipso Asiæ*

quietem et otium laudare, mox operam suam in approbanda [3] excusatione offerre; postremo non jam obscuri, suadentes simul terrentesque pertraxere ad Domitianum. qui paratus simulatione, in arrogantiam compositus et audiit preces excusantis et, quum annuisset, agi sibi gratias passus est, nec erubuit beneficii invidia [4]; salarium [5] tamen proconsulari solitum offerri, et quibusdam a se ipso concessum, Agricolæ non dedit; sive offensus, non petitum [6], sive ex conscientia, ne, quod vetuerat, videretur emisse. Proprium humani ingenii est, odisse quem læseris : Domitiani vero natura præceps in iram, et, quo obscurior, eo irrevocabilior [7], moderatione tamen prudentiaque Agricolæ leniebatur, quia non contumacia neque inani jactatione libertatis famam fatumque provocabat. Sciant quibus moris est illicita [8] mirari, posse etiam sub malis Principibus magnos viros esse; obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis excedere [9], quo plerique per abrupta, sed in nullum reipublicæ usum, ambitiosa morte inclaruerunt.

XLIII. Finis vitæ ejus nobis luctuosus, amicis tristis, extraneis etiam ignotisque non sine cura fuit. vulgus quoque et hic aliud agens [1] populus et ventitavere ad domum et per fora et circulos locuti sunt : nec quisquam audita morte Agricolæ aut lætatus est, aut statim oblitus est. augebat miserationem constans rumor, *veneno interceptum*. nobis nihil comperti, nec firmare [2] ausim : ceterum per omnem valetudinem ejus, crebrius quam ex more principatus, per nuntios visentis et libertorum primi et medicorum intimi venere : sive cura illud, sive inquisitio erat. supremo quidem die momenta ipsa deficientis per dispositos cursores nuntiata constabat; nullo credente, sic accelerari, quæ tristis audiret. speciem tamen doloris animo vultuque [3] præ se tulit, securus jam odii [4], et qui facilius dissimularet gaudium quam metum. Satis constabat, lecto testamento Agricolæ, quo coheredem optimæ uxori et piissimæ filiæ Domitianum scripsit, lætatum eum velut honore judicioque. tam cæca et corrupta mens assiduis adulationibus erat, ut nesciret, a bono patre non scribi heredem, nisi malum Principem.

XLIV. Natus erat Agricola Caio Cæsare tertium consule idibus Juniis [1] : excessit sexto et quinquagesimo anno, decimo kalendas Septembres Collega Priscoque Coss. [2] Quodsi habitum quoque ejus posteri noscere velint : decentior [3] quam sublimior fuit. nihil metus [4] in vultu, gratia oris supererat : bonum virum facile crederes, magnum libenter. Et ipse quidem,

proconsulatu.—3. Sc. Domitiano.—4. *Ne rougit pas d'un si odieux bienfait*, Burn. Non erubuit permittere, ut Agricola insignem injuriam sibi illatam tanquam beneficium agnosceret —5. Ab Augusto primo institutum.—6. Sc. esse ; eo quod non petitum esset. —7. Implacabilior.—8. Ad quæ contumacia et haud opportunum libertatis studium effert. —9. Ascendere, pervenire, *quo plerique per abrupta* neque per constantiam vitæ et morum pervenerunt.

XLIII. 1. Incuriosus. Cum hoc et sequentibus capitibus conferendus, quem imitari Tacitus putatur, Cicero *de Oratore*, III, 2 et 3. — 2. Editt. *affirmare*; inter quod et *comperti* aliquid exciderit. — 3. Animo quantum vultu ostenditur. — 4. Jam odium non curans, deponens.

XLIV. 1. Die 13 Junio anni U. 793, p. Chr. 40. — 2. Die 23 Augusto anni U. 846, p. Chr. 93. Quo efficitur 54, non 56 annorum spatium. Vitium igitur in his alicubi latere videtur. —3. *Bien proportionné*.—4. Nihil quod metum afferret adspicienti. 5. Plene assecutus

quamquam medio in spatio integræ ætatis eruptus, quantum ad gloriam longissimum ævum peregit : quippe et vera bona, quæ in virtutibus sita sunt, impleverat[5] et consulari, ac triumphalibus ornamentis prædito, quid aliud adstruere Fortuna poterat ? Opibus nimiis non gaudebat, speciosæ non contigerant[6]. filia atque uxore superstitibus potest videri etiam beatus, incolumi dignitate, florente fama, salvis affinitatibus et amicitiis, futura effugisse. nam sicuti durare in hac beatissimi seculi luce ac Principem Trajanum videre, quod augurio[7] votisque apud nostras aures ominabatur[8], ita festinatæ mortis grande solatium tulit, evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus non jam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu rempublicam exhausit.

XLV. Non vidit Agricola obsessam curiam et clausum armis senatum, et eadem strage tot consularium cædes, tot nobilissimarum feminarum exsilia et fugas[1]. una adhuc victoria Carus Metius[2] censebatur, et intra Albanam arcem[3] sententia Messalini strepebat, et Massa Bebius[4] jam tum reus erat. mox nostræ[5] duxere Helvidium in carcerem manus : nos Maurici Rusticique[6] visus, nos innocenti sanguine Senecio perfudit. Nero tamen subtraxit oculos suos jussitque scelera, non spectavit : præcipua sub Domitiano miseriarum pars erat videre[7] et adspici, quum suspiria nostra subscriberentur[8], quum denotandis tot hominum palloribus sufficeret sævus ille vultus et rubor[9], quo se contra pudorem muniebat.

Tu vero felix, Agricola, non vitæ tantum claritate, sed etiam opportunitate mortis, ut perhibent qui interfuerunt novissimis sermonibus tuis, constans et libens fatum excepisti; tamquam pro virili portione[10] innocentiam Principi donares. sed mihi filiæque ejus, præter acerbitatem parentis erepti, auget mœstitiam, quod assidere valetudini, fovere deficientem, satiari vultu complexuque non contigit. excepissemus certe mandata vocesque, quas penitus animo figeremus. noster hic dolor, nostrum vulnus : nobis tam longæ absentiæ conditione antè quadriennium amissus es. omnia sine dubio, optime parentum, assidente amantissima uxore, superfuere honori tuo : paucioribus tamen lacrimis compositus es, et novissima in luce desideravere aliquid oculi tui.

erat.—6. Quod testatur etiam Dio Cassius LXVI, 20.—7. Auguriis jam a. 844 monstrabatur Trajanus; Plin., *Panegyr.*, c. 5.—8. Addi debebat, « ei non licuit » : quorum verborum sententia concipitur subjectis *ita* FESTINATÆ *mortis* : nihilominus hæc ellipsis Tacitearum durissima foret.

XLV. 1. Vid. Sueton. c. 10, Plinium *Epist.* III, 11. — 2. Famosissimus delator, qui illo tempore unum solum perverterat. — 3. Villam Albanam Domitiani, qui senatum eo nonnunquam vocabat, et ubi Catullus Messalinus accusabat bonos. De eo Plinius *Epist.* IV, 22, et Juvenal., IV, 115 :

Grande et conspicuum nostro quoque tempore monstrum.

—4. Procurator Africæ, exitiosus et multorum malorum causa ; v. *Hist.* IV, 50. — 5. Senatorum. Plinius de ea re, *Epist.* IX, 13 : « Inter multa scelera multorum nullum atro- « cius videbatur quam quod in senatu senator senatori, prætorius consulari, reo index « (Publicius Certus) manus intulisset. » Helvidius hic filius erat Helvidii a Vespasiano interfecti, de quo supra c. 2.— 6. Hi fratres erant Junii : Mauricus in exsilium actus; de eo Plinius, *Epist.* III, 11; IV, 22. De Aruleni Rustici morte v. supra c. 2, item de Herennio *Senecione*. — 7. Domitianum videre reos et ipsum adspici. — 8. In delationum libellos subscriptis testibus referrentur.—9. Qui facile nascebatur Domitiano, cui *in ore impudentia multo rubore suffusa*, Plinius *Panegyr.* c. 48.—10. Quantum in te fuit.

XLVI. Si quis piorum manibus locus, si, ut sapientibus placet, non cum corpore exstinguuntur magnæ animæ, placide quiescas, nosque, domum tuam, ab infirmo desiderio et muliebribus lamentis ad contemplationem virtutum tuarum voces, quas neque lugeri neque plangi fas est : admiratione te potius et immortalibus laudibus, et, si natura suppeditet, similitudine decoremus. is verus honos, ea conjunctissimi cujusque pietas. Id filiæ quoque uxorique præceperim, *sic patris, sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque ejus secum revolvant, formamque ac figuram animi magis, quam corporis, complectantur* : non quia intercedendum putem imaginibus [1], quæ marmore aut ære finguntur; sed ut vultus hominum, ita simulacra vultus imbecilla ac mortalia sunt; forma mentis æterna, quam tenere et exprimere non per aliam materiam et artem, sed tuis ipse moribus possis. Quidquid ex Agricola amavimus, quidquid mirati sumus, manet mansurumque est in animis hominum, in æternitate temporum, fama rerum. nam multos veterum velut inglorios et ignobiles oblivio obruet [2] : Agricola posteritati narratus et traditus superstes erit.

XLVI. 1. Vetandas putem imagines.— 2. Confer his Horatii locum, *Od.* IV, 9, 25 sq.

C. CORNELII TACITI

GERMANIA.

ARGUMENTUM.

Cap. 1. Germaniæ situs et fines. — 2. Cur indigenæ putandi sint Germani. conditores gentis, nomina. — 3. eorum Hercules et baritus. Ulixes in Germaniam delatus. monumenta et tumuli Græcis litteris inscripti.—4. Germani gens propria et sincera.—5. terræ indoles. aurum argentumque in exiguo pretio. commercia. — 6. armorum genera. militia.—7. reges, duces, sacerdotes. acies quomodo struantur, — 8. nonnunquam a feminis restitutæ. obsides. veneratio feminarum. Veleda, Aurinia fatidicæ. — 9. cultus et sacra Germanorum. — 10. sortes. præsagiorum genera varia. — 11. consultationes, conventus publici, quo tempore, quo modo acti.—12. pœnarum et mulctarum genera. principes qui et quomodo electi. — 13. nihil non armati agunt. primus juvenum publicus honor arma sumere. comitatus nobilium. — 14. bellica studia.—15. in pace otium, feminis et senibus domum et agros curantibus. dona principibus data. — 16. ædificandi incolendique ratio. — 17. vestitus.— 18. matrimonium et dos. — 19 pudicitia feminarum. rari adulterii pœna, matrimonii sanctitas.—20. liberorum educatio. successionis gradus.— 21. propinquorum tam inimicitiæ quam amicitiæ suscipiuntur : illæ tamen placabiles. hospitalitas. — 22. Germanorum vita quotidiana. in conviviis deliberant de rebus publicis.—23. potus, cibi. —24. spectacula. furor aleæ.—25. servi et libertini. — 26. fœnus ignotum. agricultura. — 27. funerum ritus.

Singulæ gentes et earum instituta. 28. Gallicæ originis gentes olim in Germaniam transgressæ Helvetii et Boii incertæ originis Aravisci et Osi. Germanicæ originis Treveri, Nervii, Vangiones, Triboci, Nemetes, Ubii. — 29. Batavi. Mattiaci. agri decumates. —30, 31. Chatti.—32. Usipii. Tencteri.—33. Bructeri, Chamavi, Angrivarii.—34. Dulgibini. Chasuari, Frisii. — 35. Chauci. — 36. Cherusci. Fosi. — 37. Cimbri.—38. Suevi. horum nationes sunt : — 39. Semnones; — 40. Longobardi, Reudigni, Aviones, Anglii, Varini, Eudoses, Suardones, Nuithones; (ibidem de Nerthi cultu;) — 41. Hermunduri; — 42. Narisci, Marcomani, Quadi;—43. Marsigni, Gothini, Osi, Buri, Lygii, et quinque alii, et Gothones, Rugii, Lemovii; — 44. Suiones; — 45. Æstii, Sitones. multa de succino. — 46. Peucini, Venedi, Fenni. fabulosi Hellusii, Oxiones.

I. Germania omnis[1] a Gallis Rætisque et Pannoniis Rheno et Danubio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur. cetera Oceanus ambit, latos sinus[2] et insularum immensa spatia[3] complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum[4] aperuit. Rhenus, Ræticarum Alpium inaccesso ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in occidentem versus, septentrionali Oceano miscetur. Da-

I. 1. Universa. Et de universa Tacitus agit usque ad cap. 28, quo narrationem de singulis gentibus inchoat.—2. Sinuata littora, sive terras sinuatis (in septentrionem) littoribus. *Sinus* de terræ parte sinuata vidimus *Annal.* IV, 5 et 67, *Agric.* c. 23. — 3. De Dania et Scandinavia cogitandum. Plinius, *Hist. nat.* IV, c. 27, § 96 : « Sinus immanis « qui Codanus vocatur, refertus insulis, quarum clarissima Scandinavia est, incompertæ « magnitudinis, portionem tantum ejus... Hillevionum gente 500 incolente pagis, quæ « alterum orbem terrarum eam appellat. Nec est minor opinione Eningia. » — 4. Drusi Germanici et Tiberii expeditiones, de quibus infra c. 34; Velleius Paterc. II, 106. Addi

nubius, molli et clementer edito montis Abnobæ jugo effusus, plures populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus erumpat: septimum[5] os paludibus hauritur.

II. Ipsos Germanos indigenas crediderim minimeque aliarum gentium adventibus et hospitiis mixtos, quia nec[1] terra olim, sed classibus advehebantur qui mutare sedes quærebant[2], et immensus ultra utque sic dixerim adversus[3] Oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. quis porro, præter periculum horridi et ignoti maris, Asia aut Africa aut Italia relicta Germaniam peteret, informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit? Celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos memoriæ et annalium genus est, Tuistonem[4] deum terra editum et filium Mannum[5], originem gentis conditoresque. Manno tres filios assignant, e quorum nominibus proximi Oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones[6] vocentur. Quidam, ut in licentia vetustatis, plures deo ortos pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandilios[7], affirmant, eaque vera et antiqua nomina. Ceterum Germaniæ vocabulum recens et nuper additum, quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint ac nunc Tungri[8], tunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis[9], evaluisse paulatim, ut omnes primum a victore ob metum[10], mox a se ipsis invento nomine Germani vocarentur.

III. Fuisse apud eos et Herculem[1] memorant, primumque omnium virorum fortium ituri in prœlia canunt. sunt illis hæc[2] quoque carmina, quorum relatu, quem barditum[3] vocant, accendunt animos futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim trepidantve, prout sonuit acies; nec tam voces illæ quam virtutis concentus videntur. affectatur præcipue asperitas soni et fractum murmur objectis ad os scutis, quo plenior et gravior vox repercussu intumescat. Ceterum et Ulixem quidam opinantur longo illo et fabuloso errore in hunc Oceanum delatum

potest naufragium Germanici, de quo *Annal.* II, 23 seq. — 5. Nam *septem* ostia Danubii vulgo ferebantur. Herodoto tamen est Ἴστρος πεντάστομος.

II. 1. *Nec* refertur ad sequens *et*: *et* quia *non terra olim... et* quia *immensus* etc. — 2. Celeberrimæ coloniæ Phœnicum, Lydorum, Græcorum Tacito hic observabantur. Quarum numerus et gloria in causa erat ut præter morem suum levius hoc statueret. — 3. Ex adversa sive contraria nobis parte situs, velut antipodes, de quibus Cicero, *Academ.* II, 39: *esse e contraria parte terræ qui* ADVERSIS *vestigiis stent contra vestigia nostra, quos antipodes vocatis.* — 4. Pauci libri *Tuisconem.* — 5. Quasi dicas Hominem sive Virum. — 6. Vetustissimus codex *Iscevones.* In præcedenti nonnulli *Herminones.* — 7. Etiam alibi nonnunquam Vandalorum nomen *Vandili* scriptum. — 8. Conf. *Hist.* IV, 15 seqq. Tungrorum nomen non est apud Cæsarem, qui alias nationes quattuor *Germanorum* nomine complectitur *de Bell. Gall.* II, 4; easdem nationes non novit Plinius, sed *Tungros* ponit IV, c. 31, § 106. — 9. Cujus pars est *natio.* — 10. Sc. injiciendum. (Conf. *Agric.* c. 44, *nihil metus in vultu*, et not.) Sententia: Germanorum nomen ab natione ita dicta paulatim ad universam gentem translatum est, sic, ut primum a victore (a Tungris) ita vocarentur, dicentibus ceteras a tergo nationes et ipsas Germanos esse et pariter timendos; deinde, invento hoc nomine generali gentis, etiam ipsi Germani assumebant. *Germani* quasi dicas Viri Armati vel Viri Bellatores. Similiter de nationibus ad gentem translata sunt nomina Ἕλληνες et *Græci.*

III. 1. Non hunc ipsum, sed heroem similem Herculis Græci, ut ipse Tacitus significat infra c. 34. — 2. *Hæc,* quia cognita Romanis, a pugnis. — 3. Sic vetustiores codices; alii *baritum* vel *barritum.* De Bardis non cogitandum, qui Gallis ubique tribuuntur, non Germanis. *Cantum trucem* vocat Tacitus *Hist.* II, 22. Frisica vox exstat *baria*, signifi-

adisse Germaniæ terras, Asciburgiumque, quod in ripa Rheni situm hodieque incolitur, ab illo constitutum nominatumque; aram quin etiam Ulixi[4] consecratam adjecto Laertæ patris nomine[5] eodem loco olim repertam, monumentaque et tumulos quosdam Græcis litteris inscriptos in confinio Germaniæ Rætiæque adhuc exstare. Quæ neque confirmare argumentis neque refellere in animo est : ex ingenio suo quisque demat vel addat fidem.

IV. Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos nullis aliis aliarum nationum connubiis infectos propriam et sinceram et tantum sui similem gentem exstitisse arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquam in tanto hominum numero, idem : omnibus truces et cærulei oculi, rutilæ comæ[1], magna corpora et tantum ad impetum valida : laboris atque operum non eadem patientia; minimeque sitim æstumque tolerare, frigora atque inediam[2] cœlo solove assueverunt.

V. Terra etsi aliquanto specie differt, in universum tamen aut silvis horrida aut paludibus fœda, humidior, qua Gallias, ventosior, qua Noricum ac Pannoniam aspicit; satis[1] ferax, frugiferarum arborum impatiens, pecorum fecunda; sed plerumque improcera[2]. ne armentis quidem suus honor aut gloria frontis[3]; numero gaudent; eæque solæ et gratissimæ opes sunt. Argentum et aurum propitiine an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere; quis enim scrutatus est?[4] Possessione et usu haud perinde[5] afficiuntur. est videre apud illos argentea vasa, legatis et principibus eorum muneri data, non in alia vilitate[6] quam quæ humo finguntur. quanquam proximi[7] ob usum commerciorum aurum et argentum in pretio habent formasque[8] quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt atque eligunt : interiores simplicius et antiquius permutatione mercium utuntur. pecuniam probant veterem et diu notam, serratos[9] bigatosque[10]. argentum quoque magis quam aurum sequuntur[11], nulla affectione animi, sed quia numerus argenteorum facilior usui est promiscua ac vilia mercantibus.

VI. Ne ferrum quidem superest[1], sicut ex genere telorum colligitur. rari gladiis aut majoribus lanceis[2] utuntur : hastas, vel ipsorum vocabulo *frameas*, gerunt angusto et brevi ferro, sed ita acri et ad usum habili,

cans clamorem. — 4. Ab Ulixe. — 5. Inscriptum Ὀδυσσεὺς Λαερτιάδης sibi videbantur agnoscere illi Græculi. Nescitur an illo jam tempore Germanis in usu fuerint *runæ* et Gothicæ litteræ, ceteroqui Græcis specie non absimiles.

IV. 1. Juvenalis, *Satir.* XIII, v. 164 seqq. :

> Cærula quis stupuit Germani lumina, flavam
> Cæsariem et madido torquentem cornua cirro?
> Nempe quod hæc illis natura est omnibus una.

— 2. Repete *tolerare*.

V. 1. Est substantivum. — 2. sc. sunt ea pecora. — 3. Poetarum dictio de cornubus. *Suus*, ei generi proprius. — 4. Nam quod de uno tantum loco narrat *Annal.* XI, 20, et infra c. 29, hic de universa Germania loquens recte neglexit. — 5. Sc. ac nos Romani. — 6. Eadem vilitate, non pluris æstimata. — 7. Sc. Romanis, Rhenum et Danubium accolentes. — 8. Τύπους. — 9. Denarios, quorum ora exterior in serræ modum incisa. — 10. Quibus bigarum nota impressa. Plinius, *Hist. nat.* XXXIII, 13 : *Nota argenti fuere bigæ atque quadrigæ, et inde bigati quadrigatique dicti.* — 11. Sectantur, expetunt.

VI. 1. Apud eos abundat. — 2. Quæ erant latiori cuspide; *frameæ*, angusta.

ut eodem telo, prout ratio poscit, vel cominus, vel eminus pugnent. et eques quidem scuto frameaque contentus est; pedites et missilia spargunt, plura singuli, atque in immensum vibrant nudi [3] aut sagulo leves. nulla cultus jactatio, scuta tantum lectissimis coloribus distinguunt; paucis loricæ, vix uni alterive cassis aut galea [4]. equi non forma, non velocitate conspicui; sed nec variare gyros in morem nostrum docentur: in rectum aut uno flexu dextros agunt ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit [5]. In universum æstimanti plus penes peditem roboris; eoque mixti prœliantur apta et congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum [6], quos ex omni juventute delectos ante aciem locant. definitur et numerus: centeni ex singulis pagis sunt idque ipsum [7] inter suos vocantur; et quod primo numerus fuit, jam nomen et honor est. Acies per cuneos componitur. cedere loco, dummodo rursus instes, consilii quam formidinis arbitrantur. corpora suorum etiam in dubiis prœliis referunt. scutum reliquisse præcipuum flagitium; nec aut sacris adesse aut concilium inire ignominioso fas, multique superstites bellorum infamiam laqueo finierunt.

VII. Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. nec regibus infinita aut libera potestas, et duces exemplo potius quam imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione [1] præsunt. ceterum neque animadvertere [2] neque vincire, ne verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu, sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt; effigiesque [3] et signa quædam detracta lucis in prœlium ferunt. quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiæ et propinquitates et in proximo pignora [4], unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. ad matres, ad conjuges vulnera ferunt; nec illæ numerare aut exigere [5] plagas pavent, cibosque et hortamina pugnantibus gestant.

VIII. Memoriæ proditur, quasdam acies inclinatas jam et labentes a feminis restitutas constantia precum et objectu pectorum et monstrata cominus captivitate [1], quam longe impatientius feminarum suarum nomine timent, adeo ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur [2]. inesse quin etiam sanctum aliquid et providum putant [3], nec aut consilia earum aspernantur aut responsa negligunt. vidimus sub divo Vespasiano Veledam [5] diu apud

— 3. Id est, *magna corporis parte nuda*, ut Cæsar dicit *Gall.* VI, 21. Conf. *Hist.* II, 22, ubi *more patrio nudis corporibus* eodem modo intelligendum. — 4. « *Cassis* de lamina (ferri) est, *galea* de corio. » Isidorus. — 5. Sc. eo juxta quem equitat. *Variantur* gyri hac forma ∞. — 6. Quod prœliandi genus equitum et peditum mixtorum describit Cæsar *B. Gall.* I, 48. — 7. Eo ipso nomine; nimirum *centenorum*. Diversi ab his sunt *centeni* infra c. 12.

VII. 1. Sc. sui.—2. Sc. in aliquem.—3. Non deorum esse effigies, apparet ex c. 9. *Hist.* IV, 22: *deprompta silvis lucisve ferarum imagines, ut ei genti inire prœlium mos est.*— 4. Uxores et liberi. — 5. Comparare inter se vulnera cum laude ejus qui honestiora tulerit.

VIII. 1. Confer Cæsar *B. Gall.* I, 51, Plutarch. *Mario* c. 19, 27. — 2. Suetonius de Augusto, c. 21: *A quibusdam novum genus obsidum, feminas, exigere tentavit, quod negligere marium pignora sentiebat.* — 3. Conf. Cæsar, I, 50. — 4. De qua *Hist.* III, 61, 65; V, 22 et 24. *Captivam* dicit Statius, *Silv.* I, 4, 89: hinc igitur et ex Taciti vocabulo

plerosque numinis loco habitam. sed et olim Auriniam[5] et complures alias venerati sunt non adulatione, nec tanquam facerent deas[6].

IX. Deorum[1] maxime Mercurium colunt[2], cui certis diebus humanis quoque hostiis[3] litare fas habent. Herculem ac Martem[4] concessis animalibus placant. pars Suevorum et Isidi[5] sacrificat. unde causa et origo peregrino sacro, parum comperi, nisi quod signum ipsum, in modum Liburnæ[6] figuratum, docet advectam religionem. Ceterum nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium[7] arbitrantur. lucos ac nemora consecrant, deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vident[8].

X. Auspicia sortesque ut qui maxime observant. sortium consuetudo simplex : virgam frugiferæ arbori decisam in surculos amputant[1], eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere ac fortuitu spargunt. mox, si publice consulitur, sacerdos civitatis; sin privatim, ipse pater familiæ precatus deos cœlumque suspiciens ter singulos tollit, sublatos secundum impressam ante notam interpretatur. si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diem consultatio; sin permissum, auspiciorum adhuc fides exigitur. et illud quidem etiam hic notum, avium voces volatusque interrogare. Proprium gentis[2], equorum quoque præsagia ac monitus experiri. publice aluntur iisdem nemoribus ac lucis candidi et nullo mortali opere contacti, quos pressos sacro curru[3] sacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur hinnitusque ac fremitus observant. nec ulli auspicio major fides non solum apud plebem, apud[4] proceres, apud sacerdotes : se enim ministros[1] deorum, illos conscios putant. Est et alia observatio auspiciorum, qua gravium bellorum eventus explorant. ejus gentis, cum qua bellum est, captivum quoquo modo interceptum cum electo popularium suorum patriis quemque armis committunt : victoria hujus vel illius pro præjudicio accipitur[5].

vidimus efficitur eam Romam fuisse perductam. — 5. Antiquissimus codex *Auarimam*; nonnulli *Albriniam*. Commune nomen magarum et fatidicarum mulierum in Germania multis (cum levi depravatione) memoratum, *Aliruncæ*, pro propio nomine habitum est a Tacito. Virginem Γάνναν vel Γαῦναν, quæ Veledæ successerit, memorat Dio Cassius. — 6. Adde, sed ut quæ essent (collatis quæ dicta sunt *Hist.* IV, 61). Senatus per adulationem *faciebat* deas, ut Drusillam Caligulæ sororem et quadrimestrem filiolam Neronis ex Poppæa.

IX. 1. Quos ipse Tacitus confitetur infra c. 43 se memorare ex interpretatione Romana. Cæsar deos quos noverat non invenit apud eos; quod sic testatur, *Bell. Gall.* VI, 21, *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt et quorum aperte opibus juvantur, Solem et Vulcanum et Lunam : reliquos ne fama quidem acceperunt*. — 2. Adde Cæs. *ibid.* c. 17. Paulus Diaconus : *Wodan sane ipse est qui apud Romanos Mercurius dicitur*. Unde Mercurii dies Germanis olim *Wodanstag*, angl. *Wednesday*. — 3. In primis captivorum et servorum. — 4. Hercules (adde c. 3 init.) qui fuerit Germanis, ignotum. *Martem* alii *Tyr* esse putant, unde *Tysdag*, angl. *Tuesday*, Martis dies; alii *Thor*, quem Jovis diei tribuerunt. Frisii a Bonifacio jubentur ejurare patrios deos *Thunaer* et *Wodan*. — 5. Videtur esse *Frigga* s., *Freya*, Odini uxor, dea alma Scandinavorum, ut Isis Ægyptiorum. Unde Veneris dies *Freitag*, angl *Friday*. — 6. Poeticum pro Liburnicæ. Ignotum qualem formam Romani pro navi ceperint. Sunt qui Lunam a Cæsare (not. 1) memoratam huc referant. — 7. Dignum magnitudine cœlestium. — 8. Conf. *Hist.* V, 5; II, 78.

X. 1. similem divinationem etiam Sacræ Litteræ produnt, Hosea, IV, 12. — 2. Velut Persarum. — 3. Poetis propria locutio pro, subjunctos currui. — 4. Sic validior est oppositio quam si diceretur, *sed apud proceres*. — 5. Eundem cum hoc ritu fontem habent medii ævi *ordalia* sive *judicia Dei*.

XI. De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes; ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. coeunt[1], nisi quid fortuitum et subitum incidit, certis diebus, quum aut inchoatur luna aut impletur : nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt. nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant[2]; sic constituunt, sic condicunt : nox ducere diem videtur[3]. Illud ex libertate vitium, quod non simul nec ut jussi conveniunt, sed et alter et tertius dies cunctatione coeuntium absumitur. ut turbæ placuit, considunt armati[4]. silentium per sacerdotes, quibus tum et coercendi jus est, imperatur. mox rex vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur auctoritate suadendi magis quam jubendi potestate. si displicuit sententia, fremitu aspernantur; sin placuit, frameas concutiunt[5]. honoratissimum assensus genus est armis laudare.

XII. Licet apud concilium accusare quoque et discrimen capitis intendere. distinctio pœnarum ex delicto : proditores et transfugas arboribus[1] suspendunt, ignavos et imbelles et corpore infames cœno ac palude injecta insuper crate mergunt. diversitas supplicii illuc respicit, tanquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. sed et levioribus delictis pro modo pœna; equorum pecorumque numero convicti mulctantur. pars mulctæ regi vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis et principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. centeni singulis ex plebe comites[2] consilium simul et auctoritas adsunt.

XIII. Nihil autem neque publicæ neque privatæ rei nisi armati agunt. sed arma sumere non ante cuiquam moris, quam civitas suffecturum probaverit. tum in ipso concilio vel principum aliquis vel pater vel propinquus scuto frameaque juvenem ornant; hæc apud illos toga[1], hic primus juventæ honos : ante hoc domus pars videntur, mox reipublicæ. Insignis nobilitas aut magna patrum merita principis dignationem[2] etiam adolescentulis assignant; ceteris robustioribus ac jam pridem probatis aggregantur, nec rubor inter comites aspici. gradus quin etiam ipse comitatus habet judicio ejus, quem sectantur; magnaque et comitum æmulatio, quibus primus apud principem suum locus, et principum cui plurimi et acerrimi comites : hæc dignitas, hæ vires. magno semper electorum juvenum globo circumdari, in pace decus, in bello præsidium. nec solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim lega-

XI. 1. Sub divo, in campis, silvis, montibus.— 2. Cujus rei monumentum restat in lingua Anglica, *sennight, fortnight* (*seven nights, fourteen nights*) dicente septem, quattuordecim dierum spatium. Eandem rem de Gallis refert Cæsar, VI, 18. — 3. Sic in Sacris quoque Litteris nox præponitur diei. Cæsar loco cit. : *Mensium et annorum initia sic observant* Galli, *ut noctem dies subsequatur.* — 4. Sc. ad consultandum. — 5. Conf. *Hist.* V, 17, Cæsar VII, 21.

XII. 1. Quæ quidem frondibus orbatæ essent. Postea his substituta patibula.—2. Distinguendi hi *ex plebe comites* a *comitatu*, de quo capite seq.

XIII. 1. Apud Romanos *togam* sumendo juvenis inter viros recipiebatur. — 2. Locum honestum apud principem.

tionibus et muneribus ornantur, et ipsâ plerumque famâ bella profligant.

XIV. Quum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci; turpe comitatui virtutem principis non adæquare. jam vero infame in omnem vitam ac probrosum superstitem principi suo ex acie recessisse.[1] illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare præcipuum sacramentum est. principes pro victoria pugnant, comites pro principe. si civitas, in qua orti sunt, longa pace et otio torpeat, plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt, quia et ingrata genti quies, et facilius inter ancipitia clarescunt, magnumque comitatum non nisi vi belloque tueare. exigunt enim, principis sui liberalitate, illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. nam epulæ, quanquam incompti, largi tamen apparatûs pro stipendio cedunt. materia munificentiæ per bella et raptus. nec arare terram aut exspectare annum[2] tam facile persuaseris, quam vocare hostem et vulnera mereri. pigrum quin imo et iners videtur sudore acquirere quod possis sanguine parare.

XV. Quoties bella non ineunt, non multum venatibus[1], plus per otium transigunt, dediti somno ciboque, fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegata domus et penatium et agrorum cura feminis senibusque et infirmissimo cuique ex familia. ipsi hebent mira diversitate naturæ, quum iidem homines sic ament inertiam et oderint quietem. Mos est civitatibus ultro ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum quod pro honore acceptum etiam necessitatibus subvenit. gaudent præcipue finitimarum gentium donis, quæ non modo a singulis, sed publice mittuntur, electi equi, magna arma, phaleræ torquesque. jam et pecuniam accipere docuimus.

XVI. Nullas Germanorum populis urbes[1] habitari satis notum est; ne pati quidem inter se junctas sedes. colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. vicos locant, non in nostrum morem connexis et cohærentibus ædificiis : suam quisque domum spatio circumdat, sive adversus casus ignis remedium, sive inscitia ædificandi. ne cæmentorum quidem apud illos aut tegularum usus : materia ad omnia utuntur informi et citra[2] speciem aut delectationem. quædam loca diligentius illinunt terra ita pura ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. solent et subterraneos specus aperire eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi et receptaculum frugibus : quia rigorem frigorum ejus-

XIV. 1. Exemplum refert Ammianus Marcellinus XVI, 12 : *Comites* Chrodomarii, Alemannorum regis, *ducenti numero et tres amici junctissimi flagitium arbitrati post regem vivere vel pro rege non mori, si ita tulerit sors, tradidere se vinciendos.* — 2. Conf. ad *Agric.* c. 31.

XV. 1. His verbis corrigere voluisse videtur Tacitus quod Cæsar dixerat nimium, *B. Gall.* VI, 21 : *Vita omnis Germanorum in venatione atque in studiis rei militaris consistit.*

XVI. 1. Nimirum muris circumdatas et ædificiorum ornatu insignes. Ammianus Marcellinus etiam de sui temporis Germanis (XVI, 2) : *Ipsa oppida, ut circumdata retibus lustra, declinant.* Neque in bellis contra Germanos urbium oppugnatarum, obsessarum, captarum fit mentio. Tencteri (*Hist.* IV, 64) Agrippinensibus urbem habitantibus dixerunt : *etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur.*—2. Vid. ad *Agric.* c. 1, not. 5.

modi locis molliunt, et si quando hostis advenit, aperta populatur, abdita autem et defossa aut ignorantur aut eo ipso fallunt, quod quærenda sunt.

XVII. Tegumen omnibus sagum fibulâ aut, si desit, spinâ consertum; cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt[1]. locupletissimi veste distinguuntur non fluitante, sicut Sarmatæ ac Parthi, sed stricta et singulos artus exprimente. gerunt et ferarum pelles, proximi ripæ[2] negligenter, ulteriores exquisitius, ut quibus nullus per commercia cultus. eligunt feras et detracta velamina spargunt maculis pellibusque[3] belluarum, quas exterior Oceanus atque ignotum mare gignit. nec alius feminis quam viris habitus, nisi quod feminæ sæpius lineis amictibus velantur, eosque purpura variant[4], partemque vestitus superioris in manicas non extendunt, nudæ brachia ac lacertos[5]; sed et proxima pars pectoris patet.

XVIII. Quanquam severa illic matrimonia, nec ullam morum partem magis laudaveris. nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine[1], sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur. dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. intersunt parentes et propinqui ac munera probant, munera non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus nova nupta comatur, sed boves et frenatum equum et scutum cum framea gladioque. in[2] hæc munera uxor accipitur, atque invicem ipsa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos[3] arbitrantur. ne se mulier extra virtutum cogitationes extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in prœlio passuram ausuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant; sic[4] vivendum, sic pereundum; accipere se, quæ liberis inviolata ac digna reddat, quæ nurus accipiant rursusque ad nepotes referantur.

XIX. Ergo septa[1] pudicitia agunt, nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. litterarum secreta[2] viri pariter ac feminæ ignorant. paucissima in tam numerosa gente adulteria, quorum pœna præsens et maritis permissa. abscisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus ac per omnem vicum verbere

XVII. 1. Cæsar, *B. Gall.* VI, 21 : *Pellibus aut parvis rhenorum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda*. Et c. 1 : *Locis frigidissimis neque vestitus præter pelles habent quicquam (quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta), et lavantur in fluminibus*. — 2. Sc. Rheni, fortasse etiam Danubii. Hi igitur, ad quos per commercia molliores vestes perlatæ, ornatum non quærebant in pellibus, quibus pauperrimi necessitate utebantur; ditiores sibi alias parabant non pelliceas. — 3. Frustulis ex pellibus aliorum animalium, ut mustelarum erminiarum, si quidem littora Oceani intelligenda sunt, nec mare ipsum et belluæ marinæ. *Piscium cutis*, qua Scythas se velare dixit Pomponius Mela, ut ornamentum memoratur etiam in Nibelungis. — 4. Non Tyria illa sive ostro, sed ex fruticibus floribusve parata. — 5. *Brachia* vocantur a manibus ad cubitum, *lacerti* a cubito ad humerum.

XVIII. 1. Sc. plures ducunt : quod ex sequentibus intelligitur nova notione auctis. *Ambiuntur*, expetuntur a parentibus filiarum. Conf. Virgil. *Æn.* VII, 333. — 2. *In* conditionem exprimit et respondet græco ἐπὶ τούτοις τοῖς δώροις. — 3. *Conjugalium* deorum apud Romanos nomina et species vide ap. S. Augustinum, *Civ. Dei* VI, 9, et notas p. 253 meæ editionis (apud Gaume). — 4. *Sic*, nimirum nullius rei quæ ad maritum pertinet, ne belli quidem, immunem.

XIX. 1. Munita, a qua arceantur aliena. — 2. Res secretas et turpes litterarum usu com-

agit. publicatæ enim pudicitiæ nulla venia; non forma, non ætate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic vitia ridet, nec corrumpere et corrumpi *sæculum*[3] vocatur. melius quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantum virgines nubunt[4] et cum spe votoque uxoris semel transigitur[5]. sic unum accipiunt maritum quomodo unum corpus unamque vitam, ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum, sed tanquam matrimonium ament. numerum liberorum finire aut quemquam ex agnatis necare flagitium habetur[6]; plusque ibi boni mores valent quam alibi bonæ leges.

XX. In omni domo nudi ac sordidi in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt. suam quemque mater uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas; inter eadem pecora, in eadem humo degunt, donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat. sera[1] juvenum venus eoque inexhausta pubertas. nec virgines festinantur; eadem juventa, similis proceritas : pares validæque miscentur; ac robora parentum liberi referunt. sororum filiis idem apud avunculum, qui ad patrem honor. Quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur et in accipiundis obsidibus magis exigunt, tanquam ii et animum firmius et domum latius teneant[2]. Heredes tamen successoresque sui cuique liberi, et nullum testamentum. si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. quanto plus propinquorum, quo major affinium[3] numerus, tanto gratiosior senectus; nec ulla orbitatis pretia[4].

XXI. Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui quam amicitias necesse est; nec implacabiles durant. luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiæ juxta libertatem. Convictibus et hospitiis non alia gens effusius indulget[1]: quemcunque mortalium arcere tecto nefas habetur; pro fortuna quisque apparatis epulis excipit. quum defecere, qui modo hospes fuerat, monstrator hospitii et comes : proximam domum non invitati adeunt, nec interest : pari humanitate accipiuntur. notum ignotumque, quantum ad jus hospitis, nemo discernit. abeunti si quid poposcerit concedere moris; et poscendi invicem eadem facilitas. gaudent muneribus; sed nec data imputant[2], nec acceptis obligantur. victus inter hospites comis.

XXII. Statim e somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, sæpius calida, ut apud quos plurimum hiems occupat. lauti cibum capiunt; separatæ singulis sedes et sua cuique mensa. tum ad negotia nec

municandas. — 3. Sæculi (præsentis) ingenium : a quo severiora, tanquam pristinorum sæculorum, jam absint.—4. Divortio ignoto vel vetito. Romæ divortia frequentissima. — 5. Neutraliter, pro, vita tota agitur.—6. Vide notam 5 ad *Hist.* V, 5.

XX. 1. Conf. Cæsarem, VI, 21. — 2. Quasi ii, qui illos exigunt, talibus obsidibus et animum eorum, qui dederunt eos, firmiori vinculo complectantur, et majorem familiæ partem sibi obligatam teneant. — 3. *Affines* sunt qui per matrimonia propinqui fiunt. —4. Quæ magna erant Romæ : vide *Annal.* XV, 19, et lepidam satiram Horatii quintam libri II.

XXI. 1. Eadem narrat Cæsar, VI, 23.—2. De hoc verbo v. ad *Hist.* I, 38.

minus sæpe ad convivia procedunt armati. diem noctemque continuare potando nulli probrum. crebræ, ut inter vinolentos[1], rixæ raro conviciis, sæpius cæde et vulneribus transiguntur. sed de reconciliandis invicem inimicitiis et jungendis affinitatibus et asciscendis principibus, de pace denique ac bello, plerumque in conviviis consultant, tanquam nullo magis tempore aut ad simplices[2] cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. gens non astuta nec callida aperit adhuc secreta pectoris licentia joci[3] : ergo detecta et nuda omnium mens postera die retractatur[4]; et salva utriusque temporis ratio est : deliberant, dum fingere nesciunt; constituunt, dum errare non possunt.

XXIII. Potui humor ex hordeo aut frumento in quandam similitudinem vini corruptus[1]; proximi ripæ et vinum mercantur. Cibi simplices : agrestia poma, recens fera aut lac concretum[2]. sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem; adversus sitim non eadem temperantia. si indulseris ebrietati suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facile vitiis quam armis vincentur.

XXIV. Genus spectaculorum unum atque in omni cœtu idem. nudi juvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas frameas saltu jaciunt. exercitatio artem paravit, ars decorem, non in quæstum tamen aut mercedem : quamvis audacis lasciviæ pretium est voluptas spectantium. Aleam, quod mirere, sobrii inter seria exercent, tanta lucrn di perdendive temeritate, ut, quum omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate ac de corpore contendant. victus voluntariam servitutem adit : quamvis juvenior, quamvis robustior, alligari se ac vênire patitur. ea est in re prava pervicacia : ipsi *fidem* vocant. servos conditionis hujus per commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriæ exsolvant.

XXV. Ceteris servis non in nostrum morem descriptis per familiam ministeriis[1] utuntur; suam quisque sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus aut pecoris aut vestis ut colono injungit, et servus hactenus paret. cetera domus[2] officia uxor ac liberi exsequuntur. verberare servum ac vinculis et opere coercere[3] rarum; occidere solent, non disciplina et severitate, sed impetu et ira, ut inimicum, nisi quod impune. liberti non multum supra servos sunt : raro aliquod momentum in domo, nunquam in civitate, exceptis dumtaxat iis gentibus quæ regnantur. ibi enim et super ingenuos et super nobiles ascendunt : apud ceteros impares[4] ibertini libertatis argumentum sunt.

XXII. 1. Dicitur etiam de temulentia ex alio ac vini potu orta.— 2. Quæ sine fuco sint et simulatione aut dissimulatione. Vide sequentia : *aperit* etc. — 3. Respiciendo ad Romanos aliosque populos cultos, qui vel in convivali hilaritate dissimulant. — 4. Similem morem Persarum narrat Herodotus, I, 133.

XXIII. 1. *Corrumpi* dicuntur quorum natura mutatur, ut *vestis ostro corrupta*; hic est, fermentando mutatus. *Ripæ*, vid. not. 2 ad c. 17. — 2. Conf. Cæsarem, VI, 22.

XXV. 1 Erant Romanis servi atrienses, scoparii, vocatores, cursores, balneatores, lecticarii, obsonatores, pistores, coqui; dispensatores. et alii plurimi. — 2. Intellige domini, non servi. *Cetera*, quæ sunt præter illa a servo præstanda, modo memorata. — 3. Quod frequentissimum et sævum apud Romanos—4. Inferiores ingenuis.

XXVI. Fœnus agitare et in usuras extendere[1] ignotum; ideoque magis servatur[2] quam si vetitum esset. Agri pro numero cultorum ab universis vicis[3] occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia præstant. arva per annos mutant[4], et superest ager. nec enim cum ubertate et amplitudine soli labore contendunt[5], ut pomaria conserant et prata separent et hortos rigent: sola terræ seges imperatur. unde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species. hiems et ver et æstas intellectum ac vocabula habent, auctumni perinde nomen ac bona ignorantur[6].

XXVII. Funerum nulla ambitio[1]; id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. struem rogi nec vestibus nec odoribus cumulant[2]: sua cuique arma, quorundam igni et equus adjicitur[3]. sepulcrum cespes erigit; monumentorum arduum et operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur. lamenta ac lacrimas cito, dolorem et tristitiam tarde ponunt. feminis lugere honestum est, viris meminisse.

Hæc in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenus differant, quæ nationes e Germania in Gallias commigraverint, expediam.

XXVIII. Validiores olim Gallorum res fuisse summus auctorum divus Julius tradit[1]; eoque credibile est etiam Gallos in Germaniam transgressos. quantulum enim amnis obstabat, quominus, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes promiscuas adhuc et nulla regnorum potentia divisas? Igitur inter Hercyniam silvam Rhenumque et Mœnum amnes Helvetii, ulteriora[2] Boii, Gallica utraque gens, tenuere. manet adhuc Boihemi nomen signatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus[3]. sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis[4], Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, quum eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est: quia pari olim inopia ac libertate eadem utriusque ripæ bona malaque erant. Treveri et Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt, tanquam per hanc gloriam sanguinis a similitudine et inertia Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubie Germanorum populi colunt, Vangiones, Triboci, Nemetes. ne Ubii quidem, quanquam Ro-

XXVI. 1. Ita ut etiam usurarum fœnus agitetur, ex ipsis usuris usuræ capiantur sorti adjectis: qui est *anatocismus*.—2. Sc. abstinentia fœnoris, sive, non fœnerare, quod ex sententia totius loci supplendum. De legibus Rom. conf. *Annal.* VI, 16, et nott.—3. *Vicos* appellare Tacitus videtur quas *gentes cognationesque hominum qui una coierint* Cæsar *B. Gall.* VI, 22, item de Suevis IV, 1, quibus locis noster locus exponitur. Pauci manuscrr. *universi in vices*.—4. *Anno post alio transire cogunt*, Cæsar.—5. Certant: non id agunt ut per laborem (laboriosum cultum) superent agri naturam et producere cogant quæ non sponte fert pluraque quam pro ambitu.—6. Quod Anglica lingua verum esse probat, qua ver, æstas, hiems germanicis vocabulis dicuntur *spring*, *summer*, *winter*, auctumnus latino *autumn*. Nam *harvest* (germanicum *herbst*, auctumnus) ipsis significat messem.

XXVII. 1. Ostentatio, qualis erat in Romanorum funeribus. — 2. Conf. narrata de Poppææ obsequiis *Annal.* XVI, 6, et not. — 3. Similes ritus Scytharum (Herodot. IV, 71), Gallorum (Cæsar VI, 19).

XXVIII. 1. *Bell. Gall.* VI, 24 et 25. *Summus auctorum*, scriptor in hac re præ ceteris eminentis auctoritatis. — 2. Sc. occidentem versus. — 3. Vide c. 42. — 4. De quibus adde

mana colonia esse meruerint ac libentius Agrippinenses conditoris sui [5] nomine vocentur, origine erubescunt, transgressi olim et experimento fidei [6] super ipsam Rheni ripam collocati [7], ut arcerent, non ut custodirentur.

XXIX. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi non multum ex ripa [1], sed insulam Rheni amnis colunt, Chattorum quondam populus et seditione domestica in eas sedes transgressus, in quibus pars Roman imperii fierent [2]. manet honos et antiquæ societatis insigne. nam nec tributis contemnuntur [3], nec publicanus atterit; exempti oneribus et collationibus et tantum in usum prœliorum sepositi velut tela atque arma bellis reservantur [4]. Est in eodem obsequio et Mattiacorum gens. protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum ultraque veteres terminos imperii reverentiam. ita sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt, cetera similes Batavis, nisi quod ipso adhuc terræ suæ solo et cœlo acrius animantur. Non numeraverim inter Germaniæ populos, quanquam trans Rhenum Danubiumque consederint, eos qui Decumates agros [5] exercent. levissimus quisque Gallorum et inopia audax dubiæ possessionis solum occupavere. mox limite acto promotisque præsidiis sinus [6] imperii et pars provinciæ habentur.

XXX. Ultra hos Chatti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceteræ civitates, in quas Germania patescit; durant siquidem colles, paulatim rarescunt, et Chattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit [1]. duriora genti corpora, stricti [2] artus, minax vultus et major animi vigor. multum ut inter Germanos [3] rationis ac sollertiæ : præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare, quodque rarissimum nec nisi Romanæ disciplinæ concessum, plus reponere in duce quam in exercitu. omne robur in pedite, quem super arma ferramentis quoque et copiis onerant. alios ad prœlium ire videas, Chattos ad bellum [4] : rari excursus et fortuita pugna. Equestrium sane virium id proprium, cito parare victoriam, cito cedere. velocitas juxta formidinem, cunctatio propior constantiæ est.

XXXI. Et aliis Germanorum populis usurpatum [1] raro et privatâ cujusque audentiâ apud Chattos in consensum vertit, ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere, nec nisi hoste cæso exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. super sanguinem et spolia revelant fron-

c. 43 —5. Proprie *conditricis*, Agrippinæ. Vide *Annal.* XII, 27.— 6. Conf. Cæsarem, IV, 16. — 7. Ab Agrippa, genere Augusti. *Arcerent* nimirum hostes a finibus imperii Romani.

XXIX. 1. Sc. Gallica.— 2. Factum est ut fierent; de eventu, non de consilio. — 3. Tributis impositis contemptus victoris ipsis ostenditur. — 4. Conf. *Hist.* IV, 12, et V, 25. — 5. Iidem esse videntur qui *decumani agri*, a *decumis* dicti, quas coloni ex agrorum proventibus pendebant, hi populi haud dubie, ut Romanorum armis tuti præstarentur ab incursationibus. Fines illius tractus incerti. — 6. Vid. not. 2 ad c. 1.

XXX. 1. Ita ut Chattorum fines sint ubi montes in plana desinunt. — 2. Densi et solidi, non flaccidi et pendentes.— 3. Non in universum, sed pro ratione et modo Germanorum. — 4. Eandem distinctionem vide *Hist.* II, 40, ubi vide not.

XXXI. 1. Est subjectum, quocum conjungenda sequentia adverbialiter dicta : rarus

tem [2], seque tum demum pretia nascendi retulisse dignosque patria ac parentibus ferunt. ignavis et imbellibus manet squalor. fortissimus quisque ferreum insuper anulum, ignominiosum id genti, velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat. plurimis Chattorum hic placet habitus, jamque canent insignes et hostibus simul suisque monstrati [3]. omnium penes hos initia pugnarum, hæc prima semper acies, visu nova. nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. nulli domus aut ager aut aliqua cura; prout ad quemque venere, aluntur, prodigi alieni, contemptores sui; donec exsanguis senectus tam duræ virtuti impares faciat.

XXXII. Proximi Chattis certum jam alveo [1] Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Usipii [2] ac Tencteri colunt. Tencteri, super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte præcellunt [3]; nec major apud Chattos peditum laus quam Tencteris equitum. sic instituère majores, posteri imitantur. hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio; perseverant senes. inter familiam et penates et jura successionum equi traduntur: excipit filius non ut cetera maximus natu, sed prout ferox bello et melior.

XXXIII. Juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant; nunc Chamavos et Angrivarios immigrasse narratur [1], pulsis Bructeris ac penitus excisis vicinarum consensu nationum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum. nam ne spectaculo quidem prœlii invidere: super sexaginta millia non armis telisque Romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat, quæso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui [2]: quando in urgentibus imperii fatis nihil jam præstare fortuna majus potest, quam hostium discordiam.

XXXIV. Angrivarios et Chamavos a tergo Dulgibini et Chasuarii cludunt, aliæque gentes haud perinde memoratæ [1]. A fronte [2] Frisii excipiunt. majoribus minoribusque Frisiis vocabulum est ex modo virium. utræque nationes usque ad Oceanum Rheno prætexuntur ambiuntque immensos super lacus [3] et Romanis classibus navigatos. ipsum quin etiam Oceanum illâ [4] tentavimus. Et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiit Hercules, seu, quicquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consensimus. nec defuit audentia [5] Druso Germanico, sed obstitit Oceanus in se simul atque in Herculem inquiri. mox nemo tentavit, sanctiusque ac reverentius visum de actis deorum credere quam scire.

aliorum usus. *Vertit* intransive, ut alibi sæpe.—2. Tonsis crinibus et barba.—3. Tanquam exemplaria virtutis.

XXXII. 1. Non amplius vagum et diffusum, qualis est inter urbes *Breisach* et *Bingen.* — 2. Rectius *Usipi.* Cæsari et *Annal.* I, 51, sunt *Usipetes.* — 3. Conf. Cæsarem, IV, 2.

XXXIII. 1. Recte dixit *narratur :* nam sub ipso Trajano Bructeri memorantur ut populus regem accipiens, Plinio *Epist.* II, 7, et posterioribus item temporibus. — 2. Similiter Quadratus *Annal.* XII, 48. Confer infra c. 37.

XXXIV. 1. Videntur esse Tubantes et Ampsivarii, memorati *Annal.* I, 51; XIII, 55, 56.— 2. Sc. Rhenum versus. — 3. Nunc collectos in *Zuyderzée :* de quibus *Annal.* I, 60; II, 8; XI, 18, *Hist.* V, 23. — 4. Illac, ibi, ut *Hist.* V, 18. Drusus, Tiberius, Germanicus Oceanum navibus ingressi erant.—5. Sc. hanc rem inquirendi, quod post eum *nemo tentavit.*

XXXV. Hactenus in occidentem Germaniam novimus. In septentrionem ingenti flexu redit. ac primo statim Chaucorum gens, quanquam incipiat a Frisiis ac partem littoris occupet, omnium quas exposui gentium lateribus obtenditur, donec in Chattos usque sinuetur[1]. tam immensum terrarum spatium non tenent tantum Chauci, sed implent : populus inter Germanos nobilissimus quique magnitudinem suam malit justitia tueri. sine cupiditate, sine impotentia[2], quieti secretique nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. id præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quod, ut superiores agant, non per injurias assequuntur. prompta tamen omnibus arma, ac, si res poscat, exercitus, plurimum virorum equorumque ; et quiescentibus eadem fama.

XXXVI. In latere Chaucorum Chattorumque Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. idque jucundius quam tutius fuit, quia inter impotentes et validos falso quiescas ; ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt.[1] ita qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur. Chattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tracti ruina Cheruscorum et Fosi, contermina gens ; adversarum rerum ex æquo socii sunt, quum in secundis minores fuissent.

XXXVII. Eundem Germaniæ sinum proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, sed gloriâ ingens : veterisque famæ lata vestigia manent utraque ripa, castra ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis et tam magni exercitus fidem. sexcentesimum et quadragesimum annum[1] Urbs nostra agebat, quum primum Cimbrorum audita sunt arma Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coss. ; ex quo si ad alterum imperatoris Trajani consulatum[2] computemus, ducenti ferme et decem anni colliguntur. tam diu Germania vincitur. medio tam longi ævi spatio multa invicem damna. non Samnis[3], non Pœni, non Hispaniæ[4] Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuere[5] : quippe regno Arsacis[6] acrior est Germanorum libertas. quid enim aliud nobis quam cædem Crassi[7], amisso et ipse Pacoro, infra Ventidium[8] dejectus Oriens objecerit? at Germani Carbone et Cassio et Scauro Aurelio et Servilio Cæpione, M. quoque Manlio fusis vel captis[9], quinque simul consulares exercitus populo Romano, Varum tresque cum eo legiones etiam

XXXV. 1. Nam Cheruscos ab occidentali ripa Visurgis depulerant Chauci, *Ann.* XIII, 55. — 2. Potentia (potentiæ cupiditate) modum nesciente. Eodem modo intelligendum capite sequente *impotentes et validos*.

XXXVI. 1. Nam victoribus tantum *modestia ac probitas* tribuitur; victi, quum in potestate sint, nequeunt esse immodesti, et si qua probitas, obedientia vocatur.

XXXVII. 1. Vel 112 a. Chr. — 2. Anni U. 850, p. Chr. 98. Quo anno Tacitus Germaniam scribebat. — 3. Qui cladem Caudinam Romanis attulerat a. U. 433.— 4. Cogita Viriathum, Numantinum bellum, Sertorium, Cantabros. — 5. Sc. nos : effecerunt ut nobiscum reputaremus nos minime esse invictos. — 6. Sive Arsacidarum. Arsaces Parthorum regnum condidit. V. *Justin.* XLI, 4.—7. Anno U. 701 factam. De *Pacoro* conf. *Hist.* V, 9, et not. 3.—8. Antonii legatum, qui de victis a. U. 715 Parthis et interfecto Pacoro triumphavit, infimo loco natus, et olim mulio. — 9. Cn. Papirius Carbo, consul a. U. 641, ad Noreiam fusus. L. Cassius Longinus, consul a. 647, a Tigurinis Cimbrorum sociis cæsus. M. Aurelius Scaurus, legatus consulis, eodem anno a Cimbris fuso exercitu captus et occisus. Q. Servilius Cæpio proconsul et M. (aliis Cn.) Manlius consul a. 649 ab iisdem victi et

Cæsari [10] abstulerunt. nec impune [11] C. Marius in Italia, divus Julius in Gallia [12], Drusus [13] ac Nero [14] et Germanicus [15] in suis eos sedibus perculerunt. mox ingentes Caii Cæsaris [16] minæ in ludibrium versæ. inde otium [17], donec occasione discordiæ nostræ et civilium armorum expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavere [18]; [ac] rursus pulsi inde [19], proximis temporibus triumphati magis quam victi sunt.

XXXVIII. Nunc de Suevis dicendum est, quorum non una ut Chattorum Tencterorumve gens. majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quanquam in commune Suevi vocentur. insigne gentis, obliquare crinem [1] nodoque substringere. sic Suevi a ceteris Germanis, sic Suevorum ingenui a servis [2] separantur. in aliis gentibus seu cognatione aliqua Suevorum, seu, quod sæpe accidit, imitatione, rarum et intra juventæ spatium; apud Suevos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequuntur [3] ac sæpe in ipso [4] vertice religant. principes et ornatiorem habent. ea cura formæ, sed innoxia: neque enim ut ament amenturve, in altitudinem quandam et terrorem adituri bella compti ut hostium oculis [5] ornantur.

XXXIX. Vetustissimos se nobilissimosque Suevorum Semnones memorant. fides antiquitatis religione firmatur. stato tempore in silvam auguriis patrum et prisca formidine sacram [1] omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coeunt cæsoque publice homine celebrant barbari ritus horrenda primordia. Est et alia luco reverentia: nemo nisi vinculo ligatus ingreditur ut minor [2] et potestatem numinis præ se ferens. si forte prolapsus est, attolli et insurgere haud licitum: per humum evolvuntur. eoque omnis superstitio respicit, tanquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera subjecta atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum: centum pagi [3] iis habitantur; magnoque corpore efficitur ut se Suevorum caput credant.

XL. Contra Langobardos [1] paucitas nobilitat; plurimis ac valentissimis nationibus cincti non per obsequium, sed prœliis et periclitando tuti sunt. Reudigni deinde et Aviones et Anglii et Varini et Eudoses et Suardones et Nuithones fluminibus aut silvis muniuntur. nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune Nerthum [2], id est Terram matrem

castris binis exuti.—10. Augusto. Res nota.— 11. Non sine gravibus damnis. — 12. Cæsar in Gallia pugnaverat cum Germanis sub Ariovisto, deinde cum Usipetibus et Tencteris, denique Rhenum transgressus cum Suevis. — 13. Drusus, gener Augusti, quater in Germaniam irruperat. Florus IV, 12. — 14. Sive Tiberius imperator, de cujus expeditionibus in Germaniam v. Vellei. Paterc. II, c. 97, 104 seqq. — 15. Vid. *Annal.* I, 49 seqq.; II, 5 seqq. — 16. Caligulæ; vid. Sueton. c. 43 seqq.—17. Non integrum tamen; vid. *Annal.* XI, 18 seqq.; XII, 27, 29; XIII, 53 seqq.; Sueton. *Claud.* c. 24. — 18. In rebellione Civilis, *Hist.* IV, 12 seqq; V, 14 seqq. — 19. Ex Gallia. Deinde respicitur ad Domitiani falsum triumphum de Germanis; v. *Agric.* c. 39.

XXXVIII. 1. Cui contrarium est, demissum gerere, vel promittere. — 2. Qui tonsos habuisse capillos videntur.—3. Sectantur, assumunt capillum non in frontem demissum, sed *retro horrentem*, in verticem assurgentem.—4. Plurimi *in ipso solo*. Sed *solo* abest a vetustissimo codice, interpretamentum vocabuli *ipso*.—5. Dativus.

XXXIX. 1. Versus hexameter, tanquam incuria illapsus, rei sollemnitatem non dedecens. — 2. Sc. numine. — 3. Quos per errorem toti Suevorum genti tribuerat Cæsar *B. Gall.* IV, 1.

XL. 1. Alii manuscrr. *Longobardos*. — 2. Sic manuscripti. Editiones plurimæ *Her-*

colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis[3] arbitrantur. Est in insula Oceani[4] castum nemus dicatumque in eo vehiculum, veste contectum; attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrali deam intelligit vectamque bubus feminis multa cum veneratione prosequitur. læti tunc dies, festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum; pax et quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo[5] reddat. mox vehiculum et vestes, et, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. arcanus hinc terror sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantum perituri vident.

XLI. Et hæc quidem pars Suevorum in secretiora Germaniæ porrigitur. propior, ut quomodo paulo ante Rhenum, sic nunc Danubium sequar, Hermundurorum civitas, fida Romanis; eoque solis Germanorum non in ripa commercium, sed penitus atque in splendidissima Rætiæ provinciæ colonia[1]. passim sine custode[2] transeunt; et quum ceteris gentibus arma modo castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus, non concupiscentibus. In Hermunduris Albis[3] oritur, flumen inclitum et notum olim; nunc tantum auditur.

XLII. Juxta Hermunduros Narisci ac deinde Marcomani et Quadi agunt. Præcipua Marcomanorum gloria viresque; atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Boiis, virtute parta. nec Narisci Quadive degenerant. eaque Germaniæ velut frons est[1], quatenus Danubio peragitur[2]. Marcomanis Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsorum, nobile Marobodui et Tudri[3] genus; jam et externos patiuntur. sed vis et potentia regibus ex auctoritate Romana. raro armis nostris, sæpius pecunia juvantur; nec minus valent[4].

XLIII. Retro Marsigni, Gothini, Osi, Buri terga Marcomanorum Quadorumque claudunt, e quibus Marsigni et Buri sermone cultuque Suevos referunt. Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos; et quod tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ[1], partem Quadi ut alienigenis imponunt. Gothini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt[2]. Omnesque hi populi pauca campestrium, ceterum saltus et vertices montium jugumque insederunt. dirimit enim scinditque Sueviam continuum montium jugum, ultra quod plurimæ gentes agunt: ex quibus latissime patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet, Harios[3], Helveconas, Manimos, Helisios[4],

tham, ob Terræ nomen germanicum *Erde* vel angl. *Earth*. — 3. Vehi ad populos. — 4. Rugiam putant; alii Seelandiam. — 5. Loco sacrato, luco.

XLI. 1. Eadem videtur quæ postea nominata Augusta Vindelicorum (*Augsbourg*), quod nomen primum apparet sæculo quarto p. Chr. — 2. Conf. *Hist.* IV, 64, 65. — 3. Id flumen oritur in finibus Bohemiæ et Silesiæ, ad quos pertinuisse Hermunduros multi dubitant. Cogitant igitur de Egra (*Eger*) in Franconia emergente et in Albim delabente. Romani *olim* ad Albim usque castra moverant, quod aliquoties memoratum in Annalibus.

XLII. 1. Sc. imperium Romanum versus.—2. Perficitur, ducitur ea frons.—3. In Anglosaxonica lingua *tudor* est soboles. De *Maroboduo* v. *Annal.* II, 44 seqq.—4. Sc. pecunia nostra adjuti, quam si armis nostris adjuvarentur.

XLIII. 1. Sarmatæ Iazyges, ut videtur.—2. Unde arma parare possent.— 3. Alii *Arios*.

Nahanarvalos [5]. Apud Nahanarvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu; sed deos, interpretatione Romana, Castorem Pollucemque memorant : ea vis numini, nomen Alcis [6]. nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium; ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterum Harii, super vires, quibus enumeratos paulo ante populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur [7] : nigra scuta, tincta corpora; atras ad prœlia noctes legunt; ipsaque formidine atque umbra feralis exercitus terrorem inferunt, nullo hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum. nam primi in omnibus prœliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur [8], paulo jam adductius [9] quam ceteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem [10]. Protinus deinde ab Oceano Rugii et Lemovii. omniumque harum gentium insigne : rotunda scuta, breves gladii et erga reges obsequium.

XLIV. Suionum hinc civitates, ipso in Oceano, præter viros armaque classibus valent. forma navium eo differt, quod utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit. nec velis ministrantur, nec remos in ordinem lateribus adjungunt : solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud illos et opibus honos : eoque unus imperitat, nullis jam exceptionibus [1], non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo; sed clausa sub custode et quidem servo : quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus, otiosa porro armatorum manus facile lasciviunt. enimvero neque nobilem neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est.

XLV. Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope immotum; quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quod extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeo clarus, ut sidera hebetet [1]. sonum insuper [emergentis] [2] audiri, formas equorum [3] et radios capitis aspici, persuasio adjicit. Illuc usque, et fama vera, tantum natura [4]. Ergo jam dextro Suevici maris littore Æstuorum gentes alluuntur : quibus ritus habitusque Suevorum, lingua Britannicæ propior. Matrem deûm [5] venerantur. insigne superstitionis formas aprorum gestant : id pro armis omniumque tutela [6] securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat. rarus ferri, frequens fustium usus. frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant. sed et mare scrutantur, ac soli omnium succi-

—4. Sic optimi manuscrr. Vulgo *Elysios*. — 5. Minor auctoritas scripturæ *Naharvalos*. — 6. Dativus plur. Comparatur Slavicum *holczy*, pueri. Eadem res relata fuisse videtur a Timæo, ex quo Diodorus Sic. (IV, 56) narrat Tyndaridas in præcipuo honore esse apud Celtas ad Oceanum. — 7. Inserviunt; eam adjuvant, augent. — 8. Sub regibus vivunt. — 9. Vid. ad *Hist.* III, 7. — 10. Nondum ita ut ea res sit *supra libertatem*, ut libertas superetur.

XLIV. 1. Ut verbi causa apud Gothones, cap. præced.

XLV. 1. Cum his confer *Agric.* c. 10 et 12, Pompon. Melam III, 6 fine. — 2. Imo item *cadentis*. Et abest *emergentis* a multis codd. Solem igneum cum stridore immergi Oceano vetus superstitio erat. de qua Strabo III init., et Juvenal *Sat.* XIV, 280. — 3. Manuscrr. *deorum*. — 4. Ibi finis rerum naturæ. Conf. *Agric.* c. 33 extr. — 5. Fortasse Freyam, cui sacrum fuisse aprum ferunt. — 6. Passive, quo se tueantur contra noxia

num, quod ipsi *glesum*[7] vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. nec, quæ natura quæve ratio gignat, ut barbaris, quæsitum compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat, donec luxuria nostra dedit nomen[8]. ipsis in nullo usu[9] : rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. succum tamen arborum esse intelligas, quia terrena quædam atque etiam volucria animalia plerumque interlucent, quæ implicata humore mox durescente materia cluduntur[10]. fecundiora igitur nemora lucosque, sicut orientis secretis, ubi tura balsamaque sudantur, ita occidentis insulis terrisque inesse crediderim, quæ vicini solis radiis expressa atque liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa litora exundant[11]. si naturam succini admoto igne tentes, in modum tædæ accenditur alitque flammam pinguem et olentem ; mox ut in picem resinamve lentescit. Suionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quod femina dominatur : in tantum non modo a libertate, sed etiam a servitute degenerant. Hic Sueviæ finis.

XLVI. Peucinorum Venedorumque[1] et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam dubito ; quanquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede ac domiciliis ut Germani agunt : sordes omnium ac torpor procerum, connubiis mixtos nonnihil in Sarmatarum habitum fœdant[2]. Venedi multum ex moribus[3] traxerunt : nam quicquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia et domos fingunt et scuta gestant et peditum[4] usu ac pernicitate gaudent ; quæ omnia diversa Sarmatis sunt, in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas : non arma, non equi, non penates ; victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes, quas, inopia ferri, ossibus asperant[5]. idemque venatus viros pariter ac feminas alit : passim enim comitantur partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum. sed beatius arbitrantur, quam ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare[6]. securi adversus homines, securi adversus deos[7], rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset.

Cetera jam fabulosa : Hellusios et Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere[8] ; quod ego, ut incompertum, in medium relinquam[9].

omnia. Erant illæ aprorum formæ pro amuletis.—7. Ut pellucidum. Hodieque germ. *Glas*, vitrum ; *Glanz*, splendor. — 8. Famam. — 9. Nimirum ad luxuriam. Nam Germani ut ignis materia utebantur et comburebant ; unde nomen apud ipsos *Bernstein*, quasi dicas lapis ustilis.— 10. Qualia canit Martialis *Epigr.* IV, 32 et 59 ; VI, 15. — 11. Vide Plinium *Hist. nat.* XXXVII, 3, § 12.

XLVI. 1. Manuscrr. *Venetorum*. — 2. Sed sordida vita omnium et procerum torpens otium illos, qui etiam connubiis misceantur cum Sarmatis, fœdat et corporum habitu Sarmatis prope similes reddit. Editt. *mixtis... fœdantur*. Sed *mixtos* boni manuscrr. omnes.—3. Sc. Sarmatarum.—4. De peditatu Germanorum dictum c. 6.—5. Ut etiamnum Sibericæ gentes quædam.—6. Velut præsertim negotiatores ; ab negotiis etiam et commerciis alieni, ut ab omni re quæ de fortuitis et eventu pendet. — 7. Ut quibus nec homines nec dii aliquid adimere possint. — 8. De quibus plura Plinius *Hist. nat.* IV, 13, § 95. — 9. A. Gellius XVII, 2 : « Nos, inquit, *in medium* relinquemus : vulgus *in medio* dicit. Sed illud probabilius significantiusque dici videbitur, si quis ea verba non incuriose introspiciat, » etc.

C. CORNELII TACITI

DE ORATORIBUS

DIALOGUS.

ARGUMENTUM.

1. Postquam Justus Fabius sæpe ex auctore dialogi requisiverat, cur non amplius vigeat eloquentiæ studium, hic non suam proferre sententiam statuit, sed repetere sermonem hominum disertissimorum, quos eandem quæstionem pertractantes admodum juvenis audivisset. — 2, 3. Isti sunt Curiatius Maternus, ex oratore poeta, M. Aper et Julius Secundus, celeberrima tum fori ingenia, qui mirantur, quod Maternus fastiditis orationum causarumque studiis omne nunc tempus circa tragœdias consumat, quarum tamen recitatione offendisse potentium animos dicatur. — 4. Hic poesin a se nunc coli profitetur, quia sanctior hæc et augustior sit eloquentia.

5—7. Hinc oritur disceptatio, utrum præstantior sit ars oratoria an poetica. Aper magnis laudibus prædicat oratoriæ artis utilitatem, voluptatem, dignitatem, — 8. ac provocat ad exempla Marcelli Eprii et Crispi Vibii. — 9, 10. Poetarum contra nullam esse dignitatem dicit et utilitatem; voluptatem vero brevem, laudem inanem, infructuosam multisque recitationum molestiis ac sumptibus partam. Iis in solitudinem secedendum, si modo dignum aliquid elaborare velint, et mediocres nemini notos, bonos paucis; studium denique illorum non minus obnoxium offensæ, quam oratorum. Itaque Materno, ad altiorem eloquentiam et summa nato, non subsistendum esse in levioribus, sed ab auditoriis et theatris in forum et ad causas veraque prœlia redeundum.

11—13. Quæ quum Aper dixisset acrius et intento ore, remissus et subridens respondet Maternus: poeticæ studio majorem parari securitatem et gloriam, quam forensi labore et strepitu litigantium aut comitatuum salutationumque frequentia; puriorem vero voluptatem securo et secreto secessu in nemora et lucos, quam lucrosa et sanguinante in foro eloquentia, quæ non, ut poesis, aureo, sed ferreo sæculo et propter malos hominum mores in locum teli reperta sit. Dulcem esse poetarum vitam et curarum expertem, anxiam vero oratorum, qui semper vel timeant vel timeantur.

14. Colloquio supervenit Vipstanus Messala, admirator veterum temporum oratorumque, recentiorum contemptor. — 15—17. Hinc Aper, sæculi sui novorumque rhetorum patronus, accuratius definiendum censet, quinam oratores vocandi sint antiqui: utrum Ulysses tantum et Nestor et Menenius Agrippa, an et jam Demosthenes et Hyperides, inter quorum et hoc ævum non multo plures quam CCCC anni intersint, aut Cicero, Cæsar, Cœlius, Calvus, Brutus, Asinius et Messala, qui vix unius hominis ætate sint priores. — 18. Formas autem et genera dicendi cum temporibus ac diversitate aurium mutari monet, et vitio malignitatis humanæ semper laudari vetera, præsentia fastidiri. — 19, 20. Cassium Severum a multis velut terminum antiquitatis constitui primumque flexisse ab illa vetere atque directa dicendi vi, non infirmitate ingenii nec inscitia literarum, sed judicio et intellectu. Olim in honore fuisse longa principia et narrationes, divisionum argumentorumque multorum ostentationem et philosophica orationi inserta; nunc ab oratore lætitiam et pulchritudinem orationis poeticumque decorem exigi. — 21, 22. In orationibus Calvi quoque, Cœlii, Cæsaris, Asinii, Corvini ipsiusque Ciceronis multa deprehendi antiquitatis vitia, sordes verborum, hiantem compositionem et sensus inconditos, quæ tamen sola mirentur perversi imitatores. — 23. Iniquos igitur judices esse, qui antiqua tantum efferant laudibus rhetorumque recentiorum commentarios

fastidiant. Postremo Messalæ, Materni et Secundi virtutes prædicat eosque ad illustrandum sæculum suum pulcherrimo dicendi genere exhortatur, quum videat, eos, quæ vera sit eloquentiæ ars, lætissima quæque antiquorum imitari ac gravitate sensuum nitorem cultumque verborum miscere.

24. Tum Maternus admonet Messalam, ut, missa antiquorum laudatione, qui ea non indigeant, memor potius promissi causas expromat, cur in tantum ab eloquentia eorum recesserit ætas recentior. — 25. Hic primum docet, quinam antiqui sint appellandi; plures etiam dicendi formas iisdem sæculis fuisse et singulares Calvi, Asinii aliorumque virtutes: quod vero se invicem obtrectaverint, non esse oratorum vitium, sed hominum: — 26. gravitatem denique et cultum oratorium impetumque veterum longe præferendum esse verborum lasciviæ, levitati sententiarum et compositionis licentiæ, in quibus sibi placeant recentiores.

27—29. Materno iterum rogante Messala transit ad explicandas causas corruptæ eloquentiæ, primas vero et præcipuas putat desidiam juventutis et negligentiam parentum et inscientiam præcipientium et moris antiqui oblivionem. Liberos enim non amplius educari in gremio ac sinu castæ matris aut a propinqua majore natu, sed Græculæ ancillæ delegari et servis, a quibus teneri eorum animi fabulis, erroribus vitiisque imbuantur. — 30—32. Eorundem ingenium non, ut quondam, severa disciplina et infinito labore et quotidiana meditatione et in omni genere studiorum exercitationibus formari atque subigi, sed in pueritia et juventute nihil disci, quod usum habeat. Hinc antiquam eloquentiam ex omnium rerum scientia pluribusque artibus exundasse et oratorem potuisse de omni quæstione pulchre et ornate et copiose et varie et ad persuadendum apte dicere; horum vero temporum disertos, aridis rhetorum præceptis artificiisque sordidissimis contentos, grammatices, legum et philosophiæ ignaros esse.

34—35. Materno deinde hortante Messala progreditur ad aliam corruptæ eloquentiæ causam, ad eximiam antiquorum oratorum et perversam recentiorum exercitationem. Juvenes dicit, imbutos jam domestica disciplina, honestis studiis refertos ac bene præparatos, a patre olim vel propinquis fuisse deductos ad principes oratorum, quos sectati in judiciis, foro concionibusque pugnare in ipsa veluti arena et acie didicissent; at nunc educatione depravatos, inscios ac torpentes transire in rhetorum scholas, in quibus duo materiarum genera, suasoriæ et controversiæ, tractentur, nec facile dixeris, utrumne locus ipse, an genus studiorum, an condiscipuli plus mali ingeniis afferant.

[*Hic Messalæ sermo mutilus est: eum statim excepisse videtur sermo Materni, internis corruptæ eloquentiæ causis externas annectentis has:*]

36, 37. α) Uberiorem ad dicendum materiam fuisse oratoribus antiquis, splendorem rerum et magnitudinem causarum, leges rogandas et populare nomen, conciones magistratuum, accusationes potentium reorum et assignatas etiam domibus inimicitias, procerum factiones et assidua senatus adversus plebem certamina. β) Majora iisdem præmia fuisse proposita, faciliores ad summos honores aditus eloquentia patefaciendos, plus apud principes et magistratus provinciales gratiæ, apud Patres auctoritatis, apud plebem notitiæ ac nominis, clientelas exterarum nationum, præturas et consulatus. — 38—40. γ) Formam et consuetudinem veterum judiciorum oratoribus favisse, causas in foro, non in auditoriis tabulariisve explicatas, liberum et dicendi et comperendinandi tempus, clamorem et plausum et studia certantis populi, reos concursu totius civitatis et accusatos et defensos, conciones assiduas et datum jus potentissimum quemque vexandi. — 40, 41. Neque tamen propterea laudandam censet Maternus valentiorem eloquentiam, quod licentiæ, quam stulti libertatem vocent, alumna sit et comes seditionum et effrenati populi incitamentum. Eam quidem vigere dicit in civitatibus, quæ discordiis et partibus se ipsæ conficiant, sed in quietis ac bene constitutis non opus esse tali eloquentia longisve in senatu sententiis et multis apud populum concionibus; multo minus in re publica, in qua non imperiti et multi deliberent, sed sapientissimus et unus. Melius esse, non queri, quam vindicari et, si inveniretur aliqua civitas, in qua nemo peccaret, supervacuum fore inter innocentes et mores bonos et in obsequium regentis paratos oratorem sicut inter sanos medicum. Itaque non dolendum, quod minor nunc oratorum obscuriorque gloria sit, sed utendum potius cuique bonis sui sæculi citra obtrectationem alterius.

42. Dissolvitur colloquium. [Habitum fingitur anno U. 828, p. Chr. 75].

I. Sæpe ex me requiris, Juste Fabi[1], cur, quum priora sæcula tot eminentium oratorum ingeniis gloriaque floruerint, nostra potissimum ætas deserta[2] et laude eloquentiæ orbata vix nomen ipsum oratoris retineat. neque enim ita appellamus nisi antiquos : horum autem temporum diserti causidici et advocati et patroni et quidvis potius quam oratores vocantur. Cui percontationi tuæ respondere et tam magnæ quæstionis pondus excipere (ut aut de ingeniis nostris male existimandum[3], si idem assequi non possumus, aut de judiciis, si nolumus) vix Hercule auderem, si mihi mea sententia proferenda ac non disertissimorum, ut nostris temporibus[4], hominum sermo repetendus esset, quos eandem hanc quæstionem pertractantes juvenis admodum audivi. ita non ingenio, sed memoria et recordatione opus est, ut quæ a præstantissimis viris et excogitata subtiliter et dicta graviter accepi, quum singuli diversas [vel easdem], sed probabiles causas afferrent, dum formam sui quisque et animi et ingenii redderet, iisdem nunc numeris iisdemque rationibus[5] persequar, servato ordine disputationis. neque enim defuit qui diversam quoque partem susciperet, ac multum vexata et irrisa vetustate, nostrorum temporum eloquentiam antiquorum ingeniis anteferret.

II. Nam postremo die quam Curiatius Maternus Catonem[1] recitaverat, quum offendisse potentium animos diceretur, tamquam in eo tragœdiæ argumento sui oblitus[2] tantum Catonem cogitasset, eaque de re per Urbem frequens sermo haberetur, venerunt ad eum Marcus Aper et Julius Secundus[3], celeberrima tum ingenia fori nostri, quos ego in judiciis non utrosque modo studiose audiebam, sed domi quoque et in publico assectabar mira studiorum cupiditate et quodam ardore juvenili, ut fabulas[4] quoque eorum et disputationes et arcana semotæ dictionis[5] penitus exciperem, quamvis maligne plerique opinarentur nec Secundo promptum esse sermonem, et Aprum ingenio potius et vi naturæ quam institutione et litteris famam eloquentiæ consecutum. nam et Secundo purus et pressus[6] et, in quantum satis erat, profluens sermo non defuit, et Aper omni eruditione imbutus contemnebat potius litteras quam nesciebat, tamquam majorem industriæ et laboris gloriam habiturus, si ingenium ejus nullis alienarum artium adminiculis inniti videretur[7].

III. Igitur ut intravimus cubiculum Materni, sedentem ipsum, quem pridie recitaverat, librum intra manus habentem deprehendimus. Tum Secundus, « Nihilne te, inquit, Materne, fabulæ malignorum terrent, quominus offensas Catonis tui[1] ames? an ideo librum istum apprehen-

I. 1. Justus Fabius, Plinii minoris amicus, ad quem datæ epistolæ I, 11 ; VII, 2. — 2. Metaphora petitur ab regione non culta. — 3. Sc. sit. — 4. Pro ratione nostrorum temporum. — 5. Id est, ut et singula eodem modo quasi adnumerentur et universa eàdem reddantur ratione.

II. 1. Haud dubie Uticensem, tragœdiam ab se compositam. — 2. Oblitus quibus temporibus, quos inter homines viveret. — 3. Hujus viri eximiæ laudes exstant ap. Quintilianum X, 1, § 120; 3, § 12; XII, 10, § 11. De *Apro* nihil aliunde compertum. *Maternus* posterius Domitiani jussu interfectus.— 4. Sermones, confabulationes in vita quotidiana. — 5 Colloquia cum familiaribus. — 6. Concisus. — 7. Confer quæ similia de Crasso dixit Cicero. *de Orat.* II, 1, § 1.

III. 1. Quod eo redit : Catonem tuum, tametsi offensas tibi paravit.

disti, ut diligentius retractares, et sublatis si qua pravæ interpretationi materiam dederunt, emitteres Catonem non quidem meliorem, sed tamen securiorem? » Tum ille, « Leges quid Maternus sibi debuerit, et agnosces quæ audisti[2]. quodsi qua omisit Cato, sequenti recitatione Thyestes dicet. hanc enim tragœdiam disposui jam et intra me ipse formavi. atque ideo maturare libri hujus editionem festino, ut dimissa priore cura novæ cogitationi toto pectore incumbam. » — « Adeo te tragœdiæ istæ non satiant, inquit Aper, quominus omissis orationum et causarum studiis omne tempus modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyesten consumas, quum te tot amicorum causæ, tot coloniarum et municipiorum clientelæ in forum vocent, quibus vix sufficeres, etiamsi non novum tibi ipse negotium importasses, Domitium[3] et Catonem, id est nostras quoque historias et Romana nomina, Græculorum fabulis aggregare.

IV. Et Maternus : « Perturbarer hac tua severitate, nisi frequens et assidua nobis contentio jam prope in consuetudinem vertisset. nam nec tu agitare et insequi poetas intermittis, et ego, cui desidiam advocationum[1] objicis, quotidianum hoc patrocinium defendendæ adversus te poeticæ exerceo. quo lætor magis oblatum nobis judicem, qui me vel in futurum vetet versus facere, vel, quod jam pridem opto, sua quoque auctoritate compellat, ut omissis forensium causarum angustiis, in quibus mihi satis superque sudatum est, sanctiorem illam et augustiorem eloquentiam colam. »

V. « Ego vero, inquit Secundus, antequam me judicem Aper recuset, faciam quod probi et modesti judices solent, ut in iis cognitionibus se excusent, in quibus manifestum est alteram apud eos partem gratiâ prævalere. quis enim nescit neminem mihi conjunctiorem esse et usu amicitiæ et assiduitate contubernii quam Saleium Bassum[1], quum optimum virum tum absolutissimum poetam? porro si poetica accusatur, non alium video reum locupletiorem[2]. » — « Securus sit, inquit Aper, et Saleius Bassus et quisquis alius studium poeticæ et carminum gloriam fovet, quum causas agere non possit. ego enim, quatenus arbitrum litis hujus inveni, non patiar Maternum societate plurium defendi : sed ipsum solum apud vos arguam, quod natus ad eloquentiam virilem et oratoriam, qua parere simul et tueri amicitias, adsciscere necessitudines[3], complecti provincias possit, omittit studium, quo non aliud in civitate nostra vel ad utilitatem fructiosius vel ad dignitatem amplius vel ad Urbis famam pulchrius vel ad totius imperii atque omnium gentium notitiam illustrius excogitari potest. nam si ad utilitatem vitæ omnia consilia factaque nostra dirigenda sunt, quid est tutius quam eam exercere artem, qua semper armatus præsidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, in-

—2. Nimirum non mutata quæ offenderunt et quæ retractari a me putabas. — 3. Fortasse Cn. Domitium Ahenobarbum, qui in Pharsalica acie occubuit, Julio Cæsari infensissimus.

IV. 1. Causarum agendarum.

V. 1. Cujus ingenium *vehemens et poeticum* laudat Quintilianus X, 1, § 90, moderationem modo vel temperantiam in eo desiderans. Huic nonnulli tribuunt carmen *ad Calpurnium Pisonem*, in editis Lucano inscriptum. — 2. Magis idoneum, in quo major locus esset accusationi. — 3. Alii *nationes*, non satis certo fonte. — 4. Sic Livius IV, 43 :

vidis vero et inimicis metum et terrorem ultro ferat, ipse securus et velut quadam perpetua potentia ac potestate munitus? cujus vis et utilitas rebus prospere fluentibus aliorum præsidio et tutela intelligitur : sin proprium periculum increpuit[4], non Hercule lorica et gladius in acie firmius munimentum quam reo et periclitanti eloquentia præsidium simul ac telum, quo propugnare pariter et incessere sive in judicio sive in senatu sive apud Principem possis. quid aliud infestis Patribus nuper Eprius Marcellus[5] quam eloquentiam suam opposuit? qua accinctus et minax disertam quidem, sed inexercitatam et ejusmodi certaminum rudem Helvidii sapientiam elusit. Plura de utilitate non dico, cui parti minime contradicturum Maternum meum arbitror.

VI. « Ad voluptatem oratoriæ eloquentiæ transeo, cujus jucunditas non uno aliquo momento, sed omnibus prope diebus ac prope omnibus horis contingit. quid enim dulcius libero et ingenuo animo et ad voluptates honestas nato quam videre plenam semper et frequentem domum suam concursu splendidissimorum hominum? idque scire non pecuniæ, non orbitati[1] neque officii alicujus administrationi, sed sibi ipsi dari? illos quin immo orbos et locupletes et potentes venire plerumque ad juvenem et pauperem, ut aut sua aut amicorum discrimina commendent. Ullane tanta ingentium opum ac magnæ potentiæ voluptas, quam spectare homines veteres et senes et totius orbis gratia subnixos in summa rerum omnium abundantia confitentes, id quod optimum sit, se non habere? jam vero qui togatorum comitatus et egressus[2], quæ in publico species, quæ in judiciis veneratio, quod gaudium consurgendi assistendique inter tacentes et in unum conversos! coire populum et circumfundi coronam et accipere affectum, quemcunque orator induerit! Vulgata dicentium gaudia et imperitorum quoque oculis exposita percenseo[3] : illa secretiora et tantum ipsis orantibus nota majora sunt. sive accuratam meditatamque profert orationem, est quoddam sicut ipsius dictionis, ita gaudii pondus et constantia, sive novam et recentem curam[4] non sine aliqua trepidatione animi attulerit, ipsa sollicitudo commendat eventum et lenocinatur voluptati[5]. sed extemporalis audaciæ atque ipsius temeritatis vel præcipua jucunditas est. nam in ingenio quoque, sicut in agro, quanquam alia diu serantur atque elaborentur, gratiora tamen quæ sua sponte nascuntur.

VII. « Equidem, ut de me ipse fatear, non eum diem lætiorem egi, quo mihi latus clavus oblatus est[1], vel quo homo novus et in civitate minime favorabili[2] natus quæsturam aut tribunatum aut præturam accepi, quam eos quibus mihi pro mediocritate hujus quantulæcumque in dicendo facul-

Unde si quid increpat terroris.—5. De quo *Annal.* XVI, 22, 29, 33, *Hist.* IV, 5 seqq. et 43, ubi narratur res quæ hoc loco respicitur.

VI. 1. Cui heredipetæ blandiebantur ; v. Horat. *Sat.* II, 5.—2. Clientes oratorem in forum indeque domum comitari et prosequi solebant.—3. In his nimirum quæ modo dicta sunt.—4. Orationem. Similis usus *Ann.* III, 24 ; IV, 2.—5. Gratiorem reddit et auget voluptatem. Similiter *Germ.* c. 43, *insitæ ferocitati lenocinantur.*

VII. 1. Quo in senatorium ordinem receptus sum, cujus insigne est *latus clavus*, tunica purpurâ late cincta.—2. Cui minime faveri solet apud Romanos. In Gallia natus

tatis aut reum prospere defendere aut apud centumviros [3] causam aliquam feliciter orare aut apud Principem ipsos illos libertos et procuratores Principum tueri et defendere datur. tum mihi supra tribunatus et præturas et consulatus ascendere videor, tum habere quod, si non ingenio [4] oritur, nec codicillis [5] datur nec cum gratia venit. Quæ fama et laus cujus [6] artis cum oratorum gloria comparanda est? quinam illustriores [7] in Urbe non solum apud negotiosos et rebus intentos, sed etiam apud juvenes et adolescentes, quibus modo recta et indoles est et bona spes sui? quorum nomina prius parentes liberis suis ingerunt? quos sæpius vulgus quoque imperitum et tunicatus hic populus [8] transeuntes nomine vocat et digito demonstrat? advenæ quoque et peregrini jam in municipiis et coloniis suis auditos, quum primum Urbem attigerunt, requirunt ac velut agnoscere concupiscunt.

VIII. « Ausim contendere Marcellum hunc Eprium, de quo modo locutus sum, et Crispum Vibium [1] (libentius enim novis et recentibus quam remotis et oblitteratis exemplis utor) non minus esse *notos* in extremis partibus terrarum quam Capuæ aut Vercellis, ubi nati dicuntur. nec hoc illis alterius ter millies sestertiûm [2] præstat, quamquam ad has ipsas opes possunt videri eloquentiæ beneficio venisse, sed ipsa eloquentia; cujus numen et cœlestis vis multa quidem omnibus sæculis exempla edidit, ad quam usque fortunam homines ingenii viribus pervenerint; sed hæc, ut supra dixi, proxima et quæ non auditu cognoscenda sed oculis spectanda haberemus. nam quo sordidius et abjectius nati sunt, quoque notabilior paupertas et angustiæ rerum nascentes eos circumsteterunt, eo clariora et ad demonstrandam oratoriæ eloquentiæ utilitatem illustriora exempla sunt, quod sine commendatione natalium, sine substantia facultatum, neuter moribus egregius, alter habitu quoque corporis contemptus, per multos jam annos potentissimi sunt civitatis, et donec libuit, principes fori, nunc principes in Cæsaris amicitia agunt feruntque [3] cuncta, atque ab ipso Principe cum quadam reverentia diliguntur, quia Vespasianus, venerabilis senex [4] et patientissimus veri, bene intelligit ceteros quidem amicos suos iis niti quæ ab ipso acceperint, quæque ipsi accumulare et in alios congerere promptum est, Marcellum autem et Crispum attulisse ad amicitiam suam, quod non a Principe acceperint nec accipi possit. minimum inter tot ac tanta locum obtinent imagines [5] ac tituli et

erat Aper, quod intelligitur ex cap. 10, *Gallis nostris.* — 3. In judiciis centumviralibus centum (quinque) virorum de tribubus 35 electorum : in quibus res privatæ judicabantur. — 4. Mss. *in alio.* — 5. Sc. Principum, ut *Agric.* c. 40, not. 4. — 6. Interrogatio duplex e græco more. — 7. Sic Orellius. Mss. *qui non illustres et.* — 8. Plebs opificum, agens sine toga opus faciendum impediente.

VIII. 1. De quo *Ann.* XIV, 28, *Hist.* II, 10; IV, 41, 43. Quintilianus X, 1, § 119 : *V. Cr. compositus et jucundus et delectationi natus, privatis tamen causis quam publicis melior.* Deinde voc. *notos* a Lipsio additum. — 2. 55,000,000 *fr.* Dicendum erat : Nec hoc illis præstant *divitiæ :* pro quo vocabulo majore vi posuit numerum fortunarum alterius. — 3. Græca locutio de præda, ἄγειν καὶ φέρειν. Invidiosius dictum de causis pro ærario et fisco susceptis, quibus Vespasianus cupide prospiciebat. — 4. Anno illo sexagesimum quintum ætatis agens. Patientia veri quæ fuerit in Vespasiano narrat Sueton. c. 13. — 5. Sc. majorum in atrio positæ, nobilis originis testes.

statuæ, quæ neque ipsa tamen negliguntur, tam Hercule quam divitiæ et opes, quas facilius invenies qui vituperet quam qui fastidiat. His igitur et honoribus et ornamentis et facultatibus refertas domos eorum videmus, qui se ab ineunte adolescentia causis forensibus et oratorio studio dederunt.

IX. « Nam carmina et versus, quibus totam vitam Maternus insumere optat (inde enim omnis fluxit oratio), neque dignitatem ullam auctoribus suis conciliant neque utilitate eos alunt; voluptatem autem brevem, laudem inanem et infructuosam consequuntur. Licet hæc ipsa, et quæ deinde dicturus sum, aures tuæ, Materne, respuant, cui bono est, si apud te Agamemnon aut Iason diserte loquitur[1]? quis ideo domum defensus et tibi obligatus redit? quis Saleium nostrum, egregium poetam, vel si hoc honorificentius est, præclarissimum vatem, deducit aut salutat aut prosequitur? nempe si amicus ejus, si propinquus, si denique ipse in aliquod negotium inciderit, ad hunc Secundum recurret, aut ad te, Materne, non quia poeta es, neque ut pro eo versus facias : hi enim Basso domi nascuntur, pulchri quidem et jucundi, quorum tamen hic exitus est, ut, quum toto anno, per omnes dies, magna noctium parte unum librum excudit et elucubravit, rogare ultro et ambire cogatur, ut sint qui dignentur audire, et ne id quidem gratis : nam et domum mutuatur et auditorium exstruit et subsellia conducit et libellos[2] dispergit. et ut beatissimus recitationem ejus eventus prosequatur, omnis illa laus intra unum aut alterum diem, velut in herba vel flore præcepta[3], ad nullam certam et solidam pervenit frugem; nec aut amicitiam inde refert aut clientelam aut mansurum in animo cujusquam beneficium, sed clamorem vagum et voces inanes et gaudium volucre. Laudavimus nuper ut miram et eximiam Vespasiani liberalitatem, quod quingenta sestertia[4] Basso donasset. pulchrum id quidem, indulgentiam Principis ingenio mereri : quanto tamen pulchrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere[5], suum genium propitiare, suam experiri liberalitatem? adjice quod poetis, si modo dignum aliquid elaborare et efficere velint, relinquenda conversatio amicorum et jucunditas Urbis, deserenda cetera officia, utque ipsi dicunt, in nemora et lucos, id est in solitudinem, recedendum est.

X. « Ne opinio quidem et fama, cui soli serviunt et quod unum esse pretium omnis laboris sui fatentur, æque poetas quam oratores sequitur[1], quoniam mediocres poetas nemo novit, bonos pauci. quando enim rarissimarum[2] recitationum fama in totam Urbem penetrat? nedum ut per tot provincias innotescat. quotus quisque, quum ex Hispania vel Asia, ne quid de Gallis nostris loquar, in Urbem venit, Saleium Bassum requirit? atque adeo si quis requirit, ut semel vidit, transit et contentus est, ut si picturam aliquam vel statuam vidisset. Neque hunc meum sermonem sic accipi volo, tamquam eos, quibus natura sua oratorium ingenium denegavit, deterream a carminibus, si modo in hac studiorum parte oblectare otium et nomen inserere possunt famæ. Ego vero omnem eloquentiam

IX. 1. In tragœdiis quas recitas. — 2. Quibus invitentur auditores. Conf. Plin. *Epist.* III, 8.—3. Prius et ante frugem capta, decerpta.—4. 88,500 *fr.*—5. Quasi agrum.
X. 1. Comitatur, iis contingit.—2. Rarissimo et eminenti favore exceptarum.

omnesque ejus partes sacras et venerabiles puto; nec solum cothurnum vestrum aut heroici carminis sonum, sed lyricorum quoque jucunditatem et elegorum[3] lascivias et iamborum amaritudinem[4] et epigrammatum lusus et quamcumque aliam speciem eloquentia habeat, anteponendam ceteris aliarum artium studiis credo. Sed tecum mihi, Materne, res est, quod, quum natura tua in ipsam arcem eloquentiæ ferat[5], errare mavis, et summa adeptus, in levioribus subsistis. ut si in Græcia natus esses, ubi ludicras quoque artes exercere honestum est[6], ac tibi Nicostrati[7] robur ac vires dii dedissent, non paterer immanes illos et ad pugnam natos lacertos levitate jaculi aut jactu disci vanescere; sic nunc te ab auditoriis et theatris in forum et ad causas et ad vera prœlia voco, quum præsertim ne ad illud quidem confugere possis, quod plerisque patrocinatur, tamquam minus obnoxium sit offendere poetarum quam oratorum studium. effervescet enim vis pulcherrimæ naturæ tuæ: nec pro amico aliquo, sed quod periculosius est, pro Catone offendes. nec excusatur offensa necessitudine officii aut fide advocationis aut fortuitæ et subitæ dictionis impetu: meditatus videris, aut elegisse personam notabilem et cum auctoritate dicturam. Sentio qui responderi possit: hinc ingentes exisse assensus, hæc in ipsis auditoriis præcipue laudari et mox omnium sermonibus ferri. tolle igitur quietis et securitatis excusationem, quum tibi sumas adversarium superiorem. nobis satis sit privatas et nostri sæculi controversias tueri, in quibus expressis[8] si quando necesse sit pro periclitante amico potentiorum aures offendere, et probata sit fides et libertas excusata. »

XI. Quæ quum dixisset Aper acrius, ut solebat, et intento ore, remissus et subridens Maternus, « Parantem [me], inquit, non minus diu accusare oratores quam Aper laudaverat (fore enim arbitrabar ut a laudatione eorum digressus detractaret poetas atque carminum studium prosterneret) arte quadam mitigavit, concedendo iis qui causas agere non possent, ut versus facerent. Ego autem sicut in causis agendis efficere aliquid et eniti fortasse possum, ita recitatione tragœdiarum et ingredi famam auspicatus sum, quum quidem in Neroneis[1] improbam et studiorum quoque sacra profanantem Vatinii[2] potentiam fregi, et hodie, si quid in nobis notitiæ ac nominis est, magis arbitror carminum quam orationum gloria partum. ac me dejungere a forensi labore constitui, nec comitatus istos et egressus aut frequentiam salutationum concupisco, non magis quam aera[3] et imagines, quæ etiam me nolente in domum meam irruperunt. nam statum hucusque ac securitatem melius innocentia tueor quam eloquentia[4]; nec

—3. Amatoria potissimum tractantium.—4. Ab Archilocho, quem *proprio rabies armavit iambo* (Horat. *Poet.* 79), et mordaci comœdia Græcorum antiqua *amari* dicuntur iambi. — 5. Intransive, ut *via fert*, de directione quæ dicitur. — 6. Conf. *Annal.* XIV, 16 et 21, præsertim proœmium Cornelii Nepotis. — 7. Clari illo tempore et invicti athletæ. — 8. Non sponte susceptis, sed si precibus aut rei necessitate vincamur.

XI. 1. *Neronea*, certamen quinquennale sive agon musicus a Nerone institutus; v. Sueton. c. 12, 21, *Vitell.* c. 4. In his igitur Maternus certaverat. Nam quod est in manuscriptis, *in Nerone*, omnem interpretationem sanam respuit.—2. De hoc *fœdissimo Neronis aulæ ostento* vide *Annal.* XV, 34.—3. Statuas æneas.—4. Iis respondet quæ Aper dixerat capite 8 medio.

vereor ne mihi umquam verba in senatu nisi pro alterius discrimine facienda sint.

XII. « Nemora vero et luci et secretum ipsum, quod Aper increpabat [1], tantam mihi afferunt voluptatem, ut inter præcipuos carminum fructus numerem quod non in strepitu nec sedente ante ostium litigatore nec inter sordes ac lacrimas reorum [2] componuntur, sed secedit animus in loca pura atque innocentia, fruiturque sedibus sacris. hæc eloquentiæ primordia, hæc penetralia; hoc primum habitu cultuque commoda [3] mortalibus in illa casta et nullis contacta vitiis pectora influxit; sic oracula loquebantur. nam lucrosæ hujus et sanguinantis eloquentiæ usus recens et ex malis moribus natus, atque, ut tu dicebas [4], Aper, in locum teli repertus. Ceterum felix illud et, ut more nostro loquar, aureum sæculum, et oratorum et criminum inops, poetis et vatibus abundabat, qui bene facta canerent, non qui male admissa defenderent. nec ullis aut gloria major aut augustior honor, primum apud deos, quorum proferre responsa et interesse epulis ferebantur, deinde apud illos diis genitos sacrosque reges [5], inter quos neminem causidicorum, sed Orphea et Linum, ac si introspicere altius velis, ipsum Apollinem accepimus. vel si hæc fabulosa nimis et composita [6] videntur, illud certe mihi concedis, Aper, non minorem honorem Homero quam Demostheni apud posteros, nec angustioribus terminis famam Euripidis aut Sophoclis quam Lysiæ aut Hyperidis includi. plures hodie reperies qui Ciceronis gloriam quam qui Virgilii detractent; nec ullus Asinii [7] aut Messalæ liber tam illustris est quam Medea Ovidii aut Varii Thyestes [8].

XIII. « Ac ne fortunam quidem vatum et illud felix contubernium [1] comparare timuerim cum inquieta et anxia oratorum vita. licet illos certamina et pericula sua ad consulatus evexerint, malo securum et quietum Virgilii secessum, in quo tamen neque apud divum Augustum gratia caruit neque apud populum Romanum notitia. testes Augusti epistolæ [2], testis ipse populus, qui auditis in theatro Virgilii versibus [3] surrexit universus et forte præsentem spectantemque Virgilium veneratus est sic quasi Augustum. Ne nostris quidem temporibus Secundus Pomponius [4] Afro Domitio [5] vel dignitate vitæ vel perpetuitate famæ cesserit. nam Crispus iste et Marcellus, ad quorum exempla me vocas [6], quid habent in hac sua fortuna concupiscendum? quod timent? an quod timentur? quod, quum

XII. 1. Cap. 9 fine.—2. Qui hinc *sordidati* dicuntur, ab amictu neglecto, sollicitudinis teste.—3. Opportuna, prospiciens. Nonnulli scribunt *commendata*.— 4. Cap. 5.— 5. Noti ex Homero διογενεῖς et διοτρεφεῖς βασιλῆες. — 6. Ficta. — 7. Asinius Pollio, Augusti amicus, multæ libertatis orator. Celebrior eo M. Valerius *Messala* Corvinus. — 8. Consentit cum Tacito Quintilianus in laude harum tragœdiarum, X, 1, § 98 : *Jam Varii Thyestes cuilibet Græcarum* (fabularum) *comparari potest. Ovidii Medea videtur mihi ostendere quantum ille vir præstare potuerit, si ingenio suo temperare quam indulgere maluisset.*

XIII. 1. Sc. cum Musis et diis, in nemoribus et lucis. — 2. Quas frequentes ad Virgilium dabat; v. Macrob. *Sat.* I, 24, p. 325 Bip.— 3. Qui per *cantores* in scena recitabantur, dum pantomimi gestu motuque rem exprimebant. — 4. Tragicus poeta laudatus ob *eruditionem* et *nitorem* (Quintil. loco cit.), de quo ad *Ann.* V, 8; XII, 28. — 5. Oratori illius temporis primario, de quo *Ann.* IV, 52, Quintilian. ibid. § 118. — 6. Vide cap. 5 et

quotidie aliquid rogentur, ii quibus præstant indignantur [7]? quod alligati cum adulatione [8] nec imperantibus umquam satis servi videntur nec nobis satis liberi? quæ hæc summa eorum potentia est? tantum posse liberti solent [9]. Me vero dulces, ut Virgilius ait [10], Musæ, remotum a sollicitudinibus et curis et necessitate quotidie aliquid contra animum faciendi, in illa sacra illosque fontes ferant; nec insanum [11] ultra et lubricum forum famamque pallentem [12] trepidus experiar. non me fremitus salutantium nec anhelans libertus excitet [13]; nec incertus futuri testamentum pro pignore [14] scribam; nec plus habeam quam quod possim cui velim relinquere [15], quandoque fatalis et meus dies veniat; statuarque tumulo non mœstus et atrox [16], sed hilaris et coronatus; et pro memoria mei [17] nec consulat quisquam nec roget. »

XIV. Vixdum finierat Maternus, concitatus et velut instinctus, quum Vipstanus Messala [1] cubiculum ejus ingressus est, suspicatusque ex ipsa intentione singulorum altiorem inter eos esse sermonem, « Num parum tempestivus, inquit, interveni secretum consilium et causæ alicujus meditationem tractantibus? » — « Minime, minime, inquit Secundus; atque adeo vellem maturius intervenisses. delectasset enim te et Apri nostri accuratissimus sermo, quum Maternum, ut omne ingenium ac studium suum ad causas agendas converteret, exhortatus est, et Materni pro carminibus suis læta, utque poetas defendi decebat, audentior et poetarum quam oratorum similior oratio. » — « Me vero, inquit, et sermo ipse infinita voluptate affecisset, atque id ipsum delectat, quod vos, viri optimi et temporum nostrorum oratores [2], non forensibus tantum negotiis et declamatorio studio [3] ingenia vestra exercetis, sed ejusmodi etiam disputationes assumitis, quæ et ingenium alunt et eruditionis ac litterarum jucundissimum oblectamentum quum vobis, qui illa disputatis, afferunt, tum etiam iis, ad quorum aures pervenerint. Itaque Hercule non minus probari video in te, Secunde, quod Julii Asiatici [4] vitam componendo spem hominibus fecisti plurium ejusmodi librorum, quam in Apro, quod nondum a scholasticis controversiis recessit et otium suum mavult novorum rhetorum more quam veterum oratorum consumere. »

XV. Tum Aper, « Non desinis, Messala, vetera tantum et antiqua mirari, nostrorum autem temporum studia irridere atque contemnere? nam hunc tuum sermonem sæpe excepi, quum oblitus et tuæ et fratris tui [1] eloquentiæ neminem hoc tempore oratorem esse contenderes; atque id eo, credo, audacius, quod malignitatis opinionem non verebaris, quum

8. — 7. Nam gravis erat liberis tanta singulorum potentia, ipsis quamquam utilis. — 8. Dum adulationi indulgent. — 9. Quorum nota potentia apud Principes. — 10. *Georgic.* II, 475. — 11. Insano clamore perstrepens. Hoc quoque vocabulum a Virgilio, ibid. 502. — 12. Ut pro qua timetur cum pallore. — 13. Mane expergefaciat. Conf. Horat. *Sat.* I, 1, 10. — 14. Sc. status mei: pro securitate mea, vel Principem vel potentes inscribendo. Conf. dicta *Agric.* c. 45. — 15. Libere mea relinquere ei cui velim. — 16. Vultu causidici. — 17. Nam vel in memoriam defunctorum mali Principes sæviebant.

XIV. 1. Orator celeberrimus, de quo multa Tacitus *Hist.* III, 9, 11, 18, 25, etc. — 2. Vide de hoc vocabulo dicta c. 1. — 3. Quod in rebus fictis versabatur, ut infra *scholasticæ controversiæ*. — 4. Memorati *Hist.* II, 94.

XV. 1. Haud dubie *Aquilio Regulo*, de quo *Hist.* IV, 42, et qui sæpe memoratur *Re*

eam gloriam, quam tibi alii concedunt, ipse tibi denegares. » — « Neque illius, inquit [2], sermonis mei pœnitentiam ago, neque aut Secundum aut Maternum aut te ipsum, Aper, quamquam interdum in contrarium disputes, aliter sentire credo. ac velim impetratum ab aliquo vestrûm, ut causas hujus infinitæ differentiæ scrutetur ac reddat, quas mecum ipse plerumque conquiro. et quod quibusdam solatio est, mihi auget quæstionem, quia video etiam Graiis accidisse, ut longius absit Æschine et Demosthene Sacerdos iste Nicetes [3], et si quis alius Ephesum vel Mytilenas contentis scholasticorum clamoribus quatit [4], quam Afer aut Africanus [5] aut vos ipsi a Cicerone aut ab Asinio recessistis. »

XVI. « Magnam, inquit Secundus, et dignam tractatu quæstionem movistis. sed quis eam justius explicabit quam tu, ad cujus summam eruditionem et præstantissimum ingenium cura quoque et meditatio accessit? » Et Messala, « Aperiam, inquit, cogitationes meas, si illud a vobis ante impetravero, ut vos quoque sermonem hunc nostrum adjuvetis. » — « Pro duobus, inquit Maternus, promitto. nam et ego et Secundus exsequemur eas partes, quas intellexerimus te non tam omisisse quam nobis reliquisse. Aprum enim solere dissentire et tu paullo ante dixisti, et ipse satis manifestus est [1] jamdudum in contrarium accingi, nec æquo animo perferre hanc nostram pro antiquorum laude concordiam. »

« Non enim, inquit Aper, inauditum et indefensum sæculum nostrum patiar hac vestra conspiratione damnari. sed hoc primum interrogabo, quos vocetis *antiquos*, quam oratorum ætatem significatione ista determinetis. ego enim quum audio antiquos, quosdam veteres et olim natos intelligo; ac mihi versantur ante oculos Ulixes et Nestor [2], quorum ætas mille fere et trecentis annis sæculum nostrum antecedit : vos autem Demosthenem et Hyperidem profertis, quos satis constat Philippi et Alexandri temporibus floruisse, ita tamen ut utrique superstites essent. ex quo apparet non multo plures quam quadringentos annos interesse inter nostram et Demosthenis ætatem. quod spatium temporis si ad infirmitatem corporum nostrorum referas, fortasse longum videtur; ad naturam sæculorum ac respectum immensi hujus ævi perquam breve et in proximo est. nam si, ut Cicero in Hortensio [3] scribit, is est magnus et verus annus, quo eadem positio cœli siderumque, quæ cummaxime est, rursum exsistet [4], isque annus horum quos nos vocamus annorum duodecim millia

guli nomine in Plinianis epistolis.—2. Messala.—3. *Nicetes Sacerdos*, Smyrnæus, clarus illo tempore rhetor, una cum Quintiliano magister Plinii minoris (*Epist.* VI, 6, med.).—4. Ipso magistro et moderatore declamantium clamosis orationibus concutit, percellit. Plurimum in Asiaticis urbibus declamabatur.—5. De quibus Quintilianus § 118 : « Eorum quos viderim Domitius Afer et Julius Africanus longe præstantissimi (oratores) : arte ille et toto genere dicendi præferendus, et quem in numero veterum locare non timeas; hic concitatior, sed in cura verborum nimius et compositione nonnunquam longior et translationibus parum modicus. »

XVI. 1. Græca et vividior structura pro, manifestum est accingi.—2. Quorum eloquentia ab Homero celebratur. — 3. Sive *de philosophia* libro perdito. Quem Ciceronis prope præstantissimum fuisse, ostendunt fragmenta. — 4. Sive, ut Servius, *omnibus planetis in eundem recurrentibus locum*. Diversissimæ sunt inter se et veterum et recentiorum sententiæ de *magno anno*, plerisque tamen modum multo majorem statuentibus quam

nongentos quinquaginta quattuor complectitur, incipit Demosthenes vester, quem vos veterem et antiquum fingitis, non solum eodem anno quo nos, sed ferme eodem mense exstitisse.

XVII. « Sed transeo ad Latinos oratores, in quibus non Menenium, ut puto, Agrippam [1], qui potest videri antiquus, nostrorum temporum disertis anteponere soletis, sed Ciceronem et Cæsarem et Cœlium et Calvum et Brutum et Asinium et Messalam [2]. quos quidem cur antiquis temporibus potius ascribatis quam nostris, non video. nam ut de Cicerone ipso loquar, Hirtio nempe et Pansa consulibus, ut Tiro libertus ejus scripsit [3], septimo idus Decembres [4] occisus est, quo anno divus Augustus in locum Pansæ et Hirtii se et Quintum Pedium consules suffecit. statue sex et quinquaginta annos, quibus mox divus Augustus [5] rempublicam rexit; adjice Tiberii tres et viginti, et prope quadriennium Caii, ac bis quaternos denos Claudii et Neronis annos, atque ipsum Galbæ et Othonis et Vitellii longum [6] et unum annum, ac sextam jam felicis hujus principatus stationem [7], qua Vespasianus rempublicam fovet : centum et viginti anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur, unius hominis ætas. nam ipse ego in Britannia vidi senem, qui se fatebatur ei pugnæ interfuisse, qua Cæsarem inferentem arma Britanniæ arcere littoribus et pellere aggressi sunt [8]. ita si eum, qui armatus Caio Cæsari restitit, vel captivitas vel voluntas vel fatum aliquod in Urbem pertraxisset, idem et Cæsarem ipsum et Ciceronem audire potuit, et nostris quoque actionibus interesse. proximo quidem congiario [9] ipsi vidistis plerosque senes, qui se a divo quoque Augusto semel atque iterum accepisse congiarium narrabant. ex quo colligi potest et Corvinum [10] ab illis et Asinium audiri potuisse : nam Corvinus in medium usque Augusti principatum, Asinius pene ad extremum duravit. Ne dividatis sæculum et [11] antiquos ac veteres vocitetis oratores, quos eorundem hominum aures agnoscere ac velut conjungere et copulare potuerunt.

XVIII. « Hæc ideo prædixi, ut si qua ex horum oratorum famâ gloriâque laus temporibus acquiritur, eandem docerem in medio sitam et propiorem nobis quam Servio Galbæ aut Caio Carboni [1], quosque alios merito antiquos vocaverimus. sunt enim horridi et impoliti et rudes et informes, et quos utinam ne in ulla parte imitatus esset Calvus vester aut Cœlius aut ipse Cicero. Agere enim fortius jam et audentius volo, si illud ante præ-

Cicero in Hortensio; et ipse in *Republica* (VI, c. 22) illius *vere vertentis anni* nondum vigesimam partem conversam esse dicit.

XVII. 1. Qui in Sacro monte ad plebem verba fecit, a. 503 ante Chr. Liv. II, 32.— 2. De quibus copiose narratur ab Ellendtio et Meyero, quorum libros conjungendos curavi in *Fragmentis oratorum Romanorum* Parisiis, 1837. — 3. In libris *de Ciceronis vita*, quibus Plutarchus quoque usus est. — 4. Die 7 decembri anni U. 711, ante Chr. 43. — 5. Mortuus a. 14 p. Chr.—6. Ut gestis et fatis refertissimum. Nero cecidit die 11 Junio anni U. 821, Vespasiani auspicia referuntur ad kalendas Julias 822, quamquam Vitellius vergente demum mense Decembri ejusdem anni occisus est. Conf. *Hist.* II, 79. — 7. Metaphora a re militari petita. — 8. Vide *Agric.* c. 15. — 9. Anno U. 826 præbito.—10. Messalam, de quo c. 12.—11. Junge cum *ne*, pro, *neve*.

XVIII. 1. De his quoque oratoribus et qui infra nominabuntur vide Ellendtii historiam supra indicatam, ubi et judicia Ciceronis aliorumque et ipsorum fragmenta babes.

dixero, mutari cum temporibus formas quoque et genera dicendi. sic Catoni seni comparatus Caius Gracchus[2] plenior et uberior; sic Graccho politior et ornatior Crassus[3]; sic utroque distinctior et urbanior et altior Cicero, Cicerone mitior Corvinus et dulcior et in verbis magis elaboratus. Nec quæro quis disertissimus : hoc interim probasse contentus sum, non esse unum eloquentiæ vultum, sed in illis quoque, quos vocatis antiquos, plures species deprehendi; nec statim deterius esse quod diversum est; vitio autem malignitatis humanæ vetera semper in laude, præsentia in fastidio esse. num dubitamus inventos qui præ Catone Appium Cæcum[4] magis mirarentur? satis constat ne Ciceroni quidem obtrectatores defuisse, quibus inflatus et tumens nec satis pressus, sed supra modum exsultans et superfluens et parum Atticus[5] videretur. legistis utique et Calvi et Bruti ad Ciceronem missas epistolas, ex quibus facile est deprehendere Calvum quidem Ciceroni visum exsanguem et attritum, Brutum autem otiosum atque dijunctum; rursusque Ciceronem a Calvo quidem male audisse tanquam solutum et enervem, a Bruto autem, ut ipsius verbis utar, *tanquam fractum atque elumbem*[6]. Si me interrogas, omnes mihi videntur verum dixisse. sed mox ad singulos veniam : nunc mihi cum universis negotium est.

XIX. « Nam quatenus antiquorum admiratores hunc velut terminum antiquitatis constituere solent, quem usque ad Cassium Severum[1] faciunt, quem primum affirmant flexisse ab illa vetere atque directa dicendi via, non infirmitate ingenii nec inscitia litterarum transtulisse se ad id dicendi genus contendo, sed judicio et intellectu. vidit namque, ut paulo ante dicebam, cum conditione temporum et diversitate aurium formam quoque ac speciem orationis esse mutandam. Facile perferebat prior ille populus, ut imperitus et rudis, impeditissimarum orationum spatia; atque id ipsum laudi dabatur, si dicendo quis diem eximeret[2]. jam vero longa principiorum[3] præparatio et narrationis alte repetita series et multarum divisionum ostentatio[4] et mille argumentorum gradus, et quicquid aliud aridissimis Hermagoræ[5] et Apollodori[6] libris præcipitur, in honore erat : quodsi quis odoratus philosophiam videretur atque ex ea locum aliquem orationi suæ insereret, in cœlum laudibus ferebatur. Nec mirum : erant enim hæc nova et incognita, et ipsorum quoque oratorum paucissimi præcepta rhetorum aut philosophorum placita cognoverant. at Hercule pervulgatis

Galbæ et *Carbonis* consulatus incidunt in annos U. 610 et 634. — 2. Occisus a. U. 633. — 3. Mortuus a. U. 663. — 4. Censorem a. U. 442, qui in senatu pacis conditiones a Pyrrho rege oblatas impugnavit; Plut. *Pyrrh.* c. 18 seq. — 5. Id est, non satis pressus. Erant enim qui Ciceroni Asianum potius sive Asiaticum (id est tumentem et superfluentem) quam Atticum (id est pressum) χαρακτῆρα non prorsus injuria tribuerent. Lege Quintilian. XII, 10, § 12—14, et quæ ipse Cicero exponit *Bruto* c. 82-87, et *de opt. genere oratt.* c. 2-5. — 6. Conf. Quintil. XII, 1, § 22; 10, § 12 sqq.

XIX. 1. Qui, *orandi validus*, obiit a. U. 777, *Annal.* IV, 21. —2. Consumendo eriperet. Quare ab a. U. 702, Pompeii rogatu, clepsydra in foro judiciisque ponebatur et dicendi tempora dividebantur. — 3. Exordiorum — 4. *Partitio* proprie vocabatur. *Argumenta* referuntur ad *probationem* et *refutationem*. — 5. Qui Temno in Æolia oriundus Romæ sub Augusto docebat et scribebat. — 6. Pergameni, Augusti præceptoris Apolloniæ,

jam omnibus, quum vix in corona[7] quisquam assistat quin elementis studiorum, etsi non instructus, at certe imbutus[8] sit, novis et exquisitis eloquentiæ itineribus opus est, per quæ orator fastidium aurium effugiat, utique apud eos judices qui vi et potestate, non jure et legibus cognoscunt, et nec accipiunt tempora, sed constituunt, nec exspectandum habent[9] oratorem, dum illi libeat de ipso negotio dicere, sed sæpe ultro admonent atque alio transgredientem revocant et festinare se testantur.

XX. « Quis nunc feret oratorem de infirmitate valetudinis suæ præfantem? qualia sunt fere principia Corvini. quis quinque in Verrem libros[1] exspectabit? quis de exceptione et formula perpetietur illa immensa[2] volumina quæ pro Marco Tullio aut Aulo Cæcina legimus? præcurrit hoc tempore judex dicentem, et nisi aut cursu argumentorum aut colore sententiarum aut nitore et cultu descriptionum invitatus et corruptus est, aversatur dicentem. vulgus quoque assistentium et affluens et vagus auditor assuevit jam exigere lætitiam et pulchritudinem orationis : nec magis perfert in judiciis tristem et impexam antiquitatem quam si quis in scena Roscii aut Turpionis Ambivii[3] exprimere gestus velit. Jam vero juvenes et in ipsa studiorum incude positi[4], qui profectus sui causa oratores sectantur, non solum audire, sed etiam referre domum aliquid illustre et dignum memoria volunt; traduntque invicem[5] ac sæpe in colonias ac provincias suas scribunt, sive sensus[6] aliquis arguta et brevi sententia effulsit, sive locus exquisito et poetico cultu enituit. exigitur jam ab oratore etiam poeticus decor, non Attii aut Pacuvii[7] veterno inquinatus, sed ex Horatii et Virgilii et Lucani sacrario prolatus. Horum igitur auribus et judiciis obtemperans nostrorum oratorum ætas pulchrior et ornatior exstitit. neque ideo minus efficaces sunt orationes nostræ, quia ad aures judicantium cum voluptate perveniunt. quid enim, si infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi cæmento et informibus tegulis exstruuntur, sed marmore nitent et auro radiantur[8]?

XXI. « Equidem fateor vobis simpliciter, me in quibusdam antiquorum vix risum, in quibusdam autem vix somnum tenere. nec unum de populo,

auctor Ἀπολλοδωρείου αἱρέσεως. — 7. Manuscrr., *cortina.* — 8. Adverte distinctionem verborum *instrui* et *imbui.* — 9. Existimant.

XX. 1. Nimirum actionis secundæ, quæ scripta tantum, non dicta fuit. — 2. *Immensa*, utpote lecta haud jucunda : quippe quæ versantur, oratione (perdita) *pro Tullio*, in exponenda formula interdicti a Lucullo propositi; oratione *pro Cæcina*, in enarrando interdicto *de vi, hominibus armatis. Exceptione* interpositâ elidebatur vel actio vel judicium.—3. *Roscius* histrio ex Cicerone atque adeo proverbio satis notus. Paullo ante illum clarus erat *Ambivius Turpio*, qui in Terentianis comœdiis primas partes agebat. Post actores illos severiores, mimorum gestus invaluerunt et jam unice placebant. — 4. Juvenes et adolescentes. Ut in *incude* metalla ad justam formam rediguntur, ita in scholis puerorum et adolescentium rudia ingenia. Hinc metaphora Græcis paullo usitatiore scholam vocat *studiorum incudem.*—5. Secum invicem communicant.—6. « Mente concepta *sensus* vocamus; lumina autem, præcipue in clausulis posita, *sententias.* » Quintilian. — 7. Veterum poetarum tragicorum, quorum prior obiit a. U. 667, alter a. U. 624.— 8. Sententia : « Quanquam nostræ ætatis oratores lætius dicendi genus sequuntur eoque a veteribus diversi sunt, tamen veterum illorum gravitas non evanuit, uti templa recentiora, magnificentiora illa, eadem firmitate constructa sunt, qua priorum rudia et informia. »

Canutium aut Arrium Furniumve, curo, nec alios [1] in eodem valitudinario [2] hæc ossa et hanc maciem probantes [3] : ipse mihi Calvus, quum unum et viginti, ut puto, libros reliquerit, vix in una et altera oratiuncula satisfacit. nec dissentire ceteros ab hoc meo judicio video : quotus enim quisque Calvi in Asitium aut in Drusum [4] legit? at Hercule in hominum studiosorum manibus versantur accusationes quæ in Vatinium inscribuntur, ac præcipue secunda ex his oratio. est enim verbis ornata et sententiis, auribus judicum accommodata, ut scias ipsum quoque Calvum intellexisse quid melius esset, nec voluntatem ei, quo sublimius et cultius diceret, sed ingenium ac vires defuisse. Quid ex Cœlianis orationibus [5]? nempe eæ placent, si non universæ, at partes earum, in quibus nitorem et altitudinem horum temporum agnoscimus. sordes autem illæ verborum et hians compositio et inconditi sensus redolent antiquitatem ; nec quemquam adeo antiquarium [6] puto, ut Cœlium ex ea parte laudet qua antiquus est. Concedamus sane Caio Cæsari, ut propter magnitudinem cogitationum et occupationes rerum in eloquentia non effecerit quæ divinum ejus ingenium postulabat [8] ; tam hercle quam Brutum philosophiæ suæ relinquamus : nam in orationibus minorem esse fama sua etiam admiratores ejus fatentur [9]. nec fere quisquam aut Cæsaris pro Decio Samnite aut Bruti pro Deiotaro rege [10] ceterosque ejusdem lentitudinis ac teporis libros legit, nisi et carmina eorundem miratur. fecerunt enim et carmina et in bibliothecas retulerunt [11], non melius quam Cicero, sed felicius, quia illos fecisse pauciores sciunt. Asinius quoque, quamquam propioribus temporibus natus sit, videtur mihi inter Menenios et Appios studuisse [12]. Pacuvium certe et Attium non solum tragœdiis, sed etiam orationibus suis expressit : adeo durus et siccus est. Oratio autem, sicut corpus hominis, ea demum pulchra est, in qua non eminent venæ nec ossa numerantur, sed temperatus ac bonus sanguis implet membra et exsurgit toris [13] ipsosque nervos rubore tegit et decore commendat. Nolo Corvinum insequi, quia non per ipsum stetit [14], quominus lætitiam nitoremque nostrorum temporum exprimeret. viderimus [15] in quantum judicio ejus vis aut animi aut ingenii suffecerit.

XXII. « Ad Ciceronem venio, cui eadem pugna cum æqualibus suis

XXI. 1. Sic Gronovius et Ritterus. Manuscripti *Canuti aut Attii de Furnio et Coranio alios*. Canutium, Arrium et Furnium oratores memorat Cicero. — 2. Eodem vitio laborantes. Seneca *Epist.* XXVII : *Tanquam in eodem valetudinario jaceam, de communi malo tecum colloquor.*—3. Mss. *probant*. *Ossa* et *macies* de tenui et exili dicendi genere. — 4. Sc. orationes. De hominibus illis nihil certi constat. Conjecturas habes in *Fragmentis oratorum* p. 321 seqq., ibidemque fragmenta orationum *in Vatinium*, ex Cicerone notum. — 5. Nonne idem efficitur ex Cœlii orationum exemplo?—6. Antiquitatis amatorem fervidum.—8. Similiter loquuntur Quintilianus X, 1, § 114, et Plutarchus *Vita Cæs.* c. 3. — 9. Quintilianus § 123 : *In philosophia* (Stoica, de qua libros edidit) *egregius multoque, quam in orationibus, præstantior Brutus suffecit ponderi rerum : scias eum sentire quæ dicit.* — 10. Orationem pro illo Armeniæ rege coram Cæsare Nicææ habitam ; Cic. *Ep. ad Attic.* XIV, 1. — 11. Ubi inspici a studiosis poterant. Erat hic tum unus ex *edendi* modis. — 12. Litteris operam dedisse. Menenius Agrippa et Cl. Appius Cæcus jam c. 17 et 18 memorati. Quintilianus quoque de Asinio, § 113 : *A nitore et jucunditate Ciceronis ita longe abest, ut videri posset sæculo prior.*—13. Musculis. —14. Non penes ipsum, in ipsius potestate fuit.—15. Potius nostrum est videre *in quantum*, etc.

fuit, quæ mihi vobiscum est. illi enim antiquos mirabantur, ipse suorum temporum eloquentiam anteponebat; nec ulla re magis ejusdem ætatis oratores præcurrit[1] quam judicio. primus enim excoluit orationem, primus et verbis delectum adhibuit et compositioni artem; locos quoque lætiores attentavit et quasdam sententias[2] invenit, utique in iis orationibus quas senior jam et juxta finem vitæ composuit, id est postquam magis profecerat, usuque et experimentis didicerat quod optimum dicendi genus esset. nam priores ejus orationes non carent vitiis antiquitatis. lentus est in principiis, longus in narrationibus, otiosus circa excessus[3]; tarde commovetur, raro incalescit; pauci sensus apte et cum quodam lumine terminantur. nihil excerpere, nihil referre possis; et velut in rudi ædificio, firmus sane paries et duraturus, sed non satis expolitus et splendens. Ego autem oratorem, sicut locupletem ac lautum patrem familiæ, non eo tantum volo tecto tegi, quod imbrem ac ventum arceat, sed etiam quod visum et oculos delectet; non ea solum instrui supellectile, quæ necessariis usibus sufficiat, sed etiam sit in apparatu ejus et aurum et gemmæ, ut sumere in manus, ut aspicere sæpius libeat. quædam vero procul arceantur ut jam oblitterata et olentia; nullum sit verbum velut rubigine infectum; nulli sensus tarda et inerti structura in morem annalium[4] componantur; fugitet fœdam et insulsam scurrilitatem, variet compositionem, nec omnes clausulas uno et eodem modo determinet.

XXIII. « Nolo irridere *rotam fortunæ*[1] et *jus Verrinum*[2] et illud tertio quoque sensu[3] in omnibus orationibus pro sententia positum *esse videatur*. nam et hoc invitus retuli, et plura omisi, quæ tamen sola mirantur atque exprimunt ii qui se antiquos oratores vocant. neminem nominabo, genus hominum significasse contentus: sed vobis utique versantur ante oculos isti qui Lucilium pro Horatio[4] et Lucretium pro Virgilio legunt; quibus eloquentia Aufidii Bassi aut Servilii Noniani[5] ex comparatione Sisennæ[6] aut Varronis sordet; qui rhetorum nostrorum commentarios fastidiunt, oderunt, Calvi mirantur. quos more prisco apud judicem fabulantes[7] non auditores sequuntur, non populus audit, vix denique litigator perpetitur: adeo mœsti et inculti illam ipsam quam jactant sanitatem non firmitate, sed jejunio consequuntur[8]. porro ne in

XXII. 1. Perfect. : præcelluit. — 2. Vid. not. 6 ad c. 20. — 3. Digressiones. Quintilianus III, 9, § 4 : *Egressio vel, quod usitatius esse cœpit, excessus.* Alibi vocat *excursus.* — 4. Qui sine arte ulla aut ornatu scripti erant. Conf. Cic. *de Orat.* II, 12.

XXIII. 1. Haud dubie hæc verba non per se irridebantur, sed ob lusum quem Cicero captavit, *Or. in Pisonem* c. 10, § 22 : « Quis te illis diebus sobrium, quis agentem aliquid quod esset libero dignum, quis denique in publico vidit? quum collegæ tui domus cantu et cymbalis personaret, quumque ipse nudus in convivio saltaret : in quo ne tum quidem, quum illum suum saltatorium versaret orbem, *fortunæ rotam* pertimescebat. » — 2. Ex actione secunda *in Verrem* I, 46, ubi Cicero ut Siculorum dicterium memorat, non ut suum. Lusus in duplici significatione vocabuli *jus* et *verre* seu porco castrato, ob injustitiam Verris. — 3. Enuntiato, periodo. *Sententia* iterum ut c. 20, not. 6. De formula ipsa frequenti apud Ciceronem lenius judicat Quintilianus IX, 4, § 73; X, 2, § 18. — 4. Cujus compara satiras 4 et 10 libri primi. — 5. De quibus historiarum scriptoribus v. judicium Quintiliani X, 1, § 102, 103. — 6. Conf. ad *Hist.* III, 51. — 7. Sermone quotidiano utentes, non oratione. — 8. Quintilianus XII, 10, § 15 : ...*aridi et exsucci et exsangues : hi sunt enim qui suæ imbecillitati sanitatis appellationem, quæ est*

corpore quidem valetudinem medici probant, quæ animi anxietate contingit. parum est ægrum non esse : fortem et lætum et alacrem volo. prope abest ab infirmitate, in quo sola sanitas laudatur. Vos vero, disertissimi, ut potestis, ut facitis, illustrate sæculum nostrum pulcherrimo genere dicendi. nam et te, Messala, video lætissima quæque antiquorum imitantem, et vos, Materne ac Secunde, ita gravitati sensuum nitorem et cultum verborum miscetis, ea electio inventionis, is ordo rerum, ea, quoties causa poscit, ubertas, ea, quoties permittitur, brevitas, is compositionis decor, ea sententiarum planitas[9] est, sic exprimitis affectus, sic libertatem temperatis, ut, etiamsi nostra judicia malignitas et invidia tardaverit, verum de vobis dicturi sint posteri nostri. »

XXIV. Quæ quum Aper dixisset, « Agnoscitisne, inquit Maternus, vim et ardorem Apri nostri? quo torrente, quo impetu sæculum nostrum defendit; quam copiose ac varie vexavit antiquos; quanto non solum ingenio ac spiritu, sed etiam eruditione et arte ab ipsis mutuatus est per quæ mox ipsos incesseret. Tuum tamen, Messala, promissum immutasse non debet. neque enim defensorem antiquorum exigimus, nec quemquam nostrûm, quamquam modo laudati sumus, iis quos insectatus est Aper comparamus. ac ne ipse quidem ita sentit, sed more veteri et a vestris philosophis sæpe celebrato sumpsit sibi contradicendi partes. Igitur exprome nobis non laudationem antiquorum (satis enim illos fama sua laudat), sed causas, cur in tantum ab eloquentia eorum recesserimus, quum præsertim centum et viginti annos ab interitu Ciceronis in hunc diem effici ratio temporum[1] collegerit. »

XXV. Tum Messala, « Sequar præscriptam a te, Materne, formam. neque enim diu contradicendum est Apro, qui primum, ut opinor, nominis controversiam movit, tamquam parum proprie *antiqui* vocarentur quos satis constaret ante centum annos fuisse. mihi autem de vocabulo pugna non est : sive illos antiquos sive majores sive quo alio mavult nomine appellet, dummodo in confesso sit eminentiorem illorum temporum eloquentiam fuisse. Ne illi quidem parti sermonis ejus[1] repugno, ipsi quin immo fatemur[2], plures formas dicendi etiam iisdem sæculis, nedum diversis exstitisse. sed quomodo inter Atticos oratores primæ Demostheni tribuuntur, proximum autem locum Æschines et Hyperides et Lysias et Lycurgus obtinent, omnium autem consensu hæc oratorum ætas maxime probatur : sic apud nos Cicero quidem ceteros eorundem temporum disertos antecessit, Calvus autem et Asinius et Cæsar et Cœlius et Brutus suo jure et prioribus et sequentibus anteponuntur. nec refert quod inter se specie differant, quum genere consentiant. adstrictior Calvus, numerosior Asinius, splendidior Cæsar, amarior Cœlius, gravior Brutus, vehementior et plenior et valentior Cicero : omnes tamen eandem sanitatem

maxime contraria, obtendunt. — 9. Quæ ita efficitur, si nihil in composita oratione nimis præter cetera emineat, sed sit cum judicio temperata luminum continuitas et æquus tenor.

XXIV. 1. Ab Apro instituta capite 17.

XXV 1. Quæ est cap 18 — 2. Sic corrigo locum vexatissimum Conf. c. 39 Manuscr.

eloquentiæ ferunt, ut si omnium pariter libros in manum sumpseris, scias, quamvis in diversis ingeniis, esse quandam judicii ac voluntatis[3] similitudinem et cognationem. nam quod invicem se obtrectaverunt, et sunt aliqua epistolis eorum inserta, ex quibus mutua malignitas detegitur, non est oratorum vitium, sed hominum. nam et Calvum et Asinium et ipsum Ciceronem credo solitos et invidere et livere et ceteris humanæ infirmitatis vitiis affici : solum inter hos arbitror Brutum non malignitate nec invidia, sed simpliciter et ingenue judicium animi sui detexisse. an ille Ciceroni invideret, qui mihi videtur ne Cæsari quidem invidisse? Quod ad Servium Galbam et Caium Lælium attinet, et si quos alios antiquorum agitare non destitit[4], non exigit defensorem, quum fatear quædam eloquentiæ eorum, ut nascenti adhuc nec satis adultæ, defuisse.

XXVI. « Ceterum si omisso optimo illo et perfectissimo genere eloquentiæ eligenda sit forma dicendi, malim hercle Caii Gracchi impetum aut Lucii Crassi maturitatem quam calamistros[1] Mæcenatis aut tinnitus[2] Gallionis. adeo melius est oratorem vel hirta[3] toga induere quam fucatis et meretriciis vestibus insignire. neque enim oratorius iste, immo hercle ne virilis quidem cultus est, quo plerique temporum nostrorum actores[4] ita utuntur, ut lascivia verborum et levitate sententiarum et licentia compositionis histrionales modos exprimant. quodque vix auditu fas esse debeat, laudis et gloriæ et ingenii loco plerique jactant cantari saltarique[5] commentarios suos. unde oritur illi fœda et præpostera, sed tamen frequens quibusdam exclamatio, ut oratores nostri tenerè dicere[6], histriones diserte saltare dicantur. Equidem non negaverim Cassium Severum, quem solum Aper noster nominare ausus est, si iis comparetur qui postea fuerunt, posse oratorem vocari, quamquam in magna parte librorum suorum plus vis habeat quam sanguinis[7]. primus enim contempto ordine rerum, omissa modestia ac pudore verborum, ipsis etiam quibus utitur armis incompositus et studio feriendi plerumque dejectus[8], non pugnat, sed rixatur. ceterum, ut dixi, sequentibus comparatus et varietate eruditionis et lepore urbanitatis et ipsarum virium robore multum ceteros superat; quorum neminem Aper nominare et velut in aciem educere sustinuit. ego

si comminus fatetur. — 3. *Principes*, ut vertit Burn. — 4. Sc. Aper, hoc sive hæc res *non exigit* etc.

XXVI. 1. *Calamistri* proprie sunt instrumenta ferrea quibus calcefactis capilli crispantur. Hinc transfertur ad molle et affectatum formosuli stili genus. Cujus ecce specimen ab Isidoro servatum ex hendecasyllabis ad Horatium :

Lucentes, mea vita, nec smaragdos,
Beryllos mihi, Flacce, nec nitentes,
Nec percandida margarita quæro,
Nec quos Thynica lima perpolivit
Anellos, nec iaspios lapillos.

— 2. Strepitus aures implens, inanis sententiarum. *Gallio* rhetor memoratur a Quintiliano, Senecæ frater a Tacito *Ann.* XV. 73.— 3. Incompta et tanquam pellis, ut *Catonis* apud Lucanum II, 386.— 4. Oratores in judiciis.— 5. Modulata et cantillante voce declamari una cum gestibus mimicis. — 6. Nam proprie histrio *tenere* sive molliter saltare dicitur. *Teneri saltatores* ap. *Cicer. Or. in Pison.* c. 36.— 7. Plus impetus et violentiæ quam sani, nativi et continui vigoris. — 8. Metaphora a gladiatoribus petita, qui nimio feriendi studio *de gradu demoventur :* sic orator nimio ardore atque impetu in adver-

autem exspectabam, ut incusato Asinio et Cœlio et Calvo aliud nobis agmen produceret, pluresque vel certe totidem nominaret, ex quibus alium Ciceroni, alium Cæsari, singulis deinde singulos opponeremus. nunc detractasse nominatim antiquos oratores contentus neminem sequentium laudare ausus est nisi in publicum [9] et in commune, veritus, credo, ne multos offenderet, si paucos excerpsisset. quotus enim quisque scholasticorum non hac sua persuasione fruitur, ut se ante Ciceronem numeret, sed plane post Gabinianum [10]? at ego non verebor nominare singulos, quo facilius propositis exemplis appareat, quibus gradibus fracta sit et deminuta eloquentia. »

XXVII. « Appropera, inquit Maternus, et potius exsolve promissum. neque enim hoc colligi desideramus, disertiores esse antiquos, quod apud me quidem in confesso est, sed causas exquirimus, quas te solitum tractare paulo ante dixisti, plane mitior et eloquentiæ temporum nostrorum non iratus, antequam te Aper offenderet majores [1] tuos lacessendo. » — « Non sum, inquit, offensus Apri illa disceptatione; nec vos offendi decebit, si quid forte aures vestras perstringit, quum sciatis hanc esse ejusmodi sermonum legem, judicium animi citra damnum affectus [2] proferre. » — « Perge, inquit Maternus, et quum de antiquis loquaris, utere antiqua libertate, a qua vel magis degeneravimus quam ab eloquentia. »

XXVIII. Et Messala, « Non reconditas, Materne, causas requiris, nec aut tibi ipsi aut huic Secundo vel huic Apro ignotas, etiamsi mihi partes assignatis proferendi in medium quæ omnes sentimus. quis enim ignorat et eloquentiam et ceteras artes descivisse ab illa vetere gloria non inopia hominum, sed desidia juventutis et negligentia parentum et inscientia præcipientium [1] et oblivione moris antiqui? quæ mala primum in Urbe nata, mox per Italiam fusa, jam in provincias manant. quamquam vestra vobis notiora sunt, ego de Urbe et his propriis ac vernaculis vitiis loquar, quæ natos statim excipiunt et per singulos ætatis gradus cumulantur, si prius de severitate ac disciplina majorum circa educandos formandosque liberos pauca prædixero. Jam primum suus cuique filius, ex casta parente natus, non in cella emptæ nutricis, sed gremio ac sinu matris educabatur, cujus præcipua laus erat tueri domum et inservire liberis [2]. eligebatur autem major aliqua natu propinqua, cujus probatis spectatisque moribus omnis ejusdem familiæ soboles committeretur; coram qua neque dicere fas erat quod turpe dictu, neque facere quod inhonestum factu videretur. ac non studia modo curasque, sed remissiones etiam lususque puerorum sanctitate quadam ac verecundia temperabat. sic Corneliam [3] Gracchorum, sic Aureliam [4] Cæsaris, sic Attiam Augusti matrem præ-

sarium invectus se ipse de statu suo dejicit et firmitatem amittit. — 9. Ita ut cuique *in medio* laus esset. — 10. « Celeberrimi nominis rhetorem » sub Vespasiano. Velut qui hodie multum præ se contemnunt Corneillum et Racinium, secundum ab Hugone locum sibi vindicant.

XXVII. 1. Refertur ad verba cap. 25 : *sive illos antiquos sive* MAJORES *appellet*. — 2. Benevolentiæ.

XXVIII. 1. Quam accusat etiam Quintilianus XII, 11, § 14. — 2. Conf. *Germ.* c. 20. *Agric.* c. 4 — 3. Scipionis Africani majoris filiam, de qua multa Plutarchus in Vitis Gracchorum. — 4. De qua Sueton. c. 74; de *Attia* idem c. 4.

fuisse educationibus ac produxisse principes liberos accepimus. quæ disciplina ac severitas eo pertinebat, ut sincera et integra et nullis pravitatibus detorta uniuscujusque natura toto statim pectore arriperet artes honestas, et sive ad rem militarem, sive ad juris scientiam, sive ad eloquentiæ studium inclinasset, id solum ageret, id universum hauriret.

XXIX. « At nunc natus infans delegatur Græculæ alicui ancillæ, cui adjungitur unus aut alter ex omnibus servis, plerumque vilissimus nec cuiquam serio ministerio accommodatus. horum fabulis et erroribus teneri statim et rudes animi imbuuntur; nec quisquam in tota domo pensi habet quid coram infante domino dicat aut faciat. quin etiam ipsi parentes nec probitati neque modestiæ parvulos assuefaciunt, sed lasciviæ et dicacitati, per quæ paulatim impudentia irrepit et sui alienique [1] contemptus. Jam vero propria et peculiaria hujus urbis vitia pene in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis favor et gladiatorum equorumque studia; quibus occupatus et obsessus animus quantulum loci bonis artibus relinquit? quotum quemque inveneris, qui domi quicquam aliud loquatur? quos alios adolescentulorum sermones excipimus, si quando auditoria intravimus? ne præceptores quidem ullas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent: colligunt enim discipulos non severitate disciplinæ nec ingenii experimento, sed ambitione salutationum et illecebris adulationis. Transeo prima discentium elementa, in quibus et ipsis parum elaboratur, nec in auctoribus cognoscendis nec evolvenda antiquitate nec in notitia vel rerum vel hominum vel temporum satis operæ insumitur.

XXX. « Sed expetuntur quos *rhetoras* vocant; quorum professio quando primum in hanc urbem introducta sit quamque nullam apud majores nostros auctoritatem habuerit, statim dicturus, referam necesse est animum ad eam disciplinam, qua usos esse eos oratores accepimus, quorum infinitus labor et quotidiana meditatio et in omni genere studiorum assiduæ exercitationes ipsorum etiam continentur libris. notus est vobis utique Ciceronis liber qui Brutus inscribitur; in cujus extrema parte [1] (nam prior commemorationem veterum oratorum habet) sua initia, suos gradus, suæ eloquentiæ velut quandam educationem refert: se apud Quintum Mucium [2] jus civile didicisse, apud Philonem Academicum [3], apud Diodotum Stoicum [4] omnes philosophiæ partes penitus hausisse; neque his doctoribus contentum, quorum ei copia in Urbe contigerat, Achaiam quoque et Asiam peragrasse, ut omnem omnium artium varietatem complecteretur. itaque hercle in libris Ciceronis deprehendere licet non geometriæ, non musicæ, non grammaticæ, non denique ullius ingenuæ artis scientiam ei defuisse. ille dialecticæ subtilitatem, ille moralis [5] partis utilitatem, ille rerum motus causasque [6] cognoverat. ita est enim, optimi viri, ita. ex multa eruditione et plurimis artibus et omnium rerum scientia exundat et exuberat illa admirabilis eloquentia; neque

XXIX. 1. *Alieni* neutro genere, de aliorum et personis et rebus.

XXX. 1. A cap. 89 ad 92. — 2. Scævolam. — 3. Principem Academiæ novæ, cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugum et Romæ versantem. — 4. Dialecticæ potissimum magistrum Ciceroni, in cujus domo habitabat et mortuus est. — 5. Ἠθικῆς. *Moralis* vocabulum a Cicerone usurpari cœptum. — 6. Tertiam partem phi-

oratoris vis et facultas, sicut ceterarum rerum, angustis et brevibus terminis cluditur, sed is est orator, qui de omni quæstione pulchre et ornate et ad persuadendum apte dicere, pro dignitate rerum, ad utilitatem temporum, cum voluptate audientium possit[7].

XXXI. « Hoc sibi illi veteres persuaserant. ad hoc efficiendum intelligebant opus esse, non ut in rhetorum scholis declamarent, nec ut fictis nec ullo modo ad veritatem accedentibus controversiis linguam modo et vocem exercerent, sed ut iis artibus pectus implerent, in quibus de bonis ac malis, de honesto et turpi, de justo et injusto disputatur[1]. hæc est enim oratori subjecta ad dicendum materia. nam in judiciis fere de æquitate, in deliberationibus de honestate disserimus, ita ut plerumque hæc ipsa invicem misceantur; de quibus copiose et varie et ornate nemo dicere potest, nisi qui cognovit naturam humanam et vim virtutum pravitatemque vitiorum et intellectum eorum, quæ neque in virtutibus neque in vitiis numerantur[2]. ex his fontibus etiam illa profluunt, ut facilius iram judicis vel instiget vel leniat qui scit quid ira; promptius ad miserationem impellat qui scit quid sit misericordia et quibus animi motibus concitetur. in his artibus exercitationibusque versatus orator, sive apud infestos sive apud cupidos sive apud invidentes sive apud tristes sive apud timentes dicendum habuerit, tenebit venas animorum, et prout cujusque natura postulaverit, adhibebit manum et temperabit orationem, parato omni instrumento et ad omnem usum reposito. sunt apud quos adstrictum et collectum et singula statim argumenta concludens dicendi genus plus fidei meretur: apud hos dedisse operam dialecticæ proficiet. alios fusa et æqualis et ex communibus ducta sensibus oratio magis delectat: ad hos permovendos mutuabitur a Peripateticis aptos et in omnem disputationem paratos jam locos[3]. dabunt Academici[4] pugnacitatem, Plato altitudinem[5], Xenophon jucunditatem: ne Epicuri quidem et Metrodori[6] honestas quasdam exclamationes[7] assumere, iisque, prout res poscit, uti alienum erit oratori. neque enim sapientem informamus nec Stoicorum civitatem[8], sed eum, qui quasdam artes haurire, omnes libare debet. ideoque et juris civilis scientiam veteres oratores comprehendebant, et grammatice[9], musice, geometrice imbuebantur. incidunt enim causæ, plurimæ quidem ac pene omnes, quibus juris notitia desideratur, pleræque autem in quibus hæc quoque scientia requiritur.

XXXII. « Nec quisquam respondeat sufficere, ut ad tempus[1] simplex

losophiæ, φυσικήν.—7. Conf. de hac oratoris perfecti definitione Cic. *de Orat.* I, 6.

XXXI. 1. Quæ est *philosophia*.—2. Eas res Cicero tractavit in libris *de Officiis*. Idem *de Orat.* I, 12 : « Nisi qui naturas hominum vimque omnem humanitatis, causasque eas quibus mentes aut incitantur aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo quod volet perficere non poterit.»—3. Vide Cic. *Orat.* c. 14, § 46, et quæ in *Topicorum* libris pluribus exsequitur.—4. « Quibus mos patrius adversari semper omnibus in disputando, » Cic. *de Orat.* I, 18, § 84.—5. Sublimitatem.—6. Amici Epicuri et Epicureorum principis. —7. Quæ ἱερὰ ἀνακραυγάσματα vocabantur, quale est illud ap. Cic. *de Finibus* II, 27 : « Ait se, si uratur, *quam suave hoc,* dicturum..... *Fortunam exiguam intervenire sapienti.* » — 8. Qualem Stoici fingebant. — 9. Hoc est quas hodie vocamus *les belles-lettres*.

XXXII. 1. Ut *Annal.* init. : *Dictaturæ ad tempus sumebantur*, ubi v. not.

quiddam et uniforme doceamur. primum enim aliter utimur propriis, aliter commodatis; longeque interesse manifestum est, possideat quis quæ profert, an mutuetur. deinde ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat, atque ubi minime credas, eminet et excellit. idque non doctus modo et prudens auditor, sed etiam populus intelligit ac statim ita laude prosequitur, ut legitime studuisse, ut per omnes eloquentiæ numeros isse[2], ut denique oratorem esse fateatur; quem non posse aliter exsistere neque exstitisse umquam confirmo, nisi eum qui tamquam in aciem omnibus armis instructus, sic in forum omnibus artibus armatus exierit. quod adeo negligitur ab horum temporum disertis, ut in actionibus eorum ubique[3] quotidiani sermonis fœda ac pudenda vitia deprehendantur; ut ignorent leges, non teneant senatusconsulta, jus civitatis ultro derideant, sapientiæ vero studium et præcepta prudentium penitus reformident, in paucissimos sensus et angustas sententias detrudant eloquentiam velut expulsam regno suo, ut quæ olim omnium artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumcisa et amputata, sine apparatu, sine honore, pæne dixerim sine ingenuitate, quasi una ex sordidissimis artificiis discatur. Ergo hanc primam et præcipuam causam arbitror, cur in tantum ab eloquentia antiquorum oratorum recesserimus. si testes desiderantur, quos potiores nominabo quam apud Græcos Demosthenem, quem studiosissimum Platonis auditorem fuisse memoriæ proditum est[4]. et Cicero his, ut opinor, verbis refert[5], *quicquid in eloquentia effecerit, id se non rhetorum, sed Academiæ spatiis consecutum.* Sunt aliæ causæ, magnæ et graves, quas a vobis aperiri æquum est, quoniam quidem ego jam meum munus explevi, et quod mihi in consuetudine est, satis multos offendi; quos, si forte hæc audierint, certum habeo dicturos me, dum juris et philosophiæ scientiam tamquam oratori necessariam laudo, ineptiis meis[6] plausisse. »

XXXIII. Et Maternus, « Mihi quidem, inquit, susceptum a te munus adeo peregisse nondum videris, ut inchoasse tantum et velut vestigia ac lineamenta quædam ostendisse videaris. nam quibus instrui veteres oratores soliti sint dixisti, differentiamque nostræ desidiæ et inscientiæ adversus acerrima et fœcundissima eorum studia demonstrasti : cetera exspecto, ut, quemadmodum ex te didici quid aut illi scierint aut nos nesciamus, ita hoc quoque cognoscam, quibus exercitationibus juvenes jam forum ingressuri confirmare et alere ingenia sua soliti sint. neque enim arte et scientia, sed longe magis facultate et usu[1] eloquentiam contineri nec tu, puto, abnues, et hi significare vultu videntur. » — Deinde quum Aper quoque et Secundus idem annuissent, Messala quasi rursus incipiens, « Quoniam initia et semina veteris eloquentiæ satis demonstrasse videor, docendo quibus artibus antiqui oratores institui erudirique

— 2. Omnes ejus partes explevisse. — 3. Sic Orellius. Manuscripti *vis quoque*, quod explicant *l'influence*. Sed tum part. *quoque* locum non suum occupat. — 4. Ut a Cicerone *Brut.* c. 31, *Orat.* c. 4, § 15, Plutarcho c. 5. — 5. In *Oratore* c. 3, § 12. — 6. Frivolis studiis et nugis quas amo. Ironice.

XXXIII. 1. Vocabulum a Tyrwhitto adjectum.

soliti sint, persequar nunc exercitationes eorum. quamquam ipsis artibus inest excitatio, nec quisquam percipere tot reconditas aut tam varias res potest, nisi ut scientiæ meditatio [2], meditationi facultas, facultati vis eloquentiæ accedebat. per quæ colligitur [3] eandem esse rationem et percipiendi quæ proferas et proferendi quæ perceperis. sed si cui obscuriora hæc videntur isque scientiam ab exercitatione separat, illud certe concedet, instructum et plenum his artibus animum longe paratiorem ad eas exercitationes venturum, quæ propriæ oratorum videntur.

XXXIV. «Ergo apud majores nostros juvenis ille, qui foro et eloquentiæ parabatur, imbutus jam domestica disciplina, refertus honestis studiis, deducebatur a patre vel a propinquis ad eum oratorem, qui principem in civitate locum obtinebat. hunc sectari, hunc prosequi, hujus omnibus dictionibus [1] interesse, sive in judiciis sive in concionibus, assuescebat, ita ut altercationes quoque [2] exciperet et jurgiis interesset, utque sic dixerim, pugnare in prœlio disceret. magnus ex hoc usus, multum constantiæ, plurimum judicii juvenibus statim contingebat, in media luce studentibus atque inter ipsa discrimina, ubi nemo impune stulte aliquid aut contrarie dicit, quominus et judex respuat et adversarius exprobret, ipsi denique advocati [3] aspernentur. igitur vera statim et incorrupta eloquentia imbuebantur; et quamquam unum sequerentur, tamen omnes ejusdem ætatis patronos in plurimis et causis et judiciis cognoscebant; habebantque ipsius populi diversissimarum aurium copiam, ex qua facile deprehenderent quid in quoque vel probaretur vel displiceret. ita nec præceptor deerat, optimus quidem et electissimus, qui faciem eloquentiæ, non imaginem [4] præstaret, nec adversarii et æmuli, ferro, non rudibus [5] dimicantes : sed auditorium semper novum, semper plenum, ex invidis et faventibus, ut nec breviter dicta dissimularentur [6]. scitis enim magnam illam et duraturam eloquentiæ famam non minus in diversis [7] subselliis parari quam suis; inde quin immo constantius surgere, ibi fidelius corroborari. atque hercle sub ejusmodi præceptoribus juvenis ille, de quo loquimur, oratorum discipulus, fori auditor, sectator judiciorum, eruditus et assuefactus alienis experimentis, cui quotidie audienti notæ leges, non novi judicum vultus, frequens in oculis consuetudo concionum, sæpe cognitæ populi aures, sive accusationem susceperat sive defensionem, solus statim et unus cuicumque causæ par erat. nonodecimo ætatis anno Lucius Crassus Caium Carbonem, unoetvigesimo Cæsar Dolabellam, altero et vigesimo Asinius Pollio Caium Catonem, non multum ætate antecedens Calvus Vatinium iis orationibus insecuti sunt [8], quas hodieque cum admiratione legimus.

— 2. Μελέτη, exercitatio. — 3. Concludendo efficitur.

XXXIV. 1. Orationibus. — 2. Disputationes, quando in senatu vel judicio interrogando et respondendo orationes in dialogum abeunt, nonnunquam in *jurgia*. — 3. Antiquo sensu : amici potentes qui per præsentiam suam clientis causam adjuvant. — 4. Formam naturalem in judiciis, non fictam similitudinem in rhetorum scholis. — 5. Gladiis ligneis quibus ante verorum usum tirones exercebantur. Cicero *de opt. gen. oratt.* c. 6, § 17 : « Isocrates non in acie versatur et ferro : quasi *rudibus* ejus eludit oratio. » — 6. Ut ne ea quidem dicta, quæ ob brevitatem prætervolatura fuisse viderentur, relinquerentur injudicata. — 7. Adversarum partium. — 8. De his causis omnibus singula diserte narrantur in *Fragmentis Oratorum* sæpius memoratis.

XXXV. « At nunc adolescentuli nostri deducuntur in scenas[1] scholasticorum, qui *rhetores* vocantur; quos paulo ante Ciceronis tempora exstitisse nec placuisse majoribus nostris ex eo manifestum est, quod [Marco] Crasso et Domitio censoribus[2] cludere, ut ait Cicero, *ludum impudentiæ* jussi sunt. Sed ut dicere institueram, deducuntur in scholas, in quibus non facile dixerim utrumne locus ipse, an condiscipuli, an genus studiorum plus mali ingeniis afferant. nam in loco nihil reverentiæ, sed in quem nemo nisi æque imperitus intrat. in condiscipulis nihil profectus, quum pueri inter pueros et adolescentuli inter adolescentulos pari securitate et dicant et audiantur. ipsæ vero exercitationes magna ex parte contrariæ. nempe enim duo genera materiarum apud rhetoras tractantur, *suasoriæ* et *controversiæ*[3]. ex iis suasoriæ quidem [etsi] tanquam plane leviores et minus prudentiæ exigentes, pueris delegantur, controversiæ robustioribus assignantur, quales, per fidem[4], et quam incredibiliter compositæ! sequitur autem ut materiæ abhorrenti a veritate declamatio quoque adhibeatur. sic fit ut tyrannicidarum præmia, aut vitiatarum electiones, aut pestilentiæ remedia, aut incesta matrum[5], aut quicquid in schola quotidie agitur, in foro vel raro vel nunquam, ingentibus verbis persequantur : quum ad veros judices ventum ****

XXXVI. ***[1] rem cogitare, nihil humile, nihil abjectum eloqui poterat. magna eloquentia, sicut flamma, materiâ alitur et motibus excitatur et urendo clarescit[2]. eadem ratio in nostra quoque civitate antiquorum eloquentiam provexit. nam etsi horum quoque temporum oratores ea consecuti sunt, quæ composita et quieta et beata republica[3] tribui fas erat, tamen illa perturbatione ac licentia plura sibi assequi videbantur, quum mixtis omnibus et moderatore uno carentibus tantum quisque orator saperet, quantum erranti[4] populo persuaderi poterat. hinc leges assiduæ et populare nomen[5], hinc conciones magistratuum pæne pernoctantium in rostris, hinc accusationes potentium reorum et assignatæ etiam domibus[6] inimicitiæ, hinc procerum factiones et assidua senatus adversus plebem certamina. quæ singula etsi distrahebant rempublicam, exercebant tamen illorum temporum eloquentiam et magnis cumulare præmiis videbantur, quia quanto quisque plus dicendo poterat, tanto facilius honores assequebatur, tanto magis in ipsis honoribus collegas suos anteibat, tanto

XXXV. 1. Cum aculeo dictum pro *scholas* (quod infra ponit), ut in quibus personata, non vera eloquentia colatur. — 2. Anno U. 661. Verba decreti sunt apud Suetonium *de clar. rhetorib.* c. 1. Locus Ciceronis est *de Orat.* III, 24, § 93, 94.— 3. Cujusmodi declamationum multæ supersunt, et aliorum et Senecæ patris et Quintiliani ; cujus vide *Institutt. or.* III, 8, § 16 seqq.; VII, c. 4. — 4. Quod frequentius dicitur, *per vestram fidem*, *per deûm fidem*. — 5. Horum omnium et similium exempla habentur in illis quas modo nominavi declamationum et controversiarum centuriis. Quæ, præter Quintilianum II, 10, § 4 seqq., indignatur etiam Petronius initio *Satirici*.

XXXVI. 1. In Vaticanorum codicum uno adscriptum *hic desunt sex pagellæ*. Periit finis sermonis Messalæ et initium sermonis Materni, qui splendidam antiquorum eloquentiam ex forma reipublicæ et libertate originem cepisse demonstrat, nutritam et auctam causarum magnitudine, judiciorum ratione, luce publica et plausu populi. — 2. Hæc de Atheniensium republica et Philippi Macedonis temporibus dicta esse videntur.— 3 Sub Vespasiano.—4. Vaganti, alios aliosque respicienti et sequenti duces.— 5. Nomen viri popularis, δημοτικοῦ, populi commodis unice consulentis.— 6. Gentibus, familiis.—

plus apud principes gratiæ, plus auctoritatis apud Patres, plus notitiæ ac nominis apud plebem parabat. hi clientelis etiam exterarum nationum[7] redundabant; hos ituri in provincias magistratus reverebantur[8], hos reversi colebant; hos et præturæ et consulatus vocare ultro videbantur; hi ne privati quidem sine potestate erant, quum et populum et senatum consilio et auctoritate regerent. quin immo sibi ipsi persuaserant neminem sine eloquentia aut assequi posse in civitate aut tueri conspicuum et eminentem locum. nec mirum, quum etiam inviti ad populum producerentur[9], quum parum esset in senatu breviter censere, nisi quis ingenio et eloquentia sententiam suam tueretur, quum in aliquam invidiam aut crimen vocati sua voce respondendum haberent, quum testimonia quoque in publicis judiciis[10] non absentes nec per tabellam dare, sed coram et præsentes dicere cogerentur. ita ad summa eloquentiæ præmia magna etiam necessitas accedebat; et quomodo disertum haberi pulchrum et gloriosum, sic contra mutum et elinguem videri deforme habebatur.

XXXVII. « Ergo non minus rubore quam præmiis stimulabantur, ne clientulorum loco potius quam patronorum numerarentur, ne traditæ a majoribus necessitudines ad alios transirent, ne tamquam inertes et non suffecturi honoribus aut non impetrarent aut impetratos male tuerentur. Nescio an venerint in manus vestras hæc vetera, quæ et in antiquariorum bibliothecis adhuc manent et cummaxime a Muciano contrahuntur[1], ac jam undecim, ut opinor, Actorum[2] libris et tribus Epistolarum composita et edita sunt. ex iis intelligi potest Cneium Pompeium et Marcum Crassum non viribus modo et armis, sed ingenio quoque et oratione valuisse; Lentulos et Metellos et Lucullos et Curiones[3] et ceteram procerum manum multum in his studiis operæ curæque posuisse, nec quemquam illis temporibus magnam potentiam sine aliqua eloquentia consecutum. his accedebat splendor reorum et magnitudo causarum, quæ et ipsa plurimum eloquentiæ præstant. nam multum interest utrumne de furto aut formula et interdicto[4] dicendum habeas, an de ambitu comitiorum, de expilatis sociis et civibus trucidatis. quæ mala sicut non accidere melius est, isque optimus civitatis status habendus, in quo nihil tale patimur, ita quum acciderent, ingentem eloquentiæ materiam subministrabant. crescit enim cum amplitudine rerum vis ingenii, nec quisquam claram et illustrem orationem efficere potest nisi qui causam parem invenit. non, opinor, Demosthenem orationes illustrant quas adversus tutores suos[5] composuit; nec Ciceronem magnum oratorem Publius Quintius defensus aut Licinius

7. Quæ patronos sibi quærebant in Urbe Romanos potentes. Tangit eam magnificentiam civis reipublicæ Tacitus in *Annal.* III, 55.— 8. Quo absentes tuerentur in Urbe adversus inimicorum criminationes. — 9. Velut Cicero a tribuno plebis Apuleio ad sextam Philippicam contra Antonium consulem dicendam. Conf. Cic. *Bruto* c. 50 fine. — 10. Hanc vocem adjecit R. Agricola. *Per tabellam*, litteris obsignatis.

XXXVII. 1. Undique colliguntur. Est is *M. Licinius Crassus Mucianus*, de quo *Hist.* II, 5.—2. Orationum, ut recte Leclerc (*Journaux* etc. p. 202 seq.).— 3. Hi omnes non ediderant orationes suas, sed eas Mucianus ex Actis senatus et populi excerptas collegerat. — 4. Conf. ad cap 20. *Formulæ* sunt juris scripti ex quibus causæ civiles pendent, *interdicta* sunt decreta prætoris, quibus vetat aut jubet aliquid, inprimis in controversiis de possessione, quum dejectum ex aliquo loco restitui jubet, donec judicio res plana facta sit. — 5. A quibus paterna ipsi prope omnia erepta fuerant, Aphobum ,

Archias faciunt : Catilina et Milo et Verres et Antonius hanc illi famam circumdederunt[6]. non quia tanti fuit[7] reipublicæ malos ferre cives, ut uberem ad dicendum materiam oratores haberent; sed, ut subinde admoneo, quæstionis meminerimus, sciamusque nos de ea re loqui, quæ facilius turbidis et inquietis temporibus exstitit. Quis ignorat utilius ac melius esse frui pace quam bello vexari? plures tamen bonos prœliatores bella quam pax ferunt. similis eloquentiæ conditio. nam quo sæpius steterit tamquam in acie, quoque plures et intulerit ictus et exceperit, quo major adversarius et[8] acriores pugnas sibi ipsa desumpserit, tanto altior et excelsior et illis nobilitata discriminibus in ore hominum agit, quorum ea natura es, ut ** [9] secura velint.

XXXVIII. « Transeo ad formam et consuetudinem veterum judiciorum; quæ etsi nunc aptior est veritati, eloquentiam tamen illud forum magis exercebat, in quo nemo intra paucissimas horas[1] perorare cogebatur, et liberæ comperendinationes[2] erant, et modum dicendi sibi quisque sumebat, et numerus neque dierum neque patronorum finiebatur. primus hæc tertio consulatu Cn. Pompeius[3] adstrinxit, imposuitque veluti frenos eloquentiæ, ita tamen ut omnia in foro, omnia legibus, omnia apud prætores gererentur; apud quos quanto majora negotia olim exerceri solita sint, quod majus argumentum est quam quod causæ centumvirales[4], quæ nunc primum obtinent locum, adeo splendore aliorum judiciorum obruebantur, ut neque Ciceronis neque Cæsaris neque Bruti neque Cœlii neque Calvi, non denique ullius magni oratoris liber apud centumviros dictus legatur, exceptis orationibus Asinii quæ pro heredibus Urbiniæ inscribuntur[5], ab ipso tamen Pollione mediis divi Augusti temporibus habitæ, postquam longa temporum quies et continuum populi otium et assidua senatus tranquillitas et maximi Principis disciplina ipsam quoque eloquentiam, sicut omnia alia, pacaverat.

XXXIX. « Parvum et ridiculum fortasse videbitur quod dicturus sum : dicam tamen, vel ideo ut rideatur. quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas[1] istas, quibus adstricti et velut inclusi cum judicibus fabulamur? quantum virium detraxisse orationi auditoria[2] et tabularia[3] credimus, in quibus jam fere plurimæ causæ explicantur? nam quomodo nobiles equos cursus et spatia[4] probant, sic est aliquis oratorum campus, per quem nisi liberi et soluti ferantur, debilitatur ac frangitur eloquentia. ipsam quin immo curam et diligentis stili anxietatem

Demophontem, Therippiden. Exstant orationes tres in Aphobum. — 6. Supersunt hæ orationes Ciceronis omnes. — 7. Tam utile fuit. — 8. Supple *quo*. — 9. Probabiliter additur, *dubia* (pericula) *laudent, sec.*

XXXVIII. 1. Nimirum ex lege Pompeia, accusator intra duas, reus intra tres horas, secundum clepsydram in judicio positam. — 2. Dilationes rerum in diem perendinum, i. e. tertium. — 3. Anno U. 702, quo Pompeius *consul corrigendis moribus delectus*, *Ann.* III, 28. — 4. Conf. ad c. 7. — 5. De quibus v. *Fragmenta Oratorum* p. 332 seq.

XXXIX. 1. *Pænulis* primum utebantur Romani quando itinera faciebant, a Domitiani fere temporibus in ipsa etiam Urbe. De usu earum in judiciis nulla sunt testimonia : simile certe pænulis vestimentum causidicorum hoc loco significatur. — 2. In privatis ædibus ad recitationes declamationesque audiendas constructa. — 3. *Les archives*, in quibus *tabulæ* publicæ (leges, senatusconsulta, edicta, etc.) asservabantur. — 4. Curri-

contrariam experimur, quia sæpe interrogat judex causam quando incipias, et ex interrogatione ejus[5] incipiendum est. frequenter probationibus et testibus silentium patronus indicit[6]. unus inter hæc dicenti aut alter assistit, et res velut in solitudine agitur. oratori autem clamore plausuque opus est velut quodam theatro; qualia quotidie antiquis oratoribus contingebant, quum tot pariter ac tam nobiles forum coarctarent, quum clientelæ quoque ac tribus et municipiorum etiam legationes ac pars Italiæ periclitantibus assisteret, quum in plerisque judiciis crederet populus Romanus sua interesse quid judicaretur. satis constat Caium Cornelium et Marcum Scaurum et Titum Milonem et Lucium Bestiam et Publium Vatinium concursu totius civitatis et accusatos et defensos[7], ut frigidissimos quoque oratores ipsa certantis populi studia excitare et incendere potuerint. ita hercle ejusmodi libri exstant, ut ipsi quoque qui egerunt non aliis magis orationibus censeantur[8].

XL. « Jam vero conciones assiduæ et datum jus potentissimum quemque vexandi, atque ipsa inimicitiarum gloria, quum se plurimi disertorum ne a Publio quidem Scipione aut Sulla aut Cneio Pompeio abstinerent, et ad incessendos principes viros, ut est natura invidiæ[1], populi quoque arrectioribus auribus[2] uterentur, quantum ardorem ingeniis, quas oratoribus faces admovebant! non de otiosa et quieta re loquimur, et quæ probitate et modestia gaudeat: sed est magna illa et notabilis eloquentia alumna licentiæ, quam stulti libertatem vocabant, comes seditionum, effrenati populi incitamentum, sine obsequio, sine servitute contumax, temeraria, arrogans, quæ in bene constitutis civitatibus non oritur. quem enim oratorem Lacedæmonium, quem Cretensem accepimus? quarum civitatum severissima disciplina et severissimæ leges traduntur. nec Macedonum quidem ac Persarum, aut ullius gentis, quæ certo imperio contenta fuerit, eloquentiam novimus. Rhodii quidam, plurimi Athenienses oratores exstiterunt, apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia (ut sic dixerim) omnes poterant. Nostra quoque civitas, donec erravit, donec se partibus et dissensionibus et discordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax, nulla in senatu concordia, nulla in judiciis moderatio, nulla superiorum reverentia, nullus magistratuum modus, tulit sine dubio valentiorem eloquentiam, sicut indomitus ager habet quasdam herbas lætiores. sed nec tanti reipublicæ Gracchorum eloquentia fuit ut pateretur et leges, nec bene famam eloquentiæ Cicero tali exitu pensavit[3].

XLI. « Sic quoque[1], quod superest antiqui oratoribus, forum non emen-

cula spatiosa. — 5. Non ex exordio quod præmeditatus fueras. — 6. Scil. audientibus: testes ut probationem afferant postulans patronus silentium imponit *clamori plausuique* audientium, qui jam nihil habent quod eos delectet et discedunt. Alii legunt *patrono* vel *patronis*, alii delent *patronus*, ad judicem referentes verbum *indicit*. — 7. Omnes a Cicerone. Superest oratio *pro Milone*, et pars orationis *pro Scauro*. — 8. Æstimentur, judicentur.

XL. 1. Nam, ut poeta, *summa petit livor*. — 2. Majore attentione animi. Depravate manuscrr. *quoque et histriones auribus*. In sequentibus ne te fugiat ironia qua Maternus utitur. — 3. Qui funestam necem Philippicis suis adversus Antonium debebat.

XLI. 1. Pro, *sic* id *quoque forum*, *quod* etc.

datæ nec usque ad votum compositæ civitatis argumentum est. quis enim nos advocat nisi aut nocens aut miser? quod municipium in clientelam nostram venit, nisi quod aut vicinus populus aut domestica discordia agitat? quam provinciam tuemur nisi spoliatam vexatamque? atqui melius fuisset non queri quam vindicari [2]. Quodsi inveniretur aliqua civitas, in qua nemo peccaret, supervacuus esset inter innocentes orator, sicut inter sanos medicus. quomodo tamen minimum usus minimumque profectus ars medentis habet in iis gentibus, quæ firmissima valetudine ac saluberrimis corporibus utuntur, sic minor oratorum obscuriorque gloria est inter bonos mores et in obsequium regentis paratos. quid enim opus est longis [3] in senatu sententiis, quum optimi cito consentiant? quid multis apud populum concionibus, quum de republica non imperiti et multi deliberent, sed sapientissimus et unus? quid voluntariis accusationibus [4], quum tam raro et tam parce peccetur? quid invidiosis et excedentibus modum defensionibus, quum clementia cognoscentis obviam periclitantibus eat? Credite, optimi et in quantum opus est disertissimi viri, si aut vos prioribus sæculis aut isti quos miramur his nati essent, ac deus aliquis vitas ac vestra tempora repente mutasset, nec vobis summa illa laus et gloria in eloquentia neque illis modus et temperamentum defuisset. nunc, quoniam nemo eodem tempore assequi potest magnam famam et magnam quietem, bono sæculi sui quisque citra obtrectationem alterius utatur. »

XLII. Finierat Maternus. Tum Messala, « Erant quibus contradicerem, erant de quibus plura dici vellem, nisi jam dies esset exactus. » — « Fiet, inquit Maternus, postea arbitratu tuo, et rursus conferemus. » Ac simul assurgens et Aprum complexus, « Ego, inquit, te poetis, Messala antiquariis criminabitur. » — « At ego vos rhetoribus et scholasticis, » inquit. Quum arrisissent, discessimus.

— 2. Defensione nostra in suum jus restitui. — 3. Verbosa eloquentia expositis et demonstratis. — 4. Quas quis sponte, non jussu senatus aut Principis suscipit.

NOMENCLATOR
GEOGRAPHICUS.

A.

Abnoba, mons in ea parte Silvæ Nigræ quæ Vetteraviam tangit.

Achaia, regio litoralis Peloponnesi sive *Moreæ* versus septentrionem. Nonnunquam pro Græcia universa.

Actium, oppidum et promontorium Acarnaniæ in Græcia, prius *Azio*, alterum *Punta de la Civola*.

Addua, fluvius Italiæ superioris, *Adige*.

Adiabeni, gens Assyriæ, magnam partem regionis *Kurdistan* incolentes.

Adrana, fluvius Germaniæ, in Westphalia, *Edder*.

Adrumetum, oppidum Africæ propriæ sive septentrionalis, *Hâmâmet*.

Ædui, gens Galliæ Lugdunensis, in hodiernis *Bourgogne* et *Nivernais*.

Ægæum mare, qui hodie Archipelagus.

Ægeæ, civitas Ciliciæ, ad sinum Issicum, fortasse *Ayas* hodiernum.

Ægeatæ, incolæ Ægarum Æolidis in Asia Minore, ad sinum Cumanum.

Ægiensis civitas, sive Ægium, una duodecim urbium Achaiæ proprie dictæ, *Vostizza*.

Ænus, fluvius inter Noricum et Rætiam, *Inn*.

Æstii, populus Germaniæ ad mare Suevicum, trans Vistulam, qui partem Borussiæ et Poloniæ occupabant.

Agrippinensis colonia, h. *Cologne*.

Ahorsi, populus Asiæ, in septentrionali litore Caspii maris, versus Tanaim.

Alba (Longa), urbs vetusta Latii, ubi hod. *Palazzolo*.

Albani, populus Asiæ inter Caspium mare et Armeniam, ubi hodie *Géorgie*, *Daghestan* et *Chirvan*.

Albigaunum, oppidum Liguriæ, *Albengue* sive *Albenga*.

Albis, fluvius Germaniæ, *l'Elbe*.

Albium Intemelium, muncipium Liguriæ, ad exitum Rojæ fluvii, *Vintimiglia*.

Alesia, oppidum Galliæ Lugdunensis, *Alise*.

Alieni forum, in Gallia Cispadana, ad Padum fluvium, *Ferrara*.

Aliso, fluvius et castellum Germaniæ in Westphalia, h. *Alsen*, aliis rivus *Lise*.

Allia, fluvius Italiæ in Sabinis, fort. hodiernus *Aia*.

Allobroges, populus Galliæ Narbonensis, inter fluvios *Rhône* et *Isère*, quorum caput *Vienne*.

Alpes Cottianæ ducuntur inter *Dauphiné* et *Piémont*.—Alpes Graiæ, a monte *Cenis* ad St.-Bernhardi montem. — Alpes Juliæ et Pannoniæ, inter Carinthiam et Istriam. — Alpes Peninæ et Ræticæ, h. *Mont-Blanc*, *Saint-Bernard*, *Rosa*, *Simplon*, *Saint-Gothard*.

Altinum, oppidum Venetorum in Gallia Transpadana, inter Concordiam et Patavium.

Amanus, mons Syriæ, post Taurum, a sinu Issico ad Euphratem pertingens, *Lukan*.

Amathûs, oppidum Cypri, cujus ruinæ prope oppidum *Limisso*.

Amisia, fluvius Germaniæ, h. *Ems*.

Amorgus, insula Archipelagi, sporas, h. *Amorgo* s. *Morgo*.

Ampsivarii, populus Germaniæ, qui ad Amisiam flumen in comitatu Benthemensi habitasse videntur.

Anagnia, oppidum Latii, in *Campagna di Roma*, h. *Anagni*.

Ancona, oppidum Italiæ, in Piceno, *Ancona*.

Andecavi, populus Galliæ Lugdunensis, colens hodiernum *Anjou*, caput *Angers*.

Anglii, populus Germaniæ in Chersoneso Cimbrica, ut videtur, circa ostia Albis, ubi *Mecklembourg*.

Angrivarii, populus Germaniæ, inter Visurgim et Alaram, ubi olim *Engern*, nunc tractus *Kalenberg*, *Lunebourg* et *Verden*.

Anthemusias, urbs Mesopotamiæ septentrionalis sive Osroenæ.

Antiochia, caput Syriæ, *Antakia*, in paschatu *Haleb*.

Antipolis, municipium Galliæ Narbonensis, *Antibes* (dép. *Var*).

Antium, urbs Latii in Volscis, *Anzio*.

Apamea, urbs Phrygiæ Majoris, in confluentibus Marsyæ et Mæandri.

Aphrodisias, oppidum Cariæ in Asia Minore, ad Mæandrum, h. *Gheira*.

Apollonidenses, incolæ Apollonidis, oppidi Lydiæ inter Pergamum et Sardes siti.

Apulia, pars Italiæ Inferioris, *Puglia* s. *Pouille*.

Aquileia, urbs Galliæ Transpadanæ, ad mare et Sontium (*Isonzo*): ruinæ ejus h. *Aglar*.

Aquinum, oppidum Latii, *Aquino* in *Terra di Lavoro*.

Aquitania, pars Galliæ inter Ligerem (*Loire*) et Pyrenæos, *la Gascogne* et *la Guyenne*.

Arar, fluvius Galliæ Lugdunensis, *Saône*.

Aravisci, populus Pannoniæ, inter Arabonem (*Raab*) et Danubium fluvios.

Araxes, fluvius Armeniæ Majoris, *Aras*.

[Arbela, ad orientem Tigridis, in *Kurdistan*, *Erbil*.]

Arduenna, silva Galliæ Belgicæ, *les Ardennes*.

Arenacum, oppidum Batavorum in Gallia Belgica, prope hod. *Arnhem*.

Argolis, in occidente Peloponnesi, circa sinum *de Napoli*. Habitant Argivi.

Aricia, oppidum Latii, in *Campagna di Roma*, h. *Ariccia* s. *la Riccia*.

Arii, populus Asiæ, in hodierno *Khorassan*.

Ariminum, oppidum Umbriæ in Italia, ad mare Adriaticum, *Rimini*.

Arnus, fluvius Etruriæ (Toscanæ), *Arno*.

Arretium, oppidum Etruriæ, *Arezzo*.

Arsamosata, castellum Armeniæ, non longe a confluentibus Arsaniæ et Euphratis, *Simsat*.

Arsanias, fluvius Armeniæ (Majoris) in Euphratem fluens, cujus esse brachium meridionale putatur.

Artaxata, caput Armeniæ (Majoris), postea Neronia dicta; ruinæ prope *Erivan*.

Artemita, oppidum Parthicum in Assyria, quod *Khalasar* esse creditur.

Arverni, populus Galliæ Aquitanicæ, hodierna *Auvergne*.

Asciburgium, oppidum Germaniæ sive potius Galliæ Belgicæ, ad Rhenum, *Asbourg*, aliis vicus *Essenberg*, e regione Duisburgii.

Ateste, oppidum Venetorum in Gallia Transpadana, inter Medoacum et Athesin, h. *Este*.

Aventicum, caput Helvetiorum, in Gallia Lugdunensi, *Avanche* s. *Avenche*.

Aventinus mons, unus septem collium Romæ.

Avernus, lacus Campaniæ inter Cumas et Puteolos (*Puzzuola*), h. *Averno*.

Aufona, fluvius Britanniæ, fort. *Avon* in comitatu *Warwick*, aliis *Nyne* in comitatu *Northampton*.

Augusta Taurinorum, urbs Galliæ Cisalpinæ, h. *Turin*.

Augustodunum, caput Æduorum in Gallia Lugdunensi, h. *Autun* (dép. *Saône-et-Loire*).

Aviones, populus Germaniæ septentrionalis ad Havelam fl., aliis in Holsatia ad fluvium *Awe* s. *Auwe*.

Auzea, castellum Numidiæ, in Mauretania Cæsarea, inter Cæsaream et Sitifin.

B.

Bactriana, in Asia, h. *Balkh*.

Baduhennæ lucus : hunc alii in Frisia occidentali, alii in septentrionali Batavia, Galliæ provincia, situm putant.

Bætica, pars Hispaniæ Ulterioris, complectens *la Grenade* et *l'Andalousie* et vicinos quosdam tractus.

Baiæ, oppidum Campaniæ cum thermis, prope Puteolos (*Puzzuola*), ubi hodieque *Baia*.

Baleares insulæ, prope litus orientale Hispaniæ, quinque, *Majorque*, *Minorque*, *Iviça*, etc.

Barium, municipium Apuliæ Peucetiæ, ad mare Adriaticum, *Bari*.

Bastarnæ, populus Germaniæ Transvistulanæ, inter Pontum Euxinum, Sarmatiam Europæam, Vistulam et Carpathas montes.

Batavi, Germanica gens in Gallia Belgica, inter ostia Rheni, Vahalin et Mosam.

Batavodurum, oppidum Batavorum, ad Rhenum, h. *Wyk te Duurstedte*.

Bedriacum, oppidum Galliæ Transpadanæ, prope confluentes Adduæ (*Adige*) et Padi, h. *Canoto*.

Belus, amnis Galilææ Superioris, ex lacu Cendevia in Judaicum mare decurrens, habetur pro *Kar-Danah*.

Beneventum, oppidum Samnii in Italia, *Benevento*.

Berytus, urbs Phœniciæ, in paschatu *Acre* et *Saïd*, h. *Baïrout*.

Betasii, populus sive Germaniæ Inferioris sive Galliæ Belgicæ, situ incerto.

Bingium, oppidum Vangionum in Gallia Belgica, ad Rhenum, h. *Bingen*.

Bithynia, provincia magna Asiæ Minoris ad Pontum Euxinum.

Bodotria, æstuarium Britanniæ, non longe ab Edinburgo, *Firth of Forth*.

Boii, gens Celtica, quæ multis locis consederat ut in Boihemia et Bavaria, ab ipsis nomen trahentibus.

Bonna, oppidum Germaniæ Inferioris sive Galliæ Belgicæ, h. *Bonn*.

Bononia, oppidum Galliæ Cisalpinæ, h. *Bologne*.

Boresti, populus Britanniæ, incerto situ.

Bosporus sive Bosporanum regnum, *la Crimée et la côte occidentale et méridionale de la mer d'Azow*.

Bovillæ, oppidum Latii ad lacum Albanum, h. *Marino*.

Brigantes, populus Britanniæ, in comitatibus *Cumberland*, *Westmoreland*, *Lancaster*, *York* et *Durham*.

Brixellum, oppidum Galliæ Cisalpinæ, ad Padum, prope Parmam, *Bersello* s. *Bresello*.

Brixia, inter Mantuam et Veronam, *Brescia*.

Bructeri, populus Germaniæ ad utramque ripam Amisiæ (*Ems*), in hodiernis tractibus *Minden*, *Osnabruck*, *Munster*, *Bentheim*.

Brundusium, oppidum Messapiæ in Italia Inferiore, ad mare Adriaticum, *Brindes*.

Buri, populus Germaniæ, ad fontes Vistulæ et Viadri (*Oder*) usque ad Brigam et Cracoviam (*Silésie australe*).

Byzantium, *Constantinople*.

C.

Cæracates populus Galliæ Belgicæ,

Vangionibus et Triboccis conterminus, incerto situ.

Cæsarea, urbs Judææ, in paschatu Damasceno, ubi vicus *Kaisarieh*.

Cæsia silva Germaniæ, h. *Heserwald*, in Borussici regni provincia *Munster*.

Calabria, peninsula Italiæ, inter Brundusium, Tarentum et Iapygium promontorium, *Terra d'Otranto*.

Caledonia, pars Britanniæ, paullo latior quam hodierna *Écosse*.

Cales, municipium Campaniæ, h. *Calvi*, in *Terra di Lavoro*.

Camerium, oppidum Italiæ in Sabinis prope Collatiam (quæ h. *Carvara* videtur).

Campania, regni Neapolitani *intendances de Terre de Labour et de Naples*.

Camulodunum, colonia Britanniæ, in Brigantibus, prope hod. *Almondbury*.

Cangi, populus Britanniæ, ut videtur, in comitatu *Lancaster*.

Canninefates, populus ab alveo Rheni inter Egmondum et Alcmariam sive *Kinhem*, in insula Batavorum mare versus.

Canopus, oppidum Ægypti Inferioris in Delta, *Aboukir*.

Cappadocia, magna provincia Asiæ Minoris, hodie provinciæ *Sivas*, *Marach*, *Caramanie*.

Capua, caput Campaniæ, in *Terra di Lavoro*, ubi h. vicus *St.-Maria della Grazia*.

Carmanii, populus Asiæ in *Irani* provinciis *Kherman* et *Moghistan*.

Carmelus, mons Judææ, *El-Carmel*.

Carsulæ, oppidum Umbriæ in Italia, ubi h. vicus *Casigliano*.

Caspia Claustra sive Caspiæ Portæ, inter Mediam et Hyrcaniam, inter montes *Harka-Koh* et *Siah-Koh*.

Caudium, oppidum Samnii, inter Beneventum et Capuam, h. *Forchie*.

Celenderis, castellum Ciliciæ Tracheæ sive Asperæ, ad mare, h. *Kelnar*.

Cenchrius, amnis Ioniæ in Asia, Ephesium agrum perlapsus in sinum Ephesium incidens.

Cercina, insula Africæ ad Syrtin Minorem, h. *Kerkeni* s. *Kerkara*.

Chalcedon, urbs Bithyniæ e regione Constantinopolis, Turcis dicta *Kadikevi* s. *Kadikjoi*.

Chamavi, populus Germaniæ inter Lupiam (*Lippe*) et Amisiam, in Hanoveræ partibus *Eichsfeld*, *Grubenhagen*, *Hohenstein*.

Chasuari, populus Germaniæ in Hassia inferiori et parte ducatus Paderbornensis. Eorum sedes postea Franci occuparunt.

Chatti, populus Germaniæ, maximam partem Hassiæ, Westphaliæ et Nassoviæ tenebant.

Chauci, populus Germaniæ : Chauci Majores inter Albim et Visurgim, ubi h. ducatus *Bremen* et *Lauenbourg*. Ch. Minores, inter Amisiam et Visurgim (*Weser*), ubi Frisia orientalis et *Oldenbourg*.

Cherusci, populus Germaniæ, quando florentissimi, tenebant hodierna *Lunebourg*, *Brunswick*, *Magdebourg* et *la Thuringue*.

Cibyra, urbs Phrygiæ Magnæ, in finibus Cariæ, h. *Buruz*.

Cilices, in Asia Minore versus Syriam, ubi hod. provinciæ *Adana* et *Marach*.

Cimbri, populus Germaniæ, ex Chersoneso Cimbrica (*Jutland*, *Sleswick*, *Holstein*) diu vagi.

Cinithii, populus Africæ in Syrti Minore, sec. Ptolemæum.

Cirta, urbs Africæ, in Numidia Massylorum, regia Masinissæ, *Constantine*.

Clanis, fluvius Campaniæ, *Clanio* s. *l'Agno*.

Clitæ, populus Ciliciæ Tracheæ (montosæ) in finibus Ciliciæ Campestris.

Clota, æstuarium Britanniæ in finibus Scotiæ, *Firth of Clyde* s. *Clyde-Firth*.

Cœlaletæ, populus Thraciæ inter Rhodopen et Hæmum.

Cohibus, fluvius Colchidis, qui aliis Cobus, e Caucaso in Pontum

Euxinum fluens, h. *Kobidzkali.*
Coi, in insula Co maris Icarii, quæ h. *Stanchio* s. *Istankoi.*
Colchi, populus Asiæ inter Pontum Euxinum, Iberiam, Caucasum et Armeniam.
Colophon, urbs maritima Ioniæ in Asia, ubi h. *Alto-Bosco.*
Commageni, gens Syriæ inter Euphratem, Taurum et Amanum, h. *Kamash.*
Corcyra, insula ad litus Epiri sita, *Corfou.*
Corma, fluvius Chalonitidis in Assyria, h. *Gumedhi*, ut videtur.
Cosa, promontorium Etruriæ, ubi h. *Ansedonia*, ut alii, *Orbitello.*
Cottianæ. *Vide* Alpes.
Cremera, fluvius Etruriæ, h. *Baccano* s. *la Vacca.*
Cremona, urbs Galliæ Transpadanæ, hod. eodem nomine.
Ctesiphon, caput Parthorum, in Assyria, ad Tigridis ripam occidentalem, prope *Soliman*, in paschatu *Baghdad.*
Cumæ, oppidum maritimum Campaniæ, a. 1203 plane dirutum.
Curtius lacus, olim in foro Romæ.
Cusus, fluvius Germaniæ, in Quadis, h. *Waag.*
Cyclades insulæ, h. *Isoli dell' Archipelajo.*
Cyme, oppidum Æolidis in Asia, h. *Nemourt*, aliis *Foja Nova*, aliis *Castri.*
Cyrenæ, urbs Africæ in Barbaria, h. *Cayron* s. *Kurin.*
Cyrrus, urbs Syriæ, caput Cyrrhesticæ, cujus ruinæ h. *Corus.*
Cythera, insula Laconici sinus, h. *Cerigo.*
Cythnus, insula Archipelagi, *Thermia*, aliis *Calchi.*
Cyzicus, urbs in insula Propontidis (*mare di Marmora*) dicta *Chizico.*

D.

Daci, gens habitans partem *de la Hongrie, la Walachie, la Transylvanie, la Moldavie* et *la Bessarabie.*
Sahæ, gens ad Caspium mare, in Hyrcaniæ et Margianæ parte, videntur esse Tartaricus populus *Ouzbecks.*
Dandarica, tractus Sarmatiæ Asiaticæ ad utramque ripam Hypanis fluvii, qui h. *le Kouban.*
Delmatia, inter Liburniam, Mœsiam et Pannoniam, extrema pars meridionalis regni Austriaci (*Autriche*).
Delus, insula Archipelagi, hodieque *Delos* s. *Sdili.*
Divodurum, caput Mediomatricum in Gallia Belgica, ad Mosellam, h. *Metz.*
Donusa, insula Archipelagi, sporas, h. *Stenosa.*
Dulgibini, populus Germaniæ ad occidentalem ripam Visurgis in Westphalia, secundum alios inter Amisiam et Lupiam (*Lippe*), circa *Munster.*
Dyrrhachium, urbs Illyridis ad mare Adriaticum, *Durazzo.*

E.

Ecbatana, urbs in Persis, h. *Hamadan.*
Edessa, urbs Mesopotamiæ (Osroenes), in tractu *Al-Djezyrch*, h. *Er-Roha.*
Elephantine, insula Nili, in Thebaide Ægypti, h. *Geziret-Assuan.*
Eleusis, oppidum Atticæ, in litore sinus Saronici, h. *Lepsina.*
Emeritenses, incolæ Augustæ Emeritæ, oppidi Lusitaniæ ad Anam fluvium, h. *Merida* in Estremadura.
Ephesus, urbs Ioniæ in Asia Minore, h. *Feso*, ruinæ prope *Aja-Soluk.*
Epidaphne, suburbium Antiochiæ in Syria.
Erindes fluvius nusquam memoratur. Corrigitur *Charinden*, qui Mediam Hyrcaniamque disterminat.
Erythræ, oppidum maritimum Ioniæ in Asia, h. *Eretri*, aliis *Colitc.*
Eryx, mons in occidente Siciliæ, *Monte St.-Giuliano*, aliis *Monte di Trapano.*

Esquiliæ, unus septem collium Romæ, *Monte di St.-Maria Maggiore.*

Etruria, h. *Toscana.*

Eubœa, insula e regione Bœotiæ, *Negroponte* s. *Negrepont.*

Eudoses, populus Germaniæ, in ripa occidentali Albis, circa Vismariam et Rostochium.

Euphrates, fluvius magnus Asiæ, h. *Frat* s. *Forat.*

F.

Fenni, populus Germaniæ septentrionalis, *les Finnois.*

Ferentinum, oppidum Latii, h. *Ferentino.* Sed Ferentum, sive Ferentanum oppidum, in Apulia, h. *Forenza.*

Feronia, oppidum Latii olim dirutum, cum celebri luco cognominis deæ.

Fidena, Fidenæ, oppidum Italiæ in Sabinis, cujus ruinæ *Castro Giubileo.*

Flevum, castellum Frisiorum, h. *Wiesfliet*, aliis *Fliedoro.*

Formiæ, oppidum Latii, in *Terra di Lavoro;* pro eo habetur quod hodie *Mola di Gaeta.*

Forojuliensis colonia, Forum Julium, in Gallia Narbonensi, h. *Fréjus.*

Fosi, populus Germaniæ, in tractu Hildesiensi (*Hildesheim*), ut ubi fluvius sit *Fusa.*

Frisii, populus Germaniæ septentrionalis, tenentes *la Frise, Groningue, Overyssel.*

Fucinus lacus, in finibus occidentalibus Latii, h. *Lago di Celano* s. *di Capistrano.*

Fundani montes, ad Fundos, oppidum Latii in Volscis, h. *Fondi.*

G.

Gabinum saxum, ex Gabiis, oppido Latii, sito ubi hodie *Gallicano.*

Gætuli, populus Africæ in Mauretania Tingitana, videntur hodierni *Berbères.*

Galatia, provincia Asiæ Minoris, inter Cappadociam, Phrygiam, Bithyniam et Paphlagoniam.

Gallia Comata comprehendit Gallias Narbonensem, Lugdunensem, Belgicam.

Gambrivii, populus Germaniæ sedis ignotæ. Nonnulli circa Hamburgum habitasse putant.

Garamantes, populus Africæ interioris, inter Ægyptum et Syrtin Majorem.

Gelduba, oppidum Ubiorum in Germania Inferiore, prope Rhenum, h. *Geld* in tractu Dusseldorfiensi.

Gindes, fluvius Assyriæ, de quo Herodot. I, 189 sqq. Sic nonnulli pro *Sindes, Annal.* XI, 10.

Gorneæ, castellum Armeniæ Majoris, intra initia Araxis et Euphratis, ad occasum Artaxatorum.

Gothini, populus Germaniæ, vel in Cracovia et occidentali ripa Vistulæ, vel in Moraviæ et Bohemiæ partibus.

Gothones, populus Germaniæ, circa ostia Vistulæ et in orientali ripa ejus.

Graiæ. *Vide* Alpes.

Grampius, mons Britanniæ, separans Scotos Cismontanos et Transmontanos, *Grampians.*

Grinnes, oppidum insulæ Batavorum.

Gugerni, populus Germaniæ Inferioris, ubi *Clèves, Calcar, Xanten* et *Rhinsberg.*

Gyarus, insula Archipelagi scopulosa, h. *Joura* vel *Chiero.*

H.

Hæmus, mons Thraciæ, h. *Balkan* s. *Tchengje.*

Halicarnassus, urbs maritima Asiæ Minoris in Caria, h. *Bodrou* s. *Boudroun.*

Halus, oppidum Parthicum in Assyria, inter Apolloniam et Artemitam, fort. h. *Galula.*

Harii, populus Germaniæ, ad latus septentrionale et australe Sudetarum montium, aliis in Silesia ad Viadrum (*Oder*).

Heliopolis, urbs Ægypti, ubi h. *Mataryèh.*

Helisii, populus Germaniæ, in orien-

tali ripa Viadri (*Oder*), ubi h. *Œls* et fl. *Œlse*, in Silesia.

Helveconæ, populus Germaniæ, in occidentali ripa Vistulæ, circa *Stargard*.

Helvetii, gens Gallica, *les Suisses*.

Heniochi, populus Bosporanus, inter Pontum Euxinum et Caucasum.

Hercynia Silva, latissima significatione, montes ab Rheno usque ad Carpathas Germaniam dividentes.

Herminones, nomen generale populorum mediæ Germaniæ.

Hermunduri, populus Germaniæ, omnes Saxoniæ terras inter Salam (Thuringiæ) et Albim tenens.

Hibernia insula, *l'Irlande*.

Hierocæsarea, oppidum Lydiæ, non longe a finibus Æolidis, fort. h. *Semeh*.

Hierosolyma, *Jérusalem*.

Hispalienses, in urbe Hispaniæ Bæticæ, quæ h. *Séville*.

Histria, tractus Illyrici, ad sinum Tergestinum (*golfe de Trieste*).

Homonadenses, populus Ciliciæ, ubi h. *Hermenak*.

Hypæpeni, incolæ oppidi Lydiæ, prope Caystrum ad meridiem Tmoli montis, ubi h. *Berki* et *Topoï*.

Hyrcani in Asia habebant *le Mazandéran* (Persiæ) et partes tractuum *Turkestan* et *Khorassan*.

I. J.

Janiculus, collis trans Tiberim, cum Urbe junctus ponte sublicio.

Iazyges, Sarmatæ ad Pontum Euxinum, in terminis Russiæ et Hungariæ.

Iberi, in Asia, h. *les Géorgiens*.

Iceni, populus Britanniæ, in hod. *Suffolk* et *Norfolk*.

Ida, mons Cretæ insulæ, h. *Monte Giove*, al. *Psiloriti*.

Ingævones, generale nomen populorum septentrionalium Germaniæ.

Insechi, populus Armeniæ, fort. a fluvio Isi, qui nunc *Tchorok*.

Insubres, populus Galliæ Transpadanæ, in ripis Adduæ, circa Mediolanum (*Milan*).

Intemelii, populus Liguriæ. *Vide* Albium.

Interamna, municipium Umbriæ, h. *Terni*, in regione *Spoleto*.

Ionium mare, inter Italiam et Græciam.

Jordanes, fluvius Judææ, *le Jourdain*.

Istævones, pars magna Germanorum : nomen explicatur, Ad occidentem habitantes, ab aliis, Inferiora habitantes.

Ituræi, gens Palæstina, inter Syriam et Arabiam Desertam, h. *Dchedur*.

Julium Forum. *Vide* Forojulienses.

L.

Langobardi, populus Germaniæ ad occidentalem ripam Albis, inter Magdeburgum, Luneburgum et Hamburgum.

Lanuvium, municipium Latii, in via Appia, h. *Civitâ Lavinia*.

Laodicea, urbs Syriæ, h. *Ladikieh*.

Lemovii, populus Germaniæ, inter Viadrum (*Oder*) et Vistulam.

Leptini sive Leptitani in Africa, habitantes litora inter Syrtin et sinum *de Cabès*.

Lesbos, insula Archipelagi, h. *Metelino*.

Leuci, populus Galliæ Belgicæ, inter Matronam (*Marne*) et Mosellam, circa *Toul*.

Libanus, mons Judææ, h. *Dchebel el Liban*.

Libya, nomen vetus Africæ quanta olim cognita.

Ligii. *Vide* Lygii.

Ligures, pars Galliæ Cisalpinæ, comprehendens Luccam, Genuam, meridiem regionum *Piémont* et *Nizza* s. *Nice*.

Lingones, populus Galliæ Lugdunensis, in ripis Sequanæ, cum capite *Langres*.

Liris, amnis Latii in finibus Campaniæ, h. *Garigliano*.

Londinium, colonia in Britannia, *Londres*.

Lucania, inter Apuliam, Brutios et sinum Tarentinum, h. *Basilicata* et *Principato Oltra*.

Lucrinus lacus, in Campania, inter Baias et Cumas, *Lago Lucrino.*

Lucus, municipium Vocontiorum in Gallia Narbonensi, h. *Luc.*

Lugdunum, urbs Galliæ Narbonensis, *Lyon.*

Lupia, fluvius Germaniæ, in Westphalia, *Lippe.*

Lusitani, tenentes hodiernum *Portugal* cum partibus vicinis *d'Estremadura*, *Léon* et *Castille.*

Lycia, in Asia Minore, inter mare Mediterraneum, Pamphyliam, Pisidiam, Phrygiam et Cariam, pars major hodierni *Tekieh.*

Lydia, in Asia Minore, inter Mysiam, Phrygiam, Cariam, Ioniam, h. *Sarukhan.*

Lygii, populus Germaniæ, in Lusatia et Silesia.

M.

Macedonia, h. *Roum-Ili.*

Magnetes, Magnesiæ (ad Sipylum) incolæ, in Lydia, ad Hermum fl., h. *Magnisa.*

Magontiacum, urbs Vangionum, ad Rhenum, *Mayence.*

Manimi, populus Germaniæ inter Vistulam et Viadrum (*Oder*), ad ripas fluvii *Wartha.*

Marcodurum, vicus Ubiorum, in Germania Inferiore, h. *Dueren* s. *Durem,* in tractu Aachensi.

Marcomani, populus Germaniæ bellicosissimus, qui et Moraviam Bohemiamque tenebat et in regionibus inter Mœnum et Nicarum (*Neckar*) invenitur.

Mardi, populus Armeniæ Majoris, inter Pontum Euxinum et Caspium mare, circa fontes Tigridis.

Marsaci, populus Galliæ Belgicæ inter ostia Mosæ et Scaldiæ (*Meuse et Escaut*).

Marsi, populus Germaniæ, in utraque ripa Lupiæ.

Marsigni, populus Germaniæ, circa Varsoviam, aliis in comitatu Glacensi Silesiæ.

Marus, fluvius Moraviæ, a finibus Bohemiæ in Danubium defluens, *March.*

Massilia, urbs maritima Galliæ, *Marseille.*

Mattiaci, populus Germaniæ, inter Mœnum fl., Taunum montem et Rhenum.

Mattium, caput Chattorum, h. *Marbourg.*

Mauri, in Mauretaniis duabus, Tingitana et Cæsariensi. Illa inter Ampagam fl. (*El-Kibir*), Zeugitanam et fretum Gaditanum, hæc hodiernum *Alger.*

Mediolanum, municipium, caput Insubrum, in Gallia Transpadana, *Milan.*

Mediomatrici, gens Galliæ Belgicæ, ad Mosellam, quorum caput h. *Metz.*

Melitene, caput Armeniæ Minoris, h. *Malathiia.*

Memphis, urbs Ægypti; ruinæ prope *Fostat,* in tractu *Gizeh.*

Menapii, populus Galliæ Belgicæ inter Scaldiam et Mosam (*Escaut et Meuse*).

Messenii, in Peloponneso inter Laconiam, Arcadiam, Elidem et mare.

Mevania, oppidum Umbriæ in Italia, *Bevagna.*

Miletus, urbs maritima Ioniæ, ubi h. vicus *Palatcha.*

Misenum, promontorium Campaniæ, *capo Miseno.*

Mœnus, fluvius Germaniæ, *le Main* s. *Mein.*

Mœsia, regio meridionalis Germaniæ, h. *la Servie* et *la Boulgarie.*

Mona, insula Britanniæ, h. *Anglesea.*

Monœcus Hercules, s. Portus Herculis Monœci, Liguriæ portus cum templo herois, *Monaco.*

Morini, populus Galliæ Belgicæ ad fretum Britannicum, circa *Boulogne.*

Mosa, fluvius Galliæ Belgicæ, *la Meuse.*

Mosella, fluvius Galliæ Belgicæ, *la Moselle.*

Mosteni, Lydiæ populus, in Asia Minore.

Musulami, populus Africæ in occi-

dente Syrtis Magnæ, Mauretaniæ contiguus.

Mutina, urbs Galliæ Togatæ, *Modène.*

Myrina, oppidum maritimum Æolidis, h. *Sandarlik.*

Mytilena, urbs Lesbi insulæ, *Metelino.*

N.

Nabalia, fluvius Germaniæ, quem alii Vahalin, alii Fossam Drusianam putant.

Nabatæi, gens Arabiæ Petrææ, h. *les Hedschas.*

Nahanarvali, populus Germaniæ ad Vistulam in Polonia, secundum alios in Lusatia et Silesia.

Nar, fluvius Italiæ in Sabinis et Umbris, *Nera.*

Narbonensis Gallia, inter Alpes, Rhodanum, Cevennes, Garumnam, Pyrenæos et mare.

Narisci, populus Germaniæ ad radicem Sudetarum sive montium inter Bavariam et Bohemiam.

Narnia, oppidum Italiæ in Umbria, *Narni.*

Nava, fluvius prope Bingium in Rhenum influens, *Nahe.*

Nauportum, urbs Pannoniæ superioris, circa *Ober-Laybach.*

Naxus, insula Archipelagi, *Naxia.*

Neapolis, urbs Campaniæ, *Naples.*

Nemetes, populus Germaniæ Superioris sive Galliæ Belgicæ, inter Rhenum et Vogesos montes, circa *Spire.*

Nervii, populus Galliæ Belgicæ, in ripis fluvii *Sambre*, circa *Cambrai.*

Nicephorius, fluvius Armeniæ, in Tigrim influens, fort. qui h. *Khabour.*

Nicopolis, oppidum Achaiæ, i. e. Græciæ, in Acarnania, prope Actium, h. *Prevesa.*

Ninus, urbs Assyriæ, cujus ruinæ prope *Mossoul* vel *Nounia.*

Nisibis, oppidum Mesopotamiæ, h. vicus *Nisbin*, prope *Diarbekir.*

Nola, oppidum Campaniæ, in *Terra di Lavoro*, h. *Nola.*

Noricum, provincia Germaniæ, *l'Autriche* (proprie dicta), *la Styrie* et *la Carinthie.*

Novaria, municipium Galliæ Cisalpinæ, non longe Mediolano, *Novara.*

Novesium, oppidum Germaniæ, in regione Dusseldorfiensi, *Neuss.*

Nuceria, colonia Campaniæ, ad Sarnum fluvium, *Nocera.*

Nuithones, populus Germaniæ in comitatu Marchiæ Mediæ, ubi fluvius *Nuthe* et oppidum Servesta (*Zerbst*).

O.

Ocriculum, oppidum Italiæ in Umbria, prope confluentes Naris et Tiberis, *Otricoli.*

Odrysæ, populus Thraciæ circa Hebrum fluvium (*Maritza*), in *Roum-Ili.*

OEenses, populus Africæ inter Leptin Magnam et Syrtin Minorem, ubi h. *Tripoli.*

Opitergium, oppidum Venetiæ, *Oderzo.*

Orcades, insulæ septentrionales Scotiæ, *Orkney.*

Ordovices, populus Britanniæ, in septentrionalibus regionibus *du pays de Galles.*

Osi, populus Germaniæ, inter Vistulam et Tatra montem in Galicia Cracoviaque.

Ostia, emporium Romæ, hod. eodem nomine.

P.

Padus, fluvius Galliæ Cisalpinæ, *le Pô.*

Pagyda, fluvius Africæ in Numidia, videtur is qui hodie dicitur *Abead.*

Pamphylia, regio magna Asiæ Minoris inter Ciliciam, Phrygiam et Cariam.

Panda, fluvius Sarmatiæ Asiaticæ.

Pandataria, insula Tyrrheni maris, ad litus Latii, *Isola Vandotina.*

Pannonia, inter Noricum, Illyricum, Mœsiam et Danubium, pars Austriæ et Hungariæ.

Paphus, urbs in occidentali parte Cypri insulæ.

Patavium, urbs Venetiæ ad Medoa-

cum (*Bacchiglione*), h. *Padoue.*
Peligni, populus Italiæ in Samnio, in regione *Abruzzo citeriore.*
Peninæ. *Vide* Alpes.
Pergamum, urbs Mysiæ in Asia Minore, ad Caystrum fl., *Pergamo.*
Perinthus, urbs Thraciæ, in litore Propontidis, *Erekly.*
Perusia, oppidum Etruriæ, *Perugia.*
Petovio, oppidum Pannoniæ Superioris, *Petaw.*
Peucini, populus in insula magna ostiorum Danubii Peuce, *Piczina.*
Pharsalia, oppidum Thessaliæ, ad Enipeum fluvium, h. *Farsa.*
Philadelphia, urbs vetus Lydiæ, in radicibus Tmoli, h. *Allah-Chehr.*
Philippi, oppidum Macedoniæ ad Pangæum montem, ubi h. vicus *Jeliba.*
Philippopolis, urbs Thraciæ, non longe ab Hebro fl., *Filibe.*
Picenum, regio Italiæ inter Umbriam et mare Adriaticum, tractus circa *Ancône*, *Fermo*, *Ascoli.*
Piræeus, portus Athenarum, *Porto Dracone.*
Pisanus sinus, ad Pisam, urbem Etruriæ, quæ h. ejusdem nominis.
Placentia, urbs Galliæ Togatæ, ad Padum, *Piacenza.*
Planasia, insula prope Elbam insulam meridiem versus, *Pianosa.*
Pompeii, oppidum Campaniæ, ad Sarnum fluvium, a. 79 obruta, nunc partim aperta.
Pompeiopolis, oppidum maritimum Ciliciæ, olim Soli.
Pomptinæ paludes, in Latio, inter Circeios et Terracinam, *Palude Pontine.*
Ponticum mare, i. q. Pontus Euxinus.
Pontus, provincia Asiæ Minoris, *Sivas* et *Trébizonde.*
Præneste, oppidum Latii, h. *Palestrina.*
Propontis, *mare di Marmora.*
Puteoli, oppidum Campaniæ, *Puzzuoli.*
Pyramus, fluvius Ciliciæ Campestris, h. *Geihoun* s. *Jyhoon.*

Q.

Quadi, populus Germaniæ, inter Danubium et Carpathas Sudetasque montes, in Moravia.

R.

Rætia, h. *pays des Grisons, Venise* et *Tyrol.*
Ravenna, urbs Galliæ Cisalpinæ, h. eodem nomine.
Reate, caput Sabinorum, h. *Rieti.*
Remi, populus Galliæ Belgicæ, inter Matronam (*Marne*) et Axonam (*Aisne*).
Reudigni, populus Germaniæ a finibus ducatus Lauenburgensis ad ostia Havelæ.
Rhegium, oppidum Italiæ in Bruttio, ad fretum Siculum, *Reggio.*
Rhodanus, fluvius Galliæ, *le Rhône.*
Rigodulum, oppidum Galliæ Belgicæ, ad Mosellam, non longe a Treviris, *Ricol* s. *Réol.*
Rugii, populus Germaniæ inter Viadrum (*Oder*) et Vistulam, quorum nomen servavit insula *Rugia.*

S.

Sabrina, fluvius Britanniæ, h. *Severn.*
Salamis, insula e regione Atticæ et Eleusinis, h. *Colouri.*
Samus, insula e regione Ioniæ, h. *Susam* s. *Susam-Adassi.*
Sambulos, mons Parthiæ, fort. *Elwend* in *Irak Adjémi.*
Samothraces, in insula Archipelagi, hodieque *Samothraki* dicta.
Santoni, populus maritimus Galliæ Aquitaniæ, inter ostia fluviorum *Sevre* et *Gironde.*
Seleucia, urbs Syriæ, h. *El-Madaïn.*
Semnones, gens Suevica maxima, inter Albim et Viadrum (*Oder*).
Seniensis colonia, sive Senia, oppidum maritimum Liburniæ ad Adriaticum mare, *Segna.*
Sequani, populus Galliæ in *Franche-comté*, *Bourgogne* et parte Alsatiæ.
Seriphus, insula Archipelagi, *Serpho* s. *Serphanto.*
Silures, populus Britanniæ in hodierno *pays de Galles.*

Simbruini colles, Simbruina stagna, in Latio, prope hodiernum *Subiaco.*

Sinope, urbs Ponti, h. *Sinabe* s. *Sinub.*

Sinuessa, oppidum et portus Latii, ad fines Campaniæ : ruinæ prope *Rocca de Mondragone.*

Sipylus, mons Lydiæ, pars Tmoli, prope Sardes et Hermum fluvium.

Siraci, populus Sarmatiæ Asiaticæ, ad Mæotin versus flumen Rha (*Volga*).

Sitones, populus Germaniæ in Norvegia, aliis ad latus australe lacus *Malar*, ubi oppidum *Sitoun.*

Smyrna, urbs Ioniæ ad mare, h. *Ismir.*

Sophene, regio Armeniæ, inter Antitaurum et Mesopotamiam.

Stœchades, insulæ Massiliensium, *les îles d'Hières.*

Stratonicea, oppidum Cariæ, h. *Eski-hissar.*

Suardones, populus Germaniæ, fortasse Suerinenses, pars occidentalis Mecklenburgii.

Suessa Pometia, urbs Volscorum in Latio.

Suevi, stirps Germanorum, de quibus *Germ.* c. 38-44.

Sugambri, populus Germaniæ, tenentes provinciam hodie dictam *Juliers-Clèves-Berg*, circa Rhenum, Segam (*Sieg*) et Lupiam.

Suiones, populus Germaniæ. *les Suédois.*

Sunici, populus Germaniæ, sive Galliæ Belgicæ, circa *Soignies.*

Surrentum, oppidum Campaniæ maritimum, *Sorrento.*

Syene, oppidum Ægypti Superioris, prope *Assuan.*

T.

Tamesa, æstuarium Britanniæ, ostia fluvii la *Tamise.*

Tanaïs, fluvius Asiæ, h. *Don.*

Tarentum, urbs Italiæ in litore Calabriæ ad sinum dictum *Mare Piccolo*, *Tarente.*

Tarraconensis colonia, urbs Hispaniæ inter Pyrenæos et Iberum (*Ebre*), *Tarragona.*

Tartarus, fluvius Venetorum in Gallia Transpadana, *Tartaro.*

Taum, æstuarium Britanniæ, *Firth of Tay.*

Taunus mons, prope Francofurtum et *Wiesbade*, h. *Heyrich.*

Tauri, gens Scythica in Chersoneso Taurica, *Krimée.*

Taurini. *Vide* Augusta.

Taurus mons, Asiam Minorem mediam dividens et ad Euphraten usque pertingens.

Temnii, incolæ Temni, oppidi Æolidis in Asia Minore, h. *Menimen.*

Tencteri, populus Germaniæ, inter Lupiam et Segam (*Sieg*), fortasse usque ad Dusseldorfium.

Tenii, incolæ Teni, insulæ Archipelagi, *Teno* s. *Tino;* urbs Tenus ubi h. *St-Nicolo.*

Termestini, incolæ Hispaniæ urbis, h. *Tiermes.*

Terracina, oppidum Volscorum in Latio, prope Pomptinas paludes, hod. eodem nomine.

Teutoburgiensis saltus Germaniæ inter *Paderborn* et *Osnabruck*

Thala, oppidum Africæ, in Numidia, hodie fort. *Ferré-Anah.*

Thermæus sinus, Macedoniæ, *Golfe de Saloniki.*

Thubucum, oppidum Africæ, in Mauretania Cæsariensi, h. vel *Tubur*, vel *Tubernock.*

Thurii, oppidum Lucaniæ, ad sinum Tarentinum, *Torre Brodognato.*

Thule, ultra Britanniam, major insularum *Shetland.*

Tiburtes, in Latio, incolæ Tiburis, h. *Tivoli.*

Ticinum, urbs Galliæ Cisalpinæ, h. *Pavia.*

Tigranocerta, urbs Armeniæ Majoris, ubi h. *Sered*, ad fluvium *Khabour.*

Tigris, fluvius Asiæ, nomine orientali *Didchleh* s. *Diglah.*

Tingitana, pars Mauretaniæ, h. *Fez* et *Marok.*

Tmolus, urbs Lydiæ, ad montem cognominem qui h. *Bouz-dag*, a. 19 p. Ch. terræ motu diruta.

Tolbiacum, oppidum Galliæ Belgicæ, h. *Zulch* s. *Zulpich*.

Toronæus, sinus Macedoniæ, ab urbe Torone, h. *Golfe de Cassandre*.

Tralliani, in Lydia, Trallium incolæ, quæ hodie *Sultan-Hissar*.

Treveri, populus Germanicus inter Rhenum et Mosam, cujus caput *Trèves*.

Triboci, populus Germaniæ, in Alsatia.

Trimerus, insula ex Diomedeis maris Adriatici, h. *Tremiti*.

Trinobantes, populus Britanniæ in hodierno *Kent*.

Trucculensis, portus Britanniæ, ut videtur in *Firth of Tay*.

Tubantes, populus Germaniæ, inter fluvios Fuldam et Werram, Chattorum vicini.

Turoni, populus Galliæ Lugdunensis, in *Touraine*.

Tusculum, oppidum Latii, h. *Frascati*.

Tyrus, urbs illustris Phœniciæ, ubi h. vicus *Ssur*.

V. U.

Vada, oppidum Batavorum, habetur pro hodierno *Wageningen*.

Vahalis, fluvius Germaniæ, pars Rheni inferioris, *Wahal*.

Vandali, Germaniæ, apud Tacitum generalius accolæ Oceani.

Vangiones, populus Germaniæ, ad Rhenum, circa *Worms* et *Spire*.

Varini, populus Germaniæ, ad oram Baltici maris.

Vascones, populus Hispaniæ Tarraconensis, ubi nunc Catalonia et regnum Navarræum.

Ubii, populus Germaniæ Secundæ, cis Rhenum, cum capite *Cologne*.

Veii, urbs Etruriæ.

Velinus lacus, in Sabinis, prope. *Terni*, h. *Pie di Luco*.

Veneti, populus Italiæ trans Padum, a quibus Venetia.

Venedi, populus Germaniæ, circa *Dantzick* et mare Balticum.

Vercellæ, oppidum Galliæ Cisalpinæ, h. *Vercelli*.

Verona, urbs Galliæ Cisalpinæ, *Verone*.

Verulamium, municipium Britanniæ, cujus ruinæ prope *St.-Albans*.

Vetera Castra, oppidum Galliæ Belgicæ, h. *Forstenberg* prope *Santen*.

Vicetia, municipium Venetorum ad Medoacum (*Brenta*) fluvium, *Vicenza*.

Vienna, colonia in Gallia Transalpina, Allobrogum, *Vienne*.

Vindelici, et Vindelicia, inter Danubium, Helvetios, Ræetiam et OEnum (*l'Inn*), partes terrarum *Bavière, duché de Bade* et *Tyrol*.

Vindonissa, oppidum Germaniæ, in tractu Bernensi, *Windisch*.

Visurgis, fluvius Germaniæ, *Weser*.

Umbria, pars Italiæ inter Rubiconem, Narem, Tiberim, et mare Adriaticum, *duché d'Urbino*, *partie de Romagna et Perugia*.

Vocetius, mons Helvetiæ, pars Juræ, *Bœzberg*.

Vocontii, populus Galliæ Narbonensis, h. *Dauphiné* et partim *Provence*.

Volsci, populus Latii, in utraque ripa Liris amnis (*Garigliano*).

Urbinum, urbs Umbriæ, ad Metaurum flumen, *Urbino*.

Usipetes *vel* Usipii, populus Germaniæ, inter Lupiam et orientale ostium Rheni.

Vulsinium, urbs Etruriæ, *Bolsena*

Z.

Zeugma, oppidum Commagenes ad Euphratem, inter Samosata et Europum (*Nesim*), h. *Tchechmé*.

